ดร. ปรีดี พนมยงค์

โดย

ไสว สุทธิพิทักษ์

สงวนลิขสิทธิ์

ดร. ปรีดี พนมยงค์
ไสว สุทธิพิทักษ์

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2499
พิมพ์ครั้งที่สอง เมษายน พ.ศ. 2526
จัดจำหน่ายโดย บริษัท เคล็ดไทย จำกัด
303/9 ซอยสันติภาพ ถนนนเรศ บางรัก กทม. 10500
โทร. 233-2382
พิมพ์ที่ บริษัท บพิธการพิมพ์ จำกัด
70 ถนนราชบพิธ กทม. โทร. 222-5555
ออกแบบปก : นายวิมล์ หัตถกิจโกศล
ปกอ่อนราคา 160 บาท
ปกแข็งราคา 260 บาท

คำอุทิศ

หากหนังสือเล่มนี้
มีคุณประโยชน์ใด ๆ อันนับเป็นความดีได้

ข้าพระพุทธเจ้าขอน้อมเกล้า ฯ
อุทิศความดีนั้นแด่

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก
พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ผู้ได้ทรงมีพระราชดำริในอันจะพระราชทาน
รัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดินแก่ปวงชนชาวไทย
ให้ปกครองกันเอง และที่ได้ทรงตัดสินพระทัย
หลีกเลี่ยงการนองเลือดเมื่อ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมบอเดชะ
ข้าพระพุทธเจ้า
นายไสว สุทธิพิทักษ์

PRIDI-PHOONSUK
ปรีดี - พูนศุข พนมยงค์
www.pridi-phoonsuk.org
ChangeFusion OPENBASE.in.th
เนื้อหาทั้งหมดใน OpenBase ถูกเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาต Creative Commons Attribution-Noncommercial-Share Alike 3.0 Unported License ท่านสามารถนำเนื้อหาทุกชิ้นไปใช้และเผยแพร่ต่อได้ โดยต้องอ้างอิงแหล่งที่มา ห้ามนำไปใช้เพื่อการค้า และต้องใช้สัญญาอนุญาตชนิดเดียวกันนี้เมื่อเผยแพร่งานที่ดัดแปลง เว้นแต่จะระบุเป็นอย่างอื่น

พระราชประวัติ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

(เจ้าฟ้ากรมขุนสุโขทัยธรรมราชา)

ประสูติเมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๑๖ ทรงเป็นพระราชโอรสองค์สุดท้ายในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ เป็นพระบรมมหาอัยกาของกษัตริย์องค์ที่ ๙ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

ทรงเป็นนักเรียนนายร้อยพิเศษในโรงเรียนนายร้อย [illegible] แล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้เสด็จไปทรงศึกษาวิชาการในประเทศอังกฤษ โดยเริ่มเข้าทรงศึกษาในโรงเรียน Eton ต่อจากนั้นได้ทรงศึกษาต่อวิชาทหารที่โรงเรียนนายร้อยวูลวิช ได้รับสัญญาบัตรเป็นนายร้อยตรีกิตติมศักดิ์ แห่งกองทัพอังกฤษ เสด็จประจำกรมทหารปืนใหญ่ เมืองม้าอังกฤษที่เมืองออลเดอชอต เสด็จกลับประเทศไทย โปรดเกล้า ฯ ให้ทรงเป็นนายทหารคนสนิทของจอมพล สมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิตประชานาถ

ทรงอภิเษกสมรสกับ ม.จ. หญิงรำไพพรรณี พระธิดาในพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสวัสดิวัดนวิศิษย์ เมื่อ ๒๕ สิงหาคม ๒๔๖๖

ในปี ๒๔๖๓ ได้เสด็จไปรักษาพระองค์ในยุโรป และศึกษาต่อในโรงเรียนเสนาธิการของฝรั่งเศสจนสำเร็จ เสด็จกลับประเทศไทย ได้เสวยราชสมบัติเมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๔๖๘ ต่อจากพระเชษฐา คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ได้ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดิน ให้แก่ปวงชนชาวไทย เมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕

ทรงสละราชสมบัติเมื่อวันที่ ๒ มีนาคม ๒๔๗๗ เวลา ๑๑.๔๕ น. (เวลาในอังกฤษ) เพราะมีข้อขัดแย้งกับรัฐบาลของคณะราษฎร

เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๔๘๔ ด้วยโรคพระหทัยพิการ ถวายพระเพลิงในกรุงอังกฤษ ต่อมาได้อัญเชิญพระบรมอัฐิจึงประเทศไทย เมื่อ ๒๔ พฤษภาคม ๒๔๙๒

"ข้าพเจ้าใคร่จะขอฉวยโอกาสตักเตือนสมาชิกทั้งหลายว่า ความประสงค์สำคัญของข้าพเจ้าในการที่ให้มีรัฐธรรมนูญก็เพื่อให้ราษฎรมีสิทธิออกเสียงแสดงความประสงค์และทราบเรื่องนโยบายของรัฐบาลโดยเลือกผู้แทนเข้าประชุมในสภาผู้แทนราษฎร

เมื่อมีรัฐธรรมนูญแล้วดังนี้ วิธีการดำเนินการใดๆ ทางการเมือง ตลอดจนการเปลี่ยนคณะรัฐบาลก็ควรจะเป็นไปตามที่ได้กำหนดไว้ชัดในรัฐธรรมนูญ จึงจะสมความปรารถนาอันดีของข้าพเจ้า

ประชาธิปก ป.ร."

(พระราชหัตถ์เลขาลงวันที่ ๓ กรกฎาคม ๒๔๗๖ ถึงประธานสภาผู้แทนราษฎร)

REVOLUTION

"This country, with its institutions, belongs to ths people who inhabit it. Whenever they shall grow weary of existing government they can exercise their constitutional right of amending it, or their revolutionary right to dismember or overthrow it.

Lincoln"

(Inangural Address 1861)

การปฏิวัติ

"ประเทศนี้, กับทั้งสถาบันทั้งปวงของประเทศ, เป็นของราษฎร ผู้ซึ่งครอบครองอยู่ เมื่อใดราษฎรรู้สึกไม่ไว้วางใจรัฐบาลที่บริหารอยู่ เมื่อนั้นราษฎรย่อมใช้สิทธิของตนตามรัฐธรรมนูญทำการเปลี่ยนแปลงแก้ไข หรือใช้สิทธิแห่งการปฏิวัติ เพื่อปลดหรือขับไล่รัฐบาลนั้นเสียได้

ลินคอล์น"

(จากคำปราศรัยในวันเข้ารับตำแหน่งประธานาธิบดี ปี พ.ศ. ๒๔๐๔)

โดยสิทธิแห่งมนุษยชนและราษฎรไทยคนหนึ่ง

คือ

นายปรีดี พนมยงค์

และ

ด้วยคุณความดีและความภักดีต่อราชบังลังก์

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็น

อำมาตย์ตรี หลวงประดิษฐ์มนูธรรม

แด่

นักศึกษากฎหมาย การเมืองการเศรษฐกิจ และราษฎรทั่วไป

เรียกท่านว่า

อาจารย์

คำแถลง

หนังสือ "ดร. ปรีดี พนมยงค์" ซึ่งประพันธ์โดยนายไสว สุทธิพิทักษ์ เป็นชีวประวัติอันเกี่ยวกับความคิด ผลงาน และการต่อสู้ของนายปรีดี พนมยงค์ ผู้ประพันธ์ได้นำเสนอให้ผู้อ่านได้เห็นถึงสิ่งที่เป็นอุดมคติ ตลอดจนการต่อสู้ของนายปรีดี พนมยงค์ เพื่อบรรลุถึงอุดมคติดังกล่าว ที่ปรากฏออกมาในรูปของผลงานด้านต่าง ๆ ที่นายปรีดี พนมยงค์ได้ก่อขึ้นไว้แก่สังคมไทย อาทิ เช่น การเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ การวางรากฐานระบบรัฐธรรมนูญ ปี ๒๔๗๕ และ ๒๔๘๙ การก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง การวางรากฐานระบบเทศบาลการแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมกับต่างประเทศ การก่อตั้งธนาคารชาติการก่อตั้งขบวนการเสรีไทยและพิทักษ์อธิปไตยของชาติในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง ฯลฯ

หนังสือเล่มนี้ ได้จัดพิมพ์ขึ้นครั้งแรกเมื่อปี ๒๕๒๓ และได้รับความสนใจจากผู้อ่านทั่วไปอย่างกว้างขวาง นักวิจารณ์เสียนาม อย่างเช่น ส. ธรรมยศ ได้เขียนวิจารณ์และยกย่องว่า เป็นวรรณกรรมทางประวัติศาสตร์ที่มีคุณค่าเล่มหนึ่งในการแสดงให้เห็นถึงผลงานที่สำคัญของนายปรีดี พนมยงค์ ได้สะเอียดกว่าเล่มที่ [illegible] ในการจัดพิมพ์ขึ้นครั้งใหม่นี้ ผู้ประพันธ์ได้ปรับปรุงแก้ไขเนื้อหาเดิมให้ชัด

เจนและถูกต้องยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ก็ได้เพิ่มเติมเนื้อหาส่วนที่เป็นชีวิตของนายปรีดี พนมยงค์ ภายหลังจากปี พ.ศ. ๒๔๙๐ เป็นต้นมา จนกระทั่งถึงการใช้ชีวิตในประเทศจีนและประเทศฝรั่งเศส

เนื่องจากผู้ประพันธ์เป็นบุคคลที่เคยมีบทบาทรับใช้ประเทศชาติบ้านเมืองในสมัยเดียวกันกับนายปรีดี พนมยงค์ คือ เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดนครศรีธรรมราช (พ.ศ. ๒๔๘๙-๒๔๙๙) เป็นเลขานุการนายกรัฐมนตรี (พ.ศ. ๒๔๘๙-๒๔๙๐) เป็นผู้แทนฝ่ายไทยในการประสานงานกับกองบัญชาการกองทัพพันธมิตร (พ.ศ. ๒๔๘๘ -๒๔๘๙) บทบาทของผู้ประพันธ์ดังกล่าวนี้ ย่อมจะทำให้ผู้ประพันธ์สามารถถ่ายทอดเรื่องราวและผลงานของนายปรีดี พนมยงค์ ได้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น อันจะเป็นประโยชน์แก่ผู้อ่านให้ได้รับข้อมูลความจริงอีกด้านหนึ่งในการศึกษาชีวประวัติของนายปรีดี พนมยงค์

ในการจัดพิมพ์หนังสือ "ดร. ปรีดี พนมยงค์" ขึ้นครั้งนี้ ผู้ประพันธ์ได้แสดงความประสงค์ที่จะนำรายได้จากการจำหน่ายหนังสือเล่มนี้ เพื่อเป็นเงินทุนส่วนหนึ่งให้แก่การดำเนินงานของโครงการ "ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย" ในอันที่จะจัดพิมพ์งานเขียนรวมเล่มทิสมบูรณ์ของนายปรีดี พนมยงค์ เนื่องในโอกาสที่นายปรีดีพนมยงค์จะมีอายุครบ ๘๔ ปี ในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ และเงินทุนอีกส่วนหนึ่งผู้ประพันธ์ประสงค์จะมอบให้แก่การดำเนินงานเพื่อก่อตั้งมูลนิธิให้แก่นายปรีดี พนมยงค์

คำนำ ๒๕๒๖

หนังสือเล่มนี้ได้พิมพ์เป็นครั้งแรกในปี ๒๔๙๓ ภายใต้ชื่อ "ดร. ปรีดี พนมยงค์ กับการปฏิวัติ" เป็นหนังสือที่กล่าวถึงชีวประวัติของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ผู้เป็นหัวหน้าคณะราษฎร และเป็นมันสมองของคณะที่ได้ทำการปฏิวัติเปลี่ยนการปกครองแผ่นดิน เมื่อ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ เมื่อหนังสือน้อยกว่าตลาดก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวาง มีผู้อ่านหลายท่านได้ติงข้าพเจ้าว่า ข้าพเจ้าพูดความจริงครึ่งเดียวไป แต่ก็ไม่ได้ตำหนิถึงการถือและปฏิบัติหลัก "สัจจธรรม" แต่ประการใดเลย ผู้วิจารณ์หนังสือนี้คนสำคัญก็คือ ส. ธรรมยศ นักปรัชญาและนักเขียนนามอุโฆษแห่งยุค ได้วิจารณ์หนังสือนี้และก็ได้วิจารณ์ลงตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ประชากร ฉบับวันที่ ๒๘, ๒๙, ๓๐ มิถุนายน และ ๑,๔,๕ กรกฎาคม ๒๔๙๓ รวม ๖ วันด้วยกัน เป็นการวิจารณ์ที่ยาวจะพิสดารมากทีเดียว

อันที่จริงแล้วหนังสือที่เขียนครั้งนั้นเป็นเรื่องกึ่งชีวิต (An interim biography) ของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ และข้าพเจ้าได้เขียนขึ้นขณะที่ข้าพเจ้าลี้ภัยการเมืองไปทำมาหากินอยู่ที่สิงคโปร์ อาศัยที่ได้รวบรวมเรื่องต่าง ๆ ของท่านไว้ตั้งแต่ข้าพเจ้าเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ในปี ๒๔๘๑ และต่อมาหนังสือนั้นจึงออกจะละเอียดในตอนต้นและกล่าวกว้าง ๆ ในบางเรื่อง

ในตอนปลาย โดยที่ในตอนปลายนั้น ข้าพเจ้าเข้าสู่วงการเมืองแล้ว โอกาสที่จะบันทึกรวบรวมเรื่องของท่านก็มีน้อยเต็มที

ในปี ๒๔๙๒ ได้มีหนังสือ Bangkok Editor โดย Alexander McDonald บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ Bangkok Post ออกจำหน่ายหนังสือนี้ได้กล่าวถึงเรื่องของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ไว้บ้าง และกล่าวถึง เรื่องกรณีสวรรคต ขณะนายแม็คอยู่เมืองไทยไม่ได้ ภายหลังปี ๒๔๙๓ ได้มีหนังสือเกี่ยวกับ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ออกมาสู่วงการหนังสือหลายเล่ม อาทิ "ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส" ของ ดร. เตือน บุนนาค "ชีวิตและงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์" ของคุณสุพจน์ ด่านตระกูล "ชีวิต และผลงานการต่อสู้ของ ดร. ปรีดี พนมยงค์" โดย ปรีชา พงศ์ภมร และในภาษาต่างประเทศก็มี Sous Developpement et Utopie au Siam ของ P.Fistie ซึ่ง ดร. ไมตรี เต่าเยาวเม ได้แปลเป็นภาษาไทย ชื่อว่า โลกพระศรีอาริย์ ของปรีดี พนมยงค์ ตลอดจนเรื่องเกี่ยวข้องกับท่าน เช่น The-Devil's Discuss โดย Rayne Kruger ซึ่งต้องห้ามในเมืองไทย หนังสือนี้กล่าวถึงกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลโดยเฉพาะ นอกจากนั้นก็ปรากฏ เรื่องราวของท่านในนิตยสารต่าง ๆ รวมทั้งหนังสือพิมพ์ ทั้งฉบับในประเทศและต่างประเทศ

การจัดพิมพ์ใหม่ครั้งนี้ ข้าพเจ้าได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงในทางขยายความให้ชัดเจนกว่าเก่าและเพิ่มเติมผลงานการรับใช้ชาติบ้านเมืองของท่าน ดร. ปรีดี พนมยงค์ ไว้ให้ปรากฏให้ถูกต้องที่สุดและมากที่สุดที่จะมากได้ อาทิเช่น ตอนที่ท่านดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีครั้งที่ ๑, ๒ และ ๓ กรณีสวรรคต ขบวนการ ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒ ชีวิตในเมืองจีนและในฝรั่งเศส โดยอาศัยหนังสือและเอกสารต่าง ๆ ที่อ้างไว้ในท้ายเล่มของหนังสือนี้ ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นเรื่องในอดีตทั้งสิ้น และก็เป็นเรื่องที่ยังไม่จบสิ้นบริบูรณ์ ในโอกาสนี้ ข้าพเจ้าขอขอบคุณท่านผู้เรียบเรียงหนังสือและเอกสารดังกล่าวไว้ ณ ที่นี้ด้วย

การปฏิวัติ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ จะได้ผล ซึ่งอาจจะเป็นผลที่สมบูรณ์มากที่สุดถ้าได้ดำเนินการอย่างมั่นคงตามหลัก ๖ ประการของคณะราษฎร โดยไม่ผันแปรเรรวน และโดยเฉพาะ ก็คือ หลักที่ ๖ อันเป็นหลักมูลฐานสำคัญที่สุด ซึ่งมีว่า "จะให้การศึกษาอย่างเต็มที่และทั่วถึงแก่ราษฎร" เมื่อหลักมูลฐานหรือหลักเอกสารเอนเอียงรวนเรไป หลักอื่น ๆ ก็เอนเอียงรวนเรตาม หรืออาจล้มไปบ้าง ก็อาจจะมี ทั้งนี้ก็เพราะภายหลังการปฏิวัติที่ไร้เลือดแล้ว สมาชิกของคณะราษฎร มีไม่น้อยที่ได้ละทิ้งอุดมคติเดิมของตน

เนื่องจากข้าพเจ้าไม่ใช่นักอักษรศาสตร์ ดังที่ ส. ศวัสดิ์ กล่าวและที่คนทั้งหลายทราบกันอยู่ ข้าพเจ้านิยมเขียนหนังสือแบบของข้าพเจ้า แบบไทย และได้ยกเอาระบอบการเศรษฐกิจและสังคมที่มีอยู่ในประเทศอื่นมาให้เห็นเพื่อได้เปรียบเทียบกับของประเทศ-

ไทยเรา เนื่องจากมีเวลาจำกัด ความบกพร่องย่อมมีอยู่เป็นธรรมดา ฉนั้น ข้าพเจ้าจำต้องขออภัยท่านที่อ่านหนังสือนี้ไว้ล่วงหน้า ณ ที่นี้ ข้าพเจ้าเรียบเรียงหนังสือเล่มนี้ขึ้นด้วยอาศัยสัจจะเป็นรากฐาน หากท่านไม่สบใจประการใดแล้ว โปรดให้อภัยแก่ข้าพเจ้าด้วย

ข้าพเจ้า ก็เช่นเดียวกับคนไทยทั้งปวงที่มีความรักและเทิดทูน ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ รวมทั้งการปกครองระบอบประชาธิปไตย ความรักและการเทอดทูนดังกล่าวนั้น จะเป็นจริงขึ้นมาได้ ก็โดยการเสียสละ อย่างน้อยก็เสียสละความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว อย่างมากก็เสียสละชีวิต การที่คิดหรือพูดว่ารักและเทอดทูน ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย แต่ไม่ทำหน้าที่ของตนตามกฎหมาย เท่าที่จะสามารถจะทำได้ เท่าที่จะเสียสละได้ ก็นับได้ว่าเป็นการทำลายสถาบันนั้น ๆ อย่างหนึ่ง และถ้าปรากฏว่า มีชนหมู่ใดคณะใดแสดงการผูกขาดการรักและเทอดทูนสถาบันทั้ง ๔ นั้น แต่หมู่เดียว คณะเดียว และแสดงออกให้ปรากฏว่า ชนหมู่อื่นคณะอื่นในชาติตรงกันข้ามกับตนขึ้นมาแล้ว ความหายนะก็จะเกิดขึ้นแก่ชาติเราอย่างแน่นอน ประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่อาศัยสัจจะเป็นหลัก นั่นก็คือ การใช้เหตุผลโดยชอบธรรม ภายใต้บทบัญญัติของกฎหมายและรัฐธรรมนูญ ถ้าใช้อย่างอื่นแทนเหตุผลโดยชอบธรรม ก็เป็นประชาธิปไตยไปไม่ได้ ประชาธิปไตยจะมีได้ก็เพราะทุกคนรู้จักรับผิดชอบในการใช้สิทธิควบคู่ไปกับการปฏิบัติหน้าที่ของตน

วิกฤติการณ์ทางการเมืองของโลกปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทวีปเอเชีย ภาคอาคเนย์ ทำให้ประเทศไทยมีส่วนต้องเผชิญกับวิกฤติการณ์นี้ด้วย ไทยรัฐนาวากำลังเผชิญคลื่นลมทางการเมืองภายนอกประเทศอย่างแรง อย่างที่ไม่เคยเผชิญมาก่อน ความสมัครสมานสามัคคีของคนในชาติและการเสียสละประโยชน์ส่วนตน การไม่มีพวกเขาพวกเรา การมีผู้บริหารประเทศดุจเดียวกันที่สามารถและมีสายตาไกลเท่านั้น ที่จะทำให้ไทยรัฐนาวาพ้นเผ้าวิกฤติการณ์นี้ไปได้ ไม่จมลงสู่ก้นทะเลลึก คือ ความหายนะไทยแน่นอน

ข้าพเจ้าขอขอถือโอกาสนี้ยืนยันต่อท่านผู้ร่วมชาติไทยทั้งปวงว่า เราคนไทย "ตายใต้ธงไตรรงค์ ดีกว่าธงอื่นใด"

ในที่สุดข้าพเจ้าขอเรียนให้ทราบเจตนาของข้าพเจ้าในการอนุญาตให้พิมพ์หนังสือนี้ครั้งนี้ว่า "เพื่อนำรายได้จากการจำหน่ายหนังสือนี้ไปใช้ในการสาธารณกุศลทั้งสิ้น"

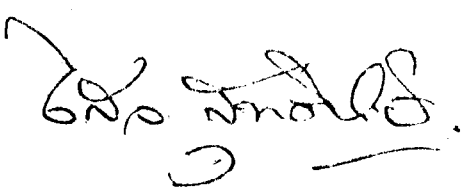

คำนำ ๒๔๕๓

หนังสือเรื่อง **"ดร. ปรีดี พนมยงค์กับการปฏิวัติ"** ซึ่งอยู่ในมือของท่าน ณ บัดนี้ เดิมจะปรากฏในชื่อ "การปฏิวัติของ ดร.-ปรีดี พนมยงค์" แต่เนื่องด้วยชื่อแรกได้รองรับเอาพฤติการณ์ และข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นไว้ได้ทั้งหมด จึงได้ถือเอาเป็นชื่อหนังสือเล่มนี้

ข้อเท็จจริงและพฤติการณ์เหล่านั้นคืออะไร ก็คือ เรื่องทั้งหมดที่ปรากฏอยู่ในหนังสือนี้ ซึ่งสรุปได้ว่า เป็นชีวประวัติของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งนอกจากกล่าวถึงเหตุการณ์ที่เป็นเรื่องฉเพาะตัวแล้ว ยังได้กล่าวถึงการงานของดร. ปรีดี พนมยงค์ ที่ได้ทำไว้ให้แก่ชาติและราษฎรไทย เริ่มต้นด้วยแสดงให้เห็นว่า เหตุใด ดร. ปรีดี พนมยงค์ จึงคิดและทำการปฏิวัติ เมื่อปฏิวัติแล้วได้ทำงานให้แก่ราษฎรแก่ชาติไทยอย่างไร ลุล่วงไปตามอุดมคติที่มีอยู่หรือประสบอุปสรรคอย่างไร นี่เป็นข้อสรุปสั้น ๆ ส่วนรายละเอียดนั้นปรากฏอยู่ในหนังสือนี้แล้ว

ในหนังสือที่เป็นภาษาของเรานั้น เราจะได้อ่านชีวประวัติของบุคคลใดที่เป็นคนไทย ก็ต่อเมื่อผู้นั้นถึงแก่กรรมไปแล้ว แต่ในภาษาต่างประเทศ เราจะได้พบชีวประวัติของบุคคลสำคัญ ๆ ของประเทศหรือของโลกเป็นอันมาก และผู้นั้นยังมีชีวิตและดำรงตำแหน่งบริหารหรือตำแหน่งอื่น ๆ อยู่ บางทีหนังสือเล่มนี้ อาจจะ

เป็นเล่มแรก ที่เป็นหนังสือชีวประวัติของรัฐบุรุษไทยเล่มหนึ่ง อย่างไรก็ตาม หนังสือนี้เป็นแต่เพียง An Interim Biography เท่านั้น

เรื่องต่าง ๆ ในหนังสือเล่มนี้ เป็นแต่ส่วนหนึ่งของเรื่องในแฟ้มชีวประวัติและการงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งข้าพเจ้าได้ลงมือรวบรวมทำไว้ตั้งแต่เริ่มปี พ.ศ. ๒๔๗๐ เป็นต้นมา การเขียนขึ้นเป็นรูปหนังสือจึงไม่ยุ่งยากและชักช้าเกินไป ทั้งจะมีส่วนหนักไปในเรื่องการเศรษฐกิจและการคลัง ยิ่งกว่าด้านการต่างประเทศและด้านการปกครองและอื่น ๆ

พฤติการณ์และข้อเท็จจริงตามหนังสือนี้ รวมทั้งถ้อยคำที่ใช้ประกอบ ข้าพเจ้าไม่มีเจตนาร้ายต่อท่านผู้ใด ข้าพเจ้ามีเจตนาให้หนังสือนี้เป็นเอกสารฉบับหนึ่ง เพื่อเป็นบทเรียนแก่ชนรุ่นนี้และรุ่นต่อไป เพื่อจะได้มองเห็นถึงข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแล้วของชุมชน หรือของประเทศและในฐานะที่เขาเหล่านั้นเป็นเจ้าของประเทศ เขาจะได้นำประเทศชาติของเขาไปในทางที่ถูก ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ข้าพเจ้าได้หลีกพ้นซึ่งความลำเอียงหรือโน้มเอียงใด ๆ อันจะมีอิทธิพลเหนือข้าพเจ้าให้บิดเบือนข้อเท็จจริงหรือลำพองความจริงต่าง ๆ ไว้ หากจะเป็นเช่นนั้นไปได้ ชื่อผู้เขียนหนังสือนี้ก็ต้องมิใช่ชื่อข้าพเจ้า

เนื้อหาของเรื่องค่อนข้างจะหนักไปในทางวิชาการ ข้าพเจ้าได้พยายามอย่างยิ่งที่จะให้ท่านผู้อ่านได้อ่านข้อความง่าย ๆ และโปรดถือ

ว่า ข้าพเจ้าเขียนเช่นในฐานะที่ข้าพเจ้าเป็นนักศึกษาผู้หนึ่งเท่านั้น ย่อมจะมีความบกพร่องอยู่เป็นอันมาก ข้าพเจ้าหวังว่าคงจะได้รับอภัย และได้รับไมตรีจิตตักเตือนแนะนำจากท่านเหมาะสมควร

การเขียนเรื่องนี้ของข้าพเจ้า นอกจากเหตุผลดังกล่าวมาแล้ว ก็ยังมีอีกว่า เรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องของเหตุการณ์เบื้องหลัง, เบื้องหลังเหตุการณ์ และส่วนมากได้มีส่วนเป็นเรื่องของชาติ เรื่องของส่วนรวม และเป็นเรื่องที่ต้องนับว่าเป็นของคนไทยทุก ๆ คน สืบไปในภายหน้า เราจะได้ยินได้ฟังแต่เรื่องอันสวยสดงดงาม และอย่างน้อยที่สุดก็เป็นเรื่อง สดุดีกันเมื่อเวลาตาย เช่นที่เคยปรากฏในหนังสือแจกงานศพทั้งหลายทั้งปวง เป็นการแน่นอนเหลือเกินว่า คนคนหนึ่งเกิดมาหนหนึ่ง ช่างกระไรเลยมีแต่ความดีทั้งนั้น หาข้อบกพร่องสักนิดไม่ได้ เลยกลายเป็นสัพพัญญูชนไปเสียเลยทีเดียว ขอให้เรา และอนุชนรุ่นหลังได้ทราบถึงข้อบกพร่องของเขา เราจะได้ศึกษาถึงความบกพร่องอันนั้น แล้วเราจะหลีกเลี่ยง เราจะเลือกทางเดิน และในฐานะที่เราเป็นผู้มีส่วนในการเป็นเจ้าของประเทศ เราจะได้ช่วยกันจรรโลงประเทศชาติของเราไปในทางที่ปลอดภัย ฉะนั้นขอให้เราได้พบประวัติศาสตร์ที่ไม่โกหกหลอกลวง—นี่เป็นทางที่ดีที่สุด อีกประการหนึ่ง ด้วยความรู้สึกนึกคิดของข้าพเจ้าเอง และเช่นเดียวกับความคิดเห็นของท่านที่รักชาติทั้งหลาย คือไม่ต้องการเห็นประเทศไทย ชาติไทย ราษฎรไทย ถูกนำไปสู่ความผิดหวังในการมีชีวิต ในความเป็นอยู่ โดยที่ผู้นำมาและนำไปซึ่งชีวิตของ

ประเทศชาติและราษฎร ก็คือรัฐบาลนั่นเอง นโยบายของรัฐบาลก็คือนโยบายของชาติ การดำเนินนโยบายของรัฐบาลย่อมเป็นผลต่อราษฎรไทยทุก ๆ คน เพื่อให้การดำเนินนโยบายของชาติเป็นไปด้วยดี และเป็นผลดีต่อราษฎร ข้าพเจ้าขอยืนยันในความรู้สึกว่า "นักการเมืองหรือผู้ประกอบเป็นรัฐบาลจำเป็นต้องมีความรู้ ความสามารถเฉพาะกิจการ เฉพาะหน้าที่ที่ตนปฏิบัติอย่างแท้จริง" ไม่มีประเทศใดในโลกนี้ ที่เขายินยอมให้นักการเมืองกระทำการอันเป็นผลต่อราษฎรตามอำเภอใจ ไม่รู้แต่อวดว่ารู้ และทรนงตนว่ารู้ในเรื่องนั้น ๆ สิ่งนั้น ๆ อย่างดีอย่างที่เป็นอยู่ในประเทศไทยที่รักยิ่งของเราในทุกวันนี้ ผลในที่สุดก็คือ เงินจากแรงเหงื่อแรงกายของราษฎรได้ถูกใช้ไปโดยไม่มีระเบียบ อันนำไปสู่ความเสื่อมทรุดอย่างแท้จริง นั่นคือ ไม่มีโครงการหรือแผนการบริหารอันถาวรเพื่อไปสู่จุดหมายของ "ประชาธิปไตยอันสมบูรณ์" "การปฏิรูปสังคมและปฏิรูปการเศรษฐกิจ" ประชาธิปไตยโดยถ้อยคำ และโดยความหมายของชาติไทยที่ได้มีอายุย่างเข้าปีที่ ๑๗ แล้ว

ข้าพเจ้าขอถือโอกาสนี้ขอบพระคุณท่านผู้ให้ความอนุเคราะห์ช่วยการสละทรัพย์ซื้อหนังสือนี้ ตลอดจนทุก ๆ ท่านที่ช่วยให้หนังสือเล่มนี้สำเร็จขึ้นมาได้ด้วยดี และขอบพระคุณล่วงหน้าที่จะได้รับคำแนะนำในข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่ท่านได้พบเห็น

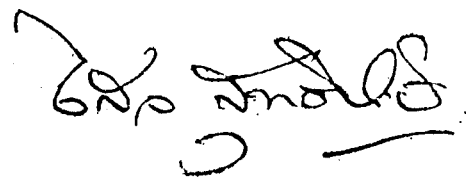

ความเบื้องต้น

ศาสตราจารย์ทางประวัติศาสตร์ ผู้มีชื่อเสียงโด่งดัง แห่งสหรัฐอเมริกาชื่อ วิลเลียม เบียร์ด ได้กล่าวไว้ในตำราประวัติศาสตร์ถึง "รัฐบาลและรูปแห่งรัฐบาล" ว่า

การปกครองของประเทศต่าง ๆ ย่อมมีรูปการปกครองและวิธีการปกครองคล้ายคลึงกันหรือต่างกันตามประวัติศาสตร์และสถานะการณ์ของประเทศนั้น ผู้ปกครองคือ รัฐบาล และวิธีการปกครองอาจเปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัย ถ้าพิจารณาในด้านผู้ปกครอง จะแบ่งออกได้ ๔ ประเภท คือ

๑. สมบูรณาญาสิทธิราช มีพระราชาหรือพระราชินีเป็นผู้ปกครอง โดยสิทธิจากการรบได้ชัยชนะ หรือโดยการสืบราชสมบัติ และโดยที่ราษฎร,ผู้ถูกปกครองมิได้มีสิทธิหรือมีเสียงในการปกครองนั้นแต่อย่างใด

๒. ทรชน หรือทรราช ผู้ซึ่งขึ้นสู่อำนาจปกครองโดยอาศัยกำลังอาวุธหรือกำลังกองทัพ

๓. ผู้เผด็จการ มีลักษณะคล้ายกับทรชน เป็นผู้ที่ใช้กำลังอาวุธเพื่อบรรลุการสู่อำนาจสูงสุดในการปกครอง และซึ่งได้รับการสนับสนุนจากประชาชน โดยที่ได้ให้สัญญาแก่ประชาชนไว้ก่อนว่าเมื่อตนขึ้นสู่อำนาจแล้ว จะให้ประโยชน์นานาแก่เขา และแล้วก็มิได้ปฏิบัติตามคำสัญญานั้น

๔. ราษฎรปกครองตนเอง ซึ่งมีแบบรูปการปกครองต่างกันเป็น ๒ รูป คือ เป็นการปกครองตนเองโดยตรง หรือปกครองโดยผู้แทน

ประเทศไทยก่อนวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ มีการปกครองอย่างประเภทที่ ๑ และตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมา มีการปกครองอย่างประเภทที่ ๔ และเป็นการปกครองโดยผู้แทนแต่ มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด และ มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของชาติ อยู่ใต้บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ

การที่ราษฎรไทยได้มาซึ่งรูปการปกครองอย่างใหม่ มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดนั้น มิใช่ได้มาโดย [illegible] พระราชทาน อย่างที่ราษฎรญี่ปุ่นได้รับพระราชทานรัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดินจากพระมหากษัตริย์มัตสุฮิโตของเขาไม่ แต่ราษฎรไทยได้รับรัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดินมาโดยการปฏิวัติ คือ รัฐธรรมนูญมาจากราษฎร

แต่ในที่สุด คำที่เรียกว่า ปฏิวัติในภาษาไทย มีความหมายที่จริงเพียง Coup d' Etat เท่านั้นมิใช่ Revolution แต่หากไม่เหมือนกับ "การรัฐประหาร" อย่างที่เราเข้าใจกันในปัจจุบันนี้

อารัมภบท

วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แห่งพระราชวงศ์จักรี เสวยราชย์เป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่ ๗ และเป็นปีที่ ๙ แห่งรัชกาลนั้น ได้มีบุคคลคณะหนึ่งประกอบด้วยข้าราชการฝ่ายทหารบก, ทหารเรือ, พลเรือน และ ราษฎร ผู้ใช้นามว่า "คณะราษฎร" ได้ร่วมกันทำการยึดอำนาจการปกครองประเทศ ซึ่งเป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช เป็นระบอบประชาธิปไตย โดยมีรัฐธรรมนูญเป็นหลักในการปกครองประเทศ บุคคลคณะนี้มีจำนวน ๙๙ นาย แบ่งเป็น ๓ สาย คือสายทหารบก มี นายพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) ผู้จบการศึกษาจากโรงเรียนนายทหารปืนใหญ่แห่งเยอรมนี เป็นหัวหน้า สายทหารเรือ มี นายนาวาตรี หลวงสินธุสงครามชัย (สินธุ์ กมลนาวิน) ผู้จบการศึกษาจากโรงเรียนนายเรือประเทศเดนมาร์ก เป็นหัวหน้า และ สายพลเรือน มี อำมาตย์ตรี หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) ด๊อกเตอร์กฎหมายจากมหาวิทยาลัยกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เป็นหัวหน้า

วันนั้น เวลาย่ำรุ่ง พันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) จเรทหารปืนใหญ่แห่งกองทัพไทย หัวหน้าคณะราษฎร ก้าวออกมายืนหน้าแถวคณะทหาร อ่านประกาศของคณะราษฎร [ซึ่งต้นฉบับเดิมเรียบเรียงโดย ว.ช. (หลวงประดิษฐ์มนูธรรม) ไว้เป็นคำปราศรัยของเคมาลปาชาอตาเตอร์ก ผู้นำปฏิวัติของประเทศตุรกี ต่อประชาชนชาวตุรกี ในวันทำการปฏิวัติล้มล้างระบบการปกครองของสุลต่าน โดยได้เปลี่ยนแปลงบางคำในวินาทีสุดท้าย] ยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินสยาม

ต่อมาอีก ๓ วัน ในวันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๔๗๕ วันเปิดการสอบแข่งขันผู้ไปเรียนต่อในต่างประเทศ ซึ่งหลวงประดิษฐ์มนูธรรมได้ร่างไว้ล่วงหน้าบีเศษ ก็ได้กลายเป็นรัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดินชั่วคราว

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระราชดำริที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่พสกนิกรของพระองค์อยู่แล้ว จนโน้น การยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินครั้งนี้ ได้เร็จลงโดยปราศจากการต่อต้านปราบปรามจากรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราช ไม่มีการเสียเลือดเนื้อและชีวิตของคนไทยกันเองแต่อย่างใดเลย และได้พระราชทานรัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดินตามประสงค์ของคณะราษฎร ประเทศไทยจึงได้เปลี่ยนระบอบการปกครองประเทศเป็นประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศภายใต้บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ต่อไปนี้ เป็นชีวประวัติของ อำมาตย์ตรี หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) ผู้เป็นมันสมองของคณะปฏิวัติ คือ คณะราษฎร

สารบาญ

บทพิเศษ

ดร. ปรีดี พนมยงค์ – จากท้องนาสู่มหาวิทยาลัยกรุงปารีส – อาจารย์โรงเรียนกฎหมาย – คณะกรรมการราษฎร – เลขาธิการสภาฯ – รัฐมนตรีลอย – รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย – รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ – รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง – ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ – หัวหน้าใหญ่ขบวนการเสรีไทย – ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง – นายกรัฐมนตรี – รัฐบุรุษอาวุโส

บทที่ ๑ สาเหตุแห่งการปฏิวัติ ๒๑

ตอนที่ ๑ วิวัฒนาการทางการเมืองและการเศรษฐกิจ ๒๒

ตอนที่ ๒ เศรษฐกิจภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ๓๕

ตอนที่ ๓ คำสารภาพของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราช ๕๓

บทที่ ๒ การปฏิวัติ ๖๗

ตอนที่ ๑ การปฏิวัติ ๖๘

ตอนที่ ๒ คณะราษฎรถูกติเตียน

ตอนที่ ๓ พระราชทานอภัยแก่คณะราษฎร

บทที่ ๓ เริ่มระบอบประชาธิปไตย ๐๒

ตอนที่ ๑ ประเทศไทยจะไปทางไหน ๐๓

ตอนที่ ๒ ทำตามคำปฏิญาณ ๑๑

ตอนที่ ๓ ทำตามคำปฏิญาณให้สมบูรณ์ ๒๑

บทที่ ๔ ทางสู่ประชาธิปไตยอันสมบูรณ์ ๓๘

ตอนที่ ๑ เค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ๓

ตอนที่ ๒ เค้าร่าง พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร ๔

ตอนที่ ๓ เค้าร่าง พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกอบเศรษฐกิจ ๒๐๓

ตอนที่ ๔ รายงานการประชุมกรรมานุการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจ ๒๑๑

บทที่ ๕ ใต้อำนาจขุนนางเก่า ๒๓๗

ตอนที่ ๑ ละเมิดรัฐธรรมนูญ – พฤษภาคม ๒๔๗๕ ๒๓๘

ตอนที่ ๒ ละเมิดรัฐธรรมนูญ – บีดเสภา ๒๔๗

ตอนที่ ๓ ลาก่อนสยาม ๒๖๐

บทที่ ๖ การต่อสู้เพื่ออุดมคติ ๒๗๓

ตอนที่ ๑ เข็มหมุนกลับ ๒๗๔

ตอนที่ ๒ ในต่างประเทศ ๒๘๐

ตอนที่ ๓ กลับปิตุภูมิ ๓๐๔

ตอนที่ ๔ ในตำแหน่งรัฐมนตรีลอย ๓๑๓

บทที่ ๗ ข้อกล่าวหาเรื่องคอมมูนิสต์ ๓๒๕

ตอนที่ ๑ ญัตติเสนอให้มีการสอบสวน ๑๒๖

ตอนที่ ๒ การสอบสวน ดร. ปรีดี พนมยงค์ ว่าเป็นคอมมูนิสต์หรือไม่ ๓๓๓

ตอนที่ ๓ ผลการสอบสวน ๓๔๗

บทที่ ๘ วิธีการเศรษฐกิจและสังคมในประเทศประชาธิปไตย ๔๐๘

ประเทศรัสเซีย ๔๑๑

ประเทศอังกฤษ ๔๑๒

ประเทศสหรัฐอเมริกา ๔๑๔

ประเทศสวีเดน ๔๒๑

ประเทศเดนมาร์ค ๔๒๖

บทที่ ๙ การทำงานใช้ชาติตามอุดมคติ ๔๓๓

ตอนที่ ๑ รัฐมนตรีมหาดไทยเจรจาเลิกสนธิสัญญาไม่เป็นธรรมและลดดอกเบี้ย ๔๓๔

ตอนที่ ๒ ตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ๔๕๗
ตอนที่ ๓ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ๔๖๖
ตอนที่ ๔ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ๔๗๕
ตอนที่ ๕ ประมวลรัษฎากร ๔๘๘
ตอนที่ ๖ ภาษีทางอ้อมและรายได้อื่น ๆ ๔๙๕
ตอนที่ ๗ สร้างเสถียรภาพเงินตราไทย ๕๐๖
ตอนที่ ๘ ธนาคารชาติไทย ๕๒๑

บทที่ ๑๐ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ๕๒๕

ตอนที่ ๑ ประเทศไทยเข้าสู่มหาสงครามเอเชียบูรพา ๕๓๑
ตอนที่ ๒ ขบวนการกู้ชาติไทย ๕๔๓
ตอนที่ ๓ ถวายความปลอดภัยและเทิดทูนพระบรมวงศานุวงศ์ ๕๖๖
ตอนที่ ๔ สู่สันติภาพ ๕๘๑

บทที่ ๑๑ ภารกิจหลังมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ ๖๐๕

ตอนที่ ๑ นายกรัฐมนตรี ครั้งที่ ๑ ๖๐๖
ตอนที่ ๒ นายกรัฐมนตรี ครั้งที่ ๒ - ๓ ในหลวงสวรรคต-อัญเชิญพระอนุชาขึ้นครองราชรัฐสภาชักถามรัฐบาลเรื่องสวรรคต ๖๕๕
ตอนที่ ๓ รัฐสภาชักถามรัฐบาลเรื่องสวรรคตอีก ๖๘๑
ตั้งกรรมการสอบสวนกรณีสวรรคต ๗๐๕
ตอนที่ ๔ คดีสวรรคต ๗๔๕
คณะรัฐมนตรีตั้งกรรมการพิจารณารายงานกรณีสวรรคต ๗๑๗
ตอนที่ ๕ ทูตพิเศษของประเทศไทย ๗๓๓
ตอนที่ ๖ เขื่อนชัยนาท (เจ้าพระยา) ๗๔๗

บทที่ ๑๒ สยามที่รัก

ตอนที่ ๑ รัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๕๐ ๗๗๐
ตอนที่ ๒ ขบวนการ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๒ ๗๘๔
ตอนที่ ๓ ชีวิตในเมืองจีน ๗๕๗
ตอนที่ ๔ คำเสนอเรื่องขุดคอคอดกระ ๘๐๘
ตอนที่ ๕ ชีวิตในประเทศฝรั่งเศส ๘๓๕

ภาคผนวก ๘๗๓

รัฐบาลไทยหลัง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ๘๗๔
คณะราษฎร ๘๗๕
การจัดตั้งขบวนการเสรีไทย ๘๘๕
เอกสารรับรองขบวนการเสรีไทย ๘๙๗
ความตกลงสมบูรณ์แบบ ๘๙๕
ลายพระหัตถ์ของ ม.จ. ศุภสวัสดิวงศ์สนิท สวัสดิวัตน์ ๙๐๐
เขื่อนเจ้าพระยา (ชัยนาท) ๙๒๗
มรณานุกรม ๙๒๙
หนังสืออ้างอิง ๙๓๔

คำขวัญ

"ตั้งแต่มหาพญามัลลสักมหาเศรษฐีไทยเป็นต้นมาจนถึง พ.ศ. ๒๕๕๐ [illegible]
พลังของมวลศรัทธาของชาวไทยในกระทรวงการคลังโดยมิได้ใช้ไปในการแสวงหาผลประโยชน์ [illegible]
ศรัทธาดังกล่าวนี้ [illegible] ชาวไทยได้ทุ่มเทสร้างสรรค์ [illegible]
ซึ่งล้วนเพื่อการลงทุนเชิงการพัฒนาสังคม, ชุมชน และประเทศ [illegible] ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ
เรียกว่า "ทุนสังคม" (อังกฤษ "Social Capital", ฝรั่งเศส "capital social") ที่ใช้ในการ
ปฏิรูประบบเศรษฐกิจและสังคมครั้งนี้ ซึ่งไม่มีพันธมิตรที่ [illegible] ประเทศไทย [illegible]
ทรัพยากรที่ขาดแคลนอย่างยิ่งในช่วงนี้ [illegible] แต่ทั้งนี้ [illegible]
ดังนั้นจึงขอเชิญชวนเพื่อนข้าราชการทุกท่านและประชาชนชาวไทย [illegible]
ของต่างประเทศ [illegible] ก็จะทำให้ชาติเสียโอกาสที่จะได้ประโยชน์จากการลงทุนเพื่อการพัฒนาประเทศ

ปีมหามงคลที่สำคัญพ้นมาหมาดๆ ในพุทธศักราช ๒๕๕๐ ความเจริญของบ้านเมืองในทุกด้านนับตั้งแต่ [illegible] ได้ก้าวหน้าไปอย่างมาก แต่ก็ไม่ควรที่จะทำให้ [illegible] ต่างๆ ให้เหมาะสมแก่สภาพแห่งยุคสมัย [illegible] ในการที่จะ [illegible] ของชาติ [illegible] ได้ [illegible] เอกภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ [illegible] ต้องสอดคล้องกับนโยบายเศรษฐกิจของประเทศ [illegible] เอกภาพทางการคลังได้ดี ซึ่งจะเป็นคุณูปการสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาประเทศ"

ปรีดี พนมยงค์

"จาก คำขวัญในวันครบ ๑๐๐ ปี ของกระทรวงการคลัง"
๑๕ เมษายน ๒๕๑๘

บทพิเศษ

ดร. ปรีดี พนมยงค์

ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นชาวอำเภอกรุงเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้กำเนิดจากตระกูลชนลามัญชั้นกลาง เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ ณ บ้านหน้าวัดพนมยงค์ ตำบลวาสุกรี บุพพการีของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ทุกคน คือ บิดาชื่อ เสียง และมารดาชื่อลูกจันทน์ พนมยงค์ ปู่ชื่อเกิด ย่าชื่อ คุ้ม ตาชื่อ เปีก มีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงพาณิชพัฒนากรและยายชื่อ เล็ก ล้วนแต่ประกอบการกสิกรรมทำนาและการค้าขายเล็กๆ ทั้งสิ้น ไม่มีคนใดที่รับราชการเป็นเจ้านายใหญ่โต และ คนในตระกูล พนมยงค์นี้ ก็มีแต่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ กับน้องชายอีกคนหนึ่ง คือ นายเลื่อง พนมยงค์ (หลวงอรรถกิติกำจร) เท่านั้น ที่เข้ารับราชการ

ในวินาทีที่ได้กำเนิด มารดาของท่านป่วยหนัก ไม่มีใครนึกว่าเด็กปรีดี พนมยงค์จะมีชีวิตอยู่ ทุกคนที่อยู่ ณ ที่นั้นได้หันไปเอาใจใส่กับมารดาของท่าน แต่แล้วญาติผู้หนึ่งได้กลับมามองดูและเห็นว่า เด็กปรีดี พนมยงค์ยังมีชีวิตอยู่ จึงได้รับการเลี้ยงดูต่อมา

เจ้าพระยายมราช (บั๊น สุขุม) อดีตผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้กล่าวถึง บิดาของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ คือ นายเสียง พนมยงค์ ว่า “เป็นผู้สนใจในกสิกรรม และที่สนใจที่สุดคือการ

ทำนาดูเหมือนว่า พบกันกับข้าพเจ้าครั้งไรที่จะไม่พูดกันถึงเรื่องทำนาเป็นไม่มี แต่ถึงว่าจะฝักใฝ่ในการทำนาอยู่มากก็จริง นายเสียง พนมยงค์ มิได้ละเลยที่จะสงเคราะห์ และให้การศึกษาแก่บุตรเลย พยายามส่งบุตรเข้าศึกษาเล่าเรียน....."

เมื่อเด็กชายปรีดี พนมยงค์มีอายุ ๕ ขวบ บิดาได้ส่งเข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนใกล้ ๆ บ้าน คือ เริ่มเรียนที่บ้านนายแสง และต่อมาที่บ้านหลวงปราณีประชาชน แล้วย้ายไปเรียนในโรงเรียนวัดรวก โรงเรียนวัดศาลาปูนจนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๕๔ บิดามารดาได้ส่งเด็กชายปรีดี พนมยงค์ เข้ามาเรียนหนังสือต่อที่โรงเรียนวัดเบญจมบพิตร จังหวัดพระนคร และได้พำนักอยู่กับพระภิกษุแห่งวัดนั้น ในระยะนี้ปรากฏว่าเด็กชายผู้นี้ค่อนข้างซุกซน และชอบกีฬาฟุตบอลล์อยู่บ้าง จนถึงกับวันหนึ่งได้ประสบอุบัติเหตุจากการเล่นฟุตบอลล์ตามลำพัง ศีรษะได้ฟาดลงกับพื้นลานหินถึงสลบ พระภิกษุในวัดมาพบเข้าและนำตัวไปพยาบาล ด้วยเหตุที่ฐานะของบิดามารดาไม่อาจจะให้บุตรของตนศึกษาเล่าเรียนในกรุงเทพ ฯ ต่อไปได้และประกอบกับเหตุอื่น ๆ เมื่อเด็กชายปรีดี พนมยงค์เรียนมาได้เพียงปีเดียวและสอบไล่ชั้นเตรียมของโรงเรียนนั้นก็ต้องกลับไปบ้านเกิดและเข้าเรียนต่อในโรงเรียนตัวอย่างกรุงเก่า คือโรงเรียนประจำจังหวัด เรียนอยู่ ๓ ปีก็สอบไล่ได้ชั้นมัธยมปีที่ ๖ เมื่อเริ่ม พ.ศ. ๒๔๕๘ จึงได้มีโอกาสเข้ามาอยู่ในกรุงเทพ ฯ อีกครั้งหนึ่ง โดยบิดามารดานำมาฝากให้อยู่อาศัยในอุปการะของ พระวิชิตมนตรี (สุด กุณฑลจินดา) เนติบัณฑิตสยาม พ.ศ. ๒๔๔๒ ต่อมาได้ย้าย

ไปอยู่ในอุปการะของมหาอำมาตย์ตรีพระยาชัยวิชิตวิศิษฏ์ธรรมธาดา (ขำ ณ บ้อมเพ็ชร์) ซึ่งเป็นญาติผู้ใหญ่ ๆ กล่าวคือย่าของนายเสียง พนมยงค์ เป็นพี่ร่วมบิดามารดาเดียวกันกับย่าของพระยาชัยวิชิต ฯ เด็กชายปรีดี พนมยงค์ ได้เข้าเรียนต่อในโรงเรียนสวนกุหลาบ แต่เรียนอยู่เพียง ๖ เดือนก็ลาออกจากโรงเรียนนั้น ขณะนั้นมีอายุ ๑๖ ปี เมื่อเริ่ม พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้เข้าเรียนกฎหมายในโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม ด้วยเป็นผู้ที่มีอุปนิสัยขยันหมั่นเพียร และค่อนข้างฉลาด เพียงสองปีครึ่งก็สอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิตสยามชั้น ๑ อันเป็นชั้นสูงสุด

ในระยะเวลาต่อมาไม่นาน ๆ กับที่เสร็จวิชากฎหมายเสียงนั้นเอง นายปรีดี พนมยงค์ เนติบัณฑิตซึ่งมีอายุเพียง ๒๑ ปี ก็ได้แสดงความปรีชาสามารถและเชี่ยวชาญในทางกฎหมายให้ประจักษ์แก่มหาชนและมหาชนได้เริ่มรู้จักชื่อ นายปรีดี พนมยงค์ ตั้งแต่บัดนี้ โดยเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น คือ ได้มีคดีขึ้นศาลยุติธรรมเรื่องหนึ่ง โดยโดยอัยการสมุทรปราการเป็นโจทย์พ้อง นายลิมซุนหงวน ลิมบีชาติ คหบดีใจบุญแห่งเมืองนครศรีธรรมราชเป็นจำเลยโดยข้อหาว่า เรือสำเภาของจำเลยได้ชนเพลับพลาที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสียหาย คดีนี้เป็นคดีใหญ่ที่สำคัญ จำเลยอยู่ในฐานะเสียเปรียบมาก นายปรีดี พนมยงค์ ได้ขอยอนุญาตเข้าว่าความแก้ต่างจำเลย ในขั้นต้นที่นายปรีดี พนมยงค์ได้รับก็คือความพิศวงและการเยาะเย้ยจากทนายความเก่า ผู้ซึ่งมีอาวุโสและมีผีมือในการว่าความ แต่ก็ไม่กล้ารับว่าคดีนี้ ในที่สุดของการว่าความ ทนายความหนุ่ม ปรีดี พนมยงค์ ได้พิสูจน์ความสามารถและเชี่ยวชาญในวิชากฎหมายและ

การว่าความให้ประจักษ์แก่มหาชน โดยจำเลยเป็นผู้ชนะคดีนี้ตั้งแต่ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา ตลอดทั้ง ๓ ศาล นายปรีดี พนมยงค์ว่าความคดีนี้เป็นคดีแรกและเป็นคดีสุดท้าย ต่อมาก็ได้เข้ารับราชการในตำแหน่งเสมียนโท กรมราชทัณฑ์ กระทรวงนครบาล คือ กระทรวงมหาดไทยในปัจจุบันนี้

เมื่อเริ่มปี พ.ศ. ๒๔๖๓ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ โปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงยุติธรรมจัดการสอบแข่งขันนักเรียนเพื่อรับทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษากฎหมายต่อในประเทศฝรั่งเศส มีผู้สมัครเข้าสอบแข่งขันครั้งนี้มาก ล้วนแต่เป็นบุตรเจ้าขุนมูลนาย และก็มีนายปรีดี พนมยงค์ ลูกราษฎรสามัญแห่งอยุธยานี้ด้วยผู้หนึ่ง ผลการสอบปรากฏว่า นายปรีดี พนมยงค์ ได้รับคะแนนสูงสุดและแสดงความรู้อย่างดีเยี่ยม ฉนั้นในวันที่ ๒๑ สิงหาคม ๒๔๖๓ จึงได้ย้ายจากกรมราชทัณฑ์มาเป็นนักเรียนหลวง และโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงยุติธรรมส่งไปศึกษากฎหมายเพิ่มเติม ณ ประเทศฝรั่งเศส ในชั้นต้นได้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยเมืองกัง (Caen) ก่อน แล้วต่อมาได้ย้ายไปยังมหาวิทยาลัยกรุงปารีส

ในประเทศฝรั่งเศสนี้เอง นายปรีดี พนมยงค์เกือบประสบอุบัติเหตุครั้งหนึ่ง คือวันหนึ่งขณะที่นั่งรถไฟแบบโบราณประตูเปิดออกข้างมากับหลวงวิจิตรวาทการ กลับจากการไปรับประทานอาหารในกรุงปารีส เพื่อกลับที่พักนั้น ได้เกิดมีความจำเป็นจะต้องออกไปยังห้องอื่น และโดยที่ไม่ทราบว่า รถที่นั่งมานั้นเป็นแบบโบราณ จึงเปิดประตูจะก้าวออกไป ซึ่งหมายความ

"ณ ที่นี้ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ เวลาย่ำรุ่งคณะราษฎรได้ก่อกำเนิดรัฐธรรมนูญเพื่อความเจริญของชาติ"

สมุดนี้เป็นจุดที่หัวหน้าคณะราษฎรยื่นอ่านแถลงการณ์ประกาศเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งฝังอยู่ ณ ลานพระบรมรูปทรงม้าเบื้องซ้ายของพระรูป หน้าประตูสนามเสือป่า

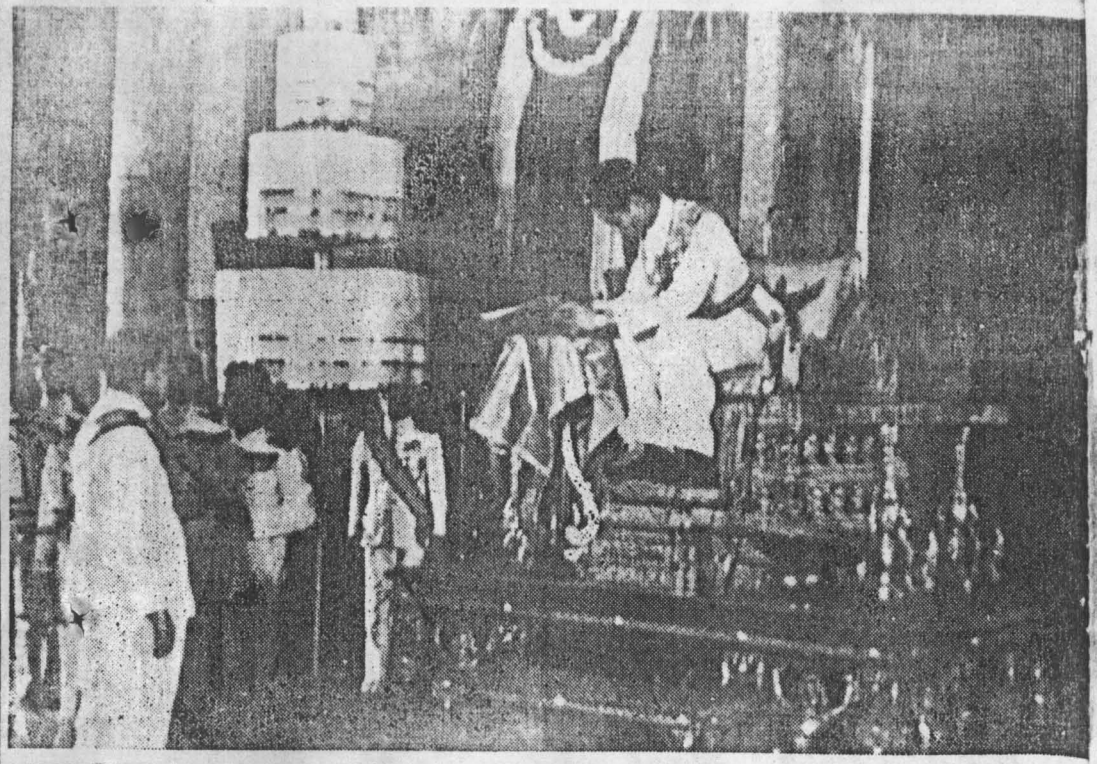

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ทรงลงพระปรมาภิไธย
พระราชทานรัฐธรรมนูญ

ครอบครัวของ
ดร. ปรีดี พนมยงค์
ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖

ว่า ก้าวออกไปให้ตกรถซึ่งกำลังวิ่ง พอดีเจ้าหน้าที่ประจำรถได้ถลันเข้าขวางไว้ทันท่วงทีหาไม่ก็ต้องได้รับอันตรายถึงแก่เสียชีวิตก็เป็นได้

นายปรีดี พนมยงค์ได้เข้าศึกษาในคณะนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยเมืองกัง (Caen) เป็นเวลา ๓ ปี สอบไล่ได้เป็น Licencie en Droit แล้วย้ายไปศึกษาต่อในคณะนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยกรุงปารีสอีกเป็นเวลา ๒ ปี ในปี ค.ศ. ๑๙๒๗ อันเป็นปีสุดท้ายได้เสนอวิทยานิพนธ์ชื่อ Du Sort des Sociétés de Personnes en das de Décés d' un Associé (Etude de droit francais et de droit comparé) แปลว่า ในกรณีที่หุ้นส่วนคนหนึ่งถึงแก่ความตายฐานะของห้างหุ้นส่วนส่วนบุคคลจะเป็นอย่างไร (ศึกษาตามกฎหมายฝรั่งเศสและกฎหมายเปรียบเทียบ) ต่อมหาวิทยาลัย แล้วก็ได้รับปริญญาเอกทางนิติศาสตร์เกียรตินิยมดีมาก (Docteur en Droit, Très bien) เนื่องจากได้ศึกษาวิชานิติศาสตร์มาตั้งแต่ปีที่ ๑ จนถึงขั้น Licencié en Droit ปริญญาเอกที่ได้รับนี้จึงเป็นปริญญาเอกของรัฐ คือเป็น Docteur de l' Etat ไม่ใช่ด๊อกเตอร์ของมหาวิทยาลัย (Docteur de l' Université) นายปรีดี พนมยงค์ เป็นคนไทยคนแรกที่ได้รับปริญญานี้

ระหว่างที่ศึกษาอยู่ในประเทศฝรั่งเศสนี้ นายปรีดี พนมยงค์ได้รับความอุปการะจากศาสตราจารย์ Laydecker เป็นอันมาก เพื่อ

แสดงความกตัญญูกตเวทีต่อท่านศาสตราจารย์ผู้นี้ นายปรีดี พนมยงค์ จึงได้อุทิศผลงานแห่งวิทยานิพนธ์นี้บูชาพระคุณของท่าน

นอกจากได้รับปริญญาเอกทางนิติศาสตร์แล้ว นายปรีดี พนมยงค์ ยังสอบไล่ได้รับประกาศนียบัตรชั้นสูงระดับปริญญาโท ทางเศรษฐศาสตร์ Diplome d' Etudes Superieures d' Economie Potitique อีกด้วย.

ชีวิตของ ดร. ปรีดี พนมยงค์นั้น เป็นชีวิตของลูกราษฎรสามัญ คนจนอย่างคนไทยทั้งหลาย ในขณะเยาว์วัยก็เติบโตขึ้นภายใต้สิ่งแวดล้อม คือท้องไร่ท้องนา ได้รับการศึกษาเบื้องต้นจากโรงเรียนวัดและเป็นเด็กวัดดี ๆ นี่เอง แต่ด้วยเป็นคนมีมานะขยันหมั่นเพียร บากบั่นต่อการศึกษาเล่าเรียนและด้วยความประพฤติดี จึงได้รับความก้าวหน้าในการศึกษาในชีวิต และมีส่วนสำคัญในความเป็นอยู่ของชาติไทยในเวลาต่อมา

* ดร. ปรีดี พนมยงค์ กลับจากประเทศฝรั่งเศสถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒ เมษายน ๒๔๗๐ ได้เข้ารับราชการต่อไป และในระยะปีหนึ่งก็ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงประดิษฐ์มนูธรรม ความสำคัญของตำแหน่งราชการคือ เลขานุการกรมร่างกฎหมาย มิได้มีมากกว่าอาจารย์สอนกฎหมายในโรงเรียนกฎหมายเลย ซึ่งตำแหน่งอาจารย์โรงเรียนกฎหมายนี้เอง ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้มีโอกาสดำเนินงานเพื่อการปฏิวัติตามอุดมคติของตนที่มีอยู่ตั้งแต่เป็นนักเรียน

อยู่ในประเทศฝรั่งเศสสำเร็จลุล่วงไป จากความคิดมาเป็นการตระเตรียมแล้วก็ลงมือทำการปฏิวัติ-สำเร็จ

ภายหลังการปฏิวัติเปลี่ยนรูปการปกครองแล้ว ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้เริ่มที่จะให้มีการปฏิรูปการเศรษฐกิจและการสังคม ให้เป็นไปตามอุดมคติแห่งการปฏิวัติ แต่ได้เกิดยุ่งเหยิงอย่างใหญ่หลวงขึ้น อำนาจบริหารกลับไปอยู่ในมือของคณะขุนนางเก่าซึ่งเป็นศัตรูทางการเมืองของคณะปฏิวัติ ดร. ปรีดี พนมยงค์ถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ และได้ออกจากประเทศไทยไปพร้อมกับภรรยาคู่ชีวิตชั่วระยะหนึ่ง และเมื่อคณะปฏิวัติยันประกอบด้วยบุคคลที่ยังยึดมั่นอยู่ในอุดมคติยึดเอาอำนาจคืนมาสู่ปวงชนอีกครั้งหนึ่ง ดร. ปรีดี พนมยงค์และภรรยาก็ได้เดินทางกลับสู่มาตุภูมิ เข้าร่วมในการบริหารประเทศ สร้างประมวลกฎหมายให้สมบูรณ์เพื่อให้ได้มาซึ่งเอกราชในการศาลยุติธรรม สร้างรากฐานแห่งระบบราชการบริหารไว้ในกระทรวงมหาดไทย แก้ไขสนธิสัญญากับนานาชาติให้ประเทศไทยได้คืนมาซึ่งเอกราชและอธิปไตยอันสมบูรณ์ในกระทรวงต่างประเทศ และต่อมาในกระทรวงการคลัง ได้สร้างความมั่นคงให้แก่ชาติ ด้วยการสร้างระบบภาษีอันเป็นธรรมแก่สังคม สร้างความมั่นคงให้แก่ระบบเงินตราและระบบการคลังของชาติ เพียงระยะเวลา ๓ ปีงาน ตามโครงการณ์เศรษฐกิจของดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้สำเร็จลุล่วงไปเป็นส่วนมาก "ทำเท่าที่จะทำได้"

การแตกสามัคคีของคณะปฏิวัติ ๒๔ มิถุนายน โดยบางคนได้ละทิ้งอุดมคติ ได้ปรากฏมีแผนการลอบฆ่าขึ้น ฆ่าผู้ที่กุมอำนาจบริหารในขณะนั้นให้หมด คนแรกคือ พอ. หลวงพิบูลสงคราม รัฐมนตรีกลาโหม ซึ่งได้ถูกยิงที่ท้องสนามหลวง และเป้ากระสุนนัดต่อไปก็คือ ดร. ปรีดี พนมยงค์ แต่ในวันนั้นเคราะห์ดีนักหนา ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้ออกจากที่นั้นไปก่อนเกิดเหตุเพียงไม่กี่นาที ไม่เช่นนั้นคงจะโดนเข้าแน่ ผู้ที่วางแผนการณ์ฆ่านั้น เมื่อจอมพล ป. เป็นนายกรัฐมนตรี เขาก็ได้รับตำแหน่งเป็นใหญ่เป็นโตเหมือนกัน

เมื่อประเทศไทยเข้าสู่ภาวะสงคราม โดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี มีนโยบายในทางร่วมมือกับญี่ปุ่น ดร. ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งต่อมาได้รับแต่งตั้งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เริ่มคิดและดำเนินการกู้ชาติไทย ซึ่งท่านถือว่าเป็นแต่ "การรับใช้ชาติ" เท่านั้น และการรับใช้ชาติของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ร่วมมือกับคนไทยที่รักชาติทั้งหลายได้ประสบผลสำเร็จ ประเทศไทยได้คืนเข้าสู่สถานะเดิมเมื่อญี่ปุ่นยอมแพ้ เอกราชและอธิปไตยของชาติได้รับการกู้ไว้เพราะการกระทำของชาวไทย อันมี ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นหัวหน้าใหญ่ ยิ่งกว่านั้นการกระทำครั้งนี้ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้รับยกย่องจากนานาชาติที่รวมเป็นสหประชาชาติอย่างมาก คุณความดีอันนี้ก็คือ คุณความดีของชาติไทย ประเทศไทยได้กลับเข้าอยู่ในสังคมแห่งนานาชาติอีกครั้งหนึ่ง

ถึงวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ ได้มีการรัฐประหารเกิดขึ้น และศัตรูทางการเมือง พวกเก่าที่เคยทำให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ระเหระหนจากประเทศไปเมื่อครั้งก่อนนั้น ประกอบกับ "พวกใหม่" แม้จะเคยเป็นเพื่อนร่วมน้ำสาบานกันมาได้เข้ามีอำนาจและเป็นรัฐบาล ดร. ปรีดี พนมยงค์ก็ต้องออกจากประเทศไทยไปอีกครั้งหนึ่ง และเพื่อเห็นแก่ความสงบจึงได้ขอร้องมายังบรรดาศิษย์ และเพื่อนสหายทั้งหลายที่ยึดมั่นอยู่ในอุดมคติอันเดียวกัน ให้ระงับการใช้กำลังอาวุธต่อสู้หรือขัดขวางอันจะนำมาซึ่งความพินาศในหมู่ราษฎรไทยด้วยกัน เหตุการณ์ได้เป็นไปด้วยความสงบตามเจตนาของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ทุกประการ

งานอันยิ่งใหญ่อันหนึ่งของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ อันเป็นสิ่งที่เป็นคู่และเป็นหลักประกันระบบประชาธิปไตยในแผ่นดินไทยให้มั่นคงดำรงอยู่ชั่วกัลปาวสานต์ คือ สถาบันอันหนึ่งคือมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง **ก่อรุ่งเรืองสมบูรณ์เบ่งบานประเทศไทย** สถาบันอันจัดให้มีการศึกษาชั้นอุดมศึกษาแก่ราษฎรไทยเป็นตลาดวิชาที่ผู้มีกำลังทุนทรัพย์น้อยจะแสวงหาเอาได้ในทางนิติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์การทูต ท่านผู้นี้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ทุ่มเทกำลังและสติปัญญาแรงกายในงานเข็นนี้มาตลอดเวลาจนมีความเจริญรุ่งเรือง และโดยที่ท่านดำรงตำแหน่งผู้ประศาสน์การของมหาวิทยาลัยคนแรก และเพียงคนเดียว จนมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านกฎหมายเกี่ยวกับมหาวิทยาลัยนี้

* ในด้านชีวิตส่วนตัว ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้สมรสกับ คุณพูนสุข ณ ป้อมเพ็ชร ธิดาของพระยาชัยวิชิตวิศิษฏ์ธรรมธาดา เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน ๒๔๗๑ มีบุตรธิดาด้วยกัน ๖ คน ชีวิตในครอบครัวเป็นชีวิตที่มีความผาสุกด้วยอุดมคติ สถานการณ์ทางการเมืองได้ทำให้ท่านต้องจากครอบครัวของท่านไปเสมอ ๆ ถ้าดูทางฐานะ ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองปรากฏว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์มีทรัพย์สมบัติอยู่บ้าง จากการที่แต่งตำหรับตำราและพิมพ์กฎหมายจำหน่าย ถึงกับมีโรงพิมพ์เล็ก ๆ ของตนเอง แต่ภายหลังการเปลี่ยนการปกครองตลอดเวลา ๑๗ ปี ดร. ปรีดี พนมยงค์ ไม่เคยมีรายได้ทางอื่น นอกจากเงินเดือนอย่างเดียว และในที่สุดทรัพย์สินที่สะสมไว้ โรงพิมพ์ก็ได้ละลายเปลี่ยนมือเจ้าของ เพราะเป็นสมบัติกะผีกเดียว ดร. ปรีดี พนมยงค์ไม่เคยมีบ้านอยู่อาศัยของตนเอง ไม่มีเงินที่จะสร้างบ้าน และไม่มีใครสร้างบ้านให้ท่านเพราะไม่เคยใช้ตำแหน่งหน้าที่ราชการให้เป็นประโยชน์ใด ๆ เฉพาะตัวแก่ใคร ๆ ฉะนั้นเมื่อพ้นจากตำแหน่งหน้าที่ราชการ ต้องออกจากบ้านของราชการท่าน และครอบครัวก็ต้องไปอาศัยบ้านมารดาของภรรยาของท่านอยู่ตลอดมา ส่วนบุตรและธิดาทุก ๆ คน ก็ได้ศึกษาเล่าเรียนอยู่ในโรงเรียนและในมหาวิทยาลัยในเมืองไทย ถ้าเด็ก ๆ เหล่านี้จะได้มีโอกาสไปศึกษาเล่าเรียนในต่างประเทศเช่นบุตรของผู้อื่นแล้ว ความรู้และความเฉลียวฉลาดของเขาเท่านั้นที่จะช่วยให้เขาไปได้

อย่างที่บิดาของเขาเคยได้รับมาแล้ว ลำพังบิดาของเขาแล้วไม่มีกำลังทุนทรัพย์พอที่จะส่งเขาไปเล่าเรียนได้

ในยุคนี้ มีบุคคลที่ข้าพเจ้ามีความเคารพนับถือหลายคน ได้ปรารภถึง ดร. ปรีดี พนมยงค์ ข้อหนึ่งที่เขาตำหนิ ดร. ปรีดี พนมยงค์ อย่างที่เขาไม่อาจให้อภัยได้ก็คือ การที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ไม่รู้จักเลี้ยงพรรคพวกและบริวาร และไม่รู้จักเลี้ยงตัวเอง เขากล่าวว่า เมื่อ ดร. ปรีดี พนมยงค์มีตำแหน่งหน้าที่ราชการใหญ่โต ไม่เหลียวแลลูกน้องและพรรคพวก ไม่อุ้มชูเลี้ยงเขาให้มั่งมีศรีสุขปล่อยให้เขาสร้างตัวเองตามความสามารถของเขา ไม่รู้จักปูนบำเหน็จความชอบ ไม่รู้จักที่จะให้เหรียญตราเขา ไม่รู้จักถอยโกยเอาเงินของแผ่นดินมาแจกจ่ายแบ่งปันเลี้ยงดูพรรคพวก เพื่อให้เขาจงรักภักดีต่อตน เพื่อจะได้มีอำนาจราชการอยู่นานและมั่นคง ในยุคปัจจุบันนี้เขาเลิกกินอุดมคติกันแล้ว ใครขืนกินอุดมคติเป็นอยู่ไม่ได้ คำของผู้ที่กล่าวต่อข้าพเจ้าเช่นนี้ ข้าพเจ้าไม่ทราบจะตอบว่าอย่างไร ข้าพเจ้าและเพื่อนฝูงเคยได้ทราบและรู้สึกสลดใจเศร้าใจกันมาครั้งหนึ่ง คือเมื่อตอนที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ พ้นจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์และตอนนั้นเริ่มระยะที่ศัตรูทางการเมืองของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ขึ้นสู่อำนาจ ดร. ปรีดี พนมยงค์ จะต้องออกจากทำเนียบของราชการไปอยู่ที่อื่น พวกเขาพูดกันว่า ท่านไม่มีบ้านอยู่ของท่านเอง ท่านไม่มีโอกาสที่จะแสวงหาเงินของตลอดเวลามา ท่านจะไปอยู่ที่ไหน และในที่สุดเขาได้พูดกันว่า

ท่านได้สั่งให้ขนของเข้าไปเก็บที่บ้านของมารดาภรรยาของท่าน เราจึงหวังว่าท่านและครอบครัวคงจะไปพำนักอยู่ที่นั่น แต่พอดีได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นรัฐบุรุษอาวุโส และให้พำนักอยู่ในธรรมเนียบราชการต่อไป เรื่องที่เห็นชัดเจนอีกครั้งหนึ่งก็คือ ตอนที่ท่านได้รับใช้ชาติร่วมกับคนอื่นจัดตั้งและดำเนินการขบวนเสรีไทย เพื่อกวาดล้างญี่ปุ่น นำประเทศไทยเข้าสู่สถานะเดิม การงานครั้งนั้นยิ่งใหญ่ไพศาล และทำอยู่ตลอดเวลา ๔ ปี เลี้ยงกำลังคนหลายแสนคน แต่ในที่สุดได้ใช้เงินของชาติไป ๙ ล้านบาท ถ้าเป็นคนอื่น ซึ่งมุ่งจะกอบโกยทรัพย์ที่ราษฎรสละให้มาจากแรงเหงื่อแรงกายของเขา คงจะถือโอกาส แสดงว่าได้จ่ายไปมากกว่านั้น เอาให้ถึง ๘๐ ล้านบาท ถึงเพียงนี้ สภาผู้แทนราษฎร ซึ่งประกอบด้วยศิษย์ ด้วยเพื่อนเป็นส่วนมาก และเป็นผู้ที่ร่วมในการทำงานกู้ชาติครั้งนั้นด้วยกัน ก็คงจะสมรู้ร่วมคิดกันโกงราษฎรได้ ราษฎรผู้เป็นเจ้าของเงินกำลังปลื้มปีติอยู่ด้วยสันติภาพ ปลื้มปีติอยู่ด้วยเอกราชและอธิปไตยของชาติที่ได้คืนมาใหม่ ๆ คงจะไม่สนใจกับเรื่องเงินเรื่องทอง ด้วยการที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ระมัดระวังเรื่องการใช้เงินของราษฎรคือจ่ายแต่น้อยและให้ได้ผลจากการจ่ายมากที่สุดเช่นนั้น ทำให้บุคคลบางคนที่ร่วมในการทำงานคราวนั้นรู้สึกไม่พอใจ ผิดหวัง เพราะมีบางคนเสนอขอเบิกชดใช้เงินทดรองตั้ง ๔ แสน ๕ แสน ไม่มีใครเขาจ่ายให้ คนที่หวังลาภ หวังยศ หวังทรัพย์สินเช่นนี้จึงในเวลาต่อมากลายเป็นศัตรูให้ร้ายต่อ ดร. ปรีดี

พนมยงค์ อยู่ร่ำไป และคอยแสวงหาโอกาสกระทำการเพื่อไปกอบโกยเงินทองของราษฎรโดยตนเอง

อุดมคติกินไม่ได้ แต่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ยังยืนยันอยู่เสมอว่า **"ผมทำงานให้ชาติตามอุดมคติ และด้วยอุดมคติ"** และคนที่จะร่วมงานใด ๆ กับ ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้และร่วมกันได้ตลอดไปก็เพราะผู้นั้นยึดมั่นอยู่ในอุดมคติและด้วยอุดมคติเช่น ดร. ปรีดี พนมยงค์ เท่านั้น หวังอย่างอื่นไม่ได้เลย

ในหนังสือ Siam in Transition นายเคนเนท เปอร์รี แลนดอน ได้กล่าวถึงชีวะประวัติของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ไว้อย่างย่อ ๆ ว่า

"The Leaders of The Revolution"

Luang Pradist Manudharm is usually regarded as the brains of the revolution. His name was original Nai Pridi Panomyong....

Luang Pradist was born of a typical Siamese family of considerable means and influence. He went through the regular Siamese schools and finally studied law at Law

School, where he received the degree of Barrister-at-Law. He then went on to France where he studied until he received the degree of Doctor of Law. He also studied economics and received a high degree in that department. When he returned to Siam he became a professor of law at Law School. He was appointed to the position of Secretary of the Department of Legislative Redaction. He also became Secretary of the Bar Association. After the revolution he was a member of the first State Council. In 1938 he was the Minister of Foreign Affairs, later in the year becoming Minister of Finance.

At the time of the revolution Luang Pradist was about thirty years old. In appearance he is a typical Siamese slim, strong, with heavy black hair cropped close in the German style. His face is unremarkable except for his very healthy looking skin and unusually brilliant eyes, which are partly veiled under heavy lids. He is direct and friendly in his personality and has a manner that wins men. He is tremendously active mentally and physically, and the author of numerous books. His mind is extraordinarily brilliant. He

has been the leader of the democratic and civilian group within the revolutionary party.

Another outstanding leader, who supplied the force to carry out the well-drawn plans of Luang Pradist, was Phya Bahol - Balayuhasena.....etc."

นอกจากนั้นแล้ว หนังสือพิมพ์ Thai Pictorial ฉบับวันที่ ๒๔ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๔๐ ยังได้กล่าวถึง ประวัติของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ไว้อีกว่า

"Luang Pradist Manudharm began life with no gifts from the gods. In his early childhood, he struggled for education and it was by sheer hard work alone that he won a scholarship given by the Minister of Justice to study law in Paris twenty years ago. After five years of assiduous work, he returned home a full fledged Docteur en Droit.

As one of the leaders in the original coup d'etat of June 1932, Luang Pradist is responsible for the unbelievable progress attained by modern Thailand. But more than that, he will go down in history as a great law-giver who formulated the Municipality Administrative Act 1933, when

he was Minister of Interior. As a statesman, he succeeded, during his office at the Ministry of Foreign Affairs, in raising the name and honour of Thailand in the family of powers, by revising formal unequal treaties with foreign Powers, thus giving her whatever rights a free and independent country should posses. As a wise financier, he formulated the Revenue Code and also created the National Bank of Thailand, financing the country with skilful management through a period of immense national reconstruction. In academic sphere, he is the creater of the University of Moral and Political Sciences, a temple of learning, imparting democratic education to the youths of Thailand.

At forty-one, he has served the country more than the country could ever expect. But the country will always need a man of wisdom and genius for organization. Luang Pradist Manudharm, who is respectfully and affectionatly known as the "ACHARN" or the "PROFESSOR", will remain ingrained in the everlasting memory of the Thais"

บทที่ ๑

สาเหตุแห่งการปฏิวัติ

ตอนที่ ๑

วิวัฒนาการแห่งการเมืองและการเศรษฐกิจ

ระบบการปกครองสมบูรณาญาสิทธิราช อันมีพระมหากษัตริย์ทรงอำนาจเด็ดขาดอยู่เหนือกฎหมายบ้านเมืองซึ่งใช้บังคับแก่ราษฎร และโดยใช้พระราชวงศ์หรือบรรดาขุนนางทั้งหลายเป็นเครื่องมือในการดำเนินการบริหารปกครองราษฎรนั้น ก่อนปี พ.ศ. ๒๔๗๕ มีอยู่ไม่กี่ประเทศในโลก กล่าวโดยฉะเพาะในเอเชีย ซึ่งดินแดนของชุมชนเชื้อชาติชาวเอเชียทั้งหลายเป็นส่วนมากอยู่ในความครอบครองของชาติผิวขาวแล้ว ก็มีแต่ประเทศไทยประเทศเดียวเท่านั้น ระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชเช่นว่านี้ แม้พระมหากษัตริย์จะทรงไว้ซึ่งทศพิธราชธรรมและจริยวัตรธรรมก็ตาม ก็เป็นการเหมาะสมแต่เพียงสมัยหนึ่ง และสมัยนั้นก็คือสมัยที่ราษฎรยังมิได้รับการศึกษาพอสมควร หรืออีกนัยหนึ่งเมื่อความเป็นมนุษย์ของราษฎรยังถูกกดไว้ภายใต้อำนาจของผู้ปกครองจนราษฎรไม่อาจจะแสดงสิทธิของการเป็นมนุษย์ได้ ถ้าหากราษฎรได้มีความรู้สึกถึงสิทธิอันนั้นของตน เมื่อประเทศไทยได้มีความสัมพันธ์กับนานาชาติหรือชาติที่มีความเจริญรุ่งเรืองในบรรดาวิทยาการต่างๆ รุ่งเรืองในอารยธรรมและวัฒนธรรม สิทธิของการเป็นมนุษย์ของราษฎรไทยก็เริ่มไหวตัวขึ้น เริ่มรู้สึกถึงผลที่ตนได้รับจากการ

ดำเนินการปกครองของบรรดาขุนนางทั้งที่อาศัยอำนาจแห่งพระมหากษัตริย์และมิใช่ สิทธิแห่งมนุษยชนได้เตือนใจราษฎรให้คิดถึงความเจริญรุ่งเรืองของราษฎรเองและของประเทศชาติ การปกครองของประเทศที่ราษฎรมีส่วนและมีเสียงในการปกครอง ไม่ว่าจะเป็นการปกครองตนเองโดยตรง หรือมีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุดก็ตาม ได้เตือนใจราษฎรไทยที่จะต้องเข้ามีส่วนและมีเสียงในการปกครองประเทศมาช้านาน

การปฏิวัติในประเทศไทยได้มีมาหลายครั้งหลายหนแล้ว การที่เรียกว่าการปฏิวัตินั้นก็ไม่ตรงกับความหมายนัก อันที่จริงการปฏิวัติที่เคยเป็นมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา หรือในสมัยกรุงธนบุรีเป็นแต่การปราบดาภิเศก คือใช้กำลังคนและอาวุธเข้าขับไล่กษัตริย์เสีย แล้วตั้งตนขึ้นเป็นกษัตริย์แทนเท่านั้น แต่การปฏิวัติราชบัลลังก์ในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ หรือ ร.ศ. ๑๓๐ นั้นเป็นการปฏิวัติโดยราษฎรพอที่จะเรียกได้ว่าอย่างแท้จริงครั้งหนึ่ง อันแท้จริงในสมัยนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ แม้จะเป็นกษัตริย์ที่ทรงอำนาจเด็ดขาดในการปกครองเพียงไรก็ตามมิได้ใช้อำนาจนั้นโดยพระองค์เองทั้งสิ้น ทรงแต่งตั้งขุนนางซึ่งขุนนางเหล่านี้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับราษฎรเป็นผู้ดำเนินการบริหารราชการแผ่นดินถึง ๘ กระทรวงในกระทรวงทั้งหมดที่มีอยู่ ๑๒ กระทรวง การกระทำของพระมงกุฎเกล้าเช่นนี้ได้ก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่พระ-

บรมวงศานุวงศ์อื่น ๆ ที่ต้องการจะมีอำนาจ พระมงกุฎเกล้า ฯ ทรงฝักใฝ่กับขุนนางหรือราษฎรมากขึ้นเพียงใด ก็ยิ่งเพิ่มความไม่พอใจแก่พระบรมวงศานุวงศ์เหล่านั้นขึ้นเพียงนั้น

ในตอนปลายรัชสมัยของพระมงกุฎเกล้าฯ พระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ ที่ไม่พึงพอใจพระมงกุฎเกล้า ฯ ได้ออกจากประเทศไทยไปพำนักอยู่ในยุโรปและส่วนมากอยู่ในประเทศฝรั่งเศสอย่างผาสุกและสำราญ คณะเจ้ากลุ่มนี้ได้คิดกันที่จะล้มบัลลังก์พระมงกุฎเกล้า ฯ โดยยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินขับไล่พระมงกุฎเกล้าฯออกจากราชสมบัติ แล้วอัญเชิญเจ้านายองค์อื่นที่คณะตนเห็นชอบขึ้นเสวยราชแทนต่อไป เจ้าองค์หนึ่งคือ ม.จ. นักขัตรมงคล กิติยากร ได้ร้องเพลงปฏิวัติของชาติฝรั่งเศส แต่การคิดของคณะเจ้าในยุโรปเพื่อการนี้ยังไม่ได้ทันปรากฏผลออกมาเป็นการกระทำ พระมงกุฎเกล้า ฯ ก็เสด็จสวรรคตเสียก่อน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้สืบราชสมบัติต่อมา

นายปรีดี พนมยงค์ ออกจากเมืองไทยไปศึกษาในประเทศฝรั่งเศสตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๖๓ อันยังเป็นรัชสมัยแห่งพระมงกุฎเกล้าฯ อยู่ ในประเทศฝรั่งเศสนั้นนายปรีดี พนมยงค์ได้พำนักอยู่กับศาสตราจารย์ผู้หนึ่งของตน ที่ชานนครปารีส และได้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยเมืองกัง และมหาวิทยาลัยกรุงปารีส อันเป็นมหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในภาคพื้นยุโรป

นายปรีดี พนมยงค์ ในการศึกษานั้น นอกจากจะสนใจในวิชานิติศาสตร์แล้ว ยังสนใจและศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์ และการเมืองเป็นอย่างยิ่ง การศึกษาค้นคว้า การอบรมสั่งสอนจากศาสตราจารย์ผู้เชี่ยวชาญในทางนิติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และโดยนัยเพาะอย่างยิ่งก็คือ ระบอบการปกครอง เรื่อง "รัฐ" และ "หน้าที่ของรัฐ" ได้ก่อให้นายปรีดี พนมยงค์ เกิดความคิดใหม่ ๆ ขึ้นเป็นอันมาก ได้เห็นชัดเจนว่า วิวัฒนาการทางระบอบการปกครองที่เป็นมาก็ดี ระบอบการเศรษฐกิจที่เป็นมาก็ดี จากยุคต้นของประวัติศาสตร์จนถึงยุคปัจจุบันประเทศใดที่ราษฎรผู้เป็นเจ้าของอธิปไตยที่แท้จริงได้เข้ามีส่วนมีเสียงในการปกครอง และดำเนินเปลี่ยนแปลงนโยบายทางการเศรษฐกิจให้เหมาะสม ประเทศนั้นย่อมก้าวหน้ามีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นยิ่งกว่าประเทศที่มีพระมหากษัตริย์ปกครองทรงสิทธิและอำนาจเด็ดขาดแต่ผู้เดียว

นายปรีดี พนมยงค์ แม้จะอยู่ในต่างประเทศห่างไกล ก็พยายามสดับตรับฟังเหตุการณ์ข่าวคราวจากประเทศไทยอยู่เสมอมา จากเพื่อนฝูงในเมืองไทย และจากเพื่อนเหรียญผู้ที่คุ้นเคยในสถานทูตไทยในกรุงปารีส และได้นำเอาวรรณีย์หรือพฤติการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นมาในเมืองไทยเข้าปรับกับหลักวิชาการ แล้วเปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ ที่ได้มีการวิวัฒน์เปลี่ยนแปลงในทางการปกครองและเศรษฐกิจ เมื่อมีข้อสงสัยอะไรก็ได้ปรึกษาไต่ถามศาสตราจารย์ของตนอยู่เป็นเนืองนิจ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่เรียกตามวิถีทางแห่งเศรษฐกิจว่าเป็น "ประเทศกสิกรรม" ราษฎรไทย ๙๕ คนใน ๑๐๐ คน ประกอบการกสิกรรม และร้อยละ ๙๙ ของผู้ที่ประกอบการกสิกรรมนั้นก็คือการทำนาข้าว วิธีทำนาของราษฎรไทย เมื่อเริ่มวันที่ ๑ ของวันสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ สืบต่อมา จนถึงสมัยที่นายปรีดี พนมยงค์เป็นนักเรียนโรงเรียนเวัดรวก วัดศาลาปูนของกรุงเก่า และต่อมาจนกระทั่งบัดนี้เป็นอยู่อย่างใดก็เป็นมาอย่างนั้น กสิกรยังมีชีวิตอย่างเดิม ใช้วิธีทำนาและประกอบกิจเลี้ยงชีพอย่างเดิมคือมีชีวิตอยู่ตามแบบพริมิตีฟ และการประกอบการแบบพริมิตีฟ ไม่มีประเทศกสิกรรมประเทศใดที่จะเจริญรุ่งเรืองได้ วิวัฒนาการของการเศรษฐกิจแสดงให้เห็นชัดว่า ประเทศกสิกรรมและอุตสาหกรรม หรือประเทศอุตสาหกรรมแต่อย่างเดียว โดยการกระทำของผู้ปกครองประเทศคือรัฐบาล ริเริ่มดำเนินการ หรือควบคุมแชกแชง ประเทศเหล่านั้นได้ประสบความเจริญรุ่งเรือง ส่วนราษฎรเล่า รัฐบาลก็ได้เอาใจใส่ปกครองให้มีชีวิตดีขึ้น มีความสุขสมบูรณ์ขึ้น นายปรีดี พนมยงค์ได้พิจารณาระบอบการเศรษฐกิจของประเทศไทย ภายใต้รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชอย่างใกล้ชิดถ่องแท้ทุกด้านทุกมุม และเห็นว่ามีทางเดียวที่จะเป็นไป คือ คงอยู่อย่างนั้น ประเทศชาติและราษฎรไม่เจริญรุ่งเรืองไม่สุขสมบูรณ์ และยิ่งกว่านั้นก็คือ จะต้องเดินไปสู่ความวิบัติในวันหนึ่งข้างหน้าโดยแน่แท้

ระบอบการปกครองที่ราษฎรมีสิทธิและมีเสียงในการปกครองนั้นก็คือ ระบอบประชาธิปไตย ระบอบประชาธิปไตยที่มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครอง แต่โดยที่นายปรีดี พนมยงค์ มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ และดำเนินอยู่เสมอว่าราษฎรไทยทุก ๆ คนมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เช่นเดียวกับตนที่มีความรู้สึกอยู่ ฉะนั้นเมื่อความคิดได้เกิดขึ้นว่า ถึงเวลาแล้วที่ราษฎรไทยจะควรเข้ามีสิทธิและมีเสียงในการปกครอง ถึงเวลาแล้วที่ราษฎรไทยจะควรได้ปกครองตนเอง นำประเทศชาติไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง โดยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดกำหนดรูปของการปกครองและวิธีบริหาร กับทั้งดำเนินนโยบายเศรษฐกิจอันเหมาะสมแก่ประเทศและสถานะการณ์ การเศรษฐกิจนี้เป็นปัญหาอันสำคัญที่สุด สำคัญยิ่งกว่าปัญหารูปการปกครอง เป็นปัญหาเกี่ยวกับชีวิตและความสุขสมบูรณ์ของประเทศชาติและของประชาชน โดยเฉพาะปัญหานี้อยู่เหนือปัญหารูปการปกครองเสียอีก อย่างไรก็ตามทั้งสองประการนี้จะทำได้หรือมีขึ้นได้ก็โดยการปฏิวัติเท่านั้น เพราะในขณะนั้นไม่มีวันหลง หรือข่าวกระซิบกระสายออกจากราชสำนักเลยว่าพระมหากษัตริย์จะทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ราษฎรอย่างที่ประเทศอื่น ๆ เช่น ญี่ปุ่น ซึ่งพระเจ้ามัตสุฮิโตได้พระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ราษฎรเลย และด้วยความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ที่มีดื่มดำอยู่ในจิตใจเช่นนี้ นายปรีดี พนมยงค์ จึงเลือกระบอบประชาธิปไตยที่มีพระ

มหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญยิ่งกว่าแบบอื่นคือ **ราชาเป็นธวัช แห่งประเทศชาติ** "The King is the symbol of the country" นี่คือทางที่ นายปรีดี พนมยงค์ ได้เลือก

การคิดล้มราชบัลลังก์พระมงกุฎเกล้า ฯ โดยคณะเจ้าเล่มหนึ่งนั้น นายปรีดี พนมยงค์ ได้ทราบโดยตลอด แต่ไม่ใช่ทางที่เขาจะสนใจหรือประหลาดใจ เพราะการล้มราชบัลลังก์เช่นนั้น มีปรากฏในประวัติศาสตร์ชาติไทยหลายครั้งหลายหนมาแล้ว และแต่ละครั้งไม่มีความหมายหรือมีสิ่งใด ๆ ดีขึ้นแก่ราษฎรเลย

ขณะที่นักเรียนไทยในกรุงลอนดอนได้จัดตั้งสมาคมนักเรียนขึ้นภายใต้การควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิดของทูตนั้น ในฝรั่งเศส คณะนักเรียนไทยได้จัดตั้งสมาคมของตนขึ้นเหมือนกัน และได้รับการสนับสนุนจากทูตไทยเป็นอย่างดี พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร ราชทูตได้ชี้แจงแก่ประชาชนนักเรียนไทยว่า ในลอนดอนเขาให้มีสมาคมนักเรียนอย่างเต็มที่ แต่ที่ปารีสจะปล่อยให้มีเสรีและให้นักเรียนคุมกันเอง สมาคมนักเรียนไทยในกรุงปารีสนี้เป็นที่รวมของนักเรียนไทยทั้งที่เป็นเจ้าและเป็นคนสามัญ เพื่อความรื่นเริงสามัคคีและแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

ในการประชุมปีแรกของสมาคมเพื่อเลือกตั้งกรรมการบริหารนั้น ที่ประชุมนักเรียนซึ่งมีพวกเจ้าเป็นส่วนมาก ได้ลงมติเลือกม.จ. เจริญใจ จิตรพงศ์ โยธินในกรมพระนริศฯ เป็นประธาน และนายปรีดี พนมยงค์เป็นเลขาธิการของสมาคม ต่อรุ่งปีขึ้นนายปรีดี พนมยงค์ จึงได้รับเลือกเป็นประธาน เมื่อนายปรีดี พนมยงค์ เป็น

ประธานสมาคมนักเรียนนั้น โอกาสนี้นับว่าเหมาะแล้วที่เขาควรจะริเริ่มเตรียมการตามความคิดของเขา คือ การปฏิวัติ โอกาสมีจริง แต่เขายังไม่มีเพื่อนฝูงคนใดที่ไว้ใจพอจะแสดงความคิดของเขาออกมาได้ นายปรีดี พนมยงค์ทราบดีว่า ภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชนั้นกษัตริย์มีอำนาจเด็ดขาดเพียงใด ทั้งในกรุงปารีสเวลานั้นเต็มไปด้วยพวกของกษัตริย์ คือพวกเจ้า และลูกขุนนางอันภักดีต่อกษัตริย์ แม้จะมีลูกคนสามัญเช่นเดียวกับตนอยู่บ้าง ก็ไม่แน่ใจว่าพอที่จะแพร่งพรายความคิดของตนแก่เขาเหล่านั้นได้โดยปลอดภัย แต่กระนั้นในขณะที่รอเพื่อพบเพื่อนร่วมใจนั้น ประธานสมาคม ปรีดี พนมยงค์ ได้เริ่มสร้างความคิดและความรู้สึกทางการเมืองให้แก่เพื่อนนักเรียนไทย

ที่ทำการของทูตไทยในกรุงปารีสมีตึกอยู่ ๒ หลัง ดูไม่เป็นที่ประหลาดอันใดที่ประธานสมาคมนักเรียน คือนายปรีดี พนมยงค์ ผู้ซึ่งเป็นนักเรียนการเมืองและการเศรษฐกิจ จะให้ความรู้และความเข้าใจในระบอบการปกครองแก่เพื่อนนักเรียนในระบอบการปกครองของอังกฤษ ซึ่งมีพระมหากษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ ปรีดี พนมยงค์ สมมุติตึกหลังหนึ่งคือที่ทำการทูตเป็นสภาขุนนาง(House of Lords) และตึกอีกหลังหนึ่งเป็นสภาสามัญ (House of Commons) หรือสภาผู้แทน และภายในตึกที่สมมุติเป็นสภาสามัญนี้เอง นักเรียนไทยได้มีการประชุมโต้เถียงถกแถลงความคิดความเห็นกันทั้งในทางเศรษฐกิจและ

ทางการเมือง และไกลยิ่งกว่านั้นอีกก็คือ การวิจารณ์และตำหนิการกระทำของทูตอันมีต่อนักเรียนอันเป็นคนสามัญอีกด้วย วิธีการของประธานสมาคมผู้นี้ มิใช่ได้รับการยกย่องจากบรรดานักเรียนที่เป็นบรรดาคนสามัญเท่านั้น แม้นักเรียนที่เป็นเจ้าตลอดจนข้าราชการในสถานทูตนั้นเองก็นิยมเลื่อมใสและชอบ ข้าราชการในสถานทูตถึงกับเข้าเป็นสมาชิกของสมาคมอีกด้วย แต่อย่างไรก็ตามวิธีการอันนี้ของนายปรีดี พนมยงค์ ก่อให้นักเรียนที่เป็นพวกเจ้าเริ่มรู้สึกว่าเป็นเภัยต่อราชบัลลังก์และต่อคณะเจ้าขึ้นแล้ว วันหนึ่ง ม.จ. นักขัตรมงคล ได้พูดแก่นายปรีดี พนมยงค์ว่า "ปรีดี แกจะทำให้พวกเจ้าบ้านป่าเสียแล้ว" นายปรีดี พนมยงค์มิได้กล่าวตอบคำของเจ้าผู้นี้แต่ประการใด แต่คำว่า "แก" นั้น ได้กระทบต่อความรู้สึกของเขาอย่างแรง นายปรีดี พนมยงค์รู้สึกว่าความเหลื่อมล้ำต่ำสูงระหว่างบุคคลนั้นยังคงมีอยู่ระหว่างบุคคลเช่นนี้เอง จาก ม.จ. นักขัตรมงคล เจ้าองค์หนึ่ง ไม่ต้องสงสัย พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ ราชทูตอีกองค์หนึ่งย่อมจะต้องรู้และตั้งแต่นั้นมา การเคลื่อนไหวของนายปรีดี พนมยงค์ ก็ถูกลอบสังเกตจากพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ เรื่อยมา

นายปรีดี พนมยงค์ รู้สึกตัวอยู่ดีว่า คณะเจ้าในกรุงปารีสมีความรู้สึกต่อเขาอย่างไร แต่เขาก็มิยอมหยุดยั้ง ตระเตรียมงานตามความคิดของเขา นายปรีดี พนมยงค์ ได้เริ่มวิธีการใหม่ นั่นคือ เขาได้ชี้ให้บรรดานักเรียนเห็นถึงวิธีการอันอยุติธรรม ที่บรรดานักเรียน

ไทยได้รับจากการกระทำของทูต อาทิเช่น ในเรื่องเงินที่ได้รับเป็นค่ากินอยู่และค่าการศึกษา ซึ่งทางกรุงเทพฯ อนุมัติให้มาก แต่ทูตจ่ายให้น้อย แทบจะไม่พอใช้จ่ายตามความจำเป็น แม้จะกระเหม็ดกระแหม่อย่างที่สุด ยิ่งกว่านั้น ยังจ่ายให้ในอัตราแลกเปลี่ยนที่ไม่เป็นธรรมอีกด้วย นักเรียนไทยและ แม้นักเรียนที่เป็นพวกเจ้าก็เห็นพ้องกับข้อเสนอของนายปรีดี พนมยงค์ เห็นความไม่เป็นธรรมที่ตนได้รับจากทูตทั้งยังได้คิดกันที่จะแสวงหาความยุติธรรมในโอกาสต่อไป

ในปีที่ นายปรีดี พนมยงค์ เป็นประธานสมาคมนักเรียนอยู่นั้นเอง ได้มีหนุ่มไทยรูปร่างหน้าตาเป็นฝรั่งคนหนึ่ง ซึ่งจากเมืองไทยไปอยู่ยุโรป ยังมิได้ศึกษาเล่าเรียนแต่อย่างใด หนุ่มไทยผู้นั้นคือ นายประยูร ภมรมนตรี ต่อมานายประยูรเดินทางจากเวิตเซอร์แลนด์ไปศึกษาในกรุงปารีส และได้รับการแนะนำจากนายตั้ว ลพานุกรม นักเรียนไทยในเวิตเซอร์แลนด์ ให้ไปรู้จักกับนายปรีดี พนมยงค์เพื่อนสนิทของตน นายประยูรได้รู้จักกับนายปรีดี พนมยงค์ครั้งนี้เป็นครั้งแรก เมื่อระยะเวลาล่วงเลยมาพอสมควร นายปรีดี พนมยงค์ ได้เริ่มขยายความรู้สึกนึกคิดของเขาที่มีอยู่ออกมาอย่างเปรย ๆ ตามปรกติให้นายประยูรฟัง นายประยูร ภมรมนตรี เองก็แสดงความรู้สึกของตนอันเกี่ยวกับระบอบการปกครองและการเศรษฐกิจของประเทศไทยออกมาให้นายปรีดี พนมยงค์ทราบ การแสดงออกของนายประยูร ภมรมนตรี เปิดช่องทางให้แก่นายปรีดี

พนมยงค์ที่จะแสดงความคิดของตนออกมายิ่งกว่าคราวที่แล้ว และต่อจากนั้นทั้งสองคนได้สนทนากันถึงเหตุการณ์และสถานการณ์ของประเทศไทยทั้งในทางการเมืองและการเศรษฐกิจโดยทั่วๆ ไปทุกๆ ปัญหาเรื่องเหล่านี้ นายประยูร ภมรมนตรีมีความเห็นพ้องและสอดคล้องด้วยกันทั้งสิ้น และในที่สุด นายปรีดี พนมยงค์ก็ได้กล่าวแก่นายประยูร ภมรมนตรีว่า การที่จะแก้ไขและบำรุงการเศรษฐกิจของชาติไทยได้นั้น จะทำได้ก็ต่อเมื่อประเทศไทยได้มีการปกครองโดยมีรัฐธรรมนูญ เช่น ประเทศอื่นๆ แล้วเท่านั้น และจะมีรัฐธรรมนูญได้ก็โดยการปฏิวัติเท่านั้น เพราะสถานการณ์ในเมืองไทยขณะนี้ไม่มีทางอื่นที่จะทำได้ นายประยูร ภมรมนตรีมีความเห็นพ้องด้วยอย่างเต็มที่ จากวันนั้นนายปรีดี พนมยงค์ทิ้งปล่อยคำพูดของเขาให้ล่วงเลยตามเวลาไปหลายเดือน เพื่อดูท่าทีของนายประยูร ภมรมนตรีต่อไป ในที่สุดเมื่อเห็นว่าจะไว้ใจนายประยูร ภมรมนตรีได้อย่างแท้จริงแล้ว บุคคลทั้งสองก็ได้พบกันอีกครั้งหนึ่งและต่างได้ให้สัตย์ปฏิญาณต่อกันว่า จะซื่อสัตย์ต่อกันในการดำเนินการตามความคิด เพื่อก่อตั้งคณะที่จะทำการปฏิวัติเปลี่ยนระบอบการปกครองแผ่นดิน และก็อีกครั้งหนึ่งที่นายปรีดี พนมยงค์ได้ชี้แจงและย้ำต่อนายประยูรว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองของเราครั้งนี้ จุดใหญ่ก็คือเพื่อปฏิรูปการเศรษฐกิจของประเทศ ไม่ใช่จะเปลี่ยนเพียงการปกครองบนแผ่นกระดาษเท่านั้น นายประยูร ภมรมนตรีได้ให้คำรับรองโดยหนักแน่น และกล่าวว่า

ทุกสิ่งทุกอย่างเขาเห็นด้วย และยอมยกให้นายปรีดี พนมยงค์เป็นหัวคิดทำทั้งนั้น

จากนายประยูร ภมรมนตรีเพื่อนร่วมความคิดร่วมปฏิญาณคนแรก นายปรีดี พนมยงค์ได้เดินทางไปพบ ร.ท. หลวงพิบูลสงคราม มิตรภักดี นักเรียนทหารม้าแห่งโรงเรียนเดียวกัน ตรงกันอย่างที่สุด และจาก ร.ท. หลวงพิบูล มิตรภักดี ร.ท. แปลก ขีตะสังคะ นักเรียนโรงเรียนปืนใหญ่ฝรั่งเศสโดยเดินทางกลับมาร่วมความคิดร่วมการกระทำด้วย บัดนี้ นายปรีดี พนมยงค์ มีเพื่อนร่วมตายสามคนแล้ว และเขาต้องการเพื่อนเพิ่มขึ้นอีกเพื่อจะได้ตายเพื่ออุดมคติอันเดียวกัน นายปรีดี พนมยงค์ ได้ไปพบกับช่างกลผู้หนึ่งคือ นายควง อภัยวงศ์ และนายปรีดี พนมยงค์ ได้ความสนิทชิดชอบอย่างที่มีอยู่ระหว่างเพื่อนฝูงทั้งหลายคือเป็นส่วนตัวเท่านั้น นายปรีดี พนมยงค์ รู้สึกว่าท่าทีกริยาและประวัติของนายควง อภัยวงศ์ เท่าที่ทราบในเวลานั้นยังหาสมควรที่จะเปิดเผยความคิดของเขาให้ทราบได้ไม่ นายปรีดี พนมยงค์คิดที่จะหาเพื่อนนักเรียนไทยในประเทศอังกฤษต่อไป แต่ทำอย่างไรจะได้พบกับบรรดาเพื่อนนักเรียนเหล่านั้นเล่า

ขณะที่รอโอกาสเพื่อดำเนินการ[illegible] ตาย และด้วยความคิดแน่วแน่ว่าจะต้องทำการปฏิวัติ [illegible] พนมยงค์ ได้แสวงหาความรู้เพื่อการนี้ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น [illegible]

ให้พร้อมมีอะไรบ้างที่จะต้องทำ และมีอะไรอีกที่จะต้องทำ และจะต้องทำอย่างไร ทำด้วยวิธีใดจึงจะให้ความคิดของตนสำเร็จโดยเรียบร้อย ระหว่างนั้นในกรุงปารีส นักศึกษาชาวญวนได้คบคิดกันเพื่อแสวงหาเอกราชให้ชาติของตน คือปลดแอกฝรั่งเศสไปให้พ้น และในฐานะที่นายปรีดี พนมยงค์ เป็นนักศึกษาที่กว้างขวาง ทั้งได้รับการชมเชยจากศาสตราจารย์และผู้ประศาสน์การอยู่เสมอ ๆ ทั้งเป็นนักศึกษาชาวอาเซียด้วยกัน ได้ทำให้นักศึกษาชาวญวณเหล่านั้นสนใจในตัวนายปรีดี พนมยงค์ เป็นอันมาก และแล้ววันหนึ่งนายปรีดี พนมยงค์ ก็ได้รับการเชื้อเชิญจากเพื่อนนักศึกษาชาวญวณให้ไปร่วมการประชุมกับคณะของเขา ด้วยความรู้สึกที่ว่า จำต้องหาความรู้ให้กว้างขวางและด้วยการที่เพื่อนนักศึกษาเหล่านั้นเป็นชาวอาเซียด้วยกัน นายปรีดี พนมยงค์ ได้ไปในการประชุมของนักศึกษาชาวญวณ ๒ ครั้ง ครั้งแรกไปกับหลวงวิจิตรวาทการ ข้าราชการสถานทูต และครั้งสุดท้ายไปกับนายประยูร ภมรมนตรี จากการไปสังเกตุการประชุมของนักศึกษาชาวญวณนี้ทำให้นายปรีดี พนมยงค์ ได้ความรู้และความคิดใหม่ ๆ ขึ้นหลายประการ

ร.ท. แปลก ขีตะสังคะ ได้รับเลือกเป็นประธานสมาคมต่อจากนายปรีดี พนมยงค์ ต่อมาและในปี พ.ศ. ๒๔๖๙ สามเดือนก่อนที่นายปรีดี พนมยงค์จะทำวิทยานิพนธ์เพื่อรับปริญญาดอคเตอร์อังตรวัต์นั้น ได้มีการประชุมของสมาคมนักเรียนไทยขึ้น นักเรียน

ไทยในประเทศฝรั่งเศส ในประเทศสวิตเซอร์แลนด์ และจากประเทศอื่น ๆ ซึ่งอยู่ภายใต้การดูแลของอัครราชทูตไทยประจำกรุงปารีส ได้เข้าร่วมประชุมโดยพร้อมเพรียงกัน นายปรีดี พนมยงค์ได้ทำเรื่องเสนอต่อประธานสมาคม เพื่อให้ที่ประชุมได้พิจารณาถึงความไม่เป็นธรรมต่าง ๆ ที่นักเรียนไทยได้รับจากทูต ที่ประชุมได้พิจารณาและลงมติให้ทำฎีกาทูลเกล้าถวายพระปกเกล้า ฯ นายปรีดี พนมยงค์เจ้าของความคิดลงมือเขียนฎีการ้องทุกข์และให้นักเรียนไทยลงชื่อในฎีกานั้น นักเรียนส่วนมากได้ลงชื่อ นอกจากนักเรียนที่เป็นคนสามัญแล้ว นักเรียนที่เป็นพวกเจ้า อาทิเช่น พระองค์เจ้าภาณุพันธ์ยุคล ก็ลงพระนามด้วย ส่วนโอรสของพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ แม้จะได้เห็นพ้องด้วย แต่ก็ขอตัวที่จะลงนามพ้องบิดาของตน*

ขณะเดียวกันนั้น สมาคมนักเรียนไทยในฝรั่งเศสได้เชิญผู้แทนนักเรียนไทยในฝรั่งเศสไปประชุมร่วม ที่ประชุมของสมาคมนักเรียนไทยในฝรั่งเศสได้ลงมติให้นายปรีดี พนมยงค์ ไปเข้าประชุมแทน นายปรีดี พนมยงค์รู้สึกพอใจในโอกาสอันนี้อย่างยิ่ง แต่แล้วก็ผิดหวัง เพราะเมื่อทำรายงานแจ้งทูตขอเบิกเงินแป็นค่าเดินทางและค่าใช้จ่ายอย่างอื่น ทูตไม่ยอมเห็นด้วย ไม่อนุมัติเงิน ซ้ำไม่ทำวีซ่าหนังสือเดินทางให้ นายปรีดี พนมยงค์หมดทางที่จะไปโดยตนเอง ในเมื่อทูตเป็นเสียเช่นนี้ อย่างไรก็ตามนายปรีดี พนมยงค์ ได้ขอให้

* หลักฐานเอกสารนี้ที่สำนักงานราชเลขานุการในพระองค์

นายประยูร ภมรมนตรี ไปประชุมแทน และให้รับทราบในหน้าที่ของเขาที่จะหาเพื่อนร่วมตายในอังกฤษ นายประยูร ภมรมนตรีออกเดินทางจากปารีส ย้อนไปเบลเยี่ยมแล้วข้ามเรือไปอังกฤษเข้าประชุมร่วมจนได้ ในลอนดอน นายประยูรได้เพื่อนใหม่หลายคน เพื่อนนักเรียนไทย ซึ่งมีความคิดเห็นสอดคล้องกับความคิดเห็นของนายปรีดี พนมยงค์และของเขาอยู่แล้ว

การกระทำของนายปรีดี พนมยงค์ในเรื่องที่ให้นายประยูร ภมรมนตรีไปประชุมร่วมกับนักเรียนไทยในอังกฤษนั้น เมื่อพระยาศรีวิสารวาจาทราบเข้าก็มีความโกรธมาก และเมื่อทราบต่อไปอีกว่านายปรีดี พนมยงค์ได้เป็นเจ้าความคิดให้นักเรียนไทยในอังกฤษเป็นผู้ก่อการฯ ยิ่งเพิ่มความเดือดดาลให้แก่ตนอย่างที่สุด พระยาศรีวิสารวาจาเข้าใจว่าปรีดีลืมตนว่า เป็นผู้ปกครองดูแลนักเรียน ซึ่งในสถานะเช่นนั้นนักเรียนย่อมไม่เป็นศัตรูกับตน แต่แล้วเพราะความโกรธนั้นเอง พระยาศรีวิสารวาจาได้โทรเลขรายงานเข้ามายังกรุงเทพฯ กราบทูลพระปกเกล้าฯ ให้เรียกตัวนายปรีดี พนมยงค์กลับประเทศไทย โดยไม่พิจารณาถึงเรื่องการศึกษาของนายปรีดี พนมยงค์ เลยว่าจะสำเร็จหรือไม่ ในโทรเลขนั้นกล่าวว่า

"*.....ปรีดีเป็นหัวหน้าชักชวนนักเรียนก่อการขัดคำสั่งทูต เป็นพวกบอลเชวิค (syndicate) นักเรียนไทย เป็นคนผิดใฝ่ในประชาธิปไตย เห็นจะเป็นภัยต่อราชบัลลังก์....*"

แต่โทรเลขฉบับของทูตและให้เรียกตัวกลับเท่านั้น แม้ทูตจะพยายามปกปิดมิให้รั่วไหลถึงหูนายปรีดี พนมยงค์ หรือนักเรียนไทยคนอื่นๆ ก็ตาม แต่ในเวลานั้น ก่อนที่โทรเลขของทูตจะถูกส่งมาถึง สิริราชไมตรี เลขานุการทูตเองได้แจ้งให้นายปรีดี พนมยงค์ทราบถึงการกระทำของทูต หม่อมสิริราชไมตรีเป็นสมาชิกของสมาคมนักเรียนไทยและยิ่งกว่านั้นก็คือเป็นเพื่อนร่วมตายคนหนึ่ง ที่จะทำการปฏิวัติร่วมกับนายปรีดี พนมยงค์ นายปรีดี พนมยงค์ทราบอยู่ว่า พระปกเกล้าฯ เป็นกษัตริย์ที่มีพระมหากรุณาธิคุณต่อราษฎร จึงได้โทรเลขด่วนพิเศษเข้ามาเสียก่อนและกราบทูลว่าปรีดีจะตามมาภายหลังโดยเร็วที่สุด แต่พระปกเกล้าฯ ในขั้นต้นได้ทรงอนุมัติตามคำเสนอของทูต คือให้เรียกตัวนายปรีดี พนมยงค์กลับประเทศไทยโดยทันที แต่พระยาวิจิตรวาทการ ซึ่งอยู่ในกรุงราชเลขานุการในพระองค์เวลานั้นได้แจ้งไปให้ทราบถึงการกระทำของนายปรีดี พนมยงค์ทราบ ให้ทำฎีกาทูลเกล้าถวายขอพระราชทานอนุญาตเปลี่ยนให้นายปรีดี พนมยงค์ทำวิทยานิพนธ์เสียก่อนและด้วยการช่วยเหลือของเจ้าพระยามรามราฆพ พระปกเกล้าได้ทรงอนุญาตและให้แจ้งไปให้พระยาศรีวิสารวาจาทราบ นายปรีดี พนมยงค์ผู้ซึ่งเกือบหมดหวังในปริญญาดอคเตอร์อังครัวต์นั้นจึงมีโอกาสได้ศึกษาต่อไป ทำวิทยานิพนธ์เสนอมหาวิทยาลัยและแล้วก็พร้อมที่จะรับปริญญา

วันในปารีสสำหรับดำเนินการตามความคิดของนายปรีดี พนมยงค์มีเหลือน้อยเต็มที เพราะหลังจากรับปริญญาแล้ว ในเช้า

เดือนกุมภาพันธ์ ๒๔๖๙ นั้น เขาจะต้องเดินทางกลับประเทศไทย ฉะนั้นนายปรีดี พนมยงค์ จึงจัดให้มีการประชุมครั้งแรกของคณะร่วมตายที่จะทำการปฏิวัติขึ้น ตอนนั้นสมาชิกเก่ามีนายปรีดี พนมยงค์ นายประยูร ภมรมนตรี ร.ต. ทัศนัย มิตรภักดี ร.ท. แปลก ขีตะสังคะ สมาชิกใหม่มีหลวง สิริราชไมตรี นายตั้ว ลพานุกรม นายแนบ พหลโยธินและคนอื่น ๆ คณะร่วมตายนี้ได้จัดวางแนวทางหน้าที่และแผนการณ์ดำเนินการของคณะไว้สำหรับผู้ที่จะกลับเมืองไทย และสำหรับผู้ที่อยู่ในยุโรปเพื่อปฏิวัติ นั่นคือให้แสวงหาพรรคพวกให้มากยิ่งขึ้น

นายปรีดี พนมยงค์ พร้อมด้วยปริญญาดอคเตอร์องครัวต์และประกาศนียบัตรชั้นสูงทางเศรษฐศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยกรุงปารีส พร้อมด้วยความคิดคือการปฏิวัติ เพื่อนำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ราษฎรและประเทศชาติกลับมาถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒ เมษายน ๒๔๗๐ ส่วนทางยุโรป นายประยูร ภรมมนตรีได้สมัครพรรคพวกอีกหลายคน อาทิ นายทวี บุณยเกตุ นายบรรจง ศรีจรูญ นายสินธุ์ กมลนาวิน และคนอื่น ๆ ซึ่งได้เป็นแต่ทาบทามยังไม่ตกลงแน่ชัดประการใด.

ตอนที่ ๒

เศรษฐกิจภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช

การประกอบเศรษฐกิจของประเทศต่าง ๆ ได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นขั้น ๆ ในชั้นแรก กล่าวโดยทั่วไป มีการประกอบการกสิกรรมและการเลี้ยงสัตว์ ต่อมาก็เปลี่ยนจากระบอบกสิกรรมและเลี้ยงสัตว์นั้นไปสู่ระบอบกสิกรรมเลี้ยงสัตว์และอุตสาหกรรม และที่สุดมีหลายประเทศที่เปลี่ยนจากระบอบนั้นไปสู่ระบบอุตสาหกรรมแต่อย่างเดียว ทั้งสามระบบนี้ ระบบที่สองคือ กสิกรรม, เลี้ยงสัตว์และอุตสาหกรรม นำความเจริญอย่างถาวรมาสู่ประเทศนั้น ๆ เป็นอย่างมาก ส่วนระบบอุตสาหกรรมแต่อย่างเดียวแม้จะประสบความเจริญทางเศรษฐกิจ แต่ก็ยังอยู่ภายใต้อิทธิพลของวัตถุดิบอันต้องอาศัยประเทศอื่น และสำหรับระบบที่ ๑ คือระบบกสิกรรมและเลี้ยงสัตว์นั้น พิจารณาเผิน ๆ อาจจะเห็นว่าย่อมจะมีความเจริญได้ เพราะวัตถุดิบอันเป็นผลิตผลกสิกรรมย่อมขายให้ประเทศอุตสาหกรรมได้ ดังนี้เป็นจริง ผลิตผลกสิกรรมเช่นนั้นไม่อาจรอเวลา ยกตัวอย่างเช่น ยางพารา เมื่อโรงงานอุตสาหกรรมผลิตวัตถุจากยางออกมาเต็มตลาดแล้ว ก็ย่อมจะลดการผลิตลง และนั่นก็คือต้องลดซื้อยางดิบ พ่อค้ายางก็จะขายยางได้ลดน้อยลง และเจ้าของสวนยางหรือผู้ปลูกยางก็จะขายยางได้น้อยลง เมื่อมีผู้เสนอขายหลายรายและมีผู้ซื้อน้อยรายก็จะมีการ

แย่งกันราคายางก็จะต่ำลง ถ้าโรงงานเหยุดซื้อผู้มียางก็ขายไม่ได้เลย จะเอายางไปทำอะไร ที่ยกตัวอย่างยางนี้ย่อมจะไม่ถูกกับข้อเท็จจริงที่เป็นอยู่ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชนัก เพราะในสมัยนั้นการปลูกหรือการซื้อขายยางมีเอี่ยเต็มที แต่ตัวอย่างในเรื่องวัตถุดิบทำนองนี้ย่อมใช้ได้สำหรับกรณีของประเทศไทย ประเทศกสิกรรม

ประเทศไทยในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ราษฎรไทย ๙๙ ใน ๑๐๐ คน ประกอบการกสิกรรมคือทำนาข้าวเป็นส่วนใหญ่ ทำไร่ ทำสวนผัก ทำสวนผลไม้ต่าง ๆ เลี้ยงสัตว์ จับปลา ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็มิได้เป็นการประกอบการอย่างใหญ่หรือประสบความเจริญรุ่งเรืองแม้ตามสมควรแก่ระยะเวลาที่เป็นมา ผลิตผลเหล่านี้ นอกจากข้าวแล้วก็มีการซื้อการขายภายในท้องที่นั้น หรือท้องที่อันอยู่ใกล้เคียงกันเท่านั้น ส่วนท้องที่ที่อยู่ห่างไกลกันออกไป แม้ในจังหวัดเดียวกันก็ไม่มีการซื้อขาย เพราะสภาพการขนส่งไม่อำนวยให้ และยิ่งกว่านั้นการประกอบการกสิกรรมและการซื้อขายผลิตผลกสิกรรมเหล่านี้ ยังประสบกับอุปสรรคอย่างใหญ่หลวงคือ ภาษี อากร ขนอน ซึ่งรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชบังคับให้ผู้เป็นเจ้าของผลิตผลหรือผู้ประกอบการกสิกรรมนั้น ๆ ต้องเสีย

นอกจากการประกอบการกสิกรรมและอื่น ๆ บนพื้นดินและในน้ำแล้ว ประเทศไทยซึ่งอุดมสมบูรณ์ด้วยแร่โลหะธาตุต่าง ๆ เช่น ดีบุก ทองแดง ทองคำ ฯลฯ ก็มิได้รับการเอาใจใส่ค้นคว้าหรือขุดค้นขึ้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติอย่างแท้จริงแต่อย่างใด ความมั่งคั่งของประเทศไทยส่วนใหญ่จึงยังคงถูกฝังดินตลอดมา จริงอยู่มีการอุตสาหกรรมเหมืองแร่ในภาคใต้ของประเทศอยู่บ้าง แต่ก็มีอยู่น้อยเต็มที และก็มิใช่เป็นของคนไทย และเช่นเดียวกัน อุตสาหกรรมป่าไม้ก็ตกอยู่ในมือชาวต่างประเทศทั้งสิ้น ส่วนการทำสวนยางนั้นแทบจะไม่รู้จักกันเลย อุตสาหกรรมอื่น ๆ กล่าวได้ว่าไม่มี ไม่มีโรงงานผลิตภัณฑ์ใด ๆ นอกจากโรงสีข้าวซึ่งเป็นของคนจีน และโรงเลื่อยจักรซึ่งไม่ใช่ของคนไทย คนไทยส่วนมากประกอบอุตสาหกรรมในครอบครัว เช่นทอผ้าที่เชียงใหม่ หรือในภาคอิสาน หรือที่นครศรีธรรมราช ทำร่มทำเครื่องเขินในภาคเหนือ เหล่านี้มิใช่เป็นอุตสาหกรรมที่จะนำไปสู่การค้าอย่างใหญ่เลย

การค้าภายในและกับนอกประเทศอยู่ในมือของคนต่างด้าว คนไทยถูกอบรมให้เป็นข้าราชการตั้งแต่เกิด พอเกิดออกมา พ่อหรือญาติพี่น้อง เอากระดาษดินสอใส่ให้ในเบาะเสียแล้ว คนต่างด้าวหรือชาวต่างประเทศที่อยู่ในเมืองไทยและที่เป็นผู้ค้าก็คือ ชาวยุโรป ชาวจีน และอินเดีย แม้คนไทยจะเคยรู้จักการค้าต่างประเทศมาก่อนก็เป็นเรื่องประวัติศาสตร์ยุคกรุงศรีอยุธยา และยุคต้นแห่งกรุงรัตนโกสินทร์เท่านั้น ชาวไทยยุคนี้ถูกอบรมให้รู้จักเคารพเทิดทูน รู้จักฝากเนื้อฝากตัวเพื่อจะได้เป็นนายเสมียนแทบทั้งสิ้น หรือไม่อย่างดีก็เป็นลูกจ้างหรือลูกมือของคนต่างด้าวเหล่านั้น สภาพที่เป็นอยู่ทั้งนี้ความร่ำรวยอันเกิดจากการค้าหรือการอุตสาหกรรมก็ตกอยู่ในมือของ

ชาวต่างชาติเหล่านั้น ส่วนรัฐบาลคงได้แต่ภาษีขาเข้าและภาษีขาออกเท่านั้น

เหตุใดคนไทยจึงไม่รู้จักทำการค้าและการอุตสาหกรรม สำหรับการค้านั้นเหตุข้างต้นชัดแจ้งอยู่แล้ว ถ้าจะถามว่าเป็นความผิดของราษฎรไทยเหล่านั้นหรือ แน่นอนเขาไม่ผิด แต่การที่คนไทยไม่รู้จักทำการค้านี้เอง ทำให้ฐานะของประเทศไทยอ่อนแอทั้งทางการเมืองและการเศรษฐกิจตลอดมา ถ้าเป็นความผิดก็ต้องเป็นความผิดของผู้ปกครองบริหารประเทศชาตินั่นเอง

สำหรับการอุตสาหกรรมก็เช่นเดียวกัน การอุตสาหกรรมอันจัดเป็นการประกอบอย่างใหญ่นั้นต้องอาศัยทุน ชาวไทยโดยทั่วไป มีความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ คือแบบ พริมิตีฟ ในระยะครึ่งศตวรรษที่แล้วมานี้ คนไทยส่วนมากนอกนครหลวงเกือบไม่มีการเปลี่ยนแปลงในชีวิตและความเป็นอยู่เลย และโดยที่ประกอบการกสิกรรมตามแบบพริมิตีฟ ไม่ได้ทำการค้าเอง คนไทยจึงยากจนค่นแค้น จริงอยู่ โดยปรกติเราอาจกล่าวทั่วไปได้ว่า ไม่มีการอดตาย ความจริงก็มีอยู่บ้าง และโดยที่ราษฎรต้องเสียภาษีอย่างแรง ความยากจนค่นแค้นนั้นก็ยิ่งทวีหนักขึ้น ราษฎรจึงไม่มีทุนเป็นเงินหรือแม้ทุนเป็นของ นอกจากวัว หรือควายสองสามตัว แห ๑ ปาก เรือ ๑ ลำ หรือครกซ้อมข้าวเท่านั้น

ความเป็นจริงสมัยนั้นประเทศไทยมิได้อยู่ในฐานะยากจนเช่นที่ราษฎรส่วนมากซึ่งเป็นกสิกรเป็นอยู่ มีบุคคลบางประเภทที่มั่งคั่งสุขอย่างมหาศาล บุคคลเหล่านั้นคือ

๑. ชาวต่างประเทศที่อยู่ในประเทศไทย และส่งทรัพยากรของชาติไทย เช่นข้าว ไม้สัก แร่และอื่น ๆ ออกไปขายต่างประเทศ ส่วนเงินที่ขายได้นั้น เขาจะจำแนกออกไปดังนี้

ก. ลงทุนในต่างประเทศ หรือเก็บไว้ในต่างประเทศ

ข. ส่งเงินออกนอกประเทศ เช่นชาวจีนซึ่งประมาณว่าปีหนึ่ง ๆ ส่งออกไปไม่ต่ำกว่า ๒๐ ล้านบาท

๒. เจ้าบางองค์ ที่มีทรัพย์มั่งคั่งมาแต่กำเนิด โดยมิต้องออกแรงงาน แม้ทุกวันนี้ เราก็ยังยอมทราบอยู่ว่า ทรัพย์สินในหัวเมืองและโดยเฉพาะในนครหลวงเป็นกรรมสิทธิ์ของเจ้าเหล่านั้นเพียงไรเท่าใดถึงกับต้องมีสำนักงานจัดการผลประโยชน์ มีเจ้าหน้าที่คอยรวบรวมเงินค่าเช่ารายได้จากทรัพย์สินเหล่านั้น สำนักเหล่านั้นเช่น สำนักงานจัดการผลประโยชน์รังสิต (กรมขุนชัยนาท ฯ) สำนักงานจัดการผลประโยชน์กรมพระนครสวรรค์ ฯ สำนักงานจัดการผลประโยชน์พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ สำนักงานพระคลังข้างที่และแม้สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสำนักงานกลางจัดการผลประโยชน์ของเจ้าทั่ว ๆ ไป สำนักงานเหล่านี้ส่วนมากเป็นที่รวบรวมเก็บดอกผลจากทุน ซึ่งทุนนั้นเกิดขึ้นโดยมากมิต้องออกแรงอย่าง

กสิกรชาวไร่ชาวนาเลย หลักธรรมของพระพุทธเจ้ามีว่า "การศึกษาเป็นบ่อเกิดของความรู้ ความรู้เป็นบ่อเกิดของการงาน การงานเป็นบ่อเกิดของทรัพย์ และทรัพย์เป็นบ่อเกิดของความสุข "ฉะนั้นเราพอจะพิจารณาตามหลักธรรมนี้ได้ว่า บ่อเกิดของทรัพย์นั้นควรจะมาจากการงาน มิใช่มาจากการรับมรดก หรือได้มาโดยมิต้องออกแรงงาน ราษฎรสามัญกว่าจะมีทุนได้ก็ต้องออกแรงเหงื่อท่วมกาย โดยอาศัยหลักที่ว่า "พระเจ้าแผ่นดิน" ทรัพย์สมบัติของชาติ จึงถูกแจกจ่ายไปยังบุคคลบางคนบางจำพวกบางคน เช่น พระบรมวงศานุวงศ์ ข้อเท็จจริงที่ปรากฏยิ่งกว่านั้น บุคคลเหล่านี้เมื่อเกิดมาก็มีเงินสำหรับเลี้ยงพชีอยู่แล้ว ตามชั้นของเจ้า คือชั้นทั่วไปอย่างต่ำ ๘๐ บาท อย่างสูง ๘๐๐ บาทต่อเดือน ไม่จำเป็นต้องทำงาน และเงินนั้นก็ได้มาจากภาษีอากร ที่เก็บไปจากราษฎรผู้ต้องทำงานนั่นเอง

นอกจากเจ้าบางองค์แล้ว เงินทุนก็มีอยู่ในมือขุนนางบางคน ส่วนเงินในมือราษฎรทั่วๆ ไปเป็นเงินก็จริง แต่ไม่ใช่ทุน เพราะเป็นเบี้ยต่อไส้ และเพื่อเสียภาษีอากรเท่านั้นเอง ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองเจ้าเหล่านั้นและขุนนางบางคนได้ส่งเงินของตนไปไว้ในต่างประเทศเป็นจำนวนหลายร้อยล้านบาท แทนที่จะเก็บไว้ในประเทศและใช้ในการลงทุนสร้างบ้านเมือง นายแลนดอน เขียนไว้ในหนังสือชื่อ System of Taxation ว่า "มีเจ้าบางองค์ได้ลงทุนในการประกอบกิจการในต่างประเทศ คือ พระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ผู้ซึ่งพระราชบิดาของพระองค์ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณบริจาคเงิน

เป็นทานแก่สาธารณประโยชน์ในประเทศไทยอย่างมหาศาล กรมพระกำแพงเพ็ชร ฯ กรมพระนครสวรรค์ ฯ กรมพระยาดำรง ฯ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ ซึ่งองค์สุดท้ายนี้ประทับอยู่ในอังกฤษตั้งแต่เยาว์วัยมาจนกระทั่งบัดนี้"

๓. ยังมีบุคคลที่ร่ำรวยอีกหนึ่งคือ รัฐ แต่สมัยนั้น ภายหลังที่ขูดเลือดเก็บภาษีจากราษฎรโดยตรงและจากอย่างอื่น ๆ มาแล้ว ก็กันเงินส่วนหนึ่งไว้สำหรับพวกเจ้าทั้งหลาย เงินนี้เรียกในปัจจุบันนี้ว่า "เงินบีพระบรมวงศานุวงศ์" เหลือจากนั้นจึงจัดสรรค์ไปใช้ในประการต่าง ๆ ในการปกครอง กล่าวได้ว่า มิได้มีการลงทุนเพื่อก่อให้เกิดอุตสาหกรรมอย่างใดเลย ทั้งมิได้มีการแสดงออกให้ปรากฏว่าได้มีความคิดเพื่อจะมีการลงทุนเพื่อสร้างการอุตสาหกรรมจากบรรดาวัตถุดิบที่มีอยู่ในประเทศไทยเป็นเอนกอนันต์แต่อย่างใด

จึงเห็นว่า ปัญหาเรื่องทุนที่ชาติไทยจะใช้เพื่อประกอบการเศรษฐกิจ อันเป็นทางที่จะนำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ประเทศชาตินั้นไม่มี เราจะโทษใคร นอกจากผู้บริหารมิได้มีความคิดหรือไม่มีความสามารถหรือไม่แสดงความสามารถออกมาเท่านั้นเอง

ข้อที่ควรพิจารณาอีกประการหนึ่งก็คือ ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชนั้น ภาษีอากร ขนอน มีภาษีซ้ำซ้อนแล้วก็มีภาษีซ้ำในภาษีอากรขนอนทั้งมวลที่มีอยู่ในสมัยนั้น กล่าวได้ว่า ไม่มีระบบภาษี (System of Taxation) และภาษีส่วนมาก ไม่เป็นไปตามความ

สามารถของผู้เสีย จึงไม่เป็นธรรมแก่ผู้เสีย และไม่เป็นธรรมแก่สังคม เป็นการถูกต้องอย่างที่สุด เพราะการเก็บภาษีอากรขนอนในสมัยนั้น ต้องการแต่ "เงิน" อย่างเดียว ไม่ต้องการผลอย่างอื่น อย่างที่รัฐบุรุษในปัจจุบันนี้ได้ใช้ภาษีอากรเป็นเครื่องมือสร้างความเป็นธรรมให้เกิดในสังคมแห่งชาติของตน หรือให้เกิดภาระการจำแนกทรัพย์ที่ดี ดูเหมือนว่า หลักภาษีอากรของอดัมสมิทที่ว่า "เก็บให้ได้มากและเสียค่าเก็บให้น้อยที่สุด" ได้รับการนิยมและนำมาใช้อย่างเต็มที่ ยิ่งกว่านั้นถ้าเรากลับหลักการภาษีของคอลแบร์ตที่ว่า "ถอนขนห่านให้ได้มากที่สุด และให้หนวกหู (เพราะห่านร้อง) น้อยที่สุด" และนำมาปรับแก่กรณีย์การเก็บภาษีของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราช ก็เป็นการถูกต้องอีกเหมือนกัน แต่ทว่าแม้ราษฎรไทยจะรู้สึกเรื่องภาระอันหนักของภาษีอากรในสมัยนั้นสักเท่าใด และอยากจะร้อง แต่ก็ร้องไม่ออกเพราะถูกปิดปากไม่ให้ร้อง แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงจุดสุดท้ายที่ราษฎรจะตายด้วยประการหนึ่งประการใด คือแบกภาระภาษีอากรจนตาย หรือตายเพราะรับโทษทัณฑ์ ราษฎรก็ได้เลือกเอาในทางที่จะตายโดยการรับโทษทัณฑ์ คือร้อง ร้องฎีกา โดยหลักการที่ต้องการจะให้ได้เงินมากนั้นเอง ภาษีอากรของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราช จึงเป็นภาษีอากรมากประเภทและแต่ละประเภทก็ได้เงินน้อย กล่าวได้ว่า เป็นภาษีที่จุกจิกอย่างที่สุด และโดยที่ประเทศไทยเป็นประเทศกสิกรรม ที่ดินและพืชผลกสิกรรมจึงกลายเป็นเครื่องกำหนดการเสียภาษีอากร เช่น อากรสมพัตรสร

เก็บจากกสิกรผู้ปลูกต้นไม้ล้มลุก อากรสวนใหญ่เก็บจากกสิกรผู้ทำสวน ราษฎรผู้ปลูกต้นตาลตะโหนด ปลูกยาสูบ ทำสวนจาก ทำไร่อ้อย ทำนาเกลือ ฯลฯ ต้องเสียภาษีอากรค่าต้นตาลตะโหนด ค่าต้นยาสูบ ค่าสวนจาก ค่าไร่อ้อย และค่านาเกลือ ฯลฯ ไม่มีพืชผลใดที่จะหลุดพ้นไม่ต้องเสียภาษีอากรไปได้ โดยเฉพาะกสิกรชาวนาต้องเสียค่านา ซึ่งเก็บตามชั้นของนา นาเอก นาโท นาตรี นาจัตวา นาเบ็ญจ นาโคกู่ นาฟางลอย ราษฎรผู้มีที่ดินต้องเสียภาษีที่ดิน ราษฎรผู้มีเรือไม่ว่าเล็กหรือใหญ่ต้องเสียภาษีเรือ ราษฎรผู้มีสัตว์พาหนะแม้ที่ใช้ทำนา ต้องเสียค่าธรรมเนียมทำตั๋วรูปพรรณสัตว์

เมื่อราษฎรผลิตหรือทำผลกสิกรรม หรืออื่นใดออกมาได้ เมื่อจะขนย้ายเคลื่อนที่พืชผลเหล่านั้น จากแหล่งกำเนิดไปขายยังท้องที่อื่นก็ต้องเสียภาษีอากรขนอน ตัวอย่างที่ข้าพเจ้ายังจำได้ก็คือ เมื่อยังเยาว์วัยอยู่ ผู้ปกครองได้นำมะพร้าว ปลาเค็ม จากบ้านแหลมตลุมพุก อำเภอปากพนังไปยังตลาด อำเภอปากพนัง และไปขายที่อำเภอเมือง ซึ่งอยู่ในจังหวัดนครศรีธรรมราชเดียวกันนั้น ต้องเสียภาษีอากรหรือขนอนสิ่งเหล่านี้ทั้งสิ้น จึงจะนำเคลื่อนที่ไปได้

แต่ร้ายที่สุดก็คือภาษีหัว (Poll Tax หรือ Head Tax) คือ รัชชูปการ กับ เงินศึกษาพลี รัชชูปการในเขตต์กรุงเทพ ฯ เก็บหัวหนึ่ง ๖ บาท นอกกรุงเทพ ฯ หัวหนึ่ง ๔ บาท ศึกษาพลีหัวหนึ่ง ๒ บาท ทั้งนี้ต่อ ๑ ปี เจ้าพระยาพระเสด็จ ฯ เขียนไว้ในหนังสือชื่อ "พลเมืองดี" บทที่ว่า "นายเมือง เป็นหนี้แผ่นดิน" ว่า

นายเมือง (ถามคนทำสวน) "วันนี้แกจะไปไหน ไม่ทำงานดอกหรือ"

คนทำสวน "วันนี้ผมต้องหยุดประเดี๋ยว เพราะต้องเอาเงินไปเสียค่าราชการ"

นายเมือง "เสียให้ใคร และทำไมจึงต้องเสียละ"

คนทำสวน "ก็เสียให้แก่นายอำเภอน่ะซิ ถึงปีใหม่ผมต้องไปเสียทุกปี"

และยังกล่าวต่อไปว่า ถ้าไม่ไปเสียจะต้องถูกปรับหรือถูกเกาะตัวไปทำงานโยธา เมื่อนายเมืองถามนายมั่นผู้เป็นลุง นายมั่นก็อธิบายให้ฟังว่า ที่ต้องเสียภาษีหัวนี้ก็เพราะราษฎรเป็นหนี้แผ่นดินอยู่ และคนที่เป็นหนี้แผ่นดินนี้ต้องเสียภาษีหัวนี้ทุกคน อันที่จริงคำว่ารัชชูปการนั้น ชื่อก็บอกอยู่แล้วว่า พระเจ้าแผ่นดินทรงอุปการะ (แก่ราษฎร) ราษฎรผู้เป็นหนี้ค่าอุปการะนั้นต้องเสียค่าอุปการะชำระหนี้ตอบแทน และถ้าจะแปลอีกนัยหนึ่งว่า ราษฎรเป็นผู้อุปการะพระเจ้าแผ่นดิน ก็คงจะไม่ผิด

ไม่ต้องสงสัยเลยภาษีหัว หรือรัชชูปการ เงินศึกษาพลีนี้เป็นภาษาที่อยุติธรรมที่สุด เพราะทุกคนไม่ว่ายากดีมีจนต้องเสียภาษีนี้เท่ากัน ถ้าพระยาคำมีเงินปีละ ๑๐,๐๐๐ บาท เมื่อเสียภาษีหัวนี้แล้วจะมีเงินเหลืออยู่ ๙,๙๔๒ บาท ส่วนราษฎรเขียวปีหนึ่งทำนา ถ้าโชคดีฝนไม่แล้งหรือน้ำไม่ท่วม ภายหลังเก็บเกี่ยวแล้วขายข้าว

ได้เงิน ๑๐๐ บาท เสียภาษีหัว ๘ บาท เหลือเงิน ๙๒ บาท พอดีวัวออกลูกมาอีก ๒ ตัวต้องไปเสียค่าทำขวัญรูปพรรณอีก ๔ บาท เหลือ ๘๘ บาท เสียค่านาอีก ๑๒ บาท เหลือ ๗๖ บาท ลองคิดดูว่าถ้าครอบครัวของพระยาคำมี ๑๐ คน ครอบครัวของนายเขียวมี ๑๐ คน ครอบครัวทั้งสองนี้จะมีชีวิตและความเป็นอยู่ต่างกันอย่างไร ครอบครัวนายเขียวก็ต้องเก็บผักพื้นเก็บหอยเก็บปูตามหนองน้ำเพื่อท้องนามากิน ไม่มีหวังได้ลิ้มหมูเนื้อแดง อย่างครอบครัวพระยาคำ และถ้าเมียนายเขียวเกิดอยากได้ผ้าม่วงขึ้นมาสักผืนหนึ่ง ก็เห็นจะเห็นจะต้องทะเลาะกับนายเขียวโดยแน่นอน เว้นแต่นายเขียวจะเป็นราษฎรภายใต้ เปติโค๊ตกอเวอร์นเมนต์อย่างที่เรียกกันในทุกวันนี้ ชีวิตของราษฎรที่เป็นอยู่อย่างนี้ เป็นชีวิตแบบพริมิทีฟ เป็นชีวิตในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชซึ่งมีคำว่า เจ้า กับ ข้า ราษฎรทั่วไปได้ประสบกับภาระภาษีอากรนี้อย่างทารุณโหดร้าย หลายครั้งที่ข้าพเจ้าได้ประสบมา เมื่อพนักงานเจ้าหน้าที่ต้องออกไปทำการยึดทรัพย์ขายทอดตลาด เพื่อเอาเงินชำระค่าภาษีอากร ราษฎรต้องหลบหนีพยพครอบครัว วัวควายลูกเมียเข้าป่าไป ภาษีอื่น ๆ ยังมีอีกแต่ที่น่าจะมีและก็ไม่มีก็มีอยู่มาก เช่นภาษีมฤดก ซึ่งนักการคลังและรัฐบุรุษในนานาประเทศเห็นว่าเป็นภาษีที่จะนำความเป็นธรรมมาสู่สังคมได้ เพราะเป็นภาษีที่เก็บจากทรัพย์สินของผู้ตายเมื่อจะตกไปถึงมือทายาท หรือภาษีการรับมฤดกซึ่งเก็บแก่ทรัพย์สินที่ตกไปถึงมือของทายาทแล้ว หากจะมีภาษีนี้ในเวลานั้นก็คงจะไม่มี

ประโยชน์ หรือเก็บไม่ได้เลย ถ้าเก็บให้ได้เงินก็ต้องเก็บจากเจ้าหรือชาวต่างประเทศเท่านั้น

สุนทรภู่กล่าวไว้ในนิราศของเขาว่า "**มาถึงโรงภาษีจ้องตีดัง โค้โผนั่งแจ่มแจ้งด้วยแสงเทียน ไว้หางเปียเมียสาวขาวสล้าง เป็นจีนต่างเมืองมาไม่พาเทียร แต่ความรู้สิ่งไรไม่ได้เรียน ยังพากเพียรเป็นได้ถึงใหญ่โต**" นี่คือพฤติการณ์ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชจริงอยู่แม้พฤติการณ์เช่นนี้จะได้ถูกยกเลิกไปเสียบ้าง แต่ก็ยังคงมีอยู่ไม่น้อยในระยะหลังของระบอบนั้นนั่นเอง คือ มีวิธีการให้จีนผูกขาดภาษีไปจัดเก็บเอาเอง โดยเสียค่าภาษีที่ผูกขาดนั้นให้แก่เจ้าขุนมูลนายแล้วจึงจะไปเข้าคลังอีกต่อหนึ่ง จึงทำให้จีนเจ้าภาษีร่ำรวย เจ้าขุนมูลนายร่ำรวย ส่วนรัฐบาลได้เงินน้อย สำหรับราษฎรนั้นกลายเป็นเครื่องมือให้จีนเจ้าภาษีและบริวารข่มขู่รีดเอาเงิน

รายได้ รายจ่ายของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชมีดังนี้

ปี	รายได้	รายจ่าย
๒๔๗๒–๒๔๗๓	๑๐๗,๑๑๗,๙๓๔	๑๗๐,๑๐๒,๔๘๙
๒๔๗๓–๒๔๗๔	๙๖,๓๒๓,๒๑๙	๙๖,๓๐๔,๙๑๕
๒๔๗๔–๒๔๗๕	๗๘,๙๔๘,๒๓๓	๘๗,๔๘๒,๑๒๓

ตัวเลขรายได้รายจ่ายแสดงให้เห็นผลในการที่รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชได้บริหาร และปล่อยให้ระบอบการเศรษฐกิจของชาติดำเนินไปโดยเสรี อันมีหลักปล่อยให้ทำไป ปล่อยให้ผ่านไป หลักนี้ใช้แก่ราษฎรไทยผู้ประกอบการกสิกรรมแบบพริมิตีฟซึ่งไม่ถูกต้องนัก เพราะหลักนั้นควรใช้แก่ระบอบการเศรษฐกิจที่มีการประกอบการอุตสาหกรรมอย่างใหญ่มากกว่า แต่ก็ไม่มีหลักอื่นที่จะนำมาปรับแก่พฤติการณ์ที่กสิกรไทยประสบอยู่ในเวลานั้นได้ มีอยู่หลักเดียวคือหลัก "ยถากรรม" เท่านั้น และหลักนี้ไม่มีประเทศใดในโลกที่ใช้อยู่นอกจากในประเทศหรือชุมชนอันอยู่ภายใต้การปกครองของชาติยุโรป และก็เกือบไม่มีเช่นเดียวกัน เพราะดินแดนเหล่านั้นได้รับการบำรุงส่งเสริมแล้วแทบทั้งสิ้น เช่น ชวา อินโดจีน หรือสิงค์โปร์ มลายู หลักยถากรรมนี้ นอกจากใช้แก่ราษฎรไทยแล้ว ก็มีใช้อยู่ในชุมชนในใจกลางทวีปอาฟริกาในยุคนั้นเท่านั้น

ประเทศไทยนอกจากไม่มีเอกราชในทางเศรษฐกิจ ดังกล่าวแล้ว เอกราชอื่น ๆ เช่น เอกราชทางการศาลก็ไม่มี เพราะในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชนั้น ยังมีศาลกงสุล หรือศาลต่างประเทศอยู่ และข้อใหญ่ใจความคือ บรรดาสัญญาทางพระราชไมตรี การค้าขาย และการเดินเรือ ซึ่งรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชได้ทำไว้กับนานาประเทศนั้น เป็นสัญญาที่ผูกมัดประเทศไทยอย่างหนาแน่น ประเทศ

ชาติและราษฎรไทยถูกผูกมัดด้วยสัญญา เพราะการกระทำของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชให้มีสภาพไม่ต่างอะไรกับคนง่อยเปลี้ยเสียแขนและเสียขาทั้งสิ้น อีกนัยหนึ่ง ก็คือ **ประเทศไทยอยู่ในฐานะกึ่งเมืองขึ้น** นั่นเอง ทั้งเมื่อเวลาล่วงเลยมานานเท่านาน รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชก็ไม่แก้ไข หรือไม่สามารถแก้ไขสัญญาเหล่านั้นเพื่อให้ประเทศชาติได้มาซึ่งเอกราช และอธิปไตยที่แท้จริงอย่างสมบูรณ์ได้

ตอนที่ ๓

คำสารภาพของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราช

ตั้งแต่เริ่มปี ๒๔๗๒ เป็นต้นมา สภาพการทางเศรษฐกิจของโลก ซึ่งเคยเจริญรุ่งเรือง และเจริญรุ่งเรืองจนถึงขีดสุด ก็เริ่มมีความโน้มเอียงไปในทางต่ำลง ตกต่ำลงทุก ๆ นาที จนกระทั่งเริ่มปี ๒๔๗๕ การตกต่ำของเศรษฐกิจนั้นก็เริ่มมีความบีบเบ้วนเกิดขึ้นและทวียิ่งขึ้นตามระยะเวลา อันที่จริงการตกต่ำและบีบเบ้วนของเศรษฐกิจนั้นมิใช่ว่ามีครั้งนี้เป็นครั้งแรก แต่ได้มีและได้เกิดขึ้นมานานแล้ว ถ้าสถานะการณ์ของโลกเป็นปรกติ ไม่มีการสงครามอย่างรุนแรง เช่นมหาสงครามโลกแล้ว นักเศรษฐศาสตร์มีชื่อหลายนายได้ให้ระยะเวลาที่ความบีบเบ้วนของเศรษฐกิจจะเกิดขึ้นไว้ต่าง ๆ กัน แต่ระยะเวลานี้ก็ไม่ห่างกันนัก และอย่างน้อยที่สุดได้กำหนดไว้ ๑๐ ปี ประเทศต่าง ๆ ที่รัฐบาลไม่ไว้ใจในการเศรษฐกิจของชาติ ต่างก็ได้มีแผนการณ์ต่าง ๆ ในการดำเนินการเศรษฐกิจให้เหมาะสมแก่สภาพการณ์และระยะเวลา เมื่อความตกต่ำและบีบเบ้วนของเศรษฐกิจเกิดขึ้นก็หาทางแก้ไขได้โดยสะดวกและรวดเร็ว อย่างเช่นในสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นประเทศกสิกรรมและอุตสาหกรรม แม้ในขั้นต้นประชาชาและชาติได้ประสบเศรษฐภัยอันร้ายแรงนี้ก็ตาม แต่เมื่อมีการเลือกตั้งประธานาธิบดีใหม่ และ

แฟรงคลิน ดี. โรสเวลท์ ได้รับเลือกนั้น ด้วยความปรีชาสามารถทั้งในทางเศรษฐกิจและการเมืองของรัฐบุรุษผู้นี้ ได้นำชาติอเมริกาให้พ้นภัยพิบัติและไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้อย่างรวดเร็วที่สุด*

สภาพการณ์ทางเศรษฐกิจของประเทศไทย ภายใต้รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชได้เป็นมาอย่างไรนั้นได้กล่าวมาแล้วในตอนก่อน และจะเห็นว่ารัฐบาลไม่ได้ตระเตรียมตัวในอันที่จะเผชิญกับสถานะการณ์อันจะเกิดขึ้น ไม่ได้ตระเตรียมที่จะเผชิญกับเศรษฐภัย และยิ่งกว่านั้นก็คือ ไม่ได้บอกกล่าวแก่ราษฎรไทยให้ตระเตรียมตัวที่จะเผชิญกับภยันตรายอันเกิดจากเศรษฐกิจนั้นอีกด้วย เมื่อเศรษฐกิจตกต่ำและความปั่นป่วนเกิดขึ้น ผลที่ราษฎรไทยผู้เป็นกสิกรได้รับก็คือ การรู้สึกในขั้นต้นว่า ข้าวยากหมากแพง นี่เป็นคำสามัญที่ราษฎรไทยใช้พูดกัน แต่อันแท้จริง ข้าวมิได้หายากหมากพลูก็มิได้แพง ความเป็นจริงกลับตรงข้าม กล่าวคือ ราษฎรมีข้าวมีหมากมีพลูและผลิตผลกสิกรรมเป็นจำนวนมากมาย และขายไม่ได้บางส่วน จนวาระที่สุดก็คือ ขายไม่ได้เลย ราษฎรจนอย่างที่สุดไม่มีเงิน เงินไปไหนเสียหมด บัดนี้เงินไม่ได้ทำหน้าที่ของมันทุกประการแล้ว เงินทำหน้าที่อย่างเดียว คือ เป็นสิ่งสำหรับเก็บ และใครเล่าเป็นผู้เก็บ ผู้ที่เก็บเงินในเวลานี้ก็คือนายทุน ซึ่งเป็นคนต่างประเทศที่แสวงหาและขายทรัพย์สมบัติของประเทศไทยเพื่อความ

* ดูประธานาธิบดีโรสเวลท์ (Roosevelt) โดยผู้เขียนคนเดียวกัน

ร่ำรวยของตน โดยปราศจากการทัดทานขัดขวางจากรัฐบาล และอีกพวกหนึ่งก็คือเจ้า หรือขุนนางซึ่งมีเงินมาก เงินในมือราษฎรทั่วๆ ไปเกือบไม่มี และที่มีอยู่ก็จำต้องถูกบังคับให้เสียภาษีอากรนานาชนิดดังที่ได้กล่าวมาแล้ว สภาพการณ์ที่เป็นอยู่นี้ ย่อมนำความยากจนค่นแค้นมาสู่ประชาราษฎรอย่างหนักที่สุด ลักษณะอาการของคนที่กำลังจะจมน้ำตายมีฉันใด ลักษณะอาการของราษฎรไทยส่วนมากในขณะนี้ก็มีอยู่เป็นฉันนั้น รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชเมื่อประสบสถานะการณ์เช่นนี้เข้าก็ตลึงงัน ไม่อาจเรียกเก็บภาษีอากรต่างๆ ที่ตั้งขึ้นไว้ก่อนแล้วให้มีรายได้พอแก่งบประมาณแผ่นดินและเมื่อภาษีอากรเก่าเก็บไม่ได้เงินไม่พอ รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชก็เริ่มตั้งภาษีอากรขึ้นใหม่จะเป็นธรรมแก่ผู้เสียหรือไม่ก็ช่าง ขอให้ได้เงินก็แล้วกัน ราษฎรผู้เสียจะเหลือแต่หนังหุ้มกระดูกหรือตายไม่ใช่สิ่งที่จะต้องคำนึงถึง

อย่างไรก็ตาม สถานะการณ์ทางเศรษฐกิจที่ประเทศไทยต้องประสบอยู่ขณะนั้น เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลมีความรู้สึกที่จะต้องหาสาเหตุการตกต่ำและปั่นป่วน และคิดที่จะหาทางแก้ไขต่อไป ถ้ารัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชมิได้คำนึงว่า การตกต่ำและปั่นป่วนของเศรษฐกิจอันนำความทุกข์เข็ญอย่างสาหัสมาสู่ประชาราษฎรจะทำให้ราษฎรคิดปฏิวัติ อันเป็นการกระทบกระเทือนต่อรูปการปกครองและสิทธิของเจ้าหรือขุนนางแล้ว รัฐบาลสมบูรณาญา-

สิทธิราชก็มีทางคิดอยู่ทางเดียว คือ หารายได้ให้พอแก่งบประมาณแผ่นดิน รัฐบาลได้จ้างชาวต่างประเทศเข้ามาสำรวจเศรษฐกิจ ๒ คราว คือ ครั้งแรก เซอร์ เอดเวอร์ด คุ๊ก เข้ามาสำรวจ และให้คำแนะนำแก่รัฐบาลว่า ข้าราชการของรัฐบาลมีมากมายนักและเกินไป ควรปลดออกเสียบ้าง เพื่อตัดทอนรายจ่ายงบประมาณ และในครั้งต่อมา รัฐบาลได้จ้าง โปรเฟสเซอร์ คาร์ล ซี ซิม เมอรแมน เข้ามาสำรวจ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ นายซิมเมอรแมนได้สำรวจแล้วทำรายงานสมุดเล่มใหญ่ เสนอต่อรัฐบาล รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชพิจารณารายงานของนายซิมเมอรแมนแล้วพอใจในคำรายงานที่ว่า "ความเป็นอยู่ของราษฎรไทยยังดีกว่าความเป็นอยู่ของราษฎรในประเทศอื่น ๆ ในอาเซียหลายประเทศนัก" แต่รัฐบาลลืมนึกไปกระมังว่า ราษฎรส่วนมากในประเทศต่าง ๆ ในอาเซียนั้น นอกจากจีนและญี่ปุ่นแล้ว ก็เป็นข้าขอบขัณฑ์ของฝรั่งอยู่ทั้งนั้น ดูช่างจะมีความรู้สึก ที่จะปล่อยให้ราษฎรไทยเป็นข้าหรือขี้ข้าเช่นนั้นด้วย

ต่อมารัฐบาลได้ให้กรมพระกำแพงเพ็ชร ฯ เสด็จไปดูภาวะเศรษฐกิจการค้าและตลาดในประเทศและดินแดนต่าง ๆ ในอาเซีย คือ ประเทศจีน อินโดจีน อินเดีย มลายู การเดินทางของเจ้านายพระองค์นี้ปรากฏว่าได้ใช้จ่ายเงินแผ่นดินไปมากมาย แต่ผลของงานที่ได้นั้นก็คือรายงานที่ว่า "ประเทศอื่น ๆ เหล่านั้นอยู่ในอาการ

หนักกว่าประเทศไทยเสียอีก" และยังปรากฏต่อไปอีกว่า เจ้านายพระองค์นี้ได้ทรงถ่ายและฉายภาพยนตร์เกี่ยวกับการเดินทางของพระองค์แทบทั้งสิ้น เป็นการท่องเที่ยวเพื่อหาความสนุกสนานเพลิดเพลิน ราษฎรไทยไม่ได้รับประโยชน์อะไรเลยจากการนี้ ยิ่งกว่านั้นขณะที่ประเทศและราษฎรกำลังซวดเซลงไปในความหายนะ เจ้าพระองค์นี้ได้ซื้อรถจักรยานยี่ห้อ ๒๓ คันในราคาที่แพงเกินสมควรและไม่เหมาะแก่สถานะการณ์

เมื่ออังกฤษยอมจากมาตราทองคำในเดือนกันยายน ๒๔๗๔ ราษฎรไทยต้องได้รับผลกระทบกระเทือนจากเศรษฐกิจหนักยิ่งขึ้นกว่าเก่าอีก รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชได้พยายามหาทางออกและพยายามหลีกเลี่ยงผลร้ายอันนี้ จึงได้ประกาศยอมจากมาตราทองคำเมื่อ ๑๑ พฤษภาคม ๒๔๗๕ ด้วย และแก้ไขพระราชบัญญัติเงินตราพุทธศักราช ๒๔๗๑ ตามแถลงการณ์ของรัฐบาลสยามว่าด้วยกฎหมายสิทธิราช ที่ได้ออกมาเกี่ยวกับเรื่องนี้ พิจารณาเห็นได้ว่า เฉพาะในส่วน**คำสารภาพฉบับที่ ๑** คำแถลงการณ์นั้นมีว่า

"รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ตกลงยอมรับมาตราทองคำและกำหนดค่าของเงินตราตามปอนด์สเตอร์ลิงก์ในอัตรา เมื่อเงินตราทั้งสองอยู่ในมาตราทองคำ คือ ๑๒ บาทต่อปอนด์

เหตุที่บังคับให้วินิจฉัยเช่นนี้ คือ โภคกิจของประเทศ รายได้ของประเทศสยามเกิดจากกสิกรรมแทบทั้งสิ้น ราคาสินค้าได้ตกต่ำอย่างมากมาย แต่ค่าใช้จ่ายในการทำให้บังเกิดผลและการส่งจำหน่ายมิได้ลดลงตามส่วน จึงกระทำให้เกิดภาระแก่ชาวนาและลูกหนี้ซึ่งจะเกินกว่าที่ทนได้

รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิได้หลงไปว่าการเปลี่ยนราคาเงิน เป็นการแก้โภคกิจตกต่ำได้อย่างถาวรและสมบูรณ์ แต่อย่างไรก็ดี เหตุการณ์ตั้งแต่เดือนกันยายนที่ล่วงมาเมื่อประเทศอังกฤษออกจากมาตราทองคำแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าราคาบาทโดยอัตราทองคำที่สูงอยู่นั้นเป็นเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่กระทำให้รายได้ของชาวนาตกต่ำลงอีก สถิติต่อไปนี้แสดงว่าการค้าของประเทศสยาม คือ ทั้งสินค้าขาออกและสินค้าขาเข้ากระทำติดต่อโดยมากกับประเทศที่ใช้เงินตรา อันมีค่าเป็นไปตามราคาสเตอร์ลิงก์

การค้ากับต่างประเทศที่ใช้เงินตรา	ยอดรวม	สินค้าขาเข้า	สินค้าขาออก
ตามสเตอร์ลิงก์	๕๒.๑ %	๔๓.๓ %	๕๖.๑ %
ตามมาตราทองคำ	๒๐.๒ %	๒๘.๐ %	๑๓.๘ %
ตามมาตราเงิน	๒๗.๕ %	๒๔.๓ %	๓๐.๑ %

นอกจากเหตุผลที่กล่าวมาแล้วนี้ ราคาเงินตราเป็นปัจจัยในพฤติการณ์ที่เป็นอยู่บัดนี้อย่างเดียว ซึ่งรัฐบาลจัดทำได้ทันที ส่วนปัจจัยอื่น ๆ นั้นอยู่นอกอำนาจของรัฐบาลที่จะบังคับไปถึงได้ หรือมิฉะนั้นจะเปลี่ยนแปลงได้ก็ด้วยวิธีการ ซึ่งถ้าจัดทำต้องใช้เวลานาน

รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรู้สึกว่า การเปลี่ยนราคาเงินตรากระทบกระเทือนบุคคลทั่วทุกชั้นต่างกันไป แต่ในที่สุดความเจริญแห่งผู้ประกอบการงานทำการค้าและพวกเจ้าหนี้ และความมั่นคงในการเงินของรัฐบาลเองย่อมจะได้รับผล อันเนื่องจากความเจริญมั่งคั่งของผู้ก่อกำเนิดสินค้า

ในการทำงานประมาณประจำปีให้เข้าสู่ดุลยภาพ รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจำเป็นต้องดำเนินนโยบายตัดทอนรายจ่ายอย่างเข้มงวด และทั้งออกพระราชบัญญัติเก็บภาษีอย่างใหม่ ๆ การเปลี่ยนใช้มาตราใหม่จะกระทบกระเทือนงบประมาณเป็นส่วนน้อยเพราะรายจ่ายทางต่างประเทศได้ตั้งตามราคาทองคำเดิม"

การกระทำของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราช ปรากฏชัดเจนอยู่ในคำแถลงการณ์นั้นแล้ว และมิได้มีอะไรอีก นอกจากได้ดำเนินการตั้งภาษี เพิ่มภาระภาษีขึ้นใหม่ให้แก่ราษฎร โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือข้าราชการ ผู้ซึ่งมีรายได้ประจำเป็นรายเดือน และในสถานะการณ์เช่นนั้นนับว่า เป็นผู้มีรายได้ดีกว่าคนอื่น แต่ไม่ใช่ดี

ในความหมายทั่วๆ ไปที่เข้าใจกัน คือเป็นแต่อยู่ในฐานะขัดสน จนน้อยกว่าราษฎรผู้มีรายได้ไม่ประจำ เช่น กสิกร เป็นอาทิ

ภายหลังที่ได้ออกกฎหมายภาษีเงินเดือน เมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๕ แล้ว รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราช ก็ได้ออกประกาศ [illegible] ความประสงค์ของรัฐบาลให้ทราบว่า

"ความจำเป็นที่ต้องมีภาษีนี้ขึ้น คงจะสังเกตเห็นกันแล้วว่าระหว่างนี้รัฐบาลได้ออกกฎหมายภาษีอากรหลายฉบับ รวมทั้งพระราชบัญญัติภาษีเงินเดือนด้วย การที่รัฐบาลได้ขึ้นอัตราภาษีหรือจัดเก็บภาษีอากรใหม่บางอย่างเช่นนี้ ก็ด้วยมีความมุ่งหมายจะเก็บเงินมาชดเชยจำนวนเงินในประเภทต่างๆ ที่ลดน้อยลง ให้งบประมาณสู่ดุลยภาพ แม้รัฐบาลได้พยายามตัดทอนรายจ่ายลงอย่างมากที่สุดแล้ว ฐานะการเงินของประเทศก็ยังไม่ปลอดภัยด้วยระหว่างปีที่แล้วมารายได้ลดน้อยลงเป็นลำดับ ประกอบกับเหตุการณ์อันพึงคาดคะเนได้ว่า จำนวนเงินรายได้ในระหว่างปีนี้ยังจะลดลงอีก เช่น การเงินผืดเคืองและสินค้าสำคัญบางอย่างมีราคาและจำนวนลดลง รัฐบาลจึงตกอยู่ในความจำเป็นต้องขึ้นภาษีและสินค้าสำคัญบางอย่างมีราคาและจำนวนน้อยลง รัฐบาลจึงต้องตกอยู่ในความจำเป็นต้องขึ้นภาษี และจัดเก็บภาษีใหม่บางอย่างเช่นภาษีเงินเดือนนี้ เหมือนอย่างประเทศที่เจริญแล้วได้จัดแก้"

นี่ก็เป็นลำสารภาพฉบับที่ ๒ ของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราช และคำที่รัฐบาลได้แถลงในตอนท้ายว่า "เหมือนอย่างประเทศเจริญแล้วได้จัดแก้" นั้น เป็นการถูกต้องตามสถานะของประเทศไทยแล้วหรือ เปล่าเลย ถ้าประเทศที่เจริญแล้วนั้นเป็นประเทศอังกฤษ หรือสหรัฐอเมริกา หรือ ฝรั่งเศส หรือยิ่งในยุโรปแล้วก็เป็นการผิด ความเจริญของประเทศไทยในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช ที่จะเรียกหรือนับได้นั้น ก็คือความเจริญของราษฎรไทยในด้านวัฒนธรรมหรือภูมิธรรมเท่านั้นหาใช่ความเจริญในด้านเศรษฐกิจอย่างประเทศที่เจริญแล้วแล้วทั้งหลายไม่ แต่คำแถลงรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชนั้น เป็นคำแถลงเพื่อปลอบใจประชาชนเท่านั้น เป็นทางออกของรัฐบาลที่จะต้องออกเพราะรัฐบาลไม่รู้ทางไหนดีที่จะหาเงินมาให้พอแก่รายจ่ายของตน

ภายหลังที่ได้ออกกฎหมายเก็บภาษีเงินเดือนแล้วสถานะการณ์เศรษฐกิจ และฐานะการคลังของรัฐบาลก็ไม่มีทีท่าว่าจะกระเตื้องขึ้นกว่าเก่าอย่างไร ตรงข้ามผลของภาษีเงินเดือนนี้ ได้ก่อความยากจนค่นแค้นให้แก่ข้าราชการยิ่งขึ้นกว่าเก่า และราษฎรไทยก็ยิ่งได้รับความยากจนค่นแค้นแสนสาหัสยิ่งขึ้นๆ ชาวนา ชาวสวนต้องทิ้งนาทิ้งสวน ความยากเข็ญของราษฎรไทยในวาระนี้มีสุดที่จะกล่าวได้

ในวันที่ ๒ มิถุนายน ๒๔๗๘ รัฐบาลได้ออกประกาศ[illegible] ประชาราษฎร **เรื่องความอัตคัดขัดเคือง** ว่า

"พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ประกาศแก่ประชาชนทั้งปวงให้ทราบทั่วกัน ด้วยได้ทรงรับฎีการาษฎรทูลเกล้าถวายมาแต่ที่ต่าง ๆ หลายฉบับ กราบบังคมทูลร้องทุกข์ถึงความอัตคัดฝืดเคือง ซึ่งเกิดขึ้นแต่ปีหลังมาจนปีนี้เป็นเหตุให้ขัดสนทรัพย์ ทำมาหาได้ไม่พอเลี้ยงชีพและเสียภาษีอากรได้สะดวกเหมือนแต่ก่อน พากันขอให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ช่วยบรรเทาความเดือดร้อนด้วยประการต่าง ๆ เช่น ขอให้งดเก็บภาษีอากร เป็นต้น แล่วตามความคิดเห็นของผู้ถวายฎีกาเป็นเอนกนัย เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงทราบความตามฎีกาก็สงสารด้วยทรงทราบตระหนักอยู่แล้ว ว่าความลำบากของประชาชนมีอยู่แพร่หลาย จึงมีพระราชประสงค์ใคร่จะให้ทราบความตามจริงทั่วกันว่า บุคคลที่รับความลำบากในเวลานี้ ไม่เฉพาะแต่พวกราษฎรที่ถวายฎีกาเท่านั้น ถึงที่เป็นคฤหบดี และพ่อค้าตลอดจนข้าราชการและเจ้านาย ก็ได้รับความลำบากด้วยกันทั้งนั้น เพราะมูลเหตุแห่งความอัตคัดฝืดเคืองครั้งนี้มิได้เกิดขึ้นในพระราชอาณาเขตต์ อันพึงจะป้องกันได้ด้วยพระบรมเดชานุภาพ หรือรัฏฐาภิบาลนโยบายของรัฐบาล เหตุเกิดขึ้นในประเทศอื่น ๆ ก่อนแล้วตามมาโดยลำดับจนถึงประเทศนี้ ความเดือดร้อนมีแก่ชาวประเทศอื่น ๆ เสมอเหมือนกัน แต่ประเทศของเรานี้ยังเบากว่าประเทศอื่นอยู่โดยมากด้วยเป็นแต่อัตคัดขัดสน ไม่ถึงต้องอดอยากมากเหมือนเขา ถึงกระนั้นความลำบากก็กระเทือนถึงบ้านเมืองด้วยทั่วทุกประเทศ

เพราะเมื่อประชาชนยากจนลง เงินภาษีอากรที่รัฐบาลเคยเก็บเฉลี่ยจากคนทั้งปวงมาใช้ในการปกครองบ้านเมือง ก็ได้น้อยลงไม่พอแก่การดังแต่ก่อน ว่าเฉพาะประเทศเรานี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ เงินภาษีอากรและผลประโยชน์แผ่นดินเก็บได้กว่าเก้าสิบหกล้านบาท ใน พ.ศ. ๒๔๗๔ จำนวนเงินเก็บได้ตกต่ำลงกว่าสิบเก้าล้านบาท ถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ ประมาณจำนวนเงินจะตกลงไปอีกสักสิบล้านบาท รวมเงินแผ่นดินตกต่ำลงในสองปีนี้ถึงสามสิบล้านบาท นี้เป็นเหตุให้เกิดความลำบากแก่รัฐบาลเป็นอย่างยิ่ง

ถ้าจะสงเคราะห์ราษฎรด้วยการเลิกภาษีอากรเงินแผ่นดินก็จะยิ่งขาดมากไป เหมือนคิดกำลังที่จะปกครองราษฎรให้อยู่เย็นเป็นสุขให้อ่อนหนักลงไป อาจจะเกิดเหตุร้ายแก่ความปลอดภัยของราษฎรยิ่งกว่าที่ต้องเสียภาษีอากรเสียอีก ถึงการวิทยาศาสตร์ที่เป็นอยู่ในบัดนี้ ถึงจะไม่ลดภาษีอากรลงเลย รัฐบาลก็ยังจะต้องขวายหาเงินจากทางอื่นมาชดใช้ให้พอจำนวนเงินที่ขาด มิฉะนั้นก็จะเกิดภัยพิบัติถึงบ้านเมืองด้วย เมื่อความจำเป็นมีอยู่อย่างนี้ จึงต้องโปรด ฯ ให้ตัดเงินรายจ่ายรายการลง ด้วยเลิกทบวงการและลดจำนวนข้าราชการ ตัดรายจ่ายทางเงินเดือนและค่าใช้สอยให้น้อยลง เพียงเท่านั้นก็ยังไม่พอชดใช้เงินที่ขาดจำต้องตั้งภาษีอากรขึ้นใหม่อีกหลายอย่าง แต่ภาษีอากรต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นใหม่คราวนี้ก็เก็บเฉลี่ยในบุคคลจำนวนน้อย ส่วนมากเป็นผู้มีทรัพย์พอจะเสียได้ เป็นต้น แม้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็สู้ละเงินของพระองค์ได้ส่วนมาใช้สอย

ส่วนพระองค์ ออกช่วยราชการแผ่นดินส่วนใหญ่ และยอมให้เก็บภาษีทรัพย์ส่วนพระองค์อันต้องพิลึกเหมือนประชาชนทั้งปวง แต่ราษฎรทั้งหลายนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้โปรด ฯ ให้ผ่อนผันมิให้ต้องลำบากมากขึ้นด้วยภาษีอากรที่ตั้งขึ้นใหม่ดังกล่าวมาแล้ว ว่าโดยย่อสั้นนี้เป็นเวลาที่ชาวสยามทุกจำพวกนับแต่พระองค์ท่านมาจนถึงพระเจ้าอยู่หัวลงไปถึงราษฎรพลเมือง จะต้องช่วยกันรักษาบ้านเมืองให้พ้นอันตรายด้วยโภคกิจเกิดวิปริตทั่วทั้งโลก จำต้องยอมทนความลำบากด้วยกันไปชั่วคราว และหวังใจด้วยกันว่าจะพ้นความอัตคัดขัดสนได้ในไม่ช้านาน ดุ้วยชาวประเทศอื่น ๆ ก็เดือดร้อนในเรื่องนี้เหมือนกับเรา รัฐบาลทุก ๆ ประเทศก็พากันร้อนใจและคิดแก้ไขอยู่ด้วยกันทั้งนั้น หากเป็นการใหญ่หลวงด้วยความอัตคัดเกี่ยวเนื่องถึงกันไปหมด ประเทศหนึ่งประเทศใดจะแก้ไขแต่โดยลำพังไม่ไหว จึงยังปรึกษาหารือกันช้าอยู่ ส่วนประเทศของเราก็ต้องอนุโลมตาม ถึงกระนั้นการอย่างใดซึ่งทรงสามารถจะยับยั้งความเดือดร้อนได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ได้โปรด ฯ ให้จัดการนั้น ๆ ดังเช่นให้ลดค่าปรับน้อยลงกว่าแต่ก่อน และลดราคาเงินบาทให้ราษฎรซื้อขายได้ผลประโยชน์มากขึ้นเป็นต้น การอย่างใดที่รัฐบาลจะพึงกระทำเพื่อบรรเทาความลำบากได้ก็ยังจะทำต่อไป ในส่วนประชาชนก็อาจจะช่วยรัฐบาลได้ด้วยอุตส่าห์ประกอบกิจการให้เกิดโภคทรัพย์ยิ่งขึ้น และพยายามสงวนทรัพย์สินซึ่งมีอยู่ อย่าใช้จ่ายให้เปลืองไปเสียในการที่ไม่เป็นประโยชน์ ก็จะบรรเทาความลำบากลงได้ ส่วน

การเสียภาษีอากรนั้นก็ควรจะยอมตั้งใจช่วยรัฐบาลโดยเต็มใจตามความสามารถ เพื่อจะได้เป็นกำลังสำหรับรัฐบาลปกครองบ้านเมืองและคิดการแก้ไขเหตุร้ายต่าง ๆ ให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข เมื่อหากรัฐบาลไร้ทุนทรัพย์และรายได้แล้ว ก็ย่อมไม่สามารถจะดำเนินการใด ๆ เพื่อประโยชน์ของประชาชนได้ ขอให้ประชาชนทั้งหลายเห็นแก่บ้านเมืองเป็นสำคัญจงทั่วกัน

ประกาศฉบับที่ ๒ ลงวันที่ ๒ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕ เป็นฉบับที่ ๘ ในรัชกาลปัจจุบัน

ประกาศฉบับนี้ มีข้อความชี้แจงให้ทราบถึงการกระทำของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงพระราชทานรายได้ของงบประมาณแผ่นดินสำหรับใช้จ่ายส่วนพระองค์นั้น นับว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณแก่ประชาราษฎรอย่างที่สุด ทั้งได้ทรงรับความทุกข์ยากเช่นเดียวกับประชาชนทั่วไปด้วย แต่อันที่จริงข้อความอื่น ๆ ในคำประกาศนี้ เป็นเค้าเงื่อนของคำสารภาพฉบับที่ ๓ ของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราช และเป็นโบว์ดำยิ่งกว่าบรรดาโบว์ดำทั้งหลายที่ได้มีมาแล้วจนถึงทุกวันนี้

รัฐบาลสมบูรณาสิทธิราชได้โยนความรับผิดในสถานะการณ์ที่เป็นอยู่นี้ไปให้แก่ชาติอื่น ๆ และเป็นการยอมรับนโยบาย "ยถากรรม" ว่าเป็นนโยบายที่รัฐบาลได้ใช้ในการบริหารประเทศชาติและประชาราษฎร

อย่างไรก็ตามประกาศฉบับนี้ ราษฎรผู้ที่ไม่รู้เรื่องรู้ราวอะไร ก็ถือว่าเป็นเสมือนหนึ่งโอสถที่ทำความชุ่มชื่นชั่วขณะหนึ่งให้แก่คน แต่แล้วความชุ่มชื่นนั้นก็อันตรธานไป ความทุกข์ยากความคับแค้นแน่นเข็ญใจได้เข้ามาแทนที่ตามเดิม และทวีหนักขึ้น หนักขึ้น แม้จะปราศจากภัยอันตรายอื่น ๆ เช่น โจรภัย อัคคีภัย อุทกภัย พยาธิภัยต่าง ๆ ก็ตามเถิด แต่เมื่อเศรษฐภัยเกาะกิน และกำลังคร่าหำชีวิตประชาราษฎร ไปสู่ความตายอยู่ทุกวาระแห่งลมหายใจเข้าออกอยู่เช่นนี้แล้ว อะไรเล่าที่จะช่วยชีวิตของ บรรดาประชาราษฎรไทยไว้ได้ เมื่อรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชก็ไม่สามารถที่จะช่วยได้

บทที่ ๒

การปฏิวัติ

ตอนที่ ๑

การปฏิวัติ

เมื่อ ดร. ปรีดี พนมยงค์มาถึงประเทศไทยแล้ว ก็ได้เข้ารับราชการเป็นผู้พิพากษาในกระทรวงยุติธรรม ต่อจากนั้นได้ย้ายไปเป็นเลขานุการคณะกรรมการร่างกฎหมาย ในขณะเดียวกับที่ดำรงตำแหน่งนี้อยู่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้เป็นอาจารย์สอนประจำโรงเรียนกฎหมายอีกหน้าที่หนึ่ง อาจารย์ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้รับความนิยมและเคารพจากบรรดานักเรียนกฎหมายเป็นอย่างยิ่ง ด้วยคุณสมบัติเฉพาะตัวและความเชี่ยวชาญทางวิชาการของท่าน นักเรียนกฎหมายไม่เฉพาะที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้ประสาทวิชาการให้เขาโดยเฉพาะเท่านั้นที่มีความนิยมเลื่อมใส แม้นักเรียนที่ดร. ปรีดี พนมยงค์ไม่ได้สอนโดยเฉพาะก็ได้นิยมเลื่อมใสต่อท่าน กล่าวได้ว่ามากกว่าอาจารย์ที่สอนอยู่เท่ามากคน โดยเฉพาะก็คือ พระยามโนปกรณ์-นิติธาดา ซึ่งเป็นอาจารย์สอนวิชากฎหมายมหาชน

/ ตำราเล่มที่สำคัญที่สุดของอาจารย์ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็คือ คำสอนกฎหมายปกครองอันว่าด้วยรัฐ รูปของรัฐ และหน้าที่ของรัฐ ซึ่งเป็นคำสอนที่แสดงให้เห็นถึงการปกครองของประเทศต่างๆ สมบูรณาญาสิทธิราช และประชาธิปไตย แสดงให้เห็นหน้าที่ของรัฐทั้งทางการเมืองและการเศรษฐกิจ การปลูกฝังวิชาการ

และสร้างความรู้สึกในเรื่องนี้ให้แก่ศิษย์ เป็นการวางแนวทางและช่องทางแห่งความสำเร็จไปสู่จุดประสงค์ของ ดร. ปรีดี พนมยงค์อย่างได้ผลยิ่ง แม้คำสอนและการแสดงในเรื่องนี้จะถูกขัดขวางจากบรรดาขุนนางบางคน ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็มิได้หวั่นไหวแต่อย่างใด เพราะยึดมั่นอยู่ว่า เป็นการแสดงออกทางวิชาการ และที่แสดงปรากฏชัดก็คือมิได้มีการชักชวนหรือจูงใจให้ศิษย์เห็นดีเห็นชอบในการปกครองรูปใดๆ ส่วนการที่บรรดาศิษย์จะบังเกิดความรู้สึกอันแน่วแน่ของตนเองขึ้นโดยเฉพาะนั้น ก็เป็นเสรีภาพของศิษย์คนนั้นๆ โดยเฉพาะ

เมื่อ ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้เห็นประชาชนส่วนมากมีความเลื่อมใสในระบอบประชาธิปไตย และมีความมุ่งหมายที่จะให้ราษฎรเข้ามีส่วนและสิทธิในการปกครอง ได้ดำเนินการเศรษฐกิจบางประการเพื่อความสุขและความเจริญของราษฎรและของประเทศชาติอย่างแท้จริงแล้ว บรรดาศิษย์เหล่านั้นจึงได้ทราบเจตนาอันแท้จริงที่ฝังลึกอยู่ในจิตต์ใจของ ดร. ปรีดี พนมยงค์

ศิษย์คนสำคัญๆ ที่ร่วมความคิดและมุ่งมั่นที่จะดำเนินร่วมกันกับ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ในการดำเนินการปฏิวัติครั้งนั้น มีอาทิ นายแนบ พหลโยธิน นายตุลาการักษ์ ซึ่งบุคคลนี้ต่อมาพระยามโนฯ เรียกว่า "**พระโหราธิบดี**" นายชิม วีระไวทยะ ซึ่งพระยามโนฯ เรียกว่า "**พระสารสุนทร**" นายดิเรก ชัยนาม นายวิเชียร สุวรรณทัต ฯลฯ ศิษย์เหล่านี้ได้รับหน้าที่เบื้องต้นไปทำ คือ ศิษย์คนหนึ่งให้ชวนเพื่อนมาประมาณ ๒๐ คน ถ้าเรื่องแตกก็แตกและรู้ในหมู่ ๓ คนเท่านั้น ในการไปชุมนุม

คณะร่วมตายของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็ทวีจำนวนมากขึ้น ดร. ปรีดี พนมยงค์เองก็ได้แสวงหาพวกพ้องในเมืองไทย ผู้ที่ร่วมความประสงค์อันเดียวกันในตอนนี้ก็มี นายสงวน ทองประเสริฐ นายบุญล้อม พึ่งสุนทร หลวงนฤเบศร์มานิต ดร. ประจวบ บุนนาค ม.ล. อุดม สนิทวงศ์ นายเล้ง ศรีสมวงศ์ นายจรูญ สืบแสง หลวงเดชาติวงศ์วราวัฒน์ (ม.ล. กรี เดชาติวงศ์) หลวงสุนทรเทพหัสดินทร์ (นายสะพรั่ง เทพหัสดินทร์) นายวิลาส โอสถานนท์ หลวงอรรถสารประสิทธิ์ (นายทองเย็น หลีละเมียร) เป็นอาทิ และเมื่อนายประยูร ภมรมนตรี กลับจากยุโรปและพวกพ้องร่วมใจทุกคนกลับมา คณะนี้ก็เพิ่มมากขึ้น และได้ทำการประชุมปรึกษาหารือกันหลายครั้งหลายหน ตามจำนวนบุคคล สถานที่ และโอกาสอันจะไม่นำภัยมาสู่คณะ นั่นคือก่อให้เกิดความสงสัยให้แก่รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราช หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล

แทบทุกครั้งที่มีการประชุม ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้แจ้งสถานะการณ์ทางเศรษฐกิจของประเทศไทยเท่าที่เป็นมาและกำลังเป็นอยู่ให้เพื่อนร่วมตายทราบโดยละเอียด เน้นให้เห็นว่าระบอบการเศรษฐกิจและสถานะการณ์ที่เป็นอยู่นั้นได้เป็นเหมันตภัยต่อประเทศชาติและประชาราษฎรอย่างไร รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชไม่สามารถที่จะช่วยราษฎรและประเทศชาติให้พ้นเศรษฐภัยนั้นได้แล้ว ชีวิตของประชาชนและชีวิตของชาติจะต้องล่มจมลงอย่างแน่นอน ฉะนั้นจะต้องเข้าแก้ไข

ครั้งหนึ่งในการประชุมคณะ ที่ในทุ่งนา หลังวัดแห่งจังหวัดนนทบุรี ผู้ที่เข้าประชุมคือ พ.ต. หลวงพิบูลสงคราม พ.ต. หลวงทัศนัยนิยมศึก นายประยูร ภมรมนตรี ดร. ต๋วน ลพานุกรม นายทวี บุณยเกตุ ดร. ปรีดี พนมยงค์ นอกจากจะร่วมกันคิดวางแผนการณ์ปฏิวัติแล้ว ยังได้กล่าวชี้แจงต่อเพื่อนร่วมตายเหล่านั้น ถึงเรื่องการเศรษฐกิจของชาติไทย ได้เน้นอย่างที่เคยเน้นต่อเพื่อนเหล่านั้นทุก ๆ ครั้งว่า การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชไปสู่ระบอบประชาธิปไตยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด อยู่เหนือพระมหากษัตริย์นั้น ก็เพื่อจะทำการปฏิรูปการเศรษฐกิจของชาติ สร้างเศรษฐกิจของชาติให้มั่นคง และนำความสุขสมบูรณ์มาสู่ประชาราษฎรและประเทศชาติ ไม่ใช่ปล่อยให้เป็นไปอย่างยถากรรมอย่างที่กำลังเป็นอยู่และในครั้งนี้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้แจกร่างโครงการณ์เศรษฐกิจของตนที่ได้เตรียมไปให้แก่เพื่อนร่วมความคิดและร่วมการกระทำพิจารณาร่างโครงการณ์เศรษฐกิจของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ที่แจกนี้ คือระบบการสหกรณ์ครบทุก ๆ รูป ซึ่ง ดร. ปรีดี พนมยงค์ เห็นว่าเป็นวิธีการเศรษฐกิจที่จะช่วยราษฎรและประเทศชาติให้มั่นคงและสมบูรณ์ได้กว่าระบอบเศรษฐกิจอื่นใดทั้งสิ้น

ทุก ๆ คนในที่ประชุม ภายหลังที่ได้ไต่ถามและฟังรายละเอียดแล้ว ก็เห็นพ้องด้วยความคิดของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ทุกคนยกให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ดำเนินการเศรษฐกิจของชาติ

ตามร่างโครงการณ์นั้น

แต่การปฏิวัติของคณะนี้จะทำอย่างไร ในเมื่อเขาเหล่านั้นเป็นแต่ฝ่ายพลเรือนสามัญเท่านั้น แม้จะมีทหารบางคนร่วมอยู่ด้วย เช่น หลวงพิบูลสงคราม และหลวงทัศนัยนิยมศึก ในครั้งนั้นก็นับได้ว่าเป็นแต่นายทหารชั้นผู้น้อยและมีกำลังทหารเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ถ้าจะเปรียบกับกำลังของรัฐบาล หรือโดยเฉพาะทหารรักษาพระองค์ ซึ่งมีอยู่ถึง ๑๑ กองพัน ภายใต้บังคับบัญชาของจอมพล สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ประธานอภิรัฐมนตรีสภา ทั้งเป็นผู้ที่ทรงเชี่ยวชาญในหลักการทหารเป็นอย่างดีที่สุด พระองค์เป็นหลักประกันราชบัลลังก์ เป็นผู้ประกันรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชอันแท้จริง

วิธีการของการปฏิวัติที่เคยเป็นมาในประวัติศาสตร์ เช่น การปฏิวัติของฝรั่งเศส หรือในการปฏิวัติของรัสเซีย โดยคณะ [illegible] ขึ้นมาทั่วไปลุกขึ้นและเข้าต่อสู้ขับไล่พระมหากษัตริย์ [illegible] ขุนนางและทหารนั้น เป็นการยากและไม่เหมาะ [illegible] ในการปฏิวัติครั้งนี้ ราษฎรจะเรียกร้องให้ทหารกำลังทหารได้ ในที่สุด ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็สามารถถอดเอาหลักสำคัญออกจากการปฏิวัติของฝรั่งเศสและรัสเซียได้ข้อหนึ่ง คือ "จับบุคคลสำคัญของกษัตริย์และรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชไว้เป็นประกัน" การใช้หลักนี้ย่อมจะนำความปลอดภัยมาให้แก่คณะปฏิวัติเป็นอย่างดียิ่ง และเป็นการถูกต้องตามสถานะการณ์ของเมืองไทยยิ่งนัก เพราะถ้า

คณะปฏิวัติถูกทำร้ายหรือถูกฆ่า บุคคลที่ถูกคณะปฏิวัติจับไว้เป็นประกันนั้นก็ต้องถูกทำร้ายหรือถูกฆ่าด้วยเป็นการตายแทน ชีวิตและเลือดเนื้อของคณะราษฎรและกับชีวิตและเลือดเนื้อของราชวงศ์และขุนนางเป็นสิ่งที่สมควรแลก

แต่ใครเล่าที่จะเป็นคนไปจับบุคคลสำคัญของกษัตริย์ผู้ซึ่งกุมอำนาจและกำลังอันมหาศาลอยู่ ดร. ปรีดี พนมยงค์และคณะได้แสวงหาพวกพ้องและกำลังต่อไปอีก ในปลายปี พ.ศ. ๒๔๗๔ นายประยูร ภมรมนตรี ผู้ใกล้ชิดของเจ้าคุณพหลฯ ผู้ซึ่งมีตำแหน่งสำคัญในกองทัพบกและมีความสนิทสนมกับขุนนางใหญ่ๆ ได้ไปหาจมื่นสุรฤทธิ์ซึ่งเป็นน้องชายของพ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา จมื่นสุรฤทธิ์ในเวลานั้นเป็นผู้บังคับกองพันทหารรักษาพระองค์กองพันหนึ่ง สถานะการณ์ของประเทศไทยและชีวิตของราษฎรไทยในเวลานั้นได้ เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลเหนือจิตใจของราษฎรผู้ที่รักชาติทั้งหลายอยู่แล้ว ฉะนั้นจึงไม่เป็นการยากอย่างใดที่จมื่นสุรฤทธิ์จะได้มีความเห็นเสมอคล้องต้องกันกับคณะของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ คือทำการปฏิวัติช่วยเหลือราษฎรและชาติไทยไว้ จากจมื่นสุรฤทธิ์ เจ้าคุณพระยาพหลฯ ผู้พี่ชายก็ได้เข้าร่วมคณะปฏิวัติ ขณะนี้กำลังของคณะปฏิวัติทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนมีขึ้นเยิ่งกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก กำลังทางฝ่ายทหารเรือ อันมี น.ท. หลวงสินธุสงคราม หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ หลวงศุภชลาศัยเป็นหัวหน้าอยู่นั้นก็พร้อมที่จะทำงานได้ทันที ส่วนกำลังทหารบกเจ้าคุณพหลฯ ได้ชักชวน พ.อ. พระยาทรงสุรเดช พระยาฤทธิ-

อาคเณย์ พระประสาสน์พิทยุทธ เข้ามาร่วมคณะในเวลาต่อมา ส่วนคณะพลเรือนอันมี ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นหัวหน้า ก็มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น นอกจากที่เป็นข้าราชการพลเรือนแล้ว ก็มีราษฎรสามัญทั่วๆไป เช่น กสิกร พ่อค้า ได้เข้าร่วมในการที่จะทำการปฏิวัติเป็นอันมาก

การประชุมของคณะปฏิวัตินี้ได้มีขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เป็นการประชุมของบุคคลสำคัญของคณะ ผู้ที่เข้าประชุมนอกจากฝ่ายพลเรือนแล้ว ก็มีพระยาพหล ฯ พระยาทรง ฯ พระยาฤทธิ ฯ พระประสาสน์ ฯ ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้พูดในที่ประชุมนี้ถึงเรื่องการเศรษฐกิจของประเทศไทยอีก นอกจากจะชี้ให้เห็นภยันตรายอันเกิดจากการเศรษฐกิจภายใต้การบริหารของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชแล้ว ก็ยังได้เสนอวิธีแก้ไขการเศรษฐกิจด้วยวิธีสหกรณ์ ครบรูป การประกันสังคม และการที่รัฐบาลจะต้องเข้ามีส่วนในการเศรษฐกิจของชาติ เพื่อช่วยเหลือประชาราษฎรให้พ้นจากความหายนะ ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้เน้นเจตนาของตนต่อเพื่อนร่วมตายอีกว่า การปฏิรูปการเศรษฐกิจและการสังคมนี้แหละที่เป็นสาเหตุให้คิดปฏิวัติและทำการปฏิวัติ เมื่อปฏิวัติเปลี่ยนรูปและระบอบการปกครองแล้ว ก็ต้องเปลี่ยนแปลงและปฏิรูปการเศรษฐกิจและสังคมต่อไป และถ้าไม่มีการปฏิรูปการเศรษฐกิจและการสังคมแล้วก็จะไม่คิดและไม่ทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง สิ่งแวดล้อมและสถานะการณ์ทางเศรษฐกิจของราษฎรไทยและชาติไทยในเวลานั้น

เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลเหนือจิตต์ใจของคณะน้อยอยู่อย่างเต็มที่ ทุกๆคนในที่ประชุมไม่มีใครมีความเห็นในเรื่องนี้เป็นอย่างอื่น คือได้เห็นพ้องและสนับสนุนความคิดเห็นของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ทุกประการ

นอกจากร่างเค้าโครงการณ์เศรษฐกิจ ซึ่ง ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้จัดทำขึ้นแล้ว หน้าที่ของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ต่อไปก็คือ จัดร่างรัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดินชั่วคราวขึ้นตามหลักการที่คณะได้ตกลงกันแล้ว ดร. ปรีดี พนมยงค์ อาศัยเรือจ้างซึ่งมีพวกของตนคนหนึ่งคือนายผูก แจวไปตามลำน้ำเจ้าพระยา เป็นทำนองการพักผ่อน ดร. ปรีดี พนมยงค์มองเห็นภยันตรายอยู่ข้างหน้าอย่างใหญ่หลวง ถ้าหากเรื่องนี้รั่วไหลไปถึงหูรัฐบาลหรือพวกของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราช เพราะการปกครองรูปนี้ ไม่มีเหตุผลอันใดที่บุคคลใดจะร่างรัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดินขึ้น การกระทำเช่นนั้นเป็นการกบฏต่อแผ่นดินสมบูรณาญาสิทธิราชอย่างชัดแจ้ง แต่การกระทำเช่นนี้ ถ้าเป็นในสมัยประชาธิปไตยนี้ก็เห็นได้ว่า ไม่เป็นการผิดกฎหมายบ้านเมืองแต่อย่างใด ถ้าราษฎรผู้ใดจะร่างรัฐธรรมนูญขึ้นสักกี่ฉบับก็เป็นสิทธิที่จะทำได้ ไม่จำเป็นต้องซ่อนเอาไปไว้ในที่มืดหรือในอะไร ๆ หลังจาก ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ร่างรัฐธรรมนูญขึ้นสำเร็จแล้ว ก็มอบให้ศิษย์คนหนึ่งของท่านคือนายปรีดา ศาลยาชีวินเป็นผู้พิมพ์ดีดขึ้น สำเร็จแล้วก็เสนอที่ประชุมของคณะปฏิวัติที่ประชุมรับรองให้ใช้รัฐธรรมนูญนี้ เมื่อทำการปฏิวัติแล้วเป็นการ

ชั่วคราว

ขั้นต่อไปของคณะก็คือ การตระเตรียมตัวให้พร้อมพรักรอวันรอโอกาสที่จะลงมือทำการปฏิวัติยึดอำนาจปกครองแผ่นดินต่อไปวันและโอกาสนั้นเมื่อไรจะมาถึง นี้เป็นสิ่งที่เกิดอยู่ในความรู้สึกของทุกคนในคณะนี้

เมื่อรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราช ประกาศเรื่องความอัตคัดฝืดเคืองยอกมาเมื่อวันที่ ๒ มิถุนายน ๒๔๗๕ อันนับได้ว่าเป็นคำสารภาพอย่างสิ้นเชิงในเรื่องการดำเนินการบริหารปกครองราษฎร พลเมืองของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชนั้น เป็นการเห็นอย่างชัดแจ้งว่า ชีวิตของราษฎรและของประชาชาติถูกปล่อยให้เป็นไปตามยถากรรม ไปสู่ความหายนะอย่างแน่แท้ รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชไม่อาจช่วยเหลือประชาราษฎรได้แล้ว นอกจากให้ราษฎร รอ รอ รอ ว่า เศรษฐกิจจะดีไปได้เอง คือรอความตาย เมื่อกษัตริย์ขุนนาง รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชไม่อาจช่วยเหลือราษฎรได้แล้ว ราษฎรได้แล้ว ราษฎรก็ต้องช่วยตัวเองเป็นสิทธิและหน้าที่ของราษฎรโอกาสของคณะปฏิวัติอันเป็นที่รวมของราษฎรทุก ๆ ชั้น ของอาชีพเป็น **"คณะราษฎร"** นั้นได้มาถึงแล้ว

ราษฎรช่วยตัวเอง เวลาย่ำรุ่งของวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ วันสำหรับเตรียมตัวอีกครั้งหนึ่ง หลังจากรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชได้สารภาพสิ้นเชิงแล้ว คณะราษฎร อันประกอบด้วยข้าราชการฝ่ายพลเรือน ทหารบก ทหารเรือ กสิกร พ่อค้า ก็เข้า

ยึดอำนาจปกครองแผ่นดินไว้ได้ รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชและเจ้าที่มีอิทธิพลได้ทราบข่าวการยึดอำนาจนี้ก่อนเวลา แต่ก็สายไปที่จะกระทำการขัดขวางได้ บุคคลผู้มีอิทธิพลและอำนาจของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชส่วนมากซึ่งเป็นพระราชวงศ์ได้ถูกคณะราษฎรจับไว้เป็นประกัน

คณะราษฎรได้ออกประกาศฉบับหนึ่งแจกจ่ายและแจ้งให้ราษฎรส่วนใหญ่ของประเทศได้ทราบเรื่อง และพฤติการณ์ให้ทราบประกาศฉบับนั้นเป็นการแสดงออกซึ่งความรู้สึกอันขมขื่น ซึ่งราษฎรไทยได้รับจากการปกครองของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราช และเป็นการแสดงปฏิกิริยาตอบต่อการกระทำของรัฐบาลนี้แล้วเป็นการแสดงออกตามวิธีการของการปฏิวัติ

ประกาศของคณะราษฎร[2]

ราษฎรทั้งหลาย

เมื่อกษัตริย์องค์นี้ได้ครองราชสมบัติจากพระเชษฐานั้นในขั้นต้นราษฎรบางคนได้หวังกันว่า กษัตริย์องค์ใหม่นี้คงจะปกครองราษฎรให้ร่มเย็น แต่การก็หาได้เป็นไปตามที่คิดหวังไม่ กษัตริย์ยังคงทรงอำนาจเหนือกฎหมายอยู่ตามเดิม ทรงแต่งตั้งญาติวงศ์และคนสอพลอไร้คุณความรู้ให้ดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ ไม่ทรงฟังเสียงราษฎร ปล่อยให้ข้าราชการใช้อำนาจหน้าที่ในทางทุจริต มีการรับสินบนในการก่อสร้างซื้อของใช้ในราชการ หากำไรในการเปลี่ยนราคา ผลาญเงินของประเทศ ยกพวกเจ้าขึ้นให้สิทธิพิเศษมากกว่าราษฎรกดขี่ข่มเหงราษฎร ปกครองโดยขาดหลักวิชาการ ปล่อยให้บ้านเมืองเป็นไปตามยถากรรมดังที่จะเห็นได้จากความตกต่ำในทางเศรษฐกิจ และความผิดเคืองในการทำมาหากิน ซึ่งราษฎรได้รู้กันอยู่ทั่วไปแล้ว รัฐบาลของกษัตริย์เหนือกฎหมายมิสามารถสามารถแก้ไขฟื้นขึ้นได้

การที่แก้ไขไม่ได้ก็เพราะรัฐบาลของกษัตริย์มิได้ปกครองประเทศเพื่อราษฎร ตามที่รัฐบาลอื่น ๆ ได้กระทำกัน รัฐบาลของของกษัตริย์ได้ถือเอาราษฎรเป็นทาษ ซึ่งเรียกว่า ไพร่บ้าง ข้าบ้าง เป็นสัตว์เดรัจฉานไม่นึกว่าเป็นมนุษย์ เหตุฉะนั้นแทนที่จะช่วยราษฎรกลับพากันทำนาบนหลังราษฎร จะเห็นได้ว่าภาษีอากรที่

บีบคั้นเอามาจากราษฎรนั้น กษัตริย์ได้หักเอาไว้ใช้ส่วนตัวมีเป็นเงินเป็นจำนวนหลายล้าน ส่วนราษฎรกว่าจะหาได้ แม้แต่เลือดน้อยแทบเลือดตากระเด็น ถึงคราวเสียเงินราชการหรือภาษีใด เข้าไม่มีเงินรัฐบาลก็ยึดทรัพย์หรือใช้งานโยธาแต่พวกเจ้ากลับนอนกินกันเป็นสุข ไม่มีประเทศใดในโลกจะให้เงินเข้ามากเช่นนี้ นอกจากพระเจ้าซาร์ และพระเจ้าไกเซอร์เยอรมัน ซึ่งชนชาตินั้นได้โค่นราชบัลลังก์เสียแล้ว

รัฐบาลของกษัตริย์ได้ปกครองอย่างหลอกลวง ไม่ซื่อตรงต่อราษฎร มีเป็นต้นว่า พอกว่าจะข้าวุฒิการศึกษามาเท่าไหร่ก็อย่างนี้ แต่ครั้นคอย ๆ ไปก็เหลวหาได้ทำจริงจังไม่ มิหนำซ้ำกล่าวคำหมิ่นประมาทราษฎรผู้มีคุณวุฒิเสียมากมีอาทิ ให้พวกเข้าได้กินว่าราษฎรจะมีเสียงในการเมืองไม่ได้เพราะราษฎรยังโง่ คำพูดของพวกรัฐบาลเช่นนี้ใช้ไม่ได้ ถ้าราษฎรโง่ เจ้าก็โง่ เพราะเป็นคนชาติเดียวกัน ที่ราษฎรรู้เท่าไม่ถึงเจ้านั้นไม่ใช่เพราะโง่ เป็นเพราะขาดการศึกษา ที่พวกเจ้าปกปิดไว้ไม่ให้เรียนเต็มที่ เพราะเกรงว่าเมื่อราษฎรได้มีการศึกษาก็จะรู้ทันความชั่วร้ายที่ทำไว้ และคงจะไม่ยอมให้ทำนาบนหลังคน

ราษฎรทั้งหลายพึงรู้เถิดว่า ประเทศเรานี้เป็นของราษฎร ไม่ใช่ของกษัตริย์ตามที่เขาหลอกลวง บรรพบุรุษของราษฎรเป็นผู้ช่วยกันกู้ให้ประเทศมีอิสสรภาพพ้นมือจากข้าศึก พวกเจ้ามีแต่ชุบมือเปิบและกวาดรวมทรัพย์สมบัติเข้าไว้ตั้งหลายร้อยล้านเงินเท่านี้

เอามาจากไหน ก็เอามาจากราษฎร เพราะวิธีทำนาบนหลังคนนั้น เอง

บ้านเมืองกำลังอัตคัดฝืดเคือง ชาวนาและพ่อแม่ทหาร ต้องทำนา เพราะทำไม่ได้ผลรัฐบาลไม่บำรุง รัฐบาลไล่คนงานออก อย่างเหลือเกลือก นักเรียนเรียนเสร็จแล้ว และทหารปลดออกหมุน แล้วไม่มีงานทำ จะต้องอดอยากไปตามยถากรรม เหล่านี้เป็นผล ของรัฐบาลของกษัตริย์เหนือกฎหมาย บีบคั้นข้าราชการผู้น้อย นายสิบและเสมียน เมื่อให้ออกจากงานแล้วไม่ให้เบี้ยบำนาญ ความ จริงควรเอาเงินที่กวาดรวบรวมไว้มาจัดบำรุงบ้านเมืองให้มีงานทำ จึงจะสมควรที่สนองคุณราษฎรซึ่งได้เสียภาษีอากรให้พวกเจ้าร่ำรวย มานาน แต่พวกเจ้าก็หาได้ทำอย่างใดไม่ คงสูบเลือดกันเรื่อยๆไป เงินมีเหลือเท่าใดก็เอาฝากต่างประเทศ คอยเตรียมหนีเมื่อบ้าน เมืองทรุดโทรม ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก การเหล่านี้ย่อมชั่วร้าย

เพราะฉะนั้นราษฎร ข้าราชการ ทหารและพลเรือน ที่รู้ เท่าถึงการกระทำอันชั่วร้ายของรัฐบาลดังกล่าวแล้ว จึงรวมกำลัง กันตั้งเป็นคณะราษฎรขึ้น และได้ยึดอำนาจของรัฐบาลกษัตริย์ไว้ แล้ว คณะราษฎรเห็นว่าการที่จะแก้ความชั่วร้ายนี้ได้ ก็โดยที่จะ ต้องจัดการปกครองโดยมีสภา จะได้ช่วยกันปรึกษาหารือหลาย ๆ ความคิด ดีกว่าความคิดเดียว ส่วนผู้เป็นประมุขของประเทศนั้น คณะราษฎรไม่ประสงค์ทำการแข่งชิงราชสมบัติ ฉะนั้นจึงได้ขอเชิญ

ให้กษัตริย์องค์นี้ดำรงตำแหน่งกษัตริย์ต่อไป แต่จะต้องอยู่ใต้ กฎหมายรัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดิน จะทำอะไรโดยลำพังไม่ได้ นอกจากด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร คณะราษฎรได้ แจ้งความประสงค์นี้ให้กษัตริย์ทราบแล้ว เวลานี้ยังอยู่ในความรับ ตอบ ถ้ากษัตริย์ตอบปฏิเสธหรือไม่ตอบภายในเวลากำหนด โดย เห็นแก่ส่วนตนว่า จะถูกลดอำนาจลงมา ก็จะได้ชื่อว่าทรยศต่อชาติ และก็เป็นการจำเป็นที่ประเทศจะต้องมีการปกครองอย่างประชา- ธิปไตย กล่าวคือประมุขของประเทศต้องเป็นบุคคลสามัญ [illegible] ผู้แทนราษฎรเลือกตั้งขึ้นอยู่ในตำแหน่งตามกำหนดเวลา [illegible] ราษฎรพึงหวังเถิดว่า ราษฎรจะได้รับความบำรุงอย่างดีที่สุด ทุกๆ คน จะมีงานทำ เพราะประเทศเราเป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์อยู่ แล้วตามสภาพ เมื่อเราได้ยึดเงินที่พวกเจ้ารวบรวมไว้จากการทำนา บนหลังคนตั้งหลายร้อยล้านมาบำรุงประเทศขึ้นแล้ว ประเทศจะ ต้องเฟื่องฟูขึ้นเป็นแน่นมั่น การปกครองซึ่งคณะราษฎรจะพึง กระทำก็คือ จะต้องจัดวางโครงการอาศัยหลักวิชา ไม่ทำไป เหมือนคนตาบอด เช่นรัฐบาลที่มีกษัตริย์เหนือกฎหมายทำมาแล้ว หลักใหญ่ ๆ ที่คณะราษฎรวางไว้มีอยู่ว่า

๑. จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราช ในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศ ไว้ให้มั่นคง

๒. จะต้องรักษาความปลอดภัยในประเทศ ให้การประทุษฐร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มาก

๓. จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก

๔. จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน (ไม่ใช่ให้พวกเจ้ามีสิทธิยิ่งกว่าราษฎรเช่นที่เป็นอยู่)

๕. จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพ มีความเป็นอิสสระเมื่อเสรีภาพไม่ขัดต่อหลัก ๔ ประการดังกล่าวข้างต้น

๖. จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร

ราษฎรทั้งหลาย จงพร้อมใจกันช่วยคณะราษฎรให้ทำกิจอันจะคงอยู่ชั่วฟ้าดินนี้ให้สำเร็จ

คณะราษฎรขอให้ทุกคนที่มิได้ร่วมมือเข้ายึดอำนาจจากรัฐบาลกษัตริย์เหนือกฎหมายพึงตั้งอยู่ในความสงบและตั้งหน้าทำมาหากิน อย่าทำการใดๆ อันเป็นการขัดขวางต่อคณะราษฎร การที่ราษฎรช่วยคณะราษฎรนี้ เท่ากับราษฎรช่วยประเทศและช่วยตัวราษฎร บุตร หลาน เหลน ของตนเอง ประเทศจะมีความเป็นเอกราชอย่างพร้อมมูล ราษฎรจะได้รับความปลอดภัย ทุกคนจะมีงานทำไม่ต้องอดตาย ทุกคนมีสิทธิเสมอกัน และมีเสรีภาพพ้นจากการเป็นไพร่ข้า เป็นทาษของพวกเจ้า หมดสมัยที่เจ้าจะทำนาบนหลังราษฎร สิ่งที่ทุกคนพึงปราถนา คือ ความสุขความเจริญ

อย่างประเสริฐ ซึ่งเรียกกันเป็นศัพท์ว่า "ศรีอาริยะ" นั้น ก็จะมีบังเกิดขึ้นแก่ราษฎรถ้วนหน้า.

คณะราษฎร โดยพระยาพหลพลพยุหเสนา พระยาทรงสุรเดช พระยาฤทธิอัคเนย์ ได้มีหนังสือกราบบังคมทูลอัญเชิญพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ให้ทรงเป็นกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดินต่อไป พระองค์ได้ทรงยอมรับคำเชิญนี้ด้วยพระกรุณาธิคุณอย่างใหญ่หลวง การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงรัฐบาลและเปลี่ยนแปลงรูปการปกครองจากสมบูรณาสิทธิราชมาสู่ระบอบประชาธิปไตยอันเป็นการปกครองของราษฎร โดยราษฎร เพื่อราษฎร ได้ดำเนินไปโดยเรียบร้อยปราศจากการเสียเลือดเนื้อของคนไทยแม้แต่น้อย ต่างกับในประเทศอื่นๆ ซึ่งต้องรบราฆ่าฟันกันแทบเป็นแทบตาย

เหตุใดคณะราษฎรจึงยอมรับเอาพระมหากษัตริย์มาอยู่ใต้รัฐธรรมนูญต่อไป เหตุข้อนี้เป็นเหตุใหญ่ซึ่งชาวไทยและคนไทยทุกคนจะลืมเสียไม่ได้ พระองค์ได้ตรัสในพระราชหัตถเลขาถึงผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร ที่มีหนังสือไปกราบทูลอัญเชิญพระองค์ท่านขึ้นทรงราชสมบัติสืบไป ว่า

"ข้าพเจ้า เห็นแก่ความเรียบร้อยของอาณาประชาราษฎร ไม่อยากให้เสียเลือดเนื้อ เพียงเพื่อจัดการโดยละม่อมละไม ไม่ให้ขึ้นชื่อว่าจลาจลเสียหายแก่บ้านเมือง และความจริงข้าพเจ้าก็คิดอยู่แล้วที่จะเปลี่ยนแปลงตามทำนองนี้คือมีพระเจ้าแผ่นดินปกครองตามรัฐธรรมนูญซึ่งยอมรับที่จะเป็นตัวเชิด เพื่อให้คุ้มโครงการ

ตั้งรัฐบาล ให้เป็นรูปตามวิธีเปลี่ยนแปลงตั้งพระธรรมนูญโดยสะดวก*

เพราะว่าถ้าข้าพเจ้าไม่ยอมรับเป็นตัวเชิด นานาประเทศจะไม่ยอมรับรัฐบาลใหม่นี้ ซึ่งจะเป็นความลำบากยิ่งขึ้นหลายประการ ความจริงตัวข้าพเจ้าเอง ในเวลานี้ก็ทราบกันอยู่แล้วว่ามีงาการทุพพลภาพและไม่มีลูกสืบวงศ์สกุล และจะไม่ทนงานไปนานเท่าใด ทั้งไม่มีปรารถนามักใหญ่ใฝ่สูงให้เกินศักดิ์และความสามารถที่จะช่วยพยุงชาติของเราให้เจริญเทียมหน้าเขาบ้าง พูดมานี้เป็นความจริงใจเสมอ

ประชาธิปก ป.ร."

จึงเห็นว่าน้ำพระทัยของกษัตริย์พระองค์นี้ก็คือ ทรงหวังดีต่อประชาชนและประเทศชาติอย่างแท้จริง แต่การที่รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชได้กระทำมาแล้วนั้นก็เป็นเหตุการณ์ประจักษ์พยานต่อราษฎรทั้งหลายอยู่ ความปรารถนาดีของพระองค์ต่อประชาราษฎร ต้องถูกกดและบีบอยู่ภายใต้พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ และถูกยับยั้งไว้ด้วยการเพ็ดทูลของบรรดาขุนนางที่เห็นแก่ตัวตลอดมาจนกระทั่งถึงวันที่มีพระราชหัตถเลขานี้

พระปกเกล้าฯ ทรงรู้จัก ดร. ปรีดี พนมยงค์อย่างดี ทรงโปรดปรานจะเห็นได้ในงานราชพิธีครั้งหนึ่งก่อนวันเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่เท่าไหร่นัก ขณะที่เผด็จผ่านแถวข้าราชการกระทรวงยุติธรรม ซึ่งไปตั้งคอยรับเสด็จ พระองค์ได้ทรงทักทายข้าราชการชั้นอาวุโส

* ดูฟุตโน้ต ท้ายตอนที่ ๑ นี้

ที่ยืนอยู่หัวแถว ๒ คน แล้วเสด็จต่อไปจนถึงปลายแถวตรงหน้าข้าราชการหนุ่มผู้หนึ่ง คือ ดร. ปรีดี พนมยงค์ พระองค์ทรงหยุดและตรัสแก่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ว่า "*ปรีดี แกเสบายดีหรือ*" เมื่อ ดร. ปรีดี พนมยงค์กราบทูลแล้ว ทรงยิ้มพระโมแล้วจึงเสด็จต่อไป เวลานั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์มีบรรดาศักดิ์เป็นเหลวงประดิษฐ์มนูธรรมแล้ว แต่พระองค์ก็ยังตรัสเรียกชื่อเดิมของคุณเหลวงผู้นี้ คือ "ปรีดี" แต่สำหรับคนอื่น ๆ ที่มีบรรดาศักดิ์แล้ว เช่น เหวรัชนิยม หรือ พระยาศรีวิสารวาจา พระองค์ตรัสเรียกชื่อบรรดาศักดิ์ทั้งนั้น พระองค์ท่านทรงทราบดีว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ มีความรู้สึกในเรื่องสภาพและฐานะของบุคคลอย่างไร คือ เป็นผู้ที่ไม่ชอบความเลื่อมล้ำต่ำสูงในหมู่บุคคล

* หลังจากได้เสวยราชสมบัติต่อจากพระเชษฐาไม่นาน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า ฯ ได้มีพระราชดำริจะพระราชทานรัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดินแก่ปวงชนชาวไทย จึงได้ทรงมีพระราชหัตถเลขา ลงวันที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ ถึงพระยากัลยาณไมตรี (Dr. Francis B. Sayre) ที่ปรึกษาว่าด้วยการแผ่นดิน เรื่องปัญหาของสยาม (Problems of Siam) เพื่อให้ความเห็นในปัญหาต่าง ๆ ปัญหาแรกก็คือ เรื่องรัฐธรรมนูญ (The Constitution) ๔ วันต่อมา พระยากัลยาณไมตรีได้ทูลเกล้า ฯ ถวายความเห็น พร้อมด้วยเสนอหลักการของรัฐธรรมนูญที่ควรจะเป็น ได้ทรงพระกรุณาส่งเรื่องนี้ให้สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงบันทึกความเห็น สมเด็จ ฯ ทรงถวายความเห็นว่าภาวะของบ้านเมืองขณะนั้นยังไม่ถึงเวลาอันสมควรที่สยามจะมีรัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดิน (ข้อ ๘)

ตอนที่ ๒
คณะราษฎรถูกติเตียน

หลังจากที่ได้ทรงลงพระปรมาภิไธยในพระราชกำหนดนิรโทษกรรมในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินและในธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักรสยามแล้ว ต่อมาคณะราษฎรได้สืบทราบว่าได้มีพระบรมวงศานุวงศ์บางพระองค์ส่องสุมชุมนุมกันวิพากษ์วิจารณ์ติเตียนเพื่อบ่อนทำลายคณะราษฎรด้วยประการต่าง ๆ ครั้นคณะราษฎรจะจัดการปราบปรามเสียเอง ก็เกรงจะกระทบกระเทือนพระราชหฤทัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หากปล่อยให้ดำเนินการเช่นนั้นต่อไป ก็จะเกิดการไม่สงบขึ้น ในที่สุดผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร จึงได้ทำหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อทรงทราบ ดังนี้

"พระที่นั่งอนันตสมาคม

วันที่ ๒๘ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม ข้าพระพุทธเจ้าคณะราษฎร ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าเข้าใจด้วยเกล้า ฯ ว่า ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงไว้ซึ่งพระหนักแก่พระราชหฤทัยอยู่แล้วว่า ความประสงค์ส่วนใหญ่ของ คณะราษฎรอยู่ที่ความสงบและความเจริญแห่งชาติ

บัดนี้ ความมาปรากฏขึ้นว่า ได้มีปากเสียงอันเป็นเสี้ยนหนามแก่ความสงบเกิดขึ้นในหมู่พระราชวงศ์ ซึ่งถ้าหากจะเพิกเฉยเสียก็เกรงจะเป็นเชื้อฝอยให้ลุกลามต่อไป และครั้นคณะราษฎรจะจัดการปราบปรามเสียเอง ก็เกรงจะเป็นที่ขุ่นเคืองพระราชหฤทัย ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้กราบบังคมทูลพระกรุณามาให้ทรงทราบ เพื่อขอได้ทรงช่วยทำความเข้าพระทัยในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์ทั้งหลาย โดยขออย่าให้ปากเสียงอันจะพึงเป็นเสี้ยนหนามแก่ความสงบเกิดขึ้นแก่หมู่พระบรมวงศานุวงศ์ต่อไป และข้าพเจ้าก็เป็นพระมหากรุณาธิคุณแก่คณะราษฎรเป็นล้นเกล้า ฯ

[illegible]

ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า [illegible]

ข้าพระพุทธเจ้า [illegible]

ผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร"

ครั้นแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ มีความว่า

"วังสุโขทัย

วันที่ [illegible] มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕

ถึง เจ้าพระยาวรพงษ์พิพัฒน์

ด้วยคณะราษฎรมีหนังสือมาว่า ได้มีปากเสียงอันเป็นเสี้ยนหนามแก่ความไม่สงบเกิดขึ้นในหมู่พระราชวงศ์ ซึ่งถ้าหากเพิก

เฉยเสียก็เกรงจะเป็นเชื้อฝอยให้ลุกลามต่อไป ฉะนั้น คณะราษฎรจึงบอกมาให้ทราบ เพื่อขอให้ช่วยปรับความเข้าใจในหมู่พระราชวงศ์ทั้งหลาย มีความแจ้งอยู่ในสำเนาหนังสือของผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร ซึ่งได้ส่งมาให้ทราบด้วยแล้ว

ฉันเห็นว่า ถ้าเป็นจริงดังนั้น ก็ไม่สมควรเลย พระราชวงศ์ควรช่วยกันรักษาความสงบโดยละม่อมละมัย เพราะความมุ่งหมายของรัฐธรรมนูญ ก็เป็นส่วนหนึ่งแห่งความดำริของฉัน ให้เจ้าคุณทูลพระบรมวงศานุวงศ์ และชี้แจงแก่ผู้จงรักภักดีอย่าให้ทำการใด ๆ ซึ่งไม่สงบราบคาบ แม้เพียงใช้กิริยาวาจาเสียดสีก็มิบังควร เพราะว่าถ้าเกิดเป็นปากเสียงกันขึ้นแล้ว ก็จะเป็นอันตรายแก่ความสงบราบคาบ

(พระปรมาภิไธย) *ประชาธิปก ป.ร.*"

หลังจากนั้น เหตุการณ์ก็เป็นปกติ

ต่อมา ประธานคณะกรรมการราษฎร ก็ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาเพื่อทรงทราบเกี่ยวกับพระราชวงศ์และข้าราชการบางคนที่คณะราษฎรได้เชิญมาอยู่ที่พระที่นั่งอนันตสมาคม เพื่อความปลอดภัยของคณะราษฎร มีความว่า

"สภาผู้แทนราษฎร

วันที่ ๓๐ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม ข้าพระพุทธเจ้าประธานคณะกรรมการราษฎร ขอพระราชทานกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท

ด้วยพระราชวงศ์บางพระองค์ก็ดี ข้าทูลละอองธุลีพระบาทบางคน ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าเชิญเสด็จประทับและอยู่ในพระที่นั่งอนันตสมาคมนั้น ข้าพระพุทธเจ้าขังมาได้สังเกตเห็นว่าเชิญเสด็จกลับเข้าวังและบ้านนั้น โดยเหตุที่พระราชวงศ์นั้นกับข้าทูลละอองธุลีพระบาทยังมิได้ให้สัตย์ปฏิญาณว่าจะซื่อสัตย์ต่อสภาผู้แทนราษฎร ข้าพระพุทธเจ้าจึงจำเป็นต้องรอไว้ก่อน ข้าพระพุทธเจ้าเข้าใจด้วยเกล้า ฯ ว่า ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทคงได้ตระหนักแก่พระทัยอยู่แล้วว่า ความประสงค์ส่วนใหญ่ของสภาผู้แทนราษฎรอยู่ที่ความสงบและความเรียบร้อยของชาติเป็นที่ตั้ง เมื่อใดพระราชวงศ์กับข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งนั้นได้และจักได้ให้สัตย์ปฏิญาณแก่สภาผู้แทนราษฎร ข้าพระพุทธเจ้าจึงจะได้ดำเนินการต่อไปตามควรแก่

ควรมิควรแล้วแต่จะโปรดเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า *พระยามโนปกรณ์นิติธาดา*

ประธานคณะกรรมการราษฎร"

ต่อจากนั้น พระราชวงศ์ และข้าราชการที่ถูกเชิญมาอยู่ ณ ที่พระที่นั่งอนันตสมาคม ต่างก็ได้ให้สัตย์ปฏิญาณไว้ทุกคน และคณะราษฎร ก็ได้อนุญาตให้เป็นอิสระได้ตั้งแต่วันที่ให้สัตย์ปฏิญาณเป็นต้นไปตามลำดับ คำปฏิญาณในการนี้มีความดังนี้

"ข้าพเจ้า (ชื่อผู้ปฏิญาณ) ขอให้สัตย์ปฏิญาณต่อหน้าพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากลโลกไว้แก่คณะราษฎร

ว่า เนื่องแต่ที่คณะราษฎรมีความประสงค์จำนงหมายอยู่ในอันจะบำรุงชาติไทยให้รุ่งเรืองเจริญยิ่ง ๆ ขึ้น ที่ได้เชิญข้าพเจ้ามาอยู่ ณ ที่นี้ ก็ด้วยความจำใจจำทำเพื่อความปลอดภัยของอาณาประชาราษฎรและแก่ตัวข้าพเจ้าเองด้วย แต่บัดนี้คณะราษฎรเห็นว่าถึงเวลาที่ควรจะให้ความผ่อนผันได้บ้าง จึงได้ยอมให้ข้าพเจ้าเป็นอิสระ โดยข้าพเจ้าได้ให้สัตย์ปฏิญาณไว้ว่า ข้าพเจ้าจะไม่กระทำการใด ๆ อันจะพึงเป็นภัยแก่คณะราษฎรทั้งด้านกายและวาจาใจ ถ้าปรากฏว่าข้าพเจ้าผิดคำปฏิญาณ ก็ขอให้คณะราษฎรจัดการแก่ข้าพเจ้าตามที่เห็นสมควร

ลงนาม... ....."

ตอนที่ ๓

พระราชทานอภัยแก่คณะราษฎร

วันที่ ๓๐ มิถุนายน ได้เสด็จออก ณ วังสุโขทัย เพื่อให้พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ประธานคณะกรรมการราษฎร นำคณะผู้ร่วมเปลี่ยนแปลงการปกครองชั้นหัวหน้าเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทเพื่อของพระราชทานอภัยในการที่ได้มีประกาศและการกระทำของกษัตริย์เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ในการนี้ได้กระทำเป็นพิธีของพระราชทานอภัยโทษ โดยหัวหน้าคณะราษฎรเข้าเฝ้าเป็นคนเดียว เมื่อเข้าเฝ้าแล้วได้ถวายตามประเพณีด้วย นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้าคณะราษฎรได้กราบบังคมทูล ดังต่อไปนี้

"ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม"

การที่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้[illegible] ปกครองครั้งนี้ ก็ด้วยมุ่งหวังประโยชน์แก่ชาติ ในเมื่อได้ดำเนินการไปแล้ว กระหม่อมว่า ทุก ๆ ประเทศที่เป็นอารยะ ก็ได้ดำเนินการปกครองกันทั่วไปแล้ว หากประเทศสยามได้มีกับเขาบ้าง ก็จะได้เป็นโอกาสให้ราษฎรเป็นจำนวนมากได้มีส่วนช่วยเหลือได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ในราชการแผ่นดินเต็มกำลังความสามารถจริง ๆ การณ์ก็ได้เป็นไปโดยเรียบร้อยด้วยประการทั้งปวง ก็เนื่องด้วยได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้ทรงตั้งพระราชหฤทัยดีต่อประชาชาวสยาม และทรงพระกรุณาช่วยเหลือส่งเสริมทุกประการ [illegible] พระราชทานอภัยโทษแก่ข้าพระ

พุทธเจ้า โดยพระราชกำหนดนิรโทษนั้นด้วยพระมหากรุณาธิคุณ ทั้งนี้ย่อมตระหนักอยู่แก่ใจพวกข้าพระพุทธเจ้าแล้ว

หากที่พวกข้าพระพุทธเจ้าได้ประกาศกล่าวข้อความในวันเปลี่ยนแปลงด้วยถ้อยคำอันรุนแรงกระทบกระเทือนถึงใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท และพระบรมวงศานุวงศ์ ก็ด้วยมุ่งถึงผลสำเร็จทันทีทันใดเป็นใหญ่ สมเด็จพระมหากษัตราธิราชในพระบรมวงศ์จักรี ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ ได้ทรงมีส่วนทำความเจริญมาสู่ประเทศสยามตามกาลสมัย บัดนี้ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พวกข้าพระพุทธเจ้ากราบทูลละอองธุลีพระบาท ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจึงขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาสนี้ กราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษอีกครั้งหนึ่งเป็นคำรบสองในถ้อยคำที่ได้ประกาศไป

การจะควรประการใด แล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ขอเดชะ"

ครั้นแล้ว พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า ฯ เจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชดำรัสตอบ ดังต่อไปนี้

"ข้าพเจ้า ขอขอบใจท่านทั้งหลายเป็นอย่างยิ่ง ในการที่ได้มากราบทูลให้ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทและข้าพเจ้า และพระราชวงศ์จักรีในวันนี้ การกระทำของท่านในวันนี้ให้รู้สึกยินดีเป็นอย่างยิ่ง ไม่ใช่ยินดีที่ท่านมาขอขมาแก่ตัวข้าพเจ้าโดยเฉพาะ เพราะข้าพเจ้าเองก็ให้อภัยโทษแก่ท่านทั้งหลายนานมาแล้ว เพราะเข้าใจในความประสงค์ของท่านดี ท่านกระทำการในครานี้ ก็เพื่อหวังประโยชน์ต่อชาติจริง ๆ ข้าพเจ้าได้ฟังใจของท่าน ให้ท่านทำการเป็นผลสำเร็จเรียบร้อยดีอย่างที่สุดที่จะเป็นได้ โดยที่ข้าพเจ้ามีความเห็นใจในความคิดของท่าน ข้อที่ข้าพเจ้ามีความเห็นใจในความคิดของท่าน ข้อที่ข้าพเจ้าดีใจมากนั้น คือในการที่ท่านได้กล่าวถึงสมเด็จพระมหากษัตราธิราชและเจ้านายในพระราชวงศ์จักรีว่าได้ทรงมีส่วนในการที่ทำความเจริญมาสู่ประเทศสยามด้วยกันทุกพระองค์ นั่นเป็นความจริง ในคำประกาศวันที่ ๒๔ มิถุนายนนั้น ข้อความที่ทำให้ข้าพเจ้าเองและสมาชิกของพระราชวงศ์จักรีรู้สึกไม่สบายใจอย่างยิ่ง คือในข้อที่ทำให้เข้าใจว่า พระราชวงศ์จักรีไม่ได้ทำความเจริญให้ประเทศสยามอย่างหนึ่งอย่างใดเลย ข้อนั้น ทำให้สมาชิกในพระราชวงศ์จักรีทั่วไปโกรธเคืองกันมาก เป็นเหตุให้ต่างแก้ไขในวันนี้แล้ว ข้าพเจ้าหวังว่าจะเป็นเครื่องหมายให้เราทั้งพระราชวงศ์จักรีกับพวกท่านและราษฎรทั่วไปให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ อันที่จริงเจ้านายในพระราชวงศ์จักรีทุกพระองค์ย่อมทรงถือว่าเป็นหน้าที่ของพระองค์ที่จะทำอะไรให้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง จึงได้ทรงรับราชการในกระทรวงต่าง ๆ ทุกพระองค์ตามแต่จะทำได้ แต่ตามวิสัยธรรมดาของคนและตระกูลอันใหญ่ก็ย่อมมีสมาชิกมีความสามารถยิ่งหย่อนกว่ากันเป็นธรรมดา และย่อมมีทำการพลาดพลั้งบ้าง ข้าพเจ้าเชื่อว่าถ้าเจ้านายจะได้ทรงทำการพลาดพลั้งไปบ้าง ก็มิใช่โดยอคติ โดยเหตุนี้เมื่อท่านได้กล่าวแก้ไขในวันนี้ และท่านมีความรู้สึกว่า พระราชวงศ์จักรีได้ทรงทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติของเราเช่นนี้ ก็ย่อมจะ

ด้วยความไทยแท้ทั้งหลายทั้งปวงของข้าพเจ้าเองและพระราชวงศ์จักรีได้สิ้น นอกจากนี้ข้าพเจ้ามีความยินดีมากที่ท่านคิดมาทำพิธีขอขมาวันนี้เอง โดยที่ข้าพเจ้ามิได้ร้องขออย่างใดเลย การที่ท่านทำเช่นนั้นย่อมเป็นเกียรติแก่ท่านเป็นอันมาก เพราะท่านทั้งหลายได้แสดงว่ามีธรรมในใจและเป็นคนที่สุจริตและใจเป็นนักเลง คือเมื่อท่านรู้สึกว่าได้กระทำอะไรที่เกินไปพลาดพลั้งไปบ้าง ท่านก็ย่อมรับผิดโดยดีและโดยเปิดเผย การกระทำเช่นนี้เป็นของที่ทำยาก และต้องใจเป็นนักเลงจริง ๆ จึงจะทำได้ เมื่อท่านได้ทำพิธีเช่นนี้ในวันนี้ก็แสดงให้เห็นชัดว่า การใด ๆ ที่ท่านได้ทำไปนั้น ท่านได้ทำไปเพื่อหวังประโยชน์แก่ประเทศแท้จริง ท่านได้แสดงว่าท่านเป็นผู้มีน้ำใจกล้าหาญทุกประการ ท่านกล้ารับผิดเมื่อรู้สึกว่าตนได้ทำการพลาดพลั้งไปดังนี้ เป็นการที่ทำให้ประชาชนรู้สึกไว้ใจในตัวของท่านเพิ่มขึ้นอีกเป็นอันมาก ในข้อนี้ ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกยินดีเป็นอันมาก

เพราะฉะนั้น ในที่สุดนี้ ข้าพเจ้าขอให้พรแก่ท่านทั้งหลายของจงเจริญด้วย อายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณทุกประการ มีกำลังน้ำใจ เพื่อจะสามารถทำการงานให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศของเราสืบไป,

หลังจากนั้น ในวันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๔๗๕ พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ประธานคณะกรรมการราษฎร ก็ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานอภัยโทษยืนยันเป็นลายลักษณ์อักษร

ไปอีกครั้งหนึ่ง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

"สภาผู้แทนราษฎร

พระที่นั่งอนันตสมาคม

วันที่ ๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

เนื่องแต่คณะราษฎรได้มีประกาศแสดงถึงการกระทำของกษัตริย์ เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. นี้ ต่อมาคณะราษฎรได้ยึดอำนาจการปกครอง และใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระธรรมนูญการปกครองแผ่นดินแก่ราษฎรแล้วนั้น

เมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. นี้ ข้าพระพุทธเจ้า [illegible] พระยามโนปกรณ์นิติธาดา พระยาปรีชานุชิต [illegible] พระยาพหลพลพยุหเสนา หลวงประดิษฐ์มนูธรรม [illegible] ได้ไปเฝ้าใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ณ วังสุโขทัย [illegible] ความจริงที่ได้ทรงตั้งพระราชหฤทัยต่อราษฎร [illegible] ดำริจะให้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินแก่ราษฎรอยู่แล้ว [illegible] อื่น ๆ ที่ทรงตั้งพระราชหฤทัยจะกระทำเพื่อราษฎรไปภายภาคหน้าโดยไม่ส่วนการที่ข้าราชการในรัฐบาลของพระองค์ใช้อำนาจหน้าที่ในทาง

ทุจริต ก็ทรงสอดส่องอยู่เหมือนกัน หาได้สมรู้ร่วมคิดด้วยไม่ เมื่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้ทรงปรารถนาดีต่อราษฎรเช่นนี้ สิ่งใดที่ได้เป็นเการหมิ่นประมาทในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ข้าพระพุทธเจ้าคณะราษฎร ขอพระราชทานกราบทูล ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานอภัยโทษแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ควรมิควรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

ขอเดชะ

ข้าพระพุทธเจ้า *พระยามโนปกรณ์นิติธาดา"*

ต่อมาอีก ๒ วัน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า ฯ ก็ได้โปรดเกล้า ฯ เป็นพระราชหัตถเลขา ที่ ๒๔/๑๗๖ ลงวันที่ ๔ กรกฎาคม พุทธศักราช พระราชทานอภัยโทษให้แก่คณะราษฎร ดังที่ปรากฏต่อไปนี้

ที่ ๒๔/๑๗๖ วังสุโขทัย

วันที่ ๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕

ถึง พระยามโนปกรณนิติธาดา และผู้แทนคณะราษฎร

ข้าพเจ้าได้รับหนังสือของท่านในการที่คณะราษฎรได้ออกประกาศปรารภ แสดงถึงการกระทำของข้าพเจ้าในเรื่องที่ [illegible] ยน พ.ศ. นี้ ในขณะที่คณะราษฎรได้เข้ายึดอำนาจการปกครองแผ่นดิน ซึ่งบัดนี้คณะราษฎรได้ทราบความจริงแล้วว่า ข้าพเจ้ามิได้คิดต่อราษฎร และได้ตั้งใจที่จะให้ทรงธรรมนูญการปกครองแผ่นดินแก่ราษฎรอยู่แล้ว หากแต่ล่าช้าไปไม่ทันกาล และไม่ได้เป็นใจกับพวกทุจริต ข้าพเจ้าขอขอบใจคณะราษฎรซึ่งมีความหวังดีต่อข้าพเจ้า ข้าพเจ้าหวังว่าในโอกาสหน้าเมื่อถึงเวลาสมควร คณะราษฎรคงได้ออกคำแถลงการณ์ไปให้ทราบโดยทั่วกัน ให้ราษฎรได้ทราบความจริงดังเมื่อประกาศความผิดไว้นั้น

ปกเกล้า ร.

ได้ยึดอำนาจการปกครอง และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระธรรมนูญการปกครองแผ่นดินแก่ราษฎรแล้วนั้น

ต่อมาเมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. นี้ พระยามโนปกรณ์นิติธาดา พระยาปรีชาชลยุทธ พระยาศรีวิสารวาจา พระยาพหลพยุหเสนา หลวงประดิษฐ์มนูธรรม กรรมการราษฎร ได้ไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ วังสุโขทัย ทรงวิงวอนถึงความจริงที่ได้ทรงตั้งพระราชหฤทัยดีต่อราษฎรและทรงพระราชดำริจะใช้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินแก่ราษฎรอยู่แล้ว และสิ่งอื่น ๆ ที่ทรงตั้งพระราชหฤทัยจะกระทำก็ล่าช้าไปหาทันกาลสมัยไม่ ส่วนการที่ข้าราชการในรัฐบาลของพระองค์ใช้อำนาจหน้าที่ในทางทุจริตก็ทรงสอดส่องอยู่เหมือนกัน หาได้สมรู้ร่วมคิดด้วยไม่ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงปราถนาดีต่อราษฎรเช่นนี้ และทรงขอมร่วมเข้าคณะราษฎร โดยเป็นประมุขของประเทศสยามแล้ว ฉะนั้นคณะกรรมการราษฎรจึงเชื่อมั่นว่าพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่ปราถนาดีต่อราษฎร

ประกาศ ณ วันที่ กรกฎาคม ๒๔๗๕

ครั้นแล้วได้รับหนังสือตอบจากราชเลขาธิการในพระองค์ดังนี้

ครั้นวันที่ ๔ กรกฎาคมนั้นเอง ประธานคณะกรรมการราษฎรก็ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า คณะราษฎรได้ออกแถลงการณ์เรื่องนี้ ซึ่งได้ทูลเกล้า ฯ ถวายคำแถลงการณ์นั้นเพื่อทรงทราบด้วย ดังสำเนาหนังสือดังต่อไปนี้

"สภาผู้แทนราษฎร พระที่นั่งอนันตสมาคม
วันที่ ๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๗๔๕

ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ด้วยเมื่อวันที่ นี้ คณะราษฎรได้ออกคำแถลงการณ์ฉบับหนึ่ง แถลงความตั้งพระทัยดีของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ต่อคณะราษฎร และได้โฆษณาคำแถลงการณ์นั้น ให้ราษฎรได้ทราบทั่วกันแล้ว ทั้งโดยทางวิทยุกระจายเสียง และให้หนังสือพิมพ์นำออกประกาศ จึงขอพระราชทานถวายสำเนาคำแถลงการณ์นั้นมา เพื่อทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท

หวังมิลวรแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ขอเดชะ
ข้าพระพุทธเจ้า *พระยามโนปกรณ์นิติธาดา*
ประธานคณะกรรมการราษฎร

"แถลงการณ์กรรมการราษฎร"

เนื่องแต่คณะราษฎรได้มีประกาศแสดงถึงการกระทำของกษัตริย์ เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. นี้ และต่อมาคณะราษฎร

ที่ ๒๔๗/๒๔๘๗

กรมราชเลขาธิการ

วันที่ ๗ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕

เรียน มหาอำมาตย์โท พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ประธานคณะกรรมการราษฎร

หนังสือกราบบังคมทูลพระกรุณา ที่ ๘๘/๒๔๗๕ ลงวันที่ ๔ เดือนนี้ ทูนเกล้า ฯ ถวายสำเนาคำแถลงการณ์ของคณะราษฎร แถลงความตั้งพระราชหฤทัยดีต่อคณะราษฎรมานั้น ได้ทราบฝ่ายละอองธุลีพระบาทแล้ว

(ลงชื่อ) *เจ้าพระยามหิธร*

ในการเข้าเฝ้าพระปกเกล้า เมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน นั้น ได้มีเจ้าพระยามหิธร เสนาบดีกระทรวงมุรธาธรเป็นผู้บันทึกการสนทนาพระองค์ทรงตรัสแก่ ดร. ปรีดี พนมยงค์และยาพหล ฯ ว่าได้ทรงคิดอยู่นานแล้วที่จะให้มีการปกครองตามแบบประชาธิปไตย ได้ทรงคิดไว้หลายอย่างหลายซิสเตม และได้ปรึกษาหารือกับขุนนางบางคนแล้ว ทันใดนั้นพระองค์ท่านได้หันไปทางพระยาศรีวิสารวาจาและตรัสว่า "**ศรีวิสาร, ฉันได้ถามแกแล้วว่าสมควรจะให้รัฐธรรมนูญแก่ราษฎรได้หรือยัง, แกเองบอกว่ายังไม่ถึงเวลา และแกยังขีดบันทึกของสตีเวนซึ่งสนับสนุนความคิดเห็นแกให้ฉันด้วย**" ตรัส

แล้ว ก็ทรงพระกรรแสงอยู่นาน * ขณะเดียวกันนั้นเองพระยาศรีวิสารวาจา ดร.ปรีดี พนมยงค์และพระยาพหล ฯ ผู้ซึ่งบันทึกได้ทำให้พระทัยของพระปกเกล้า ฯ ชัดแจ้งแล้ว ทั้งยังรู้ว่า [illegible] ที่เป็นผู้คัดค้านเจตนาของ พระมหากษัตริย์ [illegible] ธรรมนูญ มิหนำยังอาศัยความคิดของ [illegible] เวน ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศไปคัดค้านอีกด้วย ดร.ปรีดี พนมยงค์ กล่าวต่อไปว่า "**เรา สองคนคุยกันเมื่อไปเสียแล้วนึกว่าเป็นนักเรียนเมื่อไหน (นักเรียนอังกฤษ) จะไม่คิดอย่างนั้น การคัดค้านไม่ให้มีรัฐธรรมนูญ ถ้าเป็นพวกเจ้าก็ไม่น่าเสียใจอะไร แต่นี่เป็นราษฎรสามัญแท้ๆ**"

* บันทึกนี้มีที่สำนักราชเลขานุการในพระองค์ และที่กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงส่งไปถึงผู้สำเร็จราชการพระนครฝ่ายทหารว่า "ความจริงข้าพเจ้าก็คิดอยู่แล้วที่จะเปลี่ยนแปลงตามที่ท่านยกนี้" และตามพระราชหัตถเลขาที่ ๒๔/๑๗๖ ตารันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ ว่า "ข้าพเจ้าตั้งใจดีต่อราษฎร และใส่ใจที่จะให้พระธรรมนูญการปกครองแผ่นดินแก่ราษฎรอยู่แล้วหากแต่ลำเข้าไปไม่ถนัดเท่า และไม่ได้เป็นในทันทีทันใดนี้ ถึงดังนี้ก็ดี ฉันก็ถือหลักเป็นลายลักษณ์อักษรยืนยันโดยแน่จัดมาตั้งแต่เริ่มต้นรัชกาลนี้ ไม่ได้เปลี่ยนแปลง" ในหนังสือพระราชหัตถเลขาจากวังสุโขทัย ที่ทรงประทับอยู่ ลงวันที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. [illegible] ถึงพระยากัลยาณไมตรี (Dr. Francis B. Sayre) ให้ที่ปรึกษาคนสำคัญ ๆ ของประเทศสยามขณะนั้น (Problems of Siam) และปัญหาแรก คือ เรื่องรัฐธรรมนูญที่มีพระราชประสงค์จะพระราชทานแก่ปวงชนชาวไทย พระยากัลยาณไมตรีได้กราบบังคมทูลถวายบันทึกตอบปัญหาต่าง นั้น เมื่อวันที่ ๒๗ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๒๖ พร้อมกันนั้นหลักการแห่งรัฐธรรมนูญที่จะพระราชทานแก่ปวงชนชาวไทยนั้นด้วย แต่บันทึกของพระยากัลยาณไมตรี เรื่องหลักการแห่งรัฐธรรมนูญนี้ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้กราบบังคมทูลถวายบันทึกแย้ง เมื่อ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ สรุปความเห็นแย้งว่า ยังไม่ถึงเวลาที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญแก่ปวงชนไทย เพราะขณะนั้นบ้านเมืองมีปัญหาอื่น ๆ อันสำคัญที่จะต้องรีบแก้ไขโดยรีบด่วนเป็นอันมาก เอกสารหลักฐานนี้เก็บรักษาไว้ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

บทที่ ๓

เริ่มระบอบประชาธิปไตย

ตอนที่ ๑

ประเทศไทยจะไปทางไหน

สภาผู้แทนราษฎรได้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของชาติไทย เมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน ๒๔๗๕ และได้มีการประชุมกันในวันนั้น โดย เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ได้รับเลือกเป็นประธานสภา และประธานสภาได้ขออนุมัติต่อที่ประชุมให้ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นมันสมองของคณะราษฎร เป็นเลขาธิการของสภาผู้แทนราษฎร เลขาธิการได้กระทำทุกอย่างในหน้าที่เพื่อให้การประชุมดำเนินไปโดยเรียบร้อย จึงนับได้ว่า ดร.ปรีดี พนมยงค์ เป็นเลขาธิการสภาคนแรกของประเทศไทย

เมื่อเปิดการประชุม ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้[illegible] บุคคล ซึ่งคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร ได้แต่งตั้งให้เป็นผู้แทนราษฎร ตามรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว รวมทั้งสิ้น ๗๐ คน ซึ่งในจำนวนบุคคลเหล่านี้ ในขั้นต้นไม่มี พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา เพราะท่าน **"ไม่มีความปรารถนาในข้อนี้มาแต่ไร ๆ เลย หวังเพียงจะถางทางเพื่อประโยชน์ของราษฎร ๑๒ ล้านเท่านั้น"** นี่คือคำแถลงของท่านต่อที่ประชุมนั้น แต่เมื่อพระยาวิชิตชลธี ผู้ซึ่งคณะทหารได้แต่งตั้ง บอกป่วยไม่สามารถรับตำแหน่งได้ ที่ประชุมจึงได้ขอร้องต่อท่านเจ้าคุณพหล ฯ ขอให้ท่าน[illegible]

ท่านไม่อาจหักหานคำขอร้องนั้นได้ ท่านกล่าวว่า **"ถ้าเกระนั้น เพื่อประโยชน์ของราษฎร ๑๒ ล้าน จะยอมรับ"** ตลอดเวลาตราบเท่ามรณะได้คร่าห์ชีวิตท่านไป ท่านเจ้าคุณนักประชาธิปไตยผู้นี้ ได้แสดงด้วยความกระทำด้วยกาย ด้วยวาจา และแม้จิตต์ใจของท่าน ให้ประชาชนทั้งหลายเห็นแล้วว่า ท่านเป็นผู้ที่มีความจงรักภักดีต่อชาติอย่างที่สุด

สมาชิกที่ได้รับแต่งตั้ง ๗๐ คนนี้ ประกอบด้วยบุคคลหลายประเภท คือ จากคณะราษฎร อันมี พลเรือน ทหาร พ่อค้า กสิกร มีจำนวน ๓๑ คน ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการเมืองไทยต่อมา ก็คือ พระยาทรงสุรเดช พระยาพหล ฯ หลวงพิบูลสงคราม หลวงธำรง นาวาสวัสดิ์ หลวงโกวิทอภัยวงศ์ คือนายควง อภัยวงศ์ นายทวี บุณยเกตุ และ ดร. ปรีดี พนมยงค์ แต่ไม่มี นายทหารม้าและรถรบ คนสำคัญคือหลวงพิทักษ์นิยมศึก อีกประเภทหนึ่งมีจำนวน ๓๑ คน นั้น ๔ คนเป็นเจ้านาย และประกอบอาชีพอิสระอื่นๆ อีก ๒๗ คนเป็นผู้มีบรรดาศักดิ์เป็นขุนนางส่วนมากได้รับการศึกษาจากประเทศประชาธิปไตยอื่น ๆ ซึ่งคณะราษฎรมีความเชื่อว่า มีความเลื่อมใสในระบอบประชาธิปไตย และพร้อมที่จะร่วมมือในการสร้างประเทศชาติให้วัฒนาต่อไป

จริงอยู่สมาชิกของสภาผู้แทนราษฎร ที่ได้เริ่มการประชุมกันครั้งนี้ ราษฎรมิได้เลือกตั้งขึ้นมาโดยตรง แต่ก็เป็นความจำเป็นที่จะต้องเป็นไปตามนั้น เพราะเป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ และคณะผู้

ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่ต้องการกุมอำนาจไว้ เพราะเห็นว่า อำนาจนั้นเป็นของราษฎรทั้งชาติ จึงได้รีบเร่งให้มีสภา อันประกอบด้วยสมาชิกที่เป็นบุคคลจากชั้นต่าง ๆ ของราษฎร เพื่อสภาจะได้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรและให้ราษฎรได้เลือกตั้งผู้แทนของตนโดยตรงเสียโดยเร็วที่สุด

เมื่อการแต่งตั้งสมาชิกได้สิ้นสุดลงแล้ว ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้เริ่มงานต่อไป ท่านได้ลุกขึ้นและแถลงต่อที่ประชุมว่า **"สมาชิกทั้งหลายจำเป็นต้องมีความซื่อสัตย์สุจริตต่อราษฎร ในข้อสำคัญหลายประการ ฉะนั้นขอท่านสมาชิกได้พร้อมกันทำปฏิญาณกันเสียก่อน"** และแล้วได้นำสมาชิกปฏิญาณพร้อมกันว่า **"ข้าพเจ้า (ออกนามผู้ปฏิญาณ) ขอให้คำปฏิญาณว่าจะซื่อสัตย์ต่อคณะราษฎรและจะช่วยกันรักษาหลัก ๖ ประการของคณะราษฎรไว้ให้มั่นคง**

๑. จะต้องรักษาเอกราชทั้งหลาย, คือเอกราชในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ

ฯลฯ

๓. จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะพยายามหางานให้ราษฎรทำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสามารถ จะร่างโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้น ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก

ฯลฯ

ต่อจากนั้นเจ้าพระยามหิธร ได้เชิญพระแสงรับสั่งของพระปกเกล้า ฯ มาเปิดการประชุม สภาผู้แทนราษฎรได้มีการประชุมต่อ

ไป พระยาพหล ฯ ได้ลุกขึ้นแถลงว่า **"ข้าพเจ้าขอมอบการงานปกครองแผ่นดินที่ได้ยึดไว้ ให้แก่สภาต่อไปแต่บัดนี้"** ที่ประชุมได้เลือกประธานสภาและรองประธานสภาซึ่งได้แก่ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี และพระยาอินทรวิชิต ตามลำดับ

แต่แล้วความผิดพลาดครั้งแรกอย่างใหญ่หลวงได้เกิดขึ้นแก่คณะราษฎร กล่าวคือ เมื่อมีการเลือกประธานคณะกรรมการราษฎร* พระยาพหล ฯ และดร.ปรีดี พนมยงค์ คณะก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้เสนอเลือก พระยามโนปกรณ์นิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์) ในขั้นต้น พระยามโน ฯ ได้ปฏิเสธ แต่แล้วเมื่อได้ปรึกษาหารือกับพระยาพหล ฯ และดร.ปรีดี พนมยงค์แล้ว คำกล่าวของพระยามโน ฯ ในชั้นต้นที่ว่า **"รู้สึกเป็นเกียรติยศอย่างใหญ่ยิ่ง แต่ก็รู้สึกหนักใจเป็นอันมาก หากว่าจะรับตำแหน่งนี้ เพราะมิใช่ทำเล่น"** นั้น ก็ได้กลายเป็นว่า **"ข้าพเจ้ามีความยินดีและรู้สึกเป็นเกียรติยศ แต่ก็รู้สึกหนักอกเป็นอันมาก ตั้งแต่เกิดมาไม่เคยคิดว่าจะได้รับตำแหน่งเช่นนี้ แต่มาคิดเห็นประโยชน์ของคน ๑๒ ล้าน ข้าพเจ้าก็ควรทำ และจะทำอย่างดีที่สุด"** แล้วพระยามโน ฯ ก็ได้เสนอรายชื่อบุคคล ๑๔ นาย เป็นกรรมการราษฎร ดังรายชื่อต่อไปนี้

๑. นายพลเรือตรี พระยาปรีชาชลยุทธ
๒. มหาอำมาตย์ตรี พระยาศรีวิสารวาจา

*ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ตามรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราว

๓. นายพันเอก พระยาพหลพลยุหเสนา
๔. นายพันเอก พระยาทรงสุรเดช
๕. นายพันเอก พระยาฤทธิอากเนย์
๖. อำมาตย์เอก พระยาประมวลวิชาพูล
๗. นายพันโท พระประศาสน์พิทยายุทธ์
๘. นายพันตรี หลวงพิบูลสงคราม
๙. นายนาวาตรี หลวงสินธุสงครามชัย
๑๐. อำมาตย์ตรี หลวงประดิษฐมนูธรรม
๑๑. รองอำมาตย์เอก หลวงเดชสหกรณ์
๑๒. รองอำมาตย์เอก ตั้ว ลพานุกรม
๑๓. รองอำมาตย์เอก ประยูร ภมรมนตรี
๑๔. นายทหาร พระศรีโยธิน

โดยมีพระยามโนปกรณ์นิติธาดา เป็นประธาน รวมทั้งสิ้น ๑๕ นาย ในจำนวนนี้จะเห็นว่า ๑๑ นายมาจากคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง นอกจากนั้นได้เลือกจากบุคคลภายนอกที่แสดงให้ปรากฏมาก่อนแล้วว่า มีความสามารถและเชี่ยวชาญในการบริหาร และโดยที่คณะราษฎรผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองเชื่อว่าบุคคลเหล่านั้นมีความเลื่อมใสในระบอบประชาธิปไตย คณะราษฎรไม่นึกเลยว่า ในบุคคลทั้ง ๑๕ คนนั้น จะมีผู้ใดที่จะมีความคิดและกระทำการอันเป็นปฏิปักษ์และเป็นอุปสรรคต่อเจตนาหรืออุดมคติ ของคนไม่มีใครนึกว่าอุปสรรคนั้นจะเกิดขึ้น แม้จากเพื่อนผู้ร่วมน้ำสาบาล

ในการประชุมครั้งแรกของสภา ฯ ครั้งนี้ สภา ฯ ได้เลือกกรรมการขึ้นคณะหนึ่งให้มีหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญฉะบับถาวร คณะกรรมการนี้ประกอบด้วยบุคคลผู้ทรงคุณวุฒิ และมีความรู้เชี่ยวชาญในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย รอบรู้ในรัฐธรรมนูญของประเทศต่าง ๆ บุคคลเหล่านี้คือ พระยามโน ฯ พระยามานวราชเสวี พระยานิติศาสตร์ไพศาล พระยาปรีดีนฤเบศร์ หลวงสินาดโยธารักษ์ กับ บุคคลที่ขาดเสียไม่ได้ **"มันสมองของคณะปฏิวัติ"** ดร.ปรีดี พนมยงค์

การร่างรัฐธรรมนูญฉะบับนี้ ทำความหนักใจให้แก่ดร.ปรีดี พนมยงค์ไม่ใช่น้อย ด้วยพระยามโน ฯ กับพวก ได้พยายามที่จะนำรัฐธรรมนูญที่กำลังร่างนั้น ไปหาจุดหมายที่พระยามโน ฯ กับพวกต้องการ ทำนองเดียวกับรัฐธรรมนูญญี่ปุ่นฉะบับแรกที่สุด ซึ่งพระเจ้ามัตสุหิโตได้พระราชทานแก่ราษฎรเมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๓๒ แต่แทนที่จะเป็นการสงวนสิทธิและอำนาจต่าง ๆ อันควรจะเป็นของราษฎรและราษฎรเป็นผู้ใช้ สำหรับความต้องการของพระยามโน ฯ ก็คือ คืนอำนาจและสิทธิที่ราษฎรได้มาตามรัฐธรรมนูญฉะบับชั่วคราวแล้วนั้น ให้กลับไปเป็นอำนาจและสิทธิของพระมหากษัตริย์ สิทธิและอำนาจของราษฎรลดน้อยลง แต่ให้อภิสิทธิพิเศษแก่บุคคลบางจำพวก ดร. ปรีดี พนมยงค์เห็นพระยามโน ฯ จะดึงไปในแนวนั้น ดังนั้นก็ทำการขัดขวางและคัดค้านเต็มที่ ยอมให้ไม่ได้เด็ดขาด ตัวอย่างที่เกิดขึ้นเพราะรัฐธรรมนูญแบบ

นั้นมีมาแล้ว แม้ในประเทศญี่ปุ่น พระเจ้ามัตสุหิโตก็ดูเหมือนจะคัดค้านและขอให้แก้ไข ถ้อยคำของพระยามโน ฯ ก็เป็นอันว่าเจตนาและอุดมคติของคณะปฏิวัติถูกทำลายไป การคัดค้านของดร.ปรีดี พนมยงค์ได้รับการสนับสนุนจากกรรมการร่างส่วนข้างมาก พระยามโน ฯ ยิ่งทวีความไม่พอใจ และรู้สึกเกลียดชังดร.ปรีดี พนมยงค์เป็นอันมาก ดร.ปรีดี พนมยงค์ ไม่หวั่นยินดีต่อสู้เพื่อประโยชน์และสิทธิของราษฎร และก็ชนะ

ถ้าเปรียบเทียบ[illegible]นูญฉะบับนี้คล้ายไปทางความต้องการของพระยามโน ฯ มาก ในตั้งแต่มีสภาเดียว แต่มีสมาชิก ๒ ประเภท ประเภทหนึ่งราษฎรเลือกตั้ง อีกประเภทหนึ่งมาจากคณะปฏิวัติ เรียกว่าสมาชิกประเภท ๒ รัฐธรรมนูญใหม่นี้มี ๒ สภาคือ สภาผู้แทน ราษฎรเลือกตั้งสมาชิก ส่วนสภาสูงหรือวุฒิสภา พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งคือ พระมหากษัตริย์มีคะแนนเสียงครึ่งหนึ่งในรัฐสภา สำหรับควบคุมรัฐบาลและออกกฎหมาย ถ้าเปรียบกับรัฐธรรมนูญปี ๒๔๗๕ ซึ่งบัญญัติให้สมาชิกในสภาสูงเลือกตั้งโดยสมาชิกสภาผู้แทนอันเป็นตัวแทนของราษฎรแล้ว เห็นว่า รัฐธรรมนูญฉะบับสุดท้ายนี้ถอยหลังเข้าคลองไปหาความคิดของพระยามโน ฯ แท้ ๆ และจะเป็นรัฐธรรมนูญที่มีความเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริงไม่ได้เป็นอันขาด

คำปฏิญาณของสมาชิกสภา ฯ และคณะกรรมการราษฎรได้แสดงชัดแล้วว่า จะต้องทำประเทศไทยให้มีเอกราชในทางเศรษฐ

กิจ จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎร จะพยายามหางานให้ราษฎรทำจนเต็มความสามารถ จะร่างโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้น ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก นี่เป็นแนวทาง ที่ประเทศไทยในระบอบประชาธิปไตยจะเดินไปข้างหน้าทางหนึ่ง

ไม่มีใครเลยที่จะคิดว่า ความประสงค์อันนี้จะมีอุปสรรคอันไม่อาจก้าวล่วงพ้นไปได้ และโดยเฉพาะ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ผู้เริ่มคิดทำการปฏิวัติก็ได้แสดงออกและย้ำแก่เพื่อนผู้ร่วมทำการปฏิวัติให้ทราบอุดมคติของตน ตั้งแต่เริ่มต้นในฝรั่งเศส และในประเทศไทย ที่ทุ่งนาหลังวัดแค จังหวัดนนทบุรี ที่บ้านนายประยูร ภมรมนตรี และที่อื่น ๆ ทุกครั้งที่คณะได้ประชุมกันว่า **"วัตถุประสงค์ของการทำการปฏิวัติครั้งนี้ ก็คือ ต้องการปฏิรูปการเศรษฐกิจ ทำชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรให้ดีขึ้น มิฉะนั้นก็จะไม่เปลี่ยน"** ทุก ๆ คน แม้พระยาทรงสุรเดช ก็เห็นชอบด้วย ทุกคน **"ยกให้"** ดร. ปรีดี พนมยงค์ ดำเนินการทางด้านเศรษฐกิจ

ตอนที่ ๒

ทำตามคำปฏิญาณ

คณะรัฐมนตรีชุดแรกของไทย ได้เข้าบริหารราชการแผ่นดินตั้งแต่วันที่ ๒๙ มิถุนายน ๒๔๗๕ นั้น แต่ระเบียบราชการบริหาร และตัวผู้บริหารในกระทรวงทะบวงกรมต่าง ๆ ในขั้นต้นนั้นยังคงเป็นไปตามที่เป็นมาในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช คณะรัฐมนตรีไม่ได้วางนโยบายขึ้น และขอรับความเห็นชอบจากสภา ๆ อย่างที่เป็นมาในยุคหลังนี้ และในคณะรัฐมนตรีได้จัดแบ่งงานกันทำตามความรู้ ความสามารถและความเชี่ยวชาญ และไม่ต้องสงสัยอื่นใด ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้รับหน้าที่บริหารในด้านการคลังและเศรษฐกิจและนโยบายทั่วไปของคณะรัฐมนตรีชุดนี้ ก็คือคำปฏิญาณตามหลัก ๖ ประการของคณะราษฎรนั้นเอง ฉะนั้นถึงเวลาแล้ว ที่จะต้องดำเนินการบริหารตามนโยบายคำปฏิญาณ ๖ ประการนั้น

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ด้วยการสนับสนุนของ เพื่อนร่วมตาย ได้เสนอแผนการณ์ขั้นต้นในอันที่จะช่วยเหลือราษฎร ผู้ซึ่งตกอยู่ในโรคเศรษฐภัยอย่างหนัก และ ซึ่งต้องแบกภาระภาษีอันไม่เป็นธรรม มีหนี้สินล้นพ้นตัว ก่อนโดยทันที นั่นคือ ขอให้เลิกภาษีอากรมากประเภทเสีย และออกกฎหมายใหม่ ๆ ในเรื่องอันเจ้าเป็น

โดยรีบด่วน เพื่อช่วยเหลือราษฎร ข้อเสนอนี้ได้ก่อให้เกิดความหนักใจและปริวิตกแก่ผู้เป็นนายกรัฐมนตรีไม่ใช่น้อย พระยามโน ฯ ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช เป็นขุนนางที่มีชื่อเสียงผู้หนึ่ง ภายใต้การทำงานตามระเบียบแบบแผนที่เป็นมาในสมัยนั้น พระยามโน ฯ ตกอยู่ในระเบียบบูโรเครซี่ (bureaucracy) อย่างเต็มที่ ผู้น้อยต้องเชื่อฟังและเคารพผู้ใหญ่ โดยไม่ต้องมีเหตุผลสำหรับที่ผู้น้อยจะเสนอให้พิจารณา ผู้ที่มีอาวุโสต่ำต้องเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโสสูง ไม่มีเหตุผลสำหรับที่ผู้อ่อนอาวุโสจะเสนอให้พิจารณา เมื่อรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชแต่งตั้งให้พระยามโน ฯ เป็นกรรมการจัดงานงบประมาณให้เข้าสู่ดุลยภาพ พระยามโน ฯ ได้เสนอตัดเงินปีพระบรมวงศานุวงศ์แต่ย่างเดียว ฉะนั้นมาครั้งนี้ การที่จะยกเลิกภาษีอากร ไม่เก็บเสียนั้นก็ย่อมจะรู้สึกว่า จะทำให้แผ่นดินขาดรายได้ไป และคงเป็นจำนวนมาก เพราะภาษีอากรที่จะเลิกนั้นมีมากหลายด้วยกัน แต่พระยามโน ฯ ก็เป็นผู้ที่ **"ข้าพเจ้าเป็นคนเคราะห์ร้าย ข้าพเจ้าไม่ได้เรียนทางเศรษฐกิจมา"** เมื่อถูกรัฐมนตรีหนุ่ม อันมีเสียงข้างมาก และมีเจ้าคุณพหล ฯ เป็นหลักยึด โดยการผลักดันครั้งแล้วครั้งเล่า คณะรัฐมนตรีก็มีมติให้เลิกภาษีอากรมากประเภทโดยทันทีและโดยเร็ว ตามข้อเสนอของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ แต่ถึงกระนั้น ในสภา ฯ พระยามโน ฯ ก็ได้พยายามแสดงท่าทีและความคิดเห็นในการเลิกภาษีอากรนี้ ทุกคนเป็นเจ้าความคิดเห็นนั่นเทียว

ภาษีอากรที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์เสนอให้เลิกเสียในขั้นต้นนี้ เป็นภาษีอากรที่เป็นภาระหนักชนิดขูดเลือดขูดเนื้อราษฎร ทำเงินขนหลังคน เป็นภาษีอากรที่จุกจิกยุ่งยากเก็บได้เงินน้อยแต่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเก็บมาก และยังความไม่พอใจให้แก่ผู้เสียได้รับอยู่ ทั้งได้เริ่มปรับปรุงภาษีอากรให้เป็นประโยชน์แก่ราษฎร และแก่เศรษฐกิจของชาติยิ่งขึ้น ภาษีอากรที่ได้ยกเลิกไปแล้ว คือ **อากรนาเกลือ** เมื่อ ๑๑ กรกฎาคม ยกเลิกภาษีมหรสพ เมื่อ ๑ กรกฎาคม **ปรับปรุงภาษีการธนาคารและประกันภัย** เมื่อ [illegible] **ลดภาษีโรงเรือนที่ดิน** เมื่อ ๑๕ ธันวาคม [illegible] ได้ลดและเลิกอัตราเก็บเงินค่าที่สวน [illegible] ควนเขา ค่าที่ไร่ยอย ในการช่วยเหลือเกษตรกรในโอกาสนี้ ได้ออกกฎหมายปลดภาระต่าง ๆ ให้ โดยเมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ได้ออก **พระราชบัญญัติพักเก็บเงินค่านา** และเพื่อคุ้มครองกสิกรมิให้สิ้นเนื้อประดาตัวเมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน จึงได้ออกพระราชบัญญัติว่า **ด้วยการยึดทรัพย์สินของกสิกร** เพื่อจำกัดสิทธิอันทารุณของนายทุนมิให้ใช้สิทธินั้นจนเป็นภัยแก่กสิกร และเพื่อให้กสิกรสามารถประกอบการกสิกรรมได้ต่อไป [illegible] ความหมายของพระราชบัญญัตินี้ก็คือ ผู้มีอาชีพในการกสิกรรม เช่น ทำนาหรือทำสวนหรือทำไร่ หรือเลี้ยงสัตว์ หมายความว่า ราษฎรไทย ๙๙ คนใน ๑๐๐ คนนั้น ถ้าคนใดมีหนี้สินและถูกเจ้าหนี้ นายทุนบีบคั้นอยู่แล้ว จะรอดพ้นจากการสิ้นเนื้อประดาตัว ทรัพย์สินของกสิกรที่เจ้าหนี้จะ

ยึดไม่ได้ก็คือ (ก) พืชผลที่ยังไม่ถึงเวลาเก็บเกี่ยว (ข) พืชพันธุ์ที่จะใช้ในปีต่อไปตามปริมาณอันสมควร โดยเทียบเคียงกับเนื้อที่ซึ่งเกษตรกรได้ทำมาในปีที่แล้วมา (ค) พืชผลที่เก็บไว้สำหรับเลี้ยงตัวและครอบครัวตามฐานะพอสมควรสำหรับปีหนึ่ง (ง) สัตว์และเครื่องมืออันประกอบการอาชีพที่มีไว้พอควรแก่การดำเนินอาชีพต่อไป ยิ่งกว่านั้น กฎหมายฉบับนี้ได้คุ้มครองไปถึงทรัพย์สินของกสิกร ที่ถูกเจ้าหนี้ยึดเอาไว้แล้วและยังมิได้ขาย เจ้าของคือกสิกรอาจร้องขอให้ถอนการยึดเสียได้ก่อนขายทอดตลาด ไม่ต้องสงสัยเลยว่ากสิกรได้รับการบรรเทาและรอดพ้นจากหายนะ การสิ้นเนื้อประดาตัว ไม่มีข้าวกิน ไม่มีผ้านุ่งห่ม ไม่มีวัว ควาย และไถ ไม่มีพันธุ์พืชที่จะใช้ ถ้าไม่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง นอกจากการปฏิบัติให้เป็นตามกฎหมายแล้ว ปรากฏว่า รัฐบาลใหม่นี้ ได้ช่วยเหลือกสิกรไกลกว่ากฎหมายบัญญัติไว้เสียอีก ในท้องที่ที่กสิกรต้องเช่านาหรือที่ดินของผู้อื่นทำ เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลใหม่ได้เชิญเจ้าหนี้เจ้าของที่ดินมาพบของร้องให้ผ่อนหนี้หรือลดหนี้ หรือมีการประนอมหนี้กับกสิกร เจ้าของที่ดินและเจ้าหนี้ของกสิกรรายใหญ่หลายราย เช่น เจ้าของที่ดินในอำเภอบางปะทิว จังหวัดนนทบุรี ได้ยอมผ่อนผันลดหนี้และลดค่าเช่านาให้แก่กสิกรเป็นอย่างดียิ่ง แต่ผู้ที่ลดหนี้และช่วยกสิกรในท้าทำนี้ล้วนแต่เป็นเจ้าหนี้ที่เป็นราษฎรสามัญเท่านั้น หามีบุคคลอีกประเภทหนึ่งไม่ แม้บุคคลประเภทนั้นจะได้ยึดถือประโยชน์เอาจากราษฎรกสิกรมาเป็นเวลานานนักหนาแล้ว

ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม ได้มีพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราออกมาใช้บังคับ โดยที่การเรียกดอกเบี้ยการกู้ยืมในสมัยก่อน ๆ นั้น ได้กระทำกันอย่างรุนแรง กล่าวคือ มีการเรียกดอกเบี้ยการกู้ยืมสูงมาก เป็นทางก่อให้เกิดความเสียหายแก่เศรษฐกิจของชาติ เป็นการเสื่อมประโยชน์ของบ้านเมือง ตามกฎหมายนี้เจ้าหนี้ผู้ให้กู้ยืมคนใดที่เรียกดอกเบี้ยเกินอัตราที่กำหนดไว้จะต้องถูกลงโทษจำคุกหรือปรับ

รัฐบาลได้ออกคำแถลงการณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

".....เหตุที่จูงใจให้รัฐบาลออกกฎหมายฉบับนี้คือ [illegible] กู้ยืมให้เป็นไปในทางที่ควร

การกู้ยืมนั้นโดยปกติผู้กู้ต้องการทุน เมื่อได้แล้วไปประกอบกิจการอันใดอันหนึ่งมีผลงอกงามขึ้น ก็แบ่งผลนั้นใช้เป็นดอกเบี้ยบ้าง เหลือรวบรวมไว้เพื่อใช้หนี้ทุนต่อไป ดังนี้ฝ่ายเจ้าหนี้ก็ได้ดอกเบี้ยเป็นค่าป่วยการ และมีโอกาสที่จะได้รับใช้ทุนคืนในภายหลัง แต่ถ้าดอกเบี้ยเรียกแรงเกินไปแล้ว ลูกหนี้ได้ผลไม่พอที่จะใช้ดอกเบี้ยได้ ย่อมต้องย่อยยับไปด้วยกันทั้งสองฝ่าย ด้วยเหตุนี้ประเทศทั้งหลายและประเทศของเราเองจึงมีกฎหมายมาแต่โบราณกาล กำหนดอัตราดอกเบี้ยอย่างสูงไว้ กล่าวคือ ชั่งละ ๒ บาท ต่อเดือน (หรือร้อยละ ๒๔ ต่อปี) อันที่จริงอัตรานี้เป็นอัตราที่ค่อนข้างสูงอยู่แล้ว แต่แม้กระนั้นก็ยังปรากฏว่าทุกวันนี้ มีการให้กู้ยืมกันโดยอัตราสูงกว่านั้น และเจ้าหนี้ก็ยังคงต่างร่วมใจร่วมมือกันหลีกเลี่ยงกฎหมายเพราะฝ่ายหนึ่งอยากได้ [illegible]

หนึ่งกฎความจำเป็นบังคับ ในที่สุดก็ได้ผลอันไม่พึงปรารถนาดังกล่าวแล้ว.....ฉะนั้นถ้าทั้งสองฝ่ายต่างคิดไปในทางที่ควรของการค้า ก็ไม่มีทางจะได้รับความขัดข้องเพราะกฎหมายฉบับนี้.....”

และในวันที่ ๒๖ ตุลาคม เดือนเดียวกัน ได้มี**พระราชบัญญัติสำนักงานจัดหางาน**ออกใช้บังคับ โดยมีวัตถุประสงค์จัดตั้งสำนักงานจัดหางานให้แก่ประชาชนที่ว่างงานทำและให้มีการควบคุมสำนักงานจัดหางาน ซึ่งจัดตั้งขึ้นโดยเอกชน อันที่แท้จริงเมื่อกฎหมายฉบับนี้ออกไปแล้ว ผู้บริหารตามกฎหมายต้องเผชิญกับปัญหาอีกประการหนึ่งคือ โดยนิสัยคนไทยที่ถูกอบรมสั่งสอนมาให้รู้จักแต่จะเป็นนาย แม้จะไม่มีงานทำก็ไม่อยากแสดงตัวต่อสำนักว่าตนเองเป็นคนว่างงาน ส่วนผู้ที่ไปแสดงความจำนงจะมาทำงาน เจ้าหน้าที่ที่ได้จัดส่งไปทำงานในท้องที่ต่าง ๆ งานเหล่านี้เป็นงานที่เคยมีมาก่อนแล้ว และส่วนมากก็คืองานกสิกรรมที่บุคคลเหล่านั้นเคยประกอบมาก่อน แต่จำเป็นต้องเลิกเพราะการสิ้นเนื้อประดาตัวโดยมิได้รับความช่วยเหลือจากเจ้าหน้า และรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราช รัฐบาลใหม่ได้รีบเร่งที่จะจัดให้มีงานสำหรับราษฎรทั่วไป โดยจัดวางแผนการณ์ของงานในระยะนาน เพื่อเป็นผลดีต่อเศรษฐกิจของชาติ แต่ขณะนี้ต้องพันฝ่าปัญหาเฉพาะหน้าก่อน

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ใช้วิธีการเศรษฐกิจของท่านต่อไป เนื่องจากจำนวนพลเมืองเป็นปัจจัยสำคัญในทางเศรษฐกิจ ทั้งสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจที่เป็นอยู่ในเวลานั้น ก็คือ การบ้วนบ่วนแตะ

ตกต่ำและไม่อำนวยให้ที่จะมีพลเมืองเพิ่มขึ้น โดยการเข้าเมือง ในวันที่ ๒๖ ตุลาคม **พระราชบัญญัติคนเข้าเมือง**ฉบับใหม่ก็ได้ออกใช้ รัฐบาลได้แถลงการณ์ว่า

“มิใช่ด้วยความรังเกียจชนต่างด้าวที่เข้ามาอาศัยพึ่งพิงบรมโพธิสมภารอยู่ ณ บัดนี้ หรือจะเข้ามาต่อไป แต่ว่าฐานะของการเศรษฐกิจเวลานี้ย่อมเป็นที่ทราบกันอยู่ทั่วไปแล้วว่าตกต่ำ ได้เริ่มตกต่ำมานานแล้ว ยังตกต่ำอยู่ ณ บัดนี้ และยังตกต่ำอยู่ต่อไป ไม่มีใครที่สามารถจะทำนายได้ว่ายังจะนานเพียงใด [illegible] นี้มิใช่เป็นการภายใน เป็นเหตุที่เรียกมาแต่ภายนอกประเทศ [illegible] เรา เหตุการณ์ทั้งนี้ให้ผลร้ายยิ่งอย่างหนึ่ง คือ [illegible] อาชีพทั้งปวง เพื่อบรรเทาความฝืดเคืองทั้งนี้ [illegible] บรรเทาการแข่งขันให้น้อยลง และเพื่อบรรเทา [illegible] คนที่จะเข้ามาแข่งขันให้น้อยลง วิธีการทั้งนี้ [illegible] ภวดขึ้นจนถึงปิดประตูเสียทีเดียว แต่ [illegible] ละม่อม จึงได้เพียงแต่กำหนดวิธีการให้ [illegible] คนดี”

ในการที่ว่าจะเพื่อจะส่งเสริมบำรุงบ้านเมือง และราษฎร และรักษาดุลยภาพของประเทศได้เริ่มปรับปรุงภาษีอากรหลายอย่าง เพื่อให้ได้เงินและเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่สังคม ได้ใช้**พระราชบัญญัติภาษีเงินได้** ซึ่งเก็บจากภาษีเงินได้ของบุคคลธรรมดาและนิติบุคคลอันเป็นนายทุนและผู้ที่มีเงินได้ ภาษีนี้เป็นภาษีที่ก้าวหน้า

(progressive tax) เป็นภาษีที่เป็นธรรม ใครมีเงินได้มากต้องเสียมาก ใครมีเงินได้น้อยก็เสียน้อย นอกจากนั้นตามกฎหมายนี้ได้มีการยกเว้นลดหย่อนจำนวนเงินได้ตามที่กำหนดไว้มิให้ต้องเสียภาษี นายทุนในประเทศไทยตามที่กล่าวแล้วว่ามีอยู่ ๒ ประเภทนั้น สำหรับชาวต่างประเทศที่เป็นเจ้าของไม่กระทบกระเทือนเพราะภาษีนี้นัก เพราะอาจผลักภาระนั้นไปได้ แม้จะผลักภาระนั้นไปได้ยากก็ตาม แต่นายทุนอีกพวกหนึ่งซึ่งไม่เคยเสียภาษีเลย เคยแต่ได้เงินภาษีอากรของราษฎร เมื่อต้องเสียภาษีนี้ก็ย่อมจะไม่พอใจ ยิ่งกว่านั้นพระราชบัญญัติภาษีเงินเดือนเองนั้นไม่เป็นธรรม ซึ่งออกใช้ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชก็ได้ถูกยกเลิกโดยกฎหมายฉบับนี้ด้วย ต่อมารัฐบาลก็ได้ร่างกฎหมายภาษีขึ้นอีก ๓ ฉบับ คือ พระราชบัญญัติอากรแสตมป์ พระราชบัญญัติพิกัดอัตราศุลกากร และพระราชบัญญัติภาษีการค้า เพื่อเก็บภาษีจากการประกอบการค้าบางประเภท เช่น โรงแรม การมหรสพ การขายของ การพิมพ์ การค้าเครื่องนุ่งห่ม การช่างและเบ็ดเตล็ด การอุตสาหกรรมและการโม่หิน การรับเหมา ภาษีตามพระราชบัญญัติฉบับนี้เป็นภาษีทางอ้อมส่วนมาก เพราะผู้เสียผลักภาระภาษีไปได้

เหล่านี้เป็นงานส่วนหนึ่งของรัฐบาลเริ่มระบอบประชาธิปไตย รัฐบาลซึ่งมี พร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นกำลังนำในการหลังแต่การเศรษฐกิจ และมีเพื่อนร่วมคณะก่อการเปลี่ยนแปลง

การปกครองเป็นกำลังหนุน งานเหล่านี้มีประโยชน์แก่ราษฎรประเทศชาติมากมาย นอกจากรัฐบาลมีรายได้แล้ว ความแตกต่าง ๆ ที่มีอยู่ระหว่างชนชั้นต่าง ๆ ในประเทศได้ค่อย ๆ ลดหย่อนไปแต่งานเหล่านี้เป็น "งานก่อนวันประวัติศาสตร์" เท่านั้น

นอกจากนั้น รัฐบาลประชาธิปไตยยังได้ตระหนักถึงความสำคัญการเศรษฐกิจของประเทศให้เป็นไปโดยเรียบร้อยได้มีพระราชกฤษฎีกาจัดวางระเบียบการสภาเศรษฐกิจ ซึ่งปรากฏในพระราชกฤษฎีกานั้นมีว่า

"การบำรุงโภคทรัพย์ของประเทศ เป็นนโยบายสำคัญยิ่งยวดนโยบายหนึ่งของรัฐบาล และเป็นกรณียกิจที่จะต้องรีบเร่งกระทำ สภาเศรษฐกิจที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งขึ้นไว้แล้ว (ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง) เพื่อเป็นที่ปรึกษาของรัฐบาลในการนี้นั้น ยังมิได้วางระเบียบการไว้"

สภาเศรษฐกิจนี้มีหน้าที่ปรึกษาวางการในทางที่จะส่งเสริมความเจริญยิ่งขึ้นแก่โภคทรัพย์แห่งชาติ เช่นแสวงหาทางแก้ไขอุปสรรคและหาทางเกื้อหนุนกสิกรรม อุตสาหกรรม และพาณิชยการเป็นอาทิ ให้สภานี้เสนอความเห็นตรงต่อนายกรัฐมนตรี เพื่อนำเข้าปรึกษาในที่ประชุมรัฐมนตรี และสภานี้จะต้องอนุโลมการขึ้นพิจารณาปัญหาใด ๆ แล้วรายงานความเห็นต่อสภาเพื่อพิจารณาอีกชั้นหนึ่งก็ได้ และในวันเดียวกันนั้นเอง ได้มีประกาศตั้งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิที่ปรึกษาและเลขานุการแห่งสภาเศรษฐกิจ

กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิมี ๗ ท่านคือ เจ้าพระยายมราช เจ้าพระยาพิชัยญาติ พระยาสุริยานุวัตร หม่อมเจ้าสกลวรรณากร วรวรรณ พระยาภักดีนรเศรษฐ์ พระยาปรีดานฤเบศร์ และ ดร. โชติ คุ้มพันธ์

ที่ปรึกษามี ๔ นายคือ นายเรมอนด์ บี. สตีเวนส์ นายเจมส์ แบกสเตอร์ นายชาร์ล เลเวสก์ และ ดร. ฮิว เอม. สมิธ ส่วนเลขานุการคือ พระประมณฑ์ปัญญา

ตอนที่ ๓

ทำตามคำปฏิญาณให้สมบูรณ์

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ โดยพระองค์เองทรงเป็นพระมหากษัตริย์ประชาธิปไตย มีพระราชประสงค์ให้ราษฎรของพระองค์มีส่วนในการปกครองบ้านเมือง เพื่อ *"นำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ประเทศสยามสืบไป และเพื่อรักษาความอิสระภาพของชาติไว้ชั่วฟ้าดิน"* ทรงมีพระกระแสรับสั่งในวันเปิดสภาครั้งแรกดังกล่าวแล้วนี้

ภายหลังที่รัฐบาลตามระบอบประชาธิปไตยได้เข้าบริหารและได้เยียวยารักษาโรคเศรษฐกิจ อันเกิดจากภาวะ[illegible] โดยการวางยาอย่างแรงหลายขนานและได้ผลแล้ว [illegible] รัฐบาลในระบอบใหม่นี้มีคุณประโยชน์แก่[illegible] โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ดร. ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งในขณะนั้น[illegible] ว่า "หลวงประดิษฐ์" ได้รับการยกย่องนับถือจาก[illegible]

หลังจากที่ได้ทรงทราบถึงการบริหาร[illegible] พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ มีพระราชประสงค์ที่จะให้รัฐบาลใหม่นี้ได้วางรากฐานกิจการโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านเศรษฐกิจ เพื่อนำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ประเทศชาติไทยต่อไป พระองค์ทรงทราบว่า บุคคลที่จะสนองพระราชประสงค์นี้ได้นั้นมีอยู่ ๒ คนคือ พระยาพหลฯ และ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ผู้ที่พระปกเกล้าฯ รู้จักดี

ณะนั้นเวันหนึ่งได้ทรงรับสั่งให้พระยาพหล ฯ และ ดร. ปรีดี เข้าเฝ้าที่พระราชวังสวนจิตรลดา พระองค์ได้ทรงทักทายบุคคลทั้งสอง และทรงตรัสชมเชยความปรีชาสามารถของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นอย่างมาก และแล้วรับสั่งถามถึงการที่จะดำเนินการเศรษฐกิจของชาติต่อไป ว่าจะมีอย่างไร ดร. ปรีดี พนมยงค์ กราบทูลว่า **"ข้าพระพุทธเจ้าเห็นสมควรดำเนินการเศรษฐกิจแบบสหกรณ์แต่เป็นสหกรณ์ครบรูป"** แล้วกราบทูลต่อไปถึง วิธีการประกอบการเศรษฐกิจบางประการที่รัฐต้องทำเอง และประการอื่น ๆ ที่ปล่อยให้เอกชนจัดทำ ทั้งยังได้กราบทูลถึงวิธีการที่จะจัดให้ราษฎรได้รับความสุขสมบูรณ์อีกด้วย พระปกเกล้า ฯ ทรงพอพระทัย และรับสั่งว่า **"แกไปลองเขียนมาดูซิ"** พระกระแสรับสั่งเช่นนี้ ได้ทำให้ ดร. ปรีดี รู้สึกและเชื่อมั่นว่า วัตถุประสงค์ในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งตนได้มีอยู่แต่เดิมมานั้นต้องบรรลุผลสำเร็จโดยแน่นอน

อีกครั้งหนึ่ง ขณะที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ กำลังไตร่ตรวญพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจย่อ ๆ ที่คณะผู้ร่วมก่อการ ฯ ได้เห็นดีเห็นชอบร่วมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมาแต่ต้นนั้น พระยามโน ฯ ได้มาหาและแจ้งว่า พระปกเกล้า ฯ รับสั่งให้รีบเขียนเค้าโครงการเศรษฐกิจขึ้นถวายทอดพระเนตรโดยเร็ว เป็นการย้ำพระราชประสงค์แก่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ อีกครั้งหนึ่ง

ตั้งแต่ได้มีการประชุมของสภาเป็นต้นมา แทบทุกครั้งของการประชุม สมาชิกได้แสดงการเร่งเร้าและซักถามถึงเรื่องการ

ดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจของรัฐบาล ทั้งได้ปรารถนาให้รัฐบาลลงมือดำเนินการเศรษฐกิจโดยเร็ว ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ตอบสมาชิกและสภาในนามของรัฐบาลว่า

"เราได้แบ่งระยะเวลาของเราเป็น ๓ ระยะคือ ระยะที่ว่า เราได้อำนาจเป็นของเราแล้ว เราพยายามวางหลักของเราก่อน เช่น เด็กที่กำลังนอนอยู่ เมื่อลุกขึ้นมาก็ต้องยืนอย่างนี้ เมื่อยืนได้แน่นอนแล้วจึงก้าวเดินต่อไป เราเพิ่งดำเนินการมาได้เพียง ๖ เดือน แต่เราก็ได้ทำกิจการไปแล้วหลายอย่างที่ต้องเกี่ยวข้องกับกฎหมาย.....ส่วนที่มองไม่เห็นและกำลังทำอยู่ เราก็ได้ปรึกษาผู้ที่ได้เริ่มก่อการและเป็นผู้ที่ได้เล่าเรียนมาทางรัฐศาสตร์ด้วย เพื่อวางหลักหัวข้อ หลักหัวข้อที่เราได้วางแล้วคือการสหกรณ์ ซึ่งไม่เหมือนกับสหกรณ์ดั่งที่เป็นอยู่ทุกวันนี้ สหกรณ์ที่เราได้วางหลักไว้ครบรูป เป็นสหกรณ์ทั้งในการที่ทำให้เกิดทรัพย์ หมายความว่าเราจะหาเครื่องมือช่วยเหลือทั้งในทางเทคนิคในการกสิกรรมด้วยและช่วยขนการเคลื่อนที่ หมายความว่าช่วยในการให้สินค้าได้ถึงมือผู้ใช้ตลอดจนการที่จะหาของรับประทานด้วย ซึ่งหมายความว่าเป็นสหกรณ์ที่จะหมุนรอบตัวได้ครบรูป และตั้งใจว่าผู้ไม่มีงานทำก็จะหมุนลงไปอยู่ในสหกรณ์ ซึ่งนับว่าเป็นความประสงค์ของเรา นอกจากนั้น เรายังจะเชื้อเชิญให้ผู้มีความรู้ในทางเศรษฐกิจมาร่วมงานด้วย แต่การที่จะทำอะไรลงไปโดยลงทุนนั้น จะทำลงไปทันทีไม่ได้ เพราะหลักเศรษฐกิจนั้นในขั้นต้นต้องรู้กำลังทุนของเราว่า

ทุนที่จะบำรุงมีอยู่เท่าใด.....ถึงอย่างไรก็ตาม อยู่ในความดำริของเราแล้วในอันที่จะบำรุงเศรษฐกิจให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้....."

ยิ่งกว่านั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้แสดงความรู้สึกต่อสมาชิกต่อไปว่า นอกจากสมาชิกสภาที่ได้เร่งเร้าให้รัฐบาลดำเนินการเศรษฐกิจแล้ว ราษฎรส่วนมากก็แสดงเจตนาประสงค์มาเช่นนั้นด้วยเหมือนกัน และต้องการให้ลงมือดำเนินการโดยเร็วที่สุด ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ยกตัวอย่างการปฏิวัติในประเทศอื่นและการดำเนินการเศรษฐกิจของประเทศนั้น ที่ต้องใช้เวลาและดำเนินแผนการในระยะนาน

รัฐธรรมนูญฉบับถาวรปี ๒๔๗๕ ที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์เป็นกรรมการร่างด้วยนั้น สภา ฯ ได้มีมติให้นำทูลเกล้าถวายเมื่อวันที่ ๙ และวันรุ่งขึ้นวันที่ ๑๐ ธันวาคม ก็ได้เสด็จมายังสภา ฯ ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญนั้นแก่ประธานสภาผู้แทนราษฎร ในนามของบรรดาประชาราษฎรทั้งมวล รัฐบาลเก่าออกไปตามวาระ ได้มีการแต่งตั้งรัฐบาลใหม่ โดยมีพระยามโน ฯ เป็นนายกรัฐมนตรีตามเดิม ขุนนางเก่าเป็นจำนวนหลายคน รวมทั้งพระยาศรีวิสารวาจาด้วย ได้เข้าร่วมกับฝ่ายคณะผู้ก่อการซึ่งแทบไม่มีการเปลี่ยนตัวเลย ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้เข้าร่วมในรัฐบาลนี้อีกครั้งหนึ่งด้วย

ในวันที่ ๒๐ ธันวาคม รัฐบาลใหม่ได้แถลงนโยบายและขอความไว้วางใจจากสภา ฯ นี่เป็นครั้งแรกของระบอบปกครองใหม่นี้ คำแถลงนโยบายนี้ พระยามโน ฯ และพวกของพระยามโน ฯ ได้เขียนขึ้นเอง โดยการสนับสนุนของบุคคลซึ่งเคยเป็นผู้ก่อการ แต่บัดนี้ได้

เริ่มหันเหไปจากอุดมคติและคำปฏิญาณเสียแล้ว คำแถลงนโยบายนั้นมีว่า "**ว่าโดยทั่วไป รัฐบาลนี้รับรองหลัก ๖ ประการที่คณะราษฎรได้ดำเนินการอยู่แล้ว เป็นจุดที่หมายที่จะดำเนินการต่อไปให้บรรลุถึงซึ่งความสำเร็จ**" คำขึ้นต้นของพระยามโน ฯ อย่างนี้ใครเล่า แม้แต่คณะผู้ก่อการเองจะไม่เชื่อว่า คำปฏิญาณของสมาชิกสภาและวัตถุประสงค์ของคณะก่อการจะไม่สำเร็จ แต่แล้วเมื่อพระยามโน ฯ แถลงนโยบายต่อไปถึงหลักข้อที่ ๓ ของคณะราษฎรว่า

"**การเศรษฐกิจ ข้อนี้สำคัญมาก จุดที่หมายของการนี้ย่อมรู้อยู่ทั่วกันแล้วและปรากฏอยู่ในหนังสือตำราบัดนี้จนบัดนี้เป็นอันมากว่าความสุขสมบูรณ์ของมนุษยชนจะเกิดขึ้นได้ ก็ด้วยได้รับความสุขกาย สบายใจ ที่พูดดังนี้ ข้าพเจ้าแต่เพียงจะพูดอย่างเทศน์ให้ฟังก็เป็นของง่ายดายเต็มที่ แต่ถึงจะได้รับผลจริงจังแล้วเป็นการยากแสนยาก**

โดยปกติคนเรา ถ้ารู้สึกมีเสรีภาพไม่ถูกบีบคั้น มีความเสมอภาคในกฎหมาย และในโอกาสการทำมาหาเลี้ยงชีพอยู่แล้วย่อมได้รับความสุขพอสมควร....แต่ว่าราษฎรในเมืองเรามี ๑๑ ล้านคนเศษ ความรู้ความสามารถ กำลังกายและอาชีพย่อมต่าง ๆ กันอยู่ เป็นการยากนักหนา ที่จะจัดให้ได้รับความพอใจทั่วหน้า...."

ไม่ต้องสงสัยเลย คำแถลงของพระยามโน ฯ ซึ่งในบัดนี้ได้แสดงออกมาให้สภาและคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองเห็นชัดเจนว่า ได้มีวิญญาณของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชสิงอยู่อย่าง

เต็มที่ ได้เกิดเป็นเงาลางขึ้นแล้วว่า หลักการอันที่ ๓ คือหลักการเศรษฐกิจซึ่งคณะราษฎรได้ประกาศแก่ราษฎรได้ปฏิญาณในสภานั้น เริ่มจะคลอนแคลนเสียแล้ว ถ้าพระยามโน ฯ ยังเป็นหัวหน้าฝ่ายบริหารอยู่ ดร.ปรีดี พนมยงค์มีความรู้สึกเช่นนี้มาตั้งแต่ก่อนวันแถลงนโยบายนี้แล้ว คือตั้งแต่วางนโยบายในคณะรัฐมนตรี แต่ก็ยังมีความตั้งใจที่จะต่อสู้ทางการเมืองต่อไปร่วมกับเพื่อนร่วมปฏิญาณที่ยังไม่ลืมคำปฏิญาณและอุดมคติ เมื่อพระยามโน ฯ แถลงนโยบาย ดร.ปรีดี พนมยงค์ได้แต่นั่งฟังเงียบ ๆ อยู่ข้างหลัง ฟังไปและคิดไปนโยบายเศรษฐกิจที่พระยามโน ฯ แถลงนั้น ได้ถูก*พระยานิติศาสตร์ไพศาล* สมาชิกกล่าวตำหนิว่า **"รัฐบาลไม่รับรองเต็มที่ในนโยบายเศรษฐกิจ เป็นแต่กล่าวคลุม ๆ อย่างกำบั๊นทุบดิน"** แต่นายกรัฐมนตรีก็ไม่มีความสามารถที่จะชี้แจงอะไร และในเวลานั้น ดร.ปรีดี พนมยงค์ก็ยังมิได้ร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจขึ้นแน่นอนอย่างใด ความหวังในการที่จะผลักหวังใด ๆ จึงไม่เกิดขึ้น

ในการประชุมสภาครั้งต่อมา แทบไม่เว้นแต่ละครั้งสมาชิกได้เร่งเร้าและรุกรัฐบาลในเรื่องที่จะให้ลงมือดำเนินการ การเศรษฐกิจ สมาชิกนายหนึ่งได้กล่าวว่า **"เวลาล่วงเลยมา ๖ เดือนแล้ว รัฐบาลไม่ได้เอาใจใส่ในทางเศรษฐกิจ ตั้งคำปฏิญาณมาแล้วว่า จะบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎร ไม่ให้ราษฎรอดอยากให้มีงานทำ คณะรัฐบาลจะรับรองได้ไหมว่า จะรีบทำในเรื่องนี้ให้ทันเวลาที่จะดำเนินการในปีหน้า ถ้าและไม่รับรองที่จะทำแล้ว จะได้ขอให้มี**

โว๊ต ออฟ คอนฟีเดนซ์ เรียงตัวบุคคลไป" สมาชิกนายหนึ่งถึงกับได้เสนอโครงการเศรษฐกิจของตนต่อรัฐบาล สมาชิกนายนั้นคือ *นายมังกร สามเสน*

พระยามโน ฯ ผู้เป็นนายกรัฐมนตรีไม่ตอบแทนสมาชิก แต่ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ได้ตอบในนามของรัฐบาลว่า **"เรื่องโครงการเศรษฐกิจสำคัญมาก ตามที่สมาชิกแถลงนั้นก็เป็นส่วนหนึ่งในโครงการเศรษฐกิจ ขอรับความคิดไว้พิจารณา การเช่นนี้ต้องใช้เวลาศึกษาสวน เท่าที่เห็นมาในบางประเทศกินเวลา ๒ ปี....."** ดร.ปรีดี พนมยงค์ ยังมั่นใจในความหวังที่มีมาแต่เดิมอยู่ จึงได้ให้ความหวังแก่สมาชิกสภาไปเช่นนั้น

ก่อนเดือนมีนาคมมาถึง ดร.ปรีดี พนมยงค์ก็ได้*ร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจ*ขึ้นสำเร็จเรียบร้อยตามหลักการที่ได้ชี้แจงต่อมาต่อพระปกเกล้า ฯ และต่อคณะราษฎรไว้แล้ว ดร.ปรีดี พนมยงค์ได้อาศัยหลักวิชาการ ข้อเท็จจริงในการดำเนินการทางเศรษฐกิจในประเทศประชาธิปไตยอื่น ๆ มาปรับปรุงและจัดวางให้เหมาะสมแก่สภาพการณ์และฐานะทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจของประเทศไทย ทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ พลเมืองและทุน แต่เนื่องจากเรื่องการเศรษฐกิจหรือเศรษฐศาสตร์เป็นเรื่องที่ใหม่ที่สุดสำหรับประเทศไทย ดร.ปรีดี พนมยงค์จึงได้เขียนคำชี้แจง คำนวณร้องไว้เป็นอันมากเพื่อจะให้ผู้อ่านหรือผู้พิจารณาร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจได้ใช้ความสมัครใจในการตรวจและใช้ดุลยพินิจโดยความเป็นธรรม เพื่อที่จะได้วางรากฐาน

ทางการเศรษฐกิจของชาติขึ้นไว้ และจากการดำเนินการตามเค้าโครงการเศรษฐกิจนี้ จะนำผลสำเร็จตามหลัก ๖ ประการของคณะราษฎรมาสู่ประชาชนและประเทศชาติอย่างเต็มที่ การดำเนินการเศรษฐกิจโดยรัฐบาลตามโครงการเศรษฐกิจนี้ ไม่กระทบกระเทือนหรือทำลายทรัพย์สินที่มีอยู่แล้ว ไม่ทำลายกรรมสิทธิในทรัพย์สินของเอกชน นอกจากนั้น ดร.ปรีดี พนมยงค์ยังได้วางหลักการประกันสังคม คือให้การประกันแก่ราษฎรตั้งแต่เกิดจนตายว่า เมื่อราษฎรผู้ใดไม่สามารถทำงาน หรือทำงานไม่ได้เพราะเจ็บป่วยหรือชราหรืออ่อนอายุ ก็จะได้รับความอุปการะเลี้ยงดูจากรัฐบาล ไม่ต้องอดอยาก ดร.ปรีดี พนมยงค์ เรียกชื่อการประกันสังคมนี้ในชื่อร่างพระราชบัญญัติว่า **"ว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร"**

เรื่องโครงการเศรษฐกิจ เค้าร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกอบการเศรษฐกิจ และเค้าร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร ของดร.ปรีดี พนมยงค์นี้เป็นเรื่องใหม่ที่สุดของประเทศไทย เป็นเรื่องที่ขุนนางเก่าและผู้ฝักใฝ่อยู่ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราช หรือผู้ที่มิได้อ่านใคร่ครวญอย่างถ่องแท้ จะต้องตกอกตกใจ แต่ในคณะราษฎรนั้น ผู้ที่ยึดมั่นอยู่ในอุดมคติของการปฏิวัติ เห็นเป็นเรื่องที่ไม่ปลาดอันใดและเป็นเรื่องที่จะต้องทำ เพื่อให้อุดมคติของตนสำเร็จ ให้คำปฏิญาณของตนเป็นจริงและเฉพาะ ดร.ปรีดี พนมยงค์นั้น ไม่ต้องสงสัย ได้ยืนหยัดสู้เพื่ออุดมคติของตนต่อไปอย่างเต็มที่

เมื่อนำร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจนี้ขึ้นถวายพระปกเกล้า ฯ แล้ว ในวันต่อมา พระยามโน ฯ ได้แจ้งแก่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ว่า พระปกเกล้า ฯ ทรงเห็นชอบด้วย แม้ ดร. ปรีดี พนมยงค์จะมีความรู้สึกอยู่เป็นทุนว่า พระปกเกล้า ฯ จะต้องเห็นชอบด้วย เพราะที่พระองค์เคยรับสั่งกับคนมาแล้วก็ตาม ก็ยังอดจะรู้สึกปีติยินดีเสียไม่ได้

ต่อมา ดร ปรีดี พนมยงค์ได้เสนอร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจนี้ต่อที่ประชุมคณะผู้ก่อการ และได้ชี้แจงอธิบายต่อที่ประชุมในเรื่องนี้โดยละเอียดถี่ถ้วน เน้นให้เห็นในทุก ๆ ข้อ ทุก ๆ ใจความ เน้นให้เห็นและให้ยึดมั่นในอุดมคติที่ทำการปฏิวัติ คือ ปฏิรูปการเศรษฐกิจและสังคม นำความสุขสมบูรณ์มาสู่ราษฎรและประเทศชาติ จึงจำเป็นต้องวางโครงการเศรษฐกิจในระยะยาว ดังที่ร่างมานี้ และในที่สุดได้ขอให้เพื่อนร่วมคณะทุก ๆ คน ได้อ่านพิจารณาร่างโครงการนี้ด้วยใจเป็นกลาง เป็นธรรม ให้ถี่ถ้วน ผลที่สุดในการพิจารณาของคณะ ผู้ที่ยังยึดมั่นอยู่ในอุดมคติและคำปฏิญาณ ซึ่งเป็นจำนวนมากได้เห็นพ้องด้วยและเห็นชอบด้วยตามเค้าโครงการเศรษฐกิจนั้น แต่แล้วก็มีผู้ที่ไม่เห็นด้วยและคัดค้านอย่างรุนแรง เอะอะ ตกใจ ผู้ที่ไม่เห็นด้วยและคัดค้านนี้ก็คือพระยาทรง ฯ และพวกพ้องของพระยาทรง ฯ คือ พระประศาสน์พิทยายุทธ หลวงชำนาญยุทธศิลป หลวงรณสิทธิพิชัย ซึ่งพวกนี้เป็นทหารทั้งสิ้น นอกจากไม่ได้เรียนการเศรษฐกิจมาแล้ว ปรากฏต่อไปว่าบุคคลเหล่านี้ไม่ได้อ่าน

และพิจารณาเรื่องนี้โดยละเอียดแต่อย่างใด ถ้าตำรายุทธศาสตร์ในยุคที่บุคคลเหล่านี้เรียนการทหารมามีคำ "สงครามเศรษฐกิจ" (economic warfare) หรือคำ "สงครามเบ็ดเสร็จ" (total warfare) ก็อาจจะทำให้บุคคลเหล่านี้สนใจที่จะอ่านร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจนั้นตามสมควร แต่อาจจะเป็นได้ว่า เมื่อบุคคลเหล่านั้นได้อำนาจมาแล้วก็เลยลืมอุดมคติและคำปฏิญาณเสีย เฉพาะพระยาทรง ฯ นั้น ยังปรากฏต่อไปว่า แม้ครั้งก่อนที่จะมีการปฏิวัติวันหนึ่งจะได้กล่าวในที่ประชุมคณะผู้ก่อการว่า **"ค้านเศรษฐกิจ เราขกให้คุณหลวง"** ก็ตาม ความรู้สึกที่ลึกลงไปของพระยาทรง ฯ ก็คือเห็นว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ที่อ่อนอายุ อ่อนบรรดาศักดิ์กว่าตน บัดนี้ การที่จะให้พระยาทรง ฯ ฟังความคิดเห็นของดร. ปรีดี พนมยงค์นั้นเป็นการยากเสียแล้ว ถ้าบุคคลเหล่านั้นยังยึดมั่นอยู่ในอุดมคติ หรือรอบรู้อย่าง พ.ต. หลวงพิบูลสงคราม ก็คงจะไม่คัดค้านหรือทำให้เกิดอุปสรรคขึ้น

ดร. ปรีดี พนมพงค์ ได้พร่ำชี้แจงต่อผู้ที่คัดค้านนี้ ให้เห็นว่า นี่เป็นแต่ร่าง เป็นแต่เค้า และหลักการใหญ่เท่านั้น ทั้งเป็นเรื่องที่ทำขึ้นตามอุดมคติของคณะ และทำขึ้นตามคำปฏิญาณของคณะ ตามคำสัญญาที่ได้ประกาศแก่ราษฎรทั่วไปแล้ว เมื่อผู้ที่คัดค้านมีความเห็นอย่างไร ก็ขอให้แสดงมา แต่เปล่าเลย บุคคลเหล่านี้ไม่ได้แสดงความคิดเห็นอะไรออกมาเลย คือคัดค้านอย่างที่เป็นฝ่ายหนึ่งหรือศัตรูได้คัดค้าน ยืนกระต่ายขาเดียว ไม่เอาเท่านั้น

ดร. ปรีดี พนมยงค์ มีความตั้งใจและเชื่อว่า เมื่อความเห็นส่วนมากในคณะเห็นชอบด้วยแล้วก็ต้องดำเนินการต่อไป คือเสนอร่างเค้าโครงการต่อรัฐบาลเพื่อพิจารณา แต่เหตุการณ์ในตอนนี้ปรากฏเป็นอุปสรรค อันแสดงว่า ร่างโครงการเศรษฐกิจนี้อาจจะต้องล้มเหลวลง กล่าวคือหลังจากที่คณะผู้ก่อการได้พิจารณาแล้วด้วยการเพ็ดทูลของพระยามโน ฯ พระยาศรีวิสาร ฯ และโดยที่การกระทำของพระยาทรง ฯ กับพวกเป็นการสนับสนุนพระยามโน ฯ โดยปริยาย พระปกเกล้า ฯ ทรงเกิดลังเลพระทัยในร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจนั้น แต่อย่างไรก็ตามพระองค์เคยประสบความผิดหวังจากบุคคลเหล่านี้มาแล้ว ฉะนั้นจึงทรงรับสั่งให้ ม.จ. สกลวรรณากร วรวรรณ ผู้เชี่ยวชาญทางการเศรษฐกิจผู้หนึ่ง มาซักถามและสอบสวนความคิดเห็นและรายละเอียดต่าง ๆ ในร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจนั้น

ม.จ. สกลวรรณากร วรวรรณ ได้ทรงซักถาม ดร. ปรีดี พนมยงค์อย่างละเอียดถี่ถ้วน เพื่อจะหาข้อเท็จจริงใด ๆ ที่แสดงว่าเค้าโครงการเศรษฐกิจนั้นไม่เหมาะสมที่จะใช้แก่ประเทศชาติ เป็นคอมมูนิสม์ หรือ เสียหายต่อชาติบ้านเมือง ถ้าหากดำเนินการตามโครงการนั้นไปแล้วตั้งแต่ต้นจนจบ ไม่มีข้อใดที่ ม.จ. สกลวรรณากร วรวรรณ จะนำกราบทูลได้ว่า เค้าโครงการเศรษฐกิจนั้นไม่สมควรที่จะใช้เป็นหลักหรือเป็นแนวสำหรับดำเนินการ ตรงข้าม ม.จ. สกลวรรณากร วรวรรณ ได้ทรงเห็นชอบตามเค้าโครงการเศรษฐกิจนั้นแล้วโดยชั้น

คณะรัฐมนตรีได้ตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่งประกอบด้วยบุคคล ๑๔ นายเพื่อพิจารณาร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ และทำความเห็นเสนอคณะรัฐมนตรี บุคคลคณะนี้ประกอบด้วย

๑. *หลวงคหกรรมบดี (ชม จารุรัตน์)*
๒. *หลวงเดชสหกรณ์ (ม.ล. เดช สนิทวงศ์)*
๓. *หลวงเดชาติวงศ์วราวัฒน์ (ม.ล. กรี เดชาติวงศ์)*
๔. *หลวงอรรถสารประสิทธิ์ (นายทองเย็น หล่ำละเมียร)*
๕. *นายทวี บุณยเกตุ*
๖. *ม.จ. สกลวรรณากร วรวรรณ*
๗. *นายวิลาส โอสถานนท์*
๘. *นายประยูร ภมรมนตรี*
๙. *นายแนบ พหลโยธิน*
๑๐. *ดร. ปรีดี พนมยงค์*
๑๑. *พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน)*
๑๒. *พระยามโนปกรณ์นิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์)*
๑๓. *พระยาราชวังสัน (ศรี กมลนาวิน)*
๑๔. *พระยาศรีวิสารวาจา (เทียนเลี้ยง ฮุนตระกูล)*

จะเห็นได้ว่า บุคคลที่เป็นกรรมการพิจารณา ๑๐ คนคือตั้งแต่หมายเลข ๑ ถึง ๑๐ เป็นพลเรือนเป็นผู้ที่ได้ศึกษาในทางเศรษฐกิจมาโดยเฉพาะ แต่ละคนมีความรู้และความเชี่ยวชาญเฉพาะวิชา

การและสาขาของการเศรษฐกิจ เช่น ในเรื่องการค้า การขนส่ง การเกษตรอื่น ๆ ส่วนอีก ๔ คนคือหมายเลข ๑๑ ถึง ๑๔ นั้นเป็นทหารหรือไม่ก็เป็นขุนนางเก่า ซึ่งเคยมีตำแหน่งหน้าที่สำคัญ ๆ ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชมาแล้ว นอกจากนั้นใน ๑๔ คนนี้ ตั้งแต่หมายเลข ๘ ถึง ๑๔ รวม ๗ คนเป็นรัฐมนตรีในเวลานั้น

คณะกรรมการนี้ได้ประชุมพิจารณาร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจนั้น ณ วังปารุสกวัน เมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๔๗๕ ตลอดการประชุม พระยามโน ฯ และพระยาทรง ฯ ได้คัดค้านร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจ ส่วนพระยาศรีวิสารวาจาและพระยาราชวังสันก็มีความโน้มเอียงไปทางนั้น การคัดค้านของพระยาทรง ฯ เป็นการคัดค้านที่ไม่แสดงเหตุผลเป็นการคัดค้านเพื่อมิให้ดำเนินการ พระยาทรงฯ กล่าวตอนหนึ่งว่า **"คูแต่รัฐบาลเก่าจะปกครองต่อไปอีก ๑๕๐ ปี โดยไม่มีโครงการ ก็ไม่เห็นเป็นอย่างไร"** นี่เป็นการแสดงความรู้สึกของพระยาทรง ฯ อยู่แล้ว ยิ่งกว่านั้นพระยาทรง ฯ ยังได้แสดงความวิตกจนเกินเหตุ **"โครงการนี้จะสำเร็จได้ก็ตั้ง ๕๐ ปี หรือ ๑๐๐ ปี"** ส่วนพระยามโน ฯ นั้นปรากฏว่าไม่ได้อ่านร่างเค้าโครงการนั้นมาแม้พอสมควรหรืออาจไม่ได้อ่านเลย เพราะปรากฏว่า ในการพิจารณาพระยามโนฯ ได้หลงถาม ดร.ปรีดี พนมยงค์ ถึงเรื่องต่าง ๆ ในการเศรษฐกิจซึ่งพระยามโนฯ เข้าใจว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ไม่ได้เขียนมาหรือไม่ได้กล่าวถึง ซึ่งแท้จริงเรื่องเหล่านั้นมีอยู่ในร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจนั้นแล้วทั้งสิ้น และแล้วพระยามโนฯ ก็แสดงเห็น

ความเห็นสนับสนุนพระยาทรง ฯ คือ **"รัฐบาลจะทำตามที่โอกาสที่จะทำได้อย่างรัฐบาลเก่า** (สมบูรณาญาสิทธิราช) **แต่มีข้อแปลกกว่ารัฐบาลเก่าเล็กน้อย"** เมื่อพระยามโน ฯ ถามความเห็นบุคคลที่เป็นผู้ก่อการซึ่งเป็นกรรมการพิจารณาและเป็นผู้ที่ได้ศึกษาการเศรษฐกิจมาโดยเฉพาะ ทุกคนมีความเห็นสอดคล้องกันที่จะให้มีการดำเนินการเศรษฐกิจตามเค้าโครงการนั้น พระยามโน ฯ จึงไม่อยากที่จะเอ่ยปากถามความเห็นบุคคลเหล่านั้นอีก แต่ได้แสดงวิชาการแบบอัตโนมัติของตนแสดงความเชื่อมั่นของตนออกมาว่า **"ข้าพเจ้ารับรองในชั่วชีวิตข้าพเจ้าทำไม่ได้"** จบคำพระยามโน ฯ ม.จ. สกลฯ ก็ได้ทรงสั่งสอนพระยามโน ฯ ว่า **"เจ้าคุณเชื่อมั่นเกินไป เวลานี้เศรษฐกิจตามลัทธิลิเบรัล** (Liberal) **ในยุโรป ทำให้เกิดความบีบบั่วนทั่วไป โซเซียลิสม์จะเข้ามาแทนที่"** พระยามโน ฯ จึงค่อยสงบปากลงได้บ้าง

ในที่สุดของการประชุม พระยาทรง ฯ ทั้ง ๆ ที่ความเห็นส่วนมากของที่ประชุม เห็นที่จะให้มีการดำเนินการตามโครงการเศรษฐกิจนั้นก็ตาม ก็ได้สรุปท้ายไปเสียอีกทางหนึ่งว่า การประชุมนี้ไม่ได้ตกลงกัน แต่เป็นการแสดงความเห็นเท่านั้น ไม่มีใครคัดค้านข้อเสนอของพระยาทรง ฯ เพราะว่าทุก ๆ คนที่มีความตั้งมั่นที่จะให้มีการดำเนินการตามเค้าโครงการเศรษฐกิจนั้น มองจุดต่อสู้ต่อไปข้างหน้า คือ ในคณะรัฐมนตรี ในสภา และประชาราษฎร ที่ได้แสดงความต้องการ ที่จะให้การดำเนินการเศรษฐกิจของชาติไปตาม

โครงการระยะนาน

มติของที่ประชุมนี้จึงเป็นไปตามที่พระยาทรงฯ ต้องการ คือ

๑. ทางพระยามโน ฯ พระยาศรีวิศาลวาจา พระยาทรงสุรเดช (ซึ่งเป็นส่วนน้อย) ให้ดำเนินนโยบายเศรษฐกิจอย่างรัฐบาลเก่า (สมบูรณาญาสิทธิราช) และเลือกทำให้แปลกกว่า ตามโอกาสอำนวยไม่วางนโยบายเศรษฐกิจไว้

๒. ทาง ดร. ปรีดี พนมยงค์ ให้วางหลักที่จะทำและดำเนินนโยบายตามเค้าโครงการ เมื่อตกลงนโยบายอย่างใดแล้ว ให้ตั้งสภาเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้น ทำการสำรวจและวางแผน เมื่อมีกำลังแรงทุนเพียงใดทำเพียงนั้น

นอกจากนั้นยังตกลงกันว่า ถ้าความเห็นไม่ลงรอยกันและถ้ารัฐบาลเห็นชอบทางพระยามโน ฯ ให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ประกาศโครงการเศรษฐกิจของตน ในนามของตนเอง และอย่าให้มีการเข้าใจว่ารัฐบาลจะทำอย่างนั้น ยิ่งกว่านั้นพระยามโน ฯ ได้ย้ำอีกว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ ไม่ใช่เป็นผู้ขัดขาดในคณะรัฐมนตรี

(โปรดพิจารณาจากรายงานการประชุมในตอนที่ ๔ ของบทที่ ๔)

นี่เป็นอุปสรรคขัดขวางการดำเนินการตามอุดมคติของคณะราษฎร ผู้กระทำการปฏิวัติอีกขั้นหนึ่ง และอุปสรรคอันนี้ นอกจากจะเกิดจากขุนนางเก่าแล้วก็ยังเกิดจากบุคคลอันเคยได้ให้คำสัตย์ปฏิญาณมาแต่ก่อน ก่อนที่จะมีการปฏิวัติเสียอีก ดร.ปรีดี พนมยงค์ และเพื่อนร่วมตายที่ยังยึดมั่นอยู่ในอุดมคติ พร้อมที่จะทำการต่อสู้

พื้นฝ่าอุปสรรคนำเค้าโครงการเศรษฐกิจของตน ออกใช้ วางรากฐานการเศรษฐกิจของชาติ เพื่อนำความสุขสมบูรณ์มาสู่ประชาราษฎรและชาติไทย ในคณะรัฐมนตรี ในสภาและในท่ามกลางราษฎรทั้งหลาย นั้นแหละการชี้ขาดจะมีขึ้นว่า เป็นการสมควรหรือไม่ที่จะดำเนินการในเรื่องนี้ ถ้านายกรัฐมนตรีไม่เผด็จการ เสียงข้างมากนั้นแหละจะชี้ขาดตามความเห็นของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ และแล้วพระยามโนฯ **"เมื่อทำไปโดยข้าพเจ้าไม่เห็นด้วยก็ต้องลาออก"**

ในที่ประชุมคณะราษฎร ผู้ก่อการ ความคิดเห็นและมติคงเป็นเช่นเดิม คือส่วนมากต้องการให้มีการปฏิรูปการเศรษฐกิจและการสังคม

แต่เมื่อเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจนี้ พร้อมด้วยความเห็นของกรรมการต่อคณะรัฐมนตรี แทนที่คณะรัฐมนตรีจะได้พิจารณาในเวลาอันสมควร กลับหน่วงเหนี่ยวไว้เสีย และผู้ที่หน่วงเหนี่ยวไม่พิจารณานั้นก็คือพระยามโน ฯ พระยาทรงกับพวก ฯ นั่นเอง หน่วงเหนี่ยวไว้ แม้ ดร.ปรีดี พนมยงค์และเพื่อนร่วมตายจะเร่งเร้าก็ยังคงหน่วงเหนี่ยวต่อไป จนกว่าจังหวะหนึ่งจะมาถึง ตามเจตนาของพระยามโน ฯ และพวก ดร. ปรีดี พนมยงค์เห็นเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงไปเช่นนั้น จึงแสดงความจำนงขอลาออกจากรัฐมนตรีเพื่อหลีกทางไปเสีย แต่พระยาพหล ฯ และเพื่อนที่ยังยึดมั่นในอุดมคติแห่งการปฏิวัติ และยังเห็น "สมอง" ผู้นี้มีความสำคัญอยู่ ได้ขอร้องให้อยู่และช่วยกันทำงานต่อไป

พระยามโน ฯ กับพวก เร่งรีบทำงานของตนเพื่อสร้างอุปสรรคให้เกิดขึ้นต่อไปอีกไม่ใช่แต่เป็นการขัดขวางทำลาย ดร. ปรีดี พนมยงค์ แต่เป็นการขัดขวางทำลายคณะราษฎรผู้ก่อการปฏิวัติ ซึ่งยังยึดมั่นอยู่ในอุดมการณ์แห่งการปฏิวัติ

บทที่ ๔

ทางสู่ประชาธิปไตยอันสมบูรณ์

ข้าพเจ้าให้ชื่อบทนี้ว่า **"ทางสู่ประชาธิปไตยอันสมบูรณ์"** ก็โดยที่มีความเห็นว่า ความหมายของคำว่า "ประชาธิปไตย" นั้น พิจารณาได้เป็น ๒ อย่าง คือ ประชาธิปไตยทางการเมืองอย่างหนึ่ง กับประชาธิปไตยในทางเศรษฐกิจอีกอย่างหนึ่ง ประชาธิปไตยทางการเมืองจะมีไม่ได้ และจะสมบูรณ์ไม่ได้ ถ้าไม่มีประชาธิปไตยในทางเศรษฐกิจ ประชาธิปไตยในทางเศรษฐกิจนี้ ข้าพเจ้าหมายถึงการที่ราษฎรได้รับความเป็นธรรมในทางเศรษฐกิจ มีความเสมอภาคในทางเศรษฐกิจ ราษฎรไทยทุกคนได้รับการเอาใจใส่จากรัฐบาลที่จะมีชีวิตดีขึ้น และได้รับประกันว่า ในฐานะที่เป็นกำลังของรัฐ แม้เขาจะทำงานไม่ได้ เขาก็จะไม่อดอยาก เช่นที่จำนงของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ แต่เดิมมา ที่คิดและทำการปฏิวัติก็เพื่อปฏิรูปการเศรษฐกิจและการสังคมนำความสุขสมบูรณ์มาสู่ราษฎรไทยและประเทศชาติ และได้แสดงความรู้สึกนึกคิดเห็นไว้นอกจากในร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจแล้ว มีชี้แจงอยู่ในรายงานการประชุมพิจารณาร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจ และยังเคยกล่าวในการที่กรรมาธิการได้สอบสวนตัวท่านเอง ดร. ปรีดี พนมยงค์ กล่าวว่า "การเปลี่ยนแปลงการปกครองคราวนี้ไม่ใช่ Coup d' Etat แต่เป็น Revolution ในทางเศรษฐกิจ ซึ่งไม่มีในทางการเมือง ซึ่งเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินจากองค์เดียวมาเป็นหลายคน" และถ้าคณะราษฎรที่ถือได้ว่า ได้เข้าบริหารหรือควบคุมการบริหารในภายหลังการปฏิวัติ มิได้ทำการปฏิรูปการเศรษฐกิจและการสังคมเสียใหม่ เพื่อ

ให้ประเทศไทยและราษฎรไทยประสบความเจริญรุ่งเรือง ได้รับความสุขสมบูรณ์แล้ว ก็จะเรียกว่า มีการปฏิวัติไม่ได้ และถ้าความจริงเป็นเช่นนั้นมาแต่ต้น การปฏิวัติก็คงจะไม่มีขึ้น และแม้ต้องมีขึ้น เพราะราษฎรทนทารุณกรรมของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชไม่ไหว ก็ต้องไม่มี ดร. ปรีดี พนมยงค์อยู่ด้วย

อย่างไรก็ตาม โครงการเศรษฐกิจของดร. ปรีดี พนมยงค์ ตลอดจนการประกันสังคมที่เกิดขึ้นโดยสมองของท่านนี้ เป็นแต่ร่างและเป็นแต่เค้า ซึ่งเรียกว่า **เค้าร่างโครงการเศรษฐกิจ** อันวางหลักใหญ่ ๆ ไว้เท่านั้น เมื่อจะนำไปใช้ก็ต้องพิจารณาปรับปรุงแก้ไขอีกตามสมควร

ดร. ปรีดี พนมยงค์ รับว่าท่านเป็น**ราดิคัล** (Radical) และเป็นราดิคัลที่เป็น**โซเชียลิสต์** (Socialist) คำว่า **ราดิคัล**นั้น หมายถึงผู้ที่เชื่อมั่นหรือเห็นชอบอยู่ในลัทธิเศรษฐกิจหนึ่งใด และไม่พึงพอใจต่อลัทธิเศรษฐกิจหรือวิธีการเศรษฐกิจที่ใช้ดำเนินการอยู่ในเวลานั้น และต้องการที่จะทำการปฏิรูปการเศรษฐกิจและการสังคมนั้นเสีย ในฝรั่งเศสเวลานี้มีพรรค Radical Party และ Socialist Party ส่วนความหมายของ "**โซเชียลิสต์**" นั้นหมายถึงผู้ที่มีความเลื่อมใสต่อลัทธิโซเชียลิสม์ คือ **ลัทธิสังคมนิยม** ลัทธินี้ เป็นลัทธิที่ยึดถือและเห็นแก่ประโยชน์ของสังคม หรือประโยชน์ของส่วนรวมหรือประเทศชาติเป็นใหญ่ ประโยชน์ของส่วนรวมนี้อยู่เหนือประโยชน์ของเอกชน โดยฉะเพาะอย่างยิ่งก็คือ ประโยชน์ของพวก

ที่มั่งมีหรือนายทุน ซึ่งผู้ที่นิยมเลื่อมใสในลัทธินี้ถือว่า ได้ผลประทารุณกรรมให้แก่คนชั้นกลาง คนงานกรรมกรหรือกสิกรมาช้านาน คือประโยชน์ส่วนรวมของชาติได้ถูกนายทุนทำลายตลอดมานั่นเอง ฉะนั้น คำว่า **ราดิคัล โซเชียลิสต์** ก็คือ บุคคลที่นิยมยึดถือประโยชน์ส่วนรวมของชาติเป็นใหญ่นั่นเอง และเห็นว่าประโยชน์ของส่วนรวมจะดำเนินไปด้วยดี ก็โดยรัฐเข้าแทรกแซงหรือดำเนินการเศรษฐกิจที่สำคัญ ๆ เสียเอง ทั้งนี้ก็คือ ทำการปฏิรูปการเศรษฐกิจและการสังคม เพื่อนำประชาธิปไตยที่แท้จริงมาสู่ราษฎรนั่นเอง นี่แหละคือ เจตน์จำนงของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ที่มีต่อราษฎรไทย และที่ทำการปฏิวัติ

ร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจนี้ มีอยู่ ๓ เรื่องด้วยกัน คือ

๑. **คำชี้แจงเค้าโครงการเศรษฐกิจ**

๒. **เค้าร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร** คือ การประกันสังคม และ

๓. **เค้าร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกอบการเศรษฐกิจ** ซึ่งข้าพเจ้าขอให้ท่านผู้อ่านได้อ่านให้ตลอด รวมไปถึงการพิจารณาเค้าร่างโครงการเศรษฐกิจ ณ วังปารุสกวัน และการสอบสวน ดร.ปรีดี พนมยงค์ด้วย กับขอให้พิจารณาอย่างละเอียดถี่ถ้วน ทั้งนี้เพื่อความเข้าใจอันดี

และจากนี้ไปท่านจะพบอีกประการหนึ่งว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ แม้จะรับว่าเป็นราดิคัลและเป็นราดิคัลที่เป็นโซเชียลิสต์

ก็ตาม แต่ก็ยังมีความคิดเห็นและจะดำเนินการตามความคิดเห็นอ่อนกว่าลัทธิโซเชียลิสม์เสียอีก คือยังไม่ทำลายนายทุน แต่ต้องการสมานประโยชน์ระหว่างของนายทุนกับของกสิกรหรือกรรมกรให้กลมกลืนกันและเป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง โดยไม่บีบบังคับนายทุนอย่างที่รัฐบาลพวกโซเชียลิสต์เขาทำอยู่

อนึ่ง ถ้อยคำสำนวนที่ใช้นั้น เป็นการแสดงออก อันเป็นปฏิกริยาต่อการกดขี่ทำนาบนหลังคนของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราช ฉะนั้นจึงยาจจะคิดเห็นไปได้ว่า เป็นการหนักไปสักหน่อย (เมื่อคิดในเวลานี้) แต่ถ้าในเวลานั้นก็เป็นการเบาไปเสียอีก ประกอบกับวิชาเศรษฐศาสตร์ในเมืองไทยในยุคนั้นก็ไม่เจริญอย่างทุกวันนี้ คำบางคำอาดผิดแปลกกันกับที่ใช้อยู่ในเวลานี้ ฉะนั้นขอท่านผู้อ่านได้พิจารณาด้วย

ตอนที่ ๑

เค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ

ข้อระลึกในการอ่านคำชี้แจงนี้

การแบ่งเศรษฐกิจออกเป็นสหกรณ์ การคิดที่จะบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรนี้ ข้าพเจ้าได้เพ่งเล็งถึงสภาพอันแท้จริงตลอดจนนิสัยใจคอของราษฎรส่วนมากว่า การที่จะส่งเสริมให้ราษฎรมีความสุขสมบูรณ์นั้น ก็มีอยู่ทางเดียว ซึ่งรัฐบาลจะต้องเป็นผู้จัดการเศรษฐกิจเสียเอง โดยแบ่งการเศรษฐกิจนั้นออกเป็นสหกรณ์ต่าง ๆ

ความคิดที่ข้าพเจ้าได้มีอยู่เช่นนี้ ไม่ใช่เป็นด้วยข้าพเจ้ามีอุปาทานผูกมั่นอยู่ในลัทธิใด ๆ ข้าพเจ้าได้หยิบเอาส่วนที่ดีของลัทธิต่าง ๆ ที่เห็นว่าเหมาะสมแก่ประเทศสยาม แล้วจึงได้ปรับปรุงยกขึ้นเป็นเค้าโครงการ

เหตุแห่งความลำเอียง แต่มีข้อควรระลึกว่า การจัดบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจนั้น ย่อมมีลัทธิอยู่มากมายหลายอย่าง แต่ผู้ที่นิยมนับถือในลัทธิต่าง ๆ ยังมิอาจที่จะตกลงกันได้ ทั้งนี้ศาสตราจารย์เดสซองป์ส แห่งมหาวิทยาลัยกรุงปารีสได้กล่าวว่า มีอยู่ ๓ ประการ

ไม่รู้โดยไม่ตั้งใจ ๑. เพราะบุคคลทุกคนยังไม่รู้ในลัทธิต่าง ๆ การไม่รู้นี้เป็นโดยไม่ตั้งใจ เช่นผู้ที่ไม่ได้ศึกษา หรืออ่านตำราที่แท้จริงของลัทธิต่าง ๆ บุคคลผู้นั้นก็มิอาจที่จะทำความตกลงอย่างไรได้

ไม่รู้โดยตั้งใจ ๒. เพราะตั้งใจจะไม่รู้ เช่นบุคคลที่ได้ยินได้ฟังคำโจทนาตลาดว่า ลัทธิหนึ่งนิยมให้ฆ่าฟันกัน ริบทรัพย์

ของผู้มั่งมีเอามาแบ่งให้แก่คนจนเท่า ๆ กัน เอาผู้หญิงเป็นของกลาง แล้วก็หลงเชื่อตามคำตลาด และมีอุปทานยึดมั่นอยู่ในคำชั่วร้ายไม่รู้ค้นคว้าและสืบต่อไปให้ทราบว่า ลัทธินั้นได้ยุยงให้คนเข่าฟันกันจริงหรือ เอาผู้หญิงมาเป็นของกลางจริงหรือ ริบทรัพย์เอามาแบ่งให้เท่า ๆ กันจริงหรือ

ประโยชน์ส่วนตน ๓. เพราะเหตุประโยชน์ส่วนตนกล่าวคือบุคคลที่แม้รู้ลัทธิต่าง ๆ ว่ามีส่วนดีอย่างไร ก็แกล้งทำเป็นไม่ไม่ยอมที่จะดำเนินตาม เพราะเหตุที่ตนมีประโยชน์ส่วนตัว ที่จะเป็นเครื่องกันไม่ให้ลัทธิต่างๆนั้น เช่น ลัทธิโซเชียลลิสม์ ที่ประสงค์ให้รัฐบาลประกอบการเศรษฐกิจเสียเอง เพื่อประโยชน์ของราษฎรเสียทั้งหมด ดังนี้ ผู้ที่ประกอบการอุตสาหกรรมนั้นจะต้องถูกริบ หรือบุคคลที่เกลียดชังรัฐบาลด้วยเหตุส่วนตัว แม้จะรู้ลัทธิต่าง ๆ และจะเห็นว่าลัทธินั้นดีก็ตาม แต่เมื่อรัฐบาลเป็นผู้ดำเนินการตามลัทธินั้น ตนเองได้ตั้งใจเป็นปรปักษ์กับรัฐบาลแสร้งทำเป็นถืออีกลัทธิหนึ่ง บุคคลจำพวกนี้จัดเป็นพวกอุบาทว์กาลีโลก เพราะเหตุที่ตนมุ่งแต่ประโยชน์ส่วนตนเป็นใหญ่ หาได้มุ่งถึงประโยชน์ของราษฎรโดยทั่วไปไม่

ทิษฐิมานะ สำหรับประเทศสยามที่ข้าพเจ้าเคยสังเกตมาแล้ว เห็นว่า มีอีกเหตุหนึ่ง คือ ทิษฐิมานะ ข้าพเจ้าเคยอ่านเค้าโครงการของท่านนักปราชญ์ในสยามบางท่าน ซึ่งอธิบายกล่าวถึงลัทธิลัทธิหนึ่ง ข้าพเจ้าได้ถามท่านผู้นั้นว่า ท่านได้อ่านจากหนังสือประพันธ์ของลัทธินั้นหรือคำเล่าลือ ได้ความว่าท่านได้ยินคำเล่าลือ ข้าพเจ้า

จึงแนะนำให้อ่านหนังสือของผู้ที่เป็นกลาง ท่านอ่านแล้วและเห็นจริงว่าที่ท่านบรรยายมาแล้วเป็นความเท็จ แต่เพื่อที่จะสงวนชื่อเสียงส่วนตัวของท่าน ท่านก็มิทิษฐิมานะแสร้งบรรยายอยู่ตามเดิม ทั้ง ๆ ที่รับกับข้าพเจ้าแล้วว่าท่านผิดแต่ท่านต้องทำโดยมานะ ท่านนักปราชญ์เหล่านี้ เป็นพวกอุบาทว์กาลีโลก เช่นเดียวกับพวกที่นึกถึงประโยชน์ส่วนตัวเป็นใหญ่

ตั้งใจเป็นกลาง ฉะนั้นผู้ที่อ่านคำชี้แจงของข้าพเจ้าขอได้โปรดตั้งใจเป็นกลางหลีกเลี่ยงจากเหตุชั่วร้ายดังกล่าวข้างต้นนี้และวินิจฉัยว่า เค้าโครงการที่ข้าพเจ้าคิดอยู่นี้จะช่วยราษฎรได้ตามที่คณะราษฎรได้ประกาศไว้นั้นหรือไม่ เมื่อติดขัดประการใดก็ขอได้โปรดถามมายังข้าพเจ้า และเมื่อได้ยินผู้ที่แย้งด้วยเหตุใดแล้ว ก็ขอได้โปรดถามผู้แย้งว่า เหตุผลนั้น เป็นของเขาเองหรือเป็นเหตุผลที่เขาได้ยินจากปากตลาดอย่างใด พร้อมทั้งสอบถามถึงเอกสารอันเป็นหลักฐานใด ๆ ซึ่งผู้แย้งได้อ่านหรือได้พบแล้วโปรดแจ้งมายังข้าพเจ้าด้วย

การอ่านคำชี้แจงนี้ ไม่ใช่ต้องการว่าผู้มีปริญญาจึงจะวินิจฉัยได้ แม้ผู้ไม่ได้ปริญญาถ้าค้นคว้าสืบสวนจริงไม่ใช่เชื่อแต่ข่าวเล่าลือ ก็วินิจฉัยได้ดีกว่าผู้ไม่ค้นคว้าสืบความจริง

หมวดที่ ๑

ประกาศของคณะราษฎร

หลักข้อ ๓ ของคณะราษฎร เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ คณะราษฎรได้ประกาศต่อประชาชนถึงวัตถุประสงค์คือหลัก ๖ ประการ หลักซึ่งเกี่ยวแก่เศรษฐกิจของประเทศมีความว่า

"จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก"

รัฐบาลทำได้ไม่ไข่เหตุสุดวิสัย ความข้อนี้ย่อมเป็นที่ปรากฏอยู่ในใจของประชาชนถ้วนหน้า และจะจารึกลงในประวัติของการเปลี่ยนการปกครอง ข้าพเจ้าจึงยังคงยืนยันความข้อนี้ว่า ถ้ารัฐบาลได้จัดวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติให้เหมาะสมแล้ว หางานให้ราษฎรทุกคนทำหาใช่เป็นการสุดวิสัยไม่ การบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรนี้ เป็นจุดประสงค์อันหนึ่งในหลายอันของข้าพเจ้าในการทำการเปลี่ยนการปกครอง ข้าพเจ้ามิได้ปรารถนาที่จะเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวมาเป็นหลายองค์ ซึ่งเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยแต่เปลือกนอกเท่านั้น ข้าพเจ้ามุ่งต่อเหตุสำคัญ คือ "บำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎร" และถือว่า รัฐธรรมนูญเปรียบประดุจกุญแจที่จะไขประตูเปิดช่องให้ราษฎรได้มีส่วนมีเสียงในการปกครอง ให้จัดถูกต้องตามความต้องการของตน และเมื่อประตูที่ปิดกั้นอยู่ได้เปิดออกแล้ว ผู้ปกครองก็จะต้องนำราษฎรผ่านประตูนั้น

เข้าไปสู่ชัยภูมิแห่งความสมบูรณ์ มิใช่นำราษฎรเดินถอยหลังเข้าคลองด้วยเหตุดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของรัฐบาล ซึ่งรับหลักหกประการของคณะราษฎร ที่จะต้องจัดการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของคณะราษฎรนั้น

หมวดที่ ๒
ความไม่เที่ยงแท้แห่งการเศรษฐกิจในปัจจุบัน

ความแร้นแค้นของราษฎร ผู้ที่มีจิตต์เป็นมนุษย์ประกอบด้วยความเมตตากรุณาแก่เพื่อนมนุษย์ด้วยกันแล้ว เมื่อเห็นสภาพชาวนาในชนบทก็ดี เห็นคนยากคนจนอนาถาในพระนครก็ดี ก็จะปรากฏความสงเคราะห์ขึ้นในทันใด ท่านคงจะเห็นว่า อาหาร เครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ ฯลฯ อันเป็นปัจจัยแห่งการดำรงชีวิตของบุคคลเหล่านี้ แร้นแค้นปานใด แม้วันนี้มีอาหารรับประทานพรุ่งนี้และวันต่อไปจะยังคงมีหรือขาดแคลนก็ทราบไม่ได้ อนาคตย่อมไม่แน่วแน่ เมื่อท่านปลงสังขารต่อไปว่า ชีวิตของเรานี้ย่อมชราย่อมเจ็บป่วย ก็และเมื่อบุคคลเข้าอยู่ในสภาพเช่นนั้นจะยังคงมีอาหารรับประทานอีกหรือ เพราะแม้แต่กำลังวังชาจะแข็งแรงก็ยังขาดแคลนอยู่แล้ว

คนมั่งมี คนชั้นกลาง คนยากจนก็อาจแร้นแค้น ความไม่เที่ยงแท้แห่งการดำเนินชีวิตนี้มิใช่จะมีแต่ในหมู่ราษฎรที่ยากจนเท่านั้น คนชั้นกลางก็ดี คนมั่งมีก็ดี ย่อมจะประสบความไม่เที่ยงแท้ด้วยกันทุกรูปทุกนาม ขอให้คิดว่า เงินทองที่ท่านมาหาได้ในเวลานี้

ท่านคงเก็บเงินนั้นไว้ได้จนกว่าชีวิตของท่านจะหาไม่และอยู่ตลอดไปสืบถึงบุตรหลานเหลนของท่านได้หรือไม่ ตัวอย่างมีอยู่มากมายที่ท่านคงพบเห็นว่า คนมั่งมีในสมัยหนึ่งต้องกลับเป็นคนยากจนเข็ญในสมัยหนึ่ง หรือมฤดกที่ตกทอดไปถึงบุตรต้องละลายหายสูญไม่คงอยู่ตลอดชีวิตของบุตร บุตรของผู้มั่งมีกลับตกเป็นผู้ยากจน เช่นนี้ท่านก็คงเห็นแล้วว่า เงินนั้นไม่ใช่สิ่งที่เที่ยงแท้อันจะประกันการดำรงชีวิตของท่านได้ ท่านจะรู้แน่หรือว่าสังขารของท่านจะยังคงแข็งแรงทำงานได้จนตลอดชีวิต เช้าท่านป่วยหรือพิการอย่างใดขึ้น ท่านทำงานไม่ได้ ท่านต้องใช้เงินที่ท่านมีอยู่แล้ว เงินนั้นย่อมสูญสิ้นหมดไป เช่นนี้แล้วท่านจะได้อาหารที่ไหนมารับประทาน เพราะท่านป่วยหรือพิการทำงานไม่ได้ ท่านลองนึกว่าเช้าท่านอยู่ในสภาพเช่นนั้น ท่านจะรู้สึกอย่างไร

หมวดที่ ๓
การประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร

ราษฎรทุกคนควรได้รับประกันจากรัฐบาล ความไม่เที่ยงแท้ในการเศรษฐกิจเป็นอยู่เช่นนี้ จึงมีนักปราชญ์คิดแก้โดยวิธีให้รัฐบาลประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร (social assurance) กล่าวคือ ราษฎรที่เกิดมาย่อมจะได้รับประกันจากรัฐบาลว่า ตั้งแต่เกิดมาจนกระทั่งสิ้นชีพ ซึ่งในระหว่างนี้จะเป็นเด็กหรือเจ็บป่วยหรือพิการ หรือชราทำงานไม่ได้ก็ดี ราษฎรก็จะได้มีอาหารเครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ ฯลฯ ปัจจัยแห่งการดำรงชีวิต เมื่อรัฐบาลได้ประกัน

เช่นนี้แล้วราษฎรทุกคนจะนอนตาหลับ เพราะตนไม่ต้องกังวลว่าเมื่อเจ็บป่วยหรือพิการ หรือชราแล้วจะต้องอดอยาก หรือเมื่อตนมีบุตรต้องเป็นห่วงใยในบุตรเมื่อตนสิ้นชีพไปแล้วว่าบุตรจะอดอยากหรือไม่ เพราะรัฐบาลเป็นผู้ประกันอยู่แล้ว การประกันนี้ย่อมวิเศษยิ่งกว่าการสะสมเงินทองเอง

บริษัทเอกชนทำไม่ได้ เพราะเงินทองนั้นเองก็ย่อมเป็นของไม่เที่ยงแท้ดังได้พรรณามาแล้ว การประกันเช่นนี้เป็นการเหลือวิสัยที่บริษัทเอกชนจะพึงทำได้ หรือถ้าทำได้ ราษฎรก็จะต้องเสียค่าประกันแพงจึงจะคุ้ม ราษฎรจะเอาเงินที่ไหนมา การประกันเช่นนี้จะทำได้ก็แต่โดย "รัฐบาล" เท่านั้น เพราะรัฐบาลไม่จำที่จะต้องเก็บเบี้ยประกันภัยจากราษฎรโดยตรง รัฐบาลอาจจะหาสิ่งอื่นแทนเบี้ยประกันภัยได้ เช่น จัดให้แรงงานของราษฎรได้ใช้เป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น การเก็บภาษีอากรโดยทางอ้อมเป็นจำนวนมากคน คนหนึ่งวันละเล็กๆ น้อย ๆ ซึ่งราษฎรไม่รู้สึก ฯลฯ ดังนี้เป็นต้น

พระราชบัญญัติว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร ความคิดที่จะให้รัฐบาลได้มีประกันเช่นนี้แก่ราษฎรในต่างประเทศนับวันแต่จะเจริญขึ้นเป็นลำดับ ในการที่จะจัดให้รัฐบาลได้มีการประกันแก่ราษฎรเช่นนี้ ก็ต้องออกพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎรซึ่งบัญญัติให้เป็นหน้าที่ของรัฐบาล ที่จะต้องจ่ายเงินให้แก่ราษฎรทุกคนเป็นจำนวนพอกับที่ราษฎรจะนำเงินนั้นไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งที่ต้องการในการดำรงชีวิต เช่น

อาหาร เครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ได้ตามสมภาพ (ดูร่างพระราชบัญญัตินี้ต่อไปข้างท้าย)

ราษฎรขอบเป็นข้าราชการ การจ่ายเงินเดือนให้แก่ราษฎรถ้วนหน้านี้เห็นว่าถูกต้องต่อนิสัยของราษฎรไทยโดยแท้ เพราะเป็นที่ทราบกันอยู่ว่า ทุกๆ คนชอบทำราชการ ชอบมีเงินเดือน แต่กระนั้นก็ยังมีข้าราชการบางคนเที่ยวป่าวประกาศและป้องกันกีดขวางไม่อยากให้ราษฎรได้ทำราชการบ้าง ทั้งๆ ที่ผู้นั้นเองก็เป็นข้าราชการมีเงินเดือน

เงินเป็นสิ่งที่ใช้แลกเปลี่ยน ก็เมื่อรัฐบาลต้องจ่ายเงินเดือนแก่ราษฎรเช่นนี้จะเอาเงินที่ไหนมาจ่าย ก่อนที่จะกล่าวถึงเรื่องนี้ขอเตือนให้ระลึกเสียก่อนว่าเงินเป็นสิ่งที่รับประกานไม่ได้ เงินย่อมเป็นสิ่งที่จะใช้แลกเปลี่ยนกับปัจจัยแห่งการดำรงชีวิต เช่นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ ฯลฯ การจ่ายเงินก็เท่ากับการจ่ายอาหาร เครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ ฯลฯ ขอให้ระลึกว่าเงินที่ท่านหาได้ ท่านนำเอาเงินนั้นไปทำไม ท่านก็นำไปแลกเปลี่ยนกับปัจจัยแห่งการดำรงชีวิต เหตุฉะนั้นถ้าจะเปรียบเทียบว่าเงินเป็นคะแนนชนิดหนึ่งก็ไม่ผิด การจ่ายเงินเดือนก็เท่ากับจ่ายคะแนนให้ราษฎร ที่จะจับจ่ายแลกเปลี่ยนกับปัจจัยแห่งการดำรงชีวิตตามความต้องการของราษฎร

ผลที่สุดราษฎรจะพึงได้รับก็คือ ปัจจัยแห่งการดำรงชีวิต เช่นอาหาร สถานที่อยู่ ฯลฯ

รัฐบาลไม่ต้องริบทรัพย์ของผู้มั่งมี ฉะนั้นในการจ่ายเงิน

เดือนให้แก่ราษฎรนั้นรัฐบาลไม่ต้องริบทรัพย์ของผู้มั่งมีมาจ่าย รัฐบาลอาจจัดให้มีปัจจัยแห่งการดำรงชีวิต โดยจัดให้มีสหกรณ์ให้พร้อมมูลเพื่อรับแลกกับเงินเดือนซึ่งรัฐบาลให้แก่ราษฎรเป็นหักกลบลบหนี้กันไป เช่นราษฎรคนหนึ่งได้รับเงินเดือน ๒๐ บาท และราษฎรต้องการอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ เป็นจำนวน ๒๐ บาท ดังนี้แล้ว เงินที่รัฐบาลจ่ายให้แก่ราษฎรไปเช่นนี้แล้ว ก็กลับมาเป็นของรัฐบาลอีก เงินที่จะคงตกแก่ราษฎรก็ต่อเมื่อต้องการ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ เป็นจำนวนราคาน้อยกว่าจำนวนที่ตนได้รับ เงินที่ตกอยู่ในมือราษฎรนี้เท่านั้นที่รัฐบาลจะต้องจัดหาทุนสำรองตามประเพณีนิยมของโลก เช่นทองคำ หรือเนื้อเงิน หรือถ้าจะต้องออกธนบัตรให้มาก ซึ่งต้องการทุนสำรองมาก รัฐบาลอาจจัดให้มีธนาคารแห่งชาติเป็นที่เชื่อถือได้ ซึ่งราษฎรจะได้นำเงินมาฝากและจับจ่าย ก็ใช้เช็คหักกลบลบหนี้ ดังนี้ธนบัตรที่จะออกใช้หมุนเวียนก็ไม่จำเป็นที่จะต้องมีจำนวนมากมาย

๒๘ *รัฐบาลเป็นผู้ประกอบเศรษฐกิจเสียเอง* ฉะนั้นการที่จะให้รัฐบาลเป็นผู้ประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร โดยรัฐบาลเป็นผู้จ่ายเงินเดือนให้ราษฎรแล้ว ก็จำเป็นอยู่เองที่รัฐบาลจะต้องจัดให้มีสหกรณ์เป็นผู้ทำสิ่งของ ซึ่งเป็นปัจจัยแห่งการดำรงชีวิตและเป็นผู้จำหน่ายสิ่งเหล่านี้เสียเอง ถ้ารัฐบาลไม่จัดให้มีสหกรณ์เป็นผู้จัดทำและจำหน่ายปัจจัยเหล่านี้เสียเองหรือเป็นผู้ควบคุมแล้ว รัฐบาลจะประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎรได้อย่างไร รัฐบาลจะเอาเงินที่

ไหนมาจ่ายเป็นเงินเดือนให้แก่ราษฎร

การประกอบการเศรษฐกิจใดๆ ย่อมต้องอาศัย

๑. ที่ดิน ซึ่งรวมทั้งทรัพย์ซึ่งติดอยู่บนพื้นดินและใต้ดิน

๒. แรงงาน

๓. เงินทุน

๒๙ *ราษฎรไม่มีที่ดินและเงินทุนพอ* ราษฎรในแวดินแดนต่างๆ มีที่ดินและเงินทุนเพียงพออยู่หรือ เราจะเห็นได้ว่า ๗๙ เปอร์เซ็นต์ของราษฎรหามีที่ดินและเงินทุนเพอที่จะประกอบแต่สำหรับไม่ครบถ้วนไม่ ราษฎรต่างก็มีแรงงานประจำของตน แรงงานนั้นเขาจะเอาไปทำอะไร เมื่อคนไม่มีที่ดินและเงินทุนเพียงพอ

ที่ดินแรงงานเงินทุน เท่าจะมีจำนวนเท่าใดที่ดิน แรงงาน เงินทุนของราษฎรรวมกันแล้วจะเห็นได้ว่า ในประเทศสยามมีที่ดินเพียง ๕๐๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตรเศษ (คิดเป็นไร่ได้กว่า ๓๒๐,๐๐๐,๐๐๐ ไร่) บนพื้นดินอุดมไปด้วยต้นไม้และพืชพันธุ์ที่จะปลูกฝัก ในใต้ดินนั้นอุดมไปด้วยแร่โลหะธาตุทั้งหลาย มีพลเมืองถึง ๑๑ ล้านคนเศษ ส่วนเงินทุนนั้นเล่า แม้เราจะไม่มีมากมาย แต่ประเทศสยามไม่ใช่บ่าเถือนเสียทีเดียวทรัพย์สินและชื่อเสียงของประเทศที่ได้มีอยู่ก็อาจเป็นทางที่จะหาเงินทุนมาได้อย่างโดยนโยบายการคลังอันไม่ทำให้เป็นที่เดือดร้อนแก่ราษฎร

หมวดที่ ๕

แรงงานที่สูญเสียไปและพวกหนักโลก

น่าเสียใจซึ่งที่ดินของเราอันอุดมอยู่แล้วนั้น ยังมิได้ใช้ให้เป็นประโยชน์ ทั้งนี้เพราะการประกอบการเศรษฐกิจตามทำนองที่เอกชนต่างคนต่างทำดังที่เป็นมาแล้ว ทำให้แรงงานสูญสิ้นเสียไปโดยเปล่าประโยชน์บ้าง และขาดเครื่องจักรกลที่จะช่วยแรงงานให้ได้ผลดียิ่งขึ้นบ้าง มีพวกหนักโลก (social parasite) บ้าง ดังจะได้พรรณาต่อไปนี้

บทที่ ๑ แรงงานเสียไปโดยมิได้ใช้เต็มที่

จะเห็นได้ว่าชาวนา ซึ่งเป็นพลเมืองส่วนมากของประเทศสยาม ทำนาปีหนึ่งคนหนึ่งไม่เกิน ๖ เดือน (รวมทั้งไถ หว่าน เกี่ยว ฯลฯ) ยังมีเวลาเหลืออีก ๖ เดือน ซึ่งต้องสูญเสียไป ถ้าหากว่าเวลาที่เหลือ ๖ เดือนนี้ ราษฎรมีทางที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์ในการประกอบการเศรษฐกิจได้แล้วความสมบูรณ์ของราษฎรก็ย่อมจะเพิ่มขึ้นได้ ข้าพเจ้ายินดีที่จะได้รับคำชี้แจงจากผู้สนใจในการเศรษฐกิจว่า การที่แก้ไขให้ราษฎรได้ใช้เวลาว่างที่เหลืออยู่นี้ให้เป็นประโยชน์ได้ ด้วยวิธีที่ปล่อยให้เอกชนต่างคนต่างทำนั้นสำเร็จได้อย่างไร ข้าพเจ้าเห็นว่ามีอยู่ก็แต่รัฐบาลที่จะกำหนดวางแผนเศรษฐกิจแห่งชาติให้ราษฎรใช้เวลาที่เหลืออีก ๖ เดือนนี้เป็นประโยชน์

บทที่ ๒ แรงงานเสียไปเพราะจัดการเศรษฐกิจไม่เหมาะ

แรงงานเปลืองโดยแยกกันทำ แม้แรงงานที่ใช้ในการประกอบการเศรษฐกิจในระหว่าง ๖ เดือนนั้นก็ดี แรงงานเหล่านี้ยังเปลืองไปโดยใช้เวลาและเอกชนต่างคนต่างทำ เช่นชาวนาที่ต่างแยกกันทำเป็นราย ๆ ไปทั้งนี้ แรงงานย่อมเปลืองมากกว่ารวมกันทำ ชาวนารายหนึ่งย่อมเลี้ยงครอบครัวของตนเอง ไถ หว่าน เกี่ยวของตนเอง (ยกเว้นมีการลงแขกบ้างครั้งคราว) ต้องหาอาหารเอง แต่ถ้าหากชาวนารวมกันทำก็คาดจะประหยัดแรงงานลงได้ เช่น ครอบครัวหนึ่งมีชาวนาที่แยกกันทำจะต้องเลี้ยงเอง ถ้ารวมกันทำ ๆ ของนามีครอบครัวรวมหลายตัวแล้ว ครอบครัวนั้นก็อาจรวมกันเลี้ยง และใช้คนเลี้ยงรวมกันได้เป็นการประหยัดแรงงานได้ส่วนหนึ่ง นอกจากนั้นการบ้าน เช่นอาหารก็จะรวมกันทำได้เหมือนดังเช่น สโมสรหรือร้านจำหน่ายอาหาร ที่วันหนึ่ง ๆ มีคนมารับประทานอาหารหลายสิบคนและอาจใช้คนปรุงอาหารเพียงคนหนึ่งหรือสองคนได้

ดังนั้นแรงงานในการทำอาหาร ในการเลี้ยงครอบครัว ฯลฯ นั้น เมื่อชาวนารวมกันทำแล้วก็จะประหยัดได้อีกมาก และแรงงานที่ยังเหลืออยู่ก็จะนำไปใช้เป็นประโยชน์ในการประกอบการเศรษฐกิจที่เรายังขาดอยู่ ก็ถ้าหากปล่อยให้เอกชนต่างคนต่างทำอยู่เช่นนี้ตลอดไปแล้ว การประหยัดแรงงานก็ย่อมมีไม่ได้

บทที่ ๓ แรงงานที่เสียไปโดยไม่ใช้เครื่องจักรกล

แรงงานเสียไปโดยใช้วิธีบ่ำเฉื่อน เรื่องนี้ย่อมทราบกันอยู่ดีแล้วว่า การทำนาของเราได้ใช้วิธี ไถ หว่าน เกี่ยวของตนเอง ฯลฯ เหล่านี้โดยแรงคนและสัตว์พาหนะ จริงอยู่วิธีทำด้วยแรงคนและสัตว์พาหนะนี้ ย่อมเป็นการจำเป็นอย่างยิ่งในสมัยที่เครื่องจักรกลยังมิได้คิดขึ้นในเวลานั้น แต่ถ้าให้ผู้ชำนาญการจักรกลปรับปรุงเครื่องจักรกลให้เหมาะสมแก่ภูมิประเทศแล้ว ซึ่งสามารถเป็นได้ เพราะวิทยาศาสตร์ใด ๆ ในโลกที่สามารถทำได้เช่นนั้นไม่มี เว้นแต่จะไม่ได้สนใจกันเท่านั้น

ผลดีของเครื่องจักร และเป็นธรรมดาของการเศรษฐกิจเมื่อมีเครื่องจักรกล แรงงานก็ย่อมจะเพิ่มขึ้นได้มาก เช่นการไถนาโดยทดลองทำกันในเวลานี้ ก็ย่อมเห็นได้ชัดแล้วว่าเครื่องไถนาเครื่องหนึ่งซึ่งใช้คนสองคน อาจทำการได้ในฤดูกาลหนึ่งหลายพันไร่ คนไทย เป็นผู้ที่มีร่างกายเล็กและแข็งแรงน้อยกว่าคนจีนและฝรั่ง การทำเศรษฐกิจใดถ้าอาศัยกำลังแรงคนแล้ว เราจะสู้คนจีนหรือฝรั่งไม่ได้ เราจะสู้ได้ก็ต่อเมื่อเราใช้เครื่องจักรกล การนำเครื่องจักรมาใช้นี้ ชาวนาทุก ๆ คนสามารถมีเครื่องจักรกลได้หรือ ชาวนามีทุนพอที่จะซื้อหรือ เป็นความจริงที่เอกชนบางคนย่อมหามาได้ เพราะมีเงินทุน ไม่จำเป็นต้องอาศัยรัฐบาล แต่ให้พึงระมัดระวังว่า เครื่องจักรมีคุณอนันต์และโทษมหันต์เหมือนกัน การที่ในต่างประเทศมี

คนที่ไม่มีงานทำมากขึ้นในทุกวันนี้ ไม่ใช่เพราะเครื่องจักรกลที่มีขึ้นแทนแรงงานของคนดอกหรือ เครื่องจักรกลเมื่อมีมาก คนไม่มีงานทำย่อมมีมากขึ้น สมมติว่าโรงงานทอผ้า ซึ่งแต่เดิมเป็นโรงงานแก่ ๆ ด้วยมือใช้คนงาน ๑,๐๐๐ คน เมื่อโรงทอผ้านั้นเปลี่ยนมาใช้เครื่องจักรกลต้องการคนงานเพียง ๑๐๐ คน เช่นนี้แล้ว คนอีก ๙๐๐ คน ก็จะต้องออกจากโรงงานนั้น กลายเป็นคนไม่มีงานทำ แต่ทั้งนี้จะโทษเครื่องจักรกลก็มิได้ เพราะเครื่องจักรกลเป็นสิ่งที่ช่วยมนุษย์มิให้ต้องทรมาน การที่มีคนไม่มีงานทำ เพราะโรงงานได้เปลี่ยนใช้เครื่องจักรกลนั้น เป็นโดยเหตุที่เอกชนต่างคนต่างทำ และเป็นธรรมดาอยู่เอง ซึ่งเมื่อโรงงานต้องการคนงาน ๑๐๐ คน คนงานที่เหลืออีก ๙๐๐ คน เจ้าของโรงงานจะมีความจำเป็นอย่างไรที่จะต้องจ้างเอาไว้ให้เปลืองเปล่า ๆ และอีก ๙๐๐ คนนี้จะไปทำงานที่ไหนทำ ถ้าโรงงานต่าง ๆ หรือการกสิกรรมต่าง ๆ ไม่ใช้[illegible]ไปทั้งนั้น คนที่ไม่มีงานทำจะมีจำนวนมาก ผลสุดท้ายความอดอยากก็มาสู่ แต่ถ้ารัฐบาลเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจเสียเองแล้วก็ได้ผลดีอย่างเดียวที่จะได้รับจากเครื่องจักรกล

ถ้ารัฐบาลทำเองจะได้รับแต่ผลดีของเครื่องจักรกล เช่นเดียวกับโรงงานทอผ้าตามตัวอย่างที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งเปลี่ยนไปใช้เครื่องจักรกลมีคนงานที่ต้องขยกจากโรงงานนั้น ๙๐๐ คน รัฐบาลอาจรับคนเหล่านี้ไปทำในโรงงานอื่นที่จะตั้งขึ้นใหม่ เช่นโรงทำไหม โรงทำน้ำตาล หรือสร้างถนนหนทาง ไปทำสร้างป่า หรือทำการเพาะปลูก ฯลฯ และ

สมมติว่าโรงงานและการประกอบเศรษฐกิจต่าง ๆ มีอยู่พร้อมบูรณ์เพียงพอ ไม่จำต้องขยายต่อไปแล้ว ก็ลดเวลาทำงานของคนงานลง เช่นเดิมทำวันละ ๘ ชั่วโมง เมื่อเครื่องจักรกลมีมากขึ้นคนงานมีมากก็ลดลง เช่นเหลือวันละ ๗-๖-๕-๔-๓-๒-๑ ดังนี้ โดยไม่ต้องลดเงินเดือนของคนงาน ด้วยวิธีนี้ก็จะได้รับผลดีจากเครื่องจักรกล คือลดความทรมานร่างกายของมนุษย์ได้มากขึ้น จริงอยู่ การที่เอกชนเป็นเจ้าของโรงงาน เอกชนอาจลดเวลาทำงานได้ แต่การลดเวลาทำงานนั้นเอกชนย่อมลดค่าจ้างลงได้ ยิ่งกว่านั้นถ้าจำนวนคนไม่มีงานทำมีมากกว่างานที่จะมีให้ทำแล้ว ค่าจ้างก็ลดลงเป็นธรรมดา และเป็นกฎแห่งการเศรษฐกิจ ผลร้ายจะตกอยู่แก่ราษฎร และเครื่องจักรกลจะเป็นสิ่งประหัตประหารราษฎร เมื่อไม่ต้องการประหัตประหารก็ไม่ต้องใช้เครื่องจักรกล เมื่อไม่ใช้เครื่องจักรกลความล้าหลังก็จะมีอยู่ต่อไป

การหาทุนสดวกกว่าเครื่องจักรกล การที่รัฐบาลเป็นผู้ประกอบเศรษฐกิจเสียเองโดยจัดให้มีสหกรณ์นั้น นอกจากจะแก้ปัญหาเรื่องแรงงานแล้ว การหาทุนยังสดวกยิ่งกว่าเอกชนเพราะรัฐบาลอาจวางนโยบายการคลัง เช่นการเก็บภาษีทางอ้อม (indirect tax) ซึ่งเก็บจากราษฎรคนหนึ่งวันหนึ่งเล็กน้อย ซึ่งราษฎรไม่รู้สึกเดือดร้อนนัก เมื่อรวมเป็นปีก็ได้เงินจำนวนมาก เช่นถ้าหากจะมีภาษีทางอ้อมใด ซึ่งเก็บจากราษฎรคนหนึ่งวันละ ๑ สตางค์ ในปีหนึ่งพลเมือง ๑๑ ล้านคนก็คงได้ ๔๐ ล้านบาทเศษ นอกจากนี้รัฐบาลยังอาจที่จะ

อาศัยชื่อเสียงและทรัพย์สินของรัฐบาล จัดการกู้เงินอันเป็นประกันดีกว่าเอกชน หรือรัฐบาลอาจตกลงกับต่างประเทศซื้อเครื่องจักรกลมาเป็นจำนวนมาก ซึ่งได้ราคาถูกและผ่อนส่งเป็นงวด ๆ ดังที่ต่างประเทศได้เคยทำมาได้ผลดี

บทที่ ๔ แรงงานที่เสียไปเพราะบุคคลที่เกิดมาหนักโลก

พวกหนักโลกที่ไม่มีความเจริญ ในประเทศสยามนี้มีบุคคลที่เกิดมาหนักโลกอาศัยบุคคลอื่นกินมีจำนวนไม่น้อย กล่าวคือคนเป็นผู้ไม่ประกอบการเศรษฐกิจหรือการใดให้เหมาะสมกับแรงงานของตน อาศัยอาหารเครื่องนุ่งห่มและสถานที่ของผู้อื่น หรือบางทีก็ทำงานเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่นในกรุงเทพ ฯ หรือในหัวเมือง เมื่อเดินตามบ้านของคนชั้นกลางหรือตามบ้านของคนมั่งมีแล้ว ก็จะเห็นว่าผู้ที่อาศัยกินอยู่เป็นจำนวนมาก บุคคลจำพวกนี้นอกจากประหนักโลกแล้วยังเป็นเหตุที่ทำให้ราคาสิ่งของเพิ่มขึ้นได้ เช่นในประเทศหนึ่งมีคนทำงาน ๑๐๐ คน ทำข้าวได้คนหนึ่ง ๑ ตัน ได้ข้าว ๑๐๐ ตัน แต่มีคนที่อาศัยกินอยู่เปล่า ๕๐ คนดังนี้ ถ้าพวกหนักโลกนี้ทำงานร่วมกับอีก ๑๐๐ คน ก็คงจะได้เพิ่มขึ้นอีก ๕๐ ตัน ข้าวก็ย่อมจะเพิ่มได้เพราะข้าวมีจำนวนมากขึ้น บุคคลจำพวกนี้ถ้าปล่อยให้อยู่ตามปัจจุบันนี้ก็จะกลายเป็นคนขี้เกียจไป การปล่อยให้เอกชนต่างคนต่างทำและปล่อยให้มีคนเกียจคร้านคอยอาศัยกินดังนี้ ผลเศรษฐกิจของประเทศก็จะลดน้อยลง ไม่มีวิธีใดที่ดีกว่าที่รัฐบาลจะประกอบ

การเศรษฐกิจเสียเอง และหาทางที่จะบังคับและให้ราษฎรประเภทนี้ทำงาน จึงจะใช้แรงงานของผู้ที่หนักโลกนี้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองได้

หมวดที่ ๔

วิธีซึ่งรัฐบาลจะหาที่ดิน แรงงาน เงินทุน

หลักสำคัญที่ควรคำนึงก็คือ รัฐบาลจำต้องดำเนินวิธีละม่อม คือต้องอาศัยการร่วมมือระหว่างคนมั่งมีกับคนจน รัฐบาลจะต้องไม่ประหัตประหารคนมั่งมี

บทที่ ๑ การจัดหาที่ดิน

เจ้าของที่ดินเวลานี้ไม่ได้รับผลจากที่ดินเพียงพอ เวลานี้ที่ดินซึ่งทำการเพาะปลูกได้ตกอยู่ในมือของเอกชน นอกนั้นเป็นป่าที่จะต้องโค่นสร้าง ที่ดินซึ่งอยู่ในมือเอกชนเวลานี้ ผลจากที่ดินนั้นย่อมได้แทบไม่คุ้มค่าใช้จ่ายและค่าอากรหรือค่าดอกเบี้ยเพราะชาวนาเวลานี้แทบกล่าวได้ว่า ๙๙ เปอร์เซ็นต์เป็นลูกหนี้เอาที่ดินไปจำนองหรือเป็นประกันต่อเจ้าหนี้ ฝ่ายเจ้าของเองก็เก็บดอกเบี้ยหรือต้นทุนไม่ได้ หรือผู้ที่มีนาให้เช่า เช่นนาในทุ่งรังสิตเป็นต้น เจ้าของนาแทนที่จะเก็บค่าเช่านาได้ กลับต้องออกเงินเสียค่านาเป็นการขาดทุนย่อยยับกันไป ไม่ว่าคนจนหรือคนมีเงิน เจ้าของนาเป็นส่วนมากประสงค์ขายนา แม้จะต้องขาดทุนลงบ้าง หรือฝ่ายเจ้าหนี้ที่ให้ชาวนายืมเงินก็อยากได้เงินของตนคืน

รัฐซื้อที่ดินคืน การบังคับจำนองหรือการนำเอาที่ดินออกขายทอดตลาดนั้น เวลานี้ราคาที่ดินก็ตกต่ำ ทั้งนี้เป็นผลที่การประกอบเศรษฐกิจรัฐบาลปล่อยให้เอกชนต่างคนต่างทำ เมื่อการเป็นเช่นนี้แล้ว ถ้ารัฐบาลจะซื้อที่ดินเหล่านั้นกลับคืนมา ก็เชื่อว่าชาวนา เจ้าของที่ดิน ผู้รับจำนองทั้งหลายคงจะยินดีไม่ใช่น้อย เพราะการที่ตนยังคงมีกรรมสิทธิอยู่ในที่ดินหรือยังคงยึดที่ดินไว้เป็นประกันเช่นนี้จะขาดทุนอย่างเดียว การซื้อที่ดินกลับคืนมานี้ เป็นวิธีหนึ่งในวิธีริบทรัพย์ของคอมมูนิสต์

รัฐบาลจะเอาเงินที่ไหนมาซื้อที่ดิน

ในเวลานี้รัฐบาลไม่มีเงินจะซื้อที่ดินได้เพียงพอ แต่รัฐบาลอาจออกใบกู้ให้เจ้าของที่ดินถือไว้ตามราคาที่ดินของตน ใบกู้นั้นรัฐบาลจะได้กำหนดแทนดอกเบี้ย ให้ตามอัตราดอกเบี้ยของการกู้เงินในขณะที่ซื้อ ซึ่งไม่เกินร้อยละ ๑๕ อันเป็นอัตราสูงสุดในกฎหมาย เช่นที่ดินราคา ๑,๐๐๐ บาท เจ้าของที่ดินก็ถือใบกู้เป็นราคา ๑,๐๐๐ บาท และสมมติว่าดอกเบี้ยในขณะนั้นเป็นร้อยละ ๗ เจ้าของที่ดินก็ได้ดอกเบี้ยปีละ ๗๐ บาท เป็นต้น ดังนี้เป็นการได้ที่แน่นอนยิ่งกว่าการให้เช่าหรือให้ทำเอง ทั้งนี้ก็เท่ากับเจ้าของที่ดินแทนที่จะถือโฉนดหรือหนังสือสำคัญสำหรับที่ดินบอกจำนวนเนื้อที่ เจ้าของที่ดินถือใบกู้ของรัฐบาลบอกจำนวนเงินที่รัฐบาลเป็นลูกหนี้

ที่ดินชนิดใดบ้างที่รัฐบาลต้องซื้อกลับคืน

ที่ดินไม่จำต้องซื้อคืน ที่ดินที่รัฐบาลต้องซื้อกลับคืนนั้น ก็คือที่ดินที่จะใช้ประกอบการเศรษฐกิจ เช่นที่เหมืองหรือไร่เป็นต้น ส่วนที่บ้านอยู่อาศัยนั้นไม่จำเป็นที่รัฐบาลต้องซื้อคืน เว้นไว้แต่เจ้าของประสงค์จะขายแลกกับใบกู้ การจัดให้มีบ้านสำหรับครอบครัว (homestead) ซึ่งเมื่อคิดเทียบกับเนื้อที่ทั้งหมดในประเทศแล้ว ไม่มีจำนวนมากมายที่จะเป็นการขัดขวางต่อทางดำเนินเศรษฐกิจ เหตุฉะนั้นจะยังคงให้มีอยู่ได้ ก็ไม่เป็นการแปลกประหลาดอันใด

เมื่อที่ดินได้กลับคืนมาเป็นของรัฐบาลเช่นนี้แล้ว รัฐบาลจะได้กำหนดลงไปได้ถนัดว่า การประกอบการเศรษฐกิจในที่ดินนั้นจะแบ่งออกเป็นส่วนอย่างไรและจะต้องใช้เครื่องจักรกลชนิดใดเป็นจำนวนเท่าใด การทดน้ำจะต้องขุดคูหรือทำคันนาอย่างไร ในเวลานี้ที่ดินที่แยกย้ายอยู่ระหว่างเจ้าของต่าง ๆ นั้น ต่างเจ้าของก็ทำคูทำคันนาของตน แต่เมื่อที่ดินตกมาเป็นของรัฐบาลเช่นนี้แล้ว ถ้าที่ที่มีระดับอันเดียวกันก็จะประหยัดค่าใช้จ่ายลงได้มาก เช่นการทำคูคันนาอาจจะทำน้อยลงได้ นอกจากนั้นการใช้เครื่องจักรกล เช่นการไถก็จะได้ดำเนินติดต่อกัน มิฉะนั้นจะต้องไถที่นี่แห่งหนึ่งที่โน่นแห่งหนึ่งเป็นการชักช้าเสียเวลา และการบำรุงที่ดินโดยวิชาเทคนิคย่อมจะทำได้สะดวก เราจะเห็นได้ว่าในเวลานี้ราษฎรยังหลงเชื่อในวิธีโบราณแม้ผู้ชำนาญการกสิกรรมจะพร่ำสอน ก็ต้องกินเวลาอีกนาน

เมื่อรัฐบาลเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจเอง รัฐบาลจะต้องกฎเกณฑ์ไว้ ราษฎรซึ่งเป็นลูกจ้างของรัฐบาลย่อมปฏิบัติตาม

ความรักในที่ดิน

ในตำราเศรษฐวิทยา ซึ่งผู้แต่งนิยมในเสรีภาพปล่อยให้เอกชนต่างคนต่างทำ และพวกรัฐบาลที่กลัวว่ารัฐบาลจะถูกโค่น โดยการที่ราษฎรรวมกันทำงานมาก ๆ แล้วเกรงจะเป็นภัยต่อรัฐบาลนั้น มักจะสอนว่า การที่รัฐบาลจะมีที่ดินเสียเองแล้ว จะทำให้ราษฎรไม่มีความรู้สึกรักในที่ดิน เหมือนกับที่ราษฎรได้เป็นเจ้าของในที่ดินนั้นเอง การบำรุงที่ดินจะไม่เกิดผล เพราะเหตุที่ราษฎรไม่มีความรักในที่ดิน ดังที่ท่านผู้กล่าวหลับตาพูด การที่เพาะราษฎรไม่รักที่ดินของตนเป็นสุภาษิตมานานปรัชญาแล้ว ก็เนื่องมาจากความคิดที่รักตัว (egoism) กล่าวคือให้รักตนของตน ให้รักทรัพย์สินของตน ดังนี้ย่อมเป็นการตรงข้ามกันกับการที่เพาะให้รักชาติ รักผู้อื่นที่เป็นมนุษย์ที่ร่วมชาติ (altruism)

รักตัวหรือรักชาติ มีผู้พูดถึงการรักชาติเสมอ การที่เพาะให้รักตัว ให้รักทรัพย์สินของตัวนี้ มิเป็นการตรงกันข้ามกับการที่ว่ารักชาติหรือ ข้าพเจ้าสงสัยนักว่าผู้ที่อ้างว่ารักชาติ แต่เที่ยวสั่งสอนให้รักตนเองด้วย เช่นนั้น จะรักชาติจริงแต่ปาก และน้ำใจจะรักชาติจริงหรือไม่ อนึ่งได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า เพื่อที่จะไม่ตัดความรู้สึกในครอบครัวของราษฎร รัฐบาลก็ยอมให้เอกชนมีกรรม-

สิทธิในบ้านที่อยู่ได้แล้ว ก็ควรจะมีความรักในที่ดินอันเป็นของตน เพียงพออยู่แล้ว เวลานี้ขอให้สังเกตเช่นในกรุงเทพมหานคร มีผู้ที่เช่าที่ดินหรือที่เช่าบ้านเขาอยู่ หรือเช่าห้องแถวอยู่เป็นมากมายก่ายกอง พวกนั้นมีที่ดินที่ไหนที่เขาจะรัก และถ้าถือว่า คนต้องมีที่ดินจึงจะรักชาติแล้ว ก็คนที่เช่าบ้านเขาอยู่นั้น มิเป็นผู้ที่ไม่รักชาติหรือ ข้าพเจ้ามิเชื่อเลยว่า ผู้ที่เช่าบ้านเขาอยู่นั้นจะเป็นผู้ที่ไม่รักชาติไปทั้งหมด ความจริงผู้ที่มีที่ดินอยู่มากนั่นแหละ บางคนที่ตกลงในแผนเศรษฐกิจใด ๆ ก็นึกพะวงแต่ที่ดินของตน ขอให้ผู้อ่านสังเกตและเปรียบเทียบให้ดี และมองดูรอบ ๆ ข้างของท่าน และสังเกตดูบุคคลเหล่านั้นว่า คนที่มีที่ดินรักชาติยิ่งกว่าคนที่ไม่มีที่ดินหรืออย่างดีที่สุดข้าพเจ้าก็ตัดสินให้ว่ามีความรักชาติเท่ากัน เหตุฉนั้นการที่มีที่ดินและไม่มีที่ดิน ไม่ใช่เป็นเหตุที่ทำให้เกิดความรักชาติยิ่งหย่อนกว่าคิดเลย

ส่วนเขาที่ว่าผู้ที่ไม่ใช่เป็นเจ้าของที่ดิน จะไม่ตั้งใจบำรุงที่ดินนั้น เห็นว่าการเป็นไปไม่ได้ ก็เมื่อที่ดินรัฐบาลกลับซื้อเอามาเป็นของกลาง ก็เท่ากับว่า ราษฎรทั้งหมดเป็นเจ้าของที่ดินนั้น เหมือนดังบริษัทที่มีผู้ถือหุ้นมาก ๆ และเป็นผู้ถือกรรมสิทธิเช่นนี้ บริษัทนั้นจะมิบำรุงที่ดินของเขาหรือ เรากลับจะเห็นเป็นการตรงกันข้ามที่บริษัทที่มีที่ดินแล้วจะบำรุงที่ดินของเขาดีกว่าเอกชนที่มีที่ดินเสียอีก เวลานี้เรามีผู้ชำนาญการกสิกรรมเป็นเจ้าราชการคอยดูและแนะ

นำในการบำรุงที่ดิน ต่อไปเมื่อที่ดินเป็นของรัฐบาล เราก็คงมีข้าราชการ ที่เป็นผู้ชำนาญในการกสิกรรมที่จะตรวจตราบำรุงที่ดินด้วยอาศัยวิชาความรู้ความชำนาญ ความสามารถเหมือนดังที่ข้าราชการกสิกรรมในเวลานี้ ถ้าหากจะกล่าวว่า ที่ดินจะไม่ได้รับการบำรุงขึ้นนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าเป็นการพูดอย่างดูหมิ่นเจ้าราชการผู้ชำนาญการกสิกรรมโดยมิบังควร

ข้าพเจ้าเห็นเป็นการตรงกันข้ามที่ที่ดินจะได้รับการบำรุงยิ่งขึ้น เช่นในการทดน้ำ ในการปรับปรุงที่ดิน และในการเพาะปลูก ที่จะใช้เมล็ดพันธุ์หรือปุ๋ยเหล่านี้ ผู้ชำนาญการกสิกรรมจะได้ใช้วิชาความรู้ความสามารถของเขาเต็มที่ ไม่เหมือนกับปัจจุบันนี้ แม้ผู้ชำนาญการกสิกรรมจะพร่ำสอนสักเท่าใด ๆ ราษฎรก็ไม่ใคร่จะเชื่อ เพราะนิยมอยู่แต่ในแบบโบราณไม่เปิกหูเปิกตา

ราษฎรที่ปราศจากที่ดิน ในการทำกสิกรรมนั้นจะเป็นข้าราชการ ซึ่งอาจสมัครทำการกสิกรรมในที่ดิน เรียกว่าเกษตรทางกสิกรรมมีไม่พอก็สมัครทำงานเอาได้ คงมีอาหารกิน มีเครื่องนุ่งห่ม มีสถานที่ที่อยู่ ฯลฯ เป็นต้น ไม่เดือดร้อนเหมือนไปไปมาว่าไม่ประกอบทางกสิกรรม แต่กลับจะได้รับความสุขสบายมากขึ้น โดยที่รัฐบาลเป็นผู้จัดการเศรษฐกิจเสียเอง

ขอให้เปรียบเทียบกับข้าราชการในปัจจุบันนี้ที่เป็นส่วนมาก ว่าตระกูลพวกนี้ว่า เดิมทีเดียวก็ทำกสิกรรมเป็นส่วนใหญ่ และ

ผู้นั้นก็ต้องละที่นาของตระกูล เข้ามารับราชการในกรุงเทพ ฯ หรือในหัวเมืองเช่นนี้ ข้าราชการผู้นั้นทำไมจึงละทิ้งที่ดินเช่นนั้น และข้าราชการเหล่านั้น จะมีรักชาติน้อยกว่าชาวนาที่มีที่ดินดอกหรือ ถ้าเป็นเช่นนั้นก็ไม่ควรจะละที่นาของตนมา ซึ่งข้าพเจ้าเชื่อว่าจะเป็นไปตามคำกล่าวหานั้นไม่ได้

ระวังคำกล่าวของบุคคลบางจำพวก เท่าที่ได้พิจารณาคำกล่าวหาของบุคคลบางจำพวก ที่ต้องการให้เอกชนมีที่นาอยู่นั้น มูลเหตุแห่งคำกล่าวนั้น เนื่องมาจากผู้ที่ถือลัทธินิยมให้เอกชนต่างคนต่างทำ และเสกแสร้งเหตุผลสนับสนุนซึ่งล่อใจเอกชนให้มีทรัพย์สินคล้ายเป็นการให้สินบนโดยทางอ้อม ๆ และพวกรัฐบาลที่ขวัญหนีดีฝ่อในการที่ราษฎรจะละที่นามาสมัครในการทำงานอุตสาหกรรมอื่น ๆ ซึ่งราษฎรทำอยู่รวมกันเป็นส่วนมาก ๆ และเกรงว่าถ้าราษฎรอยู่รวมกันเป็นส่วนมาก ๆ เช่นนี้ จะเห็นการมิดีมิร้ายของตน หรือตนอ่อนแอ ไม่สามารถจะปฏิบัติให้ราษฎรได้รับความสุขสมบูรณ์ในทางเศรษฐกิจได้ และเกรงว่า ตนจะหลุดพ้นจากตำแหน่ง ซึ่งเป็นการหน่วงความเจริญโดยแท้ และพวกนี้ที่บ่าวร้องให้คนนิยมในเหตุผลของตน ซึ่งคนที่ไม่ตรึกตรองก็หลงเชื่อเอาได้ง่าย ๆ และบ่าวร้องกันต่อ ๆ ไป

บทที่ ๒ การจัดหาการงาน

ข้าราชการบางคนคิดกันมิอยากให้ราษฎรเบื่นข้าราชการ นิสัยของคนไทยชอบทำราชการ คือชอบเอาแรงงานของตนมาแลก-

กับเงินเดือนของรัฐบาล นิสัยเช่นนี้มีอยู่แน่ชัด แม้ไหม่ปุยเมฆก็คัดค้านว่ารัฐบาลไม่ควรทำอุตสาหกรรมเองก็ดี บุคคลเช่นนั้นก็เป็นข้าราชการส่วนมาก ตนเองหาได้เหลียวดูว่าในขณะที่ตนเพ้อเจ้อนั้นว่าตนเป็นข้าราชการหรือไม่ ตนคอยแต่คิดกันผู้อื่นมิให้เป็นข้าราชการ ซึ่งผู้อื่นก็มีนิสัยทำราชการเหมือนตนทั้งสิ้น ฉะนั้นการวิจารณ์ของบุคคลจำพวกนี้ ท่านผู้อ่านพึงระวังจงหนัก และขอให้ถามผู้นั้นเสมอว่า "ท่านเป็นข้าราชการหรือเปล่า เมื่อท่านเป็นข้าราชการแล้ว เหตุใดท่านคิดกันราษฎรไม่ให้เป็นข้าราชการบ้างเล่า"

ราษฎรรับราษฎรเป็นข้าราชการ เมื่อนิสัยของคนไทยชอบทำราชการเช่นนี้แล้ว ไม่เป็นการง่ายอันใดที่จะบังคับคนไทยทั้งหมดให้เข้าทำราชการ แต่การทำราชการไม่หมายความว่าเพียงแต่เป็นการนั่งบัญชาในสำนักงาน การประกอบการเศรษฐกิจที่รัฐบาลทำก็เรียกว่าเป็นราชการด้วย

ในการนี้ รัฐบาลจะต้องจัดหางานให้ราษฎรที่มีอายุ เช่น ตั้งแต่ ๑๘ ปีขึ้นไปถึง ๕๙ ปี ต้องทำงานตามคุณวุฒิ กำลังและความสามารถของตน ต่อจากนั้นขึ้นไปราษฎรผู้นั้นจะได้รับบำนาญจนตลอดชีวิต และในระหว่างที่ยังมีอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี ก็ต้องเล่าเรียนและทำงานเล็กน้อยตามกำลังของราษฎร จะได้รับเงินเดือนจากรัฐบาลหรือจากสหกรณ์เหมือนกับราชการในทุกวันนี้

ทำงานตามกำลังความสามารถ เงินเดือนนั้นจำต้องต่างกันตามคุณวุฒิกำลังความสามารถของตน แต่อย่างไรก็ตามเงินเดือน

ขั้นต่ำที่สุดจะเพียงพอแก่การที่ข้าราชการผู้นั้นจะซื้ออาหาร ซื้อเครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ ฯลฯ ปัจจัยแห่งการดำรงชีวิตได้

รัฐบาลจะบังคับให้ราษฎรทั้งหมดให้เป็นข้าราชการหรือ

รัฐบาลไม่จำเป็นต้องบังคับราษฎรทั้งหมดให้เป็นข้าราชการ *ยกเว้นเอกชนบางจำพวกที่ไม่ต้องรับราชการ* รัฐบาลยอมยกเว้นให้เอกชนที่มั่งมีอยู่แล้วในเวลานี้ หรือผู้อื่นซึ่งไม่ประสงค์เป็นข้าราชการประกอบการเศรษฐกิจของตนเอง เมื่อผู้นั้นแสดงได้ว่าการประกอบเศรษฐกิจตามลำพังของเขา เขาจะมีรายได้เพียงพอที่จะเลี้ยงชีวิตของเขาได้ตลอดแม้เจ็บป่วยหรือชราภาพและสามารถที่จะเลี้ยงดูบุตรของตนให้ได้รับการศึกษาและมีฐานะที่จะเลี้ยงตนเองส่วนบุคคลอื่นซึ่งอยู่ในฐานะที่ไม่เทียงแท้นั้นก็จำต้องเป็นข้าราชการ เพราะการทำราชการนั้นก็เท่ากับได้ออกแรงสะสมไว้เป็นทุนสำรองในเวลาเจ็บป่วยหรือชราแล้ว

แต่เมื่อรัฐบาลประกอบการเศรษฐกิจเสียหมดเช่นนี้ ราษฎรที่เป็นเอกชนจะหาอาชีพตามลำพังอย่างไร

อาชีพอิสระ การประกอบการเศรษฐกิจนั้นมีลักษณะการบางอย่าง ซึ่งเอกชนจะประกอบตามลำพังได้ผลเช่นการอาชีพอิสสระ (liberal profession) เช่นนักประพันธ์ แพทย์ ทนายความ ช่างเขียน ครูในวิชาบางอย่าง ฯลฯ เหล่านี้ เมื่อราษฎรใดประสงค์จะทำโดยลำพัง ไม่อยากเป็นข้าราชการแล้วก็อนุญาตให้ทำได้ หรือ

อาชีพอื่น เช่น การโรงงานซึ่งเอกชนเป็นเจ้าของอยู่แล้วในเวลานี้ เมื่อผู้นั้นประสงค์จะทำต่อไปโดยไม่อยากเป็นข้าราชการแล้วก็อนุญาตเช่นเดียวกัน นอกจากผู้นั้นจะขายให้แก่รัฐบาลและถือใบหุ้นกู้ได้ดอกเบี้ยจากรัฐบาลเลี้ยงชีพของตน หรือการพาณิชย์ การกสิกรรมบางอย่างเมื่อเอกชนแสดงได้ว่า การที่ตนจะประกอบได้ผลพอเลี้ยงตนแล้ว จะอนุญาตให้ทำเป็นเพิเศษก็ได้

การที่ราษฎรส่วนมากได้เลือกมีอาชีพเป็นข้าราชการเช่นนี้ ผลร้ายไม่มีอย่างใด รัฐบาลกลับจะได้ผลดี คือแรงงานของราษฎรจะได้ใช้เป็นประโยชน์ได้ตลอด เช่นในปีหนึ่งเมื่อหักวันเวลาซึ่งต้องหยุดพักผ่อนแล้ว ราษฎรจะได้ทำงานตลอดไป ข้อที่เวาวิตกว่าชาวนามีเวลาว่างอีก ๖ เดือนนั้นย่อมจะไม่ต้องวิตกอีกต่อไป รัฐบาลสามารถใช้เวลาว่างอีก ๖ เดือนนั้นให้เป็นประโยชน์ เช่นเกณฑ์ราษฎรทำนาเกลือหรือทำไร่อย่างอื่น หรือถนนหนทาง สุดแต่แผนเศรษฐกิจแห่งชาติจะกำหนดไว้ นอกจากนั้น เมื่อถือว่าราษฎรเป็นข้าราชการแล้ว รัฐบาลยังอาจบังคับให้ศึกษาให้อบรมในศิลปวิทยาใดๆ ให้รู้ในการผึกวิชาทหาร ซึ่งทุ่นเวลาที่จะต้องรับราชการทหารได้อีกโสดหนึ่ง

บทที่ ๓ การจัดหาเงินทุน

เงินทุนที่รัฐบาลจำต้องมีในการประกอบการเศรษฐกิจนี้มี ๒ ชนิด

๑. เงินทุนที่รัฐบาลมีไว้เพื่อซื้อเครื่องจักรกลและวัตถุที่รัฐบาลทำไม่ได้

๒. เงินทุนที่รัฐบาลมีไว้เพื่อใช้จ่ายเป็นค่าแรง

ความหมุนเวียนแห่งทุน เงินทุนประเภทที่ ๒ นี้ เป็นเงินที่หมุนเวียนและหักกลบลบหนี้กันได้ เช่น ราษฎรที่รับเงินเดือนก็นำเอาเงินเดือนซื้ออาหาร เครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่จากรัฐบาล ถ้าจำนวนเงินพอดีก็เป็นการหักกลบลบหนี้กันไป ถ้ายังมีเงินเหลืออยู่ในมือข้าราชการ เงินที่เหลือนี้แหละซึ่งรัฐบาลจำต้องหาทุนสำรองมาไว้ แต่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า ถ้ารัฐบาลจัดให้มีธนาคารชาติแล้ว ข้าราชการก็จะได้นำเงินมาฝากธนาคาร เท่ากับข้าราชการเป็นเจ้าหนี้รัฐบาลเป็นจำนวนที่ฝากนั้น ไม่จำเป็นต้องเก็บธนบัตรไว้แก่ตนซึ่งอาจเป็นอันตรายสูญหายได้

ทุนทั้งสองประเภทนี้รัฐบาลจะหาได้ด้วยวิธีไหน ตามวิธีที่กล่าวกันว่าเป็นคอมมูนิสต์นั้น นักปราชญ์ในสยามประเทศท่านว่าต้องริบทรัพย์ของเอกชน การริบทรัพย์นี้ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วย เห็นว่ารัฐบาลควรจัดหาทุนโดยทางอื่น วิธีจัดหาทุนก็คือ

ภาษีทางอ้อม การเก็บภาษีบางอย่าง เช่นภาษีมรดก ภาษีรายได้หรือภาษีทางอ้อม (indirect tax) ซึ่งเก็บจากราษฎรคนหนึ่ง

วันหนึ่งเล็กน้อย ซึ่งราษฎรไม่รู้สึกเดือดร้อนนัก เมื่อรวมกันแม้นก็ได้เงินเป็นจำนวนมาก เช่นถ้าหากจะมีภาษีทางอ้อมใดซึ่งเก็บจากราษฎรคนหนึ่งวันละหนึ่งสตางค์ ในปีหนึ่งพลเมือง ๑๐ ล้านคนก็จะได้ ๔๐ ล้านบาทเศษ ภาษีทางอ้อมนี้มีเป็นต้นว่า ภาษีเกลือ ซึ่งรัฐบาลเป็นผู้จำหน่ายเอง เช่นรัฐบาลรับซื้อเกลือจากผู้ทำเกลือตามราคาที่กำหนดให้ตามสมควร ครั้นแล้วรัฐบาลจำหน่ายเกลือแก่ผู้บริโภค ภาษีน้ำตาล ภาษีบุหรี่ ภาษีไม้ขีดไฟ ฯลฯ

ออกสลากกินแบ่ง การออกสลากกินแบ่ง (ลอตเตอรี่) ซึ่งไม่เห็นมีทางผิดศีลธรรมอย่างใด จริงอยู่การออกสลากกินแบ่งเป็นการพนัน ผู้ถือสลากย่อมต้องเสี่ยงโชคแต่การเสี่ยงของผู้ถือสลากนั้นต้องเสียเงินเป็นจำนวนเล็กน้อย

กู้เงิน การกู้เงินอาจเป็นการกู้ภายใน ซึ่งรัฐบาลจะร่วมมือกับคนมั่งมีในเวลานี้ ซึ่งอาจเป็นการกู้โดยตรงหรือออกใบกู้สำหรับโรงงานโดยเฉพาะ เช่นถ้ารัฐบาลจะตั้งโรงงานเหล็กขึ้นโรงงานหนึ่งต้องทุน ๑ ล้านบาท รัฐบาลออกใบกู้ทำเหล็กขึ้น ๑ ล้านบาท ผู้ถือใบหุ้นกู้มีสิทธิได้คอกเบี้ยตามกำหนดและได้คืนที่โรงงานเหล็กได้ หรือกู้จากต่างประเทศในเมื่อต่างประเทศยินดีให้กู้ ถ้ารัฐบาลกู้เงินจากต่างประเทศก็ควรนำเงินนั้นซื้อเครื่องจักรกล หรือวัตถุที่เรายังทำไม่ได้ภายในประเทศ ไม่ควรนำเงินนั้นมาใช้จ่ายภายในประเทศ เมื่อเราตกลงใจเช่นนี้แล้ว ถ้าเรากู้เงินจากต่างประเทศไม่ได้เราก็อาจ

ตกลงซื้อเครื่องจักรกลโดยตรงจากบริษัทในต่างประเทศ แต่ผ่อนส่งเงินเป็นงวด ๆ ดังเช่น บางประเทศเคยกระทำ

การหาเครดิต สำหรับประเทศสยามเรา เห็นควรซื้อจากประเทศสหาย คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส เว้นแต่จะไม่ยอมขายโดยผ่อนส่งเป็นงวด ๆ หรือมีราคาแพง อนึ่งรัฐบาลอาจตกลงกับบริษัทให้มาตั้งโรงงาน และรัฐบาลเอาโรงงานและผลประโยชน์ของโรงงานนั้นเป็นประกันหนี้ของบริษัทจนกว่าจะใช้เงินหมด วิธีต่าง ๆ เหล่านี้เป็นวิธีที่รัฐบาลสามารถทำได้ในเวลานี้ บริษัทต่าง ๆต้องการขายสินค้าของตนแม้จะโดยวิธีผ่อนส่งก็ดี

หมวดที่ ๙

การจัดทำให้รายจ่ายและรายได้เข้าสู่ดุลยภาพ

เมื่อพูดถึงการที่รัฐบาลประกอบการเศรษฐกิจเสียเอง โดยจ่ายเงินเดือนให้แก่ราษฎรเช่นนี้ ปัญหาก็เริ่มเกิดขึ้นแก่ผู้อ่านเสมอมาว่ารัฐบาลจะเข้าสู่ดุลยภาพได้อย่างไร ผลจะมิเป็นว่ารัฐบาลต้องล้มละลาย ราคาของเงินเราจะตกต่ำโดยที่รัฐบาลจะต้องออกธนบัตรมากมายกระนั้นหรือ

บทที่ ๑ ดุลยภาพภายในประเทศ

หักกลบลบหนี้ ข้าพเจ้าได้กล่าวประปรายในตอนต้นแล้วว่า เงินเดือนที่ราษฎรได้รับก็จะหักกลบลบหนี้กันไปกับสิ่งที่ราษฎรซื้อจากรัฐบาล ฉะนั้นรัฐบาลจำต้องจัดทำสิ่งที่เป็นปัจจัยแห่งการ

ดำรงชีวิต ซึ่งราษฎรต้องการไว้ให้พร้อมบูรณ์ เมื่อราษฎรต้องการสิ่งใดก็ซื้อได้ที่รัฐบาล เช่นนี้แล้ว แม้ในเดือนหนึ่ง ๆ หรือในปีหนึ่ง ๆ จะมีเงินเหลืออยู่ที่ราษฎร เงินนี้ราษฎรก็เก็บสะสมไว้ใช้จ่ายในภายหน้า ซื้อก็ต้องซื้อจากรัฐบาล ดุลยภาพก็ย่อมมีขึ้นภายในประเทศเป็นแน่แท้ นอกจากนั้นการทำให้สู่ดุลยภาพยังอาจกระทำได้ ด้วยการกำหนดราคาสิ่งของที่จำหน่าย แต่วิธีนี้ไม่ควรใช้ รัฐบาลควรหาวิธีที่เพิ่มสิ่งที่ราษฎรต้องการให้มากขึ้น

ความต้องการของมนุษย์ ความต้องการของมนุษย์ในปัจจัยดำรงชีวิตอาจมีแตกต่างกัน และยิ่งมนุษย์มีความเกี่ยวพันกันกว้างขวางขึ้นและเจริญขึ้นแล้ว ความต้องการก็ยิ่งมีมากขึ้น ศาสตราจารย์ชาร์ลจ็อด กล่าวไว้ว่าที่เรียกว่าเจริญนั้น ก็หมายความว่า ความต้องการของมนุษย์ได้มีมากขึ้น (อ้างแล้วในหนังสือ แล่มหน้า ๔๙) เช่นคนป่าต้องการเครื่องนุ่งห่มแต่พอปกปิดกายบางส่วน ครั้นคนจำพวกนั้นเจริญขึ้นก็ต้องการเครื่องนุ่งห่มปิดบังร่างกายมากขึ้น ดังนี้เป็นต้น

การทำปัจจัยแห่งการดำรงชีวิต ฉันใดก็ดี เมื่อราษฎรสยามเจริญขึ้น ความต้องการก็ย่อมมีมากขึ้นตามส่วน เช่นเครื่องนุ่งห่มก็จะต้องการผ้าหรือแพรมากขึ้น สถานที่อยู่และภาชนะมากขึ้น การคมนาคมมากขึ้นเช่น ต้องการรถยนต์ ต้องการเดินทางไกลติดต่อกับประเทศอื่นต้องการพักผ่อนหาความเพลิดเพลิน เช่น การมหรสพ

การกีฬาเหล่านี้เป็นต้น เมื่อรัฐบาลจัดให้มีสิ่งเหล่านี้อย่างพร้อมบูรณ์แล้วเงินเดือนที่รัฐบาลจ่ายก็จะกลับมายังรัฐบาลซึ่งต้องสู่ดุลยภาพได้

บทที่ ๒ ดุลยภาพระหว่างประเทศ

รัฐบาลยังคงเป็นลูกหนี้ต่างประเทศในการซื้อเครื่องจักรกลและวัตถุที่รัฐบาลยังทำเองไม่ได้ รัฐบาลจะเอาเงินที่ไหนมาใช้เจ้าหนี้

ทำสิ่งที่เหลือใช้ภายในให้มาก ในการนี้จึงเป็นการจำเป็นที่รัฐบาลจะต้องจัดทำสิ่งที่ทำได้ในประเทศให้เหลือเฟือจากการใช้จ่ายภายในประเทศ และนำสิ่งที่เหลือนี้ออกไปจำหน่ายหักกลบลบหนี้กับจำนวนเงินที่รัฐบาลเป็นลูกหนี้ เช่น ข้าว ไม้สัก แร่ เป็นต้น

สินค้าเข้ามีสิ่งไม่จำเป็นมาก ความจริงแม้แต่เอกชนต่างคนต่างทำในเวลานี้ ประเทศสยามก็ยังมีสินค้าออกถึง ๑๓๔ ล้านบาท คือสินค้าที่เหลือจากใช้ภายในประเทศ แต่ประเทศสยามได้นำสินค้าอื่น ซึ่งนอกจากเครื่องจักรกลเข้ามาเป็นจำนวนมาก เช่น ของรับประทาน น้ำตาล เสื้อผ้า เหล่านี้ ถ้าหากรัฐบาลจัดทำเองเสียให้เกือบหมดแล้ว สินค้าออก ๑๓๔ ล้านบาทนี้ก็จะใช้แลกเปลี่ยนกับเครื่องจักรกล ซึ่งเรายังไม่สามารถที่จะทำได้ เราจะเห็นได้ว่า ความเจริญของเราจะมีเพิ่มขึ้นเพียงไหน นอกจากนั้น แรงงานที่ยังว่างอยู่ซึ่งรัฐบาลยังอาจใช้เป็นประโยชน์ได้อีกนั้น ก็จะทำให้เรามีสินค้าที่เหลือจากใช้ภายในประเทศมากขึ้น ซึ่งกำลังของประเทศในการที่จะ

แลกเปลี่ยนเอาสิ่งซึ่งเรายังทำไม่ได้ เช่น เครื่องจักรกลได้มากยิ่งขึ้น ดุลยภาพระหว่างประเทศก็จะเป็นไปได้

หมวดที่ ๖ (ต่อ)

การจัดเศรษฐกิจโดยรัฐบาลต้องระวังมิให้มนุษย์กลายเป็นสัตว์

ผู้ที่อ่านโดยมีอุปาทานเร้ายมักจะเหมาทันทีว่า การที่รัฐบาลประกอบการเศรษฐกิจเสียเองนี้ จะทำให้มนุษย์กลายเป็นสัตว์ กล่าวคือ ผู้หญิงจะมิเป็นของกลางไปทั้งหมดหรือ ชีวิตในครอบครัวจะไม่มี คนจะหมดความมานะพยายาม ในการที่จะช่วยกันส่งเสริมความเจริญ คำกล่าวนี้ ถ้าจะมีผู้กล่าว ก็คงจะไม่ร้ายโดยไม่ควรจะมี

ราษฎรเป็นข้าราชการก็มีสภาพเหมือนข้าราชการทุกวันนี้ ความจริงเท่าที่ได้กล่าวแล้ว ข้าพเจ้าได้ถือว่าราษฎรเป็นข้าราชการมีฐานะเหมือนข้าราชการทุกวันนี้ที่ทำงานแล้วได้รับเงินเดือน และเมื่อเจ็บป่วยชราได้เบี้ยบำนาญ ข้าพเจ้าได้ระวังมิให้มนุษย์มีสภาพเป็นสัตว์ ข้าพเจ้าประสงค์ให้มนุษย์เป็นมนุษย์ยิ่งขึ้น ปราศจากการประทุษร้ายต่อกันอันเนื่องมาจากเหตุเศรษฐกิจ ข้าพเจ้ายังเคารพต่อครอบครัวของผู้นั้น ผู้หญิงไม่ใช่เป็นของกลาง ความเกี่ยวพันในระหว่างครอบครัว ผู้บุพการี เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย บิดา มารดา เป็นผู้สืบสันดาน เช่น บุตร หลาน ยังคงมีตามกฎหมายเพียงแต่มิได้เรียไม่ยกเลิก ราษฎรคงมีบ้านอยู่ตามสภาพที่จะจัดให้ดีขึ้น ราษฎรก็ยังคงมีมานะที่จะช่วยส่งเสริมความเจริญเหมือนดังข้าราชการในทุกวันนี้ ถ้า

หากราษฎรหมดมานะที่จะช่วยส่งเสริมความเจริญแล้ว ข้าราชการในทุกวันนี้ก็จะมิเป็นบุคคลจำพวกที่หมดมานะที่จะช่วยส่งเสริมความเจริญหรือ

การค้นคว้าในวิชาการคงมีได้ อาจมีผู้กล่าวอีกว่า การค้นคว้าของนักวิทยาศาสตร์จะมีไม่ได้ ข้อนี้จะเป็นการกล่าวให้ร้ายเกินไป นักวิทยาศาสตร์ยังคงค้นคว้าได้เสมอ รัฐบาลจะมีรางวัลให้และจะยอมรับกรรมสิทธิ์แห่งการคิดประดิษฐ์สิ่งใดได้ ไม่ต่างกับข้าราชการในทุกวันนี้อย่างไรเลย ขออย่าให้ผู้อ่านหลงเชื่อคำกล่าวที่ใส่ร้ายว่ามนุษย์จะต้องกินข้าวกะทะ อยู่ในรู ถ้าท่านถามผู้กล่าวว่าเขาอ่านจากหนังสือเล่มไหนที่กล่าวเช่นนั้น แล้วแจ้งให้ข้าพเจ้าทราบจะเป็นพระคุณมาก

หมวดที่ ๙

การแบ่งงานออกเป็นสหกรณ์

รัฐบาลกลางคุมไม่ทั่วถึง แม้ตามหลักรัฐบาลจะเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจเสียเองก็ดี แต่ในประเทศที่กว้างขวางมีพลเมืองกว่า ๑๑ ล้านคน ดังเช่นประเทศสยามนี้ การประกอบการเศรษฐกิจจะขึ้นตรงต่อรัฐบาลกลางเสียทั้งนั้นแล้ว การควบคุมตรวจตราอาจจะเป็นไปโดยทั่วถึงไม่ได้ ฉะนั้นจำต้องแบ่งการประกอบการเศรษฐกิจนี้เป็นสหกรณ์ต่าง ๆ

ใครสมาชิกสหกรณ์ได้รับเงินเดือน ในสหกรณ์หนึ่ง ๆ นั้น ราษฎรซึ่งเป็นสมาชิกของสหกรณ์จะได้รับเงินเดือนจากสหกรณ์ตามอัตรา และคนจำต้องทำงานตามกำลังความสามารถเว้นไว้แต่เจ็บป่วยหรือพิการหรือชราก็จะได้รับเบี้ยบำนาญ

สหกรณ์นี้จะได้ประกอบการเศรษฐกิจตามแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ เช่นสหกรณ์ในทางกสิกรรม ก็จะประกอบกสิกรรม เช่น การเพาะปลูกพืชพันธุ์ทางเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ และการประกอบอื่น เมื่อมีแรงงานเหลืออยู่ เช่น การสร้างถนนหนทาง การสร้างบ้านและสถานที่ในสหกรณ์นั้น

รางวัลพิเศษ ราษฎรที่เป็นสมาชิกสหกรณ์นั้น นอกจากจะได้รับเงินเดือนประจำตามอัตรา ยังคงได้รับเงินรางวัลเป็นพิเศษตามผลที่สหกรณ์นั้นทำได้อีกสถานหนึ่งด้วยวิธีนี้ ไม่ว่าคนจนอนาถาก็ย่อมเป็นสมาชิกของสหกรณ์ได้ ซึ่งต่างกับสหกรณ์ที่รัฐบาลจัดอยู่ในเวลาปัจจุบัน คือผู้ที่เป็นเจ้าของที่ดินแต่เท่านั้นจึงจะเข้าเป็นสมาชิกของสหกรณ์ได้ ส่วนชาวนาที่ต้องเช่านาทำ อันมีจำนวนมากในเวลานี้ไม่มีโอกาสที่จะเป็นสมาชิกสหกรณ์

สหกรณ์จะมีอาณาเขตเท่าใดและมีสมาชิกสักเท่าใดนั้น ก็แล้วแต่สมาชิกของสหกรณ์ประการหนึ่ง เช่น สหกรณ์อุตสาหกรรมย่อมมีสมาชิกที่เป็นคนงานของอุตสาหกรรมนั้น ตามแต่อุตสาหกรรมจะใหญ่น้อยปานใด และสหกรณ์ในทางกสิกรรมก็ขึ้นแก่ความเหมาะสมแห่งการที่จะแบ่งเขตที่ดินที่จะประกอบกสิกรรมว่าจะควรมีเพียงใด และจะต้องใช้คนงานเท่าใด จึงจะควบคุมและใช้วิชาเทคนิคได้สะดวก

ร่วมในกิจการต่าง ๆ สหกรณ์เหล่านี้ผู้เป็นสมาชิกของสหกรณ์ย่อมร่วมกันประกอบการเศรษฐกิจครบรูป คือ

๑. ร่วมกันในการประดิษฐ์ (production) โดยรัฐบาลเป็นผู้ออกที่ดินและเงินทุน สมาชิกสหกรณ์เป็นผู้ออกแรง

๒. ร่วมกันในการจำหน่ายและขนส่ง (circulation) กล่าวคือ ผลที่สหกรณ์ทำได้นั้น สหกรณ์ย่อมทำการขนส่งและจำหน่ายในความควบคุมของรัฐบาล

๓. ร่วมกันในการจัดหาของอุปโภคบริโภคแก่สมาชิก เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม แต่อาหารนั้นไม่จำเป็นที่สหกรณ์จะต้องทำอาหารสุกจำหน่าย สหกรณ์อาจจำหน่ายอาหารดิบ เช่น ข้าวสาร เนื้อดิบเหล่านี้ให้สมาชิกซื้อไปจัดการปรุงเองตามชอบ แต่ถ้าสมาชิกต้องการความสะดวกจะซื้ออาหารที่สำเร็จแล้วจากสหกรณ์ก็ได้ตามใจสมัคร

๔. ร่วมกันในการสร้างสถานที่อยู่ คือ สหกรณ์จะได้จัดสร้างที่อยู่ในความควบคุมของรัฐบาล สมาชิกครอบครัวหนึ่งก็จะมีบ้านอยู่หลังหนึ่ง และปฏิบัติตามแผนผังของสหกรณ์ให้ถูกต้องตามอนามัยและสะดวกในการที่จะจัดการปกครองและระวังเหตุภยันตราย

เทศบาล สาธารณสุข การศึกษา การทหาร เมื่อราษฎรได้รวมกันเป็นสหกรณ์ มีบ้านอยู่เป็นหมู่ด้วยกันแล้ว การจัดให้สหกรณ์ได้มีการปกครองแบบเทศบาล (municipality) ย่อมทำได้สะดวก ตลอดจนการอนามัยและการสาธารณสุข เช่น สหกรณ์จะได้จัดให้มีแพทย์ออกข้อบังคับว่าด้วยการรักษาอนามัยและการศึกษาอบรมหมู่คนก็ทำได้ง่าย เพราะสมาชิกอยู่ใกล้กัน เมื่อเสร็จจากทำงานวันหนึ่ง ๆ สหกรณ์อาจออกข้อบังคับให้มาเรียนหรืออบรม การเรียนอาจเป็นโดยวิธีหนังสือหรือวิธีแสดงภาพ ฉายภาพและการแสดงอื่น ๆ การระงับปราบปรามโจรผู้ร้ายก็สะดวก นอกจากนี้ในทางทหารอาจอาศัยสหกรณ์เป็นเครื่องมือที่จะอบรมวิชาทหารแก่บุคคลที่ยังมิได้เกณฑ์หรือพวกกองเกินอัตรา (military preparation) การเกณฑ์ทหาร การระดมพลเหล่านี้ ย่อมสะดวกด้วยประการทั้งปวง ฯลฯ

หมวดที่ ๔

รัฐบาลจัดให้มีการเศรษฐกิจชนิดใดบ้างในประเทศ

ป้องกันการปิดประตูค้า รัฐบาลจะต้องถือนโยบายว่า จะต้องจัดการกสิกรรม อุตสาหกรรมทุกอย่างให้มีขึ้น ซึ่งในที่สุดประเทศไม่จำเป็นที่จะต้องอาศัยต่างประเทศ ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้ความยากลำบากจะเกิดจากการปิดประตูค้าได้ เมื่อเรามีสิ่งที่ต้องการภายในประเทศครบถ้วนบริบูรณ์แล้ว แม้จะต้องถูกปิดประตูค้าก็ไม่เป็นการเดือดร้อนอันใด ผู้ที่หลงเชื่อในลัทธิอัมสมิทว่า ประเทศต่าง ๆ จะต้องแบ่งแยกการงานกัน ประเทศใดทำแต่กสิกรรมก็ทำแต่กสิกรรม ไม่ต้องประกอบอุตสาหกรรมนั้น ความจริงเป็นเหลักที่ดีในเมื่อประเทศ

ต่าง ๆ สุจริตต่อกัน ไม่มีการปิดประตูค้ากดราคาแกล้งกัน แต่ในปัจจุบันนี้หาเป็นเช่นนั้นไม่

ความเห็นนักเศรษฐวิทยาเยอรมัน เราจะเป็นต้องดำเนินตามหลักของนักเศรษฐวิทยาเยอรมันผู้หนึ่งชื่อเฟรเดอริค ลิสต์ ซึ่งแสดงความเห็นว่า เยอรมนีต้องทำตนให้เป็นรัฐบริบูรณ์ก่อนกล่าวคือ มีอุตสาหกรรม กสิกรรม ศิลปวิทยาให้พร้อมบูรณ์ และเมื่อได้เป็นเช่นนั้นแล้ว จะมีการแข่งขันในประเทศก็ควร เยอรมนีได้เจริญขึ้นก็เพราะถือหลักนี้ กับทั้งประเทศเยอรมนีเอง การที่รัฐบาลจัดทำได้ผลดีเพียงใด เช่นการรถไฟเป็นต้น และในปัจจุบันนี้เอง ประเทศเยอรมนีเห็นว่าบ้านเมืองจะสุขสมบูรณ์ได้ก็แต่รัฐบาลเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจ

ฮิตเลอร์ แมคโดนาล ดาลาดิเอร์ ประเทศเยอรมนีเห็นว่าบ้านเมืองจะสุขสมบูรณ์ได้ ก็แต่รัฐบาลเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจ จึงได้มอบตำแหน่งในรัฐบาลให้แก่ฮิตเลอร์ ซึ่งฮิตเลอร์เป็นผู้นิยมในลัทธิที่รัฐบาลจัดทำเศรษฐกิจเอง ในอังกฤษมีท่านแมคโดนาล ในฝรั่งเศสมีท่านดาลาดิเอร์เป็นหัวหน้าในรัฐบาล ท่านเหล่านี้ดำเนินลัทธิอย่างไรก็ย่อมทราบกันอยู่แล้วว่าดำเนินลัทธิที่ต้องการให้ราษฎรทำร่วมกับรัฐบาล และต้องการการประกันของรัฐบาล (social-assurance) ไม่มากก็น้อย

หมวดที่ ๑

การป้องกันความยุ่งยากในปัญหาเรื่องนายจ้างกับลูกจ้าง

เอกชนเป็นเจ้าของโรงงานทำให้ระส่ำระสาย ประเทศสยามจะดำเนินตามลัทธิที่ปล่อยให้เอกชนเป็นเจ้าของโรงงานแล้วให้ผู้ที่สนับสนุนลัทธินั้นพึงสำนึกว่า ตนจะนำเอาความระส่ำระสายและความหายนะมาสู่ประเทศ ผู้ที่เคยออกไปศึกษาวิชาในยุโรปบ้างไม่รู้บ้างหรือว่า การที่กรรมกรกับนายจ้างได้เกิดวิวาทกันขึ้น [illegible] กับบางคราวนายจ้างต้องปิดโรงงาน (lock out) [illegible] พากันหยุดงาน (strike) อันได้เคยมีข่าวปรากฏในหนังสือพิมพ์ต่างบ้าง เรื่องเวลาทำงานบ้าง เรื่องการพักผ่อน [illegible] บ้าง เหล่านี้มิใช่เป็นเพราะเหตุที่เอกชนเป็นเจ้าของโรงงานหรอกหรือ ในประเทศสยามเรานี้ แม้โรงงานจะมีเพียงเล็กน้อย เราก็เห็นแล้วว่าปัญหาได้เริ่มเกิดขึ้นแล้วเป็นแน่นอน ยิ่งบ้านเมืองเจริญขึ้นโรงงานมีมากขึ้นคราวนั้นแหละท่านคงจะเห็นว่าความระส่ำระสายจะเกิดขึ้นเพียงใด แต่ถ้าการประกอบการเศรษฐกิจทั้งหลาย รัฐได้เป็นเจ้าของเสียเองแล้ว ราษฎรทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นราษฎรหรือข้าราชการประเภทใด เมื่อได้ทำงานเหมือนกันแล้ว [illegible] เหมือนกับข้าราชการและกรรมกรประเภทอื่นแล้ว ก็จะมีเกณฑ์เช่นเดียวกัน เป็นการเสมอภาคตามกำลังและความสามารถ รัฐบาลเป็นผู้แทนราษฎร ก็เท่ากับราษฎรได้เป็นเจ้าของ การเศรษฐกิจทั้งปวงนั้น

เอกชนเกียดกันกำไรมาก เมื่อผลแห่งการเศรษฐกิจมีมาก ราษฎรผู้เป็นกรรมกรและข้าราชการก็ได้เงินเดือนมากขึ้นตามส่วน รัฐบาลจะไปกีดกันเอาไว้เพื่อประโยชน์ของใครก็ไม่มีเลย ซึ่งต่างกับเอกชนผู้เป็นเจ้าของโรงงาน ซึ่งเป็นธรรมดาอยู่เองที่เอกชนนั้นจะต้องเกียดกันเอาผลกำไรไว้ให้มาก และกดขี่หรือฉ้อแรงงานของกรรมกรเอาไว้เป็นประโยชน์ส่วนตน

รัฐบาลทำมีกำไร จริงอยู่มีผู้กล่าวว่า ถ้ารัฐบาลจัดการประกอบการเศรษฐกิจเสียเอง รัฐบาลทำมีแต่ขาดทุน คำกล่าวนี้ผู้กล่าวเอาตัวอย่างที่เลวของบางประเทศมาใช้ กล่าวคือในประเทศที่วินัยบกพร่อง คนทำงานไม่เต็มที่ ทั้งนี้มิใช่แต่รัฐบาลจะเป็นผู้ประกอบการเศรษฐกิจ รัฐบาลจึงจะขาดทุน แม้แต่เอกชนก็ตามถ้าหากการประกอบการเศรษฐกิจนั้น คนงานไม่มีวินัยหรือวินัยบกพร่องเอกชนนั้นก็จะต้องขาดทุนเช่นเดียวกัน ทางแก้ในเรื่องวินัยของโรงงานนี้ จึงไม่ใช่อยู่ในเรื่องที่รัฐบาลหรือเอกชนเป็นเจ้าของความจริงอยู่ที่ระเบียบของโรงงาน และการควบคุมของหัวหน้างานอีกประการหนึ่งถ้าจะพิจารณาถึงการประกอบการเศรษฐกิจทั้งหมดแล้ว จะเห็นได้ว่ารัฐบาลมีแต่กำไร เพราะได้ใช้แรงงานที่สูญสิ้นไปนั้นได้เป็นประโยชน์ทั้งหมด และจัดประหยัดแรงงานได้ กับทั้งเพิ่มแรงงานได้ด้วยวิธีใช้เครื่องจักรกล อะไรเล่าจะเป็นเหตุที่ทำให้รัฐบาลเกิดขาดทุน

หมวดที่ ๑๐

แผนเศรษฐกิจแห่งชาติ

เพื่อที่การประกอบเศรษฐกิจจะได้ดำเนินไปโดยเรียบร้อยและได้ผลดี รัฐบาลก็จำเป็นต้องวางแผนเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้น การวางแผนเศรษฐกิจแห่งชาตินี้ จะต้องคำนวณและเตรียมการเป็นลำดับต่อไปนี้

ความเป็นอยู่อย่างอารยประเทศ ๑. จะต้องคำนวณและสืบสวนว่า ปัจจัยแห่งการดำรงชีวิตตามความต้องการของราษฎรนั้นมีอะไรบ้าง ฯลฯ และจะต้องมีจำนวนเท่าใดจึงจะพอเพียงแก่ความสุขสมบูรณ์ของราษฎรตามควรแก่ความเจริญ ไม่ใช่คำนวณแต่อย่างแร้นแค้น เช่นอาหารก็จะต้องคิดถึงจำนวนข้าว เนื้อสัตว์ เกลือ ผัก ผลไม้ น้ำตาล ฯลฯ ซึ่งบุคคลธรรมดาไม่ยากจนจะต้องมีรับประทาน เครื่องนุ่งห่ม ก็จะต้องคิดถึงจำนวนผ้าและแพร ซึ่งบุคคลธรรมดาที่ไม่ยากจนจะต้องมี เช่นหมวก เสื้อ กางเกง ถุงเท้า รองเท้า ฯลฯ เหล่านี้ ในเรื่องสถานที่อยู่ก็จะต้องคิดว่า ในครอบครัวหนึ่งมีกี่คนอยู่หนึ่งหลัง บ้านนั้นไม่ใช่กระท่อมหรือกระต๊อบ จะต้องเป็นบ้านที่บุคคลธรรมดาอยู่ได้ด้วยความผาสุกและทนทานได้นาน เช่นเดียวกับเป็นต้น ต้องคิดถึงการเปลี่ยนสภาพจากกระท่อมหรือโรงนา ซึ่งเหมือนกับคนป่าในเวลานี้มาเป็นตึกราม ซึ่งมีสภาพเท่าเทียมกับอารยประเทศ ในการคมนาคมนั้นเล่า ก็ต้องคิดถึงการคมนาคมทางบกว่า

จะต้องสร้างรถไฟ ถนนหนทางอันเชื่อมราษฎรทุก ๆ สหกรณ์ทุก ๆ ตำบลในพระราชอาณาจักรให้ทั่วถึงกัน การสร้างคลองหรือท่าอันเป็นทางคมนาคมทางน้ำ และการคมนาคมทางอากาศตลอดจนยวดยานที่ราษฎรครอบครัวหนึ่ง หรือในสหกรณ์หนึ่ง ๆ ควรมีใช้ เช่น รถยนต์ เหล่านี้ต้องเทียบสภาพของคนไทยที่จะให้มีสิ่งเหล่านี้เท่าเทียมกับคนที่มีอยู่ในประเทศที่เจริญแล้ว

๒. เมื่อคำนวณและสืบสวนดังกล่าวในข้างต้นแล้ว ก็ต้องคำนวณและสืบสวนต่อไปว่าสิ่งเหล่านั้นถ้าจะทำขึ้นจะต้องอาศัยที่ดิน แรงงาน เงินทุนเป็นจำนวนเท่าใด เช่นการปลูกข้าวซึ่งจะเพียงพอแก่การที่พลเมือง ๑๒ ล้านคนรับประทาน เช่นสมมติจะต้องการข้าวสาร ๖,๙๓๐ ล้านกิโลกรัม จะต้องอาศัยที่นา ๑๕ ล้านไร่ และจะต้องอาศัยแรงงานโดยวิธีต่าง ๆ ตุดแต่การทำนาจะใช้แรงคนกับแรงสัตว์พาหนะหรือจะใช้แรงคนกับเครื่องจักรกล เช่นการไถ ถ้าคนเดินธรรมดาได้วันละ ๑/๒ ไร่ ในการไถก็สิ้นแรง ๓๐ ล้านแรง แต่ถ้าใช้เครื่องจักรกลเช่นเครื่องจักรไถนาเครื่องหนึ่งไถได้วันละ ๔๐ ไร่ ซึ่งต้องการคนเข็นคนหนึ่งและผู้ช่วยคนหนึ่งแล้วแรงงานของคนก็จะใช้เพียง ๗๕๐,๐๐๐ แรงเท่านั้น ทุ่นแรงงานได้หลายเท่า สมมติว่าการคราดและหว่าน ถ้าใช้แรงคนก็สิ้น ๑๕ ล้านแรง แต่ถ้าใช้เครื่องจักรกลก็จะต้องใช้เพียง ๗๕๐,๐๐๐ แรง (เทียบตามข้างต้น)

การเกี่ยว ถ้าใช้แรงคนก็ต้องสิ้น ๓๐ ล้านแรง แต่ถ้าเครื่องจักรกลนำมาใช้ได้ โดยปรับที่นาให้ไขน้ำออกได้ ซึ่งเครื่องจักรเกี่ยวถ้าใช้ได้แล้วก็ต้องใช้แรงเพียง ๗๕๐,๐๐๐ แรง

เครื่องจักรกลทุ่นแรงงาน ดังนี้รวมแรงงานที่จะต้องใช้จึงอาจเป็นดังนี้

ก. ถ้าใช้แรงคนผสมกับแรงสัตว์พาหนะเท่านั้นสิ้นแรงงาน ๙๐ ล้านแรง

ข. ถ้าใช้เครื่องจักรกลในการไถ คราด หว่าน ลากขน ส่วนการเก็บเกี่ยวใช้แรงคน เมื่อเครื่องจักรกลยังนำมาใช้ไม่ได้ก็จะต้องสิ้นแรงงาน ๓๒,๒๕๐,๐๐๐ แรง

ค. ถ้าใช้เครื่องจักรกลทั้งหมด ก็จะใช้แรงงานเพียงเท่านั้นแรงเท่านั้นและเงินทุนที่จะต้องใช้ก็ต่างกัน เช่นถ้าใช้เครื่องจักรกลก็ต้องหาซื้อเครื่องจักรกลและน้ำมัน สมมติว่า ๑๕ ล้านไร่ ใช้เครื่องไถนา ๕,๐๐๐ เครื่อง ๆ ละ ๓,๐๐๐ บาท ตั้งทุนที่จะซื้อเครื่องจักรไถนาก็คงเป็นเงิน ๑๕ ล้านบาท ซึ่งรัฐบาลอาจผ่อนส่งเงินเป็นงวด ๆ ได้ และหาทุนในการซื้อน้ำมันหรือตั้งโรงงานกลั่นกรองขุดหาน้ำมันหรือเชื้อเพลิงอื่น ๆ

๓. เมื่อเราทราบจากการคำนวณดังกล่าวข้างต้นแล้ว ก็จะต้องคำนวณและสืบสวนถึงที่ดินแรงงาน เงินทุนของรัฐบาลที่มีอยู่ในเวลานี้ และที่จะมีขึ้น เพื่อทราบกำลังแห่งการที่จะประกอบ

เศรษฐกิจ เช่น ที่ดิน เรามี ๓๒๐ ล้านไร่เศษ เป็นที่นาแล้ว ๑๘ ล้านไร่ และเป็นที่ไร่ที่ป่าซึ่งจะปลูกพืชผลได้อย่างไร และจัดการทำป่าไม้อย่างไร ในใต้ดินมีแร่อย่างไรซึ่งเราจะจัดการขุดขึ้นมาใช้ได้ และคำนวณถึงแรงงานเช่น พลเมือง ๑๑ ล้านคนนี้ สมมติคงเป็นเด็กและคนชราซึ่งทำงานไม่ได้ ๕ ล้านคน คงเป็นคนที่ทำงานได้ ๖ ล้านคน ในวันหนึ่งทำงาน ๘ ชั่วโมง และปีหนึ่งทำงาน ๒๘๐ วัน หยุด ๘๕ วัน คงได้แรงงาน ๑,๖๘๐ ล้านวัน แรงงานในบรรดาแรงงานเหล่านี้ก็แยกเป็นแรงงานที่ทำด้วยน้ำพักน้ำแรงเท่าใด แรงงานผีมือเท่าใด แรงงานวิชาพิเศษเช่น นายช่าง แพทย์ ครู เท่าใด แรงงานในการควบคุม เช่นหัวหน้างานและข้าราชการฝ่ายปกครองเท่าใด และจะต้องคำนวณถึงเงินทุนที่รัฐบาลจะจัดให้มีได้ เช่นการกู้เงินภายในร่วมกับผู้มั่งมี การเก็บภาษีทางอ้อมอันไม่ให้เป็นการเดือดร้อนแก่ราษฎร

เมื่อเราคำนวณได้ดังนี้แล้วก็จะทราบได้ว่าเรามีที่ดินและแรงงานเหลืออยู่เท่าใด เราขาดเงินทุนเท่าใด และเราจะจัดทำให้ที่ดินนั้นเป็นประโยชน์อย่างไร และแบ่งการเศรษฐกิจออกเป็นสหกรณ์อย่างไร และในที่สุดก็จะประมาณได้ว่าการที่จะทำให้ราษฎรได้ถึงซึ่งความสมบูรณ์นั้น เราต้องอาศัยเวลาเท่าใด ในปีหนึ่ง ๆ เราประมาณว่าจะทำได้อย่างไร

เริ่มใช้เป็นส่วน ๆ และในที่สุดก็จะทราบได้ว่า เราจะเริ่มใช้แผนเศรษฐกิจแห่งชาติในท้องที่ใดก่อน และเริ่มการเศรษฐกิจใดก่อน เช่นนี้เป็นลำดับไปจนทั่วพระราชอาณาจักร

อบรมผู้ชำนาญ การทำสิ่งใด เมื่อไม่คำนวณกำลังให้ดีแล้วการนั้นจะสำเร็จได้ยาก และเมื่อเราทราบว่าเราขาดกำลังอันใด เราก็ควรหากำลังอันนั้น เช่นเราขาดผู้ชำนาญพิเศษ เราก็ควรจ้างชาวต่างประเทศซึ่งเป็นผู้ชำนาญพิเศษมาใช้ไปพลางก่อน และอบรมคนของเรา ซึ่งจะต้องวางแผนการอบรมไว้ด้วย

หมวดที่ ๑๑
ผลสำเร็จอันเกี่ยวแก่พลัก ๖ ประการ

การที่รัฐบาลประกอบเศรษฐกิจเสียเองโดยแบ่งการเศรษฐกิจออกเป็นสหกรณ์นั้น ย่อมทำให้วัตถุที่ประสงค์อื่น ๆ ของคณะราษฎรได้สำเร็จได้อย่างดียิ่งกว่าที่จะปล่อยการเศรษฐกิจให้เอกชนต่างคนต่างทำ ดังจะเห็นได้ตามที่ได้ชี้แจงต่อไปนี้

มาตรา ๑ เอกราช

ก. เอกราชในทางศาล

ในการที่จะจัดทำประมวลกฎหมายให้ครบถ้วน ตามที่รัฐบาลได้แถลงนโยบายไว้นั้นในข้อนี้ไม่จำเป็นต้องกล่าว เพราะเหตุว่าการร่างในขณะที่เขียนคำชี้แจงอยู่นี้ได้จวนเสร็จอยู่แล้ว

เปอร์เซีย ซึ่งประเทศเปอร์เซียก็มีอาณาเขตและพลเมืองไล่เลี่ยกับเรา ความเจริญในทางการศึกษา ส่วนมากของพลเมืองไล่เลี่ยกับเรา แต่ทำไมเมื่อประเทศเปอร์เซียถอนสัมปทานบริษัทอังกฤษ ประเทศอังกฤษก็ไม่จูโจมมาข่มเหง ข้าพเจ้าคิดว่าเขามีธรรมพอ จึงนำเรื่องขึ้นกล่าวในสันนิบาตชาติ แทนที่จะยกกองทัพไปรบ เมื่อเราไม่ต้องการข่มเหงบีฑาบังชาวต่างประเทศ เราต้องการบำรุงประเทศเรา เหตุไฉนเขาจะมากดขี่ข่มเหงเรา

บทที่ ๒ การรักษาความสงบเรียบร้อยภายใน

ข้าพเจ้าเคยแสดงปาฐกถาที่สามัคยาจารย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ ว่า เหตุแห่งการบุคคลกระทำผิดอาญานั้นมีอยู่ ๒ ประการ

๑. เหตุอันเกี่ยวแก่นิสสัยสันดานของผู้กระทำผิดแต่ในตัว

๒. เหตุอันเนื่องจากการเศรษฐกิจ เช่น ลัทธิวัฒย์ ซึ่งทรัพย์ ปล้น เหล่านี้ก็เมื่อรัฐบาลได้จัดให้ราษฎรได้มีความสุขสมบูรณ์ มีอาหารกินมีเครื่องนุ่งห่ม มีสถานที่อยู่ ฯลฯ แล้วก็เหตุไฉนเล่าการประทุษร้ายต่อกัน อันเนื่องจากการเศรษฐกิจจะยังคงมีอยู่อีกเล่า เหตุแห่งการกระทำผิดในทางอาญาจะยังคงเหลืออยู่ก็แต่เหตุอันเนื่องแต่นิสัยสันดานของผู้กระทำผิดซึ่งจะต้องคิดแก้ไขด้วยทางอบรมและสั่งสอนดัดนิสัยและเมื่อผู้อบรมสั่งสอนผู้ดัดนิสัยได้มีความสุขสมบูรณ์ในทางเศรษฐกิจแล้ว การอบรมสั่งสอนดัดนิสัยก็จะได้ผลดียิ่งขึ้น

ข. เอกราชในทางเศรษฐกิจ

เมื่อเราจัดทำสิ่งอุปโภคบริโภคปัจจัยแห่งการดำรงชีวิตพร้อมบูรณ์ เรามีอาวุธในการป้องกันประเทศไทยได้เพียงพอ และเราบำรุงการศึกษาได้ ด้วยมีแรงงานที่จะจัดให้ครูอบรมสั่งสอน เราจัดบำรุงอนามัยของราษฎร โดยอาศัยวิธีที่รัฐบาลจัดการเศรษฐกิจเสียเอง อันเป็นช่องทางความสะดวกแก่การบำรุงการอื่น ๆ แล้ว จะมีประเทศใดเขามารังควี เวลานี้มีแต่พากันบ่นเกลียดฝรั่ง ไม่กล้าทำอะไรลงไป ก็เมื่อเราจะจัดบ้านเมืองของเราตามความเอกราชของเราที่มีอยู่ เรารักษาสัญญาและข้อตกลงกับเขา เราไม่เบียดเบียนหรือกีดกันอาชีพของเขาที่มีอยู่ในเสยามเวลานี้ เรายังคงแลกเปลี่ยนสินค้ากับเขาคือซื้อสินค้าของเขาในประเภทที่เราทำไม่ได้ เช่น เครื่องจักรกล เราซื้อเขามากขึ้น แทนที่จะซื้ออาหารจากเขาซึ่งเราทำเองได้ ดังนี้ต่างประเทศใดเขาจะมาข่มเหงเรา ถ้าเรามัวกลัวฝรั่งเขาจะข่มเหงเราในทางที่ผิด แม้เราจะเป็นฝ่ายที่ทำถูกเช่นนั้นแล้ว เราก็อย่าทำอะไรเลยดีกว่า แม้แต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองคราวนี้ ในขั้นแรกเรามิกลัวฝรั่งว่าเขาจะข่มเหงหรือ แต่เขาก็มีน้ำใจดีเพียงพอที่จะไม่ข่มเหงอันใด ฝรั่งเขาเป็นสมาชิกสันนิบาตชาติจริงอยู่ แม้จะมีผู้ถูกสันนิบาตชาติว่าทำอะไรไม่ได้จริงจัง แต่ก็ยังเป็นเครื่องยับยั้งการกดขี่ข่มเหงโดยไม่เป็นธรรมได้บ้างไม่มากก็น้อย ซึ่งผิดกว่าในครั้งแต่ก่อน ขอให้ดูการพิพาทระหว่างบริษัทน้ำมันอังกฤษกับประเทศ

บทที่ ๓ การเศรษฐกิจ

การเศรษฐกิจซึ่งคณะราษฎรได้ประกาศไว้ว่า รัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก ก็จะเป็นการสมจริง ไม่ใช่หลอกลวงประชาชน ซึ่งข้อนี้มีผู้เข้าใจผิด เพราะเห็นว่ารัฐบาลยังมิได้ทำการอันใด แต่ที่มิได้กระทำการใดลงไป ก็เพราะยังมิได้ดำเนินตามความคิดของข้าพเจ้า เมื่อได้ดำเนินตามความคิดของข้าพเจ้าที่ให้รัฐบาลเป็นผู้ประกอบเศรษฐกิจเสียเองแล้ว ราษฎรทุกคนจะมีงานทำ โดยเหตุที่รัฐบาลรับราษฎรทั้งหมดเข้าทำงานเป็นเข้าราชการ แม้แต่เด็ก คนบ่วย คนพิการ คนชรา ซึ่งทำงานไม่ได้ก็จะได้รับเงินเดือนจากรัฐบาล แล้วราษฎรก็จะไม่อดอยาก เพราะเงินเดือนที่รัฐบาลจะให้ในอัตราขั้นต่ำ ก็จะได้กำหนดให้พอเพียงที่จะซื้อหรือแลกเปลี่ยนกับอาหาร เครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ ฯลฯ ตามความต้องการของราษฎร

บทที่ ๔ เสมอภาค

ความเสมอภาคก็มีขึ้นได้ในสิทธิและหน้าที่ ซึ่งนอกจากเสมอภาคกันบนกระดาษ ยังเป็นการเสมอภาคที่จะเข้ารับราชการแม้จะเป็นในทางปกครองและในทางเศรษฐกิจก็ดี ราษฎรจะมีสิทธิเสมอภาคกันในการที่จะไม่อดตาย แต่มิใช่เสมอภาคในการที่คนหนึ่งมีเงิน ๑๐๐ บาท จะต้องริบเอามาแบ่งเท่า ๆ กัน ในระหว่าง

๑๐๐ คน ๆ ละ ๑ บาท ตามที่นักปราชญ์ในประเทศสยามท่านอ้างว่าลัทธิคอมมูนิสม์เขาแบ่งกันเช่นนั้น เราเกลียดชังลัทธิคอมมูนิสม์ตามที่ท่านนักปราชญ์ในประเทศสยามท่านกล่าวนั้น ๆ และเราไม่ดำเนินวิธีริบทรัพย์มาแบ่งกันดังที่นักปราชญ์ท่านกล่าว

บทที่ ๕ เสรีภาพ

ข้อนี้ผู้ที่มองแต่ผิว ๆ จะคัดค้านทันทีว่าการที่รัฐบาลกับราษฎรทั้งหมดเป็นข้าราชการนั้นและการที่รัฐบาลประกอบเศรษฐกิจเสียเองนั้น จะเป็นการตัดเสรีภาพ จริงอยู่ เมื่อรัฐบาลประกอบเศรษฐกิจเสียเองเช่นนี้ย่อมเป็นการตัดเสรีภาพ แต่การตัดเสรีภาพนั้น ก็เพื่อจะทำให้ราษฎรได้รับความสุขสมบูรณ์ทั่วหมด เป็นการปฏิบัติตามหลักข้อ ๓ รัฐบาลไม่ได้ตัดเสรีภาพในการอื่นๆ ราษฎรมีเสรีภาพในร่างกาย ในเคหสถาน ในการพูด ในการศึกษาอบรม ในการสมาคม เมื่อราษฎรได้มีความสุขภายในเศรษฐกิจแล้ว ราษฎรก็ย่อมมีความสุขกาย ราษฎรจะต้องการเสรีภาพโดยไม่มีอาหารรับประทานเช่นนั้นหรือ ทั้งนี้ไม่ใช่ความประสงค์ของราษฎรเลย แม้ในเวลานี้เอง ราษฎรก็ยังทำงานเองเพื่อเลี้ยงชีพ นอกจากพวกที่เกิดมาหนักโลก อาศัยคนอื่นเขากิน (social parasite) ไม่ว่าในประเทศใด ๆ เสรีภาพย่อมจำกัดเพื่อประโยชน์ของราษฎรทั้งหมดด้วยกัน และคณะราษฎรก็ได้ประกาศไว้แล้วว่า เสรีภาพนั้นจะทำให้เกิดได้ เมื่อไม่ขัดกลับ ๔ ประการดังกล่าวข้างต้น

บทที่ ๖ การศึกษา

ราษฎรจะมีการศึกษาอย่างเต็มที่ เมื่อราษฎรได้รับความสุขสมบูรณ์ โดยรัฐบาลประกอบเศรษฐกิจเสียเองแล้ว ราษฎรก็ย่อมจะได้รับการศึกษา แทนที่จะคอยพะวงถึงทรัพย์สินของตนจะเป็นอันตรายสูญหาย และรัฐบาลก็อาจที่จะบังคับให้ราษฎรที่จะเป็นข้าราชการจำต้องเล่าเรียน แม้ราษฎรผู้นั้นจะเป็นผู้ใหญ่มีอายุตั้งแต่ ๒๐ ปีขึ้นไปจนถึง ๔๕ ปีก็ตาม เมื่อเป็นข้าราชการแล้วจำต้องเรียนโดยวิธีที่เอกชนต่างคนต่างทำนั้น การบังคับให้ผู้ใหญ่เรียนเป็นการยาก

ก็เมื่อการที่รัฐบาลประกอบเศรษฐกิจเองเช่นนี้ เป็นการที่ทำให้วัตถุประสงค์ทั้ง ๖ ประการ ของคณะราษฎรได้สำเร็จไปตามที่ได้ประกาศแก่ราษฎรไว้แล้ว สิ่งที่ราษฎรทุกคนพึงปรารถนา คือ ความสุขความเจริญอย่างประเสริฐ ซึ่งเรียกเป็นศัพท์ว่า ศรีอาริยะ ก็จะพึงบังเกิดแก่ราษฎรโดยทั่วหน้า ไฉนเล่าพวกเราที่ได้พร้อมกันไขประตูเปิดช่องทางให้แก่ราษฎรแล้ว จะรี ๆ รอ ๆ ไม่นำราษฎรต่อไปให้ถึงยังต้นกัลปพฤกษ์ ซึ่งราษฎรจะได้เก็บผลจากต้นไม้นั้น คือผลแห่งความสุขความเจริญดังที่ได้มีพุทธทำนายกล่าวไว้ ในเรื่องศาสนาพระศรีอารย์ ในเรื่องนี้ผู้ถือศาสนาทุกคน ในการทำบุญปรารถนาจะประสพศาสนาพระศรีอารย์ แม้ในการสาบาลในโรงศาลก็ดีในการพิธีใด ๆ ก็ดี ก็อ้างกันแต่ว่า เมื่อชื่อสัตย์หรือไม่ตามไป

ตามความจริงแล้ว ก็ให้ประสพพบพระศรีอารย์ ก็เมื่อ[illegible]
ดำเนินวิธีไปสู่อาริยะสมัยแต่ก็ยังมีบุคคลที่เอียนหลังเข้า[illegible]
หนัก ๆ เข้า ก็จะกลับไปสู่สมัยก่อนพุทธกาล คือ เมื่อ [illegible] ๆ
ที่ล่วงมาแล้ว

ตอนที่ ๒

เค้าร่าง

น.ร.บ. ว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร

เค้าร่าง

พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร

.....

.....

.....

มาตรา ๑. พ.ร.บ. นี้ให้เรียกว่า พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร พ.ศ. ๒๔๗๕

มาตรา ๒. ให้ใช้ พ.ร.บ. นี้ตั้งแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

หมวด ๑ เงินเดือนและเบี้ยบำนาญของราษฎร

มาตรา ๓. ตั้งแต่วันที่ประกาศใช้แผนเศรษฐกิจแห่งชาติเป็นต้นไปนั้น ให้บรรดาบุคคลที่มีสัญชาติไทย ซึ่งอยู่ในประเทศสยามถ้วนทุกคน ได้รับเงินเดือนจากรัฐบาลหรือสหกรณ์ซึ่งจะได้มีพระราชกฤษฎีกากำหนดไว้ ตามอัตราขั้นต่ำ[ก.] ดังต่อไปนี้

๑. บุคคลที่มีอายุต่ำกว่า ๑ ปี เดือนละ.....ฉ...บาท

๒. บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ ๑ ปีถึง ๕ ปี เดือนละ.....บาท

๓. บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ ๖ ปีถึง ๑๐ ปี เดือนละ.....บาท

๔. บุคคลที่มีอายุตั้งแต่๑๑ ปีถึง ๑๕ ปี เดือนละ .....บาท

ก. อัตราขั้นต่ำนี้ต้องกำหนดให้เป็นการเพียงพอแก่ [illegible] นุ่งห่ม สถานที่อยู่ ฯลฯ

๕. บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ ๑๖ ปีถึง ๑๘ ปีเดือนละ.....บาท

๖. บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ ๑๘ ปีถึง ๕๕ ปีเดือนละ.....บาท

๗. บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ ๕๕ ปีขึ้นไป เดือนละ.....บาท

มาตรา ๔. บุคคลที่มีคุณวุฒิหรือความสามารถพิเศษ หรือมีกำลังพิเศษจะได้รับเงินเดือนสูงขึ้นไปตามคุณวุฒิความสามารถกำลังและตามชนิดที่ทำ ตามอัตรา[ข] ดังต่อไปนี้

ชั้น ๑	๘๐ บาท	ชั้น ๑๔	๒๓๐ บาท
ชั้น ๒	๙๐ บาท	ชั้น ๑๕	๒๔๐ บาท
ชั้น ๓	๑๐๐ บาท	ชั้น ๑๖	๒๖๐ บาท
ชั้น ๔	๑๑๐ บาท	ชั้น ๑๗	๒๘๐ บาท
ชั้น ๕	๑๒๐ บาท	ชั้น ๑๘	๓๐๐ บาท
ชั้น ๖	๑๓๐ บาท	ชั้น ๑๙	๓๒๐ บาท
ชั้น ๗	๑๔๐ บาท	ชั้น ๒๐	๓๕๐ บาท
ชั้น ๘	๑๕๐ บาท	ชั้น ๒๑	๔๐๐ บาท
ชั้น ๙	๑๖๐ บาท	ชั้น ๒๒	๔๕๐ บาท
ชั้น ๑๐	๑๗๐ บาท	ชั้น ๒๓	๕๐๐ บาท
ชั้น ๑๑	๑๘๐ บาท	ชั้น ๒๔	๕๕๐ บาท
ชั้น ๑๒	๑๙๐ บาท	ชั้น ๒๕	๖๐๐ บาท
ชั้น ๑๓	๒๐๐ บาท	ชั้น ๒๖	๖๕๐ บาท

ข. อัตรานี้ได้จำลองอัตราเงินเดือนข้าราชการประจำชั้นสัญญาบัตรในปัจจุบันทัดลงใหม่

ชั้น ๒๗	๗๐๐ บาท	ชั้น ๒๘	๘๐๐ บาท
ชั้น ๒๙	๙๐๐ บาท	ชั้น ๓๐	๑๐๐๐ บาท

มาตรา ๕. นอกจากเงินเดือนที่ได้รับ ให้ผู้ที่ทำงานหรือรับราชการได้รับเงินรางวัลอีกโสดหนึ่ง ตามผลแห่งการงานของตนซึ่งรัฐบาลหรือสหกรณ์จะได้กำหนดส่วนลงไว้[ค]

มาตรา ๖. ผู้ที่รับราชการหรือทำงานได้เงินเดือนสูงกว่าชั้นสามัญ เมื่อออกจากราชการจะได้รับเบี้ยบำนาญสูง[ง] กว่าอัตราขั้นต่ำที่กำหนดไว้ในมาตรา ๓

มาตรา ๗. เงินเดือนและเงินรางวัลและเบี้ยบำนาญสูงกว่าส่วนขึ้นได้ ตามส่วน[จ] แห่งการที่รัฐบาลหรือสหกรณ์ได้ผลในทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น

หมวด ๒ ว่าด้วยการทำงาน

มาตรา ๘. ให้บรรดาบุคคลที่มีอายุตั้งแต่ ๑๘ ปีขึ้นไปจนถึง ๕๕ ปี รับราชการตามประเภทงานที่กำหนดไว้โดยแบ่งตามกำลังความสามารถ คุณวุฒิ และตามเพศ อายุ ดังนี้

๑. ผู้ใดมีคุณวุฒิอย่างใดก็ให้สมัครเข้าทำงานในประเภท

ค. รางวัลเช่นนี้เป็นไปในทำนองให้กรรมกรมีส่วนในผลกำไรที่เรียกว่า (profit sharing)

ง. เงินเดือนของข้าราชการ และของกรรมกรย่อมต่างกันตามคุณวุฒิและความสามารถ ใครได้รับเงินเดือนสูงก็ได้รับเบี้ยบำนาญสูง

จ. ในเรื่องนี้ย่อมเห็นได้ว่า เมื่อปรากฏว่าการประกอบการของรัฐบาลได้ผลดียิ่งขึ้น การเพิ่มนั้นอาจเป็นไปเช่นเพิ่มเงินเดือนอีก ๑๐ เปอร์เซ็นต์ สมมติว่าเงินเดือน ๘๐ คงเพิ่มเป็น ๑๐๐ เงินเดือน ๔๕๐ คงเพิ่มเป็น ๕๐๐ เป็นต้น

ที่ใช้คุณวุฒินั้น ถ้างานประเภทใดมีผู้สมัครมากกว่างานประเภทนั้นต้องการจำนวนคน ก็ให้มีการสอบแข่งขัน ผู้ใดที่สอบได้ตามที่กำหนดก็ให้รับเข้าทำงานตามที่ผู้นั้นได้สมัคร

๒. ความสามารถ ให้ปฏิบัติเช่นเดียวกับคุณวุฒิ

๓. กำลัง บุคคลใดที่ไม่มีคุณวุฒิหรือความสามารถเป็นพิเศษก็ให้ผู้นั้นทำงานตามกำลังแห่งความแข็งแรงของตน ให้เหมาะสมกับประเภทของตน

๔. เพศ ตามธรรมดางานเบา เช่น งานเกี่ยวแก่รักษาสถานที่ การเสมียน การเป็นครู การอนุบาลเด็ก การจำหน่ายของอุปโภคบริโภค ให้พยายามผ่อนผันใช้เพศหญิง เว้นแต่จำเป็นจึงใช้เพศชาย แต่ทั้งนี้ไม่ตัดสิทธิของเพศหญิง ซึ่งมีคุณวุฒิและความสามารถเป็นพิเศษ

๕. อายุ จะต้องให้ผู้ที่มีอายุมากทำงานเบากว่าผู้ที่มีอายุอยู่ในวัยฉกรรจ์

มาตรา ๙. บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ ๑๑ ปีถึง ๑๘ ปี และบุคคลที่มีอายุตั้งแต่ ๕๔ ปีขึ้นไป ตามปกติไม่ต้องทำงานอันใด เว้นแต่เหตุฉุกเฉิน เมื่อขาดแรงงานในการที่ป้องกันเภยันตรายในทางเศรษฐกิจ ก็ให้ระดมบุคคลจำพวกนี้เข้าทำงานได้ ฉ. ตามกำลังที่ผู้

ฉ. ในบางประเทศเมื่อต้องการขจัดแมลง ได้มีกฎหมายระดมราษฎรช่วยกันกำจัด ในประเทศเราอาจเทียบได้ หรือในสมัยที่เครื่องจักรกลในการเกี่ยวข้าวยังไม่ได้ เมื่อมีข้าวก็อาจระดมบุคคลจำพวกนี้ช่วยตามกำลังอันมิใช่งานหนักเกินไป

นั้นจะทำได้ มิให้เป็นการหักโหมหรือทรมานเกินไป เช่นการระดมเพื่อเก็บเกี่ยวข้าวเมื่อขาดแรงงาน หรือการระดมกันกำจัดแมลงที่เป็นอันตรายต่อพืชผล เป็นต้น

มาตรา ๑๐ บุคคลต่อไปนี้ แม้จะมีอายุอยู่ในวัยที่จะต้องทำงานหรือรับราชการก็ดี แต่ให้ได้รับการยกเว้นที่จะไม่ต้องทำงานโดยตนและบุตรของตนที่มีอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี ได้รับเงินเดือนตลอดคือ

๑. หญิงมีครรภ์ ช.

๒. คนเจ็บป่วย ช.

๓. คนพิการ

๔. นักเรียนมหาวิทยาลัยและโรงเรียนยุคม ซึ่งยอมไล่แข่งขันเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยหรือโรงเรียนยุคมได้ ซ.

๕. บุคคลที่มีเวลาราชการพอที่จะได้รับเบี้ยบำนาญ

มาตรา ๑๑ บุคคลดังต่อไปนี้ได้รับความยกเว้นที่จะไม่ต้องรับราชการ แต่ตนเองและบุตรของตนไม่มีสิทธิที่จะรับเงินเดือนในขณะที่มิได้รับราชการคือ ฌ.

๑. บุคคลซึ่งแสดงได้ว่า มีทรัพย์สิน หรือ รายได้อันมั่นคงที่จะเลี้ยงตนได้

ช. ในการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎรตามวิธี social assurance บุคคลจำพวกนี้ได้เบี้ยบำนาญ

ซ. ทั้งนี้เพื่อเพาะผู้เชี่ยวชาญในศิลปวิทยา

ฌ. การยกเว้นนี้เพื่อผู้มั่งมีหรือรังเกียจที่จะเป็นข้าราชการ ไม่ใช่ผลประกอบเศรษฐกิจตามลำพังของตน เมื่อตนสามารถเช่นนั้น

๒. บุคคลที่ถืออาชีพอิสสระ เช่น แพทย์ ทนายความ ช่างผีมือ นักประพันธ์ หรือบุคคลซึ่งได้รับอนุญาตจากรัฐบาลให้ประกอบเศรษฐกิจอื่น ๆ เช่น การพาณิชย์ การอุตสาหกรรม การกสิกรรมบางชนิด เมื่อบุคคลเหล่านี้แสดงได้ว่า การประกอบอาชีพอิสสระของตน จะทำให้ตนมีรายได้พอเลี้ยงชีวิตของตนและบุตรของตนได้ตลอด

หมวด ๓ ว่าด้วยวิธีจ่ายเงินเดือน

มาตรา ๑๒ ให้รัฐบาลหรือสหกรณ์จ่ายเงินราษฎรโดยวิธีใดวิธีหนึ่งดังต่อไปนี้

๑. จ่ายเป็นเงินตราให้แก่ราษฎร ตามอัตราที่ราษฎรนั้นมีสิทธิได้รับ

๒. จ่ายโดยเช็คของธนาคารแห่งชาติ ตามอัตราที่ราษฎรนั้น ๆ มีสิทธิได้รับ และให้มีการหักกลบลบหนี้ (compensation) กับเงินที่ราษฎรนั้น ๆ เป็นลูกหนี้ต่อรัฐบาลหรือต่อสหกรณ์ ในการซื้ออาหารเครื่องนุ่งห่ม สถานที่อยู่ และ ปัจจัยอื่น ๆ แห่งการดำรงชีวิต เมื่อหักแล้ว ราษฎรยังเป็นเจ้าหนี้รัฐบาลหรือสหกรณ์อยู่เท่าใด ราษฎรก็มีสิทธิที่จะฝากเงินนั้นไว้ต่อธนาคารแห่งชาติ หรือซื้อใบกู้ของรัฐบาลหรือสหกรณ์หรือจะถอนมาใช้จ่ายก็ได้ตามใจสมัคร

หมวด ๔ ข้าราชการต่างประเทศ

มาตรา ๑๓ รัฐบาลอาจจ้างชาวต่างประเทศผู้ชำนาญการพิเศษ ชาวต่างประเทศนี้มีสิทธิตามที่กำหนดไว้ในสัญญา

หมวด ๕ วินัยข้าราชการ

มาตรา ๑๔ ข้าราชการทั้งหลายไม่ว่าประเภทเจ้าหน้าที่ปกครอง หรือกรรมกรในทางเศรษฐกิจของรัฐบาล จะต้องอยู่ในวินัย ทำงานเต็มกำลังและความสามารถในการงานที่ตนกระทำ ผู้ใดเกียจคร้านจะต้องถูกลงโทษ เช่น ตัดเงินเดือนหรือเพิ่มเวลาทำงาน หรือ โทษสถานอื่น ตามที่จะได้มีระเบียบกำหนดไว้

ประกาศมา ณ วันที่.....พุทธศักราช.....

เป็นปีที่.....

ตอนที่ ๓

เค้าร่างพระราชบัญญัติ

ว่าด้วยการประกอบการเศรษฐกิจ

เค้าร่างพระราชบัญญัติ

ว่าด้วย การประกอบเศรษฐกิจ

มาตรา ๑ พ.ร.บ. นี้ให้เรียกว่า พ.ร.บ. ว่าด้วยการประกอบการเศรษฐกิจ พุทธศักราช.....

มาตรา ๒ ให้ใช้ พ.ร.บ. นี้ ตั้งแต่วันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

มาตรา ๓ ตั้งแต่วันที่ใช้แผนการเศรษฐกิจแห่งชาติเป็นต้นไป ให้รัฐบาลมีอำนาจประกอบการเศรษฐกิจเกี่ยวด้วยผลิตผลทั้งหลาย ไม่ว่าการประกิษฐ์นั้นจะเป็นการผลิตการจำหน่ายผลิตผลใด ๆ ตลอดจนการขนส่งและจำหน่าย (ปริวรรตผลิตผล) ทั้งสิ้น

เว้นแต่การประกอบเศรษฐกิจ ซึ่งรัฐบาลให้สัมปทานแก่เอกชนมีอำนาจกระทำได้ ดังต่อไปนี้

๑. การทำเหมืองแร่ ป่าไม้ และการประกอบกิจอันเป็นสาธารณูปโภค ซึ่งรัฐบาลได้ให้สัมปทานหรืออาชญาบัตรไปแล้วในเวลานี้

๒. โรงงาน...ของเอกชน [ก] ที่ได้ตั้งอยู่แล้วในเวลานี้รัฐบาลจะผ่อนผันให้คงตั้งได้ โดยยกสัมปทานให้

ก. ทั้งนี้เพื่อไม่กระทบกระเทือนรุนแรงต่อเอกชนที่ประกอบอาชีพของตนในทางเศรษฐกิจได้

๓. ห้างร้านค้าขายของเอกชนต่างด้าว [ข] ซึ่งมีสัญญาทางพระราชไมตรีเป็นพิเศษกับประเทศสยาม

๔. การประกอบเศรษฐกิจอื่น [ค] เช่น การพาณิชย์ อุตสาหกรรม กสิกรรม ซึ่งเอกชนได้ขออนุญาตหรือสัมปทานเป็นราย ๆ ไป เมื่อได้แสดงให้เป็นที่พอใจแก่รัฐบาลว่า การประกอบอาชีพอิสตระนั้น ได้ผลเพียงพอที่ผู้ประกอบจะเลี้ยงชีวิตไปได้ตลอด และตามเงื่อนไขอื่น ๆ ซึ่งจะได้มีพระราชกฤษฎีกากำหนดไว้ โดยคำนึงถึงเศรษฐกิจแห่งชาติ

หมวด ๑
ว่าด้วยการจัดซื้อที่ดิน

มาตรา ๔. ให้รัฐบาลมีอำนาจซื้อบรรดาที่ดินทั้งหลาย [ง] นอกจากที่อยู่อาศัยสำหรับครอบครัวของเอกชนและนอกจากที่ดินซึ่งเอกชนได้รับอนุญาต หรือสัมปทาน ให้ประกอบการเศรษฐกิจกิจในที่ดินนั้น

บรรดาที่ดินที่รกร้างว่างเปล่า ซึ่งยังไม่อยู่ในความครอบครองหรือกรรมสิทธิของผู้ใดนั้น ผู้ใดจะขอครอบครองหรือมีกรรม-

ข. ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้กระทบกระเทือนชาวต่างประเทศ

ค. เพื่อเปิดโอกาสให้เอกชนที่รังเกียจในการเป็นข้าราชการที่จะทำการของตนเอง

ง. การบังคับซื้อที่ดินในเวลานี้ก็มีอยู่แล้ว เช่นการทำถนน ทางรถไฟ ฯลฯ ทั้งนี้เพราะในปัจจุบันนี้เรียกว่า ทางรถไฟ ถนน ฯลฯ นั้นเป็นสาธารณูปโภค แต่ตามเค้าโครงการนี้เราเรียกว่า การประกอบเศรษฐกิจ เป็นสาธารณูปโภค เพราะถ้ารัฐบาลไม่จัด จะเป็นอันตรายต่อราษฎร

สิทธิในที่ดินเหล่านั้นไม่ได้ นอกจากได้รับสัมปทานจากรัฐบาล

มาตรา ๕. ในการกำหนดราคาที่ดินนั้น ให้เจ้าของที่ดินและรัฐบาลต่างฝ่ายต่างมีอนุญาโตตุลาการฝ่ายละหนึ่งคนและรวมกันตั้งผู้ชี้ขาดหนึ่งคน การกำหนดราคาที่ดินนั้น ต้องไม่เกินกว่าที่เป็นอยู่ ณ วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕

มาตรา ๖. ในการชำระราคานั้น ให้รัฐบาลจ่ายเงินสดหรือใบกู้ให้เจ้าของที่ดินเป็นเงินตามราคาที่ดินซึ่งรัฐบาลซื้อ ใบกู้นั้นให้กำหนดอัตราดอกเบี้ยตามสมควรแก่ภาวะเศรษฐกิจ ในขณะที่ทำสัญญาซื้อขายแต่ไม่เกินร้อยละ ๑๕ ต่อปี ซึ่งเป็นอัตราสูงสุดในเวลานี้

ผู้ที่ถือใบกู้ยังคงมีสิทธิที่จะได้รับเงินเป็นผลอันเกิดแต่ดอกผลที่สหกรณ์อันรับโอนที่ดินของตนได้ทำประโยชน์ ตามส่วนที่รัฐบาลจะกำหนด

หมวด ๒
ว่าด้วยการจัดหาเงินทุนและเครดิต

มาตรา ๗. ให้รัฐบาลจัดหาเงินทุนและเครดิตเพื่อประกอบการเศรษฐกิจดังต่อไปนี้

๑. โดยเก็บภาษีมรดก [จ]

จ. ภาษีมรดกนี้มิใช่จะอิจฉาคนมั่งมี เป็นเพราะตามหลักนี้ยอมให้สะสมเงินทองไว้ เงินทองนั้นได้มาก็โดยอาศัยราษฎรร่วมกัน และผู้นำมาใช้ไว้ในทางตรงหรือทางอ้อม การกำหนดภาษีมรดกนั้นถ้าผู้มั่งมีมากขนาดเลือดเป็นน้ำวรรเทาให้มาก (super tax) คนชั้นกลางจึงผ่อนผันเก็บแต่น้อย ทั้งนี้เพื่อมิให้กระทบผู้มั่งมีมากเกินไป

๒. โดยเก็บภาษีเงินได้ของเอกชน

๓. โดยเก็บภาษีทางอ้อมในยาสูบ[ฉ] ไม้ขีดไฟ[ฉ] เกลือ[ช] ฯลฯ

๔. โดยบังคับให้นักเลงการพนัน[ซ] ซึ่งปรารถนาเล่นการพนันมาขึ้นทะเบียนรับใบอนุญาตประจำคน และเสียค่าจดทะเบียน

ฉ. ภาษียาสูบและไม้ขีดไฟนี้ ทำให้ประเทศฝรั่งเศสมีรายได้ใช้หนี้เยอรมันเมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๐ ได้รวดเร็ว และเงินฝรั่งเศสมีฐานะดีขึ้นก็เพราะภาษีจำพวกนี้ ในเมืองเราถ้าสมมติว่ามีคนสูบบุหรี่เป็น ๑ ล้านคน เราก็เก็บภาษีทางอ้อมในการจำหน่ายวันละ ๑ สตางค์ ซึ่งไม่รู้สึกมากนักก็คงได้เงินเพิ่มขึ้นอีกกว่า ๓ ล้านบาท แต่การผูกขาด (monopoly) ภาษียาสูบเกี่ยวกับสัญญาทางพระราชไมตรี ฉะนั้นเราอาจดำเนินนโยบายในการเก็บภาษีร้านจำหน่ายยาสูบ โดยระวังมิให้เสียเปรียบยาสูบต่างประเทศที่นำเข้ามา

ช. เกลือนี้ก็อาจหาทางเก็บภาษีทางอ้อมได้ โดยรัฐบาลรับซื้อเกลือจากผู้ทำนาเกลือตามอัตราที่กำหนดไว้ แล้วในการจำหน่ายรัฐบาลจะจำหน่ายเองหรือให้ผูกขาดสมมติว่าในการนี้รัฐบาลได้ภาษีรายฤดูคนหนึ่งวันละ ๑/๑๐ สตางค์ ๑ ปี ได้เงินกว่า ๓ ล้านบาท

ซ. ผู้เป็นนักเลงการพนันในเวลานี้ จะพยายามหาวิธีมิให้เล่นด้วยการห้ามขาดนั้นเกรงวิสัยคือคงลักลอบเล่น ฉะนั้นควรหาวิธีป้องกันคนชั้นหลังที่เล่นไม่เป็นอย่าให้เล่น ส่วนผู้ที่เล่นเป็นอยู่แล้วก็คงเล่นได้ แต่ต้องมาขึ้นทะเบียนคล้าย ๆ กับผู้ที่ติดฝิ่น ค่าธรรมเนียมอาจเก็บเป็นงวด ๆ เช่นงวดละ ๑ บาท ปีหนึ่งมี ๕ งวด สมมติว่าคนเล่นการพนันเป็นมี ๑ ล้านคน ปีหนึ่งคงเก็บค่าอนุญาตประจำตัวได้ ๕ ล้านบาท และเก็บทุกคราวที่เล่น เช่นในตำบลหนึ่ง ๆ ย่อมมีการเล่นไพ่ไม่ต่ำกว่า ๒ วงต่อ ๑ วัน ตำบลในพระราชอาณาจักรมี ๕๐๐๐ ตำบล ต้องมีการขออนุญาตเล่นไพ่ ๑๐,๐๐๐ วง ถ้าค่าอนุญาตวงละ ๕ บาท คงได้เงินวันละ ๕๐,๐๐๐ บาท ปีหนึ่งคงได้เงินราว ๑๘ ล้านบาท การเล่นการพนันนี้ควรกำหนดเวลาใหม่ ไม่ให้เสียเวลาทำงาน กำหนดเดิมแต่เที่ยงจนถึง ๒๒ นาฬิกา ส่วนเวลาอื่น ๆ ผู้เล่นการพนันต้องทำงานไม่เสียงาน ไม่เสียในทางเศรษฐกิจ

และการพนันชนิดนี้ต้องจำกัดให้น้อยลงทุกที และต้องป้องกันคนชั้นหลังไม่ให้เล่นเป็น ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะนิยมการพนัน

เป็นงวด ๆ ตามชนิดของการพนันซึ่งตนปรารถนาจะเล่นและห้ามมิให้จดทะเบียนบุคคลซึ่งในขณะใช้พระราชบัญญัตินี้เล่นการพนันไม่เป็น

นอกจากการเสียค่าจดทะเบียนประจำตัวแล้ว การเล่นทุกคราว จะต้องได้รับอนุญาตและเสียค่าธรรมเนียมอีกต่างหากทุกคราว

๕. ออกใบกู้เพื่อคนที่มั่งมี ภายในพระราชอาณาจักรซื้อใบกู้โดยรัฐบาลเอาโรงงานหรือทรัพย์สินอื่นเป็นประกัน[ญ]

๖. ออกสลากกินแบ่ง[ด]

๗. กู้เงินจากธนาคารแห่งชาติ[ต]

๘. กู้เงินจากต่างประเทศ

ญ. ในเรื่องนี้เราต้องการประสานกับคนมั่งมี ไม่ประหัตประหารคนมั่งมี

ด. สลากกินแบ่งหรือลอตเตอรี่ แม้เป็นการพนันมีการเสี่ยงโชค แต่ผู้เสี่ยงได้เสี่ยงแต่น้อย เช่นบีหนึ่งมีลอตเตอรี่ ๓๐ ครั้ง ๆ หนึ่งล้านบาท และราษฎรคนหนึ่งเสี่ยงโชคครั้งหนึ่งราว ๒๐-๕๐ สตางค์

การจัดให้มีสลากกินแบ่งนี้ คนไทยบางคนหน้าบาง [illegible] จัดให้เล่นการพนัน ขอแต่ให้ดูตัวอย่างในฝรั่งเศสว่า ใบกู้ (national credit) ซึ่งต้องการเงินไปสร้างบ้านเมืองที่หักพังในสงคราม ก็เป็นใบกู้ชนิดที่ออกลอตเตอรี่ให้แถมไปด้วย ในอังกฤษเองมีสนามม้า คนอังกฤษที่นิยมแข่งม้ามีไม่น้อย แต่เราไม่ประสงค์ให้เสียไปถึงนั้น เราประสงค์มีแต่ลอตเตอรี่ซึ่งราษฎรเสียสละคนละน้อย ๆ แต่มีโอกาสได้เงินมาก

ต. ธนาคารแห่งชาติจะช่วยรัฐบาลได้มาก เพราะภาษีอากรที่ค้างอยู่ในส่วนจังหวัดก็จะนำมาหมุนได้ นอกจากนั้นเงินเดือนที่ข้าราชการฝากไว้ในธนาคารก็นำมาหมุนได้เช่นเดียวกัน ยิ่งไปกว่านั้นมีวิธีการหลายอย่างที่รัฐบาลจะกู้เงินธนาคารแห่งชาติได้

๙. ตกลงหาเครดิตกับบริษัทที่จำหน่ายเครื่องจักรกลกับต่างประเทศ เพื่อส่งเงินเป็นงวด ๆ

หมวด ๓

ว่าด้วยการธนาคารแห่งชาติ

มาตรา ๘. ให้รัฐบาลจัดให้มีธนาคารแห่งชาติ โดยเอาเงินทุนสำรองของรัฐบาลและเงินที่กู้จากเอกชนมาเป็นทุนของธนาคารแห่งชาติ ให้ธนาคารแห่งชาติกระทำกิจการเหมือนดังธนาคารทั้งหลาย และให้มีอำนาจออกธนบัตรโดยโอนกรมเงินตราในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ มาอยู่ในธนาคารแห่งชาติ โอนคลังจังหวัดต่าง ๆ ในเวลานี้เป็นสาขาของธนาคารแห่งชาติในจังหวัดต่าง ๆ

มาตรา ๙. ธนาคารแห่งชาติจำต้องให้รัฐบาลกู้เงินตามที่รัฐบาลต้องการตามกำลังของธนาคารแห่งชาติ

หมวด ๔

ว่าด้วยแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ [๓]

มาตรา ๑๐. ให้มีสภาขึ้นสภาหนึ่งมีหน้าที่จัดวางแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ คือกำหนดการประดิษฐกรรม ซึ่งจะเป็นกสิกรรมและอุตสาหกรรมทั้งหลาย และการปริวรรตกรรมคือการขนส่งและคมนาคม การจัดสร้างที่อยู่ให้แก่ราษฎรทั้งหลาย และจัดแยกการงานออกเป็นเสหกรณ์ต่าง ๆ

๓. นอกจากนี้แผนในทางปกครองก็ต้องอนุโลมตามแผนเศรษฐกิจแห่งชาติด้วย

มาตรา ๑๑. แผนเศรษฐกิจแห่งชาตินี้กำหนดประมาณว่าในปีหนึ่ง ๆ รัฐบาลจะทำได้อย่างไร และให้แจ้งผลแห่งการกระทำนั้นต่อมหาชนทุกสัปดาห์

มาตรา ๑๒. ในระหว่างเวลาที่ใช้แผนเศรษฐกิจแห่งชาตินั้นถ้ามีเหตุจำเป็นต้องแก้แผนเพราะรัฐบาลจัดหาทุนและแรงงานไม่ได้ตามกำหนดก็ดี หรือรัฐบาลมีทุนและแรงงานเพิ่มขึ้นก็ดีให้กรรมการสภาเศรษฐกิจแห่งชาติประชุมกันแก้แผนนั้น ๆ แล้วแจ้งมหาชนทราบ

มาตรา ๑๓. แผนเศรษฐกิจแห่งชาติจะเริ่มใช้ในเขตใดให้ประกาศเป็นราย ๆ ไป และให้ชี้แจงถึงที่ดิน เงินทุน แรงงานของข้าราชการและกรรมกร และผู้ชำนาญการพิเศษว่าพอเพียงประการใด

หมวด ๕

กรรมสิทธิของเอกชน

มาตรา ๑๔. ให้เอกชนมีกรรมสิทธิในสังหาริมทรัพย์ทั้งหลายซึ่งเอกชนนั้นหามาได้

มาตรา ๑๕. บรรดาผู้ที่คิดประดิษฐ์วัตถุสิ่งใดซึ่งเข้าลักษณะที่จะเป็นกรรมสิทธิในการค้าได้ ก็ให้ผู้นั้นมีกรรมสิทธิในการนั้น (brevet d' invention) บุคคลนั้นจะขอสัมปทานประกอบการนั้นเอง หรือจะร่วมกับรัฐบาลในการประดิษฐ์ก็อาจทำได้ตามใจสมัคร

ประกาศมา ณ วันที่.....

ตอนที่ ๔

รายงาน

การประชุมกรรมานุการ

พิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ

ณ วังปารุสกวัน

วันที่ ๑๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕

ผู้ที่เข้าประชุม

คือ

๑. หลวงคณกรรมบดี (ชม ขาวัลย์)

๒. หลวงเศรษฐกรณ์ (ม.ล. เศรษ เสนีวงศ์)

๓. หลวงเดชาติวงศ์วราวัฒน์ (ม.ล. กรี เดชาติวงศ์)

๔. พ.อ พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน)

๕. นายทวี บุณยเกตุ

๖. นายแนบ พหลโยธิน

๗. หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ดร. ปรีดี พนมยงค์)

๘. นายประยูร ภมรมนตรี

๙. พระยามโนปกรณ์นิติธาดา (ก้อน หุตสิงห์)

๑๐. พล ร.ท. พระยาราชวังสัน (ศรี กมลนาวิน)

๑๑. นายวิลาศ โอสถานนท์

๑๒. พระยาศรีวิสารวาจา (เทียนเลี้ยง อุนตระกูล)

๑๓. ม.จ. สกลวรรณากร วรวรรณ

๑๔. หลวงอรรถสารประสิทธิ์ (ทองเย็น หลีละเมียร)

เปิดประชุมเวลา ๙.๒๐ นาฬิกา

หลวงประดิษฐ์มนูธรรม แถลงว่า-- ก่อนจะมาชี้แจงในที่นี้ได้ประชุมผู้เริ่มก่อการครั้งหนึ่งแล้ว และทำเรื่องขึ้นเสนอรัฐมนตรี รัฐมนตรีจึงตั้งกรรมานุการชุดนี้ให้พิจารณา การโต้เถียงนั้นอาจใช้ถ้อยคำรุนแรงไปบ้าง เมื่อเป็นคำแสลงโดยบังเอิญก็ต้องขออภัย หัวข้อสำคัญในการประชุมวันนี้ เนื่องจากหลังหกประการที่ได้ประกาศไว้ ในข้อ ๓ มีใจความอยู่ ๓ ประการ ในการบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ คือจะจัดมิให้ราษฎรอดอยาก จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ในการจัดการไม่ให้ราษฎรอดอยากนั้น ต้องจัดให้มีความเป็นอยู่พอควร หางานให้ราษฎรทำ เหมือนกับพวกเราที่อยากทำงาน ข้อความละเอียดมีอยู่ในหนังสือนี้แล้ว แต่เราไม่ทำโครมครามทีเดียวจะทำตามกำลังของเรา ข้อความที่เป็นตัวเลขบางทีเราจะถือโครงหรือตัดไม่ได้ เป็นการอุปมาพอเป็นเค้าเท่านั้น โครงการนี้ไม่ใช่หลักคอมมูนิสม์ เรามีทั้งแคปิตลิสม์ และโซเซียลิสม์รวมกัน ถ้าหากพวกคอมมูนิสต์ มาอ่านจะติเตียนมาก ว่ายังรับรองพวกมั่งมีให้มีอยู่ ความนี้กล่าวแล้วว่าตัวเลขนั้นเป็นการอุปมาเท่านั้น หน้าที่ของเราในที่นี้ก็คือ จะรับโปลิซีนี้หรือไม่ เมื่อรับแล้วจึงเรียกผู้ชำนาญมาทำการพิจารณาให้ละเอียดในภายหลัง

นายทวี บุณยเกตุ เสนอว่า- ในการที่จะพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจฉบับนี้ ข้าพเจ้าขอชี้แจงและสนับสนุนข้อความของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเพื่อเป็นแนวที่จะพิจารณาต่อไป

ถ้าเราอ่านดูแต่เพียงเผิน ๆ โดยไม่ได้ไตร่ตรองหรือคิดให้ซึ้ง หรือมีใจลำเอียงไปในลัทธิใดลัทธิหนึ่งแล้ว ก็จะเห็นว่าโครงการฉบับนี้ส่อไปในทางคอมมูนิสม์ หรือโซเซียลิสม์ แต่ถ้าเราพิจารณาถึงวิธีการให้ละเอียดไปสักหน่อยแล้วจะเห็นได้ว่า ในวิธีการของโครงการอันนี้ เราไม่ได้ริบทรัพย์ใคร เราไม่ได้เอาเงินของราษฎรมาแบ่งปันกัน เราไม่ได้เอาผู้หญิงมาเป็นของกลาง เราไม่ได้บังคับหรือเกณฑ์คนทั้งหมดให้ทำงานให้แก่สหกรณ์ของเรา เราไม่ได้เกณฑ์คนให้มาเป็นทาษเพราะฉนั้นจะเรียกหรือเหมาเอาว่าโครงการอันนี้จะมีวิธีการเป็นคอมมูนิสม์หรือโซเซียลิสม์หาว่าไม่ได้ ความประสงค์ของรัฐบาลก็คือต้องการให้ราษฎรทุกคนและทุกชั้นได้รับประกันจากรัฐบาลโดยร่วมกันทำและโดยการควบคุมของสหกรณ์ เราไม่ต้องการให้คนทุกคนเป็นทาษของสหกรณ์ โดยเลิกการทำมาหากินส่วนตัว แต่เราต้องการให้ผู้ที่มีกำลังทรัพย์ที่ได้ทำมาหากินอยู่ก่อนแล้วคงดำเนินการต่อไป หรือผู้ที่สามารถจะทำมาหากินได้แล้วได้ก็ให้ทำไป เราจะช่วยแต่ผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือจากรัฐบาล หรือคนจนกับพวกที่ไม่มีงานเท่าที่ไม่มีที่อยู่อาศัย และที่ได้รับทุกข์ลำบากเท่านั้น หาได้พาดพิงไปบังคับคนที่มั่งมีทั้งในบางประเทศ

ทำกันอยู่ไม่ เพราะถ้าคนจนเหล่านี้ไม่ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลแล้ว ใครเล่าจะเป็นผู้ช่วย ความหายนะจะต้องมาสู่อย่างแน่นอน ธรรมดาของคนจะต้องเสียไปโดยไม่ต้องสงสัย และความไม่สงบสุขจะต้องเกิดขึ้นแก่ประเทศเป็นแน่

ไม่ควรคิดว่าเมื่อสหกรณ์จะไม่มีคนทำงานเพราะในเวลานี้คนว่างงานมีอยู่มาก เมื่อเรารับรองว่าจะให้ความสุขแก่เขาเช่นนี้แล้ว ใครเล่าที่ไม่อยากจะมีความสุข ใครเล่าที่ไม่อยากจะมีเงิน และใครเล่าที่อยากอดตาย

พูดกันอย่างง่าย ๆ การที่จะตั้งเป็นสหกรณ์นี้ ก็ไม่ผิดอะไรกับบริษัทหรือห้างร้านที่ทำการค้าขายใหญ่ ๆ ถ้าจะมีผู้เถียงว่ารัฐบาลไม่ควรทำการค้าเองแล้ว ก็เหตุไฉนเล่ารัฐบาลจึงสร้างทางรถไฟ รัฐบาลจึงสร้างโรงไฟฟ้า รัฐบาลจึงทำประปา รัฐบาลจึงตั้งเหล้าต่าง ๆ เหล่านี้เสียเองเป็นต้น โดยไม่ยอมให้ราษฎรทำ การที่จะตั้งสหกรณ์นี้ นอกจากจะช่วยเหลือพวกชาวนาที่ยากจนแล้ว สหกรณ์ยังช่วยเปิดเมืองและบำรุงความเจริญของประเทศอีกด้วย ในผลกำไรที่ได้จากสหกรณ์นี้เอง

วิธีการโดยย่อของโครงการอันนี้คือ รัฐบาลจะซื้อที่นาจากเจ้าของที่ดินโดยออกใบบอนด์ และให้ดอกเบี้ยตามสมควร การที่ต้องการเนื้อที่เป็นจำนวนมากและเป็นผืนเดียวกันนี้ ก็เพื่อความสดวกในการปกครองและในการประกอบการกสิกรรม เช่น การไถ

การคราด การทดน้ำ เหล่านี้เป็นต้น เมื่อสหกรณ์ได้เนื้อที่นาจำนวนที่ต้องการแล้ว สหกรณ์ก็จะประกาศรับกรรมกร หรือที่หลวงประดิษฐมนูธรรมเรียกว่าข้าราชการ เฉพาะผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือจากรัฐบาลกับผู้ที่ไม่มีอาชีพอย่างอื่น คือพวกที่เบียดเบียนเขากิน แต่จะไม่ประสงค์จะทำงานให้แก่สหกรณ์ ในเมื่อเขาหางานหรืออาชีพอื่นทำได้ คือ เขาจะไปประกอบอาชีพส่วนตัวก็ได้สุดแต่ความพอใจของตน

การบังคับคนที่ไม่มีข้าวกินให้มีข้าวกิน บังคับให้คนที่ไม่มีที่อยู่อาศัยมีบ้านอยู่อย่างสบาย บังคับให้คนที่เกียจคร้านให้มีความสุขเหล่านี้ข้าพเจ้าไม่เห็นเป็นของเสียหายอะไร เรื่องเช่นนี้พระยารัษฎาฯ (คอซิมบี้) ก็เคยใช้บังคับคนในความบังคับบัญชาของท่านทางมณฑลปักษ์ใต้มาแล้วและปรากฏว่าได้ผลดี จนบัดนี้ก็มีผู้นึกถึงบุญคุณอยู่ อนึ่งการประกาศรับสมาชิกสหกรณ์นี้ก็เท่ากับสหกรณ์จ้างให้มาทำงานให้กับสหกรณ์ โดยให้เงินเป็นรายเดือนหรือรายปี ซ้ำยังจะได้ส่วนแบ่งในกำไรของสหกรณ์อีกด้วย เช่นเดียวกับงานของห้างร้านหรือของบริษัทต่าง ๆ ส่วนเงินค่าจ้างที่สหกรณ์จะวางอัตราลงไปนั้นควรจะได้ดังนี้ ให้เปรียบเทียบถึงกำลังแรงงานของชาวนาคนหนึ่งที่มีร่างกายอ่อนแอที่สุด ที่ขี้เกียจที่สุดและโง่ที่สุด ว่างานชิ้นหนึ่ง ๆ ที่สหกรณ์จะให้ทำนั้นจะต้องสิ้นเวลาแรงงานเท่าใด และจะคุ้มกับราคาเงินเท่าใด ดูพอที่เงินที่ได้มานั้นจะใช้จ่ายในสิ่งที่

จำเป็นเพื่อยังชีวิตของตน เช่น ค่าอาหารและเครื่องนุ่งห่มเป็นต้น เมื่อทราบอัตราและได้วางไว้ลงไปที่แน่นอนแล้ว เราก็ไม่ต้องเสียเวลาที่จะคอยควบคุม ส่วนคนงานใดที่ทำงานเสร็จก่อนคนงานนั้นก็ได้เปรียบในการที่จะได้พักผ่อนหรือใช้เวลาที่เหลือไปทำงานให้แก่สหกรณ์เพื่อหารายได้ให้งอกเงยขึ้นอีก ด้วยวิธีเช่นนี้ก็จะเป็นการย้อมน้ำใจให้คนงานที่ทำงานดีได้ทำงานเต็มความสามารถอยู่ในตัว เมื่อผลประโยชน์ที่ได้จากการกระทำเท่าใด ผลประโยชน์นั้นเป็นของสหกรณ์ทั้งสิ้น สหกรณ์เป็นผู้ขน และเป็นผู้ขาย เมื่อได้เงินมาเท่าใดเหลือจากเงินเดือนแล้ว ก็หักกำไรไว้ แบ่งออกเป็นส่วน ๆ ถือไว้เป็นทุนสำรองบ้าง เป็นทุนที่จะเปิดสมาคมและความเจริญของสหกรณ์บ้าง คิดเฉลี่ยให้แก่พวกสมาชิกของสหกรณ์บ้าง

ส่วนเงินที่จะจ่ายเป็นเงินเดือนหรือเงินปีของสมาชิกสหกรณ์นั้น ถ้าจะคิดดูให้ดีแล้วก็จะไม่เป็นตัวเงินจริงเท่าใดนัก เพราะเป็นเงินที่ให้[illegible]หนี้ และหมุนเวียนอยู่เสมอ คือ โดยที่สหกรณ์วางข้อบังคับว่า สมาชิกของสหกรณ์ทุกคนจะต้องซื้อของจาก[illegible] โดยที่สหกรณ์ขายให้โดยราคาย่อมเยาที่สุด เมื่อการณ์ปรากฏ[illegible] ก็ไม่น่าจะมีข้อวิตกอันใดในความสำเร็จของโครงการอันนี้ ซึ่งจะนำมาซึ่งความสุขและความปลอดภัยของราษฎรชาวนาไทยที่ยากจนทั้งหลาย

พระยาราชวังสัน ตามหนังสือโครงการที่ข้าพเจ้าได้อ่านนั้น เป็นหนังสือ ideal ข้าพเจ้าก็นิยมหลักนี้ แต่การนำนั้นเอียกอย่างหนึ่ง ซึ่งต้องวิเคราะห์ details เป็นเรื่อง ๆ ไป หลักการเท่าซึ่งรัฐบาลเก่าทำหรือ ที่ชุดนี้ทำก็ดี แม้เขาจะไม่ระบุชื่อ แต่ความจริงเป็นแบบโซเซียลิสม์ที่จริงหลักการก็ควรเป็นเช่นนั้น เพราะแคปปิตลิสม์เป็นชาวต่างประเทศส่วนมาก ในปรินซิเปิลข้าพเจ้าไม่คัดค้าน แต่ยังขาดรายละเอียดคือวิธีปฏิบัติ

หลวงประดิษฐ์ ฯ ตามหลักของข้าพเจ้านั้นเป็นเจตนาหลายอย่างที่ได้เลือกคัดเอาที่ดีมาปรับปรุงให้เหมาะกับฐานะของประเทศเรา แต่เหตุสำคัญอาศัยหลักโซเซียลิสม์ไม่ใช่คอมมูนิสม์ คือถือว่ามนุษย์ที่เกิดมาย่อมต้องเป็นเจ้าหนี้และลูกหนี้ต่อกัน เช่นคนจนนั้นเพราะฝูงชนทำให้จนก็ได้ คนเคยทอผ้าด้วยผีมือครั้นมีเครื่องจักรแข่งขันคนที่ทอด้วยมือต้องล้มเลิก หรือคนที่รวยเวลานี้ ไม่ใช่รวยเพราะแรงงานของตนเลย เช่น ผู้ที่มีที่ดินมากคนหนึ่งในกรุงเทพ ฯ ซึ่งเดิมมีราคาน้อยภายหลังที่ดินมีราคาแพง สร้างตึกสูง ๆ ดังนี้ ราคาที่ดินแพงขึ้นเนื่องจากฝูงชนไม่ใช่เพราะการกระทำของคนนั้น ฉะนั้นจึงถือว่ามนุษย์ต่างมีหนี้ตามธรรมจริยาต่อกัน จึงต้องร่วมประกันภัยต่อกัน และร่วมกันในการประกอบเศรษฐกิจ

ม.จ. สกลวรรณากร วรวรรณ คนที่มีที่ดินรวย ๆ มีไม่กี่คน

หลวงประดิษฐ์ ฯ คนของเราเวลานี้เปรียบเหมือนเด็ก รัฐบาลต้องนำ โดยบังคับในทางตรงหรือในทางอ้อม ให้ขมักเขม้นประกอบการเศรษฐกิจ ถ้าเราคงทำตามแบบเก่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองคราวนี้ไม่มีประโยชน์ เพราะเราไม่ทำสาระสำคัญ คือแก้ความผิดเคืองของราษฎร แบบที่เราต้องเดินนั้นต้องเดินอย่างอาศัยหลักวิชา อาศัยแผน อาศัยโครงการ วิธีโซเชียลิสม์เป็นวิธีวิทยาศาสตร์โดยแท้ รับรองความเห็นหม่อมเจ้าสกลว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองคราวนี้ไม่ใช่ coupd'etat แต่เป็น revolution ในทางเศรษฐกิจ ไม่มีในทางปกครองซึ่งเปลี่ยนจากพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวมาเป็นหลายคนเท่านั้น

พระยาราชวังสัน โครงการของหลวงประดิษฐมนูธรรมไม่เป็นลัทธิอันหนึ่งอันใดแน่ อยากทราบว่าถือหลักอะไร

หลวงประดิษฐ์ ฯ ไม่ถือหลักอะไรโดยฉะเพาะ อะไรดีก็เลือกเอามา

พระยาราชวังสัน การพูดถึงโซเชียลิสม์ทั้งหมดนั้นอาจยาวเกินไป แต่ขอแบ่งพูดย่อ ๆ ได้ว่า เป็นสเตตโซเชียลิสม์อยู่หนึ่งกับคอมมูนิสต์อีกอย่างหนึ่ง แต่ข้าพเจ้าอยากรับรองลัทธิของชาร์ลจ็อคคือเดินแบบโค–ออเปราตีฟต่าง ๆ

พระยาทรง ฯ อยากได้ฟังความเห็นต่าง ๆ ของหลาย ๆ ท่านและของพระยามโนปกรณ์ ฯ มีอะไรบ้างอยากขอฟัง

พระยามโน ฯ เอาไว้ภายหลัง

หลวงประดิษฐ์ ฯ ยังมีรายละเอียดเรื่อง [illegible] และอื่น ๆ อีกมาก แต่ต้องรับโปลิซีเสียก่อน โปลิซีของข้าพเจ้านั้นเดินแบบโซเชียลิสม์ผสมลิเบรัล

ม.จ. สกล ฯ ตามโครงการดูเหมือนผู้เสนออาศัยหลัก surplus value คนเท่าที่คิดไม่ได้ค่าของที่ดินเต็มที่ แต่เห็นว่าช่วยนาได้ค่าที่ดินเต็มที่แล้ว และเรื่องคนไทยยากจนนั้น หมอซิมเมอแมนได้สำรวจกล่าวว่า ความเป็นอยู่ของเมืองไทยนั้นดีกว่าชาวอินเดียและจีนตั้งสองเท่า และ surplus value ทางภาคอุตรนั้นตกแก่คนพื้นเมืองเป็นส่วนมาก

หลวงประดิษฐ์ ฯ ในเรื่องที่ดินนี้ [illegible] ไม่ได้อาศัยหลัก surplus value ของคาร์ลมาร์กเลย แต่อาศัยหลักที่ว่าแรงงานของคนไทยเสียไปปีหนึ่งมาก ๆ จะทำอย่างไรจึงจะใช้แรงงานให้เป็นประโยชน์ ส่วนที่ว่าชาวอินเดีย และจีนนั้นความเป็นอยู่ตกต่ำ เราดีกว่าเขานั้น ถ้าพูดเช่นนั้นเท่ากับรายอมรับว่าอยู่อย่างพริมิตีฟ (primitive) ดีกว่า ความจริงดีเหมือนกันถ้าเราจะถอยหลังเข้าคลองให้คนมีความต้องการเพียงผ้าที่ปิดร่างกายนิดหน่อยเหมือนคนป่า เท่าที่ราษฎรมีในเวลานี้ดีกว่าคนป่าแล้ว และถ้ากลับเป็นคนป่า เราไม่ต้องทำอะไรมาก ปัญหามีอยู่ว่าเราอยากเป็นคนป่านั้นต้องการกันหรือไม่ เวลานี้มนุษย์สังหันมีกันมาก เรา

ต้องเทียบฐานะของเรากับประเทศที่เจริญแล้ว จึงจะเห็นว่าเราแร้นแค้นเพียงใด เราต้องพยายามทำให้ถึงเขา

ม.จ. สกล ฯ – ก็เป็นห่วงเวลาที่เหลือของคนงานต่าง ๆ เหมือนกัน แต่แม้จะเป็นเวลาว่าง ๖ เดือนก็เป็น leisure ของเขา ก็เป็นการดีใช่ไหมที่จะปล่อยให้มีเวลาพักมาก ๆ

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ถ้าเราจะพูดถึงความสุขส่วนตัวของราษฎร ถ้าไม่ทำงานเสียเลยยิ่งชอบใจ คือปล่อยให้เป็นบ่าเถื่อนได้ไม่ต้องทำอะไร เช่นคนเบ่า แต่เห็นว่าถ้าพิจารณาถึงประโยชน์ของประเทศแล้ว การว่างงานเกินไปใช้ไม่ได้ คือ เราจะถูกรุกรานทางเศรษฐกิจมากขึ้นทุกที

ม.จ. สกล ฯ – ยอมรับหรือไม่ว่าการมีเวลาว่างเป็นของดี

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ไม่ยอมรับ เพราะถ้าเช่นนั้นเราก็ไม่มีโอกาสที่จะเทียมหน้าต่างประเทศเขา

ม.จ. สกล ฯ – อยากให้เดินแบบ compromise คือร่วมกับพวก capitalist

หลวงประดิษฐ์ ฯ – หลักโครงการของข้าพเจ้านี้ ไม่ขัดกับ capitalism เดินคู่กันไปแท้ ๆ เราต้องการอาศัยทุนของพวกมั่งมีในนี้และต่างประเทศ

ม.จ. สกล ฯ – ตามรูปที่อ่านนั้นไม่เป็นแนวทางพอต้องแสดงไปเป็นลำดับ

หลวงประดิษฐ์ ฯ – โครงการเสนอเพื่อให้รับรองโปลิซีเท่านั้น เมื่อรับรองโปลิซีแล้ว การที่จะดำเนินต่อไปนั้นต้องเรียกผู้ชำนาญมาภายหลัง

ม.จ. สกล ฯ – ตามความเห็นของนายซิมเมอแมน ข้าพเจ้ายังพอใจอยู่ เราค่อยทำค่อยไปก็ได้

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ข้าพเจ้าไม่ใช่คนกรุงเทพฯ จึงรู้แต่วอกคนบ้านนอกเป็นอย่างดี โดยได้รับความลำบากยากจน เพื่อนในหัวเมืองยังยากจนอีกมาก นายซิมเมอแมนไม่เคยอยู่อย่างยากจนในเมืองไทย ผู้ที่ไม่เคยประสพแล้วจะรู้สึกอย่างไรได้ เมื่อวันที่ไหนเจ้าหน้าที่ก็เตรียมผัดหน้าไว้รับ แม้ข้าราชการในกรุงเทพฯ ออกไปก็ไม่เห็นของจริงแท้ และทั้งตนเองก็สบาย ไม่เคยทุกข์ร้อนแสนเข็ญชาวนาที่ทนทุกข์อยู่ในเวลานี้

ม.จ. สกล ฯ – พริมิตีฟไม่แต่ความเคยชิน หมายว่าเคยอยู่อย่างไรก็ชินอย่างนั้น ไม่รู้สึกลำบาก จึงอยากให้เคารพในกรรมสิทธิ์ของบุคคลให้มาก

หลวงประดิษฐ์ ฯ – โครงการนี้เราต้องเคารพกรรมสิทธิ์ของเอกชนเหมือนกัน เช่นที่ที่เป็นบ้านอยู่เราไม่เข้าเกี่ยวข้อง เว้นแต่ที่จำเป็น การที่ต้องรวมนั้นก็เพราะที่ดินของเจ้าของต่าง ๆ มีเป็นหย่อม ๆ ไม่สะดวกแก่การควบคุมและทางวิทยาศาสตร์จึงต้องรวมให้เป็นผืนเดียวกัน

ม.จ. สกล ฯ – เราเข้าใจเอาเองว่าที่ดินนั้นมีเป็นหย่อม ๆ ยกตัวอย่างเมืองสุพรรณไม่แน่ว่าของใครมีเท่าใดเพราะยังไม่ได้สำรวจ ปัญหาสำคัญในเรื่องนี้จึงมีวิธีการที่จะรวมที่ดิน

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ปัญหาเรื่องรายละเอียดเอาไว้ทีหลัง แต่พฤติการณ์มีอยู่แน่ชัดว่า ที่ดินในเมืองไทยมีอยู่เป็นหย่อม ๆ การรวมกันได้มาทางวิทยาศาสตร์ เราจะทำอย่างไรจึงจะให้รวมกันได้ หลวงเดชสหกรณ์เอง แต่ก่อนเปลี่ยนการปกครองถูกถามความเห็น ก็เสนอให้ริบทรัพย์ แต่ข้าพเจ้าว่าให้เดินสายกลาง คือซื้อเอาโดยออกใบบอนด์ให้และในที่นี้ใครมีปริ๊นสิเปิลอย่างไรก็ให้แสดง รายละเอียดนั้นขอให้พูดภายหลัง

ม.จ. สกล ฯ – การรวมที่ดินและรวมแรงเพื่อการสิกรรมนั้นเห็นด้วย

พระยาศรีวิสาร ฯ – จะสมมติหลักนี้เป็นหลักใหญ่ และรายละเอียดเป็นหลักย่อยนั้นไม่เห็นด้วย เราจะต้องดูว่าจะทำอะไรบ้าง [illegible]อย่างเป็นหลักใหญ่ทั้งนั้น

ม.จ. สกล ฯ – หลักนี้ไม่มีใครคัดค้าน และตามที่ถือว่าที่ดินทั้งหมดเป็นของพระเจ้าแผ่นดินนั้น ใช้ได้ดีในเมืองไทยในการรวมที่ดิน

หลวงประดิษฐ์ ฯ – หลักนี้วิเศษจริง แสดงว่าที่ดินเป็นของรัฐ

ม.จ. สกล ฯ – นโยบายเรื่องที่ดินนั้นควรแยกออกจากนโยบายอื่น ๆ

พระยามโน ฯ – นโยบายแรกนั้นคือที่ดินกสิกรรมใช่ไหม

หลวงประดิษฐ์ ฯ – นั่นเป็นแต่ส่วนหนึ่ง

พระยามโน ฯ – ถ้าเป็นเช่นนั้นนโยบายมีอะไร

หลวงประดิษฐ์ ฯ – มีทั้งรัฐบาลจัดทำเองและเอกชนจัดทำ ไม่ใช่รัฐบาลจัดทำเองทั้งหมด เช่นการสัมปทานต่าง ๆ มีเหมืองแร่เป็นต้น ยังคงให้เอกชนจัดทำ และเรื่องวิตกว่าเจ้าของที่ดินจะไม่พอใจนั้น ไม่น่าวิตกอย่างใด การออกกฎหมายบังคับซื้อเป็นเพื่อป้องกันคนเกเรและหน่วงไม่ขายหรือเกี่ยงเอาราคาแพง ๆ เท่านั้น

ม.จ. สกล ฯ – บัดนี้ข้าพเจ้าเห็นด้วยให้รวมที่ดินนอกเมืองเป็นที่กสิกรรม และยังเห็นต่อไปว่า ควรรวมที่ในเมืองเป็นหัตถกรรมและที่อยู่ด้วย ควรจัดวางโปรแกรมไว้ว่าที่ใดเป็นที่หัตถกรรมและที่ใดเป็นที่กสิกรรม การมีที่ดินเป็นหย่อม ๆ ข้าพเจ้าเห็นเป็นภัย ควรรวมเอา มาทั้งหมด แปลนจึงจะครบรูปเรียบร้อย

หลวงเดชสหกรณ์ ปัญหาใหม่เรื่องรวมที่ดินนั้นสำคัญอยู่ที่ว่าจะรวมด้วยวิธีไหน ในหลักการนั้นเห็นด้วย หลักการเรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่ ทุกข้อทุกระยะต้องดูว่าเราจะทำได้แค่ไหน โครงการ

มีถึงการที่รัฐบาลทำการค้าขายเองด้วย จะกระทบถึงต่างประเทศมากไหม เช่นการค้าขายตกอยู่ในมือคนต่างประเทศส่วนมาก

หลวงประดิษฐ์ ฯ – การที่เราไม่ทำนั้นในต่างประเทศชอบมาก ข้าพเจ้ารับรอง แต่ถ้าเราจะทำแล้วเขาจะว่าอย่างไร

ม.จ. สกล ฯ – เราต้องร่วมมือกับต่างประเทศไปก่อน แล้วโน้มเข้ามาหาจุดหมายของเรา ว่าจะเป็นโดยรัฐบาลทำเองหรือมีหุ้นส่วนอยู่ด้วยก็ตาม เช่นอย่างบริษัทไฟฟ้าเจรจากันง่าย

พระยาศรีวิสาร ฯ – แต่เมื่อรัฐบาลทำเองจะทำอย่างไร

หลวงเดชาติ ฯ – ความมุ่งหมายต้องค่อยทำค่อยไป

หลวงประดิษฐ์ ฯ – เราก็จะเดินรูปนั้น เราจะพยายามเจรจากับต่างประเทศจนกระทั่งไม่มีทางจึงจะหาวิธีใหม่

พระยามโน ฯ – (ถามหลวงศหกรรมบดี) เห็นอย่างไร

หลวงศหกรรม ฯ – ในทางเศรษฐกิจต้องทำอย่างหลวงประดิษฐ ฯ มิฉะนั้นผลประโยชน์ก็คงตกอยู่แก่คนกลางทั้งหมด จะแก้ด้วยวิธีอื่นไม่ได้

พระยาราชวังสัน ฯ วิธีตัดคนกลางนั้นมีหลายวิธี เช่นแบบร้านสหกรณ์ต่าง ๆ

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ร้านสหกรณ์นั้นทำได้แต่ในเมืองอื่น เราตั้งขึ้นไม่สำเร็จ ชาวนาจะเอาเงินที่ไหนมาซื้อ เวลานี้ก็เป็นหนี้เจ๊กอยู่ทั่วตัว

พระยาราชวังสัน – จะเอาอย่างไร วิธีร้านสหกรณ์นั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าทำได้ แต่ขอสงวนไว้ก่อน

หลวงศหกรรม ฯ – ต้องทำอย่างหลวงประดิษฐ์ ฯ คือสหกรณ์อย่างครบรูป

พระยามโน ฯ – (ถามนายวิลาศ) เห็นอย่างไร

นายวิลาศ – แถลงถึงวิธีการต่าง ๆ ที่เคยทำอยู่ในเมืองนา และรับรองวิธีการของหลวงประดิษฐ์ ฯ

พระยามโน ฯ – (ถามนายแนบ) นายแนบเห็นอย่างไร

นายแนบ – เห็นด้วยกับโครงการของหลวงประดิษฐ์ ฯ แต่ขอแก้เรื่องเงินเดือน

หลวงประดิษฐ์ ฯ – เรื่องเงินเดือนเป็นแต่อุปมา ใช้ได้จริงเมื่อโครงการสำเร็จและต้องแก้ไขให้ถูกต้อง

พระยามโน ฯ – (ถามหลวงเดชาติ) จะว่าอย่างไร

หลวงเดชาติ ฯ – เศรษฐกิจโดยทั่วไปแล้วข้าพเจ้าไม่มีความรู้แต่เศรษฐกิจการค้าบางอย่างแล้ว เช่น รถไฟไปไหนได้ เมื่อรัฐบาลได้ลงทุนมาตั้ง ๒๐๐ ล้านแล้ว ถ้าปล่อยให้มีคนแข่งขันรัฐบาลไม่ควบคุมเสียเองจะเก็บทุนไม่ขึ้น ดังตัวอย่างในประเทศอังกฤษเวลานี้จะตายอยู่แล้ว ถึงแก่บริษัทรถไฟต้องเดินรถยนต์เองเพื่อแข่งขันกับบริษัทรถยนต์อื่นที่แข่งขันกับรถไฟในเรื่องนี้ก็ทำนองเดียวกันเราจึงต้องจัดเสียเอง ข้าพเจ้าเห็นด้วยกับความคิดหลวงประดิษฐ์ ฯ

พระยาศรีวิสาร ฯ – รถไฟที่หลวงเดชาติ ฯ ว่านั้นเป็นของรัฐอยู่แล้ว จะควบคุมเองก็เป็นของง่ายไม่เหมือนเรื่องนี้

พระยามโน ฯ – (ถามหลวงเดชาติ ฯ) จะว่าอย่างไร

หลวงเดชาติ ฯ – นั่นแหละเกี่ยวกับรายละเอียดของการกระทำ

พระยาศรีวิสาร ฯ – (รับรองและถามหลวงประดิษฐ์ว่า) ความคิดมีอย่างไร

หลวงประดิษฐ์ ฯ – หลักการก็คือรวมแรงรวมทุนรวมที่ดินกันมาทำ

พระยาศรีวิสาร ฯ – ถ้าเรารับรองหลักแล้วต้องเดินไปอย่างนั้น ทั้งหมดทีเดียว ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วย เราต้องเดินแบ็นขั้น ๆ ไป ข้าพเจ้าเห็นว่าความคิดนี้เป็นความคิดโซเซียลิสม์

พระยาโน ฯ – รวมใจความในโครงการดังนี้ใช่ไหม รวมที่ดินโดยบังคับซื้อหรือสมัคร หรือบังคับทางอ้อม รัฐบาลเป็นผู้หาทุนโดยขึ้นภาษีทางอ้อม แล้วมีอะไรอีก

นายวิลาศ – วิธีหาเงินนั้นมีรายละเอียดในหนังสือนั้นแล้ว

นายทวี – (ได้อ่านรายละเอียดวิธีหาทุนในโครงการให้ฟัง ๕–๖ อย่าง)

พระยาโน ฯ – การที่ยกเว้นให้เอกชนโดยรัฐบาลไม่จัดเองนั้นมีอะไรบ้าง

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ในโครงการเสนอข้อยกเว้นต่าง ๆ มีในหนังสือที่แจกแล้ว

พระยามโน ฯ – แปลนเรื่องเงินเดือนนี้แยกไหม

หลวงประดิษฐ์ ฯ – นั่นเป็นขั้นสุดท้ายเมื่อโครงการเปิดเต็มที่แล้ว อันที่จริงเงินเป็นคะแนนเท่านั้น และเราจะต้องให้ราษฎรมีประกันในการดำรงชีวิตด้วย

พระยามโน ฯ – เจ้าคุณทรงเห็นอย่างไร

พระยาทรง ฯ – โครงการนี้เป็นโครงการมหึมา ซึ่งจะสำเร็จได้ตั้ง ๕๐ หรือ ๑๐๐ ปี ถ้าเราพูดแล้วจะไม่ประกาศจะได้ไหม เมื่อเราทำอะไรก็ทำไป พูดง่าย ๆ เรื่องรวมที่ดินอย่างเดียว รัฐบาลจะต้องใช้เงินมากมายอีก ๒๐–๓๐ ปีก็ซื้อไม่หมดและการรวมแรงเราก็ยังไม่มีเงินจ่าย แต่ที่เราหวังอยู่ว่าเมื่อเราซื้อที่ดินหมดแล้ว เราก็บังคับราษฎรได้เหมือนอย่างเจ๊ก จะให้ทำอะไรก็ได้ตามที่ชอบใจเรา และมีความเห็นพระยาประเสริฐสงครามว่า ที่ดินที่ว่างเปล่านั้นมีมากมาย คนว่างงานก็มากมาย เราจองที่ดินที่ว่างและเอาคนว่างงานไปบรรจุ ก็ช่วยคนไม่มีงานทำได้มาก เพียงเท่านี้ก็ทำไม่สำเร็จ เราอย่าประกาศดีกว่า

หลวงประดิษฐ์ ฯ – การที่เราเปลี่ยนแปลงคราวนี้ยังไม่แสดงพอว่าเราจะบำรุงเศรษฐกิจไปในทางใด มีหลายคนอยากทราบ เช่นพวกคณะชาติ การที่ทำอะไรปิด ๆ บัง ๆ นั้นทำให้คนระแวง

...อาจเกิดผลร้ายได้ ดังเช่นพระเจ้าอยู่หัวทรงพระดำริจะพระราชทานรัฐธรรมนูญแก่ราษฎร ส่งให้พระยาศรีวิสารวาจา แต่ไม่ประกาศให้ประชาชนทราบ จึงเกิดมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองขึ้น อย่างเดียวกันถ้าเราได้ประกาศโครงการให้ทราบแล้วเรื่องระแวงคงไม่มี เราประกาศให้ทราบทั้งโครงการใหญ่และทั้งการที่จัดเป็นลำดับ และบอกให้เขาทราบเป็นระยะทุกขั้นไป ชี้แจงผลที่ได้ทำทุกสัปดาห์

พระยาทรง ฯ – ขออย่าประกาศ เราทำอะไรก็ทำไป

ม.จ. สกล ฯ – อายหรืออย่างไรจึงไม่กล้าประกาศ หลักโฆษณา ข้าพเจ้าคิดไว้นานเป็นของดี

พระยาทรง ฯ – เห็นว่าการประกาศเป็นโทษ เช่นเพียงแต่ประกาศว่า เราจะซื้อที่ดินทั้งหมดก็ตกใจ

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ถูกแล้วถ้าประกาศสั้น ๆ เช่นนั้น แต่ถ้าประกาศใช้คำพูดให้เข้าใจ ชี้แจงจุดหมายคืออะไร เราจะทำเป็นระยะอย่างไร คนคงเข้าใจ การเข้าใจผิดเพราะเราจัดเรื่องโฆษณาไม่ดี

พระยาทรง ฯ – ราษฎร ๑๑ ล้านคนมีความเข้าใจเพียงใด

ม.จ. สกล ฯ – วิธีโฆษณานั้นได้เตรียมวิธีไว้แล้ว ค่อยๆ ทำความเข้าใจให้ราษฎรรู้หลักแล้ว แก้อุปาทานที่เข้าใจผิด ถ้าเราแปลนค่อยทำค่อยไปแล้ว เขาก็เข้าใจเอง และไม่น่ากลัวเกรง

ต่างประเทศ เพราะถ้าเรารวมกำลังกันเป็นปึกแผ่นก็ไม่เห็นน่ากลัวอะไร แม้ทำให้คนแก่ ๆ ตกใจบ้างก็ไม่เป็นไร

พระยาทรง ฯ – เราประกาศแต่สิ่งที่เราทำได้จริง ๆ ที่ว่ามีใน ๕–๑๐ ปี เพราะราษฎรใจร้อน

หลวงประดิษฐ์ ฯ – การประกาศโครงการแห่งชาติก็เท่ากับเราเพาะนิสัยให้รักชาติด้วย เพื่อให้พลเมืองกระตือรือร้นในความเจริญของชาติ

พระยาทรง ฯ – เราประกาศเพียงในสิ่งที่ทำใน ๕ ปี หรือ ๑๐ ปีไม่ดีหรือ เพราะตามโครงการ ๒๐๐ ๓๐๐ ปีก็ไม่สำเร็จ ดูแต่รัฐบาลเก่าเขาปกครองมาตั้ง ๑๕๐ ปีโดยไม่มีโครงการก็ไม่เห็นเป็นไร เราจะประกาศเท่าที่ทำได้

พระยามโน ฯ – ข้าพเจ้ารับรองในชั่วชีวิตข้าพเจ้าทำไม่ได้

ม.จ. สกล ฯ – เจ้าคุณแช่อมันเกินไป เวลานี้เราอยู่ในตามลัทธิตึงเครียด (ลิเบรัล) ในยุโรปเน้นทำให้เกิดความปั่นป่วนทั่วไปแล้ว วิธีโซเชียลิสม์จะเข้ามาแทนที่

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ตามที่ท่านแสดง ฯ รับสั่งถูกต้อง ข้าพเจ้าทำนายว่าการต่อสู้ระหว่างคนต่างชั้นจะต้องเกิดมีขึ้น เมื่อมีความปั่นป่วนมากขึ้น คือมีคนยากจนแร้นแค้นเราจะป้องกันเขาไม่ได้ ถ้าเราไม่ประกาศเสียให้เขาทราบให้หมด เขาคิดแย่งชิงทำการโฆษณา

เป็นทางโซเซียลิสม์ เราก็แพ้เขา และป้องกันการเข้าใจครึ่ง ๆ กลาง ๆ

พระยาทรง ฯ – ลองประกาศเป็นความคิดส่วนตัวของคนใดคนหนึ่ง เช่นของคุณหลวงเยงอย่าให้เป็นความคิดของรัฐบาลจะได้ไหม

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ถ้าเช่นนั้นก็ยิ่งดี ราษฎรจะได้เข้าใจกันเสียที ข้าพเจ้าไปที่ไหนมีแต่คนมาต่อว่าไม่เห็นทำอะไรกัน และข้าพเจ้ารับผิดชอบ เมื่อประกาศไปแล้วให้ราษฎรด่าข้าพเจ้าเถิด

นายวิลาศ ฯ – ขอเงินทำโฆษณานี้

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ได้เงินสำหรับโฆษณาก็ดี

พระยาทรง ฯ – ได้

ม.ร. สกล ฯ – เราจะโฆษณาไปทั้งหมดนี้ไม่ได้ ราษฎรไม่เข้าใจ

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ต้องแก้ถ้อยคำเสียใหม่ เพื่อความเข้าใจของราษฎร

พระยามโน ฯ – เข้าใจว่าพวกเราส่วนมากในที่ประชุมนี้เห็นอย่างเดียวกับโครงการของหลวงประดิษฐ ฯ แต่ความเห็นของข้าพเจ้านั้นอีกอย่างหนึ่ง แต่ข้าพเจ้าเป็นคนเคราะห์ร้ายด้วยเหตุ ๒ ประการ ข้าพเจ้าไม่ได้เรียนทางเศรษฐกิจประการหนึ่ง และอยู่ในฐานะที่ต้องมีความรับผิดชอบทั้งหลักการและวิธีปฏิบัติ แต่ข้าพเจ้า

มีความมั่นใจ มีหลายครั้งที่เราเห็นว่า งานนี้ถูก แต่แล้วอาจกลับผิดไปได้ ความเห็นของข้าพเจ้าในเวลานี้ คือว่าเราทำไม่ได้ทั้งหมด ขาดผู้ชำนาญขาดประกัน และขาดความนิยมของคนทั่วไป เพราะข้องใจว่า ราษฎรคงไม่มีความนิยมในโครงการนี้ ถ้าเราประกาศโครงการออกไป ในเมื่อเขาไม่มีความยินยอมแล้วมันก็เป็นผลร้าย

และต้องดูว่า ประชาชนเขามีความรู้สึกเพียงไร เช่นเรื่องเล่าลือต่าง ๆ เพิ่งเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ ๆ ประชาชนยังสงสัย ข้าพเจ้าเคยถูกหาว่ากลัวฝรั่ง แต่ข้าพเจ้ามีความมั่นใจอยู่อย่างนั้น ก็ต้องรับ มีคนเข้าใจว่าข้าพเจ้าต้องการบงการจนมีข่าวลือว่าข้าพเจ้าเดินหลัก "มโนแครซี่" ขอให้เข้าใจว่าข้าพเจ้ามาเพื่อหวังดี อะไรที่เห็นว่าจะนำไปสู่ความหายนะแล้วข้าพเจ้าไม่ทำ เมื่อทำไปโดยไม่เห็นด้วยข้าพเจ้าก็ต้องลา แต่ถ้าเราประกาศแต่เพียงขยายสหกรณ์ประเภทเครดิต แบบช่วยชาวนา หรือขยายร้านสหกรณ์อย่างนี้พอทำได้ ถ้าเราประกาศหลักการลงไป มีคนส่วนมากไม่เข้าใจ เพียงแค่คำเล่าลือนิดเดียวยังมีความปั่นป่วนในการค้า เราอยู่ในฐานะที่ถูกบีบทั้งฝรั่งเศสและอังกฤษ ถ้าเขาคิดแกล้งเรา เข้าใจว่าเจ้าคุณทรง ฯ ก็รับไม่อยู่ เห็นว่าการประกาศหลักการนั้นราษฎรไม่เข้าใจจะนำความเข้าใจผิดและไม่เห็นด้วย โครงการนี้อีกกี่ร้อยปีจึงจะทำได้นั้นไม่ทราบ ถ้าคนอยู่ในสมัยพระศรีอาริย์แล้วทำอย่างนี้ก็ได้

ม.จ. สกล – ขอให้สังเกตว่า แคปิตัลลิสต์เวลานี้จนเต็มทีแล้วอยากจะขายที่ดิน

พระยาศรีวิสาร ฯ – นั่นเป็นแต่ความคิดเห็น

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ไม่ใช่แต่เพียงความคิดเห็น เป็นความจริงด้วย

นายทวี – ข้าพเจ้าเคยถามคนที่มีที่ดินมากคนหนึ่งเขาอยากจะขาย แม้แต่เพียงครึ่งราคาก็เอา

พระยามโน ฯ – การประกาศโครงการออกมานั้นขอให้ฟังเสียงข้างนอกด้วยว่า หลวงประดิษฐ์ ฯ นั้นเป็นผู้บงการในวงการรัฐบาลนี้ และนายสงวน นายชิมเป็นโมคลา สารีบุตร ของหลวงประดิษฐ์ ฯ แยกกันไม่ออก

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ว่าที่จริงนั้นสงวนกับชิมนั้นเป็นลูกศิษย์ใต้เท้าขอให้ไปเปิดดูทะเบียนที่โรงเรียนกฎหมาย จะเห็นได้ว่าสงวนสอบไล่ได้ในปี ๒๔๖๐ เวลานั้นผมยังไม่ได้สอน และใต้เท้าเป็นครูสอนกฎหมายมาตลอด

พระยามโน ฯ – จริง ควรจะเป็นลูกศิษย์ข้าพเจ้ามากกว่า

นายวิลาศ – คนที่เข้าใจว่าสองคนนี้เป็นลูกศิษย์หลวงประดิษฐ์ ฯ ก็มีแต่คนข้างใน เพราะสองคนนั้นเป็นสายของหลวงประดิษฐ์ ฯ คนนอกไม่รู้ การที่คนนอกเข้าใจว่าเป็นคนของหลวงประดิษฐ์ ฯ ก็เพราะคนข้างในที่เป็นหนอนบ่อนไส้นำไปกระพือ

แต่ความจริงคนทั้งสองก็ไม่มีอะไร นอกจากคนที่เกลียดจะนำไปปั้นทำขึ้น

พระยาทรง ฯ – สกีมของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ที่ประกาศได้นั้นมีอะไร

พระยามโน ฯ – มีเป็นต้นว่า [illegible] ไซโล ประมาณหนึ่ง รายละเอียดจะให้หลวง[illegible] ทำ

หลวงประดิษฐ์ ฯ – เรื่องประกาศนั้นว่าอย่างไร

พระยาราชวังสัน ฯ – [illegible] แต่ให้ประกาศเป็นขั้น ๆ ในแวดวงเกี่ยวกับ [illegible] เพื่อไม่ให้ตกใจ

พระยาทรง ฯ – ให้ที่ประชุม[illegible] ประกาศโครงการใหญ่เอง เข้ารัฐบาลพร้อมกับ[illegible] แต่ถ้ารัฐบาลไม่รับรู้ในโครงการ จะถือว่าเป็นโครงการของรัฐบาลเองหลวงประดิษฐ์ ฯ ไม่ขัดข้องใช่ไหม

พระยามโน ฯ ที่ข้าพเจ้าเสนอนั้นเป็นความเห็นของคนคนเดียว ไม่ทราบว่ารัฐบาลจะตกลงหรือไม่ เผื่อชักในรัฐบาลที่อยู่ในที่นี้ก็คือ เจ้าคุณศรี ฯ เจ้าคุณทรง ฯ นายแนบ หลวงประดิษฐ์ ฯ นายประยูร เจ้าคุณ[illegible] และข้าพเจ้า

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ของใต้เท้าหรือของรัฐบาลก็เหมือนกัน

พระยาราชวังสัน – การประชุมนี้ไม่ใช่การประชุมของรัฐมนตรีไม่ใช่หรือ

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ส่วนมากเป็นรัฐมนตรี

พระยามโน ฯ – ในที่นี้ตกลงให้ทำตามโครงการของหลวงประดิษฐ์ ฯ ไม่ใช่หรือ ข้าพเจ้าคนหนึ่งที่ไม่เห็นด้วย แต่จะมีใครบ้างอีกไม่ทราบ

พระยาศรี ฯ – ข้าพเจ้าได้พูดไว้แล้วแต่ต้นว่า ถ้าทำหมดตามโครงการนั้นข้าพเจ้าไม่เอา ถ้าแบ่งทำแต่บางส่วนข้าพเจ้ายอมรับ

หลวงประดิษฐ์ ฯ – เราได้ลงมติกรรมานุการแล้ว ควรจะแสดงความเห็นบางอย่างได้ ไม่ทราบว่าพระยามโน ฯ จะเอาอย่างไร

พระยาทรง ฯ – ก็ให้พระยามโนปกรณ์ ฯ บอกหัวข้อให้จดไว้

พระยามโน ฯ – ในเวลานี้เห็นว่าเราจะทำเช่นขยายสหกรณ์เครดิต ที่มีอยู่แล้วเวลานี้

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ก็ให้หลวงเดชสหกรณ์จดให้หลวงอรรถสาร ฯ ก็แล้วกัน เพราะหลวงเดชสหกรณ์ทราบดีหมดแล้ว

หลวงเดชาติ ฯ – ถ้าเช่นนั้นรัฐบาลคงดำเนินตามวิธีของรัฐบาลเก่าใช่ไหม

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ตามความเห็นของเจ้าคุณมโนฯ ฟังได้ว่ารัฐบาลจะทำตามโอกาสที่จะทำได้อย่างรัฐบาลเก่า แต่มีข้อแปลกกว่ารัฐบาลเก่าใช่ไหม

พระยามโน ฯ – ก็ว่าจะทำอย่างนั้น (หมายให้หลวงเดชสหกรณ์ส่งให้หลวงอรรถสาร ฯ จดความเห็น พระยามโน ฯ) ว่า

๑. ขยายสหกรณ์ประเภทเครดิต โดยใช้วิธีประนอมหนี้และให้ทุนแก่ชาวนา

๒. ขยายร้านสหกรณ์เพื่อให้ชาวนาซื้ออาหารและของใช้โดยราคาถูก

๓. ตั้งยุ้งข้าวในท้องที่ต่าง ๆ เพื่อรับซื้อข้าวจากชาวนาและขนส่งทางกรุงเทพ ฯ (transport)

๔. ตั้งโรงสีรับสีข้าวที่สหกรณ์ส่งมาเพื่อจำหน่ายต่างประเทศ

๕. ชาวนาที่ไม่มีนาของตัวเอง รัฐบาลจะทำแผนเพิ่มเติมขึ้นใหม่ คือจัดหาที่ดินให้ผู้ไม่มีนาของตัวเอง การตั้งยุ้งข้าว การขนส่ง และการสีข้าวเป็นบัปลิคคอร์ปอเรชั่น

หลวงประดิษฐ์ ฯ – จะเอาอย่างไรกัน ฝ่ายหนึ่งไม่เอาเลย คือ ลิเบรัลและทำแล้วแต่โอกาสและเพิ่มเติมขึ้นบ้าง แต่อีกฝ่ายหนึ่งทำทั้งหมด ความเห็นของพระยามโน ฯ รับส่วนย่อยของโครงการ แต่ไม่มีนโยบาย เช่นตั้งโรงสี จะตั้งอย่างลิเบอรัลก็ได้ โซเชียลิสต์ก็ได้

พระยามโน ฯ — วันนี้เราไม่ได้ตกลงกัน เว้นแต่มาแสดงความคิดเห็นเท่านั้น

ที่ประชุมตกลงว่า ให้แถลงรายงานประชุมต่อผู้ก่อการ แล้วแถลงเฉพาะรัฐมนตรี *ถือว่าความเห็นแตกเป็นสองทาง*

๑. ทางพระยามโน ฯ ให้ดำเนินนโยบายเศรษฐกิจอย่างรัฐบาลเก่า และเลือกทำแปลกว่าตามโอกาสอำนวย ไม่วางนโยบายเศรษฐกิจไว้

๒. ทางหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ให้วางหลักที่จะทำและดำเนินนโยบายตามเค้าโครงการ เมื่อตกลงนโยบายอันใดได้แล้ว ตั้งสภาเศรษฐกิจแห่งชาติสำรวจและวางแผน เมื่อมีกำลังแรงทุนเท่าใดทำเพียงเท่านั้น และตกลงว่า ถ้าความเห็นไม่ลงรอยกัน และถ้ารัฐบาลเห็นทางพระยามโน ฯ ให้หลวงประดิษฐ์ ฯ ประกาศโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์ ฯ ในนามของตนเอง และอย่าให้มาทำความเข้าใจผิดว่า รัฐบาลจะทำอย่างนั้น ให้ชี้แจงว่าหลวงประดิษฐ์ ฯ ไม่ใช่เป็นผู้ชี้ขาดในคณะรัฐมนตรี

(ลงนาม) *อรรถสารประสิทธ์* ผู้จดรายงาน

บทที่ ๕
ใต้อำนาจขุนนางเก่า

ตอนที่ ๑

ละเมิดรัฐธรรมนูญ–ทหารคุมสภา

ไม่มีการปฏิวัติในประเทศใด ๆ ที่บรรลุจุดประสงค์แห่งการปฏิวัติอย่างแท้จริง ถ้าหากไม่วางนโยบายและดำเนินการเพื่อปฏิรูปการเศรษฐกิจและสังคมต่อไป ประเทศใดก็ตามที่ไม่มีโครงการหรือแผนการเศรษฐกิจ ที่จะบริหารและดำเนินการไปตามลำดับ ประเทศนั้นย่อมเจริญได้ยากหรือไม่เจริญเลย กล่าวคือราษฎรยังมีความเป็นอยู่อย่างที่เคยเป็นมาก่อน ตามแบบฟริมิตีฟนั่นเอง จงให้ดูประเทศไทยเป็นตัวอย่าง ด้วยเหตุนี้ภายหลังการปฏิวัติไร้เลือด แล้วคณะราษฎรจึงยึดมั่นอยู่ในหลักการที่จะต้องวางโครงการเศรษฐกิจขึ้น และต้องดำเนินการเศรษฐกิจตามโครงการที่วางขึ้นแล้วนั้นไปตามระยะเวลา

เมื่อร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจถูกเสนอไปยังคณะรัฐมนตรี พร้อมกับรายงานการพิจารณาของคณะกรรมการ พระยามโน ฯ กับพวกของตนได้หน่วงเหนี่ยวการพิจารณาเรื่องนี้เสีย แต่พระยามโน ฯ และพวกที่ไม่เห็นด้วยนั้นมิได้อยู่เฉย ตรงข้ามได้กระทำการเป็นศัตรูต่อออุดมคติและความปรารถนาของคณะราษฎรโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ ดร. ปรีดี พนมยงค์ กล่าวคือ นอกจากการเพ็ดทูลต่อพระปกเกล้า ฯ แล้วยังได้แพร่ข่าวอันเป็นเท็จออกไปในหมู่ราษฎรและบรรดาพ่อค้าพาณิชย์ว่า เค้าโครงการเศรษฐกิจนั้นเป็นคอมมูนิสม์

และคณะราษฎร จะใช้โครงการเศรษฐกิจอันเป็นคอมมูนิสม์ในการดำเนินการเศรษฐกิจของประเทศ และข้าหาว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นคอมมูนิสต์ที่สำคัญที่สุด การกระทำของพระยามโน ฯ และพวกนี้ พระยาทรงสุรเดชกับพวก อันเป็นฝ่ายกุมกำลังทหารอยู่ก็ได้ทราบและมิได้ทำการคัดค้านอย่างใด เป็นการแน่นอน เพราะพระยาทรง ฯ และพวกเป็นใจกับพระยามโน ฯ เช่นนั้น พระยามโน ฯ จึงได้กำลังและได้โอกาสในการที่จะฟาดฟัน ดร. ปรีดี พนมยงค์ และคณะราษฎร ผู้มีความมั่นคงในหลักการประชาธิปไตยมิให้ผยาบโผล่ขึ้นได้ด้วยกัน

พฤติการณ์ที่เกิดขึ้นเช่นนี้ย่อมนำความไม่พอใจมาสู่คณะราษฎร ทั้งที่เป็นพลเรือนและแม้ทหารที่ยังยึดมั่นอยู่ในอุดมคติของตน เขาเหล่านั้นต้องการที่จะวางนโยบายและโครงการเศรษฐกิจของชาติขึ้น เมื่อหากมีอุปสรรคจากคณะรัฐบาล เขาก็ยังสู้ที่จะเสนอร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจต่อสภาผู้แทนราษฎร และต่อ ราษฎรทั้งหลาย ในเวลาเดียวกันนั้นราษฎรเป็นจำนวนมากได้สมัครเข้าเป็นสมาชิกในคณะราษฎร เพื่อเป็นกำลังหนุนและสนับสนุนการกระทำของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ และราษฎรส่วนหนึ่ง ก็คือข้าราชการซึ่งเป็นผู้ที่นับได้ว่าได้รับการศึกษาดี และมีความรู้ความคิดดีกว่าราษฎรทั่ว ๆ ไป

พระยามโน ฯ เห็นปฏิกิริยาของราษฎรเกิดขึ้นแก่ตนเช่นนั้น ก็มีมติสั่งข้าราชการทั้งทหารและพลเรือนไม่ว่าประเภทใด ๆ รวมทั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ทรงเลือกตั้งด้วย ให้ลาออกจากสมาชิกของสมาคมที่เกี่ยวข้องกับการเมืองเสีย และยิ่งกว่านั้น ข้าราชการผู้ใดไม่ลาออกไม่นำใบอนุมัติให้ออกของสมาคมไปยื่นต่อผู้บังคับบัญชาแล้ว จะไม่ได้รับเงินเดือน

ในการแถลงของพระยามโน ฯ ได้เข้าสู่การพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๔๗๕ *นายมังกร สามเสน* กล่าวตำหนิการกระทำนี้ว่า..... **'การที่ห้ามมิให้ข้าราชการเข้าเป็นสมาชิกสมาคมดั่งคำสั่งที่ออกไปแล้วนั้นไม่ชอบ เป็นการทำลายรัฐธรรมนูญมาตรา ๑๔ นี้ เพราะเป็นการตัดสิทธิของราษฎร....เป็นการตัดกำลังของชาติ · และการที่คณะรัฐมนตรีได้ทำไปแล้วนั้นเป็นการกระทำผิดรัฐธรรมนูญ....'** *พระยานิติศาสตร์ไพศาล* กล่าวว่า **".....วิธีการที่ทำนี้ควรอาศัยอำนาจกฎหมายห้าม...."** คือไม่ใช่ทำโดยไม่มีอำนาจตามกฎหมายอันเป็นแบบเผด็จการแบบ **"มโนเครซี่"** และแล้วการโต้คารมระหว่างผู้ก่อการ ควง อภัยวงศ์ ซึ่งในเวลานั้นก็คือหลวงโกวิทอภัยวงศ์ กับขุนนางเก่า พระยาศรีวิสารวาจาก็ได้มีขึ้น โดยที่*พระยาศรีวิสารวาจา*แถลงว่า **"....ในเรื่องที่รัฐบาลห้ามมิให้ข้าราชการประจำเข้าสมาคมการเมืองใด ๆ นี้ ไม่ใช่เป็นการตัดสิทธิแต่อย่างใด กล่าวคือถ้าผู้ใดอยากเข้าสมาคมการเมืองก็ควรลาออกจากราชการ"** และแถลงถึงวิธีการเช่นนี้ก็มีทำอยู่ในบางประเทศ

นายควง อภัยวงศ์ กล่าวว่า..."ตามที่พระยาศรีวิสารวาจาแถลงมาแล้วเป็นคนละกรณี.....**ควรออกเป็นพระราชบัญญัติห้ามเสียแล้วถอนเอาคำสั่งนั้นคืนจะได้ถูกต้อง ไม่ควรจะชักช้าอยู่ เมื่อรู้ตัวว่าผิดและถ้าเป็นตัวข้าพเจ้าเองแล้วในการทำผิดยังขืนผิดอยู่เช่นนี้แล้วจะรู้สึกละอายมาก"**

นายจรูญ สืบแสง ตำหนิการกระทำของพระยามโน ฯ ว่า **".....คณะรัฐมนตรีก็รู้สึกว่าตัวผิดแต่ไม่ยอมรับ....ที่ตอบมานี้ก็ไม่ตรงคำถาม ปัญหาของเรื่องมีว่า คำสั่งที่ออกนั้นผิดหรือถูกและเมื่อรู้ว่าผิด ทำไมจึงมาทำผิด และการที่จะห้ามข้าราชการไม่ให้เกี่ยวข้องการเมืองว่าไม่สมควรนั้น ทำไมจึงเพิ่งมารู้ตัวว่าไม่ควร เดี๋ยวนี้ไม่มี foresight พิจารณาสืบสวนให้แน่นอนจนกระทั่งได้ความขึ้นให้ข้าราชการเข้าเป็นสมาชิกทั้งประเทศแล้วจึงมาตื่นขึ้น ก็แหละเดี๋ยวนี้รู้ตัวดีแล้ว ก็ควรถอนคำสั่งและออกเป็นกฎหมายเสีย"**

เมื่อพระยาศรีวิสาร ฯ แก้ตัวว่า ข้าราชการนั้นเสมือนเป็นลูกจ้างรัฐบาล อย่างที่เป็นอยู่ในบางประเทศ นายควง อภัยวงศ์ ก็โต้เอาว่า ประเทศไทยยังไม่ได้ treat ข้าราชการเป็นลูกจ้าง เพราะไม่มีกฎหมายเป็นลูกจ้าง และยกตัวอย่างว่า **"เช่นตัวอย่างตามในบังคับบัญชาของข้าพเจ้าเป็นพนักงานโทรศัพท์ข้าพเจ้าต้องตกลงมาตายก็ไม่ได้รับเงินตอบแทนเลี้ยงชีพบุตรภรรยาอะไร เพราะไม่มี** assurance จะไปเถียงว่าเป็นลูกจ้างไม่ได้"

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ภายหลังที่ได้อภิปรายว่า **"การที่จะห้ามข้าราชการเข้าสมาคมนั้นประเด็นสำคัญอยู่ที่ว่าจะต้องออกเป็นพระราชบัญญัติหรือไม่ แล้วก็ได้แถลงต่อที่ประชุมว่า สภานั้นทรงไว้ซึ่งอำนาจเต็มที่ที่จะตีความรัฐธรรมนูญ ฉะนั้นเมื่อสภาลงมติไปเช่นนั้น คำสั่งที่ออกไปแล้วก็เป็นโมฆะ"** และในที่สุด รัฐบาลก็ให้คำตอบที่เป็นแหกคอกไม่ได้ ได้แต่จะรับไปปรึกษากับรัฐบาลพระยามโน ฯ ทำผิดรัฐธรรมนูญละเมิดสิทธิราษฎรเสียแล้ว

เมื่อเอาชนะด้วยเหตุผลไม่ได้ ก็ต้องเอาชนะด้วยวิธีการอย่างอื่นต่อไปอีก ความประสงค์ของพระยามโน ฯ ก็คือต้องการคุมสภา ต้องการให้รัฐบาลคุมสภา ไม่ใช่สภาคุมรัฐบาล เจตนาของพระยามโน ฯ เช่นนี้ พระยามโน ฯ ได้แสดงต่อ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เมื่อคราวพิจารณากฎหมายเลือกตั้งที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้ยกร่างขึ้นและเท่าที่ปรากฏมาแล้วการควบคุมสภาด้วยเหตุผลนั้น พระยามโน ฯ ไม่มีเหตุผลพอที่จะให้สภาเชื่อถือ ฉะนั้นในขั้นต่อมาการกระทำของพวกขุนนางเก่าเหล่านี้ก็ยิ่งทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น และไม่ต้องสงสัย มีท่าทีอันเป็นภัยต่อระบอบประชาธิปไตย กล่าวคือ

ในการประชุมสภาครั้งต่อมาในวันที่ ๓๑ มีนาคม นั้น โดยคำสั่งพระยามโน ฯ ร่วมกับพระยาทรงสุรเดช ทหารหนึ่งกองร้อยได้เข้าควบคุมสภา ทำการตรวจค้นตัวสมาชิก ว่าเพื่อค้นหาปืน และเมื่อสมาชิกเข้าสู่ที่ประชุมแล้วจะออกไปมิได้ การกระทำเช่นนี้นำความ

ไม่พอใจมาสู่สมาชิกเป็นอันมาก ไม่ต่างอะไรกับ การกระทำของครอมแวลล์ต่อสภา อันปรากฏมาในประวัติศาสตร์อังกฤษ *ม.ล. กรี เดชาติวงศ์* ลุกขึ้นและถามในสภาว่า **"ทหารได้คำสั่งมาจากใครและมีอำนาจอันใดจึงตรวจปืนเช่นนั้น"** *พระยามโน ฯ* แถลงตอบว่า **"ทหารนั้นว่าเป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องความสงบ เมื่อมีคนมาบอกแก่เขาว่ามีบางคนพกอาวุธเข้ามา เป็นที่น่าหวาดเสียวแก่ความปลอดภัยแห่งเขา ถือว่าเป็นหน้าที่จะระงับความสงบ จึงขออย่าให้มีคนอาวุธเข้ามาในที่ประชุมเลย"**

ม.ล. กรี ฯ กล่าวว่า **"เหตุใดจึงไม่ขออนุญาตต่อสภานี้ ความจริงสภานี้เป็นสภาอันสูงสุดของแผ่นดิน"**

นายควง อภัยวงศ์ กล่าวตำหนิอย่างรุนแรงว่า **"การกระทำครั้งนี้ผิดมาก รู้สึกว่าคณะรัฐมนตรีนี้จะกลับกลายเป็นดิคเตเตอร์ไปเสียแล้ว อำนาจของสภาย่อมอยู่เหนือคณะรัฐมนตรีซึ่งทราบอยู่ทุกคนแล้ว และประธานสภา ฯ มีอำนาจเพียงใด เมื่อวานนี้พูดกันอยู่หยก ๆ เรื่องการห้ามข้าราชการเข้าเป็นสมาชิกในสมาคมการเมือง มาวันนี้ก็เอาเข้าอีก ดูช่างไม่ให้เกียรติยศแก่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเลย.....หรือจะเดินแบบดิคเตเตอร์ชิปก็ให้รู้ไป"**

นายจรูญ สืบแสง กล่าวตำหนิการกระทำนี้ว่า...."....ทหารที่เอามานี้ดูเหมือนว่าไม่เอามาเพื่อรักษาการ แต่เอามาเพื่อท้าทายให้รบ ซึ่งใครจะรู้สึกอย่างไร อำนาจที่บังคับบัญชาทหารเช่นนี้เป็นอำนาจอย่างดิคเตเตอร์ ผิดกับการปกครองอย่างที่มีรัฐธรรมนูญ เมื่อคราวก่อนนี้ก็ที่หนึ่งคือเมื่อวันพุธประชุมพิเศษ คณะรัฐมนตรีนี้กว่าจะมีโว๊ตคอนฟีเดนซ์ สังเกตดูมีทหารเข้ามาอยู่มากตามบริเวณข้างนอกและดูเหมือนเอาลูกบอมป์มาด้วยสำหรับคอยระวังเราโว๊ต การที่ทำเช่นนี้เพราะอะไร...จะนำทหารเข้ามาเพื่อล้มสภาหรือ...ถ้ายังใช้อำนาจอยู่เช่นนี้แล้วตราบใด พลเมืองก็จะไม่มีความสงบสุขอยู่ตราบนั้น" สมาชิกอื่น ๆ อีกหลายนายที่ได้กล่าวตำหนิการกระทำของรัฐบาลว่า เป็นการเผด็จการ เป็นการกระทำที่ไม่สมควรจะเกิดขึ้น ถ้าระบอบประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญยังอยู่และศักดิ์สิทธิ์ และต้องการที่จะรู้ว่า ถ้าไม่ใช่ทหารกระทำการเช่นนี้แล้ว กำลังตำรวจที่มีอยู่นั้นพอที่จะให้ความคุ้มกันแก่สภาได้หรือไม่ เพราะกำลังตำรวจก็มีอยู่มากมายถมไป

เป็นความจริงที่ว่า สมาชิกหลายนายที่เป็นคณะราษฎรได้พกอาวุธติดตัว โดยได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมตำรวจตามระเบียบ แต่มิใช่พกติดตัวเพื่อที่จะทำร้ายใคร แต่เพราะกลัวว่าจะมีการยกลอบทำร้าย เพราะในเวลานั้นเป็นระยะที่เปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ ๆ บรรดาผู้ที่เสียอำนาจไป ก็อาจจะมีที่ไม่พอใจ และที่คอยคิดร้ายคณะราษฎรอยู่

แต่การกระทำของพระยามโน ฯ และรัฐบาลอันมีพระยามโน ฯ เป็นหัวหน้าอยู่เช่นนี้ หาได้กระทำไปโดยที่จะเป็นการคุ้มกันสมาชิกมิให้ถูกทำร้ายหรือทำร้ายกันเองไม่ พระยามโน ฯ ทำเพื่อวัตถุประสงค์อย่างยิ่ง คือ ข่มขู่สมาและสมาชิกเท่านั้น ไม่มีเหตุแห่งการอภิปราย พระยามโน ฯ หรือรัฐบาลก็ไม่อาจให้คำตอบที่เป็นเหตุผลพอที่จะรับฟังได้แน่นอน เพราะเป็นการกระทำที่ไม่ได้อาศัยเหตุผลที่ชอบอันใด รัฐบาลเผด็จการอย่างที่สมาชิกสภาได้กล่าวแล้ว

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้แสดงไว้ที่ประชุมวันนั้น วันที่เขาไม่คิดเลยว่าจะมีอะไรเกิดขึ้น และจะเป็นวันสุดท้ายที่เขาจะได้เห็นสภา สถาบันแห่งประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นด้วยสมองของเขาและด้วยกำลังของเพื่อนร่วมตายทั้งหลาย โดยมุ่งหมายสั่งสอนพระยามโน ฯ ผู้อาวุโสว่า

"ในเรื่องพกอาวุธนี้ ความจริงเมื่อตกลงกันว่า จะไม่พกอาวุธปืนแล้วก็ยินดี แต่การที่ยินดีนี้ไม่ใช่เพราะว่าเราไม่พกอาวุธปืน ยินดีในฐานะที่ว่าเป็นวิธีอันหนึ่งที่ฝ่ายหนึ่งหรือทุกฝ่ายจะต้องรู้สึกว่า การกระทำต่อไปนั้นต้องเป็นแบบประชาธิปไตย ไม่ใช่กระทำโดยทางตรงหรือทางอ้อม ในอันที่จะใช้อำนาจ เราต้องทำตามรัฐธรรมนูญ ฉะนั้นถ้าหากว่าเราจะทำการปฏิญาณกันใหม่อีกครั้งหนึ่ง โดยมุ่งหวังที่จะทำการให้ถูกต้องตามรัฐธรรมนูญ ไม่มี

พลิกแพลงอย่างใดแล้วก็จะทำให้ความรู้สึกระลึกเหตุผลที่จะดำเนินต่อไปได้ดี อีกประการหนึ่งขอให้เป็นที่เข้าใจเสียด้วยว่า ในการที่เราพูดตำหนิการตรวจค้นอาวุธปืนกันครั้งนี้ ความจริงไม่ได้ตำหนิการกระทำตามคำสั่ง เรากลับเคารพต่อผู้ที่ปฏิบัติการจริงจังต่อคำสั่งอันควรต้องชมเชย ฉะนั้นขอผู้ที่กระทำการนั้นอย่าได้เข้าใจผิดหรือน้อยใจ ขอได้รับความขอบใจและเห็นใจจากพวกเราด้วย"

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ในตำแหน่งรัฐมนตรีและสมาชิกสภา ได้ทำหน้าที่ของตนอย่างเต็มความสามารถตลอดมาตั้งแต่ต้น ทุก ๆ ด้าน ในอันที่จะนำประเทศชาติไทยไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองและราษฎรได้ประสบความสุขสมบูรณ์ และแม้ในวันที่ ๓๑ นี้ ก็ได้พิจารณาร่างพระราชบัญญัติงบประมาณปี ๒๔๗๖ ใคร ๆ ผู้สุจริตจะนึกบ้างว่า ค่ำวันนั้นจะมีอะไรที่เป็นภัยต่อระบอบประชาธิปไตยเกิดขึ้น

ตอนที่ ๒

ละเมิดรัฐธรรมนูญ–ปิดสภา

วิถีทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยนั้น ไม่ว่าในประเทศใด ๆ สภาเป็นผู้ควบคุมรัฐบาลอีกนัยหนึ่งก็คือ ฝ่ายนิติบัญญัติควบคุมฝ่ายบริหาร เพื่อให้ฝ่ายบริหารดำเนินกิจการของชาติไปตามความประสงค์ของราษฎร อันได้แสดงออกทางผู้แทนของตนในสภา

การต่อสู้ทางการเมืองในการที่สภาควบคุมรัฐบาลดำเนินการต่อสู้ทางระบอบประชาธิปไตยอันแท้จริง เป็นการต่อสู้โดยอาศัยเหตุผล และคำนึงถึงประโยชน์ของชาติเป็นหลักสำคัญ โดยที่มีการขัดแย้งกันระหว่างสภากับฝ่ายบริหารนั้น แต่ละฝ่ายก็ย่อมจะที่จะตกลงกันได้ก็จะมีทางออกอยู่สองทางคือ ทางหนึ่งถ้ารัฐบาลเห็นว่าตนไม่สามารถที่จะบริหารไปตามวิถีทางที่สภาต้องการแล้วรัฐบาลก็ลาออก หรือถ้ารัฐบาลไม่ลาออกเอง แต่ถ้ารัฐบาลเห็นว่า ถ้าจะทำตามวิถีทางที่สภาต้องการให้ทำแล้วจะเกิดความเสียหายแก่ประเทศชาติ ในกรณีเช่นนี้ก็จะมีการยุบสภา ให้มีการเลือกตั้งสมาชิกขึ้นใหม่ การเลือกตั้งครั้งนี้ ถ้าสมาชิกของสภาที่ถูกยุบไปได้รับเลือกตั้งเข้ามาสู่สภาอีกมากกว่าครึ่งหนึ่งของสมาชิกทั้งหมด แล้วก็ต้องถือว่าการกระทำของสภาเป็นฝ่ายที่ถูกต้อง และในกรณีเช่นนี้รัฐบาลที่มีมารยาทและยึดมั่นอยู่ในหลักประชาธิปไตยก็ต้องลาออก

คณะราษฎรผู้ทำการปฏิวัติยึดมั่นอยู่ในวิถีทางแห่งระบอบประชาธิปไตยเช่นที่กล่าวแล้วและไม่มีความสงสัยใด ๆ ต่อเหตุการณ์อันจะเกิดขึ้นในอนาคตที่จะไม่เป็นไปตามวิถีทางที่ว่านี้

การขัดแย้งในที่ประชุมของคณะราษฎรผู้ก่อการหรือในคณะรัฐมนตรี ในเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจนั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ ถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาที่จะให้ทุก ๆ คนมีความคิดเห็นเหมือนกันหมดในเรื่องนั้นหรือในเรื่องใด ๆ ย่อมมิได้ยาก แต่เมื่อความเห็นส่วนมากเห็นชอบได้ดำเนินการต่อไปแล้วก็ต้องดำเนินการต่อไป สภาและราษฎรเท่านั้นจะเป็นผู้ชี้ขาดว่าประเทศไทยควรจะดำเนินการเศรษฐกิจตามโครงการนั้นหรือไม่

พระยามโน ฯ กับพวกและพระยาทรง ฯ กับพวก ซึ่งปัดนี้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้วนั้น รู้ดีว่าถ้าเค้าโครงการเศรษฐกิจของ ดร. ปรีดี พนมยงค์เข้าไปสู่สภาหรือโฆษณาแก่ประชาชนเมื่อใดก็ต้องได้รับความเห็นชอบโดยแน่นอน ซึ่งหมายความว่าประการหนึ่งก็คือความพ่ายแพ้ของคณะขุนนางเก่าผู้อาวุโสต่อคณะราษฎรผู้ปฏิวัติอันเป็นคนหนุ่ม ซึ่งพระยามโน ฯ ไม่ชอบหน้าเป็นอันมาก

อีกประการหนึ่งการขัดแย้งระหว่างบุคคลทั้งสองฝ่ายนี้ ไม่ใช่การขัดแย้งระหว่างฝ่ายบริหารกับสภา ซึ่งจะเป็นเหตุอ้างให้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ รัฐบาลหรือพระยามโน ฯ จะทำการใด ๆ ตามวิถีทางแห่งรัฐธรรมนูญเช่น ยุบสภาหรือรัฐบาลลาออก แต่นี่เรื่อง

ยังไม่ถึงสภา และการขัดแย้งนี้เป็นเรื่องระหว่างบุคคลสองฝ่าย คือ คณะราษฎรผู้ทำการปฏิวัติและต้องการปฏิรูปการเศรษฐกิจและสังคมเพื่อราษฎรฝ่ายหนึ่ง กับคณะขุนนางเก่าผู้ยึดมั่นอยู่ในจารีตโบราณซึ่งถ้าไม่ต้องการล้มล้างระบอบประชาธิปไตย ก็ต้องมีเจตนาเป็นอย่างอื่นโดยแน่นอน

การกระทำของพระยามโน ฯ พระยาทรง ฯ กับพวก ที่แล้วมาในการที่สั่งให้ทหารเข้าคุมสภาหรือห้ามข้าราชการเข้าสภาดังนั้น คณะราษฎรเข้าใจว่าภายหลังที่ได้รับการสั่งสอนและคำหนิจากสภาอย่างสาแก่ใจแล้ว พระยามโน ฯ และพวกคงจะได้เลิกวิถีและดำเนินการใด ๆ ต่อไปตามวิถีทางแห่งรัฐธรรมนูญ ไม่มีใครนึกว่าพระยามโน ฯ กับพวกจะทวนคำปฏิญาณที่ตนได้ให้ไว้แล้ว และการที่พระยามโน ฯ พระยาทรง ฯ นายประยูร ฯ ยอพยพเข้าไปอยู่ในวังปารุสกวันเมื่อวันที่ ๓๐ เดือนนั้นนั้น คงจะไม่มีอะไรเกิดขึ้น แต่ความลึกในหัวใจของพระยามโน ฯ และพวกลึกยิ่งกว่าความคาดคะเนของคณะราษฎร ไกลกว่าความคาดคะเนของดร. ปรีดี พนมยงค์ แล้วการกระทำของพระยามโน ฯ กับพวกก็ดำเนินต่อไป

ในค่ำวันที่ ๓๑ มีนาคม แต่ย่างเข้าวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๖ พระยามโนฯก็ฉลองวันขึ้นปีใหม่ด้วยการนำพระปกเกล้า ฯ ไปสู่ความมัวหมองในประวัติศาสตร์แห่งระบอบประชาธิปไตยคือ **ปิดสภาผู้แทนราษฎร และงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา** อันเป็นการ

กระทำที่ไม่ถูกต้องตามระบอบประชาธิปไตย เจตนาที่แสดงออกตามพระราชกฤษฎีกานี้หาได้แสดงถึงพฤติการณ์อันเป็นจริงต่อราษฎรไม่ กล่าวคือ ได้มีการแถลงว่า

"สภาผู้แทนราษฎรชุดนี้ คงประกอบด้วยสมาชิกชั่วคราว จนกว่าจะถึงเวลาสมควรที่จะทรงโปรดเกล้า ฯ ให้ราษฎรเลือกตั้งผู้แทนขึ้นมา เพราะฉะนั้นจึงไม่เป็นการสมควรที่สภาจะพึงดำริการเปลี่ยนแปลงนโยบายสำคัญทางเศรษฐกิจ อันเป็นรากเง่าแห่งความเป็นอยู่ของประเทศมาแต่โบราณกาล ณ บัดนี้ปรากฏว่า มีสมาชิกเป็นจำนวนมากแสดงความปรารถนาอันแรงกล้า เพื่อที่จะทำการเปลี่ยนแปลงไปในทางนั้น โดยวิธีการอันเป็นอุบายในทางอ้อมที่จะบังคับให้สภาต้องดำเนินการไปตามความปรารถนาของตน เป็นการไม่สมควร เป็นที่เห็นได้ชัดแจ้งแล้ว ว่าสามารถนำมาซึ่งความไม่มั่นคงต่อประเทศ และทำลายความสุขสมบูรณ์ของอาณาประชาราษฎรทรงมีพระราชดำริเห็นว่า เป็นเวลาฉุกเฉินแล้ว สมควรที่จะจัดการป้องกันความพินาศ อันจะมาสู่ประเทศและอาณาประชาราษฎรทั่วไป

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตราพระราชกฤษฎีกาฉบับนี้ขึ้น มีข้อความดังต่อไปนี้

๑. ให้ปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรเสีย และห้ามมิให้เรียกประชุม จนกว่าจะมีสภาผู้แทนราษฎรขึ้นใหม่ เมื่อได้มีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร ตามความในรัฐธรรมนูญนั้นแล้ว

๒. ให้ยุบคณะรัฐมนตรีปัจจุบันนี้เสีย และให้มีคณะรัฐมนตรีขึ้นใหม่ ถอรัปด้วยนายกรัฐมนตรีหนึ่งนายและรัฐมนตรีอื่นอีกไม่เกิน ๒๐ นาย และให้นายกรัฐมนตรีซึ่งยุบนี้เป็นนายกรัฐมนตรีคณะใหม่ กับให้รัฐมนตรีผู้ซึ่งว่าการกระทรวงต่าง ๆ ณ เวลานี้เป็นสมาชิกของคณะรัฐมนตรีใหม่โดยตำแหน่ง ส่วนรัฐมนตรีอื่น ๆ จะได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งขึ้นโดยคำแนะนำของนายกรัฐมนตรีต่อไป

๓. ตราบใดที่ยังไม่มีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร ยังไม่ให้เรียกประชุมสภาผู้แทนราษฎรใหม่นั้น และยังไม่ได้ตั้งคณะรัฐมนตรีตามความในรัฐธรรมนูญแล้ว ให้คณะรัฐมนตรีใหม่ตามพระราชกฤษฎีกานี้ เป็นผู้ใช้อำนาจต่าง ๆ ซึ่งรัฐธรรมนูญได้ให้ไว้แก่คณะรัฐมนตรี

๔. ตราบใดที่ยังไม่ได้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และยังไม่ได้มีการเรียกประชุมสภาผู้แทนราษฎรใหม่นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะได้ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติตามคำแนะนำและยินยอมของคณะรัฐมนตรี

๕. ตราบใดที่ยังไม่มีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร ยังไม่ได้เรียกประชุมสภาผู้แทนราษฎรใหม่นั้น และยังไม่ได้ตั้งคณะรัฐมนตรีตามความในรัฐธรรมนูญแล้ว ให้รอใช้บทบัญญัติต่าง ๆ ในรัฐธรรมนูญ ซึ่งขัดกับพระราชกฤษฎีกานี้เสีย ส่วนบทบัญญัติอื่น ๆ ในรัฐธรรมนูญนั้นให้เป็นอันคงใช้ต่อไป

ประกาศมา ณ วันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๖ เป็นปีที่ ๖ ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

พระยามโนปกรณ์นิติธาดา *เจ้าพระยาวงษานุประพันธ์*

เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี *พล.ร.ท. พระราชวังสัน*

พระยาจ่าแสนบุดี *พระยาศรีวิสารวาจา*

พ.อ. พระยาทรงสุรเดช *พ.อ. พระยาฤทธิอัคเณย์*

พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ *นายประยูร ภมรมนตรี*

พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา *พ.ต. หลวงพิบูลสงคราม*

น.ต. หลวงสินธุสงครามชัย"

พร้อมกันนั้นก็ได้ประกาศแต่งตั้งรัฐมนตรีขึ้นใหม่ ซึ่งไม่มีบุคคลในคณะรัฐมนตรีชุดเก่ารวมอยู่ด้วยคือ ม.ล. เดช สนิทวงศ์ พระ พัฒลพานุกรม นายแนบ พหลโยธิน และคนที่พระยามโนปกรณ์ฯ กำจัดโดยฉะเพาะ คือ **ดร. ปรีดี พนมยงค์**

นี่หรือวิถีทางแห่งรัฐธรรมนูญ อะไรคือเหตุฉุกเฉินที่ว่ามา นี่หรือคือเหตุที่อ้าง และทำไมต้องปิดสภา ปิดสภาแล้วไม่พอ ยังให้งดใช้รัฐธรรมนูญ และที่แสดงส่วนลึกของหัวใจอันไม่สุจริตก็คือ เหตุใด จึงตั้งพระยามโนฯเข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรีอีก

นี่เป็นการพ่ายแพ้ ไม่ใช่ของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ผู้เดียว แต่เป็นการพ่ายแพ้ของคณะราษฎร เป็นสัญญาณเตือนว่า ทุกคนจงเตรียมตัวรับผลสนองการกระทำของตน อันเกิดขึ้นเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ เวลาย่ำรุ่งนั้นเถิด

เหตุใดบุคคลเหล่านี้บางคน ซึ่งไม่น่าจะลงนามรับสนองในพระราชกฤษฎีกานั้น ได้ลงนาม ทั้งนี้ก็เพราะบุคคลเหล่านี้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของพฤติการณ์อันพระยามโนฯกับพวกได้สร้างขึ้น และรู้สึกหวั่นไหวไปตามพฤติการณ์อันนั้น และหลายคนได้ถูกพระยามโนฯกับพวกเกลี้ยกล่อมเสียจนเชื่อง ถึงกับลืมคำสาบานที่มีอยู่ระหว่างเพื่อนร่วมตายด้วยกัน ลืมว่าการปฏิวัติครั้งนี้ต้องมีการปฏิรูปการเศรษฐกิจและการสังคม ลืมคำของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ที่ย้ำอยู่เสมอๆว่า การที่ปฏิวัติก็เพราะต้องการปฏิรูปการเศรษฐกิจและการสังคม ไม่เช่นนั้นก็จะไม่ปฏิวัติ แต่บัดนี้เหตุการณ์ได้แปรผันไปเพียงชั่วระยะเวลาไม่ถึงขวบปี เพราะอะไรอื่นเอกหรือ

พระยาพหลฯ ได้ให้เหตุผลในการลงนามร่วมว่า "ในเวลาฉุกเฉินเช่นนี้ผมจำต้องรับฟังความเห็นของฝ่ายข้างมาก เมื่อเห็นโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์ฯ ได้ลือไปเข้าหูคนมากมายเกินฐานะการเงินของเราอยู่ข้างจะระส่ำระสาย มีผู้ถอนเงินจากแบงก์เป็นจำนวนมากจนน่าวิตก ความหวาดหวั่นได้แผ่สร้านไปเกินกว่าเหตุและความเป็นจริง ข้อความเหล่านี้ท่านผู้ใหญ่ได้บอกผม ผม

ไม่ได้สืบทราบมาเอง และทั้งไม่ได้มีโอกาสจะสอบสวนด้วย แต่ในเวลาฉุกเฉินเช่นนี้ผมจำเป็นต้องระลึกถึงความปลอดภัยและความมั่นคงของประเทศเป็นสำคัญ ผมจำต้องตัดความรักใคร่ในหลวงประดิษฐ์ฯและหน้าที่ซึ่งผมมีต่อประเทศออกไปเป็นคนละส่วน และเข้าร่วมชื่อรับสนองพระบรมราชโองการด้วย ซึ่งผมทราบอยู่เหมือนกันว่า การที่ได้ออกพระราชกฤษฎีกาออกไปเช่นนั้นเป็นการกระทบกระเทือนต่อประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญ แต่หวังว่าเป็นไปในยามภาวะฉุกเฉินชั่วคราว"

แม้เจ้าคุณผู้เฒ่าของเรายังหวั่นไหวและรู้สึกไปเช่นนี้ ทำไมกับคนอื่น ๆ จะไม่ตกอยู่ใต้อิทธิพลของเจตนาลวง อันพระยามโนฯได้แสดงออก และไหนที่เป็นการฉุกเฉินดูเหมือนจะไม่ได้คิดกันเลย ถ้าจะมีการคิดกันในระหว่างเพื่อนผู้ซึ่งยังซื่อตรงต่อคำสาบานอยู่ก็พบว่า การฉุกเฉินนั้นเป็นคำที่พระยามโนฯอ้างขึ้น อาศัยเหตุการณ์ที่พระยามโนฯกับพวกได้ก่อขึ้นนั้นเอง ถ้าพระยามโนฯกับพวกมีเจตนาสุจริตจริงแล้ว เหตุใดถึงไม่ทำตามคำตกลงซึ่งพระยามโนฯและพระยาทรงฯได้มีไว้ในที่ประชุมคณะกรรมการพิจารณาแก้ไขโครงการเศรษฐกิจ เมื่อวันที่ ๑๒ เดือนก่อน ที่ตกลงให้ ดร. ปรีดี โฆษณาแก้โครงการเศรษฐกิจของตนต่อประชาชนในนามของตนเอง ซึ่งถ้าราษฎรไม่เห็นชอบด้วยแล้ว ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็ย่อมจะพ่ายแพ้ต่อมติมหาชนไปเอง

ชัยชนะเป็นของพระยามโนฯแล้ว แต่พระยามโนฯยังไม่หยุดยั้งที่จะตีซ้ำลงไปที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เพราะถ้า ดร. ปรีดี พนมยงค์ อันเป็นมันสมองของคณะราษฎรยังคงอยู่ตราบใด คณะราษฎรผู้เปลี่ยนแปลงการปกครองก็ยังจะมีความคิดสู้กับพระยามโนฯและพวกอยู่ต่อไปตราบนั้น ฉนั้นพระยามโนฯจึงได้ออกแถลงการณ์ฉบับหนึ่งในเวลาติดๆกันนั้น นอกจากประณาม ดร. ปรีดี พนมยงค์แล้วยังได้ให้เหตุผลแก้เก้อการที่ตนกับพวกได้กระทำความเสียหายให้แก่รัฐธรรมนูญและระบอบประชาธิปไตย ดังแถลงการณ์นั้นได้เหตุผลเช่นเดียวกับที่พระยามโนฯได้อ้างไว้ในพระราชกฤษฎีกาที่กล่าวแล้วนั่นเอง นั่น

"....รัฐบาลขอแถลงให้ประชาชนทราบ เพื่อเป็นที่เข้าใจทั่วกัน ในเหตุผลสำคัญซึ่งได้บังเกิดขึ้น กระทำให้เป็นความจำเป็นที่ต้องปิดสภาผู้แทนราษฎร ตั้งคณะรัฐมนตรีใหม่ และงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา

ในคณะรัฐมนตรี ณ บัดนี้เกิดแตกแยกเป็นสองพวก มีความเห็นแตกต่างกันและไม่สามารถที่จะคล้อยตามกันได้ ความเห็นข้างน้อยนั้นประสงค์จะดำเนินนโยบายเศรษฐกิจไปในทางอันมีลักษณะเป็นคอมมูนิสม์ ความเห็นข้างมากนั้นเห็นว่า นโยบายเช่นนั้นเป็นการตรงข้ามกับขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวสยาม

และเป็นที่เห็นได้แน่นอน โดยที่เดียวว่า นโยบายเช่นนั้นจะนำมาซึ่งความหายนะแก่ประชาราษฎร และเป็นมหันตภัยแก่ความมั่นคงของประเทศ

ในคณะรัฐมนตรีซึ่งมีรัฐมนตรีถึง ๒๐ คน จะให้มีความเห็นเหมือนกันไปทุกสิ่งทุกอย่างเสมอไปนั้นย่อมเป็นไปไม่ได้ ไม่ว่าจะมีรัฐบาลเป็นรูปใด

สมาชิกแห่งสภาผู้แทนราษฎรในเวลานี้เล่า ก็ประกอบด้วยสมาชิก ที่ตั้งขึ้นตามรัฐธรรมนูญ สภานี้มีหน้าที่ทางนิติบัญญัติจนกว่าจะได้มีสภาใหม่ โดยราษฎรเลือกตั้งสมาชิกขึ้นมา สภาซึ่งซึ่งประกอบด้วยสมาชิกซึ่งแต่งตั้งขึ้นชั่วคราวเช่นนี้ หาควรที่จะเพียรวางนโยบายทางเศรษฐกิจใหม่อันเป็นการเปลี่ยนแปลงของเก่าที่มีอยู่ไม่ แต่เป็นที่เห็นได้โดยชัดแจ้งว่า มีสมาชิกเป็นจำนวนมากมีความปรารถนาที่จะทำเช่นนั้น และมีความเลื่อมใสศรัทธาต่อรัฐมนตรีอันมีจำนวนน้อยในคณะรัฐมนตรี

ความแตกต่างกันในสภา ซึ่งมีหน้าที่ในทางนิติบัญญัติกับคณะรัฐมนตรีซึ่งมีหน้าที่ในทางบริหาร ดั่งนี้เป็นที่น่าอันตรายอย่างยิ่งต่อความมั่นคงของประเทศ โดยกระทำให้ราชการชักช้าเกิดความแตกแยกกันในคณะรัฐบาล ก่อให้เกิดความหวาดเสียวและความไม่แน่นอนใจแก่ประชาชนทั่วไป

ฐานะแห่งความเป็นอยู่เช่นนี้ จะปล่อยให้ดำเนินต่อไปไม่ได้แล้ว ความปลอดภัยของประชาชนเป็นกฎหมายสูงสุด ไม่ว่าในประเทศบ้านเมืองใด ด้วยฉะนี้เช่นนั้นเท่านั้น ที่บังคับให้รัฐบาลต้องปิดสภาและตั้งคณะรัฐมนตรีขึ้นใหม่

รัฐบาลขอย้ำความข้อหนึ่งว่า พระราชกฤษฎีกานี้ ให้รอการใช้รัฐธรรมนูญแต่บางมาตราและเป็นการชั่วคราวเท่านั้น"

คำแถลงของพระยามโน ฯ และรัฐบาลพระยามโน ฯ นี้ ได้บิดเบือนข้อเท็จจริงหลายประการไว้ ประการหนึ่งก็คือ ไม่มีการขัดแย้งระหว่างรัฐบาลกับสภาในเรื่องการเงินของรัฐบาล ไม่มีการประชุมของสภาในเรื่องนี้ เรื่องร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ยังคงอยู่ในคณะรัฐมนตรี ไม่ได้ไปปรากฏในสภา ประการที่สองก็คือ พระยามโน ฯ ลืมคำปฏิญาณแต่ก่อนไม่ถึงว่าการดำเนินการเศรษฐกิจและสังคมของชาติใหม่นี้ เป็นการดำเนินการของคณะราษฎร ซึ่งปฏิวัติเปลี่ยนระบบการปกครอง ให้ราษฎรเข้ามีส่วนในการปกครอง เพราะรัฐบาลเดิมบูรณาญาสิทธิราชไม่สามารถในการที่จะช่วยให้ประชาราษฎรพ้นจากเศรษฐภัยและมีความสุขสมบูรณ์ขึ้นได้

ไม่เป็นการแปลกประหลาดอันใดที่พระยามโน ฯ กล่าวอ้างในคำแถลงนั้นว่า สมาชิกสภาเป็นจำนวนมากมีความปรารถนาที่จะทำเช่นนั้น และมีความเลื่อมใสศรัทธาต่อรัฐมนตรีอันมีจำนวนน้อยใน

คณะรัฐมนตรี ข้อนี้เป็นการแน่ยิ่งกว่าแน่ เพราะบุคคลเหล่านั้นมีความประสงค์ร่วมกันมีเจตน์จำนงอันเดียวกัน และรัฐมนตรีที่สมาชิกส่วนมากในสภานับถือ ก็เพราะรัฐมนตรีนั้นมีคุณสมบัติในประการต่าง ๆ นอกจากอายุดีกว่าพระยามโน ฯ แต่การกระทำของพระยามโน ฯ กับพวกนี้ มิได้มีเจตนาดังที่แสดงออกมาอย่างแท้จริง [illegible] เหตุการณ์ที่จะกล่าวในบทต่อไปเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายหลังการกระทำของพระยามโน ฯ และพวกได้ดีอย่างยิ่งแท้

พระยาพหล ฯ ยังยืนยันความรู้สึกของท่านที่มีต่อ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ว่า **"ผมเชื่อว่าผู้ก่อการด้วยกันมายังแน่นแฟ้นกันอยู่ หลวงประดิษฐ์ ฯ เป็นคนสำคัญมาก ได้เป็นกำลังสำคัญในทางความคิดที่จะดำเนินการเมืองมาตั้งแต่เริ่มแรกลงมือ ผมรักใคร่หลวงประดิษฐ์มาก ถึงแม้กระทั่งเดี๋ยวนี้ก็ไม่เปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด"**

นอกจากนั้นพระยาพหล ฯ ยังยืนยันถึงความบริสุทธิ์ของของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ต่อผู้แทนหนังสือพิมพ์ประชาชาติว่า **"ถ้ามีการพูดถึงการบ้านที่ดินและชิงทรัพย์แล้ว ก็นับว่าไม่ใช่ความคิดของหลวงประดิษฐ์ ฯ มันไปไกลมากทีเดียว"** มันไปไก[illegible]

พระยามโน ฯ กับพวกเป็นเหตุกระพือข่าว ให้ว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ไปทั่วโลก มันไปไกลเพราะคนที่รังเกียจเหนียง ต้องหาว่าเป็นคอมมูนิสต์

ประชาธิปไตยรุ่นนี้มีอายุเพียง ๒๘๑ วันเท่านั้น มันได้จากคณะราษฎรทั้งหลายไปเหมือนกับที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้จากประเทศสยามไปนั่นเอง.

ตอนที่ ๓

ลาก่อนสยาม

เหตุการณ์อันเกิดขึ้นในวันที่ ๑ เมษายนนี้เป็นที่ประจักษ์ชัดว่า การปฏิวัติของคณะราษฎรทำได้ผลเพียงไม่ถึงครึ่งก็ต้องล้มครืนลง เพราะการกระทำของพวกขุนนางเก่า ประกอบกับการแตกแยกของบุคคลในคณะราษฎร ซึ่งถ้าจะกล่าวว่า บุคคลเหล่านั้นลืมคำปฏิญาณ ลืมคำสาบาล ร่วมกันต่อสู้ ในอันที่จะนำมาซึ่งความสุขความสมบูรณ์สู่ประชาราษฎรก็เป็นการไม่ผิด

ความหวั่นไหวหลงตามของเพื่อนร่วมสาบาลบางคน ที่ได้ลงชื่อในพระราชกฤษฎีกายุบสภาฯ และงดใช้รัฐธรรมนูญนั้น เป็นการหวั่นไหวอย่างรุนแรงและเกินกว่าเหตุ เพราะเพียงแต่เหตุการณ์เพียงเท่านั้น การยุบสภาก็เป็นการเพียงพอที่จะทำได้ ถ้าหากกรณีเป็นว่า สภามีความผิด คือถ้าปล่อยให้สมาชิกรุ่นนั้นยังคงอยู่ จะนำความเดือดร้อนมาให้แก่ประเทศชาติบ้านเมือง แต่สภาก็มิได้เป็นเช่นนั้น การยุบสภา และงดใช้รัฐธรรมนูญเช่นนี้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นอย่างแก้แก่ตัวเกินไปว่า เป็นการทำลายล้างของคณะราษฎร เป็นการพ่ายแพ้อย่างสิ้นเชิง เป็นผลของการต่อสู้ในระยะเวลา ๒๘๑ วัน ประชาธิปไตยมีอายุเพียงแค่นี้เอง เป็นการยากที่จะอธิบายชี้แจงให้เพื่อนร่วมคณะเข้าใจในกลอุบายและการกระทำอันไม่สุจริตของพระ-

ต่อไป แม้จะต้องเป็นอันตรายถึงชีวิต บุคคลเหล่านี้ไม่หวั่นไหวในผลอันเกิดจากการกระทำของพระยามโน ฯ บุคคลที่ยืนหยัดสู้เคียงข้างผู้ที่ไม่ยอมลงนามในพระราชกฤษฎีกา เพื่อนร่วมตายคนอื่น ๆ และบรรดาผู้เป็นศิษย์น้องของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ที่ร่วมในการปฏิวัติ ปฏิกิริยาจากบุคคลเหล่านี้ ได้ทำให้พระยามโนฯ มองเห็นภัยที่จะเกิดขึ้นแก่ตนและพวกเหมือนกัน แม้เขาเหล่านั้นจะไม่มีกำลังอาวุธ แต่เขาก็พร้อมที่จะสู้และพร้อมที่จะตายเพื่ออุดมคติของเขา

พระยามโน ฯ ต้องยอมแสดงการเด็ดขาดบ้างสักครั้ง เพื่อเอาใจบุคคลที่พร้อมที่จะตายในการต่อสู้ตามอุดมคตินั้น ๆ

"รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอแถลงให้ทราบทั่วกันว่า หลวงประดิษฐ์มนูธรรม ซึ่งเคยอยู่ในคณะรัฐมนตรีชุดก่อน แต่มิได้อยู่ในคณะรัฐมนตรีชุดนี้ ก็เพราะว่า ความเห็นและวิธีการในทางเศรษฐกิจไม่ลงกันกับฝ่ายรัฐมนตรีชุดนี้ ในส่วนตัวหลวงประดิษฐ์ฯ เป็นผู้มีความรู้ทางกฎหมายและในทางรัฐประศาสน์นับว่าเป็นอย่างดียิ่ง และได้เคยใช้วิชาทั้งสองนี้ให้เป็นประโยชน์แก่ราชการมามาก"

แต่คำแถลงนี้ดูเหมือนจะไม่ได้ผลตามความตั้งใจของพระยามโน ฯ และในที่สุดพระยามโน ฯ ก็หันเข้าใช้อำนาจเด็ดขาดใช้กำลัง เรียกบุคคลเหล่านั้นไปและบังคับให้เขาให้คำมั่นสัญญาว่า จะ

ไม่ก่อความยุ่งยากให้เกิดขึ้น และก็ดูจะยังไม่สมหวังอยู่นั้นเอง เพราะบุคคลเหล่านั้นพร้อมที่จะตายเพื่ออุดมคติของตน มากกว่าที่จะยอมและกลัวการขู่ของพระยามโน ฯ และไปตายเอาเมื่อศัตรูทางการเมืองศัตรูซึ่งได้สูญเสียอำนาจไปเมื่อ ๒๔๑ วันมาแล้วฟาดดาบมาที่ตน

ดร. ปรีดี พนมยงค์เห็นเหตุการณ์มืดมนอลเวงเช่นนี้ ประกอบกับความเบื่อหน่ายและผิดหวังซึ่งได้ปรากฏมาก่อนแล้ว ทั้งเห็นว่า ถ้าตนยังอยู่ในประเทศไทยต่อไป เป็นการแน่ว่า จะต้องมีการต่อสู้กันขึ้น แม้จะเป็นการต่อสู้ของเพื่อนร่วมตายที่มีกำลังน้อยกับฝ่ายที่มีกำลังมากก็ตาม ก็ต้องมีการต่อสู้กันอย่างแน่นอน แล้วความไม่สงบก็จะเกิดขึ้น ซึ่ง ดร. ปรีดี พนมยงค์ไม่มีความปรารถนาเช่นนี้ ต้องการให้มีความสงบ และความเรียบร้อย นี้เป็นสิ่งซึ่งฝังลึกอยู่ในจิตใจของท่าน

หลังจากที่ได้สนทนากับหลวงพิบูลสงครามถึงเรื่องสถานะการณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว และเพื่อหาทางออก ในอันที่จะให้ได้ระบอบประชาธิปไตยคืนมา ทำความหวังให้เกิดแก่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ประการหนึ่ง คือ เท่าพระยามโน ฯ ทำลายระบอบประชาธิปไตยอย่างแน่ชัด ไม่เปิดสภาและใช้รัฐธรรมนูญต่อไปแล้ว หลวงพิบูล ฯ นี่แหละจะต้องทำให้ระบอบประชาธิปไตยคืนมา แต่ในระหว่างที่รอเหตุการณ์ต่อไปนั้น ดร. ปรีดีเห็นว่าไม่เป็นการสมควรที่จะอยู่ในประเทศไทย ความรู้สึกอันนี้ ได้ปรากฏชัดขึ้น เมื่อได้พบกับพระยาราชวังสัน ตามคำแนะนำของหลวงพิบูล ฯ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ตัดสินใจออกไปอยู่ในต่างประเทศเป็นการชั่วคราวเรื่อยไป แล้วแต่สถานะการณ์ เพื่อนที่ยังยึดมั่นอยู่ในอุดมคติจะคิดกันต่อไปอย่างไร ศัตรูทางการเมืองของ ดร. ปรีดี พนมยงค์จะคิดอย่างไร และในขั้นนี้คงไม่มีอื่นไกล นอกจากว่า **"ไปเสียให้พ้น ไป และไม่ต้องกลับมาอีก"**

สำหรับพระยาพหล ฯ นั้น ท่านเป็นผู้ที่รักความสงบ เช่นเดียวกับ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ที่เห็นแก่ชาติ และยังมีความรักมั่นอยู่ใน ดร. ปรีดี พนมยงค์อย่างแท้จริง เมื่อผู้แทนหนังสือพิมพ์ประชาชาติ เรียนถามท่านถึงการที่มีข่าวแพร่ออกว่า รัฐบาลพระยามโน ฯ เนรเทศ ดร. ปรีดี พนมยงค์นั้น ท่านได้ตอบว่า

"เรื่องหลวงประดิษฐ์ ฯ จะไปนอกนั้น ได้พูดจากันจริง แต่มิใช่เป็นการขับไล่หรือเนรเทศ ให้หลวงประดิษฐ์ ฯ ตัดสินใจเอาเอง รัฐบาลจะจ่ายค่าเดินทางและค่าเงินอยู่ให้หลวงประดิษฐ์ฯ เป็นบำเหน็จแก่หลวงประดิษฐ์ ฯ ซึ่งรัฐบาลถือว่า ประเทศสยามเป็นหนี้บุญคุณเขาอยู่มาก เวลานี้หลวงประดิษฐ์ ฯ กำลังขอรับความเห็นจากบิดา ซึ่งมีอายุมากแล้ว ในส่วนตัวผม เห็นว่าหลวงประดิษฐ์ ฯ ควรไปอยู่เมืองนอกเสียชั่วคราว เพื่อให้ห่างไกลจากวงการเมืองของสยาม ซึ่งในเวลานี้หลวงประดิษฐ์ ฯ ยังไม่มีโอกาส

เกี่ยวข้อง อยู่ที่นั่นแหละหลวงประดิษฐ์ฯ จะได้รับการศึกษาเพิ่มเติม จะได้มองเห็นวิธีทางที่จะดำเนินการเมืองกว้างขวางลึกซึ้งออกไป เมื่อกลับเข้ามาประเทศสยามอีกครั้งหนึ่ง หลวงประดิษฐ์ฯ อาจเข้ารับราชการเป็นกำลังของประเทศสืบไปภายหน้า"

หนังสือพิมพ์แทบทุกฉบับได้พาดหัวใหญ่ด้วยข่าวเกี่ยวกับ ดร. ปรีดี พนมยงค์ **หนังสือพิมพ์ศรีกรุง** ฉบับวันที่ ๑ เมษายน ได้แสดงออกซึ่งความรู้สึกของประชาราษฎรเป็นอย่างดี

"หลวงประดิษฐ์มนูธรรมไปอยู่ฝรั่งเศส
ด้วยความจำเป็นอันเป็นกฎสูงสุดของมนุษย์"

แต่ในที่นี้เราจะพูดกันเพาะข่าวลือในตัวหลวงประดิษฐ์ฯ เท่านั้น ท่านทั้งหลายยังคงฝังความจำแห่งการกระทำของหลวงประดิษฐ์ฯ เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ศกก่อนได้เป็นอย่างดีนั้น ให้เป็นการแน่ชัดแจ้งเสียสักที เพื่อจะได้หายสงสัย และก้าวหน้าประกอบการงานอย่างยิ่งต่อไป

ก่อนอื่นเราทุกคนจะรู้สึกอยู่เสมอว่า คณะรัฐบาลนี้ก็คือคณะราษฎรนั่นเอง หาได้เปลี่ยนแปลงไม่ แต่เมื่อหลวงประดิษฐ์ฯ ก็เป็นหัวแรงผู้หนึ่งในคณะราษฎร ซึ่งมีความคิดในตอนที่จะวางโครงการเศรษฐกิจของชาติแยกกันฉะนี้แล้ว จึงจำเป็นอยู่เองที่จะเป็นหน้าที่ของฝ่ายข้างมากดำเนินงานตามความคิดอีกแง่หนึ่ง และระหว่างที่แยกไปแล้วก็มีทางดีอยู่ทางเดียว คือไปเสียให้ห่าง

จากกันด้วยความละมุนละม่อม ทางรัฐบาลก็ยอมด้วย และความดีของหลวงประดิษฐ์ฯ ก็มีเป็นตราจารึกในชาติไว้แล้วไม่น้อย รัฐบาลจึงยินดีสละค่าเสียงชีพและค่าใช้สอยเดินทางทุกอย่างปีละ ๑๐๐๐ ปอนด์ (ราว ๑ หมื่น ๓ พันบาท) แต่นี้เองจะเป็นครูสอนให้ประชาชนมองเห็นรูปการปกครองประชาธิปไตยว่า การแพ้ชนะกันด้วยความคิด ไม่ใช่การพยาบาทอาฆาตอย่างใดเลย คงเป็นความปรองดองกันด้วยดีเสมอ ทำนองหนายความว่าความในศาลอย่างหน้าดำหน้าแดง พอออกมาศาลแล้วก็ขึ้นรถยนต์กันเตียวกันกลับสำนักงานของตน ๆ ด้วยกันได้

ขั้นเดิมหลวงประดิษฐ์ฯ ตั้งใจจะไปญี่ปุ่น แต่ทางฝ่ายรัฐบาลเห็นว่า ไปฝรั่งเศสสมควรกว่า หลวงประดิษฐ์ฯ จึงยอมไปฝรั่งเศส เวลานี้ได้เตรียมการเดินทางไว้พร้อมมูล ภรรยาของท่านก็ไปด้วย แต่บุตรสองคนน้อย ๆ ยังไม่นำไป เพราะเกรงจะลำบาก ต่อเมื่อได้ไปอยู่ที่ไหนแน่นอนแล้วจึงค่อยรับไปภายหลัง ท่านตั้งใจจะไปอยู่นอกปารีส เพราะไม่ชอบความเร็งรมย์อย่างปัจจุบัน ชอบแต่จะดูหนังสือตำราเท่านั้น เราจึงไม่ต้องสงสัยว่า ผู้ที่มีหัวใจรักชาติแน่วแน่เช่นนี้ คงจะศึกษาความเป็นไปของต่างประเทศเพิ่มเติมตามสมัยเพื่อประโยชน์ต่อชาติภูมิเสมอ การไปของหลวงประดิษฐ์ฯ เป็นการไปเงียบ ๆ ในนามเดิม กำหนดจะออกเดินทางจากกรุงเทพฯ โดยเรือโกล่า จากท่า บีโอ ในวันที่ ๒๒ เดือนนี้

โอกาสนี้เราและประชาชนขอส่งน้ำใจให้หลวงประดิษฐ์ฯ และภรรยาจงมีความสวัสดิภาพตลอดทาง และตลอดเวลาที่อยู่ในต่างประเทศนั้นด้วย"

และในหนังสือพิมพ์ฉบับเดียวกันนี้ ได้พิมพ์คำกล่าวลาของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ว่า

"ในการที่ข้าพเจ้าต้องไปต่างประเทศครั้งนี้ ไม่มีโอกาสที่จะลามิตรสหายได้ทั่วถึงกัน ขอให้หนังสือพิมพ์ช่วยลาต่อ ๆ ไปด้วย กับขอขอบคุณท่านที่มีหนังสือมาแสดงไมตรีจิตต์

หลวงประดิษฐ์มนูธรรม"

ท่านได้อ่านหนังสือพิมพ์เมื่อ ๔๒ ปีมาแล้วตามที่ปรากฏข้างต้นนี้ แม้ข้อเท็จจริงอันเป็นเบื้องหลัง อันเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยจะไม่ปรากฏในข้อความนั้นก็ตาม ท่านผู้อ่านก็ได้ทราบมาแล้วในตอนต้น ศรีกรุงยุคนั้นได้ทำหน้าที่แทนประชาชนเป็นอย่างดี

ก่อนถึงวันกำหนดเดินทางกระทรวงการต่างประเทศได้ออกหนังสือสำคัญสำหรับตัว ดร. ปรีดี พนมยงค์ฉบับหนึ่ง เป็นภาษาอังกฤษซึ่งคำแปลมีดังนี้

"รัฐบาลสยาม

รับรองตัวหลวงประดิษฐมนูธรรมต่อรัฐบาลทั่วโลก

รัฐบาลขอรับรองว่า

ผู้ถือเอกสารนี้ คือ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม สัญชาติไทย เดิมเป็นข้าราชการของรัฐบาล แห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว บัดนี้เดินทางไปต่างประเทศ ในฐานะพลเมืองสามัญผู้หนึ่ง เพื่อศึกษาภาวะทางเศรษฐกิจในประเทศอื่น ๆ ขอให้หลวงประดิษฐ์มนูธรรม ได้รับความเอื้อเฟื้อและความสะดวกในทุกอย่างตามสมควร ซึ่งจะขอขอบคุณ

(ลงนาม) *พระยาศรีวิสารวาจา*

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ

กรุงเทพ ฯ ๑๐ เมษายน ๒๔๗๖"

แล้ววันที่นักการเมืองอันเป็นสมองของคณะปฏิวัติ นักการเมืองผู้ยึดมั่นอยู่ในอุดมคติต้องจากบ้านเกิดเมืองนอนไปที่ท่าเรือ บีไอ วันที่ ๑๒ เมษายน ๒๔๗๖

"พระยาพหล ฯ หลวงประดิษฐ์ ฯ จูบลากัน

คนส่งนับพันใจหายถึงกับร้องไห้

รัฐมนตรีเป็นอันมาก สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ข้าราชการทหารบก ทหารเรือ ตำรวจ พลเรือน พ่อค้า คหบดี นักเรียนลูกเสือไทย ลูกเสือแขก พระภิกษุสามเณรไทย นักบวชฝรั่ง ประชาชนทุกชั้นทุกภาษา ทั้งหญิงชายผู้ใหญ่และเด็ก ประมาณ ๒๐๐๐ คน ไปส่งหลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) ด้วยน้ำตาอันไหลพรากไปตาม ๆ กันเป็นส่วนมาก เสียงไชโยโห่ก้องกังสดานนับครั้งไม่ถ้วน จนกระทั่งเรือโกลาเคลื่อนออกลับตาไป

การส่งหลวงประดิษฐ์มนูธรรมออกจากกรุงเทพ ฯ ไปประเทศฝรั่งเศส ณ วันที่ ๑๒ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๗๖ นั้น เป็นประวัติการแห่งการส่งไม่เคยมีครั้งหนึ่ง ตั้งแต่ได้มีการส่งอำลากันมา และกันมา การส่งกันเขาย่อมว่า ถึงหากจะมีการร้องไห้ก็เฉพาะในวงศาคณาญาติและมิตรที่รักสนิทสนมกันเท่านั้น แต่การส่งคราวนี้มองดูหน้าใคร ๆ เกือบน้ำตาไหลหรือหล่อหน่วยหรือดวงตาแดงก่ำไปเกือบทุกคน บางคนถึงกับสอึกสอื้นฟูมฟายก็มี แม้พระยาพหล ฯ ผู้เป็นประธานในที่นั้นและตัวหลวงประดิษฐ์ ฯ เอง ก็กลั้กลืนน้ำตาไว้ไม่อยู่ ผู้ที่ไปกับหลวงประดิษฐ์ ฯ นอกจากประดิษฐ์มนูธรรม ผู้ภรรยา กับมีผู้ไปส่งถึงสิงคโปร์สามคนคือ หลวงทัศนัยนิยมศึก ร.น. ทวน วิชัยขัทคะ และนายจรูญ สืบแสง

ถนนเจริญกรุงตอนท่า ปีไอ ตั้งแต่เวลา ๑๔ น. มีรถยนต์จอดข้างถนนยาวยืดและบางแห่งถึงกับจอดซ้อนกันแบบจะกั้นถนนมิให้เป็นทางสาธารณะ ทั้งนี้ก็เนื่องด้วยที่จอดรถยนต์ในบริเวณท่าเรือนั้นยัดเยียดไปด้วยรถยนต์และมหาชนที่ไปส่ง ทั้งประตูท่าเรือได้ปิดเสียครู่หนึ่ง โดยกลัวคนจะเข้าไปยุ่มย่ามทำความไม่เรียบร้อย จึงเกิดออกันอย่างแออัด ครั้นเมื่อผู้ใหญ่ขอให้เปิดประตูได้แล้ว ก็พากันไหลหลั่งประดุจน้ำไหลเข้าไปที่สพานชานชลาท่าเรือ ทันใดนั้นพระยาพหล ฯ พร้อมด้วยคุณหญิงตรงเข้าไปส่งกระเช้าผลไม้ให้นางประดิษฐ์มนูธรรม และพระยาพหล ฯ ให้สวมพวงมาลัยอันร้อยกรองอย่างวิจิตรให้แก่หลวงประดิษฐ์ ฯ แล้วทั้งสองก็จูบลากันกลมไปก็กลมมารวม ๔ วินาที เสียงไชโยโห่ก้องออกมาอย่างสนั่นก้อง เสียงร้องไห้ของสตรีเข้าแทรกประสมกับไชย เสียงสอึกสอื้นของหลายคนประดุจคนตรีบรรเลงเพลงนั้นต่างชูหมวกและผ้าเช็ดหน้าโบกวัดแกว่งประดุจของสมัครถ่ายรูปรอบข้างได้กระทำหน้าที่กันขะมักเขม้น ครั้นแล้วพวกก็เปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งร่วมตายมากับหลวงประดิษฐ์ ฯ ทั้งทหารบก ทหารเรือและพลเรือนก็เข้ากอดจูบและจับมือกันด้วยความอาลัย ทั้ง ๆ ที่เมื่อกลางวัน ไม่มีบ้าง

ต่อนี้ไปหลวงประดิษฐ์ ฯ ก็เดินขึ้นสพานเรือ จับมือสำแดงความอาลัยกับผู้ไปส่งตามทางเสียงไชโยโห่ขาดสายจนกระทั่งเข้าไปในห้องโถงทาง ซึ่งมิตรสหายได้จัดของ

ว่างไว้รับ ตอนนี้ก็ได้จับมือกันพักใหญ่อีก บางคนได้เข้าสวมกอดจูบกับ หลวงประดิษฐ์ฯ เช่น หลวงวิจิตรวาทการ พระสารศาสน์ประพันธ์ เป็นอาทิ บางคนขอจูบมือด้วยความครัทธา เมื่อหลวงประดิษฐ์ฯ ได้กราบลามารดาของท่านอีกแล้ว ก็ออกจากห้องอาหารขึ้นไปบนห้องโถงบนเรือ ได้มีโอกาสจูบลากับคณะราษฎรผู้ก่อการทั่วหน้าและพอพระยาพหลฯ ขึ้นไปจูบลาเป็นครั้งสุดท้ายก็พอดีได้ยานัดีสัญญาณเรือออก

ต่อไปนี้มหาชนก็ยืนรอกันที่สพานชานชลาเพื่อรอส่งเวลาเรือกลับลำแล่นผ่านท่าอีกครั้ง เวลา ๑๖.๓๐ น. เศษ เรือโกล่าก็แล่นผ่านท่าเรือ บี ไอ หลวงประดิษฐ์ฯ และคณะที่ไปก็แกว่งโบกด้วยผ้าเช็ดหน้า พูดขอลาก่อน ฝ่ายผู้ส่งก็โบกตอบและเปล่งเสียงไชโยกึงก้องจนกระทั่ เรือลับตาหายไป

พระยาพหลฯ ได้สนทนาปราสัยแก่บรรดาผู้ไปส่งตามสมควร ท่านหวังเสมอว่าความสงบจะได้อยู่เป็นมิ่งขวัญของชาติสืบไป

คณะรัฐมนตรีที่ไปส่งในวาระนั้นเท่าที่จำได้ก็คือ พระยาพหลฯ พระยาฤทธิอัคเณย์ฯ พระยามานวราชเสวี พระประศาสน์พิทยายุทธ หลวงศุภชลาสัย ส่วนผู้ใหญ่ทางสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็คือ พระยาศรยุทธเสนี รองประธานสภา นอกจากนี้ยังมีกองลูกเสือโรงเรียนอัสสัมชัญและวิทยาลัย ตำบลบางคอแหลมได้ไปตั้งแถวส่งตลอดเวลา มีเสียงกล่าวคล้าย ๆ กันว่า ทั้งนี้ประหนึ่งส่งมหาตมคานธีออกจากประเทศอินเดียทีเดียว

โอกาสนี้เราและประชาชนขอส่งความสวัสดีมีชัยแด่หลวงประดิษฐ์มนูธรรมและภรรยากับคณะอีกครั้งหนึ่งด้วยไชโยสามครั้ง"

ข้อความที่กล่าวเกี่ยวกับการส่ง ดร. ปรีดี พนมยงค์ที่ท่าเรือบีไอ ในวันที่ [illegible] เขาตั้งใจให้เป็นข้อความที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์ครึ่งหน้าวันต่อมา เหตุการณ์ในวันนั้นและความแสดงออกของประชาชนหรือหนังสือพิมพ์ทั่ว ๆ ไป ย่อมเป็นเพยานได้แล้วว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้รับความนิยมนับถือจากประชาชนเพียงไร บุคคลที่ไปส่งในวันนั้นต่างก็ได้ไปด้วยความรู้สึกรัก มิใช่รักในตัว ดร. ปรีดี พนมยงค์ แต่อย่างเดียว แต่เพราะเขารักความยุติธรรมและชิงชังต่อความอยุติธรรมที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้รับ เขาเหล่านั้นได้ไปแสดงความอาลัยอาวรณ์ด้วยความรู้สึกอันจริงใจของเขา ไม่มีใครชักชวนหรือบังคับให้เขาไปส่งแม้แต่สักคนเดียว **นี่หรือ ดร. ปรีดี พนมยงค์ คนที่ชาติไม่ต้องการ**

บทที่ ๖

การต่อสู้เพื่ออุดมการณ์

ตอนที่ ๑

เบื้องหมุนกลับ

ในวันที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์เดินทางออกจากประเทศไทยไปนั้น ได้มีหนังสือชื่อ บันทึกพระบรมราชวินิจฉัยเรื่อง เค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม นำออกแจกจ่ายโฆษณาเป็นจำนวนถึง ๓๐๐๐ เล่ม มากพอดูสำหรับการลอบดีข้างหลัง และการกระทืบซ้ำ

ท่านผู้อ่านโปรดทราบด้วยว่า ในขั้นต้นข้าพเจ้ามีความตั้งใจที่จะไม่นำเรื่องนี้มาเขียนเพราะได้อ่าน ได้พิจารณาไตร่ตรองแล้วเช่นเดียวกับผู้ที่มีความรู้เรื่องเศรษฐกิจ แม้เล็กน้อยทำนองเดียวกับข้าพเจ้าว่าจะเป็นการก่อให้ความเสื่อมเสียแก่พระมหากษัตริย์ที่เคารพสักการะของเรา แม้พระองค์ ณ บัดนี้จะได้เสด็จสู่สวรรคาลัยแล้วก็ตาม พระบรมราชวินิจฉัย ฯ หรือที่เรียกกันทั่ว ๆ ไปว่า เสมุดปกเหลืองนี้มีผู้วิพากษ์วิจารณ์กันทั่ว ๆ ไปว่า

๑. ถ้อยคำสำนวนภาษาที่ใช้ในหนังสือเล่มนั้น หาใช่ภาษาที่แสดงว่าเป็นสำนวนภาษาของบุคคลที่เจริญแล้วไม่ เป็นภาษาสำนวนหยาบคาย ซึ่งจะเป็นคำกล่าวของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงไว้ซึ่งคุณธรรมอันประเสริฐมิได้ และ

๒. คำวิจารณ์ตั้งแต่ต้นจนจบ เป็นการวิจารณ์และแสดงออกด้วยเจตนาร้ายทั้งนั้น มองในแง่ร้าย และยึดมั่นอยู่ด้วยอคติทั้งปวง เป็นคำวิจารณ์เพื่อทำลายแต่อย่างเดียว เอาหลักการของคอมมูนิสม์มาตั้งแล้วผลักดันเข้าความที่ปรากฏในร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจ เท่าที่จะหาได้เข้าหาหลักการของคอมมูนิสม์ แล้วสรุปลงให้เห็นชัดว่า เค้าโครงการนั้นเป็นคอมมูนิสม์ และ ดร. ปรีดี พนมยงค์เป็นคอมมูนิสต์ ซึ่งถ้าเป็นคำวิจารณ์ของพระมหากษัตริย์พระปกเกล้า ฯ แล้ว พระองค์จะไม่ทำเช่นนั้น เพราะพระองค์ย่อมทรงทราบอยู่ว่า [illegible] ในโครงการเศรษฐกิจนั้นมีใช้อยู่ในโครงการเศรษฐกิจของประเทศประชาธิปไตย ที่เจริญแล้วมากมายหลายประเทศ และแล้วพระองค์ผู้ซึ่งทรงดีต่อชาติ ย่อมจะให้คำวินิจฉัยไปในทางที่ช่วยกันส่งเสริมสร้างความเจริญในทางด้านเศรษฐกิจให้แก่ชาติ มิใช่ในทางทำลายชาติ หรือแม้แต่ทำลายราษฎรของพระองค์ท่าน

๓. ข้อเท็จจริงที่ปรากฏนั้น ก็คือ พระปกเกล้ามิได้ทรงวินิจฉัยหรือเขียนคำวินิจฉัยเรื่องนี้โดยพระองค์เอง เป็นอย่างนี้ แต่พวกขุนนางเก่าผู้ภักดีต่อราชบัลลังก์จนเกินควร ประจบสอพลอและทั้งเป็นผู้มีอำนาจที่สุดในเวลานั้นเป็นผู้เขียนขึ้น แล้วแอบอ้างในพระองค์ท่าน พระยามโน ฯ มรณะไปแล้ว พระยาศรีวิสารวาจาหากยังคงมีชีวิตอยู่พอจะบอกได้แก่ประชาราษฎรไทยว่า ผู้ใดกันแน่ผู้เขียน

๔. อีกประการหนึ่ง ถ้าเป็นไปได้ คือ ถ้าเป็นพระปกเกล้า ฯ ทรงวิจารณ์เรื่องนี้เอง ก็พึงเข้าใจว่าได้มีบุคคลบางคนอาจเป็นขุนนางที่กุมอำนาจในเวลานั้นหรือเจ้าบางองค์ที่มีอิทธิพลเหนือพระองค์ท่านใช้วิธีการบีบบังคับให้ท่านเห็นดีเห็นชอบ หรือให้ท่านเขียนขึ้น

เมื่อข้อเท็จจริงปรากฏชัดว่า พระปกเกล้า ฯ ไม่ได้ทรงเขียนคำวิจารณ์ ข้าพเจ้าขอกล่าวต่อไปอีกเล็กน้อยว่า นอกจากเหตุผลบางประการที่กล่าวข้างต้น คำวิจารณ์นี้มีเจตนาที่จะให้ชตากรรมของประเทศไทยเป็นไปตามยถากรรมอย่างที่เคยเป็นมาในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช การเศรษฐกิจของชาติ ชีวิตของราษฎรไทยเป็นมาอย่างไรก็ปล่อยให้เป็นไปอย่างนั้น เพราะในคำกล่าวที่ว่า **"ในเมืองไทยแม้แต่หมาก็ไม่อดตาย"** นั้นเป็นข้อยืนยันว่า เขาต้องการให้เมืองไทยราษฎรไทยเป็นไปอย่างนั้น ไม่ต้องการที่จะให้มีชีวิตและความเป็นอยู่ดีขึ้น ถ้าราษฎรไทยเคยกินข้าวกับพริกกับเกลือ ปลาร้าปลาเค็มมาอย่างไรก็ปล่อยให้กินและอยู่ไปอย่างนั้น ส่วนคนอีกพวกหนึ่งสุขสบายและหมาของคนพวกนี้มีความเป็นอยู่ดีกว่าราษฎรไทยเสียอีก ถ้าถึงคราวที่บ้านเมืองจะล่มจมพินาศพวกนี้ก็เอาตัวรอด ออกไปอยู่นอกประเทศเสีย

วิธีการเศรษฐกิจของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ที่ปรากฏในเค้าโครงการเศรษฐกิจนั้น ในสมัยต่อมา เมื่อ ดร. ปรีดี พนมยงค์

เข้าบริหารราชการแผ่นดิน ก็ได้นำมาใช้ แม้จะถูกวิจารณ์มากก่อนว่าทำไม่ได้ใช้ไม่ได้ เช่นการออกสลากกินแบ่ง ภาษีทางอ้อม ธนาคารชาติไทย และอื่น ๆ ซึ่งจะปรากฏในหนังสือเล่มนี้ต่อไป พร้อมกับแสดงให้เห็นว่า วิธีการเศรษฐกิจในประเทศประชาธิปไตยอื่น ๆ นั้น เขามีกันอย่างไรด้วย

ในครั้งนั้น สมุดปกขาวนี้ได้ก่อความขบขันให้แก่ราษฎรไทยผู้ที่มีความรู้ในเรื่องการเศรษฐกิจ และชาวต่างประเทศในเมืองไทยเป็นอันมาก เพราะเขารู้ว่า เค้าโครงการเศรษฐกิจของ ดร. ปรีดี พนมยงค์นั้น หาใช่เป็นเรื่องคอมมูนิสม์แต่ประการใดไม่

แล้วก็เหตุใดเล่า ที่ทำให้เกิดสมุดปกขาวนี้ออกมา [illegible] ก็คือ เหตุทางการเมืองเพราะการต่อสู้เพื่อผลทางการเมือง [illegible] ปรากฏชัดว่า เป็นการต่อสู้ระหว่างผู้ที่เสียอำนาจกับผู้ที่ได้อำนาจในวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ที่แล้วมา ฝ่ายเสียอำนาจก็คือ ขุนนาง และเจ้า ฝ่ายได้อำนาจก็คือราษฎรและคณะราษฎร หรือ ผู้ทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองนำระบอบประชาธิปไตยมาสู่ราษฎรไทย จริงอยู่อาจจะเป็นการยากที่จะนำประเทศไทยไปสู่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช อย่างเด็ดขาดเช่นแต่ก่อน แต่ก็ต้องเป็นได้ว่าสิทธิทั้งหลายที่ราษฎรได้มาตามรัฐธรรมนูญจะต้องหดลง เพราะเจ้าหรือขุนนางจะต้องยึดอำนาจนั้นไว้ แม้รัฐธรรมนูญยังอยู่ ก็หาใช่รัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริงไม่ เอกสิทธิยังคงมีอยู่

และผู้มีเอกสิทธิผู้ใช้อำนาจปกครองราษฎรอย่างที่เคยปกครองมาก็คือ เจ้าและขุนนางนั่นเอง ถ้าการต่อสู้นี้ คณะราษฎรที่ทำการปฏิวัติพ่ายแพ้ ก็จงรีบหาทางหลบหนีออกไปให้พ้นเสียเถิด หรือจะรอรับคมดาบก็ตามที

โอกาสที่จะประสบความพ่ายแพ้ของคณะราษฎรผู้ทำการปฏิวัติใกล้เข้ามาทุกที เหมือนหนึ่งว่าวาระกลางวันค่อย ๆ หมดไปสู่วาระกลางคืน เพราะเมื่อ "สมอง" ของคณะต้องจากไปแล้ว ก็ไม่เป็นการยากอันใดที่จะทำลายส่วนที่เหลืออยู่ให้พินาศย่อยยับลงไป

พฤติการณ์ที่เกิดขึ้น อันปรากฏจากสมุดปกขาวนั้น คณะราษฎร โดยเฉพาะเพื่อนร่วมตายของดร. ปรีดี พนมยงค์ ที่ยังยึดมั่นอยู่ในอุดมคติมากคน ได้รู้สึกและมองเห็นภัยอันจะเกิดขึ้นแก่คณะ มองเห็นภยันตรายที่จะเกิดขึ้นแก่ประชาราษฎร มองเห็นภัยที่จะทำลายระบอบประชาธิปไตยให้สูญไป และภัยอันนี้ชัดเจนยิ่งขึ้นในวันต่อมา วันรุ่งขึ้น เมื่อพระยามโน ฯ ไม่อาจทนต่อคำวิพากษ์วิจารณ์อันเกิดขึ้นจากราษฎร ข้าราชการ และโดยเฉพาะจากหนังสือพิมพ์ เพราะการกระทำของพระยามโน ฯ ก็ได้หาทางออก เรียกผู้แทนหนังสือพิมพ์ทุกฉบับไปประชุมที่วังปารุสกวัน ในวันที่ ๓๑ [illegible] นั้น เพื่อให้คำพูดของตนเป็นที่รู้สึกแก่หนังสือพิมพ์ว่าควรเชื่อถือและเป็นความจริง พระยามโน ฯ จึงดึงเอาพระยาราชวังสันเข้าไปนั่งเป็นพยานโดยปริยายในที่ประชุมนั้น และ

ตลอดการประชุม พระยามโน ฯ ก็มักจะอ้างถึงพระยาราชวังสันว่าได้รู้ได้เห็น ซึ่งความจริงพระยาราชวังสันไม่ได้พูดอะไรเลยแม้แต่คำเดียว

การให้สัมภาษณ์แก่หนังสือพิมพ์ของพระยามโน ฯ พระยามโน ฯ ได้บิดบังความจริงเสียสิ้นเป็นการต่อเติมให้ร้ายเกินความจริงเพิ่มเติมเข้าไปในคำแถลงการณ์ของรัฐบาลพระยามโน ฯ ที่ปรากฏมาแล้วในบทก่อนนั้น พระยามโน ฯ ไม่ได้แจ้งแก่หนังสือพิมพ์ว่าได้มีการตกลงให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์โอนมาถือเค้าโครงการเศรษฐกิจของตนในนามของตนเอง แต่กลับตีตัว ดร. ปรีดี พนมยงค์ซ้ำลงไปว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ไม่ยอมให้มีการแก้ไขโครงการเศรษฐกิจนั้น ซึ่งเป็นความเท็จ ไม่ยอมให้ราษฎรทำงานเกษตรกรรม งานยุทสาหกรรม ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้ชี้แจงและเขียนไว้ในเค้าโครงการ ยิ่งกว่านั้น พระยามโน ฯ ซึ่งแสดงนั้นเชื่อมั่นว่าตนได้อำนาจมาแล้ว ยังได้แสดงเจตนาภายในอันแท้จริงของตนเองออกมาต่อหนังสือพิมพ์ว่า "พวกก่อการพูดแต่เรื่องที่จะให้โอกาสใช้โครงการเศรษฐกิจนั้นแทบทุกคราวที่ประชุม" นี่ต้องเป็นสิ่งที่แน่นอน เพราะพวกก่อการที่ทำการปฏิวัติมา ส่วนมากยังต้องการที่จะทำการปฏิรูปการเศรษฐกิจและการสังคม ตามเจตน์จำนงเดิมของตน และก็เพราะการเศรษฐกิจระบอบยถากรรม และการปล่อยให้ราษฎรไทยมีความเป็นอยู่และชีวิตอย่างยถากรรมนั้นแหละ

จึงได้ปฏิวัติ และต้องต่อสู้ต่อไปเพื่อบรรลุความสำเร็จตามเจตน์จำนงนั้น ส่วนผู้ที่ไม่ต้องการให้โว้ตก็คือพวกพระยามโน ฯ นั้นเอง พระยามโน ฯ ได้แถลงข้อความตีลงไปครั้งแล้วครั้งเล่าที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ที่คณะผู้ก่อการว่าจะทำประเทศให้เป็นคอมมูนิสต์ถึงแก่ความพินาศฉิบหายเพื่อจะให้ราษฎรและหนังสือพิมพ์หลงเชื่อ แล้วพากันประณามกิจการทั้งหลายที่คณะก่อการปฏิวัติได้ทำมาตั้งแต่ต้น และต่อหนังสือพิมพ์ พระยามโน ฯ ได้ใช้คำพูดเป็นเชิงขู่ ที่จะไม่ให้หนังสือพิมพ์วิพากย์วิจารณ์ตนต่อไป "ยังมีหนังสือพิมพ์บางฉบับ" พระยามโน ฯ กล่าว "กล่าวใส่ร้ายข้าพเจ้าเองด้วยประการต่าง ๆ....รัฐบาลไม่ประสงค์จะปิดปากหรืออุดปากหนังสือพิมพ์เลยทีเดียว.....หวังว่าคงจะจำถ้อยคำของข้าพเจ้า....." แต่นี่ก็เป็นการลอบตี ดร. ปรีดี พนมยงค์ข้างหลัง เพราะในวันนั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ พร้อมภริยาคู่ชีวิตและเพื่อนร่วมตาย ๓ คน ได้ใช้ชีวิตอยู่นอกประเทศไทยแล้ว

เมื่อการกระทำของพระยามโน ฯ กับพวกปรากฏเป็นลำดับมา ตั้งแต่ละเมิดรัฐธรรมนูญห้ามข้าราชการไม่ให้เข้าเป็นสมาชิกสมาคม – ให้ทหารคุมสภา – ปิดสภา และงดใช้รัฐธรรมนูญ – เหมือนปกขาว – และให้สัมภาษณ์ขู่เข็ญหนังสือพิมพ์ ใส่ร้ายคณะราษฎรที่ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองมา ต่อไปจะมีอะไรอีก และก็มีคือพระยามโนฯ กับพวกและเจ้าบางองค์ได้คบคิดกันที่จะล้มพวกก่อการ

นี่เป็นภัยต่อพวกก่อการ และเป็นภัยต่อระบอบประชาธิปไตย ไม่ต้องสงสัยและคณะผู้ก่อการที่ยังยึดมั่นอยู่ในอุดมคติจะปล่อยให้พระยามโน ฯ กับพวกทั้งหลาย ทำเช่นนั้นไม่ได้ เป็นอันขาด และผู้ก่อการคนที่ไหวทันความคิดและการกระทำของพระยามโน ฯ กับพวกนั้นก็คือ หลวงพิบูลสงคราม หลวงศุภชลาศัย หลวงนฤเบศร์มานิต เมื่อเวลาล่วงเลยไป เมษายนผ่านไปแล้ว ไม่มีท่าทีว่า สภาจะเปิดได้ รัฐธรรมนูญจะได้กลับมาใช้ตามเดิม พฤษภาคมอีกเดือนหนึ่งก็ผ่านไปอีก ไม่มีอะไรที่เป็นการดีขึ้น มีแต่การ[illegible]พวกพระยามโน ฯ และตระเตรียมการเท่านั้นที่เป็นไปอย่างแข็งขันขึ้นทุกที จนกระทั่งย่างเข้ามิถุนายน ภัยก็ปรากฏชัดแก่ผู้ก่อการยิ่งขึ้นทุกที ภัยอันเกิดจากพระยามโน ฯ กับพวกนั้นจะ[illegible]เกิดเป็นอันตรายต่อรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตย[illegible] ถึงวันกลางเดือนและก็ผ่านไป คณะราษฎรผู้ก่อการปฏิวัติ[illegible] และยังยึดมั่นอยู่ในอุดมคติ ต้องตัดสินใจ "เหตุการณ์เช่นนี้ปล่อยไว้ไม่ได้แล้ว" ยึมคำของพระยามโน ฯ มาใช้[illegible]

ในวันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๔๗๖ การยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินครั้งที่ ๒ ได้เกิดขึ้น ได้ยกคณะราษฎรก็เกิดขึ้น ได้ยกหลวงพิบูลสงครามนายทหารเรือ หลวงศุภชลาศัย พลเรือน หลวงนฤเบศร์มานิต และบุคคลผู้ยึดมั่นในอุดมคติและคติ "ชาติเสือต้องไว้ลาย ชาติชายต้องไว้ชื่อ" พระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นหัวหน้า คณะนี้ก็ยึด

อำนาจการปกครองจากรัฐบาลพระยามโนฯ ไว้ได้โดยเรียบร้อย เชิญหรือขับไล่ พระยามโน ฯ ออกไป พร้อมกันนั้น คณะนี้ได้ออกประกาศฉบับหนึ่งเปิดเผยพฤติการณ์ต่าง ๆ ตั้งแต่ต้นมาจนถึงปัจจุบันให้ราษฎรทราบ

"คณะรัฐมนตรีที่บริหารราชการแผ่นดิน ณ บัดนี้ ไม่ถูกต้องครบถ้วนตามรัฐธรรมนูญ โดยเริ่มต้นปิดสภาผู้แทนราษฎร แสร้งงดใช้รัฐธรรมนูญหลายมาตรา คณะทหารบกทหารเรือ และพลเรือน จึงเห็นเหตุจำเป็นต้องเข้ายึดอำนาจการปกครอง เพื่อให้มีการเปิดสภาผู้แทนราษฎร ดำเนินการตามรัฐธรรมนูญ ขอประกาศให้ราษฎรทั้งหลายอย่ามีความตระหนกตกใจ จงช่วยกันรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

คณะนี้ได้จัดการไปแล้วคือ ได้โทรเลขกราบบังคมทูลพระกรุณาฯ ไปยังพระราชวังไกลกังวลหัวหินตามนัยที่กล่าวมาแล้ว กับได้ให้นายกรัฐมนตรีลาออกจากตำแหน่งและได้แจ้งให้กระทรวงทบวงกรมดำเนินราชการไปเช่นเคย ทั้งได้ให้เจ้าหน้าที่ตำรวจรักษาความสงบเรียบร้อยทั่วไปแล้ว

พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา

พ.ท. หลวงพิบูลสงคราม เลขานุการฝ่ายทหารบก

น.ท. หลวงศุภชลาศัย เลขานุการฝ่ายทหารเรือ

ในหนังสืออันแสดงความคารวะเยาะเย้ย [illegible] นั้นมีไปถึงพระยามโน ฯ เพื่อให้ลาออกนั้น ตอนหนึ่งได้แสดงให้เห็นการกระทำของรัฐบาลพระยามโน ฯ โดยเป็นอย่างดี ..... "ก็ว่า การบริหารราชการแผ่นดินเท่าที่ผ่านมาของรัฐมนตรี (พระยามโน ฯ) ได้ปฏิบัติดำเนินก็มีแต่จะทำให้ประเทศชาติอันเป็นที่รักยิ่งของพวกเราดำเนินไปสู่ความหายนะในที่สุดเป็นแท้แน่แท้.....และขอให้ใต้เท้าซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรี นำความกราบบังคมทูล..... เพื่อเปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรและเลือกรัฐมนตรีชุดใหม่ต่อไป....."

เหตุการณ์ได้เป็นไปโดยเรียบร้อย [illegible] พระปกเกล้า ฯ เสด็จจากหัวหินมาเปิดสภาผู้แทนราษฎร ให้มีการประชุมปรึกษาตามระบอบประชาธิปไตย ในวันที่ ๒๒ มิถุนายนนั้น ประชาธิปไตย รัฐธรรมนูญสลบไป ๘๑ วัน วันที่จะต้องจารึกลงไว้ในดวงจิตต์ของราษฎรไทยผู้รักประชาธิปไตยทั้งหลายโดยทั่วกัน

การกระทำของคณะราษฎรใหม่นี้ มิได้กระทบกระเทือนต่อพระปกเกล้า ฯ แต่ประการใด เพราะพระองค์เป็นกษัตริย์ที่ยึดมั่นในระบอบประชาธิปไตยตลอดมา และบัดนี้พระองค์พ้นจากอิทธิพลการกดดันของเจ้าและขุนนางที่มีอยู่เหนือพระองค์ท่านแล้ว

ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งพระยาพหล ฯ เป็นนายกรัฐมนตรี ในวันที่ ๒๔ มิถุนายน วันครบรอบปีของการปฏิวัติ คณะรัฐมนตรีชุดใหม่นี้ไม่มีพระยาทรง ฯ ไม่มีพระประศาสน์ ฯ ไม่มีพระยาฤทธิ ฯ ไม่มีแม้แต่นายประยูร ภมรมนตรี พระยาพหล ฯ นายกใหม่ได้แจ้งต่อสภาว่า **"ข้าพเจ้ามิใช่บุคคลที่ไม่เห็นแก่ประโยชน์ของชาติ แต่เพราะถ้าหากข้าพเจ้าดำรงอยู่ในตำแหน่งนี้นานไปแล้ว จะทำให้เสียประโยชน์ของประเทศชาติไปได้ เพราะความไม่สันทัดของข้าพเจ้า"** ท่านเจ้าคุณได้รับปากเพียงแต่จะดำรงตำแหน่งในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อเพียง ๑๕ วันเท่านั้น แล้วให้สภาและพระมหากษัตริย์เลือกบุคคลที่สมควรเป็นนายกรัฐมนตรีต่อไป และเป็นเครื่องแน่ว่า ท่าน ศ. ปรีดี พนมยงค์ ยังอยู่กับท่าน บางทีท่านเจ้าคุณแม้จะพูดอย่างนี้ก็คงจะเบาใจยิ่งกว่านี้ หรือบางทีท่านจะไม่พูดแสดงความรู้สึกของท่านดังนี้เลย

พระยามโน ฯ หลังจากออกจากตำแหน่งไปแล้ว ก็ไปใช้ชีวิตอย่างสงบอยู่ ณ เกาะบีนังจนตราบสิ้นชีวิตที่นั่น เมื่อสิ้นมหาสงครามครั้งที่ ๒ นี้ ทั้งทรัพย์สมบัติไว้เบื้องหลังฉะเพาะที่เกาะบีนังเป็นราคาไม่ใช่น้อย แม้แต่สถานที่เก็บศพของเจ้าคุณมโน ฯ ที่วัดปีนบังอร เกาะบีนัง ก็สมควรแก่ฐานะของท่านที่เคยเป็นขุนนางเก่ามา

ส่วนพระยาทรง ฯ กับศิษย์คนสำคัญ ๆ ในเวลาต่อมาแม้ครั้งก่อนจะได้ร่วมคำสาบานกันมาก็ตาม ไม่อาจทนหน้าเพื่อนสนิท

และเมื่อการกระทำของพระยาทรง ฯ กับพวกยังไม่หยุดยั้ง ในที่สุดเพื่อร่วมภายของพระยาทรง ฯ นั้นเองก็ขอให้พระยาทรง ฯ พร้อมกับศิษย์ออกไปอยู่นอกประเทศ และตัวพระยาทรง ฯ เองได้วายชนม์ที่อินโดจีนดินแดนต่างด้าวนั้น

การกระทำของพวกเจ้าและขุนนางเก่าบางคนยังคงดำเนินการต่อไปอีก บุคคลไม่กลัวตายในคณะราษฎรสองคน คือ หลวงพิบูลสงคราม และหลวงศุภชลาศัย จึงได้ลงชื่อในหนังสือร่วมกันเมื่อไปยังบุคคลต่าง ๆ คือ พระองค์เจ้าบวรเดช พระองค์เจ้าธานีนิวัต ม.จ. ฉัตรมงคล ม.จ. วงศ์นิรชร ม.จ. ไขแสง ระพีพัฒน์ ม.จ. โสภณภราไดร์ พระยาอธิกรณ์ประกาศ และประยูร ภมรมนตรี และพระยาศราภัยพิพัฒน์ (เลื่อน ศรานุชิตวานิช) ในวันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๔๗๖ นั้น ว่า ".....ในการบริหารบ้านเมืองในปัจจุบันทั้งสองคราว คณะผู้ก่อการได้ยึดหลักและปฏิบัติไปในทางประนีประนอมละม่อมเสมอ เพื่อเห็นแก่ความสงบของบ้านเมืองและความมั่นคงภาพของชาติไทย แต่บัดนี้ปรากฏตามหลักฐานว่า ท่านได้มีการประชุมและคิดอยู่เสมอ ในอันที่จะทำให้เกิดความไม่สงบแก่บ้านเมือง และทำให้รัฐบาลเป็นอัมพาต ซึ่งเป็นเหตุให้การบริหารราชการบ้านเมืองไม่ก้าวหน้าไปเท่าที่จะเป็น

ในฐานะที่ข้าพเจ้าเป็นผู้รับผิดชอบรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง จึงขอเตือนให้ท่านสงบจิตต์เสีย หากท่านยัง

จุ้นจ้านอีก คณะก็ตกลงจะกระทำการอย่างรุนแรงและจำต้องถือเอาความสงบของบ้านเมืองเป็นกฎหมายสูงสุด ในการกระทำการแก่ท่าน ที่กล่าวมานี้มิใช่ขู่เข็ญ แต่เป็นการเตือนมาเพื่อความหวังดี"

ถูกแล้วจดหมายนี้ไม่ใช่การขู่เข็ญ แต่ถ้าเป็นเรา ๆ ได้รับก็เห็นจะต้องรีบไปหาและแสดงความบริสุทธิ์ของตน หรือ หาทางออกไว้ ถ้าว่ามีความลึกล้ำอะไรอยู่ ทุก ๆ คนที่ได้รับจดหมายนี้ได้ไปพบ หรือมีจดหมายแจ้งไปยังบุคคลทั้งสองนั้น เว้นแต่พระองค์เจ้าบวรเดช ผู้เดียว และก็น่าจะพิจารณาว่า เวลานั้นได้มีรัฐบาลบริหารราชการแผ่นดินไปด้วยดีแล้ว เหตุใดบุคคลทั้งสองนี้จึงไม่เลือกเอาในทางที่จะปฏิบัติต่อผู้สงสัยเหล่านั้น โดยการกระทำทางตำรวจ เป็นทางราชการ อันจะเป็นแบบแผนที่ชอบกว่านั้นเล่า ข้อนี้ฝากท่านผู้อ่านคิดเอาเอง

การกระทำของพระยามโน ฯ กับพวกดังกล่าวแล้ว ได้ก่อให้เกิดปฏิกริยาตอบจากราษฎรและสมาชิกสภา ฯ ขึ้นอย่างรุนแรง ภายหลังที่รัฐบาลได้เข้าบริหารโดยเรียบร้อยแล้ว นักเรียนกฎหมายประมาณ ๔๐๐ คน ได้เข้าชื่อร่วมกัน ทำคำร้องเรียนไปยื่นต่อนายกรัฐมนตรี ณ วังปารุสกวัน ขอให้รัฐบาลเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎร เพื่อได้วินิจฉัยว่า การที่รัฐบาลพระยามโน ฯ ละเมิดรัฐธรรมนูญ ปิดสภานั้น ผู้ใดมีความผิดบ้างและจะควรได้รับโทษสถานใด เจ้า

พุฒนายก ฯ ได้ชี้แจ้งว่า ท่านเองและคณะของท่านไม่ถือเป็นความพยาบาท แต่เมื่อราษฎรร้องเรียนมาก็จะนำเรื่องเสนอสภาเป็นทางการต่อไป นอกจากนักเรียนกฎหมายแล้ว

ในสภาผู้แทนราษฎร ที่ประชุมได้พิจารณาญัตติของพระยาประมวญวิชาพูล ซึ่งมีว่า "..... เนื่องด้วยมีราษฎรยื่นคำร้องต่อเกล้า ฯ ขอให้เกล้า ฯ นำแสนอต่อสภาผู้แทนราษฎร เรื่องที่พระยามโน ฯ เมื่อดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรี ได้แนะนำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตราพระราชกฤษฎีกาปิดสภาผู้แทนราษฎร และงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา เมื่อวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๖ นั้น เกล้า ฯ ได้พิจารณาแล้วมีความเห็นว่า การกระทำของพระยามโน ฯ นั้นผิด เพราะฉะนั้นขอเสนอญัตติต่อสภาผู้แทนราษฎรว่า การกระทำของพระยามโน ฯ ที่กล่าวแล้วนั้นเป็นการกระทำผิดอาชญา ขอให้สภา ฯ ลงมติตั้งกรรมาธิการขึ้นไต่สวนพระยามโน ฯ นายกรัฐมนตรีคนก่อน แม้ว่ากรรมาธิการไต่สวนเห็นว่ามีความผิดแล้ว ก็ขอให้ร่างพระราชบัญญัติกำหนดโทษตามสมควรแก่ความผิดให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่ผู้บริหารราชการแผ่นดินต่อไป"

แต่เรื่องนี้สภามิได้ดำเนินการไปอย่างไร เนื่องจากพระปกเกล้า ฯ ได้มีพระราชหัตถ์เลขาถึงเจ้าคุณนายก ฯ ทรงขอร้องว่า เรื่องแล้วไปแล้วอย่าให้มีอะไรกันเลย ซึ่งเจ้าคุณนายก ฯ และสภา

ได้รับสนองพระกระแสรับสั่งทั่วหน้ากัน แต่นอกจากนั้นสภา ฯ ได้ดำเนินการตามญัตติของหลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งให้หาทางป้องกันมิให้ผู้ใดละเมิดรัฐธรรมนูญต่อไปอีก ยิ่งกว่านั้นสภา ฯ ได้ตั้งกรรมาธิการขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อพิจารณากฎหมายที่ออกระหว่างวันที่ ๑ ถึง ๒๐ เมษายน ๒๔๗๖ ระหว่างที่สภาถูกปิด และพระยามโน ฯ ดำเนินการปกครองแบบ "มโนเครซี่" กฎหมายที่สำคัญที่ออกไปครั้งนั้นก็คือ กฎหมายเลือกตั้ง ซึ่งรัฐบาลพระยามโน ฯ รีบออกใช้แม้จะผิดระบอบรัฐธรรมนูญ และยิ่งกว่านั้นก็คือ

๑. ถ้าจะมีสภา ฯ ต่อไป พระยามโน ฯ ก็จะหาเสียงข้างมากในสภา โดยที่ได้ขยายอายุของสมาชิกให้สูงขึ้น และประสงค์จะคุมสภา ฯ ไม่ให้สภาคุมรัฐบาล ตาม รัฐธรรมนูญ กับ

๒. เพื่อเลิกล้างการกระทำของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เพราะ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ยกร่างพระราชบัญญัติเลือกตั้ง ฉะบับที่พระยามโน ฯ แก้ไขนั้น ทั้งนี้เพราะพระยามโน ฯ เกลียดชังคนหนุ่มเป็นนักหนา และโดยฉะเพาะเกลียดชัง ดร. ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งแม้จะอ่อนวัย แต่ก็แก่วิชาการและได้รับความนับถือจากศิษย์ ร.ร. กฎหมาย จากราษฎร และสภา ฯ มากกว่าพระยามโน ฯ

เมื่อสภาได้พิจารณาร่างพระราชบัญญัติเลือกตั้งซึ่งพระยามโน ฯ แก้ไข เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๔๗๖ นายเล้ง ศรีสมวงศ์

ได้เป็นผู้อ่านจดหมายของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ที่ชี้แจงเรื่องกฎหมายเลือกตั้งนั้น เวลานั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ยังอยู่ในฝรั่งเศส แต่ก็ด้วยความเป็นห่วงต่อระบอบประชาธิปไตย เป็นห่วงชาติบ้านเมืองอย่างที่สุด จึงได้มีจดหมายฉะบับนั้น และนายเล้ง ศรีสมวงค์ได้เสนอต่อสภา เอาจดหมายนั้นเป็นคำแปรญัตติร่างพระราชบัญญัติเลือกตั้ง ข้อความบางตอนปรากฏดังที่เล่าวมาแล้วในข้อ ๑ และ ๒ ข้างต้นนี้

เมื่อ ดร. ปรีดี พนมยงค์กลับมา เรื่องต่าง ๆ ที่สภา ฯ ได้ดำเนินการไปเกี่ยวกับพระยามโน ฯ นี้ สภาฯ และรัฐบาลได้มอบให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นเจ้าของเรื่องที่เป็นการขัดข้อง

ตอนที่ ๒

ในต่างประเทศ

จากประเทศไทยเมื่อ ๑๒ เมษายน ต่อมาอีก ๓ วัน ดร. ปรีดี พนมยงค์ ภริยาและสหายร่วมชีวิต ๓ คนก็ลุถึงสิงคโปร์ ที่สิงคโปร์นั้น นักการเมืองผู้ถูกป้ายสีว่าเป็นคอมมูนิสต์ ได้รับการต้อนรับจากคนไทยและชาวต่างประเทศเป็นอย่างดี ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ถูกขอร้องให้พักอยู่ที่บ้านคหบดีไทยในเมืองนั้นผู้หนึ่ง คือนายเทียมซิว ทิพยมนต์ เพื่อรอเรือเดินทางต่อไปยังฝรั่งเศส

ในโอกาสที่พักอยู่ที่เมืองสิงคโปร์นั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ มิได้รอดพ้นสายตาของ*นักหนังสือพิมพ์สเตรตไทม์* และ*หนังสือพิมพ์สิงคโปร์ฟรีเปรสส์*ไปได้ ฉะนั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ จึงต้องให้สัมภาษณ์แก่ผู้แทนหนังสือพิมพ์นั้นในวันหนึ่ง ให้สัมภาษณ์ด้วยความรู้สึกอันจริงใจของท่าน ตามเจตนาดีที่ท่านมีอยู่ต่อชาติบ้านเมือง

"ดร. ปรีดี พนมยงค์ ว่า ถ้าสยามไม่เปิดสภาฯ คณะรัฐมนตรีอาจบริหารราชการขัดกับรัฐธรรมนูญได้ แต่รัฐธรรมนูญสยามจะยังคงอยู่ชั่วกัลปาวสาน" ดร. ปรีดี พนมยงค์ กล่าวต่อไปอีกว่า **"ข้าพเจ้าขอปฏิเสธในข้อที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมูนิสต์"** ตอบผู้แทนหนังสือพิมพ์สเตรตไทม์ **"มีหนังสือพิมพ์หลายฉบับลงข่าวว่า เท่าที่ข้าพเจ้าไม่ลงรอยกันกับสมาชิกอื่นแห่งคณะรัฐมนตรีนั้นเนื่องจากข้าพเจ้ามีหัวไปในทางลัทธิคอมมูนิสม์ แท้จริงความคิด**

ของข้าพเจ้าเป็นไปในแนวลัทธิโซเซียลิสม์ของรัฐบาล ที่ดำเนินการเพื่อราษฎรต่างหาก แต่ความคิดของข้าพเจ้าในแนวนี้ บัดนี้ไม่เป็นที่เห็นพ้องด้วยกับสมาชิกอื่นแห่งคณะรัฐมนตรี"

และเมื่อผู้แทนหนังสือพิมพ์สิงคโปร์ฟรีเปรสส์ ถาม ดร. ปรีดี พนมยงค์ตอบว่า **"ข้าพเจ้าไม่ใช่คอมมูนิสต์ และทั้งมิได้นิยมแม้แต่น้อยเลย ข้าพเจ้าจะยอมรับแต่ว่า ข้าพเจ้าเป็นราดิคัล และเป็นราดิคัลที่เป็นไปในแนวของลัทธิโซเซียลิสม์ แต่ไม่ใช่คอมมูนิสต์แน่ ๆ"**

หนังสือพิมพ์สิงคโปร์ฟรีเปรสส์ ได้กล่าวขวัญถึง ดร. ปรีดี พนมยงค์มากมาย ว่า ดร. ปรีดี ฯ ผู้นี้ เป็นผู้มีส่วนร่วมมือในการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศไทยคราวที่แล้วมานั้นเป็นส่วนใหญ่ และการที่การเปลี่ยนแปลงทำไปได้สำเร็จคราวนี้ ก็โดยการกระทำของพวกหนุ่ม ๆ และมีบุคคลชั้นกลางที่มีการศึกษาเป็นอย่างดีทำการสนับสนุนอยู่เป็นส่วนมาก เท่าที่พวกนี้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบใหม่ ความประสงค์ก็เพื่อจะนำประเทศให้เจริญทันสมัยเท่านั้น ทั้งนี้ก็เนื่องจากแต่เดิมมา ความเจริญของประเทศไทยล่าช้ามากไม่ทันเพื่อนฝูง ฉะนั้นพวกก่อการเหล่านี้จึงมีความปรารถนาอันแรงกล้า ที่จะเข้าพยุงประเทศให้ก้าวหน้าไปสู่ความเจริญเร็วยิ่งขึ้น

ดร. ปรีดี พนมยงค์ เคยมีตำแหน่งเป็นสมาชิกผู้หนึ่งในคณะรัฐมนตรี ซึ่งมีจำนวนทั้งสิ้น ๑๘ นาย ความมุ่งหมายของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็หวังจะชักนำสมาชิกแห่งคณะรัฐมนตรีเหล่านี้ไปในทางที่จะนำความเจริญมาสู่ประเทศ ตามแนวความคิดของตน แต่ทว่าสมาชิกเหล่านี้บางคนไม่เห็นพ้องด้วย ฉะนั้นเมื่อ ดร. ปรีดี พนมยงค์ รู้ว่าสมาชิกเหล่านั้นมีความเห็นขัดกับตนเลยลาออก

ดร. ปรีดี พนมยงค์ มิได้ถูกขับไล่ไสส่งมาจากประเทศไทย ตามข่าวที่เล่าลือกันนั้นเลย แต่เท่าที่จากประเทศไทยมาก็เพื่อไปดูภาวะการณ์เศรษฐกิจในทวีปยุโรป นอกจากนั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ มีหนังสือรับรองจากรัฐมนตรีต่างประเทศของรัฐบาลไทยติดตัวมาด้วย ซึ่งปรากฏในหนังสือฉบับนั้นชี้แจงให้ทราบว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ ผู้นี้เป็นผู้แทนราษฎรไทย และทั้งเป็นเจ้าราชการชั้นสูงของรัฐบาลด้วย และ ขอร้องต่อผู้ที่ได้ทราบความนี้แล้ว ได้ให้ความเอื้อเฟื้อและความสะดวกแก่ดร. ปรีดี พนมยงค์ด้วย

สำหรับปัญหาที่ว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์จะกลับคืนมาสู่ประเทศสยามเมื่อไรนั้น หนังสือพิมพ์ในสิงคโปร์กล่าวตามที่ทราบจาก ดร. ปรีดี พนมยงค์เองว่า การกลับของ ดร. ปรีดี ฯ อาจจะเป็นต่อเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงในวงการของคณะรัฐบาลเสียใหม่ก็ได้

ขณะเมื่อถูกถามถึงเรื่องว่า สำหรับรัฐธรรมนูญใหม่ที่มีขึ้นในประเทศไทยนี้ ตามความเห็นของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เห็นว่าจะคงยืดยาวถาวรต่อไป หรืออาจจะถึงที่สุดลงได้นั้น ดร. ปรีดี

พนมยงค์ตอบว่า "ข้าพเจ้าไม่คิดเลยว่าจะถึงที่สุดลงได้" และกล่าวต่อไปว่า "แต่แรกมาก็มีสภาผู้แทนราษฎรปฏิบัติงานร่วมมือไปกับคณะรัฐมนตรี แต่เดี๋ยวๆ นี้ได้ถูกปิดเสียแล้วและยังไม่มีการเลือกตั้งสมาชิกแห่งสภาขึ้นใหม่ ยังไม่ทราบแน่ว่าจะเลือกตั้งกันเมื่อใด การที่ไม่มีสภา ฯ ทำงานร่วมมือไปกับคณะรัฐมนตรีนี้แหละ เป็นเหตุให้คณะรัฐมนตรีมีอำนาจบริหารมากเกินไปโดยละแนวกับรัฐธรรมนูญก็ได้ ซึ่งถ้าแหละจะแก้เรื่องนี้ให้สำเร็จเรียบร้อยก็มีหนทางเดียวเท่านั้นคือ จัดการเลือกตั้งสมาชิกสภา ฯ เสียโดยเร็วเท่าที่จะทำได้"

นี่คือข้อความที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์ในวันนั้น

ดร. ปรีดี พนมยงค์และภริยา ได้พาหม่อมราชวงศ์ทัศนัยนิยมศึก ร.ท. หม่อมวิชัยชันษะ และขุนบุญเป็นแสงเดินทางต่อไปยังเมืองท่ามาร์แซลล์ และจับรถไฟที่นั่นต่อไปยังกรุงปารีส และพำนักเงียบ ๆ อยู่ที่ชานนครนั้น ได้ใช้เวลาส่วนมากค้นคว้าศึกษาวิชาการที่เคยเล่าเรียนมา และพบปะสนทนากับนักเศรษฐกิจ นักการเมือง ผู้เชี่ยวชาญซึ่งส่วนมากเป็นศาสตราจารย์ของ ดร. ปรีดี พนมยงค์มาก่อน และเมื่อมีโอกาสก็เดินทางข้ามไปยังอังกฤษ เพื่อเยี่ยมมิตรสหายและดูสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจของประเทศนั้นด้วย ความหวังที่จะกลับสู่เมืองไทยของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ขึ้นอยู่กับการกระทำของเพื่อนร่วมสาบาลและยึดมั่นอยู่ในอุดมคติเท่านั้น ฉะสำหรับเวลานี้ก็คือการรอ รอ เท่านั้น

ภายหลังที่มีการยึดอำนาจครั้งที่ ๒ ขับไล่พระยามโน ฯ ไปแล้วเหตุการณ์สำหรับ ดร. ปรีดี พนมยงค์ก็คลี่คลาย ราษฎรทั้งหลายมีความเข้าใจในการกระทำของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ดีขึ้น และรู้ต่อไปตลอดจนการกระทำอันมิชอบของพระยามโน ฯ การใส่ร้ายต่อ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ผู้หวังดีต่อชาติและต่อระบอบประชาธิปไตย แต่ถึงเหตุการณ์เป็นอย่างนี้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ก็ยังคงสงบเงียบอยู่ในนครปารีสต่อมา

แต่เหตุการณ์ในเมืองไทยที่เปลี่ยนแปลงไปนั้น ไม่เป็นที่สนใจของราษฎรไทยอย่างยิ่ง ได้มีการโจทย์จรรย์ และวิพากย์วิจารณ์กันไปต่าง ๆ กล่าวโดยฉะเพาะ ก็คือ เมื่อพระยามโน ฯ ซึ่งราษฎรไทยถือว่าเป็นศัตรูทางการเมืองของดร. ปรีดี พ้นตำแหน่งและหมดอำนาจแล้วเพราะพระยามโน ฯ ทำมิชอบ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ผู้ซึ่งพระยามโน ฯ ขับไล่ออกไปอย่างสุภาพนั้นก็ควรจะกลับมา และเข้าบริหารราชการ เพราะราษฎรมีความเชื่อมั่นในฝีมือและความสามารถของ ดร. ปรีดี พนมยงค์

หนังสือพิมพ์ที่ดี อันเป็นตัวแทนของราษฎรนอกสภา ฯ ได้กล่าวถึงข่าวเล่าลือเกี่ยวกับการกลับของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ กันทั่ว ๆ ไป *บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ไทยใหม่* ได้ขอเข้าสัมภาษณ์พระยาพหล ฯ ถึงเรื่องนี้ ท่านเจ้าคุณนายก ฯ ได้กล่าวว่า

"ในขณะนี้ ผมยังไม่คิดจะเชิญตัวหลวงประดิษฐ์ ฯ กลับมา เพราะหลวงประดิษฐ์ ฯ ถูกสงสัยว่าเป็นคอมมูนิสต์ ผมเองก็ถูกสงสัยอยู่เหมือนกัน ถ้าผมเรียกหลวงประดิษฐ์ ฯ กลับมาเวลานี้ เรื่องมันก็จะไปกันใหญ่ ผมก็เลยกลายเป็นคอมมูนิสต์ไปเลย"

ความจริงหลวงประดิษฐ์ ฯ เป็นคนดีมาก ทำงานจริงจังน่าเห็นใจ แต่จะเรียกกลับมายังไม่ได้ จนกว่าจะเลือกตั้งเสร็จเรียบร้อย เมื่อนั้นแหละจึงจะเรียกตัวกลับเอามา แต่มิใช่จะเชิญให้อยู่ตำแหน่งใด ผมต้องการให้ผู้แทนราษฎรนั้นแหละเป็นกรรมการซักฟอกความมัวหมองของหลวงประดิษฐ์ ฯ ให้ขาวสะอาด เมื่อผู้แทนราษฎรพิศูจน์ว่า หลวงประดิษฐ์ ฯ ไม่ใช่เป็นคอมมูนิสต์แล้ว ก็จะได้หาตำแหน่งให้ร่วมมือทำความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ประเทศและความสุขสมบูรณ์ให้แก่ประชาชนสืบไป แต่ถ้าหากผู้ใดว่าหลวงประดิษฐ์ ฯ เป็นคอมมูนิสต์ ก็ต้องจัดการไปอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก การซักฟอกหลวงประดิษฐ์ ฯ ผมก็จะเป็นผู้ซักฟอกไม่ได้ เดี๋ยวจะหาว่าเป็นพวกเดียวกัน"

นอกจากในเมืองไทยแล้ว ในต่างประเทศเหตุการณ์นี้ก็ได้เป็นที่สนใจของบรรดานักการเมือง หนังสือพิมพ์ตลอดจนสำนักงานสื่อข่าวสากลอยู่ไม่น้อย เพราะบุคคลเหล่านั้นย่อมทราบดีว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ มีความสำคัญเกี่ยวแก่เหตุการณ์และประเทศไทยอยู่อย่างไร ฉะนั้นผู้สื่อข่าวรอยเตอร์ ซึ่งประจำอยู่ในนครปารีส

จึงได้แวงหาที่พำนักของดร. ปรีดี พนมยงค์ และพยายามจนพบ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ในวันที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๑๗ นั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ตอบข้อถามของผู้สื่อข่าว*รอยเตอร์*ว่า

"ขณะนี้ข้าพเจ้ากำลังเดินนโยบายแห่งการคอย และเฝ้าดูภาวะการณ์ในกรุงสยาม เมื่อเดือนมิถุนายน ๒๔๗๕ ข้าพเจ้าได้ไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และได้ทูลถวายถึงนโยบายของข้าพเจ้า ซึ่งมีรูปการที่ปรากฏมาแล้ว ข้าพเจ้าไม่มีความมุ่งมาตรจะทำลายล้างลัทธิคนมีเงิน สิ่งที่ข้าพเจ้าพึงปรารถนาก็คือ เพื่อส่งเสริมสวัสดิภาพของราษฎรเท่านั้น และทั้งข้าพเจ้าประสงค์อย่างยิ่งที่จะผดุงชาติไทยให้ได้ประกอบการอุตสาหกรรมและการงานทั่ว ๆ ไป ลัทธิคอมมูนิสม์ในกรุงสยามมีอิทธิพลเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เว้าจะกล่าวตามใจชอบของข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้ามีจุดมุ่งไปในทางเดียวกับพรรคเลเบอร์ (พรรคกรรมกร) ในอังกฤษเป็นอย่างยิ่ง"

เมื่อผู้แทนรอยเตอร์ถามถึง เรื่องที่ฝ่ายปฏิบักษ์ทางการเมืองกล่าวหาว่าเป็นคอมมูนิสต์นั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ ตอบว่า

"ข้าพเจ้ามิได้เป็นคอมมูนิสต์อย่างที่บางคนเข้าใจ และไม่เคยติดต่อกับสมาคมสากลคอมมูนิสต์ยุคที่ ๓ เลย การที่ข้าพเจ้าออกจากประเทศไทยมาเช่นนี้ ก็เพราะข้าพเจ้าไม่ต้องการให้เกิดความยุ่งยากขึ้นและโดยความเห็นชอบของรัฐบุรุษผู้ใหญ่บางท่านที่ข้าพเจ้าเคารพอยู่"

ผู้แทนรอยเตอร์ได้ถามต่อไปว่า บัดนี้คณะของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้ยึดอำนาจการปกครองคืนได้ดังเดิมแล้ว ดร. ปรีดี มีความคิดเห็นอย่างไร ดร. ปรีดี พนมยงค์ ตอบว่า

"ถูกแล้ว ในเดือนมิถุนายน ๒๔๗๕ ข้าพเจ้าได้ยึดอำนาจการปกครองแล้วได้ถวายพระราชอำนาจแก่พระมหากษัตริย์ทั้งสยามได้ยึดอำนาจการปกครองและได้ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้เปิดสภา ฯ ใช้รัฐธรรมนูญดังเดิม และนั่นเองเป็นทางให้ฐานะของข้าพเจ้าบริสุทธิ์ยิ่งขึ้น แต่กระนั้นข้าพเจ้าก็ไม่พึงประสงค์จะกลับสยาม เว้นแต่จะมีผู้ขอร้องมา"

ตลอดเวลาของการพำนักอยู่ในประเทศฝรั่งเศส ดร. ปรีดี พนมยงค์ มีแต่ความรู้สึกเป็นห่วง และกังวลต่อ [illegible] ของชาติไทยอย่างที่สุด วิญญาณของการปฏิวัติยังกรุ่นและร้อนแรงอยู่ในจิตใจไม่เสื่อมคลาย ความรับผิดชอบต่อประชาราษฎร ตามคำสัญญา ๖ ประการของคณะราษฎรนั้น เป็นคำสัญญาที่จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องครบถ้วน ต้องนำความสุขความสมบูรณ์มาสู่ราษฎร ต้องสร้างเอกราชทางเศรษฐกิจให้แก่ชาติ "มันสมอง" ของคณะราษฎรผู้ทำการปฏิวัติจะยอมให้การปฏิวัติครั้งนี้ เป็นแต่การเปลี่ยนตัวเจ้าแผ่นดินจากองค์เดียวมาเป็นหลายคนแทน ไม่ได้

แต่เหตุการณ์ในเมืองไทยภายหลังการยึดอำนาจครั้งที่ ๒ แล้ว ในคณะราษฎรก็เริ่มมีการแตกแยกกันอีก เกิดขึ้นเช่นเดียวกับที่เกิดมาแล้วครั้งก่อน เมื่อผู้ที่หลงไหลในอำนาจ อยากเป็นใหญ่เป็นโต

เมื่อได้อำนาจมา ก็เริ่มแผ้วทางไปสู่ตำแหน่งและอำนาจที่ยิ่งใหญ่ต่อไปโดยมิคำนึงถึงความสามารถของตน พระยาพหล ฯ เริ่มรู้สึกลำบากใจในการเห็นแก่ตัวเช่นนี้ แต่ท่าน ท่านเป็นผู้ซื่อสัตย์ต่อชาติและต่อประชาราษฎร จะยอมให้บุคคลเช่นนั้นนำชาติไปไม่ได้เป็นอันขาด ฉะนั้นท่านแจ้งคุณเจ็บต้องทนต่อมา

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ภายหลังที่ได้เผ้าคอยเหตุการณ์ และได้รับจดหมายข่าวคราวจากเพื่อนร่วมตายแจ้งเหตุการณ์ในเมืองไทยแล้ว ก็ได้มีจดหมายถามมายังเพื่อนฝูง และโดยเฉพาะถามผู้ที่ทรงอำนาจอยู่ในเวลานั้นด้วย คำตอบที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้รับจากเพื่อนในกรุงเทพ ฯ ก็คือ ส่วนหนึ่ง ซึ่งส่วนมากเป็นฝ่ายพลเรือน ต้องการให้กลับ และให้กลับโดยเร็ว เพื่อเข้าร่วมในการบริหาร อีกส่วนหนึ่งไม่ต้องการให้กลับ ที่ไม่ต้องการให้กลับนั้นเป็นเพราะเพื่อนเหล่านั้นหวังดีก็มี โดยให้เหตุว่า ข้อกล่าวหาว่าเป็นคอมมูนิสต์ยังไม่ได้รับการพิสูจน์ซักฟอกให้ขาวสะอาด ควรรอไปจนกว่าเหตุการณ์แจ่มใสยิ่งกว่านี้ ส่วนอีกพวกหนึ่ง ที่ไม่ต้องการให้กลับนั้น เป็นการไม่ต้องการให้กลับตลอดไป ทั้งนี้เพราะพวกนี้หมั่นท่า ดร. ปรีดี เพราะเขาถือว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นคู่แข่งขันกับตนในทางการงาน และถ้า ดร. ปรีดี กลับมาเมืองไทยและเข้าบริหารแล้ว ความปรีชาสามารถของ ดร. ปรีดี พนมยงค์จะเป็นสิ่งที่กีดกันการแสวงหาอำนาจของเขา ซึ่งความข้อนี้

สำหรับผู้ที่จิตใจเต็มไปด้วยความอิจฉาริษยา โดยไม่คำนึงถึงอุดมคติและประโยชน์ของชาติแล้ว เป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างมาก ตรงข้ามกับ ดร. ปรีดี พนมยงค์ไม่เคยแข่งขัน ไม่เคยปิดกั้นใคร ทั้งยังทำความดีให้แก่ชาติ สร้างความเจริญให้แก่ชาติ และต่อไปตราบเท่าชีวิตจะหาไม่

เมื่อคำตอบจากเพื่อน ผู้เคยร่วมตายด้วยกันมา และเพื่อนทั้งหลายที่เคยปฏิญาณว่า จะทำการปฏิวัติเพื่อล้างประวัติการณ์ให้รุ่งเรืองยังเป็นอยู่เช่นนี้ ได้ทำให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เสียใจและเบื่อหน่ายมาก และลงมติใจที่จะไม่กลับเมืองไทย แต่ยังคงการจะเดินทางไปประเทศฝรั่งเศส เพื่อดูแลการศึกษาและการเคลื่อนไหวของประเทศนั้น ตามที่ได้ปฏิญาณไว้ และเมื่อได้ทราบว่าเขาเตรียมเดินทางไป ผู้แทนคณะราษฎรโดยยศทหารเรือได้ไปรับรองไว้ก่อน ดร. ปรีดี พนมยงค์จึงไปพบ มจ. สมบัติ กฤดากร ราชทูตไทยประจำกรุงปารีส แต่ ดร.ปรีดี พนมยงค์ผิดหวัง เมื่อราชทูตแจ้งว่าตนไม่มีอำนาจที่จะรับรอง ต้องถามมายังกระทรวงการต่างประเทศในกรุงเทพ ฯ เสียก่อน และรับที่จะถามโดยเร็วที่สุด ขอให้รอ

คณะรัฐมนตรีชุดพระยาพหล ฯ ซึ่งประกอบด้วยผู้ก่อการ ๕ นาย และ ๖ นายร่วมทั้งพระยาพหล ฯ ๒ นายเป็นพลเรือน คือ หลวงนฤเบศร์มานิต และหลวงสิริราชไมตรี ส่วนนอกจากนั้นเป็นขุนนางเก่าผู้มีความนิยมในระบอบประชาธิปไตย แต่อย่างไร

ก็ตาม ๒ หรือ ๓ คนในจำนวนนั้น ต่อมาเมื่อหลวงพิบูลสงคราม มีอำนาจยิ่งใหญ่ ก็ได้กลายเป็นศัตรูทางการเมืองอย่างสำคัญของหลวงพิบูล ฯ

การเคลื่อนไหวของพวกเจ้าและขุนนางเก่า ที่ต้องเสียอำนาจอับวาสนาก็ยังคงมีต่อมาอีกซึ่งทำความหนักใจให้แก่คณะราษฎรเป็นอันมาก โอกาสที่จะบริหารราชการไปโดยไม่ต้องพะวักพะวงก็ไม่มี เพราะคอยระแวงศัตรูทางการเมืองอยู่เสมอ การจับกุมผู้คิดร้ายต่อคณะและต่อระบอบการปกครองก็ได้เกิดมีขึ้น เป็นการทรมานกระทบกระเทือนต่อความสงบเรียบร้อยใน และบรรดาขุนนางที่นิยมระบอบประชาธิปไตยและเข้าร่วมบริหารก็รู้สึกเบื่อหน่าย เพราะการแสดงความทะเยอทะยานของผู้มีอำนาจบางคนในคณะรัฐมนตรี พระยาพหล ฯ ผู้เป็นนายก ฯ มีความรู้สึกว่า ถ้า ดร. ปรีดี พนมยงค์กลับมาร่วมราชการบริหารด้วย ก็จะเป็นที่เบาใจและไว้วางใจได้ในงานบริหารด้านพลเรือน ท่านเจ้าคุณคิดอยู่เช่นนี้ แต่ในขณะนั้นท่านเจ้าคุณเองก็ตกอยู่ในฐานะคับใจเป็นอันมาก คับใจเพราะคนที่ทะเยอทะยานจนลืมตัว และคอยคัดค้าน ที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์จะกลับมา

แต่เมื่อกระทรวงการต่างประเทศ ได้รับรายงานของฑูตไทยที่ปารีส แจ้งเรื่อง ดร. ปรีดี พนมยงค์จะไปสเปญ และเมื่อเสนอ

เรื่องต่อเจ้าคุณนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรี บุคคลเหล่านี้มีความตกอกตกใจเป็นอันมาก เพราะเกรงว่าสเปญเวลานี้ได้ทำการปฏิวัติใหม่ ๆ และมีการปกครองแบบสาธารณรัฐ อันที่จริงก็เป็นความวิตกจนเกินเหตุ ดร. ปรีดี พนมยงค์ต้องการไปสเปญก็เพื่อดูภาวะการเมืองและการเศรษฐกิจเท่านั้น ไม่มีอะไรอื่นอีก ประกอบกับความจำเป็นที่จะต้องได้ ดร. ปรีดี พนมยงค์มาเป็นกำลังสำคัญในการบริหาร รัฐบาลจึงตกลงเรียกตัว ดร. ปรีดี พนมยงค์กลับ แต่ด้วยควันความอันมีพระยามโน ฯ ได้ก่อไว้ยังไม่จางหายไปหมด เพราะพวกพระยามโน ฯ ยังคอยกระพือต่อมา รัฐบาลจึงได้ออกแถลงการณ์ฉบับหนึ่งว่า

"โดยที่หลวงประดิษฐ์มนูธรรม รับรองว่า พร้อมที่จะร่วมมือกับรัฐบาล ในอันที่จะดำเนินการตามหลักนโยบายที่รัฐบาลวางไว้แล้วในการโภคกิจ กล่าวคือ

๑. รักษาประโยชน์ของชนทุกเหล่า และสมานประโยชน์นั้นให้กลมกลืนกัน โดยชนทุกชั้นทุกเหล่าช่วยกันบำรุงเศรษฐกิจของชาติ

๒. ให้ที่ดินของประเทศที่ยังว่างเปล่าอยู่มาก ๆ เป็นประโยชน์ในทางเศรษฐกิจยิ่งขึ้น

๓. ให้ราษฎรมีช่องทางประกอบการเลี้ยงชีพโดยครบถ้วนหน้า

๔. ให้คนไทยเลื่อมใสในทางกสิกรรม อุสาหกรรมและพาณิชยกรรม โดยวิธีที่รัฐบาลให้ความสะดวก ความช่วยเหลือ การผึกฝน การร่วมมือ และการควบคุมเท่าที่จำเป็น เพื่อให้ผู้ประกอบการนั้น ๆ ได้รับผลเต็มที่ที่ตนได้และมีลู่ทางผ่อนความหนักของหนี้สินที่มีอยู่ให้เบาลง

๕. ให้สินค้าขาออกของประเทศมีมากอย่างและมีปริมาณยิ่งขึ้น

๖. ให้ฐานะการเป็นอยู่ของคนไทย เขยิบดีขึ้นเป็นขั้นๆ เป็นอันดับไป

อนึ่ง ในการที่จะดำเนินการไปสู่จุดมุ่งหมายข้างต้นนั้น รัฐบาลจะไม่ใช้วิธีใหม่ใด ๆ ที่จะบังคับซื้อที่ดิน และบังคับจ้างแรงงานดังนี้

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้หลวงประดิษฐ์มนูธรรมกลับมารับราชการเป็นรัฐมนตรีสืบไป”

ดร. ปรีดี พนมยงค์พร้อมด้วยภริยา ได้เดินทางออกจากนครปารีสและขึ้นเรือโกโรมา ที่ท่าเมืองมาแซลล์ เมื่อวันที่ ๖ กันยายน ๒๔๗๖ ถึงสิงคโปร์เมื่อวันที่ ๒๓ กันยายน ที่ท่าเรือสิงคโปร์ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้พบกับหลวงเสรีเริงฤทธิ์ และอันเป็นผู้แทนที่รัฐบาลจัดออกไปรับตั้งแต่วันที่ ๑๘ ของเดือนนั้น

นอกจากผู้แทนของรัฐบาลแล้ว ดร. ปรีดี พนมยงค์ ยังได้รับการต้อนรับอย่างอุ่นหนาฝาคั่งจากชาวสิงคโปร์และกงสุลไทยระหว่างที่พักรอเรือ เรือลำเก่าคือเรือโกล่าอยู่ที่สถานกงสุลนั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ปฏิเสธอย่างสุภาพต่อคำเชิญที่จะให้มีการเลี้ยงต้อนรับของพ่อค้าไทยจีนชาวสิงคโปร์

ในวันที่ ๒๕ กันยายน ดร. ปรีดี พนมยงค์ พร้อมด้วยภริยาและคณะผู้ที่ไปรับ ก็ได้ล่องเมืองสิคโปร์ลงเรือโกล่า ออกจากท่าตัดเข้าสู่อ่าวไทยมายังกรุงเทพพระมหานคร รวมเวลาที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ต้องไปใช้ชีวิตอยู่ในต่างประเทศเป็นเวลาถึง ๑๐ เดือนครึ่ง

ตอนที่ ๓

กลับมาตุภูมิ

เช้าตรู่ของวันที่ ๒๙ กันยายน เรือโกล่าผ่านสันดอนเจ้าพระยา ดร. ปรีดี พนมยงค์ และคณะจากสิงคโปร์ได้เปลี่ยนเรือจากเรือโกล่าไปสู่เรือยามฝั่งของราชนาวีไทย ซึ่งรัฐบาลจัดส่งออกไปรับในเรือยามฝั่งนั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้เข้าสวมกอดหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ เลขาธิการคณะรัฐมนตรี สหายร่วมตายคนหนึ่งของท่าน ทั้งสองคนนี้ที่ได้กลับมาพบกันอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเรือยามฝั่งเข้าเทียบท่าน้ำวังบางขุนพรหม วังอันมโหฬารของกรมพระนเรศรสวรรค์ ฯ ซึ่งได้เสด็จไปอยู่ในต่างประเทศเสียแล้วนั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้รับการต้อนรับจากศิษย์มิตรสหายคณะผู้ก่อการ และราษฎรเท่าที่เขาได้ทราบในเวลากระทันหัน และจากวังบางขุนพรหมก็มาสู่วังปารุสกวัน

ที่วังปารุสวันนั้น เจ้าคุณพหล ฯ ได้ตรงเข้าสวมกอด ดร. ปรีดี พนมยงค์ กอดและจูบอย่างที่ท่านได้กระทำต่อในวันที่ดร.ปรีดี พนมยงค์ได้จากท่านไป ทั้งสองคนมีน้ำตาคลอหน่วย รู้สึกตื้นตันใจด้วยความปีติยินดีอย่างที่สุด มีผู้กล่าวว่า *พันโทหลวงพิบูลสงคราม* ได้กล่าวแก่เพื่อนฝูงในโอกาสนั้นเกี่ยวแก่การกลับมาของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ว่า **"นี่แหละ คือความหวังของประชาชาธิปไตย เขาเป็นมันสมอง" และพวกเรา (ทหาร) เป็นกำลัง"** คำกล่าวเช่นนั้

ไม่ว่าใครจะเป็นผู้กล่าว เป็นการถูกต้องยิ่งกว่าถูกต้อง [illegible] ต้องอยู่ชั่วกัลปาวสาน ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้พิสูจน์โดยแจ้งชัดแล้วว่า ท่านไม่ฉะเพาะแต่ชาวไทยเท่านั้น แม้แต่ชาวไทยเองก็ยอมรับกันว่า ท่านเป็นผู้นิยมและตั้งมั่นอยู่ในระบอบประชาธิปไตย สร้างประชาธิปไตยให้เป็นหลักมั่นอยู่ในแผ่นดินไทย อย่างน้อยที่สุด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง สถาบันเอ้นแรงนักประชาธิปไตยขึ้น โดยให้ทุก ๆ คนเป็นนักประชาธิปไตยที่เป็นตัวของตัวเองอย่างแท้จริง เป็นสถาบันที่เป็นหลักประกันของระบอบประชาธิปไตยในประเทศไทย

สปิริตของนักเรียนกฎหมาย ภายหลังที่ได้แสวงหาความยุติธรรมให้แก่ผู้ผุจริต [illegible] ดร. ปรีดี พนมยงค์ และให้มีการสอบสวนเอาความผิดแก่พระยามโน ฯ ผู้ซึ่งได้ชื่อว่าทำลายรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตยแล้ว ในวันนี้ วันที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์กลับมาถึง คณะนักเรียนกฎหมายมีจำนวนราว ๔๐๐ คน ได้พากันไปยังวังปารุสกวันเพื่อต้อนรับอาจารย์ของเขา หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ได้เป็นผู้นำคณะนักเรียนกฎหมายเข้าไปหา ดร. ปรีดี พนมยงค์ ภายในวังปารุสกวัน อาจารย์ได้ออกมาต้อนรับคณะศิษย์ด้วยใบหน้าอันยิ้มแย้มแจ่มใสและรู้สึกยินดีอย่างยิ่ง ส่วนศิษย์เล่าพอเห็นหน้าอาจารย์ก็พากันโบกมือร้องไชโยเข้าไปหา

นายบุญยรักษ์ เจริญชัย ได้กล่าวคำต้อนรับในนามของคณะนักเรียนกฎหมายว่า

"ท่านอาจารย์ที่เคารพและรักใคร่

ในโอกาสที่ท่านอาจารย์นิวัติจากการไปดูการเศรษฐกิจในต่างประเทศ และเพื่อจะได้ร่วมมือกับรัฐบาล ในอันที่จะดำเนินกิจการของชาติ นำสยามประเทศให้ขึ้นสู่ระดับแห่งอารยะฐานะ ครานี้ คณะนักเรียนกฎหมาย อันเป็นหน่วยหนึ่งแห่งประชาชาติสยาม มีความปลื้มปีติเป็นอย่างยิ่ง และยินดีที่ได้เห็นอาจารย์และภริยาได้กลับมาโดยสวัสดี พร้อมด้วยความสุขสำราญ ในท่ามกลางแห่งความนิยมชมชื่นแซ่ซร้องสาธุการของมหาชนชาวสยามผู้รักชาติทั้งหลาย

ด้วยน้ำใสใจจริงแต่เดิม คณะนักเรียนกฎหมายมีความหวังว่า จะมีโอกาสได้ไปต้อนรับท่านอาจารย์ ณ ที่สถานีรถไฟหรือท่าเรือแห่งใดแห่งหนึ่ง สุดแต่การมาของท่านอาจารย์ แต่ครั้นแล้วสภาพและโอกาสไม่เปิดช่องให้เหล่าคณะนักเรียนกฎหมายทำได้ตามที่มุ่งหวังไว้ กระนั้นก็ดี คณะนักเรียนกฎหมายยังจะตัดใจระงับความปีติยินดี อันมีระดับสูงสุดนี้ลงเสียมิได้

คณะนักเรียนกฎหมายย่อมทราบดีว่า ท่านอาจารย์และภริยา คงมีความเหนื่อยเหนื่อยจากการเดินทางไม่น้อย และการมาแสดงความยินดีครั้งนี้ คณะนักเรียนกฎหมายรู้สึกว่า คงจะเป็นการรบกวนท่านอาจารย์เป็นอันมาก แม้กระนั้นคณะนักเรียนกฎหมายก็ยังมีความหวังว่า คงจะไม่มากเกินไปที่ท่านอาจารย์จักให้อภัย

ในโอกาสอันประเสริฐนี้ คณะนักเรียนกฎหมายขออวยพรให้ท่านอาจารย์และครอบครัว จงมีความเจริญและความเกษมสุขสำราญยิ่งขึ้นไปตราบเท่ากัลปาวสาน เทอญ

อนึ่ง พวกเราเหล่านักเรียนกฎหมายทั้งหลายขอปฏิญาณตนต่อหน้าท่านอาจารย์ผู้ให้กำเนิดแก่รัฐธรรมนูญผู้หนึ่งว่า จะช่วยกันรักษารัฐธรรมนูญของประเทศให้ยืนยงถาวร และถ้าหากมีผู้ใดมาละเมิดจะยอมสละเลือดเนื้อทุกกายขาด เพื่อรักษารัฐธรรมนูญอันศักดิ์สิทธิ์ของพวกเราไว้"

แล้วนักเรียนกฎหมายได้ร้องไชโยขึ้น ๓ ครั้ง

ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้กล่าวตอบปฏิญาณของนักเรียนกฎหมายว่า

"ข้าพเจ้ารู้สึกปีติยินดีมาก ในการที่เหล่าลูกศิษย์พร้อมใจกันมาต้อนรับในคราวนี้ รู้สึกปลาบปลื้มในข้อที่ว่า พวกนักเรียนกฎหมายทั้งหมดได้ปฏิญาณตัวต่อหน้าข้าพเจ้าว่า จะช่วยกันรักษารัฐธรรมนูญของประเทศไว้ให้มั่นคงถาวร มิให้ผู้ใดละเมิดได้เลย ตัวข้าพเจ้ารู้สึกว่า ไม่เสียแรงเปล่าที่เคยเป็นอาจารย์มา ขอให้เหล่านักเรียนกฎหมายจงรักษาคำปฏิญาณที่ว่า จะรักษารัฐธรรมนูญให้มั่นคง ขอให้จงหมั่นเล่าเรียน และขอให้สอบไล่ได้ เพื่อจะได้เป็นผู้หลักผู้ใหญ่ และช่วยกันจรรโลงสยามรัฐให้เจริญยิ่งขึ้นไป"

เมื่อ ดร. ปรีดี พนมยงค์กล่าวจบแล้ว นักเรียนกฎหมายได้ร้องต้อนรับไชโยขึ้นอีก ๓ ครั้ง แล้ว ดร. ปรีดี พนมยงค์

ได้นำ คุณพูลสุข พนมยงค์ ภริยาของท่านมาให้นักเรียนกฎหมายรู้จัก เหล่านักเรียนกฎหมายได้อวยพรให้แก่ดร. ปรีดี พนมยงค์และภริยาอีกครั้งหนึ่งเป็นคำรบสุดท้าย แล้วศิษย์กับอาจารย์ผู้มีจิตใจผังลึกอยู่ต่อกันและกันมาเป็นเวลาช้านาน ก็ได้ทักทายสนทนาปราศรัยกันต่อไปอีกเป็นเวลานาน

นี่คือสีสันของนักเรียนกฎหมายเมื่อ ๔๒ ปีมาแล้ว นับถึงปีนี้ นักเรียนกฎหมายซึ่งบัดนั้น มิได้มีมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะอย่างปัจจุบันนี้ แต่สีสันของเขาเหล่านั้นเป็นอย่างไร และบัดนี้เล่า นักศึกษาแห่งมหาวิทยาลัยกฎหมาย มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ผู้เปี่ยมด้วยเข้มข้นด้วย ชาติ ด้วยธรรม สีแดง และและสีเหลืองคู่กันนั้น มีสีสันอ่อนจางลงกว่าครั้งกระโน้นหรือ ? หรืออย่างไร ?

การกลับมาสู่ประเทศไทยของดร. ปรีดี พนมยงค์ มิใช่นำความปีติยินดีมาสู่เฉพาะนักเรียนกฎหมาย คณะราษฎร และเพื่อนร่วมตายเท่านั้น แม้ประชาชน หนังสือพิมพ์ และชาวต่างประเทศในประเทศไทยก็มีความปีติยินดีทั่วกัน

อีก ๒ วันต่อมา คือวันที่ ๑ ตุลาคม เป็นปี ๒๔๗๖ ก็มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นรัฐมนตรี ในคณะรัฐบาลอันมีพระยาพหล ฯ เป็นนายกรัฐมนตรีอยู่

"ประชาธิปก ป.ร.

มีพระราชบรมโองการโปรดเกล้า ฯ ให้หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) เป็นรัฐมนตรี รับราชการสนองพระเดชพระคุณตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๗๖

พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา

นายกรัฐมนตรี

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ"

และได้เสนอขอมติไว้วางใจต่อสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ ๒-๓ เดือนเดียวกัน

ในสภา วันนั้น เมื่อนายกรัฐมนตรีได้แถลงต่อสภาว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีแล้ว ดร. ปรีดี พนมยงค์ก็ได้แถลงต่อสภาว่า

"เมื่อข้าพเจ้ากำลังอยู่ในประเทศฝรั่งเศส ทางราชการให้ข้าพเจ้าเข้ามา และข้าพเจ้าได้ตอบมาแล้ว เมื่อได้นำความกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ข้าพเจ้ากลับมาประเทศสยามได้ และได้ตั้งให้เป็นรัฐมนตรี บัดนี้ข้าพเจ้ากลับมาแล้ว และก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้เป็นรัฐมนตรี แต่การกลับมาครั้งนี้ ข้าพเจ้ายังไม่ได้รับความไว้วางใจของสภา ฯ เพราะว่าตามรัฐธรรมนูญ รัฐมนตรี

ต้องได้รับความไว้วางใจของสภาผู้แทนราษฎร เพราะฉะนั้นขอท่านทั้งหลายได้โปรดพิจารณาโดยความบริสุทธิ์ใจเสียก่อน ถ้ามีความไว้วางใจข้าพเจ้าก็ขอให้โหวต ถ้ามีเหตุใด หากว่าข้าพเจ้าเป็นรัฐมนตรี จะนำความเสียหายและไม่สะดวกแก่ราชการ ก็ขออย่าให้โหวตไว้วางใจในข้าพเจ้า สำหรับข้าพเจ้าเองที่ถูกหาครั้งก่อน ๆ ว่าเป็นคอมมูนิสต์นั้น เป็นความเข้าใจผิด กล่าวหาเอาฝ่ายเดียว ข้าพเจ้าขอปฏิญาณต่อไปว่า ข้าพเจ้าจะไม่ดำเนินการเป็นคอมมูนิสต์ ข้าพเจ้าได้ศึกษามาจริง เพราะเป็นหลักสูตรการศึกษา เพราะฉะนั้นที่ข้าพเจ้าเป็นรัฐมนตรีนี้ ข้าพเจ้าขอปฏิญาณว่า จะไม่ดำเนินวิธีการแบบคอมมูนิสม์เป็นอันขาด"

จบคำแถลงของดร. ปรีดี พนมยงค์ ประธานสภาได้กล่าวต่อที่ประชุมว่า "ถ้าท่านทั้งหลายเห็นว่า หลวงประดิษฐ์ ฯ เป็นสมควรไว้วางใจได้แล้ว ให้ยกมือขึ้น" แล้วสมาชิกทั้งสภาได้ยกมือให้การรับรองไว้วางใจดร. ปรีดี พนมยงค์ หลังจากนั้นท่านได้กล่าวต่อที่ประชุมอีกครั้งหนึ่งว่า

"ข้าพเจ้าขอโอกาสขอบพระคุณท่านสมาชิกทั้งหลาย และจะปฏิบัติตามคำที่ข้าพเจ้าได้กล่าวปฏิญาณมาแล้ว อย่างที่ว่าได้ลั่นวาจาไปอย่างใดแล้ว ก็จะรักษาความสัตย์ให้คงไว้อย่างนั้น"

ในการกลับเข้าสู่วงการเมืองอีกครั้งหนึ่งนี้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ประสบความพอใจประการหนึ่งกล่าวคือ ข้อแนะนำในการที่รัฐบาลจะจัดหาทุนสำหรับนำมาใช้ในการสร้างและ

บำรุงบ้านเมืองตามที่แถลงไว้ในคำร่างโครงการเศรษฐกิจ ประการหนึ่งคือให้มีการออกสลากกินแบ่ง เรื่องการออกสลากกินแบ่งนี้ตามคำวิจารณ์ในสมุดปกขาวว่า "เห็นด้วย" ก็อยู่เพียงเห็นถ้าเห็นมาก่อน บางทีราษฎรไทยจะไม่ต้องถูกรีดภาษีอากรจนต้องอุทธรณ์กระมัง รัฐบาลพระยามโนฯ ได้นำเรื่องการที่รัฐบาลจะออกสลากกินแบ่งนี้ เสนอผู้แทนราษฎรเพื่อขอรับพระราชทานโดยเปิดเผยและเป็นเชิงขออนุมัติไปในตัว เมื่อวันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๔๗๖ ขณะนั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ ยังอยู่ในประเทศฝรั่งเศส สภาผู้แทนราษฎรได้มีมติรับทราบและอนุมัติโดยปริยาย ทั้งนี้เพื่อให้รัฐบาลได้เงินมา "บำรุงการศึกษา การพยาบาล และการสาธารณประโยชน์อื่น ๆ เป็นการช่วยแรงงบประมาณของรัฐบาล" ดังที่รัฐบาลแถลง กำเนิดของสลากกินแบ่งจึงมีอยู่ดังที่กล่าวนี้

แต่การกลับมาของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ครั้งนี้ ต้องได้พบกับความเศร้าสลดใจอย่างยิ่ง เพราะเมื่อได้พบเห็นหน้าเพื่อนฝูงที่ได้ออดคอยทำการปฏิวัติมาด้วยกัน เพื่อนที่รักที่สุดคนหนึ่งได้จากไปเสียแล้ว เพื่อนคนนั้นคือ พ.ต. หลวงพัฒนัยนิยมศึก ภายหลังที่ได้จากและเห็นหน้ากันที่สิงคโปร์เป็นครั้งสุดท้ายแล้ว หลวงพัฒนัย ฯ ก็ได้กลับมาสู่กรุงเทพ ฯ และต่อมาก็ได้มีข่าวลือว่าหลวงพัฒนัย ฯ ได้ถูกยาพิษ โดยศัตรูของคณะปฏิวัติ และได้ถึงแก่กรรมเร็วอย่างไม่มีใครนึกฝัน ส่วนการฌาปนกิจก็ได้ทำเสร็จไปแล้วตั้งแต่วันที่ ๑๙ สิงหาคม

ก่อนวันที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์จะกลับมาถึง คุณความดีของหลวงทัศนัย ฯ เป็นสิ่งที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์เทิดทูนไว้อย่างยิ่ง เป็นคนที่รักเพื่อน ซื่อสัตย์ต่อเพื่อน ซื่อตรงต่ออุดมคติ รู้จักหน้าที่และความสามารถของตน ภายหลังวันเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว หลวงทัศนัย ฯ ไม่ยอมเข้าไปร่วมเป็นรัฐบาล แต่ขอรับใช้ชาติบ้านเมืองในทางที่ตนถนัด คือด้านการทหาร อันเป็นตำแหน่งไม่ใหญ่โตอะไรในราชการบริหารฝ่ายประจำนัก แต่เมื่อพระยามโน ฯ บีดสภาผู้แทนและงดใช้รัฐธรรมนูญ หลวงทัศนัย ฯ ผู้หนึ่งที่ไม่พอใจการกระทำของพระยามโน ฯ อย่างที่สุด หากไม่มีเพื่อนฝูงที่ใจเย็นยับยั้งเอาไว้แล้ว หลวงทัศนัย ฯ ก็คงนำทหารบุกรัฐบาลขุนนางเก่า และเล่นงานพระยามโน ฯ เรื่องก็คงจะไปกันอีกรูปหนึ่ง ด้วยเหตุที่หลวงทัศนัย ฯ เป็นคนจริงเช่นนี้ ฝ่ายขุนนางเก่า พระยามโน ฯ จึงไม่ชอบหน้า และเกลียดเอาอย่างเข้ากระดูกดำ

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ขาดเพื่อนร่วมตายไปคนหนึ่งแล้ว

ตอนที่ ๔

ในตำแหน่งรัฐมนตรีลอย

ตั้งแต่วันที่ ๗ ตุลาคม ๒๔๗๖ เป็นต้นมา รัฐมนตรี ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นแต่เพียงรัฐมนตรีลอยเท่านั้น มิได้ว่าการกระทรวงใด ๆ โดยเฉพาะแต่ได้เป็นผู้ทำงานอยู่ใกล้ชิดเจ้าคุณนายกรัฐมนตรี เป็นที่ปรึกษาหารือ ให้ความคิดเห็นและช่วยเหลือในเรื่องต่าง ๆ

ส่วนตำแหน่งสมาชิกสภา ซึ่งได้รับแต่งตั้งมาครั้งหนึ่งเป็นครั้งแรกเมื่อ ๒๘ มิถุนายน ๒๔๗๕ นั้น ก็สิ้นสุดลงเมื่อมีเหตุให้ต้องออกไปอยู่ในประเทศฝรั่งเศส ภายหลังที่กลับเข้ามาแล้ว จนถึงวันที่ ๙ ธันวาคม ๒๔๗๖ จึงได้รับแต่งตั้งเป็นสมาชิกผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๒ อีกครั้งหนึ่ง ดร. ปรีดี พนมยงค์ จึงได้มีโอกาสทำงานในสภานี้บ้าง อาจจะเป็นการที่แปลกอยู่ เพราะงานในด้านสภาที่ว่านี้ ท่านเป็นแต่ซักถามรัฐบาลถึงเรื่องต่าง ๆ ที่สมาชิกอื่น ๆ จะไม่เข้าใจหรือสงสัยเท่านั้น และต่อมาเมื่อหลวงวิจิตรวาทการเป็นผู้แถลงให้รัฐบาลแสวงหาทางที่จะป้องกันมิให้ละเมิดต่อรัฐธรรมนูญ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นประธานกรรมการโดยรัฐบาลเพื่อดำเนินการในเรื่องนี้

แต่งานในด้านที่เป็นรัฐมนตรีลอยนี้เอง ที่เป็นเงาแห่งความซื่อของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นงานที่เกิดขึ้นด้วยความเชี่ยวชาญและความสามารถของท่านในด้านวิชาการ การปกครองอย่างที่ท่านปรารถนา

ในประวัติศาสตร์ทีเดียว เพราะเป็นงานที่นักปกครองทั้งหลายต้องยกให้ท่านว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญสามารถอย่างแท้จริง และที่ต้องไม่ลืมก็คือ เป็นงานอันเกิดจากสมองของนักปฏิวัติ การที่นำงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ในตำแหน่งรัฐมนตรีลอยมากล่าวในที่นี้ ก็โดยที่จะแสดงให้เห็นว่า คำกล่าวที่ว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ที่มีความรู้ทางกฎหมายและในทางรัฐประศาสน์นับว่าเป็นอย่างดียิ่ง อย่างที่พระยามโน ฯ ได้แถลงต่อประชาราษฎรนั้น เป็นความจริงเพียงไร คำกล่าวของเจ้าคุณนายก ฯ มีความถูกต้องเพียงไร

กล่าวโดยเฉพาะงานของดร. ปรีดี พนมยงค์ เพียงสองสามประการเท่านั้น

งานอันหนึ่งที่สำคัญยิ่งสำหรับชาติไทยในระบอบประชาธิปไตย ก็คือ การตระเตรียมวางรูปราชการบริหารและได้ยกร่างขึ้นเป็น ร่าง พระราชบัญญัติจัดระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรไทย ๒๔๗๖ ร่าง พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรม ๒๔๗๖ เพื่อให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติที่กล่าวแล้ว และอันที่ต่อมาก็คือร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยคณะกรรมการกฤษฎีกา และร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดินเป็นต้น

เมื่อร่างพระราชบัญญัติเหล่านี้ เสนอเข้าสู่การพิจารณาของสภา นายกรัฐมนตรีได้มอบหมายหน้าที่ให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้แถลงในนามของรัฐบาลแทนท่าน และแทนพระยาอุดมพงศ์ เพ็ญสวัสดิ์ รัฐมนตรีว่าการมหาดไทย

การนำคำแถลงของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้มาแสดงไว้ด้วย ก็คงจะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยไม่มากก็น้อย

เมื่อสภาเริ่มพิจารณาร่างพระราชบัญญัติระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรไทย ในวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๔๗๖ *ปรีดี พนมยงค์* ได้ลุกขึ้นแถลงต่อสภา ฯ ว่า

"ร่างพระราชบัญญัตินี้ เดิมทีเดียว ได้ทำขึ้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ แต่ต่อได้มีพระราชบัญญัติเรียกว่า พระราชบัญญัติว่าด้วยข้าราชการฝ่ายพลเรือน ซึ่งได้ออกใช้บังคับ ข้าพเจ้าเคยเป็นข้าราชการ ธิการชั้นเดียวกันหนึ่ง กระทรวงต่าง ๆ มาเป็นผู้ชี้แจง ยกร่างพระราชบัญญัตินี้....

ข้อความทั่วไปคือว่า การต่อไปเวลาจะจัดรูปราชการให้เข้าตามลักษณะการปกครองดังที่เขานิยมใช้กันในประเทศต่าง ๆ คือเราจัดเป็นส่วนกลาง เป็นภูมิภาค และเป็นท้องถิ่น สำหรับส่วนกลางนั้น คือคณะรัฐมนตรีรับมอบหมายเช่นมีกระทรวงทบวงกรม ส่วนภูมิภาค หมายถึงจะส่งข้าราชการไปประจำ แต่เดิมมีมณฑล จังหวัด อำเภอ การมีมณฑลนั้นทำให้การงานช้า เรื่องด่วนที่ควรจะไปถึงได้ก็หาไปไม่ เช่นมีเรื่องจะสั่งไปที่จังหวัดชุมพร ก็ต้องส่งไป

ยังสงขลา ซึ่งเป็นที่ตั้งมณฑลก่อนแล้วมณฑลจึงจะส่งไปยังจังหวัดชุมพร ซึ่งเป็นการล่าช้า เพราะฉะนั้น จึงมีความเห็นว่า ถ้าเลิกมณฑลเสีย ทางมีราชการรวมเป็นภาค จังหวัด และอำเภอ ซึ่งอาจจะตั้งข้าหลวงใหญ่ประจำได้ หรือเป็นครั้งคราวก็ได้ ให้ถือเป็นส่วนกลางซึ่งคณะรัฐมนตรีเป็นผู้รับมอบหมาย ปัญหาตะขิดตะขวงอาจเป็นได้ในเรื่องบุคคล เพราะอาจถูกยุบไปตามมณฑล แต่เรื่องนี้กรรมาธิการได้ปรึกษากันว่าที่เราทำนี้ทำเพื่อหลักการ ไม่ได้ถือโอกาสทำเพื่อจะไล่บุคคล บรรดาผู้ที่ประจำการในมณฑลต่าง ๆ ที่ไม่มีความสามารถก็ต้องออก เพราะออกโดยยุบไม่ใช่ปลด เราต้องเอามาเลือกเฟ้น ส่วนผู้ที่ใช้ไม่ได้หรือหย่อนความสามารถก็พิจารณาตามพระราชบัญญัติข้าราชการพลเรือนเพราะฉะนั้นการพิจารณาให้เลิกนึกถึงตัวบุคคลเสีย สำหรับเรื่องราชการบริหารส่วนท้องถิ่นนั้น หมายความถึงเรื่องเทศบาลซึ่งรัฐบาลได้แถลงเป็นนโยบายไว้แล้ว จึงควรยกอำนาจบางอย่างให้ท้องถิ่นเขาทำ เพราะฉะนั้นจึงแบ่งเป็น ๓ ประเภทคือ

๑. ราชการบริหารส่วนกลาง

๒. ราชการบริหารส่วนภูมิภาค

๓. ราชการบริหารส่วนท้องถิ่น

"การทำพระราชบัญญัตินี้ขึ้น ก็เพื่อต้องการจัดรูปงานให้เข้าลักษณะการปกครองอย่างรัฐธรรมนูญ และเพื่อจะให้การบริหารราชการแผ่นดิน รวบรัดและเร็วยิ่งขึ้น ในการเปลี่ยนแปลงโครงการใหม่นี้ มิใช่ว่าข้าราชการที่ประจำตำแหน่ง ที่ถูกยุบเปลี่ยน

แปลงคราวนี้ จะต้องถูกปลดตามตำแหน่งที่ถูกยุบเนื่องจากการปรับปรุงการงานก็หาไม่ คือผู้ที่ครองตำแหน่งที่ถูกยุบ จะได้เข้าสังกัดในกองกลางไว้ก่อน แล้วรัฐบาลจะได้พิจารณาดูว่า จะควรบรรจุเข้าในโครงการงานใหม่ตามวุฒิความสามารถ เว้นไว้แต่ผู้ต้องกรณีที่จะต้องถูกออกจากราชการตามพระราชบัญญัติข้าราชการพลเรือน จะยังไม่ควรที่จะมีความวิตก ของไว้ก่อนว่าเราทำสำหรับหลักการที่จำเป็นจะต้องทำ และมิได้มุ่งหมายจะทำให้ใครเดือดร้อน โดยไม่เป็นธรรม"

สมาชิกสภา *พระยาปรีดีนฤเบศร์* ผู้เดียวที่ได้ซักถามเกี่ยวกับปัญหาเรื่องศาลอันจะต้องเลิกตำแหน่งอธิบดีศาลมณฑล ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้ตอบให้ทราบว่า อำนาจของศาลมณฑลก็เปลี่ยนมาเป็นอำนาจของศาลจังหวัด ส่วนตำแหน่งอธิบดีนั้นก็ต้องเลิกไป

"ทบวง" นั้นมีฐานะต่ำกว่ากระทรวง แต่สูงกว่ากรม ซึ่งนับว่าเป็นกระทรวงน้อย ๆ ก็ได้ ภาษาฝรั่งเศสเรียกว่า ซูส์เซเกรตาริอาต์ (sous secretariat)

และได้ตอบข้อสงสัยสมาชิกอีกผู้หนึ่ง ในความหมายของคำว่า "ทบวง" กับ "ทบวงการเมือง" ซึ่งปรากฏในร่างพระราชบัญญัตินั้นว่า

"คำว่า "ทบวงการเมือง" เป็นคำใช้ในกฎหมาย ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า บัปลิคบอดี้ (public body) ซึ่งเท่ากับเป็นบุคคล ส่วนคำว่า "ทบวง" ตรงกับคำว่า กระทรวงน้อย ๆ ของฝรั่งเศส

คือในฝรั่งเศสนอกจากเป็นกระทรวงใหญ่แล้ว เขายังแยกออกเป็นกระทรวงน้อยอีก แต่คำว่า "ทบวง" ซึ่งเราได้เคยใช้เรียกขานโดยทั่ว ๆ ไปนั้น หมายถึงส่วนราชการอย่างหนึ่ง ส่วนคำว่า "ทบวงการเมือง" นั้น หมายถึงส่วนราชการที่มีฐานะเป็นนิติบุคคล คือเป็นคำรวมของกระทรวง ทะบวง กรม เพราะฉะนั้น "ทบวง" จึงเป็นทะบวงการเมืองเสมอไป แต่ "ทบวงการเมือง" ไม่เป็น "ทบวง" เสมอไป

เมื่อสภาได้พิจารณาร่างพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวงกรม ต่อไป ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็ได้ชี้แจงตอบสมาชิกโดยละเอียดดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นจนจบ ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้แถลงไว้เริ่มต้นว่า

"ความจริงกระทรวงทบวงกรมที่ได้ตั้งขึ้น ก็เนื่องจากความจำเป็นที่รัฐบาลจะได้บริหารราชการแผ่นดินให้เป็นไปโดยเรียบร้อยตามกาลสมัย ฉะนั้นบางครั้งรัฐบาลอาจจะมีความประสงค์จะให้มีจำนวนกระทรวงน้อยหรือมากก็ได้ตามพฤติการณ์ แต่เฉพาะคณะรัฐมนตรี ซึ่งเป็นรัฐบาลในปัจจุบันนี้ มีความเห็นพ้องกันว่า ควรมีกระทรวงเพียง ๘ กระทรวง และมีทบวงอีก ๑ คือ สำนักนายกรัฐมนตรี"

ตามพระราชบัญญัตินี้ ได้มีกระทรวงทบวงกรมเกิดขึ้นใหม่เพื่อสอดคล้องกับระบอบประชาธิปไตย ที่สำคัญ ๆ ก็คือ กระทรวงพระคลัง เปลี่ยนเรียกใหม่ว่า กระทรวงการคลัง ทำหน้าที่เกี่ยวกับ

การคลังทั่วไป และการเก็บรักษาเงิน หากว่าการพระราชพิธี ซึ่งพระยามโน ฯ แยกออกจากกระทรวงทบวงการเมือง ก็เปลี่ยนมาเป็นกระทรวงวัง ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ตอบสมาชิกว่า "เรื่องนี้เราได้ขอให้โอนมา เพราะต้องการจะจัดราชการแผ่นดินให้เป็นไปต้องตามระบอบรัฐธรรมนูญ" ตั้งกระทรวงเศรษฐการ ตั้งกรมพลศึกษา กรมมหาวิทยาลัย กรมโยธาเทศบาล ซึ่งเกิดขึ้นแทนกรมนคราทร และมีหน้าที่กว้างขวางให้สอดคล้องกับระบอบเทศบาลที่จะเกิดขึ้นต่อไป รายละเอียดของพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรมในสมัยย่อเอายุของประชาธิปไตยแห่งประเทศไทยนี้ มีปรากฏชัดอยู่ในพระราชบัญญัตินั้นแล้ว แต่ปัญหาที่เกี่ยวกับกระทรวงวังนั้นได้พาดพิงไปถึงความรับผิดทางแพ่งและทางอาญาของพระมหากษัตริย์ ซึ่งเรื่องเดิมได้เกิดขึ้นเมื่อ ๒-๓ เดือนมาแล้ว โดย *นายถวัติ ฤทธิเดช* ได้ยื่นฟ้องพระปกเกล้า ฯ ต่อศาล [illegible] ประมาทตน โดยโฆษณาข้อความตามสมุดปกขาว เรื่องพระราชวินิจฉัยเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจ ของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ศาลไม่รับฟ้อง แต่ *นายถวัติ ฯ* ก็เห็นว่าถูกอย่างการฟ้องนายถวัติ ซึ่งเป็นฟ้องต่อประชาชนทั่ว ๆ ไป ดังกล่าวมาแล้วในตอนต้น

รัฐบาลจึงเสนอญัตติขอให้สภาให้ตีความมาตรา ๓ แห่งรัฐธรรมนูญ โดยเสนอว่า "สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจบัญญัติกฎหมายได้ ไม่ใช่ศาล ไม่มีอำนาจชี้ขาดตัดสินคดี หรือคดีแพ่งที่เกี่ยวแก่พระมหากษัตริย์ ในกรณีแพ่งการฟ้องร้องไปยังโรงศาล ให้ฟ้องรัฐมนตรี

ว่าการกระทรวง ส่วนในกรณีอาญา ซึ่งถ้าหากจะบังเกิดขึ้นก็จะฟ้องพระมหากษัตริย์ไม่ได้ แต่สภา ฯ มีอำนาจที่จะจัดการตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ เพื่อให้การเป็นไปโดยยุติธรรมได้ ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามพระราชประสงค์ และพระองค์ทรงพอพระทัยตามที่กล่าวข้างต้นนี้แล้ว" ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้แถลงเกี่ยวกับเรื่องนี้และได้แถลงว่า

"**.....เรื่องความบาดหมางและความมัวหมองต่าง ๆ อันเกี่ยวกับเรื่องกบฏที่เกิดขึ้นครั้งนี้ เป็นเรื่องเร้าใจให้ข้าพเจ้าอยากแถลงความจริงต่อที่ประชุม เรื่องนี้พวกเราเองต้องการจะสมานสามัคคีปรองดองให้มีขึ้นในระหว่างราษฎรและถึงแม้ในพระมหากษัตริย์เราพยายามป้องกันจนสุดความสามารถ และให้เกียรติยศอันสูง เพื่อมิให้พระองค์ได้ทรงรับความมัวหมองไปด้วย...เรายกเอาความในมาตรา ๓ แห่งรัฐธรรมนูญ มาตีความว่าฟ้องไม่ได้ ... ซึ่งคงจะไม่ทำให้เสื่อมพระเกียรติยศ ข้อความเรื่องตีความในมาตรา ๓ นั้นได้ กราบบังคมทูลไปแล้ว ทรงพอพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง เมื่อตกลงในเรื่องนี้แล้ว เหตุการณ์ต่าง ๆ ก็คงจะเรียบร้อยได้"**

งานปรับปรุงกระทรวงทบวงกรมที่สำคัญอื่น ๆ อันเป็นการดำเนินการให้เป็นไปตามระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง และเพื่อให้บังเกิดความเจริญแก่ประเทศชาตินั้น ก็คือ เรื่องคณะกรรมการกฤษฎีกา ซึ่งได้ยกขึ้นเป็นร่างกฎหมายพิเศษ พร้อม ๆ

กับ ร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้แถลงต่อสภาว่า

"**เรื่องคณะกรรมการกฤษฎีกานี้ เป็นเรื่องค้างมาตั้งแต่รัฐบาลที่ได้ตั้งขึ้นภายหลังพระราชทานรัฐธรรมนูญแล้ว ว่าเราจะยกฐานะของกรรมร่างกฎหมายให้มีอำนาจเป็นอิสระเหมือนอย่างที่เขาได้กระทำมาแล้วในหลายประเทศ แต่ครั้งนั้นมายังไม่ทันได้ทำ เราก็ได้กลับนำเอามาใช้อีกในเวลาปัจจุบันนี้ ที่อยากให้มีความประสงค์อยากให้มีคณะกรรมาธิการขึ้นคณะหนึ่ง ให้มีหน้าที่จัดร่างกฎหมายสำหรับหน้าที่อื่น ๆ ทั่วไปจะให้มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีปกครอง เวลานี้เรายังไม่มีกฎหมายวางไว้ ว่าจะไปฟ้องที่ปกครองเราเพียงแต่ทำเช่นนี้ให้เป็นรูปขึ้นมา ถ้ามีกฎหมายกฎษฎีกาไว้ว่าเป็นคดีปกครอง ที่จะให้ว่ากล่าวตามคณะกรรมการกฤษฎีกาแล้ว คณะกรรมการกฤษฎีกาก็มีหน้าที่ต่อไป เมื่อยังไม่มีกฎหมายคณะกรรมการกฤษฎีกาก็ทำหน้าที่ในทางกฎหมาย หน้าที่ปกครองจะทำเมื่อมีกฎหมายอีกอันหนึ่ง ตลอดจนวิธีพิจารณาที่ศาลปกครอง ที่เราใช้ว่าคณะกรรมการศาลปกครองนี้ ก็เพราะกฎหมายรัฐธรรมนูญไม่ไว้วางอำนาจศาล ถ้าเราเรียกว่าศาลปกครองแล้ว อาจเป็นเหตุให้เขามีหนทางเกี่ยวข้องได้ แต่ความจริงถึงแม้ว่า จะเรียกตรง ๆ ก็เกี่ยวข้องไม่ได้ แต่ก็เพื่อป้องกัน เราจึงให้นามว่า คณะกรรมการกฤษฎีกา วิธีนี้เราประสงค์อยากให้ราษฎรได้รับความยุติธรรม**

[illegible] ถ้าคำสั่งการปกครองเป็นคำสั่งผิดแล้ว มีหนทางร้องเรียนไปยังคณะกรรมการกฤษฎีกา ที่ญี่ปุ่น อังกฤษ และเยอรมัน เขาทำกัน คือเขาไม่เกรงขามอันใด ทำผิดแล้วยอมรับผิด นอกจากนั้นมีรายละเอียดที่ว่าควรมีกรรมการชนิดใดบ้าง และผู้ที่จะตั้งเป็นกรรมการนั้นจะมีคุณสมบัติอย่างไร"

ในสภาไม่มีผู้ใดอภิปรายหรือคัดค้าน ทุกคนเห็นชอบด้วย แต่ความหวังของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ในเรื่องศาลปกครองนี้ ยังเป็นเรื่องที่ประเทศไทยยังไม่มี แม้จะระบุหน้าที่คณะกรรมการกฤษฎีกา ว่าทำหน้าที่เป็นศาลปกครองไว้ก็ตาม สถานะของประเทศของท่านเอง และโอกาสไม่อำนวยให้ท่านนำประเทศและราษฎรไทยไปสู่ระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริงยิ่งกว่าที่เป็นอยู่นี้ได้ เรื่องศาลปกครอง จึงเป็นเรื่องแฟ้มใหญ่ของคณะกรรมการกฤษฎีกามาจนตราบเท่าทุกวันนี้ และราษฎรก็ได้รับผลของการกระทำอันไม่สุจริตของข้าราชการฝ่ายปกครองตลอดมาและมากขึ้นในสมัยหลังมหาสงครามครั้งที่ ๒ นี้ ไทยราษฎรไม่อาจจะร้องหาความยุติธรรมได้

เมื่อสภา ฯ เริ่มพิจารณาร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน นายกรัฐมนตรีได้เสนอต่อสภาฯ ขอให้ดร. ปรีดี พนมยงค์แถลงแทน ดร.ปรีดี พนมยงค์ได้แถลงให้ทราบว่าพระราชบัญญัตินี้เกี่ยวเนื่องกับพระราชบัญญัติระเบียบการบริหารและแถลงต่อไปว่า

"ความประสงค์ที่ให้มีคณะกรรมการตรวจเงินนี้ ที่แท้จะเดิมเรามีกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน แต่เราจัดไปในทำนองทบวงการเมือง หาใช่เป็นกรรมการที่ควรจะเป็นไม่ ถ้าหากว่าขึ้นเป็นอยู่เช่นนี้แล้ว แม้ที่สุดจะให้กรมไปตรวจเงินกระทรวง ฐานะก็ไม่สมกันคือ กรมไปตรวจกระทรวงไม่ควรทำ เพราะกระทรวงมีฐานะใหญ่กว่ากรมมาก แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อเราอยากให้มีกรรมตรวจเงินแผ่นดินตามทำนองบางประเทศเขาให้มีคณะกรรมการบ้าง เช่นทางอังกฤษให้คณะกรรมการมีฐานะและหน้าที่ตรวจบัญชี เหตุฉนั้นเราควรเดินวิธีให้มีคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดินนี้ขึ้น ขั้นแรกเราจะปล่อยให้คณะกรรมการนี้มีอำนาจเหมือนคนตรวจบัญชี ชั้นนี้เรายังขาดคนชำนาญอีกมาก เรายังเตรียมไม่พร้อม เพราะฉนั้น เราจะเดินเป็นขั้น ๆ ไปก่อน ต่อไปภายหน้าถ้าเรา เห็นว่า คณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดินนี้เมื่อเราปฏิบัติมาแล้ว จะยกฐานะให้เป็นอิสระเหมือนทุก ๆ ประเทศ"

ดร. ปรีดี พนมยงค์แถลงต่อไปว่า "ที่ทำแล้วมา การตรวจบัญชีนั้นเราตรวจว่า เช่นปีที่แล้วมาได้จ่ายไปอย่างไร เมื่อไปนี้เราจะไม่เอาอย่างนั้น คือจะประมาณเงินรายจ่ายไว้ก่อนว่าพระราชบัญญัติแล้ว ได้มีการใช้จ่ายจริง ๆ ไปตามพระราชบัญญัตินั้นหรือไม่ คณะกรรมการต้องตรวจแล้วรายงานไปยังสภาผู้แทน"

ตามพระราชบัญญัตินี้มีที่มาจากมาตราหนึ่งว่า "เมื่อทำการตรวจสอบบัญชีและเอกสารใด ๆ ปรากฏว่าบัญชีไม่ถูกต้องและเป็นการทุจริตก็มอบคดีให้เจ้าหน้าที่ฟ้องผู้นั้นกระทำผิดต่อศาลตามกฎหมาย" แต่โดยเหตุที่ตั้งแต่มีคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดินมาคณะกรรมการนี้ก็ขึ้นอยู่ภายใต้บังคับบัญชาของนายกรัฐมนตรี ฉนั้นในกรณีย์ที่นายกรัฐมนตรีทำผิดกฎหมายนี้ ถ้ามีก็เป็นการยากที่จะมีการฟ้องร้องผู้เป็นนายกรัฐมนตรีนั้น ได้มีความเห็นต่าง ๆ กันว่าบัดนี้สมควรที่จะยกคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดินนี้เป็นอิสระไม่ขึ้นกับการบริหารใดๆตามที่ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้เคยแถลงไว้ หรือให้ขึ้นอยู่กับรัฐสภา ทั้งนี้เพื่อให้คณะกรรมการทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์และรักษาประโยชน์ของราษฎรผู้เสียภาษี

นี่เป็นงานส่วนหนึ่งที่ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้ทำไว้ในตำแหน่งรัฐมนตรีลอย ยังมีงานอื่นๆอีกมากที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ แต่จะไม่กล่าวในที่นี้

บทที่ ๗

ข้อกล่าวหาเรื่องคอมมูนิสต์

ตอนที่ ๑

ญัตติเสนอให้มีการสอบสวน

ชั่วระยะเวลาเพียงไม่กี่เดือน ที่ได้รับตำแหน่งรัฐมนตรีลอย ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้แสดงความปรีชาสามารถในทางการปกครองให้ปรากฏที่ประจักษ์ชัดแจ้งแก่บรรดาสมาชิกสภา ราษฎร และแม้ในคณะรัฐมนตรี พระยาพหล ฯ ผู้เป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งมีความเอ็นดูรักใคร่ มีความเชื่อถือไว้วางใจในตัวและวิชาการของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ต้องการที่จะให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ รับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงหนึ่งกระทรวงใดโดยฉะเพาะเสีย เพื่อจะได้ตั้งหน้าบริหารราชการฉะเพาะหน้า นำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ชาติบ้านเมืองยิ่งขึ้น และตำแหน่งที่ท่านเจ้าคุณนายก ฯ เห็นเหมาะสมแก่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ คือ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย แต่ความเห็นของเจ้าคุณนายก ฯ นี้ ได้ถูกเพื่อนซึ่งเคยร่วมสาบาลกับ ดร. ปรีดี พนมยงค์ มาแต่ต้นคัดค้าน และให้ความเห็น เป็นการเน้นชี้ขาดว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ ต้องเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการ ไม่ไม่ใช่รัฐมนตรีว่าการ ให้เหตุผลแต่ว่ากระทรวงมหาดไทยเป็นกระทรวงใหญ่ ไม่มีเหตุผลอื่น ๆ อีก และก็คนที่คัดค้านนั้นหาได้มีความรู้หรือความสามารถในทางการปกครองสักนิดหนึ่งไม่ แต่ทำไมเขาจึงคัดค้านทั้ง ๆ ที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้แสดงความสามารถยักใหญ่ยิ่งมาแล้ว เหตุผลที่เขาคัดค้านก็คือเหตุผลที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์มีอยู่ในจิตใจ เช่นเดียวกัน

เมื่อพระยาพหล ฯ ยังมีความตั้งใจอยู่ ท่านก็ได้นำความกราบบังคมทูลพระปกเกล้า ฯ เพื่อมีพระบรมราชโองการ แต่งตั้ง ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ท่านเจ้าคุณหวังว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์คงจะไม่ขัดความประสงค์ของท่าน

พระปกเกล้า ฯ มีพระโทรเลขตอบเจ้าคุณนายก ฯ มาว่า ถ้า ดร. ปรีดี พนมยงค์ จะ "ว่าการมหาดไทยไม่ขัดข้อง แต่ถ้าว่าการศึกษา ขัดข้อง" พระองค์ยังมีสิ่งใด ที่ไม่ทรงไว้วางใจ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ผู้ซึ่งมีความจงรักภักดีต่อพระองค์ และต่อราชบัลลังก์ ต่อประชาราษฎรและประเทศชาติยิ่งกว่าชีวิตของเขาเอง

แต่แล้ว ท่านเจ้าคุณนายก ฯ ก็ได้ตอบไปว่า เมื่อท่านเห็นว่าประสงค์ของท่านแก่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ในการที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์มีเหตุผลอยู่หลายประการ ประการแรกคือ อย่างที่กล่าวแล้วข้างต้น กระทรวงมหาดไทยใหญ่ นักปกครองอย่าง ดร. ปรีดี พนมยงค์ ถ้าเข้าบริหารกระทรวงนี้แล้ว ย่อมจะต้องได้รับความนิยมยกย่องนับถืออย่างสูง ไม่ฉะเพาะแต่จากข้าราชการนักปกครองชั้นรองลงมาแต่แม้จากประชาชนผู้ถูกปกครอง ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ดร. ปรีดี พนมยงค์ เห็นว่า ในความรู้สึกของคนที่มีแต่ความทะเยอทะยานอยากเป็นใหญ่เป็นโต อยากมีอิทธิพล แม้เขาเหล่านั้นจะไม่มีความสามารถที่จะทำงานให้ชาติเช่น ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็ตาม เขาก็จะพยายาม

นายพัก ณ สงขลา เคยดำรงตำแหน่งอัยการจังหวัดสงขลา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากจังหวัดอุตรดิษฐ์ เป็นผู้หนึ่งที่มีความรู้สึกอย่างแท้จริงที่ต้องการให้รัฐบุรุษผู้นี้ทำงานให้แก่ชาติอย่างเต็มที่ต่อไป ในวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๔๗๖ นั้น ณ ที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร ได้ญัตติเสนอให้มีการสอบสวน ดร. ปรีดี พนมยงค์ ว่าเป็นคอมมูนิสต์หรือไม่ ก็เข้าสู่การพิจารณาของที่ประชุม ซึ่งในที่ประชุมว่า

"ท่านสมาชิกทั้งหลายคงจะยังจำได้ว่า เมื่อวันที่ ๑ เมษายน ศกนี้ รัฐบาลพระยามโน ฯ ได้สั่งปิดสภาผู้แทนราษฎรนี้ เนื่องจากคณะรัฐมนตรีส่วนน้อยมุ่งที่จะดำเนินการปกครองไปในทำนองแบบคอมมูนิสต์ และสภาผู้แทนราษฎรในสมัยนั้นมีสมาชิกเป็นส่วนมาก ไม่พยายามจะดำเนินตามญัตติของรัฐบาล คณะรัฐมนตรีส่วนมากจึงสั่งปิดสภา ฯ นั้นเสีย ต่อมาปรากฏว่า การปิดสภาฯ นั้น เป็นการไม่ชอบด้วยระบอบรัฐธรรมนูญ จำได้มีการปฏิวัติขึ้นใหม่และเปิดสภาขึ้น และเมื่อได้เปิดสภา ฯ ขึ้นแล้ว รัฐบาลได้แถลงว่า รัฐบาลจะไม่ดำเนินการปกครองตามแบบที่ใช้คอมมูนิสม์ สมาชิกในสภา ฯ นี้ยังไม่ทราบชัด เพราะยังไม่ได้มีการพิจารณากัน บัดนี้รัฐบาลได้เรียกตัวหลวงประดิษฐ์ ฯ เข้ามาร่วมการงานคณะรัฐมนตรีส่วนน้อย ซึ่งถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมูนิสต์นั้น มีหลวงประดิษฐ์มนูธรรม เป็นคนสำคัญ เรื่องนี้จนกระทั่งบัดนี้

และไม่ทราบว่าที่ [illegible] ก่อให้เกิดความแตกร้าวในหมู่คณะ เช่น ดร. ปรีดี พนมยงค์ รับตำแหน่งนั้นก็คงไม่อาจจะทำงานได้เต็มไม่เต็มมือเพราะจะต้องคอยระวัง รับการอิจฉาและบีบคั้นอยู่ร่ำไปจาก เพื่อนซึ่งเคยร่วมคำสาบานนั้น เหตุผลอีกประการหนึ่ง ก็คือ ควันความข้อกล่าวหาเรื่องคอมมูนิสต์ ที่พระยามโน ฯ และพวกได้ก่อให้ ยังหาได้จางหายไปพร้อมกับตัวพระยามโน ฯ ไม่ และข้อกล่าวหานี้ก็ยังไม่ได้รับการพิสูจน์ให้ประจักษ์ชัดแจ้ง ถ้าแหละ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เข้ารับตำแหน่งเช่นนั้น ก็อาจเป็นได้ที่จะก่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่รัฐมนตรีร่วมคณะ ด้วยเหตุดังกล่าวแล้วนี้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ผู้ซึ่งรักแต่ความสงบ บูชาประชาธิปไตยยิ่งกว่าชีวิต ตั้งอยู่ในสัจธรรม จึงปฏิเสธคำขอของพระยาพหล ฯ เสีย

สมาชิกสภาส่วนมาก มีความเลื่อมใสใน ดร. ปรีดี พนมยงค์ และมีความต้องการที่จะเห็นรัฐบุรุษผู้นี้ เข้าบริหารงานของชาติอย่างจริงจัง และก็รู้กันอยู่ว่า นิสสัยใจคอจิตใจของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นอย่างไร รักความสงบและไม่ทะเยอทะยาน อนึ่งการที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมูนิสต์ครั้งพระยามโน ฯ นั้น สมาชิกสภารู้กันอยู่ว่าเป็นการใส่ร้ายข้างเดียว และการใส่ร้ายนี้ก็บีดบังแปดเปื้อน ดร. ปรีดี พนมยงค์อยู่ การที่เป็นอยู่เช่นนี้ผู้ที่มีความละอายต่อบาป เช่น ดร. ปรีดี พนมยงค์ ย่อมจะสงวนตัวที่จะทำการอย่างใด ๆ ลงไป เว้นไว้แต่จะรับการพิสูจน์ว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ ไม่เป็นไปดังข้อกล่าวหาน้ำแสียก่อน

ยังเคลือบคลุมอยู่ ยังไม่ประจักษ์ชัดแจ้งลงไปว่า คณะรัฐมนตรีส่วนน้อยนั้นเป็นคอมมูนิสต์หรือไม่ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงเห็นเป็นการสมควร ที่จะให้พิจารณากันให้ประจักษ์ชัดแจ้งลงไปว่า มีมลทินหรือไม่ การพิจารณาว่ามีมลทินหรือไม่นั้นก็อยู่ที่การพิจารณาว่า หลวงประดิษฐ์ ฯ เป็นคอมมูนิสต์หรือไม่ วิธีพิจารณานี้ข้าพเจ้าเห็นว่าอาจทำได้ด้วยกตั้งกรรมาธิการขึ้นคณะหนึ่ง ประกอบด้วยบุคคลผู้ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรมที่จะพิจารณาการนี้ได้ เมื่อที่ประชุมรับรองญัตติของข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าจะได้เสนอนามกรรมมาธิการวิสามัญต่อไป"

เมื่อสมาชิกสภาได้อภิปรายแล้ว ก็ได้รับรองญัตติของนายพัก ณ สงขลา นายพักได้เสนอนามกรรมาธิการ ๓ นายคือ พระยองค์เจ้าวรรณไวทยากร พระยานลราชสุวจน์ และพระยาศรีสังกร จนกว่าแสนของนายพัก พระยาพหล ฯ ผู้เป็นนายกรัฐมนตรีได้แถลงต่อสภาในเรื่องนี้ต่อไปว่า

"ในการที่ท่านสมาชิกขอเลือกตั้งกรรมาธิการทั้ง ๓ นั้น ข้าพเจ้าไม่ขัดข้องและเห็นด้วย แต่ทว่าอยากจะได้ผู้ที่เป็นกลางจริง ๆ และถ้าเลือกคนภายนอกด้วยยิ่งดี และอีกอย่างหนึ่ง ข้าพเจ้ายังหนักใจอยู่ เพราะได้ยินเขาว่า พระยามโน ฯ ได้แพร่ข่าวออกไปข้างนอก ๆ ด้วย ทำให้ชาวต่างประเทศซึ่งมีโคโลนีอยู่ใกล้เคียงโจทย์กันต่าง ๆ นานาเช่นนี้ ข้าพเจ้าจึงอยากให้มีชาวต่างประเทศเป็นที่ปรึกษาในเวลาพิจารณาเรื่องนี้ เพื่อจะให้เขาแล

เห็นได้จริง ถ้าว่าหลวงประดิษฐ์ ฯ เป็นคอมมูนิสต์ เขาจะได้แลเห็นว่าเป็น ถ้าไม่ได้ความจริงว่าหลวงประดิษฐ์ ฯ เป็นคอมมูนิสต์ เขาก็จะแลเห็นประจักษ์แจ้ง เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าขอเสนอชื่อผู้เชี่ยวชาญ ๒ ท่าน คือ เซอร์ โรเบอร์ต์ ฮอลแลนด์คนหนึ่ง กับมองซิเออร์กียอง อีกคนหนึ่ง สำหรับเป็นที่ปรึกษา"

ท่านเจ้าคุณพหลฯ ได้แสดงความเห็นแก้ปากคำว่า "ข้าพเจ้าอยากจะให้ขาว จึงต้องการคนภายนอก และคนที่เป็นกลางจริงๆ"

ในที่สุดสภาได้ลงมติให้บุคคลที่เจ้าของญัตติได้เสนอนามเป็นกรรมาธิการ และบุคคลที่พระยาพหล ฯ ได้เสนอนาม เป็นผู้เชี่ยวชาญ ที่ปรึกษา ทำการสอบสวน ดร. ปรีดี พนมยงค์ ว่าเป็นคอมมูนิสต์หรือไม่ แล้วให้กรรมาธิการเสนอผลการสอบสวนต่อสภา ฯ เพื่อพิจารณาต่อไป

การประชุมและสอบสวนของกรรมาธิการ ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญ มีดังต่อไปนี้

ตอนที่ ๒

การสอบสวน

หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) ว่าเป็นคอมมูนิสต์หรือไม่

กรรมาธิการพร้อมด้วยผู้เชี่ยวชาญ ได้ทำการประชุมและสอบสวน ดร. ปรีดี พนมยงค์ ๔ ครั้ง ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ดังมีรายชื่อกรรมาธิการ และผู้เชี่ยวชาญ ดังต่อไปนี้

ม.จ. วรรณไวทยากร วรวรรณ	กรรมาธิการ และประธานกรรมาธิการ
พระยาศรีสังกร	กรรมาธิการ
พระยานลราชสุวัจน์	กรรมาธิการ
เซอร์ โรเบอร์ต ฮอลแลนด์	ผู้เชี่ยวชาญ
นายอาร์. กียอง	ผู้เชี่ยวชาญ

การประชุมครั้งที่ ๑

วันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๖

เวลา ๙. ๑๐น.-๑๐.๐๐ น.

*ประธานกรรมาธิการ*กล่าวว่า ตามมติของสภาผู้แทนราษฎร คณะกรรมการวิสามัญนี้ตั้งขึ้นเพื่อพิจารณาว่าหลวงประดิษฐ์มนูธรรม สมาชิกประเภทที่ ๒ และรัฐมนตรี ที่ต้องคำกล่าวหาว่าเป็นคอมมูนิสต์ ในสมัยพระยามโนกรณ์นิติธาดา เป็นนายกรัฐมนตรี ได้บีดสภาผู้แทนราษฎรนั้น ว่ามีมลทินจริงดังนั้นหรือไม่ ตามมติของสภาผู้แทนราษฎรที่ว่านี้ ถ้าจะสรุปความเข้าแล้ว ก็มีประเด็นอันจะพึงพิจารณาว่า หลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นคอมมูนิสต์หรือไม่

ประธานกรรมาธิการขอให้คณะกรรมาธิการ ทำความตกลงกันเสียก่อนว่า จะดำเนินการพิจารณาอย่างไร

ประธานกรรมาธิการเสนอว่า คณะกรรมาธิการนี้ไม่ใช่คณะกรรมาธิการตุลาการ และประเด็นอันจะพึงพิจารณาก็ไม่ใช่ประเด็นข้อหาในทางตุลาการ หากเป็นประเด็นคำกล่าวหาทั่ว ๆ ไป ในทางการเมือง เพราะฉะนั้นประเด็นอันจะพึงพิจารณาจึงมิใช่ประเด็นข้อกฎหมาย แต่หากเป็นประเด็นข้อการเมือง คือว่า หลวงประดิษฐ์มนูธรรมมีความเห็นทางการเมืองเป็นคอมมูนิสต์หรือไม่ ในการพิจารณาต้องวางบทวิเคราะห์ศัพท์ว่า คอมมูนิสต์คืออะไรเสียก่อน

ในข้อนี้ ขอเสนอให้เป็นหน้าที่ของผู้เชี่ยวชาญทั้งสองจะทำบันทึกร่วมกัน เพื่อวางบทวิเคราะห์ศัพท์คอมมูนิสต์ ดังที่ว่ามานั้น เมื่อผู้เชี่ยวชาญทั้งสองได้ทำบันทึกยื่นต่อคณะกรรมาธิการ และคณะกรรมาธิการได้รับรองแล้ว ก็ควรจะเชิญหลวงประดิษฐ์มนูธรรมมาถามว่า พอใจในบทวิเคราะห์นั้นว่าเป็นบทวิเคราะห์ที่เป็นธรรมแล้วหรือยัง เมื่อหลวงประดิษฐ์มนูธรรมพอใจในบทวิเคราะห์นั้นแล้วคณะกรรมาธิการจึงถามว่า ในลักษณะแต่ละข้อแห่งคอมมูนิสม์นั้นหลวงประดิษฐ์มนูธรรมมีความเห็นทางการเมืองอย่างไรบ้าง เมื่อได้รับคำตอบอย่างไรแล้ว คณะกรรมาธิการจึงจะพึงวินิจฉัยว่าหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นคอมมูนิสต์หรือไม่

ข้อวินิจฉัยอันเป็นประเด็นสำคัญอยู่ที่ความเห็นทางการเมืองของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเอง ซึ่งควรจะถามเอาจากปากของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเอง โดยที่มติของสภาผู้แทนราษฎรตั้งปัญหาว่าหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นคอมมูนิสต์หรือไม่ และมิได้ตั้งปัญหาว่าเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นคอมมูนิสม์หรือไม่ ฉะนั้นเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมจึงมิได้เป็นตัวประเด็นอันจะพึงพิจารณา ตัวประเด็นอยู่ที่ว่าหลวงประดิษฐ์มนูธรรมมีความเห็นทางการเมืองที่เป็นคอมมูนิสต์หรือไม่ เพราะฉนั้นจึงได้เสนอวิธีดำเนินการพิจารณาดังที่ว่ามาแล้วข้างต้น

ประธานกรรมาธิการถามความเห็นของผู้เชี่ยวชาญทั้งสอง เพื่อประกอบการพิจารณาของคณะกรรมาธิการ

เซอร์ โรเบอร์ต ฮอลแลนด์ แสดงความเห็นว่าถ้าจะวางบทวิเคราะห์แห่งคอมมูนิสต์ตามความหมายของศัพท์แล้ว ก็พอจะทำได้โดยไม่สู้จะเป็นการยากลำบากนัก แต่ถ้าจะพูดถึงลัทธิการเมืองในประเทศใดประเทศหนึ่งว่าเป็นคอมมูนิสม์หรือไม่ไซร้ จะวินิจฉัยได้โดยยากยิ่งนัก เช่น ประเทศรัสเซียในขณะนี้เป็นคอมมูนิสม์หรือไม่ ก็เป็นปัญหาที่จะตัดสินให้แน่นอนได้ยาก แต่ถ้าจะพูดโดยทั่วไปแล้ว ลัทธิใดๆ ที่มีความมุ่งหมายจะโค่นด้วยการพลการซึ่งระเบียบการของชุมชนซึ่งมีอยู่ณบัดนี้ไซร้ ก็มักจะถือกันว่าเป็นลัทธิคอมมูนิสม์

นาย อาร์. กียอง กล่าวว่า การที่จะวางบทวิเคราะห์แห่งคอมมูนิสม์นั้น จะต้องคำนึงถึงนัย ๒ ทาง คือ

๑. นัยทางเทคนิค กล่าวคือคอมมูนิสม์ประกอบด้วยสารสำคัญอย่างไรบ้าง และ

๒. นัยทางการเมือง ซึ่งมักจะกล่าวหากันง่าย ๆ ว่าเป็นคอมมูนิสต์ โดยมิได้อาศัยหลักเกณฑ์ที่แน่นอนอย่างไร

ถึงแม้ว่ารัฐบาลเป็นผู้วางบทวิเคราะห์แห่งคอมมูนิสม์ บทวิเคราะห์นั้นก็ไม่เป็นหลักอันจะพึงเชื่อถือได้อย่างแน่นอน เพราะว่ารัฐบาลมีส่วนได้เสียเกี่ยวข้องอยู่ด้วย หน้าที่ของผู้เชี่ยวชาญในการที่จะวางบทวิเคราะห์แห่งคอมมูนิสม์ นายกียองเข้าใจว่า เกี่ยวด้วย

ในทางเทคนิค กล่าวคือ หลักมูลของคอมมูนิสต์มีลักษณะอย่างไร มิใช่ว่าจะถือเอาง่าย ๆ ตามความนิยมของคณะการเมืองต่าง ๆ เช่นนั้นมิได้

นายอาร์กียอง เสนอว่า หลวงประดิษฐ์มนูธรรมมิได้ต้องข้อหาในทางตุลาการว่าเป็นคอมมูนิสต์และประเด็นอันจะพึงพิจารณาก็คือหลวงประดิษฐ์มนูธรรมสนับสนุนลัทธิคอมมูนิสม์หรือไม่ ซึ่งเป็นประเด็นเกี่ยวด้วยความเห็นทางการเมืองของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมต่างหาก ไม่ควรจะเอาเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมมาตั้งเป็นประเด็นพิจารณา

เซอร์ โรเบอรต์ ฮอลแลนด์ เห็นพ้องด้วยว่า คำกล่าวหาของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมนั้นมิใช่ข้อหาในทางตุลาการ และหน้าที่ของกรรมาธิการก็คือจะสอบสวนว่า ท่านเองความเห็นทางการเมืองของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมนั้น ยังมีด้วยสีคอมมูนิสม์หรือไม่ เพราะฉะนั้นวัตถุที่จะพึงพิจารณาก็คือความเห็นทางการเมืองของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม และมิใช่เค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์ฯ

พระยาศรีสังกรและพระยานลราชสุวจน์เห็นชอบด้วย วิธีการที่ประธานกรรมาธิการเสนอนั้นมีอาทิ คือ

๑. พึงมอบหมายให้ผู้เชี่ยวชาญทั้งสองทำบันทึกร่วมกัน เพื่อวางบทวิเคราะห์ลักษณะสารสำคัญต่าง ๆ แห่งคอมมูนิสม์ และ

๒. ข้อที่จะพึงพิจารณานั้น คือความเห็นทางการเมืองของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม และมิใช่เค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ถ้าดำเนินการพิจารณาไปแล้วปรากฏว่า มีข้อความพาดพิงถึงเค้าโครงการเศรษฐกิจนั้นแล้ว จึงจะพิจารณาเป็นข้อ ๆ ไป

คณะกรรมาธิการได้ตกลงตามนี้

ในการอภิปรายถึงวิธีการ ผู้เชี่ยวชาญจะทำบรรทึกร่วมกันเพื่อวางบทวิเคราะห์แห่งคอมมูนิสม์นั้น ประธานกรรมาธิการเสนอว่า ควรจะอาศัย กำหนดการของคณะคอมมูนิสต์แห่งอังกฤษและฝรั่งเศสประกอบความพิจารณาด้วย ที่ประชุมเห็นชอบตามนี้ และประธานกรรมาธิการรับรองว่าจะขอร้องขอให้กระทรวงการต่างประเทศมีโทรเลขไปยังสถานทูตสยาม ณ กรุงลอนดอนและกรุงปารีส เพื่อให้รีบส่งกำหนดการที่ต้องการนั้นมาทางไปรษณีย์อากาศ

การประชุมครั้งที่ ๒

วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๖

เวลา ๙.๑๐ – ๑๑.๔๕ น.

เมื่อกรรมาธิการได้ตกลงรับรายงานการประชุมครั้งที่ ๑ แล้ว *ประธานกรรมาธิการ* ได้ชี้แจงให้หลวงประดิษฐ์มนูธรรมทราบวิธีดำเนินการพิจารณาที่ได้ตกลงไว้แล้ว คือว่า

โดยที่มติของสภาผู้แทนราษฎรตั้งปัญหามาให้พิจารณาว่า หลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นคอมมูนิสต์ดังที่กล่าวหากันในสมัยรัฐบาลพระยามโน ฯ นั้นหรือไม่ ประเด็นยันจะพึงพิจารณาจึงอยู่ที่ความเห็นทางการเมืองของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม และมิได้อยู่ที่เค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม

คำกล่าวหาที่อ้างถึงนั้น เป็นคำกล่าวหาในทางการเมือง หาใช่ข้อหาในทางตุลาการไม่

เพราะฉะนั้น คณะกรรมาธิการจึงได้ตกลงว่า จะดำเนินการพิจารณาดังนี้ คือขอให้ผู้เชี่ยวชาญทั้งสองร่วมกันศึกษาเพื่อวางบทวิเคราะห์ลักษณะฉะเพาะของลัทธิคอมมูนิสม์

บัดนี้ผู้เชี่ยวชาญทั้งสองได้ส่งบทวิเคราะห์นั้นมาแล้ว และประธานกรรมาธิการก็ได้ส่งไปให้หลวงประดิษฐ์มนูธรรมทราบแล้ว จึงขอถามหลวงประดิษฐ์มนูธรรมว่าพอใจกับบทวิเคราะห์ลักษณะต่าง ๆ ซึ่งวางไว้ในปทานุกรมนั้นหรือไม่ หลวงประดิษฐ์มนูธรรมพอใจแล้วหรือไม่ว่า เป็นลักษณะฉะเพาะของลัทธิคอมมูนิสม์ [illegible]

เมื่อเทียบอย่างไรก็ขอให้หลวงประดิษฐมนูธรรมแสดงมา เมื่อตกลงกันในบทวิเคราะห์ลักษณะต่าง ๆ แล้ว ก็จะได้ถามความเห็นทางการเมืองของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมในลักษณะนั้น ๆ ต่อไป

หลวงประดิษฐ์มนูธรรม รับรองหลักเกณฑ์วินิจฉัยลักษณะฉะเพาะของคอมมูนิสม์ ดังผู้เชี่ยวชาญว่าไว้ในบันทึกร่วมกันกล่าวคือ อะไรที่มีอยู่ฉะเพาะแต่ในกำหนดการของคอมมูนิสต์เท่านั้น และไม่อยู่ในกำหนดการของคณะพรรคการเมืองอื่น ๆ ไซร้ จึงจะเป็นส่วนหนึ่งของคอมมูนิสต์โดยไม่เป็นปัญหา

หลวงประดิษฐ์มนูธรรม ขอตั้งข้อสังเกตเป็นสองตอน

ตอนที่หนึ่งว่าด้วยหลักการ อีกตอนหนึ่งว่าด้วยความหมายของถ้อยคำบางแห่ง ซึ่งใคร่จะให้ไขความให้ชัด

ในส่วนหลักการนั้น หลวงประดิษฐ์มนูธรรมขอตั้งข้อสังเกตเนื่องในลักษณะการโภคกิจข้อ๖ ซึ่งวางไว้ว่า บังคับให้ทุกคนทำงาน"ใครไม่ทำงานก็ไม่ได้กิน" (กำหนดการฝรั่งเศสหน้า ๒๑) ทั้งนี้

หลวงประดิษฐ์มนูธรรม เสนอว่า หลักการข้อนี้มีอยู่ในกำหนดการของคณะนาซีด้วยเหมือนกัน

เพราะฉะนั้นตามหลักเกณฑ์วินิจฉัยซึ่งผู้เชี่ยวชาญวางไว้ ก็ควรจะถอนลักษณะการโภคกิจ ข้อ ๖ นี้ออกเสีย เพราะว่ามิได้เป็นลักษณะฉะเพาะคอมมูนิสต์

นายอาร์ กียอง หลักการที่ว่านี้คณะคอมมูนิสต์เป็นผู้เริ่มใช้แต่บัดนี้คณะบงการแผ่นดินต่างๆเช่น คณะนาซีและคณะฟาสซิสม์นำเอาไปใช้ด้วย

เซอร์ โรเบอร์ต ยอลแลนด์ – ถึงแม้ว่าคณะอื่นนำเอาไปก็ยังเป็นลักษณะสารสำคัญของคอมมูนิสต์

นายอาร์. กียอง – แต่ตามเกณฑ์วินิจฉัยที่ได้วางไว้นั้นควรจะถอนหลักการนี้ออกได้

หลวงประดิษฐ์ ฯ – หลักการอันนี้เป็นสุภาษิต ซึ่งใช้กันมาแต่ครั้งแซงซิมอง และตามกำหนดการของคณะคอมมูนิสต์ฝรั่งเศสหน้า ๒๑ นั้นก็มิได้กล่าวในเชิงว่าเป็นหลักการ แต่หากกล่าวในเชิงปลุกใจผู้กระทำการเลือกตั้งให้เลื่อมใสในหลักการคอมมูนิสต์ที่ว่ามูลค่าต่าง ๆ อาศัยแรงงานเป็นที่ตั้ง

เซอร์ โรเบอร์ต ยอลแลนด์ – เป็นหลักเก่าก็จริงอยู่ แต่ก็ยังเป็นหลักของคอมมูนิสต์อยู่

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ถ้าจะยืนเคร่งตามหลักที่ว่านี้แล้ว การบังคับคนทำงานบางอย่างซึ่งมีอยู่ในกฎหมายไทยนี้ เช่น พระราชบัญญัติคัดค้นตานคนจรจัดและคนที่เคยต้องโทษหลายครั้ง ร.ศ. ๑๒๗ และพระราชบัญญัติเกณฑ์จ้าง ร.ศ. ๑๑๙ ก็จะกลายเป็นการกระทำตามแบบคอมมูนิสต์ไป

อนึ่งกฎหมายของประเทศอื่น ๆ เช่น บัลกาเรียและปรากวัย ก็มีบังคับให้คนทำงานบางอย่างและตามอนุสัญญาว่าด้วยการ

บังคับแรงงานของสันนิบาตชาต ก็ยอมให้เกณฑ์แรงงานได้ในบางกรณีบีหนึ่งไม่เกิน ๖๐ วัน

เซอร์ โรเบอร์ต ฮอลแลนด์ – หลักนี้ย่อมมีข้อยกเว้นเป็นธรรมดา ถึงแม้ว่าในรัสเซียหญิงมีครรภ์ก็ได้รับการยกเว้นไม่ต้องทำงาน แต่หลักที่ว่าทุกคนต้องทำงานนั้นได้วางไว้อย่างหนักแน่นถึงกับมีบทบัญญัติว่า จะเอากิจส่วนตัว เช่นการแต่งงานมาเป็นข้อขัดหน้าที่ต่อรัฐไม่ได้เลย

หลวงประดิษฐ์ ฯ – แนวความคิดเป็นสาระสำคัญของลัทธิคอมมูนิสม์ก็มีแสดงอยู่ในตัวศัพท์แล้วว่าเป็นการนิยมสรรพสาธารณ คณะนาซีปฏิเสธแข็งแรงว่าไม่เป็นคอมมูนิสต์เลย แต่มีบทบังคับให้คนงานทำงาน

นายอาร์. กียอง – หลักนี้เป็นหลักเศรษฐกิจอย่างหนึ่ง ซึ่งถึงแม้ในชุมชั้นกระตุมบีก็มีใช้กันอยู่ แต่โดยมากมักจะใช้ในกรณีฉุกเฉิน ไม่วางเป็นกฎหมายประจำเป็นนิจ เช่นฝรั่งเศสก็เคยบังคับให้คนทำงานในกรณีฉุกเฉิน และเท่าที่จำได้ในมาตากัสการ์ก็ดูเหมือนเคยมีบทกฎหมายฉะเพาะแคว้นนั้นบังคับให้ทุกคนต้องมีอาชีพภายใน ๑๐ บีที่แล้วมานี้ชุมชนกระตุมบีก็ยอมรับว่า การบังคับให้คนมีอาชีพนั้น เป็นหน้าที่ทางธรรมจริยาของพลเมืองอย่างหนึ่ง และเป็นหลักประเพณีทางโภคกิจของประเทศอย่างหนึ่งด้วย แต่พวกคอมมูนิสต์นั้นอยากจะตั้งหลักอันนี้ขึ้นเป็นบทกฎหมายมีบทลงโทษด้วย และการกระทำการอันนี้โดยที่เป็นผลอันจำเป็นเนื่องมาจากการเลิกร้างรายได้และมฤดก

เซอร์ โรเบอร์ต ฮอลแลนด์ – ที่ว่าบังคับให้คนทำงานตามลักษณะข้อ ๖ ที่เป็นบัญหาอยู่นี้ หมายความถึงบังคับให้ทำงานเพื่อประโยชน์ของคอมมูนิสต์

นายอาร์. กียอง – แต่ตามข้อความในกำหนดการฝรั่งเศสซึ่งอ้างมานี้ ไม่มีความหมายเช่นนั้น

หลวงประดิษฐ์ ฯ – หลักการอันนี้ไม่อยู่ในกำหนดการมอยสโคว์

เซอร์ โรเบอร์ต ฮอลแลนด์ – ความมุ่งหมายในกำหนดการฝรั่งเศสมีอยู่ว่า จะบังคับให้พวกกระตุมบีเกียจทำงานตามหลักการทั่วไปของคณะคอมมูนิสต์ระหว่างประเทศ

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ความมุ่งหมายของหลักการคอมมูนิสม์ในข้อนี้มีอยู่ว่า โดยที่มูลค่าต่าง ๆ เนื่องมาจากแรงงาน ถ้าผู้ใดไม่ออกแรงจึงไม่ควรจะยอมให้มีรายได้ ซึ่งมิได้เนื่องมาจากแรงงาน และไม่ยอมให้มีมฤดกโดยนัยดุจเดียวกัน

นายอาร์. กียอง – ตามกำหนดการมอสโคว์นั้น ได้วางหลักข้อนี้ไว้เป็นทางวิทยาการมากกว่าในกำหนดการฝรั่งเศส ซึ่งตั้งขึ้นเพื่อประโยชน์ในการเลือกตั้ง หลักในกำหนดการมอสโคว์ มีอยู่ว่างานมิใช่อุปกรณ์การหาเลี้ยงชีพ แต่เป็นความจำเป็นแห่งชีวิตที่เดียว และความคิดอันนี้ก็กำลังขยายออกไปในประเทศอื่น ๆ ด้วย เพราะฉะนั้นในบัดนี้ก็ไม่เป็นลักษณะฉะเพาะคอมมูนิสต์เสียแล้ว

เซอร์ โรเบอร์ต ฮอลแลนด์ – ขอเวลาไปร่างมาใหม่ในส่วนถ้อยคำอันจะพึงไขความนั้น

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ขอตั้งข้อสังเกตดังต่อไปนี้

การเมือง

๑. คำว่า "รัฐบาลโดยคณะกรรมการ" นั้นออกจะกว้างไป มหาชนอาจจะเข้าใจผิดว่าหมายความถึงคณะกรรมการตามระบบรัฐธรรมนูญและรัฐสภาก็ได้

ขอแก้เป็น "การตั้งรัฐบาลโซเวียต (คณะกรรมการคนงาน ชาวนา และทหาร)"

การคลัง

๑. คำว่า "เอาธนาคารเอกชนมาเป็นของประชาชาติ" อาจเข้าใจผิดไปถึงการตั้งธนาคารชาติก็ได้

ตกลงแก้เป็น "การรับเอาธนาคารเอกชนมาเป็น....."

เมื่อตกลงกันได้ในลักษณะต่าง ๆ แห่งคอมมูนิสม์ [illegible] ลักษณะการโภคกิจข้อ ๖ ซึ่งผู้เชี่ยวชาญรับเอาไปพิจารณาใหม่นั้นแล้ว ประธานกรรมาธิการได้แถลงความเห็นในทางการเมืองของหลวงประดิษฐ์ ฯ เนื่องในลักษณะการต่าง ๆ นั้น จะเป็นการตอบตรงกับลักษณะการต่าง ๆ ควรเข้าหรือไม่เข้า ขอให้ผู้เชี่ยวชาญแสดงความเห็นด้วย แต่ในข้อนี้ว่าโดยหลักเราจะเข้าเมื่อไรหนักเพียงไร ย่อมเป็นหน้าที่ของกรรมาธิการ และไม่ใช่หน้าที่ของผู้เชี่ยวชาญจะวินิจฉัย

หลวงประดิษฐ์ ฯ แสดงความเห็นเป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้

การเมือง

๑. การตั้งรัฐบาลโซเวียต (คณะกรรมการคนงาน ชาวนา และทหาร)

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ข้าพเจ้าไม่ได้คัดค้านการตั้งรัฐบาลโซเวียตเลย เพราะว่ามีความเลื่อมใสในระบบรัฐธรรมนูญ ซึ่งข้าพเจ้าได้มีส่วนในการตั้งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามและได้มีส่วนในการออกกฎหมายเลือกตั้ง ทั้งนี้เป็นพยานให้เห็นว่า ข้าพเจ้าเลื่อมใสในระบอบรัฐธรรมนูญและรัฐสภายู่แล้ว

เซอร์โรเบอร์ต – หลวงประดิษฐ์ ฯ คิดจะแก้หมวดการอันเป็นสาระสำคัญในพระราชบัญญัติการเลือกตั้งฉบับที่ใช้อยู่ ณ บัดนี้หรือไม่

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ตั้งใจจะรักษาหลักสาระสำคัญนั้นไว้จะมีการแก้ไขบ้างก็เช่นว่า การเลือกตั้ง ๒ ชั้นนั้น คิดว่าต่อไปจะแก้

ให้ราษฎรเลือกทั้งผู้แทนโดยตรงทีเดียว และการแก้ไขต่าง ๆ นั้น ก็จะได้แก้ไขโดยวิถีทางรัฐธรรมนูญ และไม่คิดใช้วิธีปกครองแบบโซเวียตเลย

การคลัง

๑. การริบเอาธนาคารเอกชนมาเป็นของประชาชาติ และโอนทองคำสำรองหลักทรัพย์เงินฝาก ฯลฯ ทั้งหมดที่มีอยู่ในธนาคารนั้น ๆ มาเป็นของรัฐ

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ไม่มีความคิดเลยที่จะริบเอาธนาคารเอกชนมาเป็นของชาติ และโอนทองคำสำรองหลักทรัพย์เงินฝาก ฯลฯ ทั้งหมดที่มีอยู่ในธนาคารนั้น ๆ มาเป็นของรัฐ เพราะว่าเสียมาแล้วในการรวมสิทธิทรัพย์สินเอกชนที่จะเป็นเจ้าของ

๒. การเพิกถอนและปฏิเสธหนี้สินต่อนายทุนต่างประเทศและในประเทศ

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ยิ่งการเพิกถอนหรือปฏิเสธหนี้ต่อนายทุนในประเทศและนอกประเทศแล้วยิ่งไม่มีความคิดที่จะกระทำเช่นนั้นเลย เพราะมีความประสงค์จะรักษาสัมพันธไมตรีกับนานาประเทศไว้ให้มั่นคง

เมื่อข้าพเจ้าร่างคำแถลงการณ์ของรัฐบาลพระยามโน ฯ ก็ได้บรรจุข้อความเช่นนี้ไว้ในคำแถลงการณ์นั้นเหมือนกัน ข้าพเจ้าไม่มีความประสงค์ที่จะปฏิเสธหนี้สินทั้งภายในภายนอกเลย

เซอร์ โรเบอร์ต – ไม่มีทางที่จะปฏิเสธลัทธิคอมมูนิสม์ได้ชัดแจ้งกว่านี้แล้ว

การชุมชน

๑. การใช้กำลังบังคับหรือวิธีการอื่นใดเพื่อการชุมชนซึ่งมีอยู่ตามประเพณีนั้นทั้งหมด เพื่อเป็นทางเดียวที่จะบรรลุวัตถุประสงค์คอมมูนิสต์

หลวงประดิษฐ์ฯ– คำว่าระเบียบการชุมชนซึ่งมีอยู่ตามประเพณีนั้น ขอซ้อมความเข้าใจในความหมายเสียก่อน หมายความถึงการครอบครัว....ฉะนี้ไม่ใช่หรือ

เซอร์ โรเบอร์ต– หมายความว่าการครอบครัว การปกครอง การแบ่งชั้นและโครงร่างของชุมนุมชาวทั้งมวล แต่ข้อสำคัญอยู่ที่ว่าจะกระทำการเปลี่ยนแปลง "หนึ่งให้ตั้งหนึ่งกันใหม่" หรือจะเปลี่ยนแปลงทางวิถีทางรัฐธรรมนูญ ถ้าเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างตั้งหนึ่งกันใหม่แล้ว จึงจะเป็นลักษณะส่วนหนึ่งของคอมมูนิสต์

หลวงประดิษฐ์ฯ– ไม่มีความคิดที่จะเปลี่ยนแปลง เป็นการนับหนึ่งใหม่เลย ในการปกครองข้าพเจ้าเคยมีไว้ในรัฐธรรมนูญดังกล่าวแล้วข้างต้น ในการครอบครัวข้าพเจ้าก็ได้มีส่วนร่างประมวลกฎหมายแพ่งในเรื่องนี้ และความเป็นของข้าพเจ้าในเรื่องนี้ก็เป็นไปในทางรักษาประเพณีของไทย ในทางอื่น ๆ ก็เหมือนกัน หลักประเพณีอันเหมาะสมแก่สมัยก็ตั้งใจที่จะรักษาไว้ ส่วนในข้อที่จะได้แก้ไข ก็จะได้แก้ไขตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ ส่วนการเปลี่ยนแปลงเป็นการนับหนึ่งใหม่นั้น เห็นว่าไม่เป็นประโยชน์ในเรื่องสงครามระหว่างชั้นนั้น ได้พยายามชี้แจงให้คนต่าง ๆ เข้าใจว่าไม่เป็นการบังควร เพราะจะเป็นการทำให้นองเลือดเปล่า ๆ

นายกียอง และเซอร์ โรเบอร์ต – ข้อสำคัญอยู่ที่การใช้กำลังบังคับในอันที่จะเลิกล้มหลักประเพณีต่าง ๆ แต่ถ้าไม่คิดที่จะใช้กำลังบังคับแล้วก็ไม่เข้าอยู่ในลักษณะคอมมูนิสต์

๒. การกระทำสงครามเนืองนิจในความบงการของพวกปุถุชน เพื่อทำลายกำลังและประเพณีต่าง ๆ ของชุมชนอย่างเก่า และทำลายพวกกระดุมที่อาจโผล่ขึ้นมาใหม่

หลวงประดิษฐ์ฯ– คิดเทเตอร์ชิปหรือลัทธิบงการแผ่นดินนั้น ข้าพเจ้าไม่ชอบเลย ที่ไม่ชอบนั้นไม่ใช่แต่เฉพาะแต่การที่จะให้คนจนเข้าถืออำนาจบงการเท่านั้น ถึงแม้ว่าคนชั้นอื่นจะเข้ายึดอำนาจบงการแผ่นดินก็ไม่เห็นชอบด้วยเหมือนกัน

๓. การเลิกมฤดก

หลวงประดิษฐ์– ไม่มีความคิดที่จะเลิกมฤดกเลย นายกียองย่อมทราบอยู่ว่า ในการร่างประมวลกฎหมายแพ่ง ข้าพเจ้าเคยสนับสนุนให้มีประมวลมฤดกอยู่ด้วย

การโภคกิจ

[illegible] ซึ่งกิจการเอกชน(นายทุน) ใหญ่ ๆ ทั้งหมด เช่น โรงงาน การงานเมืองแร่ โรงไฟฟ้า รถไฟ การขนส่ง การคมนาคม อสังหาริมทรัพย์ ที่ดินใหญ่ ๆ เครื่องจักร ฯลฯ

หลวงประดิษฐ์ฯ– ไม่มีความคิดเช่นนี้เลย มีเหตุผลเหมือนกับที่ได้กล่าวมาแล้ว ว่าด้วยลักษณะการคลัง ข้าพเจ้ายืนยันว่า มีความเลื่อมใสในทรัพย์สินของเอกชน

๒. การโอนอสังหาริมทรัพย์ ที่ดิน ซึ่งได้ริบมานั้นให้แก่ชาวนา

๓. ต่อจากนั้นห้ามมิให้ซื้อขายที่ดินซึ่งได้โอนมานั้น

๔. ริบอสังหาริมทรัพย์ บ้านเรือนใหญ่ ๆ และย้ายพวกเจ้าของและคนจนไปอยู่ในบ้านเรือนและถิ่นที่อยู่ของเศรษฐีหรือกระฎุมภี

๕. การเพิกถอน การจำนอง อันเป็นการเสียหายแก่ชาวนาที่ยากจน

หลวงประดิษฐ์ฯ– คำตอบสำหรับ ๒,๓,๔,๕ ก็เช่นเดียวกัน เพราะเป็นลักษณะเนื่องมาจาก ๑. แต่ถ้อยคำในข้อ ๕ ที่ว่า "การเพิกถอนจำนองอันเป็นที่เสียหายแก่ชาวนาที่จน" นั้นดูยังกำกวมอยู่

เซอร์ โรเบอร์ต– เห็นด้วยและรับว่าคิดจะไปคิดแก้ไขเสียใหม่ให้เหมาะ และชี้แจงว่าอาจเป็นที่พึงปรารถนาที่จะบรรเทาทุกข์บางอย่างให้แก่ชาวนาที่จน ในเรื่องการจำนอง ข้อสำคัญมีอยู่ที่ว่า จะต้องใช้วิธีการตามรัฐธรรมนูญเท่านั้นเอง

หลวงประดิษฐ์ฯ– รับรองว่าถ้าจะทำการใด ๆ [illegible] การจำนอง เช่นที่ว่านั้นแล้ว ก็จะได้ทำโดยวิธีการตามรัฐธรรมนูญ [illegible] ให้มีการปราณีปรานอมเป็นเค้าเ

๖. บังคับให้ทุกคนทำงาน "ใครไม่ทำงานก็ไม่ให้กิน"

ข้อ ๖ เอาไว้พิจารณากันใหม่

๗. สัมพันธไมตรีทางโภคกิจอย่างแข็งแรงกับสหประชาธิปัตย์โซเวียต

หลวงประดิษฐ์ฯ ไม่คิดทำสัมพันธไมตรีเช่นนั้น แต่ถ้อยคำยังกำกวมอยู่ คงไม่หมายความถึงสัญญาค้าขาย อย่างเช่น อังกฤษและอเมริกาทำ

เซอร์ โรเบอร์ต– เห็นด้วยและว่าจะได้คิดแก้ไขถ้อยคำให้กระชับขึ้นในการที่จะไปคิดร่างข้อ ๖ ใหม่นั้น เซอร์โรเบอร์ตอยากทราบความคิดเห็นของหลวงประดิษฐ์ฯ ในเรื่องการบังคับให้ทำงานนั้นว่า มีอยู่อย่างไรบ้าง

หลวงประดิษฐ์ฯ– ฐานะการณ์เป็นไปในประเทศสยามเวลานี้ ต่างกับที่เป็นอยู่ในประเทศทะวันตก กล่าวคือ ในประเทศสยามคนชั้นกลาง (บูจัวส์) เป็นคนที่ทำงาน ชาวนาเสียอีกมีเวลาว่างมากซึ่งชวนจะให้เกียจคร้าน และใช้เวลาที่ว่างนั้นในทางไม่พึงปราถนา เช่น การเสพย์สุรายาเมา และการปล้นสดมภ์เป็นต้น ซึ่งเราควรจะคิดแก้ไข อนึ่งคนไม่มีงานทำในกรุงเทพฯ นี้ก็มีมาก เขาทั้งหลายนี้จึงควรมีอาชีพเป็นหลักแหล่ง จะได้เป็นทางป้องกันมิให้คนเหล่านี้ [illegible] ส่วนเอาอาชีพนั้นจะให้เลือกเอาได้ตามใจชอบ ไม่บังคับว่าต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้ เป็นแต่ว่าขอให้มีอาชีพเท่านั้น

นายกียอง– ที่หลวงประดิษฐ์ฯว่ามานี้ ก็คือจะจัดการเพื่อความปลอดภัยแก่ชุมชน ป้องกันมิให้ผู้ที่ไม่มีอาชีพไปกระทำความผิดทางอาญา มิใช่ว่าจะไปบังคับผู้ที่มีอาชีพอยู่แล้วให้ทำงาน

หลวงประดิษฐ์– ชี้แจงเพิ่มเติมต่อไปว่า คนที่เกาะกินตามวัดก็มี และถ้าเลิกรัชชูปการเสียคนจะยิ่งขี้เกียจยิ่งขึ้น ถ้าคนไม่ทำงานประเทศก็จะไม่เจริญ ข้าพเจ้าจะให้คนเหล่านี้แหละมีอาชีพ และมิได้มีความมุ่งหมายที่จะบังคับให้คนชั้นกลาง (บูจัวส์) ทำงาน

เซอร์ โรเบอร์ต พวกคอมมูนิสต์นั้นเป็นประเภทที่ต่อพวกบูร์จัวส์ แต่หลวงประดิษฐ์ฯ ไม่เป็น เจ้าชายแห่งเวลส์ก็สนพระทัยอย่างเดียวกับหลวงประดิษฐ์ฯ เหมือนกัน คือในการจัดหางานให้แก่ยุพชนที่ไม่มีงานทำ ถ้ามีงานประดิษฐ์ฯ ให้ทำแล้วก็คงจะจัดการได้สำเร็จ แต่ถ้าไม่มีงานให้ทำแล้วก็คงจะจัดการได้ด้วยยาก จะทำได้ก็แต่การกวดขันรุงรังเกี่ยวกับการเที่ยวเตร่ของคนที่ไม่มีงานทำให้ทำงานในค่ายทำงาน

หลวงประดิษฐ์– คิดจะให้ทำงานเลี้ยงชีพ เช่น ไก่ ปลูกผัก ปลาเองบ้างดังที่ได้เคยทำแล้วที่ภูเก็ต แต่ว่าการทำนี้ก็ต้องกระทำด้วยกฎหมาย ซึ่งจะต้องผ่านสภาผู้แทนราษฎรตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ ที่ตำรีห์ไว้นั้นก็คือ คิดจะออกกฎหมายให้คนมีอาชีพและบำรุงการศึกษาวิชาชีพ

ส่วนข้อ ๖ นั้น หลวงประดิษฐ์ฯ ชี้แจงว่า อยากจะให้เอาออก เพราะว่า ถ้าทิ้งไว้คนจะเข้าใจผิดว่า พระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารและพระราชบัญญัติตัดสินคดีคนจรจัด และคนที่เคยต้องโทษหลายครั้ง พระราชบัญญัติรัชชูปการที่มีบทบังคับให้คนทำงานบางอย่างนั้น จะ

เข้ายู่ในลักษณะคอมมูนิสต์ และจะมีคนขอให้เลิกกฎหมายนี้เสีย ดังที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ขอให้ยกเลิกพระราชบัญญัติเกณฑ์จ้างแล้ว

เซอร์ โรเบอร์ต– ถ้าจะเอาข้อ ๖ ออกเสียแล้ว หลวงหลวงประดิษฐ์ฯ จะไม่มีช่องทางที่จะแสดงความเห็นในเรื่องบังคับคนให้มีอาชีพ

ประธานกรรมาธิการ ชี้แจงว่า– หลวงประดิษฐ์ฯ ให้คำมั่นแก่รัฐบาลไว้แล้วว่า จะไม่ใช้วิธีใหม่ใด ๆ ที่จะบังคับซื้อที่ดิน และวิธีบังคับจ้างแรงงานเป็นวิธีบำรุงโภคกิจ เพราะฉะนั้นถ้าจะเอาข้อ ๖ ออกและให้กรรมาธิการถามความเห็นหลวงประดิษฐ์ฯ เนื่องในคำมั่นนั้น ๆ ก็ได้

นายกี๋ยอง การบังคับมีลักษณะต่าง ๆ กัน การบังคับอย่างทาสนั้น คือการเลิกร้างรายได้และมฤดก แต่การบังคับอย่างนาซีนั้นเป็นการบังคับในฐานะที่เป็นหน้าที่ของพลเมือง และการบังคับอีกอย่างหนึ่งก็คือ มนุษย์สงเคราะห์ของสันนิบาตชาติ

หลวงประดิษฐ์ฯ เท่าที่จะคิดกระทำนั้น คือแบบมนุษย์สงเคราะห์ของสันนิบาตชาติ และเพื่อให้พลเมืองได้มีอาชีพและหางานให้พลเมืองทำ

การประชุมครั้งที่ ๑

วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๕

เวลา ๙.๐๕–๑๒.๔๕ น.

เมื่อได้แก้ไขร่างรายงานการประชุมครั้งที่ ๑ แล้ว ที่ประชุมได้ตกลงแก้ลักษณะการโภคกิจข้อ ๕ เป็นการบรรเทาภาระหนี้สินของชาวนาที่ยากจน โดยเลิกล้างการจำนองเกี่ยวกับที่นา (กำหนดการมอสโควหน้า ๒๘ กำหนดการปรังเศสหน้า ๔๙)

หลวงประดิษฐ์ฯ – ข้าพเจ้าไม่เข้าใจว่า หมายความถึงการเลิกล้างโดยไม่มีค่าทดแทน ถ้าเช่นนั้นจะเติมคำว่า "โดยไม่มีค่าตอบแทน" ลงไปได้หรือไม่

เซอร์ โรเบอร์ต– ความหมายก็เป็นอย่างเดียวกับหลวงประดิษฐ์ฯ ว่านั้น แต่คำว่า "โดยไม่มีค่าทดแทน" ไม่มีอยู่ในกำหนดการซึ่งเป็นต้นฉบับ

เพราะฉะนั้นจึงไม่ควรจะเติมคำเหล่านี้ลงไปและชี้แจงว่าคำอังกฤษว่า annual นั้น มีนัยอยู่แล้วว่า "ไม่มีค่าทดแทน"

ประธานกรรมาธิการ ชี้แจงว่า "เลิกล้าง" ในภาษาไทยก็มีนัยเช่นเดียวกัน

พระยาศรีสังกรและพระยานลราชสุวัจน์เห็นพ้องด้วยที่ประชุมได้ตกลงแก้ลักษณะการโภคกิจข้อ ๗ (ซึ่งบัดนี้แก้เป็นข้อ ๖) ดังนี้ "การรวมริบปลิดในที่ซึ่งเข้ากับบรรดาที่ริบปลิดโอนเป็นของ ฯ เพื่อให้เป็นสหปาลีรัฐสากล เพื่อรวมบรรดาคนเข้าเป็นหมู่ให้เป็น

อันหนึ่งอันเดียวกันในทางโภคกิจ โดยให้อยู่ในระเบียบการโภคกิจโซซลิสต์สากลอันเดียวกัน (กำหนดการมอสโคว์ข้อ ๔๘)"

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ข้าพเจ้าไม่มีความคิดเช่นนี้เลย ข้าพเจ้าไม่คิดที่จะตั้งรัฐบาลโซเวียตหรือจะให้รัฐบาลสยามเข้าร่วมเป็นสาธารณรัฐโซเวียตเลย ส่วนลักษณะการโภคกิจข้อ ๖ นั้น เดี๋ยวนี้มีการอภิปรายกันมาก

นายทียอง – เมื่อได้อ่านกำหนดการนาซีดูแล้วได้พบข้อความว่า จะเลิกล้างบรรดารายได้ที่มิได้เนื่องมาจากแรงงาน เหมือนกัน (กำหนดการ ค.ศ. ๑๙๒๐ ข้อ ๑๑ Direction on Obligatory ๑๙๒๖ Work Item ๒) มฤดกก็อยู่ในเกณฑ์ที่จะเลิกล้างอันนี้เหมือนกัน ถึงแม้ว่าฮิตเลอร์ยังมิได้ดำเนินการอันนี้ (และตามหลักข้าพเจ้าก็ไม่คิดว่าฮิตเลอร์จะดำเนินการถึงเพียงนี้) แต่ในกำหนดการของนาซีก็ได้มีเหตุการณ์บังคับให้มีหลักการดังนี้ ซึ่งแต่เดิมเป็นของคอมมูนิสต์นั้นมาบรรจุไว้ด้วย และนัยว่าในนโยบายฟาสซิสต์ก็มีอยู่ด้วยเหมือนกัน (ดู Laurent National Socialism) เพราะฉะนั้น ยันที่จริงก็ควรจะถอนเอาลักษณะข้อ ๖ นี้ออกเสียแต่ทว่าถ้าจะทำเช่นนั้นอาจมีผู้เข้าใจผิดได้ว่า เอาออก เพราะจะทำให้หลวงประดิษฐ์ ฯ อึดอัดในการตอบ แต่อันที่จริงตาม คำชี้แจงของหลวงประดิษฐ์ ฯ ในการประชุมครั้งที่แล้วมาก็ปรากฏว่าความเห็น

ที่เดียว เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงเห็นว่า ถ้าจะมีข้อความ [illegible] ไว้ในเรื่องการบังคับให้ทำงานนี้บ้างแล้ว ก็จะเป็นประโยชน์แก่หลวงประดิษฐ์ ฯ เอง ส่วนข้อความที่จะบรรจุนั้น ข้าพเจ้าใคร่จะใช้ถ้อยคำในกำหนดการมอสโคว์หน้า ๑๙ นั่นเอง คือว่า "งานเป็นความจำเป็นอย่างหนึ่งแก่ชีวิต" ซึ่งมีความหมาย ๒ นัย คือ

๑. ความจำเป็นต้องบังคับให้ทำงาน และ

๒. จำเป็นเพราะไม่มีทางหาเลี้ยงชีพทางอื่นนอกจากการทำงาน

เซอร์ โรเบอร์ต – เราจะต้องดำเนินการด้วยความระมัดระวัง เพราะว่าพวกคอมมูนิสต์ก็ใช้ความระมัดระวังและความเฉลียวฉลาดมาก ในการที่จะวางหลักข้อนี้ ตามที่ [illegible] ว่า คณะคอมมูนิสต์จะให้โอกาสให้ทุกคนได้ทำงาน และมีอีกเหตุผลหนึ่งว่า เมื่อได้ตั้งรัฐคอมมูนิสต์ขึ้นแล้ว การบังคับใดๆ ก็จะหมดสิ้นลง ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ในชั้นที่สุดการบังคับให้ทำงานไม่ใช่อุดมคติของคอมมูนิสต์ ส่วนความจำเป็นที่จะต้องทำงานนั้น เนื่องมาจากสภาพของรัฐคอมมูนิสต์ ซึ่งทุกคนจะต้องทำงานอยู่เอง คำว่า "ความจำเป็น" นี้ เป็นคำกำกวม และพวกคอมมูนิสต์ก็ตั้งใจให้ใช้เป็นคำกำกวม แต่ถ้าจะเอาคำหนดการมอสโคว์และกำหนดการ [illegible] รวมกันเข้าแล้ว [illegible]

"การใช้หลักที่ว่า ผู้ใดที่ไม่ทำงานก็ไม่ให้กิน แก่พวกกระ
ฎุมภีขี้คร้านทั้งมวลโดยไม่มีความปราณีเลย และโดยนัยทั่วไปดำเนิน
ตามแผนการณ์ที่กำหนดไว้ล่วงหน้า ในอันจะใช้แรงงานและกำลัง
ทรัพย์สินทั้งปวง เพื่อบรรลุที่หมายในที่สุดว่า จะให้แรงงานเป็น
ความจำเป็นแห่งชีวิต และมิใช่เป็นแต่เพียงทางหาเลี้ยงชีพเท่านั้น
(ทั้งนี้โดยเลิกล้างกรรมสิทธิเอกชนและการประดิษฐกรรมแบบแข่ง
ขัน)"

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ประเด็นสำคัญอยู่ที่การเลิกล้างรายได้
และมฤดก หรืออยู่ที่การทำงานเป็นจุดสำคัญ

เซอร์ โรเบอร์ต – ถ้าจะพิจารณาหลักให้ถี่ถ้วนแล้วจะ
เป็นการยากลำบากมาก ที่เราจะกระทำได้นั้นคือ คัดเลือกเอาข้อ
ความในกำหนดการต่าง ๆ ของคอมมูนิสต์มาตั้งเป็นลักษณะขึ้น ถ้า
เราใช้ถ้อยคำตั้งที่มีอยู่ในกำหนดการต่าง ๆ แล้ว เราจะได้ไม่ผิดพลาด

นายกียอง – ในการกำหนดการมอสโคว์นั้น ก่อนที่ว่า
"งานจะเป็นความจำเป็นแห่งชีวิตได้" กล่าวว่า "เมื่อได้เลิกล้าง
กรรมสิทธิเอกชนและทรัพย์สินเอกชนแล้ว" จึงแสดงให้เห็นว่าความ
จำเป็นของงานนั้นเป็นที่หมายในที่สุด

เซอร์ โรเบอร์ต – จริง เป็นที่หมายในที่สุด แต่ทว่าใน
ระหว่างนั้น มีขั้นดำเนินการเป็นขั้น ๆ ไป

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ชาร์ลจีดได้แสดงว่า การบังคับให้

ทำงานนั้นเป็นระเบียบการของโซซลิสต์หลายอย่าง [illegible]
เคร่งครัดแล้ว การเกณฑ์ทหารก็เป็นการบังคับให้[illegible]
ส่วนการวางแผนการณ์นั้น ก็มีคณะอื่น ๆ [illegible]
ใช้วิธีการเช่นนี้เหมือนกัน

นายกียอง – การวางแบบการเป็นวิธีการอย่างหนึ่ง เพราะ
ฉะนั้นควรถอนข้อความตอนนี้ออกได้

เซอร์ โรเบอร์ต – ไม่เห็นควรถอนออก เพราะว่าเป็น
ลักษณะเฉพาะของคอมมูนิสต์

หลวงประดิษฐ์ ฯ – แผนการณ์นั้นแม้เป็นวิธีการไม่ใช่วัตถุ
ที่หมาย อันวิธีการนั้นมีต่าง ๆ นานา เช่นการเลือกตั้งต่าง ๆ
ก็เป็นวิธีอย่างหนึ่งเหมือนกัน

เซอร์ โรเบอร์ต – "แผนการณ์" [illegible]
แผนการณ์เพื่อบรรลุอุดมคติคอมมูนิสต์ แผนการณ์[illegible]
อย่างที่หลวงประดิษฐ์ ฯ ดำริห์อยู่นั้น [illegible]
ข้าพเจ้าได้วิเคราะห์ขึ้นใหม่นี้ [illegible]
ประสงค์ที่จะจำแนกพวกที่มีทางหาเลี้ยงชีพอยู่แล้ว [illegible]
ไม่มีความมุ่งหมายของหลวงประดิษฐ์ ฯ ที่[illegible] จะไม่[illegible]
ต่อประเทศนั้นทำงาน และอีกประการหนึ่ง ความมุ่งหมาย[illegible]
หลวงประดิษฐ์ ฯ ก็มิใช่จะลิกล้างกรรมสิทธิของเอกชนและการประ-
ดิษฐกรรมสิทธิของเอกชนและการประดิษฐกรรมแบบแข่งขัน

หลวงประดิษฐ์ ฯ – แต่ถ้าบรรจุข้อความซึ่งเข้าใจยากลงไปแล้ว มหาชนเขาจะเข้าใจผิดไปได้ว่า การบังคับให้ทำงานทุกอย่างทุกชนิดมีลักษณะเป็นคอมมูนิสต์

นายกียอง – ปัญหาที่ว่า เราจะถือที่หมายในที่สุดเป็นใหญ่หรือขั้นดำเนินการในระหว่างเป็นใหญ่

ประธานกรรมาธิการ – จะกลับข้อความที่เรียงไว้นั้น โดยเอาตอนท้ายไปไว้ตอนต้น และเอาตอนต้นมาไว้ตอนท้ายได้หรือไม่

เซอร์ ไรเบอร์ด – ควรจะรักษาลำดับนี้ไว้ เพราะได้เอาข้อความซึ่งเกี่ยวข้องดำเนินการในระหว่างไว้ข้างต้น และข้อความความที่เกี่ยวด้วยที่หมายในที่สุดไว้ข้างหลัง

หลวงประดิษฐ์ ฯ – จะถอนข้อ ๖ ออกเสียแล้ว ให้ข้าพเจ้าแสดงความเห็นในเรื่องบังคับให้มีอาชีพในเมื่อกรรมาธิการถามถึงคำมั่นซึ่งข้าพเจ้าได้ให้ไว้แก่รัฐบาล ทั้งที่กรรมาธิการได้แนะไว้นั้นไม่ได้เหรอ

ประธานกรรมาธิการ – เมื่อผู้เชี่ยวชาญทั้งสองไม่ตกลงกัน ลักษณะข้อ ๖ นี้ก็ควรจะถอนออกจากบันทึกรวม และเอาไปใส่ไว้ในบันทึกอุปกรณ์ของผู้เชี่ยวชาญแต่ละท่าน เรื่องต่าง ๆ ที่มีอยู่ในบันทึกอุปกรณ์นั้น จะได้ขอให้หลวงประดิษฐ์ ฯ แสดงความเห็น และจะได้มีข้อความกล่าวไว้ในรายงานของคณะกรรมาธิการถึงผู้แทนราษฎรเหมือนกัน

ที่ประชุมตกลงตามนี้ เป็นอันว่า เซอร์ โรเบอร์ต กียองจะร่างบันทึกอุปกรณ์เพิ่มเติมมา ส่วนข้อความเซอร์ โรเบอร์ตจะใช้ข้อความที่เล่ามาแล้วข้างต้น ส่วนนายกียองนั้นจะใช้ข้อความว่า "เนื่องจากการเลิกล้างกรรมสิทธิ์เอกชนและการรวมสิทธิ์เอกชนนั้น พึงทำให้งานเป็นความจำเป็นแห่งชีวิตสำหรับคนทั้ง ๆ ไป"

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ลักษณะต่าง ๆ [illegible] ไว้นั้น ถ้ากระทำตามลักษณะเดียวเช่นลักษณะโภคกิจ

ข้อที่ ๔ ที่ว่า "ริบอสังหาริมทรัพย์บ้านเรือนในหมู่ ๆ และย้ายคนงานหรือคนจนไปอยู่ในบ้านเรือนและที่ดินที่อยู่ของคนชั้นกระฎุมพี" ดังนี้จะเป็นคอมมูนิสต์ไปหรือไม่ หรือว่าจะต้องกระทำตามลักษณะทุกอย่างแล้วจึงจะเป็นคอมมูนิสต์

เซอร์ไรเบอร์ด และนายกียอง – [illegible] ลักษณะอันเดียวก็อาจจะทำให้เป็นคอมมูนิสต์ได้ แล้วแต่ผู้มีหน้าที่วินิจฉัยว่าอย่างไร

ประธานกรรมาธิการ – [illegible] เพิ่มเติมดังกล่าวไปนี้

ประธานกรรมาธิการ – ขณะนี้หลวงจะมีความเห็นอย่างไรในเรื่องศาสนา

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ศาสนานั้นจำเป็นต้องมี แต่ใครจะถือศาสนาอย่างไรก็ตาม ทุกคนพึงมีศาสนา แต่เมื่อมีศาสนาอยู่แล้ว ข้าพเจ้าไม่คิดที่จะล้างล้มศาสนาเลย

ประธานกรรมาธิการ -- คำมั่นที่คุณหลวงให้ไว้แก่รัฐบาลก่อนว่า จะไม่ใช้วิธีใหม่ใด ๆ ที่จะบังคับซื้อที่ดิน และบังคับจ้างแรงงานเป็นวิธีการบำรุงโภคกิจนั้น สำหรับรัฐบาลนี้ก็ยังเป็นการใช้ได้อยู่หรืออย่างไร

หลวงประดิษฐ์ ฯ -- สำหรับรัฐบาลนี้ก็เป็นอันใช้ได้อย่างเดียวกัน การคิดจะบังคับให้คนมีอาชีพ ก็คิดจะดำเนินตามมนุษย์สงเคราะห์ของสันนิบาตชาติ เพื่อหางานให้คนทำและให้คนมีอาชีพเท่านั้น หาได้คิดจะดำเนินตามวิธีการของคอมมูนิสต์หรือของนาซีไม่

ประธานกรรมาธิการ -- หลักความเห็นที่คุณหลวงแสดงมาทั้งนี้ เป็นหลักการซึ่งคิดเห็นมาแต่ก่อนมิใช่ชั่วแต่ขณะนี้หรืออย่างไร

หลวงประดิษฐ์ ฯ -- เป็นหลักความเห็นที่คิดเห็นมาแต่ก่อน

เซอร์ โรเบอร์ต -- ความเห็นของคนย่อมเปลี่ยนแปลงเป็นครั้งเป็นคราว ข้อสำคัญก็คือในเวลานี้มีความเห็นอย่างไร

หลวงประดิษฐ์ ฯ -- ในหลักความเห็นข้าพเจ้ามิได้เปลี่ยนแปลงอย่างไร

ประธานกรรมาธิการ -- เซอร์ โรเบอร์ต และนายกียองเห็นว่า หลวงประดิษฐ์ ฯ ได้แสดงความเห็นในลักษณะต่าง ๆของคอมมูนิสต์ดังที่มีอยู่ในบันทึกรวมนั้นนั้นครบถ้วนทุกข้อแล้วหรือยัง

เซอร์ โรเบอร์ต และนายกียอง -- ตอบครบถ้วนแล้วทุกข้อแล้ว

เซอร์ โรเบอร์ต ข้าพเจ้ายังไม่เข้าใจแจ่มแจ้งในความคิดเห็นของหลวงประดิษฐ์ ฯ ในเรื่องบังคับให้คนมีอาชีพว่าจะทำหรือไม่ จะใคร่ให้ถอนข้อ ๖ ออก

หลวงประดิษฐ์ ฯ [illegible] ด้วยการบังคับคนให้ทำงานไว้ในบันทึกรวมนั้น [illegible] ตามหลักวิชาการ ไม่ใช่เป็นหลักสำคัญของลัทธิคอมมูนิสต์ แต่หากเป็นวิธีการดำเนินการอย่างหนึ่งเท่านั้น ซึ่งคณะนาซีและคณะอื่น ๆ ก็นำเอาไปใช้เหมือนกัน และตามชาลส์จีดได้แสดงไว้ก็ปรากฏว่าเป็นการเกี่ยวกับวิภาคกรรม (การแบ่งสรรพ์โภคทรัพย์) มากกว่าประดิษฐกรรม (การบังเกิดโภคทรัพย์) ในเรื่องที่ดินนั้น เมื่อก่อนปิดสภาข้าพเจ้าก็ได้แถลงไปที่ประชุมคณะรัฐมนตรี และได้มีหนังสือไปยังเจ้าคุณทรง ฯ ว่าข้อความในคำโครงการเศรษฐกิจของข้าพเจ้านั้น เป็นแต่เพียงเค้าความ ซึ่งจะแก้ไขอย่างใดก็ได้ ข้าพเจ้ามีความมุ่งหมายที่จะตั้งระเบียบวิธีการไว้ให้รัฐบาลซื้อที่ดิน แต่มิใช่เป็นการบังคับให้บุคคลขายที่ดิน เป็นแต่ว่าใครสมัครขายก็ให้รัฐบาลเข้าซื้อเอา

อนึ่ง เรื่องการบังคับทำงานนั้น หนังสือที่ชาวโซเวียตแต่งชื่อว่า Travail Libre en Travail Force (G. Fourcache) ก็อ้างว่าไม่มีการบังคับ กลับชักทอดมาให้เป็นคติของประเทศที่ถือ

ลัทธิเศรษฐนิยม และทั้งสุภาษิตว่า "ใครไม่ทำงานก็ไม่ได้กิน" ซึ่งพบในกำหนดการคอมมูนิสต์นั้น ก็เนื่องมาจากคำภีร์ไบเบิล (ไตรปิฎกของศาสนาคริสต์นั่นเอง) คือคำสอนของนักบุญชื่อว่า ปอล มีว่า "For also when we were with you, this we declare to you that if any man will not work; neither let him eat."

และศาสตราจารย์จิ๊ดก็อ้างว่า สุภาษิตนี้ขอยืมไปจากเซนต์-ปอล (Gide: Communist and Co-operative Colonies, P. 26)

ประธานกรรมาธิการ – หนังสือของหลวงประดิษฐ์ ฯ ถึงเจ้าคุณทรง ฯ ที่ว่านี้ ได้นำสำเนาทูลเกล้า ฯ ถวาย ก่อนที่จะตกลงเรียกหลวงประดิษฐ์ ฯ กลับเข้ามาแล้ว

การประชุมครั้งที่ ๔

วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๖

เวลา ๙.๑๐ – ๑.๔๕ น.

ประธานกรรมาธิการ – ท่านหลวงเป็นสมาชิกหรือเกี่ยวพันกับคณะคอมมูนิสต์ระหว่างประเทศอย่างไรหรือไม่

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ไม่ได้เป็นสมาชิกหรือเกี่ยวพันกับคณะคอมมูนิสต์อย่างไรเลย

เซอร์ โรเบอร์ต – หลวงประดิษฐ์ ฯ คิดจะยกเลิกการอุดหนุน ซึ่งรัฐบาลอุดหนุนคณะสงฆ์อยู่นั้นหรือไม่

หลวงประดิษฐ์ ฯ – มิได้คิดเลย ตรงกันข้าม เมื่อครั้งรัฐบาลพระยามโน ฯ คิดจะยกเลิกกฐินหลวงบางวัดเสีย เพราะเป็นการเปลืองพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ จึงจะให้เป็นกฐินราษฎรเสีย ข้าพเจ้ายังได้คัดค้านและได้เสนอว่า ให้เอาเงินกระทรวงธรรมการออกแทน

เซอร์ โรเบอร์ต – หลวงประดิษฐ์ ฯ เห็นด้วยในการที่คณะสงฆ์จะร่วมมือกับรัฐบาลในการศึกษาหรือไม่

หลวงประดิษฐ์ ฯ – อยากจะให้ร่วมมือ ในข้อที่ว่าคณะสงฆ์ในเมืองไทยไม่ค่อยอยากจะมาเกี่ยวข้องกับทางฝ่ายอาณาจักร ซึ่งต่างกับที่เป็นอยู่ในประเทศทั้งหลาย แต่ข้าพเจ้าเองอยากจะให้คณะสงฆ์มาร่วมมือกับรัฐบาลในการศึกษาอบรม

นายกียอง – ปัญหาเหล่านี้อยู่นอกกำหนดการคอมมูนิสต์

ประธานกรรมาธิการ – คำตอบของหลวงประดิษฐ์ ฯ ที่ตอบเซอร์โรเบอร์ตนี้ ข้าพเจ้าจะได้บรรทึกไว้ในรายงานการประชุม แต่จะไม่เติมลงในรายงานของคณะกรรมาธิการเสนอสภา

ประธานกรรมาธิการ – ขอให้คณะกรรมาธิการลงมติว่าตามที่ได้สอบสวนมานี้ เห็นว่าหลวงประดิษฐ์ ฯ ปราศจากมลทินในการที่ได้มีคำกล่าวหาในสมัยรัฐบาลพระยามโน ฯ ว่าเป็นคอมมูนิสต์หรือไม่

คณะกรรมาธิการ ลงมติเป็นเอกฉันท์ว่าหลวงประดิษฐ์ฯ ไม่มีมลทินเป็นคอมมูนิสต์ดังที่กล่าวหานั้นเลย

ส่วนเอกสารและสำเนาที่จะส่งไปยังสภา เพื่อประกอบรายงานของคณะกรรมาธิการนั้น ที่ประชุมตกลงให้กำหนดการต่าง ๆ กับบรรทึกรวมและบรรทึกอุปกรณ์ของผู้เชี่ยวชาญนั้นไป ส่วนรายงานการประชุมนั้นตกลงว่า สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจะขอดูได้ที่สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร คณะกรรมาธิการไม่ขัดข้อง

ประธานคณะกรรมาธิการ – ขอขอบใจผู้เชี่ยวชาญทั้งสองที่ได้ช่วยเหลือเป็นอย่างดี

ผู้เชี่ยวชาญทั้งสอง – ขอขอบคุณประธานกรรมาธิการที่ได้ดำเนินการประชุมมาเป็นอย่างดี ทั้งได้แปลข้อความที่ยาก ๆ จากไทยเป็นอังกฤษ จากอังกฤษเป็นไทยให้สดวกด้วย

หลวงประดิษฐ์ ฯ – ขอขอบพระคุณกรรมาธิการผู้เชี่ยวชาญ ที่ได้พิจารณาเรื่องที่ยากนี้ด้วยความยุติธรรม

บันทึก
คอมมูนิสต์คืออะไร
ของ
อาร์. กียอง และ อาร์. อี. ยอลแลนด์

๑. คอมมูนิสต์ (ลัทธินิยมมวลชนหรือสรรพสาธารณนิยม) นั้น มักจะวิเคราะห์ศัพท์กันว่า เป็นการก่อร่างสร้างองค์การเมืองเสียใหม่ ตามทำนองโซชลิสต์ (ลัทธินิยมชุมนุมชนหรือสังคมนิยม) รูปใดรูปหนึ่งโดยอาศัยแผนการเลิกทรัพย์สินเอกชนและโอนทุกสิ่งทุกอย่าง ซึ่งเอกชนครอบครองอยู่ก่อนนั้นไปเป็นของรัฐ แล้วรัฐรับภาระในการแบ่งสรรพ์การงานให้แก่พลเมืองแต่ละคน และแบ่งกำไรในระหว่างพลเมืองนั้น ๆ โดยทั่วกัน

๒. ศัพท์นี้ ในอดีตได้ใช้หมายความว่า ขบวนการจัดระเบียบชุมชน โดยมีการเลิกกรรมสิทธิเอกชนและมอบให้ทั้งหมดให้เป็นของมวลชน พวกคริสเตียนในยุคต้น ได้ถือทุกสิ่งทุกอย่างซึ่งตนมีอยู่นั้นเข้าเป็นของกลาง [illegible] กลางนั้นมาใช้ตามที่ต้องการ มหาบุรุษ[illegible] เช่น ธอมัสมอร์ แซงซ์ซีมอง ฟูริเอร์ และวอเวงว่าไว้ว่า ยาพิษความรู้สึกสังเวชเป็นอย่างยิ่งในความยากจนเข็ญใจของคนเจน และอาศัยความปรารถนาอันแรงกล้า ในอันจะยกความสุขความสบาย ความปรองดอง เป็นพี่เป็นน้อง และความก้าวหน้าทางศีลธรรมของมนุษยชาติให้ลุระดับที่สูงขึ้น จึงได้วางแผนการณ์ชุมชนเชิงยุคมติว่า จะ

ให้สมาชิกในชุมชนนั้นถือทรัพย์ต่าง ๆ เป็นของกลางรวมกัน แล้วจะได้มีชีวิตเป็นศรีสุขปราศจากความกังวลทั้งปวง จะได้รับเครื่องอยู่กินนุ่งห่ม รับการศึกษา และรับความพิทักษ์รักษาจากรัฐ ซึ่งจะได้บันงานอันพึงจะกระทำเพื่อความสวัสดีของมวลชนนั้น ให้แก่สมาชิกแต่ละคนตามส่วนที่สมควร

อุดมคติทั้งนี้ ได้มีผู้สนับสนุนในประเทศมากหลายเกือบทุกยุคทุกสมัย และเป็นอุดมคติที่มีเสน่ห์อย่างแปลกปลาดจับใจยุพชน ซึ่งมีความรู้สึกแรงกล้า และมีใจไหวติงต่อคติต่าง ๆ

๓. ในวาระต่าง ๆ เป็นลำดับมา ได้มีคณะชนเฉพาะอย่างยิ่งในอเมริกาสละกรรมสิทธิทรัพย์สินเอกชนแล้วยังชีพตามทฤษฎีคอมมูนิสต์ แต่สมาคมเช่นว่านี้หายากที่ได้ดำรงอยู่นาน

๔. นอกจากการทดลองกระท่อนกระแท่นชั่วครั้งคราวเหล่านี้แล้ว แนวความคิดที่จะรวมกรรมสิทธิเป็นของกลางนั้น ยังได้มีอิทธิพลอันลึกซึ้ง เป็นเวลาหลายร้อยปีมาแล้ว ในการวิวัฒน์ผันแปร (evolution) ของมนุษยชาติในทางการชุมชน ทางการโภคกิจและทางการเมือง

หลักที่ว่า เอกชนจะต้องมีส่วนพลีในการบำรุงรักษากิจการอันเป็นสาธารณะ หรือเป็นประโยชน์ที่จะพึงได้รับร่วมกัน เช่นทางหลวง ความสงบเรียบร้อย ระเบียบการท่อระบายสิ่งโสโครก และการประปาสวนสาธารณ บำนาญผู้แก่เฒ่า ฯลฯ นั้น เป็นหลักอันจำเป็น

ส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันและอารยธรรมของเรา ... ต่าง ๆ ที่ใหญ่ ๆ ทั้งในการประกิษฐ์ ฯ (การบังเกิดโภคทรัพย์ production) และการประคน (การจำหน่ายโภคทรัพย์ supply) กับทั้งการดำเนินตามแบบโซชะลิสต์และแบบคอมมิวนิสต์ (ลัทธินิยมปวงชน หรือสมุหนิยม) นานับประการ ก็ได้คติความคิดมาจากคอมมูนิสต์ และในที่สุดกำหนดการของคณะพรรคการเมืองเกือบทุกสี ทุกวรรณ ก็มีแนวความคิดทำนองคอมมูนิสต์ผสมอยู่ด้วยเหมือนกัน

เพราะฉะนั้น ถ้าจะพูดในเชิงศัพท์แล้ว คำว่า "คอมมูนิสต์" หรือ "คอมมูนิสม์" ก็ไม่มีความหมายอันเป็นตำหนิติเตียนอยู่ประการใดเลย

๕. แต่ในปีท้าย ๆ นี้ ในประเทศที่เดียงสาในการเมืองแล้ว ได้นำคำ "คอมมูนิสต์" มาใช้เป็นเครื่องหมายสำหรับบรรดาวาทะของคณะพรรคการเมืองชนิดหนึ่ง

การที่เป็นมาทั้งนี้ เนื่องมาจากมหาประพันธ์ของคาร์ลมาร์ค (คศ. ๑๘๑๘–๑๘๘๓) เป็นเค้าต้น

คาร์ลมาร์คซ์เป็นนักคิดยิ่งใหญ่คนหนึ่งซึ่งใช้วิธีวิทยาศาสตร์ศึกษาอิทธิพลอันวิธีการโภคกิจมีอยู่ในชีวิตการเมือง

มาร์คซ์ เป็นนักสังคมวิทยา (วิชาว่าด้วยชุมชน Sociology) และวาทะอันเป็นมูลของมาร์คซ์ ซึ่งได้วิวัฒน์แปรผันเอามาจากการศึกษา ระเบียบการอุตสาหกรรม โรงงานกำลังเกิดขึ้นและระเบียบ

การเมืองของปรัสเซียนั้น ได้เป็นประหนึ่งตอร์ปีโดระเบิดทฤษฎีแบบฉบับในเรื่องชุมชน ซึ่งนักโภคศาสตร์แต่ก่อนได้สันนิษฐานเอามาจากระเบียบการเกษตรกรรม ซึ่งครอบคลุมสมัยของเขาอยู่ในหนังสือชื่อว่า "ดัสคาปีตาล" (ทุน) นั้นมาร์คซ์ได้พิจารณาถากถางแห่งวิธีการแคปีตัสสิลม์ (นายทุน)โดยตลอด ทั้งทางประวัติศาสตร์และทางวิพากษ์ มาร์คซ์ได้แสดงโดยแจ่มแจ้งว่า ในการวิวัฒน์ผันแปรทางประวัติศาสตร์นั้น ตัวการประดิษฐกรรมได้กระทำหน้าที่อย่างไร กับได้อธิบายว่ามีอิทธิพลดลบรรดาลรูปองค์การชุมชนอย่างไร และดลบรรดาลคติความคิดอันเป็นที่ตั้งแห่งรูปองค์การชุมชนนั้นอย่างไร

ทฤษฎีของมาร์คซ์มีอยู่ว่าในขั้นที่สุด แนวความคิดและหลักประเพณีของชุมชนในยุคหนึ่งก็เป็นไปตามวิธีการอยู่กินทางโลกนั้นเอง เพราะฉะนั้นถ้าการเปลี่ยนแปลงหลักมูลแห่งวิธีการกินอยู่ทางโลกแล้ว ก็จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงหลักมูลในแนวความคิดและหลักประเพณีของชุมชนนั้นด้วยเหมือนกัน

มาร์คซ์ถือว่า กำลังประดิษฐกรรมซึ่งมนุษย์มีอยู่นั้น มีอยู่อย่างไรและเจริญมาอย่างไร ก็ย่อมบังคับให้ความสัมพันธ์ทางโภคกิจและการชุมชนมีความเกี่ยวเนื่องกันอย่างนั้น ๆ และถือว่าหลักประเพณีของชุมชนสถานใดสถานหนึ่ง ย่อมอนุโลมตามวิธีการประดิษฐกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง

เพราะฉะนั้น ในขั้นที่สุดประวัติศาสตร์การเมืองและวิวัฒนาความรู้ในสมัยใดสมัยหนึ่ง ก็ต้องอนุโลมตามวิธีการประดิษฐกรรมสมัยนั้น ตามความเห็นของมาร์คซ์เห็นว่าความสัมพันธ์ทางโภคกิจมีโครงสร้างอยู่อย่างไร [illegible] เมืองของมวลชนซึ่งอยู่ในโครงสร้างโภคกิจนั้นย่อมมีลักษณะการเมืองย่อมตั้งอยู่เพื่อรักษาภาวะที่จำเป็นสำหรับดำเนินการประดิษฐกรรม และอำนวยอุปกรณ์การยังชีพให้แก่พลเมืองเป็นสำคัญ

๖. แต่มาร์คซ์ถือทฤษฎี (ซึ่งออกจะเป็นที่สงสัยอยู่) ด้วยว่า "มูลค่าแรงงาน" เป็นปัจจัยที่กำหนดมูลค่าแลกเปลี่ยนหรือมูลค่าของตลาดสินค้า และเมื่อพวกนายทุนนั้น ได้ถือผิดไปว่าแรงงานเป็นสินค้าอันหนึ่งจะซื้อขายกัน จึงมีผลดังนี้ คือ พวกนายทุนได้ผูกขาดเอาอุปกรณ์ประดิษฐกรรม ไปไว้เป็นของตนเสียหมดเป็นเหตุอันจำต้องนำมาซึ่งการกดใช้กรรมกร ด้วยเหตุฉะนี้มาร์คซ์จึงเกลียดชังระเบียบการของนายทุนและเชื่อว่าถึงขนาดแล้วที่ชุมชนซึ่งถูกกดใช้เช่นนี้ จะปลดเปลื้องความเป็นเนายของฝ่ายกระฎุมพีที่เป็นนายทุนนั้นเสีย

มาร์คซ์ถือว่าจะกระทำการปลดเปลื้องเช่นนั้นได้ ก็แต่ปลดเปลื้องชุมชนทั่วไป จากบรรดาการกดใช้ การกดขี่ การจำแนกชั้นและการต่อสู้ระหว่างชั้นนั้นเสียให้สิ้นเชิงในคราวเดียวกัน

มาร์กซ์อธิบายว่า คำว่าพวกกระฎุมภี (Bourgeoisie) นั้น มาร์กซ์หมายความถึงชนชั้นนายทุนปัจจุบัน ซึ่งเป็นเจ้าของประกิษฐกรรมทางสังคมนิยม และเป็นผู้ว่าจ้างแรงงานกรรมกรรับจ้าง

ส่วนคำว่า "พวกชนชั้นกรรมาชีพ" (Proletariat) นั้น หมายความถึงชนชั้นคนงานรับจ้างในปัจจุบัน ซึ่งไม่มีอุปกรณ์การประกิษฐกรรมของตนเอง จึงจำต้องขายแรงงานของตน เพื่อจะให้ยังชีพอยู่ได้

"คำป่าวประกาศ" ของคาร์ลมาร์คซ์มีความว่า 'พวกชนชั้นกรรมาชีพจะได้ใช้ความเป็นใหญ่ของเขาในทางการเมือง เพื่อแย่งเอาทุนทั้งหมดมาจากพวกกระฎุมภีเป็นขั้น ๆ ไป แล้วรวมเอาอุปกรณ์ประกิษฐกรรมทั้งหมดมาไว้ในย่านกลางในมือของรัฐ กล่าวคือในมือของพวกชนชั้นกรรมาชีพซึ่งจัดระเบียบขึ้นเป็นชนชั้นถืออำนาจปกครอง

๗. นักวิพากษ์ในปีท้าย ๆ นี้หลายคน แม้ถึงว่ายอมรับว่างานเขียนของมาร์คซ์นั้น มีหลายประการที่มีคุณค่าอันปฏิเสธไม่ได้ แต่ก็ได้อธิบายให้เห็นข้อผิดพลาดเคลื่อนในทางทฤษฎีของมาร์คซ์ในข้อที่ว่าคณะพรรคการเมืองแบ่งแยกกัน ตามชั้นของคนสองจำพวกที่ว่านั้นและชี้แจงว่าตามระเบียบการอุตสาหกรรมและการชุมชนในปัจจุบันนี้มีขั้นการดำรงชีพและขั้นดำเนินการโภคกิจ อยู่ในระหว่างชนทั้งสองนั้นอีกหลายชั้น จึงทำให้เห็นว่า การรวบรัดแบ่งคนออก

เป็นสองชั้นนั้นไม่ตรงต่อความเป็นจริง ผลประโยชน์ซึ่งขัดแย้งกันหนึ่งว่า เป็นเพียงชั่วขณะเท่านั้น อันที่จริงเป็นผลประโยชน์ร่วมกันประเกียวเนื่องกันอย่างแนบแน่น

เพราะฉะนั้น ถ้าจะว่าพวกชนชั้นกรรมาชีพทั้งหมดอยู่ในค่ายหนึ่ง และพวกกระฎุมภีทั้งหมดอยู่ในอีกค่ายหนึ่ง ดังนี้ก็จะไม่เป็นความจริงเลย ในข้อนี้อาจกล่าวข้อความได้อีกมาก ซึ่งนับเป็นข้อความที่สำคัญยิ่ง เพราะว่าเป็นมูลเหตุแห่งการขัดขืนกันระหว่างพวกที่เรียกว่าคอมมูนิสต์และพวกสังคมนิยมประชาธิปไตย ซึ่งต่างก็สนุนโครงการต่าง ๆ ที่จะให้แก้รูปการชุมชนและการเมือง[๑]

ข้อความที่ว่านี้ชี้ให้เห็นว่า ทำไมทฤษฎีที่ถือว่าคณะพรรคการเมืองแบ่งกันตามชั้นทั้งสองนั้น จึงได้เป็นลักษณะเฉพาะของวาทะคอมมูนิสต์ทุก ๆ ประเทศอยู่เท่าทุกวันนี้ และเป็นการช่วยทางให้เราวางบทวิเคราะห์ของคอมมูนิสต์ในปัจจุบันนี้ได้

๘. พวกคอมมูนิสต์เชื่อว่า มีความขัดแย้งอยู่ในระเบียบการโภคกิจปัจจุบันนี้หลายอย่าง ซึ่งจะเห็นได้ว่ากำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในโครงสร้างของการผลิตและการแลกเปลี่ยน

๑. ข้อนี้มีนักประพันธ์หลายคนได้แสดงความคิดเห็นไว้ (ดู Hyndman Ecomomics of Socialism, 1896. P.94); Macdonald: Socialism and Society, 1906. P. 133 ff), Wells: Russia in the Shadow; Shaw: Intelligent Woman's Guide to Socialism and Capitalism, 1929, P. 218) and the Report of the Trade Union Congress, 1930.

โภคกิจนั้น ๆ เขาเหล่านี้ร้องขอให้การศึกษาเป็นการทั่วถึงกัน ให้วางระเบียบการประดิษฐกรรมโดยวางแผนผังโภคกิจสำหรับประชาชาติขึ้น และให้เก็บภาษีอากรเพื่อจะได้แบ่งสรรโภคทรัพย์ระหว่างประชาชาติให้ดียิ่งขึ้น

สรุปความว่า ชีวิตโภคกิจของประชาชาติทุกอย่างทุกประการจะต้องอำนวยมาจากอำนาจกลางแห่งเดียวเพื่อจะได้บรรลุอุดมคติที่จะให้มนุษย์เสมอภาคกัน แต่ต้องเป็นที่เข้าใจว่า ผลประโยชน์ของเอกชนจะต้องเป็นเครื่องค้ำผลประโยชน์ของมวลชน

เท่าที่กล่าวมานี้อุดมคติคอมมูนิสต์ยังไม่ผิดแผกมากนักจากนักอุดมคติของพรรคการเมืองอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก แต่ทว่าคอมมูนิสต์ไปไกลกว่านี้มาก

๙. กำหนดการคอมมูนิสต์ต่างกับกำหนดการของพรรคอื่น ๆ เพราะว่าตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้นเกี่ยวกับทฤษฎีแห่งการสงครามระหว่างชั้นเป็นเหตุ และเพราะฉะนั้นจึงเชื่อว่า การเปลี่ยนแปลงระเบียบการโภคกิจและการเมืองโดยปัจจุบันเพลันพลิกนั้น เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

ทั้งนี้มีข้อแสดงอย่างดีในข้อกำหนดการของพวกคอมมูนิสต์เยอรมัน ซึ่งได้ตั้งขึ้นที่แอร์ฟวร์ตในปี ค.ศ. ๑๘๙๑ ซึ่งมีใจความดังต่อไปนี้

ตามปกติวิสัยแห่งความเจริญทางโภคกิจ พ่อค้าน้อย ๆ จะต้องกลายเป็นผู้รับจ้างหากินโดยไม่มีทรัพย์สินอย่างใดเลย สุดแต่นายทุนและเจ้าของอสังหาริมทรัพย์ใหญ่ ๆ ๒–๓ คนจะกรุณา

ในระยะต่อไป สหธุระกรรม (Trusts) มีมาจะได้มีขึ้นแต่นายทุนและเจ้าของอสังหาริมทรัพย์จะได้ผูกขาดเอาประโยชน์แห่งสหธุระกรรมนั้น ๆ เสีย และพวกคนงานก็จะยากจนลงยิ่งขึ้น สงครามระหว่างชั้นอย่างขมขื่นจะได้เกิดขึ้น ระหว่างพวกกรรมกรกับพวกชนชั้นกรรมาชีพทุกประเทศอุตสาหกรรม และภายในชุมชนก็จะปราศจากความมั่นคงทั่วไปซึ่งจะมีการปรวนแปรเพราะสาหกรรมทำให้ร้ายยิ่งขึ้นเอก

ฐานะการณ์เป็นไปเช่นนี้ก็จะทำให้การงานเหมาะสมกับ และพวกคนงานก็จะได้ยอมเข้าในไขมีความสามารถ ประดิษฐกรรมและวิธีการวิภัชกรรม (แบ่งสรรโภคทรัพย์ Distribution) มารวมเป็นของชุมชน ทั้งนี้ก็จะได้เข้าบรรเทาแม่เค้าแห่งความยากจนซึ่งมีอยู่ในปัจจุบันนี้

ทั้งหมด และใจความทั้งนี้ก็ได้เก็บเอามาบรรจุในคำปราศรัยในการเลือกตั้งของคณะพรรคคอมมูนิสต์ในเยอรมันเท่าทุกวันนี้ด้วย คณะพรรคนั้นปฏิเสธว่า ถ้าจะให้บรรลุรัฐคอมมูนิสต์โดยอาศัยทบวงกรมคณะกรรมาธิการหรือรัฐภาแล้วก็จะไม่มีทางที่จะสำเร็จได้เลยและถือว่าถ้าจะให้[illegible]ได้มีอยู่ทางเดียวคือ ให้มีกรรมกรเข้าในพรรค

แต่ทว่าในการที่จะเข้ามีส่วนในการเลือกตั้งรัฐสภา เพื่อประโยชน์ในการเตรียม "การเล่นงานทีเดียว" (direct action) โดยก่อการระส่ำระสายหรือจัดวางระเบียบเสียก่อน ดังนี้ก็ย่อมทำได้ พวกนี้จึงใช้รัฐสภาและสหบาลกรรมกร (Trade Union) เป็นเครื่องอาศัยไปสู่การปฏิวัติ เขาเน้นข้อที่ว่าเขาเป็นคณะพรรคระหว่างประเทศ และเน้นความสำคัญที่ชนทุก ๆ ชาติจะพึงปรองดองเป็นพี่น้องกัน ยิ่งกว่าพวกคาร์ลมาร์คซ์แต่ก่อนได้เน้นเสียอีก พวกนี้อ้างประโยคสุดท้ายของคำป่าวประกาศคอมมูนิสต์ปี ค.ศ. ๑๘๔๘ นั้นอยู่บ่อย ๆ มีใจความดังต่อไปนี้

"พวกคอมมูนิสต์ดูแคลนในการที่จะซ่อนเร้นความเห็นและความต้องการของตน พวกคอมมูนิสต์ปฏิญาณโดยเปิดเผยว่า จะบรรลุวัตถุประสงค์ได้ก็แต่โดยเลิกล้มระเบียบการชุมชนปัจจุบันเสียด้วยพลการ ชนชั้นที่ถืออำนาจการปกครองอาจประหวั่นต่อการปฏิวัติทำนองคอมมูนิสต์ได้ แต่พวกชนชั้นกรรมาชีพไม่มีทางเสียจะมีเสียก็แต่โซ่ซึ่งล่ามเขาอยู่เท่านั้น พวกชนชั้นกรรมาชีพมีทั้งโลกที่จะชิงชัยได้มา กรรมาชนชั้นกรรมาชีพทุกประเทศของรวมกำลังเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเถิด"

เรารู้ความว่า อุดมคติของพวกคอมมูนิสต์ก็คือสหรัฐสากลซึ่งจะได้ปกครองด้วยแผนผังโครงการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พวกคอมมูนิสต์ไม่ได้คิดเลยว่า สหปาลีโซเวียตเป็นมหารัฐแห่งประชาชาติรัสเซีย โดยที่มีเขตต์แดนการเมืองปัจจุบันนี้บันแดนมา

จากประเทศอื่น ๆ แห่งโลก แต่หากเมื่อว่าเป็นการปกครองโซชะลิสต์ ซึ่งอาจจะขยายออกไปโดยไม่มีที่สิ้นสุด [illegible] เอาเขตต์แดนวันใหม่ ๆ เข้ามาสมทบด้วย ในเมื่อเขาเล็งเห็นว่าเขาพร้อมแล้วที่จะรับเอาลัทธิคอมมูนิสต์

๒. ลัทธิของมาร์คซ์ที่ว่านี้มีฝังอยู่ในการ[illegible]มูนิสต์ของทุกประเทศที่มีคณะพรรคคอมมูนิสต์อยู่

จริงอยู่ พวกคอมมูนิสต์ซึ่งย้อมสีตามแต่ความนิยมของเขาตามพฤติการณ์ห้อมล้อมนั้น ในประเทศหนึ่งซึ่งเขาเป็นโรคร้ายเบียดเบียนอยู่ ก็มักจะมีรูปร่างต่างกันเพียงเล็กน้อยเท่านั้น แต่ถึงนี้ก็เป็นด้วยเขาเน้นรายการในกำหนดการของเขาต่าง ๆ กันในประเทศต่าง ๆ เพื่อจะใช้ประโยชน์แก่ความพอใจอันจะพึงมีในท้องที่นั้น ๆ ได้เต็มที่

ในหนังสือชื่อว่า "กำหนดการคอมมูนิสต์ระหว่างประเทศ" (ลอนดอน ๑๙๓๔) มีคำแถลงอย่างตรงไปตรงมาถึงเงื่อนไขและวิถีทางที่จะบรรลุผลให้พวกชนชั้นกรรมาชีพ [illegible] ประเทศต่าง ๆ ได้โดยสภาพต่างกันอย่างไร

ในบรรดาประเทศตะวันออกนี้ ความคิดของพวกคอมมูนิสต์ดูเหมือนจะสู้รบกับวิธีการกดขี่ของพวกฟิวดัล (ลัทธิสวามิภักดิ์ข้า-เจ้า) และพวกอื่น ๆ ที่มีมากกับพวกนายทุน และดูเหมือนจะดำเนินการไปเป็นลำดับ เพื่อให้ชาวนาปฏิวัติการเกษตรกรรม

พวกคอมมูนิสต์ยอมรับว่า อาจจะต้องมีระยะเพื่อเตรียมการเป็นขั้น ๆ ไป

ในประเทศเหล่านี้ เขาจึงเน้นความสำคัญเป็นพิเศษว่าจะต้องก้าวด้วยวิธีที่เขาเรียกว่า "ใช้คำขวัญและคำร้องขอแต่บางส่วน ซึ่งตรงกับความจำเป็นแห่งชีวิตประจำวันของพวกคนงาน" แล้วและเปลี่ยงคำขวัญเหล่านี้" ให้เสียงแหลมขึ้น "เป็นคำร้องขอให้พวกชนชั้นกรรมาชีพได้บงการแผ่นดิน และในที่สุดก็จะต้องรับเอาปรัชญาคอมมูนิสต์ ในอันจะให้มีการปฏิวัติแห่งโลกเป็นการสากล และเป็นการทำความปรารถนามิได้ เพราะว่าเขาเกียดความเลื่อมใสเชื่อมั่นเป็นที่ตั้ง และเพราะว่าทางเลือกมีอยู่ทางเดียวคือว่า พวกชนชั้นกรรมาชีพจะชิงชัยโลก หรือโลกจะชิงชัยชนชั้นกรรมาชีพเท่านั้นเอง

โดยนัยอย่างเดียวกัน การขัดขืนต่อคอมมูนิสต์ก็อาจจะมีรูปต่าง ๆ กัน และมีความเข้มแข็งต่าง ๆ กันในประเทศต่าง ๆ แต่พวกขัดขืนเหล่านี้ทุก ๆ ประเทศ มีความเชื่อถืออย่างเดียวกันว่า อุตมรัฐ (Utopian States) จะเกิดขึ้นได้ แต่ก็โดยบำรุงอาวุธธรรมทางโภคกิจ ซึ่งมีอยู่บัดนี้เป็นขั้น ๆ ไป จะล้มเลิกทุก ๆ สิ่งทุก ๆ อย่างเป็นการบั่นทอนด่วนนั้นหาได้ไม่ เพราะว่าจะนำมาซึ่งความลำบากยากแค้นของมนุษยชาติอย่างที่จะพรรณามิได้ ครั้นแล้วโลกก็จะไม่ดีกว่าก่อนนั้นเลย

๑๒. ในประเทศเยอรมนี ลัทธิคอมมูนิสต์ถูกจู่โจม เพราะเป็นยุทธการจะกลายเป็นไปโดยอัตโนมัติ กับทั้งจะมาทำลายประเทศด้วยศึกภายในเมือง และด้วยความแตกแยกในการโฆษณาและการเมือง

การที่พวกฮิตเลอร์ชนะพวกคอมมูนิสต์อย่างขาดลอยเมื่อเร็ว ๆ นี้นั้น มีเสียงสาธุกันว่า "เป็นการกู้นิกรชนจากลัทธินิยมชนชั้นกรรมาชีพ ซึ่งไม่มีทางหวังอยู่แล้ว เป็นการทำลายระเบียบการสงครามระหว่างชั้นให้พินาศไป และเป็นการรักษาไว้ซึ่งสิทธิอันเสมอภาคกันระหว่างนายทุนกับกรรมกร"

ในประเทศอังกฤษนั้น การที่พวกคอมมูนิสต์โจมตีป้อมแห่งทรัพย์สินและครอบครัวจนกระทั่งบัดนี้เป็นอันไม่สำเร็จ แม้คณะพรรคกรรมกรซึ่งได้หยิบยืมแนวความคิดมากหลายจากลัทธิของมาร์คซ์ก็ไม่มีความปรารถนาจะแก้รูปการเมืองด้วยวิธีปฏิวัติ และไม่เข้าสู้รบกับฝ่ายปรปักษ์ของเขา ตามวิถีทางรัฐธรรมนูญในแผ่นดินรัฐสภา

ในขณะนี้ลัทธิคอมมูนิสต์ดูไม่น่าจะก้าวหน้าในประเทศอังกฤษเลย

ในประเทศฝรั่งเศสคณะพรรคคอมมูนิสต์หาพรรคพวกไม่ได้มากมายเท่าใดนัก และถ้าจะพยายามจะ "เล่นงานทีเดียว" คราวใด รัฐบาลก็จัดการเสียอย่างเข้มงวดทุกคราว

ในรัสเซียนั้น การปฏิวัติคอมมูนิสต์เป็นผลสำเร็จ เพราะว่าในประเทศนั้นไม่มีคนชั้นกลางจำพวกใหม่ระหว่างคนงานกับนายทุนซึ่งได้โผล่ขึ้นในประเทศอื่น ๆ ตรงกันข้ามกับที่มาร์คซ์คาดหมายไว้ ชนชั้นระหว่างกลางที่ว่านี้ก็อร์ปด้วยผู้รับจ้างมีเงินเดือนในธุรกรรมใหญ่ ๆ และวิชาชีพต่าง ๆ ซึ่งได้มีจำนวนและความสำคัญเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ในเมื่อมาตรฐานการกินอยู่สูงขึ้น ชนเหล่านี้เป็นเชิงเทินอันหนักแน่น เพื่อต่อสู้กับพวกพยายามจะล้มเลิกระเบียบการชุมชนโดยการปฏิวัติด้วยพลการ

ในประเทศรัสเซีย เคยมีชนชั้นวิชาชีพเป็นจำนวนน้อยคน มีกำลังน้อย และไม่มีระเบียบการอย่างใดเลย

ส่วนข้าราชการซึ่งเป็นชนหมู่กลางระหว่างพวกที่ปกครอง และชนชั้นคนงานนั้น เป็นพวกที่เข้าด้วยระเบียบการอย่างเก่า และ เมื่อเกิดการปฏิวัติขึ้น ก็ได้ถูกเพิกถอนทำลายเสียสิ้นแล้ว

๒๓. การที่จะสอบสวนโชคกรรมแห่งลัทธิคอมมูนิสต์ในในประเทศอื่น ๆ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศจีน (ที่เป็นคอมมูนิสต์จำแลงรูปเป็นการสงเคราะห์ในอันจะให้ชาวจีนได้ปลดแอกการแซกแซงของต่างประเทศ) นั้น ก็จักเป็นที่น่าสนใจอยู่ ถ้าหากว่ามีหน้ากระดาษเพียงพอ แต่ได้พูดมาพอแล้ว ที่จะแสดงให้เห็นว่า การเผยแผ่ทำนองคอมมูนิสต์ในประเทศต่าง ๆ ทรงรูปต่าง ๆ กัน สักแต่ว่ารูปใดเป็นทางที่จะหาพรรคพวกได้ดีที่สุดก็ใช้รูปนั้น

อนึ่งการเผยแผ่เช่นว่านี้เป็นที่คาดหมายได้ว่า จะบรรจายโครงการต่าง ๆ อย่างพิสดาร[๑] เพื่อกำจัดเสียซึ่งความยากจนและแก้โรคชุมชนทั้งปวง

๑. ความมุ่งหมายซึ่งมีอยู่ในโครงการเช่นนี้ มีคำอธิบายไว้ในแถลงความแห่ง "กำหนดการคอมมูนิสต์ระหว่างประเทศ" หน้า ๖๖ ซึ่งกล่าวต่อไปนี้ "ในการกำหนดยุทธวิธีนั้น คณะพรรคคอมมูนิสต์ต้องคำนึงถึงว่า ความเป็นไปแห่งประเทศของตนทั้งภายนอกและภายในเป็นจริงอยู่อย่างไร กำลังของชนต่างชั้นมีส่วนเกี่ยวพันกันอย่างไร พวกกระดุมดีมีความทรงตัว และมีกำลังมากน้อยเท่าใด พวกชนชั้นกรรมาชีพมีความพร้อมอยู่แล้วอย่างไร ชนชั้นต่าง ๆ ที่อยู่ระหว่างนั้นมีท่าทีอย่างไร ฯลฯ คณะพรรคคอมมูนิสต์ย่อมกำหนดคำขวัญและวิธีการต่อสู้ตามเหตุการณ์ที่ว่านี้ เพื่อจะได้จัดระเบียบการและระดมนักรบทั้งหลาย โดยให้การต่อสู้ที่ว่านี้ เป็นไปตามมาตราส่วนที่กว้างใหญ่ที่สุด และโดยระดับที่สูงที่สุด

เมื่อการกำลังดำเนินไปในทางปฏิวัติ คณะพรรคคอมมูนิสต์ก็มีเต้งต้ำขวัญชั่วคราวบางอย่างและตั้งคำร้องขอแต่บางส่วน ซึ่งเหมาะสมแต่ขณะและเหตุการณ์ที่เป็นจริง แต่คำร้องขอและคำขวัญเหล่านี้จะต้องเป็นไปในทางที่ [illegible] ปฏิวัติเพื่อยึดอำนาจปกครอง และเลิกล้มชุมชนกระดุมดีมีความทรงตัว [illegible] คอมมูนิสต์จะต้องไม่เห็นห่างจากความต้องการและการต่อสู้ประจำวันของกรรมกร และจะต้องไม่จำกัดกิจการของตนแต่เพียงการที่ว่านี้เท่านั้น

[illegible] ประจำวันเล็ก ๆ น้อย ๆ เหล่านี้เป็นต้น สำหรับจะนำชนชั้นกรรมาชีพไปสู่เพื่อการปฏิวัติเข้ายึดอำนาจการปกครอง

โครงการเหล่านี้ อาจมีผู้รับรองโดยสุจริตใจโดยปราศจากปัญญา น้อยที่จะบอกปัดลัทธิคอมมูนิสต์ด้วยความสยดสยอง (เช่นเดียวกับการที่ [illegible] รับผิดชอบในผลแห่งการปฏิวัติในรัสเซียด้วยความสยดสยอง เช่นเดียวกัน) และไม่มีเครื่องจงใจอย่างอื่น นอกจากความรักใคร่เพื่อยกฐานะของชนยากจน ซึ่งเพื่อนมนุษย์จำต้องอดทนอยู่เปล่า ๆ เท่านั้น

๑๔. เท่าที่แสดงมานี้ แสดงให้เห็นว่าคำว่า "คอมมูนิสต์" ซึ่งในอดีตเป็นสลากฤษฎีชนิดหนึ่งหรือคำที่ใช้พรรณาระเบียบการพิเศษบางอย่างในประเทศต่าง ๆ นั้น ในรอบร้อยปีที่แล้วมาได้นำเอามาใช้หมายเฉพาะถึงคณะพรรคการเมือง ซึ่งมีกำหนดการพิเศษและมีความตั้งใจและกิจการแปลกประหลาดและมีความมุ่งหมายที่จะชิงชัยเอาอำนาจการปกครอง ด้วยการเลิกล้มระเบียบการชุมชนที่มีอยู่นั้นโดยพลการ คณะพรรคคอมมูนิสต์ได้โฆษณาป่าวประกาศและกำหนดการต่าง ๆ เฉพาะอย่างยิ่งในเมื่อเขาเข้ามีส่วนในการเลือกตั้งและรับเลือกตั้งและถ้าเราอ้างอิงอาศัยคำป่าวประกาศและกำหนดการเหล่านี้ เราก็จะเข้าใจได้ง่ายว่า "คอมมูนิสต์" นั้นกินความแค่ไหน และมีหลักเกณฑ์อย่างไร กำหนดการเหล่านี้เราอาจจะถือได้ว่า เป็นการแสดงให้เห็นโดยถูกต้องบริบูรณ์ว่า "คอมมูนิสต์" คืออะไร เพราะว่าเป็นกำหนดการที่บรรดาผู้ที่อยากจะจดทะเบียนเป็นคอมมูนิสต์นั้นจำต้องรับรองทุกคน และนี้ก็เป็น [illegible] อย่างหนึ่ง เพราะว่าข้าพเจ้าจะอาศัยคำอธิบายเชิงทฤษฎีของคาร์ลมาร์คซ์และแองเกลส์ผู้เริ่มคณะคอมมูนิสต์ไซร้ เราก็ไม่สามารถจะแสดงให้ผู้อ่านมีแนวความเห็นอย่างแจ่มแจ้งในนโยบายคอมมูนิสต์เท่าทุกวันนี้ได้ คณะพรรคคอมมูนิสต์มิได้รั้งรอในอันจะแก้ไขอุดมคติบางอย่าง ซึ่งมาร์คซ์และแองเกลส์ได้ตั้งขึ้นทั้งนี้เพื่อดัดแปลงให้เหมาะสมแห่งภาวะในทางปฏิบัติ

อันที่จริงผู้สนับสนุนลัทธิคอมมูนิสต์ในเวลานี้เสียเวลาน้อยทีเดียว ในการถกคารมของมาร์กซ์และแองเกลส์ เขารู้และเขาสนับสนุนแต่กำหนดการซึ่งคณะคอมมูนิสต์ระหว่างประเทศได้โฆษณา และเพราะฉะนั้น ถ้าจะพิจารณาศึกษากำหนดการที่ว่านี้ก็จะได้ประโยชน์

๑๕. ได้แสดงมาแล้วข้างบนว่า คณะพรรคคอมมูนิสต์มีความฉลาดพอที่จะดัดแปลงทางดำเนินการให้เหมาะสมแก่ภาวการณ์ปัจจุบันเป็นไปทุกวันนี้ ในแต่ละประเทศก็เป็นเรื่องของตัวเองแล้วว่าผู้ใดจะจดทะเบียนเป็นคอมมูนิสต์โดยเปิดเผยไม่ได้ เว้นไว้แต่จะรับรองและอนุมัติตามคำอำนวยสั่งสอนต่าง ๆ อันมีอยู่ใน "กำหนดการคอมมูนิสต์ระหว่างประเทศ" ซึ่งที่ประชุมมหาสภาครั้งที่ ๖ ได้ลงมติกัน ณ มอสโควไว้ในปี ค.ศ. [illegible]

บางทีกล่าวกันว่า ใน ๒๐-๓๐ ปีที่แล้วมานี้ ลัทธิคอมมูนิสต์ยอกจะแผ่ไพศาลอย่างรวดเร็ว ในบรรดาประเทศใกล้เคียงประเทศสยาม แต่ความเจริญในข้อนี้ [illegible] และในอินเดียตะวันออกของฮอลันดา คงจะมีหัวหน้าในการพยายามที่จะกระทำการประกาศเผยแพร่ต่าง ๆ นี้บางคนได้จดทะเบียนเป็นสมาชิกคณะพรรคคอมมูนิสต์ เพราะว่าในการกระทำเช่นนั้น เพราะว่าเขาได้รับความสนับสนุนทั้งทางใจและทางทรัพย์จากรัฐบาลโซเวียต แต่บรรดานักรู้มีความเห็นว่า คนซึ่งดำเนินการตามหัวหน้าแห่งนี้

โดยมากไม่ค่อยจะรู้ว่า "คอมมูนิสต์"คืออะไร และไม่ค่อยจะสนใจในวาทะนั้น ๆ เขาเหล่านั้นดูเหมือนจะปฏิบัติไปตามความประสงค์เพื่อเห็นแก่ประเทศชาติ ในอันจะกำจัดเสีย ซึ่งชนชาติต่างประเทศที่ปกครองเขาอยู่เท่านั้น แต่ตามที่ได้ชี้แจงมาแล้วข้างต้น คณะพรรคคอมมูนิสต์มักจะว่องไวในการใช้ประโยชน์ความต้องการและความเดือดร้อนในท้องถิ่นเพื่อให้เป็นไปในทางมุ่งหมายปฏิวัติ สำหรับจะเลิกล้มชุมชนเสีย ในกำหนดการคอมมูนิสต์ระหว่างประเทศได้เน้นความสำคัญไว้อย่างแน่แท้ว่า จะต้องใช้ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีอำนวยความช่วยเหลือให้เป็นระเบียบแก่พวกที่ดำเนินการปฏิวัติเพื่อบรรลุอิสสระภาพ และพวกดำเนินการเพื่อประโยชน์ของชาติที่ได้รับความกดขี่อยู่นั้นทั่ว ๆ ไป (ดูกำหนดการมอสโคว์ หน้า ๗๑ ฉบับฝรั่งเศส)

ถ้าเราพิจารณาศึกษากำหนดการเหล่านี้แล้ว เราจะเห็นว่ามีรายการแบ่งยอกเป็น ๒ ประเภท

[illegible] ซึ่งไม่เป็นเครื่องแสดงลักษณะพิเศษของคอมมูนิสต์ คณะพรรคการเมืองทั้งหลายได้รวมโครงการบางอย่างไว้ในกำหนดการของตน เช่น โครงการตั้ง หรือขยายการประกันภัยแก่ชุมชน การลดราคา การตัดรายจ่ายที่ไม่ประดิษฐ์ การแบ่งสรรวันและเวลาทำงานเสียใหม่ การกำจัดความไร้งาน ฯลฯ

ถึงแม้การยุยงให้เข้ายึดอำนาจการปกครองด้วยกำลัง [illegible] จำเป็นจะเป็นลักษณะพิเศษแห่งคอมมูนิสต์ เพราะว่าการปฏิวัติแห่งโลกได้เป็นนโยบายของพรรคที่เป็นฝ่ายปฏิวัติหลายคณะแล้ว

ในการที่จะอธิบายความหมายของศัพท์ "คอมมูนิสต์" ให้แน่นอน เราควรจะยึดหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

อะไรที่มีอยู่เฉพาะแต่ในกำหนดการของคอมมูนิสต์เท่านั้น และไม่อยู่ในกำหนดการของคณะพรรคการเมืองอื่น ๆ ไซร้ จึงจะเป็นส่วนหนึ่งของคอมมูนิสต์โดยไม่มีปัญหา

ถ้าเราตรวจดูกำหนดการต่าง ๆ เพื่อคัดเลือกลักษณะดังที่ว่ามานี้แล้ว เราอาจจะแยกรายการต่อไปนี้ออกได้ดี ว่าอยู่ในประเภทที่ ๒ (คือเป็นส่วนประกอบของคอมมูนิสต์)

การเมือง

๑. การตั้งรัฐบาลโซเวียต (คณะกรรมการ,คนงาน,ชาวนาและทหาร) (กำหนดการมอสโคว์หน้า ๓๓ กำหนดการฝรั่งเศส ปี ค.ศ. ๑๙๓๒ หน้า [illegible])

การเงิน

๑. การริบเอาธนาคารเอกชนมาเป็นของประชาชาติ และโอนทองคำสำรอง หลักทรัพย์ เงินฝาก ฯลฯ ทั้งหมดที่มีอยู่ในธนาคารนั้น ๆ มาเป็นของรัฐ (กำหนดการมอสโคว์หน้า ๒๐ กำหนดการฝรั่งเศสหน้า ๑๙)

๒. การเพิกถอนและปฏิเสธหนี้ต่อนายทุนต่างประเทศและในประเทศ (กำหนดการมอสโคว์หน้า ๒๘ กำหนดกาลฝรั่งเศส หน้า ๑๘)

การชุมชน

๑. การใช้กำลังบังคับเลิกล้มเบี่ยบการชุมชน ซึ่งมีอยู่ตามประเพณีทั้งหมด เพื่อเป็นทางเดียวที่จะบรรลุวัตถุประสงค์คอมมูนิสต์ (มอสโคว์ หน้า ๗๗)

๒. การกระทำสงครามเป็นเนื่องนิจในความบงการของพวกชนชั้นกรรมาชีพ เพื่อทำลายกำลังและประเพณีต่าง ๆ ของชุมชนอย่างเก่า และทำลายพวกกระดุมภีที่อาจโผล่ขึ้นมาใหม่ (มอสโคว์ หน้า ๔๓)

๓. การเลิกมฤดก (คำบ่าวประกาศปี ค.ศ.๑๘๔๘ หน้า ๒๑)

การโภคกิจ

๑. การริบโดยไม่มีค่าทดแทน ซึ่งกิจการเอกชน (นายทุน) ใหญ่ทั้งหมด เช่น โรงงาน การงานเหมืองแร่ โรงไฟฟ้า รถไฟ การขนส่ง การคมนาคม อสังหาริมทรัพย์ที่ดินใหญ่ ๆ เครื่องจักรฯลฯ (กำหนดการมอสโคว์ หน้า ๒๘ กำหนดการฝรั่งเศส หน้า ๑๘

๒. การโอนอสังหาริมทรัพย์ ที่ดิน ซึ่งได้รับมานั้นให้แก่ชาวนา (กำหนดการมอสโคว์ หน้า ๒๗ กำหนดการฝรั่งเศส หน้า ๑๙)

๓. ห้ามมิให้ซื้อขายที่ดินโดยเด็ดขาด (กำหนดการมอสโคว์ หน้า ๑๗)

๔. ริบอสังหาริมทรัพย์บ้านเรือนใหญ่ และย้ายคนงานและคนจนไปอยู่ในบ้านเรือนและถิ่นที่อยู่ของเศรษฐีหรือกระดุมภี (กำหนดการมอสโคว์ หน้า ๒๙ กำหนดการฝรั่งเศส หน้า ๑๙

๕. การบรรเทาภาระหนี้สินของชาวนาที่จน โดยเลิกล้างการจำนองเสียสิ้น (กำหนดการมอสโคว์หน้า ๒๗ กำหนดการฝรั่งเศสหน้า ๑๙)

๖. การรวมรีปับลิคในท้องที่เข้ากับบรรดารีปับลิคโซเวียตอื่น ๆ เพื่อให้เป็นสหาธิปไตยสากล และรวมบรรดาคนงานทั้งหลายให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทางโภคกิจ โดยให้อยู่ในระเบียบการโภคกิจโซซะลิสต์สากลอันเดียวกัน (กำหนดการมอสโคว์ หน้า ๗๗)

ส่วนนโยบายคอมมูนิสต์ในเรื่องการศาสนาและครอบครัวนั้น ผู้เชี่ยวชาญไม่สามารถจะลงเนื้อเห็นร่วมกันได้ จึงได้ทำบันทึกอุปกรณ์เพิ่มเติมมาแต่ละคน

(ลงนาม) *อาร์. กียอง*

อาร์.อี.ฮอลแลนด์

บันทึกอุปกรณ์

ของ

นาย อาร์. กียอง

อธิบายลักษณะคอมมูนิสต์

๑. ถ้าจะพูดในเชิงผู้เชี่ยวชาญแล้ว ข้าพเจ้าเห็นว่า ไม่ควรคำนึงถึงปัญหาเรื่องศาสนาเลย อันที่จริงในกำหนดการคอมมูนิสต์ต่าง ๆ ซึ่งเราได้รับมานั้นก็มีข้อความว่าด้วยศาสนาน้อยที่สุด การสู้รบกับศาสนาในโซเวียตรัสเซียนั้น เป็นนโยบายบอลเชวิสต์มากกว่าคอมมูนิสต์ แต่ถึงแม้ในประเทศอื่น ๆ ซึ่งไม่ใช่คอมมูนิสต์หรือบอลเชวิสต์ ประวัติศาสตรก็แสดงให้เห็นว่า คณะพรรคทางซ้ายมีหน้าที่เดียวฉันท์ศาสนาอย่างมากอยู่บ่อย ๆ ในประเทศฝรั่งเศสและประเทศละตินอื่น ๆ คณะพรรคทางซ้ายทั้งหมดสนับสนุนให้รัฐบาล (ถ้าจะพูดอย่างละม่อม ๆ) ก็ไม่นำเพาเลยต่อศาสนาทั้งมวล และไม่ยอมสนับสนุนหรือร่วมกับกิจการคณะสงฆ์ใด ๆ เลย มหาบุรุษการเมืองทางซ้าย เช่น เคลมังโซ แปลเลเว (เพื่อจะอ้างแต่ผู้ที่วายชนม์ไปแล้วเท่านั้น) หรือมหาบุรุษในพรรคการเมืองที่เดินสายกลางก็อยู่และตายนอกคณะสงฆ์และนอกศาสนาใด ๆ ทั้งหมด และแนะนำลัทธิศาสนิก (Agnosticism) กล่าวคือไม่ยอมเชื่อสิ่งนอกเหนือธรรมชาติหรือศาสนาใด ๆ ทั้งนี้เขาถือว่าเป็นเอกสิทธิอย่างหนึ่ง

ซึ่งเนื่องมาจากเสรีภาพในการคิด ซึ่งในประเทศนั้นๆ ได้ทำให้ศาสนาเป็นเรื่องเฉพาะตัว ไม่เกี่ยวกับรัฐบาลอย่างใดเลย ถึงแม้ว่าการศึกษาของมหาชนก็เป็นการฆราวาสเท่านั้น ในประเทศเยอรมนีก่อนการปฏิวัติฟาสซิสต์ก็เช่นเดียวกัน (ไม่มีการนิยมนิกาย Konfesssionlos)

เพราะฉนั้นนโยบายในเรื่องศาสนา จึงไม่เกี่ยวกับระเบียบการโภคกิจหรือการเมืองของประเทศอย่างใดเลย และถ้าจะถือเอาการเผยแผ่ขัดขืนศาสนาว่า เป็นลักษณะอย่างหนึ่งเฉพาะของคอมมูนิสต์และถือว่าเป็นหลักวินิจฉัยการกระทำของบุรุษการเมืองว่าผู้นั้นเป็นคอมมูนิสต์หรือไม่แล้ว ก็จะไม่เป็นธรรม

๒. เรื่องครอบครัวก็เช่นเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงในเรื่องการแต่งงานและครอบครัวในโซเวียตรัสเซียหาได้เป็นการจำเป็นต้องมาจากคอมมูนิสต์ไม่ ถ้าจะตรวจดู "ข้อหนึ่งการคอมมูนิสต์ระหว่างประเทศ" ก็จะเห็นได้ชัดว่า มีข้อความว่าด้วยปัญหาเหล่านั้นอยู่น้อย [illegible] เกือบทั้งหมด ถ้าอ้างถึงผู้หญิงก็เป็นแต่เพียงเรียกร้อง "ให้ [illegible] เสมอภาคในกฎหมายว่าด้วยการแต่งงานและครอบครัว เป็นการแก้รากมูลที่เดียว ให้มีการยอมรับนับถือว่า การเป็นมารดาเป็นกิจหน้าที่ต่อชุมชนอย่างหนึ่ง ฯลฯ (หน้า ๒๙) แต่ข้อความทั้งนี้ก็มีบุคคลเป็นจำนวนมากในประเทศละวันตกซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับคอม

มูนิสต์เลยนั้นยอมรับแล้ว ในประเทศตะวันตก เรื่องการแต่งงานและครอบครัวกำลังอยู่ในอาการผันแปรอย่างเต็มที่ ดัง เอช. จี. เวลลส์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ ซันเดย์ เอ็กเปรส (Sunday Express) ข้อถกเถียงในปัจจุบันนี้ "ก็เป็นแต่เพียงอาการเบื้องต้นของการดำเนินอย่างลึกซึ้ง เพื่อให้แก้ไขหรือวางแผนปัจจุบันในเรื่องการแต่งงานนั้นอย่างใจกล้า"

การแต่งงานโดยมีภรรยาคนเดียวของฝ่ายตะวันตก "กำลังอยู่ในภาวะล้มละลาย" นี่เป็นข้อความที่นายร้อยเอก บีตท์ริเวอร์ส กล่าวต่อที่ประชุมของสมาคมการศึกษาแผนสุชาติสมาคม (Eugenics) ณ University College, London และ "มีอาการอย่างหนักแน่นหลายอย่างแสดงว่า ในที่สุดก็จะต้องแก้ไขเปลี่ยนแปลง"

ในอเมริกา ท่านสุภา เบน. บี. ลินด์เซย์ ผู้เรืองนาม ก็ได้ยอมรับเช่นนั้นเหมือนกัน ก่อนสงครามบรรดาแพทย์และนัก [illegible] นอร์แมน แฮร์ ฯลฯ ซึ่งไม่มีความนำพาหรือไม่ไยดีในลัทธิคอมมูนิสม์เลย ได้ทั้งสากลสันนิบาตเพื่อ "แก้รูปเพศการ" ซึ่งสนับสนุนให้แก้ไขเรื่องแต่งงานและเรื่องครอบครัวอย่างแข็งขัน ถ้าจะคิดว่าการแก้รูปการณ์ซึ่งเป็นและหลีกเลี่ยงไม่ได้เช่นนั้น เป็นการซึ่งเกี่ยวข้องกับวาทะคอมมูนิสต์แล้วก็จะเป็นการกีดกันการแก้รูปการณ์เช่นว่านั้น และเป็นการยกยอ

บุญคุณให้พวกคอมมูนิสต์มีส่วนในการผันแปรของชุมชนมากเกินไป และเป็นเอกสิทธิของพวกคอมมูนิสต์เกินไป

อันที่จริงลัทธิคอมมูนิสต์ตามที่เราเข้าใจได้ตามคำแถลงการของเขานั้น ไม่มีนโยบายที่เขาริเริ่มขึ้นเองในเรื่องนี้เลย และในสมัยปัจจุบันนี้ ก็ดูเหมือนจะทิ้งความคิดเดิมเสียแล้ว กล่าวคือ

ความคิดทฤษฎีเก่าของเปลโต ที่จะให้ผู้หญิงเป็นของกลาง ซึ่งอันที่จริงเป็นความคิดที่คอมมูนิสต์ได้ประดิษฐ์ขึ้นเป็นความคิดเฉพาะของพวกคอมมูนิสต์เดิมเสียอีก

๓. ส่วน "นโยบายเรื่องงาน" [illegible] เข้าใจว่ามีปรากฏอยู่ในคำแถลงการณ์ไหว้

หมายเหตุ (๑) ภาค ๓ ที่กล่าวในเรื่องการแต่งงานและครอบครัวระหว่างประเทศ [illegible] หน้า ๑๐๒ (คำแปลภาษาอังกฤษ)

๑. ในตอนที่ว่างงานนั้น "ไม่ใช่เป็นแต่เพียงทางหาเลี้ยงชีพเท่านั้น แต่หากจะได้เป็น [illegible]"

ข้อความนี้มีเรื่องยืดยาว (ซึ่งได้กล่าวซ้ำมาก่อนแล้วหลายหน) ว่า "ความจำเป็นแห่งชีวิต [illegible] กรรมสิทธิเอกชนและทรัพย์สินแต่ละคน อีกนัยหนึ่ง ตามระเบียบการของพวกคอมมูนิสต์นั้น งานจะได้เป็นความจำเป็นสำหรับทุกคน เพราะว่าต่อไปจะไม่มีรายได้หรือมฤดกอีกแล้ว

โดยเหตุนี้ระเบียบการซึ่งบังคับให้ทุกคนต้องทำงานนั้นจะเกิดมีขึ้นเอง เนื่องจากพฤติการณ์โดยทั่วไป ยิ่งกว่าเนื่องจากการบังคับตามกฎหมาย

อันนโยบายเรื่องงานของพวกคอมมูนิสต์นั้น ถ้าไม่ควบกันไปกับการเลิกล้างรายได้และทรัพย์สินแล้ว ก็ไม่สามารถจะเข้าใจได้ คือหมายความว่า จะได้เลิกล้างชนชั้นกระฎุมภี และพวกกระฎุมภีจะต้องทำงานเหมือนชนชั้นอื่น ๆ และถ้าต้องการจะได้มีกินแล้ว พวกกระฎุมภีก็จะต้องทำงานเหมือนชนชั้นอื่น ๆ เหมือนกัน (ดังมีกล่าวไว้ในกำหนดการฝรั่งเศส หน้า ๒๑)

ความเห็นที่ว่าทุกคนต้องทำงานและมีอาชีพนั้น ไม่ใช่เป็นลักษณะเฉพาะของคอมมูนิสต์ บางทีในชั้นต้นความคิดอันนี้อาจจะเป็นความคิดเฉพาะของคอมมูนิสต์ก็ได้ แต่ตกมาบัดนี้ ระเบียบการชุมชนและการเมืองอื่น ๆ บางรายซึ่งไม่ใช่คอมมูนิสต์ ก็ได้รับเอาความเห็นนี้ไปเหมือนกัน ถึงกับตั้งเป็นจุดสำคัญอันจะถึงซึ่งระเบียบการใหม่ ๆ ที่เรียกว่าฟาสซิสม์ หรือฮิตเลอริสม์ เป็นต้น กำหนดการของฮิตเลอร์ (ค.ศ. ๑๙๒๐ และกำหนดการบ๊อคไฮม์) กล่าวไว้ชัดแจ้งว่า

พลเมืองทุกคนจะต้องถูกบังคับให้ทำงาน และต้องทำงานจึงจะมีสิทธิรับอาหาร

ทั้งนี้ถึงกับเรียกร้องให้ "เลิกล้างรายได้ต่าง ๆ ที่มิได้เป็นผลอันได้มาด้วยแรงงานและด้วยแรงของตน"

ข้อนี้คล้ายกับการเลิกล้างรายได้ของคณะคอมมูนิสต์อยู่อย่างแปลกปลาด แต่รัฐบาลฟาสซิสต์หรือแนชั่นแนล โซชะลิสม์ เมื่อได้เข้ายึดถืออำนาจการปกครองแล้ว ก็ยังมิได้ปฏิบัติตามความเห็นทางทฤษฎีเช่นนี้ เพราะฉะนั้น ข้อที่นโยบายโซเวียตกับนโยบายเยอรมันหรืออิตาลี แตกต่างกันในเรื่องงานนี้มีอยู่เพียงว่า เยอรมันกับอิตาเลี่ยนยังมิได้คัดค้านการที่จะรักษาทรัพย์สินเอกชนไว้เท่านั้น อันที่จริงรัฐบาลหลายรัฐบาลได้เคยส่งเสริมบ่อย ๆ ว่าให้ทุกคนทำงานเ "ในฐานที่เป็นนโยบายการชุมชนที่ควร" (เช่นฝรั่งเศสในระหว่างสงคราม และบัลกาเรีย บัญญัติลงวันที่ ๙ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๒๕ ว่าด้วยการบังคับแรงงาน เพื่อบำรุงระเบียบทางรถไฟและป่าไม้ด้วย รัฐบัญญัติการบังคับแรงงานลงวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๒๕ เพื่อก่อสร้างและรักษาทางและทางรถไฟ)

แต่นโยบายเช่นนี้ เป็นแผนการณ์ชุมชน ซึ่งมักใช้เฉพาะเพื่อความต้องการในกรณีฉุกเฉินในท้องที่ หรือถ้าจะใช้ทั่วไปก็เพื่อจะป้องกันประเทศ ไม่ให้มีคนประพฤติผิดที่เกียจคร้าน ฯลฯ และมิได้เกี่ยวข้องกับระเบียบการคอมมูนิสต์เลย

ส่วนแผนการณ์ซึ่งคณะคอมมูนิสต์แนะขึ้นในระยะเวลาเฉพาะการ เพื่อเป็นการบรรลุวัตถุที่ประสงค์อย่างดีที่สุด "ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นนั้น ก็เป็นแต่เพียงแผนการณ์เท่านั้น แผนการณ์เป็นทางดำเนินการอย่างหนึ่งสำหรับบรรลุวัตถุที่ประสงค์อย่างดีที่สุดเท่านั้น ถ้าแผนการณ์ปรากฏว่าไม่เพียงพอ หรือไม่พอแก่การอย่างใดแล้ว ก็ย่อมเปลี่ยนได้ทุกเวลาที่จำเป็น ข้าพเจ้าจึงเห็นว่า จุดสำคัญใน นโยบายเรื่องงานของคอมมูนิสต์นั้นอยู่ที่นโยบายที่ข้าพเจ้าได้ชี้แจงมาแล้วข้างต้น"

(ลงนาม) *อาร์. กียอง*

วันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๓๔

บันทึกอุปกรณ์

ของ

เซอร์ โรเบอร์ต ฮอลแลนด์

๑. การบังคับแรงงาน ถ้าจะพูดโดยทั่วไปแล้ว ชุมชนคอมมูนิสต์รับเอาภาระไปอันจะแบ่งสรรงานให้แก่พลเมืองทุกคนและกำไรระหว่างพลเมืองทั้งปวง ความคิดคล้าย ๆ กันนี้ มีอยู่ในเวทีของคณะพรรคการเมืองอื่น ๆ หลายคณะ เช่น ความคิดเห็นของโซชะลิสม์เป็นต้น จะจำแนกออกจากความคิดเห็นของคณะคอมมูนิสต์ได้ด้วยยาก ในกำหนดการฝ่ายหน้า ๒๐ มีข้อความกล่าวว่า พวกคอมมูนิสต์จะนำหลักที่ว่า "ใครไม่ทำงานก็ไม่ได้กิน" นั้น ใช้แก่พวกกระตุมภีขี้คร้านโดยไม่มีความปรานีเลย แต่เท่าที่เกี่ยวกับบุคคลอื่น ๆ กำหนดการนั้นกล่าวไว้เพียงว่า "เราจะให้ทุกคนทำงาน" ในกำหนดการซึ่งได้ตั้งขึ้นเพื่อชักชวนให้คนเลื่อมใสสนับสนุนเช่นนี้ ก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่จะไม่เน้นความว่า จะต้องเรียกร้องให้พวกชนชั้นกรรมาชีพ (กรรมกรขาว) ให้ต้องทำงานเต็มชีพ เหมือนอย่างที่เรียกร้องให้พวกกระตุมภีทำ แต่ความจริงก็เป็นเช่นนั้น ดังจะเห็นได้ในหน้า ๑๙–๒๐ แห่งกำหนดการของสโลว์ปของคณะคอมมูนิสต์ระหว่างประเทศ

อุดมคติซึ่งคอมมูนิสต์ใช้สำหรับการภายในนั้นก็คือว่า เมื่อได้เลิกล้างกรรมสิทธิ์เอกชน และการประดิษฐกรรมแบบแผ่นดิน

แล้ว คนทุกคนจะได้ทำงานไม่ใช่เป็นการบังคับ แต่เป็นการเนื่องมาจากภาวะดำรงชีพ ซึ่งจะทำให้แรงงานเป็นความจำเป็นอย่างหนึ่งแห่งชีวิต และไม่ใช่เป็นแต่เพียงทางหาเลี้ยงชีพเท่านั้น บรรดาการบังคับต่าง ๆ จะได้หมดสิ้นลง เพราะว่ารัฐซึ่งเป็นองค์การณ์แห่งความเป็นใหญ่ของชนชั้นใดชั้นหนึ่งจะได้วอดวายไป เมื่อชนชั้นต่าง ๆ วอดวายไป และชุมชนก็จะมิได้กอร์ปด้วยชนชั้นต่าง ๆ ซึ่งเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน แต่หากจะได้เป็น "สาธารณรัฐแห่งกรรมกรอันเดียวกัน"

แต่อุดมรัฐเช่นนี้ยังอยู่ห่างไกลนัก อาจจะไม่มีวันบรรลุถึงก็ได้ ในระยะระหว่างนี้ ซึ่งมีตัวอย่างสหภาพโซเวียตของรัสเซียอยู่นั้น ถ้าจะใช้อ้อยคำในถ้อยแถลงการมอสโควแล้ว ก็จะต้องมี "การประดิษฐกรรมตามระเบียบและแผนการณ์ ซึ่งจงใจวางไว้เพื่อให้สำเร็จประโยชน์ ตามความต้องการของชุมชนซึ่งทวีขึ้นทุกวันนั้นโดยเร็ว"

อีกนัยหนึ่งก็คือ จะต้องมีการเกณฑ์แรงงานอย่างจริงจังทั่วไป [illegible] จะได้ปฏิบัติตามแผนการณ์ที่กำหนดล่วงหน้าไว้นั้น ให้เป็นผลสำเร็จเป็นขั้น ๆ ไป แผนการณ์ ๕ ปีซึ่งเป็นลักษณะพิเศษของรัสเซียนั้น เป็นกำลังชักจูงใจอย่างใหญ่หลวงโดยไม่มีสงสัย แต่การที่จะให้สำเร็จผลตามแผนการณ์ที่ว่านั้นนั้น จะต้องบังคับให้ทุก ๆ คนมีส่วนบำรุงช่วยเหลือทั่ว ๆ ไปโดยไม่มียกเว้น

ความคิดของคอมมูนิสต์ ที่จะบังคับแรงงานนั้น อาจวางเป็นบทขึ้นได้ดังต่อไปนี้

การนำหลักที่ว่า "ใครไม่ทำงานก็ไม่ได้กิน" นั้นใช้แก่พวกกระฎุมภีขี้คร้านโดยไม่ปราณีเลย และโดยทั่วไปดำเนินตามแผนผังที่ได้กำหนดล่วงหน้าไว้ เพื่อใช้ประโยชน์บรรดาแรงงานและบรรดาทรัพย์สิงสินดังว่านั้น คือว่าโดยที่ได้เลิกล้างกรรมสิทธิเอกชนและการประดิษฐกรรมแบบแข่งขันแล้ว ในที่สุดงานจะได้เป็นความจำเป็นอย่างหนึ่งแห่งชีวิต และไม่ใช่เป็นเพียงทางหาเลี้ยงชีพอย่างหนึ่งเท่านั้น

๒. ศาสนา ท่วงท่าของพวกคอมมูนิสต์ในเรื่องศาสนานั้น มีคำอธิบายอยู่ใน "กำหนดการคอมมูนิสต์ระหว่างประเทศ" ฉบับอังกฤษหน้า ๓๙ มีข้อความดังต่อไปนี้

ภาวะการณ์อันสำคัญอย่างยิ่งอย่างหนึ่งในการปฏิวัติพุทธิกรรมที่เกี่ยวกับนิกรชนนั้น [illegible] ซึ่งเป็นเหมือนยาฝิ่นของประชาชนนั้นอย่างเคร่งระเบียบและไม่เว้นวาย รัฐบาลชนชั้นกรรมาชีพจะต้องถอนความอุดหนุนทั้งหมดของรัฐเสียจากคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นตัวแทนของชนชั้นที่ถืออำนาจการปกครองอยู่แต่ก่อน จะต้องกันมิให้คณะสงฆ์เข้าเกี่ยวข้องแวะในการศึกษา ซึ่งรัฐจัดระเบียบขึ้นเลย และจะต้องปราบการกระทำแห่งระเบียบการ

คณะสงฆ์ ในอันที่จะปฏิวัติกลับนั้นอย่างไม่ปราณีเลย ในเวลาอันเดียวกัน รัฐชนชั้นกรรมาชีพทั้ง ๆ ที่ได้ให้เสรีภาพในการสักการะบูชา และเลิกฐานะเอกสิทธิ์ที่คาสนาซึ่งเป็นอยู่แต่ก่อนมีอยู่นั้นแล้วก็ยังเผยแผ่การขัดขืนศาสนาด้วยประการทั้งปวงที่สามารถจะทำได้ และก่อร่างสร้างงานศึกษาทั้งหมดขึ้นใหม่โดยอาศัยโลกทางวิทยาศาสตร์เป็นที่ตั้ง

๓. การแต่งงาน ถ้าจะพูดเพียงเท่านี้ก็พอ คือว่าถ้าจะดำเนินตามอุดมคติคอมมูนิสต์แล้ว ก็จำต้องคลายความผูกผันในการเป็นอยู่ของครอบครัว แต่การที่จะเอาผู้หญิงเป็นของกลางนั้น มิได้เป็นส่วนหนึ่งของแผนการณ์คอมมูนิสต์อย่างแน่นอน

๔. ในที่สุดในเรื่องวาทะคอมมูนิสต์โดยทั่วไปนั้น มีข้อสำคัญที่จะกล่าวคือว่า คอมมูนิสต์ไม่เฉพาะการปฏิญาณความนับถืออุดมคติเท่านั้น แต่เป็นระเบียบยุทธวิธีอย่างหนึ่งด้วย

เพราะฉะนั้นถ้าย่างพลาดเสียในขั้นต้น ในการแสวงหาอุดมรัฐที่เป็นแต่เพียงเท่านั้นแล้ว อาจจะกลับตัวไม่ได้เลยก็เป็นได้ อันการเปลี่ยนแปลงใหญ่หลวงในชีวิตชุมชนและการเมืองแห่งประชาชาตินั้น จะชิดปุกกาแกร็กเดียวให้สำเร็จ หรือจะออกกฎหมายฉบับเดียวให้สำเร็จหาได้ไม่ แต่หากจะต้องมีอาการสยดสยองต่าง ๆ แห่งการปฏิวัติติดตามมาด้วย ถ้าหากจะให้สำเร็จได้โดยอาการสงบก็จะต้องใช้วิธีการผันแปรอย่างช้า ๆ มีการแผ่การศึกษาและรัฐบุรุษ

แนะนำอย่างสุขุมช่วยอยู่ด้วย ในที่รัฐบาลแห่งประเทศจะต้องปฏิบัติตามหน้าที่ผู้พิทักษ์สันติภาพของประชาชน และโดยที่ประชาชนจะต้องปฏิบัติตามธรรมในใจของตน และตามความหวังที่จะรักษาทางอาชีพและความสุขอันเย็นเยือกของตนไว้

ฉะนั้นทั้งประชาชนทั้งปวง จะต้องพินิจพิเคราะห์โครงการทุกอย่างที่เสนอมานั้น ด้วยการลองผิดลองถูกตามแนวทางแห่งวิวัฒนัยคอมมูนิสต์อย่างที่จะคลาดเคลื่อนมิได้ กล่าวคือ จะต้องพิเคราะห์ดูว่า โครงการนั้นจะปฏิบัติให้สำเร็จโดยมิต้องเสียเลือดเนื้อเปลี่ยนการชุมชนและการเมืองทั้งหมด ด้วยพลการหรือไม่ประการใด เมื่อผ่านสวนแล้วผ่านการทดลองเช่นนี้ไม่ได้ไซร้ ก็ควรจะปัดทิ้งโครงการนั้นเสียแต่ต้นเมื่อ [illegible] จึงจะนำโครงการนั้นมาสู่ประชาชนได้ และในที่สุดจะพาไปเข้าร่วมแห่งการจลาจลคอมมูนิสต์

(ลงนาม) อาร์.อี.ยอลแลนด์

[illegible]

ตอนที่ ๓

ผลของการสอบสวน

กรรมาธิการซึ่งสภา ฯ ตั้งขึ้นเพื่อสอบสวน ศ.ร. ปรีดี พนมยงค์ ว่าเป็นคอมมูนิสต์หรือ ไม่นั้นได้เสนอรายงานการสอบสวนไปยังสภา ฯ และสภา ฯ ได้พิจารณารายงานการสอบสวนนี้ ในวันที่ ๑๐ มีนาคม ๒๔๗๖

ประธานสภา ฯ ได้กล่าวต่อที่ประชุมว่า กรรมาธิการได้เสนอความเห็นและรายละเอียดในการสอบสวน ซึ่งได้แจกแก่สมาชิกทั่วกันแล้ว กรรมาธิการมีความเห็นว่า หลวงประดิษฐ์มนูธรรมไม่มีมนทิลในเรื่องที่กล่าวหานั้น ปัญหาที่จะต้องพิจารณาในที่นี้มีอย่างเดียว คือ เราจะรับรองความเห็นของกรรมาธิการที่เสนอมานั้นหรือไม่

หลวงวรนิติปรีชา ผู้แทนราษฎรจากจังหวัดสกลนคร หลังจากที่ได้อ่านรายงานการสอบสวน ฯ และแจ้งความรู้สึกของตนต่อสภา ฯ ว่า "ข้าพเจ้าก็เห็นหลวงประดิษฐ์ ฯ ไม่ได้มีอะไรกัน ข้าพเจ้าเป็นเพื่อนกับหลวงประดิษฐ์ ฯ และไม่มีเจตนาร้ายต่อหลวงประดิษฐ์ ฯ" และได้กล่าวต่อไปว่า "กรรมาธิการควรจะได้พิจารณาเค้าโครงการของหลวงประดิษฐ์ ฯ ด้วย เพราะเหตุว่าก่อนที่หลวงประดิษฐ์ ฯ จะถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมูนิสต์หรือไม่ เนื่องจากเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์ ฯ ไม่ใช่

เหตุอื่น ฉะนั้นทำไมกรรมาธิการจึงไม่เอาเค้าโครงการ ฯ มารวมพิจารณาด้วย..... ขอเสนอว่าสภานี้ควรจะได้พิจารณาเค้าโครงการของหลวงประดิษฐ์ประกอบการพิจารณาในเรื่องนี้ด้วย"

นายพัก ณ สงขลา เจ้าของญัตติที่เสนอให้มีการสอบสวนได้ลุกขึ้นชี้แจงต่อที่ประชุมตามคำแนะนำของประธานสภาว่า "ญัตติที่ข้าพเจ้าเสนอนั้นไม่ใช่เนื่องจากกระทำของบุคคล เนื่องจากความคิดเห็นของบุคคล การที่พระยามโน ฯ กล่าวว่า คณะรัฐมนตรีส่วนน้อยมีความเห็นไปในทางคอมมูนิสต์ ไม่ได้พาดพิงไปถึงเค้าโครงการนั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเค้าโครงการนั้นไม่ได้แพร่หลายออกไป แต่ว่าเหตุอันนั้นเนื่องมาจากความคิดความเห็น ไม่ใช่เนื่องมาจากการกระทำ แต่เหตุว่าคุณหลวงประดิษฐ์ ฯ เป็นบุคคลสำคัญในคณะรัฐมนตรีส่วนน้อย ฉะนั้นในการที่จะเข้าร่วมในกิจการ ก็น่าจะได้รับการพิสูจน์เสียก่อนว่า มีความเห็นไปในทางคอมมูนิสต์อย่างที่พระยามโน ฯ กล่าวหาหรือไม่ เพราะว่าเค้าโครงการไม่ใช่ปรากฏชัดแจ้งแต่อย่างใด [illegible] ไปในทางคอมมูนิสต์หรือไม่... และที่กรรมาธิการสอบสวนนั้นตรงกับความมุ่งหมายของข้าพเจ้าแล้ว"

แต่กระนั้น*หลวงวรนิติปรีชา* ยังยืนยันในข้อเสนอของตน และได้กล่าวว่า "เรื่องที่สมาชิกผู้นั้นขอให้สอบสวนหลวงประดิษฐ์ ฯ ก็เนื่องจากหลวงประดิษฐ์ ฯ เขียนเค้าโครงการ ฯ ขึ้นในสมัย

พระยามโน ฯ ไม่ใช่เหตุอื่น เพราะฉะนั้นก็ทำไมเล่า จึงไม่นำเค้าโครงการ ฯ มาพิจารณาว่าความคิดเห็นของหลวงประดิษฐ์ ฯ ในเค้าโครงการนั้นเป็นอย่างไร..." และในที่สุดได้กล่าวว่า "ในข้อนี้ข้าพเจ้าขอให้ประธานกรรมาธิการทรงอธิบาย ว่าเพราะเหตุใด"

ประธานกรรมาธิการยังมิได้ทรงอธิบาย แต่*นายตาบเทียม ศรีพิศษฐ์* ผู้แทนราษฎรจากจังหวัดนครปฐมได้อภิปรายสนับสนุนเจ้าของญัตติ ว่า "กรรมาธิการได้ซักจูงซักถามความคิดความเห็นของหลวงประดิษฐ์ ฯ ว่าจะเป็นความคิดที่น้อมไปในทางคอมมูนิสต์หรือไม่...เพราะฉะนั้นใคร่จะให้ที่ประชุมลงมติในคำซักฟอก" สมาชิกอื่น ๆ ได้อภิปรายถึงเรื่องนี้ และมีความเห็นว่ากรรมาธิการได้ปฏิบัติหน้าที่ถูกต้องตามความประสงค์ของสภา ฯ แล้ว แต่ก็ยังไม่มีการเสนอให้ลงมติอย่างใด

นายกรัฐมนตรี ได้ขออนุญาตให้ ประธานกรรมาธิการแถลงข้อสังเกตของคณะกรรมาธิการ *ประธานกรรมาธิการ* จึงแถลงว่า "ตามทางพิจารณาของคณะกรรมาธิการก็ได้พิจารณาญัตตินี้โดยละเอียดละออ และได้ถามความเห็นของผู้เชี่ยวชาญทั้งสองด้วยแล้ว และความตกลงในข้อนี้ก็ได้ตกลงเป็นเอกฉันท์ คือ หมายความว่า ที่ว่าคำกล่าวหานั้น หมายความว่ากระไร คือหมายความว่า เป็นคำกล่าวหาที่ว่ากันทางการเมือง ที่ตัดฉันนี้หาที่ดำริกล่าวขวัญเช่น

นั้น หรือเป็นข้อหาที่คณะกรรมาธิการใช้คำว่า ข้อหา ถ้าจะใช้เป็นคำอังกฤษก็แปลว่า คำกล่าวหานั้นเป็น เยเนราล โปลิซี่ แอคคิวเซชั่น (general policy accusation) คำกล่าวหาทางการเมือง หรือเป็นข้อหาทางกฎหมาย ซึ่งภาษาฝรั่งใช้ว่า อินดิดท์-เมนต์ (indictment) คณะกรรมาธิการเมื่อได้พิจารณาญัตติของสภาแล้ว ฯ เห็นเป็นแน่นอนว่า หมายความถึงคำกล่าวหาทั่วไป ไม่ใช่ข้อหาทางกฎหมาย และหน้าที่ของกรรมาธิการก็จะสอบสวนก็ไม่ใช่หน้าที่ที่จะเป็นตุลาการ เหมือนหนึ่งศาลพิเศษที่จะชำระ แต่หากว่าให้ไปพิจารณาหรือสอบสวนดูว่า ตามความเห็นของคณะกรรมาธิการโดยอาศัยหลักวิชาการแล้ว ความคิดเห็นของหลวงประดิษฐ์ ฯ เป็นคอมมูนิสต์หรือไม่ เมื่อได้ความในญัตตินั้นแล้ว กรรมาธิการก็ได้พิจารณากันและลงมติประกอบด้วยเหตุผลดังแจ้งอยู่ในรายงานนั้นแล้ว" และทรงอธิบายได้ความต่อไปว่า "ท่านสมาชิกหรือมหาชนอาจเข้าใจผิดไปว่า ถ้ากรรมาธิการวินิจฉัยว่าไม่เป็นคอมมูนิสต์ แล้ว ก็เห็นว่ามีลักษณะเป็นคอมมูนิสต์ก็ได้ ในข้อนี้ในฐานะที่เป็นประธานกรรมาธิการ ข้าพเจ้าขอทำความเข้าใจไว้ให้แน่ชัดว่า หาเป็นเช่นนั้นไม่ เป็นแต่คณะกรรมาธิการเห็นว่าอยู่นอกประเด็น คือประเด็นอยู่ที่ความคิดความเห็นของหลวงประดิษฐ์ ฯ คือ ในต่างประเทศก็ดี ถ้าไปบอกว่าคนนั้นเป็นคอมมูนิสต์หรือไม่ เขาก็เอา

หลักความคิดความเห็นเป็นใหญ่ และวิธีดำเนินการก็ดำเนินตั้งที่คณะกรรมาธิการได้ทำมาแล้ว แต่ถ้าประเด็นที่ตั้งมามีอยู่ว่า เค้าโครงการนั้นมีลักษณะเป็นคอมมูนิสต์หรือไม่ ปัญหาก็ไปอีกรูปหนึ่ง ซึ่งจะต้องพิจารณากันหลายอย่าง และถ้าเป็นเช่นนั้นแล้วข้าพเจ้าก็คงไม่รับเป็นประธาน ฯ เพราะข้าพเจ้าได้แสดงความเห็นต่อมหาชนโดยเปิดเผยแล้วในขณะนั้นแล้วว่า ตามความเห็นของข้าพเจ้าซึ่งได้อ่านเค้าโครงการว่าไม่มีลักษณะเป็นคอมมูนิสต์ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าก็ไม่ได้ตั้งอยู่ในฐานะที่เป็นกลาง แต่ในการที่ข้าพเจ้าได้รับเป็นประธานกรรมาธิการ ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ประเด็นว่าหลวงประดิษฐ์ ฯ เป็นคอมมูนิสต์หรือไม่ ก็เกี่ยวกับความคิดความเห็น ทำนองความเห็นหลวงประดิษฐ์ ฯ ว่า ในทางการเมืองเวลานี้และต่อไป มีความคิดความเห็นเป็นคอมมูนิสต์หรือไม่ เกี่ยวกับนโยบายการเมืองที่หลวงประดิษฐ์ ฯ ได้ดำเนินมาแล้ว และดำเนินอยู่และจะดำเนินต่อไป ..."

น.ต. หลวง คล้ายโอภาส ผู้แทนราษฎรจากจังหวัดปราจีนบุรี ได้แถลงเป็นการสนับสนุนต่อไปว่า "ตามที่กรรมาธิการได้ยกเอาข้อความคิดความเห็นของหลวงประดิษฐ ฯ มาต่อเติม ข้าพเจ้าเห็นด้วยทีเดียว..... ข้าพเจ้าเห็นว่า เค้าโครงการมิใช่โครงการ อย่างข้าพเจ้าร่างหนังสือทิ้งไว้ ใครจะเอาร่างหนังสือ

ของข้าพเจ้าไปแล้วบอกว่า ข้าพเจ้าเขียนอย่างนั้นแล้วจะไม่ถูกแก้ ....เค้าโครงการมันยังแก้ไขได้อีก..."

แต่ถึงกระนั้น*หลวงนิติปรีชา* ซึ่งเป็นสมาชิกผู้เคยเป็นนั้น ที่มีความเห็นไม่ตรงกับสมาชิกอื่น ก็ได้แถลงต่อไปอีกว่า "ข้าพเจ้าเห็นว่าสภานี้จะดำเนินการศาลใช่หรือไม่ เพราะเหตุว่าจะต้องพิจารณาว่า หลวงประดิษฐ์ ฯ เป็นอะไร หรือหาไม่เค้าโครงการเศรษฐกิจเป็นความคิดความเห็นอันหนึ่ง เพราะเหตุฉะนี้ว่าเรื่องนี้หลวงประดิษฐ์ ฯ ไม่ได้ทำอะไรเลย จะไปพิจารณาถึงว่าจะทำอะไรคิดเห็นอะไรนั้น เป็นว่าผิดหลักของสภา หรือผิดหลักของการพิจารณาทั่วโลก..."

เมื่อความเห็นของสมาชิก ๒ นาย เป็นไปในทางเดียวกันที่สภา ฯ ได้ลงมติไปแล้วเช่นนี้ พระยาพหล ฯ ผู้เป็นนายก ได้ขอให้ประธานกรรมาธิการแถลง ทรงแถลงว่า "ตามที่ท่านสมาชิกผู้หนึ่งเข้าใจว่า อำนาจที่มอบไปยังคณะกรรมาธิการ ว่าให้คณะกรรมาธิการเป็นศาลชั้นต้นนั้น ข้าพเจ้าขอยืนยันว่าไม่ใช่ เพราะว่าคณะกรรมาธิการที่ตั้งไปนั้นไม่ได้มีลักษณะเป็นตุลาการหรือเป็นศาลเลย และตามญัตติก็มีเพียงว่า หลวงประดิษฐ์ ฯ มีมลทินเป็นคอมมูนิสต์หรือไม่ ไม่ได้เกี่ยวกับความผิดทางกฎหมาย"

เพื่อจะให้สมาชิกที่ยังสงสัยในญัตติอยู่ *นายฟัก ณ สงขลา* ได้ลุกขึ้นแถลงความมุ่งหมายในการที่ได้เสนอญัตติว่า "เนื่องจาก

หลวงประดิษฐ์ ฯ เป็นสมาชิกประเภทที่ ๒ ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินได้ทรงแต่งตั้งขึ้นมา และเป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่งที่ดำเนินงานร่วมกับรัฐบาล เมื่อสมาชิกคนหนึ่งถูกกล่าวหา โดยรัฐบาลพระยามโน ฯ ว่าบุคคลนั้นมีความคิดทำนองคอมมูนิสต์ คำกล่าวหานี้ไม่ใช่เป็นคำกล่าวหาอยู่เฉพาะในประเทศสยาม แต่กระจายไปทั่วโลกทุก ๆ ประเทศ ประเทศทั้งหลายเขาจะมิเข้าใจและสงสัยหรือว่า สภานี้มีสมาชิกส่วนมากเป็นคอมมูนิสต์ ในเมื่อมีบุคคลสำคัญเข้ามาร่วมในสภานี้ เพราะฉะนั้นก่อนที่เราจะรับรองคนนี้เข้าไว้ ก็ควรจะพิจารณาเสียก่อนว่าความคิดความเห็นของคนนี้เป็นทำนองคอมมูนิสต์หรือเปล่า ถ้าปรากฏชัดว่าความคิดความเห็นของเขาเป็นไปในทางคอมมูนิสต์แล้ว เราก็ลงมติไม่ไว้วางใจถอนจากสมาชิกภาพ ถ้าหากว่าหลวงประดิษฐ์ ฯ ไม่ใช่เป็นคนสำคัญก็ไม่จำเป็นต้องเสนอญัตตินี้ หลวงประดิษฐ์ ฯ เป็นบุคคลสำคัญไม่เฉพาะแต่ในประเทศเรา ต่างประเทศก็เห็นว่า เป็นบุคคลสำคัญเหมือนกัน ก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้การพิจารณาแก่เขา เมื่อสอบสวนสักร้อยครั้งแล้ว และเป็นการสอบสวนกันอย่างแจ่มแจ้งก็คงยืนยันอยู่อย่างนั้น ก็น่าจะพอว่าความคิดความเห็นของเขาแต่เดิมมาเป็นอย่างไรก็ยังเป็นอย่างนั้น"

สมาชิกคนอื่น ๆ ได้อภิปรายในเรื่องนี้ทำนองเดียวกับการอภิปรายของผู้เสนอญัตติ ในที่สุดหลวงวรนิติปรีชาได้เสนอว่า

กรรมาธิการควรจะได้พิจารณาเพิ่มเติมอีก แต่ข้อเสนอนี้เป็นอันตกไปเพราะไม่มีสมาชิกรับรองตามระเบียบ

เมื่อประธานสภาถามที่ประชุมว่า "สภานี้จะรับรายงานกรรมาธิการที่เสนอมาหรือไม่ กรรมาธิการที่เสนอมานั้นมีความเห็นว่า เท่าที่ได้พิจารณามาโดยละเอียดถ่องแท้แล้วเห็นว่า หลวงประดิษฐ์ ฯ ไม่มีมลทินในเรื่องคำกล่าวหาว่าเป็นคอมมูนิสต์เลย ถ้าสภา ฯ นี้เห็นว่าควรจะรับคำพิจารณาของกรรมาธิการชุดนี้ โปรดยกมือขึ้น" แล้วสมาชิกได้ยกมือขึ้นพร้อมเพรียงกัน เป็นอันว่าสภาฯรับคำพิจารณาของกรรมาธิการไว้

ประธานสภากล่าวต่อไปว่า "ในฐานะที่ข้าพเจ้าเป็นประธานของสมาชิก เวลานี้มีสมาชิกถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมูนิสต์ แต่บัดนี้สภาฯ ก็ได้รับรองแล้วว่า ไม่เป็นคอมมูนิสต์ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าขอให้สมาชิกแสดงความยินดีต่อผู้ที่ถูกกล่าวหานี้ด้วย"

สมาชิกแสดงอาการชื่นใจโดยการปรบมือพร้อมกัน

แล้ว ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้กล่าวแก่ที่ประชุมว่า

"ข้าพเจ้าขอถือโอกาสขอบคุณท่านสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหลาย ตลอดจนท่านกรรมาธิการ และท่านผู้เชี่ยวชาญในการนี้ที่ได้พิจารณา และสภา ฯ ได้ลงมติในเรื่องที่ข้าพเจ้าถูกกล่าวหาให้มีมลทินมาในครั้งก่อน และข้าพเจ้าขอปฏิญาณให้ที่ประชุมทราบอีกครั้งหนึ่งว่า ความคิดความเห็นของข้าพเจ้านั้นไม่ได้มีไปในทาง

คอมมูนิสต์เลย แม้แต่ในเรื่องโครงการเศรษฐกิจที่ได้พูดกันเมื่อกี้นี้ก็ตาม ถ้าหากว่าท่านได้เทียบดูกับรายงานของท่านกรรมาธิการแล้ว ท่านก็คงจะวินิจฉัยได้เอง ข้าพเจ้าไม่จำเป็นจะต้องพูดอะไรไปให้ยืดยาวอีก และขอขอบพระคุณท่านทั้งหลายด้วยจริงใจ และด้วยความยินดีที่จะรับใช้สภา ฯ นี้และประชาชนให้ถึงความสุขสมบูรณ์ยิ่ง ๆ ขึ้น ไป"

ท่านเจ้าคุณนายกรัฐมนตรีดูเหมือนจะเป็นผู้หนึ่งที่รู้สึกเป็นสุขในการที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ บุคคลผู้ที่ท่านรักและไว้วางใจในทุก ๆ ทาง พ้นจากมลทินคำกล่าวหาในครั้งนี้ เมื่อดร. ปรีดี พนมยงค์กล่าวขอบคุณจบลงแล้ว *ท่านเจ้าคุณนายกรัฐมนตรี* ได้แถลงต่อสภาว่า

"เรื่องที่หลวงประดิษฐ์ ฯ ต้องหานี้ ที่จริงข้าพเจ้ารักษาความเป็นกลางไว้ ข้าพเจ้ารู้ดีในเรื่องเหล่านี้ แต่ข้าพเจ้าไม่อยากจะแสดงออกไปให้มหาชนเห็นว่าข้าพเจ้าเข้าข้างหลวงประดิษฐ์ ฯ หรือข้าพเจ้ามีใจเอนเอียงไปในทางนั้น เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงปิดเนื้อความเอาไว้ในใจให้เป็นไปในทางบริสุทธิ์ ข้าพเจ้ารู้สึกว่าความยุติธรรมหนึ่งความยุติธรรมไม่พ้น ความยุติธรรมต้องเป็นความยุติธรรม เพราะฉะนั้นจะต้องกระจ่างแจ้งออกมาให้เห็นชัดต่อกันในวันหนึ่ง เพราะฉะนั้นถึงแม้ว่าข้าพเจ้าจะรู้เต็มใจ ข้าพเจ้าก็ไม่ขยายให้แลเห็นให้พ้น ท่านจะแลเป็นได้ว่า เมื่อวันที่หลวงประดิษฐ์ ฯ ไปจากพระนครในเวลาที่ลงเรือ ข้าพเจ้าไปส่ง ข้าพเจ้า

ได้แสดงกิริยาอะไร หนังสือพิมพ์ก็ลงแล้ว ทำไมข้าพเจ้าจึงแสดงกิริยาอย่างนั้น เพราะข้าพเจ้ารู้เต็มใจว่า หลวงประดิษฐ์ ฯ ไม่เป็นไปดังคำกล่าวหานั้น เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงกล้าทำ ถ้าว่าผู้ใดมาฆ่าข้าพเจ้าตาย ข้าพเจ้าก็ยอมตาย คือแสดงให้แลเห็นจริงใจว่า คนดี ๆ แล้วก็ต้องเป็นไปเสียอย่างนั้น เพราะฉะนั้นเรื่องนี้ข้าพเจ้าจึงกล้าทำ กล้ายอมให้พล่าชีวิตของข้าพเจ้า แล้วก็แสดงให้คนเห็นว่าได้เข้าไปจูบไปกอดอะไรกันในที่นั้น ทำไมจึงกล้าทำเช่นนั้น ที่ทำเช่นนั้นเขาจะหาว่าข้าพเจ้าเป็นพวกเสียอีกคนหนึ่ง ข้าพเจ้าก็ยอม ความยุติธรรมต้องมีต้องแลเห็น เพราะฉะนั้นจึงกล้าทำเช่นนั้น ข้าพเจ้าอยากจะให้ท่านประมุขรู้สึกว่าเป็นอย่างไร จนกระทั่งถามว่าที่ทำเช่นนั้นไปกลัวหรือ แต่เพราะประมุขว่าคนไม่ผิดและคนดี ๆ แท้ ๆ แต่ว่าพูดไม่ออก เพราะไม่รู้จะเอาอะไรแสดงต่อกันให้แลเห็นว่า คนดีถูกกล่าวหา ถูกเอาตัวมาขังไว้ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้านิ่งไว้จนให้มหาชนแลเห็นได้ชัด"

ท่านเจ้าคุณได้แถลงต่อที่ประชุมรัฐสภาในวันนั้นอีกว่า

"แต่ว่าที่นี่แหละ เรื่องนี้ข้าพเจ้ารู้สึกในใจ ข้าพเจ้าออกกับหลวงประดิษฐ์ ฯ ที่กลัว ออกว่า นี่คุณหลวงนี่ลวงรู้ แต่คุณหลวงขาดหวาย สำคัญในเรื่องรู้จักมักคุ้นนิสัยของพวกเรา ข้าพเจ้าโดนอย่างนี้มาหลายครั้งหลายหน จึงได้รู้สึก แต่

หลวงประดิษฐ์ ฯ เป็นคนมีความรู้แต่หาเคยได้ชำนิชำนาญเช่นที่เรื่องจะทำไปในการเมืองก็ดีคนทำราชการก็ดี จึงได้พลาดท่าลงนอนหงายที่เดียว เพราะฉะนั้นเรื่องนี้ ข้าพเจ้าขอแจงให้ท่านเห็นเสียวันนี้โดยที่ว่าคณะกรรมาธิการลงความเห็นบริสุทธิ์แล้ว ข้าพเจ้าจึงได้แสดงมา ข้าพเจ้าไม่ได้ไปเกี่ยวข้องกับหลวงประดิษฐ์ ฯ ไม่ได้เข้าข้างหลวงประดิษฐ์ ฯ แต่ว่าเมื่อสามารถแล้วข้าพเจ้าต้องเปิดเผย" คำแถลงของเจ้าคุณนายกนอกจากจะเป็นการแสดงความรู้สึกที่ท่านมีต่อ ดร. ปรีดี พนมยงค์แล้ว ยังเป็นการแสดงถึงเหตุการณ์ที่มีอยู่เบื้องหลังของการปฏิวัติในระหว่างคณะราษฎรกันเองและต่อคณะบุคคลอีกฝ่ายหนึ่งยันเป็นศัตรูกันในทางการเมือง ท่านเจ้าคุณไม่ได้ให้เหตุผลว่า จะที่ทางใดบ้างที่ท่านจะห้ามหรือหน่วงเหนี่ยวมิให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ต้องออกไปจากประเทศไทยในขณะนั้น ในเมื่อท่านก็พร้อมที่จะยอมตายอยู่แล้ว

ผมขอยกเอาคำแถลงไขแสดงของท่านเรื่องนี้ให้แก่การโฆษณาการและให้หนังสือพิมพ์เพื่อลงข่าวให้ราษฎรให้ทราบทั่วกัน ยิ่งกว่านั้นได้มีการรื่นเริงเลี้ยงกัน "เพื่อเกียรติยศแก่หลวงประดิษฐ์ฯ และซึ่งเป็นบุคคลที่สำคัญของสภา ฯ ด้วย" ดังคำเสนอของสมาชิกสภาในวันต่อมาอย่างเอิกเกริก

บทที่ ๙

วิธีการเศรษฐกิจและสังคม ในประเทศประชาธิปไตย

ระบอบการเศรษฐกิจในประเทศอื่นๆ

ข้าพเจ้าได้หลีกเลี่ยงไม่พิจารณาสมุดปกขาวหรือพระบรมราชวินิจฉัยเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจ นอกจากเหตุต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วในบทก่อน ๆ ระบอบการเศรษฐกิจและวิธีการทางเศรษฐกิจที่นำมากล่าวย่อ ๆ ต่อไปนี้ พอจะชี้ให้เห็นได้ว่า เป็นการสมควรอย่างยิ่งที่ไม่พึงพิจารณาสมุดปกขาวนั้น เพราะระบอบการและวิธีการเศรษฐกิจต่างๆ ที่จะกล่าวนี้ ก็เป็นระบอบการและวิธีการที่ใช้อยู่ในประเทศประชาธิปไตยทั้งหลายที่เป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ข้อที่น่าคิดอันหนึ่งก็คือ คำว่า "คอมมูนิสม์" กับ "รัสเซีย" หรือที่กลุ่มประเทศฝ่ายหนึ่ง ที่เรียกตนเองว่า ประชาธิปไตย และเรียก ประเทศอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งมีรัสเซียรวมอยู่ด้วยนั้น ว่าคอมมูนิสม์อันที่จริง คำว่า "ประชาธิปไตย" กับ "คอมมูนิสม์" นั้น ใช้กันในคนละทาง "ประชาธิปไตย" เป็นระบอบการปกครอง เป็นระบอบการเมือง ส่วน "คอมมูนิสม์" เป็นลัทธิทางการเศรษฐกิจ มิใช่ในทางการปกครอง บรรดาตำหรับตำราที่ตกมาถึงมือเราชาวไทย ก็เป็นตำราที่บุคคลในประเทศกลุ่มที่เรียกตัวเองว่า "ประชาธิปไตย" เป็นผู้เขียน ฉะนั้นเป็นการยากอยู่เหมือนกัน ที่เราจะได้ทราบความจริงแท้ ๆ ในเรื่องการเศรษฐกิจและระบอบการปกครองในประเทศที่ถูกเรียกว่า "คอมมูนิสม์" ถ้าเราจะเชื่อตามไปก็เป็นว่า เราก็ไปลงความเห็นตามบุคคลในประเทศกลุ่มนั้น หรือเป็นพวกของกลุ่มนั้นไปทีเดียว ซึ่งเราไม่ควรเป็นเช่นนั้น เว้นแต่คนไทยบางคน ที่นับถือบูชาฝรั่งยิ่งกว่าพ่อแม่ปู่ย่าตายายของตน และยิ่งกว่าที่ฝรั่งจะรู้สึกต่อตนเสียอีก

ระบอบและวิธีการเศรษฐกิจในประเทศต่าง ๆ โดยฉะเพาะอย่างยิ่งในประเทศประชาธิปไตยซึ่งราษฎรไม่เป็นขี้ข้าทาสชาติอื่น หรือ เป็นขี้ข้าทาสของบุคคลบางชั้นบางพวกในประเทศ จะมีอย่างไรนั้น ควรจะพิจารณาได้โดยอาศัยหลัก ๒ ประการ

๑. *ลักษณะทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ*ของประเทศนั้น คือ หมายความว่า ลักษณะพื้นที่ ภูมิประเทศ ทรัพยากรธรรมชาติ ดินฟ้าอากาศ และนิสัยใจคอ จำนวนพลเมือง เวียกวรมตามวิชาเศรษฐศาสตร์ ก็คือ ธรรมชาติ แรงงาน และทุน

๒. *วิถีทางการเมือง* อันขึ้นอยู่แก่นโยบายของพรรคการเมืองที่เข้าบริหารประเทศ ว่าจะดำเนินการเศรษฐกิจของชาติไปในทางใดอย่างไร เช่น พรรคคอนเซอรเวตีฟ ของนายเชอร์ชิล พรรคเลเบอร์ หรือพรรคกรรมกรของนายแอตลี พรรคโซเชียลิสต์ของนายนอร์แมนโธมัส พรรคดีโมแครต พรรครีปับลิแคน ซึ่ง ๓ พรรคหลังนี้เป็นพรรคการเมืองในสหรัฐอเมริกา

ในประเทศรัสเซีย พรรคการเมืองมีอยู่พรรคเดียว คือ พรรคคอมมูนิสต์ แต่นโยบายที่พรรคนี้จะใช้ในวิธีการเศรษฐกิจของชาตินั้น ได้ประสบความล้มเหลวตลอดมา คือ ไม่ได้ผลเต็มที่ และ

ในที่สุดก็คือไม่ได้ผลเกือบทั้งสิ้น ในสมัยต้นภายหลังการปฏิวัติเลนิน ได้วางรากฐานวิธีการเศรษฐกิจคอมมูนิสต์ลงและพยายามที่จะดำเนินการเศรษฐกิจไปตามแนวนั้น แต่ก็ไม่สำเร็จ ระบบการเศรษฐกิจของรัสเซียได้คลี่คลายมาสู่ระบบการเศรษฐกิจอย่างที่มีอยู่ในประเทศที่เรียกว่า ประชาธิปไตยอื่น ๆ แม้ก่อนปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ซึ่งมีการสอบสวน ดร. ปรีดี พนมยงค์ ระบบการเศรษฐกิจของรัสเซียก็ได้คลี่คลายลงมากแล้ว มีเงินตรา มีธนาคาร เอกชนมีกรรมสิทธิในทรัพย์สิน มีศาสนา มีทุก ๆ อย่างที่ประเทศประชาธิปไตยมี ส่วนพรรคการเมืองคอมมูนิสต์ ซึ่งกุมอำนาจการบริหารอยู่นั้น ก็ได้แต่ใช้นโยบายทางเศรษฐกิจในการประกอบการที่รัฐจัดทำเองในบางประการเท่านั้น ซึ่งวิธีการนี้ก่อให้เกิดผลดีแก่การงานและแก่คนงานอย่างมาก อย่างไรก็ตาม ในส่วนการค้ากับต่างประเทศรัฐแต่ผู้เดียวเป็นผู้ทำ วิธีการนี้ก็ไม่แตกต่างอะไรกับ การค้ากับต่างประเทศ ซึ่งประเทศอื่น ๆ ทำอยู่ ในการที่มีการควบคุมการส่งออกและสั่งเข้ามาซึ่งสินค้าบางอย่าง การควบคุมอย่างลักปิดลักเปิดนั้นเมื่อพร้อมก่อรัฐบาลและประเทศชาติยิ่งกว่าการควบคุมตลอดไปและรัฐจัดทำเองเสียอีก

ในประเทศอังกฤษ กล่าวโดยเฉพาะเมื่อพรรคกรรมกรซึ่งเข้าบริหารประเทศอยู่ขณะนี้ พรรคนี้มีนโยบายทางโซเชียลลิสม์ เห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมเป็นใหญ่ยิ่งกว่าประโยชน์ของเอกชน มีผู้

อธิบายนโยบายของพรรคนี้ว่า ไม่มีนโยบายตามลัทธิของการ์ล มาร์กซ์ แต่มีนโยบายตามลัทธิเฟเบียน ไม่เชื่อว่าจะมีการต่อสู้ระหว่างชั้นของบุคคล ไม่มีเจตนาที่จะเผด็จการโดยคนงานเหนือกรรมกรเท่าที่ปรากฏมา มีหลายครั้งที่พรรคนี้ปฏิเสธการเสนอเข้าร่วมมือของพรรคคอมมูนิสต์อังกฤษ นโยบายของพรรคนี้ก็คือ นโยบายโซเชียลิสม์นั้นเอง ปรากฏชัดตามเฟเบียน เอสเสย์ (Fabian essays) ซึ่งพิมพ์ขึ้นโมษณาในปี ค.ศ. ๑๘๘๙ พรรคนี้ต้องการดำเนินการเศรษฐกิจด้วยการรักษาผลประโยชน์ของคนงานและกรรมกร และเห็นว่าประโยชน์ของบุคคลเหล่านี้ และประโยชน์ของชาติจะคงอยู่ได้และดีขึ้น ก็โดยการที่รัฐเข้าประกอบการเศรษฐกิจที่สำคัญ ๆ เสียเองทั้งสิ้น อีกประการหนึ่ง พรรคเฟเบียนเองก็ไม่ยอมรับว่าโซเชียลิสต์ เช่นเดียวกัน

อีกครั้งหนึ่งเมื่อพรรคกรรมกรได้เป็นรัฐบาล โดยมีนายคลีเมนต์แอตลี เป็นนายกรัฐมนตรี ในปี พ.ศ. ๒๔๙๐ รัฐบาลอังกฤษจึงจัดการโอนทรัพย์สินและการประกอบการบางอย่างมาเป็นของรัฐ โดยประกอบและเป็นเจ้าของเสียเอง (nationalization) เพราะมีนโยบายว่า รัฐผู้เดียวเท่านั้นที่จะรักษาประโยชน์ของคนงานของกรรมกร ของคนทุก ๆ ชั้นได้แท้จริง ชาติไว้ได้ด้วยดีและเป็นธรรมแก่ประชาชนทุก ๆ คน ทรัพย์สินและการประกอบการที่โอนเป็นของรัฐนั้นก็คือ ธนาคารแห่งชาติ (Bank of England) การไฟฟ้า การเหมืองแร่ การรถไฟและการขนส่ง

และอื่น ๆ ยิ่งกว่านั้นรัฐบาลโดยพรรคการเมืองก็ได้ใช้นโยบายภาษีเป็นเครื่องมือสร้างความเป็นธรรมให้แก่สังคม เพื่อให้มีการจำแนกทรัพย์ไปในระหว่างบุคคลชั้นต่าง ๆ โดยเท่าเทียมกัน ภาษีที่สำคัญก็คือ ภาษีมรดก ซึ่งมีอัตราเก็บต่าง ๆ กันจนถึงประมาณร้อยละ ๕๐ ของทรัพยสินที่เป็นมรดก ปรากฏเมื่อปลายปี ๒๔๙๒ ว่า ท่านเอิร์ลแห่งแฮร์วู้ด เจ้าองค์หนึ่งต้องขายสวนของท่านไปเสีย เพราะถ้าท่านเอิร์ลสิ้นชีพลงเมื่อใดจะต้องเสียภาษีมรดกอย่างแรง

ในสหรัฐอเมริกา พรรคการเมืองที่สำคัญพรรคหนึ่งซึ่งบัดนี้อันตรธานไปเสียแล้ว แต่เป็นพรรคสำคัญมากพรรคนี้คือพรรคพลเมือง (Populist Party) เกิดขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๓ ในภาคตะวันตกกลางของสหรัฐเป็นพรรคที่เกิดขึ้นจากกสิกรชาวนาและกรรมกร ซึ่งได้รับความทุกข์ยากจากการประกอบการ นโยบายของพรรคนี้ก็คือประนามระบบนายทุน และต้องการให้รัฐเป็นเจ้าของการรถไฟ การโทรเลข ฯลฯ สนับสนุนประโยชน์ของกสิกรชาวนา [illegible] พรรคนี้ได้สิ้นเวรธานไปภายหลังปี [illegible] ประชาชนในภาคใต้ของสหรัฐ ซึ่งประกอบการกสิกรรมเป็นส่วนใหญ่ ได้สนับสนุนพรรคนี้มาก

ต่อจากพรรคพลเมือง ก็มีพรรคโซเชียลิสต์ ซึ่งมีนโยบายเช่นเดียวกับพรรคโซเชียลิสต์ในประเทศอื่น ๆ แต่พรรคนี้ไม่เคยได้รับเลือกเข้าบริหาร

พรรคที่สำคัญยิ่งก็คือ*พรรครีปับลิแคน*กับ*พรรคดีโมแครต* ทั้งสองพรรคนี้มีนโยบายในทางเศรษฐกิจแตกต่างกันอยู่ เช่น ในเรื่องการภาษี และการส่งเสริมสนุนนายทุน ซึ่งในประการหลังนี้พรรครีปับลิแคนสนับสนุนอย่างเต็มที่ สำหรับพรรคดีโมแครต ในสมัยประธานาธิบดีโรสเวลต์ คือ เริ่มแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมา และก่อนนั้นประมาณ ๔ หรือ ๕ ปี เมื่อโรสเวลต์เป็นผู้ว่าการ[illegible] นิวยอร์ค นโยบายการบริหารของโรสเวลต์ดำเนินไปตามหลักการดังนี้

๑. ดำเนินการเศรษฐกิจให้เป็นประโยชน์โดยแก่ประชาชน โดยการควบคุมผู้มีกำลังทางการเงิน

๒. ป้องกันมิให้เศรษฐกิจของชาติมีให้เป็นไปโดย[illegible] แผนการณ์ระยะนาน

๓. สงวนทรัพยากรธรรมชาติไว้เพื่อประโยชน์ของประชาชนทั้งมวล

[illegible]

ทุก ๆ คน

๕. กรรมกรจะต้องได้รับค่าจ้างอย่างยุติธรรม

๖. ดำเนินแผนการกสิกรรม ซึ่งจะให้หลักประกันแก่กสิกรในอันจะต้องได้รับผลตอบแทนที่ดี วางแผนการณ์รักษาเสถียรภาพของราคาและของการผลิตของผลิตผลกสิกรรม

๗. ปรับปรุงสร้างควบคุมกำลังกระแสไฟฟ้าอันเกิดจากกำลังกระแสน้ำ

๘. ส่งเสริมการค้าของโลก

ตลอดเวลาการบริหารของโรสเวลต์ ได้ดำเนินการเศรษฐกิจของชาติไปตามแนวนี้ทั้งสิ้น เริ่มต้นด้วยการจัดหาที่ดินสำหรับการประกอบการกสิกรรมสำหรับรัฐนิวยอร์ค โดยการซื้อที่ดินเอกชนมาเป็นของรัฐถึงร้อยละ ๒๐ ของที่ดินทั้งหมดตามโครงการณ์เศรษฐกิจนิวดีล ได้มีการควบมุมการกสิกรรมโดยบังคับ ช่วยเหลือกสิกรในเรื่องหนี้สิน ควบคุมแซกแซงในงานอุตสาหกรรม จัดงานให้ประชาชนทำอย่างทั่วถึง สร้างกำลังไฟฟ้าจากกระแสน้ำ ให้การประกันแก่ประชาชนว่าจะต้องได้รับความสุขสมบูรณ์ ไม่อดตายแม้จะทำงานไม่ได้ ประชาชนชาวอเมริกันมีความเสมอภาคอย่างแท้จริง คือ เสมอภาคในทางเศรษฐกิจและทางการเมือง โรสเวลต์กล่าวว่า "มันเป็นการผิดทั้งหมดที่เรียกการกระทำของรัฐบาลว่าเข้าควบคุมการกสิกรรม ควบคุมการอุตสาหกรรมและควบคุมการขนส่ง มันเป็นการที่รัฐบาลเข้ามามีส่วนในงานกสิกรรม งานอุตสาหกรรมและการขนส่งมากกว่า และมิใช่เป็นการเข้ามีส่วนเพื่อกำไรเพราะกำไรนั้นต้องคืนให้แก่ประชาชน และการเข้ามีส่วนนั้น เป็นการเข้ามีส่วนเพื่อวางแผนการณ์และวิธีการ เพื่อดูและว่าแผนการณ์และวิธีการนั้นได้รับการปฏิบัติไปด้วยดี" และอีกตอนหนึ่ง โรส-

เวลต์ได้กล่าวอีกว่า "ไม่มีธุรกิจอันใดซึ่งแสวงหากำไร โดยจ่ายค่าจ้างเพื่อยังชีพอยู่ให้แก่คนงานแต่น้อย มีสิทธิที่จะดำเนินธุรกิจของตนต่อไปในประเทศนี้อีก คำว่า "ธุรกิจ" นั้น ข้าพเจ้าหมายรวมถึงการพาณิชย์และการอุตสาหกรรมทั้งสิ้น และคำว่า "คนงาน" ข้าพเจ้าหมายรวมถึงคนงานทุกประเภท "ค่าจ้างเพื่อยังชีพ" ข้าพเจ้าหมายความว่า ไม่ใช่ค่าจ้างที่คนงานจะมีชีวิตอยู่อย่างอัตคัดอีกต่อไป แต่หมายความว่า ค่าจ้างที่คนงานจะมีชีวิตที่ขึ้น" นโยบายและการดำเนินการเศรษฐกิจของโรสเวลต์นี้ เป็นผลดี และได้รับความนิยมจากกรรมกรคนงานและคนชั้นกลางเป็นอันมาก ผู้ที่ไม่ชอบและต้านทานอย่างหนักก็คือ นายทุนและพรรครีปับลิแคน อย่างไรก็ตาม วิธีการเศรษฐกิจของโรสเวลต์นี้ นายนอร์แมนโธมัส หัวหน้าพรรคโซเชียลิสต์ กล่าวว่า พวกดีโมแครตคือ พวกโรสเวลต์ ได้ขโมยวิธีการเศรษฐกิจของเขาไปใช้

ข้าพเจ้ายกตัวอย่างการประกอบการเศรษฐกิจตามวิธีการต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ในประเทศ ๘ ประเทศมาเพื่อเป็นการอธิบายมาแล้ว ต่อไปนี้จะกล่าวถึงวิธีการที่ประเทศนั้น ๆ ให้การประกันแก่ประชาชนของเขาว่า จะไม่อดตาย ไม่ต้องได้รับความทุกข์ยากเหลือเกินอยู่ในภัยพิบัติทางเศรษฐกิจนั้นคือ การจัดให้มีการประกันสังคม

ความมั่นคงแห่งสังคม (Social Security) เป็นระบบการอันหนึ่งซึ่งรัฐจัดให้แก่ประชาชนของตน วิธีการที่จัดให้มีความมั่นคง

แห่งสังคมนั้น ก็คือการประกันสังคม การประกันสังคมนี้ รัฐจัดให้มีการประกัน หรือจัดให้ประชาชนได้รับประโยชน์เป็นเงินหรือเป็นบริการ หรือสิ่งอื่น ๆ เป็นการได้โดยปรกติหรือเป็นการทดแทนในเมื่อคนไม่มีรายได้ อันอาจเนื่องมาจากเหตุต่าง ๆ เช่นการมรณะของหัวหน้าครอบครัว, เจ็บป่วย, ประสพอุบัทวเหตุ, ไร้ความสามารถ, สูงอายุ หรือว่างงาน ประเทศต่าง ๆ จัดให้มีการประกันสังคมโดยบังคับ คือให้ลูกจ้างและนายจ้างออกเงินเป็นค่าประกันไว้แก่สำนักงานของรัฐตามอัตราและระยะเวลาที่กำหนดไว้ ในบางประเทศลูกจ้างแต่ฝ่ายเดียวเป็นผู้จ่ายเบี้ยประกัน

การประกันสังคมนี้เกิดขึ้นโดยปรัชญาสังคมปัจจุบัน (Modern Social Philosophy) ที่ว่ารัฐจะต้องจัดให้ประชาชนของตนมีความสุขสมบูรณ์ การประกันสังคมโดยบังคับหรือการให้การประกันในทางยาและค่าทดแทน ซึ่งเป็นการจัดโดยชาติ สำหรับคนงานในการณีที่ป่วยเจ็บได้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศเยอรมนีใน ปี พ.ศ. [illegible] ในเดนมาร์ก พ.ศ. ๒๔๓๑ ในอังกฤษ พ.ศ. [illegible] ในปี พ.ศ. ๒๔๖๔ รัฐบาลอังกฤษจัดให้มีการจ่ายค่าทดแทนแก่หญิงหม้าย เด็กกำพร้า และคนที่มีอายุตั้งแต่ ๖๕ ปีขึ้นไป ประเทศอื่น ๆ ในยุโรป ส่วนมากได้ปฏิบัติตามแนวนี้ ส่วนการประกันการว่างงาน สำหรับผู้ที่หางานทำไม่ได้ ได้ใช้ในอังกฤษในปี พ.ศ. ๒๓๕๔ ยิ่งกว่านั้นในอังกฤษยังมีองค์การที่จัดขึ้นโดยรัฐเรียกว่า

Poor house หรือ Poor farm จัดให้มีที่อยู่อาศัยแก่คนจน มี Poor Laws ซึ่งบังคับให้รัฐจ่ายเงินเลี้ยงดูแก่คนจนหรือจ่ายอาหารสิ่งจำเป็นแก่ชีวิตให้แก่คนจน นี่เป็นระบบการประกันสังคมอย่างหนึ่ง แต่ในประเทศอังกฤษนั้นได้มีการประกันสังคมที่ก้าวหน้าก็คือ การประกันสังคมตามแผนการเบเวอริดย์ (Beveridge Plan)

แผนการณ์ประกันสังคมแบบเบเวอริดย์ นี้ ได้เกิดขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ โดยรัฐบาลอังกฤษได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง มีนักเศรษฐกิจที่มีชื่อดัง คือ เซอร์ วิลเลียม เบเวอริดย์ เป็นหัวหน้า แผนการณ์ประกันนี้ บางทีเรียกกันว่า แผนการณ์ประกันเพลอดชีวิต คือตั้งแต่เกิดมาจนไปสู่หลุมฝังศพ (From Cradle to the Grave Insurance Plan)

แผนการณ์ประกันนี้ มีวัตถุประสงค์ที่ให้มีการรวมกันของการประกันสังคมในด้านต่าง ๆ และให้การประกันแก่บุคคลทุก ๆ ชั้นในประชาชาติอังกฤษ โดยได้จัดสรรแบบ ชั้น อัตราของการที่บุคคลจะต้องจ่ายค่าเบี้ยประกันและประโยชน์ที่เขาจะได้รับตอบแทนตามกำหนดและวิธีการ ไม่ว่าบุคคลนั้นจะมั่งมี [illegible] แผนการณ์นี้ได้จัดแบ่งบุคคลออกเป็น ๖ ประเภท คือ

ประเภทที่ ๑. คนงานที่ได้รับค่าจ้างและลูกจ้างที่ได้รับเงินเดือน

ประเภทที่ ๒. ผู้ว่าจ้างและคนงานอิสระ

ประเภทที่ ๓. แม่บ้าน (housewives) ที่ยังมีสามีอยู่ในเกณฑ์ทำงาน

ประเภทที่ ๔. บุคคลซึ่งมีอายุอยู่ในเกณฑ์ที่ทำงานได้ แต่ไม่ได้ทำงาน เพราะมีรายได้อิสสระ หรือไม่มีความสามารถที่จะทำงาน

ประเภทที่ ๕. บุคคลที่มีอายุไม่ถึงเกณฑ์ทำงาน

ประเภทที่ ๖. บุคคลที่มีอายุเกินเกณฑ์ที่จะทำงาน

บุคคลทุก ๆ ประเภท คือทุก ๆ คนของพลเมืองอังกฤษจะต้องได้รับเงินหรือประโยชน์อย่างใด ๆ ทดแทน คือ

ค่ารักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วย

ค่าคลอดบุตรและเลี้ยงดูบุตร

ค่าทำศพ

บำเหน็จบำนาญเมื่อออกจากงาน

คนงานและลูกจ้างประเภทที่ ๑ จะได้รับผลประโยชน์ คือ เงินเลี้ยงชีพเมื่อว่างงาน และค่าทดแทนเมื่อพิการ หรือประสพอุบัติเหตุในงานอุตสาหกรรม บุคคลในประเภท ๒,๓,๔ จะได้รับเงิน หรือประโยชน์เมื่อว่างงาน

จึงเห็นได้ว่าตามแผนการณ์นี้ ประชาชนอังกฤษทุกคนได้รับการประกันอย่างทั่วถึง รัฐบาลผสมของอังกฤษ โดยนายเชอร์ชิลเป็นนายกรัฐมนตรีได้นำบางส่วนของแผนการณ์นี้ไปใช้ และต่อมาเมื่อรัฐบาลกรรมกร อันมีนายแอตลีเป็นนายกฯ เข้าบริหาร กฎหมายการประกันสังคมตามแผนการณ์เบเวอริดย์นี้ได้รับอนุมัติจากรัฐสภา

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๙ และได้ปฏิบัติครบถ้วนสมบูรณ์ในปี พ.ศ. ๒๔๙๐ ในงบประมาณปี พ.ศ. ๒๔๙๐–๙๑ ในยอดรายจ่ายทั้งหมด ๓,๙๕๐,๓๖๗,๐๐๐ ปอนด์ รัฐบาลอังกฤษจ่ายค่าประกันสังคมถึง ๓๘๗,๖๗๗,๐๐๐ ปอนด์ และบำนาญอีกจำนวนหนึ่ง ๑๐๐,๖๐๘,๐๐๐ ปอนด์

ในประเทศสวีเดน การสงเคราะห์สังคมหรือการประกันสังคมของประเทศนี้ เป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะสวีเดนมีการประกันสังคมที่ก้าวหน้าเป็นอย่างยิ่ง การประกันเบื้องต้นคือประเภทให้บำนาญแก่คนชรา (old age pension) ได้เริ่มมีในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ในรูปของพระราชบัญญัติ และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๙๒ ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงให้เหมาะสมหลายครั้ง ในปี พ.ศ. ๒๔๕๙ ก็ได้มีการประกันสังคมประเภทเจ็บป่วยในงานอุตสาหกรรม (industrial injuries insurance) โดยนายจ้างเป็นผู้ชำระเบี้ยประกัน

การประกันสุขภาพ (health insurance) ซึ่งได้เริ่มมีมาตั้งแต่กลางศตวรรษที่ ๑๙ และโดยสมัครใจ (voluntary) นั้น ในปี พ.ศ. ๒๔๙๙ ได้เป็นการบังคับ (compulsory) ทั่วทั้งราชอาณาจักรในปีเดียวกันนั้นได้มีการประกันโดยบังคับแก่แม่และบุตร (Maternity insurance) แทนการประกันแบบเก่าที่มีมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๐

การประกันการว่างงาน (unemployment insurance) ซึ่งได้ริเริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๖๓ เศษนั้น ได้เริ่มใช้บังคับในปี พ.ศ. ๒๔๗๑ โดยความสมัครใจของผู้เอาประกัน คือไม่เป็นการบังคับ

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๒ รัฐสภาสวีเดน (Riksdag) ได้บัญญัติกฎหมายแผนการให้บำเหน็จบำนาญเพิ่มเติมแก่ลูกจ้างและแก่ประชาชนทุก ๆ คนตามรายได้ที่แต่ละคนได้รับ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ก็ได้มีการปรับปรุงเพิ่มเติมกฎหมายนี้ จนกลายเป็นแผนการการประกันสังคมแห่งชาติ

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๕ รัฐสภาสวีเดนได้อนุมัติกฎหมายการประกันสังคมแห่งชาติขึ้นใหม่ โดยได้รวมการประกันสังคมของชาติทั้งหมดเข้าด้วยกันเป็นกฎหมายการประกันสังคมแห่งชาติ กล่าวคือ รวมการประกันสุขภาพ การประกันแม่และเด็ก การประกันการว่างงาน การให้บำเหน็จบำนาญพื้นฐาน (basic Pension) และการให้บำนาญเพิ่มเติม (supplementary Pension) ซึ่งเป็นการป้องกันความขาดแคลนของประชาชนจากการสูญเสียรายได้ เพราะเจ็บป่วย เพราะคลอดบุตร เพราะไร้ความสามารถ เพราะสูงอายุ เพราะถึงแก่กรรม การประกันนี้ดำเนินการโดยสมาคมในท้องถิ่นและโดยรัฐและเทศบาลให้การอุดหนุน ส่วนค่าประกัน (Premiums) นั้น ทั้งนายจ้างและลูกจ้างเป็นผู้เสีย

การประกันผู้เจ็บป่วยหรือคลอดบุตรนั้น ผู้ป่วยหรือมารดาจะได้รับการรักษาพยาบาลและค่าพาหนะ ๓ ใน ๔ ของเงินที่ได้เสียไป ไม่ว่านายแพทย์ผู้รักษานั้นจะเป็นแพทย์หลวงหรือแพทย์เชลยศักดิ์ ส่วนค่าที่พักรักษาในโรงพยาบาลผู้ป่วยจะได้รับช่วยเหลือเต็ม

จำนวน ค่ายาฟรี ถ้าจำเป็นต้องซื้อยาจากนอกโรงพยาบาลตามคำสั่งแพทย์ของโรงพยาบาลสั่งจะได้รับส่วนเสด็ ค่ารักษาฟัน อันเนื่องจากการเจ็บป่วยหรือการตั้งครรภ์ จะได้รับคืน ๓ ใน ๔ ของค่าใช้จ่ายที่เสียไป ค่าทดแทน เพราะเจ็บป่วยทำงานไม่ได้มีแตกต่างกันตามจำนวนของรายได้อย่างสูง ๕๐ โครนแนเยอร์ต่อวัน เด็กอายุต่ำกว่าผู้ป่วย และ ๑-๓ โครนแนเยอร์สำหรับบุตรวัยหนึ่ง ๆ ถ้าบิดาได้มีการประกันสุขภาพเพิ่มเติมโดยสมัครใจ ก็จะได้รับทดแทนอีกวันละ ๖ โครนแนเยอร์ ถึง ๑๕ โครนแนเยอร์ ไม่ว่าจะป่วยนานเท่าใด

ส่วนการประกันการบาดเจ็บในงานอุตสาหกรรมนั้นใน ๓๐ วันแรกนับแต่วันได้รับบาดเจ็บ ผู้บาดเจ็บจะได้รับค่าทดแทนเช่นเดียวกับในการประกันสุขภาพ หลังจากนั้น ค่าทดแทนจะสูงขึ้นในบางกรณี ในกรณีผู้บาดเจ็บถึงทุพพลภาพ ผู้บาดเจ็บจะได้รับเงินค่าทดแทนตลอดชีวิตตามลักษณะของหน้าที่การงานที่ทำ

ในการคลอดบุตร มารดาจะได้รับค่าทดแทนเป็นเงิน ๑,๐๘๐ โครนแนเยอร์ ถ้าเป็นการคลอดบุตรฝาแฝดจะได้รับเงินทดแทนที่ไม่ได้ทำงานกับค่าเจ็บป่วยเพิ่มเติมอีกวันละ ๕๖ โครนแนเยอร์เป็นระยะเวลา ๑๘๐ วันแรกโดยมีเงื่อนไขว่า ในระยะ ๑๘๐ วันนี้มารดาไม่ได้ทำงานใด ๆ ทั้งสิ้น ส่วนค่าคลอดบุตรและค่ารักษาพยาบาลดูแล อันเนื่องมาจากการคลอดนั้นไม่ต้องเสียทั้งนั้น

ค่าเลี้ยงดูบุตรตั้งแต่คลอดจนบุตรมีอายุครบ ๑๖ ปีนั้น รัฐเป็นผู้จ่ายให้คนละ ๙๐๐ โครนเนอร์ต่อปี

บำนาญ (pensions) ทุกคนได้รับการปกป้องจากรัฐ ไม่ว่าผู้นั้นจะเคยมีรายได้มามากน้อยเท่าใด บุคคลผู้มีอายุครบ ๖๗ ปี มีสิทธิได้รับบำนาญตามอัตราที่กำหนดไว้ แต่ถ้าผู้นั้นมีอายุครบ ๖๓ ปี จะขอรับบำนาญก่อนก็ได้ แต่จำนวนเงินบำนาญรายเดือนจะลดลงตามอัตราที่กำหนดไว้ การให้บำนาญแห่งชาตินี้ได้เพิ่มจำนวนเงินขึ้นเป็นลำดับ ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ สามีภรรยา คู่หนึ่งมีสิทธิได้รับ ๗,๗๐๐ โครนเนอร์ต่อเดือน สำหรับคนโสดได้รับ ๔,๙๓๐ โครนเนอร์ บุตรและภรรยาของผู้ชราได้รับเงินช่วยเหลืออีกจำนวนหนึ่ง ทั้งในบางกรณียังได้รับค่าเช่าบ้านอีกด้วย หากเป็นบ้านของเทศบาล

บำนาญพิเศษ (supplementary pension) ผู้มีสิทธิได้รับคือผู้ที่พ้นจากการทำงาน ซึ่งโดยปรกติตั้งแต่อายุ ๖–๗ ปีขึ้นไป ถ้าผู้นั้นมีอายุครบ ๖๗ ปี หรือทุพพลภาพ ประเภทหนึ่ง บำนาญสำหรับครอบครัว (จ่ายให้แก่มารดาและบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่) อีกประการหนึ่ง จำนวนเงินที่แน่นอนเป็นบำนาญนั้นขึ้นอยู่กับเงินเดือนของผู้นั้นระหว่างที่มีอายุ ๑๖ ถึง ๖๕ ปี บำนาญสูงสุดเพราะพ้นอายุการทำงานนั้นมีจำนวนร้อยละ ๖๐ ในระยะเวลา ๑๕ ปี ของรายได้สูงสุดของผู้นั้น ซึ่งในปัจจุบันมีจำนวน ๓๗,๕๐๐ โครนเนอร์ต่อปี

เงินบำนาญนี้มีค่าคงที่เสมอไป (inflation–proof) ถ้าบุคคลเจ็บป่วยจากงานก่อนอายุครบ ๖๘ ปี เพราะความสามารถทำงานลดลงถึงครึ่งหนึ่ง เพราะเจ็บป่วย หรือได้รับบาดเจ็บก็จะได้รับบำนาญก่อนกำหนด ตามหลักเกณฑ์คำนวณบำนาญ หากผู้นั้นทำงานครบอายุ ๖๗ ปี ถ้ามีความสามารถในการที่จะทำงานลดลงแต่ไม่เป็นการถาวรตลอดไป แต่เป็นช่วระยะเวลาหนึ่งนานตามที่กำหนดไว้ ผู้นั้นก็จะได้รับการเงินช่วยเหลือ (sickness allowance) ตลอดช่วระยะเวลานั้น ภายใต้เงื่อนไขบางประการ ครอบครัวของผู้ตายแก่ภรรยาและบุตรที่ยังมีชีวิตอยู่และมีอายุไม่เกิน ๑๙ ปี จะได้รับบำนาญครอบครัว (family pension) ซึ่งคำนวณตามหลักเกณฑ์ของบำนาญพ้นอายุการทำงานหรือพ้นการทำงานก่อนอายุซึ่งผู้ตายมีสิทธิได้รับ

การสงเคราะห์อื่น ๆ Social aid) ฯลฯ นอกจากประโยชน์ต่าง ๆ ที่ชาวสวีเดนจะได้รับตามที่กล่าวมาแล้ว ประเทศสวีเดนยังให้การสงเคราะห์ในรูปแบบต่าง ๆ อีก ตามความจำเป็นแก่แต่ละบุคคล เช่น ช่วยเหลือเป็นเงิน (cash assistance) ให้เงินค่าให้การเลี้ยงดูที่บ้านคนชรา ที่สถานเลี้ยงดูเด็กอ่อนและที่อื่น ๆ ฯลฯ กรรมที่ทำกันอย่างมาก คือการส่งพยาบาลไปตามบ้าน ให้คำแนะนำแก่แม่บ้าน ในเรื่องเจ็บป่วยในการคลอดบุตร ในการเลี้ยงทารกและทำงานไม่ได้ และช่วยเหลือทำงานให้แก่คนชราหรือคนที่

พิการเล็ก ๆ หรือในกรณีที่บิดามารดาต้องออกไปทำงาน แต่มีบุตรป่วยอยู่ที่บ้าน พยาบาลก็จะทำหน้าที่แทนบิดามารดา นอกจากนั้นก็มีการดูแลเด็กอ่อนตามสถานที่เลี้ยงเด็กต่าง ๆ เป็นต้น

การประกันสังคมประการอื่น ๆ ในสวีเดน ก็คือการที่เยาวชนได้รับการศึกษาฟรี ทั้งในระดับประถม มัธยม และอุดมศึกษา ในโรงเรียนประถม, มัธยม และโรงเรียนอื่น ๆ ที่คล้ายกัน นักเรียนได้รับประทานอาหารโดยไม่ต้องเสียเงิน การช่วยเหลือในการศึกษาประการอื่น ก็คือ ให้เงินช่วยเหลือแก่นักเรียนในโรงเรียน comprehensive school หรือโรงเรียนอื่น ๆ ที่มีลักษณะคล้ายกันและให้ทุนการศึกษาเดือนละ ๑๗๕ โครนเนอร์แก่นักเรียนคนหนึ่ง ๆ ส่วนในการศึกษาในสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาที่สูงขึ้น รัฐบาลจ่ายค่าพาหนะและค่าที่พักอยู่อาศัยให้แก่นักเรียนในกรณีที่ต้องไปเรียนในท้องที่อื่น ๆ เพราะไม่มีโรงเรียนประเภท comprehensive ในท้องที่ของตน นอกจากนั้นก็ยังมีเงินให้กู้ไปใช้ในการศึกษา ในการสอบไล่ เงินช่วยเหลือการศึกษาของผู้ใหญ่ฯลฯ และอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก

ในประเทศเดนมาร์ก ประชาชนของเขาก็ได้รับการประกันประเภทเรียกรวมยอดว่า ให้การประกันตั้งแต่เด็กอยู่ในเปลจนถึงหลุมฝังศพ (from cradle to grave) ดูจะไม่ด้อยกว่าการให้การประกันของประเทศสวีเดนเลย

ในสหรัฐอเมริกาได้มีการประกันสังคมไม่ช้าไปกว่าในอังกฤษ การประกันการว่างงานได้มีขึ้นเป็นครั้งแรกในรัฐแมสซาชูเซตส์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ รัฐนิวยอร์ก, นิวแฮมไชร์, เพนซิลวาเนีย ได้มีขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๗๘ ส่วนกฎหมายการประกันสังคมของรัฐบาลกลางแห่งสหรัฐ[๑] ซึ่งใช้ทั่วไปนั้น ได้มีขึ้นในสมัยประธานาธิบดีโรสเวลท์เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๘ คือกฎหมายลงวันที่ ๑๔ สิงหาคม การจัดการให้เป็นไปตามกฎหมายนี้ เป็นหน้าที่ของรัฐบาลกลางและของรัฐบาลแต่ละรัฐ การประกันสังคมของสหรัฐอเมริกานั้น จัดให้มีการประกันการว่างงานทั้งกรรมกร คนงาน ทหารที่ปลดปล่อย การให้เงินทดแทนแก่คนงาน การให้อุปการะเป็นเงินหรือประโยชน์แก่คนสูงอายุ คนตาบอด คนไร้ความสามารถ ให้แก่ผู้ที่มรณะ ผู้ที่คลอดบุตร และค่าเลี้ยงดูบุตร เด็กพิการ รัฐบาลกลางได้ให้เงินอุดหนุนแก่รัฐต่าง ๆ เพื่อจ่ายเป็นค่าอุปการะเลี้ยงดู แก่คนตาบอด เด็กกำพร้า ไร้ผู้อุปการะ การคลอดบุตรและเลี้ยงดูบุตร คนสูงอายุ และคนว่างงาน รัฐบาลกลางจัดให้มีสำนักงานกลางทำหน้าที่เกี่ยวกับการประกันสังคมนี้ และสำนักงานกลางนี้ประกอบด้วยสำนักงานอื่นๆ อันมีหน้าที่ต่าง ๆ กัน และมีคณะกรรมการ คือคณะกรรมการเพื่อความมั่นคงแห่งสังคม องค์การเกี่ยวกับการสาธารณสุข องค์การจัด

ก. ดู United States Code ฉบับพิมพ์ ค.ศ. ๑๙๔๖ Title ๑๒ หน้า ๑๙๖๔ Title ๔๒ หน้า ๔๐๕–๑๒๐๔ และผนวกที่ ๕๐ หน้า ๑๗๕๕.

๑. โครนเนอร์ เท่ากับ ๕.๒๐ บาท (ประมาณ)

การเรื่องการให้การศึกษา องค์การอาหารและยา องค์การบูรณะและฟื้นฟู และอื่น ๆ ในสมัยประธานาธิบดีโรสเวลต์ ความมั่นคงแห่งสังคม และการประกันสังคมนี้ ได้ก้าวหน้าไปเป็นอันมาก และในสมัยประธานาธิบดีทรูแมน ก็ได้ขยายการประกันสังคมกว้างขวางต่อไปยิ่งขึ้น

การดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจและการประกันสังคม เพื่อให้หลักประกันแก่ประเทศชาติและประชาชนช่วยรักษาหรือก่อให้เกิดความเป็นธรรมแก่สังคม ของรัฐบาลกรรมกรในอังกฤษหรือรัฐบาลดีโมแครตในสหรัฐอเมริกาที่เข้ามีส่วนในการประกอบการเศรษฐกิจนี้ ได้รับการตำหนิโต้ค้าน ต้านทานจากนายทุนและพรรคที่สนับสนุนนายทุนเช่นพรรคคอนเซอรเวตีฟ หรือพรรครีปับลิแคนเป็นอันมาก แต่อย่างไรก็ตาม การบริหารของรัฐบาลเหล่านี้ได้รับการนิยมชมชอบและสนับสนุนจากประชาชนชั้นกลางและชั้นต่ำเอย่างยิ่ง เพราะทุกคนตระหนักดีว่า รัฐบาลได้ให้ประชาธิปไตยอันสมบูรณ์แก่เขา ให้ความเสมอภาคที่แท้จริง ไม่ใช่เสมอภาคแต่ตามตัวอักษร

[illegible] นั้น คนจะต้องยอมอยาก จะต้องระกำลำเค็ญ มีลูกกี่คนก็ไม่เพียงพอ วันๆ เจ็บไข้ได้ป่วยก็ไม่เคือดร้อน คนตายก็ไม่ขายคนเป็น จะตายก็นอนตาหลับ เป็นความมั่นคงแก่ชีวิตแก่สังคมอย่างแท้จริง ไม่ต้องมีทุกข์ เหมือนหนึ่งขึ้นสวรรค์ทั้งเป็น อย่างนี้พอจะเรียกได้ว่า ถึงแล้วซึ่งศรีอาริยะ ได้กระมัง

เมื่อท่านผู้อ่านได้พิจารณาเห็นวิธีการเศรษฐกจและการสร้างความมั่นคงให้แก่สังคมในประเทศประชาธิปไตยอันสำคัญยิ่งแล้ว ต่อแต่นี้ไปข้าพเจ้าขอวกกลับเข้าเรื่องเดิมของข้าพเจ้าต่อไป และขอท่านผู้อ่านได้เปรียบเทียบวิธีการเศรษฐกิจและการประกันสังคม[illegible] วิธีการดำเนินการของรัฐบุรุษในสมัยนั้น ๆ กับของประเทศไทย ซึ่งข้าพเจ้าหมายความแต่เพียงว่า ร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจและการประกันสังคมของดร. ปรีดี พนมยงค์ เท่านั้น ว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร

๑. ดร. ปรีดี พนมยงค์ เข้าบริหาร[illegible] ด้านเศรษฐกิจ ด้วยการยกเลิกกฎหมายเดิมบางฉบับ และสร้างกฎหมายต่าง ๆ ขึ้นใหม่ เป็นต้นว่าพระราชบัญญัติ[illegible] พ.ศ. ๒๔๗๕ กฎหมายของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ก็มีกฎหมายของโรสเวลต์ในเรื่องต่าง ๆ นั้น แทบไม่แตกต่างกันเลย ที่แตกต่างกันก็เพราะสภาพและทางเศรษฐกิจของประเทศนั้น ๆ เท่านั้น กฎหมายของโรสเวลต์จึงมีแตกต่างไปตาม[illegible] เข้าบริหารครั้งแรกเมื่อวันที่ ๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๖

๒. แผนการ[illegible] การแก้ที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. [illegible] ตามแผนการแก้ประกันสังคมของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ถึง ๗๐ ปี และแผนการแก้ทั้งสองนี้ไม่แตกต่างอะไรกันเลย ขอท่านได้พิจารณาดูหลักการทั่ว ๆ ไป

แต่ก็ไม่เป็นการประหลาดอันใดที่วิธีการเศรษฐกิจหรือการประกันสังคมของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ กับของโรสเวลต์ หรือของแฮมลีหรือเบเวอริดย์ จะมีลักษณะไปในทางเดียวกันหรือคล้ายคลึงกัน ไม่จำเป็นต้องกล่าวว่าใครเอาอย่างใคร ซึ่งอาจเป็นไปไม่ได้ เพราะความเจริญข้อหนึ่งที่ต้องยอมรับ ก็คือ รัฐบุรุษที่แท้จริงนั้นจากการศึกษาไม่แบ่งพรรค ย่อมอาศัยหลักจากบุรพาจารย์ อันเป็นนักเศรษฐกิจ นักการเมือง ผู้เชี่ยวชาญชำนาญในทางต่าง ๆ มาก่อนแล้วนำเอาหลักวิชาการนั้นมาใคร่ครวญ กลั่นกรอง ปรับปรุง ให้เหมาะสมแก่ลักษณะประเทศของตนทั้งในทางภูมิศาสตร์และทางเศรษฐกิจ ประเทศไทยเป็นประเทศกสิกรรมแต่อย่างเดียว ฉะนั้นตามโครงการณ์เศรษฐกิจของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ จึงมีการปฏิรูปอย่างขนานใหญ่ สหรัฐอเมริกาแม้เป็นประเทศกสิกรรมเนื้อที่มากกว่าครึ่งของประเทศเป็นเรือกสวนไร่นา แต่ถึงกระนั้นยังเป็นประเทศอุสาหกรรมที่เจริญรุ่งเรืองที่สุดในโลกด้วย การประกอบการกสิกรรมในสหรัฐได้รับการเอาใจใส่จากรัฐบาลและได้รับการปฏิรูปจากการบริหารของโรสเวลต์อย่างจริงจัง ฉนั้นคนอเมริกันเพียง ๑ ใน ๔ ของทั้งหมดที่ประกอบการกสิกรรม คือใช้คนน้อย แต่ใช้เครื่องจักรกลอันทันสมัยมากมาย เป็นการทุ่นแรงและทุ่นเวลา ทั้งได้ผลดีด้วย นี่เพราะรัฐบุรุษของเขามีสายตาไกล และเอาใจใส่จริงจัง ในประเทศอังกฤษหรือสหรัฐอเมริกานั้น ไม่มีการยึดอำนาจการปกครอง

ไม่มีการปฏิวัติ ไม่มีการเปลี่ยนแปลงรูปการปกครองแต่อย่างใด แต่ถึงกระนั้น รัฐบุรุษของประเทศเหล่านั้นเป็นผู้ที่เห็นการณ์ไกล และเป็นผู้ฉลาด เชี่ยวชาญ จึงได้มีการปฏิรูปการเศรษฐกิจและสังคมโดยการมีโครงการเศรษฐกิจในระยะนาน เป็นการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและความสุขสมบูรณ์ให้แก่ประชาชนอย่างถาวร บางทีถ้าในประเทศเหล่านั้น มีพวกเจ้าหรือพวกขุนนางที่มีอคติ อย่างที่เป็นอยู่ในประเทศไทย ในขณะที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ทำการปฏิวัติและเขียนร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจขึ้น เพื่อให้มีการปฏิรูปการเศรษฐกิจและการสังคมแล้ว เป็นไปได้ที่ นายแรมเซย์ แมคโดแนล นายแอตลีหรือ โรสเวลต์จะต้องถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมูนิสต์ แต่รัฐบุรุษของเขามีสายตาไกล และไม่ตูหมิ่นประชาชน จึงไม่ทำการโฆษณาชวนเชื่อ กล่าวใส่ร้ายกันได้ และเป็นไปได้อีกเหมือนกันที่ประชาชนเหล่านั้น แม้ที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยจะมีความคิดเห็นและสายตาดีกว่า ศัตรูทางการเมืองของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เสียอีกด้วยซ้ำ

ในประเทศที่มีการประกันสังคมเหล่านั้น ประชาชนเขาต้องสละเอาเสรีภาพเข้าแลกเปลี่ยนกับการประกันอย่างที่ได้มีการวิจารณ์กันหรือ เปล่าเลย ประชาชนของเขามีสิทธิและความเสมอภาคยิ่งขึ้น เขาไม่ต้องการแลกเปลี่ยนสิทธิเสรีภาพของเขากับประโยชน์ที่รัฐบาลได้ให้แก่เขาเลย

ความพยายามของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ในเมื่อเมื่อไม่มีการปฏิรูปการเศรษฐกิจและการสังคมตามเจตน์จำนงเดิมอันเป็นหลัก

คติที่ยึดมั่นอยู่ ให้คิดทำการปฏิวัตินั้น บัดนี้เป็นที่ประจักษ์ชัดแจ้งว่าขาดการสนับสนุนจากเพื่อน แม้จะได้ร่วมรัฐบาลร่วมคำปฏิญาณสาบาลกันมาตั้งแต่ต้น การแสดงออกของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ณ บัดนี้ก็คือ ความผิดหวัง ผิดหวังอย่างที่สุด ดร. ปรีดี พนมยงค์ กล่าวว่า "เขาลืมอุดมคติกันเสียหมดแล้ว"

ใครเล่าที่เป็นผู้ขัดขวางความเจริญก้าวหน้าและรุ่งเรืองของชาติไทยและราษฎรไทยไว้ ใครเล่าที่คอยขัดขวาง เพื่อกดราษฎรไทยให้คงอยู่ในระบอบการเศรษฐกิจสังคมแบบพริมิตีฟ ใครเล่าที่สร้างอุปสรรคให้การปฏิวัติ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ เป็นแต่เพียงการเปลี่ยนรูปการปกครอง แม้ราษฎรจะมีส่วนในทางการปกครอง แต่ก็เป็นการเปลี่ยนตัวจากพระเจ้าแผ่นดินจากองค์เดียวมาเป็นหลายคน ใครเล่าที่ขัดขวางการสร้างความเป็นธรรมให้แก่สังคม และให้ความเสมอภาคแก่ราษฎร ให้เป็นแต่เพียงความหมายในตัวหนังสือเท่านั้น คนเหล่านั้นมีอยู่ ๒ ประเภท คือ พวกที่นิยมฝักใฝ่ในระบอบสมบูรณาสิทธิราช และพวกที่ลืมอุดมคติแห่งการปฏิวัติ

แม้จะถูกขัดขวาง และมีเพื่อนร่วมอุดมคติ แต่เพียงน้อยคน ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็ได้พยายามดำเนินการบริหารของท่านในด้านการเศรษฐกิจและการสังคม โดยงานของท่านในกระทรวงการคลัง ในเวลาต่อมา ซึ่งงานนี้ นอกจากจะสร้างความมั่นคงให้แก่ชาติแล้ว ยังเป็นการสร้างความเป็นธรรมให้แก่สังคม ให้ราษฎรได้รับความเสมอภาคยิ่งขึ้น ตามอุดมคติเดิมของท่านอีกด้วย

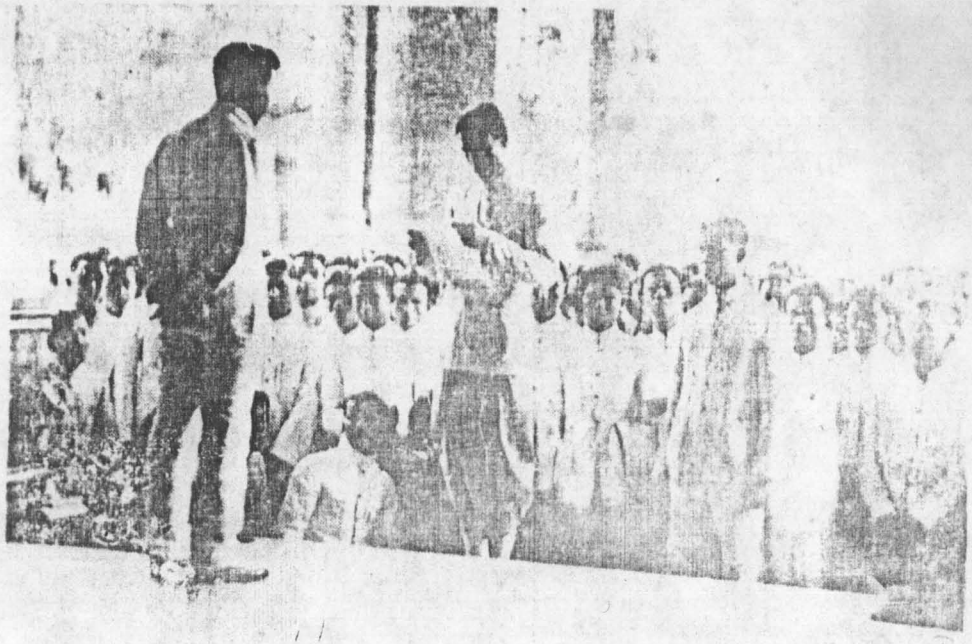

คณะนักเรียนกฎหมายเข้าเยี่ยมคำนับ ดร. ปรีดี พนมยงค์

ลงนามกับ เอดวิล เนวิลล์ อัครราชทูต แห่งสหปาลีรัฐอเมริกา
เมื่อวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๓๓ (พ.ศ. ๒๔๘๐)

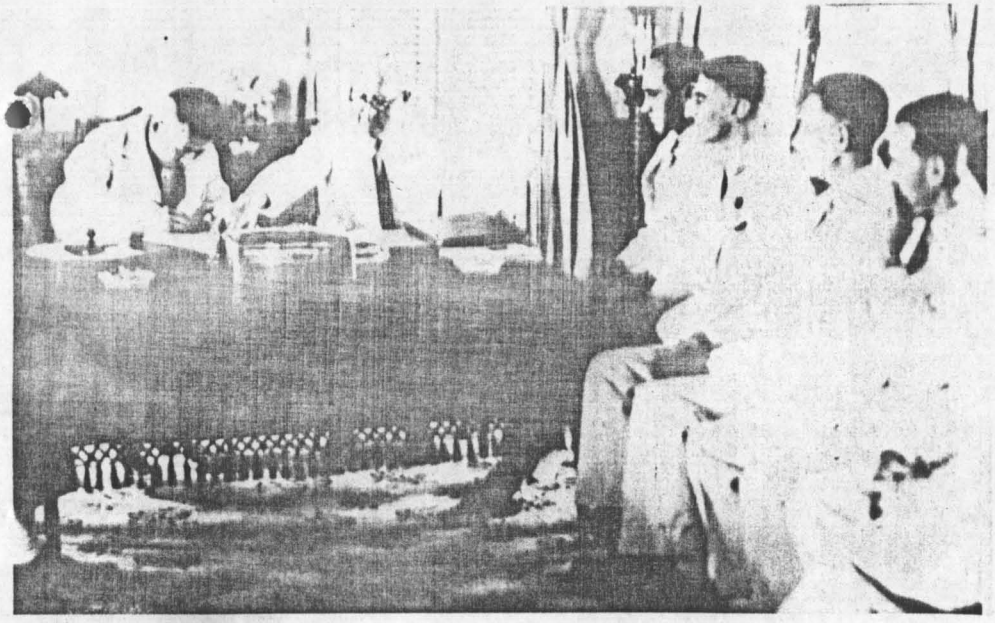

ลงนามกับ เซอร์โจไซอาห์ครอสบี อัครราชทูตแห่งประเทศอังกฤษ

เมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๗๓ (พ.ศ. ๒๔๘๐)

ลงนามกับ ดร. ดาร์โล อูบิลตา กร.ออฟ อัครราชทูต แห่งประเทศอิตาลี

เมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๗๓ (พ.ศ. ๒๔๘๒)

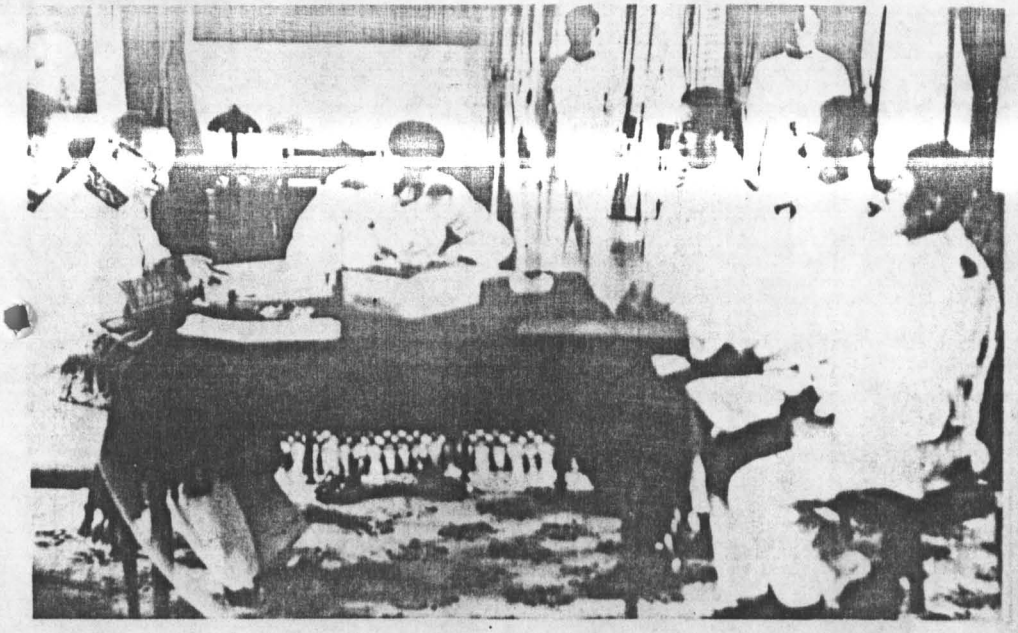

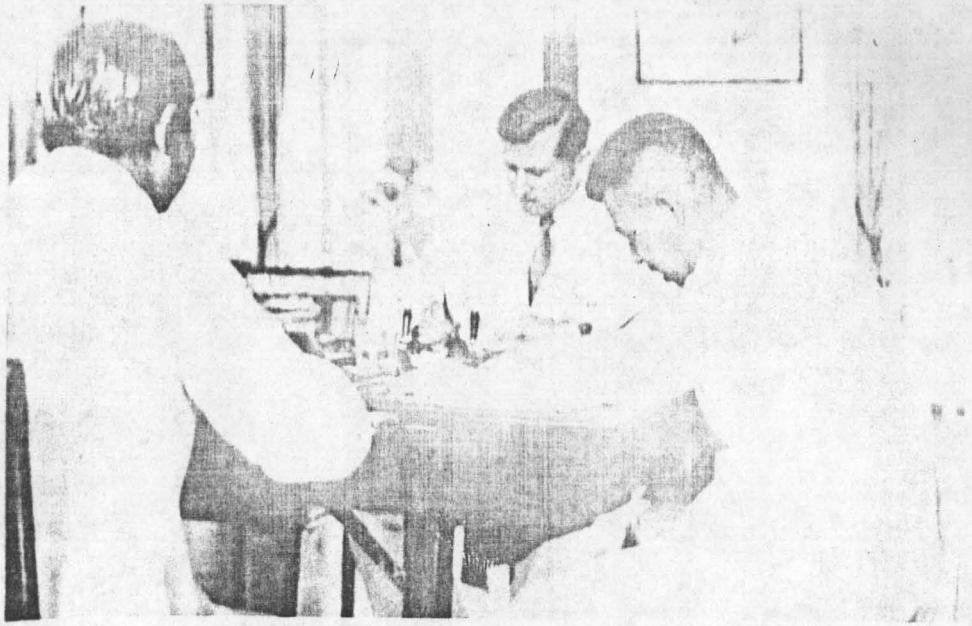

ลงนามกับ มองสิเออร์กิย์โยมจอรจส์-บีโคต์ อุปทูต แห่งประเทศฝรั่งเศส

เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๗๓ (พ.ศ. ๒๔๘๐)

ลงนามกับ มองสิเออร์ ค.มูราฮิ อัคราชทูต แห่งประเทศญี่ปุ่น

เมื่อวันที่ ๘ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๗๓ (พ.ศ. ๒๔๘๐)

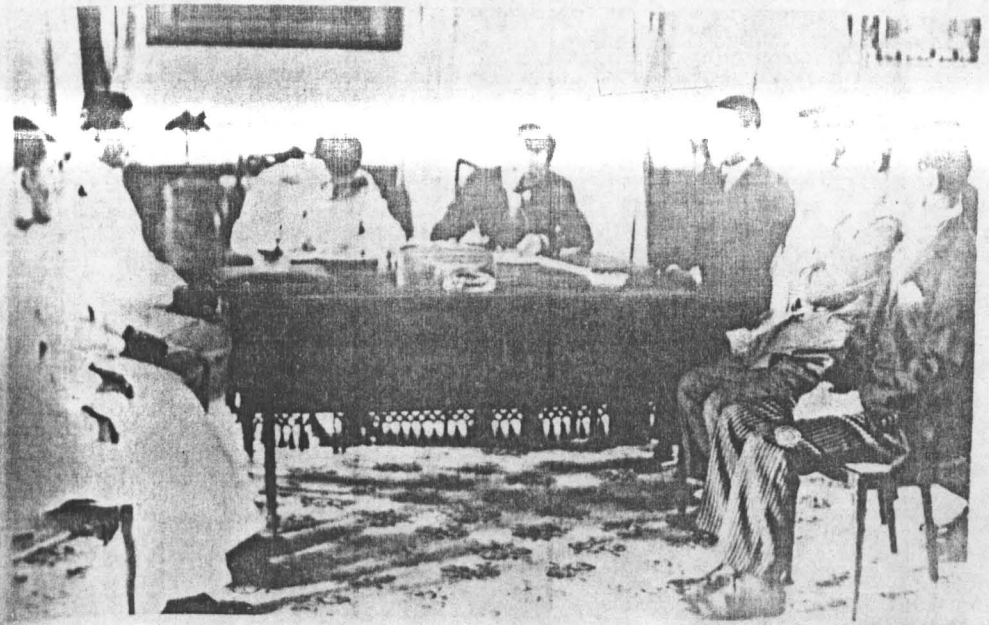

หลวงประดิษฐ์มนูธรรม
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง
ทำพิธีเปิดสำนักงาน
ธนาคารชาติไทย
ใน วันชาติ ๒๔ มิถุนายน
๒๔๘๓

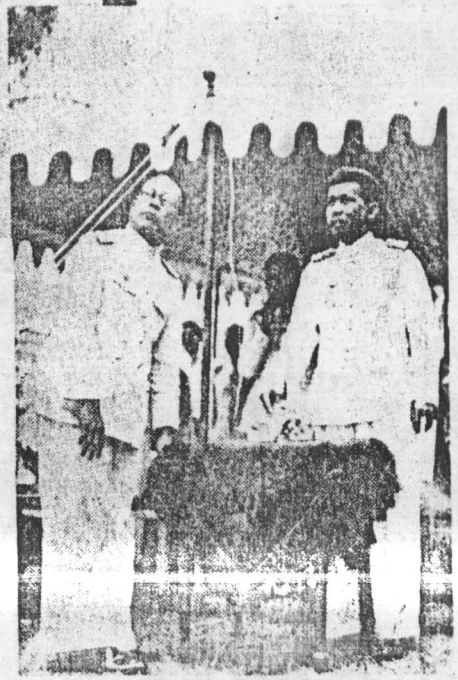

สำนักงานธนาคารชาติ อยู่ในบริเวณพระบรมราชวัง

สำนักไหนหมายชูประเทศชาติ
สำนักนั้น
ธรรมศาสตร์และการเมือง

บทที่ ๙

การทำงานให้ชาติตามอุดมคติ

ตอนที่ ๑

๑ รัฐมนตรีมหาดไทย

เจรจาเลิกสนธิสัญญาไม่เป็นธรรมและลดดอกเบี้ยเงินกู้

รัฐมนตรีลอย ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้รับมอบหมายงานราชการบริหารทั่วไปจากนายกรัฐมนตรี พระยาพหลพลพยุหเสนา ให้ดูแลและสั่งการแทนท่านเป็นการภายใน ในครั้งนั้นถ้ามีปัญหาเรื่องใด ๆ เกิดขึ้น ซึ่งนายกรัฐมนตรีจะต้องวินิจฉัยหรือให้คำตอบแล้ว เจ้าคุณพหล ฯ ก็มักจะโยนเรื่องเหล่านั้นไปยัง ดร. ปรีดี พนมยงค์ "ถามหลวงประดิษฐ ฯ ดูซิ" แล้วทุก ๆ เรื่องก็ผ่านไปด้วยดี เป็นไปในทางที่ว่า เจ้าคุณพหล ฯ มีความเบาอกเบาใจและรู้สึกสบายขึ้นที่มี ดร. ปรีดี พนมยงค์เข้าร่วมในการบริหารและอยู่เคียงข้าง ส่วน ดร. ปรีดี พนมยงค์ เล่าก็ได้อุทิศกำลังกายสติปัญญาทำงานให้แก่ชาติอย่างที่สุด

แต่ในขณะเดียวกัน ก็ปรากฏการอันเป็นการคัดค้านและขัดแย้งกันขึ้นในบรรดาเสรีรัฐมนตรีทั้งหลาย ที่ได้ร่วมมือทำการปฏิวัติมาด้วยกัน สาเหตุนั้นเนื่องมาจากการที่มีรัฐมนตรีบางคน ซึ่งก่อนนี้พยายามขัดขวางไม่ให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เข้ามาร่วมในราชการบริหารและบัดนี้ก็ยังคงขัดขวางอยู่ เมื่อ ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้แสดงความปรีชาสามารถในการบริหารและเป็นที่ไว้ใจของเจ้าคุณ

พหล ฯ ซึ่งบุคคลนั้นเห็นว่าเป็นการแข่งดีกับตน ยิ่งกว่านั้นปรากฏการณ์อันนี้ได้ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นภายหลังการปราบกบฏบวรเดชไปแล้ว นโปเลียนโบนาปาร์ต ผู้ซึ่งเรืมรู้จักบทเรียนไปสู่อำนาจในคราวการปฏิวัติใหญ่ของฝรั่งเศส และฟันฝ่าไต่ขึ้นสู่ตำแหน่งจักรพรรดิฉันใด เรื่องที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ในคณะปฏิวัติไทยก็เป็นไปฉันนั้น

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการขัดขวางดังกล่าวนี้ เจ้าคุณพหล ฯ ผู้ซึ่งมีความรักชาติ และหวังต่อชาติทั้งภายภาคหน้าและในปัจจุบันกาล และไม่สนใจต่อการคัดค้านขัดขวางอันเห็นแก่ตัวนั้น ก็ได้ [illegible] รวมนั้นเสีย หลายครั้งที่นายกรัฐมนตรีได้ [illegible] พนมยงค์ เข้ารับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการ [illegible] ให้ทำงานให้ชาติบ้านเมืองสืบเนื่องไปจาก [illegible] ที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้วางรากฐาน [illegible] มาจากต่างประเทศ แต่ ดร. ปรีดี [illegible] ชาติอย่างเต็มเปี่ยมและอุทิศชีวิตให้แก่ [illegible] ว่า การที่เป็นรัฐมนตรีลอยแต่แม้ [illegible] เมืองได้เป็นอย่างดี เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในระหว่างคณะปฏิวัติด้วยกันเป็นเหตุการณ์ที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ตัดสินใจว่าควรจะวางมือต่อไป

อีกประการหนึ่ง ที่ทำให้ดร. ปรีดี พนมยงค์ต้องปฏิเสธข้อเสนอของเจ้าคุณ [illegible] ก็เนื่องมาจากการที่เห็นว่ากระทรวงมหาดไทย

ทางไปพักผ่อนที่บ้านเดิมของท่านที่ราชบุรี การพักผ่อนนี้ก็คือ การที่ท่านคิดจะลาออกจากตำแหน่งนั้นเอง คนอย่างเจ้าคุณพหลฯ ไม่น่าจะถูกบีบจนมีความรู้สึกและกระทำเช่นนี้เลย ก่อนที่ท่านจะรับตำแหน่งนายกฯ ท่านก็ได้แสดงออกชัดเจนแล้วว่าท่านไม่รับ ท่านได้แสดงออกมาว่าท่านไม่สันทัด การไม่สันทัดของท่านจะทำให้บ้านเมืองเสียหาย แต่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ กษัตริย์ที่ทรงหวังดีต่อบ้านเมืองเห็นว่าท่านเจ้าคุณคนเดียวที่จะเป็นหลัก เป็นที่ยึดของบรรดานักปฏิวัติอื่น ๆ ที่มีความสามารถในการบริหาร ร่วมกันบริหารชาติบ้านเมือง จึงได้ทรงแต่งตั้งท่าน และท่านก็ได้ยอมรับ

พฤติการณ์ที่เกิดขึ้นในเมืองไทยในระยะนั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ทราบโดยถ้วนถี่ ความตั้งใจที่จะไม่กลับต้องเปลี่ยนแปลงไปเพราะตระหนักดีว่า ถ้าขาดพระยาพหลฯ ความยุ่งยากอะไรจะบังเกิดขึ้น

เมื่อ ดร. ปรีดี พนมยงค์ กลับมาถึงเมืองไทยแล้ว คนแรกที่ได้มาปรึกษาหารือเกี่ยวกับเจ้าคุณพหลฯ ก็คือ หลวงอดุลย์เดชจรัส ทั้งสองคนมีเจตนาตรงกัน คือ เห็นว่าการบริหารราชการแผ่นดินต่อไปจะขาดเจ้าคุณพหลฯ เสียไม่ได้ ฉะนั้นจะต้องหาทางที่จะให้เจ้าคุณพหลฯ กลับมาจากราชบุรีและดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสืบไป ดังนั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์และหลวงอดุลย์เดชจรัส จึงได้ออกเดินทางไปราชบุรีและเชิญตัวท่านกลับมาจนได้ แต่หัวอก

ของผู้ที่รักชาติและทำทุก ๆ อย่างเพื่อชาติเพื่อราษฎรทั้งสองคนนี้ คือ เจ้าคุณพหลฯ และ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ตกอยู่ในฐานะเดียวกัน คือ ถูกขัดขวางและถูกบีบเข้าให้ปลีกตัวอยู่ตลอดมา

ดร. ปรีดี พนมยงค์ คำนึงว่า เมื่อการบริหารของท่านในกระทรวงมหาดไทยได้บ่านินไปด้วยดี และเพื่อที่จะบรรเทาความอิจฉาริษยาในระหว่างเพื่อนผู้ทำการปฏิวัติด้วยกันให้น้อยลง หรือสิ้นไป ให้ความสามัคคีในหมู่คณะมีอยู่ จึงได้ขอร้องให้ท่านไปจากกระทรวงมหาดไทยไปเสีย ฉะนั้นไปเป็นเพื่อให้ได้แต่งตั้งพระยาพหลฯ รัฐมนตรีขอไปอยู่กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงต่างประเทศนี้เป็นกระทรวงเล็ก มีข้าราชการอยู่ในกระทรวงไม่ถึงร้อยคน และที่ประจำอยู่ในต่างประเทศก็ไม่ถึงร้อยคน ใคร ๆ พอจะเห็นได้ว่าตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศนี้ไม่มีอิทธิพลอะไรไม่เหมือนกับกระทรวงมหาดไทย การที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์เสนอตัวเองเช่นนี้ ไม่หวังอะไรยิ่งกว่าความต้องการที่จะทำงานให้ชาติบ้านเมืองเท่านั้น ไม่ต้องการมักใหญ่ใฝ่สูงหรือเป็นใหญ่เป็นโตแต่อย่างใด ดร. ปรีดี พนมยงค์ ทราบอยู่ดีแล้วว่า สัญญาต่าง ๆ ที่รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชได้ทำไว้กับนานาประเทศนั้น เป็นสัญญาที่ไทยอยู่ในฐานะเสียเปรียบ เป็นสัญญาที่ทำให้ชาติไทยต้องเสื่อมเสียประโยชน์ และเป็นเครื่องผูกมัดไม่ให้ประเทศไทยก้าวไปสู่แสงสว่างแห่งความเจริญก้าวหน้า

เป็นกระทรวงใหญ่ เป็นกระทรวงที่มีงานมากมาย และงานเหล่านั้นเป็นทางหนึ่งที่นักปฏิวัติอย่าง ดร. ปรีดี พนมยงค์พึงพอใจที่จะทำเพื่อให้อุดมคติในการปฏิวัติของตนบรรลุผล งานปกครองเป็นงานสำคัญยิ่ง เป็นงานเกี่ยวกับคน ราษฎรไทยเพิ่งจะเริ่มรู้จักระบอบการปกครองประชาธิปไตย เป็นของใหม่อย่างที่สุด เป็นการปกครองอย่างใหม่ที่ราษฎรมีสิทธิเสรีภาพและเสมอภาค ทำอย่างไรราษฎรไทยผู้ซึ่งยังไม่เข้าใจและหวงแหนในสิ่งเหล่านี้ จะได้เข้าใจและรู้จักใช้สิทธิเสรีภาพของตนให้ถูกต้องจะทำอย่างไรที่ จะให้ความหมายของคำประชาธิปไตยที่ว่า เป็นการปกครองของราษฎร โดยราษฎร เพื่อราษฎร เป็นไปตามความมุ่งหมาย กล่าวโดยสรุป ก็คือจะทำอย่างไรให้ระบอบประชาธิปไตย อันมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดไม่ใช่อำเภอใจตลอดเวลาอยู่ชั่วกาลนาน เรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องที่กระทรวงมหาดไทยจะต้องดำเนินการเป็นส่วนใหญ่ และอันนี้ก็คือ หมายความว่า การที่จะต้องทำการปฏิรูปบางสิ่งบางอย่าง กล่าวคือการปกครอง ปฏิรูปคนและจิตใจของคน กระทรวงมหาดไทยมิใช่เป็นกระทรวงใหญ่ที่มีงานมากมายอย่างเดียว แต่เป็นกระทรวงที่มีข้าราชการมากที่สุด ร่วมแสนคน ตั้งแต่ข้าราชการในกระทรวงตลอดไปจนถึงข้าราชการในจังหวัด อำเภอ หมู่บ้าน ดร. ปรีดี พนมยงค์มีความตั้งใจอย่างแน่วแน่ที่จะทำงานให้แก่ชาติบ้านเมือง เพื่อนำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ก็ตาม แต่ในขณะนี้ก็ยังคิดเห็นไปในทางที่ว่า

ถ้าตนยอมรับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยแล้วก็จะเกิดการแตกแยกและแตกสามัคคีในคณะปฏิวัติด้วยกัน เพราะว่าที่อิจฉาริษยาได้แสดงชัดอยู่แล้วว่าไม่พึงใจที่จะให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ทำอะไรที่จะก่อให้เกิดผลดีแก่ตนเกินกว่าตน หรือได้รับความนิยมจากข้าราชการ ราษฎร ยิ่งกว่าตน แต่บุคคลผู้นั้นมิได้คิดถึงชาติบ้านเมือง คงคิดแต่เพียงประโยชน์ส่วนตัว

เมื่อเวลาล่วงเลยมาพอสมควร พระยาพหลพลหยุหเสนา นายกรัฐมนตรีก็ตกลงใจอีกครั้งหนึ่ง นั่นคือยืนยันที่จะให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์รับตำแหน่งบริหารที่ท่านต้องการ ท่านกล่าวว่า ขอร่วมกันทำงานให้แก่ชาติบ้านเมือง ตามอุดมคติและขออย่าให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ปฏิเสธ และดร. ปรีดี พนมยงค์ก็ได้กล่าวแก่ท่านว่าเพื่อนเราปฏิวัติมาด้วยกันว่า ขอได้ให้ทำงานตามอุดมคติ ไม่ต้องการเกียรติคุณชื่อเสียงอันใด ขอให้ได้ทำงานเท่านั้น เหตุการณ์ในวันนี้มีการตกลงกันนั้นดูทีท่าว่าจะแจ่มใสไม่น้อย ฉะนั้นการแต่งตั้ง ดร. ปรีดี พนมยงค์ให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยจึงได้บังเกิดขึ้นในวันที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ วันครบ ๖ เดือนตั้งแต่กลับเข้ามาจากต่างประเทศ

นับแต่วันเข้าดำรงตำแหน่งมาได้ประมาณ ๓ เดือน ดร. ปรีดี พนมยงค์เริ่มรู้สึกว่า ตนได้ผจญกับคลื่นใต้น้ำเข้าแล้ว ความแจ่มใสในวันที่เข้ารับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการนั้น บัดนี้ได้เปลี่ยน

แปลงไปเป็นความมืดครึ้ม เป็นการแสดงชัดว่าพายุใหญ่ที่แฝงตัวอยู่ในวันโน้นจะจู่โจมเข้าแล้ว ดร. ปรีดี พนมยงค์ เริ่มรู้สึกลำบากใจและคับใจ และยิ่งรู้สึกมากขึ้นทุกที ความรู้สึกที่ได้รับเหล่านี้มิใช่ความรู้สึกที่เกิดจากการบริหาร จริงอยู่งานกระทรวงมหาดไทยเป็นงานที่มาก ที่สำคัญและที่หนัก แต่งานเหล่านี้มิได้อยู่เหนือความวิริยะสามารถของ ดร. ปรีดี พนมยงค์เลย เมื่อเริ่มเป็นรัฐมนตรีลอย ก็ได้เริ่มวางรากฐานของการปกครองลงไว้แล้ว และในกระทรวงมหาดไทยนี้ก็ได้ต่อเติมสร้างขึ้นให้สมบูรณ์ครบถ้วน เป็นการวางรากฐานเสร้างรูปการปกครองแบบประชาธิปไตยไว้ให้มั่นคง ภายหลังที่ระเบียบราชการบริหารแผ่นดินออกใช้แล้ว ดร. ปรีดี พนมยงค์ก็ได้จัดรูปราชการบริหารส่วนภูมิภาคและที่สำคัญยิ่งก็คือ การบริหารส่วนท้องถิ่น คือ การปกครองโดยระบอบเทศบาลขึ้น เพื่อให้ราษฎรปกครองตนเองอย่างชัดเจน พระราชบัญญัติเทศบาลจึงได้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ เพื่อให้สอดคล้องตามระบอบรัฐธรรมนูญ กล่าวคือ ตามพระราชบัญญัติเทศบาลอันเป็นแม่บทของระบอบเทศบาลนั้น ให้มีสภาเทศบาลประกอบด้วยสมาชิกซึ่งราษฎรเลือกตั้งขึ้นมา ทำนองเดียวกันกับสภาผู้แทนราษฎร มีคณะเทศมนตรีดำเนินการบริหารท้องถิ่นทำนองเดียวกับคณะรัฐมนตรี มีนายกเทศมนตรี ทำนองเดียวกับนายกรัฐมนตรี การปกครองระบอบเทศบาลของส่วนท้องถิ่นนั้นนับว่า เป็นการปกครองราษฎรโดยราษฎร เพื่อราษฎร อย่างใกล้ชิดที่สุด และเป็นการปลูกฝังระบอบประชา-

ธิปไตยให้แก่ราษฎร เป็นหลักประกันว่า ระบอบประชาธิปไตยจากที่จะถูกกวาดล้างให้สิ้นไปได้ ในเมื่อหลักประกันอันนี้ยังมีอยู่ นี่เป็นสิ่งหนึ่งที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้สร้างไว้

งานด้านอื่น ๆ ของกระทรวงมหาดไทย ก็ได้รับการบริหารไปด้วยดีรวดเร็วและถูกต้อง ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้อุทิศตนรับใช้ชาติตลอดเวลา ข้าราชการในตำแหน่งใหญ่ ๆ ได้รับการพิจารณาบรรจุเป็นไปตามคุณวุฒิความรู้ ความสามารถ เหมาะสมแก่ตำแหน่ง ไม่มีการเล่นพวกหรือเห็นแก่หน้าใคร ทุกคนในกระทรวงมหาดไทยตลอดจนราษฎรทั่วไป ได้รับความพึงพอใจและสรรเสริญรัฐมนตรีผู้เป็นหัวหน้าทั้งนั้น

อะไรเล่าที่ก่อความหนักใจแก่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ จนถึงในที่สุดเกิดท้อใจขึ้น สิ่งนั้นก็คือพายุแห่งความอิจฉาริษยาที่ตั้งเค้ามานานแล้วนั่นเอง บัดนี้ได้กระพือพัดเข้าใส่อย่างรุนแรงและรุนแรงยิ่งขึ้น มีรัฐมนตรีบางคน ซึ่งได้ละลืมอุดมคติแสดงอาการอิจฉาริษยาและคอยแต่จะทำการอันเป็นการบั่นแข้งบั่นขาอยู่ตลอดเวลา ดร. ปรีดี พนมยงค์รู้สึกว่าเป็นการถูกบั่นขาอย่างประหลาดที่สุด ที่ว่าประหลาดก็คือว่า การบั่นขานั้นไม่ใช่เป็นการทำลาย ดร. ปรีดี พนมยงค์ ขัดขวางไม่ให้ทำงานแต่อย่างเดียว แต่ยังเป็นการบั่นทอนความเจริญของชาติบ้านเมือง แต่บุคคลนั้นก็มิได้รู้สึกสำนึก

ประการหนึ่งในเวลาใกล้ ๆ กันนั้น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ได้มีหนังสือถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ดร. ปรีดี พนมยงค์ โดยเสนอว่า "ข้าหลวงประจำจังหวัดและนายอำเภอในท้องที่ชายแดน ขอให้ตั้งจากนายทหาร" ตามบัญชีจำนวนข้าหลวงและนายอำเภอชายแดนนั้นมีอยู่ราว ๒๐๐ คน ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้ใคร่ครวญพิจารณาดูอย่างถ่องแท้หลายครั้งหลายหนแล้วก็เห็นไปในทางที่ว่า อันการปกครองราษฎรซึ่งเป็นพลเมืองและเป็นพลเรือนนั้น มีลักษณะผิดแผกกับการปกครองทางการทหารอย่างตรงข้ามทีเดียว อีกประการหนึ่งสภาพการณ์บ้านเมืองในเวลาก็เป็นปกติ ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข เพราะบรรดาตัวเจ้าหน้าที่อันเป็นข้าหลวงและนายอำเภอที่ได้จัดวางออกไปประจำตำแหน่งแล้วนั้นก็ล้วนแต่ได้ใช้ความรู้ในการปกครอง ความสามารถในการปกครองให้เกิดผลดีแก่ราษฎรและระบอบประชาธิปไตยเป็นอย่างดียิ่ง นโยบายของรัฐมนตรีมหาดไทยและแม้นายกรัฐมนตรี หรือคณะรัฐมนตรีเป็นส่วนรวมไม่ประสงค์อะไรมากกว่าการดำเนินการตามหลัก ๖ ประการของคณะปฏิวัติ ในด้านนโยบายการต่างประเทศก็คือ ยึดถือหลักการสันติภาพเป็นมิตรที่ดีกับทุก ๆ ประเทศและเป็นเพื่อนบ้านที่ดีกับประเทศใกล้เคียง ดร. ปรีดี พนมยงค์ตัดสินใจว่าเมื่อจะดำเนินการปกครองไปตามความมุ่งหมายเหล่านี้แล้ว การที่จะแต่งตั้งนายทหารเป็นข้าหลวงประจำจังหวัดและนายอำเภอชายแดนราว ๆ ๒๐๐ คนนั้น ไม่อาจจะยินยอมได้ ถ้ายอมให้เป็นไปตามคำเสนอนั้นแล้ว

ดร. ปรีดี พนมยงค์ก็ไม่อาจจะบริหารในด้านกระทรวงมหาดไทยได้ ฉะนั้นคำตอบที่รัฐมนตรีมหาดไทยตอบรัฐมนตรีกลาโหม จึงเป็นคำตอบที่ฟ้าถือว่าเป็นการท้าทาย ขัดขวาง ขอบที่จะผ่าเปรียงลงมารอยร้าวในหมู่รัฐมนตรีที่เป็นคณะปฏิวัติด้วยกันก็ปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น นี่เป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้ ดร. พนมยงค์รู้สึกท้อใจและยิ่งรู้สึกท้อใจมากขึ้น

เมื่อเห็นอยู่ชัดเจนว่า ไม่เพียงแต่ ดร. ปรีดี พนมยงค์เท่านั้น แม้แต่เจ้าคุณพหล ฯ ผู้เป็นนายกรัฐมนตรีก็อยู่ในอาการลำบากมากพบกับ ดร. ปรีดี พนมยงค์ทีไร เมื่อเป็นการส่วนตัว ก็ได้ปรารภให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ฟังถึงความรู้สึกลำบากใจที่ท่านได้รับมาก่อนยกมือขึ้นทุบอกของท่าน พร้อมกับกล่าวว่า "พูดกันออกมาได้ที่นี่ (ตำแหน่งนายก) พูดไม่ออก พูดไม่ออก มันอยู่ในนี่ ๆ" แต่เจ้าคุณพหล ฯ เป็นทหาร และเป็นนักสู้ชนิดผู้ชาย ผมดำก็ยังเป็นสมัติประจำใจของท่าน "ชาติเสือต้องไว้ลายชาติชายต้องมีชีพ" ทีเดียว และสำหรับ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เล่า ก็เป็นนักสู้ชนิดเดียวกันเหมือนกัน แม้จะเป็นพลเรือน แต่ทว่า การต่อสู้ร่วมในระหว่างเพื่อนฝูงอันเคยร่วมกอดคอสู้ชายทำการปฏิวัติมาด้วยกัน มันเป็นเรื่องศัตรูภายใน และเป็นศัตรูที่เกิดขึ้นแก่ใจ หาใช่ศัตรูภายนอกหรือศัตรูทางการเมืองที่ต่อสู้กันอยู่ทุกเมื่อเชื่อวันไม่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ต้องการที่จะให้ความสมัครสมานสามัคคีในหมู่คณะยังคงอยู่

และปราถนาอย่างที่จะให้ดำเนินการบริหารชาติบ้านเมืองไปในทางที่บรรลุอุดมคติ นำความสุขความสมบูรณ์มาสู่ราษฎรไทย แต่เมื่อฟ้าแห่งความอิจฉาริษยาได้ผ่าเปรี้ยงลงมาครั้งแล้วครั้งเล่า ก็ทำให้ท้อตัดสินใจ เลือกเอาในทางที่จะให้ความสามัคคีในหมู่คณะยังคงมีอยู่ในกาลต่อไปด้วยอำนาจแห่งเจตนาดีต่อชาติบ้านเมือง นอกจากความสามัคคีจะมีอยู่แล้ว บรรดาเพื่อนที่ทำการปฏิวัติมาด้วยกันจะได้ละทิ้งความรู้สึกเห็นแก่ตัว และมีความรู้สึกรับผิดชอบต่อบ้านเมืองและราษฎร ในโอกาสนั้นก็จะได้ร่วมการบริหารกันต่อไป

ดร. ปรีดี พนมยงค์ จึงบอกให้ ดร. ทวี ตะเวทีกุล ศิษย์ของท่านไปซื้อกระเป๋าเดินทางและให้เตรียมสิ่งของอันจำเป็นลงกระเป๋าเดินทางออกไปอยู่เสียนอกประเทศ ให้พ้นหูพ้นตา และด้วยความหวังว่าความสามัคคีจะยังคงอยู่ในหมู่คณะต่อไป แต่ความต้องการของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ในครั้งนั้นไม่สำเร็จ เพราะเมื่อพระยาพหล ฯ ได้ทราบข่าวเข้า ก็รีบรุดมาพบ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ท่านกล่าวแก่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ว่า "คุณหลวงไปไม่ได้ อยู่กับผม ช่วยกันทำงานต่อไป ผมให้อดทนอย่างที่ผมอดทน" ฉะนั้น บรรดาเสื้อผ้าที่จัดลงกระเป๋าเดินทางแล้วก็ถูกเรื้อคืน

ไม่นานนัก ความตั้งใจของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ที่จะออกไปต่างประเทศก็ประสบความสำเร็จ วันหนึ่งในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีได้พิจารณาเรื่องเงินกู้ต่างประเทศ และมีเงินกู้รายหนึ่ง ซึ่งรัฐบาลสมบูรณาสิทธิราชได้กู้มาจากประเทศอังกฤษ เป็นรายที่ประเทศไทย

ต้องเสียดอกเบี้ยแพง คือดอกเบี้ยสูงมาก ท่านผู้อ่านได้ทราบในตอนต้นแล้วว่า วิธีแก้เศรษฐกิจตกต่ำของรัฐบาลสมบูรณาสิทธิราชนั้นก็คือ ใช้วิธีรีดเอาภาษีอากรจากราษฎรประการหนึ่ง ตุลย์ข้าราชการออกจากงานประการหนึ่ง และกู้เงินต่างประเทศอีกประการหนึ่ง ซึ่งได้ปรากฏแล้วว่า ไม่มีผลดีอะไรต่อราษฎร แต่มีผลดีเฉพาะบุคคลบางชั้นบางเหล่า ที่พอจะเรียกได้ว่าไม่ต้องพรวนดิน ไม่ต้องไถ ไม่ต้องหว่าน ไม่ต้องเก็บ แต่กิน เงินดอกเบี้ยที่ต้องเสียแพงก็คือ เงินภาษีอากรที่เก็บจากราษฎรนั่นเอง รัฐมนตรีคลังจึงเสนอต่อคณะรัฐมนตรีขอให้รัฐบาลจัดการชำระหนี้รายนี้เสียให้เร็วที่สุดที่จะถึง ซึ่งเป็นการเสนอที่ถูกต้อง ในเมื่อดอกเบี้ยที่ต้องเสียนั้นไม่คุ้มกับผลที่ได้จากการที่ใช้ทุนอันเป็นเงินกู้นั้น

ดร. ปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังได้เสนอต่อที่ประชุมว่า เรายังมีความจำเป็นที่จะต้องใช้ทุนสำหรับการลงทุนเพื่อให้เกิดความสุขสมบูรณ์แก่ราษฎรและประเทศชาติ ถ้าเราใช้หนี้แล้วก็จะทำให้ทุนของเราที่มีอยู่น้อยแล้วน้อยลงไปอีก ส่วนที่เราต้องเสียดอกเบี้ยแพงนั้นก็เป็นเรื่องที่ต้องใคร่ครวญและพิจารณาแก้ไขอีกประการหนึ่งหนี้รายนี้ก็ยังไม่ถึงกำหนดเวลาที่ต้องชำระ ถ้าเราสามารถทำให้ดอกเบี้ยที่ต้องเสียน้อยกว่าผลที่จะได้รับจากการใช้เงินอันจะต้องชำระให้แก่ต่างประเทศแล้ว เราควรรอ และใช้ทุนนั้นให้เป็นประโยชน์ ในที่สุด เมื่อในคณะรัฐมนตรีต่อนเช้างจะมีความรู้สึก

ว่าก็แต่ข้อเสนอของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ แล้ว ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็เสนอข้อสุดท้ายเข้าไปว่า "ผมรับไปเจรจาตอกเบ็ดเองและในขณะเดียวกัน จะหาทางแก้ไขสัญญากับนานาประเทศ สร้างสัมพันธไมตรีอันดีให้เกิดขึ้นด้วย" คณะรัฐมนตรีอนุมัติข้อเสนอนี้ ความรู้สึกของรัฐมนตรีในเวลานี้มีอยู่สองพวก พวกที่หนึ่งขอให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ไปและกลับโดยสวัสดิภาพ นำความสำเร็จมาสู่ชาติบ้านเมือง แต่อีกพวกหนึ่งมีน้อยคนพอใจที่สุด "ไปเสียเถิด ถ้าไม่กลับมาละเป็นดีแน่" พวกนี้กลัวฝรั่ง ? แต่สำหรับตัว ดร. ปรีดี พนมยงค์เอง แม้เชื่อในฝีมือทางการทูตและทางการเศรษฐกิจของตน แต่ใจนั้นยังรู้สึกลังเลอยู่ คือเมื่อไปทำงานให้ชาติก็ต้องให้สำเร็จ และการไปเจรจาครั้งนี้ ฝ่ายเจ้าหน้าที่ก็เป็นนายทุนเป็นมหาประเทศซึ่งหวงแหนผลประโยชน์ เคยได้มาตามสัญญาไม่มีเหตุใดจะลดลงมาให้ได้แต่น้อย ส่วนการแก้ไขสนธิสัญญากับประเทศมหาอำนาจ เพื่อความเป็นธรรมของไทยนั้น ก็มิใช่เรื่องง่าย ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝรั่งเศส เยอรมนี และอิตาลี ซึ่ง ๒ ประเทศแรกเป็นจักรวรรดินิยมอย่างรุนแรง และ ๒ ประเทศหลังมีภาวะการเมืองเปลี่ยนแปลงไปมาก เอาเถอะ ดร. ปรีดี พนมยงค์ จะทำ จะพยายามจนสุดความสามารถ ผลเป็นอย่างไรคอยดู แต่ประการหนึ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ไม่ต้องการจะกลับมาสู่ประเทศไทยอีก ขณะว่าความแตกร้าว ไร้สามัคคีนั้นจะสูญสิ้นไป

ในวันเดินทาง พระยาพหลฯผู้ซึ่งมีความรู้สึกลึกล้ำต่อความรู้สึกของ ดร. ปรีดี พนมยงค์เป็นอย่างดี ได้ไปส่งอวยพรให้สำเร็จผล และกำชับว่า ขอให้ดร. ปรีดี พนมยงค์กลับมา มาช่วยบริหารบ้านเมืองต่อไป ท่านยังอยู่และยังเป็นเหล่ากัปตันอยู่ นี่คือคำสุดท้ายที่รัฐบุรุษทั้งสองจะจากกันในครั้งนั้น

สถานะทางการเมืองของประเทศไทย และสถานะของสนธิสัญญากับนานาประเทศในขณะนั้นว่ามีอยู่อย่างไร เป็นการสมควรที่จะทบทวนดู โดยสังเขปดังนี้ :

โดยผลของการที่ประเทศไทยประกาศสงครามกับเยอรมนี ออสเตรีย เข้าร่วมรบกับสัมพันธมิตรในมหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ (พ.ศ. ๒๔๕๗–๒๔๖๑) อันเป็นพระเวชาสามารถอย่างยิ่งของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทำให้ประเทศไทยได้รับการยอมรับย่องนับถือว่าเป็นประเทศเอกราช ได้เข้าเป็นสมาชิกของสันนิบาตชาติ แต่เอกราชที่ประเทศไทยมีอยู่นั้น หาใช่เอกราชอันสมบูรณ์ไม่ ทั้งนี้เพราะไทยยังอยู่ภายใต้บังคับของสนธิสัญญาระหว่างประเทศอันไม่เป็นธรรม กับประเทศต่าง ๆ ถึง ๑๓ ประเทศ และใน ๑๓ ประเทศ อาทิเช่น ฝรั่งเศส อังกฤษ อิตาลี สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น กล่าวโดยเฉพาะมหาอำนาจฝรั่งเศส ก็เป็นเจ้าจักรวรรดินิยมครองอินโดจีน อันประกอบด้วยประเทศต่าง ๆ ในปัจจุบันนี้คือ เขมร ลาว เวียดนามใต้ เวียดนามเหนือยู่ เช่นเดียวกับอังกฤษ

ก็เป็นเจ้าจักรวรรดิ์ครอบครองมาลายา สิงคโปร์ พม่า บังคลาเทศ อินเดีย และปากีสถาน ทั้งสองประเทศนอกจากมีอาณาเขตล้อมรอบประเทศไทยอยู่แล้วยังมีแสนยานุภาพที่น่าเกรงกลัว เท่าที่ผ่านมาสองมหาอำนาจนี้ เชือดเฉือนเอาดินแดนประเทศไทยไปทีละชิ้น ๆ หลายต่อหลายครั้งแล้ว มีเหตุผลอะไรที่ไทยจะเรียกร้องหาความเป็นธรรม เพียงแต่ระวังไม่ให้ถูกเฉือนเดินแดนไทยไปอีก ก็เป็นภาระที่หนักยิ่งอยู่แล้ว พระยามโนปกรณ์นิติธาดาและขุนนางในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชทั้งพลเรือนและทหาร มีไม่น้อยที่เกรง (กลัว) มหาอำนาจอำนาจทั้งสองนี้ ซึ่งอย่างน้อยท่านผู้อ่านคงทราบจากรายงานการประชุมพิจารณาเค้าโครงเศรษฐกิจ ดร. ปรีดี พนมยงค์แล้ว

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ตระหนักถึงความยากลำบากในเรื่องนี้อยู่เต็มที่ ถ้าทำให้ฝรั่งเศสและอังกฤษเห็นใจยอมแก้ไขสนธิสัญญาให้เป็นธรรมได้ การขอแก้ไขสนธิสัญญากับประเทศอื่นคงจะเป็นผลตามขึ้นมา ถ้าแก้ไขสนธิสัญญาสำเร็จ ก็หมายความว่าโอกาสที่จะดำเนินการตามหลัก ๖ ประการ เพื่อความสุขสมบูรณ์ของประชาราษฎรก็มีทางสำเร็จได้ทางหนึ่ง

ดร. ปรีดี พนมยงค์ กับคณะออกเดินทางโดยเรือโดยสารสัญชาติอิตาลี ไปขึ้นบกของยุโรปที่เมืองเตรียสต์ (Trieste) อิตาลี ในเดือนตุลาคม ๒๔๗๙ โดยมีเลขาธิการของมุสโสลินีมาต้อนรับอิตาลีในขณะนั้นฟาสต์ซิสต์มุสโสลินีเข้ามีอำนาจปกครองประเทศ

แล้ว อิตาลีเป็นประเทศหนึ่งที่ไทยจะต้องขอแก้ไขสนธิสัญญา แต่กว่าจะพบกับมุสโสลินี ขอมแผ็จการแห่งอิตาลี นายกรัฐมนตรีอิตาลีเรียกว่า อิลดูเช (Iduce) ขอมแผ็จการใช้เวลา ๑๐ วัน ดร. ปรีดี พนมยงค์ จึงถือโอกาสแห่งการรอคอยนี้ให้เป็นประโยชน์ กล่าวคือ จับรถไฟไปนครโลซานน์ สวิตเซอร์แลนด์ และเข้าเฝ้าแสดงความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ซึ่งกำลังทรงศึกษาอยู่ เสร็จแล้วเดินทางต่อไปกรุงปารีส เพียงสู่ทางเสีย ๒-๓ วัน แล้วกลับไปยังอิตาลีในวันที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๔๗๙ ซึ่งขณะนั้น อิตาลีนอกจากเป็นเสือที่เป็นแค้นในเรื่องแย่งการค้ากับญี่ปุ่นอย่างหนักแล้ว ยังได้ส่งกองทหารไปยึดประเทศอะบิสซีเนีย ซึ่งกว้างนั้นยังชื่อว่าอบิสซีเนียอีกด้วย ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน มุสโสลินีพยายามชักชวนให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์เห็นด้วยกับตนว่า อังกฤษนั้นคือศัตรูร่วมกันของไทยและอิตาลี แต่ไม่พูดถึงฝรั่งเศสเลย และแสดงการเห็นอกเห็นใจประเทศไทยอย่างมาก ผลของการเจรจาครั้งนี้ก็คือมุสโสลินีรับรอง ดร. ปรีดี พนมยงค์ว่ายินดียกเลิกสัญญาอันไม่เป็นธรรมระหว่างอิตาลีกับไทยโดยเร็วที่สุด ต่อจากอิตาลี ดร. ปรีดี พนมยงค์ เดินทางไปปารีสอีก เข้าพบนายปีแอร์ลาวาล (Piere Laval) ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรี ใคร ๆ ก็น่าจะคิดว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์เป็นนักเรียนฝรั่งเศสที่มีชื่อโด่งดังคนหนึ่ง น่าจะเจรจาให้เกิดผลได้ง่าย ๆ แต่คิดดังนั้นเป็นการเอาเรื่องอันค่อนข้างส่วนตัวมาเกี่ยวกับส่วนรวม

ไป มหาอำนาจล่าเมืองขึ้นอย่างฝรั่งเศสหรือจะไม่รักษาและแสวงหาประโยชน์เพื่อชาติของเขา ผลที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้เจรจากับนายกรัฐมนตรีฝรั่งเศสก็คือ คำมั่นว่าจะพิจารณาเรื่องการยกเลิกสนธิสัญญาอันไม่เป็นธรรมนั้น อีกนัยหนึ่งไม่ได้บอกว่าจะยอมเลิกหรือไม่ยอมเลิกสนธิสัญญาอันไม่เป็นธรรมนั้น

ต่อจากปารีส ดร. ปรีดี พนมยงค์เดินทางต่อไปยังกรุงเปรค เวียนนา วอร์ซอร์ แล้วก็กรุงเบอร์ลิน นครหลวงของเยอรมนี เยอรมนีในขณะนั้น อดอล์ฟ ฮิตเลอร์ (Adolf Hitler) จอมเผด็จการผู้เป็นประมุขแห่งนาซี (Nazi) ได้ครองอำนาจแล้ว การมาสู่นครเบอรลินครั้งนี้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ประสงค์จะเปิดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและพาณิชย์กับเยอรมนีเท่านั้น เพราะสนธิสัญญาระหว่างไทยกับเยอรมนีได้เลิกไปแล้ว ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้พบกับรัฐมนตรีกระทรวงเศรษฐกิจแห่งชาติ ดร. จัลมาร์ ชาคท์ เนื่องจากเยอรมนีควบคุมการค้าและการเศรษฐกิจทั้งหมดโดยเข้มงวด การเจรจาครั้งนี้จึงไม่มีผลอันใดมากนัก สิ่งที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้ก็คือได้เห็นการเปลี่ยนแปลงในองค์พยุพทางการเมืองของเยอรมนีโดยตนเอง จากเบอร์ลิน ดร. ปรีดี พนมยงค์เดินทางไปยังกรุงลอนดอน โดยผ่านกรุงปารีส

ในกรุงลอนดอน ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้พบกับเซอร์แซมมวลฮอร์ (Sir Samual Hoare) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศอังกฤษ ผลของการเจรจาเพื่อยกเลิกสนธิสัญญาอันไม่เป็น

ธรรมแก่ไทย นั้นก็คือเช่นเดียวกับที่ได้รับจากฝรั่งเศสนั้นเอง นั่นคือ "จะพิจารณาเรื่องการยกเลิกสนธิสัญญาอันไม่เป็นธรรมนั้นด้วยดี" แต่อีกเรื่องหนึ่งที่ต้องเจรจากับอังกฤษคือ การลดดอกเบี้ยเงินกู้

การเจรจาลดดอกเบี้ยเงินกู้ระหว่างผู้กู้หนี้คือประเทศไทยอันมีรัฐมนตรีมหาดไทยเป็นผู้แทนกับเจ้าหนี้ ได้ดำเนินไปด้วยดี ด้วยการเชี่ยวชาญในเชิงวิชาการ การทูต และด้วยบุคคลิกลักษณะส่วนตน เจ้าหนี้ได้มีความเห็นอกเห็นใจต่อประเทศไทยเป็นอย่างดี อย่างไม่คาดหมายว่าประเทศไทยจะได้รับเลย ผลที่สุด ด้วยความพยายามอย่างเต็มที่ เจ้าหนี้ยอมลดดอกเบี้ยให้ เงินกู้รายนี้เรียกเงินกู้ซึ่งรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชกู้มาเมื่อปี พ.ศ.๒๔๖๗ จำนวนเงิน ๒,๓๔๐,๓๐๐ ปอนด์ โดยต้องเสียดอกเบี้ยร้อยละ ๖ ต่อปี บัดนี้เป็นอันตกลงกันว่าประเทศไทยจะต้องเสียดอกเบี้ยร้อยละ ๔ ต่อปีเท่านั้น ปัญหาน่าจะมีว่าทำไมดอกเบี้ยจึงไม่ต่ำกว่านั้นลงอีก ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้ชี้แจงว่า เป็นไปอย่างสุดความสามารถแล้ว ดร. ปรีดี พนมยงค์ต้องการที่จะให้ดอกเบี้ยต่ำกว่านั้นลงไปอีก ต่ำลง หรือไม่ต้องเสียเลยก็ยิ่งดี

ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้รับผลสำเร็จในกรุงลอนดอนเพียงเท่านี้เรื่องเดียว นั่นคือลดดอกเบี้ยเงินกู้ จากกรุงลอนดอนเดินทางกลับไปกรุงปารีสอีกครั้งหนึ่ง และจากที่นั่นได้โดยสารเรือเดินสมุทรไปยังสหรัฐอเมริกา ได้พบกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ

นายคอร์แดลฮัลล์ (Cordell Hull) ที่กรุงวอชิงตัน รัฐมนตรีฮัลล์ได้ให้การต้อนรับ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นอย่างดี ภายหลังการเจรจากันด้วยความเห็นออกเห็นใจ คอร์แดลฮัลล์ได้ให้คำรับรองอย่างมั่นคงว่า จะได้ยกเลิกสนธิสัญญา (อันไม่เป็นธรรม) ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกาเสียโดยเร็ว ในยุคนั้นสหรัฐอเมริกาแม้เป็นมหาอำนาจก็ไม่ได้ยุ่งเกี่ยวกับโลกตะวันตก และเอเชียมากนักเว้นแต่เป็นเจ้าครอบครองฟิลลิปปินส์อยู่ กล่าวคือไม่ได้ใช้อิทธิพลทางทหารและทางเศรษฐกิจทุกมุมโลกอย่างปัจจุบันนี้

ดร. ปรีดี พนมยงค์ออกจากสหรัฐอเมริกาโดยเรือโดยสารสมุทร มายังกรุงโตเกียวประเทศญี่ปุ่น โดยเข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิฮิโรฮิโต ซึ่งเป็นประมุขผู้ไร้อำนาจของชาติ และโอกาสนั้นได้พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ Grand Cross of the Rising Sun แก่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ด้วย ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้เจรจาการเมืองและการเศรษฐกิจกับนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่น ในขณะนั้นญี่ปุ่นได้ถอยออกจากสันนิบาตชาติแล้ว เพราะญี่ปุ่นละเมิดกฎของสันนิบาตชาติโดยได้ยกกองทัพเข้าบุกรุกรานประเทศจีน และมีแผนการณ์ขยายตัวมาทางเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นพยายามชักชวนให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์เห็นด้วยกับนโยบายผิวเหลือง-ผิวขาว ซึ่ง ดร. ปรีดี พนมยงค์ก็ได้ปฏิเสธโดยสุขภาพ คือไม่ร่วมด้วย ย่อมแน่นอนนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นคงไม่พอใจ แต่ก็มีเหตุผล

แก้ด้วยยาก เพราะที่รุกรานจีนนั้น ไม่ใช่ผิวเหลืองด้วยกันหรือ เมื่อเจรจาถึงเรื่องสนธิสัญญาอันไม่เป็นธรรม ก็น่าจะยาก แต่ในที่สุดญี่ปุ่นก็ยอมยกเลิก

ดร. ปรีดี พนมยงค์ เดินทางกลับประเทศไทย อย่างน้อยก็พร้อมด้วยผลสำเร็จคือสร้างสัมพันธไมตรีอันดีกับนานาประเทศ โดยเฉพาะจากประเทศมหาอำนาจที่กำลังสร้างบัญหาให้ตนเอง โดยการยกทัพเข้าบุกประเทศอื่น คืออิตาลี เยอรมนี ซึ่งกำลังลงมือ และญี่ปุ่นซึ่งกำลังบุกหนักอยู่ในเมืองจีน

การจากไปของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ น่าจะทำให้เหตุการณ์ระหว่างบุคคลในคณะรัฐมนตรีที่เป็นฝ่ายทำการปฏิวัตินั้น มีความสามัคคีดีขึ้นกว่าเก่า เพราะ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็ไม่ได้ไปเสียแล้วแต่เปล่าเลย เหตุการณ์ดีขึ้นจริง แต่ดีขึ้นแต่เพียงเล็กน้อยในระยะแรกเท่านั้น และแล้วก็กลับอยู่ในเกมการเดิม เมื่อขาด ดร. ปรีดี พนมยงค์ พระยาพหลฯ ก็ชักไม่ไว้วางใจผู้ร่วมงานมากขึ้นยิ่งขึ้น ดังที่ท่านได้เคยกล่าวแล้วว่า มีคนอยากได้ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอันที่จริงตำแหน่งนี้มิใช่ท่านแย่งคนอื่นอยากได้อยากอยู่เลย แต่ท่านเห็นว่าคนที่อยากได้ตำแหน่งนั้น ถ้าได้ไปแล้วก็มีแต่จะทำความไม่เหมาะสม พระยาพหลฯ จึงยอมทนสู้เหตุการณ์ต่อมา แต่ในที่สุดท่านก็รู้สึกเอือมระอาเหมือนเบื่อการเมืองเสียเต็มที และไม่ทันที่ ดร. ปรีดี จะกลับมา พระยาพหลฯ ผู้ซึ่งเหลือที่จะอดทนอยู่ได้นานก็เดิน

ประเทศไทยสมัยรัฐบาลประชาธิปไตยนี้จำเป็นจะต้องทำการแก้ไขเปลี่ยนแปลงสัญญานั้นเพื่อให้เป็นสัญญาเสมอภาคและเป็นธรรมด้วยกันทั้งสองฝ่าย และสำหรับ ดร. ปรีดี พนมยงค์เองรู้สึกว่าท่านเป็นหนี้ชาติบ้านเมืองเป็นหนี้ราษฎรไทยอยู่ ฉะนั้นท่านจะต้องรับใช้ชาติ และทำทุกอย่างเพื่อนำชาติไทยและราษฎรไทยให้เจริญก้าวหน้า ในขณะเดียวกันที่เสนอตัวเองเช่นนี้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้เสนอต่อคณะรัฐมนตรี ขอให้หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ผู้ซึ่งได้รักษาการแทนรัฐมนตรีมหาดไทยขณะที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ไปราชการต่างประเทศ เจรจายกเลิกสนธิสัญญาเสร็จแล้วกู้เงินกู้และสร้างสัมพันธไมตรีนั้น เป็นรัฐมนตรีมหาดไทยสืบไปจากตน

ดร. ปรีดี พนมยงค์ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีมหาดไทยสองครั้ง คือครั้งแรก เมื่อวันที่ ๒๒ กันยายน ๒๔๗๗ อีกครั้งหนึ่ง สืบต่อมาจากครั้งก่อนจนถึงวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๔ รวมเวลาบริหารราชการในกระทรวงมหาดไทย เพียง ๗๗๐ วันเท่านั้น แต่งานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ในกระทรวงมหาดไทยเป็นงานชั้นใหญ่ ซึ่งนักปกครองทุก ๆ รุ่นต่อมาในปัจจุบันได้นิยมยกย่อง เป็นงานที่วางรากฐานของระบอบประชาธิปไตย เป็นงานที่วางหลักการปกครองนับเป็นงานประวัติศาสตร์ทีเดียว

นอกจากนี้ในงานรับใช้ปกติอื่น ๆ ดร. ปรีดี พนมยงค์ยังได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการของสภาการรถไฟ เป็นกรรมการคลังมีหน้าที่

ให้คำปรึกษาแก่คณะรัฐมนตรี เป็นกรรมการข้าราชการพลเรือนและกรรมการสอบแข่งขันข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งงานในด้านการคลังและการรถไฟ อันเป็นเรื่องทางเศรษฐกิจ เรื่องที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ถนัดและเชี่ยวชาญมากนี้ได้ก่อคุณประโยชน์ให้แก่ชาตินานาประการ

วันสุดท้ายในกระทรวงมหาดไทย ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้เดินเยี่ยมและอำลาข้าราชการทุก ๆ กรมกอง ไม่ว่าอยู่ใกล้หรือไกลอย่างทั่วถึง ข้าราชการกระทรวงมหาดไทยผู้หนึ่งได้บันทึกเหตุการณ์และความรู้สึกเฉพาะตัวเขาอันมีต่อ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ในวันนี้ท่านหมดหน้าที่ในกระทรวงมหาดไทยไว้ว่า "ข้าพเจ้ายังจำได้ว่าเมื่อท่านยังดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยและมีข่าวว่าจะย้ายไปเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ ในเวลาประมาณ ๑๗ น. ข้าพเจ้าทำงานอยู่ในกองหนึ่ง ซึ่งขึ้นต่อกระทรวงมหาดไทย และได้ยินเสียงของบรรดาผู้ทำงานในกระทรวงมหาดไทยประมาณ ๕ น.ม. ตามปกติเวลาเช่นนี้ข้าราชการอื่น ๆ กลับบ้านกันหมดแล้ว ข้าพเจ้าจึงแปลกใจเป็นพิเศษ ข้าพเจ้า ๕ คน คือ หัวหน้า ผู้ช่วย หัวหน้าแผนก และข้าพเจ้าเองซึ่งเป็นเสมียน ขณะนั้นผู้ช่วยหัวหน้ากองได้วิ่งงงงันมาที่โต๊ะของข้าพเจ้า พร้อมกับตั้งว่า "หยิบเสื้อนอกให้ฉันเร็ว.....หลวงประดิษฐ์ฯ มา....." หัวหน้ากองรวมทั้งคนอื่น ๆ ที่อยู่ในห้องนั้นเมื่อได้ยินดังนั้นต่างก็ตกใจ เพราะไม่รู้ว่าท่านปรีดี จะมาทำไมเวลา

เย็นเช่นนี้ ต่างคนต่างรีบแต่งกายให้เรียบร้อย สักครู่หนึ่งท่านปรีดีก็เปิดบังตาและเข้ามาในห้อง ผู้ที่ตามหลังมีนายฉ่ำ จำรัสเนตร กับนายร้อยตำรวจอีก ๒ นาย จากการสังเกตของท่านคงจะรู้สึกว่าพวกเราตกใจ จึงพูดขึ้นว่า "ผมมาละน่ะ จะไปประจำกระทรวงการต่างประเทศ ไม่มีอะไรหรอก" แล้วก็เดินด้วยลักษณะการที่แช่มช้อย ก้มศีรษะนิด ๆ เข้าไปจับมือกับหัวหน้ากอง แล้วมาจับมือกับพวกเราทุก ๆ คนตามลำดับ เมื่อจับเสร็จแล้ว ท่านกล่าวเพิ่มเติมว่า "ผมอาลัยมหาดไทยมาก แต่ต่างประเทศมีงานสำคัญที่จะต้องทำ โปรดช่วยกันทำงานให้เต็มที่นะ และโปรดบอกคนอื่น ๆ ด้วยว่า ผมขอลาทุกคน เสียดายที่มาไม่ทัน ขอจงมีความสุขทุก ๆ คนด้วย" เมื่อกล่าวจบท่านก้มศีรษะน้อย ๆ แล้วมองดูพวกเราด้วยสายตาที่อ่อนโยนและเต็มไปด้วยความกรุณา แล้วก็อำลาไป ไม่แต่ความรู้สึกของข้าพเจ้า แม้แต่หัวหน้ากองตลอดจนคนอื่น ๆ ต่างก็สรรเสริญเป็นเสียงเดียวกันว่า อากัปกิริยาของท่านปรีดี สุภาพอ่อนโยนละม่อมไม่ถือตัว เป็นไปในลักษณะที่บริสุทธิจริง ๆ....."

ตอนที่

ตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

ขณะที่ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยอยู่นั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้อุทิศเวลาและกำลังกายกำลังสติปัญญารับใช้บ้านเมืองในด้านต่าง ๆ อย่างเป็นอันมาก [illegible] ที่นี้ก็คือการตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เพื่อเป็นอุดมศึกษา อันเสริมสร้างคนให้เป็นประชาธิปไตย นักปกครอง นักการเมือง อันเป็นกำลังของชาติให้แก่ประเทศไทย ท่านได้ชี้แจงรัฐบาลได้เสนอร่างพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองต่อสภาผู้แทนราษฎร /โดยชี้แจงหลักการและเหตุผลในการที่จะจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้นว่า เมื่อได้มีการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญแล้ว [illegible] จึงจำเป็นต้องมีมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองไว้ให้ประชาชนได้ศึกษาวิชาเหล่านี้ เพื่อให้ประเทศได้แพร่หลายยิ่งขึ้นโดยเร็ว/ จึงเป็นการสมควรที่จะจัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองขึ้นเป็นพิเศษ /เพื่อให้เป็นตลาดวิชา/อำนวยการศึกษาวิชากฎหมาย วิชาการเมือง วิชาเศรษฐกิจและวิชาอื่น ๆ อันเกี่ยวแก่วิชาธรรมศาสตร์และการเมือง/ เป็นการส่งเสริมให้ข้าราชการและประชาชนมีที่สำหรับศึกษาเพิ่มพูนโดยเปิดโอกาสให้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยนี้ได้โดยไม่จำกัดจำนวน ไม่จำกัดเพศและอายุ การศึกษาในมหาวิทยาลัยนี้ ผู้มีภาระกิจ เช่น

เป็นข้าราชการ ผู้ทำงานห้างร้าน รัฐวิสาหกิจ จะไม่ไปฟังคำบรรยาย ก็ตามแต่ก็ได้ มีตำรา คัมภีร์สอนให้ศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองแล้วเข้าสอบไล่ตามสมัยที่มหาวิทยาลัยประกาศ มีความรู้ถึงขนาดแล้วก็ได้รับปริญญาตามที่กำหนดขึ้น หวังที่จะให้ประชาชน ข้าราชการ ข้าราชการเพิ่มพูนความรู้อันจะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมในการปฏิบัติหน้าที่การงานของทางราชการและส่วนตัว และเป็นการเผยแพร่ปลูกฝังระบบประชาธิปไตยให้แก่คนไทยให้รู้จักหน้าที่การปกครองบ้านเมืองในระบอบนี้ไปด้วยในตัว และเป็นทางแก้ไขเกี่ยวกับนักศึกษาไม่มีที่ศึกษาไปในตัวด้วย การศึกษาในมหาวิทยาลัยนี้เริ่มต้นด้วยการศึกษาระดับปริญญาตรี และต่อไปเป็นขั้นปริญญาโทและปริญญาเอก

สภาได้ลงมติเห็นชอบและอนุมัติให้ใช้เป็นกฎหมายได้เมื่อวันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๔๗๖

ในการก่อตั้งมหาวิทยาลัยนี้ ดร. ปรีดี พนมยงค์เป็นผู้ริเริ่ม ได้รับรองต่อสภาผู้แทนราษฎรเกี่ยวกับการใช้จ่ายเงินก่อตั้งมหาวิทยาลัยเมื่อคราวประชุมครั้งที่ ๑๒ วันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๖ ปรากฏในรายงานการประชุมสภา ฯ ว่า "มหาวิทยาลัยนี้เพื่อตนเอง" และได้พยายามเจรจาขอซื้อที่ดินจากกระทรวงกลาโหมบริเวณโรงทหารราบที่ ๔ ตำบลท่าพระจันทร์*

* ก่อนหน้านั้นเป็นอาณาเขตวังหน้า กรมพระราชวังบวร ฯ

เป็นที่สร้างมหาวิทยาลัย ในที่สุดเป็นที่ตกลงกันได้ยกระทรวงกลาโหมเรียกเงินสามแสนบาท ปรากฏหลักฐานการได้ที่ดินมาดังนี้คือ

พระยามานวราชเสวี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ได้เสนอให้สภาพิจารณาร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินบริเวณโรงทหารกองพันทหารราบที่ ๔ [illegible] แก่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. [illegible] ว่า

"เรื่องนี้ข้าพเจ้าขอประทานเรียนว่า มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง มีเงินสะสมที่เก็บไว้ได้เป็นจำนวนนี้แก่กระทรวงกลาโหมไปแล้ว กระทรวงกลาโหมได้รับเงินไปแล้ว ประกอบกับที่ดินบริเวณโรงทหารกองพันทหารราบที่ ๔ ตำบลท่าพระจันทร์นี้ ทางทหารไม่ต้องการจะใช้ เพราะฉะนั้นรัฐบาลจึงได้รับเอาที่ดินกองพันทหารนี้มาเป็นของหลวง และขอโอนให้แก่ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง [illegible] ในการโอนนี้ก็เพื่อจะขยายสถานที่การศึกษาแก่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองให้กว้างขวางและเจริญยิ่งขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ ณ บัดนี้ นอกจากนั้น ก็ไม่มีข้อความอะไรข้างเจ้า [illegible] แถลงเพียงเท่านี้"

ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้ ดร. ปรีดี [illegible] เป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เมื่อวันที่ ๑๑ เมษายน ๒๔๗๗

ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยได้ดำเนินการเกี่ยวกับมหาวิทยาลัยให้เป็นไปตามที่ได้รับรองไว้ต่อสภาผู้แทนราษฎร โดยได้จัดวางหลักสูตรการศึกษา จัดหาเงินทุนของมหาวิทยาลัย โดยวางวิธีการให้มีการสมัครสอบเป็นสมัย ๆ ใช้เจ้าหน้าที่ชวเลขจดคำบรรยายของอาจารย์ผู้สอนแล้วพิมพ์คำสอนออกจำหน่าย (ชวเลขที่เริ่มงานมหาวิทยาลัยนี้ใช้เจ้าหน้าที่ชวเลขของสภาผู้แทนราษฎรก่อน) ได้ค่าสมัครสอบและค่าจำหน่ายคำสอนเป็นทุนของมหาวิทยาลัยต่อไป

ได้กระทำพิธีเปิดมหาวิทยาลัยเป็นปฐมฤกษ์เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๔๗๗ โดยผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ สมเด็จกรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ ทรงกระทำพิธีในพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

และในโอกาสนี้ โรงเรียนกฎหมายเดิมซึ่งรัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ได้โอนไปขึ้นอยู่กับจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัยนั้น ได้โอนกลับมารวมอยู่ในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองนี้อีกครั้งหนึ่ง

ด้วยคำที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์แถลงไว้ต่อสภาว่า "มหาวิทยาลัยเลี้ยงตัวเอง" นั้นท่านผู้อ่านน่าจะทราบว่าท่านได้มีวิธีอย่างไรจึงให้มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ซึ่งเป็นนิติบุคคลเลี้ยงตัวเองได้ มีรายได้สำหรับใช้จ่ายในมหาวิทยาลัยนั้น ส่วนหนึ่งมาจากเงินค่าแต่เรียน ค่าสมัครสอบไล่ ค่าธรรมเนียมอื่น ๆ เงินอุดหนุนจากรัฐบาลและค่าตำราต่าง ๆ ที่มหาวิทยาลัยจัดพิมพ์

จำหน่ายให้แก่นักศึกษาซึ่งน่าจะเพียงพอตลอดไป แต่ท่านผู้ประศาสน์การมิได้คิดเพียงแค่นั้น ท่านต้องการที่จะเห็นมหาวิทยาลัยนี้รุ่งเรืองเป็นปึกแผ่นมั่นคงในแผ่นดินนี้สืบไป โดยไม่ต้องอาศัยงบประมาณแผ่นดิน

ขณะนั้นได้เกิดสงครามระหว่างจีนกับญี่ปุ่น โดยกองทัพญี่ปุ่นยกทหารขึ้นบุกเมืองจีน ชาวจีนในเมืองไทยก็ส่งเงินจากเมืองไทยไปช่วยบ้านเมืองของตนกันเป็นจำนวนมาก โดยส่งผ่านทางไทยก็วนเข้าทางธนาคารพาณิชย์บ้าง จนรัฐบาลไทยต้องห้ามส่งออก ในเวลานั้นในเมืองไทยคือกรุงเทพ ฯ มีธนาคารที่พูดเรียกได้ว่าธนาคารของคนไทยอยู่ธนาคารเดียว คือธนาคารไทยพาณิชย์จำกัด (ปัจจุบัน คือ ธนาคารไทยพาณิชย์) แต่ก็มีผู้ถือหุ้นเป็นส่วนน้อย นอกนั้นเป็นธนาคารของคนต่างด้าวทั้งสิ้น ส่วนธนาคารชาติไทยก็มีขึ้นในปีนี้เองจึงไม่มีใครเป็นที่รู้กันว่าคนไทยทำธนาคารไม่เป็น มีธนาคารต่างด้าวธนาคารหนึ่ง คือ Overseas Chinese Banking Corporation ตั้งอยู่ที่ถนนเจริญกรุง ตำบลสามแยก ธนาคารนี้ถูกตำรวจกล่าวหาว่าละเมิดคำสั่งห้ามส่งเงินออกนอกประเทศ ผู้จัดการธนาคารถูกสอบสวน ในที่สุดธนาคารนี้ก็ไม่มีความปรารถนาจะดำเนินกิจการธนาคารต่อไป เมื่อ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยได้ทราบเรื่องเข้าก็ได้เจรจาซื้อกิจการจากเจ้าของเดิม และได้ตกลงซื้อขายทรัพย์สินกันสำเร็จในวงเงิน ๒๐,๐๐๐ บาท แล้วจัดตั้งขึ้นเป็นธนาคารเอเชียเพื่อพาณิชยกรรม

และการเมืองสหกรณ์ มีทุนจดทะเบียน ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท โดยมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองถือหุ้น ๘๐% คือ ๘๐๐,๐๐๐ บาท การประกอบกิจการธนาคารนั้นโดยปกติแล้วกล่าวได้ว่าย่อมมีกำไรด้านเดียว ฉะนั้นกำไรจากธนาคารนี้แหละจะเป็นเงินเลี้ยงตัวเองของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และทำนุบำรุงมหาวิทยาลัยเจริญรุ่งเรืองเป็นปึกแผ่นมั่งคงสืบไป และอีกข้อหนึ่งที่สำคัญยิ่งก็คือเพื่อพิสูจน์ให้รู้กันว่าคนไทยก็มีความสามารถกิจการทำธนาคารได้ ยิ่งกว่านั้นก็เป็นการเตรียมตัวบุคคลที่จะใช้ในการจัดตั้งธนาคารชาติต่อไป

ภายหลังรัฐประหารในปี ๒๔๙๒ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้จากประเทศไทยไปและพำนักอยู่ในต่างประเทศนักการเมืองผู้ขึ้นครองอำนาจก็ได้เข้าครอบครองมีอำนาจอยู่ในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง รัฐบาลคณะใหม่ได้เสนอร่างพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประกาศใช้เมื่อ ๑๘ มีนาคม ๒๔๙๕ โดยเปลี่ยนเชื่อมหาวิทยาลัยเสียใหม่เป็น "มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์" โดยตัดคำว่า "วิชา" "และการเมือง" ออกเสีย และยุบตำแหน่งผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองเสีย นับว่าผู้ประศาสน์การของมหาวิทยาลัยนี้มี ดร. ปรีดี พนมยงค์ ดำรงตำแหน่งเพียงคนเดียวเท่านั้น แล้วผู้ทรงอำนาจก็จัดการขายหุ้น ๘๐% นั้นไปให้แก่บุคคลภายนอกทั้งหมด มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์

และการเมืองที่เป็นสถาบันอิสระเลี้ยงตัวเองได้กลับกลายเป็นสถาบันการศึกษาของรัฐซึ่งอาศัยเงินงบประมาณแผ่นดิน ที่มาจากเงินภาษีอากรของราษฎรเลี้ยงตัวอย่างที่เป็นอยู่อย่างปัจจุบันนี้

การให้การศึกษาระดับอุดมศึกษาโดยรัฐบาลนั้นโดยคร่าว ๆ ใช้เงินงบประมาณไม่ต่ำกว่า ๖,๐๐๐ บาท ต่อปีต่อนักศึกษา ๑ คน แต่ในการจัดการศึกษาของรัฐโดยทั่วไปนั้น โดยเฉพาะทางด้านประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับ คือบังคับให้เขาเข้าได้แก่ลูกชาวไร่ชาวนา ลูกชาวไทยผู้ขาดแคลนแห่งหลายต้องเรียน กลับปรากฏว่ามีโรงเรียนให้เด็กเรียนไม่พอ ที่ยังขาดแคลนสถานที่เรียน ขาดครู ขาดแคลนอุปกรณ์การสอนอยู่เป็นอันมาก สภาวะเช่นนี้มีอยู่มาช้านานแล้ว มันน่าอนาถใจไหม มีกฎหมายบังคับให้เขาเรียน แต่ไม่มีที่ให้เขาเรียน รัฐบาลกลับไปขยายการศึกษาที่ไม่บังคับโดยเฉพาะคือ การศึกษาระดับอุดมศึกษา เมื่อจัดการศึกษาอย่างนี้เป็นไปเช่นนี้ ความมั่นคงของชาติและความเจริญของชาติจะเกิดขึ้นได้อย่างไร

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองนั้น มิได้สอนวิชากฎหมาย, วิชาการเมือง, วิชาเศรษฐศาสตร์วิชาการบัญชีชั้นสูงและบรรดาวิชาอื่น ๆ อันเกี่ยวกับวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเป็นมหาวิทยาลัยแรกในประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังเป็นสถานที่สร้าง "เหตุผล" ให้เกิดแก่นักศึกษา ให้นักศึกษาเป็นตัวของตัวเอง และ

รักแผ่นดิน มอดโดของมหาวิทยาลัย จากเนื้อเพลงประจำมหาวิทยาลัยได้แสดงให้เห็นชัดว่า **"เหลืองของเราคือธรรมประจำจิตต์ แดงของเราคือโลหิตอุทิศให้" "สำนักไทนหมายชูประเทศชาติด้วยอำนาจปกครองให้ผ่องเฟื้อง สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง ก่อรุ่งเรืองสมบูรณ์เขตต์ประเทศไทย"** ฉะนั้นจึงไม่เป็นการประหลาดอันใดที่นักศึกษาผู้สำเร็จจากมหาวิทยาลัยนี้ เมื่อเขาเหล่านั้นเข้าไปสู่วงการเมืองจะมีความคิดเห็นและอุดมคติแตกต่างหรือขัดแย้งกับอุดมคติของผู้ประศาสน์การของเขา เพราะนั้นเป็นความต้องการของผู้ประศาสน์การ ดร. ปรีดี พนมยงค์อยู่แล้ว แต่อุดมคติของผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยผู้นี้ในทางการเมืองเทอดทูนระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และพยายามสร้างความสุขสมบูรณ์ให้แก่ราษฎรและประเทศชาติ เป็นอุดมคติที่นักศึกษาทั้งเก่าและใหม่แทบทั้งสิ้นได้ยอมรับรอง แต่จะมีอุดมคติแตกต่างกันอย่างไรก็ตาม สิ่งหนึ่งที่ศิษย์ของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ตั้งแต่ครั้งเป็นอาจารย์โรงเรียนกฎหมายและผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยจะขาดเสียไม่ได้ก็คือความรักและนับถืออันเขามีอยู่ต่อท่าน ศิษย์ของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้กระจายอยู่ทั่วประเทศไทย ดูเหมือนว่าการมีมหาวิทยาลัยนี้อยู่เป็นการทำความหนักอกหนักใจให้ศัตรูทางการเมืองของ ดร. ปรีดี-พนมยงค์นักหนา เขาจึงได้พยายามที่จะล้มล้างเสีย หรืออย่างน้อยก็เข้าแทรกแซงควบคุม มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

ใช่เป็นสมบัติส่วนตัวของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ แต่เป็นสมบัติของชาติ และเป็นสถาบันที่ค้ำจุนไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตย จะล้มล้างเสียเพราะเหตุใด เพราะไม่พอใจระบอบประชาธิปไตยหรือ? ถึงได้ [illegible] ในที่สุดก็เปลี่ยนชื่อจากเดิม เป็นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตัดคำ "การเมือง" ทิ้งไปเสีย นี่หรือเป็นการกระทำที่เห็นแก่ชาติบ้านเมือง? การเมืองคือประชาธิปไตย ถ้ารักและส่งเสริมระบอบประชาธิปไตยก็ต้องส่งเสริมการศึกษาวิชาการเมือง หาไม่ประชาธิปไตยก็อยู่ไม่รอด และเผด็จการก็จะเข้ามาแทนที่ ดังที่เราได้เห็นได้ทราบกันอยู่แล้ว

สัญญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง นอกจากใช้สีเหลืองและแดงดังกล่าวแล้ว ก็คือ ภาพรัฐธรรมนูญประดิษฐานอยู่บนเพานแว่นฟ้าในวงธรรมจักร

รัฐธรรมนูญ คือ [illegible] ระบอบประชาธิปไตยของประเทศไทย

ธรรมจักร หมายถึง พุทธศาสนา [illegible] พระบรมศาสดา พระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นนิรันดร ไม่ปรวนแปลงผันแปร และยังคุณประโยชน์อันเลิศให้เกิดแก่ผู้ปฏิบัติ ผู้ใดประพฤติอย่างไรผู้นั้นก็ได้รับผลอย่างนั้น

ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺม จารึ แปลว่า ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม นี่คือ ธรรมภาษาที่ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยนำมาเป็นหัวข้อยึดเหนี่ยวและปฏิบัติ และแนะนำให้นักศึกษาของมหาวิทยาลัยได้ปฏิบัติตามโดยทั่วหน้ากัน

ตอนที่ ๓

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ

พ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ดร. ปรีดี พนมยงค์ เข้ารับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศเมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๘ และต่อมาอีกครั้งหนึ่งเมื่อ ๒๑ ธันวาคม ๒๔๘๐ ในรัฐบาลอันมีพระยาพหล ฯ เป็นนายกรัฐมนตรี

ในกระทรวงนี้ ดร. ปรีดี พนมยงค์หวังอย่างเต็มที่ว่าคงจะได้มีโอกาสทำงานให้แก่ชาติบ้านเมืองอย่างเต็มที่ ปราศจากอุปสรรคภายในคือการคอยกีดกันหรือกระทำการใด ๆ อันเป็นการบีบแข้งบีบขากันอย่างที่เคยได้ประสบมาแล้ว เพราะถ้าว่าถึงเรื่องอิทธิพลใด ๆ แล้ว กระทรวงการต่างประเทศเป็นกระทรวงเล็กมีข้าราชการทั้งหมดไม่เกิน ๒๐๐ คน รัฐมนตรีกระทรวงนี้จะมีอิทธิพลใด ๆ ไม่ได้ แต่งานของกระทรวงนี้ซิ เป็นงานที่สำคัญยิ่งในยุคที่ประเทศต่าง ๆ ได้มีความสัมพันธ์กันอยู่อย่างใกล้ชิด

งานขั้นต้นของรัฐมนตรีผู้นี้ก็คือ การแสดงให้ปรากฏแก่นานาอารยประเทศทั่วโลกว่า ชาติไทยภายใต้การบริหารของรัฐบาลอันมี ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นรัฐมนตรีต่างประเทศนั้น มีนโยบายต่อชาติอื่นอย่างไร ดูเหมือนจะเป็นครั้งแรกของบรรดารัฐมนตรีต่างประเทศของรัฐบาลไทย ที่ได้กระทำเช่นนี้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ ภายใต้หัวข้อว่า

"วิเทโศบายของสยาม"

"ในเรื่องนโยบายระหว่างประเทศ รัฐบาลนี้ขอแถลงปรารถนาใคร่จะพยุงเกลียวสัมพันธไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศที่มีความเกี่ยวพันกับประเทศนี้ไว้ให้สม่ำเสมอด้วยความระมัดระวังยิ่ง หลายปีมาแล้วสยามได้ทำการปฏิวัติแปลงรูปใหม่ โดยยึดถือเอานโยบายนี้เป็นหลักสำคัญ เห็นควรจะต้องแถลงต่างให้ชัดอีกว่า การปฏิวัติการปกครองของสยาม ไม่ได้หมายความว่าจะปลีกตัวละทิ้งไปจากนโยบายไมตรีภาพระหว่างประเทศอันต้องด้วยกาลสมัยนี้เลย"

โดยที่ได้ดำเนินไปในแนวทางดังกล่าวนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การประดิษฐ์ดัดแปลงแก้ไขการคมนาคมใหม่ ซึ่งได้ทำความสะดวกในเรื่องการคมนาคมและการขนส่งเป็นอันมาก ได้ช่วยรัดรึงครอบครัวของชาติซึ่งได้กระจัดกระจายห่างไกลกันให้รวมกันบังเกิดความใกล้ชิดมากขึ้น แต่อย่างไรก็ดี สัมพันธภาพและความรู้สึกอันดีของประชาชาติในโลก ก็ยังได้ถูกขู่คำรามอยู่ตามส่วนต่าง ๆ หลายส่วนของโลกอันเจริญรุ่งเรือง..... แต่ ไทยเป็นประเทศในท่ามกลางของประเทศสองสามประเทศแห่งโลก ที่สามารถพยุงความสม่ำเสมออันไม่ลดละของสากลมิตรภาพนี้ไว้ได้ นี้เป็นความสำเร็จอันมหัศจรรย์เป็นพิเศษ เมื่อคำนึงถึงความจริงที่ว่าประเทศไทยกำลังจะได้ผ่านหัวต่อสำคัญจากระบอบ[illegible]

ในหลักเกณฑ์เหล่านั้นไทยไม่ลำเอียงและจะไม่ลำเอียงรักประชาชาติใดประเทศใดโดยเฉพาะไม่ และจะไม่อนุญาตสิ่งใดสิทธิและความได้เปรียบใด ๆ แก่ประชาชาติหนึ่ง โดยที่กระทำให้เกิดความเสียหายแก่อีกประชาชาติหนึ่ง รัฐบาลไทยและราษฎรชาวไทยจะให้ความคุ้มครองและการปฏิบัติแก่ชาวต่างประเทศที่อาศัยอยู่ในประเทศหรือมีผลประโยชน์อยู่ในประเทศโดยเที่ยงธรรม" นี่คือนโยบายของไทยที่รัฐมนตรีต่างประเทศผู้นั้นจะมีต่อนานาชาติทั้งหลาย

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้กล่าวต่อไปอีกถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศอื่น ๆ ว่า

"ระหว่างการเดินทางไปต่างประเทศของข้าพเจ้าเมื่อเร็ว ๆ นี้ ข้าพเจ้าได้มีโอกาสตรวจดูและศึกษาเรียนความเป็นไปในการเคลื่อนไหวของการเมืองและโภคกิจอันเพิ่งเกิดขึ้นใหม่ในประเทศต่าง ๆ ได้มีข้อน่าพึงพอใจที่ได้รู้สึกว่านามของไทยได้แผ่แพร่รู้กันกว้างขวางยิ่งกว่าเมื่อหลาย ๆ ปีก่อน ตามบรรดาสาธารณชนทั่วโลก เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งได้กระทำกันสำเร็จอย่างสงบที่สุดนั้น หนังสือพิมพ์ทั่วโลกและสาธารณชนทั่วไป ได้เยินยอเรียกการปฏิวัติครั้งนั้นว่า การปฏิวัติอันไร้หยาดโลหิตในกรุงเทพ ฯ กับทั้งยังได้สรรเสริญว่าเป็นฉากเหตุการณ์อันมหัศจรรย์ที่สุดฉากหนึ่งในประวัติศาสตร์ของโลก

ญาสิทธิราชมาเป็นระบอบการปกครองแนวใหม่ซึ่งอยู่ใต้รัฐธรรมนูญ

ในระหว่างที่ก้าวผ่านไปตลอดหัวต่อการเมืองอันสำคัญนี้ ไทยต้องผจญกับงานชิ้นมหึมาและสำคัญยิ่ง ในอันที่จะกระทำให้บังเกิดการจัดตั้งโครงการที่เหมาะขึ้นในด้านต่าง ๆ ของชีวิตแห่งชาติตลอดจนในการส่งเสริมความก้าวหน้าของการเมือง โภคกิจและประชาคมแห่งชาติ พร้อมด้วยการขยายตัวอย่างกว้างมากกว่าเดิมของความคิดในในเรื่องประชาชาติตลอดจนการปรับปรุงความเข้าใจระหว่างประเทศไทยใหม่ ได้มองหามิตรภาพ ความรู้สึกที่ดีและการช่วยเหลือร่วมมือระหว่างประเทศทั่วโลกอย่างสนใจยิ่งกว่าแต่ก่อน นโยบายประชาชาติของไทยจะบริหารออกไปในวิธีอันร่วมแนวเดียวกับประเทศที่ก้าวหน้าทั้งหลาย กล่าวคือ จะบริหารเพื่อผลประโยชน์ของประเทศของคนไทย แต่ในเรื่องวิเทโศบาย รัฐบาลไทยจะพยามยามอย่างที่สุดกำลังเสมอที่จะสร้างความสัมพันธ์แห่งสันติสุข แห่งความรู้สึกอันดีและผลประโยชน์รวมกันให้เกิดแก่ท่ามกลางประชาชาติต่าง ๆ ของโลก

รัฐบาลไทยย่อมรอบรู้อยู่อย่างเต็มเปี่ยมถึงฐานะของไทยในทางหลักเกณฑ์ของภูมิศาสตร์และการเมืองในละแวกโลกแถบนี้ และทฤษฎีของเราก็คือ การอุ้มชูมิตรภาพอันสม่ำเสมอ ไร้ความลำเอียงในเรื่องการติดต่อสัมพันธ์กับประชาชาติต่างประเทศทั้งมวล

ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา แม้ที่เดียว ประเทศของเราก็ได้ผ่านชุดต่าง ๆ เหตุการณ์ของการเมืองซึ่งระบายเต็มไปด้วยสีที่แสดงถึงระยะหัวต่ออันสำคัญ แต่ลักษณะการอันสงบและเต็มไปด้วยสันติสุข ซึ่งไทยได้พ้นฝ่ากาลสมัยอันเข้าต้ายเข้าเข็มจนสำเร็จได้นั้น ได้เป็นอุปกรณ์ที่ช่วยให้ชาวต่างประเทศมีศรัทธาเชื่อถือในเรา และแล้วก็ได้กล่าวถึงสัมพันธไมตรีอันดียิ่งระหว่างประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส มหาอำนาจในยุโรป และในสหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น และแม้แต่ประเทศจีน ในสุดท้ายของคำแถลง ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้กล่าวย้ำ "ไทยเป็นประเทศอิสระและความปรารถนาอันสูงยิ่งก็คือการก้าวหน้าอันเต็มไปด้วยสันติสุข กรณีจะเป็นเช่นไรก็ดี ไทยจะไม่ยอมกระทำการพัวพันกับการกระทำใด ๆ ซึ่งจะทำให้มิตรภาพของไทยเหินห่างไป หรือจะทำให้เกิดภัยพิบัติแก่ความเป็นอิสระของประเทศชาติ ความรู้สึกส่วนใหญ่ของประเทศไทยก็คือการพิทักษ์อิสระภาพและการดำรงไว้อยู่ในลักษณะของมิตรภาพอันเสมอภาคซึ่งไทยมีต่อประชาชาติทุกประชาชาติในโลก ไทยต้องการมีชีวิตอยู่และต้องการความยินยอมให้มีชีวิตอยู่ เพื่อจะผจญงานในแนวของความก้าวหน้าแห่งประชาชาติตลอดจนแนวของมิตรภาพระหว่างประชาชาติ และเก็บเกี่ยวผลรางวัลอันยุติธรรมของการผจญงานอันขยันขันแข็งนั้น"

ภายหลังที่ระยะเวลาผ่านไปพอสมควร พอแก่การศึกษาความรู้สึกความคิดเห็น ความเชื่อถือของผู้แทนของชาติต่าง ๆ ที่อยู่

ในประเทศไทย และจากรายงานทางการทูตของผู้แทนของประเทศไทยในต่างประเทศ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เริ่มลงมือในโอกาสแรกเพื่อจะปลดแอกแห่งความผูกมัดของชาติไทย ซึ่งมีอยู่โดยสนธิสัญญากับนานาประเทศ ตั้งแต่สมัยรัฐบาลแห่งระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช สนธิสัญญาเหล่านั้นกล่าวได้ว่า เป็นสนธิสัญญาอันไม่เป็นธรรม เป็นสนธิสัญญาจำกัดอิสระภาพ บั่นทอนเอกราชอธิปไตยของชาติ เช่นในเรื่องอำนาจศาล ต่างประเทศมีสิทธิถอนคดีได้จนกว่าจะออกประมวลกฎหมายครบถ้วนแล้วเป็นเวลา ๕ ปี ในเรื่องกฤษฎีกาเก็บภาษีอากร ไทยถูกจำกัดมิให้เก็บจากสินค้าบางอย่าง, ให้คืนอากรในเมื่อนำสินค้ากลับไป, ผูกมัดมิให้เก็บศุลกากรตามชายแดนแม่น้ำโขง, ผูกมัดให้ต้องยอมให้บุตรและหลานเธอของชาวยุโรปและบุตรของชาวอาเซียซึ่งเกิดในประเทศไทยจากคนสัญชาติอังกฤษและฝรั่งเศส ให้จดทะเบียนเป็นคนสัญชาติอังกฤษและฝรั่งเศส และถูกจำกัดในทางนโยบาย เช่น ไทยจะผูกพันในกิจการใด ๆ ไม่ได้ และไม่ยอมให้มีการเรียกร้องเพื่อการทหาร ตลอดเวลามา ประเทศไทยโดยการกระทำของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราช เปรียบได้ว่าไม่ต่างอะไรกับง่อยเปลี้ยหรือนักโทษที่มีขื่อคาสวมอยู่

ด้วยบุคคลิกลักษณะ ด้วยความชื่อสัตย์สุจริต และประวัติชีวิตที่ไม่มัวหมองทางการเมือง ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้รับความเห็นอกเห็นใจจากผู้แทนทางการทูตของรัฐบาลของประเทศ

ต่าง ๆ ความสัมพันธ์ระหว่างชาติได้กระชับแน่นขึ้น ไทยกลับกลายเป็นประเทศชาติที่นานาชาติทั้งหลายเห็นสมควรจะให้ความช่วยเหลือและอุ้มชูให้มีความเจริญรุ่งเรืองเสมอบ่าเสมอไหล่กับนานาชาติ คำแถลงของรัฐมนตรีต่างประเทศ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้รับการรับรองเป็นเอย่างดียิ่ง

การริเริ่มให้มีการแก้ไขทำสนธิสัญญาใหม่ระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศได้เริ่มขึ้น นี่เป็นการเริ่มศักราชใหม่ทางการทูต ศักราชแห่งการสร้างความเป็นธรรมให้แก่ชาติไทย ศักราชแห่งการนำมาซึ่งเอกราชและอธิปไตยอันสมบูรณ์ด้วยวิธีทางการทูตอันล้ำเลิศด้วยความปรีชาสามารถของบุรุษผู้สืบสายโลหิตจากครอบครัวราษฎรไทยชั้นสามัญ จากครอบครัวของกสิกรครอบครัวหนึ่งเท่านั้น

ผู้ที่เป็นกำลังช่วยเหลือในการเจรจาและในการแก้ไขทำสนธิสัญญาใหม่นั้น นอกจากเจ้าหน้าที่ประจำในกระทรวงการต่างประเทศแล้ว พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ซึ่งขณะนั้นยังทรงฐานันดรศักดิ์เป็น ม.จ. วรรณไวทยากร วรวรรณ ได้มีส่วนในการช่วยเหลืออยู่ไม่น้อย แต่อย่างไรก็ตามหาก ดร. ปรีดี พนมยงค์ ปราศจากเสียซึ่งคุณธรรมที่นานาประเทศจะเชื่อถือได้ประการหนึ่ง กับปราศจากความเพียรพยายามอดทนอีกประการหนึ่งแล้ว ก็ไม่แน่ว่าการแก้ไขสนธิสัญญานี้จะสำเร็จได้ ทั้งนี้ก็โดยที่ระหว่างเวลาที่มีการเจรจาเรื่องสนธิสัญญาอยู่นั้น ได้เกิดอุปสรรค

ภายในขึ้น อุปสรรคที่เกิดขึ้นภายในวงการของรัฐบาลเอง อุปสรรคนั้นคืออะไร

วันหนึ่งรัฐมนตรีต่างประเทศได้รับหนังสือประท้วงจากทูตฝรั่งเศส กล่าวหาว่าหนังสือพิมพ์ยุทธโกษของกระทรวงการต่างประเทศได้ลงพิมพ์บทความอันเป็นไปในทำนองยุยงให้เสียสัมพันธไมตรีระหว่างชาติทั้งสอง และต่อมาไม่กี่วัน ทูตฝรั่งเศสได้ประท้วงทำนองเดียวกันอีก เมื่อพิจารณาคำประท้วงของทูต กับบทความในหนังสือยุทธโกษที่ทูตอ้างถึง ดร. ปรีดี [illegible] ทางที่ดีก็คือ ส่งเรื่องนี้ให้รัฐมนตรีการต่างประเทศ [illegible] และให้คำตอบดีกว่า ดีกว่าที่รัฐมนตรีต่างประเทศ [illegible]

เรื่องเก่าผ่านไปยังไม่ทันหมดสิ้น เรื่องใหม่ก็เข้ามาแทน รัฐมนตรีต่างประเทศก็ได้ข้อความรับทูตอังกฤษในวันหนึ่ง ทูตอังกฤษไม่ได้มาดีเลย แต่มาเพื่อประท้วงทำนองเดียวกับที่ทูตฝรั่งเศสเคยมา คำประท้วงของทูตอังกฤษมีว่า ได้มีรัฐมนตรีบางคนในรัฐบาลแสดงด้วยลายลักษณ์อักษรหรือการกระทำอย่างอื่น ๆ อันเป็นการกระทบกระเทือนต่ออังกฤษ [illegible] ไมตรีระหว่างชาติทั้งสอง เหตุการณ์ทำนองนี้ได้เกิดขึ้นเช่นเดียวกันต่อมา ทั้งทูตอังกฤษและรัฐมนตรีญี่ปุ่นได้หยิบยกเอาการกระทำของรัฐมนตรีบางท่าน ซึ่งได้กระทำไปจนเกิดการกระทบกระเทือนต่อชาตินั้น ๆ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ประสบเหตุการณ์เช่นนี้เข้าถึงรู้สึกกังวลกังวานปวดร้าว และเกิดความประหวั่น

พรันพรึงว่าการแก้ไขสนธิสัญญาจะล้มเหลวลงก็อาจเป็นได้ การกระทำของบุคคลที่ก่อให้เกิดการประท้วงนั้นมิใช่เป็นการกระทำของราษฎรสามัญ แต่เป็นการกระทำของรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลซึ่งเป็นการแสดงออกที่ขัดต่อนโยบายของรัฐบาล ที่รัฐมนตรีต่างประเทศได้แสดงออกไปแล้วว่า ประเทศไทยมีนโยบายรักสันติ มุ่งต่อสัมพันธไมตรีอันดีกับทุก ๆ ชาติ การปรับความเข้าใจกับทูตของประเทศนั้น ๆ จึงทำได้ด้วยยาก แต่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ก็ได้พยายาม พยายามอย่างที่สุด และดูเหมือนว่าการที่ทูตเหล่านั้นเข้าใจสถานะการณ์การเมืองของประเทศไทยดี จึงทำให้การปรับความเข้าใจเป็นไปได้ในทางดี แต่อย่างไรก็ตาม เรื่องการประท้วงนี้ได้ถูกส่งไปยังรัฐมนตรีกลาโหม ดร. ปรีดี พนมยงค์ จากความขมขื่นและและเสียใจที่ได้รับครั้งนี้ ไม่ได้ทำอะไรออกไป เพียงแต่กล่าวว่า "ผมเห็นว่า ผู้ที่รักชาติโดยสุจริตจะไม่ทำเช่นนั้นเป็นการหน่วงเหนี่ยวการเจรจา ถ้าอดแสดงออกไม่ได้ก็ควรพยายามอดออกอดใจให้เซ็นสัญญาแล้วค่อยว่ากันจะดีกว่า" และเพื่อบรรเทาความรู้สึกที่ได้รับอยู่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ จึงได้เสนอต่อนายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรีขอลาไปพักผ่อน ๑๕ วัน หลบไปอยู่ที่หัวหินและเสนอให้รัฐมนตรีกลาโหมไปรักษาการในตำแหน่งรัฐมนตรีต่างประเทศแทน

เมื่อกลับจากหัวหินก็เริ่มลงมือทำงานในเรื่องแก้ไขสนธิสัญญาต่อไปอีก การเจรจาเรื่องสนธิสัญญาทางไมตรี, พาณิชย์และ

การเดินเรือใหม่นี้ได้เสร็จสิ้นลงเมื่อ พฤศจิกายน ๒๔๗๙ และได้ลงนามในหนังสือสัญญากัน คือ

สวิตเซอร์แลนด์	๔	พฤศจิกายน	๒๔๘๐ ณ กรุงเบอร์น
เบลเยี่ยม	๔	พฤศจิกายน	๒๔๘๐ ณ กรุงเทพ ฯ

(สำหรับเบลเยี่ยมนี้ได้ทำเป็น ๒ ฉบับคือ สนธิสัญญาทางไมตรี พาณิชย์และการเดินเรือกับเบลเยี่ยม และสหภาพเศรษฐกิจเบลโกลักเซมเบอร์ก และอนุสัญญาการตั้งถิ่นฐานกับเบลเยี่ยมทั้งนี้เพราะในเรื่องการตั้งถิ่นฐานนั้น เบลเยี่ยมจะทำหนังสือสัญญาในนามแต่ผู้เดียวแทนเศรษฐกิจเบลโกลักเซมเบอร์กไม่ได้)

เดนมาร์ค	๕	พฤศจิกายน	๒๔๘๐ ณ โคเปนเฮเกน
สหรัฐอเมริกา	๑๓	พฤศจิกายน	๒๔๘๐ ณ กรุงเทพ ฯ
นอร์เวย์	๑๕	พฤศจิกายน	๒๔๘๐ ณ ออสโล
อังกฤษ	๒๓	พฤศจิกายน	๒๔๘๐ ณ กรุงเทพ ฯ
อิตาลี	๓	ธันวาคม	๒๔๘๐ ณ กรุงเทพ ฯ
ฝรั่งเศส	๗	ธันวาคม	๒๔๘๐ ณ กรุงเทพ ฯ

(สำหรับฝรั่งเศสนั้น ได้ลงนามกันในความตกลงทางพาณิชย์ และศุลกากรเกี่ยวกับอินโดจีนเพื่อเลิกข้อห้ามการเก็บศุลกากรในเขต ๒๕ กิโลเมตรด้วย)

ญี่ปุ่น	๘	ธันวาคม	๒๔๘๐ ณ กรุงเทพ ฯ
เยอรมนี	๓๐	ธันวาคม	๒๔๘๐ ณ กรุงเทพ ฯ

สนธิสัญญาใหม่นี้ได้อาศัยหลักการถ้อยทีถ้อยอาศัยต่อกัน หลักความเป็นธรรมและหลักคุณประโยชน์แก่กันและกัน ส่วน

หนังสือสัญญาเก่าซึ่งรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชทำไว้นั้น, ได้บอกเลิกเสียสิ้น

ผลจากสนธิสัญญาอันเป็นธรรมนี้ ประเทศไทยได้หลุดพ้นจากแอกที่รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชทำไว้ด้วยความจำเป็น "นับว่าชาติไทยเราได้รับสิทธิเสมอภาคทุกประการ ซึ่งย่อมเป็นเกียรติและเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติเป็นอันมาก และเนื่องจากเหตุอันนี้ เมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม ๒๔๘๑ กระทรวงการคลังได้สั่งให้เปิดท่าน้ำบางแห่งตามชายแดนแม่น้ำโขงด้วยแล้ว ในการที่ได้ทำสนธิสัญญาใหม่จนเป็นผลสำเร็จนี้ หลวงประดิษฐ์มนูธรรมเมื่อยังดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศได้เป็นผู้ดำเนินการตลอดมา กับได้รับความช่วยเหลือเป็นอย่างดีจาก ม.จ. วรรณไวทยากร วรวรรณ....นับว่าเป็นความชอบในราชการของชาติเป็นอย่างยิ่ง จึงได้นำเรื่องเสนอคณะรัฐมนตรี เพื่อพิจารณาขอพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลาเข็มราชการแผ่นดินให้แก่หลวงประดิษฐ์มนูธรรม และ ม.จ วรรณไวทยากร วรวรรณ เป็นบำเหน็จความชอบต่อไป..... ...เมื่อคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทราบเรื่องแล้ว ก็ได้ลงมติเห็นว่า เป็นการควรอย่างยิ่งแล้ว เพราะท่านทั้งสองนี้ได้กระทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติเป็นอันมาก นับว่ามีความดีความชอบยิ่งนัก และในโอกาสนี้ยังได้แสดงความยินดีและชมเชยหลวงประดิษฐ์มนูธรรม และ ม.จ. วรรณไวทยากร วรวรรณ เป็นพิเศษอีกด้วย"

สำหรับ ดร. ปรีดี พนมยงค์นั้น แม้จะมีความดีใจและภูมิใจก็จริง แต่ความดีใจและภูมิใจนี้หาได้เกิดจากการที่ได้รับคำยกย่องชมเชยหรือที่ได้รับเหรียญดุษฎีมาลาเข็มราชการแผ่นดินไม่ แต่เกิดจากผลสำเร็จของงาน งานที่ได้บังเกิดผลแก่ประเทศชาติอย่างมหาศาล งานอันเกิดจากการปฏิวัตินั่นเอง และงานนั้นก็คืองานที่เกิดผลขึ้นเพราะการกระทำของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ถ้าหากประชาราษฎรไทยยังถูกปกครองอยู่โดยรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชอย่างแต่ก่อนแล้ว ประเทศชาติและราษฎรไทยคงไม่มีโอกาสที่จะได้พบได้รับอิสรภาพ เสรีภาพ และ เอกราชอย่างแท้จริงเช่นนี้เลย

การกระทำของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ปรากฏเป็นเกียรติคุณขจรขจายทั่วไป แม้ภายนอกประเทศหนังสือพิมพ์ในเมืองไทย ซึ่งออกในเมืองสิงคโปร์ โดยบทความของบรรณาธิการ ได้กล่าวเปรียบ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ว่า เสมือนหนึ่งเป็น "แอนโตนี อีเดน" (รัฐมนตรีต่างประเทศอันสามารถและเชี่ยวชาญของรัฐบาลอังกฤษ) ข้าพเจ้า (ผู้เขียน) ไม่อยากเปรียบเทียบ ข้าพเจ้าได้เคยเรียนถาม ดร. ปรีดี พนมยงค์ ว่า "อาจารย์รู้สึกอย่างไร ที่เขาว่าอย่างนั้น" ดร. ปรีดี พนมยงค์ สั่นศีรษะพูดสั้น ๆ ว่า "ฟังเขาก็แล้วกัน" ข้าพเจ้าไม่ได้เรียนถามอะไรอีก เพราะข้าพเจ้าทราบคำตอบดีแล้ว

ข้อความของหนังสือพิมพ์สเตรตส์ไทม์ที่กล่าวแล้วนั้น มีดังนี้

"Siam today appears to be getting on top of most of her problems and much of the credit is due to three Ministers – Luang Pradit, Luang Pibul, and Luang Dhamrong. All these are compasatively young men and their success so far is a triumph for youth.

"They are an Anthony Eden trio and are trying to get things done in the same energetic way that has proved the British Foreign Ministers great strength. Luang Pradit and his colleaques are still in their thirties"

อีกตอนหนึ่ง หนังสือพิมพ์ฉบับที่กล่าวนี้ ยังได้กล่าวแสดงรับรองผลของการปฏิวัติ ว่า "Four years of constitutional government have produced valuable results in Siam...etc."

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศจนถึงวันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๔๘๑ รวมเวลาบริหารในกระทรวงการต่างประเทศนี้ ๑๐๔๐ วัน โดยรัฐบาล อันมีพระยาพหล ฯ เป็นนายกฯ ได้ยุบสภา มีการเลือกตั้งใหม่ตามรัฐธรรมนูญ และรัฐบาลได้ลาออกเมื่อ ๑๖ ธันวาคม นั้น.

๔ ตอนที่ ๔

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง

ภายหลังที่ตำแหน่งหน้าที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศสิ้นสุดลง โดยรัฐบาลอันมีพระยาพหลพลพยุหเสนา ลาออกแล้ว ดร. ปรีดี พนมยงค์ตั้งใจที่จะไม่รับตำแหน่งราชการบริหารใด ๆ อีก ประสงค์ที่จะออกไปพักผ่อนในต่างประเทศและสังเกตสถานะการณ์ทั่วไป ๆ การทำงานในตำแหน่งรัฐมนตรีต่างประเทศก็ดี รัฐมนตรีมหาดไทยก็ดี ได้ผจญกับอุปสรรคภายในนานาประการเหลือที่จะทน อุดมคติของการปฏิวัติแม้จะไม่สำเร็จ[illegible] แต่งานที่ได้ทำไว้ใน ๒ กระทรวงนั้นก็นับว่าเป็นทางนำไปสู่[illegible] ตามอุดมคติอยู่ไม่น้อย อุดมคติของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ [illegible] จางลง ไม่เคยท้อถอยที่จะต่อสู้ แต่พฤติการณ์ที่เป็นเช่นนี้[illegible] ทำให้ต้องตัดสินใจ เช่นเคยกล่าวแล้ว

เมื่อตั้งรัฐบาลใหม่ พระยาพหล ฯ ไปยอมรับเป็นนายกรัฐมนตรี ท่านบอกว่ารู้สึกเหนื่อยมาก อาจเป็นเพราะ[illegible] มากและตรากตรำทำงานมามาก แต่สิ่งหนึ่งที่ท่านเปิดเผยก็คือการแข่งแย่งดีกันในพวก [illegible] ท่านเคยเมื่อครั้งเป็นเอกอัครราชทูตที่ปารีส ท่านเคยพูดแล้ว ท่านเคยทนไม่ได้จนต้องหนีไปแล้ว บัดนี้ท่านมีความตั้งใจที่จะให้ตำแหน่งนายกแก่ผู้อื่น ผู้ซึ่งพอใจจะรับ และยอมได้ ส่วน ดร. ปรีดี พนมยงค์

ก็คงยืนยันความรู้สึกของตน ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีจึงได้แก่ พ.อ. หลวงพิบูลสงคราม หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ซึ่งเคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีมหาดไทยมาก่อน และได้ประสบกับความยุ่งยากจนคับใจทนไม่ไหวลาป่วยหลายครั้งหลายหนนั้น เมื่อได้รับทาบทามขอร้องให้เป็นรัฐมนตรี ก็แสดงความรู้สึกออกมาว่า ถ้าไม่มีใครก็ขอรับเพียงตำแหน่งรัฐมนตรีลอยเท่านั้น นอกจากรัฐมนตรีอื่น ๆ แล้ว ได้มีการทาบทามและตกลงว่า พระยาชัยยศสมบัติจะว่ากระทรวงการคลังต่อไป เจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศร์ว่ากระทรวงยุติธรรม และสำหรับ ดร. ปรีดี พนมยงค์นั้น หลวงพิบูลสงครามขอร้องให้เป็นรัฐมนตรีต่างประเทศต่อไปอีกสักครั้ง พระยาพหล ฯ ผู้ซึ่งเห็นชัดว่าถ้าไม่สนับสนุนคำขอของหลวงพิบูล ฯ แล้ว ดร. ปรีดี พนมยงค์คงไม่รับแน่ เหตุผลอีกประการหนึ่งที่พระยาพหล ฯ ทราบอยู่ก็คือ งานของชาติในระบอบประชาธิปไตยนี้ ต้องดำเนินไปด้วยดีและต้องก้าวหน้า ฉะนั้นรัฐมนตรีที่ประกอบเป็นรัฐบาลต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถเข้มแข็ง งานของชาติจึงจะดำเนินไปด้วยดีดังที่มีอุดมคติกันมา คำสนับสนุนของพระยาพหล ฯ ทำให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ไม่อยู่ในฐานะที่จะปฏิเสธได้

ครั้นถึงเวลาประชุมผู้ที่รับเป็นรัฐมนตรีประกอบเป็นรัฐบาล พระยาชัยยศสมบัติไม่ยอมรับตำแหน่งรัฐมนตรีคลัง จึงได้มีการแก้ไขบัญชีราชื่อรัฐมนตรีเสียใหม่ เจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศร์เป็นรัฐมนตรีต่างประเทศ หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ พลาดจากตำแหน่ง

รัฐมนตรีลอยไปเป็นรัฐมนตรียุติธรรม ส่วน ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นรัฐมนตรีคลัง สำหรับหลวงพิบูลสงครามนั้น นอกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแล้ว ยังเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม กับกระทรวงมหาดไทยอีกด้วย ไม่มากนัก

ดร. ปรีดี พนมยงค์ เข้ารับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง เมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๔๘๑ โดยที่ไม่นึกไม่หวังมาก่อนเลย ว่าจะได้มีโอกาสสร้างงานให้แก่ชาติบ้านเมืองตามอุดมคติของตนในระยะนี้ต่อไปอีก กระทรวงการคลังเป็นกระทรวงใหญ่และสำคัญมาก เพราะเป็นกระทรวงรับจ่ายเงิน มีหน้าที่หาเงิน เก็บภาษีอากรจากราษฎร เป็นกระทรวงเจ้าความคิดที่จะนำชาติและราษฎรไปสู่ความมั่งคั่งสมบูรณ์หรือหายนะ เพราะปรากฏมาแล้วว่า ในนานาประเทศนั้นรัฐบุรุษ[illegible] ได้ใช้ภาษีอากรเป็นเครื่องมือดำเนินการไปบรรลุอุดมคติทางการเมืองของตน และเชื่อว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็มั่นใจและแน่ใจว่าต้องใช้ภาษีอากรนั่นแหละ นอกจากเพื่อสร้างความมั่งคั่งสมบูรณ์ให้แก่ชาติแล้ว ยังจะสร้างความเป็นธรรมให้แก่ราษฎร สร้างความเสมอภาคให้แก่ราษฎร และทำให้คำประชาธิปไตยมีความหมายที่เป็นจริง ไม่ใช่ประชาธิปไตยแต่ถ้อยคำ หรือแต่เปลือกนอก โดยที่ความอยุติธรรมยังมีอยู่ระหว่างชั้นของบุคคลในชาติ

ยังไม่ทันได้เริ่มงานในหน้าที่ของตนจริงจัง ดร. ปรีดี พนมยงค์ก็ได้รับหน้าที่ให้กล่าวปราศัยแก่ราษฎรทางวิทยุกระจายเสียง

ถึงนโยบายทั่ว ๆ ไปของรัฐบาลใหม่ จากคำปราศัยนี้ เราจะได้พบความรู้สึกและความเข้าใจของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ในฐานะผู้ที่มีหน้าที่บริหารเพื่อประชาราษฎรในระบอบประชาธิปไตย ทั้งได้ชี้ให้ราษฎรเห็นว่า การกระทำของรัฐบาล กับการกระทำของราษฎรมีผลต่อกันและกันอย่างไร และจะทำอย่างไรชาติไทยจึงจะเจริญก้าวหน้าไปสู่จุดหมาย

ดร. ปรีดี พนมยงค์ กล่าวว่า "เมื่อสภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติให้ความไว้วางใจแก่คณะรัฐมนตรีที่จะดำเนินการบริหารราชการแผ่นดินตามนโยบายที่ได้แถลงแล้ว จึงเป็นอันว่านโยบายของรัฐบาลได้แปรสภาพเป็นนโยบายของชาติ ซึ่งย่อมมีความผูกพันไม่เฉพาะแต่คณะรัฐบาลเท่านั้น แต่ย่อมผูกพันราษฎรทั้งประเทศผู้เป็นเจ้าของประเทศสยามและมีส่วนได้ส่วนเสียในโชคชะตาของชาติ ทั้งในส่วนแต่ละคนและในส่วนรวม

โดยเหตุที่นโยบายของรัฐบาลเป็นนโยบายของชาติดังกล่าวแล้ว และโดยเหตุที่นโยบายของรัฐบาลปัจจุบันนี้โดยเฉพาะตั้งเข็มไปในทางที่จะให้เกิดผลดีถึงราษฎรโดยเร็ว ความผูกพันทั้งรัฐบาลและทั้งราษฎรจึงย่อมแน่นกระชับขึ้น ผลปฏิบัติของรัฐบาลในทุกรัฐบาลในทุก ๆ ทางย่อมจักกระเทือนถึงราษฎร และในทำนองเดียวกันความทุกข์สุขของราษฎรก็จักกระเทือนถึงรัฐบาลด้วย รัฐบาลกับราษฎรไม่ใช่คู่อริหรือคู่แข่งขัน แต่เป็นคู่

ร่วมคิดร่วมมือกันปฏิบัติงานของชาติ ทั้งสองฝ่ายจักต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จะแยกออกจากกันไม่ได้เป็นอันขาด รัฐนาวาของเราจะแล่นไปโดยปลอดภัยได้ก็โดยที่ทุก ๆ หน่วยของเรือปฏิบัติการด้วยความร่วมมือและประสานงานกัน"

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้กล่าวย้ำข้อความนี้ในที่สุดว่า "ข้าพเจ้าจึงใคร่ขอชี้ชวนความเข้าใจในเรื่องนี้ไว้กับท่านทั้งหลายด้วย" แล้วได้กล่าวถึงนโยบายบางข้อที่สำคัญ ๆ ก็คือว่า "รัฐบาลจะเคารพต่อสิทธิและเสรีภาพของบุคคลตามรัฐธรรมนูญ แต่ในเวลาเดียวกัน ราษฎรก็จะต้องเคารพต่อกฎหมายและปฏิบัติหน้าที่ของตนตามรัฐธรรมนูญด้วย อีกข้อหนึ่งใคร่แสดงความปรารถนาของรัฐบาลในอันที่จะดำเนินการให้เกิดภราดรภาพระหว่างข้าราชการกับราษฎร โดยที่ให้ข้าราชการสำนึกและปฏิบัติหน้าที่ของตนเสมือนหนึ่งผู้รับใช้ของราษฎร ไม่ใช่นายของราษฎร"

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ยังกล่าวถึงความสำเร็จของรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตย โดยกล่าวว่า "รัฐบาลได้แก้ไขสนธิสัญญากับนานาประเทศเสร็จสิ้น จนสยามได้สิทธิอธิปไตยกลับคืนมาอย่างเต็มที่ มีอิสระภาพสมบูรณ์ในเรื่องอำนาจศาล และการภาษีอากร โดยอาศัยไมตรีจิตต์ ความเห็นใจและความเข้าใจอันดีจากนานาประเทศในนโยบาย และสมรรถภาพของสยามในระบอบรัฐธรรมนูญ อันมีคุณค่าสำคัญยิ่งแห่งหลักเอกราชของชาติ

ตัวอย่างหนึ่งที่เห็นได้ในทันตาเมื่อเร็ว ๆ นี้ก็คือ กระทรวงการคลังได้สั่งให้เปิดด่านสุดกากรบางแห่งตามชายแดนแม่น้ำแม่โขงแล้ว"

ในด้านนโยบายต่างประเทศ ดร. ปรีดี พนมยงค์ กล่าวว่า "การได้มาซึ่งสิทธิอธิปไตยและสิทธิเสมอภาคอันสมบูรณ์จากนานาประเทศในสนธิสัญญาฉบับใหม่นี้ รัฐบาลปัจจุบันจะสงวนและธำรงรักษาไว้อย่างแข่งขันและจนสุดความสามารถ ภายใต้ความสัมพันธ์กับนานาชาติในหลักแห่งการถ้อยทีถ้อยปฏิบัติต่อกัน หลักความเป็นธรรมและหลักคุณประโยชน์แก่กันและกัน โดยแบบเดียวและลำเสมอกันต่อทุกประเทศ และจะไม่ยอมให้อำนาจหรืออุปสรรคใด ๆ มาทำลายล้างสิ่งซึ่งถือว่าเป็นมฤดกอันจะสืบทอดไปยังกุลบุตรชั้นหลัง.... เมื่อนานาชาติได้ผูกสัมพันธไมตรีกับเราด้วยความเสมอภาค ด้วยความไว้วางใจและความนับหน้าถือตาฉะนี้แล้ว นับว่าความปรารถนาใหญ่ยิ่งของสยามใหม่ในอันที่จะได้คืนมาซึ่งอธิปไตยสมบูรณ์จากด้านต่างประเทศนั้น เป็นอันสำเร็จสมความปรารถนาทุกประการ ควรที่ประชาชนชาวสยามทุกคนจะพากันชื่นใจในเกียรติที่ได้รับนี้ และในเวลาเดียวกันควรจะระลึกว่า เราได้มาซึ่งสนธิสัญญาใหม่นี้ ก็โดยความเห็นใจและความเข้าใจอันดีจากนานาชาติ ในนโยบายและสมรรถภาพของสยามในระบอบรัฐธรรมนูญ สมรรถภาพเช่นว่านี้ เราจะต้องช่วยกันส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งยิ่งขึ้นและมีผลจริงจังโดยรวดเร็ว "นี่เป็นคำขอร้องและคำเตือนของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ต่อราษฎร"

ต่อจากนี้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ชี้แจงนโยบายทั่ว ๆ ไปของรัฐบาล โดยไม่ลืมที่จะเน้นว่านอกจากจะดำเนินตามหลัก ๖ ประการของคณะราษฎร อันเป็นรากฐานแห่งระบอบรัฐธรรมนูญแล้ว ยังมุ่งหมายที่จะส่งเสริมสมรรถภาพในด้านต่าง ๆ เช่น สมรรถภาพของราษฎรในการครองชีพทางเกษตร เหมืองแร่ พาณิชยการ และอุตสาหกรรม ขยายการชลประทาน บำรุงและเพาะพันธุ์ปลา ส่งเสริมการประมงบำรุงและรักษาป่าไม้ ขยายการสหกรณ์ ส่งเสริมอาชีวศึกษา การคมนาคม บำรุงการอาชีพโดยหาตลาดทั้งในและนอกประเทศ เปิดท่าเรือ ควบคุมโรงงานอุตสาหกรรมเพื่อความปลอดภัย และในที่สุดจะปลูกฝังนิสัยออมทรัพย์แก่ประชาชนโดยส่งเสริมการคลังออมสินและอื่น ๆ นี่เป็นแต่เพียงสังเขปเท่านั้น และที่สุด ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ย้ำว่า "สยามจะเป็นประเทศที่สมบูรณ์ด้วยความเอกราชได้ก็โดยที่ราษฎรและรัฐบาลเป็นผู้ร่วมมือกันดำเนินกิจการก้าวหน้าของชาติให้ดุจล่วงไปด้วยดี ขอให้ท่านระลึกอยู่เสมอว่า แม้ชีวิตของคนเรามีความตายเป็นที่สุดแน่นอนแล้วก็ตาม แต่ชีวิตของผู้สืบสกุลของเราและชีวิตของประเทศชาติย่อมยืนอยู่ไม่มีที่สิ้นสุด เพราะฉะนั้นกิจการอันใดที่เราได้ปฏิบัติไปก็เพื่อประโยชน์แก่ประเทศชาติ ถึงแม้ผลดีจะบังเกิดขึ้นในภายหน้าที่ตัวเราเองจะไม่ทันมีชีวิตอยู่ที่จะได้เห็นผลดีนั้น ๆ ก็ตาม แต่ประเทศชาติย่อมจะสนองแก่ผู้สืบสกุลของไทยและสนองแก่ชาติไทยเป็นส่วนรวมในอนาคต"

ในตำแหน่งรัฐมนตรีคลัง ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้เริ่มใช้ผลที่ได้จากการปลดแอกชาติไทยพ้นจากการผูกพันธ์ตามสนธิสัญญาปรับปรุงพิกัดอัตราศุลกากร ให้เป็นผลดีแก่การเศรษฐกิจของชาติ โดยการขึ้นพิกัดอัตราศุลกากรจากสินค้าขาเข้าบางประเภท ลดหรือเลิกเก็บบางประเภทเพื่อเป็นการส่งเสริมให้มีการนำสินค้าเหล่านั้นเข้ามามาก เช่น สินค้าที่เป็นการอุดหนุนการเกษตรกรรม อุตสาหกรรม การแพทย์ และการอนามัย การวิทยาศาสตร์ และการศึกษา คือเก็บภาษีแต่น้อยหรือบางประเภทไม่เก็บเลยเพื่อให้มีราคาถูก ส่วนอากรขาออก ซึ่งเก็บจากสินค้าบางประเภทซึ่งเคยเก็บตามสภาพ (ad conditionem) นั้น ได้ปรากฏชัดว่าเป็นอุปสรรคต่อการค้าและเป็นผลเสียต่อประเทศชาติ เช่นสินค้าสำคัญที่สุดของไทย คือข้าว เมื่อเก็บตามสภาพ ไม่ว่าตลาดข้าวของโลกจะมีราคาสูงหรือต่ำอย่างไร พ่อค้าคงเสียอากรตายตัว และเมื่อข้าวราคาตก พ่อค้าก็ยังคงเสียอากรเท่าเดิม เลยไม่ซื้อข้าวส่งออกไปจำหน่าย ชาวนาก็ขายข้าวไม่ได้ ความเสียหายเมื่อข้าวราคาสูง พ่อค้าซื้อข้าว และได้กำไรมาก แต่รัฐบาลได้อากรขาออกน้อย ดร. ปรีดี พนมยงค์ จึงให้เปลี่ยนเก็บตามราคา (ad valorem) ซึ่งจะได้หลีกเลี่ยงผลเสียหายต่าง ๆ เสีย ทั้งจะเป็นการสนับสนุนให้มีการส่งข้าวออกไปจำหน่ายมาก เป็นผลดีแก่ชาวนา อันที่จริงการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้อยู่ในลักษณะที่ต้องเสียแต่ไม่ใช่ตามบุญตามกรรม เป็นแต่ต้องเลือกเอาว่า จะใช้ภาษีให้

อากรเป็นคุณแก่ประเทศชาติและราษฎรอย่างไร โดยตรงหรือโดยอ้อม ดร. ปรีดี พนมยงค์กล่าวว่า "รายได้ประเภทนี้ (คือ อากรขาออกเก็บจากข้าว) จะขาดไปปีหนึ่งประมาณ ๔๐๐,๐๐๐ บาท แต่ก็พร้อมที่จะทำ เพื่อประโยชน์แก่สินค้าข้าวของเรา" แต่เอาเพื่อประโยชน์ของราษฎร ชาวนา ซึ่งมีอยู่ถึงร้อยละ ๘๐ ของพลเมืองทั้งหมด

ตอนที่ ๕

ประมวลรัษฎากร

ตั้งแต่เริ่มระบอบประชาธิปไตยมา แม้ในสภาผู้แทนราษฎรจะได้มีการร่ำร้องให้รัฐบาลลดหย่อนภาษีอากร และรัฐบาลได้ลดหย่อนลงจนถึงที่อยู่แล้วก็ตาม ภาษีอากรทั้งหมดที่เก็บอยู่นั้น เมื่อพิจารณาโดยทั่ว ๆ ไปแล้ว ยังเห็นว่า ยังไม่เป็นธรรมแก่ราษฎรอยู่ ราษฎรเป็นแต่เพียงรู้สึกหายใจคล่องและพ้นจากการผูกมัดรัดแน่นในด้านรัฐบาลรายได้จากการภาษีอากรทั้งหมด ก็ไม่พอแก่การที่จะบำรุงสร้างความเจริญก้าวหน้าให้ประเทศชาติ และในส่วนรวม ภาษีอากรเหล่านั้น ไม่เป็นคุณต่อการผลิตและการจำแนกทรัพย์ในระหว่างชั้นของราษฎร และยังมีภาษีอากรที่คนจนหรือคนมั่งมีต้องเสียเท่ากันอยู่ เช่นรัชชูปการ เป็นอาทิ

การริเริ่มและดำเนินการของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ที่กล่าวมาแล้วหรือต่อไปจะเห็นได้ว่า ได้เดินไปตามแนวของร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจ ซึ่งมีอยู่แต่เดิมแทบทั้งสิ้น และได้ปรับให้เหมาะสมแก่สภาพการณ์ ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้แถลงไว้ต่อสภาผู้แทนราษฎรว่า จะปรับปรุงภาษีให้เป็นธรรมแก่สังคม หมายความว่าให้การเสียภาษีอากรของราษฎรเป็นไปโดยเสมอภาค ตามส่วนความสามารถที่จะเสียได้ ราษฎรคนใดได้ประโยชน์จากบ้านเมืองมากก็ต้องเสียภาษีอากรมากกว่าราษฎรผู้ที่ได้ประโยชน์จากบ้านเมืองน้อย

กว่า แต่สำหรับ ดร. ปรีดี พนมยงค์นั้น นอกจากจะดำเนินการเพื่อความเป็นธรรมแก่สังคมแล้ว ยังต้องการที่จะใช้ภาษีอากรนี้ เพื่อเกิดรายได้แก่รัฐโดยราษฎรไม่เดือดร้อน และเป็นรายได้ที่มากพอที่จะบำรุงราษฎรให้ได้รับความสุขสมบูรณ์ และยิ่งกว่านั้น ก็คือใช้ภาษีอากรเป็นเครื่องมือให้เกิดระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริง คือให้เกิดความเสมอภาคในทางเศรษฐกิจมากที่สุดเท่าที่จะทำได้

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ไม่ลืมว่า "สมุดปกขาว" ได้เคยวิจารณ์อย่างหนักแน่นว่า ในเรื่องการที่ได้แสดงความคิดเห็นว่า ในการหาทุนเพื่อบำรุงประเทศนั้น จะใช้ภาษีทางอ้อม และได้ถูกวิจารณ์ว่า "การเก็บภาษีทางอ้อมนี้เคยจะเป็นที่พึงพอใจของผู้ปกครองมาแล้ว เขาทำต่อไปก็เกิดความเดือดร้อนแก่ราษฎร การที่คณะราษฎรจะเก็บภาษีทางอ้อมนี้ไม่ควรหวังมากนัก หาไม่แผ่นดินจะร้อนหญ้าเส้นหญ้า" ดีเหมือนกันที่มีคำวิจารณ์เช่นนั้น จะได้รู้กันเสียทีว่า ที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ พูดเช่นนั้น เขียนเช่นนั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์จะทำได้ไหม หรือดีแต่พูด จะได้รู้กันเสียที ยิ่งกว่านั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ ยังได้ระมัดระวังถึงการที่ราษฎรจะเกิดความเข้าใจผิดขึ้นได้ ในเรื่องการที่จะทำการปรับปรุงภาษีอากรให้เป็นธรรมแก่สังคม เพราะอย่างไรเสีย "นายทุน" ในเมืองไทยซึ่งได้กล่าวมาแล้วว่าเป็นใคร หรือศัตรูทางการเมือง ที่คอยโอกาสที่จะล้มคณะบุคคลนี้อยู่ จะยึดโอกาสโจมตีและก่อความเข้าใจผิดในหมู่ราษฎรทั่วไป ซึ่งสิ่ง

เหล่านี้หวังได้ว่าจะเกิดขึ้นได้ และในที่สุดก็เกิดขึ้นจริง แต่การดำเนินงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้เป็นไปเป็นขั้น ๆ เริ่มแรกที่ได้อาศัยความร่วมและความคิดเห็นจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในเรื่องภาษีอากรต่าง ๆ ว่าควรจะเป็นไปอย่างไร สิ่งใดที่สามารถเปิดเผยได้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ก็ได้แจ้งให้ราษฎรทราบเป็นระยะๆ เพื่อความเข้าใจดีและเข้าใจถูกของราษฎร โดยผ่านทางหนังสือพิมพ์และวิทยุกระจายเสียง และเพื่อกันการถือโอกาสหลีกเลี่ยงไม่ชำระภาษีต่าง ๆ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็ได้ตักเตือนให้ราษฎรปฏิบัติตามหน้าที่ของคน การปรับปรุงภาษีอากร ครั้งนี้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ยึดหลัก โดยคำนึงถึงความสามารถ (ability to pay) ในการเสียภาษีของราษฎรตามส่วนซึ่งราษฎรจะเสียได้ หลักในเรื่องความแน่นอน หลักความสะดวกทั้งผู้เก็บและผู้เสีย หลักประหยัดค่าใช้จ่าย ทั้งคำนึงถึงความรู้สึกทางการเมืองประชาชนทุก ๆ ชั้น ตลอดการเสียสละอันสมควรให้แก่ชาติบ้านเมือง หลักการภาษีแบบนี้เป็นหลักผสมจากหลายตำหรับตำรา * แต่เป็นหลักภาษีอากรใหม่ที่เหมาะสมแก่สภาพการณ์ของประเทศไทย ทั้งเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมแท้จริง ดูเหมือนว่า ถ้า ดร. ปรีดี พนมยงค์ ไม่ได้ศึกษาเรื่องการคลังและการเศรษฐกิจมาโดยเฉพาะ ไม่ได้ไตร่ตรองใคร่ครวญพิจารณาพฤติการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นมา ไม่คาดคะเนเหตุการณ์

*. ดูหลักการภาษีของอดัมสมิท ของริชาร์ด แคลมัน จาก ตำราของ ม.ธ.ก. หรือต้นฉบับเดิม

ที่จะเป็นต่อไป และในที่สุด ไม่มีน้ำใจหรือเลือดแห่งการปฏิวัติอยู่แล้ว เป็นการยากที่จะทำได้ แม้แต่กล้าทำ แต่แน่ที่สุดก็คือ ดร. ปรีดี พนมยงค์จะไม่ทดลองกระทำ โดยใช้ชาติบ้านเมืองเป็นเครื่องมือเป็นอันขาด

เมื่อเริ่มการปรับปรุง ก็ต้องพิจารณายกเลิกภาษีอากรที่เก็บอยู่แล้วถึง ๕ ประเภทคือ

๑. *ภาษีรัชชูปการ*	คิดเป็นเงิน	๖,๔๐๐,๐๐๐ บาท
๒. *อากรค่านา*	คิดเป็นเงิน	๕,๔๐๐,๐๐๐ บาท
๓. *อากรสวน*	คิดเป็นเงิน	๓๒๐,๐๐๐ บาท
๔. *ภาษีไร่อ้อย*	คิดเป็นเงิน	๑๘,๕๐๐ บาท
๕. *ภาษีไร่ยาสูบ*	คิดเป็นเงิน	๖๐,๐๐๐ บาท

รวมเป็นเงินที่จะต้องยกเลิก ๑๒,๕๙๘,๕๐๐ บาท ซึ่งเป็นจำนวนมหึมาทีเดียว และในที่สุด ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็ได้ตกลงใจยกเลิกภาษีอากรที่กล่าวทั้งหมดนี้เสีย เพราะมันไม่เป็นธรรมแก่ราษฎร เมื่อเงินขาดถึงเพียงนั้นก็ต้องคิดหาจากทางที่เป็นธรรมเข้าชดใช้ จึงหันเข้าปรับปรุงภาษีอากรประเภทที่เก็บอยู่แล้ว แต่ไม่ยกเลิก เพียงแต่ปรับปรุงให้เป็นธรรม และให้ได้รายได้มากขึ้นเท่าที่จะมากได้. ทั้งราษฎรไม่เดือดร้อน คือ

๑. *ภาษีเงินได้* ปรับปรุงใหม่ให้เป็นธรรม ผู้ซึ่งจะต้องเสียภาษีมีราว ๒ หมื่นคนในราษฎร ๑๔ ล้านคน ซึ่งแต่ก่อนนี้มี

ต้องเสียเงินรัชชูปการมีจำนวนราว ๓ ล้านคน ภายหลังการปรับปรุงแล้วจะได้เงินเพิ่มขึ้นราว ๒๘๐,๐๐๐ บาท

๒. *ภาษีโรงค้า* เรียกใหม่ว่าภาษีร้านค้า ปรับใหม่ให้เป็นธรรม ผู้ต้องเสียมีราว ๑ หมื่นคนในราษฎร ๑๔ ล้านคนจะได้เพิ่มจากเดิมราว ๓๘๐,๐๐๐ บาท

๓. *ภาษีธนาคาร ฯลฯ* ได้ปรับปรุงวิธีการ มิได้คำนวณในทางที่จะได้เพิ่ม มีบุคคลที่จะต้องเสียภาษีเพียง ๑๔ บุคคลในราษฎร ๑๔ ล้านคน

๔. *อากรแสตมป์* ปรับใหม่ให้เป็นธรรม ราษฎรเสียทั่วไปตามที่ใครทำตราสารมากก็เสียมากใครทำน้อยก็เสียน้อย ใครไม่ทำก็ไม่ต้องเสีย จะได้เงินเพิ่มราว ๑.๘๕๐,๐๐๐ บาท

เพียงยกเลิกภาษีอากรเก่าและปรับปรุงภาษีอากรเก่า รายได้ของประเทศยังขาดอยู่อีกเป็นจำนวนมากมาย โดยอาศัยหลักการใหม่ คือ ความเป็นธรรม ดร. ปรีดี พนมยงค์ จึงตกลงใจให้มีการเก็บภาษีอากรประเภทใหม่ขึ้น คือ

๑. *อากรมหรสพ* ราษฎรต้องเสียตามอัตราค่าเข้าดูการมหรสพ ใครไม่ดูไม่ต้องเสีย และผู้ที่ต้องเสียก็ไม่เป็นภาระหนักเกินไป คือพอที่จะเสียได้ ทั้งนี้ได้คำนึงถึงความสุขความสำราญที่ราษฎรควรจะได้รับจากการดูมหรสพนั้น ๆ ด้วย กะว่าอากรมหรสพนี้จะได้เงินราวปีละ ๒๐๐,๐๐๐ บาท

๒. *เงินช่วยบำรุงท้องที่* (Local Improvement Contribution) ราษฎรเจ้าของที่ดินเสียตามอัตราที่เป็นธรรม ตามชั้นของที่ดิน ซึ่งถูกกว่าอากรค่านาราวกึ่งหนึ่ง และเงินที่เก็บนี้ รัฐบาลไม่นำรวมกับรายได้ประเภทอื่นของรัฐ แต่ใช้บำรุงท้องที่ที่ราษฎรผู้เสียมีภูมิลำเนาอยู่ให้เจริญขึ้นโดยเฉพาะ นอกจากการบำรุงซึ่งรัฐบาลได้จ่ายเงินส่วนกลางไปให้ การช่วยบำรุงท้องที่โดยการเสียเงินประเภทนี้เป็นผลโดยตรงแก่ราษฎรผู้เสีย

๓. *เงินช่วยบำรุงการประถมศึกษา* ซึ่งขอร้องให้ราษฎรชายที่บรรลุนิติภาวะแล้วช่วยออกเงินบำรุงการศึกษาประชาบาล เพื่อให้บุตรหลานของราษฎรได้รับการศึกษามากขึ้น ในเวลานั้นเด็กที่ยังไม่ได้เข้าเรียนมีราว ๗๐๐,๐๐๐ คน ดร. ปรีดี พนมยงค์ ขอร้องให้ช่วยบำรุงเพียงคนละ ๕๐ สตางค์ต่อปีเท่านั้น แต่ผู้แทนราษฎรอันเป็นตัวแทนของราษฎร ได้ขยายขึ้นเพื่อให้เป็นคนละ ๑ บาทต่อปี ทั้ง ๆ ที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ยังชี้แจงอยู่ว่า อย่างนี้ก็ไม่ต่างอะไรกับภาษีหัว จึงชี้แจงว่า ถ้าสมาชิกฯ ไม่เห็นชอบด้วยกับข้อนี้ ก็ขอให้ตัดออกแต่แล้วสภากลับเพิ่มให้เสียอีก

นี่คือ สักษณะต่าง ๆ ของภาษีอากรใหม่ ในประมวลประชาธิปไตย ซึ่งรวมเข้าเป็นประมวล เรียกว่า ประมวลรัษฎากร (Revenue Code) อย่างไรก็ตาม ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้แสดงไว้ว่า "ประมวลรัษฎากรนี้ แม้จะไม่สมบูรณ์ก็มีมากมายอยู่เอง จะทำให้เสร็จในเวลาอันสั้นนี้ก็ไม่ได้ แม้แต่ประมวลกฎหมายก็

ต้องใช้เวลาหลายปี ฉะนั้นการทำประมวลรัษฎากรนี้ ก็ต้องดำเนินไปทีละขั้น ๆ และในขั้นต้นนี้ได้เสนอฉะเพาะบางลักษณะที่เป็นการรีบด่วนเท่านั้น"

สภาผู้แทนราษฎรได้อนุมัติพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลรัษฎากร เริ่มแต่วันที่ ๑ เมษายน ๒๔๘๒ เป็นต้นไป "วันที่ ๑ เมษายน ตั้งต้นปีใหม่" ไม่มีการเดือดร้อนทุกหย่อมหญ้า แต่เงาของการเดือดร้อนทุกหย่อมหญ้าได้สิ้นสุดหมดไป เพราะระบบภาษีอากรใหม่ อันเป็นธรรมแก่สังคมได้เกิดขึ้น ใครมีมากเสียมาก ใครมีน้อยเสียน้อย ใครใช้มากเสียมาก ใครใช้น้อยเสียน้อย ตามส่วนแห่งความสามารถที่จะเสียได้ และเสียสละเล็กน้อยเพื่อท้องที่ของตน และการศึกษาของบุตรหลานของตน นอกจากนั้นเพื่อบำรุงความมั่นคงของประเทศ บำรุงความเป็นเอกราชของชาติ สิทธิเสมอภาค บำรุงการทำนา การทำสวน ทำไร่ การค้า การคมนาคม การรักษาพยาบาล การปราบปรามโจรผู้ร้าย การยุติธรรม ฯลฯ เพื่อความสุขสมบูรณ์ของราษฎร

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ยังได้ชี้แจงแถลงต่อราษฎร ถึงเรื่องประมวลรัษฎากรนี้อีก เพื่อความเข้าใจอันดี เพราะเมื่อเริ่มใช้ประมวลรัษฎากร "นายทุน" ผู้ซึ่งเอาเปรียบราษฎรตลอดมาหาเพอใจไม่ เพราะตามประมวลรัษฎากรนี้ นายทุนต้องเสียมากกว่าที่เคยเสีย นายทุนที่รู้จักได้ รู้จักเสียสละก็ไม่สู้ระไร แต่นายทุนที่นั่ง

กินนอนกิน สืบมฤดกตกทอดกันมาโดยไม่ต้องเสียเหงื่อสักหยด ก็จะโหมกระพือข่าวอกุศลหนักขึ้น การชี้แจงให้ราษฎรเข้าใจถูกจึงยังเป็นการจำเป็นกว่าที่ควร และเป็นการชี้แจงอย่างถี่ถ้วน ถึงกับต้องจัดพิมพ์คำชี้แจงออกเป็นเล่มสมุดใหญ่ เพื่อให้ราษฎรเห็นชัดว่าภาษีอากรที่เลิกไปมีอย่างไร ที่เรียกเก็บใหม่มีอย่างไร เป็นการรวมเบี้ยไร ๆลฯ นอกจากที่ได้กล่าวมาแล้วก็คือ ได้กล่าวว่า

".....ภาษีอากรที่รัฐบาลเรียกเก็บ รวมทั้งเงินช่วยบำรุงท้องที่และช่วยการประถมศึกษานั้น รัฐบาลได้ยกเว้นไม่ให้มีขึ้นในประมวลรัษฎากรนี้ รัฐบาลได้ยกเว้นไปโดยความประสงค์ที่จะบำรุงประเทศ ซึ่งทั้งรัฐบาลและราษฎรย่อมมีส่วนร่วมกันเป็นเจ้าของ และย่อมมีส่วนได้ส่วนเสียในโชคชะตาของชาติอยู่เท่ากัน บ้านเมืองจะเจริญต่อไปได้ก็ด้วยมีรายได้ซึ่งเกลี่ยเก็บจากราษฎรตามส่วนแห่งความสามารถอันจำเป็นใช้สอยให้พอเพียงแก่ความต้องการแห่งความเจริญ ให้เป็นทางแก่การบำรุงท้องที่และบำรุงการศึกษา ซึ่งผลแห่งการบำรุงทั้งนี้จะกลับสนองมาสู่ผู้ที่ช่วยกันบำรุง .....ฉะนั้นรัฐบาลจึงขอให้ประชาชนถือว่า เงินที่ต้องเสียไปตามประมวลรัษฎากรนี้ เป็นเงินที่เสียสละออกให้เพื่อการบำรุงประเทศตามส่วนที่เป็นธรรม และที่สามารถจะเสียได้"

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ไม่ลืมที่จะบรรจุข้อความอันเป็นที่ชาบซึ้งของพุทธศาสนิกชนชาวไทยไว้ว่า "การเสียสละส่วนน้อยของ

บุคคล เพื่อประโยชน์ของส่วนใหญ่นั้น แม้ในคัมภีร์พระธรรมบท ก็ได้มีกล่าวแนะนำไว้ ว่า มตฺตาสุขปริจฺจาคา ปสฺเส เจ วิปุลๆ สุขๆ จเช มตฺตาสุขๆ ธีโร สมฺปสฺสๆ วิปุลๆ สุขๆ ซึ่งแปลความว่า ถ้าพึงเห็นความสุขอันกว้างขวาง เพราะยอมเสียสละความสุขส่วนน้อย ผู้มีปัญญาเล็งเห็นความสุขอันกว้างขวาง ก็ควรเสียสละความสุขส่วนน้อยเสีย"

ต่อข่าวลืออันเป็นอกุศล นอกจากจะได้ขอร้องให้ราษฎรอ่านคำชี้แจงของรัฐบาลโดยละเอียดและรอบคอบแล้ว ยังได้ขอร้องอีกว่า "ขออย่าได้เชื่อข่าวเล่าลือเหลวไหล เพราะการเชื่อนั้นเป็นการประมาทหมิ่นเหม่อย่างยิ่ง และความประมาทนั้นเอง อาจทำให้ประเทศสยามถึงกับดับสูญได้ และพึงระลึกถึงพุทธภาษิตที่ว่า ปมาโท มจฺจุโน ปทๆ – ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย รัฐบาลได้ตระหนักแน่ว่า คงไม่มีราษฎรคนใดที่มีเจตน์จำนงจะให้ประเทศสยามถึงซึ่งความดับสูญเป็นแน่และทุกคนคงจะพร้อมใจกันสนับสนุนความตั้งใจดีของรัฐบาล"

นี่คืองานส่วนหนึ่งของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ประมวลรัษฎากรเป็นระบบภาษีอันหนึ่ง เป็นภาษีทางตรง (direct tax) และเป็นระบบภาษีที่ก้าวหน้า (system of progressive taxation) ในตัวเอง และถ้าพิจารณารวมกับภาษีมฤดก ๒๔๗๖ * ซึ่งคณะ

* ภาษีนี้ได้ถูกยกเลิกเสียแล้ว เมื่อวันที่ ๑๘ มกราคม ๒๔๘๗ น่าเสียดายอย่างยิ่ง ที่การปกครองในระบอบประชาธิปไตยขาดเครื่องมือสร้างความเป็นธรรมให้แก่สังคมอันนี้

ปฏิวัติได้เริ่มใช้เป็นเริ่มแรกภายหลังวันปฏิวัติ จะเห็นได้ชัดว่าระบบภาษีของประเทศไทยยุคนี้ เป็นระบบภาษีที่ก้าวหน้า และก้าวหน้าค่อนข้างชัด คือ เป็นธรรมแก่ราษฎรทุกชั้น พิจารณาในด้านประชาธิปไตย ระบบภาษีปัจจุบัน และต้องมีระบบการปกครองประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

ก่อนจบข้อความตอนนี้ ขอนำคำกลอนที่ [illegible] หรือเพื่อร้องเล่นตามศรัทธา แต่ไม่ใช่สักว่า เรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนพลายแก้วเข้าหานางพิมพิราไลยตอก แต่เป็น–

สักราวาภาษีที่ปรับใหม่

สักราวาภาษีที่ปรับใหม่
ประชาไทยได้ลดหย่อนลงมาแล้ว
ทั้งรัชชูฯ นา, สงฆ, ด้วนเลิกจริง
ภาษีไร่, ไม่ประวิงตัดทิ้งเลย
เหตุฉะนั้นชวนกันมาช่วยชาติ
สละเงินหนึ่งบาทอย่าเกี่ยงเลย
ช่วยศึกษาบุตรธิดาหายงมเขลา
หัดให้เคยในวิชาไว้หากิน
เลิกค่านาหันมาช่วยท้องที่
อัตรามีตามส่วนควรท้องถิ่น
ท่านคิดตามอัตราค่าที่ดิน
แม้จะสิ้นก็ราวกึ่งครึ่งค่านา

เงินที่ช่วยใช่ว่าพล่าไปอื่น
แท้ก็คืนกลับให้ได้สุขา
สร้างทางฝายพนังทั้งนำมา
โรงรักษาคนไข้ได้สะบาย

ก่อนจบสักรวา ฯ กาละนี้
ขอกุศลราศีท่านทั้งหลาย
จงนำตนผ่านพ้นภยันตราย
ให้สุขกายสุขจิตต์เป็นนิจเอย ฯ

โดย "กลัง"

ตอนที่ ๖

ภาษีทางอ้อมและรายได้อื่น ๆ

เมื่อได้เลิกภาษีอันไม่เป็นธรรมและจัดเก็บภาษีขึ้นใหม่ตามประมวลรัษฎากรนั้น รายได้จากภาษีทางตรงของรัฐขาดไปประมาณ ๑๑ ล้านบาท ไม่ใช่น้อยเลย แต่รัฐมนตรีคลัง ดร. ปรีดี พนมยงค์ ลูกกสิกรชาวกรุงเก่า ผู้มีสายเลือดจากชาวนาเรี่ยวแรงแข็งขันไม่ท้อถอยวิตกเลย ภาษิตการคลังที่ว่า "จงหาทางให้ได้มากที่สุดและให้หนวกหนูน้อยที่สุด" คือ เก็บภาษีอากรให้ได้เงินมากแต่ให้ราษฎรร้องน้อยที่สุด หรือ "ฟางอันเดียวทำให้อูฐหลังหัก" เก็บภาษีอากรจนสุดขีด ราษฎรทนไม่ไหว อะไรเหล่านี้ไม่เป็นภาษีกับ ดร. ปรีดี อิทธิพลพอที่จะทำให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ คิดอยู่ในแนวที่ถูกต้องเป็นประโยชน์จนถึงกับกลายเป็นคนสิ้นคิด เปล่าเลย เงินที่ขาดไป ๑๑ ล้านบาทนั้น หากไม่ขาดก็ไม่พอที่จะใช้จ่ายในการบำรุงความเรียบร้อยและบำรุงราษฎรให้มีความสุขสมบูรณ์ได้ เพื่อให้สมกับอุดมคติที่ถือและนำการปฏิวัติ จำนวนเงินรายได้ของรัฐต้องมากกว่านั้นอีก และ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้คาดเผื่อเหตุการณ์ไว้แล้ว ดังที่ประการหนึ่งได้แถลงไว้ว่า "จะหารายได้จากการพาณิชยการ และจากการสรรพสามิต" ในชั้นต้นนี้ ความจำเป็นที่รัฐบาลจะต้องใช้เงินเพื่อบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรและของประเทศชาติมีอยู่มากทั้งเป็นการจำเป็นที่จะต้องรีบกระทำ เป็นหน้าที่ของรัฐมนตรีคลัง

จะต้องหาเงินมาให้ได้ รัฐมนตรี ดร. ปรีดี พนมยงค์ไม่อยากจะพูดว่า "ไม่มีเงิน" รัฐบาลต้องมีเงินจำนวนอันจำเป็นเพื่อราษฎรเสมอ ฉะนั้นโดยข้อเสนอของรัฐมนตรีคลัง เมื่อการใช้จ่ายอันจำเป็นนั้นเป็นการลงทุนก็ควรจ่ายจากเงินกู้ รัฐบาลจึงตกลงกู้เงินภายในประเทศ ๖๕ ล้านบาท คือ กู้เพื่อการเกษตร ๒๕ ล้านบาท เพื่อการอุตสาหกรรม ๒๐ ล้านบาท เพื่อการเคหะบาลและการบำรุงท้องที่ ๒๐ ล้านบาท

ต่อจากนั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์เริ่มพิจารณาอัตราศุลกากรขาเข้าและขาออกต่อไปอีก โดยเฉพาะราษฎรไทย ซึ่งพอใจที่จะใช้สินค้าจากต่างประเทศ ทั้งที่จำเป็นและไม่จำเป็นแก่การครองชีพ ทั้งเวลานั้นรัฐบาลเริ่มบำรุงอุตสาหกรรมภายในประเทศแล้ว ถ้าสินค้าใดผลิตภายในประเทศได้ สินค้านั้นรัฐมนตรีคลังขึ้นพิกัดอัตราให้สูงขึ้น เมื่อพ่อค้าเสียภาษีแพง เขาก็ขายสินค้านั้นแพง เพราะเขารวมเอาภาษีที่เขาเสียเข้าไว้ในราคาขาย ราษฎรผู้ซื้อสินค้านั้นก็ต้องเสียภาษีแทนพ่อค้า เป็นการชดใช้เงินค่าภาษีที่พ่อค้าเสียไปให้แก่พ่อค้า นี่แหละคือภาษีทางอ้อม ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้ใช้นโยบายภาษีทางอ้อมนี้ นอกจากเพิ่มรายได้ให้แก่รัฐแล้ว ยังเป็นการอุดหนุนแก่การอุตสาหกรรมภายในประเทศด้วย ดร. ปรีดี พนมยงค์ ไม่ได้เสี่ยงโดยเอาเงินเป็นเครื่องทดลอง เพื่อให้รู้ว่าราษฎรจักต้องเสียภาษีอุดหนุนเพิ่มขึ้นเท่าใดบ้างหรือไม่ เพราะได้ไตร่ตรองและคิดอย่างรอบคอบเห็นจริงแล้วว่าทำได้ และทำได้โดยราษฎรไม่เดือดร้อน

จากการศุลกากร ดร. ปรีดี พนมยงค์หันเข้าปรับปรุงการ[illegible]ตามิตเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่รัฐ และให้เป็นคุณแก่ชาติในทางอื่นๆ อีกด้วย สิ่งแรกก็คือ สิ่งที่ราษฎรชอบบริโภค แม้จะเป็นการฝ่าฝืนต่อศีลข้อ ๕ เพราะพุทธศาสนาถือหลักว่าการดื่มสุราเป็นการผิดศีลข้อ ๕ จึงไม่ค่อยสักที่สิ่งนี้ เอาสุรานี่แหละก่อน ปรับปรุงการผลิตให้เหมาะสม ปรับปรุงภาษีเพื่อเพิ่มรายได้ การผลิตสุราเป็นการที่รัฐบาลรับไปทำ แม้จะต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขแล้ว ก็ยังได้หลักการแข่งขัน ประมูลกัน ใครให้รายได้แก่รัฐมากกว่าก็ได้ไปทำ ในส่วนโรงงานของรัฐปรับปรุงวิธีการให้ดีขึ้น ให้ได้ทั้งคุณภาพและมีปริมาณมากพอ บวกภาษีเข้าไปในราคาขาย ทั้งๆ ที่เห็นว่าเป็นเหยื่อมนุษย์ ครั้นจะเลิกนักสุราก็คงเป็นยักษ์ขวาย การบวกภาษีเข้าในราคาสินค้านี้นอกจากเพิ่มรายได้แล้ว ยังจะลดลงมาบางทีจะทำให้นักสุราลดการเสพย์ลงได้บ้าง ถ้าไม่ลดก็ต้องยอมทนสู้ราคา ซึ่งเป็นการเสียสละมากหน่อย ขณะนั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์หันเข้าปรับปรุงการผูกขาดและจำหน่ายฝิ่น เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่รัฐ จัดให้มีการปราบปรามผู้เถื่อนอย่างเข้มแข็ง เมื่อไม่ให้มีคนดีทำการแข่งขันกับรัฐบาล ถ้าเปรียบกับปัจจุบันนี้ ผิดกันไกล สมัยโน้นผู้เถื่อนเอย่างว่า ๕ กิโลเลย เพียง ๕ กิโลกรัม ๑๐ กิโลกรัม ก็รอดพ้นสายตาเจ้าหน้าที่ไปได้ยาก ถ้าได้กลืนเมียโตเป็นขับไล่ทันที เมื่อนั้น ไม่มีใต้ลอยนวลไปละ

ต่อไปเริ่มเข้าช่วยเหลือราษฎร ที่ประกอบอาชีพในทางผลิตเกลือ จัดขุดคลองสำหรับใช้ในการคมนาคมและการทำนาเกลือ คลองนั้น เจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินการเสนอให้ใช้ชื่อ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นชื่อคลอง แต่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เห็นว่าชื่อของตนสำหรับคนเก็บพอแล้ว และมันเป็นเรื่องของชาติจึงให้ชื่อคลองนั้นว่า "คลองสรรพสามิต" จากเกลือ เข้าจับภาษีไม้ขีดไฟ นอกจากปรับปรุงภาษีให้ได้เงินแล้ว ยังเป็นการให้ความคุ้มครองแก่อุตสาหกรรมประเภทนี้ด้วย โดยการเก็บภาษีไม้ขีดไฟต่างประเทศในอัตราสูงจนเข้ามาไม่ได้ และในขณะเดียวกันให้ราคาไม้ขีดไฟที่ผลิตภายในประเทศมีราคาพอสมควร และแล้ว ดร. ปรีดี พนมยงค์ก็เพ่งไปที่บุหรี่

ในเมืองไทยขณะนั้น มีโรงงานผลิตบุหรี่ของชาวต่างประเทศอยู่หลายโรง เช่น โรงงานผลิตบุหรี่ของ บริษัทบริติชอเมริกันทูแบคโค ซึ่งเป็นของชาวยุโรป และบริษัทนานยาง ซึ่งเป็นของชาวจีน โรงงานเหล่านี้ตั้งมาหลายสิบปีแล้ว แม้เคยมีโรงงานของคนไทยทำการแข่งขันก็ต้องเลิกล้มไป ผู้ผลิตบุหรี่เสียภาษีแต่น้อย แต่ได้กำไรมาก ราษฎรได้บริโภค แต่บ้านเมืองเสื่อมเสียประโยชน์ ดร. ปรีดี พนมยงค์ จึงคิดที่จะให้โรงงานเหล่านี้ได้มาเป็นของรัฐและรัฐทำการผูกขาดแต่ผู้เดียว ดร. ปรีดี พนมยงค์ เรียกศิษย์คนหนึ่งมาคือ นายสงวน ตุลารักษ์ ให้ศึกษาเรื่องโรงงานบุหรี่ให้รู้จริงแล้ว

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็เริ่มการเจรจากับบริษัททั้งสอง และในที่สุดก็เป็นผลสำเร็จ บริษัท บริติชอเมริกันทูแบคโค (BAT) ตกลงขายในราคาประมาณ ๑๐ ล้านบาท และบริษัทนานยาง ราว ๒ ล้านบาท โดยมีเงื่อนไขและข้อตกลงหลายประการเพื่อเป็นประโยชน์แก่รัฐและที่สำคัญข้อหนึ่งก็คือ การชำระราคาโรงงานบุหรี่นั้น ๆ เป็นงวด ๆ รัฐบาลเข้าดำเนินการ แต่กรรมสิทธิยังไม่โอนมาเป็นของรัฐบาลจนกว่าการชำระเงินงวดสุดท้ายจะเสร็จสิ้น

ในด้านเศรษฐกิจ การผลิตบุหรี่ ยาสูบกลายมาเป็นอุตสาหกรรมผูกขาด ราษฎรผู้บริโภคเสียภาษีโดยไม่รู้ตัว ใครสูบมากก็เสียภาษีมาก ใครสูบน้อยก็เสียภาษีน้อย ใครไม่สูบก็ไม่ต้องเสีย ราษฎรไม่เดือดร้อนและรัฐได้เงินมาก ยิ่งกว่านั้นโรงงานยาสูบของรัฐบาลยังจะได้ช่วยในการอาชีพปลูกยาสูบ และโรงงานของรัฐบาลรับซื้อใบยาจากราษฎร เป็นการเพิ่มอาชีพและเพิ่มรายได้ให้แก่ราษฎรอีกประการหนึ่ง ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ทุ่มเทเวลาและความสามารถในเรื่องโรงงานยาสูบนี้อย่างใกล้ชิด หนังสือพิมพ์ได้ลงข่าวว่ารัฐมนตรีคลังผู้นี้ได้ลงมือทดลองผสมยาสูบ และทดลองสูบเอง จนรู้สึกค่อนข้างมึนเมา สิ้นปี พ.ศ. ๒๔๘๔ การชำระราคาโรงงานยาสูบก็ยังไม่หมด เหตุการณ์ของโลกในเวลานั้นมีความตึงเครียดในยุโรปมีสงครามและรุนแรงหนักขึ้น ๆ ในเอเชียญี่ปุ่นได้เตรียมความอย่างเต็มที่ และได้มีสัญญากับเยอรมนีและอิตาลี ซึ่งทำให้พอมองได้ว่าญี่ปุ่นต้องเปิดฉากสงครามขึ้นแน่นอน เพราะการที่ญี่ปุ่นเข้าเป็น

อินโดจีนนั้น แสดงชัดว่าญี่ปุ่นต้องเปิดฉากสงครามขึ้นแน่นอน และการที่ญี่ปุ่นเข้ายึดอินโดจีนเช่นนั้น แสดงชัดว่าญี่ปุ่นต้องรุกลงทางใต้และแน่ที่สุดก็คือ ต้องรุกเข้าประเทศไทย และในขณะเดียวกันก็ประกาศสงครามกับอังกฤษ หรือสหรัฐอเมริกา เมื่อญี่ปุ่นเข้ายึดประเทศไทย กรรมสิทธิ์ในโรงงานยาสูบซึ่งเป็นของอังกฤษ ญี่ปุ่นก็ยึดเอาไป ถ้าอังกฤษที่ญี่ปุ่นเอยยอมจากประเทศไทยได้ อังกฤษก็กลับมาเอาโรงงานยาสูบของคนคืน และแน่นอนคงไม่ขายให้ประเทศไทย ส่วนเงินชำระแล้ว แม้ไทยอาจจะไม่เสียเปล่า ก็คงพูดกันยาก ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้คำนึงถึงเหตุการณ์เหล่านี้อยู่ตลอดเวลา และเมื่อเหตุการณ์ตึงเครียดยิ่งขึ้น จนเห็นว่าไม่สามารถจะหลีกพ้นได้แล้ว รัฐบาลที่หลัง ดร. ปรีดี พนมยงค์ก็ขอชำระเงินค่าโรงงานที่เหลืออยู่ แม้จะไม่ถึงเวลาเสียจนครบจำนวนแล้ว กรรมสิทธิในโรงงานก็ตกมาเป็นของรัฐบาลโดยสมบูรณ์ ญี่ปุ่นจะเข้าหรืออังกฤษจะเข้า เมื่อมันเป็นทรัพย์สมบัติของไทยทั้งชาติก็พอจะพูดกันได้และต่อมาจากวันที่กรรมสิทธิโอนมาราว ๓๐ วันเท่านั้น สงครามมหาอาเซียบูรพา โดยญี่ปุ่นเป็นผู้เปิดฉากก็เกิดขึ้นจริง ๆ เคราะห์ดีของประเทศไทย พระสยามเทวาธิราชคุ้มครอง หรือ การรู้เท่าถึงการณ์ของดร. ปรีดี พนมยงค์ อย่างใดก็ได้ ช่วยไม่ให้ชาติไทยเสียหาย

รายได้จากภาษีทางอ้อมจากประเภทต่าง ๆ ที่กล่าวนี้ ได้ทำประเทศไทยมีรายได้เพิ่มขึ้นเป็นอันมาก และโดยที่เป็นคุณประโยชน์

แก่ราษฎรนานาประการ มิใช่เพียงแต่ปราศจากโทษและความเดือดร้อนเท่านั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้พิสูจน์คำกล่าวที่ว่า "ภาษีทางอ้อมบัดนี้เก็บอยู่ถึงขีดสุดแล้วถ้าเก็บอีกก็คงไม่ได้เงิน และราษฎรจะเดือดร้อนทุกหย่อมหญ้า" แหละนี่คือ การที่รัฐบุรุษรู้จักใช้นโยบายภาษีให้เป็นคุณแก่ประเทศชาติ ราษฎร และประชาธิปไตย แม้จะไม่เต็มที่ แต่ก็นับว่า ได้ผลเป็นเอนกอนันต์

ตอนที่ ๗

สร้างเสถียรภาพเงินตราไทย

การค้าของไทยกับต่างประเทศในยุครัตนโกสินทร์ เป็นการค้ากับอังกฤษและจักรภพอังกฤษเป็นส่วนใหญ่ และแม้ในสมัยต่อมาอังกฤษเป็นทั้งผู้ซื้อ และเป็นทั้งผู้ขายให้ไทยมาก ถ้าอังกฤษหรือจักรภพไม่ซื้อสินค้าไทย ไทยก็ขายไม่ได้ หรือขายได้แต่น้อยมาก อังกฤษรวมทั้งจักรภพ จึงมีอิทธิพลเหนือการเศรษฐกิจของไทย และยิ่งกว่านั้นเงินตราไทยก็ผูกพันอยู่กับเงินตรา คือ ปอนด์สเตอร์ลิงก์ของอังกฤษ คืออยู่ในเขตกลุ่มเงินสเตอร์ลิงค์ (Sterling Bloc) อังกฤษได้รับผลทางเศรษฐกิจอย่างไร ไทยก็ได้รับผลทำนองเดียวกัน เมื่ออังกฤษออกจากมาตราทองคำ (Gold Standard) เมื่อกันยายน ๒๔๗๔ การค้าและการเงินของไทยยิ่งบีบบั่นและยิ่งตกต่ำหนักลง ไทยต้องกระโจนออกจากมาตราทองคำด้วยเมื่อวัน ๑๑ พฤษภาคม ๒๔๗๕ ไทยยุคนั้นดูเหมือนโปรอังกฤษเต็มที่และยอมเป็นลูกไก่ของอังกฤษเรื่อยมา จึงต้องอิงเงินตราไทยเข้ากับเงินตราอังกฤษ คือ อยู่ในมาตราสเตอร์ลิงก์ (Sterling Exchange Standard) ทุนสำรองเงินตราไทย ซึ่งมีอยู่ถึงร้อยลง ๙๙.๖ ของเงินตราที่ออกใช้นั้น ก็เป็นเงินปอนด์สเตอร์ลิงก์เป็นส่วนใหญ่ เสถียรภาพเงินตราไทยจึงโอนเอนไปตามเสถียรภาพเงินตราอังกฤษ และที่ร้ายที่สุดก็คือ เศรษฐกิจของประเทศไทยอยู่ในอิทธิพลของ

อังกฤษ นี่เป็นเพียงภาพแห่งไทยส่วนรวม ถ้าพิจารณาอย่างละเอียดเศรษฐกิจการค้าภายในอาจเห็นว่าอยู่ในเมืองจีน นอกจากเงินตราไทยจะมีปอนด์สเตอร์ลิงก์เป็นทุนสำรองส่วนใหญ่แล้ว ก็ยังมีทองคำเป็นทุนสำรองอยู่บ้างเป็นส่วนน้อย และทองคำนี้เก็บรักษาไว้ในประเทศอังกฤษ

เมื่อเศรษฐกิจตกต่ำหนักลง ๆ และประชาราษฎรใกล้จะตายมิตายแหล่ รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราช คำนึงแต่เพียงดุลยภาพแห่งงบประมาณ ยิ่งกว่าชีวิตและความเป็นอยู่ของราษฎร เมื่อรีดเอาเงินภาษีถึงขีดอีกนิดเดียว ฟางเส้นเดียวอูฐเป็นต้องหลังหัก หามิได้อูฐล้มไปนานแล้ว รัฐบาลก็กู้เงินจากต่างประเทศ และยอมเสียดอกเบี้ยสูงถึงร้อยละ ๗ ร้อยละ ๘ ต่อปี ที่จริงควรงดเว้น นอกจากดุลย์ข้าราชการออกแล้ว ถ้าพวกเจ้าที่มีทรัพย์สินเงินทองมากมาย และมีเงินปีเสวยปีละมาก ๆ จะให้รัฐบาลกู้เงิน หรือรัฐบาลแกล้งกู้ และหรือลดเงินลงบ้าง ซึ่งนอกจากจะบรรเทาความเดือดร้อนของราษฎรแล้ว ยังจะไม่ต้องกู้เงินจากต่างประเทศและโดยต้องเสียดอกเบี้ยแพง ในที่สุดรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราช งงงันต่อเหตุการณ์เฉพาะหน้าคิดเห็นว่า อันทองคำที่ไทยมีอยู่ในต่างประเทศนั้น หาค่ามิได้แล้ว สู้แต่ข้าวสุกข้าวสารเม็ดเดียวก็ไม่ได้ ว่าแล้วก็สั่งให้ขายทองคำนั้นเสีย แต่เพื่อรักษาค่าของเงินตราไทย ตามความเห็นของรัฐบาล จึงให้ซื้อปอนด์สเตอร์ลิงก์ไว้และประกาศเปลี่ยนเงิน

ในเดือนพฤษภาคมที่แล้วนี้ รัฐบาลจึงได้ขายทองคำแท่งและถือปอนด์สเตอร์ลิงก์เป็นทุนสำรอง ข้อที่จะกล่าวให้เห็นห่วงในการมาขายทองและยึดปอนด์สเตอร์ลิงก์มีอยู่อย่างเดียวว่า ถ้าราคาปอนด์สเตอร์ลิงก์ตกต่ำก็กระทำให้ราคาเงินบาทตกต่ำไปด้วย แต่เหตุนี้จะเกิดได้ก็ในเมื่อราคาปอนด์สเตอร์ลิงก์ก็จะตกต่ำถึงขีดที่จะต้องทิ้งจากการเป็นมาตราฐานของเงินตรสยามนั้น รัฐบาลในครั้งนั้นเห็นว่าความข้อนี้ยังห่างไกลนัก และเป็นความกลัวเกินกว่าเหตุ เพราะค่าปริวรรตปอนด์สเตอร์ลิงก์ มีราคาเปลี่ยนแปลงเสมอเป็นเวลาช้านานแล้ว และมีประเทศอื่นหลายประเทศได้ถือปอนด์สเตอร์ลิงก์เป็นมาตรฐานเงินตราของเขาเช่นเดียวกับประเทศทุกที่ เมื่อรัฐบาลมีหน้าที่ตามกฎหมายรับและจ่ายเงินตราเป็นปอนด์สเตอร์ลิงก์ ก็ควรถือทุนสำรองในเงินตราที่ประเทศนั้นจ่าย คือถือเป็นปอนด์สเตอร์ลิงก์ แล้วก็อาจจะนำไปหาผลประโยชน์ให้งอกเงยได้ ซึ่งในยามการขึดเคืองเช่นนี้ย่อมเป็นเหตุที่จะต้องคำนึงมาก แต่ถ้าถือเป็นทองคำแท่งอยู่แล้วก็ต้องเสียค่ารักษา และเมื่อต้องการขายก็ยากเป็นการสะดวกไม่ เพราะบางประเทศก็ห้ามมิให้นำทองคำออกนอกประเทศ

การรักษาค่าปริวรรตเงินตราให้คงที่ เป็นสิ่งสำคัญมากในการค้าขาย เพราะพ่อค้าต้องการทราบว่า เมื่อทำการค้าขายลงไปแล้วตนจะได้รับเงินเท่าใด ถ้าค่าปริวรรตไม่แน่

ทุนสำรองเงินตราไทย โดยนัยและบทบังคับของพระราชบัญญัติเงินตรา

เมื่อรัฐบาลในระบอบประชาธิปไตยเข้าบริหาร สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็ได้ตั้งกระทู้ถามรัฐบาลถึงเรื่องการที่รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชได้ขายทองคำไป รัฐมนตรีคลังได้ตอบเมื่อวันที่ ๗ กันยายน ๒๔๗๖ ว่า

"เมื่อประเทศอังกฤษออกจากมาตราทองคำในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๗๔ นั้น รัฐบาลเห็นเป็นการสมควรที่คงจะอยู่ในมาตราทองคำต่อไป กะนั้นตามนโยบายนี้ รัฐบาลจึงได้เปลี่ยนทุนสำรองที่ถือเป็นปอนด์สเตอร์ลิงก์เป็นทองคำแท่งและเงินตราของประเทศที่ใช้มาตราทองคำ ครั้นต่อมาเมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. นี้ รัฐบาลได้เชื่อมเงินบาทกับปอนด์สเตอร์ลิงก์และกำหนดอัตราและจ่ายในอัตราเดิมคือปอนด์ละ ๑๑ บาท แต่ทุนสำรองที่เป็นทองคำและเงินตราของประเทศใช้มาตราทองคำก็คงถือต่อไป และด้วยเหตุที่ปอนด์สเตอร์ลิงก์อันเป็นมาตราของเงินบาทมิได้อยู่ในมาตราทองคำ ราคาทุนสำรองจึงสูงและต่ำอยู่ทุกวัน สำหรับเงินตราของประเทศที่ใช้มาตราทองคำ นอกจากเทียบกับเงินปอนด์สเตอร์ลิงก์โดยตรงมิได้แล้ว ยังมีเหตุพิเศษอีกอย่างหนึ่ง ว่าเงินตราของประเทศนั้นอาจหลุดจากมาตราทองคำเมื่อใดก็ได้ ข้อนี้ก็เป็นความจริงดังคาดหมายไว้ คือสหรัฐอเมริกาก็ได้ออกจากมาตราทองคำเมื่อวันที่ ๑๘ เมษายนนี้

นอกนั้นพ่อค้าก็ไม่กล้าทำการค้า เกรงว่าจะขาดทุนโดยค่าปริวรรตเงินมิได้อยู่ในความบังคับของตน.... รัฐบาลยังมีหนี้สินและดอกเบี้ยจะต้องชำระเป็นปอนด์สเตอร์ลิงก์ ฉะนั้นรัฐบาลก่อน (สมบูรณาญาสิทธิราช) จึงเห็นว่า การถือทุนสำรองเป็นปอนด์สเตอร์ลิงก์ย่อมไม่ขัดกับประโยชน์ของประเทศเรา" และปรากฏในขณะนั้นว่ารัฐบาลจะได้รายได้จากการนำปอนด์สเตอร์ลิงก์ไปหาผลประโยชน์ราวปีละ ๑ ล้านบาท ส่วนค่ารักษาทองคำในอเมริกาและในฝรั่งเศสเป็นเงินราวสี่หมื่นบาทต่อปี

รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชได้ทำอย่างเต็มความสามารถแล้ว แต่เล็งการณ์ไกลผิด และผลที่ได้ไม่คุ้มกับที่เสียไป และต่อมารัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราช เพื่อสร้างความมั่นคงให้แก่เงินตราจึงได้ขายเหรียญบาทจำนวนหนึ่งไป แม้ในครั้งนั้นราคาแร่โลหะเงินในตลาดโลกจะไม่สู้ดีนักก็ตาม รัฐบาลขายได้แต่เพียงน้ำหนักเนื้อเงิน ๑ เอานซ์ (.๙๙๙ เปอร์เซนต์ของความบริสุทธิ์) เพียง ๒๕.๗๘ เซนต์อเมริกันเท่านั้น แล้วก็ใช้เงินที่ขายได้นั้นซื้อปอนด์สเตอร์ลิงก์อีก

การกระทำของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชดังว่ามานี้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้สังเกตและศึกษาอย่างใกล้ชิด และเห็นว่าหาเป็นทางที่จะนำมาซึ่งเสถียรภาพอันมั่นคงของการค้าและการเงินอย่างแท้จริงไม่ เพราะสักวันหนึ่งไทยคงจะได้รับผลสะท้อนจากการที่อัตราแลก

ได้รับผลนั้นเป็นแน่ แต่สำหรับทองคำนั้น อย่างไร ๆ ก็ยังมีค่าสำหรับมนุษย์อยู่นั่นเอง ภายหลังการปฏิวัติแล้ว คือในวันที่ ๑๐ กันยายน ๒๔๘๑ รัฐบาลได้ขายเหรียญบาทออกเป็นเงินตราอีกครั้งหนึ่งและทุนสำรองเงินตราไปอีก เป็นการขายเหรียญบาทในลักษณะแข่งโลหะเงินราคาสั้นเชิง และเมื่อ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เข้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีคลัง ดร. ปรีดี พนมยงค์ก็ได้ตอบกระทู้ถามของผู้แทนราษฎรเกี่ยวกับเรื่องนี้หลาย ๆ ถึงเรื่องนี้เมื่อวันที่ ๒๒ มกราคม ๒๔๘๑ ว่า "ประเทศสยามได้ออกจากมาตราเงินมานานแล้ว และทั้งโลหะเงินก็มีราคาไม่มั่นคงย่อมเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ จึงสมควรที่จะขายเงินเหรียญบาท ซึ่งเป็นโลหะเงินเสีย เพื่อจัดการหาโลหะทองคำมาแทนโลหะเงิน การขายโลหะเงินไปเพื่อประโยชน์ที่จะซื้อโลหะที่มีความมั่นคงมาแทนเช่นนี้ ย่อมเป็นประโยชน์แก่ประเทศ...."

การยุบหลอมเหรียญบาทที่ได้ดำเนินไปนอกประเทศไทย และการขายโลหะเงินที่ได้ ได้เสร็จสิ้นลงไปเมื่อปลาย ปี ค.ศ. ๑๙๔๑ ในสหรัฐอเมริกา คือ

จำนวนเหรียญบาทที่ได้ยุบหลอม	๕๒,๔๓๖,๐๐๐ บาท
เนื้อเงินที่ได้รับ (เนื้อ.๙๙๙)	๒๒,๘๑๖,๓๘๑.๑๑ เอานซ์
รายได้ (ก่อนหักรายจ่าย) ค่าเนื้อเงิน	๙,๘๑๑,๐๔๓.๙๑ ดอลล่าร์
เบ็ดเตล็ด	๗,๑๓๑.๙๐ ดอลล่าร์
รวม	๙,๘๑๘,๑๗๕.๘๑ ดอลล่าร์
รายจ่าย	๒๓๖,๕๐๓.๓๖ ดอลล่าร์
รายได้สุทธิ	๙,๕๘๑,๖๗๒.๔๕ ดอลล่าร์

ค่าเนื้อเงินที่ขายได้นั้นเท่ากับ ๔๓ เซนต์ต่อหนัก ๑ เอานซ์ (๓๑.๑) หรือเหรียญบาท ๑ เหรียญขายได้ ๔๒.๒๙ สตางค์ เป็นโชคดีของประเทศไทยในระบอบประชาธิปไตยไม่น้อย เพราะถ้าขายช้าไป ๓ หรือ ๔ เดือน จะขายได้ราคาต่ำกว่านี้มาก เพราะกระทรวงการคลังสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นผู้ซื้อรายใหญ่ได้เลิกซื้อเนื้อเงินในราคานั้น ในเวลาต่อมาใกล้ ๆ กัน เพียงวันที่ ๑๐ กรกฎาคม เนื้อเงินมีราคาเพียง ๓๕ เซนต์ ต่อ ๑ เอานซ์เท่านั้น และสมมติว่าในเวลานั้น รัฐบาลไทยจะทำเหรียญบาทออกมาใหม่ โดยเอาเงิน ๙,๕๘๑,๖๗๒.๔๕ ดอลล่าร์ที่ขายได้ ซื้อเนื้อเงินมาทำเหรียญบาทใหม่จะได้ถึงประมาณ ๖๒,๔๓๖,๐๐๐ บาท คือได้มากกว่าเก่าราว ๑๐,๐๐๐,๐๐๐ บาท

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ทราบดีว่า การที่จะทำให้เงินตราไทยมั่นคง เพื่อเศรษฐกิจของชาติจะรุ่งเรืองได้นั้นจะควรทำอย่างไรและในประการใด โดยที่ได้ศึกษาและสังเกตการณ์ การเงินและการค้าตลอดจนการเศรษฐกิจของโลกอยู่ตลอดมาอย่างดีเถิดว่า ไม่มีมงายอยู่ในลัทธิเศรษฐกิจหนึ่งใด แต่การปรับให้เหมาะสมนั้นแน่นอนที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ผิดไปอยู่มากที่สุด และคราวนี้ เมื่อได้เงินมา ๙ ล้านดอลล่าร์เศษนั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ จะจัดการอย่างไรต่อไป ดังที่ได้แถลงไว้ในสภาแล้ว ว่าจะจัดซื้อทองคำเข้ามาเก็บไว้ภายในประเทศ เมื่อรัฐมนตรี ดร. ปรีดี พนมยงค์ มีคำสั่งลงไปให้กรม

คลัง อันเป็นเจ้าหน้าที่จัดการซื้อทองคำในสหรัฐอเมริกาโดยตรง ต่อมาไม่ถึง ๒ วัน ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็ได้รับบันทึกแสดงความเห็นของเจ้าหน้าที่ ซึ่งมีข้อความแย้งกับที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้สั่งลงไป เปล่าเลย, เจ้าหน้าที่ผู้เสนอบันทึกความเห็นนั้น ไม่มีเจตนาที่จะขัดคำสั่งผู้บังคับบัญชา หรือมีเจตนาร้ายแต่ประการใด เขาได้บันทึกแย้งโดยความสุจริตและด้วยความหวังดีต่อรัฐบาล เขาได้อ้างถึงวิธีการที่เคยปฏิบัติมา คือ เห็นควรให้ใช้เงินนั้นซื้อปอนด์สเตอร์ลิงก์ประกอบเข้าเป็นทุนสำรอง และทั้งจะได้ดอกเบี้ย ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้อ่านและพิจารณาบันทึกของเขาอย่างดี พอใจในการคัดค้านของเจ้าหน้าที่ ที่เขากล้าหาญ และพยายามทำงานเพื่อชาติ แต่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นรัฐมนตรีผู้ดำเนินนโยบาย ทั้งเป็นผู้ที่เล็งการณ์ไกลในภายหน้า รัฐมนตรีไม่ใช่ผู้ทำงานเรื่อยเหรื่อยงานประจำวันซึ่งเสมียนเสนอตามเข้าเซ็นไปวันๆ จนถึงปลดเกษียณอายุไม่มีอะไรใหม่ วนเวียนอยู่ตลอดเวลา ๓๐ ปี แต่ต้องรอบรู้ในกิจการของชาติ ด้วยการศึกษาค้นคว้าและพิจารณาโดยรอบคอบ การที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ สั่งให้ซื้อทองคำ นอกจากจะได้ทองคำเป็นโลหะที่มีค่าอยู่เสมอแล้ว ยังชี้ทางเข้าไปในตัวว่า ในไม่ช้าประเทศทั้งหลายก็จะวิ่งเข้าหาทองคำ ยิ่งกว่านั้นยังแสดงการเศรษฐกิจและการเมืองที่เป็นมาและในระยะนี้ ได้บอกทางคาดคะเนในอนาคตแล้วว่า สงครามจะต้องเกิดขึ้นแน่ และสันติภาพจะต้องเข้า

สู่สถานะสงคราม เมื่อเป็นเช่นนั้นการมีเงินปอนด์สเตอร์ลิงก์เป็นทุนสำรอง ก็จะนำความยุ่งยากและเสียหายมาสู่ประเทศไทย เวลานั้นทองคำจะเป็นที่เสน่หาของนานาชาติ จะกลายเป็นสิ่งวัดค่า แล้วไทยจะได้ทองคำมาจากไหน และสำหรับประเทศไทยเอง เมื่อสงครามระหว่างมหาอำนาจเกิดขึ้น ก็ยังไม่แน่ว่าจะอยู่เป็นกลางได้ หรือว่าจะเข้ากับฝ่ายใด ทองคำเท่านั้นจะช่วยพยุงการเป็นอยู่ของประเทศไทยไว้ได้

แต่มีเหตุอีกประการหนึ่ง ที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ตระหนักอยู่ในใจ สิ่งนั้นก็คือ การที่เป็นมาแล้วด้วยการที่คนไทยได้ศึกษาเล่าเรียนในประเทศอังกฤษ เมื่อกลับมาเมืองไทยได้รับราชการเป็นใหญ่เป็นโต บางคนซึ่งอาจเป็นส่วนข้างมากมีความนิยมและลุ่มหลงอังกฤษ บางคนมีนิสัยใจคอเป็นแบบอังกฤษไปเสีย และในยุคกระโน้น มีคนธรรมดาสามัญน้อยเต็มที และยิ่งกระทรวงการคลังซึ่งมีที่ปรึกษาเป็นคนอังกฤษด้วยแล้ว ดูเหมือนว่าความลุ่มหลงเช่นนี้มีอยู่เป็นอันมาก ดร. ปรีดี พนมยงค์ กล่าวว่า "เจ้าหน้าที่คลังของเราบางคนรู้สึกหลงไหลคนอังกฤษยิ่งกว่าคนอังกฤษรู้สึกหลงไหลในตัวของเขาเองเสียอีก" และสำหรับ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เองนั้น มีบางคนเข้าใจว่าโปรอังกฤษหรือต่างชาตินักหนา แต่ถ้าพิจารณาให้รอบคอบแล้ว ดร. ปรีดี พนมยงค์ โปรทุก ๆ ชาติที่มีความสัมพันธ์กับชาติไทย และโปรในทางที่ชาติไทยต้องได้รับประโยชน์ไม่ใช่เสียประโยชน์ดังที่

จะเห็นได้จากการได้รับผลสำเร็จในการแก้ไขสนธิสัญญา และในบั้นปลายก็ได้ปรากฏแก่ราษฎรไทยทั้งหลายว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ โปรชาติไทย รักชาติไทยมากที่สุดเหนือสิ่งอื่นใด เหนือชีวิตของตนเสียอีก ในการดำเนินการบริหารนั้น ถ้าเป็นกรณีที่จะต้องรักษาผลประโยชน์ของชาติไทยไว้ และกรณีนั้นจะต้องขัดแย้งกับอังกฤษ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้หลีกเลี่ยงไม่ปรึกษาหารือกับที่ปรึกษาการเมือง ซึ่งเป็นคนอังกฤษ หลีกเลี่ยงเด็ดขาด ดร. ปรีดี พนมยงค์ กล่าวว่า "ผมไม่ได้รุกรานอังกฤษ หรือทำให้เขาเสียหายอย่างไรเลย" เมื่อเจ้าหน้าที่อันจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐมนตรีเสนอร่างสัญญาเช่นนี้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ จึงสั่งผ่านไปยังเจ้าหน้าที่ว่า "ไม่ให้ซื้อทองคำในลอนดอนและขนเข้ามาเก็บไว้ในประเทศไทย" ในที่สุดปรากฏว่า เงินจำนวนเท่าซื้อทองคำได้ [illegible] แต่ [illegible] ทองคำบริสุทธิ์ [illegible] เท่านั้น ในเวลา [illegible] ดอลล่าร์ต่อทองหนัก ๑ [illegible] จำนวนนี้ได้ขนมาเก็บไว้ในห้องนิรภัยของกรมการคลัง ในกระทรวงการคลัง ไม่ต้องเสียค่ารักษาให้แก่ต่างประเทศ แต่การไม่ต้องเสียค่ารักษานั้นไม่เป็นเหตุที่ทำให้รัฐมนตรีคลังผู้นี้ต้องกระทำเช่นนั้น ต่อมา ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้สั่งให้ซื้อทองคำภายในประเทศเพิ่มด้วย โดยซื้อจากเหมืองทองคำโต๊ะโม๊ะ ซื้อไว้พอ [illegible] ถึงการณ์จะมั่นใจ มั่นใจในการที่จะสร้างความมั่งคั่งให้แก่ชาติ และ

สร้างความมั่นคงให้แก่ระบอบเงินตราไทย รัฐบุรุษ ผู้เคียงสาต่อการคลัง เช่น ดร. ปรีดี พนมยงค์ นี้ไม่ใช่คนไร้ความคิด และมีสายตาพิการ ที่จะขนเอาทองคำของชาติหรือเอาทองคำของชาติไปไว้ในต่างประเทศ ซึ่งเป็นการเอาประเทศชาติเข้าไปให้ถูกผูกมัดอยู่กับชาตินั้น เพราะเป็นการนำเอาความมั่นคงและความเป็นอิสระของชาติที่เป็นแอกรเข้าไปแอบไว้ภายใต้การกดดันบีบของชาติอื่นนั้น และใน "วาระหนึ่ง" ก็ไม่แน่ว่าประเทศไทยจะได้คืนมาหรือไม่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้แสดงให้เห็นเหตุผลต่อไปอีกว่า "ผมคาดว่าสงครามจะต้องเกิดขึ้นในไม่ช้านี้และประเทศไทยซึ่งยังมีนโยบายไม่แน่นอนจะต้องตกอยู่ในภาวะคับขันอย่างที่สุด และจะต้องช่วยตัวเอง ถ้าหากสงครามยังไม่เกิด เครดิตของประเทศไทยก็เป็นที่เชื่อถือของต่างประเทศเป็นที่พึงพอใจแล้ว ถ้าหากเราจะกู้เงินต่างประเทศมาลงทุนเพื่อประโยชน์ของราษฎร เราก็คงกู้ได้เพราะเครดิตของเราดี" เป็นการแน่นอนเหลือเกินรัฐบาลที่มีรัฐมนตรีอย่าง ดร. ปรีดี พนมยงค์ ผู้ได้รับความเชื่อถือจากต่างประเทศ รัฐมนตรีที่ไม่ทำสายชาติ ประเทศไทยย่อมได้รับผลดีจากการบริหารและการสัมพันธ์กับนานาชาติเสมอ

ต่อมาก็ได้เกิดเหตุการณ์ขึ้นดังที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ คาดคะเนไว้ สงครามระเบิดขึ้นในยุโรป และต่อมาสงครามก็ได้ระเบิดขึ้นในเอเชีย ตลอดเวลาที่ประเทศไทยประสบกับภาวะคับขันนั้น

ทองคำเหล่านั้นได้ก่อคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติอย่างที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างวันที่สงครามเกิดขึ้นในยุโรป จนถึงวันที่ประเทศไทยเข้าสู่สงครามแต่แล้วโดยการกระทำของรัฐบาลระหว่างสงครามอาเซียบูรพา จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี คือได้ให้ญี่ปุ่นแลกเปลี่ยนทองคำของชาติไทยไปเมืองญี่ปุ่น เมื่อสงครามสงบลงแล้ว ดร. ปรีดี พนมยงค์ และต่อมาพลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรีก็ได้พยายามเจรจากับสหรัฐอเมริกา ผู้ครอบครองประเทศญี่ปุ่น เพื่อขอรับเอาทองคำจำนวนนั้นคืน เกือบจะสำเร็จอยู่แล้วก็มีเหตุเกิดขึ้นให้การทำเนินยาวนั้นชะงักไป และต่อมาจอมพล ป. พิบูลสงครามได้เป็นนายกฯ อีกครั้งหนึ่ง ประเทศไทยก็ได้ใช้นโยบายซึ่งสอดคล้องกับนโยบายของประเทศญี่ปุ่น มันเป็นเรื่องที่แปลกอยู่ไม่น้อยเหมือนกัน ๆ ว่าทองคำที่ซื้อครั้งกระโน้น ก็ซื้อในสมัยที่จอมพล ป. เป็นนายกฯ ได้คืนมาก็สมัยที่จอมพล ป. เป็นนายกฯ อีก กลเกวียนกำแกวียนประวัติศาสตร์ช้ำรอย แต่มีข้อที่สงสัยอยู่ว่า ทองคำที่ได้คืนมานั้นเป็นทองคำรายเดียวกับที่ญี่ปุ่นเอาไปหรือหาไม่ โดยที่ทองคำรายนั้นสหรัฐอเมริกาได้แถลงเมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม ๒๔๙๒ ว่า ทองคำรายนี้ทางอเมริกันที่ยึดครองญี่ปุ่นได้พบการผูกเงื่อนหมายเหตุว่า เก็บไว้ใช้เป็นราคาสินค้าทั้งหลายทั่วโลก ที่ญี่ปุ่นได้ถวายซื้อจากประเทศไทยระหว่างมหาสงคราม" คือ เขาแถลงว่าอย่างนี้ "....The U.S. position is that occupation forces found the gold earmarked

for French Indo-China and Siam in payment for Japanese purchases, and the gold therefore legally belongs to those countries.... The gold going to Siam would pay for Japanese purchases of rubber, rice, tin and other commodities during the war.....etc." ถ้าเป็นเช่นนั้นทองคำที่จอมพล ป. ให้ญี่ปุ่นขนเอาไป ไปไหนเสียเล่า หรือว่า เป็นรายเดียวกัน ถ้าเป็นรายเดียวกัน ก็คือ "อัฐยายซื้อขนมยาย" นั้นเองกระมัง แต่แล้วทองคำที่การรวมสิทธิกลับมาเป็นของชาติไทย และมีมูลค่า ๔๓,๗๐๐,๐๐๐ ดอลล่าร์นี้ หาได้กลับมาสู่การครอบครองของประเทศไทยไม่ เพราะว่า รัฐบาลจอมพล ป. ได้ให้ขนไปฝากไว้ที่ธนาคารเฟเดรัล รีเซิร์ฟ ในนครนิวยอร์ค เมื่อต้นเดือน มกราคม ๒๔๙๓ เสียแล้ว สถานะการณ์ของโลกเวลานี้รุนแรงยิ่งกว่าสมัยที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ สั่งให้ซื้อทองคำเข้ามาเก็บไว้ในประเทศเสียอีก ถ้าประเทศไทยประสบภาวะคับขัน จะทำอย่างไร เป็นที่เชื่อได้ว่า ต่อไปนี้ประเทศไทย รัฐบาลไทยจะไม่มีความคิด และดำเนินนโยบายการเมืองเป็นอิสระต่อไปอีกแล้ว ประวัติศาสตร์ซ้ำรอยมาหลายครั้งแล้วว่า เมื่อถึงคราวประเทศไทยต้องช่วยตัวเองทุกครั้งไป รัฐบาลไทยไม่มีเครดิตพอที่จะให้ต่างประเทศเชื่อถือเสียแล้วหรือ

รัฐมนตรีปรีดี พนมยงค์ ได้พิจารณาสถานการณ์ทั้งทางเศรษฐกิจและทางการเมืองของโลกอยู่เสมอมาตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ การเมืองและการเศรษฐกิจของอังกฤษซึ่งมีผลกระทบ

ถึงประเทศไทยอยู่ด้วย จากการพิจารณาเหตุการณ์ในระยะเวลาที่ผ่านมานั้นเอง ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้อาศัยความรู้และความเชี่ยวชาญพิเศษเล็งไปหาจุดที่อังกฤษจะเดินไป และแล้ว ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้สั่งให้โอนเงินปอนด์สเตอร์ลิงก์ของรัฐบาลจากอังกฤษไปซื้อดอลล่าร์อเมริกันไว้จำนวนหนึ่ง เป็นครั้งแรกก่อน และต่อมาเมื่อเห็นว่าพฤติการณ์ใหม่ขึ้นอีกอย่างหนึ่งโดยแน่นอน ดร. ปรีดี พนมยงค์สั่งให้โอนเงินปอนด์สเตอร์ลิงก์จากอังกฤษจำนวนหนึ่งค่อนข้างมากไปซื้อดอลล่าร์ในอเมริกาไว้อีก แต่ไทยที่เหตุการณ์กระชั้นชิด จึงสั่งให้โอนทางโทรเลข การซื้อดอลล่าร์ได้สำเร็จเรียบร้อยทุกประการ และแล้วพอรุ่งขึ้นเท่านั้น อังกฤษประกาศลดค่าเงิน (devaluation) จาก ๑ ปอนด์ต่อ ๔.๒๖ ดอลล่าร์ลงเป็นต่อ ๔.๐๖ ดอลล่าร์ ผล.... ประเทศไทยได้กำไรหลายล้านดอลล่าร์ จากการกระทำของรัฐบาลผู้นี้ เงินจำนวนนี้ฝากไว้ในสหรัฐอเมริกา ระหว่างมหาสงครามครั้งที่แล้ว เสรีไทยในสหรัฐยังมี ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เป็นหัวหน้า ก็ได้ใช้จ่ายจากเงินจำนวนนี้

ถ้ากล่าวถึงการที่อังกฤษลดค่าเงิน เมื่อวันที่ ๑๘ กันยายน ๒๔๙๒ จาก ๔.๐๓ ดอลล่าร์ลงเป็น ๒.๘๐ ดอลล่าร์ต่อ ๑ ปอนด์ เกือบร้อยละ ๕๐ น่าเสียดาย ไม่ใช่น่าดอก เสียดายจริง ๆ เพราะขณะนี้ประเทศไทยมีรัฐมนตรีคลังถึง ๓ คน ถ้วนแต่เอ็กสเปิร์ททั้งนั้น แต่ประเทศไทยนอกจากไม่ได้อะไรแล้ว ยังต้องเสียหายอีกเสียหายสองต่อ ต่อแรกก็คือความเสียหายที่เกิดขึ้นระหว่างวันที่ [illegible]

ที่อังกฤษลดค่าเงิน จนถึงวันที่รัฐบาลไทยคิดออกและตัดสินใจว่าจะเอาอย่างไรดี กว่า ๑๐ วัน แล้วประกาศอัตราแลกเปลี่ยนออกมาจากอัตราเดิมที่ ๑ ปอนด์ เท่ากับ ๔๐ บาท และ ๑ ดอลล่าร์เท่ากับ ๑๐ บาท เป็น ๑ ปอนด์ เท่ากับ ๓๕ บาท และขึ้นราคาดอลล่าร์ลดค่าเงินบาทลง เป็นดอลล่าร์ละ ๑๒.๕๐ บาท ต่อจากนั้นความเสียหายต่อที่สองก็เกิดขึ้นเป็นเรื่อย ๆ ไป จนกว่าจะจัดการให้เหมาะสมและถูกต้อง เหตุผลที่รัฐบาลแถลงการแล้วนั้น ฟังดูแล้วหวาดเสียว รัฐบาลน่าจะรู้ว่าระยะหนึ่งประเทศจะต้องมีเงินตราต่างประเทศเท่าใด จะได้มาอย่างไร

งานย่อย ๆ ของดร. ปรีดี พนมยงค์ ในการรักษาเสถียรภาพของเงินตราไทยนั้นยังมีอีกหลายประการ อาทิเช่น เมื่อระยะที่ญี่ปุ่นเตรียมสงครามใหม่ๆ เหรียญกระษาปณ์ทองแดงราคา ๑ สตางค์เริ่มจะหายไปในท้องตลาด ทั้งนี้เพราะแร่โลหะทองแดงในเหรียญกระษาปณ์นั้น มีราคาสูงกว่า ๑ สตางค์ แต่การหายไปเช่นนั้นไม่ได้รอดพ้นความสังเกตของดร. ปรีดี พนมยงค์ซึ่งคอยจ้องอยู่เสมอมา ดร. ปรีดี พนมยงค์สั่งให้กรมคลังลดอัตราเนื้อโลหะทองแดงในเหรียญกระษาปณ์ ๑ สตางค์ลงทันทีให้มีส่วนผสมของโลหะทองแดงซึ่งเมื่อคิดเป็นราคาโลหะแล้วน้อยกว่า ๑ สตางค์ เหรียญกษาปณ์ทองแดง ๑ สตางค์ที่ทำออกมาใหม่นี้ ไม่เป็นที่ปรารถนาของพ่อค้าโลหะเสียแล้ว มันหยุดทำหน้าที่เป็นสินค้าโลหะเสียแล้ว มันหยุดทำหน้าที่เป็นสินค้าแต่กลับทำหน้าที่เป็นเงินตรา ใช้วัดค่าสิ่งของต่าง ๆ ต่อไป

บทที่ ๘

ธนาคารชาติไทย

ในประเทศที่การเศรษฐกิจเจริญรุ่งเรืองเป็นเป้าหมายการ[illegible] เป็นส่วนประกอบอยู่ไม่น้อย แต่การที่ประเทศใดมีธนาคารมากมายนอกจากจะเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจแล้ว ในทางกลับกันก็อาจจะก่อให้เกิดภัยขึ้น อันเป็นโทษแก่การเศรษฐกิจได้เช่นเดียวกัน [illegible] ได้ด้วยความเชื่อถือและเอาเงินของผู้ฝากมาหมุน [illegible] กรณีที่ผู้ฝากหลายรายถอนเงินจำนวนมาก [illegible] จากผู้กู้ไปทันจ่ายคืน ก็ย่อมจะทำให้ธนาคาร[illegible] ในกรณีที่ธนาคารคำนึงถึงการ[illegible] speculation) ธนาคารนั้นก็ไม่มั่นคงอยู่ด้วย [illegible] เศรษฐกิจของประเทศอยู่ในฐานะที่[illegible] เป็นต้น เมื่อเป็นดังนี้ รัฐจึงจำเป็นต้องควบคุม และต้องช่วยเหลือธนาคารตามควรแก่กรณี [illegible] ของไทยนั้นแม้จะมีกฎหมายควบคุมการธนาคาร ก็เป็นการควบคุมไม่ให้ธนาคารประกอบกิจที่จะเป็นอันตรายแก่ฐานะของธนาคารและของลูกค้าเท่านั้น หาได้เป็นการช่วยเหลือธนาคารในประการอื่นไม่ [illegible] ธนาคารส่วนมากในประเทศไทยก็เป็นธนาคารของคนต่างด้าว และส่วนมากก็เป็นของคนอังกฤษ ส่วนธนาคารไทยก็มีอยู่น้อย หรือธนาคารไทยพาณิชย์ แม้เป็นธนาคารไทยก็ไม่สู้จะตรงความหมายนัก

ฉะนั้นการที่รัฐบาลใด ๆ จะหวังให้ธนาคารเหล่านี้ให้ความช่วยเหลือแก่พ่อค้าที่เป็นคนไทย เพื่อให้การค้าและการเศรษฐกิจของประเทศเป็นส่วนรวมอยู่ในฐานะที่จะเจริญรุ่งเรืองขึ้นได้นั้นย่อมเป็นการหวังยาก

ในต่างประเทศ เช่นในสหรัฐอเมริกา ธนาคารพาณิชย์บางแห่งแยกจากทำหน้าที่ประกอบกิจทั่วไปแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นผู้ออกธนบัตรอีกด้วย เช่น National Banks, และ Federal Reserve Banks และเช่นเดียวกันในยุโรปหรือในอังกฤษก็มีธนาคาร ซึ่งทำหน้าที่ทั้งกิจการธนาคารธรรมดา และเป็นผู้ออกธนบัตรอีกด้วย เช่น Bank of England, Reisch Bank ในเยอรมนี, Banque of France ในฝรั่งเศส หรือ Bank of Japan ในญี่ปุ่น ธนาคารเหล่านี้เรียกกันว่าเป็นธนาคารแห่งชาติ คือเป็นธนาคารแห่งธนาคารทั้งหลาย นอกจากทำหน้าที่ควบคุมธนาคารพาณิชย์อื่นๆ แล้วยังได้ให้ความช่วยเหลือแก่ธนาคารพาณิชย์ในเมื่อต้องใช้เงินมากอันผิดปกติอีกด้วย การธนาคารในประเทศนั้น ๆ จึงมั่นคงและเจริญรุ่งเรืองเป็นคุณแก่ประเทศชาติของเขาตลอดมา แต่ธนาคารแห่งชาติเหล่านี้ ในบางประเทศหาได้เป็นของรัฐไม่ เช่นในญี่ปุ่น หรือในอังกฤษ เป็นของเอกชน แต่ในอังกฤษนั้นเมื่อพรรคกรรมกรเข้าเป็นรัฐบาลในปี พ.ศ. ๒๔๘๘ ต่อมา ๓ ปีก็ได้โอนเอาธนาคารนี้มาเป็นของรัฐ ส่วนในประเทศอื่น ๆ ธนาคารชาติมักจะเป็นธนาคารของรัฐทั้งสิ้น

ในประเทศไทยแต่เดิมมาหาได้มีธนาคารชาติไม่ [illegible] ธนบัตรเป็นหน้าที่ของกองเงินตราแห่งกระทรวงการคลัง เมื่อรัฐบาลจะกู้เงิน ก็ต้องผ่านธนาคารพาณิชย์หรือจัดการกู้โดยตรงโดยกระทรวงการคลัง กระทรวงการคลังจึงทำหน้าที่นอกจากหารายได้แล้ว ยังทำหน้าที่คล้ายธนาคารอีกด้วย การที่เป็นมาเช่นนี้ ย่อมมีแต่ไขโอกาสหรืออำนวยประโยชน์ เพื่อให้การค้าการเศรษฐกิจของชาติเจริญขึ้นตามควรไม่ เพราะนอกจากจะเป็นการแสดงชัดว่าไม่เป็นดังนั้นแล้ว ยังไม่สนใจที่จะให้ธนาคารพาณิชย์มั่นคงอีกด้วย ยิ่งกว่านั้นรัฐได้เสียประโยชน์อันจะพึงได้ไปเป็นอันมาก ตัวอย่างเช่นการที่กระทรวงทะบวงกรม หรือองค์การของรัฐบาลนำเงินไปฝากไว้ในธนาคารพาณิชย์เพื่อการจ่ายของตน แทนที่รัฐบาลจะได้ใช้ [illegible] เป็นได้หากเงินนั้นเก็บรักษาไว้ที่ธนาคารแห่งชาติ

ภายหลังการปฏิวัติแล้ว ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้พยายามอย่างยิ่งที่จะให้มีธนาคารแห่งชาติขึ้น จะเห็นได้ดังที่ได้เขียนไว้ในเค้าร่างโครงการณ์เศรษฐกิจ แต่แล้วด้วยอุปสรรคการลงมือในเรื่องนี้จึงยังไม่มี แต่ถึงกระนั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้พยายามศึกษาในเรื่องนี้ ศึกษาสถานการณ์เพื่อจะลงมือ ยิ่งกว่านั้นในวงการทั่วไปก็ปรากฏมีการแสดงความคิดเห็นที่จะให้รัฐมีธนาคารแห่งชาติขึ้น พระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุนนาค) ผู้มีความเชี่ยวชาญในทางเศรษฐกิจผู้หนึ่ง ได้เขียนบทความเรื่องนี้ลงในหนังสือพิมพ์ [illegible] ราษฎรสมาชิกได้ตั้งกระทู้ถามรัฐบาล [illegible]

ธนาคารแห่งชาติ แต่ในขณะนั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ กำลังบริหารอยู่ในกระทรวงมหาดไทยและต่อมากระทรวงการต่างประเทศ ไม่มีเวลาพอที่จะลงมือเรื่องนี้ได้ และบัดนี้ในกระทรวงการคลัง การสร้างภาษีอากรให้เป็นธรรมแก่ราษฎรก็สำเร็จลุล่วงไปแล้ว ฉะนั้นงานขั้นต่อไปก็คือ การสร้างธนาคารแห่งชาตินั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ ไม่ลืมคำวิจารณ์หนึ่งแหลกในสมุดปกขาว เรื่องธนาคารชาตินี้ ที่มีไปในทำนองไม่เห็นด้วย

แต่การที่จะดำเนินการในเรื่องใหญ่โต เช่นธนาคารชาตินี้ ย่อมจำเป็นจะต้องใช้ความระมัดระวังและรอบคอบยิ่งกว่ารอบคอบเพื่อหลีกเลี่ยงภยันตรายใด ๆ เสียทั้งสิ้น อันที่จริงความดำริเรื่องการตั้งธนาคารแห่งชาติของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ที่เคยปรากฏในคณะรัฐบาล ก่อนที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ จะเข้าบริหารในกระทรวงการคลังนี้ ได้เคยถูกคัดค้านอย่างหนักจากที่ปรึกษาการคลัง ซึ่งเป็นชาวต่างประเทศมาแล้ว และทั้งที่ปรึกษาฝ่ายไทย คือ ม.จ. วิวัฒนชัย ไชยยันต์ ก็มีความโน้มเอียงไปในทางที่ไม่เห็นด้วย รายงาน (report) คัดค้านของที่ปรึกษาการคลังซึ่งเป็นชาวต่างประเทศนั้น เชื่อว่าแม้บัดนี้ก็ยังอยู่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ถูกคัดค้านทำนองเดียวกันอีกครั้งหนึ่ง แต่มิได้ยอมจำนนต่อการคัดค้านนั้น ลงมือทำและทำไปทีละขั้น เพราะอย่าว่าแต่ธนาคารแห่งชาติเลย แม้แต่ธนาคารพาณิชย์ธรรมดาก็ยังเป็นของใหม่สำหรับเมืองไทยและคนไทย อยู่ และยิ่งกว่านั้นคนของเรายังไม่มี และที่มีบ้างก็ไม่พอแก่การที่จะลงมือ

ดำเนินการทีเดียวเต็มที่ สู้หาความชำนิชำนาญไปเป็นขั้น ๆ จะดีกว่า ขณะที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ตระเตรียมเรื่องนี้อยู่ ก็พอดีเกิดมหาสงครามขึ้นในยุโรป ซึ่งมีผลกระทบกระเทือนถึงกิจการธนาคารและการค้าในประเทศไทย เงินตราซึ่งอยู่ในกลุ่มสเตอร์ลิงก็ได้รับความกระทบกระเทือน และพออังกฤษควบคุมการแลกเปลี่ยนเงินการค้าและการธนาคารในประเทศก็เริ่มอยู่ในฐานะยุ่งยาก ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ลงมือดำเนินงานในเรื่องการธนาคารแห่งชาติโดยทันที จะรอช้าต่อไปอีกไม่ได้แล้ว

ในการดำเนินการขั้นที่หนึ่งนั้น ให้เป็นระยะตระเตรียมงานใหญ่ไปพอสมควรแก่ระยะเวลาก่อน คือได้จัดตั้งสำนักงานธนาคารชาติไทยขึ้น และให้อยู่ภายใต้บังคับบัญชาของรัฐมนตรีว่าการ ให้มีหน้าที่ประกอบกิจอันเป็นธุรกิจของธนาคารกลางเพื่อประโยชน์แห่งชาติบางประการก่อน และรีบร่างพระราชบัญญัติธนาคารแห่งชาติไว้ให้พร้อม ทั้งนี้โดยอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติจัดตั้งสำนักงานธนาคารชาติไทย ๒๔๘๒ และใช้เป็นหลักเกณฑ์เมื่อวันที่ ๒ มิถุนายน ๒๔๘๓ ณ ตึกตรงข้ามระเบียงโบสถ์วัดพระแก้ว ในพระบรมมหาราชวัง สำนักงาน ฯ นี้เป็นทบวงการเมือง อย่างไรก็ตาม สำนักงานธนาคารชาติไทยนี้ยังมิได้มีอำนาจในการออกธนบัตรแต่ประการใด

ภายหลังที่ได้ดำเนินการขั้นที่หนึ่งสำเร็จลงด้วยดีเป็นที่แน่ใจได้ จึงได้ดำเนินขั้นที่สองจึงได้เริ่มขึ้น คือจัดตั้งธนาคารชาติไทยขึ้น โดยอาศัย

อำนาจตามพระราชบัญญัติธนาคารชาติไทย ๒๔๘๕ ธนาคารนี้เป็นธนาคารแห่งชาติ เป็นของรัฐและประกอบกิจการครบรูป คือมีทั้งประกอบกิจการอย่างธนาคารพาณิชย์แล้ว ยังมีหน้าที่ในการออกธนบัตรอีกด้วย โดยโอนกิจการของกองเงินตรา กรมคลังกระทรวงการคลังไปขึ้นในธนาคารชาติ เป็นแผนกออกธนบัตร โดยสรุปก็คือ ธนาคารชาติมีทั้ง Banking Department และ Issue Department และยังมีหน้าที่ต่าง ๆ ตามที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัตินั้น ธนาคารแห่งชาตินี้ได้เปิดทำการเมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ ณ ที่ทำการของธนาคารฮ่องกงแและเซียงไฮ้เดิม ต่อมาจึงได้ย้ายมาอยู่ ณ วังบางขุนพรหม

ในพิธีเปิดธนาคารแห่งประเทศในเมื่อ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๙๘ นั้น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง พลตรี เภา เพียรเลิศ บริภัณฑ์ยุทธกิจ ได้กล่าวในพิธีว่า "การตั้งธนาคารกลางขึ้นในประเทศไทย เป็นความดำริที่รัฐบาลของ ฯพณฯ ได้มีมาแล้วแต่ช้านาน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ได้วางรากฐานลงไว้ โดยจัดตั้งสำนักธนาคารชาติไทยเป็นทบวงการเมือง สังกัดขึ้นอยู่ในกระทรวงการคลัง เพื่อประกอบธุรกิจอันอยู่ในหน้าที่ของธนาคารกลางไปก่อนบางประเภท และเตรียมการจัดตั้งธนาคารกลางขึ้นขึ้นต่อไป การงานของสำนักงานธนาคารชาติไทยได้เจริญมาเป็นลำดับ ด้วยอาศัยปรีชาสามารถของท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังผู้นั้นเป็นสำคัญ"

เป็นอันหวังได้ว่าธนาคารชาติไทยจะยังประโยชน์มหาประการให้แก่ประเทศอย่างยิ่งใหญ่ ให้ความช่วยเหลือแก่ธนาคารพาณิชย์อื่น ๆ เพื่อให้มีความมั่นคงในกิจการธนาคาร ให้ความมั่นคงในการเงิน ทั้งเป็นผู้ดำเนินการเงินตรา รักษาทุนสำรองเงินตรา ทำหน้าที่เป็นธนาคารของรัฐ และเป็นที่ปรึกษาทางการเงินของรัฐบาล และตลอดเวลามาตั้งแต่ได้ตั้งขึ้นจนกระทั่งบัดนี้ ธนาคารชาติไทยได้ปฏิบัติหน้าที่ให้เกิดคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติเป็นอเนกประการ นี่เป็นงานอันหนึ่งที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ฝากไว้ให้แก่ประเทศชาติไทย

ภายหลังการแก้ไขพระราชบัญญัติธนาคารชาติไทย เพื่อเร่งรัดการจัดและปรับปรุงระบบการเงินการธนาคารให้เป็นไปโดยรวดเร็ว การใช้นโยบายศุลกากรอย่างดียิ่ง ตลอดจนการสร้างเสถียรภาพของเงินตราและการจัดให้มีธนาคารชาติขึ้น ปรากฏว่า การค้า การเศรษฐกิจของชาติ และรายได้ของรัฐ ได้ดำเนินไปด้วยดี และเพิ่มขึ้นเป็นอันมาก พอจะอนุมานได้ว่า ราษฎรนอกจากได้รับความเป็นธรรมทางการเสียภาษีอากรแล้ว ยังได้รับความประกอบการเป็นอันเป็นปกติ มีความสุขสมบูรณ์ยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน แต่ก็คงไม่ถึงจุดหมายที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ปรารถนา เพราะเขาเหล่านั้นทั้งชาติ ยังไม่ได้รับการประกันคือยังไม่มีการประกันสังคม (Social Insurance) รัฐมนตรีคลังจะทำอย่างไรกับเรื่องนี้ได้เล่า ?

ตลอดระยะเวลาที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังนี้ งานของท่านได้สร้างเสถียรภาพทางการเงินของชาติเป็นลำดับมา ดังจะเห็นได้จากสถิติธนบัตรออกใช้ในปีต่าง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าไม่มีภาวะเงินเฟ้อ (Inflation) อยู่เลย

ข้อที่น่าคิดอีกอย่างหนึ่งก็คือ การร่วมมือกันทำงานตามอุดมคติของการปฏิวัติ ซึ่ง ดร. ปรีดี พนมยงค์ ยึดมั่นอยู่กับหลวงพิบูลสงครามในระยะนั้น นับว่าเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติเป็นอันมาก ประเทศไทยได้รุ่งเรืองก้าวหน้าไปโดยรวดเร็ว ทั้งในทางวัตถุและจิตใจตลอดจนทางอารยธรรมและวัฒนธรรม นับว่าอุดมคติของการปฏิวัติได้ใกล้ความสำเร็จเข้าไปมากที่สุดแล้ว และคงจะมีจุดหมายแห่งความสำเร็จในวันข้างหน้า อนาคตอันใกล้นี้.....ถ้าวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๔ จะผ่านไปเฉย ๆ เป็นปกติ โดยไม่มีอะไรเกิดขึ้นในวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๔ วันของเหตุการณ์ที่ทำให้อุดมคติของรัฐบุรุษทั้งสอง ดร. ปรีดี พนมยงค์และจอมพล ป. พิบูลสงครามแยกกันไปคนละทาง.....๘ ธันวาคม ๒๔๘๔.....The Day Infamy.

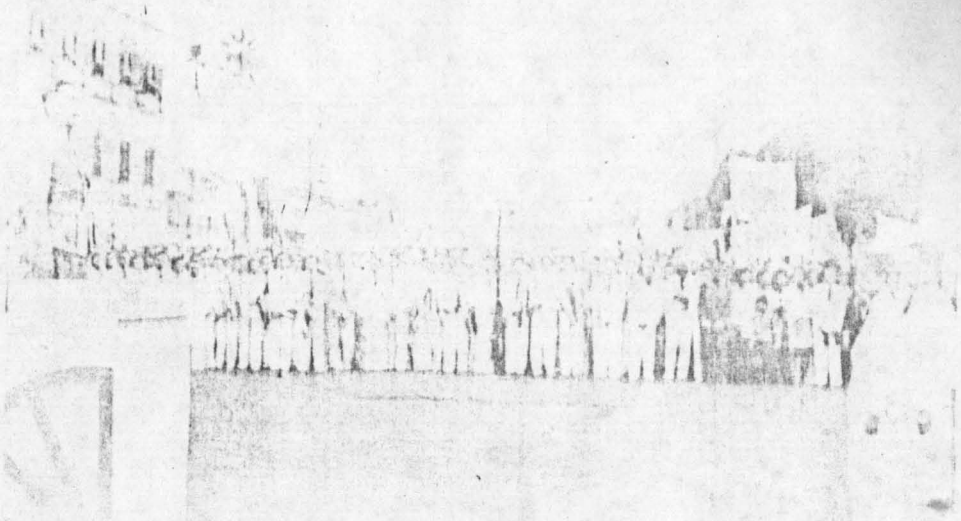

นักศึกษาขั้นปริญญาและเตรียมปริญญา แห่ง มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เดินขบวนเรียกร้องดินแดนคืนจาก (อินโดจีน) ฝรั่งเศส ณ วันที่ ๘ ตุลาคม ๒๔๘๓ ที่ หน้ากระทรวงกลาโหม (ภาพจากหนังสือฉลองโฆษณาการ)

คณะรัฐมนตรี โดยมี (พลตรี หลวงพิบูลสงคราม) จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี (คนที่ ๓ ของประเทศ)บริหารประเทศระหว่าง พ.ศ. ๒๔๘๑ ถึง ๒๔๘๗

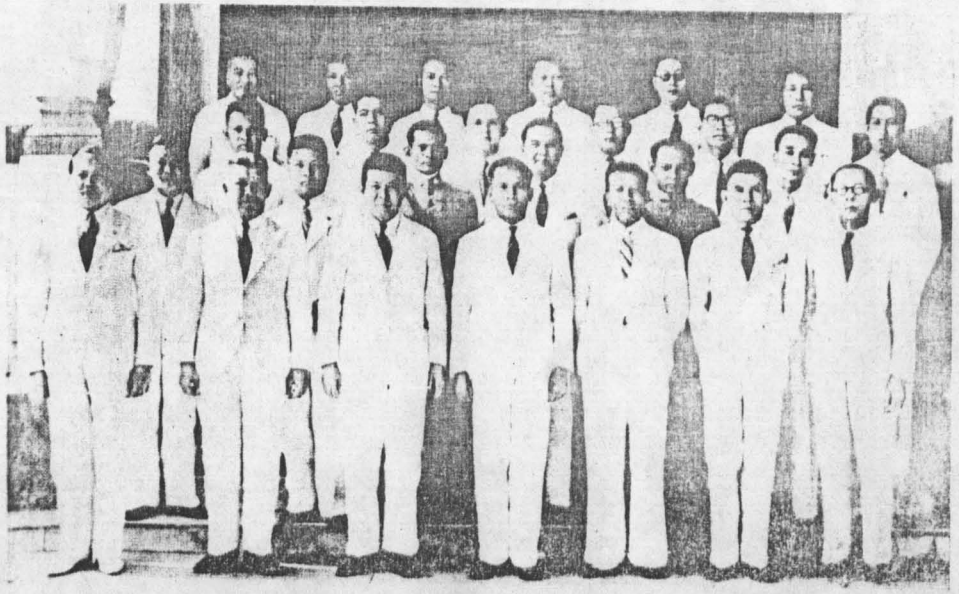

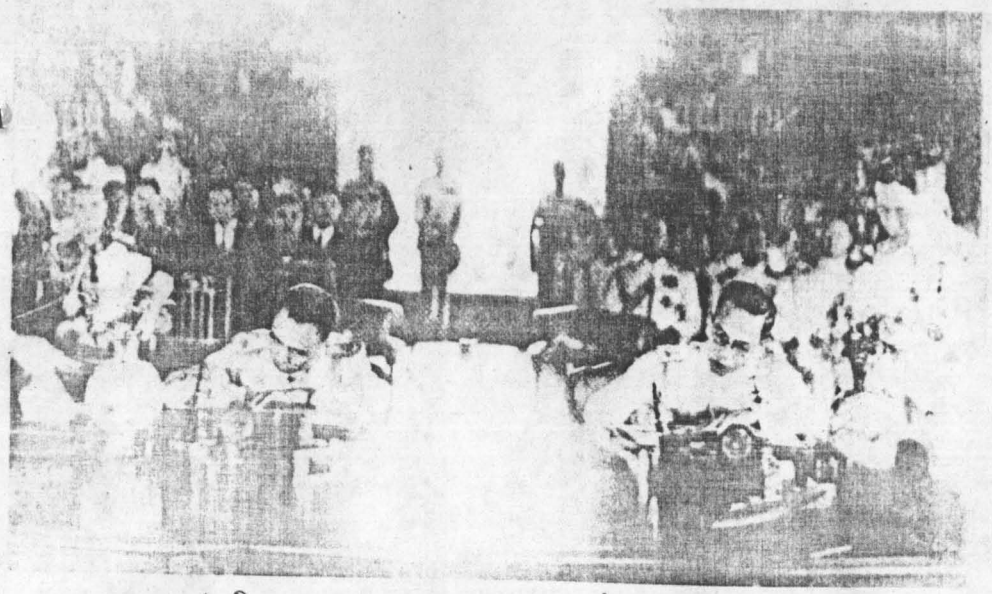

จอมพล ป. พิบูลสงคราม กับเอกอัครราชทูตญี่ปุ่น ลงนามในกติกาสัญญาพันธไมตรีระหว่างไทยกับญี่ปุ่น ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อ ๒๑ ธันวาคม ๒๔๘๔ (๑๓ วัน นับแต่วันญี่ปุ่นบุกเมืองไทย) พอถึง ๒๕ มกราคม ๒๔๘๕ ไทยก็ประกาศสงครามกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกา

นายมาโมรุ ชิเกมิตซุ รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงต่างประเทศญี่ปุ่น ลงนามในสัญญายอมแพ้ ซึ่งจัดขึ้นบนดาดฟ้าเรือประจันบาน มิสซูรี ขณะที่ พลเอก ดักลาสแมคอาเธอร์ กล่าวประกาศพิธียอมแพ้ และลงนามในสัญญาทางวิทยุกระจายเสียง

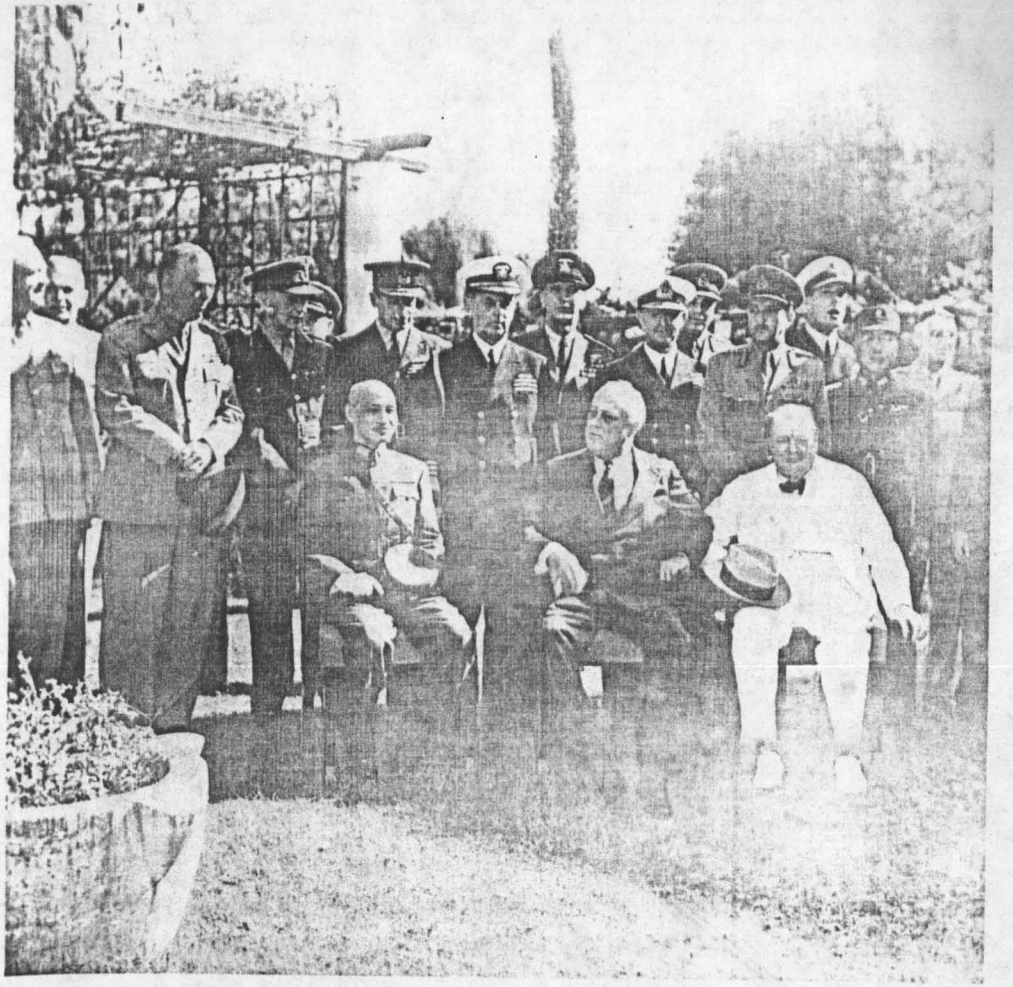

จอมพลพิเศษ เจียงไคเช็ค ประธานาธิบดีแห่งประเทศจีน,ประธานาธิบดีแฟรงกลิน ดี. โรสเวลต์แห่งสหรัฐอเมริกาและนายกรัฐมนตรี เซอร์วินสตัน เชอร์ชิลล์ แห่งอังกฤษ ในการประชุมของสัมพันธมิตร ณ กรุงไคโร อียิปต์เมื่อพฤศจิกายน ๒๔๘๖จากการประชุมครั้งนี้เป็นเหตุให้จีนเรียกร้องเข้ามาปลดอาวุธทหารญี่ปุ่นในประเทศไทย

งานเลี้ยงฉลองสันติภาพ ณ ทำเนียบท่าช้าง
เมื่อ ๑๖ สิงหาคม ๒๔๘๘

บรรดาหัวหน้าเสรีไทย (จากซ้ายไป ขวา) พล.ต.อ. อดุลฯ- ม.ร.ว. เสนีย์ฯ
พล.ท. สินาดฯ- นายปรีดีฯ- พล.ร.อ. สินธุฯ- พล.อ.ท. เทวฤทธิ์ฯ

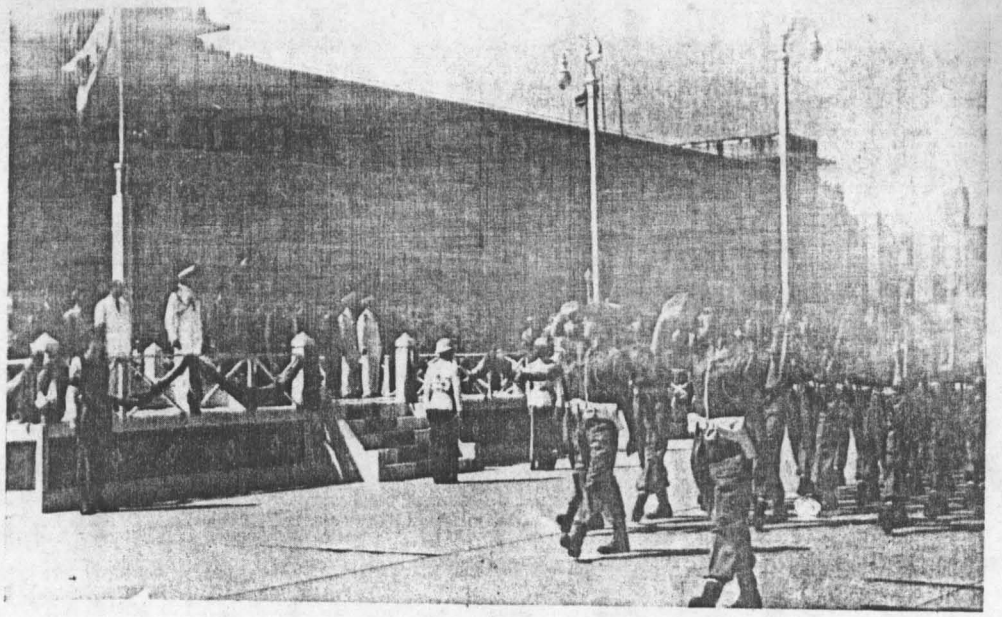

ทหารสัมพันธมิตรเดินแถวถวายต่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล
หลอร์ดหลุยส์ฯ ยืนอยู่เบื้องขวา ท่านปรีดี ยืนอยู่เบื้องซ้าย (ชุดขาวหน้าสุด)

ท่านปรีดี ในฐานะนายกรัฐมนตรี แถลงนโยบายต่อสภาผู้แทนราษฎร
ณ พระที่นั่ง อนันตสมาคม เมื่อ ๒๕ มีนาคม ๒๔๘๘

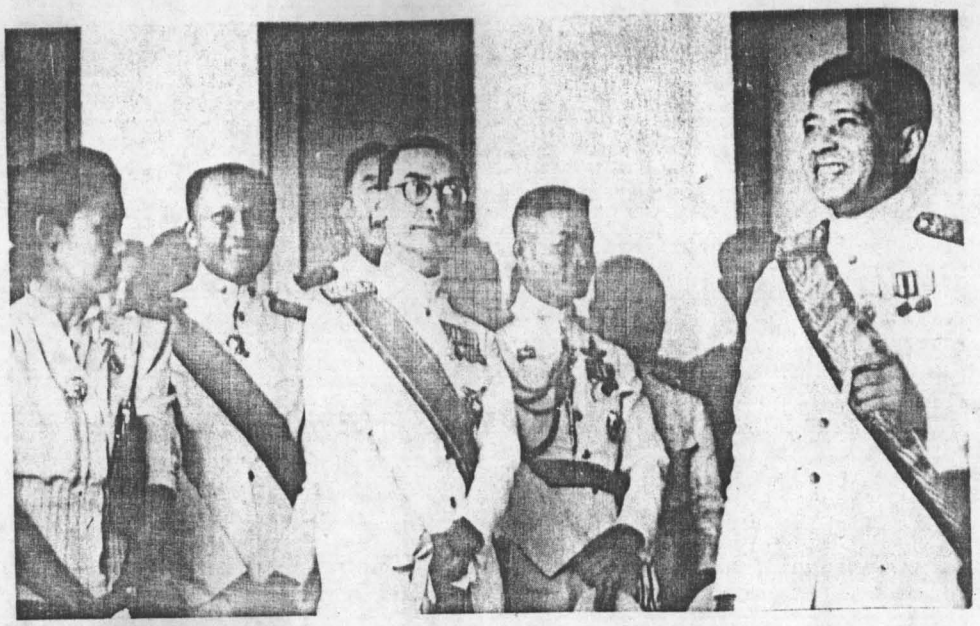

ส่งเสด็จ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลฯ พระราชดำเนินไปสวิตเซอร์แลนด์

ณ สนามบิน ดอนเมืองเมื่อ ๑๔ สิงหาคม ๒๔๘๖

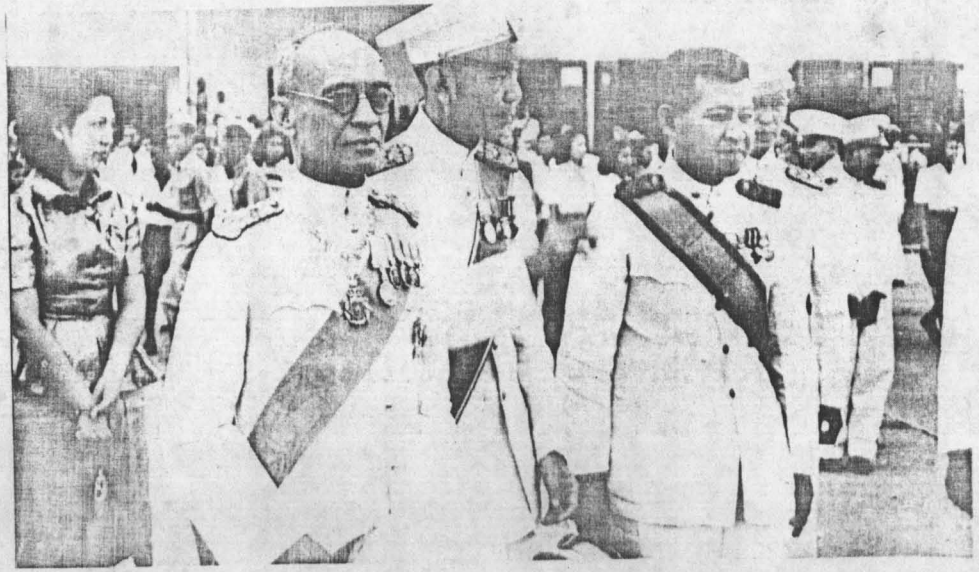

ท่านปรีดี ในฐานะนายกรัฐมนตรีให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ ณ ทำเนียบท่าช้าง เมื่อ ๓๐ มีนาคม ๒๔๘๖

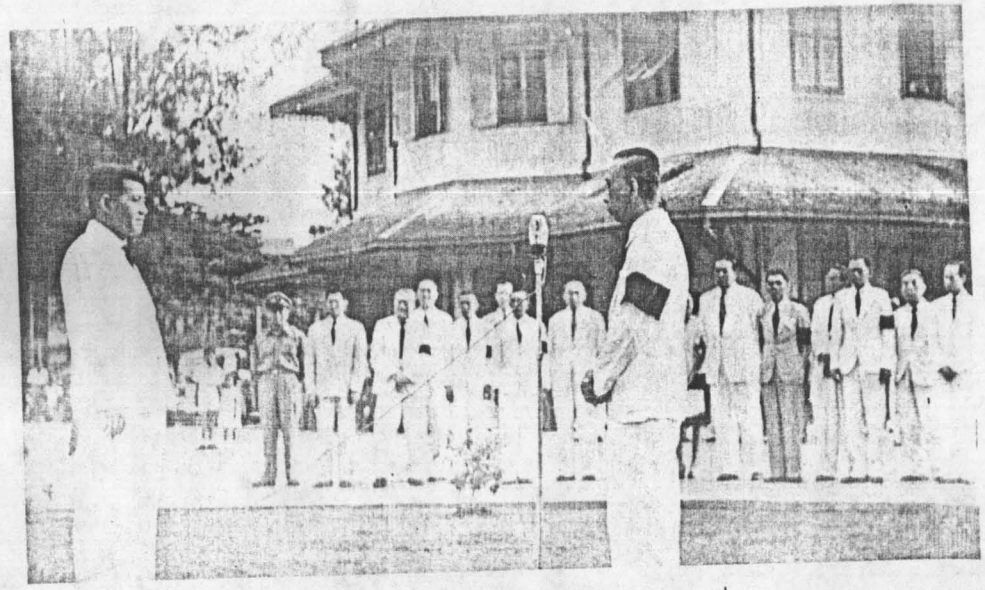

ท่านปรีดี ไปเปิดป้าย สมาคม ไทย-จีน
เมื่อ ๑๕ เมษายน ๒๔๕๐

บทที่ ๑๐

ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

ตอนที่ ๑

ประเทศไทยเข้าสู่มหาสงครามเอเชียบูรพา

วันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๔ วันที่ตื่นแต่เ และตื่นตันใจยิ่งกว่า บรรดาประชาชาวไทย วันที่เลือดนักรบของประชาชาวไทย วันที่เลือดนักรบของไทยหลั่งไหลให้แก่ปฐพี และวันที่คนไทยทั้งปวงรู้สึกสลดรันทดใจอย่างที่สุด มยงดูหน้าใครซีดและสั่นน้ำตาคลอไม่ใช่เพราะกลัว แต่เพราะเจ็บแค้น และรู้สึกเสื่อมเสียเกียรติแห่งความเป็นไทย คนไทยทุกคนต้องทำสู้ ต้องกอบกู้และเชิดธิปไตยของชาติ และวันนี้เองที่ฝรั่งเขียนประวัติ ไทยให้คนทั้งโลกเรียนและรู้ว่า "After five hours of token resistance on Dec. 8, 1941. Siam yielded to Japanese occupation and became one of the springboards in World War II for the Japanese campaign against Malaya."

ขอย้อนกล่าวถึงเหตุการณ์ก่อนวันที่ ๘ เล็กน้อย เรายังคงจำกันได้แม่นยำชั่วชีวิตเรา ชั่วชีวิตลูกหลานของเรา ชั่วชีวิตของชาติไทยนี้ รัฐบาลไทยได้แสดงออกซึ่งนโยบายเป็นกลาง และมีสงครามใกล้เข้ามาทุกที่ๆ และได้ชักชวนแนะนำให้คนไทยทุกคนเตรียมสู้ผู้ที่ล่วงละเมิดเอกราชธิปไตย สู้จนถึงขนาดเผาเมือง ใช้อาวุธอย่างมีเท่าที่จะมีแม้แต่หมามุ่ย "ตัวตายดีกว่าชาติตาย"

โคลงสยามานุสติ ในพระบาทสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ที่ว่า

หากสยามยังอยู่ยั้ง ยืนยง
เราก็เหมือนอยู่คง ชีพด้วย
หากสยามพินาศลง ไทยอยู่ ได้ฤๅ
เราก็เหมือนมอดม้วย หมดสิ้นสกุลไทย
ใครรานใครรุกด้าว แดนไทย
ไทยรบจนสุดใจ ขาดดิ้น
เสียเนื้อเลือดหลั่งไหล ยอมสละ สิ้นแล
เสียชีพไปไม่เสียสิ้น ชื่อก้องเกียรติงาม

อ้า! โคลง ๒ บทนี้ไม่เพียงแต่ได้ประดิษฐานไว้ที่แผ่นป้ายของมุมตึกกระทรวงกลาโหมเท่านั้นแต่ได้กระจายเข้าหูประชาราษฎรไทยซ้ำแล้วซ้ำอีก แม้ไม่มีการชักจูงหรือชวนเชื่อราษฎรไทยทุกคนรบแน่ ขอให้รัฐบาลซึ่งเป็นหัวหน้าบอกสักคำเดียวเถอะว่า "รบ"

สำหรับ ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้ตระหนักเรื่องที่ไทยจะต้องประสบกับสถานสงครามนี้มานานแล้ว ญี่ปุ่นได้รุกเข้าประเทศจีนตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๗๔ เป็นต้นมาและได้เข้าครอบครองดินแดนชายฝั่งทะเลของจีนจนตลอด จนจีนต้องย้ายเมืองหลวงไปตั้งที่นครจุงกิงในปี พ.ศ. ๒๔๘๒ แล้วญี่ปุ่นก็ขยายอำนาจลงมาทางใต้เข้าครอบครองอินโดจีน เริ่มแต่มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๓ ภายหลังที่เยอรมันเข้าครอบครองฝรั่งเศส วันที่ญี่ปุ่นรุกเข้าอินโดจีน นั่นคือ

วันตัดสินใจได้ว่าไทยหลีกสงครามไม่พ้น โดยญี่ปุ่นจะต้องบุกเข้าประเทศไทย ญี่ปุ่นมหาอำนาจที่ไม่ไซโจ๋ ย่อมทราบดีว่า การสงครามที่มีผลนั้นต้องอาศัยขุมกำลังทางเศรษฐกิจ ทรัพยากร อาหาร ข้าวปลาและอื่น ๆ ซึ่งมีอยู่มากมายในประเทศไทย ญี่ปุ่นต้องเอาให้ได้ไม่ว่าด้วยวิธีใด ไม่เช่นนั้นแล้วการที่ญี่ปุ่นจะทำสงครามกับมหาอำนาจทั้ง ๔* ที่มีกำลังอันมั่นคงทุก ๆ ทางนั้นในคราวเดียวกันก็คือการที่ชาติญี่ปุ่นจะต้องถึงซึ่งความพินาศโดยแน่นอน

นโยบายของชาติไทยในด้านการทหารนั้น ในยุครัฐบาลประชาธิปไตยตอนหลังนี้ ปรากฏว่ารัฐมนตรี ดร. ปรีดี พนมยงค์ไม่เห็นด้วยกับรัฐมนตรีกลาโหม หรือรัฐมนตรีอื่น ๆ โดยเฉพาะนายกรัฐมนตรีหลวงพิบูลสงคราม ย่อมเป็นไปในทำนองเชี่ยวชาญในเศรษฐกิจและนิยมใช้วิธีการทางการทูต ส่วนเรื่องการจอมพลยอดทหารและถือว่าเชี่ยวชาญในการทหาร จะเห็นได้ในการที่ไทยพิพาทกับอินโดจีนฝรั่งเศส เรื่องไทยขอให้ฝรั่งเศสปรับปรุงเส้นเขตแดนอินโดจีนที่ติดกับประเทศไทย ให้เป็นไปตามหลักยุติธรรม จนกลายเป็นสงครามระหว่างกันในที่สุดในปี ๒๔๘๓ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้คัดค้านในการที่จะส่งกำลังทหารเข้าไปในดินแดนนั้น

* ญี่ปุ่นเรียกชื่อ ๔ ชาตินี้ว่า แนว ABCD คือ สหรัฐอเมริกา (A-America) ผู้ครอบครองฟิลิปปินส์ อังกฤษ (B-British) ผู้ครอบครองมลายู สิงคโปร์ และบอเนียว, พม่า, อินเดีย, (รวมปากีสถาน, บังคลาเทศ) จีน (C-China) และฮอลันดา (D-Dutch) ผู้ครอบครองอินโดนีเซีย

และในฐานะผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ และการเมือง ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้ห้ามไม่ให้นักศึกษาเดินขบวน มิใช่ไม่สนับสนุนการที่ไทยเรียกร้องเอาดินแดนคืน คนไทยอื่น ๆ อยากได้ดินแดนที่ฝรั่งเศสเอาไปจากไทยอย่างไร ดร. ปรีดี พนมยงค์ก็อยากได้เช่นนั้น แต่เวลานั้นนักศึกษาทั้งหลายอยู่ในฐานะเลือดเข้าตา มิได้เชื่อฟังคำห้ามปราม และแล้วก็พากันเดินขบวนเรียกร้องดินแดนคืน อิทธิพลของการโฆษณา การปลุกใจมีมากมายนัก แต่ในที่สุดนักศึกษาทั้งหลายก็ได้เข้าสู่ห้องประชุมฟังผู้ประศาสน์การของตนพูดพูดถึงวิธีการที่ไทยจะได้รับความยุติธรรม ที่ไทยจะได้ดินแดนคืนโดยวิธีสันติ ข้าพเจ้ายังจำวันนั้นได้ดี นักศึกษาทุกคนเงียบ เงียบไม่มีเสียงแม้แต่เสียงหายใจจากเพื่อนที่อยู่ข้าง ๆ ข้าพเจ้า และวันนั้นเองที่ข้าพเจ้าได้พบกับความไม่พอใจอย่างยิ่งของผู้ประศาสน์การ

การประชุมคณะรัฐมนตรี เมื่อวันปลายเดือนพฤศจิกายน ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้ประสบกับความพิศวงอยู่ไม่น้อย ในการพิจารณาปัญหาสถานการณ์ของประเทศ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้แถลงปัญหาสำคัญเกี่ยวแก่การตัดสินใจว่า ประเทศไทยจะทำอย่างไร เพราะสงครามตะวันออกใกล้จะระเบิดอยู่แล้ว หลังจากได้กล่าวถึงความคิดเห็นที่ได้ยินได้ฟังมาจากสังคมต่าง ๆ ในกรุงเทพ ฯ แล้ว มีความคิดเห็นแตกต่างกันอยู่เป็นสองฝักสองฝ่าย พังไปทางไหนก็ไม่แน่ เว้นแต่แกว่งโอนไปทั้งนั้น และย้ำในที่สุดว่า "ควรจะตัด

สินใจกันเสียให้แน่นอน" และได้เห็นว่า ในรูปการณ์ที่จะเกิดขึ้นในระยะใกล้นี้ รัฐมนตรีกลาโหมคงจะระดมทหารไม่ทัน ในที่สุดเสียงของรัฐมนตรีก็แตกออกเป็นสามฝ่าย ฝ่ายหนึ่งมีนายกรัฐมนตรีโอนเอียงไปทางญี่ปุ่น แต่ไม่ใช่รบตอกนะและฝ่ายนี้เป็นฝ่ายข้างมาก อีกฝ่ายหนึ่งข้างน้อยมี ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นสำคัญประกอบด้วยรัฐมนตรีที่เป็นพลเรือนแบ๊นส่วนมาก เห็นโน้มทางที่ไทยต้องรบ ต่อสู้กับผู้ที่ละเมิดอธิปไตย และเอนเอียงไปทางฝ่ายอังกฤษและสหรัฐอเมริกา ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งไม่แสดงความเห็น แต่อย่างไรก็ตาม รัฐบาลยังประกาศโจ่งแจ้งไปวัน ๆ อยู่วันยังค่ำ ถึงการให้คนไทยต่อสู้กับผู้ที่ละเมิดอธิปไตย คิดดูแล้วก็แปลก ๆ ไม่น้อย

และแล้วในคืนวันที่ ๗ ธันวาคม [illegible] คณะรัฐมนตรีก็ได้เปิดประชุมเป็นการด่วน เพราะทางโตเกียวได้แจ้งให้อัครราชทูตญี่ปุ่นพร้อมด้วยคณะทหารญี่ปุ่น ได้ยื่นคำขาดแก่รัฐบาลเวลานั้น จอมพล ป. นายกรัฐมนตรีและแม่ทัพบกไม่อยู่ ปรากฏว่าจอมพล ป. ไปอยู่ที่ค่ายวัฒนา ยรัญประเทศ ก่อนประชุมคุยกับสนอลหม่านไม่น้อย ดร. ปรีดี พนมยงค์กับหลวงยุทธฯเดินเข้าเดินออกปรึกษาหารือกัน ไม่มีเรื่องอะไร นอกจากการคิดสู้เป็นขั้น ๆ ทำอย่างไรชาติไทยจะอยู่ได้เท่านั้น และแล้วก็ได้แยกกันไปเข้าที่ที่ประชุม

"เอ้า..นั่งประชุมให้เป็นระเบียบกันเสียที" การประชุม

ได้แต่ปรึกษาหารือกันทั่วไป ไม่มีใครที่มีอำนาจสั่งการ จนกระทั่ง ๒ น. ของวันที่ ๙ นายกฯก็ยังไม่กลับ พลโท มังกร พรหมโยธี ตัดสินใจสั่งการแทนนายกฯ แต่สายเสียแล้ว สายโทรเลข โทรศัพท์ ถูกญี่ปุ่นตัดขาดและแม้จะสั่งทางวิทยุก็ไม่ทัน นี่มันเพราะอะไรกันที่ล่าช้าจนกระทั่งญี่ปุ่นรุกเข้าถึงทุก ๆ จุด บางปู ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี นราธิวาส บรรดาพ่อค้าชาวญี่ปุ่น ช่างถ่ายรูปชาวญี่ปุ่น แพทย์พันชาวญี่ปุ่น ในเมืองไทยกลายสภาพเป็นนายทหารญี่ปุ่นสะพายดาบซามูไรสั่งการศึกขึ้นมาทันทีทันใด แต่คนไทยทั้งทหารทั้งหญิงชาย เด็ก ผู้ใหญ่ สู้จริงอย่างว่า และเผาเมืองจริง สู้จนตัวตาย ไม่มีสักแห่งเดียวที่ญี่ปุ่นเป็นฝ่าย แต่แล้วพอสายหน่อยของวันนั้น โดยคำสั่งของนายกรัฐมนตรี นักรบไทยต้องโยนอาวุธทั้งแล้วก็ร้องไห้ โดยคำที่ว่า ชาติ เกียรติ วินัย และกล้าหาญของเรา ไม่มีความหมายอะไรอีกต่อไปแล้ว ตัวเขาไม่ตายแต่ชาติเล่า

ก่อนที่นายกรัฐมนตรีจะให้คำสั่งให้นักรบไทยหยุดรบ และยินยอมให้ญี่ปุ่นผ่านประเทศนั้น วันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๔ คณะรัฐมนตรีได้ประชุมกันอย่างเคร่งเครียด ที่ประชุมเงียบเหงา แต่ข้างนอกที่ประชุมบนตึกทำเนียบนั้นเอง ทูตญี่ปุ่นนั่งรอคำตอบของรัฐบาลไทย ยิ่งกว่านั้นก็คือ คนไทยทั้งชาติอยู่แล้ว นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีส่วนมาก มีความเห็นไปในทางที่ยินยอมให้ญี่ปุ่นผ่าน

ประเทศ ซึ่งอันที่แท้จริงก็คือให้ญี่ปุ่นใช้ความยิ่งใหญ่ทางทรัพยากรและกำลังคนของไทย แต่อีกฝ่ายหนึ่งอันมี ดร.ปรีดี พนมยงค์เป็นหัวหน้าประกอบด้วยรัฐมนตรีที่พลเรือนยังคงยืนยันความเห็นของตนอยู่อย่างเดิม คือ ให้สู้ ดร. ปรีดี พนมยงค์กล่าวในที่ประชุมว่า "แต่ถึงอย่างไรมันก็ต้องมีทางออก สู้ได้หรือไม่ได้มาตอบกันง่ายๆโดยยังไม่ได้พยายามหาทางดูให้ถี่ถ้วนอย่างไรได้ เราต้องแสวงหาทางนั้น...มันจะต้องมีทางแน่ ๆ" ดร. ปรีดี พนมยงค์กล่าวยันคำเสนอของนายกรัฐมนตรี แต่ผลที่สุดความต้องการของ ดร. ปรีดีพนมยงค์เป็นอันพ่ายแพ้แก่นายกรัฐมนตรีและเสียงข้างมาก คำสั่งหยุดรบจึงออกไปยังเหล่านักรบไทยทุกด้านทั่วประเทศ มีเบื้องหลังพฤติการณ์อันนี้หรือ ในวันที่ ๑๐ ธันวาคม คือ ๓ วันต่อมา คณะรัฐมนตรีได้ประชุมกันอีกครั้งหนึ่ง เพื่อพิจารณาสัญญาร่วมรบร่วมรุกกับญี่ปุ่น อันที่จริง ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้รู้สึกว่า การที่จะประชุมพิจารณากันนั้น ไม่สู้มีประโยชน์อะไรนัก เพราะตนมีความคิดเห็นไปในอีกทางหนึ่งมาตั้งแต่ต้นและรู้ดีว่าการกระทำเช่นนี้จะนำประเทศชาติให้ถึงสงไปสู่ความหายนะยิ่งขึ้น ดร. ปรีดี พนมยงค์และคณะที่มีความคิดเห็นเหมือนกัน ได้พยายามโต้แย้งกติกาสัญญานี้อย่างรุนแรง แต่ในที่สุดผลก็เป็นอย่างที่เคยเป็นมา วันรุ่งขึ้นที่ ๑๑ ประเทศไทยก็ได้ผูกมัดกับญี่ปุ่นโดยกติกาสัญญานั้น "มหามิตร" กับนายกรัฐมนตรีไทยได้กระทำพิธีสาบานกันต่อหน้าพระพุทธปฏิมากร แก้วมรกต

มัเเป่ระหลาดไหม ที่การกระทำของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ตั้งแต่มา มีอย่างไรญี่ปุ่นรู้หมดและเมื่อญี่ปุ่นเข้ามาเต็มเมือง ทูต ญี่ปุ่นและทูตทหารญี่ปุ่นก็บุกรุกเข้าวังสวนกุหลาบยื่นคำขาดให้จอม-พล ป. เอา ดร. ปรีดี พนมยงค์ "**อีตาขรัวนี้กับวิลาส ออกไปให้พ้นวงการรัฐบาลที่เดียว**" จอมพลฯในครั้งนั้นยังเห็นว่า "**อีตาขรัวนี้เป็นเพื่อนร่วมตาย ขอให้ยกเป็นผู้สำเร็จราชการเถอะ ในฐานะที่มีความดีความชอบมาก**" แล้วว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ซึ่งนั่งอยู่ในที่นั้นด้วย "อีตาขรัวยังยกมือไหว้ผมประหลก ๆ กล่าวว่า "**ขอบคุณกัปตัน**"

ทำไมญี่ปุ่นจึงเจาะจงเล่นงาน ดร. ปรีดี พนมยงค์อย่างนี้ เหตุที่พออนุมานได้ก็คือ พฤติการณ์ต่อต้านดังกล่าวมาแล้ว และภายหลังที่ไทยกับญี่ปุ่นตกลงกันได้ ให้กองทัพญี่ปุ่นใช้ประเทศไทยเป็นทางผ่านไปสู่พม่า, มลายู, ได้แล้ว ญี่ปุ่นเริ่มผิดข้อตกลง โดยขอยืมเงินไทยหลายสิบล้านบาท เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายของกองทัพญี่ปุ่นในประเทศไทย ข้อนี้รัฐมนตรีคลัง ดร. ปรีดี พนมยงค์ไม่เห็นด้วยและขัดค้าน เพราะจะทำให้เศรษฐกิจของไทยเสียหายย่อยยับอย่างหนัก ขืนให้อยู่ในตำแหน่งนี้ต่อไปคงเป็นก้างขวางคอไม่รู้จะสิ้นสภาผู้แทนราษฎร โดยเฉพาะพระยามานวราชเสวี ประธานแห่งสภาฯ ได้ประกาศแต่งตั้ง ดร. ปรีดี พนมยงค์เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๔๘๔" โดยที่รัฐบาล

*นายวิลาส โอสถานนท์ รัฐมนตรีผู้ก่อการเปลี่ยนการปกครอง ๒๔ มิ.ย. ๗๕ คนหนึ่ง

เสนอมาว่าประเทศไทยเข้าสู่ภาวะสงคราม บรรดากิจการต่าง ๆ ของรัฐบาลควรจะได้รับพิจารณาอย่างรอบคอบกว่าปกติ เห็นว่าในปัจจุบันนี้ เมื่อได้พิจารณาสถานการณ์ทั่วไปแล้ว คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ก็ควรประกอบ ให้เข้มแข็ง มีผู้ทรงคุณพร้อมที่จะให้เป็นที่เชื่อถือได้ทั้งราษฎรในประเทศและต่างประเทศ....." คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในขณะนั้นมี ๓ ท่าน คือ [illegible] วงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา เจ้าพระยาศิริราชไชยันต์ ซึ่งชราภาพมากแล้ว และ ดร. ปรีดี พนมยงค์

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ผู้ซึ่งเซอร์โจไซยาห์ครอสบี้ (Sir Josiah Crosby) อดีตอัครราชทูตอังกฤษประจำประเทศไทยกล่าวว่า "**เป็นนักประชาธิปไตยผู้มั่นคง แต่เชิดชูการปกครองระบอบกษัตริย์ตามรัฐธรรมนูญไว้เหนือสิ่งอื่นใดผู้นี้จะเป็นหัวหน้าซึ่งคนไทยผู้ใฝ่เสรีนิยมจะบ่ายหน้าไปหา เมื่อเวลามาถึง.....เพื่อสถาปนารัฐบาลตามระบอบรัฐธรรมนูญอันแท้จริง ขึ้นปฏิบัติการต่อไปภายในความคุ้มครองของสหประชาชาติ**" หลังจากการยึดอำนาจเมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม และก่อนนั้นก็ได้เริ่มงาน "**รักษาชาติ**" โดยการร่วมมือกับบรรดาผู้ใฝ่เสรีและนิยมระบอบประชาธิปไตยทั้งหลาย อาทิ พลตำรวจเอก อดุล อดุลเดชจรัส และคนอื่น ๆ ต่อไป

เริ่มยุคใหม่ "**เชื่อผู้นำชาติพ้นภัย**" มองโดยอันนี้เจ้าแม่ และสำคัญยิ่งในภาวะที่ประเทศไทยถูกฉุดลากเข้าไปอยู่นี้ [illegible] คนจะต้องรวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและทำตามคำแนะนำ [illegible] รัฐบาล แต่ผู้นำนั้นต้องเป็น leader ไม่ใช่ผู้นำไทยไปถึงผู้ที่ [illegible]

หรือ dictator ซึ่งเป็นการขัดกับระบอบประชาธิปไตย เหตุการณ์ยุคนั้นยังอยู่ในความทรงจำของชาวไทยทั้งหลายเป็นอย่างดีแล้ว

ความผูกมัดที่ประเทศไทยมีอยู่กับ "มหามิตร" ญี่ปุ่นเท่าที่เป็นมาแล้วนั้น นับว่ามากมายอยู่แล้ว แต่ด้วยผลจากการรบของญี่ปุ่น ซึ่งได้รับชัยชนะและความสำเร็จทุก ๆ ด้านอย่างดียิ่ง ความหวังในความสำเร็จ และการสร้างวรไชยมูลยิ่งใหญ่อาเซียบูรพาก็ดีเข้ามาเหมือนแสงเงินแสงทองที่ระยิบอยู่ที่ขอบฟ้าทะวันออก รัฐบาลไทยยุคนั้นแล้งการณ์ไกลผ่ายไปอีก โดยในวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๔๘๕ ได้นำชาติไทยเข้าไปสู่ความวิปโยคอีกเปลาะหนึ่ง คือ ได้ประกาศสงครามกับ–

"..... โดยที่ฝ่ายอังกฤษและสหรัฐอเมริกาได้กระทำการรุกรานประเทศไทยมาเป็นลำดับ โดยส่งทหารรุกล้ำเขตแดนเข้ามาบ้างและโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้ส่งเครื่องบินลอบเข้ามาทิ้งระเบิดบ้านเรือนของราษฎรผู้ประกอบการหาเลี้ยงชีพอย่างปกติ ทั้งระดมยิงราษฎรสามัญผู้ไร้อาวุธอย่างทารุณผิดวิสัยของอารยชน ไม่กระทำการอย่างเปิดเผยตามประเพณีนิยมระหว่างชาติ นับได้ว่าเป็นการละเมิดต่อกฎหมายระหว่างประเทศและมนุษยธรรม ประเทศไทยจึงไม่สามารถที่จะทนดูต่อไปอีกได้

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๕๔ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าให้

ประกาศทราบทั่วกันว่า ได้มีสถานะสงครามระหว่างประเทศไทยฝ่ายหนึ่งกับบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกาอีกฝ่ายหนึ่ง ตั้งแต่เวลาเที่ยงวัน วันที่ ๒๕ มกราคม ๒๔๘๕ เป็นต้นไป....

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๕ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๕ เป็นปีที่ ๙ ในรัชชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

[illegible]

นายกรัฐมนตรี"

และแล้วบริเตนใหญ่ก็ได้ประกาศสงคราม[illegible] สหอเมรัฐริกานั้นมิได้ถือว่าอยู่ในสงคราม[illegible] ถือว่าไทยถูกญี่ปุ่นครอบครอง [illegible] ชาตินั้นเอง

การกระทำใด ๆ ในนามของพระมหากษัตริย์ เช่น ในรูปพระราชบัญญัติ พระราชกำหนด พระราชกฤษฎีกา พระบรมราชโองการนั้น ตามปกติ [illegible] พระนามและลงนามด้วยทั้งนั้น แต่พระบรมราชโองการประกาศสงครามครั้งนี้ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ท่านได้ลงนามทุกท่านไม่ และคนหนึ่งที่ไม่ลงนามก็คือ ท่าน ปรีดี พนมยงค์ การที่ไม่ลงนามนั้นก็เป็นเพราะโดยแจ้งตามาที่จะไม่ลง เมื่อได้วิเคราะห์ว่า จะมีการประกาศสงคราม [illegible] ก็ได้พูดจาปรึกษาไปกับเพื่อนผู้ใหญ่บางคนแล้วจึงมาขอ [illegible] ขอให้พระราชบัญญัติสงคราม

กระทำนี้เสีย เพราะจะทำให้ชาติบ้านเมืองพินาศเสียหายขึ้น พฤติ-กรรมที่เป็นมานับว่ามากพออยู่แล้ว สำหรับการร่วมสงครามกับญี่ปุ่น โดยที่มิต้องประกาศสงคราม แต่เหตุการณ์ในเวลานั้นไม่มีสิ่งใดที่สามารถจะห้ามเจตนาและการกระทำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เสียได้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ออกจากทำเนียบท่าพระลงเรือหลบไปอยู่ที่บ้านอยุธยา หลบหนีที่จะไม่ลงนามและถือโอกาสนั้นพยาบาลมารดาของตนซึ่งกำลังป่วยอยู่ด้วย เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลก็มิได้ลดละปฏิบัติการตามหน้าที่ติดตามขึ้นไปจนได้ แต่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ก็ยังยืนยันไม่ลงนามอยู่นั่นเอง เหตุที่สำคัญก็คือว่า ถ้าหากลงนามไปแล้วก็เป็นการยาก ที่จะให้สัมพันธมิตรเชื่อถือในการที่จะทำการกอบกู้เอกราชของชาติ ทั้งเป็นอุปสรรคและปัญหาที่ใหญ่ยิ่ง

เหตุผลที่รัฐบาลอ้างมาเพื่อประกาศสงครามครั้งนี้ นักการทูตผู้เชี่ยวชาญในตะวันออกไกลว่า ๔๐ ปี คือ เซอร์โจไซอาห์ ครอสบี้ ได้กล่าวข้อคิดเห็นของวิจารณ์ไว้ว่า "ผู้ใดก็ตามที่รับผิดชอบในหลักนครรกวิทยาชั้นนี้ (เหตุผลที่แถลงการณ์อ้างในการประกาศสงคราม) ถ้าไม่ขลังก็คงเป็นแต่ข้อแม้ออย่างใดอย่างหนึ่ง" ทำนองเดียวกันซีคเลอร์ เคยกล่าวแก่เอกอัครราชทูตญี่ปุ่นก่อนวันที่ญี่ปุ่นโจมตีเพิร์ลฮาเบอร์ว่า "**ท่านมีสิทธิที่จะประกาศสงครามเมื่อใดก็ฝ่ายหนึ่ง ไม่ยอมตกลงตามข้อเสนอของท่าน โจมตีเขาทันทีทันใดและไม่ต้องมีแบบพิธีใด ๆ ทั้งสิ้น**"

ตอนที่ ๒

ขบวนการกู้ชาติไทย

เนื่องจากเหตุการณ์ทางการเมืองในเมืองไทยยังอยู่ใต้ยุค "เชื่อผู้นำชาติพ้นภัย" คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม มหามิตรของญี่ปุ่นยังครองอำนาจเป็นนายกรัฐมนตรีอยู่ การทำการกู้ชาติภายในประเทศอาจต้องประสบปัญหาและอุปสรรคมากมาย โดยเฉพาะเรื่องจะเป็นว่า คนไทยต้องไม่ยอมเป็นเบี้ยล่างที่เจ้าของญี่ปุ่น ฉะนั้นเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหานี้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ จึงได้คิดหาทางออกอีกทางหนึ่ง คือหลบหนีออกไปตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นเข้าในเขตประเทศ ทำนองเดียวกับที่ นายพลชาร์ลส์ เดอโกล ไปตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นของฝรั่งเศสที่กรุงลอนดอน การไปตั้งรัฐบาลพลัดถิ่น ให้ชอบด้วยกฎหมายและรัฐธรรมนูญเช่นนี้ ไม่ใช่ทำได้ง่ายๆ ดร. ปรีดี พนมยงค์ จึงปรึกษาหารือกับ นายทวี บุณยเกตุ เพื่อให้นายทวี บุณยเกตุ ได้รับเลือกเป็นประธานสภาผู้แทนราษฎรกับอีกคนหนึ่งคือ มล. ภีเดชาติวงศ์ ฯ ซึ่งเป็นรัฐมนตรีอยู่ในรัฐบาลของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ทั้ง ๓ คนนี้จะร่วมหลบหนีเดินทางออกนอกประเทศด้วยกันเพื่อไปตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นขึ้นกู้ชาติไทย การมีตัวผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ มีประธานสภาผู้แทนราษฎร และมีรัฐมนตรี ๑ คน หนึ่งที่ถูกต้องตามกฎหมายและรัฐธรรมนูญเช่นนี้แล้ว จะทำ[illegible]

ออกมาก็ถือว่าประกาศนั้นเป็นพระบรมราชโองการและสมบูรณ์ตามกฎหมาย ถูกต้องตามรัฐธรรมนูญแล้ว

ต่อมา สภา ฯ ก็ได้มีมติเลือกนายทวี บุณยเกตุ ให้เป็นประธานสภา ทั้ง ๆ ที่ผู้สำเร็จราชการ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ในนามพระมหากษัตริย์ได้มีพระบรมราชโองการลงมาแล้ว แต่นายก ฯ ป. พิบูลสงคราม ไม่ยอมลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ โดยอ้างว่าญี่ปุ่นไม่ไว้วางใจและอ้างเหตุผลทางการทหารต่าง ๆ นานา จนในที่สุดสภา ฯ ต้องประชุมเลือกประธานกันใหม่ คราวนี้นายทวี บุณยเกตุ ไม่ได้รับเลือก แผนการที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ จะไปตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นนอกประเทศก็ต้องระงับลง

งานกู้ชาติของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งได้เริ่มมาตั้งแต่วันที่ญี่ปุ่นบุกขึ้นประเทศไทยนั้นได้ดำเนินไปด้วยดี แม้จะต้องเสี่ยงกับภยันตรายและอุปสรรคนานาประการ คนไทยผู้รักชาติได้ถูกส่งเล็ดลอดออกไปนอกประเทศเพื่อติดต่อกับสัมพันธมิตรและดำเนินการตามคำสั่ง โดยในขั้นเริ่มต้นได้ส่งนายกำจัด พลางกูร เดินทางทางบกไปยังประเทศจีน แต่ไม่ได้รับการต้อนรับหรือการร่วมมือจากจีนอะไรนัก ตรงข้าม กำจัด พลางกูร ถูกจีนกักตัวไว้ไม่ให้เดินทางต่อไปยังอินเดียหรือสหรัฐอเมริกา แม้ตัวจะไปไม่ได้การส่งข่าวต่อไปก็ไม่ได้รับความเอื้อเฟื้อจากจีนเลย ในที่สุด กำจัด พลางกูร

ก็ได้เสียสละชีวิตให้แก่อุดมการณ์ของตน โดยสิ้นชีวิตลงไปเดินแดนจีน แม้ชีวิตจะสิ้น งานกู้ชาติที่กำจัด พลางกูร ทำไว้เป็นแนวทางก็มีความสำคัญต่อการกู้ชาติไทยอย่างยิ่ง และก็ได้สานให้สำเร็จต่อมาโดยนายสงวน ตุลารักษ์ และนายถวิล อุดล ผู้ซึ่ง "รู้ธ" ดร. ปรีดี พนมยงค์ ส่งตัวเข้าไปในภายหลัง หลังจากไม่มีข่าวจาก กำจัด พลางกูร และเมื่อกำจัด พลางกูร ได้อุทิศชีวิตเป็นชาติพลีไปแล้ว และต่อมา ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้ส่ง พระพิศาลสุขุมวิท หลวงสุขุมนัยประดิษฐ์ นายแดง ณ นครลำปาง เล็ดลอดไปติดต่อทางด้านอังกฤษและสหรัฐอเมริกาอีก

ด้านภายในประเทศ ขบวนการเสรีไทยก็ได้ก่อตั้งขึ้นเป็นเครือข่าย คนสำคัญ ๆ ของประเทศได้เข้าร่วมเป็นกรรมการเป็นอย่างดี บุคคลเหล่านั้นที่สำคัญก็คือ นายทวี บุณยเกตุ หัวหน้าฝ่ายพลเรือน เสรีไทย พลตำรวจเอกอดุล อดุลเดชจรัส พลเรือตรี สังวร สุวรรณชีพ นายดิเรก ชัยนาม พลโทหลวงสินาดโยธารักษ์ นายเอก หลวงศุภชลาศัย เป็นต้น นอกจากนั้น ก็คือ คนไทยผู้รักชาติทั้งหลายทั่วประเทศรวมตัวกันหลายแสนคนเป็นฝ่ายเสรีไทยถึง ๑๒๗ หน่วย เหล่านี้ตั้งอยู่ตามหรือใกล้เคียงกับจุดยุทธศาสตร์ต่าง ๆ เป็นผู้ซึ่งพร้อมที่จะเข่นฆ่าศัตรูเพื่อกู้เอกราชของชาติไทยไว้ ยังคำกล่าวขบขันเสรีไทยนี้ได้รับการรับรองจากสัมพันธมิตรว่าเป็นองค์การกู้ชาติ เพียงไม่

เป็นกองโจรอย่างที่คนไร้สติบางคนพูดไม่ นอกจากนั้นยังได้รับการรับรองในทางที่ว่าประเทศไทยได้เข้าสู่สถานะสงคราม คือ ประกาศสงครามโดยการกระทำของท่านผู้นำ อันเป็นการขัดกับเจตนาของราษฎรไทย และบัดนี้ราษฎรเหล่านั้นได้ร่วมมือร่วมใจกันเพื่อกวาดล้างขับไล่ญี่ปุ่นให้ออกไปพ้นแผ่นดินไทยแล้ว

เหตุการณ์บ้านเมืองเมืองไทยยุค "เชื่อผู้นำชาติพ้นภัย" นี้ ดูช่างมีอะไรต่ออะไรเปลี่ยนแปลงผันแปรไปได้ง่าย ๆ ไม่แตกต่างอะไรกับคำตรัสของกษัตริย์ฝรั่งเศส พระเจ้าหลุยส์ที่ว่า **"รัฐก็คือกู"** ฉะนั้นค่ำวันหนึ่งของเดือนกุมภาพันธ์ ๒๔๘๖ อันเป็นค่ำของวันที่ ๑๔ วิทยุได้ประกาศว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้กราบบังคมทูลลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและได้รับอนุญาตแล้ว คืนนั้นคนไทยที่รักชาติรู้เท่าถึงการณ์นอนหลับและฝันดี แต่แล้วพอรุ่งขึ้นก็มีข่าวลือกระฉ่อนว่าจอมพล ป. ไม่ได้ลาออก ประชาราษฎรพากันเงงงวย นี่มันเป็นยังไงกันเสียแล้ว วิทยุไทยก็ไม่ได้แถลงการณ์อะไรต่อไปอีก ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ลงนามอนุญาตในใบลาออกของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ และเพื่อต่อสู้กับวิกฤตการอันมีแปลก ๆ และอาจจะเกิดขึ้นได้ ดร. ปรีดีพนมยงค์ได้ถ่ายรูปในใบลาออกนั้นไว้เป็นหลักฐาน ถ้ามีอะไรมาก็จะได้พิศูจน์ให้ประชาราษฎรเห็น อย่างไรก็ตามเมื่อ

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ท่านว่า ท่านนั่งอยู่เฉยๆ วิทยุก็ประกาศว่าท่านได้ลาออกเช่นนั้น เลขาธิการคณะรัฐมนตรีผู้ซึ่งดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีอีกตำแหน่งหนึ่งคือ นายทวี บุณยเกตุ กับรัฐมนตรี ควง อภัยวงศ์ ได้ลาออกจากคณะรัฐมนตรีและรัฐมนตรีทันที ส่วนเจ้าหน้าที่กรมโฆษณาการผู้ซึ่งจะต้องรับผิดชอบในการประกาศนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งอธิบดีก็ไม่ได้ถูกดำหนิติโทษอย่างไร ตรงข้ามสมัยที่นายควง อภัยวงศ์ เป็นรัฐบาลต่อมา พอนายควง อภัยวงศ์กล่าวคำปราศรัยกับประชาชนทางวิทยุกระจายเสียงจบลง วิทยุไทยก็ส่งท้ายคำปราศรัยด้วยเพลงเขมรไทรโยค นายควง จะไม่ชอบเพลง "เขมร" นี้หรือ อย่างไร ปรากฏว่าผู้รับผิดชอบตามหน้าที่คือ ขุนนิเทศ[illegible] เสียสวนและถูกตัดเงินเดือนเป็นการลงโทษ เพราะเหตุใดข้าพเจ้าไม่ทราบ

การลาออกของนายกรัฐมนตรี จอมพล ป. พิบูลสงคราม ครั้งนี้ จึงเป็นแต่เรื่องที่เกิดขึ้นและหายไป ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ โดยเฉพาะผู้หนึ่งก็คือ ดร. ปรีดี พนมยงค์ [illegible] อะไรได้ มันเป็นเรื่องของท่านผู้นำเท่านั้นเอง

จากวันนั้นต่อมาไม่นาน ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ก็ได้รับคำสั่งจากผู้บัญชาการทหารสูงสุด โดยวิทยุไทยได้อ่านคำสั่งนั้น คือ "ให้นายปรีดี พนมยงค์ ไปประจำกองบัญชาการทหารสูงสุด ในฐานะผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมาย" ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ประสบกับความยุ่งยากลำบากมาแล้ว และคราวนี้ก็เป็นเรื่อง

ใหญ่อยู่ แต่ทว่า ในฐานะที่เป็นนักกฎหมาย ดร. ปรีดี พนมยงค์ไม่หวั่นต่อคำสั่งหรือเหตุการณ์นั้นๆ ตำแหน่งที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ดำรงอยู่นั้นแม้เป็นตำแหน่งตัวแทนของพระมหากษัตริย์ ทำอะไรก็เสมือนหนึ่งพระมหากษัตริย์ทรงทำ ในงานสาธารณะใดๆ ที่ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้รับเชิญไปในฐานะตัวแทนของพระมหากษัตริย์ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ไม่อาจจะยกมือไหว้นายกรัฐมนตรี เพราะว่ามันไม่เหมาะ เว้นไว้แต่ว่าเป็นเรื่องส่วนตัวระหว่างเพื่อนที่เคยร่วมตายกันมา ซึ่งในที่เยกเทศไม่ใช่สาธารณะและสถานย่อมจะสร้างความพอใจให้แก่นายกรัฐมนตรีได้ และในกรณีที่ถูกสั่งให้ไปประจำกองบัญชาการทหารสูงสุดนั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ หรือใครๆ จะแยกตัวเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ออกจากตัวนายปรีดี พนมยงค์ ได้หรือไม่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เห็นว่า นายกรัฐมนตรีหรือผู้บัญชาการทหารสูงสุดไม่มีอำนาจตามกฎหมาย ที่จะสั่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ให้กระทำการใดๆ ตรงข้ามผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในพระปรมาภิไธยเป็นผู้แต่งตั้งนายกรัฐมนตรีหรือผู้บัญชาการทหารสูงสุด (ซึ่งไม่มีตำแหน่งนี้ตามกฎหมาย) เสียด้วยซ้ำไป ฉะนั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์จึงตัดสินใจไม่ปฏิบัติตามคำสั่งอันเป็นโมฆะนั้น

การไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของจอมพล ป. พิบูลสงครามครั้งนี้หาเป็นของดีสำหรับ ดร. ปรีดี พนมยงค์ไม่ แม้จะเป็นการกระทำเพื่อรักษาไว้ซึ่งกฎหมายและชื่อแปของบ้านเมือง เพราะเป็นการขัด

คำสั่งคำบัญชา " ฟ้าดินบันดาลอย่างไรบุคคลก็ต้องเป็นอย่างนั้น " อันที่จริงนั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ไม่มีความประสงค์จะขัดแย้งต่อเหตุการณ์ในขณะนั้น เพราะว่า ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์อีกผู้หนึ่งก็ได้ปฏิบัติตามคำสั่งของนายกรัฐมนตรีทุกประการอยู่แล้ว แต่ทว่าเมื่อการกระทำนั้นขัดต่อกฎหมายและระเบียบแบบแผนอันดีงาม ดังกล่าวแล้วข้างต้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ จึงทนสู้เหตุการณ์ อันเลวร้าย ซึ่งดร. ปรีดี พนมยงค์ไม่รู้จะหันไปพึ่งใคร "สถานทูตอังกฤษ สถานทูตเยอรมันเหรือ สถานทูตญี่ปุ่น ที่ไหนๆ มันก็ไม่ได้ทั้งนั้น และมีแต่ที่จะเข้าไปหาศัตรู ในที่สุด ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็ได้รับการอารักขาจากทหารเรือ โดยผู้บัญชาการทหารเรือได้ส่งทหารเข้าไปรักษาประจำอยู่ จึงสั่งให้เรียมและทหารเรือให้ความอารักขา ดร. ปรีดี พนมยงค์จึงได้รับความปลอดภัย และพอจะมีโอกาสทำงานเพื่อชาติต่อไปอีก

งานกู้ชาติได้ดำเนินไปอย่างเข้มข้นขึ้น [illegible] ทางการระหว่างกองทัพบัญชาการเสรีไทยมายังประเทศอังกฤษกับกองบัญชาการสัมพันธมิตรที่แคนดี้แล้ว และต่อมากองบัญชาการฯ ได้ก้าวล่วงเข้าไปถึง "ความสามัคคีของคนในชาติ ว่ามีอยู่มั่นคงเพียงใด" เพราะความสามัคคีนี้แหละจะทำให้งานกู้ชาติสำเร็จ กล่าวคือ เมื่อกองบัญชาการทหารอังกฤษที่แคนดี้ปรารถนาอยากจะส่ง พลจัตวา

แจ็กส์และพันเตรียอบ์บส์ เข้ามาหารือกับหัวหน้าขบวนการเสรีไทย และหัวหน้าเสรีไทยได้ตอบเชื้อเชิญให้เข้ามาได้ แต่แทนที่จะเข้ามา กลับถามมาอีกว่า ในคณะของพลจัตวาแจ็กส์นั้น อยากให้ ม.จ. ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัฒน์ (ท่านชั้น) ซึ่งทรงยศเป็น ร้อยเอกในกองทัพอังกฤษเข้ามาด้วย ไม่ทราบว่า รู๊ธ หัวหน้าเสรีไทย จะยินดีต้อนรับหรือไม่ ที่ถามมาเช่นนั้น ก็เพราะสงสัยในท่าทีของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ที่มีต่อเจ้านายในพระราชวงศ์จักรี โดยเหตุที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อปี ๒๔๗๕ ลดพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ จนในที่สุด พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้สละราชสมบัติ เพราะขัดแย้งกับ รัฐบาล และ ม.จ. ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัฒน์ ก็เป็นพระเชษฐา ของสมเด็จพระนางรำไพพรรณี พระบรมราชินีในพระปกเกล้าฯ อาจจะมีความขุ่นข้องหมองใจกันอยู่ จึงต้องถามกันให้แน่ชัด ก่อนที่จะเข้ามาทำงานร่วมกัน หัวหน้าเสรีไทยได้ตอบโทรเลขไปโดยทันที ว่า "ขอเชิญท่านชั้นเสด็จเข้ามาด้วยความยินดี เรื่องการเมืองภาย ในประเทศนั้นเป็นอันยุติ ไม่มีปัญหาอีกต่อไป ขบวนการเสรีไทย มีความมุ่งหมายอยู่อย่างเดียว คือรักษาเอกราชและอิสสระภาพของ ประชาชาติไทย ฉะนั้นคนไทยทุกคนไม่ว่าจะเป็นเจ้านายหรือ ราษฎรธรรมดาที่มีความรักชาติอย่างเดียวกัน มีความสามัคคีกัน เป็นหลักการใหญ่" แม้ตอบไปอย่างนี้แล้วฝ่ายอังกฤษก็ไม่แน่ใจอยู่

อีก กลับถาม พันเตรียป๋วย อึ้งภากรณ์ ซึ่งเป็นนายทหารไทย อังกฤษ และเข้ามาอยู่ในประเทศไทยแล้วมาอีกว่า ที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ตอบไปนั้น มาจากใจจริงหรือเพียงแต่แสดงอัธยาศัยทาง การทูต พันตรีป๋วย อึ้งภากรณ์ ตอบไปว่า คำตอบนั้นมาจาก ใจจริง

ต่อมา ม.จ. ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัฒน์ ได้โทรเลข ตรงถึง ดร. ปรีดี พนมยงค์ ทรงแสดงความยินดีที่หัวหน้าเสรีไทยที่ ยินดีต้อนรับ และทรงแสดงเจตนาว่าจะร่วมงานด้วยอย่างจริงใจ แต่ในคำตอบนั้น แถมท้ายด้วยคำถามยั่วเย้าหยิกหยิงว่า เจ้านายของ ท่านชั้นหลายคน ต้องโทษการเมืองอยู่ ที่เกาะตรุเตาบ้าง บางขวาง บ้าง ที่อื่น ๆ บ้าง ฯลฯ ดร. ปรีดี พนมยงค์ จะกระทำอย่างไร เรื่องนี้หัวหน้าเสรีไทยตอบไปโดยฉับพลัน และระบุชื่อที่มีอยู่ในใจ มานานแล้ว "กรมขุนชัยนาทฯ และผู้อื่นซึ่งต้องโทษการเมืองอยู่ นั้น ทางกรุงเทพฯ จะหาทางปล่อยและออกกฎหมายนิรโทษ กรรมให้ด้วย แต่จะกระทำเช่นนี้ได้ ก็ต้องหาทางให้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม พ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเสียก่อน เมื่อพ้น แล้วจะกระทำทันที" *

ต่อมา ท่านชั้น และคณะของพลจัตวา แจ็กส์ ก็ได้เข้ามา ปฏิบัติงานในกรุงเทพฯ ร่วมกับหัวหน้าเสรีไทย ดร. ปรีดี พนมยงค์

* ดร. ป๋วย อึ้งภากรณ์ เรื่อง "พระบรมวงศานุวงศ์ และขบวนการเสรีไทย"

ภายใต้ขมูกอันไวต่อกลืนของทหารญี่ปุ่น งานของขบวนการเสรีไทย
รุดหน้าไปเป็นอันมาก

จะเห็นว่าความเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็ดี ความเป็นห่วงของตัวก็ดี มุ่งหวังแต่ความผาสุกของประชาชนชาติ เทิดทูนพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ ยิ่งกว่าสิ่งใดมา และในโอกาสที่บ้านเมืองอยู่ในยามคับขันเช่นนี้ความเสียสละของคนในชาติเป็นปัจจัยสำคัญที่จักกอบกู้เอกราชของชาติให้สำเร็จได้

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ต้องการความร่วมมือจากบุคคลทุกๆ ชั้นในชาติ เพื่อให้การดำเนินงานกู้ชาติเป็นไปด้วยดี และแล้ววันหนึ่ง โดยที่เป็นผู้รู้จักใกล้ชิดกันมานานแลยเห็นอกเห็นใจกัน ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้เอ่ยปากชักชวน พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในทำนองปรารภถึงเรื่องชาติบ้านเมือง และขอให้ทรงริเริ่มคิดทำการกู้ชาติบ้านเมือง เพราะพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภานั้น นับว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมายและรัฐประศาสน์ผู้หนึ่ง ทั้งมีเลือดเจ้าอยู่เต็มที่ แต่เป็นเจ้าที่มีความเป็นนักประชาธิปไตยอยู่เป็นอันมาก ดร. ปรีดี พนมยงค์ หวังว่าอย่างไรเสียพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพยาภาจะเห็นพ้องและหันเข้ามาร่วมในคณะกู้ชาติด้วยเป็นแน่ แต่ผิดหวัง

ผิดหวังที่ไม่สำเร็จในการชักชวนเท่านั้นไม่เป็นไรนัก แต่ยิ่งกว่านั้นก็คือ ต่อมาไม่กี่วัน ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็ตกเป็นผู้ต้องหา

ของท่านผู้นำ จอมพล ป. พิบูลสงคราม กล่าวคือ ในวันที่ ๒๒ กันยายน ๒๔๘๖ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เรียกพวกก่อการ ๒๔ มิถุนายนไปประชุมที่ทำเนียบ ณ ตึกไทยคู่ฟ้า และกล่าวหาต่อที่ประชุมว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้วางแผนการณ์จับจอมพล ป. พิบูลสงคราม เพื่อต่อต้านญี่ปุ่น เป็นการกระทำที่ทรยศต่อชาติ สรุปข้อกล่าวหาว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์กระทำตนเป็นเพียรโตร บาโดกลิโอ (Marshal Pietro Badoglio) ซึ่งกำจัดมุสโสลินีจากตำแหน่งผู้นำ เมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๔๘๖ แล้วนำชาติอิตาเลี่ยนเข้าร่วมสงครามกับพันธมิตรขับไล่กองทหารเยอรมันไปจากแผ่นดินอิตาลี ให้พ้นไป การกระทำของบาโดกลิโอแม้แต่อยู่ในฐานะ co belligerent มิใช่ ally แต่ก็ได้ช่วยชาติอิตาเลี่ยนและประเทศอิตาลีให้พ้นความพินาศไว้ได้

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ตั้งกรรมการ ๔ นาย เพื่อทำการสอบสวน ดร. ปรีดี พนมยงค์ กรรมการ ๔ นายนี้ คนสำคัญที่สุดคือ พลตำรวจเอก อดุล อดุลเดชจรัส รองหัวหน้าใหญ่แห่งขบวนการเสรีไทยนั้นเอง ซึ่งได้ตีโต้ด้วยความกับจอมพล ป. ในที่ประชุมกันอย่างหนัก ส่วนกรรมการคนอื่นๆ ก็คือ พันเอก ช่วง เชวงศักดิ์สงคราม พลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ และพลเรือโท สินธุ์ กมลนาวิน แต่วันที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ถูกกล่าวหาว่าคิดและชักชวนนั้น บังเอิญไม่ตรงกับวันที่พฤติการณ์ของบาโดกลิโอได้

เกิดขึ้น คณะกรรมการจึงไม่อาจชี้ได้ว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้กระทำการเช่นข้อกล่าวหานั้น ที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ปลอดภัยไปได้อย่างหวุดหวิด จอมพล ป. พิบูลสงคราม ทราบการกระทำของ ดร. ปรีดี พนมยงค์จากผู้ใด ขุนศรีสรากร (ชลอ ศรีสรากร) ซึ่งได้เข้าประชุมในวันที่ ๒๒ กันยายน นั้นด้วย ได้เขียนไว้ว่า "จอมพล ป. พิบูลสงคราม ทราบเรื่องนี้จากพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา"...*

อันที่จริงนั้น การทำงานกู้ชาติครั้งนี้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ และคณะต้องการให้ชาติคืนเข้าสู่สถานะเดิม พฤติกรรมของบาโดกลิโอย่อมเป็นแนวทางที่ดี ที่ควรจะยึดถือและดำเนินการตามภายหลังการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลจึงเป็นการจำเป็น เพราะเป็นการจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลงนโยบายของชาติ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ไม่ได้คิดล้มหรือโค่นจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยอาศัยเหตุส่วนตัวแต่อย่างใด แต่มั่นใจว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม กระทำในคติ "ตัวตายดีกว่าชาติตาย" เช่นคนไทยทุก ๆ คน แต่การที่จะชี้แจงหรือขอร้องให้จอมพล ป. ลาออกนั้น ต่อให้สิบ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็คงทำไม่สำเร็จ แต่เมื่อเป็นเรื่องของชาติและเป็นเรื่องที่ต้องทำแล้วก็ต้องทำไปให้สำเร็จแต่ไม่ใช่ใช้กำลัง เพราะกำลังที่มีอยู่เวลานั้นสำหรับปราบญี่ปุ่น ไม่ใช่ปราบไทยกันเอง ทั้งเป็นการไม่ชอบด้วยกฎหมายและวิถีทางแห่งรัฐธรรมนูญ ใช้สันติวิธี ที่ไม่ต้องใช้กำลัง

* ดูเรื่อง สันติภาพได้ตีน โดยขุนศรีสรากร

ดีกว่า นั่นคือใช้กฎหมาย และปล่อยให้ทุก ๆ สิ่งทุกอย่างเป็นไปตามครรลองมนตรีต้องการให้เป็นไปเป็นไป

พระราชกำหนดหลายฉบับซึ่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์นี้ได้ลงนาม และที่สำคัญที่สุดของเรื่องนี้คือ พระราชกำหนดระเบียบราชการบริหารนครบาลเพชรบูรณ์ และพระราชกำหนดจัดสร้างพุทธบุรีมณฑล ๒๔๘๗ ซึ่งต่อมาเมื่อรัฐบาลเสนอขออนุมัติพระราชกำหนดนี้ต่อสภาฯ สภาฯ ไม่อนุมัติ พระราชกำหนดเหล่านี้ก็ตกไปและแล้ว จอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ลาและเทียบเชิญ [illegible] ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๒๗ กรกฎาคม [illegible]

ต่อมาในวันที่ ๓๑ กรกฎาคม นั้น พลโท พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ประธานคณะผู้สำเร็จราชการ [illegible] พระองค์ก็ได้ถวายบังคมลาออกจากตำแหน่ง [illegible] ได้รับทราบและอนุมัติให้ลาออกตามพระประสงค์

"ประกาศตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์"

โดยที่ พลโท พระเจ้าวรวงศ์เธอ [illegible] พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ประธานผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ได้ถวายบังคมลาออกจากตำแหน่ง ตั้งแต่ วันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๔๘๗ ซึ่งสภาผู้แทนราษฎรได้รับทราบและอนุมัติให้ลาออกได้ตามพระประสงค์แล้ว อาศัยอำนาจตามความใน มาตรา ๑๐ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย สภาผู้แทนราษฎรจึงได้ตรามติ

เมื่อวันที่ ๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๗ ตั้งให้ นายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แต่ผู้เดียว

จึงขอประกาศให้ทราบทั่วกัน

ประกาศ ณ วันที่ ๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๗

ป. วิเชียร ณ สงขลา

ประธานสภาผู้แทนราษฎร"

และต่อมาเมื่อเยอรมนียอมแพ้เมื่อ วันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๔๘๘ สัมพันธมิตรก็ระดมสรรพกำลังมาเผด็จการศึกด้านเอเชีย

ต่อมาในวันที่ ๒๑ พฤษภาคม "รู๊ธ" (Ruth) หรือ ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้โทรเลขไปยังรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศสหรัฐอเมริกา คอร์แดลฮัลล์ แจ้งว่า ขบวนการเสรีไทยพร้อมที่จะเปิดฉากโจมตีญี่ปุ่นแล้ว และญี่ปุ่นคลางแคลงในท่าทีของรัฐบาลไทย ที่ไม่ยอมให้ญี่ปุ่นกู้เงินไทย ๑๐๐ ล้านบาท ถ้าญี่ปุ่นยังบีบบังคับ รัฐบาลก็จะลาออก และต้องจัดการกับญี่ปุ่น โดย–

๑. บอกเลิกสัญญาต่าง ๆ ที่มีระหว่างไทยกับญี่ปุ่นในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม รวมทั้งสนธิสัญญาที่ทำให้ไทยได้มาซึ่งดินแดน ๔ รัฐมาลายู และแคว้นเชียงตุง พร้อมกับประกาศสงครามกับญี่ปุ่น

๒. ขอให้สัมพันธภาพระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา และ

อังกฤษคืนสู่สภาพก่อน ๘ ธันวาคม ๒๔๘๔ กับขอให้สนับสนุนไทยว่าเป็นสมาชิกของสหประชาชาติด้วย ข้อความในโทรเลขนี้ได้ส่งไปยังกองบัญชาการสูงสุดของสัมพันธมิตรเอเชียอาคเนย์ด้วย ต่อมา "รู๊ธ" ก็ได้รับตอบจากฝ่ายสหรัฐด้วยความเห็นอกเห็นใจเป็นอย่างยิ่ง ส่วนทางฝ่ายอังกฤษ ซึ่งมีลอร์ดหลุยส์เมาน์แบตเทนผู้บัญชาการสูงสุดของพันธมิตรนั้น ก็ได้ตอบให้การรบเฉพาะทางด้านการทหาร พร้อมกับคำขอร้องไม่ให้ขบวนการเสรีไทยเปิดการรบกับญี่ปุ่นก่อนได้รับคำสั่ง แต่ทางการเมือง- ไม่ตอบ รัฐบาลจึงส่งนายดิเรก ชัยนาม เล็ดลอดญี่ปุ่นไปยังกองบัญชาการของลอร์ดหลุยส์ที่ลังกา เพื่อเจรจาการเมือง นั่นคือความเป็นเอกราชของไทยตามข้อ ๒ ข้างต้น แต่ก็ไม่สมหวัง เพราะที่ปรึกษาทางการเมืองของลอร์ดหลุยส์ที่รัฐบาลอังกฤษส่งมาแจ้งว่าไม่สามารถให้ [illegible] ได้ ดังนั้นไม่อาจให้เอกสารรับรองความเป็นเอกราชของประเทศไทยแม้แต่ด้านเดียว

นอกจากสหรัฐอเมริกาและอังกฤษแล้วยังมีอีก ๒ ประเทศที่มีบทบาททางการเมืองอย่างสำคัญกับประเทศไทย-ฝรั่งเศส-อินโดจีนของฝรั่งเศส ซึ่งถือว่าไทยเป็นสัมพันธมิตรกับญี่ปุ่น ฉะนั้นไทยจึงเป็นศัตรูของฝรั่งเศส ฝรั่งเศสกับไทยเป็นศัตรูตั้งแต่วันที่มีกรณีพิพาทเรื่องดินแดน คือเมื่อ ๒ พฤษจิกายน ๒๔๘๓ เมื่อ จอมพล ป. พิบูลสงครามสั่งให้เครื่องบินรบเข้าทิ้งระเบิดดินแดนอินโดจีนของฝรั่งเศส แต่ปัญหาด้านนี้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทน

พระองค์ก็ได้แถลงให้รัฐบาลของฝรั่งเศสทราบแล้วว่ารัฐบาลไทยไม่เห็นชอบกับการที่รัฐบาลพิบูลสงคราม ได้ดินแดนของฝรั่งเศสในอินโดจีนมาและพร้อมที่จะคืนให้ไปสู่สถานะเดิม ซึ่งรัฐบาลฝรั่งเศสก็พอใจ แต่ที่ร้ายนักก็คือ **"ยักษ์หลับแห่งเอเชีย"** นั่นคือจีน ผู้ซึ่งถือว่า ไทยโดยรัฐบาลพิบูลสงครามได้สร้างความเคียดแค้นเอาไว้มากมาย เริ่มต้นด้วยการส่งกองทัพไทยเข้าไปในรัฐเชียงตุงจนไปยันกับกองทัพจีนในยูนาน รับรองรัฐบาลแมนจูกั๊กของเฮนรี่ฟูยี่, รับรองรัฐบาลวังจิงไจ อันเป็นรัฐบาลหุ่นของจีนที่ญี่ปุ่นตั้งขึ้นในกรุงนานกิง ภายหลังที่รัฐบาลจีนโดยเชียงไคเช็คต้องอพยพหนีญี่ปุ่นไปตั้งเมืองหลวงใหม่ที่นครจุงกิง วิทยุของรัฐบาลจีนได้โจมตีไทยอยู่เนือง ๆ และคุกคามจะบุกประเทศไทยจับตัวจอมพล ป. พิบูลสงครามและสาวกขึ้นศาลอาชญากรสงคราม ท่าทีของรัฐบาลจีนอันมีต่อรัฐบาลไทยนั้นน่าสพึงกลัวไม่น้อย ผู้แทนของรัฐที่ส่งไปยังประเทศจีน ไม่ประสบผลสำเร็จในการที่จะให้จีนเปลี่ยนท่าทีเป็นมิตรต่อประเทศไทยแต่อย่างใด แต่ถึงกระนั้นก็ยินยอมให้ไทยเดินผ่านจากแดนจีน– ไปสู่กองทัพสัมพันธมิตรในอินเดียและลังกาได้–เว้นแต่ผู้แทนของรัฐบาลแวก กำจัด พลางกูร ที่ต้องสังเวยชีวิตของตนเพื่อความอยู่รอดของชาติไทยในดินแดนจีนนั้น

ในที่สุดขบวนการเสรีไทยได้กำหนดวันหนึ่งในเดือนกันยายนเป็นวันลงมือทำการกวาดล้างญี่ปุ่น ทุกคนคอยวันนั้น วันที่คนไทย

ทุกคนจะลุกขึ้นกวาดล้างญี่ปุ่นให้พ้นแผ่นดินไทย หลังจากที่ได้กวาดล้างลิดรอนย่อย ๆ มาแล้วเป็นเวลานาน และครั้งนี้ก็คือการพิสูจน์คติที่ว่า "ตัวตายดีกว่าชาติพ่าย" อย่างแน่แท้

ตลอดเวลาของการต่อสู้เพื่อชาติครั้งนี้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ทุ่มเทความคิดและกำลังกายเสี่ยงภยันตรายรอบด้าน ไหนญี่ปุ่นซึ่งเข้ามาอยู่เต็มเมืองไทย ซึ่งจมูกไวต่อกลิ่นยิ่งกว่าอีแร้ง และไหนคนไทยที่พิศมัยต่อญี่ปุ่นจะไม่พอใจและอาจขัดขวาง ม.จ. ศุภสวัสดิ์วงศ์ สนิท สวัสดิวัฒน์ เชษฐาของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินีซึ่งเข้ามาร่วมงานกู้ชาติอยู่กับ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้กล่าวว่า "ข้าพเจ้ารู้สึกว่า หลวงประดิษฐ์ฯ ทำงานในการต่อต้านด้วยความพยายามเต็มสติกำลังความสามารถ อดทน มิได้เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย มิได้เห็นแก่ตัวและภยันตรายที่จะมาถึงตน จนพวกเราทั้งหลายที่เข้ามาจากต่างประเทศต้องพากัน ขอร้องหลายครั้งหลายคราว ให้เตรียมตัวที่จะคิดป้องกันตนเองเสียบ้าง มิฉะนั้นการงานของประเทศจะเสียหมด ถ้าหลวงประดิษฐ์ฯ เป็นอันตรายไป ตลอดเวลาหลวงประดิษฐ์ฯ มัวแต่คิดถึงความปลอดภัยของผู้อื่น กังวลถึงความปลอดภัยของพวกเจ้านายที่ทางประเทศต่าง ๆ อยากของคนอื่น ๆ ที่เกรงว่า เมื่อญี่ปุ่นจะเข้ายึดครองประเทศไทย ในที่สุดเราต้องบังคับให้หลวงประดิษฐ์ฯ กระทำตามแผนการที่รักษาความปลอดภัยของเราว่าญี่ปุ่นเข้าดีเมื่อใด หลวงประดิษฐ์ฯ จะต้องออกเดินทางไปยังที่ปลอดภัยโดยทันที...."

แต่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็ไม่พึงพอใจที่จะปฏิบัติตามคำขอร้องนั้น และถ้าตายก็ขอให้ตายด้วยกัน "ตัวตายดีกว่าชาติตาย"

ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ได้กล่าวสุนทรพจน์ต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรในโอกาสวันเปิดสมัยประชุม เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๘๘ ตอนหนึ่งของคำสุนทรพจน์นี้ มีว่า

"แม้ว่าการสงครามด้านยุโรปได้สงบลงแล้ว แต่สงครามด้านเอเซียได้ดำเนินไปอย่างดุเดือด สมรภูมิได้เข้ามาใกล้ประเทศไทย จึงเป็นหน้าที่ของประชาชนชาวไทยทุกคนที่จะต้องมีความสามัคคีร่วมมือร่วมใจกันทั้งชาติเพื่อกระทำการกอบกู้เอกราช และอธิปไตยอันสมบูรณ์ของประเทศไทยให้ดำรงคงไว้ ข้าพเจ้าจึงหวังเป็นอย่างมากว่า ท่านสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหลายคงจะได้คำนึงถึงความสำคัญในเรื่องนี้.... ขอให้ท่านทั้งหลายจงช่วยกันระงับ มุ่งบำรุงกรณียกิจเพื่อนโยบายใหญ่ อันเป็นจุดหมายปลายทางการเรียกร้องความร่วมมือร่วมใจจากประชาชนในวาระสำคัญก็ย่อมจะสำเร็จได้ด้วยดี....."

นี่เป็นคำเตือนและเป็นคำขอร้องต่อคนไทยทั้งชาติ เพื่อร่วมมือร่วมใจกันเพื่อรับสถานะการณ์เมื่อสมรภูมิเข้าใกล้และถึงประเทศไทย และจากคำสุนทรพจน์นี้ เราเห็นได้ชัดว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้สำเร็จฯ มีเจตนามุ่งหมายอย่างไร ถ้าไม่ใช่การร่วมมือร่วมใจกันกวาดล้างญี่ปุ่น เพื่อกอบกู้เอกราชของชาติไทย

ในวันนั้นเอง ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ได้เชิญประธานสภาผู้แทนราษฎรไปพบที่ทำเนียบท่าช้างวังหน้า ได้ปรารภให้ทราบสถานการณ์ของบ้านเมืองทั่ว ๆ ไป รวมทั้งสถานการณ์สงครามด้วย ทั้งได้แจ้งให้ทราบว่า ขณะนี้กองทัพญี่ปุ่นที่อยู่ในประเทศไทย กำลังติดตามสังเกตความเคลื่อนไหวของคนไทยอยู่อย่างเต็มที่ จะต้องรีบดำเนินการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีให้เรียบร้อยโดยด่วน และได้ปรารภต่อไปว่า ขณะนี้จอมพล ป. พิบูลสงคราม แม้ได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแล้ว [illegible] ผู้บัญชาการทหารสูงสุดอยู่ [illegible] หาผู้ใดให้รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีนั้นก็เกรงจะไม่มีผู้ใดกล้า [illegible] ว่าถ้าให้ นายควง อภัยวงศ์ ซึ่งดำรงตำแหน่งประธานสภาผู้แทนราษฎรอยู่รับตำแหน่งนี้แล้ว จะเหมาะสม และแจ้งให้ประธานสภาฯ ได้ทาบทามนายควง อภัยวงศ์ ไว้แล้วโดยมิได้เป็นทางการ

นายควง อภัยวงศ์ ได้รับแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๗ สิงหาคม ๒๔๘๘ เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ ในขณะที่ญี่ปุ่นกำลังจะแพ้สงครามแก่ฝ่ายสัมพันธมิตร ซึ่งมีสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศมหาอำนาจที่สุดนั้น และคนไทยเรียกว่าสัมพันธมิตร พระยาพหลพลหยุหเสนา ซึ่งมีความสำคัญต่อภาวะการเมืองในหัวเลี้ยวหัวต่อนี้เป็นอันมาก ส่วนคนอื่น ๆ ส่วนมากก็ดี หัวหน้าใหญ่ของขบวนการเสรีไทย ก็ดี ผู้กล่าวว่า รัฐบาลนี้ก็ดี รัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์ ข้าราชการทั่ว

ว่า เป็นการไม่ตรงกับความเป็นจริงและแม้ในทางกฎหมาย แต่ถ้าจะดูข้อเท็จจริงที่ปรากฏจากนโยบายของรัฐบาล ซึ่งรับรองว่าจะดำเนินการบริหารตามหลัก ๖ ประการของคณะราษฎรและนายควงได้เข้าปรึกษาหารือราชการกับผู้สำเร็จราชการ ฯ แทบทุกวัน วันละครั้งสองครั้ง ก็ยากที่จะให้เชื่อได้ว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์มีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ในรัฐบาลไม่น้อย อย่างไรก็ตามรัฐบาลก็ยังเป็นรัฐบาล ผู้สำเร็จก็ยังเป็นผู้สำเร็จและจะทำการเกี่ยวข้องใด ๆ กันก็ในเฉพาะเรื่องที่เป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติเท่านั้น แต่ประวัติศาสตร์ที่ฝรั่งเขียนไว้ให้โลกรู้มีว่า เพื่อให้นายควงมีเวลาและโอกาสแสดงศิลปในการล่อหลอกและใช้โบ้ยี่ จะเอาขาวก็ว่าเอาดำ จะเอาดำก็ว่าเอาขาว นายทวี บุณยเกตุ จึงเป็นรัฐมนตรีสั่งราชการแทนนายกรัฐมนตรี ทำงานแทนตลอดเวลา แทบไม่ได้ไปนั่งเก้าอี้ทำงานในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเลย

การที่จอมพล ป. พ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แต่ยังเป็นผู้บัญชาการทหารสูงสุดอยู่นั้นได้ก่อให้เกิดปัญหาใหญ่หลวง กล่าวคือ จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ไปตั้งมั่นอยู่ที่ลพบุรีอันเป็นเมืองทหาร มีข่าวลือแพร่สะพัดว่า จอมพล ป.รวบรวมกำลังทหารจะยกมาจัดการกับรัฐบาลที่กรุงเทพ ฯ เป็นการคุกคามรัฐบาลใหม่ ทำให้ประชาชนพลเมือง ๆ ร้อน ๆ ไปตามกัน เพราะวิงวอนว่าจะเกิดการรบราฆ่าฟันกันขึ้น

พล ร.ท. สินธุ์ กมลนาวิน ผู้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม และผู้บัญชาการทหารเรือจึงได้เสนอต่อ ดร. ปรีดี ผู้สำเร็จราชการ ฯ ว่า ต้องรีบจัดการประกาศปลด จอมพล ป. พิบูลสงคราม จากตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด โดยเร็วให้ พล.อ. พระยาเทพหัสดินพลพยุหเสนา เป็นแม่ทัพใหญ่ และ พล.ต. [illegible] สินาดโยธารักษ์ เป็นรองแม่ทัพใหญ่ เมื่อ [illegible] กล่าวแล้ว พระยาเทพหัสดินฯ ก็ได้ปลดจอมพล ป. พิบูลสงคราม จากตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด ในการเรียงจึงต้องจัดรถพยาบาลไปรับท่านไปอยู่ที่กรมผู้บัญชาการทหารเรือที่พระราชวังเดิมธนบุรีเป็นการลับ

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ลงนามในประกาศพระบรมราชโองการให้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม พ้นจากตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดและแต่งตั้งให้เป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ซึ่งเป็นตำแหน่งที่มีเกียรติสูง แต่ไม่มีอำนาจบัญชาการ พร้อมกันนี้ได้ลงนามในประกาศพระบรมราชโองการ [illegible] พระยาเทพหัสดิน ฯ เป็นแม่ทัพใหญ่และพลโท ชิต มันศิลป์ สินาดโยธารักษ์ เป็นรองแม่ทัพใหญ่ พระบรมราชโองการทั้งหมดนี้ นายทวี บุณยเกตุ เป็นผู้ร่าง และนายควง อภัยวงศ์ เป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ เมื่อลงนามแล้ว ดร. ปรีดี ได้หลบไปพำนักอยู่ ณ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ในวันประกาศพระบรมราชโองการ ทางวิทยุกระจายเสียงกรมโฆษณาการนั้น พระยาเทพหัส ฯ

ได้ประกาศคำสั่งให้บรรดานายทหารที่อยู่ในเขตจังหวัดพระนครและธนบุรีไปชุมนุมที่บริเวณวัดพระแก้ว (วัดพระศรีรัตนศาสดาราม) ในพระบรมมหาราชวัง รองแม่ทัพใหญ่ พลโท ชิต มันศิลป์ สินาดโยธารักษ์ ได้แถลงชี้แจงแทนแม่ทัพใหญ่ขอให้บรรดานายทหารทั้งปวงนั้นฟังคำสั่งแม่ทัพใหญ่และรองแม่ทัพใหญ่ ขอให้ทุกคนตั้งอยู่ในความสงบ เหตุการณ์ยังคงตึงเครียดหนักขึ้น ในวันเดียวกันนั้นเอง นายกระดวง อภัยวงศ์ พร้อมด้วยคณะออกเดินทางไปเจรจากับ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ลพบุรี เพื่อทำความเข้าใจกัน และขอร้องให้กระทำการใด ๆ ซึ่งจะกระทบกระเทือนต่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองเลย กว่าจะให้ จอมพล ป. เห็นด้วย ก็ใช้เวลาไปไม่น้อย

ในที่สุด จอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ได้ปฏิบัติตามพระบรมราชโองการและได้ออกจากลพบุรีไปพำนักอยู่ ณ บ้านที่อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี จนตลอดสงคราม ดร. ปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้สั่งให้เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังให้อำนวยความสดวกแก่ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ปรึกษาราชการแผ่นดินตามควรแก่ฐานะทุกประการ

ความพยายามของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ และหัวหน้าใหญ่ขบวนเสรีไทยเพื่อจะให้ประเทศไทยได้คืนมาซึ่งสถานะเดิมก่อนสงคราม ทุก ๆ คนได้พยายามอย่างที่สุด และนั่นก็คือ ได้ขอร้อง

หรือแจ้งไปยังกองบัญชาการสัมพันธมิตรเพื่อลงมือทำการกวาดล้างญี่ปุ่นหลายครั้งหลายหน แต่ก็ถูกขัดขวางและห้ามปรามเรื่อยมา เหตุผลของการ[illegible] ประการหนึ่งก็คือสัมพันธมิตรยังระแวงทรพากำลังเพื่อความ[illegible] ญี่ปุ่นให้ราบเสียก่อน และอีกประการหนึ่งก็คือประเทศไทยเป็นประเทศที่แพ้สงครามอยู่ภายใต้การบัญชาการของสัมพันธมิตร โดยมีอังกฤษเป็นผู้รับผิดชอบ และอังกฤษเองก็ว่าไทยเป็นผู้แพ้สงคราม การจะให้ขบวนการเสรีไทยกู้ชาติตนเองเสียก่อน อาจจะทำให้ทางปีบังคับไทยในโอกาสต่อไปลำบากขึ้นก็อาจเป็นได้

ตอนที่ ๓

ถวายความปลอดภัยและเทิดพระบรมวงศานุวงศ์

ในระยะนี้สงครามได้ทวีความรุนแรงขึ้นกว่าแต่ก่อน ทุกหนทุกแห่งที่มีญี่ปุ่นอยู่ หรือที่ที่ญี่ปุ่นใช้ประโยชน์ ที่นั่นจะต้องถูกทำลายโดยลูกระเบิดจากเครื่องบินของสัมพันธมิตร ดร.ปรีดี พนมยงค์ ในนามของ "รู๊ธ" หัวหน้าใหญ่ของขบวนการเสรีไทย ได้ขอร้องไปยังกองบัญชาการของสัมพันธมิตรเพื่อที่จะให้ทิ้งระเบิดทำลายเฉพาะจุดยุทธศาสตร์เท่านั้น แต่เมื่อเหตุการณ์รุนแรงขึ้น เช่นในกรณีที่ปรากฏว่า เครื่องบินสัมพันธมิตรได้ทิ้งระเบิดลงในวังหลวง โดยความผิดพลาดของนักบิน และต่อมากองบัญชาการสัมพันธมิตรได้แสดงความเสียใจในความผิดพลาดมายัง "รู๊ธ" หัวหน้าในขบวนการเสรีไทย แต่ถึงกระนั้น ชาวัญของราษฎรไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้มีเงินทองและเจ้านายส่วนมากก็ได้เริ่มไม่สู้ดีเสียแล้ว สำหรับท้าวเจ้านายนั้น ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้จัดให้เจ้านายเหล่านั้นอพยพหลบภัยไปพำนักอยู่ ณ พระราชวังบางปะอิน และได้ถวายการอารักขาดูแลอย่างดียิ่ง เจ้านายที่ยังเยาว์อยู่ในระหว่างการศึกษาเล่าเรียน ดร.ปรีดี พนมยงค์ ก็จัดให้มีครูมาอาจารย์ถวายพระอักษรเพิ่มเติมมา มิให้เสียการศึกษาเล่าเรียน ยิ่งกว่านั้นยังปรากฏอีกว่า ดร.ปรีดี พนมยงค์ในตำแหน่งผู้สำเร็จราชการได้เซ็นเงินบีและเงินสิเสอดสมทบให้แก่เจ้านายบางพระองค์ที่ขาดแคลน

จะให้ เพราะเจ้านายเหล่านั้นได้ทำคุณประโยชน์ให้แก่ชาติบ้านเมืองเป็นอันมาก การกระทำครั้งนี้ทำให้ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ได้รับการตำหนิอย่างมากแต่ก็เป็นเรื่องที่นานมาแล้ว

เมื่อสงครามได้เกิดขึ้นในวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๔ นั้น สมเด็จพระศรีสวรินทิรา พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า และเจ้านายหลายพระองค์ประทับอยู่ ณ ตำหนักในเขตวังโรงพยาบาลศิริราช ซึ่งควรเป็นสถานที่ที่ปลอดภัย แต่แล้ว

"๓ เดือนผ่านไปลูกระเบิดลงที่เกาะสีชังและรอบ ๆ เกาะ เกาะสีชังนั้นมิได้อยู่ห่างจากศิริราชาเท่าใดนัก ทำให้ดูน่าสพรั่นพรึง ท่านผู้ควบคุมขบวนเสด็จจึงนำความเข้ามาทูลประธานผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา..... ทรงตรัสว่า "เรื่องนั้นน่ะรออีก ๓ วันก่อยมาฟัง เพราะท่านปรีดีได้บอกเอาไว้ว่าถ้าถึงคราวอพยพสมเด็จพระพันวัสสา ท่านปรีดีจะถวายเอง

.....ในที่สุดเสด็จ ฯ ก็เสด็จจากโรงพยาบาลศิริราช ประทับที่โรงพยาบาลจังหวัดพระนครศรีอยุธยา พร้อมด้วยผู้ใกล้ชิด องค์เจ้าวาปี ประทับรักษาพระองค์อยู่ต่อไป พนมยงค์มารับเสด็จ และเชิญเสด็จประทับในเรือ พาสแสงจันทร์ นำเรือไปจอดที่ท่าราชวรดิฐ ๑๕ วันเพื่อรอการจัดที่ประทับที่อยุธยา (จักหล่าวมังคัง)

ที่อยุธยา ดร.ปรีดี และภรรยาได้เข้าเฝ้าแหนกราบทูลซักถามถึงความสะดวกสะบายอยู่เป็นเนืองนิจ.....ทรงมีพระราชปฏิสันฐานด้วยเป็นอย่างดี.....ตรัสซักถามถึงที่พัก และเมื่อทรงทราบว่าพักอยู่ที่คุ้มขุนแผน ก็ทรงหันไปทางข้าหลวง ตรัสสั่งว่า "ดูข้าวปลาให้เขากินเนาะ"

เวลาเย็น ๆ ผู้สำเร็จราชการ ๆ ก็เชิญเสด็จประทับรถยนต์ประพาสรอบ ๆ เกาะ....." หลานฉันยังเด็กนะ ฝากด้วย" เป็นพระกระแสพระราชดำรัสครั้งหนึ่ง ผู้สำเร็จราชการ ๆ ก็กราบทูลตนเองพระราชประสงค์เป็นอย่างดีด้วยความเคารพ.....

วันหนึ่งที่วัดมงคลบพิตร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สมเด็จตรัสว่า "ฉันจะไปบีตทอง" ตรัสแล้วเสด็จไปทรงซื้อทองที่วางขายอยู่ในบริเวณนั้น เมื่อเสด็จไปถึงองค์พระ ปรากฏว่าทรงบีตไม่ถึง ผู้สำเร็จราชการ ๆ จึงกราบทูลว่า "ข้าพระพุทธเจ้าจะไปบีตถวาย" สมเด็จประทานทองให้ไปพร้อมตรัสว่า "เอาไปเถอะ คนที่ทำบุญด้วยกัน ชาติหน้าก็เป็นญาติกัน" เล่าลือกันว่า กระแสพระราชดำรัสนั้น ทำให้ผู้สำเร็จราชการซาบซึ้งมาก.....

ประทับอยู่อยุธยาได้ ๓ เดือน ก็ต้องทรงย้ายพระใหม่ เพราะเกิดพายุใหญ่ พัดเอาหลังคาที่ประทับพัง ต้องเสด็จกลับเข้าสู่พระนครแต่มิได้ไปประทับที่วังสระปทุม เพราะบริเวณนั้นมีสภาพเป็นดงญี่ปุ่น เสด็จประทับที่พระตำหนักในพระบรมมหาราชวัง

สมเด็จ ๆ ประทับอยู่ในพระบรมมหาราชวังได้ ๖ เดือน ก็ต้องตกพระทัยอย่างยิ่ง เพราะวันหนึ่งได้มีการทิ้งระเบิดในพระนครครั้งใหญ่ ลูกระเบิดลงที่บางกอกน้อย วัดสุทัศน์ ๆ และในพระบรมมหาราชวังลงที่พระที่นั่งบรมพิมาน และพระที่นั่งอมรินทร์วินิจฉัย อันอยู่ขวาซ้ายของพระตำหนักที่ประทับไม่กี่เส้น

การทิ้งระเบิดโดยเครื่องบินสัมพันธมิตร [illegible] ขบวนเสรีไทยไม่พอใจอย่างที่สุด เพราะได้เตือนไปหลายครั้งแล้วว่า ให้นักบินระมัดระวังให้ดี อย่าให้ผิดเป้าหมาย โดยเฉพาะบรมมหาราชวัง วัดวาอาราม และบ้านเมืองอาศัย คือทั้งที่จุดที่ขบวนการเสรีไทยแจ้งให้ทราบแล้วแท้ ๆ นั่นเอง จึงได้ส่งวิทยุประท้วงอย่างรุนแรงไปยังรัฐบาลของผู้นำสัมพันธมิตรทันที คำตอบที่ได้รับคือ ขอโทษและรับรองว่าจะระมัดระวังไม่ให้ผิดพลาดอีก แล้ว...

ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์จึงเชิญเสด็จหนีภัยไปประทับอยู่ที่พระราชวังบางปะอิน (อีกครั้งหนึ่ง) โดยทอดเรือพระที่นั่งพระพาสแสงจันทร์ให้เป็นที่ประทับอยู่หน้าพระที่นั่งวโรภาศ พระองค์เจ้าพวงสร้อยสอางค์ประทับที่ [illegible] ของสมเด็จ ๆ พระองค์เจ้าประดิษฐาสารีประทับที่พระที่นั่งเทพอัสดร สมเด็จเข้าเฝ้าแหนพระยานรีศรา ประทับที่ "เก้าห้อง" พระองค์เจ้าอาทร ๆ ประทับที่ตำหนักพระราชชายา ข้าราชการบริพารก็พักตามเรือนเล็กตำหนักน้อยทั่วกันไป

ม.จ.พูนพิศมัย ดิศกุล และม.จ.พัฒนายุ ดิศกุล ประทับที่วัดนิเวศธรรมประวัติ ตรงข้ามพระราชวัง พระราชวังบางปะอินก็กลับมีคนเข้าไปมีชีวิตขึ้นเป็นบ้าง

ผู้สำเร็จราชการนั้นจอดเรือทะมัดแห่งแสงอยู่ที่หน้าสภาคารราชประยูร อันเคยเป็นที่ประทับของสมเด็จเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมงกุฎราชกุมาร เขตพระราชวังบางปะอินก็เป็นเขตพระราชฐานโดยแท้จริง ผู้ใดจะกล้ำกรายเข้าไปไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นพลเรือนหรือทหารทั้งทางไทยทั้งญี่ปุ่น

พระบารมีของสมเด็จ ฯ แผ่รอบบางปะอินเป็นที่ร่มรื่นอยู่นานถึงเก้าเดือน

ชาวบ้านในแถบนั้นก็กลับมีขวัญดี ชวนกันมาเฝ้าหาอะไรแสดงถวายให้ทอดพระเนตร เพื่อทรงพระสำราญ.....บางวันก็มาแข่งเรือถวายให้ทอดพระเนตร บางวันก็มาเล่นเพลงเรือ บางคืนก็มารำวงถวาย เพราะการรำวงในสมัยนั้นแพร่หลายมาก

ทางราชการเองก็ได้หยุดวันพุธครึ่งวัน เพื่อข้าราชการได้หัดรำวงกัน สมเด็จ ฯ ก็พระราชทานผ้าห่ม เสื้อผ้า แก่เขาเหล่านั้น ของเหล่านี้ในสมัยสงครามแพงมากที่สุด แต่ผู้สำเร็จราชการจัดหามาถวาย.....

ผู้สำเร็จราชการก็หมั่นเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอยู่เสมอจนเจ้านายที่ตามเสด็จที่เคยไม่โปรดก็เริ่มโปรด เสด็จพระองค์ประดิษฐา

เคยตรัสเล่าให้ผู้เขียนฟังวันหนึ่งว่า "ผู้สำเร็จ ฯ นี่เขาดีนะ เมื่อวานเขาเดินผ่านมาเห็นขุดดินปลูกต้นไม้อยู่ เขาว่าดีได้ออกกำลัง

ผู้สำเร็จราชการนั้นทุกครั้งที่มาเฝ้า จะทรงต้อนรับอย่างดี เคยตรัสด้วยว่า "พ่อคุณ ฝากหลานด้วยนะ พ่อคุณเมาทำบุญกับคนแก่นี่ พ่อได้กุศล" ผู้สำเร็จ ฯ ก็รับพระราชเสาวณีย์ด้วยกิริยามารยาทอันงดงาม เจ้านายทั้งหลายเห็นใจ ในการที่ผู้สำเร็จ ฯ มาอยู่ใกล้ชิดเป็นประจำ ทำให้อุ่นพระทัยทั่วกัน แต่ไม่มีใครกล้าพระยงค์ไปเฝ้าเกินจะทราบว่า ภายในสภาคารราชประยูร อันเป็นที่พักของผู้สำเร็จ ฯ นั้นคือสถานที่บัญชาการเสรีไทยภายในประเทศ มีเครื่องรับส่งวิทยุอันทันสมัยอยู่ชั้นล่างอย่างมิชิด"*

"ในภายหลังที่ประทับหลบภัยอยู่ ณ พระราชวังบางปะอินนี้ วันหนึ่งภัยก็เยี่ยมกรายเข้ามาถึง กล่าวคือ เครื่องบินของอังกฤษบินไปทางบางปะอินและทิ้งระเบิดด้วย แต่เคราะห์ดีไม่มีผู้ใดเป็นอันตราย แต่เสียงระเบิดนั้นน่าสพึงกลัวไม่น้อย [illegible] เสรีไทยก็ต่อว่า พันตรีปรีดี ยิ่งภาระ ผู้รับผิดชอบประสานงานกับกองทัพสัมพันธมิตรในการทิ้งระเบิดนี้อย่างรุนแรง และให้วิทยุส่งคำประท้วงอย่างรุนแรงไปประท้วงต่อรัฐบาลอังกฤษ

* สมภพ จันทรประภา - "สมเด็จพระศรีพัชรินทิรา" จากหนังสือเล่มนี้ ๒
อัปภัศรา เทวกุล

อังกฤษทันที ทางการอังกฤษจึงมีโทรเลขตอบขอโทษและรับรองว่าจะพยายามมิให้เกิดความพลาดพลั้งอย่างนี้ขึ้นอีก"**

การทิ้งระเบิดจากเครื่องบินบี ๒๙ ที่ใช้ขณะนั้น ให้ถูกเป้าหมายนั้นทำไม่ได้ง่ายนัก เพราะเครื่องบินต้องระวังกระสุนปืนต่อสู้อากาศยานของไทยญี่ปุ่นซึ่งยิงออกไปจากพื้นดินตามจุดยุทธศาสตร์ต่าง ๆ หรือไม่ก็เครื่องบินขับไล่ของไทยและญี่ปุ่นอีกด้วย

"การที่เสรีไทย โดยเฉพาะหัวหน้าเสรีไทยได้แสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ ถวายความอารักขาให้พ้นภัยสงครามครั้งนั้น สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าได้ทรงซาบซึ้งพระทัยดี และเมื่อสิ้นสงคราม ได้รับสั่งเรียกนายปรีดี พนมยงค์ไปที่ประทับและขอบใจ ซึ่งคณะเสรีไทยถือว่าเป็นพระมหากรุณาธิคุณเป็นอย่างยิ่ง"**

นับตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ เป็นต้นมา เมืองไทยเราได้มีกบฏภายในพระราชอาณาจักรหลายครั้งหลายหน เริ่มด้วยกบฏพระองค์เจ้าบวรเดชยกทับมารบกับรัฐบาลในปี ๒๔๗๖ ต่อมาในปี ๒๔๗๘ ก็มีการกบฏอีกครั้งหนึ่ง กับในปี ๒๔๘๗ ขณะที่ พอ. หลวงพิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ก็เกิดกบฏอีกครั้งหนึ่ง ทั้ง ๓ ครั้งนี้รัฐบาลได้ปราบปรามจับกุม และตั้งศาลพิเศษขึ้นชำระคดีพิพากษาจำคุกตามโทษานุโทษทุก

** ไวย อึ้งภากร -- พระบรมวงศานุวงศ์และขบวนการเสรีไทย

ครั้ง ตามคำพิพากษาของศาลพิเศษเมื่อ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๔๘๒ จำเลยคนสำคัญที่สุดคือพระบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทร ถูกศาลพิพากษาให้ประหารชีวิตแต่ได้รับความปรานี ลดโทษให้คงจำคุกไว้ตลอดชีวิต นอกจากนั้นก็มี พลโท พระยาเทพหัสดิน พลเรือ ม.จ. วงศ์นิรชร เทวกุล พระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ (ม.ร.ว. ประยูร อิศรศักดิ์) ม.ร.ว. นิมิตมงคล นวรัตน์ พันเรือเอก อภิบาลภูวนารถ (สังข์ นาคะวัจนะ) น.ต. พระ[illegible] ดร. โชติ คุ้มพันธ์ ฯลฯ ก็ถูกพิพากษาให้จำคุก [illegible] นาทนั้น ได้ถูกยศถอดจากยศและฐานันดรศักดิ์ [illegible] เรียกคืนเครื่องราชอิสริยาภรณ์ [illegible] พระราชทานเหมือนเดิม [illegible] ณ อยุธยา" ดร. ปรีดี พนมยงค์ [illegible] สงคราม พ้นจากตำแหน่งนายก[illegible] ถึงเมื่อใด ก็จะได้ขจัดความชุ่นข้องหมองใจระหว่างรัฐบาลและผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ กับเข้าใจกันดีขึ้น พระบรมวงศานุวงศ์ก็จะได้ปกครองบ้านเมืองต่อไป และให้เป็นไปตามพระราชอัธยาศัยที่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทศุภสวัสดิ์วงศ์นเรนทร สวัสดิวัฒน์ ทั้งกล่าวแล้ว.....นั้นเถิด อภัยโทษและนิรโทษกรรม แก่บรรดานักโทษการเมือง และนับนี้โอกาสต่อไปรอนั้นได้มาถึงแล้ว ดร. ปรีดี พนมยงค์ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ [illegible] ปรีดี บุณยเกตุ อีกครั้งหนึ่ง

เพื่อดำเนินการ ให้เป็นไปตามความตั้งใจโดยรวดเร็ว แต่แล้วเรื่องก็ไปติดที่ พล ต.อ. อดุล อดุลเดชจรัส (หลวงอดุลย์ฯ) อธิบดีกรมตำรวจ ซึ่งเป็นหนึ่งในคณะผู้ร่วมก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ เพราะกบฏทั้งหลายถูกจับกุม สอบสวน นำส่งศาลตามคำสั่งของหลวงอดุลย์ การพึ่งความเห็นจากหลวงอดุลย์ฯ และดำเนินการให้เหมาะสม ย่อมเป็นการขจัดปัญหาทั้งหลายได้ ขณะนั้นหลวงอดุลย์ฯ เป็นหัวหน้าคนสำคัญของขบวนการเสรีไทยด้วยผู้หนึ่ง ดร. ปรีดี พนมยงค์และนายทวี บุณยเกตุ จึงหารือเรื่องอภัยโทษ นิรโทษกรรมนี้กับหลวงอดุลย์ และเมื่อเห็นพร้อมกันแล้ว ดร. ปรีดี พนมยงค์ก็มอบให้นายทวี บุณยเกตุ เป็นผู้ร่างกฎหมายอภัยโทษและนิรโทษกรรมแก่บรรดาผู้ต้องหาทางการเมืองทุกคน และได้ประกาศเฉลิมขวัญประชากรของชาติ และเพื่อเป็นการแสดงพระมหากรุณาธิคุณในพระสมเด็จพระบาทเจ้าอยู่หัว จึงได้ประกาศใช้พระราชกฤษฎีกาอภัยโทษ มีผลบังคับตั้งแต่ วันที่ ๒๘ กันยายน ๒๔๘๖ เป็นต้นไป

โดยผลของพระราชกฤษฎีกานี้ บรรดาผู้มีชื่อข้างต้นก็ได้รับการปลดปล่อยเป็นอิสระทุกคน พระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ (ม.ร.ว. ประยูร อิศรศักดิ์) อดีตสมุหเทศาภิบาลและอดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช เมื่อได้รับการปลดปล่อยจากคุกบางขวาง ก็ตรงมาเยี่ยมผู้สำเร็จราชการแทน

พระองค์ที่ทำเนียบท่าช้าง พร้อมกับมอบของขวัญชิ้นหนึ่งให้ [illegible] ขวัญนั้นคือบทสักรวาที่ท่านเขียนขึ้นในคุก หนังที่ใช้[illegible] ว่าได้รับการอภัยโทษและนิรโทษกรรม บทสักรวาของเจ้าพระยาอุดมฯ มีว่า

"สักวาเรียกว่าเหี้ยเป็นธรรม
นิรภาษผู้ทำบาปกรรมก็เห็นหา
ให้พ้นทุกข์ทรมานการวิญญา
หลุดออกมาจากคุกขุมนรเอย"

ดร. ปรีดี พนมยงค์ แจ้งให้เจ้าพระยาอุดมฯ ทราบว่า นายทวี บุณยเกตุ เป็นหัวแรงในการอภัยโทษ และนิรโทษกรรมนี้ ขอให้ท่านแปลี่ยนคำว่า "เรียนเหี้ย" ให้เป็น "นาย บุณยเกตุ" เสียเถิด และขอให้ท่านช่วยอธิบายให้ผู้ที่ไม่ทราบทราบถึงความดีของนายทวี บุณยเกตุในเรื่องนี้ด้วย ต่อมาอีกหลายวันต่อมา พระยาเทพหัสดิน อีกท่านหนึ่งได้ไปพบ ดร. ปรีดี พนมยงค์ และแจ้งว่าได้ทราบความจริงแล้วว่า นายทวี บุณยเกตุเป็นหัวแรงสำคัญในเรื่องนี้

ครั้นมาถึงวันที่ ๒๐ กันยายน ๒๔๘๗ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ก็ได้ลงนามในประกาศฉบับหนึ่งดังต่อไปนี้

* Regent–ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

ประกาศ

ให้นายรังสิตประยูรศักดิ์ รังสิต ณ อยุธยา กลับดำรงฐานะและฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ตามเดิม

ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล
ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

(ตามประกาศประธานสภาผู้แทนราษฎร ลงวันที่ ๑ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๗)

ปรีดี พนมยงค์

โดยที่ได้มีประกาศพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้ถอดพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนชัยนาทนเรนทร ออกจากยศและฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ กับให้เรียกคืนเครื่องราชอิสริยยศและเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ได้รับพระราชทานทั้งสิ้น เนื่องจากต้องถูกลงโทษตามคำพิพากษาในคดีกบฏตามประกาศลงวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๔๘๔ นั้น

ครั้นในโอกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนม์พรรษาปี ๒๔๘๖ โดยคำแนะนำของกระทรวงมหาดไทยและด้วยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี ตลอดจนกรรมการศาลพิเศษ และผู้เกี่ยวข้องในการลงโทษ ได้พิจารณาเห็นพ้องกันเป็นเอกฉันท์ให้นำความกราบบังคมทูลขอพระราชทานอภัยโทษ ซึ่งคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในพระปรมาภิไธย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พิจารณาแล้วเห็น

เป็นการสมควร จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานอภัยโทษให้พ้นโทษไป ตั้งแต่วันที่ ๒๘ กันยายน ๒๔๘๖ นั้นแล้ว

นับแต่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานอภัยโทษให้นายรังสิตประยูรศักดิ์ รังสิต ณ อยุธยา พ้นโทษไปแล้ว ปรากฏว่า นายรังสิต ประยูรศักดิ์ รังสิต ณ อยุธยา ได้บำเพ็ญกรณีกิจและดำรงตนในทางที่ชอบ ในฐานะเป็นพลเมืองดีอยู่ตลอดมา

อนึ่ง ในส่วนพระองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น เมื่อก่อนที่สมเด็จพระราชบิดาจะได้สิ้นพระชนม์ได้ทรงฝากฝังมอบพระราชกิจให้นายรังสิต ประยูรศักดิ์ รังสิต ณ อยุธยา ถวายอุปการะสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว นายรังสิตประยูรศักดิ์ รังสิต ณ อยุธยา ก็ได้ถวายความอุปการะสนองพระราชประสงค์ สมดังที่สมเด็จพระราชบิดาได้ตั้งพระทัยไว้ทุกประการ

เมื่อปรากฏว่า นายรังสิตประยูรศักดิ์ รังสิต ณ อยุธยา ได้บำเพ็ญกรณีกิจและดำรงตนในทางที่ชอบ ภายหลังที่ได้พระราชทานอภัยโทษแล้ว จึงเป็นการสมควรที่จะสถาปนา นายรังสิตประยูรศักดิ์ รังสิต ณ อยุธยา ให้กลับสู่ฐานะและฐานันดรศักดิ์ตามเดิม

ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงให้สถาปนานายรังสิตประยูรศักดิ์ รังสิต ณ

อยุธยา ตำรงฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์ พร้อมทั้งพระราชอิสริยยศ และพระราชทานยศ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่เคยได้รับพระราชทานอยู่แต่เดิมทุกประการ ทั้งนี้ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ขอให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์กรมขุนชัยนาทนเรนทร ทรงบำเพ็ญพระองค์ สมดังที่เป็นพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ ตั้งมั่นอยู่ในความซื่อสัตย์สุจริตต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญทุกประการ เทอญ

ประกาศ ณ วันที่ ๒๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๗
เป็นปีที่ ๑๑ ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

ทวี บุณยเกตุ

รัฐมนตรี

ในครั้งนั้นนับตั้งแต่ครึ่งหลังของปี ๒๔๘๗ เป็นต้นมา บทบาทของคณะผู้รักชาติ อันมีขบวนการเสรีไทยเป็นผู้นำในการที่จะปลดแอกญี่ปุ่นก็มีมากขึ้นเป็นลำดับ ชายฉกรรจ์ผู้รักชาติกลุ่มแล้วกลุ่มเล่า ถูกส่งโดยเรือดำน้ำบ้าง เครื่องบินทะเลบ้าง ออกไปศึกษาวิชาทหารที่กองบัญชาการของสัมพันธมิตรที่แคนดี (ลังกา) บ้าง ที่กัลกัตตา (อินเดีย) บ้าง และกองบัญชาการของสัมพันธมิตรก็ได้ส่งนายทหารที่เป็นเทศและเป็นไทยพร้อมด้วยสรรพอาวุธสมัยใหม่ ทางอากาศมาฝึกสอนวิชารบให้แก่บรรดาพลพรรคขบวนการเสรีไทยในประเทศ ซึ่งมีอยู่เกือบทั่วราชอาณาจักร ภายในกรุงเทพฯ เอง กองทหารในขบวนการเสรีไทย ได้ขุดหลุมบังเกอร์พร้อมด้วยเครื่องกีดขวางตามจุดยุทธศาสตร์ต่าง ๆ ขึ้นมากมายหลายแห่ง จนญี่ปุ่นเองก็สงสัยนักหนา ก็น่าสงสัยอยู่หรอก.....เพราะเมื่อไม่นานมานี้เครื่องบินสัมพันธมิตรก็ได้มาทิ้งเวชภัณฑ์ ๒๐ กว่าร่มที่ห้องสนามม้าให้แก่ทหารไทย เหตุการณ์ตึงเครียดขึ้นทุกวัน ๆ ประชาชนชาวไทยในกรุงเอง โดยทั่วไปก็อยู่ในลักษณะใจสั้นเข้าทุกที เพราะไม่ทราบว่าอะไรจะเกิดขึ้น และรู้ธหัวหน้าขบวนการเสรีไทยก็ได้ทราบข่าวมาว่าญี่ปุ่นเตรียมจะยึดประเทศไทยแล้วนั่นหมายถึงเลือดจะต้องนองแผ่นดิน

วันที่คนไทยเลือดนักรบรอคอย ช่างมาถึงช้าเหลือเกิน และไม่มีใครที่คาดหรือนึกว่าสงครามจะสงบลงอย่างง่าย ๆ เพราะความทรหดและความเป็นนักรบของชาติญี่ปุ่นมีเพียงใดย่อมเป็นที่ประจักษ์กันอยู่ทั่วไปแล้ว แต่แล้วเมื่อวันที่ ๕ สิงหาคม ๒๔๘๘ มาถึง เมืองฮิโรชิมา ก็ถูกทำลายโดยระเบิดปรมาณูจากเครื่องบินอเมริกันบินไปประมาณ ๒๑๐,๐๐๐ คน และอีก ๔ วันต่อมาเมือง นางาซากิ ก็ได้รับทำนองเดียวกัน ชาวญี่ปุ่นสั้นสะเทือน และยอมแพ้ จนถึงวันที่ ๑๔ สิงหาคม ก็ต้องยอมแพ้ และเป็นการยอมแพ้อย่างไม่มีเงื่อนไข เช่นเดียวกันกับเสียหายรัก.....เยอรมนี

ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อนี้ ประเทศไทยจะอยู่ในฐานะเช่นไร ราษฎรไทยรู้แต่เพียงว่า เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๔๘๕ รัฐบาลโดยจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกได้ประกาศสงครามกันบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกา ทั้งได้ทำสัญญาเป็นสหายศึกกับญี่ปุ่น บัดนี้ญี่ปุ่นแพ้แล้ว ไทยเล่าจะอยู่ในฐานะเช่นไร ไทยต้องแพ้ด้วย แพ้ทางเดียวเท่านั้น ขวัญของราษฎรไทยมืดมนธ์เสียจริงๆทุกๆ วิเคราะห์ของการคลอย ของการวย และเตรียมตัวหลบหลีกให้พ้นจากที่ทหารข้าศึกจะเข้ามายึดครองประเทศ เรื่องมันจะเข้าบทพระราชนิพนธ์ "ใครมาเป็นเจ้าเข้าครอง เขาจะต้องบังคับขับไส เดียวเข็นเย็นค่ำร่ำไป ตามวิสัยเชิงเช่นผู้เป็นนาย ฯลฯ" เสียแล้ว ถ้าเป็นเช่นนั้น ไทยก็จะต้องกลายเป็นทาษ

ถ้าหากไทยได้ลงมือกวาดล้างญี่ปุ่น อย่างที่อิตาลีได้ปราบเยอรมัน บางทีการคืนเข้าสู่สถานะเดิมของประเทศไทยคงจะไม่ยากเย็นนัก แต่นี่วันนั้นยังมาไม่ถึง และจะไม่มีมาถึง เรื่องฐานะของประเทศไทยนี่แหละที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ต้องใช้ความพยายามอย่างที่สุด สุดความสามารถ เนื่องจากเขตประเทศไทยอันเป็นยุทธภูมิส่วนนี้ขึ้นอยู่กับกองบัญชาการพันธมิตรอาเซียอาคเนย์อันเป็นฝ่ายอังกฤษ และมี ลอร์ด หลุยส์ เมาท์แบตแตน เป็นผู้บัญชาการ ทั้งอังกฤษก็ได้ประกาศสงครามตอบแทนกับไทย ราษฎรส่วนน้อยที่ได้ทราบถึงเรื่ององค์การต่อต้าน และการต่อต้านของขบวนเสรีไทย อันมี ดร. ปรีดี พนมยงค์ดำเนินการมาตลอดเวลา และส่วนใหญ่ก็มีความปรวิตกความมืดมนธ์เท่านั้น

ตอนที่ ๔

สู่สันติภาพ

๒ วันของการสิ้นหวัง แล้ววันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๔๘๘ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ในพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว **ได้ประกาศสันติภาพ**

"โดยที่ประเทศไทยเคยดำเนินโยบายอันแน่วแน่ที่จะรักษาความเป็นกลางอย่างเคร่งครัด และจะต่อสู้การรุกรานของต่างประเทศทุกวิถีทาง ดังปรากฏเห็นได้ชัดจากการที่ได้ปฏิบัติตามกำหนดหน้าที่คนไทยในเวลารบ เมื่อ พ.ศ. [illegible] ตามความจำนงอันแน่วแน่ดังกล่าวนี้ได้แสดงให้เห็นประจักษ์แก่ใจเมื่อญี่ปุ่นได้ยาตราทัพเข้าในดินแดนประเทศไทย [illegible] ธันวาคม ๒๔๘๔ โดยได้มีการต่อสู้การรุกรานด้วยกำลังและทหารต่างๆ ประชาชนพลเมืองได้เสียชีวิตไปในการนี้เป็นอันมาก

เหตุการณ์อันปรากฏเป็นสักขีพยานมาแล้วแสดงให้เห็นอย่างแจ่มแจ้งว่า การประกาศสงครามเมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๔๘๕ ต่อบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกาตลอดทั้งการกระทำทั้งหลายซึ่งเป็นปฏิปักษ์ต่อสันติประชาธิปไตย เป็นการกระทำอันผิดจากเจตนารมณ์จำนงของประชาชนชาวไทย และฝ่าฝืนขัดขืนต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญและกฎหมายบ้านเมือง ประชาชนชาวไทยทั้งมวลใน

และภายนอกประเทศซึ่งอยู่ในฐานะที่จะช่วยเหลือสนับสนุนสหประชาชาติ ผู้ที่จะให้มีสันติภาพในโลกนี้ ได้กระทำการทุกวิถีทางที่จะช่วยเหลือสหประชาชาติ ส่วนมากย่อมทราบอยู่แล้ว ทั้งนี้เป็นการแสดงเจตน์จำนงของประชาชนชาวไทยอีกครั้งหนึ่ง ที่ไม่เห็นด้วยต่อการประกาศสงครามและการกระทำอันเป็นปฏิปักษ์ต่อสหประชาชาติดังกล่าวแล้ว

บัดนี้ประเทศญี่ปุ่นได้ยอมปฏิบัติตามคำประกาศของสหรัฐอเมริกา บริเตนใหญ่ จีน และสหภาพโซเวียต ซึ่งได้กระทำ ณ นครปอตสดัมแล้ว สันติภาพจึงกลับคืนมาสู่ประเทศไทย อันเป็นความประสงค์ของประชาชนชาวไทย

ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงขอประกาศโดยเปิดเผยแทนประชาชนชาวไทยว่า การประกาศสงครามต่อสหรัฐอเมริกาและบริเตนใหญ่เป็นโมฆะ ไม่ผูกพันประชาชนชาวไทย ในส่วนที่เกี่ยวกับสหประชาชาติ ประเทศไทยได้ตัดสินใจที่จะให้กลับคืนมาซึ่งสัมพันธไมตรีอันดี อันเคยมีมากับสหประชาชาติเมื่อก่อนวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๔ และพร้อมที่จะร่วมมือเต็มที่ทุกทางกับสหประชาชาติในการสถาปนาเสถียรภาพในโลกนี้

ปรรดาดินแดน ซึ่งญี่ปุ่นได้มอบหมายให้ไทยครอบครอง คือรัฐกลันตัน, ตรังกานู, ไทรบุรี, ปลิส เชียงตุงและเมืองพานก็น ประเทศไทยมีความปรารถนาที่จะได้ดินแดนเหล่านี้ และพร้อมที่จะจัดการเพื่อส่งมอบ ในเมื่อบริเตนใหญ่พร้อมที่จะรับมอบไป

ส่วนบรรดาบทกฎหมายอื่นใด ๆ อันมีผลเป็นปฏิปักษ์ต่อสหรัฐอเมริกา บริเตนใหญ่ และ เครือจักรภพนั้น ก็จะได้พิจารณายกเลิกไปในภายหน้า บรรดาความเสียหายอย่างใด ๆ จากกฎหมายเหล่านั้น ก็จะได้รับชดใช้โดยชอบธรรม

ในที่สุดนี้ ขอให้ประชาชนชาวไทยทั้งหลายตลอดจนชาวต่างด้าวซึ่งอยู่ในราชอาณาจักรไทยจงตั้งอยู่ในความสงบและไม่กระทำการใด ๆ อันเป็นการก่อกวนความสงบเรียบร้อย พึงยึดมั่นในอุดมคติ ซึ่งได้วางไว้ในข้อตกลงของสหประชาชาติ ณ นครซานฟรานซิสโก

ประกาศ ณ วันที่ ๑๖ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๘

เป็นปีที่ ๑๒ ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

ทวี บุณยเกตุ

รัฐมนตรี

เพื่อดำเนินการ ให้เป็นไปตามความตั้งใจโดยรวดเร็ว แต่แล้วเรื่องก็ไปติดที่ พล ต.อ. อดุล อดุลเดชจรัส (หลวงอดุลย์ฯ) อธิบดีกรมตำรวจ ซึ่งเป็นหนึ่งในคณะผู้ร่วมก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ เพราะกบฏทั้งหลายถูกจับกุม สอบสวน นำส่งศาลตามคำสั่งของหลวงอดุลย์ การฟังความเห็นจากหลวงอดุลย์ฯ และดำเนินการให้เหมาะสม ย่อมเป็นการขจัดปัญหาทั้งหลายได้ ขณะนั้นหลวงอดุลย์ฯ เป็นหัวหน้าคนสำคัญของขบวนการเสรีไทยด้วยผู้หนึ่ง ดร. ปรีดี พนมยงค์และนายทวี บุณยเกตุ จึงหารือเรื่องอภัยโทษ นิรโทษกรรมนี้กับหลวงอดุลย์ และเมื่อเห็นพร้อมกันแล้ว ดร. ปรีดี พนมยงค์ก็มอบให้นายทวี บุณยเกตุ เป็นผู้ร่างกฎหมายอภัยโทษและนิรโทษกรรมแก่บรรดาผู้ต้องหาทางการเมืองทุกคน และได้ประกาศเฉลิมขวัญประชากรของชาติ และเพื่อเป็นการแสดงพระมหากรุณาธิคุณในพระสมเด็จพระบาทเจ้าอยู่หัว จึงได้ประกาศใช้พระราชกฤษฎีกาอภัยโทษ มีผลบังคับตั้งแต่ วันที่ ๒๘ กันยายน ๒๔๘๖ เป็นต้นไป

โดยผลของพระราชกฤษฎีกานี้ บรรดาผู้มีชื่อข้างต้นก็ได้รับการปลดปล่อยเป็นอิสระทุกคน พระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ (ม.ร.ว. ประยูร อิศรศักดิ์) อดีตสมุหเทศาภิบาลและอดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช เมื่อได้รับการปลดปล่อยจากคุกบางขวาง ก็ตรงมาเยี่ยมผู้สำเร็จราชการแทน

พระองค์ที่ทำเนียบท่าช้าง พร้อมกับมอบของขวัญอันหนึ่งให้ [illegible] ขวัญนั้นคือบทสักรวาที่ท่านเขียนขึ้นในคุก [illegible] ว่าได้รับการอภัยโทษและนิรโทษกรรม บทสักรวาของเจ้าคุณอดุลฯ มีว่า

"สักวาเรียนเอ๋ เห็นเป็นธรรม
นิรกาลผู้ต้องโทษในที่นี้หมา
ให้พ้นทุกข์ทรมานการวิญญา
หลุดออกมาจากคุกขุมนรก"

ดร. ปรีดี พนมยงค์ แจ้งให้เจ้าคุณอดุลฯ ทราบว่า นายทวี บุณยเกตุ เป็นหัวแรงในการออกอภัยโทษ และนิรโทษกรรมนี้ ขอให้ท่านแปลี่ยนคำว่า "วิเยนเอ๋" ให้เป็น "ทวี บุณยเกตุ" เสียเถิด และขอให้ท่านช่วยชี้แจงให้ผู้ต้องโทษทุกคนทราบถึงความดีของนายทวี บุณยเกตุในเรื่องนี้ด้วย ต่อมาอีกหลายวัน พระยาเทพหัสดิน อีกท่านหนึ่งได้ไปพบ ดร. ปรีดี พนมยงค์ และแจ้งว่าได้ทราบความจริงแล้วว่า นายทวี บุณยเกตุเป็นหัวแรงสำคัญในเรื่องนี้

ครั้นมาถึงวันที่ ๒๐ กันยายน ๒๔๘๗ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ก็ได้ลงนามในประกาศฉบับหนึ่งดังต่อไปนี้

* Regent - ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

นี้ที่กล่าวแล้ว ผลอีกอย่างหนึ่งในการที่ประเทศไทยเข้าสู่ภาวะสงคราม ก็คือ ภาษีจากการที่รัฐบาลพิมพ์ธนบัตรออกมาจนเงินเฟ้อเสถียรภาพเงินตราไทยคลอนแคลน ความเชื่อยังมีอยู่ แต่ทุนสำรองแทนที่จะเป็นทองคำหรือหลักทรัพย์ที่มีค่า กลายเป็น "พันธบัตรเงินกู้" กับ "พันธบัตรคลัง" คือพันธบัตรที่รัฐมนตรีคลังออกให้แก่กองเงินตรา โดยอาศัยความเชื่อถือในประเทศไทยเป็นประกัน ไม่ต่างอะไรกับคำสั่งที่ว่า พิมพ์ออกมาเถอะ ๑๐๐ ล้านหรือ ๑,๐๐๐ ล้าน จำนวนธนบัตรที่ออกใช้เมื่อปี ๒๔๘๔ ซึ่งมี ๒๙๗,๓๔๔,๐๗๙ ล้านในปี ๒๔๘๘ มีประมาณ ๒,๖๐๐ ล้าน เพิ่มขึ้นหลายเท่า ทรัพยากร ข้าวปลาอาหาร แถมคนทั้งหญิงชายถูกญี่ปุ่นข่มเหียมากต่อมาก เงินเฟ้อ คือค่าของเงินลดลง ของแพง ค่าครองชีพสูงราษฎรเดือดร้อน การพิมพ์ธนบัตรออกมาเช่นนี้ ทางการคลังมองในแง่ภาษี ก็คือเป็นการที่รัฐเก็บภาษีแก่คนทุกคน แต่รุนแรงกว่าภาษีอื่น เพราะแม้แต่เด็กในเบาะในท้องมารดาก็โดนภาษีนี้เข้าด้วย แต่ถึงกระนั้นก็ไม่ควรจะคิดไปถึงความยากลำบากของพวกเราชาวไทยฝ่ายเดียว ประเทศอื่น ๆ แม้ชนะสงคราม ก็ยังอยู่ในฐานะที่แย่กว่าไทยเราหลายเท่านัก และไทยเรากลับกะเค้องดีขึ้นกว่าชาติที่ชนะสงครามเหล่านั้นบางชาติเสียด้วยซ้ำ

นอกจากมีปัญหากับอังกฤษ และประเทศในจักรวรรดิอังกฤษแล้ว ไทยยังต้องเผชิญภัยอีกปัญหาหนึ่งที่เกี่ยวกับเอกราชของชาติไทยก็คือ ท่าทีของจีนที่มีต่อประเทศไทย ท่าทีทางการเมืองของ

จีนที่มีต่อไทยมีอย่างไรนั้น ได้กล่าวมาบ้างแล้วในตอนก่อน เรื่องจากเรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญมากและเมื่อกำลังทหารของสัมพันธมิตรทำการรบโต้ตอบได้ชัยชนะญี่ปุ่นเพิ่มขึ้นตามลำดับ เรื่องนี้ก็กลายเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดปัญหาหนึ่งของประเทศไทย ที่ขบวนการเสรีไทยจะต้องแก้ไขให้ลุล่วงไป ในเมืองไทยนี้มีคนจีนที่มีความคิดชาตินิยมอย่างรุนแรงและอิทธิพลทางเศรษฐกิจอยู่ไม่น้อย และในมหาสงครามครั้งนี้ จีนเป็นมหาอำนาจหนึ่งในห้าของสัมพันธมิตรที่มีความ[illegible] อักษะ (เยอรมนี อิตาลี และญี่ปุ่น) และได้มีการ[illegible] สัมพันธมิตรที่จะให้[illegible] ในสมรภูมิจีนและแหลมอินโดจีน นั่นก็คือรวมทั้งประ[illegible] เจียงไคเช็คจึงต้องการอย่างยิ่งที่จะส่งทหารจีน[illegible] ญี่ปุ่นในประเทศไทย ถ้าเป็นอย่างนี้ก็ไม่แน่ว่าปัญหา[illegible] เกิดขึ้นมาอีก ดร. ปรีดี พนมยงค์ [illegible] ในฐานะหัวหน้าขบวนเสรีไทย จึงได้[illegible] เทศไทยขึ้นอยู่กับ[illegible] และต่อมาเมื่อญี่ปุ่น[illegible] เข้ามาปลดอาวุธทหารญี่ปุ่นที่อยู่ในแหลมอินโดจีนตั้งแต่เส้นขนานที่ ๑๖ ขึ้นไป คือนับตั้งแต่ตัวเมืองร้อยเอ็ดทางตะวันออกไปถึงอำเภออุ้มผางทางตะวันตกขึ้นไปจนเหนือจนสุดอาณาเขตซึ่งถ้าเป็นไปตามคำขอของเจียงไคเช็คแล้ว ทหารจีนก็จะเข้ามาอยู่ครึ่งหนึ่งของประ-

เทศไทย ประเทศไทยก็คงหลีกเลี่ยงปัญหาการเมืองไม่พ้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ จึงได้ขอร้องให้รัฐบาลอเมริกันสงวนเว้นเกี่ยวกับประเทศไทย คำขอร้องนี้ได้ผล ประธานาธิบดีอเมริกา เฮนรี ทรูแมน ได้สั่งให้ทหารญี่ปุ่นในประเทศวางอาวุธต่อ ลอร์ดหลุยส์ เมาท์แบตเตน ผู้บัญชาการทหารสูงสุดภาคเอเชียอาคเนย์ ส่วนทหารจีนนั้นให้ปลดอาวุธทหารญี่ปุ่นในอานาบริเวณอินโดจีนฝรั่งเศสที่อยู่เหนือเส้นขนานที่ ๑๖ ขึ้นไปทางเหนือเท่านั้น ปัญหานี้ยังไม่สิ้นสุดมีอย่างไรจะกล่าวในตอนต่อไป

พวกจีนในเมืองไทยทราบเรื่อง จีนจะเข้ามาปลดอาวุธทหารญี่ปุ่นในประเทศก็นั่งอยู่ดีทั่วไปก็บังเกิดว่าไทยแพ้ จีนชนะ ต่างได้ตระเตรียมต้อนรับทหารจีนกันอย่างขนานใหญ่โดมโหฬาว ครั้นเสร็จสงครามในเมืองไทยสงบลง และ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อจากนายทวี บุณยเกตุ พวกจีนหัวรุนแรงที่ผิดหวังจึงก่อความไม่สงบขึ้น โดยในเดือนกันยายน ๒๔๘๘ มีการชักธงชาติจีนขึ้นตามอาคารร้านค้าของคนจีนขึ้นทั่วไปในนครหลวง มีการเฉลิมฉลองกันอย่างใหญ่โต ยิงคนไทยและผู้รักษากฎหมายบ้านเมืองในแถบถนนเยาวราช เจริญกรุงตามแยก แต่ก็ถูกปราบปรามจนสงบไป มหาสงครามครั้งนี้เป็นเหตุให้จีนและไทยซึ่ง "ชาติจีนชาติไทยไม่ไปไหนไกลพี่น้องกัน" นั้น กลายเป็นต่างฝ่ายต่างก็แยกกันเสียมา

นับตั้งแต่ได้จัด "ขบวนการเสรีไทย" ขึ้นไปในประเทศเป็นต้นมา สัมพันธมิตรได้ส่งอาวุธยุทธภัณฑ์มาให้เป็นอันมาก และอาวุธยุทธภัณฑ์เหล่านี้ได้กระจายอยู่ในหน่วยขบวนการเสรีไทยที่มีอยู่ทั่วประเทศเมื่อกองสัมพันธมิตรเข้ามาตั้งอยู่ในประเทศไทย นายทหารชั้นผู้ใหญ่ของสัมพันธมิตรก็ยกปัญหาเรื่องการอาวุธขึ้นมาว่า บรรดาอาวุธยุทธภัณฑ์ที่ส่งมาให้นั้นไปอยู่ที่ไหนหมด เรื่องพิสูจน์ปัญหาข้อนี้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าขบวนการเสรีไทย จึงจัดให้มีการสวนสนามของขบวนการเสรีไทยทั่วประเทศไทยขึ้น โดยให้พลพรรคทุกคนเมื่ออาวุธที่สัมพันธมิตรส่งมาให้พร้อมเครื่องพร

ในวันที่ ๒๖ กันยายน ๒๔๘๘ ผู้แทนของหน่วยขบวนการเสรีไทย มีทั้งทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศ ตำรวจ และผู้แทนของหน่วยพลพรรค ได้เฝ้าแสดงความจงรักภักดี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ในโอกาสนี้ ลอร์ดหลุยส์ เมาท์แบตเตน ผู้บัญชาการกองทัพพันธมิตรทั่วเอเชียอาคเนย์ได้มาร่วมเป็นเกียรติด้วย และในตอนเย็นของวันนั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็ได้เชิญผู้แทนพลพรรคไปร่วมสโมสร ณ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และได้กล่าวคำปราศรัยต่อผู้แทนเหล่านั้น คำปราศรัยนี้จะแสดงให้เห็นถึงความคิดเห็นส่วนตัว อุดมคติและวัตถุประสงค์ของการทำงานกู้ชาติไทย และเจตนาอันแท้จริงของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นอย่างดี ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้กล่าวว่า

"สหายทั้งหลาย

ข้าพเจ้าเชิญท่านมาร่วมสโมสรในวันนี้ ไม่ใช่ในฐานะตำแหน่งราชการของข้าพเจ้าหรือของท่าน ข้าพเจ้าเชิญท่านมาในฐานะสหายที่ได้ร่วมกันรับใช้ประเทศ ข้าพเจ้าจักต้องขออภัยสหายอีกมากมายที่ข้าพเจ้าไม่สามารถเชิญท่านมาในคราวเดียวพร้อมกันได้หมด เนื่องด้วยสถานที่คับแคบเกินกว่าจำนวน ฉะนั้นจึงขอร้องท่านทั้งหลายช่วยติดต่อไปยังสหายตามหมวดหมู่ต่าง ๆ ให้ทราบถึงคำปรารภของข้าพเจ้าในวันนี้โดยทั่วกันด้วย

ในโอกาสนี้ ข้าพเจ้าปรารถนาที่จะแสดงเปิดเผยในนามของสหายทั้งหลาย ถึงเจตนาอันบริสุทธิ์ ซึ่งเราทั้งหลายได้ถือเป็นหลักเป็นคติในการรับใช้ชาติครั้งนี้ว่า เรามุ่งจะทำหน้าที่ในฐานะที่เราเกิดมาเป็นคนไทย ซึ่งจะต้องสนองคุณชาติ เราทั้งหลายไม่ได้มุ่งหวังทวงเอาตำแหน่งในราชการมาเป็นรางวัลตอบแทน การกระทำทั้งหลายไม่ใช่ทำเพื่อประโยชน์ของบุคคลหรือหมู่คณะใด แต่ได้ทำไปเพื่อประโยชน์ของคนไทยทั้งมวล

การกระทำคราวนี้มิได้ก่อตั้งเป็นคณะหรือพรรคการเมือง แต่เป็นการร่วมงานกันประกอบกิจ เพื่อให้ประเทศชาติได้กลับคืนสู่สถานะก่อนวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ แม้ว่าการดำเนินงานจะได้จัดให้มีองค์การบริหาร คือกองบัญชาการ สำนักงานหรือสาขาใด ๆ ขึ้น ก็เพื่อความจำเป็นที่จะให้งานนี้ได้มีระเบียบ

อันนำมาซึ่งวินัยและสมรรถภาพ สมาคมซึ่งมีสมาชิกน้อยกว่าผู้ร่วมงานคราวนี้ต้องมีกรรมการหนึ่งใด ผู้ร่วมงานคราวนี้ซึ่งมีจำนวนมากยิ่งจำต้องมีองค์การบัญชาการเป็นเครื่องมือในการรับใช้ชาติจำเป็นต้องมีขึ้นดังกล่าวแล้ว ข้าพเจ้าจะต้องขอความร่วมมือในการนี้หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้แทนของประชาชนชาวไทยอยู่ในต่างประเทศได้รับความรับรองตลอดมา ก็มีความจำเป็นที่จะต้องเรียกองค์การและผู้ร่วมงานในต่างประเทศว่า "เสรีไทย" เพราะเวลานั้นต่างประเทศเข้าใจว่า ประเทศไทยอยู่ภายใต้ครอบครองของญี่ปุ่น เสรีไทยไม่ใช่ผู้ที่อยู่ใต้ครอบครองของญี่ปุ่น ความหมายก็คือ ไทยที่เป็นเสรีหรือไทยซึ่งทั้งหลายที่ต้องการให้ประเทศของตนเป็นอิสระ ทั้งนี้เพื่อให้ต่างประเทศรับรองกากระทำของผู้ที่อยู่ในต่างประเทศ หาใช่เป็นคณะหรือพรรคการเมืองไม่ ส่วนองค์การต่อต้านภายในประเทศนั้น ในชั้นแรกไม่มีชื่อเรียกองค์การว่าอย่างไร การชักชวนให้ร่วมงานตั้งแต่วันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๔ เป็นต้นมา ก็ชักชวนเพื่อต่อต้านญี่ปุ่นในประเทศ และเมื่อองค์การภายในและภายนอกประเทศได้ติดต่อกันแล้วในชั้นหลัง สาส์นที่เจ้าหน้าที่ต่างประเทศได้มีมายังข้าพเจ้าเรียกขานองค์การที่เราร่วมงานระหว่างคนไทย ทั้งภายในและภายนอกนี้ว่า Free Siamese Movement หรือขบวนการเสรีไทย เป็นนามสมญาที่ควรยอมรับ ข้าพเจ้าก็ได้ถือเอานามนี้โต้ตอบกับต่าง

ประเทศโดยใช้นามขององค์การว่า องค์การขบวนเสรีไทย ซึ่งเราทั้งหลายเรียกเล่นๆ ได้ชัดเจนกว่า ไม่ใช่เรื่องคณะพรรคการเมือง

วัตถุประสงค์ของเราที่ทำงานครานี้มีจำกัดดังกล่าวแล้ว และมีเงื่อนเวลาสุดสิ้น กล่าวคือเมื่อสภาพการเรียบร้อยลงแล้ว องค์การเหล่านี้ก็จะเลิก และสิ่งซึ่งจะเหลืออยู่ในความทรงจำของเราทั้งหลายก็คือ มิตรภาพอันดีในทางส่วนตัวที่เราได้ร่วมรับใช้ชาติด้วยกันมา โดยปราศจากความคิดที่จะเปลี่ยนสภาพองค์การเหล่านี้ให้เป็นคณะหรือพรรคการเมือง และเพราะเหตุที่การกระทำครานี้เป็นการสนองคุณชาติ ผู้ใดจะรับราชการในตำแหน่งใดหรือไม่นั้น จึงต้องเป็นไปตามความสามารถตามกฎหมายและระเบียบแบบแผนเหมือนดังคนไทยอื่นทั้งหลาย เราพึงพอใจด้วยความระลึกและด้วยความภูมิใจว่า เราได้ปฏิบัติหน้าที่ที่เกิดมาเป็นคนไทย จริงอยู่ในระหว่างที่สะสางให้สภาพของประเทศกลับเข้าสู่ฐานะเดิม ได้มีผู้ร่วมงานครานี้บางคนรับตำแหน่งในราชการ แต่ทั้งนี้ขอให้เข้าใจว่า บุคคลเหล่านั้นเข้ารับหน้าที่ซึ่งได้รับมอบหมายโดยเราและรัฐบาลของการให้ปฏิบัติ หรือมิฉะนั้นก็เข้าการปฏิบัติตามคำสั่ง เพื่อจัดการเรื่องที่เกี่ยวพันอยู่กับบานาประเทศให้เสร็จสิ้นไปเท่านั้น หาใช่เป็นการเอาตำแหน่งราชการมาเป็นรางวัลไม่

ผู้ที่ได้ร่วมงานกับข้าพเจ้าครานี้ ถือว่าทำหน้าที่เป็นผู้รับใช้ชาติ มิได้ถือว่าเป็นผู้กู้ชาติ การกู้ชาติเป็นการกระทำของคนไทยทั้งปวง ซึ่งแม้ผู้ไม่ได้ร่วมในองค์การนี้โดยตรง ก็ยังมีอีก

ประมาณ ๑๗ ล้านคนที่ได้กระทำโดยอิสระของตน ในการต่อต้านด้วยวิถีทาง ที่เขาเหล่านั้นสามารถจะทำได้ หรือเอากำลังใจช่วยขับไล่ให้ญี่ปุ่นพ้นไปจากประเทศไทย โดยเร็วที่สุด หรือแม้แต่คนไทยที่นั่งอยู่โดยไม่ทำการขัดขวางผู้ต่อต้านญี่ปุ่นหรือผู้รับใช้ชาติ ซึ่งเท่ากับเปิดโอกาสให้ผู้รับใช้ชาติทำการได้สะดวก ฯลฯ เป็นต้น คนไทยทั้งปวงเหล่านี้ทุกคนร่วมมือกันทำการกู้ชาติของตนด้วยกันทั้งสิ้น ส่วนผู้ที่คอยขัดขวางการต่อต้านของผู้รับใช้ชาติจะเป็นโดยทางกาย ทางวาจา หรือทางใจนั้นก็มีบ้างเล็กน้อยเป็นธรรมดา แต่เขาเหล่านั้นในทางพฤตินัย ไม่ใช่คนไทย เพราะการกระทำของเขาเหล่านั้นไม่ใช่การกระทำของคนที่เป็นไทย เขามีสัญชาติไทยแต่เพียงโดยนิตินัยคือเป็นคนไทย เพราะกฎหมายกำหนดไว้เท่านั้น

ข้าพเจ้าจึงกล่าวได้ในนามของสหายทั้งหลายว่า [illegible] ทั้งปวงประมาณ ๑๗ ล้านคน ที่เป็นไทยทั้งโดยกฎหมายและพฤตินัยนั้นเอง เป็นผู้กู้ชาติไทย และนั้น ผู้ซึ่งข้าพเจ้า[illegible] ขอบคุณอย่างสูงยิ่งก่อนอื่นก็คือ คนไทยทั้งปวงนี้

ในส่วนผู้ร่วมงานกับข้าพเจ้าในการรับใช้ชาติ [illegible] ขอขอบใจหม่อมราชวงศ์ เสนีย์ ปราโมช และขอขอบใจคนไทยในสหรัฐอเมริกา คนไทยในอังกฤษ คนไทยในดินแดนอาณานิคมอังกฤษ และคนไทยในประเทศจีน ผู้ที่ได้ช่วยเหลือกิจการอยู่ในต่างประเทศ

ส่วนภายในประเทศข้าพเจ้าขอขอบใจหัวหน้าผู้ใหญ่ในกองบัญชาการ คือ นายทวี บุณยเกตุ นายพลตำรวจเอก อดุล อดุลเดชจรัส พลเรือตรี สังวร สุวรรณชีพ นายดิเรก ชัยนาม พลโท สินาดโยธารักษ์ นาวาเอก หลวงศุภชลาศัย ซึ่งได้เป็นหัวหน้าบัญชาการในการต่อต้านให้ดำเนินไปด้วยดี ข้าพเจ้าขอขอบใจหัวหน้ารองและผู้ที่ประจำในกองบัญชาการ ขอบใจหัวหน้าพลพรรคและพลพรรคอื่นทั้งหลาย ซึ่งถ้าจะระบุนามในที่นี้ก็จะเป็นการยืดยาว การกระทำของท่านเหล่านี้จะปรากฏอยู่ในสมุดที่ระลึกซึ่งข้าพเจ้าจะสั่งให้รวบรวมขึ้น ข้าพเจ้าขอขอบใจทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศและตำรวจ ที่ได้ร่วมมือร่วมใจกับข้าพเจ้าในงานรับใช้ชาติครานี้โดยทั่วกัน

ในงานปฏิบัติหน้าที่ครานี้ ได้มีสหายของเราเสียชีวิตไปหลายคน อาทิ พระองค์เจ้าจิระศักดิ์ นายกำจัด พลางกูร นายสมพงศ์ ศัลยพงศ์ นายการะเวก ศรีวิจารณ์และพลพรรคอื่นอีกหลายคนซึ่งหัวหน้าพลพรรคกำลังสำรวจรายนาม ขอให้สหายทุกคนซึ่งอยู่ ณ ที่นี้ ตั้งจิตอธิษฐานให้วิญญาณของผู้ซึ่งได้เสียชีวิตไปแล้วในงานนี้ จงอยู่โดยผาสุกในสัมปรายภพ

ในที่สุดนี้ ขอให้สหายทั้งหลายจงพร้อมใจกันแปล่งเสียงชโย เพื่อสดุดีคนไทยทั้งปวง โดยขอให้คนไทยทั้งปวงเสวยความสุขเกษมสำราญในสันติภาพอันถาวร และอวยพรให้ชาติไทยตั้งมั่นเป็นเอกราชอยู่ชั่วกัลปาวสาน”

คำปราศรัยของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ นี้ประจักษ์แจ้งในเนื้อหาแล้ว ไม่มีอะไรที่เคลือบคลุมอยู่อีก ฉะนั้นผู้ที่ทำงานรับใช้ชาติครั้งนี้ แม้ต้องเสียชีวิตไป แม้พิการไป แม้ต้องผจญกับความยากลำบากแทบจะเอาชีวิตไม่รอดและเลือดตากระเด็น ไม่มีใครได้บำเหน็จความดีความชอบ ไม่มีใครเลื่อนชั้นเลื่อนยศอันแปลกจากปกติ ทุก ๆ อย่างเป็นไปตามกฎหมายระเบียบแบบแผนที่เป็นมาเท่านั้น อันนี้เป็นความผิดหวังของคนบางคนที่เข้าร่วมโดยหวังประโยชน์ส่วนตัว เหรียญตราเสนาดิมาลาที่ได้สร้างขึ้นในโอกาสนี้ก็เพียงแต่ใช้ปูนบำเหน็จความดีให้แก่ชาวต่างประเทศที่ไม่ได้สัญชาติชาติไทยเท่านั้น หาได้มอบให้แก่เสรีไทยคนใดไม่ ดังที่หลายคนกล่าวว่า นี่เป็นความผิดของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ผู้เดียวมหันต์ เพราะไม่ให้ และไม่ช่วยให้ตำแหน่งอะไรใหญ่ ๆ โต ๆ ไม่เอาเงินของชาติมาปูนบำเหน็จแก่คนที่ทำงาน ใครที่ได้เงินเดือน ๔—๕ แสนบาทจ่ายให้เขาไปก็หมดเปลือง แต่นี่ไม่จ่าย เขาก็ได้รับเอาเท่านั้น เหรียญตราก็ได้แล้วก็ให้เขาไป ดร.ปรีดี พนมยงค์ค่อนข้างจะยึดถือและปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ในเมื่อคนเหล่านี้ ๆ เขาไม่เห็นด้วยเช่นนั้น การทำงานรับใช้ชาติครั้งนี้เป็นเวลา ๔ ปี ใช้เงินแผ่นดินไป ๘ ล้านบาท แต่งกันนั้นไพศาล ในประเทศจีน ในสหรัฐอเมริกา ในอังกฤษ และในประเทศไทยทั่วประเทศ ทั้งสิ้นพลเรือ ๓๐๐,๐๐๐ คนเป็นอย่างน้อย ข้าราชการก็เช่นเดียวกัน แต่ในการงานนั้นเราทราบกันดีแล้ว

× วันที่ ๑๖ สิงหาคม อันเป็นวันสันติภาพ กลับมาสู่ประชาชนชาวไทยนั้น รัฐบาลในครั้งนั้นได้คำนึงถึงเจตนาของราษฎรไทยทั้งปวง จึงได้กำหนดให้วันนั้นเป็นวันที่ระลึกของชาติ และเห็นว่าไม่จำเป็นถึงกับจะต้องเอาเงินของที่เก็บมาจากราษฎรไปใช้ในทางที่ไม่คุ้มประโยชน์ คือสร้าง "อนุสาวรีย์" เพิ่มขึ้นให้เต็มเมือง จึงได้แต่เพียงเปลี่ยนชื่อทำเนียบ "สงครามคีชัย" อันมีเงาของสงครามและความพินาศฉาบอยู่ เป็นทำเนียบ "๑๖ สิงหาคม" เพื่อเป็นที่ระลึกถึงวันอันสำคัญยิ่งของชาติวันหนึ่ง วันที่เอกราชและอธิปไตยกลับคืนมาสู่ชาติไทย× แล้วต่อมาเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามกลับมาสู่อำนาจในตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง โดยการรัฐประหารเมื่อ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ จอมพล ป. ได้เปลี่ยนชื่อทำเนียบ "๑๖ สิงหาคม" นั้นไปเป็นชื่ออย่างอื่น และวันที่ ๑๖ สิงหาคม กลับกลายเป็นวันปราศจากความหมายใด ๆ ไม่เป็นวันที่ระลึกของชาติเสียแล้ว

สันติภาพของประเทศชาติราษฎรไทย และสันติภาพของโลก จะต้องมีอยู่ตลอดไป ทุก ๆ คนหวังเช่นนี้ทั้งนั้น แน่นอนเหลือเกินสันติภาพจะต้องมีอยู่ตลอดไป ถ้าบุคคลแต่ละบุคคลหรือประเทศแต่ละประเทศจะไม่เห็นแก่ตัว

แต่ในประเทศไทยเล่า สันติภาพจะมีอยู่จริงหรือ และจะมีอยู่นานสักเท่าใด

ประเทศไทยได้แถลงออกมาให้ประจักษ์แก่[illegible]
สหประชาชาติแล้วว่า "พร้อมที่จะร่วมมือเต็มที่ทุกทางกับองค์การสหประชาชาติ ในการสถาปนาเสถียรภาพในโลกนี้....."

ปัจจุบันนี้ถึงแม้ว่าประเทศไทยจะ[illegible]ปฏิบัติ "เสียเงินไม่เสียสัตย์ ชีวิตมีวายวาง" เพื่อแสดงให้ปรากฏว่า สันติภาพมิตรได้จัดการเพื่อให้สันติภาพมีอยู่ในโลก โดยประการแรกจัดการกับบรรดาอาชญากรชุนศึกทั้งหลาย ทั้งตามอนุสัญญาที่ขึ้นเพื่อเอาอาชญากรทั้งหลายที่ทำสงครามรุกรานเพื่อจะ ๑. จะครองยุโรป และ ๒ จะครองเอเชียโดยการสร้างวงไพบูลย์มหาเอเชียบูรพาในยุโรปตามอนุสัญญาที่ได้[illegible]และในเอเชียที่กรุงโตเกียว

ถึงวินาทีแรกของการที่ไทยจะร่วมมือกับสหประชาชาติแล้ว คือ ไทยจะต้องจับและส่งบุคคลสัญชาติไทยที่สหประชาชาติระบุตัวมาว่า เป็น "อาชญากรสงคราม" เพื่อไปขึ้นศาลอาชญากรที่กรุงโตเกียว ชำระชักฟอกเสียให้สะอาด และถ้าจากการพิจารณาปรากฏว่า บุคคลใดเป็นอาชญากรก็จักต้องได้รับโทษตามชั้นของความผิดที่ได้กระทำไว้ และถ้าประเทศไทยไม่จัดการอย่างหนึ่งอย่างใดกับบุคคลเหล่านั้นแล้ว ก็อย่าพึงหวังเลยว่าไทยจะกลับเข้าอยู่ในสถานะเดิมและอยู่ในวงสังคมของสหประชาชาติได้

ถึงคราวแล้วที่บุคคลจะต้องสละประโยชน์ส่วนตัว เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของชาติ ของราษฎรไทยทุกคน "ตัวตายดีกว่าชาติตาย" แต่ปัญหาเรื่องนี้ แม้รัฐบาลหม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช จะไม่มีทางออกแต่ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ นั้นเองที่ได้หาทางออกที่งดงาม ได้ด้วยคุณงามความดีที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์และชาติไทยได้ทำไว้ต่อสหประชาชาติในระหว่างสงคราม และด้วยเกียรติคุณของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ที่ทำไว้ตั้งแต่ต้นมา ประเทศไทยจึงได้รับความยินยอมจากสหประชาชาติในอันที่จะได้มีกฎหมายอาชญากรสงครามของไทยโดยเฉพาะออกมาใช้บังคับ และรัฐบาลได้จัดตั้งศาลอาชญากรสงครามขึ้นในประเทศไทย เป็นศาลไทยและใช้กฎหมายไทย นี่เป็นเรื่องที่ ดร.ปรีดี พนมยงค์ได้ใช้ความพยายามและได้ขอร้องต่อสหประชาชาติ และได้รับผลสำเร็จ ไทยเป็นประเทศเดียวที่สหประชาชาติได้ยินยอมให้ทำเช่นนี้ได้

ในวันที่ ๒๗ กันยายน ๒๔๘๘ รัฐบาลไทยก็ได้แสดงให้ปรากฏแก่โลก โดยได้เสนอร่างพระราชบัญญัติอาชญากรสงครามต่อสภาผู้แทนราษฎร โดยมีเหตุผลว่า โดยที่อาชญากรสงครามเป็นภัยอันร้ายแรงต่อความสงบของโลก สมควรที่จะจัดให้บุคคลที่ประกอบกรรมไว้ได้สนองความชั่วที่ตนได้กระทำตามโทษานุโทษ เพื่อเป็นการผดุงความสงบของโลกอันเป็นยอดปรารถนา ของประชาชาติไทย สภาได้รับหลักการ และประกาศใช้เป็นกฎหมายเมื่อวันที่ ๘ ตุลาคม ๒๔๘๘ และแล้วศาลอาชญากรสงคราม ก็ได้บังเกิดขึ้นตามพระราช-

บัญญัตินี้ ต่อมาในวันที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๔๘๘ ผู้ต้องหาในคดีอาชญากรสงคราม อันมีจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นอันดับหนึ่ง หลวงวิจิตรวาทการ กับ บุคคลอื่น ๆ อีกหลายคนก็ถูกพนักงานสอบสวนจับกุมตัว ส่งฟ้องร้องต่อศาล ในลักษณะความผิดเป็นอาชญากรสงคราม

การจัดการเรื่องอาชญากรสงครามนี้ ดังที่ประกาศไว้ข้างต้นได้กล่าวแล้วว่าเป็นการจำต้องทำเพื่อชาติ แต่ชาติเองบางคนในชาตินี้ก็อาจจะไม่คิดเช่นนั้น เมื่อศาลอาชญากรสงครามตั้งขึ้น ก็ได้มีการวิ่งเต้นเพื่อให้มีการช่วยเหลือจำเลยให้หลุดพ้นจากคดี ทำเนียบท่าช้างอันเป็นที่พำนักของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้รับการเยี่ยมเยียนจากบรรดาผู้มีส่วนได้เสียในคดีนี้ เขาเหล่านั้นได้ประสบความผิดหวังเพราะ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ไม่อาจแสดงออกมาว่าจะช่วยเหลืออะไรได้ บุคคลเหล่านั้นบางคนจึงเกิดความรู้สึกน้อยใจและเคืองขึ้นมาว่า ถึงคราว "พระยาหงษ์บึกหักตกปลักหนอง ลองก็ต้องพ่ายมาว่ชร้องเข้าสาวไส้" เสียแล้วหรือ ดร. ปรีดี พนมยงค์ จะปฏิบัติได้อย่างไรในเมื่อสัมพันธมิตร ได้จ้องมองการกระทำนี้อยู่ แต่ในฐานะที่เป็นนักกฎหมาย เชี่ยวชาญในกฎหมาย และในธรรมนูญทางยอกมันเมืองอยู่แล้วและคงจะได้เห็นแล้ว ว่าได้ยอมรับกรรมของตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของชาติอย่างแท้จริง ซึ่งควรจะได้รับความชอบคุณและความชมเชยจากราษฎรไทยทั่วไป

โดยที่ได้แสดงให้เห็นประจักษ์ว่า ได้ยอมสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมคือชาติ "ตัวตายดีกว่าชาติตาย" และก็ดูเหมือนว่าจำเลยบางคน เช่น พลโท ประยูร ภมรมนตรี จำเลยผู้หนึ่งได้ทราบความคิดของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นอย่างดี แต่จำเลยบางคนและโดยผู้มีส่วนได้เสียนอกจากจะรู้ดีแล้วยังได้แสดงออกมาด้วยอาการต่าง ๆ นานา นายสงวน ตุลารักษ์ ประธานศาลอาชญากรสงครามได้ถูกถามว่า "คุณสงวน มีเหตุอะไรโกรธแค้นหรือ" ประธานศาลอาชญากรสงครามไม่ตอบอะไรมากแต่ว่าเป็นเรื่องธรรมชาติ ผลที่สุดรัฐบุรุษไทยก็ยากที่จะเข้าใจและปฏิบัติตามได้ว่า อะไรเป็นเรื่องส่วนตัว อะไรเป็นเรื่องของชาติบ้านเมืองที่คนจะต้องสละประโยชน์ส่วนตัว

ศาลได้พิจารณาคดีอาชญากรสงครามนี้อยู่ร่วม ๖ เดือน โดยจำเลยมีสิทธิแต่งทนายว่าต่างได้ ครั้นถึงปลายเดือนเมษายน ๒๔๘๙ ศาลฎีกาก็ได้วินิจฉัยชี้ขาดว่า บทบัญญัติแห่งกฎหมายอาชญากรสงคราม ซึ่งบัญญัติให้ลงโทษแก่ผู้กระทำผิดก่อนวันกฎหมายใช้บังคับ คือ บังคับย้อนหลังนั้น เป็นการขัดต่อรัฐธรรมนูญ และเป็นโมฆะใช้บังคับแก่คดีมิได้ ดังนั้นบรรดาจำเลยทั้งหมดก็ได้รับการปลดปล่อยเป็นอิสระ

การกระทำของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ในเรื่องนี้ได้ทำให้บุคคลสัญชาติไทยเหล่านั้นหลุดพ้นจากการเป็นอาชญากรสงคราม ซึ่งรวม

ทั้งคนสำคัญที่สุดของยุคร่วมมือกับญี่ปุ่นในการสงคราม คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ข้อที่เป็นจริงก็คือว่า ถ้า ดร.ปรีดี พนมยงค์ ไม่พยายามที่จะรักษาอธิปไตยของชาติไทยไว้ และไม่คิดว่า จอมพล ป. พิบูลสงครามก็คือบุคคลอื่น ๆ บางคนที่ถูกยอมตัวไปขึ้นศาลอาชญากรสงครามที่กรุงโตเกียวก็ดี มีความสัมพันธ์ชนิดเพื่อนร่วมน้ำสาบานกันมา และส่งบุคคลเหล่านั้นไปให้สหประชาชาติตามคำขอ ประกอบกับคำให้การของขุนศึก พลเอก โตโจ นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่น ซึ่งมีอยู่ชัดแจ้งถึงการร่วมมือระหว่างรัฐบุรุษไทย "ในนามของชาติไทย" ในครั้งกระโน้น ที่ทำสงครามรุกรานต่อสหประชาชาติ ย่อมเป็นการยากและสุดวิสัยที่บุคคลสัญชาติไทยบางคนเหล่านั้นจะถูกบังคับให้ยังประโยชน์ให้ โตโจขายชาติทหาร แม้จะมีบางคนเพียงพอที่ได้เปิดเผยข้อเท็จจริงแสดงพยุหการณ์เบื้องหลังอย่างลึกซึ้ง และเดินเข้าสู่ความตายโดยการถูกแขวนคอ-โตโจยิ้มจนลิ้นแลบหายใจ แต่การกระทำของโตโจในศาลอาชญากรสงครามได้ทำให้สหประชาชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือสัมพันธมิตรมีความเห็นอกเห็นใจและปรานีชาติญี่ปุ่นเป็นอันมาก

อย่างไรก็ตามการกระทำของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ในกรณีนี้ ได้ทำให้เกียรติคุณของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เสื่อมลงและเสื่อมลงจากความเชื่อถือของสัมพันธมิตรอยู่บ้างไม่มากก็น้อย

เรื่องขบวนการเสรีไทยและอาชญากรสงครามไทยที่กล่าวมาแล้วนี้ คงมีเนื้อหาพอที่จะเป็นบทจารึกในประวัติศาสตร์ได้บทหนึ่ง อย่างไรก็ตามเรื่องขบวนการเสรีไทยนี้ยังไม่ควรจะยุติ หากไม่นำเรื่องที่เกี่ยวกับขบวนการเสรีไทยอีกเรื่องหนึ่งมากล่าวไว้ในที่นี้ด้วย นั่นก็คือ ค่าใช้จ่ายของขบวนการเสรีไทย ซึ่งข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วว่า "ในการทำการกู้ชาติไทยครั้งนี้ เสียค่าใช้จ่ายไปแปดล้านบาท ไม่มากนัก แต่ผลนั้นเป็นอย่างไร ทราบกันอยู่แล้ว" เรื่องต่อเนื่องนั้นก็คือ ในวันที่ ๘ เมษายน ๒๔๘๙ โดยข้อเสนอของนายบุญช่วย อัตถากร ผู้แทนราษฎรจังหวัดมหาสารคาม คนแคน ที่มีหน่วยเสรีไทยอันสำคัญตั้งอยู่ในระหว่างมหาสงคราม สภา ฯ ได้ตั้งกรรมาธิการวิสามัญ ๗ นาย ให้พิจารณาสอบสวนสะสางทรัพย์สินของชาติ ซึ่งคณะเสรีไทยได้ใช้จ่ายไปทั้งภายในและภายนอกประเทศ ต่อมาในวันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๔๘๙ คณะกรรมาธิการนี้ได้รายงานผลการสอบสวนโดยละเอียดต่อสภา ฯ และสภา ฯ ได้พิจารณาให้ความเห็นชอบตามความเห็นของคณะกรรมาธิการ ซึ่งสรุปว่า "คณะเสรีไทยใช้จ่ายเงินไปโดยสุจริต มีหลักฐานการจ่ายตามความจำเป็นทุกกรณีโดยถูกต้อง"

นอกจากมีความเห็นดังกล่าวแล้ว คณะกรรมาธิการยังได้ให้ข้อสังเกตต่อสภา ฯ ว่า "ในสุดท้ายขอให้ระวังอย่าให้เกิดการ

ท้อถอย [illegible] ขณะไม่มีใครริเริ่มกระทำกิจการสิ่งใด ในเมื่อเกิดเหตุการณ์คับขันในอนาคต หากว่าบุคคลซึ่งริเริ่มกระทำการซึ่งสิ่งนั้นถูกใต่สวนในเรื่องการเงินอันพ้นวิสัยจะปฏิบัติได้ ในกรณีเช่นนี้ผลงานย่อมสนองนโยบาย และผู้ซึ่งรับมอบหมายที่จะกอบกู้ฐานะของประเทศชาติ ย่อมจะต้องเชื่อถือกันและหนทางที่เขากระทำไปเพื่อบำบัดความยุ่งยากก็ควรจะเชื่อถือด้วย"

เทพวิทุร บุรานุรักษ์

*วิกรมรัตนสุภาษ นิติศาสตร์ พิชาญ บุญยง**

---

* พระยาเทพวิทุรพหุลสรุตาบดี พระยาบุรานุรักษ์สุวจน์ พระยาวิกรมรัตนสุภาษ พระยานิติศาสตร์ไพศาล นายพิชาญ บุญยง (อาร์ คีย์ยง) กรรมาธิการ

บทที่ ๑๑

ภารกิจหลังมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒

ตอนที่ ๑

นายกรัฐมนตรี ครั้งที่ ๑

นับแต่วันประกาศสันติภาพ เมื่อ ๑๖ สิงหาคม ๒๔๘๘ มาจนถึงวันที่ ๑๙ มีนาคม ๒๔๘๙ เป็นระยะเวลาได้ ๗ เดือนเท่านั้น ประเทศไทยได้มีรัฐบาลปกครองมาถึง ๓ รัฐบาล คือ รัฐบาลทวี บุณยเกตุ รัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช และ รัฐบาลควง อภัยวงศ์ ดูอย่างผิวเผินทำให้คิดว่าบ้านเมืองไทยไม่มีเสถียรภาพ และ ไม่มีสันติภาพจริงเลย ตามความจริงแล้ว บ้านเมืองเราเข้าสู่สันติภาพแล้ว แต่เป็นสันติภาพตอนแรกเริ่มต้น เป็นสันติภาพที่หมายความว่า ภาวะสงคราม การใช้อาวุธประหัตประหารกัน การทิ้งระเบิดทำลายในเมืองไทยได้หยุดลงแล้ว แต่บ้านเมืองยังอยู่ในภาวะคับขัน เสถียรภาพทางการเมืองจะเกิดขึ้นได้อย่างไร และสันติภาพจะมีต่อไปได้อย่างไร ก็ขึ้นอยู่กับนโยบาย และการกระทำตามนโยบายของรัฐบาลที่เกิดขึ้น และล้มเลิกไปเพื่อรับกับสถานะการณ์ทางเมือง โดยเฉพาะภายนอกที่เปลี่ยนแปลงไป

สันติภาพมาสู่ประเทศไทยแล้วก็จริง แต่ทหารญี่ปุ่นทั้งกองทัพ แม้ถูกปลดอาวุธแล้วก็ยังอยู่ในประเทศไทย ยิ่งกว่านั้น กองทัพของสัมพันธมิตร อันอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของกองทัพอังกฤษก็เข้ามาตั้งอยู่ในประเทศไทย เพื่อดูว่ารัฐบาลไทยจะทำอะไรต่อไป สำหรับอังกฤษนั้น ถือว่าประเทศไทยเป็นศัตรูของตน เป็น

ศัตรูขนาดไหนนั้น ขอนำคำของเซอร์โจไซอาห์ครอสบี้ อดีตอัครราชทูตอังกฤษประจำประเทศไทย ซึ่งได้กล่าวในปาฐกถา ณ กรุงลอนดอน ต่อที่ประชุมนักการทูต และ นักการเมือง เมื่อ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๗ ว่า "โดยที่เมืองไทยบังอาจประกาศสงครามกับอังกฤษ และประพฤติเอาเยี่ยงอย่างชาติฝ่ายอักษะ เมื่อแล้วจึงสมควรแล้วที่จะจัดการลงโทษเมืองไทยให้เป็นแม่แบบไปเยาวัยชา" ข้อความนี้ได้เคยพิมพ์ในอังกฤษ และอินเดีย ได้นำไปโฆษณาชวนเชื่อ [illegible] เจตนาของอังกฤษต่อไทย

ทางฝ่ายสหรัฐอเมริกานั้น ถือว่า ไทยไม่ได้เป็น[illegible] แต่ประเทศไทยต้องพิสูจน์ให้เห็นแก่โลกโดยการกระทำ [illegible] เอกราชของตนเอง*

ส่วนฝรั่งเศส ก็ได้มีข้อพิพาทเรื่องดินแดนกับไทยมาแต่ปี พ.ศ. ๒๔๘๓ จนเกือบเป็นสงครามกันไปแล้ว ระหว่างไทยกับฝรั่งเศสนั้น ขณะที่ประเทศฝรั่งเศสเป็นอยู่ภายใต้การยึดครองของเยอรมันนั้น ได้ถูกยึดครองไว้ทั้งหมด โดยการไกล่เกลี่ยของญี่ปุ่น ทำให้ประเทศไทยได้ดินแดนไทยที่ฝรั่งเศสเชือดเฉือนไปกลับมาอีกครั้งหนึ่ง และได้การปกครองเป็นจังหวัด คือ จังหวัดพิบูลสงคราม จังหวัดพระตะบอง จังหวัดนครจำปาศักดิ์ จังหวัดเสียมราฐ และ [illegible] ฝรั่งเศสเชื่อว่าไทยเป็นศัตรูตัวสำคัญ และปัจจุบันนี้ ฝรั่งเศสก็เป็น ๑ ใน ๕ ของมหาอำนาจภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ขึ้นมาแล้ว

*ดู The Memoirs of Cordell Hull หน้า ๑๕๘๘

เมื่อ นายทวี บุณยเกตุ เข้ารับหน้าที่เป็นหัวหน้ารัฐบาล เมื่อวันที่ ๓๑ สิงหาคม ๒๔๘๘ นั้น ก็มีภาระกิจอันเกี่ยวกับความเป็นความตายของชาติมากมาย ที่จะต้องรีบปฏิบัติโดยด่วน เพื่อให้ทันกับเหตุการณ์ และเหมาะสมสอดคล้องในอันที่จะเจรจา กับกองทัพสัมพันธมิตรและสหประชาชาติต่อไป กล่าวโดยละเอียดก็คือ รัฐบาลจะต้องปฏิบัติการให้เป็นไปตามพระบรมราชโองการ ประกาศสันติภาพที่ประกาศไว้เมื่อ ๑๖ สิงหาคม ๒๔๘๘ และจะต้องร่วมมือกับสหประชาชาติ ในอันที่จะสถาปนาเสถียรภาพของโลก ตามอุดมการณ์ของสหประชาชาติที่มีอยู่ นี่เป็นเรื่องสำคัญที่สุด ประเทศไทย รัฐบาลไทยต้องพิสูจน์โดยการกระทำให้โลกเห็นว่าไทยไม่ใช่ผู้รุกราน แต่ไทยเป็นผู้รักสันติภาพ และผดุงสันติภาพของโลก

เมื่อ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เป็นหัวหน้ารัฐบาลต่อจาก นายทวี บุณยเกตุ ก็รับช่วงภารกิจต่อมา และก็มีภาระเพิ่มขึ้นมากมายหลายประการ ที่สำคัญที่สุดก็คือ จะบรรเทาข้อเรียกร้องตามสัญญาสันติภาพ คือ ที่เรียกว่า สัญญาสมบูรณ์แบบ (Formal Agreement) ที่ประเทศสัมพันธมิตรบีบบังคับไทยให้รับ จากหนักเป็นแบกได้อย่างไร สัญญานี้เกี่ยวกับความเป็นความตายของชาติไทยอยู่อย่างมาก

สำหรับ ดร. ปรีดี พนมยงค์ นั้น ได้ปฏิบัติภารกิจให้แก่ชาติบ้านเมืองตลอดมหาสงครามมาอย่างหนัก เป็นการปฏิบัติภารกิจ

ของชาติ เพื่อให้ชาติอยู่รอดโดยเอาชีวิตของตนเป็นเดิมพัน เมื่อชาติบ้านเมืองรอดปลอดภัยมาได้เช่นนี้ ประกอบกับการตรากตรำที่ได้รับมา ก็มีความปรารถนาที่จะได้พ้นจากการดำรงตำแหน่ง ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์โดยเร็วที่สุด เพราะไม่มีความมักใหญ่ใฝ่สูงในหน้าที่ใด ๆ แต่อย่างใดเลย หากจะช้าไปก็ไม่ควรเกินวันที่ ๒๐ กันยายน ๒๔๘๙ ซึ่งเป็นวันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ทรงบรรลุนิติภาวะ แต่พระองค์ยังประทับอยู่ ณ นครโลซานน์ สวิสเซอร์แลนด์ ไม่สามารถเสด็จพระราชดำเนินกลับพระนคร และไม่ทรงสามารถตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้ ดังนั้น ในวันที่ ๖ กันยายน ๒๔๘๘ สภาผู้แทนราษฎรได้มีมติตั้งให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ต่อไป จนกว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล จะได้เสด็จพระราชดำเนินกลับสู่ประเทศไทย

และในวันที่ ๒ กันยายน ๒๔๘๗ นั้นเอง ดร.ปรีดี พนมยงค์ ก็ได้มีโทรเลขกราบบังคมทูลพระกรุณา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ณ กรุงโลซานน์ สวิสเซอร์แลนด์ ว่า

"ขอเดชะใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ตามที่สภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติ แต่งตั้งข้าพระพุทธเจ้าเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ตามประกาศของประธานสภา ลงวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๔๘๗ นั้น บัดนี้ ถึงวาระอัน

สมควรที่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท จะทรงปฏิบัติพระราชภาระกิจในฐานะทรงเป็นประมุขของชาติ เพราะใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทจะทรงบรรลุนิติภาวะในวันที่ ๒๐ กันยายน ศกนี้แล้ว

ฉะนั้นข้าพระพุทธเจ้า จึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต อัญเชิญเสด็จใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท เสด็จนิวัติสู่กรุงเทพมหานคร เพื่อจะได้ทรงปกครองแผ่นดินตามวิถีทางแห่งรัฐธรรมนูญ และโดยที่ตำแหน่ง ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ของข้าพระพุทธเจ้า จะสิ้นสุดลงในวันที่ ๒๐ กันยายน ศกนี้ ข้าพระพุทธเจ้า จึงขอน้อมเกล้าน้อมกระหม่อม กราบบังคมทูลทรงทราบ ณ โอกาสนี้"

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชโทรเลขตอบรับทราบ และแจ้งมาว่ากำลังทรงศึกษาอยู่ในชั้นปริญญาเอก หากจะได้เสด็จประทับอยู่ต่อไป เพื่อทรงวิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรการศึกษาของพระองค์ท่าน อันเป็นการศึกษาขั้นสุดท้ายแล้ว ก็จะเป็นการตัดพระภาระด้านนี้ไปได้ เมื่อศึกษาสำเร็จแล้ว ก็จะนิวัติสู่ประเทศไทยเพื่อปฏิบัติพระราชภาระ ในฐานะประมุขของชาติต่อไป

ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ผู้มีความจงรักภักดีอย่างท่วมท้นต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเช่นเดียวกับคนไทยทุกคน มีความปรารถนาจะเห็นพระองค์ทรงศึกษา

สำเร็จแล้วเสด็จนิวัติสู่พระนคร เพื่อทรงปฏิบัติพระราชภาระ[illegible] เนื่องจาก มหาสงครามได้สิ้นสุดลงไม่กี่วัน [illegible] ประเทศยังไม่เงยหน้าอ้าปาก [illegible] เป็นสิ่งจำเป็นที่สุด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้เป็นขวัญของชาติ มิได้เสด็จประทับอยู่ในยุโรปตลอดเป็นเวลานานปี หากได้นิวัติสู่พระนครแม้เป็นการชั่วคราวแล้ว ก็จะเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างใหญ่หลวง เพื่อราษฎรทั้งหลายผู้จะได้มีโอกาสได้ทั้งหลายจะได้อบอุ่น จะได้เผ่าเหน่าของบุญญาบารมีปกเกล้าปกกระหม่อมทั่วหน้ากัน และทุกคนจะได้ยึดพระองค์เป็นที่พึ่ง มีจิตใจมั่นคงเข้มแข็ง เพื่อชาติไทยจะ[illegible] หน้าอยู่ต่อไปได้ [illegible] นอกจากนั้นก็จะได้ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับใหม่แก่ราษฎรของพระองค์ด้วย

และอีกประการหนึ่งที่สำคัญ สำหรับ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ก็คือ จะได้พ้นจากตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ซึ่งคนปฏิบัติอยู่แต่ผู้เดียวเสียที เมื่อเสด็จนิวัติสู่พระนครแล้ว และเสด็จกลับไปศึกษาต่อ จะทรงแต่งตั้งผู้ใดเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ก็แล้วแต่พระราชอัธยาศัย ดังนั้น ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ดร. ปรีดี พนมยงค์ จึงมีโทรเลขกราบบังคมทูลขอัญเชิญเสด็จนิวัติสู่ประเทศไทยอีกครั้งหนึ่ง

ในขณะนั้น การคมนาคมยังขัดข้องอยู่มาก เพื่อให้การนิวัติสู่พระนครจะเป็นไปโดยสะดวก ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้[illegible]

กับฝ่ายสัมพันธมิตรจัดเครื่องบินพระที่นั่ง อัญเชิญเสด็จกลับสู่พระนคร เพื่อทรงปฏิบัติพระราชภาระกิจของพระองค์เอง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เสด็จนิวัติสู่พระนคร เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๔๘๘ หลังจากทรงบรรลุนิติภาวะแล้ว ๗๕ วัน และหน้าที่ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ก็สิ้นสุดลง

รัฐบุรุษอาวุโส

ภายหลังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้นิวัติจากที่ประทับ ณ นครโลซานน์ สวิสเซอร์แลนด์ถึงประเทศไทย เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๔๘๘ แล้ว ได้ทรงยกย่อง ดร.ปรีดี พนมยงค์ ไว้ในฐานะรัฐบุรุษอาวุโส ดังประกาศต่อไปนี้

"ประกาศ

อานันทมหิดล

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้ประกาศว่า

โดยที่ทรงพระราชดำริเห็นว่า นายปรีดี พนมยงค์ ได้เคยรับหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินในตำแหน่งสำคัญ ๆ มาแล้วหลายตำแหน่ง จนในที่สุดได้รับความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎรให้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และปรากฏว่า ตลอดเวลาที่ นายปรีดี พนมยงค์ ดำรงตำแหน่งเหล่านี้ ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต และด้วยความจงรักภักดีต่อ

ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ ทั้งได้แสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ในความปรีชาสามารถนำเกียรติคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติเป็นเอนกประการ

จึงมีพระราชโองการโปรดเกล้า ฯ ยกย่อง นายปรีดี พนมยงค์ ไว้ในฐานะรัฐบุรุษอาวุโสและให้มีหน้าที่รับปรึกษากิจการราชการแผ่นดิน เพื่อความวัฒนาถาวรของชาติสืบไป

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๘ ธันวาคม มหาศักราช ๒๔๘๘ เป็นปีที่ ๑๒ ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช

นายกรัฐมนตรี"

ต่อมาในวันที่ ๑๐ ธันวาคม ปีนั้น ก็ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นมงคลนพรัตน์ราชวราภรณ์ กับ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้า ฯ พร้อมด้วยสายสร้อยทองคำแก่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ด้วย

ต่อมา เมื่อวันที่ ๖ มกราคม ๒๔๘๙ ได้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกันใหม่แทนสภาฯเดิมที่ถูกยุบเมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๔๘๘ เพราะสภานั้นไม่เห็นชอบกับร่าง พ.ร.บ. อาชญากรสงคราม ซึ่งเป็นการแสดงให้โลกเห็นว่า ประชาชนชาวไทย[illegible]

สนุนลัทธิเผด็จการเช่นลัทธิฟัสซิสต์ อันเป็นระบอบการปกครองของผู้รุกรานทำลายสันติภาพของโลก ดังที่เป็นมาแล้วในสงครามโลกครั้งที่ ๒ สภาฯ ที่เลือกตั้งใหม่นี้ได้มีการประชุมกันเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๔๘๙ ที่ประชุมได้เลือกพระยามานวราชเสวี เป็นประธาน สภาฯ ได้หารือกันเป็นการภายใน สอบถามความเห็นว่าผู้ใดสมควรจะได้เป็นนายกรัฐมนตรี การซาวเสียงหาตัวนายกรัฐมนตรีครั้งนี้ เป็นครั้งสำคัญของคณะก่อการ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ที่ยังยึดมั่นอยู่ในอุดมคติเดิมของตนกับอีกฝ่ายหนึ่งที่มีอุดมคติผิดไปจากเดิม บัดนี้นายควง อภัยวงศ์ มีอุดมคติทางการเมืองเปลี่ยนไปจากอุดมคติของคณะปฏิวัติ ๒๔ มิถุนายน เสียแล้ว นายควง อภัยวงศ์ เมื่อเป็นหลวงโกวิทอภัยวงศ์นั้น ได้ดิโต้ขับเคี่ยวกับพระยาศรีวิสารวาจา รัฐมนตรีของพระยามโน ฯ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๖ คณะพระยามโน ฯ กระทำให้ "ประชาธิปไตยสะเทือน" คุมทหารบีบสภา บัดนี้ได้เข้ารวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว

คณะของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเป็นอย่างดี เห็นว่า ไม่ควรให้นายควง อภัยวงศ์ เป็นนายก ฉนั้นเมื่อสมาชิกสภาส่วนมากเห็นควรให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นนายก ดร.ปรีดีก็ปฏิเสธไม่รับ และได้เสนอนายดิเรก ชัยนาม เข้าแข่งขัน เมื่อลงคะแนนกันปรากฏว่า นายควงชนะนายดิเรกเพียง ๒–๓ คะแนน เมื่อผลเป็นเช่นนั้น นายควงจึงได้รับแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๓๑ มกราคม ๒๔๘๙

สถานะการณ์บ้านเมืองของเราในขณะนั้นเป็นอย่างไร ขอยกคำแถลงนโยบายของนายกฯควง อภัยวงศ์มาให้เห็นดังนี้

"รัฐบาลย่อมทราบดีว่า ได้เข้ามารับหน้าที่ในขณะที่บ้านเมืองตกอยู่ในฐานะที่ลำบากเป็นอย่างยิ่ง มีสิ่งที่จะต้องแก้ไขปรับปรุงหลายอย่าง ทั้งที่เกี่ยวกับการภายในและภายนอกเพื่อให้กลับคืนเข้าสู่สภาพอันมั่นคง คือ ต้องรีบปรับปรุงสัมพันธภาพกับต่างประเทศให้เข้าระดับปกติประการหนึ่ง กับจัดการบ้านเมืองภายในให้กลับเข้าระเบียบอันดีอีกประการหนึ่ง"

จากวันนั้นไป ๑๔ วัน ดร. ปรีดี พนมยงค์ ลาออกจากสมาชิกประเภทที่ ๒ เพราะมีภารกิจมากไม่สามารถมาประชุมได้โดยสม่ำเสมอ อย่างไรก็ตาม เมื่อสภาฯ ได้รับร่างรัฐธรรมนูญแห่งอาณาจักรไทยซึ่งสมาชิก ๖ นายเป็นผู้เสนอ โดยนำรัฐธรรมนูญฉบับ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๔๗๕ นั้นได้ใช้มานานถึง ๑๔ ปีเศษ บัดนี้สภาวการณ์ได้เปลี่ยนไปมากทำให้รัฐธรรมนูญฉบับนั้นไม่เหมาะสมที่จะใช้ต่อไป ไว้พิจารณานั้น สภาฯได้ตั้งกรรมาธิการวิสามัญขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อพิจารณาเรื่องนี้ โดย ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้รับเลือกให้เป็นประธานกรรมาธิการ และ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นเลขานุการของกรรมาธิการคณะนี้

นับตั้งแต่ได้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญและมีข่าวว่าจะเลิกสมาชิกประเภทที่ ๒ บรรดานักการเมืองที่มีความคิดเห็นและ

อุดมการณ์ทางการเมืองแนวเดียวกัน ก็ได้จับกลุ่มกันขึ้นในสภาฯ กลุ่มเหล่านี้เป็นกลุ่มการเมืองหรือพรรคการเมือง แต่เป็นพรรคการเมืองนอกกฎหมาย เพราะยังไม่มีพระราชบัญญัติพรรคการเมืองใช้บังคับ แต่ก็ไม่มีกฎหมายห้าม สมาชิกสภาฯ ได้เสนอร่างพระราชบัญญัติพรรคการเมืองต่อสภาฯ เพื่อให้เป็นพรรคการเมืองที่เป็นระเบียบแบบแผนเช่นในนานาประเทศ แต่สภาฯ ก็ยังไม่เห็นด้วยอยู่นั่นเอง นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์การปกครองประชาธิปไตยของไทย ที่โฉมหน้าการเมืองได้เป็นไปในรูปพรรคดังว่านี้

พรรคการเมืองต่าง ๆ ที่ปรากฏตัวชัดแจนได้แก่ พรรคสหชีพ แนวรัฐธรรมนูญ* พรรคประชาธิปัตย์ พรรคกสิกร พรรคธรรมาธิปัตย์ พรรคก้าวหน้า พรรคชาติสังคมประชาธิปไตย พรรคประชาชน และพรรคคอมมูนิสต์ ทั้งที่ผู้สมัครรับเลือกตั้งโดยอิสระก็ยังมีอยู่

รัฐบาลของพันตรีควง อภัยวงศ์ ต้องเผชิญกับร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองค่าใช้จ่ายของประชาชนในภาวะคับขัน ซึ่งนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ เป็นผู้เสนอ ผู้เสนอได้อ้างเหตุผลสนับสนุนร่าง พ.ร.บ. นี้ว่า "เนื่องแต่ปรากฏว่า ค่าใช้จ่ายในการครองชีพ

* แนวรัฐธรรมนูญ (Constitutional Front) นี้ บางคนเรียกว่าพรรคแนวรัฐธรรมนูญ ซึ่งไม่ถูกตามความเป็นจริง ผู้เขียนเป็นสมาชิกของแนวนี้ เมื่อที่ประชุมของแนวพิจารณาร่างข้อบังคับของพรรคแนวรัฐธรรมนูญ คือจะเปลี่ยนแนวเป็นพรรค ก็ได้คัดค้านไม่เห็นด้วย เพราะพรรคการเมืองนั้นต้องมาจากประชาชนก่อน

ของประชาชนในขณะนี้ ได้ทวีสูงยิ่งขึ้น เป็นการเดือดร้อนแก่ผู้ยากจนและผู้มีรายได้อยู่ในวงจำกัด เช่น ชาวนา กรรมกร และข้าราชการ เป็นต้น ทั้งนี้เพราะผู้ขาย ผู้ผลิตบ้าง หรือผู้ที่ประโยชน์ต่าง ๆ ได้เรียกร้องตามใจชอบ ทั้งมิได้คำนึงถึงความเดือดร้อนของประชาชนผู้ร่วมบ้านเมืองในส่วนรวม อันจะก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้ร้อยศีลธรรมอันดีและสันติสุขของประชาชน กฎหมายที่ใช้อยู่ในขณะนี้ ก็ใช้บังคับไม่ได้ผล ทั้งมิได้เป็นเครื่องมือของรัฐบาลที่จะมีมาตรการป้องกันมิให้พ่อค้าและแอบอิงอาศัยอำนาจหน้าที่แสวงหาประโยชน์โดยมิชอบ จะมีแต่จะเป็นการสมควรที่จะตรากฎหมายขึ้นใช้ เพื่อคุ้มครองประชาชนให้มีความผาสุกร่มเย็นต่อไป"

แต่รัฐบาลพันตรีควง อภัยวงศ์ แห่งพรรคประชาธิปัตย์ ไม่เห็นชอบกับร่าง พ.ร.บ. นี้ จึงได้มีการอภิปรายร่าง พ.ร.บ. นี้กันถึง ๒ คราวประชุม และสภาได้ลงมติเมื่อวันที่ ๑๗ มีนาคม รับหลักการร่าง พ.ร.บ. นี้ รัฐบาลควง อภัยวงศ์ จึงแพ้มติของสภาฯ แต่แทนที่รัฐบาลจะลาออกไปตามมติของสภาฯ คือ พิจารณาร่าง พ.ร.บ. นี้ในวาระ ๒ และ ๓ ต่อไป นายกควงกลับแจ้งต่อที่ประชุมของสภาว่า *"ถ้ามีกฎหมายดังกล่าวนี้ออกใช้แล้ว จะเป็นที่เดือดร้อนแก่ประชาชนทั่วไป คณะรัฐมนตรีชุดนี้ไม่สามารถบริหารราชการต่อไปได้ จึงขอลาออกจากตำแหน่ง"* พอพูดจบ

นายกควงกับรัฐมนตรีในคณะทุกคนก็ออกจากที่ประชุมไปทันที โดยมิได้พิจารณาร่างกฎหมายและเรื่องอื่นๆของสภาฯในวาระต่อไป แล้วนายกควงก็ลาออกจากตำแหน่ง ในวันที่ ๑๘ มีนาคม ๒๔๘๙ รวมเวลาเป็นรัฐบาลของ พ.ต.ควง อภัยวงศ์ ได้เพียง ๔๖ วันเท่านั้น นี่หรือคือประชาธิปไตย ?

คำแถลงของนายกควง อภัยวงศ์ที่ว่า *"ถ้ามีกฎหมายดังกล่าวนี้ออกใช้แล้ว จะเป็นที่เดือดร้อนแก่ประชาชนทั่วไป"* นั้น ไม่ควรทำให้เราต้องสงสัยอะไร ถ้าเราได้ทราบโดยถี่ถ้วนว่า นโยบายของพรรคประชาธิปัตย์นั้น คือ เสรีนิยม อีกนัยหนึ่ง นโยบายมือใครยาวสาวได้สาวเอา คนที่รวยก็รวยยิ่งขึ้น คนที่จนก็จนลง ๆ ชาติอันเป็นส่วนรวมนั้น เป็นอีกเรื่องหนึ่ง.

เมื่อรัฐบาลของนายควง อภัยวงศ์ลาออกแล้วเช่นนั้น สภาฯ ก็ต้องเฟ้นหาตัวบุคคลที่เหมาะสมเพื่อดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อไป วันรุ่งขึ้น คือวันที่ ๑๙ มีนาคม ๒๔๘๙ ประธานสภาฯ ได้นัดประชุมสมาชิกเป็นการภายใน เพื่อหารือว่าผู้ใดเหมาะสมจะเป็นนายกรัฐมนตรี สมาชิกในที่ประชุมได้มีความเห็นว่าควรเป็น ดร.ปรีดี พนมยงค์ แต่สมาชิกบางท่านท้วงว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ อาจไม่รับตำแหน่ง เพราะแม้แต่เป็นสมาชิกประเภท ๒ ก็ได้ลาออก เพราะไม่มีเวลามาประชุมได้สม่ำเสมอ เมื่อเป็นเช่นนี้สภาฯ ก็ได้พักการหารือไว้ก่อน เพื่อรอผลการไปทาบทามตัว ดร. ปรีดี พนมยงค์

พระยามานวราชเสวี ประธานสภาฯ พร้อมด้วยสมาชิกอีกหลายคน ได้ไปพบ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ที่ทำเนียบท่าช้างวังหน้า แจ้งความเห็นของสมาชิกส่วนมากของสภาฯว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ควรจะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี จึงมาเรียนให้ทราบก่อนที่จะนำความขึ้นกราบบังคมทูล สมาชิกที่ร่วมไปด้วยได้กล่าวขอร้องต่อ ดร. ปรีดี พนมยงค์ว่า "ในภาวะลับขันและสถานการณ์เช่นนี้ ซึ่งจะต้องเจรจากับพันธมิตรในปัญหาสำคัญ ๆ ต่าง ๆ อยู่ต่อไปด้วยนั้น ผู้จะเป็นนายกรัฐมนตรีควรจะเป็น ดร. ปรีดี พนมยงค์" ในที่สุด ดร. ปรีดี พนมยงค์ก็ยอมรับตำแหน่งนั้น แต่เนื่องด้วยได้ลาออกจากสมาชิกประเภท ๒ เสียก่อนแล้ว นายจำรัส สุวรรณชีพ สมาชิกสภาประเภท ๒ จึงได้ขอลาออกจากตำแหน่ง เพื่อเปิดโอกาสให้แต่งตั้ง ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นสมาชิกแทน แล้วจึงจะแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรี ตามรัฐธรรมนูญต่อไป ในวันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๔๘๙

ในวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๔๘๙ ก็มีประกาศพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล โดยมีพระยามานวราชเสวี ประธานสภาผู้แทนราษฎร เป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ แต่งตั้ง ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรี และมีรัฐมนตรีร่วมคณะดังต่อไปนี้

๑. *พลโท จิระ วิชิตสงคราม* *เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม*

๒. ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง

๓. นายดิเรก ชัยนาม เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ

๔. นายทวี บุณยเกตุ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตราธิการ

๕. พระยาสุนทรพิพิธ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข

๖. นายสงวน จูฑะเตมีย์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม

๗. นายสพรั่ง เทพหัสดิน ณ อยุธยา เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

๘. หม่อมหลวง กรี เดชาติวงศ์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์

๙. พันเอก ช่วง เชวงศักดิ์สงคราม เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

๑๐. หลวงชำนาญนิติเกษตร เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

๑๑. นายเดือน บุนนาค เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

๑๒. นายวิจิตร ลุลิตานนท์ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง

๑๓. ขุนระตับคดี เป็นรัฐมนตรี

๑๔. นายวิโรจน์ กมลพันธ์ เป็นรัฐมนตรี

๑๕. พันเอก ทวน วิชัยขัทคะ เป็นรัฐมนตรี

๑๖. นายอ้น บุนนาค (พระยาสุรพันธ์วานี) เป็นรัฐมนตรี

ดร. ปรีดี พนมยงค์ หัวหน้ารัฐบาลได้แถลงนโยบายการบริหารราชการแผ่นดินต่อสภาฯ เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม ว่า

"ท่านประธานสภาผู้แทนราษฎร และท่านสมาชิกผู้มีเกียรติทั้งหลาย

เพื่อสนองตามความต้องการของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรส่วนมากที่จะให้ข้าพเจ้ารับใช้ประเทศชาติในยามคับขัน ข้าพเจ้าก็จำเป็นจะต้องปฏิบัติตามความประสงค์ของท่าน

บัดนี้ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งคณะรัฐมนตรีตามประกาศลงวันที่ ๒๔ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๘๘ ดังที่ท่านทราบแล้ว รัฐบาลจึงขอแถลงนโยบายต่อสภาผู้แทนราษฎร ดังต่อไปนี้

๑. เป็นที่เข้าใจกันอยู่ทั่วไปว่า ขณะนี้ประเทศไทยก็คล้ายกับประเทศอื่น ๆ อีกหลายประเทศ ที่ตกอยู่ในภาวะอันยากแค้นซึ่ง

เป็นผลสืบเนื่องมาจากมหาสงคราม ฉะนั้นไม่ว่ารัฐบาลใดที่จะเข้ามาบริหาร ย่อมจะต้องเผชิญกับปัญหามากมายหลายประการ รัฐบาลนี้ก็ได้มองข้ามความยากลำบากที่จะต้องประสบ แต่ก็จะพยายามฝ่าฟันอุปสรรคให้ได้ผลดีแก่ประเทศชาติมากที่สุดเท่าที่จะทำได้

๒. เป็นความจำเป็นที่ประเทศไทยจะต้องส่งเสริมสัมพันธไมตรีตลอดทั้งความเข้าใจอันดีให้สนิทสนมกับสหประชาชาติ และร่วมมือตามอุดมคติซึ่งสหประชาชาติได้วางไว้ และดำเนินการเจรจากับสหประชาชาติ และนานาประเทศอื่น เพื่อปลดเปลื้องและผ่อนผันภาระให้หมดหรือลดน้อยลงไป ในการนี้จึงจำเป็นที่คนไทยทั้งหลายจะต้องมีความสามัคคีกลมเกลียวและแสดงให้เห็นถึงเสถียรภาพและความมั่นคงภายในประเทศ อันจะเป็นรากฐานที่แสดงให้นานาประเทศเห็นถึงความเป็นปึกแผ่นและกำลังจิตใจของประชาชนคนไทย

๓. ขณะนี้การครองชีพและความสงบเรียบร้อยภายในเป็นปัญหาอันใหญ่สำหรับประชาชนภายในทั่วทั้งประเทศ ซึ่งรัฐบาลจะได้เอาใจใส่เป็นพิเศษ ในการนี้จะต้องอาศัยความสมานและประสานนโยบายภายในต่าง ๆ ดังจะกล่าวในข้อต่อ ๆ ไป

๔. การทหาร รัฐบาลนี้ถือว่ากำลังทหารที่มีอยู่นั้นเป็นของประเทศชาติโดยเฉพาะ และจะได้ปรับปรุงการจัดการปกครองทางทหาร ให้สอดคล้องกับการปกครองแบบประชาธิปไตยตามที่เหมาะสมกับประเทศของเรา

จะจัดการให้ทหารได้รับการเสริมสร้างขึ้นโดยเร็ว และจะให้ทหารเป็นกำลังหนุนเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองในการปราบปรามโจรผู้ร้ายเพื่อความสงบสุขของประชาชน

๕. การคลัง

(๑) จะพยายามหาทางเจรจาขอให้สหประชาชาติผ่อนการยึดเงินของประเทศไทย ซึ่งจะเป็นทางให้ประเทศไทยนำเงินมาซื้อของที่จำเป็นให้พอเพียง

(๒) จะพยายามให้ได้เปิดการปริวรรตเงิน กับต่างประเทศโดยเร็วที่สุด เพื่อให้การค้ากับต่างประเทศดำเนินไปได้

(๓) จะเริ่มการปรับปรุงรายจ่ายรายได้ให้เหมาะสมแก่กาละและเป็นธรรมแก่สังคม

(๔) จะดำเนินการไปสู่รากฐานในอันที่จะธำรงไว้ซึ่งเสถียรภาพของเงินตราไทย

อนึ่ง รัฐบาลนี้ได้ตั้งข้อสังเกตว่า กิจการของประเทศจะดำเนินไปโดยเรียบร้อยได้ก็ด้วยอาศัยข้าราชการเป็นตัวจักรสำคัญ และโดยเหตุที่ข้าราชการในปัจจุบันนี้ตกอยู่ในฐานะลำบาก รัฐบาลจึงเห็นสมควรที่จะช่วยเหลือให้ข้าราชการทุกฝ่ายมีการครองชีพอันสมควรแก่อัตภาพ

(๖) การเกษตร รัฐบาลจะให้ความสนใจพิเศษ อาทิเช่น จะเพาะและส่งเสริมการสหกรณ์ และให้มีกสิกรชั้นกลางขึ้นให้มากที่สุดที่จะมากได้ จะเร่งบำรุงและส่งเสริมพืช ๔ ชนิดเป็นการใหญ่คือ ข้าวถั่วเหลือง ฝ้าย และยาสูบ การเผยแพร่พันธุ์ข้าวที่รัฐบาลได้บำรุงคัดเลือกแล้วให้มีปริมาณแพร่หลายยิ่งขึ้น จะบำรุงสัตว์พันธุ์พื้นเมืองให้ได้พันธุ์ดี แทนที่จะมุ่งนำพันธุ์สัตว์จากต่างประเทศมาสืบพันธุ์แต่ทางเดียว จะให้บรรดาสหกรณ์ชาวนาเป็นผู้ถือหุ้นส่วนใหญ่ในบริษัทข้าวไทยจำกัด จะได้ดำเนินการก่อสร้างการชลประทานที่ได้วางไว้ให้สำเร็จรูป และจะได้สำรวจดูด้วยว่านอกจากในภาคกลางแล้ว จะมีการทำชลประทานเพื่อช่วยเหลือการกสิกรรมในภาคนั้นๆ ได้เพียงใดหรือไม่ นโยบายดังที่ได้กล่าวข้างต้นนี้บางอย่างเป็นนโยบายที่จะต้องกระทำในระยะเวลานาน ซึ่งรัฐบาลนี้แถลงไว้ทราบเพื่อเป็นอุดมคติอันมุ่งไปสู่เท่านั้น แต่เพียงในระยะเวลาอันสั้นนี้ จะพยายามเร่งเร่งกระทำดังนี้

(๑) จะดำเนินการห้ามการฆ่ากระบือ ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญของชาวนา

(๒) จะเร่งหาพันธุ์ข้าวปลาให้ราษฎรชาวนาที่ขัดสนได้ยืมไปทำพันธุ์ในฤดูการทำนาที่จะถึงนี้ อันเป็นการสอดคล้องกับโครงการที่รัฐบาลชุดก่อน ๆ ได้วางไว้สืบเนื่องกันมา

(๓) จะระดมสัตวแพทย์ให้มาป้องกันและปราบปรามโรคระบาดสัตว์ ซึ่งเวลานี้กระบือในจังหวัดภาคกลาง และภาคที่เป็นอู่ข้าวอู่น้ำได้ประสบภัยนี้อยู่

(๔) จะเริ่มวางวิธีการให้สหกรณ์ชาวนาเป็นผู้ถือหุ้นส่วนใหญ่ในบริษัทข้าวไทยจำกัด

๗. การคมนาคม รัฐบาลจะส่งเสริมการลงทุนและบูรณะให้ได้มากที่สุดเท่าที่เงินงบประมาณจะอำนวยให้ ในการนี้การได้สิ่งของที่จำเป็นสำหรับการนี้ มาจากต่างประเทศโดยเร็วที่สุด

๘. การพาณิชย์และอุตสาหกรรม ในระยะเวลาอันสั้นนี้ รัฐบาลจะได้พยายามแก้ปัญหาเรื่องราคาเครื่องอุปโภคและบริโภคสูง ซึ่งเป็นการเดือดร้อนแก่ราษฎรอยู่ในเวลานี้โดยด่วน ทั้งนี้โดยจะได้ร่วมมือกับกระทรวงมหาดไทย ในเรื่องเร่งรัดปราบปรามโจรผู้ร้ายเพื่อให้การขนส่งปลอดภัยแก่พ่อค้าและสินค้า และร่วมมือกับกระทรวงคมนาคมเพื่อให้การขนส่งสะดวกและประหยัดขึ้น นอกจากนั้นรัฐบาลจะได้รีบเจรจาขอซื้อสินค้าอันจำเป็นเพื่อส่งเสริมให้เครื่องอุปโภคมีราคาย่อมเยาลง

ในทางอุตสาหกรรม รัฐบาลจะได้ปรับปรุงกิจการของโรงงานอุตสาหกรรมที่เป็นของรัฐบาลให้มีสมรรถภาพในการผลิตยิ่งขึ้น และจะได้ส่งเสริมการอุตสาหกรรมของสหกรณ์และของเอกชนให้มีปริมาณเพิ่มขึ้น

๙. การมหาดไทย เพื่อให้บังเกิดความสงบเรียบร้อยภายในและความปลอดภัยของประชาชนซึ่งเป็นที่ปรารถนาอยู่โดยทั่วกันนั้นโดยเร็ว จะได้เร่งรัดจัดการให้เจ้าหน้าที่ทั้งฝ่ายปกครองและฝ่ายปราบปรามได้ประสานงานกันโดยใกล้ชิด และส่งเสริมให้มีสมรรถภาพยิ่งขึ้น และถ้าจำเป็นก็จะได้ร่วมมือกับฝ่ายทหารเพื่อให้เป็นกำลังหนุนในการปราบปรามนี้ด้วย

โดยเฉพาะเส้นทางคมนาคม ซึ่งไม่ปลอดภัยในการขนส่ง จะได้ดำเนินการป้องกันเพื่อให้การขนส่งมีความสะดวกและปลอดภัยเป็นพิเศษ

๑๐. การสาธารณสุข เพื่อที่จะปลดเปลื้องความทุกข์ของประชาชนในด้านโรคภัย รัฐบาลจะได้พยายามเร่งรัดจัดปราบปรามและป้องกันโรคระบาด ซึ่งกำลังเกิดแพร่หลายอยู่ในขณะนี้ ให้บรรเทาเบาบางลงโดยเร็ว และจะได้ดำเนินการเพิ่มพูนปริมาณยารักษาโรคชนิดที่จำเป็นโดยการคิดทำขึ้นหรือหาซื้อจากทั้งภายในภายนอกประเทศ เพื่อสำหรับใช้และจำหน่ายให้เป็นความสะดวกแก่ประชาชนที่จะซื้อหาและได้ราคาย่อมเยาลงกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้

อนึ่ง ในเรื่องสถานพยาบาลและปริมาณจำนวนแพทย์ ซึ่งขณะนี้ยังมีไม่พอแก่การ ดังเป็นที่ทราบกันอยู่แล้ว และรัฐบาลชุดก่อน ๆ ก็ได้ดำริในอันที่จะจัดการให้มีปริมาณเพิ่มขึ้นให้ได้

จำนวนพอแก่การนั้น รัฐบาลนี้ก็จะได้ดำเนินการสืบเนื่องต่อไป เพื่อให้บังเกิดผลสมปรารถนาในอนาคต

๑๑. การศึกษา รัฐบาลนี้ยินดียอมรับการเข้าร่วมมือของเอกชนในการจัดตั้งโรงเรียนและการจัดทำตำราเรียน และในระยะเวลาอันใกล้กับการเปิดสมัยการศึกษานี้ รัฐบาลจะเอาใจใส่เป็นพิเศษ ในเรื่องสถานที่เล่าเรียนและตำราที่ใช้ในการเรียน รัฐบาลจะจัดการตามความสามารถให้นักเรียนมีที่เรียน และมีตำราเรียนให้ทั่วถึง

๑๒. การศาล รัฐบาลจะรักษาไว้และขยายขอบเขตการศาลควรแก่อิสระที่มีในการพิจารณาคดี และจะได้สอดส่องให้การพิจารณาในศาลได้ดำเนินไปโดยเร็วตามควร

ในที่สุดนี้ หวังว่าสภาผู้แทนราษฎรคงจะได้รับฟังนโยบายของรัฐบาลนี้ด้วยดี และพิจารณาดำเนินการตามมาตรา ๕๐ แห่งรัฐธรรมนูญ"

รัฐบาลได้รับความไว้วางใจจากสภาฯ ในวันเดียวกับวันที่แถลงนโยบายนั้น ด้วยคะแนน ๑๑๕ ต่อ ๓

หลังจากแถลงนโยบายต่อสภาฯ แล้ว พล. ปรีดี พนมยงค์ ประธานกรรมาธิการว่าด้วยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ก็ได้ลาออกจากตำแหน่งกรรมาธิการ โดยอ้างเหตุว่า ได้รับแต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรี มีภาระที่ต้องปฏิบัติมาก ไม่สามารถจะ[illegible]

ในการประชุมของสภา เมื่อ ๔ เมษายน [illegible] พนมยงค์ นายกรัฐมนตรี ได้นำข่าวดีมาแจ้งต่อสภาฯ ว่า

"เนื่องจากสหรัฐอเมริกา ได้เพิ่มถอนเงินดอลลาร์ของไทยและซึ่งจะเป็นทางที่ทำให้เราได้ใช้เงินซึ่ง[illegible]ประชาชนได้ ขอให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังแถลงให้สภาฯ ทราบต่อไป" ต่อจากนั้นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ นายดิเรก ชัยนาม ได้แถลงต่อสภาฯ ว่า "ตามที่รัฐบาลนี้ได้แถลงนโยบายในวันขอความไว้วางใจแล้วว่า ในนโยบายข้อ ๑ มีว่าจะได้เจรจากับรัฐบาลต่างประเทศ ในทางที่จะขอให้เขาเพิ่มถอนเงินซึ่งกักกันไว้นั้น เมื่อข้าพเจ้าได้รับตำแหน่งก็ได้รับคำสั่งจากนายกรัฐมนตรีให้เริ่มเจรจาขอ[illegible] ในการเยือนในครั้งนี้ข้าพเจ้าได้ขอเชิญอุปทูตอเมริกันมาและแจ้งความประสงค์ของรัฐบาลไทยว่า รัฐบาลไทยและข้าพเจ้าได้รู้สึกขอบคุณเป็นอย่างยิ่ง ที่รัฐบาลอเมริกันจะสั่งเพิกถอนเงินซึ่งได้กักกันไว้อยู่ ณ สหรัฐอเมริกาโดยเร็ว เพราะการสั่งเพิกถอนเงินนี้จะเป็นประโยชน์ในการที่จะส่งเสริมความเข้าใจอันดีและความสัมพันธ์ไมตรีระหว่างเราทั้งสอง และเป็นการส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศด้วย อุปทูตอเมริกันได้มีแก่ใจให้คำมั่นว่า จะพยายามอย่างเต็มที่ในการที่จะดำเนินการในเรื่องนี้

บัดนี้ รัฐบาลมีความยินดีที่จะเรียนต่อสภานี้ให้ทราบว่าเมื่อวานนี้เวลา ๑๕.๐๐ นาฬิกา อุปทูตอเมริกันมาแจ้งแก่ข้าพเจ้าว่าบัดนี้

ประชุมพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญได้โดยเหมาะสม อาจทำให้การประชุมล่าช้า ที่ประชุมจึงมีมติตั้งพลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นกรรมาธิการแทน

การดำเนินการตามนโยบายที่แถลงไว้ต่อสภาฯ นั้น ไม่ใช่เป็นการง่าย แต่เป็นการที่ต้องทำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ การแก้ปัญหาทางการคลังการแก้ไขปัญหาเรื่องการขาดแคลนเครื่องอุปโภคบริโภค และยารักษาโรค การบูรณการขนส่ง ทั้งทางน้ำทางบก ที่ถูกทำลายระหว่างสงคราม ให้คืนสู่สภาพที่ใช้ได้ และที่สำคัญที่สุดคือ ข้อผูกพันระหว่างประเทศ เพราะไทยประกาศสงครามกับสัมพันธมิตร และสัมพันธมิตรได้ยึดเงินไทยที่ฝากอยู่ในอังกฤษและสหรัฐอเมริกา เมื่อประกาศสันติภาพ เมื่อ ๑๖ สิงหาคม ๒๔๘๘ แล้ว ไทยก็ถูกผูกมัดอยู่ด้วยสัญญาสมบูรณ์แบบ ดังโซ่ตรวนพันธนาการอยู่รอบตัว ฉะนั้น เรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องที่รัฐบาล ปรีดี พนมยงค์ ต้องดำเนินการแก้ไขโดยรีบด่วน และให้เป็นผลขึ้นโดยเร็วที่สุดที่จะเร็วได้

ในวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๘๙ รัฐบาลได้เสนอร่าง พ.ร.บ. นิรโทษกรรม แก่ผู้กระทำการต่อต้านการดำเนินสงครามของญี่ปุ่น เพื่อนิรโทษกรรมให้แก่ผู้ต่อต้านญี่ปุ่นในระหว่างมหาสงครามเอเชียบูรพาที่ญี่ปุ่นเหยียบย่ำแผ่นดินไทยอยู่ การนิรโทษกรรมนี้ หมายถึงว่า ผู้ที่ได้ต่อต้านญี่ปุ่นโดยการกระทำใดๆ ที่ผิดกฎหมายในระหว่างนั้น ถือเสมือนหนึ่งว่าไม่ได้กระทำผิดเลย ต่อมาอีก ๑๐ วัน สภาก็ได้รับหลักการและลงมติใช้เป็นกฎหมายได้

รัฐบาลอเมริกันได้สั่งพิกถอนเงินซึ่งกักกันไว้แล้ว ไปนั้นว่าตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป เงินของเราซึ่งอยู่ในสหรัฐอเมริกา เรามีสิทธิที่จะจับจ่ายซื้อสิ่งของเข้ามาในประเทศไทยได้ ทั้งนี้ในฐานะรัฐบาล ขอจารึกไว้ในที่นี้ด้วยว่า รัฐบาลรู้สึกขอบคุณในไมตรีจิตของรัฐบาลอเมริกันและท่านอุปทูตซึ่งได้ส่งเสริมสัมพันธไมตรี และช่วยเหลือเราเป็นอย่างยิ่งไว้ ณ ที่นี้"

ต่อมาอีก ๒๘ วัน คือในวันที่ ๒ พฤษภาคม รัฐบาลของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็มีผลงานอันสำคัญมาเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎร สภาผู้แทนราษฎรของปวงชนอีกครั้งหนึ่ง คราวนี้เป็นเรื่องข้อผูกพันระหว่างประเทศ คือ เรื่องเปลี่ยนแปลงข้อตกลงในสัญญาสมบูรณ์แบบ เกี่ยวพันไปถึงเรื่องอื่น ๆ ด้วย ดร. ปรีดี พนมยงค์ นายกรัฐมนตรีได้แถลงต่อสภาฯ ดังต่อไปนี้

"รัฐบาลมีเรื่องที่จะแจ้งให้สภาทราบ ๒ เรื่อง คือเรื่องต้นเป็นเรื่องซึ่งเมื่อวานนี้ทางรัฐบาลได้ทำการตกลงกับทางฝ่ายอังกฤษในเรื่องการที่แก้ไขสัญญาสมบูรณ์แบบ อันว่าด้วยการที่เราจะต้องส่งข้าวให้แก่ฝ่ายอังกฤษเปล่า ๆ นั้น บัดนี้ได้มาทำความตกลงกันว่า แทนที่ฝ่ายไทยจะส่งข้าวให้แก่อังกฤษเปล่า ๆ นั้น แต่นี้ต่อไปทางฝ่ายอังกฤษเป็นฝ่ายที่จะได้มาซื้อข้าวจากรัฐบาลไทย สาระสำคัญในข้อตกลงนั้น มีอยู่ในคำแถลงร่วมกันระหว่างสหรัฐอเมริกา อังกฤษและไทยซึ่งได้แจกไปยังท่านสมาชิกทั้งหลายแล้ว แล้วเรื่องนี้

เป็นเรื่องซึ่งทางฝ่ายอังกฤษได้ยื่นขอมาตั้งแต่ครั้งรัฐบาลคุณธรรม และต่อมาในรัฐบาลปัจจุบันนี้ เขาได้รับเรื่องนี้ขึ้นก็ได้พิจารณาโดยถี่ถ้วน ถ้าหากว่าเราจะพิจารณาตัวเลขเก่าของเราที่มีอยู่ในขณะที่เซ็นสัญญา ซึ่งตามความเห็นของตัวแทนสัญญาที่เซ็นนั้นก็สั่งลงไปว่านั้น เราจะต้องส่งมอบข้าวเปล่าตามจำนวนข้าวที่มีอยู่ในขณะนั้น แต่เรื่องนี้เป็นข้อเท็จจริงซึ่งเราวินิจฉัยเกินว่าจำนวนข้าวที่มีอยู่ในขณะนั้นเป็นจำนวนเท่าใด ส่วนสัญญาใหม่นั้นก็เป็นสัญญาซึ่งเขาขอรับซื้อข้าวจากเราเป็นจำนวนล้านสองแสนตันนั้น แต่ถ้าหากว่าเราไม่สามารถที่จะส่งภายใน ๑๒ เดือน คือจำนวนที่เขาซื้อนั้นอยู่เท่าใด ก็เป็นเรื่องซึ่งเราจะต้องส่งข้าวให้แก่เขาเปล่า ๆ ตามที่ได้ตกลงกัน

ในการที่รัฐบาลได้มาบริหารงานนี้ ก็เป็นห่วงถึงเหตุ ๒ ประการ ประการที่ ๑ เราจะมีข้าวพอหรือไม่ และ ๒ เมื่อเรามีข้าวพอแล้ว เราสามารถจะขนส่งได้หรือไม่ รัฐบาลได้พยายามที่จะทราบรายละเอียดถึงเรื่องจำนวนข้าวว่า เราจะมีอยู่เหลือไม่ ข้อเท็จจริงได้ปรากฏว่าข้าวในรุ่นนี้เรายังพอมีอยู่พอสมควร และมีหวังว่าจะทำนาในปีต่อไป โดยวิธีการที่ทางรัฐบาลได้สนับสนุนและช่วยเหลือชาวนาและด้วยความเต็มอกเต็มใจของชาวนาที่จะช่วยกันทำนาให้ได้ผลแล้วจำนวนข้าวนี้ก็พอที่สามารถจะส่งไปได้ คือทั้งข้าวปีนี้และข้าวปีหน้าที่นี้ก็เหลืออยู่ในเรื่องการขนส่ง รัฐบาลและท่านทั้งหลายก็ย่อมจะทราบดีว่า การขนส่งนั้น เนื่องจากมหาสงครามคราวนี้ ทางรถไฟของ

เราได้รับความชอกช้าเป็นอันมาก เราขาดทั้งรถจักร รถตู้ ตลอดจนสะพานหลายแห่งได้ถูกทำลาย เมื่อได้เจรจากันเราได้รับผล คือ สะพานบ้านดารานั้นทางสหประชาชาติเขาจะซ่อมให้ และได้ลงมือจัดการซ่อมแล้ว เป็นที่หวังว่าในปลายเดือนพฤษภาคมหรือต้นเดือนมิถุนายน สะพานบ้านดาราคงสำเร็จลง ส่วนทางกรุงเทพ ฯ คือสะพานพระราม ๖ นั้น ได้ตกลงที่จะจัดเป็นเรือข้ามมาให้ เวลานี้ได้เริ่มลงมือมาแล้ว ๒–๓ วัน ที่ได้ชี้แจงมานี้คิดว่าราว ๗ อาทิตย์เรือข้ามตอนสะพานพระราม๖นี้ก็จะใช้ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้รถตู้ของเราที่อยู่ทางปักษ์ใต้ก็ดี หรือทางเหนือก็ดี จะได้เอามาใช้ระดมในการขนนี้ได้แต่แม้กระนั้นก็ตามจำนวนรถตู้ของเราก็ได้รับความชอกช้า จึงได้ให้ที่ปรึกษาการคลังไปสิงคโปร์ ไปพบกับลอร์ดคิลเลอร์น เมื่อรัฐบาลเข้าบริหารงานใหม่ ๆ ท่านลอร์ดคิลเลอร์นก็ได้มาประเทศไทยและได้บินกลับไปเมื่อเช้านี้เอง นี่ก็เป็นที่หวังได้ว่า รถจักรและรถตู้ที่อยู่ในวิเทศอันเป็นทรัพย์สมบัติของอเมริกานั้น เราก็จะได้ดำเนินการเจรจาขอซื้อมา เป็นจำนวนรถจักร ๓๐ คัน และรถตู้ประมาณ๑,๓๐๐ คัน และนอกจากนั้นยังได้สั่งรถจักรมาจากอเมริกาอีก นี่ต้องการเวลาเท่านี้พอสมควร และในการขนส่งทางน้ำเราก็ยังขาดอีกหลายอย่าง ขาดทั้งเครื่องเรือ ขาดทั้งน้ำมัน แต่เมื่อได้รับความมั่นใจและความหวังที่การขนส่งทางน้ำ เราก็จะได้อิมปรูฟให้ดีขึ้น แล้วปัญหาการขนส่งนี้ก็จะได้เป็นทางพอที่จะทำได้

ต่อมาก็เหลือในเรื่องราคา ซึ่งได้พูดจาโต้ตอบกันเป็นเวลาช้านาน ปัญหาในเรื่องราคานี้ยังตกลงกันไม่ได้ จนกระทั่งผู้แทนของฝ่ายอังกฤษอเมริกาที่ประจำอยู่ในประเทศไทย ซึ่งเป็นองค์การข้าวของเขา ได้บินไปอังกฤษเมื่อประมาณสัก ๑ อาทิตย์ ได้พยายามเจรจาทางโน้นก็เป็นผลสำเร็จ ได้รับโทรเลขในเรื่องราคาข้าวที่เขาตกลงจะรับซื้อเมื่อวานซืนนี้ คือจะถือว่า ๑ ตัน คือสองตันเป็นราคาข้าว ๑๒ ปอนด์ ๑๔ ชิลลิง ถือมาตรฐานของข้าวหัก ๓๕ เปอร์เซ็นต์ คือถ้าข้าวมีจำนวนหักมากกว่านี้ราคาก็ลดตามสมควร ถ้าหักน้อยลงไปก็เพิ่มตามสมควร ส่วนข้อที่ผิดแปลกไปจากเดิมนั้นเป็นราคาขนส่งไปจนถึงเกาะสีชัง แต่ต่อเหลังเห็นว่า การขนส่งไปถึงเกาะสีชังจะเป็นการเพิ่มภาระให้แก่เรือไลท์เตอร์ เพราะไปถึงเกาะสีชังจะเป็นการลำบากตลอดจนกระสอบบ่านที่จะขนมาก็ลำบาก ผลสุดท้ายก็ต้องสั่งกระสอบป่านจากเขา จึงได้ตกลงวิธีใหม่เสียว่าราคาข้าวไม่รวมทั้งกระสอบด้วย ให้เขาขนมา เมื่อเราได้ข้าวแล้วแล้วก็ขนมาลงเรือไลท์เตอร์ของเขา แล้วชำระเงินกันที่โรงสี ไม่ใช่ชำระเมื่อถึงเกาะสีชังหรือถึงเมืองนอก เพราะราคา ๑๒ ปอนด์ ๑๔ ชิลลิงนี้ ถ้าเทียบกับก่อนสงครามแล้ว ก็เห็นว่าเป็นราคาข้าวที่ดี เมื่อก่อนสงครามราคา ๘ ปอนด์ต่อหนึ่งลองตัน นอกจากนี้ที่อัตราเหลือเกินจึงถึง ๑๒ ปอนด์

ส่วนข้อโต้เถียงที่ตกลงกันคือในเรื่องพรีเมียม คือได้ตกลงว่า ถ้าหากว่าในเดือนพฤษภาคมนี้ เราจะต้องส่งข้าวให้ได้เท่าไรแล้ว เขาก็จะเพิ่มให้อีก ๓ ปอนด์ หมายความว่าในตอนต้นราคาข้าวที่เราจะส่งให้เขาในเดือนพฤษภาคมนี้ ราคาไม่ใช่ ๑๒ ปอนด์ ๑๔ ชิลลิง เป็นราคา ๑๕ ปอนด์ ๑๔ ชิลลิง ที่นี้ถ้าหากว่าเราส่งให้เขาก่อนวันที่ ๑๕ มิถุนายน คือระหว่างวันที่ ๑ มิถุนา ถึงวันที่ ๑๕ มิถุนายน ก็ได้พรีเมี่ยม ๒ ปอนด์ก็กลายเป็น ๑๔ ปอนด์กับ ๔ ชิลลิง ส่วนราคาต่อไปถือคงที่ ๑๒ ปอนด์ ๑๔ ชิลลิง นี่เป็นราคาข้าวสารโดยมาตรฐาน ๓๕ เปอร์เซ็นต์ของข้าวหักที่ได้เจือปนลงไป ส่วนราคาข้าวเปลือกนั้น ก็จะต้องคิดว่าส่วนสัมพันธ์กันตามส่วน ซึ่งเมื่อได้พิจารณาดูโดยถ่องแท้แล้ว ก็เห็นว่าราคาข้าวที่ได้ตกลงนั้นเป็นราคาอันสมควร และถึงอย่างไรก็ดี สิ่งสำคัญที่ควรคำนึงก็คือ เมื่อเราได้ตกลงไปเช่นนี้แล้ว การที่เราจะต้องซื้อข้าวให้เขาเปล่านี้ หมายความว่าเราได้รับศูนย์ ต่อมาก็ได้รับเพิ่มขึ้น และราคานั้นไม่ใช่ราคาตกต่ำ เป็นราคาที่สมควรและประกอบทั้งมีพรีเมี่ยมอย่างงามทีเดียว เมื่อเป็นเช่นนี้ทางรัฐบาลจึงได้ตกลงที่จะทำข้อตกลงอันนี้ โดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ กับอัครราชฑูตอังกฤษได้ลงนามอักษรย่อไว้และใช้บังคับได้ทันที ให้มีผลว่าข้าวที่เราจะส่งให้เขาไปเปล่า ตามข้อตกลงสมบูรณ์แบบนั้นเป็นอันยกเลิกไป มีต้นเวลายังรอที่จะตกลงข้อสัญญาระหว่างสามฝ่าย คือสหรัฐอเมริกากับ

ไทย และ อังกฤษ ซึ่งหวังว่าในเวลาอีกไม่กี่วัน ข้อตกลงนี้และข้อเกี่ยวกับข้าว และ เครื่องอุปโภคบริโภคนี้ก็จะตามมา ที่ข้าพเจ้าก็เพื่อจะขอแก้ข้อความบางประการ ซึ่งรัฐบาลกำลังพิจารณาอยู่

นอกจากนั้นยังได้รับคำมั่นอีกหลายอย่างหลายประการ ในเรื่องที่เราจะได้รับเครื่องอุปโภคและบริโภคที่จะเข้ามาสู่ประเทศไทย จึงเห็นว่าข้อตกลงอันนี้เป็นข้อตกลงที่ปลดเปลื้องภาระของเราไป เราจะได้รับเงินปอนด์เป็นเงินที่เราสามารถจะซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคเข้าสู่ประเทศได้ เราไม่ต้องตั้งงบประมาณซื้อข้าวให้สหประชาชาติ ทำให้เราได้ใช้จ่ายเงิน ถ้าหากว่ามีรายได้พอจะบำรุงประเทศของเราในทางอื่น และเราก็สามารถที่จะแบ่งเบางบประมาณของเราลงไปได้เป็นจำนวนหลายร้อยล้านบาท เมื่อได้ตกลงกับอังกฤษเช่นนี้แล้ว ปัญหาจึงคิดถึงว่าการกำหนดค่าปริวรรตแห่งเงินตราของเรานั้น ควรจะทำอย่างไรดี เมื่อเราได้มีเงินปอนด์ที่จะเข้ามา ถ้าหากว่าส่งได้ตามนี้แล้ว ปีหนึ่งคงราว ๑๕ ล้านปอนด์ แม้แต่เพียงเท่านี้เราก็สามารถที่จะเพิ่มค่าน้ำเงินของเราให้ดีกว่าทุกวันนี้ เหตุฉะนั้น เมื่อวานนี้ข้าพเจ้าจึงได้เซ็นกฎกระทรวงคลัง ที่ได้ออกตามพระราชบัญญัติเงินตราในภาวะฉุกเฉิน เพิ่มค่าของเงินบาทลงไป โดยถืออัตราทองคำบริสุทธิ์ดังนี้ คือให้เพิ่มค่าของบาทเท่ากับทองคำบริสุทธิ์น้ำหนัก ๐.๐๙๐๒๙ และได้อนุญาตให้ธนาคารแห่ง

ประเทศไทยรับหรือจ่ายปอนด์สเตอลิง หรือดอลล่าร์สหรัฐอเมริกา แลกเปลี่ยนกันกับธนบัตรไทย ณ สถานที่ใดและอัตราใด นอกจากนี้จะกำหนดเป็นครั้งคราวให้ คือให้กำหนด ๔๐ บาทเท่ากับ ๑ ปอนด์หรือ ๑๐๐ บาทต่อ ๑๐ เหรียญ ๗.๕ เซ็นต์ และคิดค่าธรรมเนียมเพิ่มและลดแล้วแต่กรณี คือหมายความว่าเราเพิ่มค่าเงินบาทของเราแทนที่จะเป็น ๖๐ บาทต่อหนึ่งปอนด์ หรือ ๑๕ บาท ต่อ ๑ ดอลลาร์นี่เป็นสเต็ปแรก ที่เราสามารถจะทำได้ ในอัตราเงินนี้จะรักษาไว้ภายใน ๑๒ เดือนนี้ เราจะรักษาให้คงที่ไว้อย่างนี้ และด้วยกำลังเงินของเราทุนสำรองที่มีอยู่นั้น ก็เชื่อว่าเราสามารถที่จะรักษาค่าของปริวรรตใน ๑๒ เดือนนี้ได้ด้วยประการเช่นนี้

นอกจากนี้ข้าพเจ้ายังได้มีหนังสือถึงท่านนายกรัฐมนตรีอังกฤษ ที่จะขอให้เพิกถอนเงินที่ได้กักกันไว้ทางอังกฤษประมาณ ๑๕ ล้านปอนด์ และได้รับตอบจากท่านนายกรัฐมนตรีอังกฤษแสดงความหวัง ทำให้ข้าพเจ้าเกิดความหวังอยู่ในยอด ๑๕ ล้านปอนด์ซึ่งอยู่ประเทศอังกฤษนั้น เราก็อาจจะได้รับความเห็นใจของทางฝ่ายท่านนายกรัฐมนตรีอังกฤษ อีกประการหนึ่ง ยังมีทองคำของเราที่อยู่ในญี่ปุ่น ในญี่ปุ่นนี้มีอยู่ ๒ ยอดด้วยกัน เป็นทองคำซึ่งได้มีขึ้นเมื่อก่อนญี่ปุ่นเข้าเมืองส่วนหนึ่ง ท่านทั้งหลายบางท่านยังคงจำได้ว่าเมื่อก่อนญี่ปุ่นได้เข้ามายังประเทศไทยนั้น ญี่ปุ่นครั้งนั้นได้ถูกเขายึดเงิน และญี่ปุ่นได้มาหาข้าพเจ้าเมื่อครั้งเป็น

รัฐมนตรีคลัง ที่จะมาเอาเงินบาทในเวลานั้น ข้าพเจ้าได้พยายามเกี่ยงและโต้เถียงกันจนกระทั่งแทบจะโกรธกันยิ่งกว่าโกรธ หมายความว่าอาจจะเกิดระเบิดกันขึ้นได้ แต่ผลสุดท้ายญี่ปุ่นยอมให้ทองคำ ทองคำนั้นเมื่อครั้งข้าพเจ้าเป็นรัฐมนตรีคลังได้สั่งให้นำมาครั้งหนึ่งและอยู่ที่ญี่ปุ่นครั้งหนึ่ง นั่นเป็นยอดหนึ่ง อีกยอดหนึ่งเป็นทองคำที่ได้มีเมื่อญี่ปุ่นขึ้นเมืองแล้ว โดยเขามาเอาเงินบาทเราให้ญี่ปุ่นและบางครั้งก็ทองคำบ้าง ทองคำนี้เมื่อครั้งญี่ปุ่นยอมแพ้ใหม่ ๆ ข้าพเจ้าได้เคยส่งโทรเลขถึงท่านลอร์ดหลุยส์ ที่จะเอาทองคำที่อยู่ในมือของฝ่ายสัมพันธมิตรคืนมา แต่เขาถือว่า ทรัพย์สมบัติที่อยู่ในญี่ปุ่นนั้น จะต้องเป็นประกันสำระหนี้ของสัมพันธมิตรทั้งหลาย ตอนหลังข้าพเจ้าจึงขอแลกว่า ทองซึ่งอยู่ในญี่ปุ่นก่อนที่ญี่ปุ่นขึ้นเมือง และถือว่าทองคำอันนั้น เป็นทองคำซึ่งได้มา ถ้าจะพูดโดยทางอ้อมแล้ว ก็แปลว่าเราได้มีส่วนช่วยสัมพันธมิตรครั้งนั้น คือถ้าญี่ปุ่นได้เงินสะดวกในครั้งนั้นแล้ว การที่จะเข้ามารุกรานทางฝ่ายสัมพันธมิตร ก็จะเข้ามาสะดวกกว่านี้ แต่โดยเหตุที่เราเกี่ยงเรื่องทองคำหลายประการ ทองคำนี้กำลังเจรจาอยู่ และถ้าหากว่าเป็นโชคดีของประเทศเรา ได้ทองคำที่มีอยู่ก่อนสงครามเข้ามาทุ่มเทช่วยอนาคตของประเทศ เงินตราของเราจะดีขึ้น ที่กล่าวมาแล้วนี้เพียงแต่แสดงความหวังให้ท่านเห็นว่า ฟิวเจอร์หรืออนาคตของเราว่า ไม่มืดมน พอมองเห็นแสงสว่าง และปัจจุบันนี้

เงินตราของเราจะรักษามาตรฐานการเงินของเราด้วยอัตรา ๔๐ บาท ต่อหนึ่งปอนด์ หรือ ๑๐ บาทต่อ ๑ ดอลลาร์ ข้าพเจ้ามีเรื่องที่จะแจ้งให้ท่านสมาชิกทั้งหลายทราบสองประการดังที่กล่าวมาแล้ว"

ในวันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๔๘๙ เป็นวันสุดท้ายของการประชุมสภาฯสมัยนี้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ นายกรัฐมนตรี ได้กล่าวปราศัยต่อที่ประชุมด้วยข้อความที่เน้นหนักให้ทราบถึงภาวะความเป็นมาและเป็นอยู่ของชาติบ้านเมือง ว่า

"ท่านผู้เป็นประธาน

ในวาระที่การประชุมของสภาผู้แทนราษฎรตามรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. ๒๔๗๕ จะได้สิ้นสุดลงในวันนี้ ข้าพเจ้าขอถือโอกาสเชิญชวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหลายให้ระลึงถึงพระมหากรุณาธิคุณพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ที่ได้พระราชทานรัฐธรรมนูญนั้น คณะราษฎรพึงทราบเมื่อ ๖ วัน ภายหลังที่ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว คือเมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ได้มีพระกระแสรับสั่งให้พระยาพหลพลพยุหเสนา พระยาปรีชาชลยุทธ พระยามโนปกรณ์นิติธาดา พระยาศรีวิสารวาจา พร้อมทั้งข้าพเจ้า ไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทและเจ้าพระยามหิธร ซึ่งเป็นราชเลขาธิการ ขณะนั้นเป็นผู้จดบันทึก มีพระกระแสรับสั่งว่า มีพระราชประสงค์จะพระราชทานรัฐธรรมนูญนั้น เมื่อได้ปรึกษาข้าราชการมีตำแหน่งสูงในขณะนั้นก็ไม่เห็นพ้องกับพระองค์

ในสุดท้ายเมื่อเสด็จกลับจากประพาสอเมริกา ได้ให้บุคคลนำซึ่งไปเฝ้าในวันนั้นพิจารณา บุคคลนั้นก็ถวายความเห็นว่ายังไม่ถึงเวลาและที่ปรึกษาก็กลับเห็นพ้องด้วยบุคคลนั้น คณะราษฎรมิได้รู้พระราชประสงค์มาก่อน การเปลี่ยนแปลงได้กระทำโดยบริสุทธิ์ ไม่ได้ช่วงชิง ดังที่มีผู้ปลุกเสกข้อเท็จจริงให้เป็นอย่างนั้น ความจริงได้ปรากฏในบันทึกการเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในวันนั้นแล้ว และโดยที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า ฯ ทรงมีพระราชประสงค์มาก่อนแล้ว หากมีผู้ทัดทานไว้ ฉะนั้น เมื่อคณะราษฎรได้ขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ พระองค์จึงทรงพระราชทานด้วยดี พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระกรุณาธิคุณแก่ชาวไทย ข้าพเจ้าจึงขอให้ท่านทั้งหลายที่อยู่ ณ ที่นี้ และบรรดาชาวไทยทั้งหลาย จงระลึกถึงพระกรุณาธิคุณ และเทอดพระเกียรติของพระองค์ไว้ชั่วกาลปาวสาน

บัดนี้ผู้ก่อการขอพระราชทานรัฐธรรมนูญและผู้ที่ร่วมมือช่วยเหลือกันประกอบเป็นสมาชิกประเภท ๒ ก็จะสิ้นสมาชิกภาพลงแล้ว ข้าพเจ้ารู้สึกว่ามีความจำเป็นที่จะต้องชี้แจงให้ทราบถึงหลักประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งคณะราษฎรได้ขอพระราชทานมาจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯว่า ระบอบประชาธิปไตยอันมีระเบียบตามกฎหมายและศีลธรรม และความซื่อสัตย์สุจริตไม่ใช่ประชาธิปไตยอันไม่มีระเบียบ หรือประชาธิปไตยที่ไม่ถือ

ธรรม เช่น การใช้เสรีภาพอันมีแต่จะให้เกิดความปั่นป่วน ความไม่สงบเรียบร้อย ความเสื่อมศีลธรรม ระบอบชนิดนี้เรียกว่าอนาธิปไตยหาใช่ประชาธิปไตยไม่ ขอให้ระวัง อย่าปนประชาธิปไตยกับอนาธิปไตย อนาธิปไตยเป็นภัยอย่างใหญ่หลวงแก่สังคมและประเทศชาติ ระบอบประชาธิปไตยจะมั่นคงอยู่ได้ต้องประกอบด้วยกฎหมาย ศีลธรรม และความซื่อสัตย์สุจริต หรือในบางครั้งในโบราณกาลเรียกว่าการปกครองโดยสามัคคีธรรม การใช้สิทธิโดยไม่มีขอบเขตใต้กฎหมายหรือศีลธรรม หรือใช้สิทธิโดยไม่สุจริตไม่ใช่หลักของประชาธิปไตย ไม่ใช่หลักซึ่งคณะราษฎรขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า ฯ พระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ประชาชนชาวไทยนั้น ไม่มีพระราชประสงค์ให้เป็นอนาธิปไตย ข้าพเจ้าขอยกตัวอย่างประเทศอิตาลีเมื่อก่อนสมัยมุสโซลินี ซึ่งประชาธิปไตยของอิตาลีในขณะนั้นเข้าขั้นที่ไม่มีระเบียบ มีความอลเวง จึงเป็นเหตุหรือให้พวกฟัสซิสต์อ้างเป็นเหตุในการสถาปนาระบบเผด็จการในประเทศอิตาลี ข้าพเจ้าไม่พึงประสงค์ที่จะให้มีระบอบเผด็จการในประเทศไทย ในการนี้ก็จำเป็นต้องป้องกันหรือขัดขวางมิให้มีอนาธิปไตยอันเป็นทางที่ระบอบเผด็จการจะอ้างได้ ข้าพเจ้าเชื่อว่าถ้าเราช่วยกันประคองให้ระบอบประชาธิปไตยนี้ได้เป็นไปตามระเบียบเรียบร้อยอย่างที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้ว ระบอบเผด็จการย่อมมีขึ้นไม่ได้ ข้าพเจ้า

เป็นผู้หนึ่งที่ได้ร่วมกับเพื่อนคณะราษฎรขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ ข้าพเจ้าได้ประคับประคองระบอบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญนี้ตลอดมา แม้ในการต่อต้านญี่ปุ่น ซึ่งในการต่อต้านนั้นอาจจะมีความจำเป็นที่จะต้องตั้งรัฐบาลชั่วคราว แต่ข้าพเจ้าก็ไม่ได้ทางที่จะตั้งรัฐบาลตามระบอบรัฐธรรมนูญที่ใช้อยู่ ข้าพเจ้าไม่มีเหตุผลอันใดที่จะกลายมาเป็นศัตรูของระบอบประชาธิปไตย ข้าพเจ้าสังเกตว่ามีผู้เข้าใจระบอบประชาธิปไตยผิด โดยเอาระบอบอนาธิปไตยเข้ามาแทนที่ ซึ่งเป็นภัยต่อประเทศชาติอย่างร้ายแรง ข้าพเจ้าไม่ประสงค์ที่จะให้ผู้ใดเชื่อข้าพเจ้าโดยไม่มีค้าน ข้าพเจ้าต้องการให้มีค้าน แต่ค้านโดยสุจริตใจ ไม่ใช่ปั้นข้อเท็จจริงขึ้นทางธรรมนั้นการกล่าวเท็จหรือพูดเสาวาจาก็เป็นผิด ในทางการเมืองการใช้สิทธิตามระบอบประชาธิปไตยต้องทำโดยความบริสุทธิ์ใจ มุ่งหวังผลส่วนรวมเป็นใหญ่ ไม่ใช่มุ่งหวังส่วนตัว หรือมีความมักใหญ่ใฝ่สูงเป็นมูลฐาน [illegible] ความสามัคคีธรรมหรือระบอบประชาธิปไตยอันแท้จริงจึงจะเป็นไปได้ ผู้ใดมีอุดมคติของตนโดยสุจริต ข้าพเจ้าเคารพในผู้นั้น และร่วมมือกันได้ ข้าพเจ้าเชื่อว่า ถ้าต่างฝ่ายต่างสุจริตมุ่งส่วนรวมของประเทศชาติ ไม่ใช่มุ่งหวังส่วนตัว แม้แนวทางที่จะเดินไปสู่จุดหมายจะเป็นคนละแนว แต่ในอวสานเราก็พบกันได้ ข้าพเจ้าขออ้างเจ้านายหลายพระองค์ ซึ่งเดิมท่านมีแนวทางอย่างหนึ่ง และ

ข้าพเจ้ามีแนวทางอีกอย่างหนึ่ง แต่เจ้านายหลายพระองค์นั้น ท่านก็มีจุดหมายเพื่อส่วนรวมของประเทศชาติไม่ใช่ส่วนพระองค์ ผลสุดท้ายเราก็ร่วมมือทำงานด้วยกันมาเป็นอย่างดี ในการรับใช้ชาติและรักใคร่กันสนิทสนมยิ่งเสียกว่าผู้ซึ่งเอาประเทศชาติเป็นสิ่งกำบังแต่ความจริงมุ่งหวังในประโยชน์ส่วนตัวมาก ผู้ที่คอยอิจฉาริษยาเมื่อไม่ได้ผลสมหวังแล้ว ก็ทำลายกิจการอันเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ แทนที่จะเสริมก่อให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติอันเป็นส่วนรวม ผู้ที่ทำการปฏิบัติภักษ์ต่อคณะราษฎร แต่โดยมีอุดมคติซื่อสัตย์ต่อองค์พระมหากษัตริย์ ข้าพเจ้าเคารพในความซื่อสัตย์ ซึ่งมีตัวอย่างอยู่มากหลายท่านผู้ซื่อสัตย์เหล่านี้ได้ร่วมกิจการรับใช้ชาติกับข้าพเจ้า ท่านเหล่านี้ไม่ต้องวิตกกังวล แต่ผู้ซึ่งแสดงว่าซื่อสัตย์ต่อองค์พระมหากษัตริย์ในภายนอก ส่วนภายในหวังผลส่วนตนหรือมูลสืบเนื่องมาแต่ความไม่พอใจเป็นส่วนตัวเช่นนี้แล้ว ก็เกรงว่าผู้นั้นก็อาจหันเหไปได้ สุดแต่ว่าตนจะได้รับประโยชน์ส่วนตนอย่างไหนมากกว่า

ข้าพเจ้าหวังว่าท่านสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหลายคงจะใช้สิทธิของท่านด้วยความบริสุทธิ์ใจและอาศัยกฎหมายและศีลธรรมความสุจริตเป็นหลัก ไม่ช่วยกันส่งเสริมให้มีระบอบอนาธิปไตย ข้าพเจ้าขอฝากความคิดไว้ต่อท่านผู้แทนราษฎรทั้งหลาย โดยเป็นห่วงถึงอนาคตของชาติ ข้าพเจ้าปรารถนาที่จะได้เห็นประเทศ-

ชาติปลอดจากระบอบเผด็จการและปลอดจากระบอบอนาธิปไตย คงมีแต่ระบอบประชาธิปไตยอันพรั่งพร้อมไปด้วยความสามัคคีธรรม ระบอบประชาธิปไตยโดยพรั่งพร้อมไปด้วยสามัคคีธรรมนี้เป็นมัตถุประสงค์ของคณะราษฎรที่ขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ และเป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานรัฐธรรมนูญ

ข้าพเจ้าขอขอบคุณสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ได้ให้ความร่วมมือและช่วยเหลือรัฐบาลนี้ด้วยดี ขออวยพรให้ท่านทั้งหลายประสบความสุขความสำราญ และในโอกาสนี้ขอเชิญชวนท่านทั้งหลายอวยพรให้ระบอบประชาธิปไตยอันพรั่งพร้อมด้วยสามัคคีธรรมตามรัฐธรรมนูญ จงสถิตย์สถาพรอยู่ในประเทศไทยชั่วกัลปาวสาน"

จากนั้นพระยามานวราชเสวี ประธานสภาฯ ได้กล่าวตอบว่า "*ท่านนายกรัฐมนตรี*

วันนี้เป็นวาระสุดท้ายที่จะได้มีการประชุมของสภาผู้แทนราษฎร สภาผู้แทนราษฎรเกิดขึ้นก็ด้วยที่ท่านนายกรัฐมนตรีได้กล่าวว่า เพราะเหตุที่เกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานโอกาสให้ พระประสงค์ที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ประเทศชาติ พระราชประสงค์ที่ได้ทรงตั้งพระทัยไว้ตามที่ท่านนายกรัฐมนตรีได้กล่าวให้เราทั้งหลายทราบนั้น เป็นเหตุอันหนึ่งที่ทำให้การบ้านเมือง[illegible]

เป็นมาอย่างราบรื่น และการดำเนินงานในหัวเลี้ยวหัวต่อเป็นไปอย่างที่ไม่มีชาติใดคิดหวังว่าจะทำมาได้ เพราะฉะนั้นที่ท่านนายกรัฐมนตรีขอให้ท่านผู้มีเกียรติทั้งหลายที่นั่งอยู่ในที่นี้ระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณที่ได้ทรงมีพระทัยที่จะพระราชทานไว้ก่อน แต่ที่ไม่มีโอกาสจะพระราชทานในตอนหลังนั้น ก็สมควรอย่างยิ่งซึ่งท่านผู้มีเกียรติทั้งหลายควรจะจารึก และในนามของสมาชิก ข้าพเจ้าขอให้จารึกไว้อีกวาระหนึ่ง

เมื่อได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาแล้ว คณะราษฎรได้ทำหน้าที่มาอย่างไร ข้าพเจ้าได้รับเชิญเข้ามาอยู่ในฐานะที่จะยกย่อง แต่ขอเรียนให้ทราบว่า ก็ได้ทำงานทุกสิ่งทุกอย่างจนเป็นผลเอาตัวรอดมาเป็นไทยได้ทุกวันนี้ก็เพราะคณะราษฎร หรือผู้ที่เป็นหัวหน้าคณะราษฎร และที่ท่านนายกรัฐมนตรีบอกว่า ท่านได้ตั้งใจไม่ใช่แต่บัดนี้เป็นเวลานานแล้ว ที่จะรักษาและจะหามาซึ่งประชาธิปไตยให้ประเทศไทยนั้น ข้าพเจ้าขอเรียนด้วยความเคารพว่า ท่านสมาชิกทั้งหลายที่นั่งอยู่ในที่นี้ก็ได้ทราบซึ้งไม่เฉพาะแต่คำพูดของท่าน ได้ทราบซึ้งในการกระทำของท่านตั้งแต่เดิมมาจนบัดนี้ ไม่เป็นที่น่าสงสัยแต่ประการใด และขอเรียนให้ทราบในที่นี้ว่า ถึงแม้ว่าอยู่เย็นเป็นสุข ความคิดระลึกที่จะไปหาท่านนายกรัฐมนตรีอันเป็นที่เคารพนับถือนี้ก็น้อย แต่แม้มีทุกข์มีร้อน มีความจำเป็นยุ่งยากแล้ว ข้าพเจ้าเองเป็นผู้อื่นที่ถูกเรียกเข้ามาใช้ได้ไปรบกวนท่าน ท่านไม่เคยปฏิเสธแม้แต่เวลาเดียว คนที่เคยช่วยเหลือนอกจากผู้ก่อการก็มีเป็นจำนวนมาก ข้าพเจ้าขอเป็นพะยานในที่นี้ว่า ท่านได้ดำรงตัวของท่านมาอยู่ในความสัตย์จริง ในความบริสุทธิ์สมควรที่เราจะเคารพนับถือ และแม้ในคราวสุดท้ายที่หานายกรัฐมนตรีไม่ได้ ข้าพเจ้าก็ได้รับความเดือดร้อนเป็นอย่างยิ่ง แต่เมื่อได้ไปหาท่าน ด้วยได้รับมอบหมายจากท่านผู้มีเกียรติทั้งหลายนี้ท่านยินดีรับ ก็ทำให้ข้าพเจ้าผู้มีหน้าที่ในฐานะที่เป็นประธานสภาผู้แทนราษฎร [illegible]

ห่วงใยและยังมีหวังว่าท่านจะแก้ไขอุปสรรคต่าง ๆ [illegible] ได้เป็นมาแล้วให้ตลอดรอดฝั่ง และท่านก็ได้แย้ง[illegible] เปล่าได้เป็นการซื้อขาย และแก้ไขรัฐธรรมนูญ[illegible] ไทยเรานี้เป็นคนแปลก เวลาทำเฉียดกันเฉียดกัน[illegible] ถึงเวลาเอาจริงเอาจัง ในวาระ ๑ [illegible] ประเทศพูดกับข้าพเจ้าว่า [illegible] ทั้งหลายย่อมระลึกแสมอว่า [illegible] ข้างมากในสภา ฯ จึงจะทำได้ ผู้ที่เสมอเหมือนท่านก็ไม่ใช่คนอื่น [illegible] ท่านนายกรัฐมนตรีคนนี้ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงขอเรียนท่านด้วยความจริงใจไม่ใช่ยกย่องว่า ถ้าไม่ได้ท่านนายกรัฐมนตรีนี้แล้ว รัฐธรรมนูญไม่มีโอกาสจะแก้ไขให้เป็นไปได้เลย แต่ที่แก้ไขมาได้นี้ไม่เฉพาะแต่เป็นเกียรติของสภาผู้แทนราษฎร เป็นเกียรติยศของชาติไทย และเป็นเกียรติยศของท่านทั้งหลายที่นั่งอยู่ในที่นี้ด้วย

เพราะฉะนั้น ในวาระสุดท้ายนี้ ในนามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ข้าพเจ้าขออำนวยพรให้ท่านนายกรัฐมนตรีที่ข้าพเจ้าเคารพนับถือ ให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป และขอให้ท่านรัฐมนตรีทั้งหลายอยู่เย็นเป็นสุข และขอให้มีโอกาสทำงานเพื่อประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองในเวลาต่อไปให้มากยิ่งกว่าที่เคยได้ทำมาแล้ว ให้สมตามความปรารถนาของคนโดยมาก"

รัฐพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญ

วันที่ ๙ พฤษภาคม ได้มีรัฐพิธีลงพระปรมาภิไธยในรัฐธรรมนูญ ๒๔๗๙ ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม โดยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงกระทำพิธี เวลา๑๐.๐๐ น.

เมื่อได้เวลาฤกษ์ อาลักษณ์ได้อ่านพระราชปรารภในรัฐธรรมนูญฉบับนี้ว่า

"สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เสด็จออก ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ท่ามกลางอุดมสันนิบาตพระบรมวงศานุวงศ์และทูตานุทูตผู้แทนต่างประเทศ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเสนามาตย์ราษฎรบริพาร เฝ้าแป้นบาทบงกช พร้อมกันโดยอนุกรม

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกาศว่า พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกมหันตเดชนดิลกรามาธิบดี ฯ พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราชวโรกาส

ให้ข้าราชการและประชาชนของพระองค์ได้มีส่วนเมื่อเสียงข้างมากเห็นดีเห็นชอบ ในการจรรโลงประเทศไทยให้วัฒนาถาวรสืบไปในภายภาคหน้า จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน เมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๗๕ เป็นการชั่วคราว พอให้สภาผู้แทนราษฎรและคณะกรรมการราษฎรได้จัดรูปงานดำเนินประสานนโยบายให้เหมาะสมแก่ที่ได้มีการเปลี่ยนแปลง ครั้งแล้วโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้สภาผู้แทนราษฎรปรึกษากันร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย เพื่อถือเป็นหลักถาวรแห่งรัฐประศาสนวิธีต่อไป สภาผู้แทนราษฎรจึงตั้งอนุกรรมการคณะหนึ่งประกอบร่างรัฐธรรมนูญขึ้น

เมื่ออนุกรรมการได้เรียบเรียงรัฐธรรมนูญเป็นที่เรียบร้อยแล้ว พระเดชพระคุณสำเร็จลงด้วยดีนำเสนอสภาผู้แทนราษฎรได้พิจารณาปรึกษาลงมติแล้ว จึงทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายคำปรึกษา เพื่อทรงพระราชวิจารณ์ถี่ถ้วนกระบวนความแล้ว จึงมีพระบรมราชโองการคำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อมสั่งให้ตราเป็นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ประกาศใช้แต่วันที่ ๑๐ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๕ เป็นต้นมา

ต่อมานายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในขณะนั้นได้ปรารภกับนายควง อภัยวงศ์ นายกรัฐมนตรีว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยนี้ พระบาทสมเด็จพระ

ได้พระราชทานแก่ชนชาวไทยมาแล้วเป็นปีที่ ๑๔ ถึงแม้ว่าการปกครองระบอบประชาธิปไตย อันมีรัฐธรรมนูญเป็นหลักนั้น จะได้ยังความเจริญให้เกิดแก่ประเทศชาตินับเป็นอเนกประการ ทั้งประชาชนจะได้ทราบซึ้งถึงคุณประโยชน์ของการปกครองระบอบนี้เป็นอย่างดีแล้วก็จริง แต่เหตุการณ์บ้านเมืองก็ได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก ถึงเวลาแล้วที่ควรจะได้เลิกบทเฉพาะกาลอันมีอยู่ในรัฐธรรมนูญนั้น และปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย นายกรัฐมนตรีจึงนำความนั้นปรึกษาหารือกับสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๒ พร้อมกับคณะผู้ถ่ายการขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ เมื่อได้ปรึกษาหารือกันแล้ว รัฐบาลคณะนายควง อภัยวงศ์ จึงเสนอญัตติต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๘๘ ขอให้ตั้งกรรมาธิการวิสามัญคณะหนึ่ง เพื่อพิจารณาค้นคว้าตรวจสอบว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยนี้สมควรได้รับการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมอย่างไร เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ของบ้านเมืองและเพื่อให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นผลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

สภาผู้แทนราษฎรจึงตั้งกรรมาธิการวิสามัญขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อพิจารณาค้นคว้าตรวจสอบรัฐธรรมนูญตามคำเสนอข้างต้นนี้ กรรมาธิการคณะนี้ได้ทำการตลอดสมัยของรัฐบาลคณะนายควง อภัยวงศ์ คณะนายทวี บุณยเกตุ และคณะหม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช

ต่อมารัฐบาลคณะนายควง อภัยวงศ์ ปราโมช ได้ตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง เพื่อรวบรวมความเห็นและเรียบเรียงบทบัญญัติขึ้นเป็นร่างรัฐธรรมนูญ เมื่อกรรมการคณะนี้ทำสำเร็จเรียบร้อยแล้วคณะรัฐมนตรีได้พิจารณาแก้ไขอีกขั้นหนึ่ง แล้วนำแสนยผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ได้ประชุมปรึกษาหารือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๒ และคณะผู้ถ่ายการขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ ที่ประชุมได้ตั้งกรรมการขึ้นพิจารณา เมื่อกรรมการได้ตรวจแก้ไขแล้ว สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๒ จึงได้เสนอญัตติขอแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อสภาผู้แทนราษฎรพิจารณาลงมติรับหลักการแล้ว จึงตั้งกรรมาธิการวิสามัญขึ้นคณะหนึ่ง

บัดนี้คณะกรรมาธิการวิสามัญของสภาผู้แทนราษฎรได้พิจารณา และแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญสำเร็จเรียบร้อยแล้ว เสนอต่อสภาผู้แทนราษฎร สภาผู้แทนราษฎรได้พิจารณาเป็นการสำเร็จบริบูรณ์จึงทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวาย เมื่อทรงพระราชวิจารณ์ถี่ถ้วนทั่วกระบวนความแล้ว ทรงพระราชดำริเห็นว่าประชากรของพระองค์ประกอบด้วยวุฒิปรีชาในรัฐาภิปาลโนบาย สามารถจรรโลงประเทศชาติของตน ในอันที่จะก้าวหน้าไปสู่สากลอารยะธรรมแห่งโลกได้โดยสวัสดี

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อม โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร ให้ตรารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับนี้ขึ้นไว้ ประสิทธิประสาทประกาศให้ใช้ตั้งแต่วันที่ ๑๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๘๙ เป็นต้นไป และให้ใช้รัฐธรรมนูญฉบับที่ได้แก้ไขเพิ่มเติมนี้แทนรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๗๕ รัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมว่าด้วยนามประเทศ พุทธศักราช ๒๔๘๒ รัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมว่าด้วยบทเฉพาะกาล พุทธศักราช ๒๔๘๓ และรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พุทธศักราช ๒๔๘๕

ขอให้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยนี้ จงเป็นหลักที่สถาพรสถิตประดิษฐานสมรรถภาพอันประเสริฐ เป็นบ่อเกิดความผาสุกสันติคุณวิบุลยศรีแก่อาณาประชาชนตลอดจำเนียรกาลประวัติ นำประเทศไทยให้บรรลุสรรพพิพัฒนชัยมงคล เอนกนิกรสกลเกียรติยิ่งใหญ่ ขอให้อาณาประชาราษฎร จงมีความสมัครสมานสโมสรในสามัคคีธรรมเป็นเอกฉันท์ในอันที่จะปฏิบัติตามและรักษาไว้ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยนี้ ให้ยืนยงคงอยู่คู่กับไทยรัฐราชสีมาตราบเท่ากัลปาวสาน สมดังพระบรมราชปณิธานทุกประการเทอญ"

ต่อจากนั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ นายกรัฐมนตรีได้นำฉบับรัฐธรรมนูญซึ่งได้จารึกในสมุดไทยขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวาย เพื่อทรงลงพระปรมาภิไธย แล้วพระราชทานให้นายกรัฐมนตรีลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ เมื่อนายกรัฐมนตรีได้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการแล้ว ก็ได้นำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายอีกครั้งหนึ่ง แล้วจึงได้พระราชทานรัฐธรรมนูญนั้นให้แก่ประธานสภาผู้แทนราษฎรต่อไป

ครั้นแล้ว พระยามานวราชเสวี ประธานสภาผู้แทนราษฎร ได้กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า

"ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

ในนามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชวโรกาส กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า ที่ได้ทรงพระอุตสาหะเสด็จมาพระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยในครั้งนี้ ด้วยมีพระราชประสงค์จะให้รัฐธรรมนูญเป็นหลัก เป็นบ่อเกิดแห่งความผาสุกของอาณาประชาชนชั่วกาลนาน เพื่อจะได้มีความสมัครสโมสรเป็นเอกฉันท์ ในอันที่จะรักษาและปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญนั้น เป็นพระมหากรุณาธิคุณอันล้นเกล้า ฯ ข้าพระพุทธเจ้าขอน้อมรับเกล้า ฯ รับพระราชทานพระราชทาน และขอให้ทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน.

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

ขอเดชะ"

โดยบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ อำนาจนิติบัญญัติ มีสภาสองสภา คือ พฤฒสภาสภาหนึ่ง สภาผู้แทนสภาหนึ่ง ประกอบเป็นรัฐสภา ส่วนสมาชิกประเภทที่ ๒ เป็นอันเลิกไป

พฤฒสภานั้น ประกอบด้วยสมาชิกมีจำนวน ๘๐ คน ราษฎรเป็นผู้เลือกตั้ง มีอายุคราวละ ๖ ปี ในวาระเริ่มแรกให้มี "องค์การเลือกตั้ง" ขึ้น สมาชิกองค์การเลือกตั้งนี้ ได้แก่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่อยู่ในตำแหน่งในวันสุดท้ายก่อนใช้รัฐธรรมนูญ ๒๔๘๙ องค์การเลือกตั้งนี้มีหน้าที่เลือกผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกพฤฒสภาในวาระเริ่มแรกเป็นจำนวน ๘๐ คน ภายในกำหนด ๑๕ วันนับแต่วันใช้รัฐธรรมนูญ

สภาผู้แทนประกอบด้วยผู้ที่ราษฎรเลือกตั้งขึ้นในวาระเริ่มแรก ให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่อยู่ในตำแหน่งในขณะนั้น ๙๑ คน เป็นผู้แทนต่อไป และถ้าจังหวัดใดมีจำนวนราษฎรเกินกว่าหนึ่งแสนคน ก็ให้เลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเพิ่มขึ้นอีกคนหนึ่งต่อจำนวนราษฎรทุกแสนคน เศษของหนึ่งแสนถ้าถึงกึ่งหนึ่งหรือกว่านั้นให้นับเป็นหนึ่งแสน

ครั้นถึงวันที่ ๒๑ พฤษภาคม ๒๔๘๙ ก็ได้มีการเลือกตั้งสมาชิกพฤฒสภาจำนวน ๘๐ นาย ในจำนวนนี้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้รับเลือกด้วย พอถึงวันแรกของเดือนต่อมา สภาทั้งสอง คือ พฤฒสภาและสภาผู้แทนก็ได้มีการประชุมร่วมกันเป็นปฐมฤกษ์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงกระทำพิธีเปิดประชุม ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม ได้ทรงมีพระดำรัสเปิดประชุมว่า

"ท่านสมาชิกพฤฒสภาและสมาชิกสภาผู้แทน

ข้าพเจ้ามีความยินดีเป็นอันมากที่ได้มากระทำพิธีเปิดประชุมพฤฒสภาและสภาผู้แทนในวันนี้ ซึ่งนับว่าเป็นวันสำคัญวันหนึ่งในประวัติศาสตร์ของชาติเรา เพราะเป็นการประชุมครั้งแรกตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ซึ่งได้ประกาศใช้ไปเมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๔๘๙

แม้ว่าบัดนี้ประเทศชาติของเราจะได้ผ่านสงครามไปแล้วก็ตาม แต่เราก็ยังจะต้องทำการต่อสู้เพื่อปรับปรุงการเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของประเทศให้ทันกับการเมืองภายนอกเราจำเป็นต้องปฏิบัติตัวของเราเองให้เขาเห็นว่า เราพร้อมที่จะร่วมมือและส่งเสริมสัมพันธไมตรีกับนานาชาติ และเพื่อธำรงสันติภาพอันสถาพรของโลกสืบไปด้วย

ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงขอให้ท่านทั้งหลายจงมีความสมัครสมานสโมสรในสามัคคีธรรมเป็นเอกฉันท์ ในอันที่จะปฏิบัติหน้าที่ของท่าน เพื่อช่วยกันนำความวัฒนาถาวรมาสู่ประเทศชาติ และประคับประคองให้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยนี้ เป็นหลักในการปกครองของเราตลอดไปด้วย

บัดนี้ ถึงเวลาอันสมควรแล้ว ข้าพเจ้าขอเปิดการประชุมตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ขอคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายจงดลบรรดาลให้กิจการของพฤฒสภาและสภาผู้แทนนี้สัมฤทธิ์ผลเป็นความสุขความเจริญแก่ประชาชนและของชาติสืบไปเทอญ"

และในวันนั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ นายกรัฐมนตรีก็ได้ลาออกจากตำแหน่ง เพื่อให้เป็นไปตามวิถีทางแห่งรัฐธรรมนูญ รัฐบาลที่ ๑๕ อันมี ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกฯมีอายุ ๖๙ วันเท่านั้น แต่ผลงานนั้นยิ่งใหญ่ไพศาลและเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของชาติไทยอย่างสำคัญ

ตอนที่ ๒

นายกรัฐมนตรีครั้งที่ ๒-๓

ในวันที่ ๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ ประธานพฤฒสภา นายวิลาศ โอสถานนท์ และสภาผู้แทน นายเทียม บุญศรี ได้นัดประชุมสมาชิกสภาทั้งสอง หารือร่วมกันเป็นการภายใน ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม เพื่อหยั่งเสียงว่าที่ประชุมจะเห็นสมควรให้ผู้ใดดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ที่ประชุมมีความเห็นเป็นเอกฉันท์ให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกต่อไป ประธานพฤฒสภาจึงได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ตามความเห็นของที่ประชุม และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๘ มิถุนายน ๒๔๘๙ โดยมีประธานสภาทั้งสองเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ ยังมิทันจะมีการแต่งตั้งคณะรัฐมนตรีตามครรลองประชาธิปไตยเลย เหตุการณ์อันไม่เคยฝันเหตุการณ์อันนำความเศร้าสลดอย่างแสนสาหัสมาสู่ปวงประชาชาวไทยทั้งมวลอุบัติขึ้น นั่นคือ... ในวันรุ่งขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จสู่สวรรคต เหตุการณ์อันนี้แหละที่ผลักดันวิถีชีวิตของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ นายกรัฐมนตรีและรัฐบุรุษอาวุโสของชาติไทย ให้กลายเป็นเครื่องมือถูกย่ำยีทางการเมือง จนไร้แผ่นดินไทยจะอาศัย

แม้ในหน้าที่ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ดร. ปรีดี พนมยงค์ จะได้ปฏิบัติการตามหน้าที่อย่างดีที่สุด ดังที่ ม.จ. ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัฒน์ ได้ทรงกล่าวไว้แล้ว ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้พยายามประกอบคุณงามความดีและเอาชนะต่อศัตรูทางการเมือง ซึ่งเคยสืบเนื่องมาจากครั้งกระโน้นแล้วจะได้ร่วมมือกันทำงานสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ประเทศชาติ แต่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ยิ่งผิดหวัง

ในระหว่างมหาสงครามโลก เมื่อเสรีไทยก่อหวอดขึ้นในสหรัฐอเมริกา เจ้าและขุนนางในเมืองไทยที่อยู่เงียบอยู่นานได้เริ่มฟักตัวขึ้น และมีการเคลื่อนไหว พวกนี้บางทีเรียกกันว่า "พวกตีนเล็ก" ทั้งนี้เพื่อทำการเรียกร้องและดึงเอาสิทธิพิเศษต่าง ๆ ที่อยู่ในมือของราษฎรและเป็นของราษฎรคืนมา อย่างที่เป็นอยู่ก่อนวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ และอันนี้หมายความว่า บรรดาคณะ ๒๔ มิถุนายน ก็คือ ศัตรูทางการเมืองของคณะนี้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ทราบความเคลื่อนไหวของคณะนี้ดี แต่ก็ยังหวังอยู่ว่า โดยที่ตนได้ประกอบคุณงามความดีถวายชีวิตต่อราชบัลลังก์ตลอดมา คงจะสมัครสมานสามัคคีกันได้เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของชาติ เมื่อ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี "คลื่นใต้น้ำ" นี้ยังไม่รุนแรง

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เสด็จสวรรคต ณ พระที่นั่งพระบรมพิมาน เมื่อเวลาประมาณ ๙.๐๐ น. ของวันที่ ๙ มิถุนายน ๒๔๘๙ นั้น นายกรัฐมนตรี อยู่ที่ทำเนียบ

ท่าช้างตามปกติ เมื่อเวลาประมาณ ๑๐.๐๐ น. ม.ร.ว. เทวาธิวงศ์ ได้แจ้งให้ทราบ ก็รีบแต่งตัวเข้าวัง ไปยังพระที่นั่งพระบรมพิมาน อันเป็นที่เกิดเหตุโดยทันที แต่เมื่อไปถึงก็ถูกขอให้อยู่ชั้นล่าง จนถึงเวลาประมาณ ๑๒.๐๐ น. จึงได้รับคำบอกกล่าวให้เข้าถวายบังคมพระบรมศพ ซึ่งได้รับการเคลื่อนย้ายที่และตบแต่งบาดแผลเรียบร้อยโดยมิได้มีการชันสูตรพระบรมศพตามกฎหมายแต่ประการใดเลย

เมื่อ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ไปถึงพระที่นั่งพระบรมพิมานนั้น ได้มีพระบรมวงศานุวงศ์ประทับอยู่ก่อนแล้ว คือพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาชัยนาทนเรนทร ผู้ซึ่งได้รับอภัยโทษในสมัยที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และได้บรรดาศักดิ์คืน นอกจากนั้นแล้วมีพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไชยันตมงคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุฑาภุชงค์บริพัตร, พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอลงกฎ และพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัติ กับรัฐมนตรีอื่น ๆ บางนาย อีกทั้งเจ้าหน้าที่ตำรวจ เช่น พลตำรวจโท พระรามอินทรา และหลวงนิตยเวชวิศิษฏ์ ทั้งหมดนี้ได้ปรึกษาหารือกันว่า เมื่อเหตุการณ์เป็นเช่นนี้จะควรแถลงให้ประชาชนทราบด้วยเหตุผลอย่างไร ดร. ปรีดี พนมยงค์ ในฐานะที่เป็นนายกรัฐมนตรี ผู้มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ต่อราชบัลลังก์และต่อพระบรมวงศ์จักรีอย่างท่วมท้น ได้เดินเข้าสู่ความพ่ายแพ้อย่างง่ายดาย [illegible] รัฐมนตรี ปรีดี พนมยงค์ ได้แถลงคำร้องขอของเจ้านายบางพระองค์ แถลงเหตุแห่งการสวรรคตโดยกะทันหันตามที่เจ้านายเหล่านั้นมีพระราช

เจ้าคำ และด้วยความปรารถนายันเสาหลักสำคัญยิ่งของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ในอันที่ทีจักได้เห็นเพระอนุชาเจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดชสวยราชสืบต่อจากพระเชษฐา เพราะพระองค์เป็นผู้รักและนิยมระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง หากพระอนุชาเจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดชไม่ยอมรับสืบราชสมบัติแล้ว ผู้ที่จะรับได้ต่อไปก็คือ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุฬภุฬพงศ์บริพัตร และถัดไปก็คือ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธ์ยุคล

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ในฐานะนายกรัฐมนตรี จึงได้ขอให้รัฐสภามีการประชุมโดยด่วนและได้แถลงต่อที่ประชุมรัฐสภาในวันที่ ๙ มิถุนายน เวลา ๒๑.๑๐ น. ว่า

"ข้าพเจ้ามีข่าวอันแสนเศร้าสลดใจอย่างสุดซึ้งที่จะแจ้งต่อรัฐสภาให้ทราบว่า ด้วยนับตั้งแต่วันที่ ๒ มิถุนายน ศกนี้เป็นต้นมา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เริ่มทรงพระประชวรเกี่ยวกับพระนาภีไม่เป็นปกติและเหน็ดเหนื่อยไม่มีพระกำลัง แม้กระนั้นก็ดี สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เสด็จประพาสเยี่ยมราษฎรเป็นพระราชกรณียกิจของพระองค์ ครั้งต่อมาพระอาการเกี่ยวกับพระนาภีก็ยังมิได้ทุเลาลงจึงต้องเสด็จประทับอยู่แต่บนพระที่นั่ง มิได้เสด็จออกงานตามหมายกำหนดการ ครั้นวันที่ ๙ มิถุนายน ศกนี้ เมื่อถึงพระบรรทมตอนเช้าเวลา ๖.๐๐ นาฬิกา ได้เสวยพระโอสถน้ำมันละหุ่งแล้วเข้าห้องสรงซึ่งเป็นพระราชกิจประจำวันแล้วก็เสด็จเข้าพระที่ ครั้นประมาณ

เวลา ๙.๐๐ นาฬิกา มหาดเล็กห้องพระบรรทมได้นำเสื้อมาถวายในพระที่นั่ง จึงวิ่งเข้าไปดูเห็นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระพระที่มีพระโลหิตไหลเปื้อน พระองค์สวรรคตแล้ว ห้องพระบรรทมจึงได้ไปกราบทูลสมเด็จพระราชเทวีให้ทรงทราบ แล้วเสด็จไปถวายบังคมพระบรรทม จากนั้นมาพระบรมวงศ์ชั้นใหญ่ นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี ได้เข้าไปในห้องบรรทมและอธิบดีกรมตำรวจกับอธิบดีกรมการแพทย์ได้ไปในวันตรวจพระบรมศพ และลงความเห็นว่าสวรรคตด้วย ... ปันตามพระราชอัธยาศัยเดิมของท่าน แล้วมิได้อุปัติเหตุขึ้น"

ที่ประชุมได้รับทราบด้วยความเศร้าสลดและโทรมมนัสเป็นอย่างยิ่ง และได้ยืนขึ้นไว้อาลัยเป็นเวลาพอสมควร

เนื่องจาก ... เป็นเรื่องใหญ่ที่สำคัญอย่างยิ่งในประวัติศาสตร์ ... ข้าพเจ้าขอนำมาปรากฏไว้ในที่นี้ เพื่อท่านผู้อ่านจะได้ ... อันสุจริตเอาเอง

หลักฐานยันแรกก็คือรายงานการประชุมของรัฐสภาซึ่งนอกจากได้นำมากล่าวข้างต้นแล้ว ในการประชุมครั้งนั้น สมาชิกรัฐสภาได้ซักถามนายกรัฐมนตรีปรีดี พนมยงค์ อย่างหนัก แม้จะไม่เป็นไปตามระเบียบวาระการประชุมก็ตาม ดร. ปรีดี พนมยงค์แจ้งต่อสภาว่า "รัฐบาลไม่ขัดข้องให้ถามได้" ต่อจากนั้นเป็นเวลา ๒๑.๑๒ น.

นายดุสิต บุญธรรม สมาชิกสภาผู้แทน (ปราจีนบุรี) : ถ้าเมื่อยนุญาตให้ถาม ข้าพเจ้าสังเกตว่าในขณะนี้ได้มีท่านอธิบดีกรมตำรวจได้มาอยู่ในที่นี้ด้วยแล้ว ข้าพเจ้าจึงใคร่จะเรียนถามรัฐบาลว่าเรื่องไปการสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น นอกจากรัฐบาลได้[illegible]แล้ว ทางอธิบดีกรมตำรวจก็ดีได้สำเนาเหตุการณ์โดยใกล้ชิดข้าพเจ้าใคร่จะเรียนถามรัฐบาลว่าโดยการสังเกตของเจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายก็ดี จะเป็นเจ้าหน้าที่ทางกรมการแพทย์หรือกรมตำรวจก็ดี มีสิ่งหนึ่งสิ่งใดบ้างหรือไม่ที่จะเป็นการทำให้เห็นถนัดชัดเจนว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิได้สวรรคตโดยพระองค์เอง

พล ต.ท. พระรามอินทรา อธิบดีกรมตำรวจ : เหตุที่เท่าที่สืบสวนและฟังเหตุการณ์ตลอดถึงผลที่บาดแผลก็ยังไม่มีเหตุอื่นใดที่ชวนสงสัยว่าจะถูกกระสุนปืนอย่างอื่น นอกจากที่รัฐบาลได้แถลงแล้ว

นายประสิทธิ์ ชูพินิจ สมาชิกสภาผู้แทน (กำแพงเพชร) : ข้อที่ยังสงสัยในคำแถลงการณ์มีอยู่บ้างเล็กน้อย ที่รัฐบาลแถลงยังคลุมเคลือบ้าง ถ้าหากว่าท่านอธิบดีกรมตำรวจจะกรุณารายงานบาดแผลการชันสูตรพลิกพระศพสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้ทราบบ้างแล้ว จะเป็นทางแก้ความสงสัยไปบ้างก็ได้ ขอได้โปรดบรรยายในเรื่องลักษณะของบาดแผลด้วย

พล ต.ท. พระรามอินทรา อธิบดีกรมตำรวจ : บาดแผลที่แพทย์ได้ตรวจและที่ข้าพเจ้าได้ตรวจนั้น คือบาดแผลรอยถูกกระสุน

บีนที่พระนลาฏเหนือคิ้วซ้ายนิดหน่อยและเฉลียงมาทางซ้าย บาดแผลรอยกระสุนบีนจึงตรงเข้าไป และมีพระอัฐิทะลุลงมา แล้วหนังฉีกไปเป็น ๔ แฉก *แต่เวลาที่ข้าพเจ้าไป เขาทำเรียบร้อยแล้ว* บาดแผลเป็นเช่นนั้น อาศัยโดยเหตุที่ได้สอบปากคำทางมหาดเล็กรับใช้และห้องบรรทม และพระพี่เลี้ยง เหตุที่เกิดขึ้นผู้ที่ได้แลเห็นที่แรกได้ไปยกกล่าวและเข้าไปดูพฤติการณ์ต่าง ๆ ในการที่เมื่อเสด็จขึ้นบรรทมแล้วไปห้องสรงแล้วกลับไปอยู่ในห้องบรรทมตามเดิม ได้ความว่าไม่มีเหตุอื่นใดพึงจะสันนิษฐานว่าจะมีผู้กระทำร้ายในเวลาเกิดเหตุและประกอบด้วยได้ความว่าทรงโปรดในเรื่องบีน และในห้องบรรทมนี้มีปืนอยู่กระบอก และบรรจุไว้แล้วทั้งนั้น และได้ความว่าในเวลาเย็นก็ดี ก็ได้เคยเอามาลูบคลำอยู่บ่อย ๆ เพราะฉะนั้นเมื่อตรวจคดีคนที่เข้าไปก็เห็นอยู่ที่บรรทม ไม่มีเหตุอื่นนอกจากสันนิษฐานว่าเท่าที่พฤติการณ์ได้สอบสวนมาแล้ว คงจะลูบคลำบีนตามพระอัธยาศัยที่ทรงชอบแล้วกระสุนจึงได้ลั่นไปถูกเข้า เพราะถ้าจะทรงยิงเองบีนยาวอยู่มากจึงเป็นไปไม่ได้ แต่ว่าถ้าลั่นไปเองแล้วอาจจะเป็นไปได้ เพราะเหตุผลที่เป็นอยู่และเท่าที่ทำในเวลานี้ก็มีเท่าที่เรียนมานี้

ประธานรัฐสภา : เท่าที่ท่านอธิบดีกรมตำรวจได้ชี้แจงมานี้เป็นที่พอใจแล้วหรือยัง

นายปริญญา ฤชากามพย์ สมาชิกสภาผู้แทน [illegible] : ไหน ๆ ก็เปิดโอกาสให้ซักถามแล้ว เพราะฉะนั้นในฐานะที่ข้าพเจ้าก็

เป็นสมาชิกผู้หนึ่ง เท่าที่ได้ฟังมาแล้วก็ยังรู้สึกว่าไม่เข้าใจ ทั้งนี้ก็เพราะเป็นเรื่องที่ประชาชนควรจะเข้าใจกันอย่างแจ่มแจ้ง โดยที่ว่าท่านผู้แทนเท่านั้นที่นี่ก็เป็นผู้แทนของปวงชน ข่าวในหลวงสวรรคตประชาชนจะต้องเศร้าสลดเป็นอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้นถ้ามวลสมาชิกจะเดินทางกลับไปภูมิลำเนาแล้วก็อย่าพึงหวังว่าจะละเว้นคำที่จะต้องโต้ตอบกับราษฎรว่า พระองค์ท่านสวรรคตโดยกรณีใด โดยเหตุใด โดยอาการอย่างไร

ในที่นี้ข้าพเจ้ายากจะขอกราบเรียนถามเจ้าหน้าที่และรัฐบาลนี้ โดยเหตุผลและวิธีการสอบสวนและสืบสวนเกี่ยวกับคดีเรื่องนี้ที่เกิดขึ้น

ประการข้อแรกก็อยากจะกราบเรียนถามรัฐบาลและเจ้าหน้าที่ทางรัฐบาลว่าคดีเรื่องนี้มูลเหตุที่เกิดขึ้นนี้ ท่านได้สอบสวนอย่างละเอียดถี่ถ้วนแล้วหรือยัง คือได้ใช้การสอบสวนและสืบสวนพฤติการณ์ที่เกิดขึ้น ตั้งแต่เริ่มต้นมูลเหตุและมูลฐานทั้งมวลเกี่ยวเนื่องกับที่ฝรั่งเรียกว่า อีมอชั่น (emotion) คือมูลเหตุ หรือพฤติการณ์แวดล้อมที่เกิดขึ้นเช่นนี้เป็นมาอย่างไร หมายถึงมูลเหตุจูงใจพฤติการณ์นั้น ข้าพเจ้าอยากจะขอให้ท่านแถลงหลักฐานประกอบคือว่าความเป็นอยู่ของพระองค์ท่านก่อนที่จะทำอัตวินิบาตกรรมพระองค์เอง หรือตามที่ท่านสันนิษฐานไว้นั้นอย่างละเอียด ก็เมื่อเกิดเหตุขึ้นแล้วนั้น บุคคลผู้ซึ่งใกล้ชิดคือ ประจักษ์พยานในขณะนั้น ที่ได้รู้เห็นเหตุการณ์โดย

ใกล้ชิดได้สอบสวนไว้อย่างชัดแจ้งแล้วหรือยัง ถ้าได้สอบสวนไว้แล้ว ถ้าถือว่าไม่ใช่เป็นความลับ ก็ขอได้โปรดชี้แจงว่าพยานนั้นๆ ได้ให้การว่าอย่างไร ส่วนพยานเหตุผลอย่างที่ข้าพเจ้ากราบเรียนมาแล้วว่าอยากจะรู้ถึงมูลเหตุอันแท้จริงว่าเป็นอย่างไร คงแวดล้อมอยู่ด้วยเหตุผลของแปลกเหมือนกันที่จะทำอัตวินิบาตกรรม ตามที่ท่านสันนิษฐานไว้ในฐานะที่ข้าพเจ้าเคยเป็นอัยการก็เคยว่าคดีเรื่องหนึ่งมาแล้ว จึงอยากจะทราบมูลเหตุแวดล้อม ซึ่งทำให้เป็นไปอย่างนั้นอย่างนี้ อย่างไรบ้างที่จะให้เป็นผลเป็นอย่างนั้น ถ้าจะกรุณาอธิบายให้ประจักษ์แจ้งเพื่อข้าพเจ้าจะได้นำหลักฐานและข้อเท็จจริงของท่านนี้ขึ้นเทียบไปยืนยันกับราษฎร เพื่อเป็นเหตุผลที่ถูกต้องในข้อมูลเหตุอย่างนั้นๆ ข้าพเจ้าได้รับคำตอบมาอย่างนั้น หวังว่ารัฐบาลและเจ้าหน้าที่คงจะให้ความกรุณาอธิบายเหตุผลให้มวลสมาชิกซึ่งรอฟังอยู่อย่างแจ่มแจ้ง

พล.ต.ท. พระประจักษ์ประสาน สถานีตำรวจนครบาล : เท่าที่ข้าพเจ้ามีเวลาทำการสืบและสอบสวนในเวลาไม่กี่ชั่วโมงนั้น ขอยืนยันว่าในทางอัตวินิบาตกรรมไม่มี แต่ด้วยเหตุผลอื่นใดนั้นยังไม่ได้สืบสวนคืบหน้าต่อไป พยานหลักฐานที่ใกล้ชิดในเวลาที่เกิดเหตุขึ้นไม่มีใครอยู่ที่ในห้องนั้น ไม่มีผู้ใดแลเห็น ประจักษ์พยานในที่นั้นไม่มี แต่สำหรับผู้ที่อยู่ใกล้ชิดห้องบรรทม เท่าที่ได้ฟังก็ตรงกันอย่างที่ได้กราบเรียนมาแล้ว

นายสอ เศรษฐบุตร สมาชิกสภาผู้แทน (ธนบุรี) : ข้าพเจ้าอยากจะขอเรียนถามท่านอธิบดีกรมตำรวจในข้อที่สำคัญ คือว่านอกจากพระญาติวงศ์ซึ่งเข้าอยู่ในห้องพระบรรทมแล้วมีใครบ้างที่เข้าอยู่ได้บ้าง และในการที่เข้าออกก็ดี ในการที่ทรงบรรทมก็ดี มีใครเข้าไปได้บ้างหรือไม่ เข้าไปได้ในกรณีใดบ้าง ข้าพเจ้าอยากจะเรียนถามว่า นอกจากพระญาติวงศ์แล้วมีใครอีกบ้าง ถ้าหากว่ามหาดเล็กแล้วก็มีกี่คนและมีใครบ้าง

พล ต.ท. พระรามอินทรา อธิบดีกรมตำรวจ : เท่าที่ได้ฟังมาแล้วมีพระราชชนนี พระอนุชา และพวกมหาดเล็กห้องบรรทมพระพี่เลี้ยง ส่วนคนอื่นใดนั้นข้าพเจ้ายังไม่ทราบ ส่วนที่จะเข้าได้และไม่ได้ด้วย เหตุผลอย่างใดนั้นก็ยังสอบสวนไม่ได้ความ เท่าที่ได้กล่าวมาก็ชัดเจนอยู่แล้ว

ม.ร.ว. ศึกษิทธิ์ ปราโมช สมาชิกสภาผู้แทน (พระนคร) : เรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย และข้าพเจ้าเข้าใจว่ารัฐบาลคงจะต้องทำคำแถลงการณ์โดยละเอียดเมื่อทำการสืบสวนโดยละเอียดภายหลัง เพราะฉะนั้นขอความกรุณาท่านสมาชิกทั้งหลาย ข้าพเจ้าไม่ใช่เจ้าถ้อยหมอความ ขออย่าให้มีการพิสูจน์หรือพลิกพระศพกันที่นี่ ขอความกรุณาอย่าซักถามเรื่องนี้ และพูดเรื่องอื่นกันต่อไป

ประธานรัฐสภา : ท่านสมาชิกก็ได้ซักถาม พอสมควรแล้ว และข้าพเจ้าได้พยายามไม่ให้ซักซ้ำเท่าที่ได้ซักถามก็ดูละเอียดลออออยู่แล้ว เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าขอให้ดำเนินการตามระเบียบวาระต่อไป"

แล้วรัฐสภาจึงได้พิจารณาเรื่องในวาระที่ ๓ โดยรัฐบาลแถลงเรื่องการสืบราชสันตติวงศ์ โดยนัยแห่งญัตติและเทียบรัฐบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พุทธศักราช ๒๔๖๗ และขอความเห็นชอบของรัฐสภาตามมาตรา ๙ แห่งรัฐธรรมนูญ

นายทวี บุณยเกตุ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม : ตามที่รับทราบมาแล้วว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชโองการแต่งตั้งตามกฎหมาย และตามรัฐธรรมนูญได้บัญญัติไว้ในมาตรา ๙ ของรัฐธรรมนูญว่าด้วยการสืบราชสมบัติ ให้เป็นไปโดยนัยแห่งญัตติและเทียบรัฐบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ได้บ่งไว้ชัดในหมวด ๔ มาตรา ๙ ข้อ ๘ ซึ่งข้าพเจ้าจะอ่านให้ฟัง "ข้อ ๘ ถ้าแม้ว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไร้พระราชโอรสและพระราชนัดดา ท่านก็ให้อัญเชิญ [illegible] พระอนุชาที่ร่วมพระราชชนนี พระองค์ที่มีพระชนมายุเจริญมากกว่าพระองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขึ้นทรงราชย์เสวยสันตติวงศ์" เมื่อมีความชัดเช่นนี้ รัฐบาลจึงเห็นว่าผู้ที่สมควรจะสืบราชสันตติวงศ์ควรได้แก่ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช เพราะฉะนั้นรัฐบาลจึงขอความเห็นชอบจากรัฐสภาตามมาตรา ๙ ของรัฐธรรมนูญต่อไป

ประธานรัฐสภา : ข้าพเจ้าขอความเห็นชอบของรัฐสภา ถ้าท่านผู้ใดเห็นชอบด้วยขอได้โปรดยืนขึ้น

สมาชิกยืนขึ้นพร้อมเพรียงกัน

ประธานรัฐสภา : มีผู้เห็นชอบเป็นเอกฉันท์

นายปรีดี พนมยงค์ นายกรัฐมนตรี : สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้สวรรคตแล้ว และบัดนี้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช ได้สืบราชสันตติวงศ์เป็นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของประชาชนชาวไทยแล้ว เพราะฉะนั้นขอให้สภาถวายพระพรชัยขอให้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระเจริญ

ที่ประชุมได้ยืนขึ้นและเปล่งเสียงไชโย ๓ ครั้ง

ตั้งผู้สืบราชสันตติวงศ์

ต่อจากนั้นประธานพฤฒสภา ประธานสภาผู้แทน และรองประธานสภาผู้แทน ได้ไปถวายพระพรและกราบบังคมทูลอัญเชิญเจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช ซึ่งเสด็จมายังรัฐสภาให้ครองราชย์ตามมติของสภา

มีประกาศอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดชขึ้นทรงราชย์ ดังนี้ :-

ประกาศ

โดยที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้เสด็จสวรรคตเมื่อ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๙

โดยที่ตามความในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา ๙ การสืบราชสมบัติให้เป็นไปตามนัยแห่งกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พระพุทธศักราช ๒๔๖๗ และประกอบด้วยความเห็นชอบของรัฐสภา

โดยที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นเจ้านายเชื้อพระบรมราชวงศ์ที่ร่วมพระราชชนนี ตามความในมาตรา ๙ (๘) แห่งกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พุทธศักราช ๒๔๖๗

โดยที่รัฐสภาได้ลงมติ ณ วันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๙ แสดงความเห็นชอบเป็นเอกฉันท์ในการที่จะอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดชขึ้นทรงราชย์สืบราชสันตติวงศ์ต่อไป ตามความในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา ๙

จึงขอประกาศให้ทราบโดยทั่วกันว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดชได้ขึ้นครองราชย์สืบราชย์สันตติวงศ์เป็นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่วันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๙ เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๙

ปรีดี พนมยงค์

นายกรัฐมนตรี

ในวันเสด็จสวรรคตนั้น รัฐบาลได้ออกแถลงการณ์ฉบับหนึ่งว่า

"แถลงการณ์รัฐบาล

เนื่องในการที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จสวรรคต[illegible]

เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน ศกนี้ รัฐบาลได้รับทราบด้วยความโทรมนัสเป็นอย่างยิ่ง และได้พิจารณาเห็นว่าในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นที่เคารพสักการะ ทั้งได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจให้เป็นที่ร่มเย็นแก่ประชากรของพระองค์ตลอดมา สมควรที่ข้าราชการ ประชาชนจะได้มีการไว้ทุกข์ถวายความจงรักภักดีทั่วกัน ฉะนั้นจึงให้ไว้ทุกข์มีกำหนด๑ ปี และให้ลดธงครึ่งเสาตามระเบียบนับแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สำนักนายกรัฐมนตรี

๙ มิถุนายน ๒๔๘๙"

ดร. ปรีดี พนมยงค์ มันสมองของคณะปฏิวัติ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ และผู้กอบกู้ชาติไทย ให้พ้นความหายนะมาหยก ๆ กลายเป็นเหยื่อของศัตรูทางการเมืองไปเสียแล้ว ศัตรูทางการเมืองของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ลงมือตามแผนขยี้ให้ยับตับสูญโดยทันที โฆษณาทับถมใส่ร้ายแทบทุกหนทุกแห่ง ตามร้านน้ำชากาแฟ เพื่อแพร่ข่าวอกุศลออกไปให้แพร่หลาย ทายน้ำเงินได้แสดงออกทางหน้าหนังสือพิมพ์ก็มี ละไกนในโรงภาพยนต์ "ปรีดีฆ่าในหลวง" ก็มี ประวัติศาสตร์ซ้ำรอยกับเมื่อ ๑๓–๑๔ ปีก่อน เมื่อผีพรายกระซิบว่า "ปรีดีเป็นคอมมูนิสต์" แต่ครั้งนี้มันหนักยิ่งกว่าคราวนั้น ฝ่ายตรงข้ามของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ทำงานได้ผล.....ได้ผล และในวันที่ออกแถลงการณ์เหตุแห่งการสวรรคตนั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ก็ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี โดยเหตุผลว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรง

แต่งตั้งนายกรัฐมนตรีได้เสด็จสวรรคตเสียแล้ว

วันรุ่งขึ้น ๑๐ มิถุนายน ๒๔๘๙ รัฐสภาได้ประชุมหาตัวผู้ที่จะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี สมาชิกส่วนมากเห็นว่าในยามที่ประเทศชาติคับขันเช่นนี้ สมควรขอให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นรัฐมนตรีต่อไป ซึ่ง ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็ยอมรับ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๑๑ มิถุนายน ๒๔๘๙ และในวันเดียวกันโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งคณะรัฐมนตรี ดังนี้

๑. *พลโท จิระ วิชิตสงคราม*	*เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม*
๒. *นายปรีดี พนมยงค์*	*เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง*
๓. *นายดิเรก ชัยนาม*	*เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ*
๔. *นายทวี บุณยเกตุ*	*เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตราธิการ*
๕. *พระยาสุนทรพิพิธ*	*เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการสาธารณสุข*

๖. นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการอุตสาหกรรม

๗. หม่อมหลวง กรี เดชาติวงศ์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์

๘. นายสพรั่ง เทพหัสดิน ณ อยุธยา เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม

๙. พันเอก ช่วง เชวงศักดิ์สงคราม เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

๑๐. พลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

๑๑. นายเดื่อน บุนนาค เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ

๑๒. พันเอก ทวน วิชัยขัทคะ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงกลาโหม

๑๓. นายวิจิตร ลุลิตานนท์ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง

๑๔. พันเอก พระยาสุรพันธ์เสนี เป็นรัฐมนตรี

๑๕ ขุนระดับคดี เป็นรัฐมนตรี

๑๖. นายวิโรจน์ กมลพันธ์ เป็นรัฐมนตรี

เมื่อเปรียบเทียบกับคณะรัฐมนตรีชุดก่อนจะเห็นว่าได้มีการ

เปลี่ยนตัวรัฐมนตรีเพียง ๒ ท่าน เท่านั้น

และในวันเดียวกันนั้นเอง รัฐบาลยังมี ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรี ก็ได้

"ประกาศ

เฉลิมพระนามสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

โดยที่คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ซึ่งประกอบ ตามมาตรา ๑๐ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ร่วมด้วยประธานเพฤฒสภา ประธานสภาผู้แทน และคณะรัฐมนตรี ได้พิจารณาเห็นว่า

ในระหว่างที่ปวงชนชาวไทยยังมิได้ถวายพระปรมาภิไธยแด่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษกอันจะพึงมีตามประเพณีนั้น เป็นการสมควรที่จะเฉลิมพระนามให้เหมาะสมแก่พระเกียรติ

คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ซึ่งประกอบ ตามมาตรา ๑๐ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย จึงให้ประกาศเฉลิมพระนามสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ว่า

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

ประกาศ ณ วันที่ ๑๑ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๙๓

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

ปรีดี พนมยงค์

นายกรัฐมนตรี"

ต่อมาอีก ๒ วัน คือในวันที่ ๑๓ มิถุนายน ๒๔๘๙ รัฐบาลได้แถลงนโยบายในการบริหารราชการแผ่นดินต่อรัฐสภาว่า

"ท่านประธานรัฐสภา

ด้วยความที่ท่านสมาชิกพฤฒสภาและท่านสมาชิกสภาผู้แทนต้องการให้ข้าพเจ้ารับใช้ชาติต่อไปในยามคับขัน ข้าพเจ้าก็จำต้องสนองความต้องการของท่าน

บัดนี้ ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งคณะรัฐมนตรีตามประกาศลงวันที่ ๑๑ มิถุนายน ๒๔๘๙ ดังที่ท่านได้ทราบแล้ว รัฐบาลจึงขอแถลงนโยบายต่อรัฐสภาดังต่อไปนี้

๑. แม้ว่าในขณะนี้สถานการณ์ของประเทศในส่วนที่เกี่ยวกับภายใน ความยากแค้นในการครองชีพ และความสงบเรียบร้อยโดยทั่วไป เพิ่งเริ่มบรรเทาลงบ้าง แต่ก็ยังเป็นภาระหนักอยู่มิใช่น้อย ซึ่งรัฐบาลจำเป็นต้องพยายามฝ่าฝืนในอันที่จะแก้ไขปรับปรุงให้เป็นที่เรียบร้อยและเป็นผลดี เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนในส่วนรวมให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

๒. การต่างประเทศ เนื่องจากพฤติการณ์ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า การผูกไมตรีอันดีกับสหประชาชาติและนานาประเทศตลอดทั้งการปฏิบัติให้เขาเกิดมีความเชื่อถือขึ้นนั้นย่อมได้รับผลดียิ่ง รัฐบาลนี้จึงจะดำเนินการอย่างเต็มความสามารถที่จะส่งเสริมพันธไมตรีตลอดทั้งความเข้าใจอันดีซึ่งมีอยู่อย่างดีกับสหประชาชาติแล้วนั้นให้

ดีขึ้น และร่วมมือกับสหประชาชาติตามยุคมนตรีซึ่งองค์การนั้นได้วางไว้ ในการนี้รัฐบาลหวังว่าจะได้รับความร่วมมืออย่างเต็มที่จากรัฐสภา ทั้งนี้เพราะปัญหาการต่างประเทศบางเรื่องนั้น เป็นนโยบายของชาติโดยแท้ และเพื่อแสดงให้นานาชาติเห็นเอกเห็นใจว่าประชาชนคนไทยทั้งหลายมีความสมัครสมานกลมเกลียว ประเทศไทยตั้งอยู่ในความสงบสุข บูชาความเป็นธรรม ซึ่งตรงกับหลักการของสหประชาชาตินั่นเอง

๓. การทหาร รัฐบาลนี้ถือว่ากำลังทหารมีความจำเป็นในการป้องกันประเทศชาติโดยเฉพาะ และจะได้ปรับปรุงการจัดการฝึกหัดให้สอดคล้องกับการปกครองแบบประชาธิปไตย ตามที่เหมาะสมกับประเทศของเรา

จะได้จัดการปรับปรุงวิทยฐานะผู้บังคับบัญชาทหาร ให้มีสมรรถภาพสูงขึ้น บำรุงความสุขของทหารและให้ทหารได้อยู่ในระเบียบวินัยโดยเคร่งครัด

๔. การคลัง จะจัดหาเงินโดยวิธีที่เหมาะสมเพื่อการใช้จ่ายพอสมควรของรัฐ ในอันจะบูรณะบ้านเมืองให้ดำเนินกลับไปสู่ภาวะปกติ

จะปรับปรุงรายได้และรายจ่ายเพื่องบประมาณแผ่นดินให้เป็นดุลยภาพ

จะจัดให้เงินตรามีเสถียรภาพในระดับอันเหมาะ

ภาวะเศรษฐกิจ เพื่อให้ความสัมพันธ์ระหว่างราคาสินค้าและค่าจ้าง
ได้กลับคืนสู่ภาวะปกติ และให้การค้าและธุรกิจได้อาศัยหลักที่
มั่นคงยิ่งขึ้นต่อไป

๕. การเกษตร รัฐบาลนี้จะได้สนใจและเอาใจใส่ในเรื่อง
การเกษตรกรรมเป็นพิเศษ จะพยายามเพิ่มพูนการผลิตข้าวให้ได้
มากที่สุดเท่าที่สามารถจะทำได้ และจะส่งเสริมการเพาะปลูกพืชอื่นที่
เป็นสินค้าของประเทศให้มีปริมาณมากขึ้น จะจัดให้มีสถานศึกษา
ทางปฏิบัติในวิชาการเกษตรนอกเหนือจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ที่มีอยู่ในเวลานี้ เพื่ออบรมและเพาะให้เกิดเกษตรกรชั้นกลางขึ้น จะได้
รีบเร่งการผลิตวัคซีนสำหรับป้องกันโรคระบาดสัตว์ให้มีปริมาณเพิ่ม
ขึ้น กับทั้งจะเร่งรัดบำรุงพันธุ์สัตว์โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ โค สุกร
เป็ด ไก่ ให้มีปริมาณและคุณภาพมากและดียิ่งขึ้น จะได้จัดหาวิธีควบ
คุมแพปลา เพื่อให้การค้าปลาของชาวประมงได้เป็นไปโดยยุติธรรม
จะได้ส่งเสริมการทำยางพาราให้มีปริมาณเพิ่มขึ้นอีก ทั้งจะหาพันธุ์
ยางที่ดีมาเผยแพร่แก่เจ้าของสวนยางอีกด้วย จะได้ปรับปรุงโครงการ
ป่าไม้เสียใหม่ เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน จะได้ก่อสร้าง
การชลประทานบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และโครงการอื่น ๆ ตลอด
จนสนับสนุนการชลประทานท้องที่ จะส่งเสริมการสหกรณ์และจัดให้
มีการสหกรณ์ขนส่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเบื้องต้นคือการขนข้าวและ
สหกรณ์รูปอื่นเท่าที่สามารถจะทำได้ และจะเปิดธนาคารเพื่อการ

สหกรณ์โดยเฉพาะขึ้นและจะได้ลดอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ของสหกรณ์
ให้มีอัตราต่ำลงกว่าที่เป็นอยู่ในเวลานี้

๖. การสาธารณสุข กิจการสาธารณสุขยังเป็นส่วนใหญ่ที่ยังมี
ฐานอันสำคัญอยู่ ๔ ประการ ได้แก่การผลิตหมอ [illegible] รักษา
ป้องกันนั้นยังเป็นผลไม่สมบูรณ์พอแก่การ [illegible]
รัฐบาลมีความมุ่งหมายที่จะปรับปรุงเพิ่มเติมให้ได้ [illegible]
เพียงพอแก่การโดยลำดับ อาทิเช่น การผลิตแพทย์ที่เรียนจบแล้ว [illegible]
จากมหาวิทยาลัย ก็จะให้ได้ปีละมากขึ้น การผลิตเจ้าหน้าที่ [illegible]
ป้องกันโรคจะให้ได้ปีละมากขึ้นจนพอใช้ [illegible]
หรับใช้ สิ่งใดที่ยังขาดแคลนไม่สามารถจะผลิตขึ้นเองได้ก็จะหาซื้อเพิ่ม
เติมทั้งจากภายในและภายนอกประเทศ การรักษาพยาบาลซึ่งยังมี
สถานที่ไม่เพียงพอโดยโรงพยาบาลยังมีไม่ทั่ว ทุกจังหวัดก็จะได้พยา
ยามจัดสร้างขึ้นให้ทั่วถึง [illegible] ทั้งเครื่องใช้เครื่องมือในสถานต่อไป
การป้องกันมิให้โรค [illegible] จะได้ปรับปรุงวิธี
การเพิ่มกำลังงานให้เหมาะสมกับเวลาและสถานที่ และจะได้จัด
ให้มีการจำหน่ายยาที่จำเป็นโดยแพร่หลายตามชนบท จัดให้มีการ
ทำการอบรมพลเมืองให้มีความรู้ในการรักษาสุขภาพอนามัย และวิธี
ป้องกันโรคได้โดยตนเองตามสมควร ในด้านการศึกษาจะได้ช่วยการ
สาธารณสุขโดยให้นักเรียนรับความรู้ในเรื่องรักษาสุขภาพอนามัยและ
การป้องกันโรคตามสมควรแก่อัตภาพด้วย

อนึ่ง โรคระบาดมีไข้ทรพิษและอหิวาตกโรค ซึ่งค่อยบรรเทาเบาบางลงแล้ว แต่ยังไม่สงบลงโดยทั่วไปนั้น รัฐบาลก็จะได้เร่งรัดปราบปรามให้สงบลงโดยทั่วถึง และทำการป้องกันเป็นพิเศษต่อไปอีกเป็นเวลา ๒-๓ ปี เพื่อมิให้โรคระบาดรุนแรงขึ้นอีก ส่วนไข้มาลาเรียซึ่งมีอยู่ในท้องที่ต่าง ๆ นั้น รัฐบาลก็จะได้ขยายกำลังทำการรักษาป้องกันให้เบาบางลงโดยทำนองเดียวกัน

๗. การอุตสาหกรรม รัฐบาลจะได้ปรับปรุงกิจการภายในโรงงานอุตสาหกรรม ให้มีสมรรถภาพในการผลิต และจะได้ส่งเสริมการอุตสาหกรรมของเอกชนและสหกรณ์ให้มีปริมาณเพิ่มขึ้น ทั้งจะดำเนินการศึกษาค้นคว้าในทางวิทยาศาสตร์ เพื่อเป็นการส่งเสริมอุตสาหกรรม กสิกรรม และพาณิชยกรรมของประเทศให้เจริญก้าวหน้าเพื่อประโยชน์แก่ราชการและเพื่อเผยแพร่แก่ประชาชน ในทางโลหกรรมจะได้ให้มีการทดลองในทางวิชาการแร่ การล้างแร่ วิธีถลุงเพื่อหาโลหะต่าง ๆ จากแร่ วัตถุเชื้อเพลิงที่ใช้แทนไม้ เช่น ถ่านหิน และน้ำมันเป็นต้น และจะช่วยเหลือผู้ทำเหมืองแร่โดยจัดหาเครื่องมือเครื่องใช้อันเป็นอุปกรณ์ในการทำเหมืองเพื่อเร่งการผลิตดีบุกให้ได้ปริมาณเพิ่มขึ้น

๘. การคมนาคม ในหลักทั่วไปรัฐบาลจะจัดการบำรุงและบูรณะการสื่อสารทางรถไฟ การทางและการขนส่งทางบก ทางน้ำ และทางอากาศให้กลับสู่สภาพก่อนสงคราม

[illegible] ทำโครงการขึ้นให้เสร็จสิ้นภายในกำหนดเวลาอันสั้นของประเทศ

๙. การพาณิชย์ ในทางการพาณิชย์ รัฐบาลจะได้มีการพิจารณาปรับปรุงกิจการบริหารในกระทรวงพาณิชย์ให้มีประสิทธิภาพเพื่อการพาณิชย์ ในยามปกติภายหลังสงคราม ทั้งจะได้ควบคุมและส่งเสริมการค้าทั้งภายในและภายนอกประเทศให้เหมาะสมกับเศรษฐกิจของประเทศยิ่งขึ้น และจัดให้องค์การของชาติพันธมิตรให้อยู่ในฐานะอันสมควรแก่กาลสมัย

ในทางการค้าภายใน รัฐบาลนี้จะได้ส่งเสริมให้คนไทยนิยมการค้าให้เป็นล่ำเป็นสันยิ่งขึ้น และจะได้ส่งเสริมให้มีร้านสหกรณ์เปิดขึ้นเพื่อประโยชน์ของชาวนาต่อไปด้วย

ส่วนในด้านการค้าต่างประเทศ รัฐบาลจะได้ส่งเสริมและเผยแพร่สินค้าของประเทศไทยออกไปยังต่างประเทศให้เป็นที่นิยมทั้งในทางคุณภาพและปริมาณยิ่งขึ้น

๑๐. การมหาดไทย ความสงบเรียบร้อยภายในเป็นความปรารถนาอย่างยิ่งที่จะต้องดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวกับการปราบปรามโจรผู้ร้ายต่อเนื่องต่อเนื่องไปอีก และขณะเดียวกันจะได้ช่วยให้ราษฎรได้กลับคืนเข้าสู่ภาพการครองชีพตามปกติ และโดยวิธีการร่วมมือกับองค์การหรือกระทรวงทบวงกรมอื่น ๆ เพื่อให้ราษฎรได้ประกอบอาชีพที่เป็นหลักฐานยิ่งขึ้น ในยามที่สงครามผ่านพ้น

ไปใหม่ ๆ เช่นนี้ ปัญหาเรื่องจิตใจซึ่งถูกกระทบกระเทือนและเสื่อมโทรมลงไปจะได้หาทางแก้ไขโดยชี้แจงและชักชวนให้ได้รู้สึกถึงหน้าที่ในฐานะเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

เพื่อที่จะให้เป็นผลสมความมุ่งหมายดังกล่าวแล้ว จะได้ดำเนินการดังต่อไปนี้

(ก) การตำรวจได้ปรับปรุงสมรรถภาพของตำรวจเพื่อให้เป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายปราบปรามที่เข้มแข็งโดยร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองโดยใกล้ชิด

(ข) การปกครองท้องที่ นอกจากจะได้ปรับปรุงเจ้าหน้าที่ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นแล้วยังจะได้แก้ไขระบบการปกครองเพื่อให้รับการทำนุบำรุงโดยทั่วถึงยิ่งขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในเวลานี้

(ค) การราชทัณฑ์ จะดำเนินการปฏิบัติต่อผู้ต้องขังตามหลักการราชทัณฑ์ และปลูกฝังให้อาชญากรได้รับความรู้ในวิชาชีพในที่คุมขัง

(ง) การสาธารณูปโภค จะได้ส่งเสริมและเร่งรัดในการจัดประปาและไฟฟ้า เพื่อความสะดวกและความปลอดภัยให้มีขึ้นในท้องถิ่นชุมนุมชนให้มากที่สุดที่จะทำได้ และจะได้จัดระเบียบการผังเมือง ส่งเสริมให้มีการก่อสร้างอาคารที่อยู่อาศัยให้เป็นไปโดยประหยัดและเหมาะสมแก่สภาพของท้องที่

(จ) การที่ดิน จะเร่งรัดและส่งเสริมบรรดาการกระทำ

ทั้งปวงซึ่งรัฐบาลก่อนได้เริ่มดำเนินการไว้แล้วให้เป็นผลดียิ่งขึ้น เช่นการช่วยบุคคลที่ตั้งใจประกอบอาชีพในทางกสิกรรมให้ได้รับความสะดวกในการจับจองที่ดินรกร้างว่างเปล่า และการจัดให้ผู้มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินแล้วได้รับหนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์หรือสิทธิครอบครองโดยรวดเร็ว เป็นต้น

(ฉ) การประชาสงเคราะห์ บรรดาการสงเคราะห์ต่าง ๆ ซึ่งได้ปฏิบัติอยู่แล้วจะได้ดำเนินการต่อไป และถ้ามีกำลังเพียงพอจะได้ขยายการสงเคราะห์ให้มากขึ้น

๑๑. การศาล

(ก) จะรักษาและส่งเสริมฐานะของผู้พิพากษาตามควรแก่อิสระที่มีในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดี

(ข) จะสอดส่องให้กระบวนพิจารณาในศาลดำเนินไปโดยเร็ว เพื่อประโยชน์ของประชาชน และเฉพาะอย่างยิ่งจะได้พิจารณาเพิ่มจำนวนผู้พิพากษาให้สมส่วนกับจำนวนคดีที่เกิดขึ้น

(ค) จะได้พิจารณาตั้งศาลในภูมิภาคเพิ่มขึ้น เพื่อให้ความสะดวกแก่ประชาชนผู้เกี่ยวข้องในอรรถคดี และมิให้เสียเวลาในการประกอบอาชีพ

(ง) จะปรับปรุงประมวลกฎหมายต่าง ๆ และพระธรรมนูญศาลยุติธรรมให้เหมาะสมกับกาลสมัยเพื่อคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน

๑๒. การศึกษาและการศาสนา รัฐบาลนี้จะวางแผนการศึกษาของชาติให้มีรากฐานถาวร แนวการศึกษาคงแบ่งเป็นสามัญศึกษากับอาชีวศึกษา หลักสูตรตำราเรียนจะปรับปรุงใหม่ให้เหมาะสมกับความต้องการของประเทศและความเป็นอยู่ของท้องที่ โดยจะให้ผู้ที่ได้รับการศึกษารู้จักค้นคว้าหาเหตุผลและมีศีลธรรมอันดีงาม ทั้งมีความรู้อันจำเป็นที่จะประกอบอาชีพตามที่ตนต้องการ เฉพาะอย่างยิ่งในทางเกษตรกรรมและพาณิชยกรรม

การศึกษาจะดีก็ต้องมีครูดี ฉะนั้นการศึกษาวิชาครู การบำรุงฐานะของครูให้เป็นที่เคารพนับถือแก่บรรดาศิษย์ จึงเป็นภารกิจอันยิ่งใหญ่ของกระทรวงศึกษาธิการ

ในทำนองเดียวกันนั้น รัฐบาลนี้จะเร่งส่งเสริมและทำนุบำรุงศาสนา และถือว่าความเชื่อมั่นยึดเหนี่ยวในทางศาสนาเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการละเว้นประพฤติในสิ่งที่ไม่ชอบไม่ควร รัฐบาลนี้ถือว่าการศึกษากับการศาสนาเป็นสิ่งที่อุปการะแก่กัน ผู้มีความรู้ต้องมีศีลมีสัตย์อยู่ในตนด้วย

ในที่สุดนี้ หวังว่ารัฐสภาจะได้พิจารณาตามนโยบายที่รัฐบาลได้แถลงไว้แล้วด้วยดี และพิจารณาดำเนินตามมาตรา ๖๙ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย"

ที่ประชุมได้ลงมติให้ความไว้วางใจในวันเดียวกับวันที่แถลงนโยบายนั้นคะแนน ๙๐ ต่อ ๒๖ ในจำนวนสมาชิกที่มาประชุม

ตอนที่ ๓

รัฐสภาซักถามรัฐบาลเรื่องสวรรคตอีก

ในการประชุมของรัฐสภา เมื่อค่ำวันที่ ๙ มิถุนายน ๒๔๘๙ ซึ่งรัฐบาลได้แถลงให้สภาทราบเรื่องพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสวรรคตและอันเชิญพระราชอนุชา เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดชเสวยราชย์เป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่ ๙ แห่งจักรีวงศ์ และรัฐบาลได้ตอบข้อซักถามของสมาชิกถึงเหตุแห่งสวรรคตอย่างกว้างขวางและตรงไปตรงมาโดยไม่มีจำกัดใด ๆ เลย ตามที่ปรากฏในหน้าที่ ๖๗๐ แล้วนั้น ในการประชุมของรัฐสภาครั้งต่อมา คือในวันที่ ๑๓ มิถุนายน ๒๔๘๙ หลังจากรัฐบาลได้แถลงนโยบายต่อรัฐสภาเพื่อขอความไว้วางใจและได้รับความไว้วางใจแล้ว พ.ร. ปรีดี พนมยงค์ นายกรัฐมนตรี ก็ได้เปิดโอกาสให้สมาชิกรัฐสภาซักถามรัฐบาลในเรื่องสวรรคต ดังที่ปรากฏตามรายงานการประชุมของรัฐสภา ดังต่อไปนี้

นายปรีดี พนมยงค์ : ข้าพเจ้าขอขอบคุณสมาชิกที่ได้ให้ความไว้วางใจแก่ข้าพเจ้า ซึ่งข้าพเจ้าได้รับตำแหน่งนี้ไม่ใช่เป็นความกระหาย หรือความอยากแต่ประการใด ว่าข้าพเจ้าก็ได้ปฏิบัติราชการมาหลายตำแหน่ง ถ้าพูดถึงความสุขส่วนตัว ข้าพเจ้ามีแต่เสียสละให้แก่ประเทศชาติเท่านั้น เมื่อท่านทั้งหลายได้ให้ความไว้วางใจแก่ข้าพเจ้าเช่นนี้ ก็เป็นการส่งเสริมให้ข้าพเจ้าได้รับใช้ประเทศชาติต่อไป ข้าพเจ้าขอขอบคุณท่าน

แจ้งกลายที่ได้ให้ความไว้วางใจแก่ข้าพเจ้า

ในการประชุมรัฐสภาในวันก่อนนั้น เกี่ยวด้วยเรื่องสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลนั้น ทางรัฐบาลได้รับว่า ถ้าหากมีข้อเท็จจริงที่จะแถลงรายละเอียดประการใดแล้ว ก็จะได้แถลง และรัฐบาลก็ได้ออกแถลงการณ์ของกรมตำรวจเป็นฉบับที่ ๒ ที่ ๓ ซึ่งกรมโฆษณาการได้ประกาศทางหนังสือพิมพ์ และทางวิทยุกระจายเสียงตลอดเวลา รัฐบาลจึงขอถือโอกาสแจ้งแถลงการณ์ของกรมตำรวจต่อรัฐสภานี้และทางรัฐบาลก็ได้ให้เจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องในการสอบสวน และสืบสวนเรื่องนี้มาพร้อมอยู่แล้ว ท่านสมาชิกผู้ใดมีความข้องใจประการใดในเรื่องนี้ ขอได้โปรดซักถามและจะได้ให้คำตอบให้กระจ่างที่สุดเท่าที่จะตอบได้ในขณะนี้

นายเชื้อ สนั่นเมือง : ข้าพเจ้ารู้สึกว่าเป็นความกรุณาของทางฝ่ายรัฐบาลที่ให้ซักถามกิจการเกี่ยวกับการสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แต่เรื่องที่ข้าพเจ้าจะขอซักถามนี้ ก็เนื่องจากว่ามีเสียงจนโจษเป็นข่าวอกุศลมีคนเป็นจำนวนมากที่ยังไม่ไคร่เชื่อจิตใจหรือมั่นใจในคำแถลงการณ์ของรัฐบาล ยังมีเป็นจำนวนมากที่ยังสงสัยว่า การสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนี้เป็นการถูกลอบปลงพระชนม์ เพราะฉะนั้น จึงใคร่ขอให้รัฐบาลแถลงให้ชัดเจนเป็นที่แจ้งว่าการสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้า-

อยู่หัวนี้ ไม่ใช่เป็นการถูกลอบปลงพระชนม์ แต่เป็นไปตาม[illegible] บังเอิญดังที่รัฐบาลได้ออกแถลงการณ์ไปแล้ว [illegible] เข้าใจผิดของประชาชนชาวไทยที่เป็นอยู่ในขณะนี้

พล ต.ท. พระยาอินทรา : [illegible] พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสวรรคต[illegible] โดยเหตุผลและหลักฐานเท่าที่ตรวจสวนมาแล้ว[illegible] ให้เรียนว่า ได้ถูกลอบปลงพระชนม์ [illegible] ในคำแถลงการณ์ของรัฐบาล ซึ่งตามที่ท่านได้ทราบอยู่แล้ว และต่อมาในการสอบสวนก็ได้ความเพิ่มเติมอีก [illegible] แผนที่มาเพื่อแสดงแก่สภาด้วย เพราะการฟ้องคดี[illegible] ได้จัดยามไว้หลายชั้น มีทั้งยามสามัญ [illegible] ตำรวจหลวง และมหาดเล็กก็อยู่ใกล้ชิดพระองค์มาก [illegible] การที่จะมีใครแปลกปลอมเข้าไป [illegible] อยู่แล้ว และโดยเฉพาะเช่นเดียวกับที่[illegible] ผู้มีความจงรักภักดีทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นจึงมีใครจะ[illegible] จงเกลียดจงชังทำร้ายพระองค์ได้ ในขณะนี้ได้ทำแผนที่[illegible] แล้ว ถ้าจะดูก็โปรดดูได้ และต่อมา การตรวจสอบก็ได้ทำขึ้นอีก เมื่อวานนี้โดยละเอียด ปรากฏว่าได้กระสุนปืนในพระที่ ซึ่งในวันแรกไม่ได้ตรวจละเอียดนักเกี่ยวกับพระเจ้าแผ่นดินและระเบียบประเพณี ซึ่งจะต้องระวังรักษาอยู่มาก เมื่อวานนี้ได้สอบสวนเพิ่มเติมอีก

ได้ตรวจดูผ้าปลอกหมอนที่ซักแล้ว ก็ได้มีรอยกระสุนบีน ในเรื่อง กระสุนเบ็นนั้น ก็ได้ทดลองดูแล้ว การทดลองนั้นคือยิงหมู ซึ่งใน ที่นี้เอาเสมอเหมือนกับคน ก็จะแสดงให้ดูเหมือนกัน กระสุนบีนใน พระที่ซึ่งมีรอยเข้มแทงชะนวนนั้น มีรอยที่ใกล้ชิดพอจะสันนิษฐาน ได้ เป็นบีนขนาดเดียวกัน แต่เสียใจที่กรมวิทยาศาสตร์ได้รีบขยาย เสียจนเพร่าจนดูไม่ออก มองไม่เห็นละเอียดนัก ส่วนบาดแผลที่มี นั้นก็ได้ทำการชันสูตรเสียแล้ว เพราะฉะนั้นเหตุผลในเรื่องที่หาว่า ถูกปลงพระชนม์นั้นยังไม่มี ตามคำแถลงการณ์ที่กล่าวไปแล้วว่า ที่แผลไม่มีรอยไหม้นั้นเป็นแต่เพียงการสงสัย วันนี้จึงได้ทดลองกัน เอาศีรษะหมูมาลองยิงดูในระยะใกล้ชิดเพียง ๖ นิ้ว ก็ไม่มีรอยไหม้ ทั้งรอยเข้ารอยออกก็ไม่โตกว่ากันเท่าไร บางรอยก็เล็กกว่ากัน บางรอยก็เท่ากัน ได้ทดลองดูแล้วและได้เอามาให้ดูด้วย

พล ต.ท. พระรามอินทรา ได้เอาหัวหมูซึ่งทดลองยิงพร้อม ด้วยแผนที่ในพระราชฐาน และห้องพระที่ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้า-อยู่หัวสวรรคต ออกวางให้สมาชิกดู สมาชิกพากันลุกขึ้นไปดูหัว หมู่และแผนที่นั้นโดยทั่วถึงกัน

นายประสิทธิ์ ชูพินิจ: พยายามที่จะให้ความกระจ่างใน เรื่องที่จะไม่ให้ความรู้สึกนึกคิดไปเป็นอย่างอื่นในทางที่สมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวซึ่งเสด็จสวรรคตมาแล้ว ถ้าหากว่าเราปล่อยให้เรื่องเลื่อน ๆ ลอย ๆ อีกไม่ช้าในฐานะที่พวกข้าพเจ้าก็เป็นพสกนิกรของพระองค์

ท่าน ท่านต้องมาสวรรคตเช่นนี้ โดยปัจจุบันทันด่วนก็ย่อมมีทางชวน ให้คิดไปในทางอื่นได้ว่า ท่านเป็นพระมหากษัตริย์มีฐานะสูงสุดและ เป็นที่เคารพสักการะของประชาชนชาวไทย ท่านประสงค์จะมีผู้ ประกันในเรื่องความปลอดภัย ถ้าสมมติว่าจะมีคนคิดเช่นนั้นก็ย่อม จะไม่ถูกไม่ควร [illegible] พระมหากษัตริย์องค์ต่อไปได้มีการประกันเอาไว้อย่างไร ในข้อนี้กระผมใคร่จะขอเรียนถามรัฐบาลว่า ในเรื่องการพิจารณาเลือกประการ พิจารณาเลือกบุคคลเข้าบรรจุในสำนักพระราชวังในชั้นต่อไปนี้เวลาจะ พิจารณากันโดยหลักเกณฑ์เหตุผลอย่างไดบ้าง อันนี้เหตุผลประการ แรกเพื่อประกันความมั่นคงและอุ่นหนาฝาคั่งและอุ่นใจแก่ประชาชน ทั่ว ๆ ไป ที่กระผมจะเรียนถาม กระผมได้ทราบจากคำแถลงการณ์ของกรม ตำรวจว่าท่านได้เข้าตรวจค้นพบลูกกระสุนบีนได้หมอน แต่ในวันที่แถลง วันแรกท่านอธิบดีว่าบาดแผลซึ่งพระองค์ต้องลูกกระสุนเข้าใน ปัญ-หาท่านว่าได้พบลูกกระสุนบีนลูกนี้ ลูกกระสุนเป็นลูกนี้จะมาจากไหน ก็เป็นเรื่องที่ว่าบาดแผลซึ่งต้องพระองค์แล้วทะลุออกทางด้านหลัง ซึ่งคำแถลงการณ์ของกรมตำรวจที่ได้ไว้ในรายงานนั้น พยานหลักฐานได้มาใหม่ขัดกันอยู่ในตัว ไหน ๆ แถลงแล้วก็ยังแถลง ให้กระจ่างว่าลูกบีนลูกนี้ออกมาจากรูไหนทางได สำหรับบาดแผล สันนิษฐานของเจ้าหน้าที่ตำรวจที่ได้สันนิษฐานไว้นั้นได้มีการชันสูตร พลิกศพได้กระทำผิดตามกระบวนวิธีพิจารณา ซึ่งโดยปกติเมื่อพระองค์

สวรรคตเช่นนี้ อย่างน้อยที่สุดในเรื่องบาดแผลเป็นเรื่องพยานหลักฐานสำคัญและซึ่งเป็นข้อพิสูจน์ว่ากรณีนั้นเป็นอย่างไร ชนิดใด เป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะเปิดบาดแผลให้ผู้เชี่ยวชาญชันสูตรพลิกศพว่าแผลเหล่านั้นถูกอะไร มาจากเบื้องไหน ออกไปเบื้องไหน ก็เมื่อเจ้าหน้าที่ไปถึงได้มีการเปิดบาดแผลแล้วเช่นนี้ก็ย่อมเป็นการที่จะสันนิษฐานหรือเอาแน่นอนไม่ได้ว่าบาดแผลต้องกระสุนปืน ต้องมาจากทางไหนประการที่ ๓ ก็คือว่าแถลงการณ์ของกรมตำรวจแถลงว่าถูกกระสุนปืนผึงใน แต่คำสัมภาษณ์อธิบดีกรมการแพทย์ว่าท่านเป็นผู้ตรวจพระศพและมีรูที่ท้ายทอยก็หมายความว่าลูกกระสุนเบ็น ซึ่งลั่นขึ้นก็ไม่ได้ผึงในพระเศียร คงทะลุด้านหลัง นี้เป็นประเด็นสำคัญในคำแถลงการณ์กับคำสัมภาษณ์ขัดแย้งกัน เราก็ควรให้มีการขจัดซึ่งบุคคลอื่นเข้าใจอย่างโน้นอย่างนี้ให้หายไปเสียบ้าง ถ้าหากว่ามีใครถามข้าพเจ้าว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสวรรคตโดยกรมตำรวจได้ออกไปสืบสวนสอบสวนได้เหตุผลอย่างไร เมื่อข้าพเจ้าได้รับคำอธิบายจากกรมตำรวจโดยแน่ชัดแล้วข้าพเจ้าก็พอจะพูดได้ แต่โดยเหตุที่การสันนิษฐานเรื่องกรมตำรวจใช้คำว่าสอย ๆ ว่าควรจะเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าไม่ควรใช้หลักสันนิษฐานเช่นนี้ อย่างน้อยกรมตำรวจควรจะสืบสวนสอบสวนเอาให้ได้เหตุผลแน่ชัดเสียก่อน อย่าด่วนใช้เหตุผลสันนิษฐานทึกทักอย่างนั้นอย่างนี้ ในกรณีเช่นนี้เราไม่ควรใช้หลักสันนิษฐาน นี่ประการที่ ๔

ในเรื่องสันนิษฐานเป็นเหตุผลทำให้บุคคลทั้งหลายอย่างคำแถลงการณ์ของกรมตำรวจเข้าใจไขว้เขวทางยิ่งหมด เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงใคร่ขอให้กรมตำรวจและผู้เชี่ยวชาญทางแพทย์ได้อธิบายในเรื่องนี้แก่ข้าพเจ้า เพื่อจะได้ไปแจ้งแก่พี่น้องทางจังหวัดให้ทราบในเหตุผลโดยละเอียด

นายปรีดี พนมยงค์ : ก่อนที่ท่านผู้เชี่ยวชาญจะชี้แจง ข้าพเจ้าขอถือโอกาสตอบท่านเมื่อกี้นี้สักเล็กน้อย เพราะเกรงว่าถ้อยคำที่กล่าว ๒ ตอน คือเกี่ยวกับการบรรจุเจ้าหน้าที่พระราชวังตอนหนึ่ง เพื่อให้ท่านทั้งหลายที่อยู่ในที่นี้เข้าใจชัดแจ้งว่า การบรรจุเจ้าหน้าที่พระราชวังนั้นเป็นเรื่องซึ่งเรามีกฎสำนักพระราชวังไว้ และความจริงเมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาว่าผู้ใดควรอยู่และผู้ใดไม่ควรอยู่ ในเรื่องนั้นรัฐบาลก็อนุโลมอยู่เสมอ และอีกอย่างหนึ่งมหาดเล็กประจำอยู่ทุกวันนี้เป็นมหาดเล็กครั้งรัชกาลที่ ๗ อยู่ตลอดมา หรือบางคนเคยรับราชการอยู่มาตั้งแต่รัชกาลที่ ๖

ส่วนเสียงลือออกุศลว่าคนนั้นคนนี้ออกมาแล้วลำไปอย่างนั้นอย่างนี้ นี่ก็เป็นเรื่องลือสืบเนื่องมาจากความเข้าใจผิดเป็นมูลหรือมีบ้างช่างยุ เป็นต้นเป็นมูลเหตุสืบเนื่องอย่างเช่น ถ้าผู้ใดประสงค์จะทราบเรื่องนี้โดยละเอียด ข้าพเจ้ายินดีที่จะชี้แจงให้ทราบได้ และเวลานี้ก็ได้สั่งให้เจ้าหน้าที่รวบรวมไว้ว่าจำนวนบ้างช่างยุมีบุคคลใดและจำพวกใดบ้าง แล้วสาเหตุที่มา

อย่างไร ข้าพเจ้าจะแสดงให้ดูเป็นหลักฐาน นอกจากจะได้ยินมาจากคำบอกเล่าอย่างนั้น และอีกอย่างหนึ่ง สำหรับในเรื่องพระองค์นี้ ข้าพเจ้ารู้สึกว่าข้าพเจ้าเป็นผู้ซึ่งจงรักภักดีท่านมากที่สุดกว่าหลาย ๆ คน ในขณะที่ท่านประจำอยู่ในต่างประเทศหรือที่ท่านได้กลับมาแล้วก็ดี สิ่งใดอันเป็นสิ่งที่ท่านพึงปรารถนาในส่วนพระองค์ท่าน ข้าพเจ้าจัดถวายหรือบางสิ่งบางอย่างเมื่อท่านทรงรับสั่งถามข้อความอย่างหนึ่งอย่างใดอันเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ ข้าพเจ้าก็ได้ชี้แจงตามระเบียบของแบบรัฐธรรมนูญ ตามนิสัยของข้าพเจ้า ซึ่งข้าพเจ้าเป็นผู้ถือความซื่อสัตย์ต่อพระมหากษัตริย์ ข้าพเจ้าไม่ได้อ้างหรือเอาพระนามของท่านไปอ้างในที่ชุมนุมชนใด ๆ ซึ่งบางแห่งทำกัน หรือในกรณีที่ท่านสวรรคตแล้วข้าพเจ้าก็พยายามที่สุดที่จะพยายามทำในเรื่องนี้ให้ขาวกระจ่างเพราะเป็นพระมหากษัตริย์ เราจะทำให้เรื่องเงียบอยู่เฉย ๆ ไม่ได้ ข้าพเจ้าไม่ปรารถนาทำอย่างคนบางคนทำ โดยฉวยโอกาสเอาเรื่องสวรรคตของท่านไปโพนทะนากล่าวร้าย และวันนั้นจะต้องกล่าวเสียด้วย ข่าวที่ข้าพเจ้าได้ทราบเกี่ยวแก่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสวรรคตนั้น ข้าพเจ้าได้ทราบราวประมาณเกือบ ๑๐ นาฬิกา เวลานั้นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยกับอธิบดีกรมตำรวจได้มาที่บ้านเนื่องจากกรรมกรมักกะสันได้รีก็ ข้าพเจ้าจึงโทรศัพท์เชิญราชเลขาไปด้วย เมื่อไปถึงแล้วเราอยู่ข้างล่างยังไม่ขึ้นไปข้างบน เพราะเหตุว่าเกี่ยวแก่

พระมหากษัตริย์ จึงได้เชิญเจ้านายผู้ใหญ่มาพร้อมแล้วจึงขึ้นไปชั้นบนส่วนในทางชั้นบนของท่านเป็นเรื่องที่ท่านทำชั้นบนที่ทำปฐมพยาบาลในชั้นบน ข้าพเจ้าและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยพร้อมด้วยเจ้านายอันมีกรมขุนชัยนาทฯเป็นผู้นำขึ้นไป ได้ขึ้นไปเป็นเวลาเที่ยงเศษ ๆ แล้ว ขึ้นไปดูพระบรมศพ และความจริงในการตรวจเราจะไปถือกรณีพระมหากษัตริย์เหมือนเอกชนไม่ได้ ข้าพเจ้าเป็นนักเรียนกฎหมายข้าพเจ้ารู้เรื่องวิธีพิจารณาความอาญาว่าเป็นอย่างไร และจะต้องทำอย่างไร ก็ได้บอกกับ[illegible]ว่าเราจะต้องทำให้แน่ชัด เช่นเหมือนอย่างว่าบอกได้[illegible]ใส่พระกระโหลก ข้าพเจ้าก็ไม่รู้ราชาศัพท์ ไม่[illegible]บอกว่าท่านสั้นพระเศียร ข้าพเจ้าโดนท้วงขึ้น[illegible]พระกระโหลกก็เป็นเรื่องพระศพของพระมหากษัตริย์[illegible]พระราชประเพณี และวิธีพิจารณาก็มี[illegible]เราจะต้องสอบถามผู้ที่อยู่ในที่ชัด และแพทย์ประจำพระองค์คุณหลวงนิตย์ ฯ เป็นผู้ปฐมพยาบาลก็จะกล่าวอันนั้น เรื่องเป็นมาอย่างไรข้าพเจ้ารู้ว่า[illegible]ตั้งต่าง ๆ นานา โดยไม่มหาชนเข้าใจผิด และสำหรับในหลวงพระองค์นี้[illegible]เป็นธรรมก็จะรู้ว่า ข้าพเจ้าได้เสียสละและทำทุกอย่างที่จะโปรดเกล้าราชบัลลังก์ให้แก่พระองค์ในยามคริติกอลโมเมนท์ ตลอดมาตลอดจนพระราชวงศ์ข้าพเจ้าได้ทำมาเป็นอย่างดี ข้าพเจ้าการงาน

พระมหากษัตริย์ ไม่ใช่ว่าแต่ปากแล้วใจไม่เคารพ ข้าพเจ้าเคารพข้าพเจ้าไม่ทำให้เดือดซตรอยด์ (destroy) ข้าพเจ้าไม่ทำและไม่เป็นนิสัยของข้าพเจ้าที่จะทำเช่นนั้น เจ้านายทางฝ่ายในก็ดีย่อมจะรู้เรื่องนี้เป็นอย่างดี เพราะฉะนั้นข่าวลือต่าง ๆ เป็นเรื่องที่จงใจที่จะบีดแข้งบีดขาต่างหาก ข้าพเจ้าได้ยินถึงกับว่าข้าพเจ้าไปทำเพรสเซอร์พระมหากษัตริย์ ว่าข้าพเจ้าเฝ้าถึง ๒ ยาม ที่จริงข้าพเจ้าเฝ้าท่านในวันศุกร์ที่ ๗ ภายหลังที่สภา ฯ ได้พังเสียง และวันอาทิตย์ก็มีการสไตร์ค์ที่มักกะสัน ซึ่งเจ้ากรมท่านนัดข้าพเจ้าไปเฝ้า ๒ ทุ่มครึ่ง ก่อนไปวังก็ยังได้โทรศัพท์เชิญรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยมา และเชิญอธิบดีกรมรถไฟมาด้วย ข้าพเจ้ารู้สึกว่าจะอยู่อย่างช้าไม่ถึงชั่วโมง ข้าพเจ้าเฝ้าครึ่งชั่วโมงถึงเรื่องท่านจะตั้งข้าพเจ้าเป็นนายกรัฐมนตรี ข้าพเจ้าอยู่ราวครึ่งชั่วโมงเท่านั้น ก็กราบทูลบอกว่ามีเรื่องสไตร์ค์เกิดขึ้น ข้าพเจ้านัดรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยและอธิบดีกรมรถไฟมาเพื่อจะต้องทราบรายการละเอียด และถ้าอยากจะทราบละเอียดในการที่ว่าประธานรองประธานและเลขาธิการได้ไปเฝ้าท่านในการตั้งข้าพเจ้า ก็เมื่อได้สอบสวนมีหลักฐานพยานอยู่เสร็จ ท่านรับสั่งอย่างไร มีข่าวลือหลายอย่างในทางอนุรักษ์นิยมทั้งสิ้น เอาไปลือเป็นทำนองที่ว่าท่านไม่พอพระทัยที่จะตั้งข้าพเจ้าเป็นนายกรัฐมนตรีอะไรบ้างด้วยแล้วแต่ข่าวซึ่งเป็นอนุรักษ์นิยม ๆ ไม่มีมูลเหตุ นอกจากทำการบีดแข้งบีดขา ซึ่ง

ข้าพเจ้าถือว่าข้าพเจ้าซื่อสัตย์ต่อพระมหากษัตริย์ พระอาณาประชาราษฎรจริง ตั้งแต่ไหน ๆ ข้าพเจ้าได้ฝ่าอันตรายมาอย่างไร ทุกอย่างนี้ถ้าหากว่าใครไม่ลืมคงจะรู้เรื่องตลอดเวลาที่เป็นผู้สำเร็จราชการได้ทำอย่างไร เพราะฉะนั้นข่าวลืออะไรต่าง ๆ เป็นข่าวที่ปลุกปั่นเพื่อขอให้ผู้ที่มีใจเป็นธรรมก็ขอให้ระลึกในข้อนี้ [illegible] ที่บ้านขุดไปไว้ข้างหน้าอย่างนอกว่าเสียงข้างมาก [illegible] ข้าพเจ้าอยากจะเชิญอธิบดีกรมการแพทย์ ซึ่งตามที่จริงพระยานิเรศมาทันไตเมื่อเกิดเหตุ ขอให้ท่านเล่าเหตุการณ์ให้ฟัง ท่านเป็นผู้ปฐมพยาบาลอย่างไร และพวกเราขึ้นไป เขาแถลงอย่างไรมาอย่างไร เราไม่ได้สั่ง เพราะฉะนั้นขอให้อธิบดีกรมการแพทย์ชี้แจงในเรื่องนี้

พ.ต. พิศิษฐ์ เมฆินทุ์: ในการที่ข้าพเจ้าได้ [illegible] สวรรคตครั้งนี้ข้าพเจ้าใคร่จะเล่าให้ฟังว่า ในวันที่ [illegible] เวลา ๘ นาฬิกาครึ่งเศษ ๆ เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวัง [illegible] นายตำรวจสิบโทคนหนึ่ง ได้มาที่บ้านข้าพเจ้าบอกว่ารับสั่งให้เข้าด่วน ข้าพเจ้าถามว่ามีเรื่องอะไรก็เล่าให้ฟังบอกว่า ได้ยินเสียงปืนขึ้น ข้าพเจ้าก็รีบแต่งตัวภายใน ๑๐ นาทีก็ขึ้นรถไป ครั้นไปถึงพระบรมราชวัง ขึ้นไปข้างบนก็เห็นพระชนนีและพระอนุชาทรงพระกันแสงอยู่ที่พระบาทของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภายนอกมุ้ง ข้าพเจ้าก็โผล่ไปดูพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็เห็นว่าสิ้นพระชนม์แล้ว

และออกมากราบทูลว่าไม่มีหนทางที่จะช่วยเหลือประการใด ท่านจึงรับสั่งว่าให้ดูอีกทีหนึ่ง ข้าพเจ้าก็ไปดูอีกหนหนึ่งเห็นท่านบรรทมหงาย พระเศียรพาดหมอน พระพักตร์ตรง มือทั้งสองคงอยู่ในท่าธรรมดา และที่พระเศียรนั้นมีผ้าพันพระเศียรอยู่ และมีพระโลหิตปรี่ตามพระพักตร์บ้างตามสมควร ส่วนมากพระโลหิตอยู่ที่พระแท่น เมื่อเป็นเช่นนี้ ข้าพเจ้าจึงได้ปรึกษากับพระพี่เลี้ยงกับเจ้าหน้าที่ว่าไหน ๆ ก็ไม่มีหนทางที่จะแก้ไขขึ้นมาแล้วก็น่าที่จะให้ความสะอาดนิดหน่อย เพราะเหตุว่าเกรงว่าจะมีการสรงพระศพเมื่อเป็นที่ตกลงเช่นนี้แล้วข้าพเจ้าจึงได้เลิกเอาผ้าพันพระเศียรออก ก็ปรากฏว่าที่หน้าพระนลาฏเหนือพระโขนงค่อนข้างซ้ายเล็กน้อย มีบาดแผลรอยฟันซึ่งผิวหนังแตกขาดเป็นรูปกากบาทขนาดประมาณ ๒ เซนติเมตร และได้หนังมีรูทะลุพระอัฐิและมีเศษพระอัฐิแตกขึ้นมา เมื่อเช่นนี้แล้วข้าพเจ้าจึงปรึกษากันว่าถ้าหากว่าทิ้งไว้ถึงตอนเย็นแล้ว พระศพจะไม่สวย จึงขอเข็มกับด้ายเย็บผ้าธรรมดามาดึง ๔ ชายให้ติดกัน แล้วมิได้กระทำอะไรมาก เสร็จแล้วเปลี่ยนทรงฉลองพระองค์ แล้วจึงลงมาข้างล่างตอนประมาณ ๑๑ นาฬิกา ซึ่งนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีมหาดไทย อธิบดีกรมตำรวจได้ไป เวลานั้นข้าพเจ้าอยู่ข้างล่างก็ได้มีการสอบสวน ส่วนท่านได้ขึ้นไปดูเห็นพระศพได้เคลื่อนที่ไปอยู่อีกพระแท่นหนึ่งซึ่งมีเสียงโจษจันกันว่าท่านบรรทมสวรรคตที่พระแท่นเล็กนั้น ความจริงท่านบรรทมอยู่

กลางพระที่ไม่มีเคลื่อนของท่านเอง มาตอนนี้จึงได้ดูศพต่อไปคิดว่าอาจจะมีแผลออกทางอื่นกระมัง จึงได้ดูก็ได้พบแผลออกที่ท้ายทอยพระเศียรซึ่งค่อนข้างซ้ายสักหน่อยซึ่งเกือบจะตรง บาดแผลข้างหลังนี้เป็นรอยแผลที่ [illegible] ซึ่งข้าพเจ้าได้กราบทูลพระเจ้าอยู่หัว ท่านจึงรับสั่งว่าให้ไปกราบทูลสมเด็จพระสุนทรฯ จะพบหรือไม่ ข้าพเจ้าไปมาโดยใช้เวลาประมาณ [illegible] ก็ไม่พบ แล้วต่อมาทางฝ่ายอธิบดีกรมตำรวจก็ได้ความเพิ่มเติมปรากฏว่า หมอนทะลุทั้งสองข้าง แต่ลูกกระสุนไปอยู่ในที่นอนจึงพบได้

นายธรรมนูญ เทียนเงิน: เรียนท่านประธานที่เคารพ [illegible] ข้าพเจ้าเรียนโดยความสุจริตจริง ๆ ข้าพเจ้าเห็นว่าเรื่องนี้ตามที่ท่านนายกรัฐมนตรีได้แถลงเมื่อกี้นี้มีการโฆษณาไปทั่ว ๆ ถ้าในสภาฯ นี้ถ้าเราได้ชี้แจงกันก็พอจะเข้าใจได้ แต่การลือนั้นได้เป็นไปอย่างใหญ่โต ข้าพเจ้าได้พบเพื่อนที่มาจากต่างจังหวัดก็ได้มีการเสียทำนองว่าท่านผู้หลักผู้ใหญ่ได้มีส่วนร่วม ในการที่ [illegible] พระเจ้าอยู่หัวได้สวรรคต เพราะฉะนั้นเหล่านี้ [illegible] รัฐมนตรีว่า ข้าพเจ้าขอกราบเรียนว่าถ้าได้พิมพ์ให้แพร่หลายไปในที่ต่าง ๆ แล้วจะมีประโยชน์มาก มีประโยชน์ในการที่จะได้ข่าวอกุศลได้ เพราะว่าข่าวอกุศลในขณะนี้ เราพอจะแก้ได้ แต่ถ้าแพร่ไปในต่างจังหวัดโดยที่ราษฎรไม่รู้ไม่ชี้แล้วจะทำให้มัวหมองขึ้นไป และยิ่งการเลือกตั้งคราวนี้ข้าพเจ้าเข้าใจว่าจะไปกันกันใหญ่โตทีเดียว

เรื่องผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์จริง เพราะสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เคยรับสั่งถามข้าพเจ้าว่า วิธีการตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เขา
ทำกันอย่างไร ข้าพเจ้ากราบทูลท่านว่ามี ๒ อย่าง คือ ระหว่างทรง
พระเยาว์ก็ประกาศหรือถ้ายังไม่ทรงพระเยาว์ ก็เหมือนได้อย่างเจ้าฟ้า
กรมพระนริศ ๆ อย่างพระปกเกล้า ๆ กรณีเช่นนั้นเมื่อถวายสภา ๆ แล้ว
นายกรัฐมนตรีลงนามรับสนองพระบรมราชโองการเรื่อง[illegible]
กษัตริย์แบบฉบับอยู่ ข้าพเจ้าเป็นคนเรียบร้อยแบบนี้ ข้าพเจ้าไม่
พูดพล่อย ๆ ข้อความก็ต้องกันอย่างที่ประธานและ[illegible]
นั้นก็กราบทูลอย่างนั้น นี่มีบันทึกและให้การที่กรมตำรวจเรียบร้อย ในส่วนรัฐบาลและสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่มีอะไรเลย ข้าพเจ้าบริสุทธิ์ใจและภูมิใจว่า ข้าพเจ้าได้รับใช้พระมหากษัตริย์ของข้าพเจ้าด้วยความซื่อสัตย์สุจริตที่ข้าพเจ้าได้ทำมา ข้าพเจ้าได้แสดงให้เห็นแล้วว่าด้วยการกระทำอย่างซื่อสัตย์สุจริตไม่ใช่ด้วยการ[illegible]ของข้าพเจ้า เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าขอยืนยันว่าระหว่าง[illegible] ไม่ใช่เรื่องระหว่างข้าพเจ้าหรือระหว่างรัฐบาลกับ[illegible]

นายประสาท ไชยโท: ตามที่ท่าน[illegible] ได้ชี้แจงเมื่อกี้นี้ ข้าพเจ้ายังไม่เข้าใจชัดแจ้ง[illegible] พระเจ้าอยู่หัว ว่าถูกที่ท้ายก่อนหรือถูกที่[illegible] ชี้แจงให้ทราบอีกครั้งหนึ่ง

เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าเข้าใจว่าจะพิมพ์เอกสารต่าง ๆ แจกไปตาม
กรมการอำเภอ กำนันผู้ใหญ่บ้าน ข้าพเจ้าคิดว่ามีประโยชน์

นายปรีดี พนมยงค์: หลักฐานต่าง ๆ ทั้งใจจะพิมพ์และ
หยิบขึ้นมาได้สืบสวนแล้วในบัญชีจดรายวันว่าใครไปเฝ้าก็มีอย่างละ-
เอียดและประกอบทั้งได้พยานบุคคลที่ผ่านไปที่บ้านเห็นไฟสว่าง คือ
อธิบดีกรมตำรวจนั่งอยู่ที่นั่นสืบสวนจนกระทั่งค่ำคืนดึกดื่น เป็นอยู่
เช่นนี้แล้วข่าวลือต่าง ๆ ไปมากมาย แต่ขอยืนยันว่าในส่วนรัฐบาลที่
แล้วมาหรือตัวข้าพเจ้า เกี่ยวแก่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ได้มีการทำ
เพรสเซอร์ คือไปบังคับอะไรท่าน ท่านรับสั่งให้ปฏิบัติอย่างไรก็ปฏิบัติ
อย่างนั้น หรืออย่างวันที่ ๒ ก่อนเสด็จสำเพ็ง ท่านให้ราชเลขาธิการ
ให้รีบออกข่าวไปในการที่ท่านจะเสด็จกลับเมืองนอกก็จัดให้ทันทีทันใด ส่วนข่าวลืออะไรต่าง ๆ เป็นมูลปฐมเพื่อจะอนุมานได้แล้วว่า ข่าวนั้นได้สืบเนื่องมาด้วยอาการชนิดไหนและมาอย่างไร และท่านเป็นพระมหากษัตริย์ ซึ่งอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ การที่รัฐบาลจะทำเพรสเซอร์หรือไปทำอะไรท่านไม่มีเหตุผลประการใด นอกจากว่าจะเป็นการแก้ล้างเอาชนะกันสุดแท้แต่อารมณ์ของผู้นั้นจะเป็นอย่างไร นี่ข้าพเจ้าขอกล่าวไว้ตรงนี้ และนอกจากนี้ยังมีเอกสารบางฉบับซึ่งได้พิมพ์ขึ้นแจกวันที่ ๙ หมายความว่าก่อนวันที่ ๙ ก็มีได้พิมพ์เรื่องตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์บ้าง อะไรบ้าง ต่าง ๆ นานา ก่อนสภาฯ หนังสือพิมพ์ข้าพเจ้าไม่ได้สนับสนุนหนังสือชื่อนั้น ๆ หรือกล่าวเช่นนี้ หรือกล่าว

พ.ต. นิตย์ เวชวิศิษฐ์: เรื่องนี้เป็นการสันนิษฐานยาก เพราะเหตุว่าการชันสูตรละเอียดนั้นเราจำเป็นต้องเปิดกระโหลกศีรษะ จึงจะทราบว่าภายในกระดูกเอนเอียงไปทางไหน หรืออะไรส่วนหนึ่งส่วนใด แต่ส่วนพระบรมศพพระเจ้าอยู่หัวนี้ก่อนที่ข้าพเจ้าได้ไปถึงก็ได้มีการปฐมพยาบาลโดยพระพี่เลี้ยงมาแล้ว เพราะฉะนั้นการสันนิษฐานบาดแผลภายนอกก็ลำบาก นอกจากนั้นเราไม่เห็นภายในจึงสันนิษฐานได้ยาก แต่ตามที่ได้ฟังมาจากผู้ที่ใกล้ชิด ก็ได้ความว่าในขณะที่ทรงปืนเสด็จภายหลังไม่นานนักสมเด็จพระชนนีและพระพี่เลี้ยงก็ได้วิ่งเข้าไปก็ได้เห็นว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรรทมหงาย พระพักตร์เอนขวานิดหน่อย ซึ่งเจ้าหน้าที่พระพี่เลี้ยงก็ได้ถวายการปฐมพยาบาลบาดแผล และอัญเชิญพระพักตร์ให้ตั้งอยู่ในแนวที่ตรง

นายปรีดี พนมยงค์: จะขออนุญาตท่านประธานให้อธิบดีกรมการแพทย์ซึ่งได้เข้าในหลวงองค์ปัจจุบันนี้ ท่านทรงเชื่อว่ากระไรตามที่ท่านรับสั่งกับอธิบดีกรมการแพทย์และผู้ใกล้ชิดอยู่ที่นี้ด้วย แล้วขอให้อธิบดีกรมการแพทย์แถลงว่าท่านเชื่อว่าเป็นอะไร

พ.ต. นิตย์ เวชวิศิษฐ์: ในตอนกลางคืนประมาณ ๑ ยาม ซึ่งมีรับสั่งให้เข้าเฝ้า ทรงปรึกษาเรื่องพระอาการประชวรเล็กน้อยและเมื่อปรึกษาเสร็จแล้วก็รับสั่งว่า อาการของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งเชื่อแน่ว่าเกิดแอ๊กซิเดนท์ไม่ได้คิดเป็นอย่างอื่น

นายเทียม ไชยนันท์: ข้าพเจ้าอยากจะขอได้รับคำอธิบายของท่านอธิบดีกรมตำรวจเพื่อให้หายข้องใจ ตามที่บางคนพูดกันสักหน่อย คือว่าข้าพเจ้ายังคาดคิดไม่ถึงว่าคือปกติแผลของกระสุนปืนที่เข้าถ้ายังมีกระดูกรองอยู่ข้างหน้าแล้วมักจะเป็นรูปกลม และปกติกระดูกพระนลาฏถ้าจะแตกออกก็แตกข้างใน ดูเหมือนอธิบดีกรมตำรวจว่ากระดูกพระนลาฏกระดอนออกมา และยังประกอบกับแผลกระสุนปืนออก ตามที่ข้าพเจ้าทราบมาก็ทราบฐานะที่ข้าพเจ้าเคยชันสูตรพลิกศพและเคยเห็นแผลถูกกระสุนปืนมาหลาย และเพราะข้าพเจ้าเคยเป็นกรมการอำเภอและเป็นแพทย์มา ข้าพเจ้าเห็นแผลเข้ามักจะเล็กกว่าแผลออก ที่นี้ทางนี้เป็นแผลเข้าและ[illegible]ออก แผลออกจะใหญ่กว่าแผลเข้า และข้าพเจ้าก็ทราบอยู่แล้ว ได้ตรวจชันสูตรพระศพนั้นก็น่าจะได้เห็นแผลข้างนี้ใหญ่กว่าแผลเข้า ดูเหมือนเมื่อคืนนี้ข้าพเจ้าก็ไม่ได้ถามท่านว่าท่านเห็นหรือไม่ อีกประการหนึ่ง แผลเข้าของกระสุนปืนโดยมากมักจะเป็นรูปกลม ถ้าตกว่าเพราะว่าเป็นเข้าไปแล้วดูออกตันกระดูกทะลุหนัง ๆ ย่อมต้องทุบขยายนั้นย่อมเป็นแผลออก นี่ได้ความจากอธิบดีกรมตำรวจที่แถลงว่าแผลพระนลาฏมีรอยฉีกเป็น ๓ แฉก ข้าพเจ้าอยากจะให้อธิบดีกรมตำรวจอธิบายให้ฟังให้หายข้องใจอยู่บ้าง และอีกประการหนึ่งข้าพเจ้ายังคิดอยู่ยังไม่ตกว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือท่านอธิบดีกรมตำรวจบอก เมื่อคืนนี้ได้ไปพบถูกกระสุนปืนในหมอน

ก็เป็นอันว่าเป็นเหตุแอ๊กซิเดนท์ ท่านก็ทรงบรรทมหงายแล้วทรงส่องดูกระสุนบืน เพราะฉะนั้นกระสุนบืนจึงได้ไปตุงอยู่ที่ในหมอน แต่ข้าพเจ้ายังครุ่นคิดว่า ทำไมพระองค์ทรงบรรทมแล้วทรงบืนเล่นเช่นนี้ เพราะการทรงส่องดูบืน ย่อมจะส่องกับแสงแดดจึงจะเห็นลำกล้อง แต่ปกติส่องดูไม่เห็น การส่องดูก็ไม่น่าจะมีประโยชน์อะไรเลย แล้วก็ถ้าหากว่าพบกระสุนบืนที่ใต้หมอนเช่นนั้น ตามที่ข้าพเจ้าเข้าใจข้าพเจ้าเข้าใจว่าเอนส่องเช่นนั้นไม่เห็นลูกกระสุนบืน ข้าพเจ้ายังข้องใจว่าทรงกระทำเองหรือยังไม่หายข้องใจ ถ้าหากว่าได้รับคำอธิบายแจ่มแจ้งแล้วก็อาจจะเข้าใจได้ดี

พล ต.ท. พระรามอินทรา: การตรวจบาดแผลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นนายแพทย์เป็นคนตรวจ และข้าพเจ้าก็ได้อยู่ในที่นั้นด้วย บาดแผลที่ตรวจครั้งแรกนั้น คือ ที่พระนลาฏเป็นรอยกลม แต่มีรอยแฉกออกไป สันนิษฐานว่าเป็นเพราะความรุนแรงของกระสุนทำให้หนังขาดออกไป หรือเป็นความแรงของกระสุนดันกระโหลกพระพักตร์ เนื้อก็ลิออกมาคาอยู่ ซึ่งได้ความว่ามีคนไปกด ทำให้แผลช้ำ หรือโตออกไป เรื่องนี้กำลังสงสัยอยู่เหมือนกัน แต่การที่ว่า จะยิงมาจากข้างหลังนั้น ถ้าเช่นนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะต้องนอนคว่ำ เพราะรอยแผลที่ถูกกระสุนบืนนั้นแล่นไปทางหมอน แล้วทะลุไปสู่ที่นอน จะลงทางอื่นไม่ได้ ปัญหามีว่า บืนนั้นอยู่ข้างๆ พระที่หรือไม่ ตามที่ได้สอบสวนตรวจดูแล้วบืนนั้นยังอยู่ข้างเตียงที่เดียวถึง ๓ กระบอกและบรรจุกระสุนแล้วทั้งสิ้น

โดยเฉพาะกระบอกนี้ยังมีลูกคาลำกล้องและแก๊ยังขึ้นอยู่ ข้าพเจ้าทำไมจึงต้องส่องตรวจดูลำกล้องแต่นั้นก็ไม่มีใครเห็น ไม่มีหลักเพียงพยานหลักฐานหรือพฤติการณ์ต่าง ๆ เท่าที่สอบสวนแล้วก็พอสันนิษฐานได้ว่า ตามพระนิเย้ยของพระองค์ท่านทรงยกและทรงลูบคลำบืนกระบอกนี้ ตามที่ทดลองแล้วปรากฏว่าใช้ยกเหลือเกินพยศลูบเข้าก็หยุดไปได้ทันที เพราะฉะนั้นจะให้ยื่นเข้าแรงไปทีเดียวย่อมไม่ได้ ที่สันนิษฐานนั้นก็สันนิษฐานตามเหตุและพฤติการณ์ต่าง ๆ ที่ใกล้ชิด และเมื่อได้พยานหลักฐานเช่นนี้ก็เห็นว่าควรจะเป็นแอ๊กซิเดนท์ (accident) มากกว่า และกระสุนบืน ขนาด ๙ ม.ม. ที่นำมาให้ท่านดูเมื่อกี้นี้ เมื่อทดลองแล้วปรากฏว่าทางเข้ากับทางออกไม่โตกว่ากันนัก และปรากฏว่า ทางเข้าโตกว่าทางออกเสียอีกและนอกจากนี้กระสุนบืนอันนี้ยังเป็นกระสุนชนิดหนึ่ง ซึ่งเข้ามาใหม่ จึงเป็นที่สันนิษฐานได้ยาก

หลวงอรรถพรพิศาล : ข้าพเจ้ายังสงสัยว่าอาวุธบืนชนิดนี้ถ้าหากจะใช้ยิงได้ก็ต้องเอามือกดข้างหลังแล้วลั่นไกข้างหน้า ทั้ง ๒ แห่งหรือว่าเป็นบืนชนิดที่เอามือถูกไกก็ลั่นออกไปได้เลย และจะต้องขึ้นนกหรือไม่ ข้อนี้คณะกรรมการยังไม่ได้ให้ทางสภาทราบ ยังเป็นที่สงสัย และนอกจากนั้นข้าพเจ้าได้ยินคำว่าเล่ามาเข้าหูข้าพเจ้า ข้าพเจ้ารู้สึกว่าเป็นเช่นที่ไม่ดี จึงมาขอถามในสภานี้ด้วยความจริงใจ คือ ตามข่าวเล่าลือนั้นมีว่า มีสมาชิกพฤฒสภาคนหนึ่ง ข้าพเจ้า

ขอโทษที่ต้องออกนาม การที่ออกนามนี้ มิใช่ว่าข้าพเจ้าประสงค์ร้าย ที่ออกนามก็เพื่อให้เห็นข้อเท็จจริงกันเสีย ข่าวที่เข้าหูข้าพเจ้านั้นว่า สมาชิกพฤฒสภา คือนายเฉลียว ปทุมรส เป็นคนลอบปลงพระชนม์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตามทางการสอบสวนและสืบสวนมีมูลมาบ้างหรือไม่ และเป็นความจริงเพียงใด

พล ต.ท. พระรามอินทรา : ตามที่สอบสวนมาแล้วนั้น ปืนกระบอกนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชอบลูบคลำอยู่เสมอ และมีพยานหลักฐานปรากฏว่าพระองค์ท่านเคยบรรจุกระสุนเล่นเสมอ บางทีคนอื่นนั่งอยู่ข้างหน้าพระองค์ท่านอยู่ข้างหลัง พระองค์ท่านก็บรรจุกระสุนเล่นและทรงลูบคลำอยู่ และในวันนั้น พระองค์ท่านก็ทรงบรรจุ และคงจะเผลอไปว่า มันเป็นข้อที่เรียกว่ามองไม่เห็นได้อาศัยแต่เหตุผลประกอบเท่านั้น ในส่วนข้อที่มีเสียงเล่าลือว่า นายเฉลียว ปทุมรสลอบปลงพระชนม์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น ข้าพเจ้าขอกล่าวเสียด้วยว่า ข้าพเจ้าเป็นคนไทยคนหนึ่งที่เคารพต่อพระองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเหมือนกัน เพราะฉะนั้นการกระทำทุกสิ่งทุกอย่าง จึงพยายามที่สุดที่จะให้ตรงไปตรงมา และได้ผลอย่างพร้อมบริบูรณ์ทีเดียว นายเฉลียว ปทุมรส มิได้เคยเป็นคนใกล้ชิดหรือคุ้นเคยกับข้าพเจ้ามาก่อน นายเฉลียว ปทุมรสไม่ใช่พวกผมไม่มีอะไรกับผมโดยเฉพาะ ตามทางการสอบสวนไม่ปรากฏมีเค้าวี่แววเลยว่า นายเฉลียว ปทุมรส ได้ทำการฆาตกรรมพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

นายทองอินทร์ ปั้นทรานนท์: ข้าพเจ้าขอขอบคุณท่านเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้ให้โอกาสข้าพเจ้าได้ซักถามสักเล็กน้อย ข้าพเจ้าเรียนถามด้วยความปรารถนาโดยจริงๆ เพื่อการป้องกันรัฐบาลชุดปัจจุบันนี้ การที่ข้าพเจ้าขอเรียนถามนี้ ก็เพื่อจะส่งเสริมให้รัฐบาลนี้ ได้รับความเชื่อมั่นจากราษฎรในความเป็นอยู่ของรัฐบาลนี้ไปในตัวด้วย กล่าวคือ ความเข้าใจของประชาชนนั้นได้หันมาทางรัฐบาลนี้อยู่หน่อยหนึ่ง บางทีท่านจะคิดไม่ถึง เพราะเหตุว่าเวลาที่รัฐบาลนี้จวนจะเข้ามารับตำแหน่ง คือเพียงแต่โฆษณาหาเสียงหน่อยเท่านั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็สวรรคต ชวนให้ราษฎรวิตกเหลือใจ เพราะเหตุว่าเมืองไทยเราต้องปกครองด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวส่วนหนึ่งด้วย กล่าวคือต้องมีทั้งชาติศาสนาพระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญ รัฐบาลนี้ได้ทำให้สูญเสียซึ่งพระมหากษัตริย์ของเรา แต่ว่าการสูญเสียนี้ ข้าพเจ้าเชื่ออย่างที่รัฐบาลแถลงเหลือเกินว่าเป็นเพียงชั่วคราว

ประธาน: เมื่อกี้นี้ คุณเอกปรายว่ารัฐบาลนี้ทำให้สูญเสียซึ่งพระมหากษัตริย์

นายทองอินทร์ ปั้นทรานนท์: ขอโทษข้าพเจ้าขอถอนคำพูดนั้น เมื่อการได้เป็นไปเช่นนี้ จึงเกิดมีความรู้สึกอันหนึ่งที่ใคร่จะขอเรียนถามท่านว่ามหาดเล็กผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับพระองค์ทั้ง ๓ ท่านนี้ ก็เป็นผู้ที่ควรจะได้รับการไว้วางใจอย่างสนิทชิดชอบ เพราะเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิด ย่อมจะมองเห็นเหตุการณ์อะไรทุกอย่างได้ อยากจะทราบ

ว่า ...ยังไม่ได้จัดการกับมหาดเล็กหรือพระพี่เลี้ยงประการใด ซึ่งคง
จะทำให้คนทั้งหลายเห็นว่ารัฐบาลนี้ได้ทำให้ประชาชนอุ่นใจได้ แม้
ไม่มากก็นิดหน่อย และไหน ๆ เราก็มีสมเด็จพระอนุชาสืบราชสันตติ
วงศ์แทนแล้ว เราจะยอมให้มหาดเล็กคนเก่าหรือพระพี่เลี้ยงเป็น
มหาดเล็กหรือพระพี่เลี้ยงต่อไปอีกหรือ ถ้าหากว่าเรายอมเช่นนั้น ใน
ฐานะที่ข้าพเจ้าเป็นผู้แทนราษฎร ก็ไม่สามารถที่จะถามพระองค์ท่าน
ได้ว่าจะลองหรือไม่ จึงขอเรียนถามท่านที่ไกล้ชิดเสียในที่นี้เพื่อจะ
ให้คนทั้งหลายได้เห็นว่าเรามีพระเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียวเท่านั้น ถ้า
เราทำเผลอเช่นนั้นก็จะทำให้สูญสิ้นเสียไปเช่นนี้ก็เป็นเรื่องแอ็กซิ-
เดนท์ (accident) กันไม่รู้จักจบสิ้น นี่เป็นเรื่องที่น่าคิดนิดหน่อยจึง
ขอเรียนถามไว้เพื่อประดับความรู้และสติปัญญาสักเล็กน้อย

นายปรีดี พนมยงค์: ถ้าขืนทำอย่างนั้นก็จะกลายเป็นว่า
เราไปเพรชเชอร์ (pressure) บนท่านแน่ ๆ แม้แต่นี้ก็ยังไม่ทำ
ก็ถูกหาว่าทำเพรชเชอร์บนท่านเสียแล้ว พระพี่เลี้ยงนั้นได้เลี้ยง
ท่านมาตั้งแต่ท่านทรงประสูติ จะไปขอเปลี่ยนท่านได้อย่างไร
มหาดเล็กนั้นท่านก็ทรงเลือกของท่านเอง ถ้าหากว่าไม่พอ
พระราชหฤทัย ท่านก็ย้ายไปเสีย ก็ไม่เห็นมีอะไรนักหนาในเรื่อง
เช่นนี้ ข้าพเจ้าได้ระวังนักหนา ที่จะไม่ทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดซึ่งเป็น
การส่วนพระองค์ท่าน ข้าพเจ้าไม่มีเหตุผลอะไรที่จะไปทำเช่นนั้น
เราจะไปบังคับท่านไม่ว่าอะไรดูไม่สมควร เราจะไปย้ายพระพี่เลี้ยง

ซึ่งเลี้ยงพระองค์ท่านมาตั้งแต่เล็กนั้นข้าพเจ้าทำไม่ได้ เป็นเรื่อง
ส่วนพระองค์ท่านเอง ถูกแล้วเราจ่ายเงินเดือนให้เขา แต่ว่านั่น
มันเป็นเรื่องส่วนพระองค์ของท่าน ซึ่งทุกคนเคารพสักการะ ท่าน
เป็นพระมหากษัตริย์ เป็นที่เคารพสักการะ ขออย่าได้ไปทำอะไร
ให้เป็นที่ขุ่นข้องแก่พระองค์จะดีกว่า ความจริงข้าพเจ้ารู้ แต่ก่อน
มาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ที่สวรรคต เมื่อมีอะไรจะทรงรับสั่ง
ถามก็มักจะรับสั่งถามข้าพเจ้า ซึ่งข้าพเจ้าก็ถวายคำตอบในเรื่องทุก
สิ่งทุกอย่างจะขอยกตัวอย่างให้เห็น บางทีเวลาที่เข้าเฝ้าท่าน บาง
ทีจะยังไม่มีใครทราบ ขอยกตัวอย่างให้ฟัง คือ ท่านเคยรับสั่งถาม
ข้าพเจ้าว่า เห็นเขาว่านายสงวนเลว หลวงบรรณ ฯ เลว จริงหรือไม่
ข้าพเจ้าก็กราบทูลว่านายสงวนนั้นไม่เห็นเป็นอย่างนั้น แต่หน้า
บูบ้างอยู่สักหน่อย แต่เวลาข้าพเจ้าใช้ไปเมืองจีน ก็ได้ใช้คน ๆ นี้ ใช้
คนอื่นเขาไม่ไปก็ต้องใช้คนชนิดนี้ ในส่วนหลวงบรรณ ฯ ข้าพเจ้า
ก็บอกว่า ที่เขาว่าโกงเงินโกงทองนี่กำลังไต่สวนกันอยู่ หรือ
พระองค์ท่านจะมีเรื่องราวอะไรให้ใครเข้าเฝ้าว่าอย่างไรก็ว่ามาเถิด
ข้าพเจ้าทุกเรื่อง นี่มันเป็นอย่างนี้ และอีกอย่างหนึ่ง ข้าพเจ้าไม่
ต้องอ้างอะไรดอก ลองถามเจ้านาย ที่ท่านเข้าเฝ้าว่าได้รับสั่งกับ
ข้าพเจ้าว่าอย่างไรมีสำนวนอยู่ทางตำรวจ แม้แต่ท่านวัดพระเชตุ
เฝ้า ท่านก็ได้รับสั่งถึงข้าพเจ้าและมีคำสั่งให้เป็นลายมือของพระองค์
เอง ไม่ใช่ข้าพเจ้าจะยกยอตัวเอง ข้าพเจ้ามีหลักฐานพร้อมมูลอยู่

ที่ตำรวจ และข้าพเจ้ามีบันทึกไว้หลายอย่างว่า พระองค์ท่านได้รับสั่งกับข้าพเจ้าว่าอย่างไร เสียงข้างนอกที่มีมานั้น เป็นสาเหตุที่คอยจะปัดแข้งปัดขาซึ่งเป็นคนละเรื่อง ไปกราบทูลกับท่าน ท่านก็ไม่ทรงเชื่อ เรื่องอะไรต่ออะไรหลาย ๆ เรื่อง เรื่องคอมมิวนิสต์ก็มี แต่ครั้นเมื่อข้าพเจ้าได้รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแล้วไม่ค่อยจะได้เข้าเฝ้า เพราะทำงานตั้งแต่เช้าจนเย็นค่ำ ไม่มีโอกาสไป ข้าพเจ้าได้เข้าเฝ้าท่านเมื่อวันที่ ๗ ภายหลังที่ได้ชาวเสียงจากสภาแล้ว เป็นครั้งสุดท้าย เมื่อวันที่ ๒๖ ซึ่งท่านได้ทรงทำพิธีเปิดสภาก็ได้เรียกข้าพเจ้าไปเฝ้า แล้วถามว่าคุณหลวงจะเอาอีกหรือไม่ ข้าพเจ้ากราบทูลว่า ข้าพเจ้าไม่มีความทะเยอทะยาน หรือมีความกระหายในการที่จะรับตำแหน่งอะไรหรอก สุดแท้แต่สภาฯ เขา และท่านยังได้รับสั่งต่อไปอีกว่าช่วยจัดให้ฉันหน่อยนะเรื่องที่จะไปเมืองนอก ข้าพเจ้าก็กราบทูลว่าได้ นอกจากนั้นข้าพเจ้ายังได้จัดข้าวของที่จะเอาไป ตลอดจนตัดเสื้อทรงอะไรต่าง ๆ และกำหนดที่ท่านจะเสด็จในวันที่ ๑๓ อันเป็นกำหนดที่แน่นอน เรือบินที่จะมารับก็มาถึงเมื่อวานนี้ ท่านก็รับสั่งให้ราชเลขาธิการมาหาข้าพเจ้าตอนเวลาบ่าย ๕ โมงเย็น บอกว่าขอให้รีบไปเพราะจะต้องบอกอเมริกัน เขา ๑๐ วันก่อนข้าพเจ้าก็พูดล้อเล่นว่ามีใครไปบอกในหลวงจะต้องบอกเขา ๑๐ วันกัน ข้าพเจ้าก็เรียกนายดิเรกมาบอกว่าพรุ่งนี้จะต้องไปพบโยสต์* วันนั้นท่านบอกว่าให้ดู ๒ วัน วันที่ราชเลขาธิการได้ไปหานายดิเรก เห็นบอกว่า วันที่ ๑๓ บอกนายโยสต์แกไป

*Charles Yost อุปทูตอเมริกันประจำประเทศไทยรักษาการแทนเอกอัครราชทูต

ทุกอย่างก็ได้เตรียม วิธีการที่จะเสด็จสั่งไปแล้ว ไม่ได้มีอะไรขัดข้องหมองพระทัยอะไรเลย นอกจากจะรู้โดยที่ใครเอาเรื่องไปทูลในสิ่งไม่ควรทูลหรือเรื่องบทเฉพาะกาลในเวลาร่างรัฐธรรมนูญอยู่ ท่านก็ถามว่าเขาจะเอากันอย่างไร ข้าพเจ้าก็บอกว่าอย่าให้ข้าพเจ้ากราบทูลเลย เอากรรมาธิการที่ร่างเฉยก็คือให้คุณหลวงช่วงฯ ไปกราบทูลดีกว่า แล้วข้าพเจ้าก็ได้ให้คุณหลวงช่วงฯ ไปกราบทูลว่าเป็นอย่างนั้น ๆ ว่าเหตุผลเป็นอย่างไรจึงได้เป็นอย่างนั้น ซึ่งไม่มีบทเฉพาะกาลซึ่งมีรวมทั้งสองประเภท คือประเภทเปลี่ยนแปลงและประเภทสอง ข้าพเจ้าก็ได้พยายามอย่างยิ่ง เมื่อจะมีการเปลี่ยนแปลงก็ได้กราบทูลด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ได้มีเจตนาอะไร แต่ว่าเรื่องจะตั้งผู้สำเร็จหรือเรื่องอะไรต่าง ๆ ก็ไม่ได้ตกลงกันว่าจะเป็นอย่างไร ข้าพเจ้าก็กราบทูลว่าจะเป็นอย่างนี้ ข้าพเจ้าได้ดูตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองมาก็รู้ว่าจะเปลี่ยนเป็นอย่างไรก็ไม่อยากให้ท่านทรงเสีย แล้วก็ได้บอกว่าอย่าเพิ่งเลย พอตั้งรัฐบาลแล้วรับสั่งให้ประธานรองประธานทั้งสองสภาโปรดเกล้าฯ แล้วทรงลงพระปรมาภิไธย แล้วข้าพเจ้าก็รับสนองพระบรมราชโองการ ข้าพเจ้าก็ได้กราบทูลท่านอย่างนี้ แล้วความก็ตรงกัน ถ้าท่านจะถามประธานของท่านและอย่างไรก็ตามท่านจะได้ทรงทราบความคิดอ่านซึ่งใครจะไปพูดอย่างไรนั้น ข้าพเจ้าไม่รู้ แต่บันทึกต่าง ๆ นี้มีปรากฏอยู่แล้ว

นายยกเลียง เหมะภูติ : เรื่องนี้ตามที่รัฐบาลได้อภิปราย มานั้น ผมและเพื่อนสมาชิกทั้งหลาย ก็คงจะเข้าใจซึมทราบในความมุ่งหมายที่รัฐบาลได้ชี้แจงดีแล้ว แต่ว่าการที่จะอภิปรายกันต่อไปนั้น ถึงจะว่ากันไปก็คงจะไม่จบง่าย ๆ เพราะเป็นเรื่องใหญ่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ เพราะฉะนั้นถึงแม้ว่ารัฐบาลจะให้อภิปรายกันอีก หรือสภาจะ ฯ อภิปรายได้ ในข้อที่ว่าข่าวอกุศลเกี่ยวกับเรื่องนี้ข้าพเจ้าเห็นว่า ในประเทศเราเดี๋ยวนี้มีข่าวอกุศลแทบทุกเรื่องไม่ว่าจะมีเรื่องอะไรขึ้นมา เพราะฉะนั้นเมื่อข่าวอกุศลมา รัฐบาลหรือทางตำรวจควรจะจัดการให้เป็นไปตามกฎหมายเพื่อแสดงความเด็ดขาดของรัฐบาล เพราะฉะนั้นเท่าที่รัฐบาลได้อภิปรายมาแล้วก็เป็นที่พอใจ ก็ขอให้ปิดอภิปรายได้

ประธานรัฐสภา : ข้าพเจ้าขอขอบใจรัฐบาลและท่านเจ้าหน้าที่ที่ได้กรุณามาชี้แจงให้เป็นที่ชาบซึ้งกันดีแล้ว

ข้าพเจ้ามีเรื่องที่จะเรียนให้ที่ประชุมทราบว่า คือ เนื่องจากที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จสวรรคตนี้ สมาชิกทั้งสองสภาก็มีความอาลัยอาวรณ์เป็นอย่างยิ่ง ฉะนั้นจึงจะได้นำพวงมาลาไปวางที่พระบรมมหาราชวัง ในการไปนั้นเราได้ปรึกษาหารือกันแล้ว เห็นควรไปในวันจันทร์ที่ ๑๗ เวลา ๑๐ นาฬิกา ขอนัดให้ไปพร้อมกันที่หน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ท่านสมาชิกทั้งสองสภาโปรดไปให้พร้อมกัน เครื่องแต่งกาย ถ้ามีก็ขอให้แต่งตามเครื่องแบบปกติ ถ้าหากว่า

ไม่มี สากลก็ได้ เพราะเหตุว่าในการที่ไปนี้ ก็ยากจะให้เป็นการพร้อมเพรียงกันสักหน่อย คือ หมายความว่า ในวันจันทร์ที่จะถึงนี้เวลา ๑๐ นาฬิกา สำหรับทางราชการนั้นได้แจ้งมาว่า วันที่ ๖ สิงหาคม ทางราชการจะเปิดโอกาสให้สมาชิกเข้าไปเฝ้าที่พระบรมโกศได้อีกวันหนึ่ง นั่นเป็นในเวลาของทางราชการ เพราะฉะนั้นจึงขอแจ้งไว้ให้ทราบด้วย เพื่อว่าท่านจะมีธุระปะปังอะไรในวันนั้น ท่านก็คงจะได้เหลือเวลาไว้สำหรับวันที่ ๖ สิงหาคมที่จะไป

อนึ่งเกี่ยวกับแถลงการณ์ของสำนักพระราชวังได้รับความเห็นชอบจากพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ที่ร่วมประชุมอยู่ ณ ที่นั้น พ.ต.ท. ประเสริฐ ลิมยักษา ได้บันทึกเอาไว้เป็นหลักฐานดังปรากฏในบันทึกของกองการประชุมและสโมสรรัฐสภา ดังนี้

"วันนี้เวลา ๑๕ น. มีพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ อาทิ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทร พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจุมภฏฯ พระองค์เจ้าภาณุพันธ์ฯ พระองค์เจ้าวรเดชฯ พระองค์เจ้าธานีฯ กับท่านนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีอีกหลายท่าน และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย กระทรวงการต่างประเทศ ได้ไปชุมนุมกันพิจารณารายงานของอธิบดีกรมตำรวจ เกี่ยวกับการสอบสวนสืบสวนกรณีสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในระหว่างกำลังชุมนุมดังกล่าว อธิบดีกรมตำรวจได้ทูลขอประทาน

ความเห็นของสมเด็จกรมขุนชัยนาท สมเด็จกรมขุนชัยนาท ได้รับสั่งว่า สำหรับพระองค์ท่านเองทรงเข้าใจว่า เป็นอุบัติเหตุจริงดังแถลงการณ์ของทางราชการ เหตุผลที่ชี้แจ้งเช่นนั้น ก็เพราะพระองค์ทราบว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดพระแสงปืนมาก และเคยเห็นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงกระชากพระแสงปืนและทรงหันลำกล้องเอาปากกระบอกมาทางพระพักตร์ เพื่อส่องดูลำกล้อง และสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเคยรับสั่งว่า ปืนกระบอกนี้ไกอ่อน ลั่นง่าย จึงบรรทึกไว้

พ.ต.ท. ป. ลิมอักษร"

ต่อมาอีก ๕ วัน คือวันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๔๘๙ ก็ได้มีประกาศตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์อันมี พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนชัยนาทนเรนทรเป็นประธาน และ พระยามานวราชเสวี ทั้งนี้เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ยังทรงพระเยาว์อยู่จะทรงบริหารพระราชภาระไม่ได้

เสียงพรายกระซิบว่า "ปรีดีฆ่าในหลวง" นั้น แม้จะเบาก็ยังผลให้เกิดความบีบบ่วนขึ้นในบ้านเมืองเป็นอย่างดี ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และความเสียสละเครื่องประโยชน์ส่วนรวม เป็นเพื่อยับยั้งไม่ให้กระทำการใด ๆ แม้การนั้นจะปกปักรักษาตนเอง เพื่อระงับมิให้ความเลวร้ายลุกลาม จึงได้มี–

"ประกาศ
เรื่องตั้งกรรมการสอบสวนพฤติการณ์ในการที่
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เสด็จสวรรคต

ด้วยคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้อนุมัติให้ตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง ให้มีหน้าที่สอบสวนพฤติการณ์ในการที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จสวรรคต แล้วให้เสนอความเห็นเพื่อนำความกราบบังคมทูลต่อไป กรรมการคณะนี้ประกอบด้วย

ประธานศาลฎีกา เป็นประธานกรรมการ
กรรมการผู้อื่นอีก คือ

อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุธรณ์	*อธิบดีศาลอาญา*
อธิบดีกรมอัยการ	*ประธานพฤฒสภา*
ประธานสภาผู้แทน	*พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุฑาภุชงคบริพัตร*
พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภานุพันธ์ยุคล	
พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัติ	
พลตรี วิเชียร สุดันตานนท์	*พลเรือตรี แสน ปิ่นมณเฑียร*
พลอากาศตรี หลวงเชิดวุฒากาศ	*นายสัญญา ธรรมศักดิ์*
	เป็นเลขานุการ
นายสอาด นาวีเจริญ เป็นผู้ช่วยเลขานุการ"	

กรรมการได้ประชุมพิจารณาเรื่องนี้ ณ ห้องโถงใหญ่ของกระทรวงยุติธรรม อย่างเปิดเผยต่อหน้าประชาชนทั้งยังได้ให้มีการถ่ายทอดเสียงของการประชุม การซักถามพยาน ตลอดจนดำเนินการพิจารณาทุกอย่างทั้งของผู้เชี่ยวชาญทางอาญาวิทยา เพื่อให้ประชาชนได้ฟังโดยตลอด

เกี่ยวกับกรณีสวรรคตของเยาวกษัตริย์อันเป็นที่รักและบูชาของชาวไทยทั้งมวลนั้น นายคิงส์ลีย์ มาร์ติน บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ "นิวส์เสตทส์แมนแอนด์เนชั่น" แห่งอังกฤษซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์การเมืองรายสัปดาห์ที่ทรงอิทธิพลฉบับหนึ่ง ได้เขียนวิจารณ์ไว้ในบทบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์ฉบับนั้นซึ่งต่อมาหนังสือพิมพ์บางกอกโพสต์ได้ถ่ายทอดมาลงพิมพ์ไว้ในฉบับประจำวันที่ ๒๗ – ๒๘ กรกฎาคม ๒๔๙๑ ดังมีข้อความบางตอนต่อไปนี้

"เมื่อเช้าวันที่ ๙ มิถุนายน ๒๔๘๙ สมาชิกแห่งคณะรัฐบาลไทยและบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ ได้รับแจ้งข่าวว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเสด็จสวรรคตเสียแล้วเมื่อเวลา ๙.๐๐ น. ในเช้าวันนั้น โดยต้องกระสุนปืนที่พระเศียรในขณะทอดพระวรกายอยู่บนพระที่

บุคคลเหล่านั้น ได้ถูกตามตัวไปสู่พระบรมมหาราชวังแต่ก็ต้องรอกันอยู่หลายชั่วโมงก่อนจะได้เห็นพระบรมศพ ซึ่งในระยะนั้น ได้รับการชำระล้างและอัญเชิญสู่พระแท่นในห้องอีกห้องหนึ่ง

ด้วยประการฉะนี้ พยานวัตถุทั้งหลายที่จะช่วยให้ความวินิจฉัยการสวรรคตของพระองค์ก็เคลื่อนย้ายจากที่ไปโดยสิ้นเชิง พระแสงปืนสั้นก็ถูกบุคคลมากหลายคนจับต้อง จะเอาความอันใดจากรอยนิ้วมือที่พระแสงปืนไม่ได้เลย สิ่งเดียวที่ผู้มีโอกาสได้เข้าเฝ้าพระบรมศพต่างเห็นประจักษ์ก็คือ รอยกระสุนเป็นจุดไหม้อยู่บนพระนลาฏของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกษฐ์

สมเด็จพระราชชนนี อยู่ในสภาพที่ร้าวโศกอย่างแสนสาหัส ทุกคนสันนิษฐานว่าเสด็จปลงพระชนม์เอง ต่างคนก็ไปไหนไม่รู้จะทำประการใด ไม่มีใครเลยที่คาดถึงให้ชัดแจ้งลงไปว่าความปรารถนาทั่ว ๆ ไปอยู่ที่การจะป้องกันพระบรมราชวงศ์ไว้ มิให้ถูกกันว่าเป็นเรื่องที่เสื่อมพระเกียรติยศต่างๆ นานา นายกรัฐมนตรีหลวงประดิษฐ์มนูธรรมก็ออกมาแถลงการณ์ว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวประทับแล้วเสวยน้ำมันสะตุ้งซึ่งสมเด็จพระราชชนนีเป็นผู้ทรงจัดถวายเมื่อเวลา ๗.๐๐ น. ครั้นต่อมาก็สิ้นพระชนม์โดยอุบัติเหตุ

คำแถลงการณ์นั้นมีมากขึ้นอย่างไม่รู้จบสิ้น ไม่ทำความกระจ่างให้ใครได้ หลังจากเหตุการณ์อันน่าความเศร้าสลดเกิดขึ้นไม่กี่ชั่วโมง ก็มีผู้เริ่มค้นพยายามจะทำเรื่องการสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้เป็นประโยชน์ในทางการเมืองแก่ตน บรรดาเอกอัครราชทูตต่างประเทศทั้งหลายซึ่งประจำอยู่ในกรุงเทพฯ

ได้รับคำบอกเล่าเป็นเรื่องเฉพาะตัวจากสมาชิกฝ่ายค้านรัฐบาลว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถูกปลงพระชนม์ตามคำสั่งของนายกรัฐมนตรี

นับจากวันนั้นมาความลึกลับเรื่องการสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็เป็นหัวข้อสำคัญของการถกเถียงกันในประเทศไทย ข่าวลือต่าง ๆ มีอย่างไม่จำกัด คณะกรรมการสอบสวนซึ่งนายปรีดี ฯ แต่งตั้งขึ้นนั้นได้ดำเนินงานอยู่ในบรรยากาศซึ่งไม่อำนวยให้มีการสอบสวนได้อย่างเที่ยงธรรมหรือให้ความวินิจฉัยอย่างควรพอใจเชื่อถือได้

พยานหลักฐานที่มีน้ำหนักพอจะยกขึ้นกล่าวหาว่านายกรัฐมนตรีมีส่วนพัวพันอยู่ในอาชญากรรมก็หามีไม่ นายปรีดีเป็นผู้ที่ได้รับความนิยมของประชาชนสูงสุดและเป็นนักประชาธิปไตยอย่างมากที่สุดในหมู่รัฐบุรุษไทย เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงประเพณีการปกครอง อันยังให้สมบูรณาญาสิทธิราชย์ในประเทศไทยสิ้นสุดลงเมื่อปี ๒๔๗๕ สมัยนั้นปรีดี ฯ ได้จัดโครงการเพื่อดำเนินงานอย่างหนึ่ง ซึ่งเราใคร่เรียกว่า โซเชียลิสม์อย่างอ่อน แต่ศัตรูของนายปรีดี ฯ ประณามว่าเป็น "คอมมิวนิสต์" ระหว่างเวลา ๑๐ ปีก่อนสงครามพุทธศักราช ๒๔๘๓ นั้น ปรีดี ฯ ได้รับตำแหน่งมากกระทรวงด้วยกัน ระหว่างสงครามก็เป็นผู้นำขบวนต่อต้านญี่ปุ่น

ฝ่ายขวาซึ่งเสียชื่อเพราะเข้าร่วมมือกับญี่ปุ่นนั้น พอใจที่จะทำการอย่างเต็มที่ทุกสถานให้นายปรีดี ฯ ต้องเสียหาย การ

สวรรคตของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เปิดช่องแก่พวกขวา [illegible] นั้นถึงแก่จ้างคนแพร่ข่าวลือว่านายปรีดีเป็นผู้ปลงพระชนม์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีเรื่องแปลก ๆ ที่ปล่อยออกมาว่าปรีดี ฯ เป็นนักนิยมคอมมิวนิสต์ ซึ่งมีเจตนาจะทำลายพระราชวงศ์และประกาศตนเป็นผู้เผด็จการ ครั้งหนึ่งตำรวจลับได้ออกข่าวว่าได้พบร่างคำประกาศสถาปนาคอมมิวนิสต์อยู่ในตู้นิรภัยของนายปรีดี แต่เอกสารฉบับนั้นไม่เคยได้เปิดเผยให้ประชาชน [illegible] ไม่มีใครเชื่อว่ามีอยู่จริง

ผลแห่งการกล่าวหาอันไร้สาระเลยทำให้ยิ่งเชื่อในประวัติของนายปรีดีว่าเขาไม่ใช่นักนิยมคอมมิวนิสต์ [illegible] เอาใจใส่ต่อการดำรงรักษาและเทิดทูนพระราชวงศ์ไทย หากนายปรีดีปรารถนาจะสถาปนาคอมมิวนิสต์แล้วไซร้ ก็คงมีวิธีจะกระทำเช่นนั้นได้ด้วยความปลอดภัยขณะที่เป็นผู้สำเร็จราชการตอนสิ้นสงคราม ถ้าเขาประสงค์จะทำลายพระมหากษัตริย์แห่งประเทศไทยก็จำเป็นที่จะต้องคิดวางแผนการปลงพระชนม์สมเด็จพระอนุชาของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และบรรดาผู้ที่จะทรงสืบราชสันตติวงศ์ให้หมดสิ้นไปด้วยกันอีกหลายพระองค์ มิใช่จะคิดแต่การปลงพระชนม์อย่างไม่แนบเนียนเพียงรายเดียวเท่านั้น"

อีกตอนหนึ่งนายคิงส์ลี มาติน กล่าวว่า

"ท่าทีของนายปรีดีภายหลังกรณีการปลงพระชนม์แล้วนั้น ยิ่งทำให้ความเชื่อในความบริสุทธิ์ของเขามีมากขึ้น ตามถ้อยคำของบรรดาผู้ที่พบเห็นในตอนบ่ายวันที่ ๙ มิถุนายนนั้น กล่าวว่าปรีดีแทบจะเป็นบ้าเพราะเรื่องนั้นที่เดียว ปรีดีได้แต่งตั้งคณะกรรมการสอบสวนโดยทันที ซึ่งประกอบด้วยปฏิปักษ์ทางการเมืองของเขาเป็นส่วนใหญ่"

แล้วนายคิงส์ลี มาติน ก็ได้สรุปว่า

"เรื่องทั้งหมดเป็นลางวิบัติสำหรับประเทศไทย ความมืดมิดได้ตกต่อปรีดีช่วยให้การรัฐประหาร ซึ่งทหารฝ่ายคู่แข่งขันของปรีดีเป็นผู้จัดทำขึ้นวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ นั้นสำเร็จได้อย่างสะดวกดายขึ้น ปรีดีหนีไปสิงค์โปร์ แต่ชื่อของเขามีความหมายในประเทศไทยมากที่เดียว เหล่าทหาร ซึ่งครองอำนาจอยู่ในกรุงเทพฯ ปัจจุบันนี้ (๒๔๙๑) ก็รู้สำนึกดีว่า ปรีดียังเป็นที่นิยมอยู่ในประเทศและพอจะคาดได้ว่าไม่เร็วก็ช้าปรีดีจะกลับมาอีกในฐานะผู้นำแห่งชาติของขบวนฝ่ายนิยมประชาธิปไตย เพราะฉะนั้นจึงต้องทำทุกประการที่จะให้แนวความคิดที่ว่าปรีดีมีความผิดนั้นได้เป็นจริงขึ้น ได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการสอบสวนกรณีสวรรคต ซึ่งมีอายุสองขวบปีแล้วนั้นอีกชุดหนึ่งในปี ๒๔๙๑ ในการสังสนทนากับบรรดาผู้ได้รับแต่งตั้ง ยอมรับว่าการดำเนินงานของคณะกรรมการชุดนี้เป็นเรื่องตลกน่าหัวเราะ"

ตอนที่ ๔
กรณีสวรรคต

ในวันที่ ๕ สิงหาคม ๒๔๘๙ ได้มีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรเพิ่มขึ้นตามจำนวนพลเมืองที่เพิ่มขึ้น อันเป็นผลมาจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ๒๔๘๙ เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๔๘๙ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้สมัครเข้ารับเลือกตั้งในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยาอันเป็นบ้านเกิดของท่าน และชาวอยุธยาพอใจที่จะให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ รับใช้ชาติบ้านเมืองต่อไป เขาจึงละวางไม่สมัครเข้าแข่งขันเลือกตั้ง ท่านจึงได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ส่วนทางด้านพฤฒิสภานั้น บรรดาสมาชิกของคณะปฏิวัติ ๒๔ มิถุนายน เป็นจำนวนมากคนได้เป็นสมาชิกของสภาสูงนั้น แม้ว่าบางคนเคยได้รับความทุกข์ยากในคราวถูกหาว่าเป็นอาชญากรสงครามแล้ว คณะการเมืองอันมี ดร. ปรีดี พนมยงค์ และพลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นหัวหน้า อันมีชื่อว่า "แนวรัฐธรรมนูญ" ได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งอย่างท่วมท้น ได้ชัยชนะเหนือพรรคประชาธิปัตย์ อันเป็นฝ่ายตรงข้ามอย่างเด็ดขาด ในการเลือกตั้งครั้งนี้ พรรคประชาธิปัตย์ได้ยกเอากรณีสวรรคตขึ้นมากล่าวหาฝ่ายแนวรัฐธรรมนูญ โดยปราศจากความละอายต่อบาป

ดร. ปรีดี พนมยงค์ และ พลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ หวังอย่างเต็มที่ว่าบรรดาผู้ก่อการ ๒๔ มิถุนายน จะได้รักษาอุดมการณ์

ของชาติ และจะได้ร่วมมือร่วมใจกันทำงานให้ชาติบ้านเมืองต่อไป ดังไม่มีอะไรเหลือไว้เป็นการผิดพ้องหมองใจกันต่อไปอีก แต่ทว่า "จิตมนุษย์นี้ใช่ร้ ยากแท้หยั่งถึง"

หลังจากที่ได้ตรากตรำทำงานสนองคุณประเทศชาติมาอย่างหนัก ทำให้สุขภาพเสื่อมโทรมลง จนไม่สามารถปฏิบัติภาระกิจของรัฐได้เต็มที่อีกต่อไป ฉะนั้น ในวันที่ ๒๒ สิงหาคม ๒๔๘๙ ดร. ปรีดี พนมยงค์ จึงได้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งให้ พลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ร.น. เป็นนายกรัฐมนตรีสืบต่อไปตั้งแต่วันที่ ๒๓ สิงหาคม ๒๔๘๙

รัฐบาล ธำรงนาวาสวัสดิ์ ได้ถือกรณีสวรรคต ฯลฯ เป็นเรื่องใหญ่ หากกรรมการของศาลพิเศษพิจารณาได้ผลไปในทางใดโดยชัดเจน คือถ้าเป็นการลอบปลงพระชนม์ก็จะได้ให้ตำรวจลากคอผู้ที่สงสัยว่ามีส่วนในเหตุอันทำให้สวรรคต ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นใคร เข้าตะแลงแกงให้หมดเพื่อให้สิ้นสุดกันเสียที

ครั้นถึงวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๔๘๙ คณะกรรมการศาลพิเศษภายหลังที่ได้ประชุมดำเนินการสอบสวนตามอำนาจหน้าที่จนเสร็จสิ้นทุกประเด็นแล้ว ได้เสนอเรื่องนี้ต่อรัฐบาล ธำรงนาวาสวัสดิ์ โดยมีข้อสรุปว่า

"คณะกรรมการเห็นว่า กรณีอันจะพึงเป็นต้นเหตุให้

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลเสด็จสวรรคตนั้น สำหรับกรณีอุบัติเหตุคณะกรรมการมองไม่เห็นทางว่าจะเป็นไปได้เลย ส่วนอีกสองกรณีคือ ถูกลอบปลงพระชนม์ และ ปลงพระชนม์เองนั้น การถูกลอบปลงพระชนม์ไม่มีพยานหลักฐานและเหตุผลอันแน่นอนแสดงว่าจะเป็นไปได้ แต่ก็ไม่สามารถที่จะตัดออกเสียได้โดยสิ้นเชิง เพราะว่ายังมีที่ทำของพระบรมศพค้างอยู่ ส่วนในกรณีปลงพระชนม์เองนั้น ลักษณะของบาดแผล แสดงว่าเป็นไปได้ แต่ไม่ปรากฏเหตุผลหรือหลักฐานอย่างใดว่าได้เป็นเช่นนั้นโดยแน่ชัด คณะกรรมการจึงไม่สามารถจะชี้ขาดว่าเป็นกรณีหนึ่งกรณีใดในสองกรณีนี้ ทั้งนี้เป็นเรื่องที่อยู่ในอำนาจหน้าที่ของพนักงานที่จะดำเนินการสืบสวนและปฏิบัติตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาต่อไป"

เป็นอันว่ารายงานการสอบสวนของศาลไม่ได้ให้คำวินิจฉัยชี้ขาดอย่างหนึ่งอย่างใดโดยชัดแจ้ง อย่างไรก็ตามเท่าที่ได้อ่านรายงานนี้อย่างละเอียดถี่ถ้วน ก็จะทราบเหตุแห่งการสวรรคตได้ดีพอสมควร

รัฐบาล ธำรงนาวาสวัสดิ์ ได้นำรายงานของคณะกรรมการเข้าสู่การประชุมพิจารณาของคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๔๘๙ หลังจากได้พิจารณารายงานอย่างถ่องแท้แล้ว เห็นว่าเพื่อให้การพิจารณาเรื่องนี้เป็นไปโดยรอบคอบ และละเอียดถี่ถ้วน จึงได้ลงมติให้ตั้งคณะกรรมการขึ้นพิจารณาและเสนอความเห็นต่อคณะรัฐมนตรี

โดยรีบด่วน กรรมการคณะนี้ประกอบด้วย

๑. *พลเรือตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์*

๒. *นายดิเรก ชัยนาม*

๓. *นายเดือน บุนนาค*

๔. *นายวิจิตร ลุลิตานนท์*

๕. *นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์*

๖. *นายทองเปลว ชลภูมิ*

และ นายไสว สุทธิพิทักษ์ เป็นเลขานุการของคณะกรรมการ

คณะกรรมการชุดนี้ได้ทำงานกันอย่างหนัก เพื่อให้เสร็จในระยะเวลาน้อยที่สุด เริ่มต้นได้พิจารณารายงานของคณะกรรมการ (ศาลกลางเมือง) ชุดก่อนที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งโดยละเอียดถี่ถ้วน ได้ตรวจสอบสถานที่เกิดเหตุหลายครั้งหลายหน และสถานที่ต่อเนื่องกัน ได้ตรวจสอบเอกสารหลักฐานต่าง ๆ ได้สอบถามมหาดเล็กผู้อยู่เฝ้าใกล้ชิดพระยุคลบาท คือ นายชิต สิงหเสนี และนายบุศย์ ปัทมศริน ซึ่งอยู่เวรเฝ้าเสด็จขณะเกิดเหตุ พร้อมด้วยบุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างละเอียดถี่ถ้วน และในที่สุดได้สรุปผลรายงานต่อคณะรัฐมนตรี

รัฐบาล ธำรงนาวาสวัสดิ์ จำนนต่อข้อเท็จจริง "กฎหมายคือ ความยุติธรรม" จะเป็น "ความอยุติธรรม" ไปไม่ได้ และ "ศาล

ลงโทษผู้บริสุทธิ์ แม้เพียงคนเดียว เป็นความผิดอย่างมหันต์ยิ่งกว่าปล่อยผู้กระทำความผิดร้อยคน" และในที่สุดได้นำเรื่องเสนอคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ซึ่งมีกรมขุนชัยนาท ฯ เป็นประธาน พร้อมกันนั้นรัฐบาลได้ส่งเรื่องให้กรมตำรวจสืบสวนเอาตัวการที่แท้จริงในการปลงพระชนม์รัชกาลที่ ๘ ตำรวจที่มีหน้าที่สืบสวนได้เริ่มวิธีสืบสวนตามหลักการที่เคยทำกันมาในกรณีที่มีผู้ถูกลอบปลงพระชนม์ เช่นในกรณีลอบปลงพระชนม์รัชกาลที่ ๘ นั้นเพราะองค์ได้มีส่วนขัดแย้งกับผู้ใด ถึงขนาดที่ผู้นั้นต้องปลงพระชนม์ท่านแล้วเสกสมปนเป็นราชวงศ์ใหม่ขึ้น ตามที่เคยเป็นมาในประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี เป็นต้น ปรากฏว่าในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ เมื่อรัชกาลที่ ๗ สวรรคตแล้ว รัฐบาลในสมัยนั้นได้อัญเชิญพระราชโอรสเป็นพระมหากษัตริย์ เป็นพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ ๙ ครองราชย์ปัจจุบัน โดยความเห็นชอบของรัฐสภาตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๔๗๕ หาได้มีผู้ใดถือโอกาสเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองแผ่นดิน ตลอดจนเปลี่ยนแปลงกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์แต่อย่างใดไม่

พนักงานสืบสวนสอบสวนจึงเห็นว่า สาเหตุแห่งการปลงพระชนม์รัชกาลที่ ๘ มิใช่เพราะเหตุดังกล่าวแล้ว พนักงานสืบสวนถึงสาเหตุอื่นว่า มีผู้ใดบ้างที่ได้รับประโยชน์จากการปลงพระชนม์รัชกาลที่ ๘ ก็เห็นว่ามหาดเล็กใกล้ชิดกับบุคคลที่พวกการเมืองบางพวก

โฆษณาชวนเชื่อไว้ ก็มิใช่เป็นผู้ที่ได้ผลประโยชน์จากการปลง
พระชนม์รัชกาลที่ ๘ เลย ดังนั้นจึงสืบถึงบุคคลอื่นที่ได้รับประโยชน์
จากการปลงพระชนม์นั้น ซึ่งมีการพูดซุบซิบกันว่าเป็นผู้นั้นผู้นี้
พนักงานสืบสวนจึงได้สอบถามปากคำของคนบางคนไว้ แต่ไม่
สามารถที่จะเปิดเผยในขณะนั้น เมื่อข่าวนี้แพร่ออกไป ก็ได้เกิดรัฐ
ประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ ซึ่งพรรคประชาธิปัตย์ได้ร่วมมือกับ
คณะรัฐประหารทำขึ้น แล้วพรรคประชาธิปัตย์ได้เป็นรัฐบาลเมื่อ ๑๐
พฤศจิกายน ๒๔๙๐ ครั้นแล้วรัฐบาลนี้ก็ได้แต่งตั้งให้ พระพินิจชนคดี
พี่เขยของ ม.ร.ว. เสนีย์ และ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งออกจาก
ราชการรับบำนาญไปแล้วนั้น กลับเข้ารับราชการ ทำหน้าที่สืบสวน
กรณีสวรรคตโดยเฉพาะ และต่อมาก็ได้สั่งจับ นายเฉลียว ปทุมรส
นายชิต สิงหเสนี นายบุศย์ บัทมศริน ซึ่ง ๒ คนหลังนี้เป็นมหาดเล็ก
ห้องบรรทมในวันเกิดเหตุดังกล่าวแล้ว นอกจากคนเองแล้ว
บรรพบุรุษของนายชิต และนายบุศย์ ได้เป็นข้ารับใช้ใกล้ชิดพระบาท-
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งราชวงศ์จักรีมาช้านาน

ไม่เป็นการยากอะไรสำหรับผู้ที่รู้กฎหมาย และมีอำนาจตาม
กฎหมายอยู่ในมือที่จะใช้กฎหมายให้บังเกิดผลตามที่ตนต้องการให้
เป็นไป แต่เมื่อกรณีสวรรคตยอกจากมือ "ตำรวจ" พระพินิจชนคดี
ไปถึงกรมอัยการ เพื่อให้ยื่นฟ้องต่อศาลยุติธรรมนั้น อธิบดีกรมอัย-
การ พระสารการประสิทธิ์ซึ่งเคยเป็นกรรมการศาลการเมืองจะต้อง

ทำหน้าที่เป็นโจทก์ กับรองอธิบดีกรมอัยการท่านหนึ่งซึ่งเคย[illegible]
กรณีสวรรคตอยู่ตลอดเรื่อง ไม่สามารถจะดำเนินการนี้ไปได้[illegible]
เพราะเป็นการฝืนความรู้สึกแห่งการเป็นมนุษย์ และการเป็นผู้รักษา
ชื่อเสียงของบ้านเมืองโดยเที่ยงธรรมตามหน้าที่ เมื่อสองท่านนี้ต่าง
สงวนการรักษาเกียรติแห่งการเป็นมนุษย์ของตนไว้ คดีสวรรคตจึงล่วง
การไปให้พ้นเสีย

ในที่สุดกรณีสวรรคตก็ขึ้นไปสู่ศาล ผู้กระทำการตามหน้าที่
กรณีสวรรคตกลายเป็นเครื่องมือของนักการเมืองที่เป็นศัตรูกันใช้
พิฆาตกันเพื่อให้ย่อยยับดับสูญไปข้างหนึ่ง เมื่อคดีดำเนินมาได้ ๒ ปี
เศษ หนังสือพิมพ์ในต่างประเทศฉบับหนึ่งลงข่าวกรณีสวรรคตว่า

"The trial is already the longest in Siam's history
It may soon be the longest in modern court annals any in
the world....."

และสำหรับ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งได้ถูกกล่าวหาพาดพิง
ถึงด้วยนั้น เคราะห์ดีหนักหนาที่ได้หนีรอดพ้นไปได้และโดยที่สุข-
ภาพไม่สมบูรณ์ เข้าคุกเข้าตะรางมาแล้ว ก็เป็นที่เชื่อแน่ได้ว่า "คงจะต้อง
สูญเสียชีวิตเป็นแม่นมั่น" จำเลยในคดีสวรรคตทั้ง ๓ คน ได้ให้การ
ต่อศาลว่าจำเลยมิได้กระทำความผิดดังฟ้องของโจทก์ เหตุที่จำเลย
ถูกกล่าวหานี้ก็เพราะได้มีบุคคลบางจำพวกฉวยโอกาสเอาการสวรรคต
ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลมาเป็นเกมการเมือง

เพื่อทำลายล้างบุคคลอื่น มีอาทิเช่น นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษ-อาวุโสฯลฯ ส่วนนายชิต สิงหเสนี และนายบุศย์ บัทมศริน จำเลยนั้น แม้มิได้เกี่ยวข้องในทางการเมืองอย่างใด ก็พลอยเป็นชนวนเครื่องทำลายของบุคคลบางจำพวกนั้น ๆ ไปด้วย

คดีสวรรคตนี้ได้คาศาลอยู่ถึง ๗ ปี ในที่สุดศาลฎีกาโดยคณะผู้พิพากษาคณะเดียวได้พิพากษาเมื่อ ๑๒ ตุลาคม ๒๔๙๗ ให้ประหารชีวิต นายเฉลียว ปทุมรส นายชิต สิงหเสนี และนายบุศย์ บัทมศริน

ภายหลังที่นายเฉลียว ปทุมรส นายชิต สิงหเสนี และนายบุศย์ บัทมศริน ได้ถูกประหารชีวิตตามคำพิพากษาของศาลฎีกาแล้ว ปรากฏว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีขณะนั้น ได้หลักฐานข้อเท็จจริงเกี่ยวกับกรณีสวรรคต รวมทั้งรายงานของ พล ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ ที่ได้สนทนากับนายเฉลียว ปทุมรส ก่อนที่เข้าสู่ตะแลงแกง ในเช้าวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๘

จากข้อเท็จจริงที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้หลักฐานมาใหม่นี้ ทำให้จอมพล ป. พิบูลสงครามเกิดสำนึกในบาปบุญคุณโทษขึ้นมา จึงคิดจะรื้อฟื้นคดีขึ้นมาพิจารณาใหม่ แต่ก็ไม่ทันจะได้ดำเนินการ ก็ถูกจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ พร้อมด้วยการสนับสนุนของพวกศักดินา ทำการโค่นจอมพล ป. พิบูลสงคราม การรื้อฟื้นคดีสวรรคตขึ้นมาพิจารณาใหม่จึงเป็นอันล้มเลิกไป

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ถอยคำเสียมาในหนังสือพิมพ์มหาราษฎร์ เรื่องเกี่ยวกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม และ พล ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ ได้หลักฐานใหม่และจะพลิกคดีสวรรคตขึ้นพิจารณาใหม่ว่าดังนี้

"แม้ศาลฎีกาซึ่งมีผู้พิพากษาคณะเดียวโดยมิได้มีการประชุมใหญ่ของผู้พิพากษาศาลฎีกา ได้ตัดสินประหารชีวิตนายเฉลียว ปทุมรส นายชิต สิงหเสนี และนายบุศย์ บัทมศรินไปแล้วก็ตาม แต่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ส่งตัวแทนไปพบผมในประเทศจีน แจ้งว่าได้หลักฐานใหม่แสดงว่า ผู้ถูกประหารชีวิตทั้งสามคน และผม เป็นผู้บริสุทธิ์ ฉะนั้น จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงจะเสนอสภาผู้แทนราษฎรให้ออกกฎหมายให้มีการพิจารณาคดีใหม่ด้วยความเป็นธรรม ครั้นแล้วมีผู้ยุยง ให้จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ กับพวกทำรัฐประหาร เมื่อวันที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๐๐ โค่นล้มรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ครั้นแล้วในระหว่างที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ไปลี้ภัยอยู่ใน ส.ร.อ. ชั่วคราว ก็ได้กล่าวต่อหน้าคนไทยไม่น้อยกว่า ๒ คน ถึงหลักฐานที่จอมพล ป. พิบูลสงครามกับพล ต.อ. เผ่า ศรียานนท์ ได้มานั้น อีกทั้งในระหว่างที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ย้ายจาก ส.ร.อ. มาอยู่ที่ประเทศญี่ปุ่น ก็ได้แจ้งแก่บุคคลไม่น้อยกว่า ๒ คนถึงหลักฐานใหม่นั้น พร้อมทั้งได้มีจดหมายถึงผม ๒ ฉบับ ขอให้ผมอโหสิกรรมแก่การที่จอมพล

ป. พิบูลสงคราม ได้ทำผิดพลาดไปในหลายกรณี รวมทั้งในการที่มิได้ขอพระราชทานอภัยโทษแก่ผู้บริสุทธิ์ที่ถูกประหารชีวิตไปแล้วนั้นด้วย ผมได้ถือคติของพระพุทธองค์ว่า เมื่อผู้รู้สึกตนผิดพลาดได้ขออโหสิกรรม ผมก็ได้อโหสิกรรม และขออนุโมทนาในการที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ไปอุปสมบทที่วัดพุทธคยา

พวกฝรั่งก็สนใจกันมาก เพราะเป็นเรื่องประวัติศาสตร์ที่ไม่มีอายุความ ความจริงอาจปรากฏขึ้น แม้จะล่วงเลยหลายร้อยปีก็ตาม ทุกวันนี้ก็มีคนพูดซุบซิบกัน ถึงกับนักเรียนหลายคนถามผม ผมก็ขอตัวว่า เป็นเรื่องที่พูดไม่ออกบอกไม่ได้ขณะนี้ จึงขอฝากให้ชนรุ่นหลัง และประวัติศาสตร์ตอบแทนด้วย"

แต่เมื่อไม่นานมานี้เอง ภายหลังที่ ดร. ปรีดี ได้ไปพำนักในประเทศฝรั่งเศส พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธ์ยุคล เจ้านายชั้นผู้ใหญ่ของราชวงศ์จักรีซึ่งเคยเป็นกรรมการพิจารณาคดีสวรรคต (ศาลกลางเมือง) มาแล้ว ยังเสด็จไปเยี่ยมเยียน ดร. ปรีดี ที่บ้านพักชานกรุงปารีส และได้ทรงให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ว่าได้ไปคุยกับ ดร. ปรีดี ถึง ๕ ชั่วโมง ดังปรากฏรายละเอียดในคำสัมภาษณ์ที่หนังสือพิมพ์สยามไทม์ได้นำลงไปดังนี้

"พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธ์ยุคล เมื่อกลับมาถึงกรุงเทพฯได้ประทานให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์สยามไทม์ เกี่ยวกับเรื่องที่พระองค์ท่านได้พบปะสนทนากับท่านปรีดี มีความตอนหนึ่งว่า

"ฉันไปยุโรป เมื่อต้นฤดูร้อนเมษาที่แล้ว ผ่านกรุงปารีสก็ได้แวะเยี่ยมหลวงประดิษฐ์ ฯ ในฐานะเพื่อนฝูงที่เคยชอบพอกันตั้งแต่สมัยที่ยังเป็นนักเรียนที่ประเทศฝรั่งเศส"

พระองค์ท่านได้ตรัสต่อไปว่า "เมื่อเราทั้งสองพบกันครั้งแรก หลังจากที่เราไม่ได้พบกันมา ๒๓ ปี จึงได้ถามไถ่ทุกข์สุขของกันและกันอยู่พักใหญ่ แล้วหลังจากนั้นก็ชวนไปร่วมรับประทานอาหารกันที่ภัตตาคารแห่งหนึ่ง เพื่อรำลึกถึงความหลังเมื่อครั้งเป็นนักเรียนด้วยกัน และสนทนากันในเรื่องราวต่าง ๆ อย่างเพื่อนรักเมื่อครั้งปฐมวัย เป็นเวลาถึง ๕ ชั่วโมง"

"ว่ากันในฐานะเพื่อนฝูงแล้ว หากจะไม่ยอมพบกันประกันเมื่อมีโอกาสก็ออกจะใจจืดใจดำมากเกินไป" พระองค์ท่านปรารภให้ฟัง

เมื่อผู้สื่อข่าวทูลถามว่า ขณะที่ทรงสนทนากับหลวงประดิษฐ์ ฯ ท่านปรารภเรื่องจะกลับประเทศไทยหรือไม่ พระองค์ท่านตรัสว่า

"เป็นธรรมดาที่คนไทยทุกคนเมื่อจากประเทศไปนาน ย่อมอยากกลับมาสู่กลิ่นไอของประเทศชาติของตน ส่วนหลวงประดิษฐ์ ฯ จะกลับหรือไม่นั้นเป็นเรื่องของกฎหมายบ้านเมือง และก็เป็นเรื่องของคนไทยทั้งชาติด้วย ถึงแม้บางทีผู้นำเพียง ๒-๓ คน

ไม่อยากให้กลับก็กลับไม่ได้ แต่ถ้าผู้นำเพียง ๒–๓ คน จะกันมิให้หลวงประดิษฐ์กลับมา ซึ่งในฐานะเขาเป็นคนไทยคนหนึ่ง ก็จะเป็นบาปเวรอย่างหนัก โดยเฉพาะขณะนี้หลวงประดิษฐ์ฯ อยู่ในปัจฉิมวัยแล้ว ย่อมต้องการที่จะกลับมาฝังกระดูกในบ้านเกิดเมืองนอนแน่ ๆ"

ผู้เสี่ยข่าวได้ทูลถาม หลวงประดิษฐ์ ฯ ในฐานะคุ้นเคยกับพระองค์ท่าน เป็นผู้มีอุดมคติเพียงใด พระองค์เจ้าภาณุ ฯ ตรัสว่า

"หลวงประดิษฐ์ฯ เป็นบุคคลหนึ่งที่รักชาติบ้านเมืองมาก ส่วนความรักชาติ และความต้องการของหลวงประดิษฐ์ฯ อาจไม่ถูกทางสำหรับคนอื่นก็ได้"

เกี่ยวกับความรู้สึกของพระบรมวงศานุวงศ์ต่อโอกาสจะกลับมาตุภูมิของท่านปรีดี ฯ พระองค์เจ้าภาณุ ฯ ให้ความเห็นว่า

"สำหรับความรู้สึกของคนอื่นนั้นตอบไม่ได้ แต่สำหรับความเห็นของฉันแล้ว เห็นว่าหลวงประดิษฐ์ฯ มีสิทธิ์สมบูรณ์ในทางกฎหมายและการเมืองก็ควรกลับมาได้"

เกี่ยวกับปัญหาเศรษฐกิจของชาติที่กำลังทรุดหนักอยู่ขณะนี้ พระองค์ชายใหญ่ให้ความเห็นว่า

"เป็นเรื่องที่ต้องแก้ไขกันอีกมาก แต่จะเจาะจงให้หลวงประดิษฐ์ฯ เป็นผู้แก้ไข หรือใครนั้น เป็นเรื่องที่ตอบไม่ได้"

ในปัญหาสุขภาพและความคิดเห็นของท่านปรีดี ฯ พระองค์เจ้าภาณุ ฯ ให้ความเห็นว่า

"แม้อายุจะอยู่ในขั้นปัจฉิมวัย แต่หลวงประดิษฐ์ฯ ก็ยังมีพลานามัยสมบูรณ์ดีมาก และยังมีมันสมองที่เฉียบแหลม มิได้หลงลืมไปตามวัย" พระองค์ท่านทรงย้ำในความรักชาติของท่านปรีดี ฯ ต่อไปอีกว่า

"ขณะนี้หลวงประดิษฐ์ฯ ยังคงเป็นที่ห่วงใยของชาติบ้านเมืองมาก จะเห็นได้จากการที่ท่านได้สอบถามถึงปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับประเทศไทยหลายประการ"

"แม้หลวงประดิษฐ์ฯ จะมีความคิดเรื่องการเมืองการปกครองใดก็ตามที แต่ในเรื่องส่วนตัว ฉันก็เห็นว่าหลักในใจของเขาไม่เปลี่ยนแปลง และแม้ใครจะเข้าใจว่าหลวงประดิษฐ์ฯ เป็นคอมมิวนิสต์ก็ตามที ส่วนฉันเองรู้อะไรมากก็พูดอย่างเปิดเผย และคนไทยคงเข้าใจว่าฉันไม่ใช่คอมมิวนิสต์แน่" พระองค์เจ้าภาณุฯ กล่าวในที่สุด

หลังจากที่ได้ประทานสัมภาษณ์แก่หนังสือพิมพ์ทั้งหลายแล้วข้างต้น ไม่นานนัก ข้าพเจ้าผู้เขียนได้มีโอกาสเข้าเฝ้าแจ้นายพระองค์นี้โดยบังเอิญที่กรมที่ตั้ง ทรงตรัสเรียกข้าพเจ้าให้เข้าไปหา และทรงตรัสเล่าให้ทราบว่า ได้เสด็จไปนครปารีส และไปเยี่ยม ดร.ปรีดีฯ ที่บ้านพัก มีข้อความทำนองเดียวกับที่ได้ประทานให้สัมภาษณ์แก่หนังสือพิมพ์ไปแล้วนั้น

พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธ์ยุคล เท่าที่ข้าพเจ้ารู้จักท่านมาช้านาน ข้าพเจ้าพอที่จะตัดสินได้ว่า ท่านเป็นเจ้านายที่ทรงคุณธรรม "สุภาพบุรุษ" เต็มที่ ท่านเป็นผู้ "ไม่มีนอกไม่มีใน" ทรงรู้สึกอย่างไรก็ตรัสอย่างนั้น ถ้า ดร. ปรีดี พนมยงค์ มีส่วนพัวพันกับกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ซึ่งทรงเป็นพระนัดดาของท่านแท้ๆ แล้ว ท่านจะเสด็จไปเยี่ยม ดร. ปรีดี พนมยงค์หรือ นอกจากพระองค์เจ้าภาณุฯ แล้ว เจ้านายอีกพระองค์หนึ่งคือ *ม.จ. หญิง อัปภัศราภา เทวกุล* ซึ่งเป็นพระญาติใกล้ชิดในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ก็ได้เสด็จไปเยี่ยมเยือน ดร. ปรีดี พนมยงค์ที่กรุงปารีส พร้อมกับได้ประทานหนังสือเรื่องสมเด็จพระศรีวรินทิรา อันกล่าวสดุดีถึง การที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้สำเร็จราชการฯ ได้ถวายความอารักขาแด่สมเด็จพระศรีวรินทิรา พระพันวสาอัยยิกาเจ้า และพระบรมวงศานุวงศ์ในระหว่างมหาสงครามครั้งที่ ๒ ตลอดจน *ลอร์ด หลุยส์ เมาท์ แบตเตน* พระราชวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ของราชวงศ์อังกฤษก็ได้ที่เชิญให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ไปเยี่ยมเยือน ณ กรุงอังกฤษในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ เพียงแค่นี้ก็พอจะวัดได้แล้วกระมังว่าอะไรเป็นอะไร

เมื่อข้าพเจ้าเป็นเลขานุการของคณะกรรมการพิจารณาเสนอความเห็น เรื่องกรณีสวรรคตต่อคณะรัฐมนตรีนั้น ข้าพเจ้าได้สนทนาซักถาม นายชิต สิงหเสนี และนายบุศย์ บัทมศริน หลายครั้งหลายหน และเป็นแววสำนักพอสมควร ข้าพเจ้าเชื่อว่า ดวงวิญญาณของนายชิต สิงหเสนี และนายบุศย์ บัทมศริน และนายเฉลียว ปทุมรส ผู้มีความจงรักภักดีต่อพระราชวงศ์จักรีอย่างมั่นคงนั้น ไปสู่สุคติในสัมปรายภพแล้ว

สำหรับ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ผู้เป็นมันสมองของคณะราษฎร์ เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตย มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของรัฐ เมื่อ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ นั้น เพราะยังมีชีวิตอยู่จึงต้องถูกกล่าวร้ายแค้น โดยการใส่ร้ายป้ายสี "ปรีดีฆ่าในหลวง" เสียงผีกระซิบเสียงผีตะโกน เคยเป็นมาอย่างไรก็มิได้จางหายหมดไป หากเวรระงับด้วยการจองเวรในแผ่นดินใด แผ่นดินนั้นย่อมปราศจากสันติสุขโดยแท้แน่นอน

"ไม่ล้มช้ามไก่ แต่ทนแม่มอย่าข้าม" นี่เป็นภาษิตไทย ที่คนดีถือปฏิบัติกันมาแต่โบราณ เกียรติยศของใคร ใครก็รัก "เกียรติศักดิ์รักของข้า มอบไว้แก่ตัว" เมื่อถูกหมิ่นเกียรติยศก็ต้องป้องกันเกียรติยศ ดังปรากฏเป็นคดีขึ้นสู่ศาลยุติธรรมและจำเลยในคดีนั้นๆ ได้ประกาศขอขมา ต่อ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ผู้ถูกกล่าวร้ายป้ายสีโดยปราศจากมูลความจริง แทนการจำคุก ดร. ปรีดี พนมยงค์ ถือว่า "เวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร"

"ประกาศ

ตามที่นายปรีดี พนมยงค์ ได้เป็นโจทก์ฟ้องบริษัทสยามรัฐ จำกัด ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นายสำเนียง ขันธชวนะ นายประจวบ ทองอุไร และนายประหยัด ศ. นาคะนาท เป็นจำเลยต่อศาลแพ่ง ในข้อหาละเมิดโจทก์ ตามคดีดำหมายเลขที่ ๗๒๓๖/๒๕๑๓ เนื่องจากหนังสือพิมพ์สยามรัฐ ฉบับลงวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๑๓ และหนังสือพิมพ์สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ฉบับลงวันที่ ๓๐ สิงหาคม ๒๕๑๓ ลงข้อเขียนซึ่งเขียนโดย นายสำเนียง ขันธชวนะ ในนามปากกาว่า ส.ธ.น. ซึ่งมีใจความว่าโจทก์พัวพันในคดีสวรรคตนั้น

จำเลยขอแถลงความจริงว่า โจทก์ไม่เคยเป็นจำเลยในคดีสวรรคตเลย และไม่เคยถูกศาลพิพากษาว่ากระทำผิด เมื่อโจทก์ไม่เคยถูกศาลพิพากษาลงโทษ จึงถือว่าโจทก์ยังบริสุทธิ์

ส่วนการที่โจทก์หลบหนีออกจากประเทศไทยนั้น เป็นเพราะหลบหนีการรัฐประหาร จึงขอให้ผู้อ่านทราบความจริง และขออภัยในความคลาดเคลื่อนนี้ด้วย

บริษัทสยามรัฐ จำกัด

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช

นายสำเนียง ขันธชวนะ

นายประจวบ ทองอุไร

นายประหยัด ศ. นาคะนาท"

"ประกาศ

ตามที่นายปรีดี พนมยงค์ ได้เป็นโจทก์ฟ้อง บริษัท ไทยเดลี การพิมพ์ จำกัด ที่ ๑ นายสาร บรรดาศักดิ์ ที่ ๒ นายรุ่งโรจน์ นรเชษฐวุฒิวัย ที่ ๓ และนายจำนง แก้วโสภัณฑ์ ที่ ๔ เป็นจำเลยต่อศาลแพ่ง ในข้อหาละเมิดปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและหมิ่นประมาทโดยใส่ความ ทำให้โจทก์เสียหาย ตามคดีหมายเลขดำที่ ๑๑๓/๒๕๑๔ เนื่องจากหนังสือพิมพ์หลักเมืองสมัยไทยเดลี ฉบับลงวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๑๓ หน้า ๙ ลงข้อความซึ่งเขียนโดยจำเลยที่ ๒ ใช้นามปากกาว่าขวานทอง ในคอลัมน์โดยมีข้อความ[illegible] ใจ เป็นการหมิ่นประมาทนายปรีดี พนมยงค์ หรือ [illegible] มนูธรรมว่าเป็นคนลืมชาติกำเนิดของตนเอง ไม่มีน้ำใจเป็นนักกีฬา จะเป็นผู้มีน้ำใจเป็นนักประชาธิปไตยไม่ได้ และเป็นอ้ายโจรปล้นราชบัลลังก์ มีการพัวพันในกรณีสวรรคตด้วยนั้น

บัดนี้ ข้าพเจ้าจำเลยทั้งสี่คน ได้รู้สึกสำนึกว่าข้อความที่จำเลยเผยแพร่ข้างต้นนั้นมิได้มีมูลความจริงแต่ประการใดเลย

ข้าพเจ้าจำเลยทุกคนจึงขออภัย นายปรีดี พนมยงค์ หรือหลวงประดิษฐ์มนูธรรม โจทก์ ที่ถูกข้าพเจ้าทั้งหลายไม่ทราบด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ดังกล่าวแล้ว ซึ่งนายปรีดี พนมยงค์ ได้กรุณาให้อภัยและถอนฟ้องคดีแล้ว

นายรุ่งโรจน์ นรเชษฐวุฒิวัย

ในนามบริษัทไทยเดลี่การพิมพ์ จำกัด จำเลยที่ ๑
นายสาร บรรดาศักดิ์ จำเลยที่ ๒
นายรุ่งโรจน์ นรเขษวุฒิวัย จำเลยที่ ๓
นายจำนง แก้วโสวัฒนะ จำเลยที่ ๔"

ข้าพเจ้าขอจบตอนนี้ ด้วยอัญเชิญพุทธศาสนสุภาษิตมายืนยันเป็นคติว่า

"เวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร"
อันเป็นสัจจธรรม

ดร. ปรีดี และท่านผู้หญิง พูนศุข พนมยงค์
หลังจากเข้าเฝ้าสมเด็จพระราชินีอลิซาเบธ
ที่ ๒ แห่งกรุงอังกฤษ

ถ่ายร่วมกับอดีตประธานาธิบดี เลอองบลูม
แห่งฝรั่งเศส ณ เกดอร์เซ

โรงเรียนจีนตั้งแถวต้อนรับท่านรัฐบุรุษอาวุโส

ประชาชนได้หลั่งไหลกันมาต้อนรับท่านรัฐ
บุรุษอาวุโส เมื่อวันเดินทางกลับจากต่าง-
ประเทศอย่างล้นหลาม

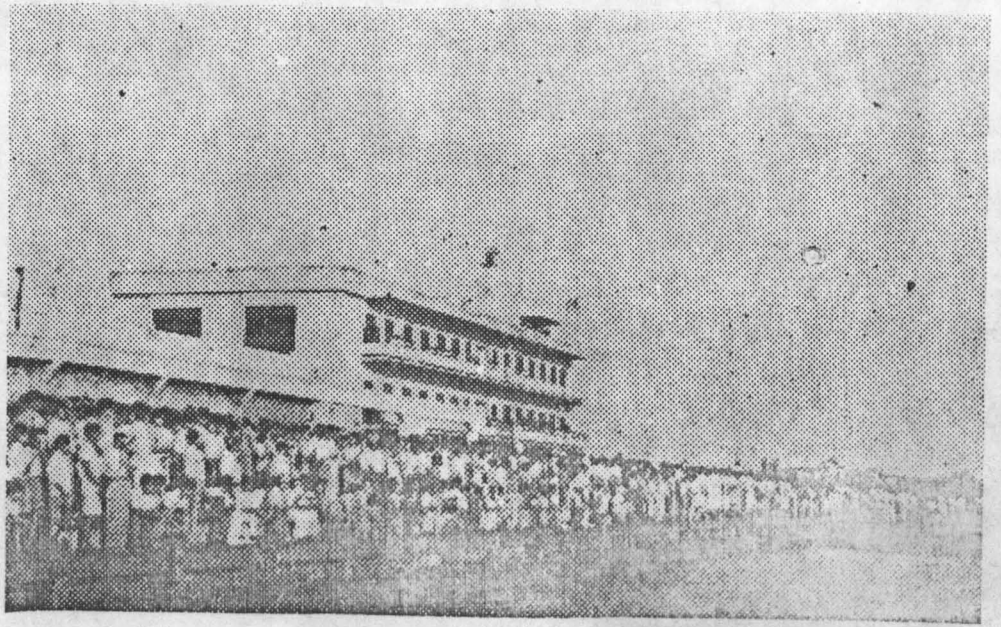

ท่านปรีดี เดินทางกลับจากการเยี่ยมเยียนมิตรประเทศถึงสนามบินน้ำคลองเตย เมื่อ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๐

รัฐบุรุษอาวุโส เดินทางกลับจากต่างประเทศ ณ สนามบินน้ำคลองเตย เมื่อ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๐

คณะทูตสันถวไมตรีของประเทศไทย หลัง มหาสงครามโลก ครั้งที่ ๒

ณ สนามบินดอนเมือง ในวันออกเดินทางรอบโลก

หน้าสุสาน ดร. ซุนยัดเซน

เยี่ยมคำนับอดีตประชาธิบดีโรฮาส ณ วังมาลากะยัน กรุงมะลิลา

ดร. ปรีดี พนมยงค์ มอบเหรียญปลมาภรณ์ช้างเผือกแก่นายพลวิลเลียม โดโนแวน หัวหน้าหน่วย O.S.S.

นายพลวิลเลี่ยม โดโนแวน กำลังมอบ
ประกาศนียบัตรเกียรติคุณ
สมาชิกกิตติมศักดิ์ O.S.S

ถ่ายร่วมกับนายกเทศมนตรี ณ สถานีเมือง
เบอร์มิงแฮม

ตอนที่ ๕

ทูตพิเศษของประเทศไทย

การพ้นตำแหน่งนายกรัฐมนตรี มิใช่ว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ ปลีกตัวพ้นจากกิจการบ้านเมืองก็หาไม่ ในฐานะที่ดำรงตำแหน่งรัฐบุรุษอาวุโส ท่านได้เสนอต่อรัฐบาลใหม่ เพื่อขอรับใช้กิจการของชาติในประการต่าง ๆ เท่าที่ความรู้ความสามารถและกำลังกายของท่านจะอำนวยให้ได้ เมื่อรัฐบาลธำรงนาวาสวัสดิ์บริหารราชการอยู่นั้น มีบางคนเช่นนักการเมืองฝ่ายตรงข้ามพึงใจที่จะกล่าวว่า รัฐบาลธำรงนาวาสวัสดิ์ก็คือ รัฐบาลปรีดีพนมยงค์ ข้อนี้ แม้ในทางกฎหมายจะเป็นไปไม่ได้แล้ว ในด้านที่เป็นจริงก็ไม่มีวี่แวว หรือพฤติการณ์ใด ๆ ที่เกิดขึ้นอันเป็นการแสดงว่ารัฐบาลใหม่นี้อยู่ภายใต้อิทธิพลใด ๆ ของ ดร. ปรีดี พนมยงค์เลย ดร. ปรีดี พนมยงค์ในตำแหน่งรัฐบุรุษอาวุโสจะให้คำแนะนำใด ๆ ก็ต่อเมื่อรัฐบาลแสดงความจำนงเท่านั้น

ในต้นปี พ.ศ. ๒๔๘๙ ภายหลังที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้มีโอกาสพักผ่อนตามสมควรแล้ว ท่านได้รับหนังสือเชิญจาก *จอมพลพิเศษ เจียงไคเช็ค* มุขบุรุษแห่งประเทศจีน *นายกรัฐมนตรี แอตลี* แห่งประเทศอังกฤษ และ *ประธานาธิบดีทรูแมน* แห่งสหรัฐอเมริกาให้ดร. ปรีดี พนมยงค์ไปเยี่ยมเยียนประเทศนั้น ๆ เหตุใดเล่า ที่มหาประเทศชั้นหนึ่งของโลกเชิญรัฐบุรุษไทย

ดร. ปรีดี พนมยงค์ เช่นนี้ ข้อนี้ก็คือเหตุแห่งคุณงามความดีทั้งปวง ที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้บำเพ็ญไว้กับประเทศชาติของตน ต่อชาตินั้น ๆ และต่อโลก ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นนักประชาธิปไตย ไม่ใช่นักเผด็จการ ไม่ใช่คอมมูนิสต์ เป็นนักการเมืองเพื่อการเมือง เพื่อความสุขของราษฎรไทย เพื่อสันติของโลก กรณียกิจระหว่างมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ การเป็นผู้นำประชาชนชาวไทยผู้รักสันติ ชิงชังเผด็จการ ทำการต่อต้านอักษะและสาวกทั้งหลายนั้น เป็นกรณียกิจ ที่ทำชาติไทยให้เด่นอยู่ในบรรดานานาชาติที่รักสันติทั้งหลาย

เมื่อคำเชิญของประเทศเหล่านั้น ได้ทราบถึงนายกรัฐมนตรี ธำรงนาวาสวัสดิ์ เรื่องนี้ได้ถูกนำเข้าสู่การปรึกษาหารือในคณะรัฐมนตรี และคณะมนตรีมีความเห็นเป็นเอกฉันท์สนับสนุนการสนองรับคำเชิญนั้น และขอให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นทูตพิเศษสันถวไมตรีของประเทศไทยไปยังประเทศนั้น ๆ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้สนองรับคำอ้องขอของรัฐบาลด้วยความเต็มใจยิ่ง นายกรัฐมนตรี ธำรงนาวาสวัสดิ์ได้ใช้เวลาค่อนข้างนานในการสนทนาปัญหาการเมืองระหว่างประเทศมีส่วนเป็นพันธะอยู่ ทั้งนี้เพื่อ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ในฐานะหัวหน้าคณะทูตจะได้หาทางผ่อนผันพันธะที่หนักให้เป็นเบาหรือหมดสิ้นไป ตามโอกาสที่จะทำได้ ท่านผู้อ่านทั้งหลายพอจะนึกเดาได้ว่า เรื่องเหล่านั้นมีอะไรบ้าง ปัญหาแรกก็คือ ความเข้าใจที่

มหาประเทศและประเทศทั้งหลายมีอยู่ต่อประเทศไทยและราษฎรไทย ในการที่สมัยหนึ่ง รัฐบาลในสมัยนั้นได้ประกาศสงครามต่อเขา และทั้งยังได้แสดงออกอย่างเด่นชัดในการที่ทำกติกาสัญญาพันธไมตรีร่วมรบกับญี่ปุ่น สมาชิกในกลุ่มอักษะประเทศ และการเผด็จการสิ่งเหล่านี้ได้ทำให้ประเทศไทยเป็นที่รังเกียจของสังคมนานาชาติ อีกประการหนึ่ง ก็คือเรื่องสัญญาสมบูรณ์แบบ ซึ่งรัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี ได้ทำไว้กับบริเตนใหญ่ อินเดีย ออสเตรเลีย สัญญานี้เป็นสัญญาที่ผูกมัดคอชาติไทยและราษฎรไทย ทำให้ชาติไทยเกือบจะหมดทางที่จะฟื้นฟูตัวเอง เพราะถูกบังคับในทางการเศรษฐกิจ ข้อร้ายที่สุดก็คือเรื่องการส่งข้าวให้แก่สหประชาชาติตามสัญญาเป็นจำนวน ๑,๒๐๐,๐๐๐ ตัน คิดเป็นข้าวสารหนักกระสอบละ ๑๐๐ กิโลกรัม จะเป็นข้าว ๑๒๐,๐๐๐,๐๐๐ กระสอบ ถ้าราคาอย่างต่ำกระสอบละ ๑๒๐ บาทก็จะเป็นเงิน ๑๔,๔๐๐,๐๐๐,๐๐๐ บาท การให้เขาฟรีนั้นก็คือการที่รัฐจะต้องหาเงิน ซื้อเงินจากราษฎรชาวไทยโดยทางตรงหรือทางอ้อม ซื้อข้าวหรือบังคับเอาข้าวจากราษฎรส่งไปให้เขา แต่คุณพระศรีรัตนเศรษฐยังคุมตัวอยู่ มิให้ต้องพินาศย่อยยับไปเพราะถูกมหาอำนาจบีบบังคับในครั้งนั้น โดยที่ต่อมาเมื่อ ดร. ปรีดี พนมยงค์เป็นนายกรัฐมนตรีไทย ชาติไทยให้พ้นจากความพินาศย่อยยับอันนี้ กล่าวคือได้เจรจากับสหประชาชาติ ขอให้เขาซื้อข้าวจำนวนนั้น แทนการที่เอาจากเรา

เปล่า ๆ และก็ได้รับผลสำเร็จ ด้วยความเห็นอกเห็นใจจากอีกฝ่ายหนึ่งเป็นอย่างดี และเรื่องข้าวนี้รัฐบาลธำรงนาวาสวัสดิ์ต่อมา ก็ได้ประสบผลสำเร็จในการเจรจาขอขึ้นราคาข้าว เพื่อประโยชน์ของกสิกรไทย โดยได้ราคาสูงกว่าเดิม เพิ่มขึ้นร้อยละ ๖ ปอนด์เศษ เป็นราคาที่อยู่ในระดับยุติธรรมยิ่งขึ้นตามสถานะการณ์ ปัญหาที่รัฐบาลยังเป็นห่วงอยู่ก็คือ การจัดส่งข้าวที่ขายให้แก่ลหประชาชาตินั้น ๆ รัฐบาลจะทำได้ตามกำหนด จำนวนและวันเวลาหรือไม่ และปัญหานี้ก็คือปัญหาที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ รับไปหาทางออกตลอดจนการคลี่คลายขยายตัวของประเทศไทยจากเสัญญาสมบูรณ์แบบอีกด้วย อีกปัญหาหนึ่งก็คือการแสวงหาทางที่จะบำรุงและสร้างประเทศไทยราษฎรไทยให้เจริญรุ่งเรืองสุขสมบูรณ์ ซึ่งปัญหานี้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ และนายกรัฐมนตรี ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ได้ใช้เวลาปรึกษาหารือกันอยู่ไม่น้อย เรื่องต่าง ๆ ในปัญหานี้จะปรากฏในรายงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งได้เสนอต่อรัฐบาลเมื่อกลับมาแล้ว

ความตั้งใจเดิมของคณะทูตสันถวไมตรีนี้ จะไปเพียง ๓ ประเทศที่กล่าวแล้วเท่านั้น แต่เมื่อออกเดินทางไปแล้ว ก็ได้รับคำเชิญจากรัฐบาลของประเทศอื่น ๆ อีก ให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ไปเยี่ยมเยียนประเทศของเขาบ้าง รวมทั้งสิ้นถึง ๑๔ ประเทศ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ตั้งใจจะไปเยี่ยมเยียนประเทศที่เขาเชิญมานั้นให้ทั่วถึง

แต่ท่านได้ล้มป่วยลงเสียก่อน จึงเพียงแต่ได้ไปเยี่ยมเยียนเพียง ๙ ประเทศเท่านั้น คือ จีน ฟิลิปปินส์ สหรัฐอเมริกา องักฤษ ฝรั่งเศส สวิสเซอร์แลนด์ เดนมาร์ค สวีเดนและนอรเวย์ ส่วนอีก ๕ ประเทศคือ รัสเซีย อียิปต์ อิหร่าน อินเดีย และเพื่อนบ้าน คือ พม่า ไม่มีโอกาสที่จะไปได้ แต่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็ได้แสดงความเสียใจต่อประเทศนั้น ๆ และประเทศนั้น ๆ ได้แสดงความปรารถนาว่า ในโอกาสต่อไปหวังว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ จะได้ไปเยี่ยมเยียนประเทศเขาบ้างตามที่เขาได้เชื้อเชิญไว้

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ บุตรและคือ หลวงสุขุมนัยประดิษฐ์ ดร. วิทย์ ศิวะศริยานนท์ และวัชรชัย ชัยสิทธิเวช ได้ออกเดินทางจากสนามบินดอนเมืองไปเมื่อเดือนพฤศจิกายน ๒๔๘๙ และกลับถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๐ ประมาณ ๓ เดือน ข้าราชการ กรรมกร ชาวนา ได้ไปต้อนรับอย่างคับคั่ง ใช้เวลาในการเดินทางประมาณ ๓ เดือน การไปครั้งนี้ไม่ใช่การไปพักผ่อน แต่ไปในหน้าที่ทูต ไปทำงานให้แก่ชาติบ้านเมือง และ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ทำงานอย่างหนักดังได้กล่าวมาแล้วว่า ในที่สุดท่านถึงกับล้มป่วยลง แต่ผลที่ชาติไทยได้รับจากการกระทำของท่านในครั้งนี้มีมหาศาล

ในประเทศจีน ดร. ปรีดี พนมยงค์ และคณะได้รับการ

รับรองต้อนรับอย่างดียิ่งจากจอมพลถนอม กิตติขจร และประชาชนชาวจีน ในฟิลิปปินส์ ประธานาธิบดีโรซาส ซึ่งในระหว่างมหาสงครามเป็นหัวหน้าใหญ่ในการต่อต้านญี่ปุ่น ได้ให้การต้อนรับอย่างดียิ่ง อันคณะผู้ติดตามไม่อาจจะคิดถึงได้ ด้วยการที่รัฐบุรุษทั้งสอง และเจ้าของบ้านอยู่ในอุดมคติอันเดียวกันและเป็นมิตรสนิทกันมาก่อน การสนทนาปราศรัยจึงเป็นไปด้วยดีและด้วยฉันมิตรสนิทยิ่ง และด้วยการที่ประเทศทั้งสองนี้มิได้มีความสัมพันธ์กันมาก่อน ดร. ปรีดี พนมยงค์ จึงได้รับผลสำเร็จในการเจรจาวางรากฐานเริ่มมีความสัมพันธไมตรีกับประเทศนี้อย่างเต็มอกเต็มใจซึ่งกันและกัน

จากฟิลิปปินส์ ดร. ปรีดี พนมยงค์ และคณะได้ไปยังสหรัฐอเมริกา เริ่มแต่วันที่ได้เหยียบพื้นแผ่นดินอเมริกาเมืองลอสแองจิลิส และตลอดเวลาประมาณ ๑ เดือน ในสหรัฐอเมริกา ดร. ปรีดี พนมยงค์ และคณะได้รับการต้อนรับอย่างเอิกเกริก อย่างสมเกียรติ จากประชาชน หนังสือพิมพ์ วิทยุ องค์การต่าง ๆ ที่เป็นของเอกชนและเป็นของรัฐ เป็นการต้อนรับที่เขาได้ให้แก่ผู้แทนของชาติไทยอย่างที่สุด ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ใช้เวลาทั้งสิ้นไปในการที่จะศึกษาดูและกิจการต่าง ๆ ประกอบกับการต้อนรับขับสู้อย่างดียิ่งนั้นเองอีกด้วย ทำให้คณะทูตต้องละทิ้งการพักผ่อนแม้พอสมควรแล้ว ประธานาธิบดีแห่งสหรัฐอเมริกา ฯพณฯ ทรูแมน ได้กล่าวขอบคุณประชาชนชาวไทยและ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ที่ได้ทำการช่วยเหลือ

สัมพันธมิตร และสหรัฐอเมริกาและประชาชนชาวอเมริกา[illegible] มหาสงครามที่แล้วมา แม้การช่วยเหลือนั้นจะเต็มไปด้วยความยากลำบากและอุปสรรคนานาประการ แต่งานการช่วยเหลือนั้นก็ได้ประสบความสำเร็จเป็นที่พึงพอใจอย่างยิ่ง ซึ่งชาวอเมริกัน [illegible] ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์และประเทศไทยอย่างยิ่ง [illegible] ฯพณฯ แฮร์รี เอส. ทรูแมน รัฐมนตรีกลาโหม [illegible] ได้มอบเหรียญมิตรไมตรีอันสูงสุดให้แก่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นการตอบแทนคุณความดีที่ ดร. ปรีดี ได้กระทำไว้แก่ประเทศนี้

ในอังกฤษก็เช่นเดียวกัน การต้อนรับ ดร. ปรีดี พนมยงค์ และคณะเอกเกริกสมพระเกียรติยิ่งกว่าในสหรัฐอเมริกาเสียอีก รัฐสภาอังกฤษได้จัดให้มีการต้อนรับขึ้นที่[illegible] ชมรัฐสภาทั่วถึง [illegible] รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง พลเรือน ซึ่งเคยได้มาเยี่ยมเยียนประเทศไทยก่อนหน้านี้ไม่นานนัก ได้จัดการต้อนรับ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ในนามของรัฐบาลอังกฤษที่แลนแคสเตอร์เฮาซ์ ซึ่งในโอกาสนั้น สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี ได้ทรงเสด็จไปร่วมด้วย ยิ่งกว่านั้น สมเด็จพระเจ้ายอร์ชแห่งสหราชอาณาจักรอังกฤษและสมเด็จพระราชินีโปรดเกล้า ฯ ให้มีงานพระราชทานเลี้ยงน้ำชา เพื่อเป็นเกียรติแก่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ณ วังบักกิงแฮม ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้พบปะสนทนากับคนสำคัญ ๆ ของอังกฤษแทบทั้งสิ้น การต้อนรับในประเทศอังกฤษ เกียรติยศที่ประเทศ

สังคมชนรัฐบุรุษอังกฤษ และประชาชนอังกฤษ ให้แก่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ และแก่ประเทศไทยนับว่าเป็นไปอย่างดีเลิศ

ในประเทศฝรั่งเศส มร. เลอองบลุม ผู้ทำหน้าที่ประธานาธิบดี ได้ให้การต้อนรับแก่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ อย่างดี ณ ประเทศนี้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้มีโอกาสไปเยี่ยมมหาวิทยาลัยกังและเมืองกัง มหาวิทยาลัยที่ท่านได้เข้าศึกษาเป็นครั้งแรกเมื่อมาศึกษาในประเทศนี้ ณ มหาวิทยาลัย ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้รับการต้อนรับอย่างอบอุ่นจากคณาธิการบดี และศาสตราจารย์เก่าของท่าน การต้อนรับและการปราศรัยได้คืนไปสู่อารมณ์แห่งความเป็นอาจารย์และศิษย์ยังความปีติยินดีแก่ความเป็นรัฐบุรุษของท่าน ศาสตราจารย์เหล่านั้นได้แสดงความปีติยินดีอย่างเต็มเปี่ยมที่ได้เห็นศิษย์เก่าของท่าน ได้สร้างคุณงามความดีไว้ให้แก่ชาติบ้านเมืองของตนและให้แก่โลก

ลองหลับตานึกว่า ถ้าฮิตเล่อร มุสโสลินี หรือโตโจ ยังมีชีวิตอยู่และมีเสรีบังเอิญได้เดินทางไปใน ๓ ประเทศนั้น ไม่ต้องหวังที่จะให้เขาเชิญ เพราะเขาไม่เชิญแน่ แต่ทว่าถ้าบังเอิญเกิดขึ้นสภาพการณ์จะเกิดขึ้นไปในทำนองไหนอย่างไร บางทีอาจจะพบของดี ๆ เช่น ดอกไม้ที่ผูกติดกับก้อนอิฐ หรือก้อนอิฐล้วน ๆ จากประชาชนของเขาที่ชังน้ำหน้าก็เป็นไปได้

จากประเทศฝรั่งเศส ดร. ปรีดี พนมยงค์ ไปยังประเทศสวิสเซอร์แลนด์ รองประธานาธิบดีแห่งสาธารณรัฐนั้นได้จัดการ

ต้อนรับ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ที่กำแพงบัวยเดเวิล [illegible] ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้เข้าเฝ้าถวายพระพรพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ซึ่งเสด็จไปประทับที่เมืองลาโวส์อีกด้วย แล้วเดินทางต่อไปยังประเทศฝรั่งเศสไปยังเดนมาร์ค เนื่องจากพระเจ้าแผ่นดินทรงประชวร พระราชินี เจ้าชายแอ็กเซลและเจ้าหญิงได้พระราชทานเลี้ยงต้อนรับ ดร. ปรีดี พนมยงค์และคณะในนามของพระเจ้าแผ่นดิน [illegible] ผู้แทนราษฎรจัดให้มีการเลี้ยงต้อนรับ เนื่องจากเดนมาร์คได้ [illegible] เจ้าชายกับประเทศไทยมาช้านาน ทั้งเจ้าชายแอ็กเซลก็เคยเสด็จมาประเทศไทยหลายครั้ง การต้อนรับและการสนทนาปราศรัยจึงเป็นไปอย่างดียิ่ง เมื่อเดินทางต่อไปยังประเทศสวีเดน ก็ได้รับการต้อนรับอย่างใหญ่โตเช่นเดียวกับที่เคยได้รับมาแล้วในประเทศต่าง ๆ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้รับเชิญให้ปาฐกถาเกี่ยวกับประชาธิปไตยกระจายเสียง ได้เข้าเฝ้าพระเจ้ากุสตาฟแห่งสวีเดน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศได้จัดให้มีการเลี้ยงต้อนรับในนามของรัฐบาล จากสวีเดน ดร. ปรีดี พนมยงค์ เดินทางต่อไปยังประเทศนอร์เวย์ ประเทศที่อยู่เหนือสุดของยุโรป พระเจ้าฮากอน กษัตริย์แห่งนอร์เวย์ ได้พระราชทานเลี้ยงเป็นเกียรติยศ และได้พระราชทานเครื่องอิสสริยาภรณ์วาซาชั้นสูงสุดให้แก่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ และแก่บุคคลในคณะตามลำดับชั้นรองลงมา

[illegible] ดร. ปรีดี พนมยงค์ คณะรัฐบาลสัมพันธมิตร [illegible] ประเทศไทย ในทุก ๆ ประเทศได้เป็นไปอย่างคึกคัก และเกียรติยศ และความเคารพนับถือแก่ท่านและประเทศชาติไทยในยุคนั้นเป็นอย่างที่ไม่อาจจะหาคำใดๆมากล่าวให้ถูกต้องและถี่ถ้วนได้ เพราะขืนกล่าวก็จะยาวไปเปล่าเหตุ ในทุก ๆ ประเทศ ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้พบปะสนทนาปราศรัยกับบุคคลอันสำคัญของราชการและรัฐการอย่างมิตรสนิท เห็นอกเห็นใจกัน กลิ่นเหม็นของประเทศไทย ชาติไทย คนไทยที่รัฐบุรุษบางคนได้สร้างขึ้นไว้หมดไป มีกลิ่นหอมเข้ามาแทนที่ กล่าวโดยเฉพาะในประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกา ที่เขาให้เกียรติยศอย่างสูงยิ่งแก่ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็เพราะเขาถือว่าดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ประกอบคุณงามความดีตลอดมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ คุณงามความดีจากการดำเนินงานขบวนเสรีไทยในระหว่างมหาสงคราม ซึ่งมิใช่จะเป็นประโยชน์อย่างมหาศาลเฉพาะแก่ประเทศไทยที่ไม่ต้องเป็นข้าเขา แต่ยังเป็นประโยชน์ยิ่งใหญ่แก่ประเทศชาติและประชาชนของประเทศนั้น การกระทำคุณงามความดีของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นการกระทำคุณงามความดีต่อโลก ต่อระบอบประชาธิปไตยของโลก ซึ่งเขาถือว่า เป็นกรณีที่ต้องได้รับการยกย่องสรรเสริญอย่างยิ่ง และก็การยกย่องสรรเสริญนี้มิใช่ว่าเป็นเพราะ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เคยดำรงตำแหน่งใหญ่โต เช่น เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน หรือนายกรัฐมนตรีมาก็หาไม่ เขาไม่สนใจในเรื่องเหล่านี้เท่าใดนัก การเป็นคนใหญ่คนโตในเมืองไทย อันเคยมีคนเขาว่าเป็นเมหาอำนาจ บางทีเรียกว่ามหาอาณาจักรไทย แต่ความเป็นจริงในความรู้สึกของเขาคะจิตคะใจนิดเดียวเท่านั้น ไม่ประหลาดอะไรสำหรับเขาเลย แต่กระนั้นก็เถอะยังมีนักการเมืองไทยบางคน [illegible] อยู่ในประเทศและไปในประเทศนั้น ๆ ยังคงเข้าใจผิดว่าเขาว่าเป็นคนใหญ่โตมาแล้ว แม้ในขณะนี้ก็ยังคงเข้าใจผิดว่า [illegible] เป็นลูกคนนั้นลูกคนนี้ หรือฉันเป็นหลานคนนั้นหลานคนนี้ ทำให้หน้าที่ทำหน้าที่นอกเรื่องนอกราวซึ่งเหล่านี้ไม่เป็นผลอันใดเลย นอกจากจะนำความอับอายขายหน้ามาให้แก่คนไทยชาติไทยเท่านั้น ไม่คุยโวเหลวไหลดี ในประเทศเหล่านั้นเขามีบันทึกชีวะประวัตินักการเมืองและคนสำคัญๆของเมืองไทยไว้อย่างละเอียดถี่ถ้วน ว่าใครเป็นอย่างไร มีชีวิตเบื้องหลังอย่างไร เช่นว่า "หลวง..... เป็นคนมีชื่อเสียงในทางขี้ประจบ (Boot Slicker)" เขามีถึงอย่างนั้น ฉะนั้น [illegible] ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็เพราะเขาเห็นว่า [illegible] ประกอบวีรกรรมที่เป็นประโยชน์แก่ราษฎรของ [illegible] แก่ประเทศชาติของเขาด้วยเท่านั้น

การเดินทางของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ [illegible] ของประเทศไทยครั้งนี้ ได้ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศไทย [illegible] ประการนักหนา กล่าวโดยทั่วไปก็คือ ทำให้ประเทศ [illegible] ก็ดีประชาชนก็ดี เฉพาะอย่างยิ่งก็คือ สหรัฐอเมริกาและอังกฤษ [illegible]

ใจทราบซึ้งถึงฐานะทางการเมืองของประเทศไทยในระหว่างมหาสงคราม แสดงให้เห็นว่า คนไทยมิได้ชอบพอหรือผักใฝ่กับพวกเผด็จการ ที่ก่อสงครามรุกราน คนไทยส่วนมากยังนิยมประชาธิปไตยและมีจิตผูกพันอยู่กับประเทศประชาธิปไตย อันรวมกันเป็นสหประชาชาติทั้งหลาย และได้พร้อมที่จะลงมือทำการต่อสู้กับไส่ศึกของพวกนักระและพวก ทำลายให้พินาศไป การที่ประเทศไทยต้องเข้าสงครามกับญี่ปุ่นนั้น ก็เพราะการกระทำและวินิจฉัยของนักการเมืองที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์หรือนิยมอักษะ อันขัดกับเจตนารมย์ของประชาราษฎรไทย ฉะนั้นจึงได้เกิดองค์การต่อต้านญี่ปุ่นขึ้น ด้วยการร่วมมือร่วมใจของคนไทยที่รักประชาธิปไตยทุกคน

การที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้รับการยกย่องและได้รับเกียรติยศจากรัฐบาลประชาชนของประเทศเหล่านั้น ก็คือ การที่ประเทศไทยและราษฎรไทยได้รับเกียรตินั่นเอง เพราะ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ทำงานให้แก่ชาติให้แก่ราษฎรไทย เป็นทูตของประเทศ เป็นการทำให้เกียรติและชื่อเสียงของประเทศไทยกระจายไปรอบโลก ทั้งนี้ก็เพราะเมื่อ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ไปถึงประเทศใด เมืองใดก็ได้รับการต้อนรับ ติดตามอย่างสนใจยิ่งจากหนังสือพิมพ์ ประชาชน วิทยุ ภาพยนตร์ ซึ่งพวกเหล่านี้ได้ลงพิมพ์เรื่องราวของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ควบคู่ไปกับเรื่องของประเทศไทยและชาวไทยเสมอตลอดการเดินทาง อีกประการหนึ่งการได้พบปะกับรัฐบุรุษนักการเมือง

และนักการคลัง นักการเงิน นักเศรษฐกิจการค้าของประเทศเหล่านั้น นอกจากจะได้รับความเข้าใจและกระชับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศให้แน่นแฟ้นแล้ว ยังเป็นการอำนวยความสะดวกและเปิดช่องทางสำหรับรัฐบาลไทยจะเดินไปสู่ทางที่จะบำรุงและสร้างความเจริญให้แก่ชีวิตของราษฎรไทยและแก่ชาติบ้านเมืองยิ่งขึ้น ในขณะเดียวกันพร้อมที่จะให้ความร่วมมือช่วยเหลือนานาประการ

ในบันทึกรายงานที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้เขียนขึ้นนั้น นอกจากจะมีเรื่องที่แสดงถึงผลสำเร็จที่ได้รับ [illegible] แล้วข้างต้น ยังมีเรื่องและปัญหาอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก [illegible] ข้อความกว่า ๑๐๐ หน้ากระดาษพิมพ์ [illegible] นั้น เป็นเรื่องที่เป็นประโยชน์แก่ประเทศ [illegible] และรายละเอียด บางเรื่องเป็นการยืนยันในหลักการที่ได้ปรึกษาหารือกับรัฐมนตรีช้ำรวงในรัฐบาลสมัยนั้น ระหว่างการเดินทาง บางเรื่องเป็นการแถลงถึงผลสำเร็จในการ [illegible] ที่ประเทศไทยมีอยู่กับประเทศอื่นเช่น ได้เจรจากับรัฐบาลอังกฤษได้ยินยอมให้ลดจำนวนข้าวที่จะต้องส่งตามสัญญาจำนวน ๑,๒๐๐,๐๐๐ ตัน ลดเหลือ ๖๐๐,๐๐๐ ตัน และยืดเวลาออกไปจนถึงวันที่ ๓๑ สิงหาคม ๒๔๙๐ ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญไม่น้อยเลย บางเรื่องกล่าวถึงการปรับปรุงฉบับ [illegible] ซึ่งรัฐบาลไทยส่งออกไปประจำในบางประเทศ บางเรื่องกล่าวถึงการที่รัฐบาลไทยควรจะทำอย่างไร เพื่อเป็นการสนองบุญคุณแก่ท่านสุด

กิตติมศักดิ์ของไทย ซึ่งทำงานให้แก่ชาติไทยในดินแดนต่างประเทศ โดยที่ไม่ได้รับผลอันใดเลย ดร. ปรีดี พนมยงค์แนะนำแก่รัฐบาลว่า เจ้าหน้าที่ของไทยที่ส่งออกไปประจำหรือติดต่อกับชาวต่างประเทศนั้น ควรมีการอบรมระเบียบมารยาท และควรคัดเลือกบุคคลที่มีบุคคลิกลักษณะและปฏิภาณดี เพราะถ้าเลือกคนไม่ดีไปแล้ว อาจทำให้ชาวต่างประเทศที่มาติดต่อด้วยนั้น เข้าใจว่า ข้าราชการไทยเรามีแต่เงอะ ๆ งะ ๆ ไม่สง่าผ่าเผย ข้อนี้ข้าพเจ้าและท่านผู้อ่านทั้งหลายคงจะเห็นพ้องกันว่า ในปัจจุบันนี้รัฐบาลหรือผู้ที่ทรงอำนาจเขาทำอย่างไร ดูเหมือนว่า คนไทยทั้งชาติต้องอับอายขายหน้า เพราะการเห็นแก่พวกพ้อง ส่งคนที่รู้จักแต่ เยสกับโน ผิด ๆ และมีวุฒิการประวัติที่ไม่มีใครเห็นดีด้วยออกไปหลายคณะแล้ว

แต่เรื่องต่าง ๆ ที่กล่าวแล้วข้างต้นนั้น แม้จะสำคัญก็ยังรองจากเรื่องที่จะกล่าวต่อไป เพราะว่าการที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ที่เชี่ยวชาญในทางการเศรษฐกิจและการสังคมผู้หนึ่ง ฉะนั้นความคิดเห็นและข้อเสนอ จากการที่ได้พบได้เห็นมา ในเรื่องการเศรษฐกิจและการสังคมนั้นจึงเป็นเรื่องพิเศษ และมีคุณค่าต่อรัฐบาลอย่างยิ่ง [illegible] ในระยะนั้น แม้มหาสงครามจะสิ้นสุดไปนานแล้ว ยังไม่มีรัฐบาลใดเห็นความสำคัญที่จะสร้างและบำรุงชาติบ้านเมืองให้เป็นไปในทางที่ดี แม้ข้างฝ่ายเรา [illegible] อีกเรื่องหนึ่งที่สำคัญที่สุดคือเรื่องสัญญาสมบูรณ์แบบ ซึ่ง ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้แผ้วถางทางและทาบทามประเทศคู่สัญญาไว้แล้ว เป็นการเปิดช่องทางให้รัฐบาลชำรุงนาวาสวัสดิ์ ดำเนินการต่อไป

ตอนที่ ๖
เบื้องหลังนา

นอกจากที่กล่าวมาแล้วในตอนก่อน ๆ นั้นเท่านี้ของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ บุคคลสำคัญของประเทศไทยยังได้มีเรื่องที่เกี่ยวกับการเศรษฐกิจและการสังคมเป็นเรื่องสำคัญอีกเป็นอันมาก คือ

ในด้านการเกษตร ซึ่งเป็นอาชีพที่สำคัญที่สุดของชาวไทยนั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ให้ความเห็นแก่รัฐบาลว่า ควรปรับปรุงวิธีส่งเสริมการปลูกฝ้ายในประเทศไทยขึ้นใหม่ โดยวิธีจัดหาพันธุ์หรือทดลองผสมพันธุ์ที่ [illegible] เพื่อมีเนื้อฝ้ายมากที่สุดและมีใยเหนียวที่สุด พร้อมทั้งจัดตั้งโรงงานเป็นเครื่องหีบเพื่อจะได้ผลดีในตัวเส้นใจ และมีโรงงานอื่นรับช่วงเมล็ดฝ้ายไปทำประโยชน์อย่างอื่น

วิธีการทำนาที่เป็นอยู่ในภาคกลางของประเทศไทยทุกวันนี้นับว่าใช้ได้ดีอยู่แล้ว แต่ควรส่งเสริมให้ดียิ่งขึ้นอีกใน ๓ ประการ คือ การชลประทาน การใช้ปุ๋ยช่วย และการใช้เครื่องมือ เครื่องจักรกลใหม่ ในด้านการชลประทาน หากท้องที่นาแห่งใดไม่สามารถทำชลประทานให้ไปถึงได้ ก็ควรใช้เครื่องสูบน้ำเข้าช่วยโดยวิธีรวมหุ้นกันตามวิธีสหกรณ์ หรือใช้เครื่องสูบเล็ก ๆ สูบน้ำขึ้นจากบ่อเป็นแห่ง ๆ ไป สำหรับวิธีการใช้ปุ๋ยนั้น โดยที่การทดลองปุ๋ยวิทยาศาสตร์ยังไม่ได้ผลแน่นอนก็ควรใช้ปุ๋ยธรรมชาติไปพลางก่อน แต่สำหรับเครื่องมือการทำนาแล้ว เราได้ใช้เครื่องจักรแทนแล้วบางเหมือนกัน

ระเบิดในการยิง เพราะอเมริกาได้ประดิษฐ์เครื่องมือทำนาแบบต่าง ๆ เหมาะที่จะนำมาใช้ในประเทศไทยได้เป็นอย่างดี

ในเรื่องอุตสาหกรรมการเลี้ยงสัตว์นั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ แสดงความเห็นว่า ควรส่งเสริมการเลี้ยงปศุสัตว์ให้ถูกหลัก คือ ปศุสัตว์ที่เลี้ยงนั้นควรจัดแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท มีทั้งประเภทที่ต้องการเนื้อ ประเภทแรงงาน ปศุสัตว์แต่ละประเภทนี้ควรจัดทดลองการผสมพันธุ์ การใช้อาหารเลี้ยง ที่จะยังประโยชน์ตามความมุ่งหมายดังกล่าวนี้ได้มากที่สุด

การขดหาเบียนสัตว์พาหนะนั้น ไม่ควรใช้เหล็กเผาไฟให้แผลแล้วที่ประทับลงที่ตัวสัตว์อันเป็นการทรมานสัตว์อย่างที่เราทำกันอยู่ทุกวันนี้ แต่น่าจะให้เครื่องมือแบบใหม่ ซึ่งมีตัวเลขหรือตัวอักษรที่หมุนเลื่อนได้หนีบไว้ที่หูสัตว์ตั้งแต่ตัวยังเล็กอยู่ เครื่องมือนี้ราคาถูกมาก ชิ้นหนึ่งราคาประมาณ ๕ ดอลล่าร์ เท่านั้น

ควรส่งเสริมการจับปลาและเครื่องเก็บรักษาปลาที่ดี และทันสมัย ซึ่งเครื่องมือที่จะใช้ในการนี้เราน่าจะส่งเจ้าหน้าที่ไปปรึกษาและหาซื้อได้

ในด้านอาคารสงเคราะห์นั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ ให้ความเห็นว่า โครงการสร้างบ้าน เพื่อให้ประชาชนได้เช่าอยู่อาศัยในราคาถูก ดังเช่นที่ประธานาธิบดีโรสเวลต์ได้จัดสร้างบ้านไว้สำหรับชนชาวเมกซิกันเช่าอยู่ในอเมริกานั้น เป็นโครงการที่น่าสนใจ และ

พอที่จะพิจารณาจัดทำเสียตั้งแต่บัดนี้ เพราะบ้านเช่าทำลงหายาก และเท่าที่มีก็ไม่ค่อยถูกสุขลักษณะ ทั้งขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อย

ดร. ปรีดี พนมยงค์ มีความเห็นในเรื่องสวนสาธารณะว่า คนเราทุกคนย่อมต้องการความสนุกสนานเริงรื่นและพักผ่อนหย่อนใจ ปัญหาการสร้างสวนสาธารณะให้สวยงาม และมีสิ่งเพลิดเพลินเจริญใจควรแก่การเที่ยวเตร่ จึงเป็นเรื่องที่น่าเอาใจใส่ เพราะการสร้างสถานที่ให้ประชาชนได้รับความเพลิดเพลินเจริญใจ เป็นการช่วยคลายความหมกมุ่น ทำให้ประชาชนมีจิตใจดีขึ้น

อีกข้อหนึ่ง เกี่ยวกับการสร้างความสุขให้แก่ประชาชน ได้ให้ความคิดเห็นไว้ว่า ในสหรัฐอเมริกานั้นเขาใช้ถังหมุนเร่งน้ำมันประโยชน์อย่างอื่นยิ่งขึ้นไปอีก อาทิเช่น ทำแรงหมุนเร่งน้ำมันไฟฟ้า ทำแสงสว่างในบ้านเรือน ใช้รับฟังวิทยุ ใช้กับตู้เย็นและอื่น ๆ ในชนบทบางแห่งของเมืองไทยเราที่ไม่มีโรงทำไฟฟ้า น่าจะลองใช้กังหันแบบนี้ให้เป็นประโยชน์ได้ดียิ่งขึ้น

ในด้านการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว อันจะนำประโยชน์มาสู่ประเทศชาติอย่างไพศาลนั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ ให้ความเห็นว่า ประเทศไทยเป็นประเทศที่มากไปด้วยวัตถุโบราณและ[illegible]

ทางศิลปกรรมอย่างยอดเยี่ยม ควรจะโฆษณาจูงใจนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเที่ยวได้มากที่สุด ซึ่งนอกจากจะเป็นประโยชน์ในการเปิดโอกาสให้เขารู้จักประเทศไทยด้วยตัวของเขาเองแล้ว ยังเป็นประโยชน์แก่เราในทางเศรษฐกิจอีกด้วย แต่ทั้งนี้เราต้องเตรียมตัวสร้างสิ่งต่าง ๆ ไว้ให้พร้อม เช่นมีโฮเต็ลและภัตตาคารสถานที่อันทันสมัย ส่วนโบราณสถานต่าง ๆ เหล่านั้น ควรดูแลรักษาไว้ให้ดีเหมาะแก่การที่จะไปชม ไม่ใช่ปล่อยให้รกรุงรังทำท่าจะพังมิพังแหล่อย่างที่เป็นอยู่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้เน้นว่า การโฆษณาประเทศไทยในต่างประเทศนั้น เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่นแล้วรู้สึกว่าไทยเรายังไม่มีการโฆษณาเลยทำให้ชาวต่างประเทศรู้จักประเทศไทยน้อยไปกว่าที่ควร จึงน่าจะสร้างภาพยนตร์ข่าวเกี่ยวกับประเทศไทยหรือทำสมุดภาพโบราณและศิลปสถานต่าง ๆ ส่งไปโฆษณาในต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรจัดตั้งสำนักงานแถลงข่าว หรือส่งเสริมแนะนำของไทยขึ้นในต่างประเทศ

อีกข้อหนึ่ง ได้แนะนำต่อรัฐบาลว่าในการที่จะกู้ยืมเงินจากต่างประเทศนั้น เขาต้องการทราบหลักการและโครงการใช้จ่ายเงินที่กู้ยืมมา รวมทั้งผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการใช้เงินกู้นั้น ดังนั้นทางราชการของเราจึงควรทำสถิติในปัญหาต่าง ๆ ไว้ให้ถูกต้อง

ซึ่งสามารถนำไปใช้และแถลงในโครงการเพื่อการกู้ยืมเงินได้อย่างไม่ผิดพลาด

ข้อเสนอเหล่านี้และที่จะมีต่อไป รัฐบาลชุดนี้ได้รีบพิจารณาและดำเนินการโดยด่วน เพราะได้พิจารณาเห็นอยู่แล้วว่างานเหล่านี้เป็นงานที่เป็นประโยชน์แก่ราษฎรและประเทศชาติอย่างแท้จริง ฉะนั้นการจัดสรรเงินรายจ่ายของแผ่นดินในปีต่อไป ซึ่งเริ่มทำในงบประมาณปีนั้นจึงหนักไปในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ เรื่องใดที่ดำเนินการได้โดยทันที ก็สั่งให้ดำเนินการ เช่น สำนักงานส่งเสริมการท่องเที่ยวซึ่งไม่เป็นโล้เป็นพายมานานแล้วนั้น ก็สั่งให้กระทรวงคมนาคมมอบให้แก่กรมโฆษณาการ แต่ให้เป็นหน่วยหนึ่งและให้ทั้งเจ้าหน้าที่บริหาร เริ่มแต่ปีต่อนั้นมา [illegible] อีกการจัดส่งไม้สักไปให้ทางสุลกิจมีมาตรฐานไทย [illegible] สถานที่เพื่อสนองคุณเขาและแสดงว่าไทยก็ [illegible] งานเรื่องใดเกี่ยวกับกระทรวงใดเจ้ากระทรวง [illegible] พอจะมองเห็นได้ว่า หากได้ดำเนินการ [illegible] สุดราษฎรไทยและประเทศชาติก็คงจะ [illegible] อย่างแน่นอนแม้จะเป็นเพียงส่วนหนึ่ง [illegible] นาวาเรือตรีก็มิได้หลงไปแต่ในทางเสียหาย [illegible] อยู่มากจึงได้ตั้งงบประมาณ [illegible] เป็นทุนเริ่มการ [illegible]

ทหารผ่านศึกทั่วๆ ไป แต่ไม่ใช่ช่วยทหารบางพวกอย่างที่เป็นอยู่ในบางสมัย นี่เป็นแต่เรื่องทั่วๆ ไป

เรื่องที่ใหญ่และสำคัญซึ่งรัฐบาลได้ดำเนินการตามความคิดของ [illegible] ดร. ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสได้เสนอก็คือ เรื่องเขื่อนเก็บน้ำ ความคิดความพยายามของ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ที่จะให้มีการปฏิรูปการเศรษฐกิจของเมืองไทย ทั้งทางด้านกสิกรรมอุตสาหกรรม และการสังคมนั้น มีมานานนักหนาแล้ว มีมาตั้งแต่ก่อนทำการปฏิวัติ ถึงแม้ว่าบัดนี้จะล่วงเลยมานานแล้วก็ตาม และทำเพื่อความสุขสมบูรณ์ของราษฎร ให้เป็นไปตั้งเจตนาที่มีอยู่ และตรงกับเจตนาของรัฐบาลในเวลานั้น

ในสหรัฐอเมริกา ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้รับเชิญให้ไปชมและศึกษาเรื่องเขื่อนกั้นน้ำ และโครงการชลประทานขององค์การทีวีเอ ซึ่งตั้งอยู่ในมลรัฐเทนเนสซี ทีวีเอนี้เป็นโครงการอันหนึ่งในโครงการเศรษฐกิจนิวดีลของประธานาธิบดีโรสเวลท์ ซึ่งนำผลดีมาสู่ชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนอเมริกันเป็นอันมาก อย่างที่เรียกได้ว่าหน้ามือเป็นหลังมือ กล่าวคือในท้องที่ลุ่มน้ำเทนเนสซีแต่เดิมมาเป็นที่รกร้างแห้งแล้ง มีไข้ชุกชุม มีน้ำท่วม อันไม่อาจจะป้องกันอย่างใดได้ การเป็นอยู่ของประชากรต่ำมาก ต่ำยิ่งกว่าที่เราเคยรู้หรือเคยเห็น ที่มีและเป็นอยู่ในเอเชีย แต่ภายหลังทีวีเอได้

ดำเนินการไปแล้ว คือสร้างเขื่อนกั้นน้ำในแม่น้ำเทนเนสซีและแม่น้ำอื่นที่เชื่อมกันถึง ๒๙ เขื่อน ตามระยะเวลาต่อมา ปรากฏผลก็ได้รับคือ ป้องกันน้ำท่วมได้อย่างแน่นอน [illegible] อุทกภัยที่ประชาชนได้รับ หรือถ้ารัฐต้องยุบสภาผู้แทนราษฎรเลือกตั้งใหม่ไป ยิ่งกว่านั้นจะเปลี่ยนระดับน้ำในแม่น้ำ [illegible] เดินเรือได้อย่างดี ไกลออกไป [illegible] การชลประทานก็สามารถจ่ายน้ำให้ทั่วถึง [illegible] อื่นๆ แต่ประการสำคัญก็คือ [illegible] ใช้กำลังน้ำตกให้เกิดกำลังไฟฟ้า [illegible] ซึ่งมีราคาถูกที่สุด และรัฐได้ใช้ไฟฟ้าแก่ประชาชนเป็นอันมาก [illegible] จนถึงกับร้องว่าจะขาดทุนย่อยยับ แต่ผลที่ประชาชนได้จากการนี้มีมากมายนักก็เกิดขึ้น โดยเหตุที่ราคาค่าไฟฟ้าถูก ได้เป็นโรงงานอุตสาหกรรมมากมายชนิดผลิตวัตถุที่มีราคาต่ำ ราคาถูกออกมาจำหน่ายในราคาถูกให้แก่ประชาชน นอกจากนี้ [illegible] ยังใช้กำลังไฟฟ้านี้ในกิจการภายในบ้าน หุงต้ม [illegible] ในครัวเรือน ส่วนเกษตรกรเองก็ได้ใช้กำลังไฟฟ้าคิดค้นประดิษฐ์สิ่งใหม่ๆ เช่น ตู้เย็น ซึ่งมีลักษณะพิเศษสำหรับชาวสวน ทำให้ประหยัด การดำเนินการของทีวีเอนี้เป็นการดำเนินการเพื่อสวัสดิภาพและ

ความสุขสมบูรณ์ของประชาชนอย่างเต็มที่ เป็นหลักประกันอันถาวร สำหรับความสุขสมบูรณ์ของประชาชนอเมริกันเ ประเทศต่าง ๆ ได้ สนใจและส่งคนไป ดูและศึกษาเรื่องเขื่อนและโครงการทีวีเอนี้อยู่ เสมอ ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้ศึกษาเรื่องนี้อย่างใกล้ชิดและเป็นเวลา นานไม่น้อย ศึกษาและดูด้วยความสนใจอย่างที่สุด เมื่อเจ้าหน้าที่ฉาย ภาพยนตร์และสไลด์ให้เห็นความแตกต่างของท้องที่และชีวิตของประชากร ก่อนที่จะสร้างเขื่อนและดำเนินการตามโครงการทีวีเอ กับภายหลัง ที่ได้สร้างและดำเนินการและดำเนินการแล้วจึงเห็นชัดเจนยิ่งขึ้นว่า ท้องที่นั้นแต่เดิมมาก็มีลักษณะและสภาพไม่แตกต่างอะไรกับท้องที่ใน เมืองไทยนัก ส่วนสภาพความเป็นอยู่ของกสิกรชาวนานั้น เห็นชัดเจน ทีเดียวว่า ชาวนาของเขาเป็นชาวนาวัฒนาจริง ๆ ไม่ใช่ชาวนาวัฒนา ในความเพ้อฝันอย่างที่เป็นอยู่ในประเทศไทยสมัยเป็นเมหาอำนาจ

แต่มีเรื่องพิเศษที่ขอแทรกไว้ในที่นี้ด้วยนิดหนึ่งคือ ในการ ไปดูและศึกษาเรื่องเขื่อนนี้ นายช่างใหญ่ขององค์การนี้ได้แนะนำ บุตรชายของเขา ซึ่งในระหว่างสงครามเป็นทหารอยู่ในหน่วยเสบียราช การเมือง และเคยเข้ามาปฏิบัติงานอยู่ที่เกาะแห่งหนึ่งหน้าจังหวัด ระนอง ปรากฏว่า บุตรชายของนายช่างใหญ่ผู้นี้ได้รู้สึกตื่นเต้นเป็น อย่างมาก ที่ได้พบ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเคยเป็นหัวหน้าสังงาน แก่หน่วยของเขาที่เกาะนั้น เขาได้แสดงความรู้สึกยินดีจนออกนอก

หน้า และกล่าวว่า เขาเคยแต่ได้ยินชื่อและเกียรติคุณของ "รู้ ๆ" เท่านั้นเอง เพิ่งจะได้มีโอกาสพบตัวจริงในวันนี้ นี่เป็นเรื่องที่ [illegible] ดร. ปรีดี พนมยงค์ ให้ประทับใจเขามาก

ดร. ปรีดี พนมยงค์ [illegible] เรื่องการการสร้างเขื่อนนี้ต่อรัฐบาลอย่างมากมายมหาศาล เพียงให้ประชาชนและดำเนินการสร้างเขื่อนกั้นน้ำขึ้น ซึ่งผู้เชี่ยวชาญเห็นว่าควรจะสร้างที่เขื่องช้านี้ ทั้งนี้เพื่อเกิดประโยชน์มากมายประการแก่ราษฎรและแก่ชาติบ้านเมือง ทำนองเดียวกับที่ [illegible] เขื่อนในแม่น้ำเทนเนสซีมาแล้ว

ความคิดเห็นอันนี้ ผู้เขียนไม่ทราบและไม่ขอยืนยันว่าจะเปลี่ยนแปลงอย่างไดอาจจะเห็นว่าเป็นเรื่องที่จะเป็นไปไม่ได้ แม้ผู้นั้นจะได้ไปเห็นเขื่อนของทีวีเอมาแล้วก็ตาม ทั้งนี้เพราะยึดอยู่ในคติอันรังแต่จะกดขี่และเอาเปรียบราษฎรทั้งหลาย แต่เช่นเดียวกันยังมีคนอีกประเภทหนึ่งที่ทำอะไรได้ทุกอย่างและถืออำนาจใจของตนเป็นใหญ่ บุคคลประเภทนี้แม้ทำอะไรเป็นการที่เรียกได้ว่าสร้างความเจริญให้แก่ชาติบ้านเมืองอยู่จริง แต่เป็นการสร้างที่มีราคาแพงเกินไป และไม่ได้ประโยชน์เท่าที่ควรจะได้ บางทีก็แทรกตัวเป็นหนอนกินเศษกินเลยอยู่ในการกระทำนั้นด้วย แต่สำหรับ ดร. ปรีดี พนมยงค์นั้น เท่าที่ได้ไปดูและศึกษามาโดยตนเองอย่างใกล้ชิด ก็มีความคิดเห็นอย่างที่นายช่างผู้เชี่ยวชาญเห็นพ้องด้วยดังกล่าวแล้ว [illegible]

สึกแต่เพียงอย่างเดียวว่าเมื่อใช้เงินของราษฎรแล้ว ต้องใช้ในทางที่ก่อประโยชน์ให้แก่ราษฎรจริง ๆ และมากที่สุด เรียกตามภาษาการคลังว่า ให้เกิดสาธารณประโยชน์หรืออัตประโยชน์มากที่สุด โดยจ่ายน้อยที่สุด

รัฐบาลธำรงนาวาสวัสดิ์ ได้พิจารณาเรื่องนี้อย่างละเอียดถี่ถ้วน ในส่วนนโยบายนั้นเป็นความเห็นพ้องด้วยข้อเสนอของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ทุกประการ แต่รายละเอียดและการดำเนินการนั้น ได้มอบให้กระทรวงเกษตราธิการ โดยกรมชลประทานรับไปพิจารณาเป็นเจ้าหน้าที่ดำเนินการสอบสวนศึกษาโดยตรงเกี่ยวกับสภาพท้องที่ที่จะทำการสร้างและรายละเอียดต่าง ๆ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้มอบรายละเอียดและปัญหาต่าง ๆ ของโครงการสร้างเขื่อน ซึ่งทีวีเอได้ดำเนินการและประสบมาแล้วให้แก่เจ้าหน้าที่กรมชลประทาน และได้ให้คำปรึกษาหารือทุกประการเท่าที่ทราบมาและเท่าที่มีความคิดเห็นอย่างสิ้นเชิง การปรึกษาหารือระหว่างนายช่างผู้เชี่ยวชาญกับ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ทำให้การดำเนินการเป็นไปโดยรวดเร็วมาก ในที่สุดกรมชลประทานได้ยกขึ้นเป็นร่างพระราชบัญญัติเขื่อนชัยนาท เพื่อนำเสนอขออนุมัติต่อรัฐสภา การกระทำเช่นนี้ผิดแผกไปจากอื่นๆ ที่รัฐบาลเคยปฏิบัติมา ซึ่งส่วนมากเป็นเพียงการวางแผนการณ์หรือโครงการรายละเอียดเป็นการภายในของฝ่ายบริหาร อย่างมากก็เพียงแต่ใช้แสดงประกอบการพิจารณาของรัฐสภา ในการอนุมัติ

งบประมาณ การที่รัฐบาลเสนอไว้อย่างเป็นพระราชบัญญัติ นับว่าระหนักดีว่า มีกิจการอันสำคัญแก่ราษฎรและชาติบ้านเมืองเป็นอันมาก เมื่อรัฐบาลเก่าดำเนินการมาแต่ยังไม่เสร็จสิ้น พอเปลี่ยนรัฐบาลใหม่ก็ถูกยกเลิกปล่อยให้ค้างคาราคาซัง นอกจากไม่เกิดประโยชน์อะไรแก่ราษฎรแล้ว ยังเป็นการสูญเงินแผ่นดินเปล่า ๆ อีกทางหนึ่ง ยังทำลายความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมืองอีกประการหนึ่ง การดำเนินการตามโครงการเขื่อนชัยนาทนี้เป็นเรื่องใหญ่ จะต้องใช้เงินประมาณ ๖๕๐ ล้านบาท โดยจะใช้จากเงินกู้ต่างประเทศ ซึ่ง ดร. ปรีดี พนมยงค์ ในฐานะทูตพิเศษของรัฐบาลได้ทำการ[illegible] ว่าจะกู้ได้โดยแน่นอนแล้ว และเมื่อได้รับอนุมัติและเป็น[illegible] บัญญัติแล้วก็เป็นการยากที่รัฐบาลผู้มีอำนาจข้างน้อยจะไปล้มล้างเสียได้ เป็นหลักในการบริหารจะล้มล้างเสียได้

ระหว่างที่รอการพิจารณาและอนุมัติของสภาอยู่นี้ รัฐบาลได้จัดส่งนักเรียนชลประทาน ๓๐ นาย ไปศึกษาและดูงานตามโครงการเขื่อนชัยนาท และดำเนินการในเรื่องการชลประทานอื่นๆ เพื่อยังผลดีให้บังเกิดแก่ชาวนาชาวไร่

คุณประโยชน์ที่ประเทศชาติและราษฎรจะได้รับจากเขื่อนชลประทานชัยนาทนี้มีมหาศาลนักหนา กล่าวโดยย่อก็มี

ประโยชน์โดยตรง คือ เพิ่มเนื้อที่นาและผลิตกรรมอื่น ๆ ในภาคกลาง ของประเทศทั้งหมดขึ้นหลายแสนไร่ และจะทำการผลิตข้าวและผลผลิตกรรมอย่างอื่นได้แน่นอน ตามหลักการและวิธีการที่ทันสมัยไปในทางวิทยาศาสตร์ กำลังกระแสไฟฟ้าจากน้ำตกที่เขื่อน จะใช้ได้ทั่วถึงอย่างน้อยที่สุด ในบริเวณ ๑๒ จังหวัด ทั้งในเมืองและในชนบท ทั้งในด้านแสงสว่าง และแรงงาน ในงานสร้างการอุตสาหกรรม เพราะค่ากระแสไฟที่ใช้เป็นแสงสว่างจะถูกว่าค่าใช้จ่ายจากการใช้ตะเกียงน้ำมัน ในด้านการคมนาคมและการขนส่ง จะใช้ได้ทั้งแม่น้ำใหญ่แคว, และคลองแยก ให้เหมาะสมกับยุคสมัยและเป็นระยะทางไกล ปลาและสัตว์น้ำจืดจะได้เพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล และจะป้องกันน้ำท่วมได้อย่างแน่นอน

ข้าพเจ้าต้องขออภัยที่นำเรื่องนี้มากล่าวไว้ก่อนเข้าเรื่องยืดยาว— แต่เป็นงานชิ้นหนึ่งที่เกิดจากสมองและความริเริ่มของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ และได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่จากรัฐบาล ธำรง นาวาเอก ผู้ซึ่งทั้งสองนี้มีอุดมคติอันเดียวกัน คือ สร้างความสุขสมบูรณ์ให้แก่ราษฎรและแก่ประเทศชาติ โดยอาศัยหลักจ่ายเงินของราษฎรให้น้อยที่สุดและให้เกิดผลแก่ราษฎรมากที่สุด ไม่ต้องสงสัยเลย การสร้างเขื่อนชลประทานเขื่อนนี้ ชีวิตของราษฎรและ

การเศรษฐกิจของชาติจะกลับกลายเป็นอีกรูปหนึ่ง ดุจจากหน้ามือเป็นหลังมือ ชาวนา กระดูกสันหลังของชาตินั้น เข้าในไม่ต้องมาคอยหน้าฟ้ากาลก็ต้อง "แหน่นางแย้วขอฝน" เข้าน้ำท่วม ก็ได้แต่เอ่งก้นปี๋ ปริบ ๆ ทนต่อความพินาศหายนะจากอุทกภัย และในที่สุด ถึงเน่าเน้อประดาตัว สภาพของราษฎรไทยจะอยู่อย่างนี้ไปอีกนานเท่าใดหนอ

คุณงามความดีของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ที่ปรากฏในสายตาของชาวต่างประเทศ ในการกู้ชาติไทยให้พ้นจากเป็นทาส และร่วมมือกับสัมพันธมิตรในการปราบปรามนักเผด็จการ เพื่อสันติภาพของโลกนั้น มีปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์ในต่างประเทศมากมายหลายแห่ง ผู้เขียนขอยกเอาแต่เพียงแห่งเดียวคือข้อความที่ปรากฏในหนังสือพิมพ์สเตรตส์ไทม์ เมื่อวันที่ ๑๒ [illegible] ไม่แปลข้อความเรื่องนั้น เพื่อให้ท่านผู้อ่านวินิจฉัยเรื่องโดยตลอดและคงจะให้อภัยแก่ข้าพเจ้า

"RUTH" WAS CHIEF SPY IN ORIENT

"RUTH" — the mysterious Oriental figure who was the key to the Allied espionage system in the Far East during the war is now completing a tour of America and Britain.

In a total war waged on high political and economic levels. "RUTH" was no Mata Hari; he was the wartime Premier of Siam, and the Regent of the young King of Siam.

By leading the Siamese underground at the same time, "RUTH" manoeuvered what the Office of Strategic Services calls "the greatest double-cross in modern history."

Ruth's real name is Pridi Panomyong, and he is a small, elderly, well-educated man who now serves his country as an "elder statesman."

His code designation, "RUTH" was used frequently in the highest councils of the Allied war effort. The Joint Chiefs of Staff found his espionage net-work, which ran a virtual shuttle service into Japan, the most reliable and dependable source of information on the enemy's condition and plans.

His value to the Allies was so great, and the danger to his life so threatening, that the Americans at one point flew him a bulletproof vest. "RUTH" took one look at the bulky garment and said, "Bah, I'd rather be shot than wear that thing."

His aid to the Allies included the operation of a 24-hour-a-day radio transmitter to the O.S.S., the rescue and return of downed American fliers, the construction of secret airfields, and the answering of intelligence questions on every subject about Malaya, Java, Siam, French Indo China, and Burma.

It began the first day the clandestine radio station was set up. "Are there any Japanese radar or radio direction finder stations in Siam?" queried the O.S.S. from its end of the line in Kandy, Ceylon.

The O.S.S. was afraid that the station would be located by these devices as many clandestines European stations had been uncovered by German radio-detecting instruments.

"No, there are not, replied "Ruth's" station, and from then on the station operated freely and continuously for the duration of the war.

"Do you know whether there are any survivors of the American cruiser Houston, which was sunk in battle?" Kandy asked very early in the operation of the station.

"Yes," said the Siamese radio, and then gave O.S.S. the first information on one of the minor mysteries of the early stages of the war.

The Siamese station gave the number of prisoners, their location (an internment camp near a small town in Northern Siam), and the details of the sinking in the Java sea.

So well organized was the Siamese underground that a construction crew was sent to the area to build a secret airfield. When the war was over, American planes used the field to fly all the Houston survivors out in two days.

An unsolicited bit of information in the early days gave the Allies the first tip to actual co-operation between Japan and Germany. One day the Siamese radio reported, in code of course, "There is a German submarine at Singapore taking on a cargo of tungsten furnished by the Japanese." There had been no earlier knowledge of this.

"Ruth's" position in the Siamese Government gave him access of Japanese officials ("though I did not once

call on the Japanese Ambassador," he remarked), and it also gave him complete knowledge of all Siamese activities.

His biggest trouble in regard to the Siamese, incidentally, was in keeping the Siamese armed underground (the "Free Thai" movement) from raising in revolt against the Japanese.

O.S.S. authorities say that "Ruth" operated in continuous danger to his own life, but that he either did not know fear or did not show it.

Instead, his major reminiscence of the occupation is of needing sleep—his two jobs, each enough to occupy an average person for the full day, kept his active almost around the clock.

To nagging Japanese inquiries about the flight of frequent Allied planes over Burma, allegedly (and actually) dropping underground personnel and weapons, "Ruth" gave the soft answer that turned away wrath and sent the Japanese scurrying to save face: "We know nothing" he said, "of thing that fly in the air. It is up to you, with our powerful troops and your excellent airmen, to prevent these flights. We know nothing of this".

The most daring of "Ruth's" actions involved sending minor officials and students into Japan to gather information. His men consistently turned in reliable and accurate reports from that area.

Downed American flyers were sometimes saved even after the men were in Japanes hands. There was the instance of an American major named McGarry. Gen Claire L. Chennault needed him and asked "Ruth" to get him out of a Siamese internment camp.

"Ruth" said that he told the Japs the Siamese wanted McGarry, made up a story that seemed logical to support such a request, and the Japanese turned him over. Ruth led him into the underground, and he eventually stepped out of a plane in Chungking, to be greeted by Chennault.

"Ruth", who is now Pridi Panomyong again and no longer politically active in Siam, took the Grand Cross of the White Elephant, First Class to America to present it to Gen. William Donovan, wartime head of O.S.S., on behalf of the King of Siam. Pridi himself received the Medal of Freedom with gold palm.

รายงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ มิได้มีประโยชน์ต่อประเทศชาติและประชาราษฎรไทย เฉพาะแต่ในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งได้กล่าวมาแล้ว และรัฐบาลได้ดำเนินการไปแล้วก็หาไม่ ยังมีเรื่องอื่น ๆ ที่สำคัญยิ่งสำหรับชีวิตของประเทศไทยอีกหลายเรื่อง เรื่องเหล่านั้นก็คือเรื่องระหว่างประเทศ ขอนำมากล่าวแต่เรื่องที่จะไม่เป็นอันตรายต่อประโยชน์ของชาติมากล่าวสักเรื่องหนึ่ง คือเรื่องสัญญาสมบูรณ์แบบที่ประเทศไทยเป็นคู่สัญญาต้องผูกมัดอยู่ภายใต้ข้อจำนนต่อบริเตนใหญ่ ออสเตรเลียและอินเดีย หรือกล่าวสั้น ๆ ว่า บริเตนใหญ่แต่ประเทศเดียว ระหว่างการเดินทางไปเยือนประเทศต่าง ๆ ในฐานะทูตสันถวไมตรีของชาตินั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ [illegible] สนใจในเรื่องอื่น ๆ อย่างมากมายแล้ว ยังให้ความใจและพยายามในเรื่องนี้เป็นอันมาก เมื่อเดินทางจากสหรัฐอเมริกาไปยังอังกฤษนั้น ได้ร่วมไปในเรือ "ควีนแมรี่" ลำเดียวกันกับรัฐมนตรีต่างประเทศอังกฤษคือ นายเออร์เนสเบวิน ตลอดเวลาข้ามมหาสมุทรอัตแลนติค ครั้งนี้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ไม่ยอมละโอกาสในการผูกไมตรีและเจรจาในเรื่องนี้กับเขา และเมื่อไปถึงลอนดอนแล้ว ก็ยังได้พบปะกับนายกรัฐมนตรีแอตลีและรัฐมนตรีต่างประเทศผู้นี้อีก ด้วยเหตุที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ประกอบกรรมดี อันเป็นประโยชน์แก่ประเทศไทย แต่ยังเป็นประโยชน์แก่ประเทศอังกฤษ และประเทศอื่น ๆ อีกด้วย บุคคลเหล่านั้นในนามของรัฐบาลอังกฤษได้มีความเห็นเอง

เห็นใจประเทศไทยเป็นอย่างดี เป็นโอกาสของรัฐบาลที่จะทำเนินการต่อไปเพื่อบรรลุความสำเร็จในเรื่องนี้

ทางด้านรัฐบาล นายกรัฐมนตรีธำรงนาวาสวัสดิ์ ก็มีความพยายามและความเชื่อมั่นอยู่มาก ด้วยเหตุว่ารัฐบาลธำรงนาวาสวัสดิ์ได้ดำเนินการทางการทูตมาอย่างดียิ่ง ระหว่างนั้นได้มีรัฐบุรุษของประเทศอังกฤษ มาเยี่ยมประเทศไทยในวาระต่าง ๆ กันหลายคน อาทิเช่น ลอร์ดนาธาน รัฐมนตรีกระทรวงการบินพลเรือน มร. มัลคอล์ม แมคโดนัล แห่งกระทรวงการต่างประเทศ และลอร์ด คิลเลอร์น ซึ่งเคยมาเยี่ยมประเทศไทยในสมัยที่ พร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรีอยู่ครั้งหนึ่งแล้ว นายกรัฐมนตรีนอกจากจะได้พบปะสนทนาในเรื่องอื่น ๆ กับบุคคลเหล่านี้แล้ว ก็ไม่เสียเวลาที่จะปรึกษาหารือในเรื่องสัญญาสมบูรณ์แบบ ทั้งยังได้พบปะและดำเนินการทางการทูตกับเอกอัครราชทูตอังกฤษ ณ กรุงเทพฯ อีกด้วย ส่วนเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอน นายดิเรก ชัยนาม ก็ได้ใช้สติปัญญาความสามารถของตนในเรื่องนี้อย่างเต็มที่ ในที่สุดความหวังของประเทศไทยโดยรัฐบาลนั้นก็ใกล้ความสำเร็จอย่างแท้จริง ในวันที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ กระทรวงการต่างประเทศได้รับรายงานจากเอกอัครราชทูตประจำกรุงลอนดอน แจ้งว่า รัฐบาลอังกฤษจะตอบเรื่องนี้ให้ทราบในวันที่ ๗ พฤศจิกายน นั้น

ในการประชุมคณะรัฐมนตรีในวันนี้ รัฐมนตรี ๔ นายได้แสดงความประสงค์ขอลาออก แต่นายกรัฐมนตรีได้แจ้งให้ทราบว่า

คณะรัฐมนตรีจะลาออกในวันที่ ๗ เมื่อได้รับแจ้งจากเอกอัครราชทูตไทยเรื่องเลิกสัญญาสมบูรณ์แบบแล้ว ขอให้ฉากบ้านเมืองได้รับความโดยการได้เลิกสัญญานี้เสียก่อน และเมื่อวันที่ ๗ มาถึงนายกรัฐมนตรีได้อ่านจดหมายด่วนของเอกอัครราชทูตให้ที่ประชุมคณะรัฐมนตรีทราบว่า รัฐบาลอังกฤษขอเลื่อนวันตอบไปเป็นวันที่ ๑๑ คือรีก ๔ วัน เนื่องจากรัฐบาลของเขามีความจำเป็นบางประการ เอกอัครราชทูตไทยแจ้งอีกว่า "เรื่องนี้มีหวังแน่" รัฐบาลจึงได้รอและยืดวันลาออกไปถึงวันนั้นอีกครั้งหนึ่ง ด้วยเหตุผลและความหวังดังกล่าวนอนว่า จะได้รับยกเลิกสัญญาสมบูรณ์แบบนั้น

ไม่มีใครที่สุจริตจะปฏิเสธได้ว่า ก่อนวันที่ ๙ [illegible] อุปสรรคหรือทำลายความสำเร็จในเรื่องนี้เช่นเดียวกับที่ได้มีมาแล้วทุกครั้งทุกคราวเมื่อครั้งที่ผ่านมา คือข่าวการยึดอำนาจ รัฐประหาร โดยคณะทหารกลุ่มหนึ่งไม่พอใจรัฐบาล โดยเริ่มแรกจากการที่พรรคประชาธิปัตย์ นำโดยนายควง อภัยวงศ์ เปิดอภิปรายรัฐบาลถึง ๒ วัน ๗ คืน [illegible] ไว้ก่อน เมื่อพลเรือตรี หลวงสินธุสงครามชัย [illegible] มาอีกครั้งหนึ่ง การใช้สติปัญญาความสามารถของรัฐบาลก่อนเข้างานจะได้ผลดี โดยทำให้ทหารบางคนที่เคยร่วมอยู่ในพรรคฝ่ายค้าน และพร้อมที่จะเข้ารับเลือกเป็นสมาชิกพฤฒิสภา แต่ไม่ได้รับเลือก มีความคิดเห็นตามไป และคิดดำเนินการเพื่อล้มรัฐบาลอันชอบด้วยรัฐธรรมนูญ

ยิ่งกว่านั้น นายควง อภัยวงศ์ ยังไปพบปะกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม หลายครั้งหลายหน รัฐบาลไม่อยากจะคิดไปว่า นั่นเป็นวิธีการที่พรรคประชาธิปัตย์ใช้ล้มรัฐบาล

ทางด้าน นายกรัฐมนตรี ธำรงนาวาสวัสดิ์ ได้ไปเยี่ยมเยือนและพบปะรับประทานอาหารร่วมกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในค่ำของวันที่ ๖ ที่บ้านขุนนิรันดร ผู้ร่วมก่อการ ๒๔ มิถุนายน ผู้หนึ่งและได้บอกอย่างมิตรสนิทว่า รัฐบาลจะลาออกในวันที่ ๑๑ นี้ แต่เป็นห่วงเรื่องการยกเลิกสัญญาสมบูรณ์แบบ ซึ่งมีหวังอยู่ อย่างเต็มที่ ในด้านทหาร ผู้บัญชาการทหารบก พลเอกอดุล อดุลเดชจรัส ก็ให้คำรับรองแก่นายกรัฐมนตรีอย่างฉันท์กันเองว่า "ไม่มีการรัฐประหาร ถ้ามีก็ต้องเป็นอั๊วเอง และอั๊วก็ยังไม่คิด"

ท่านปรีดี ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ ณ ท่าเนียบท่าช้าง ภายหลังกลับจากเดินทางรอบโลกเมื่อ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๐

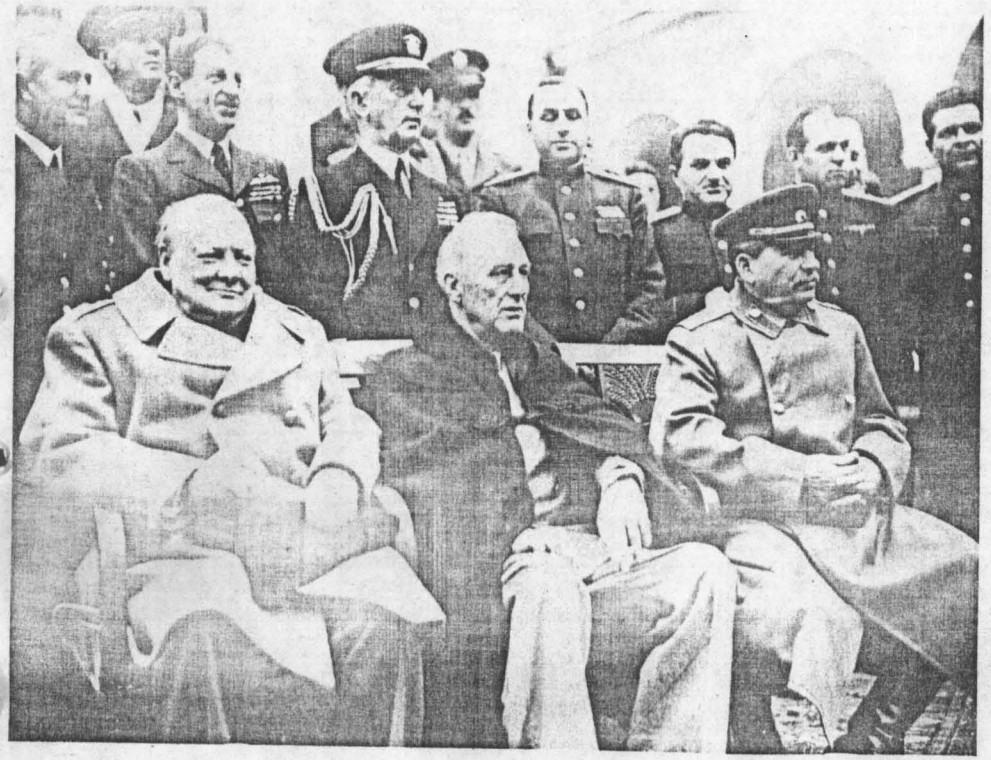

นายกเทศมนตรี เซอร์วินสตัน เชอร์ชิลล์ แห่งอังกฤษ, ประธานาธิบดี แฟรงกลิน ดี. โรสเวลต์ แห่งสหรัฐอเมริกา และ นายกรัฐมนตรี จอมพล สตาลิน แห่งรัสเซียในการประชุมที่ยัลตา ไครเมีย กุมภาพันธ์ ๒๔๘๘ การประชุมครานี้ชี้ชะตาของประเทศไทย

ดร. ปรีดี พนมยงค์ เมื่อลี้ภัยรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ ถึงนครสิงคโปร์

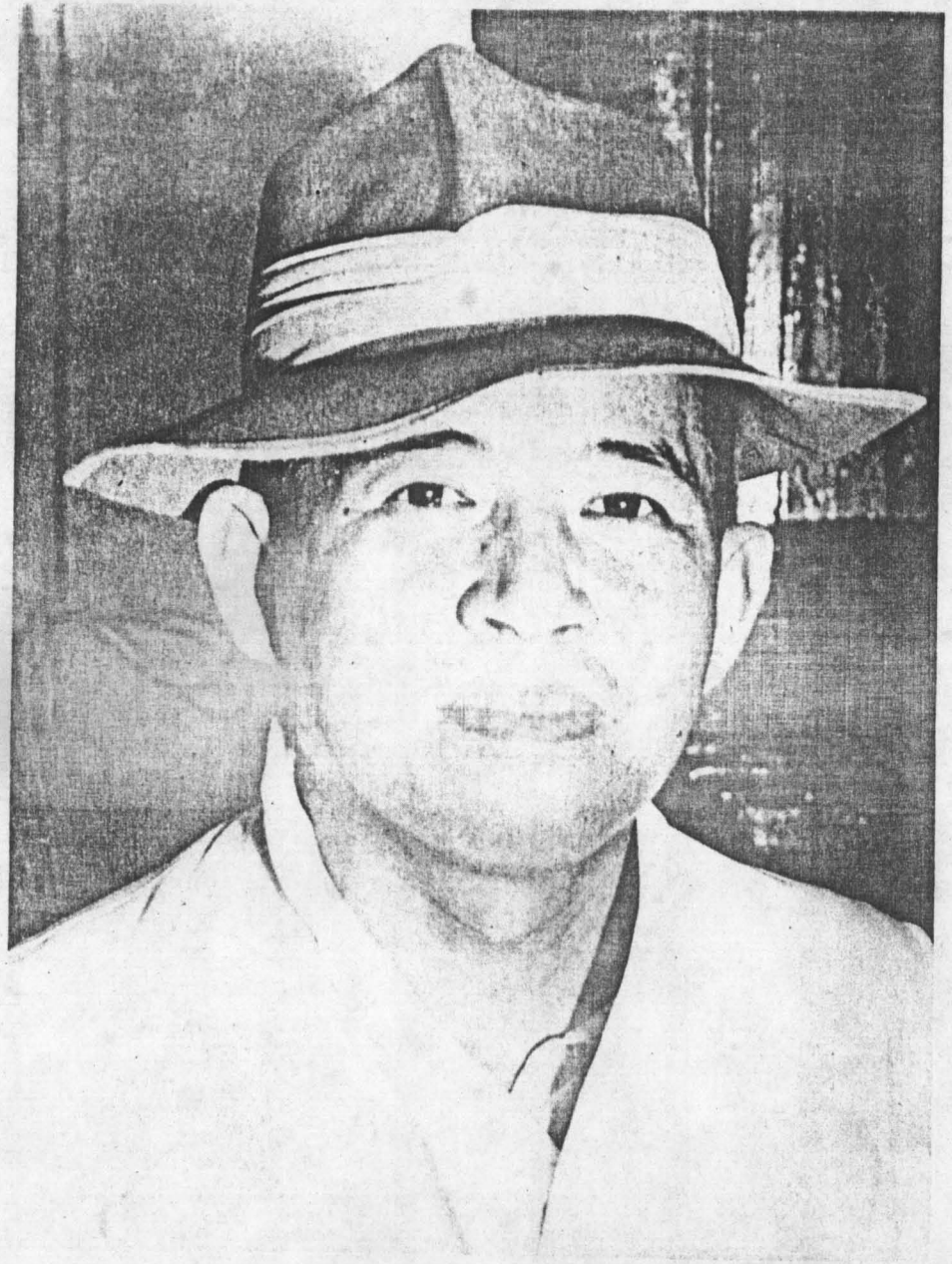

ดร. ปรีดี พนมยงค์ เมื่อลี้ภัยการเมืองรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๗๐ ไปถึงนครสิงคโปร์

ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ภายหลังลี้ภัย รัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ ที่นครสิงคโปร์

ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ถูกตำรวจจับ
และส่งตัวเข้าเรือนจำ ในข้อหากบฏต่อราช
อาณาจักร พฤศจิกายน ๒๔๙๕

(จากหนังสือ ๒๑ บีลีภัยในเมืองจีน-ภาษาฝรั่งเศส)

ทดลองใช้เครื่องจักรทำนา ของนารวม ใน
สาธารณรัฐประชาชนจีน
(ภาพจากหนังสือ ๒๑ บีลีภัยในเมืองจีน
ภาษาฝรั่งเศส)

กับประธานเมาเซตุง ในวันชาติของสาธารณ-
รัฐประชาชนจีน
(ภาพจากหนังสือ ๒๑ บีลีภัยในเมืองจีน-
ภาษาฝรั่งเศส)

กับประธานเมาเซตุง
(ภาพจากหนังสือ ๒๑ บลิสภัยในเมืองจีน- ภาษาฝรั่งเศส)

กับนายกรัฐมนตรี จูเอนไล
(ภาพจากหนังสือ ๒๑ บลิสภัยในเมืองจีน- ภาษาฝรั่งเศส)

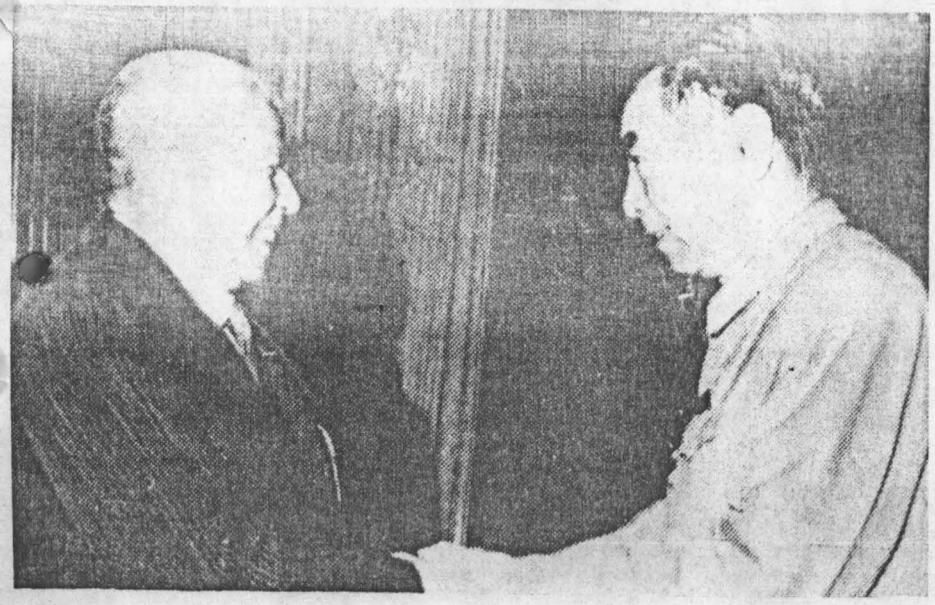

ดร. ปรีดี และท่านผู้หญิง พูนศุข พนมยงค์
ขณะพำนักอยู่ในนครกวางตุ้ง พ.ศ. ๒๕๐๔
(ภาพจากหนังสือ ๒๑ บลิสภัยในเมืองจีน-
ภาษาฝรั่งเศส)

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ไปร่วมในรัฐพิธีศพ
ประธานาธิบดีโฮชิมินห์ ที่นครฮานอย
พ.ศ. ๒๕๑๒
(ภาพจากหนังสือ ๒๑ ปีลี้ภัยในเมืองจีน-
ภาษาฝรั่งเศส)

กับประธานเมาเซตุง ในงานฉลองวันชาติ
สาธารณรัฐประชาชนจีน ๑ ตุลาคม ๒๕๐๘
(ภาพจากหนังสือ ๒๑ ปีลี้ภัยในเมืองจีน-
ภาษาฝรั่งเศส)

ในงานฉลองวันชาติสาธารณรัฐประชาชนจีน
๑ ตุลาคม ๒๔๖๒
(ภาพจากหนังสือ ๒๑ ปีลี้ภัยในเมืองจีน-
ภาษาฝรั่งเศส)

ดร. ปรีดี และท่านผู้หญิง พูนศุข พนมยงค์
ไปเยี่ยมบ้านเกิดของประธานเมาเซตุงที่ฮู-
นาน ๒๔๘๗
(ภาพจากหนังสือ ๒๑ บลีภัยในเมืองจีน- ภาษาฝรั่งเศส)

ดร. ปรีดี และท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์
ที่หน้าสำนักงานผู้ดูแลนักเรียนไทยในอังกฤษ
เมื่อ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๓
(ภาพจากนิตยสารสุพรรณเสรี กรกฎาคม
๒๕๑๗)

กับลอร์ดหลุยส์เมาท์แบตเตน ในกรุงลอนดอน
ตุลาคม ๒๕๑๓
(ภาพจากหนังสือ ๒๑ ปีลี้ภัยในเมืองจีน-
ภาษาฝรั่งเศส)

บ้านพักชานกรุงปารีส

ดร. ปรีดี กับ ท่านผู้หญิง พูนศุข พนมยงค์
ณ บ้านพักชานกรุงปารีส

บทที่ ๑๒

สยามที่รัก

ตอนที่ ๑

รัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐

"ไม่มีการรัฐประหาร ถ้ามีก็ต้องเป็นเอ้วเอง และอ้วก็ยังไม่คิด" นี่คือคำที่ผู้บัญชาการทหารบก พลเอก อดุล อดุลเดชจรัส รับรองแก่นายกรัฐมนตรี ธำรงนาวาสวัสดิ์ ในค่ำวันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ แต่แล้วต่อมาอีก ๒ วัน คือวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ ก็เกิดรัฐประหารขึ้น

รัฐบาลธำรงนาวาสวัสดิ์ ใช่ว่าจะไม่ทราบข่าวการทำรัฐประหารมาก่อน หลวงธำรง ฯ เคยให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ว่านอนรอรัฐประหารอยู่ที่บ้านตามที่หนังสือพิมพ์อ้าง

ความจริงเรื่องรัฐประหารล้มรัฐบาลนี้ เกิดเป็นรูปเป็นร่างหลังจากพรรคประชาธิปัตย์เปิดอภิปรายทั่วไป ไม่ไว้วางใจรัฐบาลธำรงนาวาสวัสดิ์มาตั้งแต่ปลายพฤษภาคม ๒๔๙๐ หัวข้อที่ขอเปิดอภิปรายทั่วไป มีเรื่องความสงบเรียบร้อยภายใน ความมั่นคงทางการคลังและการเศรษฐกิจ การต่างประเทศ การแทรกแซงข้าราชการประจำ การรักษาฐานะของข้าราชการ การศึกษาของชาติ และกรณีสวรรคต รัฐบาลธำรงนาวาสวัสดิ์ใจกว้าง ยุคนี้เป็นยุคประชาธิปไตยที่ไม่เคยมีใครเป็นมาก่อน เปิดให้มีการประชุมอภิปรายโต้ตอบได้ตลอดเวลา ๗ วัน ๗ คืน และถ่ายทอดการประชุมทางวิทยุกระจายเสียงให้ประชาชนได้ฟังกันทั่วประเทศ ในวันที่ ๒๗ พฤษภาคม เป็นวันลงมติว่าสภา ฯ จะไว้วางใจรัฐบาลหรือไม่

จากการลงคะแนนลับ สภา ฯ ไว้วางใจรัฐบาลโดยคะแนน ๗๖ ต่อ ๕๕ อันเป็นคะแนนของฝ่ายค้าน รัฐบาลชนะ แต่เพียงรักษามารยาท จึงลาออก แต่ได้รับการแต่งตั้งใหม่ และมีโอกาสปรับปรุงคณะรัฐมนตรีใหม่

ในคืนวันที่ ๓ กรกฎาคม ๒๔๗๐ คณะผู้ก่อการได้ทำการปฏิวัติการปกครอง ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ขึ้น ๗ คน ได้ประชุมกันที่บ้านเนียบท่าช้าง ตามคำเสนอของ พล ย. อดุล อดุลเดชจรัส ทั้ง ๗ คนนั้นมี ดร. ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส พล ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ นายกรัฐมนตรี พล.อ. อดุล อดุลเดชจรัส ผู้บัญชาการทหารบก พล ร.ท. สินธุ์ กมลนาวิน ผู้บัญชาการทหารเรือ พล ร.ท. สังวร สุวรรณชีพ สารวัตรใหญ่ทหารบก หลวงนฤเบศร์มานิต อดีตผู้สำเร็จราชการแทนองค์ พล ท. เรือง เรืองวิวัฒน์ ปลัดกระทรวงกลาโหม และ พล ต.ต. พระพิชาญณรงค์ อธิบดีกรมตำรวจ โดย พลท. เรือง เรืองวิวัฒน์ เป็นผู้บันทึกการประชุม

หลวงอดุล ฯ ได้เสนอต่อที่ประชุมว่า เพื่อไม่ให้การเปลี่ยนการปกครองและรัฐบาลต้องฉิบหาย และจะยอมให้ผู้ก่อการฉิบหายไปไม่ได้ ขอให้รัฐบาลแก้ไขความเดือดร้อนของบ้านเมือง และแก้ไขสิ่งที่เป็นเหตุร้ายต่าง ๆ ให้หมดไปโดยเร็วให้ประชาชนอยู่ร่มเย็นเป็นสุข และตำหนิว่ารัฐบาลไม่มีเสถียรภาพและยึดอำนาจแล้ว ไม่มีเสถียรภาพ

ใหญ่ ไม่เหมือนสมัยหลวงอดุลเป็นอธิบดีกรมตำรวจ นายเธียร ฯ ได้ชี้แจงให้ทราบว่า รัฐบาลได้พยายามแก้ไขอยู่อย่างเต็มความสามารถแล้วแต่จะให้เป็นผลทันทีทันใดทั้งหมดนั้นย่อมเป็นไปได้ยาก เพราะประเทศเราได้รับความเสียหายจากสงครามมากมาย ยิ่งกว่านั้น [illegible] ยังมีภาระหนักในเรื่องที่เกี่ยวกับต่างประเทศอยู่ด้วย และอย่างไรๆ ก็ต่างเห็นพ้องว่า

"ถ้ารัฐบาลยังกระทำตัวเลวอยู่เช่นนี้เมื่อเกิดการปฏิวัติหรือรัฐประหารขึ้นมาในขณะนี้ คิดว่าจะไม่ปราบปราม เพราะไม่ต้องการเอาทหารไทยฆ่าทหารไทยด้วยกันเอง ไม่ต้องการให้คนไทยฆ่าคนไทยกันเอง" พล.ร.ท. เสินธุ์ กมลนาวิน ได้กล่าวสนับสนุนความคิดนี้ ในที่สุดที่ประชุมก็มอบเรื่องนี้ให้ พล.ร.ท. เวโรจ์ อำรุงนาวาเสวัสดิ์นายกรัฐมนตรีไปดำเนินการแก้ไขโดยเร็วที่สุด ก็แปลกดีไม่น้อย ไม่ทราบว่ารัฐบาลจะกระทำตัวเลวอย่างไรและผู้บัญชาการทหารบก, ผู้บัญชาการทหารเรือ มีหน้าที่อย่างไรในประเทศที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยและมีรัฐบาลที่ประชาชนเลือกขึ้นมา [illegible] ตามกฎหมายเช่นนี้

การอภิปรายทั่วไปของพรรคประชาธิปัตย์ครั้งนี้ เป็นการก่อหวอดของลมร้ายทางการเมือง ซึ่งจะพัดทำลายระบอบประชาธิปไตยให้ถดถอนแคลนต่อไป ประกอบกับความแห็นแก่ตัวของผู้ก่อการ

๒๔ มิถุนายน บางคน เช่น ผู้ที่กระหายอยากได้ตำแหน่งผู้อำนวยการโรงงานยาสูบ, ตำแหน่งอธิบดีกรมสรรพสามิต ผู้ที่เรียกร้องให้รัฐบาทจ่ายเงินทดแทนที่ตนอ้างว่าได้ใช้เงินส่วนตัวไปในขบวนการเสรีไทย ค่าก่อสร้างสถานีตำรวจสายเอก ที่สร้างสิทธิบุญ [illegible] อำรุงนาวาเสวัสดิ์ปวดศีรษะกับเพื่อนร่วมก่อการนี้อย่างมาก ไหนที่สุดพวกนี้ก็ไปร่วมกับคณะยวน [illegible] พิบูลสงคราม ท่านผู้นำก็ไปเป็นเชลยศึกอยู่ที่ [illegible] คณะก่อการรัฐประหารขึ้น และหัวหน้าก็ [illegible] ทันใดนั้นก็คือ พล.ท. ผิน ชุณหะวัณ [illegible] ประกอบด้วย พ.อ. สฤษดิ์ ธนะรัชต์ [illegible] เล็กรักษาพระองค์ [illegible] นายกรัฐมนตรี [illegible] กับพวก หมดวาสนาไปโดยสิ้นเชิงตลอดกาล

รัฐประหารล้มล้างรัฐบาลที่ประชาชนเลือกขึ้นมา [illegible] พรรคประชาธิปัตย์ก็ได้เป็นรัฐบาลแทน [illegible]

ทำเนียบท่าช้าง ที่พำนักของรัฐบุรุษอาวุโส ควง อภัย พนมยงค์ ถูกรถถังบุกและยิงทำลายเพื่อจับตัวรัฐบุรุษอาวุโส ผู้ไม่มีหน้าที่ราชการใดๆ เลย เมื่อพันโท เผ่า ศุภยานนท์ ผู้บังคับกองพันที่ [illegible] เป็นผู้ควบคุมรถถังเข้าไปถึงประตู ในท้าเนียบนั้น [illegible] พนมยงค์ ได้ขอลาไปแล้วครั้งหนึ่งแต่ท่านผู้หญิงพูนศุข และบุตร เห็นว่าไม่ทันอาจถูกทำร้ายถึงแก่ชีวิตก็เป็นได้

เช้ามืดของวันที่ ๙ พฤศจิกายน จากท้องพระโรงกองบัญชาการทหารเรือพระราชวังเดิม ธนบุรี ดร. ปรีดี พนมยงค์ และ พล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ส่งนายไสว สุทธิพิทักษ์ เป็นตัวแทนไปเจรจากับ พลเอก อดุล อดุลเดชจรัส หรืออีกนัยหนึ่งคือ หลวงอดุลฯ ผู้บัญชาการทหารบก ณ ที่พักในวังปารุสกวัน

ตัวแทนแจ้งแก่หลวงอดุลฯ ว่า รัฐบาลจะสั่งปราบกบฏนี้จะมีความเห็นอย่างไร หลวงอดุลฯ ดูออกจะตลึงเล็กน้อย แล้วกล่าวแก่ตัวแทนว่า ไปบอกหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ และท่านปรีดีฯ เถิด ขออย่าให้มีการปราบปรามต่อต้านคณะรัฐประหารเลย ขอให้เห็นแก่ความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง และขอให้รัฐบุรุษทั้งสองหลบหนีไปก่อน ความจริงเป็นอย่างนี้

ดร. ปรีดี พนมยงค์ และ หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ พร้อมด้วยผู้ติดตามออกเดินทางจากกองบัญชาการกองทัพเรือ ไปพำนักอยู่ที่ฐานทัพเรือสัตหีบ เป็นอันว่าการทำรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ ได้ประสบความสำเร็จมีรัฐบาลขึ้นทันทีทันใด โดยนายควง อภัยวงศ์ แห่งพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งเป็นพรรคฝ่ายค้านในรัฐสภาที่ผ่านมาเข้าเป็นนายกรัฐมนตรี ในวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ น่าว่าเป็นบทบาทการเมืองที่ประหลาดใจอยู่ไม่น้อย นอกจากจะวิจารณ์ประชาธิปไตยเอามากทีเดียว เพราะตามธรรมนิยมของระบอบประชาธิปไตยนั้น ไม่มีฝ่ายค้านในประเทศใดยอมรับเป็นรัฐบาลเพราะการรัฐประหาร ฝ่ายค้านจะเข้าเป็นรัฐบาลก็ต่อเมื่อสามารถแสดงตนเป็นรัฐบาลในสภาฯ ด้วยเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือ โดยการรัฐประหารตั้งเข้ามาใหม่ และมีคะแนนเสียงสนับสนุนจากประชาชนมากกว่าฝ่ายที่เป็นรัฐบาลอยู่ในขณะนั้น กรรมของนายควง อภัยวงศ์ ในการเป็นรัฐบาลครั้งนี้หนังสือในเมืองไทย และหนังสือพิมพ์ในต่างประเทศพากันแสดงความประหลาดใจและวิจารณ์การกระทำของท่านเจ้าคุณนี้เป็นอันมาก แต่ถ้าเราคิดอีกอย่างหนึ่ง อย่างที่ข้าพเจ้าคิด คือคิดว่า นายควง อภัยวงศ์ ได้ร่วมเป็นตัวการในการรัฐประหารด้วยแล้ว ก็ไม่น่าจะวิจารณ์เช่นอย่างใด

เมื่อรัฐประหารแล้ว ก็ได้มีรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ออกมาใช้ รัฐธรรมนูญฉบับนี้ผู้เขียน คือ หลวงสกลวิจารณ์ ซึ่งเป็นบุคคลชั้นหัวหน้าของคณะรัฐประหาร เรียกว่ารัฐธรรมนูญใต้ตุ่ม เพราะเขียนแล้วซ่อนไว้ใต้ตุ่ม รัฐธรรมเป็นกฎหมายสูงสุด ควรมาจากหลังคา หรือเพดาน ขื่อแป ไม่น่าจะมาจากใต้ตุ่มเลย

และในที่สุด พลเอก อดุล อดุลเดชจรัส ก็ได้ลาออกจากตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก ในวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๔๙๐

ดร. ปรีดี พนมยงค์ พักอยู่ที่ฐานทัพเรือสัตหีบได้ ๑๐ วัน ก็มาปรากฏตัวในกรุงเทพฯ ที่บ้านของกัปตัน เดนนิส ทูตทหารเรืออังกฤษประจำประเทศไทย โดยความช่วยเหลือของทูตทหารเรือผู้นี้ พร้อมด้วยเอกอัครราชทูตอังกฤษ เอกอัครราชทูตอเมริกัน และทูตทหารเรืออเมริกัน คอมมานเดอร์ การ์ดส์ ดร. ปรีดี พนมยงค์ พร้อม

ด้วยผู้ติดตาม ๓ คน ก็ได้ลงเรือเร็วของกองทัพเรือยแม่วันนี้ ไปท่องเที่ยวตกปลาที่สันดอนแม่น้ำเจ้าพระยา และจากนั้นก็ได้โดยสารเรือบรรทุกน้ำมันของบรษัทเชลล์ที่รออยู่ เดินทางต่อไปยังนครสิงคโปร์

หนังสือพิมพ์สเตรลไทม์ อันออกในเวลาเช้า แห่งวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๑๙๔๗ (๒๔๙๐) ได้เสนอข่าวใหญ่ว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้หลบหนีจากประเทศไทยไปถึงนครสิงคโปร์เมื่อวันอาทิตย์ที่แล้ว (วันที่ ๒๓) และได้รับการต้อนรับอย่างดีจากข้าหลวงใหญ่พิเศษของอังกฤษประจำภาคตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อวันเสาร์วันนี้

"Nai Pridi Phanomyong, former Premier and wartime pro-Allied resistance leader in Siam, arrived in Singapore from Bangkok on Sunday after having been smuggled out of Siam on a merchant ship.

Pridi Phanomyong fled from the forces of Field Marshal Phibun Songkram, former pro-Japanese dictator of Siam who overthrew the Thamrong Nawasawat Government by an Army coup two weeks ago.

The Singapore Government and the Special Commissioner in South-East Asia, Lord Killern, have co-operated in withholding from publication the place where Pridi Phanomyong is sheltering in Singapore, and the measure of outside assistance given to him to escape from Siam.

An official spokesman said last night that Pridi Phanomyong had asked for temporary sanctuary and privacy on his arrival in Singapore and that his wishes "would be respected."

Officials earlier yesterday said in reply to Press questions: "Four Siamese have arrived in Singapore and have asked to remain incognito."

Officials said last night that Pridi Phanomyong remains with three Siamese who escaped with him, and that he has no immediate plans for the future.

Political observers guess that his flight from Siam means the temporary end of any chance of large scale organised resistance for the overthrow of the present Siamese Government.

Pridi Phanomyong was a former Premier and a "strong man" of Siamese politics since the 1932 revolution.

During the war he led the effective "Free Thai" resistance against the then pro-Japanese puppet dictator and present behind-the-scenes dictator of Siam, Field Marshal Phibun Songkram.

Pridi Phanomyong became post war Premier of Siam and toured Allied Europe and America, where statesmen hailed him as a resistance hero.

Newspapers published the formerly top-secret accounts of how he was known to the South-East Asia Command by the code-name 'Ruth', and how he sheltered Allied underground operators in Siam and kept a flow of accurate spy-information from Japanese-occupied Siam to Allied head quarters by radio.

Pridi Phanomyong resigned the Premiership after the political repercussions of the unsolved assassination of the young King Ananda Mahidol.

Premier Thamrong replaced him.

Since the fall of the Thamrong government, the coup organisers have alleged the implication of Pridi Phanomyong's henchmen in the death of the King."

ในวันเดียวกันนั้น หนังสือพิมพ์เวลาบ่ายชื่อ *สิงคโปร์ ฟรีเพรส* ก็ได้ให้ข่าวเพิ่มเติมว่า ทร. ปรีดี พนมยงค์ พำนักอยู่ที่เกาะเซนต์จอห์น ซึ่งอยู่ใกล้ชิดกับสิงคโปร์ ณ สถานที่ซึ่งจัดไว้สำหรับรับแขกเมือง อีกด้านหนึ่งของเกาะเป็นท่านักโรค

"Nai Pridi Phanomyong, Siam's "senior statesman", who escaped arrest when Marshal Phibun carried out his Nov. 9 coup, is now on St. John's Island, Singapore quarantine station. He is living there in private accommodation with three Siamese companions.

How Pridi escaped is still a mystery. He is believed however, to have taken temporary refuge in one of the embassies in Bangkok, from where he was smuggled out and put aboard a ship.

Officials in Singapore this morning were silent. They had no statesments to make, no comments, no information.

The American Consul-General, Mr. Paul Josselyn, denied that any American Officials had contacted Pridi. No, he said, had Pridi asked for an American visa.

As a refugee from Siam's militarist regime, Pridi is entitled to the usual hospitality which the British Government accords all political exiles, writes a correspondent. He is in the same position as M. Mikolajczk, the Polish statesman, who was flown to London in an R.A.F. plane after his escape to Western Germany.

Leader of Siam's wartime underground, Pridi was known to South East Asia Command intelligence officers as "Ruth." Pridi was in daily radio contact with Lord Mountbatten's head quarters at Kandy for almost 18 months of the war."

หนังสือพิมพ์สเตรตไทม์ ฉบับวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๑๙๔๗ ยังได้เสนอคำที่ได้สัมภาษณ์ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เรื่องการที่ได้หลบหนีภยันตรายออกนอกประเทศ และการที่ไม่ทำการสู้รบกับรัฐบาลอันไม่ชอบด้วยกฎหมาย (ในขณะนั้น) ว่า เพราะจะเป็นการนำไปสู่การที่คนไทยจะต้องเสียเลือดเนื้อด้วยกัน เป็นการย้ำเจตนาของ ดร. ปรีดี พนมยงค์เอง ที่ได้พูดทางวิทยุกระจายเสียง จากสถานีวิทยุตะวันออกไกลของอังกฤษไปถึงบรรดาศิษย์และมิตรสหายผู้ร่วมอุดมคติ ให้ระงับการที่จะใช้กำลังอาวุธเข้าต่อสู้กับผู้กุมอำนาจปกครองบ้านเมืองในเวลานั้น

"A warning given him a few hours before the Phibun coup enabled Pridi Phanomyong to escape from Siam.

The former Siamese premier and wartime resistance leader said in Singapore yesterday that the warning came from Siam's Army Commander-in-Chief.

His house was on a river and he had escaped Marshal Phibun's men by leaving in a small boat two hours before they arrived, Nai Pridi Phanomyong said.

He had stayed some days under Siamese Naval protection, and had decided against armed resistance to the new Government "because it would cause bloodshed amongst the Thais."

Nai Pridi withheld the news of those who aided his escape from Siam.

He described himself as a "senior statesman" and said that his escape to Singapore "had the character of a private visit."

Nai Pridi Phanomyong, who was speaking at his first press conference since his escape, said he was willing to return to Bangkok and assist a coalition government if he could be sure of justice."

ในวันที่ ๗ มิถุนายน ๒๔๙๑ ต่อมาปรากฏข่าวว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ได้ออกเดินทางจากนครสิงคโปร์ไปยังเกาะฮ่องกง เมื่อปลายเดือนก่อน

"Nai Pridi Phanomyong, the former Prime Minister of Siam, left Singapore late last month aboard a cargo vessel, the Wah Chong, bound for Hong Kong.

It was stated recently that Nai Pridi would be leaving Singapore, where he sought political refugee after the Phibun coup d'etat, for England.

Officials were unable to state yesterday whether he intended to fly to U.K. from Hong Kong, or what his future plans were."

และจากฮ่องกง ก็ได้มีข่าวเมื่อวันที่ ๓ กรกฎาคมว่า ท่านได้เดินทางไปยังนครเซียงไฮ้ ซึ่งขณะนั้น ยังอยู่ในอำนาจครอบครองของรัฐบาลจีนก๊กมินตั๋ง

"Hong Kong police sources said yesterday that they believed that Nai Pridi Phanomyong, one-time Siamese premier now a refugee, is now believed to be in Shanghai.

They said Pridi, who is wanted in Bangkok for questioning in the death of the late King Ananda Mahidol, left for Shanghai about 10 days ago."

แต่ในวันเดียวกันนั้นเอง เจ้าหน้าที่ตำรวจแห่งนครเซียงไฮ้ก็ได้ปฏิเสธข่าวนี้ ว่า "ไม่ทราบเรื่อง" ดร. ปรีดี พนมยงค์ ว่าได้ไปยังนครเซียงไฮ้เลย

"Police here do not know whether former Siamese Premier Nai Pridi Phanomyong has or has not recently arrived from Hong Kong, as allaged by the police there.

Nai Pridi is wanted in Bangkok for allaged complicity in the death of King Ananda Mahidol."

"รัฐบาลไทยต้องการตัวนายปรีดี พนมยงค์ ในข้อหาว่า มีส่วนพัวพันกับกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

ตอนที่ ๒

ขบวนการ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒

รัฐบาลรัฐประหาร ซึ่งขึ้นสู่อำนาจเมื่อ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ โดยมีนายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรีออกหน้าตามกฎหมายนั้น ได้แสดงบทบาททางการเมืองมากมายหลายประการ

เงินเชลยศึกชาติจำนวนหนึ่งถูกเบิกจากท้องพระคลังมาเป็นค่าใช้จ่ายของคณะรัฐประหารในการทำรัฐประหาร

คณะรัฐประหารและรัฐบาลของคณะรัฐประหารกล่าวหา ดร. ปรีดี พนมยงค์ ว่ามีส่วนพัวพันในกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เริ่มต้นด้วยการใช้รถถังเข้ายึดทำเนียบท่าช้างที่พำนักเพื่อบุกจับ แล้วต่อมาก็ได้ออกหมายจับ และได้ขยายข้อกล่าวหานั้นไปครอบคลุมผู้ใกล้ชิดติดตาม ดร. ปรีดี พนมยงค์ด้วย เมื่อ ดร.ปรีดี พนมยงค์ หลบหนีไปพำนักอยู่ในสิงคโปร์ และต่อมาอ่องกงภายใต้ร่มธงยูเนียนแจ็กของจักรภพอังกฤษ รัฐบาลรัฐประหารก็ใช้วิธีทางการทูตให้อังกฤษส่งตัว ดร. ปรีดี พนมยงค์ กับพวก อันได้แก่ รอ.วัชรชัย ชัยสิทธิเวช ร.ต.อ. เฉียบ ชัยสงค์ และ ส.ต.ท.ชม แสงเงิน ให้แก่รัฐบาลไทย คือขอให้ส่งตัวผู้ร้ายข้ามแดนเพื่อพิจารณาโทษ แต่ถูกรัฐบาลอังกฤษปฏิเสธที่จะปฏิบัติตามคำขอ เพราะไม่ยุติธรรมนั้นเอง อังกฤษมีหลักฐานแน่ชัดว่ากรณีสวรรคตเกิดขึ้นเพราะเหตุใด

ต่อมา เมื่อพระพิเจษฐาเกี [illegible] เข้าจับกุมผู้ต้องสงสัยในคดีสวรรคต คือ นายเฉลียว ปทุมรส นายบุศย์ บัทมศรินทร์ และนายชิต สิงหเสนี แล้วรัฐบาลควง อภัยวงศ์ เห็นว่ากฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาที่ให้อำนาจศาลอนุญาตให้ผู้ต้องหาทั่วทั้งแผ่นดินตามคำขอของพนักงานสอบสวนหรืออัยการได้ ๙๐ วันนั้นจะนำไปใช้ในการสอบสวนเหตุเพียงเหตุเดียวกับผู้ต้องหา ฉะนั้นในวันที่ ๒๓ มกราคม ๒๔๙๑ รัฐบาลควง อภัยวงศ์ จึงออกกฎหมายใหม่โดยใช้ [illegible] พระราชบัญญัติกำหนดเวลาขังผู้ต้องหาในกรณีที่ต้องหาว่าปลงพระชนม์พระบาทสมเด็จพระประมเทนทรมหาอานันทมหิดล ได้หลายครั้งติดกันได้ครั้งหนึ่งไม่เกิน ๙๐ วันและรวมกันทั้งหมดต้องไม่เกิน ๑๘๐ วัน เหมาะ ได้ยกขึ้นใช้ประกาศใช้เป็นกฎหมายได้เมื่อ [illegible] มกราคม ๒๔๙๑ ก็เรียบร้อยโดยดี

หลังจากรัฐประหารแล้ว มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองซึ่ง ดร.ปรีดี พนมยงค์เป็นผู้ประศาสน์การอยู่ และในระหว่างสงครามอาเซียบูรพา ก็เป็นที่ตั้งกองบัญชาการขบวนเสรีไทยนั้นก็ถูกบีบ ถูกรุกราน ถูกกล่าวหาอย่างหนักจากรัฐบาลรัฐประหารและคณะรัฐประหารว่าเป็นที่ซ้องสุมคนและอาวุธเพื่อต่อต้านรัฐบาลจนเกิดปฏิกริยาต่อต้านอย่างแรงจากคณะนักศึกษาแห่งมหาวิทยาลัยนั้นต่อต้านชนิดกรีดเลือดตาเดือดปฏิญาณที่จะต่อสู้กับอธรรมทั้งหมาย

"ตายย่อมอยู่ใต้เสื้อครุย" นี่คือภาษิตกฎหมายที่นักศึกษาคณะนี้ถือเป็นคติประจำใจ นักศึกษาหลายคนถูกสมาชิกคณะรัฐประหารนำตัวไปสอบสวน ปรากฏว่าเมื่อถูกปล่อยกลับมาหลายคนร่างกายและสมองบอบช้ำสาหัส เพราะถูกทำร้ายและที่สาบสูญไปก็มี

นอกจากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองแล้ว สถาบันที่เกี่ยวกับความมั่นคงของชาติอื่น ๆ ก็ถูกกดถูกบีบโดยคณะรัฐประหารอีกด้วย และบีบเลยไปถูกบุคคลสำคัญบางคน อาทิ นายทวี บุณยเกตุ อดีตนายกรัฐมนตรี ผู้ร่วมก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินและหัวหน้าใหญ่เสรีไทยผู้หนึ่งซึ่งถูกขู่จะฆ่าให้ตายถ้ายังอยู่ในประเทศไทย ในที่สุดนายทวี บุณยเกตุ ก็ต้องอพยพครอบครัวไปลี้ภัยการเมืองอยู่ที่บีนัง

น.อ.อ.พลวงกาจสงคราม (เทียน เก่งระดมยิง) เป็นผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ผู้หนึ่ง ในปีต่อมา ๒๔๗๖ ก็มีบทบาทสำคัญในการปราบปรามกบฏบวรเดช ได้รับบาดเจ็บสาหัสแทบเอาชีวิตไม่รอด หลังจากนั้นก็ได้ไต่เต้าสูงขึ้น ๆ ในราชการ ทางฝ่ายทหาร ได้เคยเป็นเสนาธิการทหารอากาศ ขับเครื่องบินทิ้งระเบิดที่เรียกว่า มาร์ติน บอมเบอร์ ไปโหม่งพสุธา ทางพลเรือนก็ได้ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศุลกากร และเป็นรัฐมนตรีหลายสมัย หลวงกาจสงครามขัดใจกับ จอมพล ป. พิบูลสงคราม อย่างหนักและได้เล็ดลอดหนีไปเมืองจีน อ้างว่าไปทำงานเสรีไทย

แต่ไม่ได้รับการต้อนรับจากผู้ใด หลังจากสงครามแล้ว หลวงกาจฯ เปิดร้านค้าขายอยู่แถวสี่กั๊กพระยาศรี และประกอบอาชีพรับเหมาก่อสร้าง ในการทำรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ นี้ หลวงกาจสงครามมีความสำคัญมาก เพราะอย่างน้อยก็เป็นผู้ริเริ่มคนหนึ่ง เป็นผู้เขียน "รัฐธรรมนูญใต้ตุ่ม" เมื่อรัฐประหารสำเร็จแล้ว หลวงกาจสงครามก็ได้รับตำแหน่งเป็นแม่ทัพใหญ่ บังคับบัญชาทหารทั้งปวง ทหารที่ถูกบังคับบัญชาหนักก็คือทหารเรือ ทางฝ่ายทหารบกนั้นก็ประสบกับความเสื่อมนานาประการ รถยนต์บูอิคที่รัฐบาลธำรงนาวาสวัสดิ์ซื้อมาใช้ในราชการหลังสงครามใหม่ ๆ เพราะไม่มีรถพอใช้ได้ในราชการที่สำคัญและจำเป็นเช่นการรับทูตต่างประเทศเลย ซื้อมาคันละ ๑๕,๐๐๐ บาท โดยความยินยอมเห็นชอบของรัฐบาลธำรงนาวาสวัสดิ์ ก็คณะรัฐประหารบางคนอ้างว่ารัฐบาลนั้นฟุ่มเฟือย เงินของชาติ "และมันวิ่งอยู่บนหัวผมนี่เอง" ได้ขายเป็นเรือจ้างคลองของบ้านของสมาชิกรัฐประหารบางคนไปเสียแล้ว มีรถราชการนี้ซื้อใหม่มาใช้แทน

พอถึงวันที่ ๖ เมษายน ๒๔๙๑ รัฐบาลหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ถูกคณะรัฐประหาร ๔ นาย คือพันโทกาจ จำนงภูมิเวท พันเอกศิลป์ ศิลปรชัย รัตนวรเทพ พลตรี สวัสดิ์ สวัสดิ์เกียรติ และพันโท ผม ยุทธนาทเนศ ขู่ให้ลาออกภายใน ๒๔ ชั่วโมง แล้วจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็เดินออกมาหน้าฉากรับบทนายกรัฐ

มนตรีเต็มตัว ท่านผู้อ่านคงจำได้ จอมพล ป. พิบูลสงครามนี้เป็นผู้นำ "มาลานำไทยไปสู่มหาอำนาจ" นำไทยเข้าสู่มหาสงครามอาเซียบูรพา ร่วมรบกับญี่ปุ่นเมหามิตร และ ประกาศสงครามกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกา เมื่อสิ้นสงครามก็ต้องตกเป็นอาชญากรสงครามแต่พ้นการลงโทษ ได้เพราะศาลฎีกาไทยวินิจฉัยว่า กฎหมายอาชญากรสงครามไทยเป็นโมฆะ เมื่อต้นเดือนเมษายน ๒๔๘๙ จากนั้นมา ๒ ปี คือ ๗ เมษายน ๒๔๙๑ ก็ก้าวขึ้นสู่อำนาจปกครองประเทศอีกครั้งหนึ่ง จอมพล ป. พิบูลสงครามหลุดพ้นข้อหาอาชญากรสงครามตามกฎหมายไทยก็จริง แต่ไม่หลุดพ้นจากข้อหานี้ตามทัศนของสัมพันธมิตรแน่นอน รัฐบาลจำรูญนาวาวงวัลดี หลังจากนำประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกของสหประชาชาติได้เมื่อ ๖ ธันวาคม ๒๔๘๙ แล้วก็ได้พยายามที่จะเข้าเป็นสมาชิกกองทุนการเงินระหว่างประเทศและสมาชิกธนาคารโลก กำลังเจรจาปลดเปลื้องข้อผูกพันทางการเมืองที่เกิดขึ้น คือเลิกสัญญาสมบูรณ์แบบจะสำเร็จอยู่แล้ว

เมื่อเหตุการณ์ทางการเมืองของไทย และภาวะการณ์ภายในประเทศเป็นไปอย่างนี้ ก็จะกล่าวเป็นอย่างอื่นไม่ได้ นอกจากการชงักงัน การถอยหลังและความเสื่อมเสียของชาติเท่านั้น ได้มีคณะนายทหารในกองทัพบก พร้อมด้วยความสนับสนุนร่วมมือจากทหารเรือ ไม่อาจทนดูสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ได้ต่อไป โดยเฉพาะ

ทางด้านการทหารของชาติ คณะนี้ต้องการเห็นกองทัพบกมีระเบียบวินัยเข้มแข็ง เป็นทหารของชาติอย่างแท้จริง ไม่ใช่เป็นทหารของบุคคลบางหมู่บางเหล่า คณะนี้จึงได้ยึดอำนาจการปกครอง แต่ไม่สำเร็จ

หัวหน้าและบุคคลสำคัญในคณะนี้ถูกจับกุมและถูกดำเนินคดีเป็นกบฏต่อแผ่นดิน รู้กันทั่วไปว่า คือ "กบฏ ๑ ตุลาคม" ถูกศาลตัดสินจำคุกกันคนละหลายปี จอมพล ป. พิบูลสงครามก็ได้ใช้อีกแบบในอดีตที่ผ่านมาฉะนี้

แม้ว่าฝ่ายต่อต้านรัฐบาลจะถูกปราบลงไปในครั้งนี้อย่างราบคาบก็ตาม พฤติกรรมของรัฐบาลคณะรัฐประหารที่มีอยู่อย่างไร้ขีดจำกัด ที่ทุกคนต้องหวาดกลัว จอ. ปรีดี พนมยงค์ ให้ย่อยยับลงไปไม่ว่าด้วยประการใด ๆ และประการหนึ่งที่เห็นว่าสำคัญที่สุดก็คือยังเยียดยัดข้อหาคดีสวรรคตให้โดยการกระพือข่าวนี้ยิ่งขึ้น ๆ

และแล้วต่อมาไม่นานนัก ก็ได้เกิดขบวนการขึ้นใหม่ชื่อว่า "ขบวนการ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒" ใช้ชื่อวันอันเป็นเวทีของขบวนการนี้ลงมือทำการเพื่อกำจัดอำนาจอธรรมและคืนอำนาจสู่ประชาชนของชาติ ขบวนการนี้ จอ.ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้อำนวยการ ท่านได้กล่าวถึงขบวนการนี้ว่า "ข้าพเจ้าอยู่ในประเทศจีนประมาณ ๗ เดือนเศษ ก็เล็ดลอดกลับมาประเทศไทย เพื่อดำเนินการขบวนการ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒" และ "เมื่อครั้งข้าพเจ้าจัดตั้งดำเนินการ

ขบวนการ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒ นั้น ข้าพเจ้าได้ช่วนคุณเหลวง สังวร ฯ ร่วมด้วยพลเรือตรีทหาร ข้าหิรัญ นายทหารเรือคนอื่น ๆ เป็นอันมาก และอดีตสมาชิกขบวนการเสรีไทยมากหลาย ได้มีอุดม การณ์อันเดียวกันและได้ร่วมในขบวนการนี้"

ขบวนการ ๒๖ กุมภาพันธ์ หรือที่รู้จักกันทั่วไปว่า "กบฏ วังหลวง" นั้นต้องประสบความล้มเหลวอย่างไม่น่าจะเป็นไปได้ หลัง จากที่ได้ยึดพระราชฐานชั้นนอกของวังหลวงไว้ได้ในตอนกลางคืน ตลอดคืนแล้ว ในตอนเช้าของวันรุ่งขึ้น คือ ๒๗ กุมภาพันธ์ ได้มี การรบระหว่างทหารเรือกำลังของฝ่ายขบวนการ กับทหารบกใน กลางพระนคร ทหารบกถูกทหารเรือตีถอยร่นตลอดแนวถนนราช ปรารภ มักกะสัน ถนนเพชรบุรีจนปราศจากชัดว่า ฝ่ายรัฐประหาร เตรียมตัวหนี แต่แล้วก็มีคำสั่งให้ทหารเรือหยุดบุก นายทหารเรือ ชั้นนายพลผู้หนึ่งให้เหตุผลที่หยุดนี้ว่า "เพราะมีคนตายมากขึ้น" แต่ ความจริงนั้นเป็นเพราะ "แม่ทัพเรือยอมรับข้อเสนอของรัฐบาลรัฐ ประหารให้มีการหยุดรบเพื่อเจรจากัน" ซึ่งหมายความว่ารับข้อเสนอ เพื่อยอมแพ้นั่นเอง ส่วนทางด้านวังหลวงนั้นฝ่ายรัฐบาลใช้ปืนใหญ่ ต่อสู้อากาศยานและปืนใหญ่ทหารราบยิงประชิดวิเศษไชยศรีแล้วเคลื่อน กำลังมีรถถังนำหน้าบุกเข้าสู่พระบรมมหาราชวัง ไม่ต้องคำนึงว่า ปราสาทพระราชวังจะพินาศไม่อย่างไร นายทหารผู้สั่งยิงและบุกนี้ ต่อมาได้ยศเป็นจอมพล และมีชื่อว่า ถนอม กิตติขจร ผู้บังคับกรม

ทหารราบที่ ๑๑ ในขณะนั้นเอง เป็นที่ทราบกันดีว่าขบวนการ ๒๖ กุม ภาพันธ์ ๒๔๙๒ ทำงานไม่สำเร็จ ทางฝ่ายประสงค์ ดร.ปรีดี พนม ยงค์ เขียนไว้ว่า "เมื่อข้าพเจ้ากับขบวนการนั้นพ่ายแพ้แล้ว ข้าพเจ้า กับเพื่อนในขบวนการนั้นได้ถอยจากกำแพงพระราชวังด้านริมแม่น้ำ เจ้าพระยา ได้รับความช่วยเหลือจากพลเรือโท ผัน จารุวิจิตร ที่ จัดเรือยนต์บรรทุกเพื่อนในขบวนการข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาไปยังฝั่งธน บุรีได้โดยปลอดภัย ส่วนข้าพเจ้ากับเรือเอก วัชรชัย ชัยสิทธิเวช ได้ อาศัยอยู่ที่กองบังคับการกองเรือยามฝั่งธนเป็นเวลาประมาณ ๒๒ ชั่วโมง เมื่อพลเรือโท ผัน จารุวิจิตร แน่ใจว่าปลอดภัยพอสมควรแล้วจึง สั่งให้คุณหมื่นสัจ ฯ (ว.ท.วรัส จารุภา) และเรือเอกไกวิน พรหมวณิช นำเรือยนต์ไปส่งข้าพเจ้าและเรือเอกวัชรชัย ฯ ไปยังบ้านแห่งหนึ่งซึ่ง ข้าพเจ้าอาศัยอยู่ชั่วคราว แล้วก็ได้ย้ายไปอยู่แห่งอื่น"

ทางด้านทหารเรือนั้น พลเรือตรี ทหาร ข้าหิรัญ ร.น. ผู้ บังคับการมณฑลทหารเรือที่ ๒ และรักษาราชการผู้บังคับการกรม นาวิกโยธิน ซึ่งตั้งอยู่ที่ฐานทัพสัตหีบ ได้เขียนไว้ถึงสาเหตุ ฐานะ และผลของการที่ทหารเรือร่วมในขบวนการ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒ ว่า

"๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒.....มีความคิดเห็นพ้องด้วย ทั้ง สนับสนุนเต็มกำลัง หวังจะให้ทหารพรรคนาวิกโยธินเป็นหัวหน้า หน้าไปตามแผน โชคไม่อำนวยให้เป็นไปโดยสมหวัง ภาวการณ์

อันไม่พึงปรารถนาตลบันดาลให้ผู้บังคับการทหารเรือ ซึ่งกำความได้เปรียบไว้ในมือยอมรับคำประนีประนอมด้วยความหลงผิด จะอย่างไรก็ตาม ผู้ที่ได้ร่วมแรงในการปฏิบัติดำเนินการก็ดี ไม่มีใครต้องประสบความวิบัติครั้งนั้น ข้าพเจ้าผู้เดียวได้รับความกระทบกระเทือน ต้องพ้นจากตำแหน่งผู้บังคับการมณฑลทหารเรือที่ ๒ และรักษาราชการผู้บังคับการกรมนาวิกโยธิน....."

"เหตุการณ์เมื่อ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๑ อุบัติขึ้น ความไม่รู้เท่าถึงการณ์ของกำลังฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาลพาไปสู่ความล้มเหลว ทหารเรือยอมรับคำประนีประนอมด้วยความเขลา ทำให้เกิดความวิบัติทั้งทหารเรือและพรรคเสรีไทยบางส่วน"

อีกครั้งหนึ่ง พลเรือตรี ทหาร ขำหิรัญ ได้เขียนไว้ว่า "เมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒ ก็พ้นมาหนึ่งแล้ว ไม่ควรแบไพ่ให้เห็นก่อนจะเป็นฝ่ายมีชัย เพราะจะทำให้กระทบกระเทือนต่อภาวะและฐานะ เมื่อต้องกลับเป็นฝ่ายเสียเปรียบอย่างเหตุการณ์ในครั้งก่อน และครั้งนี้จัดเป็นอุทาหรณ์ที่ควรจะสังวรระวังโดยตระหนัก นับว่าเป็นคราวเคราะห์ดีที่ท่านผู้ใหญ่ปลอดภัย ไม่ถูกประทุษร้าย ต้องกราบขออภัยโทษด้วยความเคารพอย่างสูงไว้ในที่นี้"

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้หลบอยู่ในประเทศไทยนานประมาณ ๖ เดือน แล้วเดินทางออกจากประเทศไทย โดยใช้เรือจับ

ปลาขนาดเล็ก แล่นมุ่งสู่เวียดนามแห่งราชอาณาจักร ผู้ร่วมอุดมการณ์ได้ออกจากงานประจำมาเป็นกัปตันเรือสำเภา ดร.ปรีดี พนมยงค์ และผู้ติดตามเล็ดลอดเข้าล้อมของฝ่ายรัฐบาลบ่ายหน้าลงใต้ไปสู่นครสิงคโปร์ และได้ไปถึงนครสิงคโปร์โดยสวัสดิภาพ ที่นั่นท่านได้พบกับศิษย์และผู้ร่วมอุดมการณ์กับท่าน ต่างก็มีความปีติยินดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งศิษย์ที่ได้เห็นอาจารย์ที่เคารพยิ่งของเขาได้รับความปลอดภัย

หลังจากพำนักอยู่ในเขตสิงคโปร์อย่างไม่เปิดเผยภายใต้ขมุกของตำรวจสันติบาลสิงคโปร์ที่มีที่ทำการอยู่ห่างราว ๒๐๐ เมตร ได้ ๑๑ วัน ดร.ปรีดี พนมยงค์ พร้อมด้วยผู้ติดตาม ๒ คน ก็โดยสารเรือยนต์เดินสมุทรชื่อ ฮอยวอง จากนครสิงคโปร์ไปยังฮ่องกง ท่านเขียนไว้ว่า "ข้าพเจ้าเปลี่ยนเรือจากฮ่องกงไปยังเมืองซัวเถา ซึ่งอยู่ในเขตยึดครองของกองทหารปลดแอกจีน ภายใต้การนำของพรรคคอมมูนิสต์จีน และได้รับการต้อนรับจากพรรคคอมมูนิสต์จีนให้ข้าพเจ้าเป็นผู้ลี้ภัยทางการเมือง และได้เชิญข้าพเจ้าไปร่วมในงานสถาปนาสาธารณรัฐประชาธิปไตยของราษฎรจีน ในวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๔๙๒"

หลังจากความพ่ายแพ้ของขบวนการ ๒๖ กุมภาพันธ์ นี้แล้ว บรรดาอดีตเสรีไทย นายทหารบก ทหารเรือ นักศึกษาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อาจารย์ผู้สอนในมหาวิทยาลัยที่ถูกสงสัยก็ต้องถูกจับกุมคุมขังจำคุกเป็นอันมากที่หนีไปแต่หนีไม่พ้นเสียมากกว่า

เป็นก็มี ถูกจับตายทั้ง ๆ ที่ไม่ได้ต่อสู้เลยก็มี เช่น ดร.ทวี ตะเวทีกุล อดีตหัวหน้าเสรีไทยคนสำคัญ และอดีตรัฐมนตรีพร้อมด้วยสมัครพรรคพวก หนีไปทางสมุทรสงคราม เพื่อออกไปนอกประเทศทางทะเล ถูก ส.ต.อ.มั่วน ตำรวจใช้ปืนกลมือยิงกราดจนสิ้นชีวิต เมื่อ ๓๑ มีนาคม ๒๔๘๒

นายถวิล อุดล อดีตเสรีไทย ผู้ยอมเสี่ยงชีวิตเดินทางไปเมืองจีนทำงานเสรีไทย กอบกู้เอกราชของชาติ ได้พบข้าพเจ้าตอนเช้า ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๒ ที่สี่กั๊กพระยาศรี ต่อว่าข้าพเจ้าว่าทำอะไรไม่เห็นบอกกันบ้าง ในวันนั้นเอง ถวิล ก็ถูกจับ

นายจำลอง ดาวเรือง อดีตเสรีไทย ผู้แทนราษฎรจังหวัดมหาสารคาม และรัฐมนตรีในรัฐบาลธำรงนาวาสวัสดิ์ กับ *นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์* ผู้แทนราษฎรจังหวัดอุบลราชธานี อดีตเสรีไทยแห่งพรรคสหชีพ และรัฐมนตรีในรัฐบาลธำรงนาวาสวัสดิ์ ก็ถูกจับ *ดร. ทองเปลว ชลภูมิ* ดร. จากฝรั่งเศส อดีตเลขาธิการรัฐสภา เลขาธิการแนวรัฐธรรมนูญและรัฐมนตรีในรัฐบาลก่อน ไปพักผ่อนอยู่ที่ปีนัง ก็ถูกล่อลวงให้เดินทางกลับเข้ามาประเทศไทย พอลงจากเครื่องบินที่สนามเมืองก็ถูกจับทันที

น.ต. โพน อินทรทัต อดีตเสรีไทย และรองผู้อำนวยการโรงงานยาสูบก็ถูกจับ และถูกทำร้ายถึงสิ้นชีวิต

ดร. ทองเปลว ถูกขังที่สถานีตำรวจนครบาลปทุมวัน จำลองที่นครบาลยานนาวา ถวิลที่นครบาลนางเลิ้ง ทองอินทร์ที่

นครบาลสามเสน พอเริ่มวันใหม่ ๔ มีนาคม ๒๔๘๒ [illegible] คณะตำรวจประมาณ ๒๐ คน มีพันตำรวจเอก [illegible] เป็นหัวหน้า มีอาวุธพร้อม พร้อมด้วยรถยนต์ ๓ คัน ไปรับตัวผู้ต้องหาดังกล่าวแล้วจากที่คุมขัง ว่าจะย้ายไปยังที่อื่นที่ปลอดภัย แต่แล้วกลับหน้าไปตามถนนพหลโยธิน พอถึงกิโลเมตรที่ ๑๔ ถึง ๑๕ ผู้ต้องหาคือ ถวิล, จำลอง, ทองอินทร์, ทองเปลว, ก็ถูกตำรวจที่ควบคุมตัวไปใช้ปืนกลยิงถึงแก่ความตายหมด เป็นการฆ่าให้ตายตามความประสงค์ของผู้เมาอำนาจในขณะนั้นแล้วราชการตำรวจก็แสแสร้งแกล้งอุบาย แถลงการณ์เรื่องนี้ว่า การที่ผู้ตายทั้ง ๔ ถูกยิงตายนั้นก็เพราะพวกโจรมลายูมาชักแย่งชิงตัว ได้เกิดการต่อสู้กับตำรวจผู้ควบคุม ผลกระสุนปืนได้ถูกผู้ต้องหาเสียชีวิต ซึ่งเป็นความเท็จ ความจริงแล้ว ผู้ที่เมาอำนาจ[illegible] เหล่านี้เสียให้พ้นเท่านั้นเอง

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง [illegible] ครอง เลขาธิการถูกบีบบังคับให้ลาออก ตั้งเลขาธิการใหม่ที่เป็นพวกพ้องของคณะรัฐประหาร มีการเปลี่ยนแปลงตัวผู้บริหารมหาวิทยาลัยทันทีหนึ่งครั้งใหญ่ และท้ายสุด ในวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๔๘๒ ก็เปลี่ยนชื่อเป็น "มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์" และหุ้นส่วนทางการเมืองที่มหาวิทยาลัยมีอยู่ ก็ถูกคณะรัฐประหารบังคับโอนไปให้เป็นของเอกชน คือ สมาชิกของคณะรัฐประหารนั่นเอง ส่วนทางด้านการเงิน

เรือได้ถูกรัฐประหารบีบคั้นหนักยิ่งขึ้นนานาประการ จนทหารเรือต้องต่อต้านขึ้นในวันที่ ๒๙ มิถุนายน ๒๔๗๔ ที่รู้จักกันว่า "กบฏแมนฮัตตัน" ทหารเรือแพ้อีก ครั้งนี้คณะรัฐประหารเสถียรอำนาจต่อไป ไทยส่งกำลังเข้ายึดมหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษาทั้งหมด ไล่นักศึกษาออกจากบริเวณมหาวิทยาลัยให้ไปเรียนที่อื่น แล้วเสนอขอซื้อในราคา ๕ ล้านบาท เพื่อ "ตั้งหน่วยทหาร" และเพราะ "ที่นี่เป็นเดิมเป็นของทหาร" นักศึกษาธรรมศาสตร์รวมพลังกันต่อต้านอย่างถวายชีวิต จนในที่สุดรัฐบาลของพล ป. พิบูลสงครามก็ต้องคืนให้เมื่อ ๑๑ ตุลาคม ๒๔๗๔ และต่อมา คณะรัฐประหารผู้มัวเมาด้วยอำนาจก็จัดการกวาดล้างสมาชิกเสรีไทยต่อไป *นายพร มลิทอง* สมาชิกสภาฯ จังหวัดสมุทรสาคร *นายเตียง ศิริขันธ์* สมาชิกสภาจังหวัดสกลนคร อดีตหัวหน้าเสรีไทย *นายขาญ บุนนาค* อดีตหัวหน้าเสรีไทยผู้หนึ่ง *ร.ท. อุทิศ นายแสงขันทร์* อดีตเสรีไทย ทั้งหมดนี้ได้เดินทางสู่ไปจากโลกนี้โดยยังหาร่องรอยไม่ได้เลย ยุคนี้ชาวบ้านเรียกว่า "ยุคอัศวินผยอง" ยุคแห่งความกลัว

ตามที่ข้าพเจ้ากล่าวข้างต้นเที่ยงมานั้น พอจะเป็นเนื้อหาให้มองเห็นได้ว่า ขบวนการ ๒๖ กุมภาพันธ์มีสาเหตุมาจากอะไร สิ้นสุดอย่างไรและเหตุการณ์กวาดล้างกันต่อมามีประการใด

ตอนที่ ๓
ชีวิตในเมืองจีน

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้พำนักอยู่ในกรุงปักกิ่งประเทศจีนในฐานะเป็น "แขกของรัฐบาล" โดยรัฐบาลจีนได้จัดหาที่อยู่อาศัยให้ทุกประการ บ้านที่พัก เป็นบ้านเดี่ยวชั้นเดียวหลังเหมา คนไทยร่วมอาศัยอยู่ด้วยหลายคน เช่น ร.ต. วิโรจน์ ชัยสิทธิเวช, นายสงวน ตุลารักษ์ อดีตสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรไทยประจำกรุงปักกิ่ง ร.ต.ต. สมจิตร สุวรรณวัฒนา, นายเฉลียว ปทุมรส, ร.ต.อ. สงัด ชลออยู่ พันตรี พิจิตร ฤกษ์ชู และเด็กชายวิโรจน์ ชัยสิทธิเวช (ปัจจุบันเป็นนายแพทย์) และเด็กชายวิโรจน์ เมื่อครั้งที่ ๓ ของครอบครัว ข้าพเจ้าคงจำได้ว่า การลี้ภัยครั้งแรกคือ ในประเทศไทยเมื่อครั้งที่สองเมื่อรัฐบาลธำรงนาวาสวัสดิ์ถูกรัฐประหารเมื่อ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ และครั้งที่สามคือครั้งนี้ เมื่อขบวนการ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒ ต้องประสบความพ่ายแพ้

เนื่องจากคุณหมอได้ตรวจพบโรคร้ายในอุจจาระ ซึ่งเป็นโรคอันตรายต่อสุขภาพพลานามัย และเป็นโรคที่ พ.ศ. ๒๔๙๒ นี้ยังหาวิธีรักษาไม่ได้ ดังนั้นอยู่ในกรุงปักกิ่งได้ ๗ วัน จึงได้ย้ายมาพำนักอยู่ในเมืองใต้ของประเทศจีน คือในมณฑลกวางตุ้ง โดยถือหนังสือคนต่างด้าวระบุชื่อเขาว่าเป็นคนสัญชาติไทยที่รัฐบาลจีนออกให้ พวกผีกระสือพรายกระซิบบางคนออกข่าวว่า "นายปรีดี พนมยงค์ เปลี่ยนไปถือสัญชาติจีน

แล้ว" ซึ่งไม่เป็นความจริงเลย ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ใช้เวลาในการศึกษาค้นคว้า ฟังข่าวคราวการเมืองเศรษฐกิจทางวิทยุจากประเทศต่าง ๆ อาทิจากประเทศไทย, ฝรั่งเศส, อังกฤษ, อเมริกา, ญี่ปุ่น ทำให้ได้ทราบความเคลื่อนไหวของโลกอยู่ตลอดเวลา และยังได้ศึกษาวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของจีนอีกด้วย นอกจากนั้นได้เดินทางท่องเที่ยวไปทางด้านตะวันตกของประเทศจีนตอนใต้เพื่อศึกษาค้นคว้าในเรื่องเผ่าชนชาวไทยให้กระจ่างชัดเรื่องนี้เป็น เรื่องแก้ไขคำว่าที่ว่า คนไทยเคยตั้งรกรากอยู่แถบภูเขาอัลไตโดยสิ้นเชิง ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้มอบงานค้นคว้าเรื่องนี้ให้ศาสตราจารย์ สุกิจ นิมมานเหมินทร์ ดำเนินการตามความเหมาะสมต่อไป

ชีวิตในเมืองจีนนี้เป็นชีวิตที่แสดงถึงคุณค่าแห่งความเป็นคนไทย ความรักชาติบ้านเมืองไทยของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ยิ่งกว่าชีวิตตัวเอง *เฉลียว อัมพุนันท์* จากข้าพเจ้าที่นครสิงคโปร์ ในปี ๒๔๙๒ แล้วจากเมืองจีนมาพบกับข้าพเจ้าที่กรุงเทพฯ ในมีนาคม ๒๕๐๑ ได้ยืนยันด้วยลายลักษณ์อักษรต่อข้าพเจ้าถึงข้อความข้อนี้ นั่นคือภายหลังที่พำนักอยู่ได้ไม่นาน ไม่ถึงปี ทางจีนพร้อมที่จะสนับสนุนทุกประการให้ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เปิดสงครามกลางเมืองไทย เพื่อก้าวไปสู่อำนาจในแผ่นดิน โดยอาศัย "แนวร่วม" (คอมมูนิสต์จีน--ไทย) ถ้า ดร. ปรีดี พนมยงค์ จะยอมรับเงื่อนไขของจีน

ต่อไปนี้เป็นข้อความใจบันทึกของเฉลียว ฯ ที่มอบให้ข้าพเจ้าไว้:

เงื่อนไขของจีน คือ

"๑. *ให้ชาวจีน หรือคนจีนในเมืองไทยได้รับสิทธิเป็นชนชาติส่วนน้อย (Minority) เพื่อมีสิทธิ ปกครองตนเอง คือจะจัดตั้งรัฐบาลของจีนหรือคนจีนในเมืองไทยขึ้น*

๒. *อย่าบังคับเรียนหนังสือไทยในโรงเรียนจีน ให้เรียนการจะเรียนแต่หนังสือจีนอย่างเดียว*

๓. *ใช้หนังสือจีนเป็นภาษาราชการ ไทยให้แปลกฎหมายคำสั่งต่าง ๆ ของทางการเป็นภาษาจีนกลับไปใช้ภาษาไทย เช่น ป้ายถนนหนทาง และสอนให้ไปให้มีภาษาจีนกลางทั่วประเทศ*

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ปฏิเสธเงื่อนไขทั้ง ๓ ประการนั้นโดยสิ้นเชิง โดยให้ความเห็นว่า

๑. ชาวจีนนั้นเป็นคนต่างด้าว จะถือสิทธิเป็นชนส่วนน้อยไม่ได้ ด้วยเหตุนี้จึงไม่มีสิทธิจะปกครองตนเองหรือจะจัดตั้งรัฐบาลของตนเอง เพราะชาวจีนไม่มีดินแดนอยู่ในประเทศไทย ผิดกับชนชาติไทยในแคว้นสิบสองปันนาซึ่งเป็นชนชาติส่วนน้อยในสาธารณรัฐประชาชนจีน เพราะชนชาติไทยนั้นมีดินแดนเป็นของตนเองมาช้านานแล้ว จึงมีสิทธิเป็นชนส่วนน้อยปกครองตนเองได้ในฐานะเป็นรัฐแห่งประชาชนจีน

ฝ่ายจีนยอมรับว่า จีนเป็นคนต่างด้าวไม่มีสิทธิเช่นนั้นจริง แต่ก็กระเถิบเข้ามาอีกก้าวหนึ่งว่า ถ้าเช่นนั้นก็ขอให้ชาวจีนเป็นคน

ต่างด้าวไป แต่ขอสิทธิให้ "ลูกจีน" เป็นชนชาติส่วนน้อยในประเทศไทย ดร.ปรีดี พนมยงค์ โต้ไปว่า "ลูกจีน" ในเมืองไทยนั้นมีกฎหมายรับรองให้เป็นผู้มีสัญชาติไทยอยู่แล้ว เพราะไทยถือหลักดินแดน ผู้ใดเกิดในเมืองไทยย่อมได้สัญชาติไทย คือได้รับสิทธิเป็นชนชาติส่วนใหญ่อยู่แล้ว เหตุไฉนจะกลับไปถือสิทธิชนชาติส่วนน้อยเล่า ในข้อนี้จึงไม่ตกลงกัน

๒. ในเรื่องขออย่าบังคับให้เรียนภาษาไทยในโรงเรียนจีน โดยจะเรียนแต่ภาษาจีนอย่างเดียวนั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ โต้ว่าไม่มีโรงเรียนจีนในเมืองไทยแต่มีโรงเรียนไทยที่สอนภาษาจีน ที่พากันเรียกว่าเป็นโรงเรียนจีนนั้นเรียกกันไปเอง การที่จะเลิกไม่บังคับให้เด็ก ๆ เรียนภาษาไทยนั้นทำไม่ได้ เพราะเมืองไทยมีกฎหมายบังคับเด็กให้เรียนภาษาไทยในชั้นประถมศึกษา แต่ก็เป็นการบังคับเพียง ๔ ปี ขึ้นมัธยมก็ไม่บังคับ เป็นการบังคับโดยถ้วนหน้าต่อเด็กที่เกิดในประเทศไทยถือว่าบังคับต่อผู้มีสัญชาติไทย เพราะเด็กเกิดในเมืองไทยไม่รู้หนังสือไทยก็จะไม่ถูกเรื่อง เพราะต้องอยู่ในสังคมไทย การเรียนหนังสือจีนก็จะต้องถือว่าเป็นการศึกษาภาษาต่างด้าว เช่นเดียวกับภาษาอังกฤษและฝรั่งเศส การไม่บังคับให้เรียนหนังสือไทยจะให้เรียนแต่ภาษาจีนอย่างเดียวนั้นเป็นการอบรมเด็กเหล่านั้นให้กลายเป็นชนชาติจีน ดร.ปรีดี ฯ จึงไม่เห็นด้วย ฉะนั้นในเรื่องนี้จึงไม่ตกลงกัน

๓. ในเรื่องขอให้ใช้ภาษาจีนเป็นภาษาทางราชการเพิ่มขึ้นอีก โดยให้แปลกฎหมายเป็นภาษาจีนเป็นทางการและอื่น ๆ อีกนั้น ดร. ปรีดี ฯ ให้ความเห็นว่า ขอให้ทางสมาคมจีนแปลกันเองอย่าถึงกับให้ราชการไทยแปลให้ ถ้าขืนทำเช่นนั้นก็จะต้องแปลกฎหมายเป็นภาษาอังกฤษและฝรั่งเศส ตลอดจนภาษาอื่น ๆ อีกด้วย จะเป็นการเพิ่มภาระให้ทางรัฐบาลไทยอีก ทั้งเมื่อยอมรับว่าชาวจีนเป็นแขกต่างด้าวแล้ว ภาษาจีนก็เป็นภาษาของคนต่างด้าว ย่อมไม่สามารถรับเงื่อนไขข้อนี้ได้"

เฉียบ สรุปไว้ตอนท้ายว่า "สรุปแล้ว นายปรีดี พนมยงค์ ไม่ยอมตามเงื่อนไขซึ่งจะทำให้ "แนวร่วม" คือชาวจีนในประเทศไทยพอใจ"

"เมื่อสถานการณ์เป็นเช่นนี้ นายปรีดี ฯ จึงไม่ได้รับความช่วยเหลือจากจีนในเรื่องอาวุธ ซึ่งนายปรีดี ฯ ก็ได้ให้ทัศนะแก่ข้าพเจ้าว่า เราจะเอาสิทธิทางการเมืองเช่นนี้มาขายได้อย่างไร ถ้าเรายอมเขาก็เท่ากับเราขายชาติ ไม่รักบ้านรักเมืองย่อมไม่ได้ ปรารภว่าให้จอมพล ป. ครองเมืองต่อไปยังดีกว่าจะเข้าไปใหญ่โตในเมืองไทยโดยเสียสิทธิตามเงื่อนไขเพื่อบัดสังก์นั้น ทำไม่ได้ และจะยอมตายอยู่ในต่างประเทศ

"เมื่อนายปรีดี ฯ ไม่ตกลง คณะจีนก็ได้หายหน้าไปประมาณ ๗ วัน บอกว่าได้ย้ายไปรับตำแหน่งอื่น แต่ก่อนจะไปได้มีการเลี้ยงอำลา

ภาษาอังกฤษพิมพ์ในปักกิ่ง ดูเหมือนชื่อ "ไชน่า นิวรีวิว" มาให้ดู ในนั้นมีข่าวว่าพรรคหลาวตั้งของโฮจิมินห์ได้ประกาศให้สิทธิชาวจีนในญวนเท่าเทียมชาวญวนทางการเมืองทุกประการ คือมีสิทธิเป็นผู้แทนราษฎร รัฐมนตรีหรือนายกรัฐมนตรีก็ได้ นักเจรจานั้นมาถามนายปรีดี ฯ เป็นเชิงว่าญวนให้แล้ว ไทยจะว่าอย่างไร ? นายปรีดี ฯ ตอบว่า สำหรับไทยทำอย่างนี้ไม่ได้ ถ้าจะเอาสิทธิให้เท่าเทียมกันก็ขอให้ทำการโอนชาติ เป็นไปตาม พ.ร.บ. แปลงชาติ จึงจะมีสิทธิดังนั้นได้ ฉัดมาไม่นานญวนก็ตีเดียนเบียนฟูครั้งที่ ๒ แตกนายปรีดี ฯ ให้ทัศนะว่าคงจะได้อาวุธหนักไป เพราะประกาศให้สิทธิชาวจีนในญวนแล้ว และบอกกับข้าพเจ้าว่า ถ้าจะช่วยเหลือเราโดยมีข้อแลกเปลี่ยนดังนี้เราไม่ต้องการ จะยอมตายอยู่เมืองจีน

"เป็นระยะ ๔ ปีเต็มที่ไม่มีนักเจรจาความเมืองฝ่ายจีนมาติดต่อกับนายปรีดี ฯ คณะของเราก็อยู่กันเฉย ๆ แต่ทางการยังจ่ายงบประมาณในการครองชีพให้อยู่ แต่รู้สึกว่างบประมาณนั้นน้อยลงกว่าเดิม นายปรีดี ฯ พูดตลกกับข้าพเจ้าว่า "เลี้ยงเป็ดเลี้ยงไก่ไว้กินไข่ แต่ไก่ฝูงนั้นไม่รู้จักไข่ จึงต้องอยู่ในสภาพเช่นนี้" พร้อมกันเราก็ไม่ได้รับจดหมายหรือหนังสือพิมพ์ไทยเลย เป็นอันว่าถูกตัดขาดจากโลกภายนอกสิ้นเชิง ทำการเช่า พี.โอ.บ๊อกซ์ ๓๘ ที่ไปรษณีย์กลางปักกิ่งไว้ก็ปรากฏว่าไม่มีจดหมายจากโลกภายนอกเลย ข้าพเจ้าเคยแกล้งส่งจดหมายถึงตัวเองก็ปรากฏว่า ๓ วันจึงได้รับ ตามธรรมดาวันเดียวก็ได้รับ เจ้าหน้าที่ฝ่ายจีนก็ให้ทราบว่าข้าพเจ้าเขียนจดหมายมีเพราะเขาต้องเอาไปตรวจก่อน"

"เป็นอันว่าความตึงเครียดต่อทางการก็เริ่มมีขึ้นตามลำดับ นายปรีดี พนมยงค์ ก็ด่าทางจีนว่าเป็นคอมมูนิสต์เก๊ คอมมูนิสต์จริงจะไม่ทำอย่างนั้น การทำอย่างนี้เป็นชาตินิยมรุนแรงพร้อมกับนายปรีดีก็ค้นคว้าตำราคอมมูนิสต์ว่า ประเทศคอมมูนิสต์ต่าง ๆ ในโลกนี้ตลอดจนลัทธิเขามีวิธีปฏิบัติการอย่างใดในประเด็นที่เกี่ยวกับเงื่อนไขนี้ ก็ค้นไม่พบว่าเป็นวิธีการของคอมมูนิสต์ ยิ่งนายปรีดี ฯ ว่าทางจีนเข้าเท่าใดก็รู้สึกว่าคณะของเราก็ถูกบังคับลง ๆ จนข้าพเจ้าเองรู้สึกว่าได้กลายเป็นนักโทษไปเสียแล้ว ประตูบ้านก็ถูกใส่กุญแจด้านในมีทหารเฝ้า ๖ คน ระยะแรกก็เชื่อว่ามารักษาความปลอดภัยจริง ตอนหลังก็มีความรู้สึกว่ามาคอยควบคุมไป เราจะออกนอกบ้านไปไหนก็ไปด้วย ความวุ่นวายก็เกิดขึ้นแก่คณะของเรา"

"ในที่สุด คนในบ้านก็ลงความเห็นกันว่า นายปรีดีจะดำเนินงานทางการเมืองผิดไปเสียแล้ว จะต้องถูกตายอยู่อย่างนี้จนกว่าจะตาย บางคนก็แนะว่าให้ยอมเขาไปก่อนแล้วไปปิดทีหลัง นายปรีดี ฯ ไม่ยอม ว่าวิธีการเช่นนั้นเขาดูถูกเขาไม่เอา ในที่สุด ศิษย์ของนายปรีดี ฯ ก็สิ้นหวัง ว่าเดิมพันของนายปรีดี ฯ นั้นไม่เป็นทางไปสู่ชัยชนะจึงทิ้งท่านเสีย โดยลงความเห็นว่าพวกศักดินาในเมืองไทยก็ไม่ชอบหน้าพวกจอมพล ป. ก็ไม่ชอบหน้า พรรคพวกที่มีอยู่ก็ค่อย ๆ แตกสลายไป

หมด ส่วนเจ็นแล่ก็ไม่สนับสนุน จึงพากันเห็นว่า ปรีดี ฯ เห็นไม่มีทางออกแล้ว พวกในบ้านก็ตีตัวออกห่าง แม้แต่เข้าก็ด่าว่านายปรีดี ฯ ต่าง ๆ นานา จนกระทั่งเกิดการแตกแยกเป็นปฏิปักษ์ต่อกัน

ข้าพเจ้าคงยืนอยู่ข้างปรีดี ฯ ตลอดมาไม่ได้มีความเห็นเหมือนคนอื่น ๆ"

"เมื่อย่างเข้าปีที่ ๕ ท่านผู้หญิง พูนศุข พนมยงค์ พร้อมด้วยบุตรี ๒ ได้เดินทางผ่านยุโรป มอสโคว์ โดยสารรถไฟสายแทรนไซบีเรียผ่านแมนจูเรียเข้าประเทศจีน ดร.ปรีดี พนมยงค์ ได้ไปรับที่ชายแดนจีน แล้วนำมาพักอยู่ ณ บ้านเดียวกัน หลังจากท่านผู้หญิง พูนศุข มาถึงประเทศจีนแล้ว ทางฝ่ายจีนก็ส่งเจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่มาเยี่ยม และในโอกาสนั้นก็พูดถึงเรื่องการเมืองที่เคยต่อรองกันมาก่อนว่า ขอยกเลิกเงื่อนไขทั้งหมด บัดนี้คนจีนไม่ต้องการเช่นนั้น และคนไทยก็ไม่ต้องการให้เป็นเช่นนั้น ก็ไม่มีอะไรกันแล้ว และอนุญาตให้ติดต่อทางเมืองไทยได้"

"นายปรีดี พนมยงค์ แจ้งว่า เมื่อได้พบผู้เจรจาความเมืองครั้งนี้ก็ได้ต่อว่า เรื่องจีนเข้าไปก่อตั้งพรรคคอมมูนิสต์ไทยในประเทศไทยว่าเป็นการแซกแซงการเมืองระหว่างประเทศ เป็นการไม่ถูกต้อง หากชนชาติใดเลื่อมใสลัทธินี้ ก็จะต้องเป็นการกระทำของชนชาตินั้นเอง ไม่ใช่เรื่องจะเข้าไปแซกแซงในประเทศอื่น และที่อ้างว่าเป็นลัทธิสากลนิยมนั้นไม่ถูกต้อง"

"ฝ่ายจีนยอมรับผิดว่า พรรคคอมมูนิสต์ไทยนี้ได้เกิดขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ครั้งแรกมีทั้งไทยและจีนปนกันอยู่ และบอกว่า เวลานี้ได้แยกออกจากกันแล้วเป็นอิสระจากกัน"

"แต่ข้าพเจ้า และนายปรีดี ฯ ยังไม่เชื่อว่า พรรคคอมมูนิสต์ไทยนี้จะเป็นพรรคการเมืองโดยอิสระอย่างแท้จริง แต่เชื่อว่าจะต้องได้รับอิทธิพลไม่ทางตรงก็ทางอ้อม ในทางปฏิบัติงานในประเทศไทย หากพรรคนี้ได้รับอิทธิพลจากคนเหล่านี้ก็ต้องมีนโยบายจีนซึ่งต้องการชาตินิยมรุนแรง พรรคนี้ก็อาจจะออกมาให้เสมือนว่าของแท้ร่วมระหว่างชาวจีนในเมืองไทยอย่างไม่มีปัญหา ข้าพเจ้าได้ทดลองหยั่งความรู้สึกของสมาชิกพรรคคอมมูนิสต์ไทยบางคนที่รู้สึกว่าเอนเอียงไปในทางประเทศของจีน เหตุฉะนี้ข้าพเจ้าและนายปรีดี ฯ จึงไม่เชื่อว่าพรรคคอมมูนิสต์ไทยจะรักษาผลประโยชน์ของประเทศชาติไว้ได้ในส่วนที่เกี่ยวกับจีน"

"ข้าพเจ้าได้ปรึกษากับนายปรีดี พนมยงค์ว่า การเมืองระหว่างประเทศในอนาคตนี้จะเป็นปัญหาสำคัญยิ่งกว่า เพราะมีการต่อสู้กันอยู่ระหว่างค่ายเสรีประชาธิปไตยกับค่ายคอมมูนิสต์ ซึ่งในประเทศไทยของเราก็ถูกคนต่างด้าวมาก่อตั้งพรรคคอมมูนิสต์ไว้ และหันจูงทฤษฎีการเมืองผิด ๆ นำไปสู่ผลประโยชน์ของคนต่างด้าว จึงจำเป็นต้องหาทางป้องกันไว้ ประกอบกับทั้งปรากฏว่า พรรคคอมมูนิสต์ไทยเฉลยความรู้ในทัศนลัทธิสากลนิยมไว้อย่างไขว้เขว เช่นว่า

คอมมูนิสต์นั้นคือชนชั้นกรรมาชีพเป็นหลักรวมกันทั่วโลก โดยไม่ถือชาติและประเทศ เมืองหลวงของอาเซียอยู่ที่ปักกิ่ง เมืองหลวงของโลกอยู่ที่มอสโคว์ สมาชิกพรรคเป็นเชาวคอมมูนิสม์แล้วย้ายโอนกันได้ในระหว่างประเทศ คนต่างด้าวเข้ามาก่อตั้งพรรคคอมมูนิสต์ในเมืองไทยก็เป็นการถูกต้อง คนต่างด้าวเป็นสมาชิกพรรคก็ถูกต้อง ฯลฯ ดังนี้เป็นต้น ล้วนผิดทั้งนั้น จำเป็นที่จะต้องให้พี่น้องชาวไทยได้เข้าใจว่า แม้ลัทธิคอมมูนิสต์เองก็มิได้บัญญัติไว้เช่นนั้น หากแต่เป็นพวกชาตินิยมต่างหากที่ต้องการกลืนชาติอื่นแล้วแอบอ้างเอาลัทธิสากลนิยมขึ้นบังหน้า แต่ไส้ในเป็นชาตินิยม นายปรีดี ฯ จึงเขียนหนังสือขึ้นเล่มหนึ่งให้ชื่อว่า **"การพิเคราะห์และพิเคราะห์ตนเอง เรื่องลัทธิชาตินิยมและสากลนิยม"** ได้โต้ความเห็นของพวกชาตินิยมจีนอย่างเผ็ดร้อน ในหนังสือเล่มนี้จะมองเห็นได้อย่างชัดเจนว่า นายปรีดี ฯ นั้น ได้รักษาผลประโยชน์ของประเทศชาติไทยไว้เป็นอย่างดี และไม่ใช่บุคคลขายชาติ "และปรีดี ฯ ไม่ใช่คอมมูนิสต์หรือเป็นสมาชิกพรรคคอมมูนิสต์เลย"

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้พบกับมุขบุรุษของจีน อาทิ ประธานเหมาเจอตุง นายกรัฐมนตรีจูเอนไล ลิวเฉาชี และอื่น ๆ หลายครั้ง แต่เป็นระยะเวลาสั้นๆ ต่อมาเมื่อโฮจิมินห์แห่งเวียตนามเหนือถึงแก่กรรม รัฐบาลเวียตนามเหนือก็ได้เชิญ ดร. ปรีดี พนมยงค์ไปในงานศพที่นครฮานอย ต่อมาได้พบกับเสด็จเจ้าสุวรรณภูมา นายกรัฐมนตรี

ลาวซึ่งเป็นนักเรียนในกรุงปารีสรุ่นเดียวกัน เมื่อแต่งไปเยือนจีนในปี พ.ศ. ๒๔๙๙

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ไม่เป็นคอมมูนิสต์ ไม่ว่าในกรณีใดๆ และไม่ได้ร่วมมือกับพรรคคอมมูนิสต์ ไม่เกี่ยวข้องกับขบวนการไทยปลดแอกที่ออกข่าววิทยุโจมตีรัฐบาลไทย และไม่เกี่ยวข้องกับองค์การคอมมูนิสต์สากล ถึงกับปฏิเสธคำขอร้องของพรรคคอมมูนิสต์จีน เชิญให้ไปร่วมการประชุมระหว่างประเทศที่กรุงมอสโคว์

ชีวิตในเมืองจีนเป็นชีวิตที่ทรงคุณค่าอย่างใหญ่หลวง โดยเฉพาะในด้านอุดมการณ์ทางการเมือง ที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ และพรรคคอมมูนิสต์จีนเดินกันคนละทาง แต่ถึงกระนั้น ก็ยังได้รับความยอมรับนับถือจากฝ่ายจีนเป็นอย่างดี

ตอนที่ ๔
คำเสนอเรื่องขุดคอคอดกระ

ควรทำความเข้าใจกันก่อนสักเล็กน้อยว่า คอคอดกระนั้นอยู่ตรงไหนของประเทศไทย

"คอคอดกระตั้งอยู่ระหว่างอำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร ทางฝั่งอ่าวไทย กับอำเภอกระบุรี จังหวัดระนอง ทางฝั่งมหาสมุทรอินเดีย เป็นส่วนแคบที่สุดของ (แหลมมลายู) ประเทศไทย ในสมัยโบราณเคยเป็นย่านกลางสำหรับเดินข้ามจากตะวันตกมาตะวันออก"

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยมีพระราชดำริที่จะให้ขุดคลองที่คอคอดกระนี้เชื่อมต่ออ่าวไทยกับมหาสมุทรอินเดีย เพื่อเรือพาณิชย์จะผ่านจากตะวันตกมาสู่ตะวันออกได้โดยไม่อ้อมไปทางปลายแหลมที่สิงคโปร์ แต่พระราชดำรินี้ต้องระงับไปเพราะไทยเกรงอิทธิพลของมหาอำนาจล่าเมืองขึ้น

ครั้นมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ รวมทั้งสงครามอาเซียบูรพาสิ้นสุดลง อังกฤษซึ่งเป็นฝ่ายชนะสงครามก็บีบบังคับให้ไทยต้องลงนามในสัญญาสมบูรณ์แบบ "ข้อ ๗ รัฐบาลไทยรับว่าจะไม่ตัดคลองข้ามอาณาเขตไทยเชื่อมมหาสมุทรอินเดียกับอ่าวไทยโดยรัฐบาลแห่งราชอาณาจักร (รัฐบาลอังกฤษ) มิได้เห็นพ้องด้วยก่อน" ต่อมาเป็นเวลาหลายปี ประเทศไทยจึงปลดเปลื้องพันธะอันนี้ให้หมดพ้นไปได้

วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๐๐ เป็นวันที่พุทธศาสนาดำรงมาได้ครบ ๒๕๐๐ ปี ได้มีการเฉลิมฉลองกันเป็นการใหญ่เรียกว่า งานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ

ในโอกาสนี้รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ออกกฎหมายลบล้างมลทินแก่บุคคลที่เคยต้องโทษทางการเมือง ปลดปล่อยเป็นอิสระ เป็นการระงับเวรด้วยการไม่จองเวร

ต่อมาในวันที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๐๐ พรรคประชาธิปัตย์นำโดยนายควง อภัยวงศ์ ได้ขอเปิดอภิปราย ไม่ไว้วางใจรัฐบาลในเรื่องความสงบเรียบร้อยและการหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ การคลัง การต่างประเทศ การศึกษา การครองชีพของประชาชน การเศรษฐกิจ การป้องกันและปราบปรามคอรัปชั่นและการรักษาวินัย เป็นเวลา ๒ วัน สภาฯ ได้ลงมติให้ผ่านระเบียบวาระนั้นไป แก้วประวัติศาสตร์ก็ซ้ำรอยอีก กล่าวคือในวันที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๐๐ คณะทหารบก อันมีจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้บัญชาการทหารบกเป็นหัวหน้า ได้ยึดอำนาจปกครองประเทศตั้งตนเป็นผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร จอมพล ป. พิบูลสงครามหนีไปอยู่ในประเทศเขมรและต่อมาญี่ปุ่น และพลตำรวจเอก เผ่า ศรียานนท์ ถูกบังคับให้เดินทางไปอยู่ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ และทั้งสองก็จบชีวิตในต่างแดนนั้น "กฎแห่งกรรมไม่มีใครเปลี่ยนแปลงผันแปรได้"

จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้นำรัฐธรรมนูญปี ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม ๒๕๑๕ มาใช้ภายใต้เงื่อนไขบางประการ ยุบสภาผู้แทนราษฎรทั้งสมาชิกประเภท ๑ และประเภท ๒ แต่งตั้งสมาชิกประเภทที่ ๒ ขึ้นใหม่ เชิญนายพจน์ สารสิน เป็นนายกรัฐมนตรี [illegible]

ตั้งสมาชิกใหม่ ครั้นถึงวันที่ ๑ มกราคม ๒๕๐๑ ก็มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าให้ พลโท ถนอม กิตติขจร เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เป็นที่ทราบกันดีว่า จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ชักหุ่นนี้อยู่ข้างหลัง

เมื่อพลโท ถนอม กิตติขจร เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในวันเริ่มปีใหม่ ๒๕๐๑ นั้น รัฐบาลนี้ได้มีความดำริที่จะพัฒนาประเทศในทุกด้านตามแบบของผู้อ้างเหตุผลในการทำรัฐประหาร ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนเสนอข้อคิดเห็นต่อรัฐบาลในด้านต่าง ๆ เพื่อนำไปพิจารณาดำเนินการในการบริหารประเทศชาติให้พัฒนาถาวรสืบไป

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ผู้มีความดำริในเรื่องการขุดคอคอดกระเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจของชาติมาตั้งแต่ครั้งดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย จึงได้เสนอความคิดเห็นเรื่องนี้โดยผ่านสมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย ดังต่อไปนี้

กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๑

เรียน นายกสมาคมหนังสือพิมพ์ ประเทศไทย

ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ได้ทราบข่าวจากวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ถึงความดำริห์ของรัฐบาลไทยปัจจุบันที่จะขุดคลองคอคอดกระ ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมที่ชาติไทยจะได้จากคลองนี้ ก็คงมีผู้คิดกันมากแล้ว ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวซ้ำ ข้าพเจ้าขอเน้นเฉพาะความเป็นเอกราชทางเศรษฐกิจ

ของชาติ คือถ้าการขุดคลองนี้ดำเนินไปโดยอิสระตามกำลังของชาติไทยเราเอง และป้องกันมิให้อยู่ใต้อิทธิพลของต่างชาติได้ ก็จะเป็นวิถีทางอีกอย่างหนึ่งที่ช่วยให้ชาติไทยได้มีความเป็นเอกราชในทางเศรษฐกิจยิ่งขึ้น

โดยที่นายกรัฐมนตรีปัจจุบัน ได้เคยแถลงไว้ว่ายินดีรับฟังความเห็นของคนไทยทั่วไป ข้าพเจ้าจึงคิดว่าการศึกษาค้นคว้าและความคิดอันเกี่ยวกับการสร้างคลองนี้ที่ข้าพเจ้าเคยมีอยู่บ้างเล็กน้อย อาจจะเป็นประโยชน์แก่มวลราษฎรไทยและรัฐบาลไทยบ้างก็เป็นได้ ดังนั้นข้าพเจ้าจึงเขียนจดหมายมายังท่าน เพื่อขอให้ท่านนำส่งต่อไปยังรัฐบาล และก่อนนำส่งขอให้ท่านคัดถ้อยอัตสำเนาจดหมายฉบับนี้แจกไปยังหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ เพื่อราษฎร และรัฐบาลรับไว้ประกอบการพิจารณาในการที่จะสร้างคลองนี้ ให้สำเร็จตามมุ่งหมายดังกล่าวข้างต้น

๑. เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ ขณะที่เรือเล็กซึ่งข้าพเจ้าโดยสารไปยังประเทศฝรั่งเศสได้แล่นผ่านคลองสุเอซนั้น ข้าพเจ้าได้ถามอาจารย์เลอแบลท์ (ชาวฝรั่งเศสที่เคยเป็นที่ปรึกษากฎหมายและอาจารย์โรงเรียนกฎหมายและรัฐยุติธรรม) ซึ่งเดินทางไปด้วยถึงเรื่องราวของคลองสุเอซ เมื่อยังจำได้เล่าให้พึงพอสมควรแล้ว ข้าพเจ้าก็ได้ระลึกถึงเรื่องที่เคยได้ยินมาตั้งแต่ยังเป็นนักเรียนมัธยมอยู่ว่ารัฐบาลไทยสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้ดำริห์ที่จะขุดคลองที่คอคอดกระ แต่มีอุปสรรคเนื่องจากปัญหาการเมืองระหว่างประเทศ ข้าพเจ้าจึงได้ถามอาจารย์ผู้นั้นว่า ถ้าประเทศไทยจะริเริ่มความคิดจะขุดคลองคอคอดกระขึ้นมาอีก ต่างประเทศจะว่าอย่างไร อาจารย์ผู้นั้นตอบว่า สำหรับฝรั่งเศสไม่มีปัญหา คือถ้าขุดได้ก็เป็นการดี เพราะจะทำให้การคมนาคมระหว่างฝรั่งเศสกับอินโดจีนทางทะเลสั้นเข้าอีก อาจารย์ได้เล่าให้ข้าพเจ้าฟังถึงการที่ชาวต่างประเทศเสนอโครงการต่อรัชกาลที่ ๕ เพื่อขอขุดคลองที่กล่าวนี้ ท่านแนะว่า ถ้าข้าพเจ้าสนใจที่จะทำประโยชน์ให้ประเทศของข้าพเจ้าแล้ว เมื่อข้าพเจ้าอยู่ในฝรั่งเศส ก็ควรค้นคว้าศึกษาถึงเรื่องคลองนั้น และเทียบเคียงดูกับเรื่องคลองสุเอซ คลองปานามา

พลองคีล ของเยอรมัน คลองโครินธ์ของกรีก

ต่อมาเพื่อนของข้าพเจ้าจำนวนหนึ่งกับข้าพเจ้าได้คิดทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศไทย ตั้งแต่เรายังอยู่ด้วยกันในประเทศฝรั่งเศส ข้าพเจ้าได้เสนอหลักการอันเป็นรากฐานสำคัญที่เป็นจุดหมายของข้าพเจ้าในการเปลี่ยนแปลงนั้น คือจุดประสงค์อันยิ่งใหญ่อยู่ที่ความปรารถนาให้ชาติไทยมีความเป็นเอกราชสมบูรณ์ ซึ่งรวมทั้งเอกราชในทางเศรษฐกิจด้วย (ผู้อ่านเค้าโครงการเศรษฐกิจของข้าพเจ้าคงเห็นความปรารถนาของข้าพเจ้าในเรื่องที่กล่าวแล้ว) มิตรสหายดังกล่าวแล้วได้ตกลงมอบให้ข้าพเจ้าพิจารณาปัญหาแก้เศรษฐกิจของชาติ ข้าพเจ้าจึงได้พิจารณาตามสติปัญญาอันน้อยของข้าพเจ้า และโดยเฉพาะการขุดคลองที่คอคอดกระนั้น ข้าพเจ้าได้ศึกษาค้นคว้าเรื่องการขุดคลองที่คอคอดต่าง ๆ ตามที่อาจารย์เสเดแกร์เคยแนะนำไว้

ผลแห่งการศึกษาค้นคว้าของข้าพเจ้าในสมัยนั้น ทำให้ข้าพเจ้าเห็นว่าในแง่การช่างนั้นการขุดคลองที่คอคอดต่าง ๆ ซึ่งแม้ภูมิประเทศจะเป็นภูเขาก็สามารถทำได้ เช่นคลองปานามาเป็นต้น แต่ปัญหาอยู่ที่แรงงาน, ทุน, การเมืองระหว่างประเทศ

ในเรื่องแรงงานนั้น ปรากฏว่าการขุดคลองสุเอซ* ต้องใช้วิธีเกณฑ์แรงงานอาหรับซึ่งต้องล้มตายกันมาก ส่วนการขุดคลองปานามานั้น แม้จะใช้วิธีจ้างคนงาน แต่คนงานก็ต้องล้มตายเพราะไข้มาลาเรียมาก การขุดคลองคีล

*คลองสุเอซ (Suez Canal) ยาว ๑๐๑ ไมล์ เชื่อมทะเลเมดิเตอร์เรเนียนกับทะเลแดง อยู่ในประเทศอียิปต์ เปิดให้เรือผ่านได้ เมื่อ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๔๑๒

คลองปานามา (Panama Canal) ยาว ๕๑.๒ ไมล์ เชื่อมมหาสมุทรปาซิฟิค กับมหาสมุทรแอตแลนติค ที่คอคอดปานามา อยู่ในเขตคลองปานามา (Canal Zone) เดิมอยู่ในอธิปไตยของประเทศปานามา เปิดให้เรือผ่านได้เมื่อ ๑๕ สิงหาคม ๒๔๕๗

คลองคีล (Kiel Canal) ยาว ๕๑ ไมล์ เชื่อมทะเลเหนือกับทะเลบอลติคอยู่ในเขต ชเลสวิก-โฮลสไตน์ ประเทศเยอรมนี ที่เมืองคีล เปิดให้เรือผ่านได้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑

คลองคอรินธ์ (Corinth Canal) ยาวประมาณ ๔ ไมล์ อยู่ที่คอคอดคอรินธ์ เชื่อมอ่าวคอรินธอสกับอ่าวซาโรนิค หรือระหว่างแผ่นดินใหญ่กรีซกับเกาะเปโลปอนนิสอส เปิดให้เรือผ่านได้เมื่อ ๕ พฤศจิกายน ๒๔๓๖

และคลองโครินธ์ไม่มีปัญหาดังกล่าวนี้ ข้าพเจ้าจึงคิดว่าถ้าจะขุดคลองกระแล้ว ก็ต้องใช้วิธีจ้างคนงานและเครื่องมือทุ่นแรงที่ทันสมัยกว่าแต่ก่อน และต้องระวังเรื่องโรคภัยไข้เจ็บของคนงาน ซึ่งรัฐบาลมีทางแก้ไขได้

ในเรื่องเงินทุนนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าการขุดคลองที่สำคัญและยาวโดยใช้จ่ายเงินของประเทศนั้น ๆ เอง จึงไม่มีปัญหาล้มละลายที่ต่างประเทศจะแทรกแซงในธุรกิจอันเป็นไปตามอธิปไตยของชาตินั้น แต่สำหรับคลองสุเอซนั้นก็รู้กันอยู่ทั่วไปแล้วว่าต้องใช้ทุนของหลายประเทศ อันทำให้โดยปริยายเสียอธิปไตยในเขตคลองนั้นไป ส่วนการขุดคลองปานามานั้น เดิมฝรั่งเศสได้ว่าสัมปทานจากประเทศโคลัมเบีย ซึ่งเป็นเจ้าของเขตที่ปานามา แต่การขุดไปไม่สำเร็จ การงานต้องหยุดชะงักและมีการชำระบัญชีบริษัทนั้น ต่อมา ส.ร.อ. ได้ทำการเจรจากับโคลัมเบียเพื่อขอสัมปทาน รัฐบาลโคลัมเบียสมัยนั้นได้ประวิงการสัตยาบันตกลงกับ ส.ร.อ. เพื่อเกี่ยงที่จะได้ประโยชน์ยิ่งขึ้น ในค.ศ. ๑๙๑๓ ได้เกิดมีขบวนการแบ่งแยกดินแดนโคลัมเบีย โดยแยกเขตปานามาออกเป็นอีกประเทศหนึ่งต่างหากจากโคลัมเบียรัฐบาลโคลัมเบียได้ส่งกองทหารไปเพื่อจะปราบขบวนการนี้ แต่ได้ถูกต้านโดยนาวิกโยธินของอเมริกาแห่งเรือลาดตระเวณ ส.ร.อ. ชื่อ "แนชวิลล์" ซึ่งตามนัยของสนธิสัญญาที่มีไว้แต่ปางก่อนว่า ส.ร.อ. มีสิทธิคุ้มครอง ที่จะให้มีเขตคลองปานามานั้นเป็นแดนเปิด การสู้รบระหว่างกองทหารของรัฐบาลโคลัมเบียกับขบวนแยกราชของปานามาจึงสงบลง ต่อมาอีกไม่กี่วันรัฐบาล ส.ร.อ. ก็รับรองประเทศปานามาที่ตั้งขึ้นใหม่นั้น และประเทศปานามาก็ทำสนธิสัญญายกเขตต์คลองปานามาให้อยู่ในความอารักขาของ ส.ร.อ. ฉนั้นปัญหาเรื่องทุนก็เกี่ยวกับการเมืองระหว่างประเทศอย่างใกล้ชิด และอาจเป็นเหตุให้มีการแบ่งแยกดินแดนตั้งเป็นประเทศใหม่เช่นประเทศปานามาเป็นต้น

ในส่วนที่เกี่ยวกับปัญหาการเมืองระหว่างประเทศโดยทั่วไปนั้น ก็เป็นที่เห็นประจักษ์อยู่แล้วสำหรับคลองสุเอซและคลองปานามา ส่วนคลองคีลกับคลองโครินธ์ ไม่มีปัญหาการเมืองระหว่างประเทศ สำหรับการขุดคลองคอคอดกระในสมัยที่ข้าพเจ้าศึกษาอยู่นั้น เห็นว่ามีปัญหามิได้อยู่แต่เพียงที่เราจะต้อง

ระมัดระวังระบบอาณานิคมอังกฤษอย่างเดียวเท่านั้น คือ ต้องระลึกถึงตัวอย่างของคลองอื่น ๆ ที่จะมีผลในทางการเมืองตามมาอีกด้วย ถ้าหากเราไม่ระมัดระวังให้ดีและถ้าคิดหาทุนโดยการกู้เงินจากต่างประเทศแทนที่จะเอาทุนของเราเองแล้วจะทำให้มีภาระหลายอย่างติดตามมา

๒. ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๘ ขณะที่ข้าพเจ้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยนั้น กรมโยธาเทศบาลสมัยนั้น (ที่ได้ตั้งขึ้นโดยรวมกรมทางกับกรมนครทรเข้าเป็นกรมเดียวกันมีหน้าที่ในการทางทั่วราชอาณาจักรและการคมนาคมส่วนท้องถิ่น) ได้จัดร่างโครงการทางทั่วราชอาณาจักรตามคำสั่งของข้าพเจ้า เสร็จแล้วได้เสนอร่างโครงการนั้นมายังข้าพเจ้าเพื่อพิจารณา เมื่อข้าพเจ้าพิจารณาถึงการสร้างทางจากชุมพรผ่านกระบี่เพื่อไปยังระนองและพังงาแล้ว ข้าพเจ้าก็ได้หวนระลึกถึงการขุดคลองที่คอคอดกระว่าสมควรที่จะได้ฟื้นขึ้นมาอีก แทนที่จะสร้างทางอย่างเดียวซึ่งจะเป็นวิถีทางอย่างหนึ่งในการช่วยให้ชาติไทยมีความเป็นเอกราชทางเศรษฐกิจสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ตามอุดมการณ์ของคณะราษฎร แต่ปัญหาการขุดคลองคอคอดกระนี้ เกินขอบเขตต์ของกระทรวงมหาดไทยโดยเฉพาะ ข้าพเจ้าจึงได้นำเรื่องไปเสนอเจ้าคุณพหล ฯ นายกรัฐมนตรี เจ้าคุณพหล ฯ ตอบว่า ถ้าขุดได้ก็เป็นการดีเพราะท่านเองเคยผ่านคลองสุเอซมาเหมือนกัน และเคยอยู่ในประเทศเยอรมันที่มีคลองคีลเชื่อมทะเลเหนือกับบอลติกที่คอคอดใกล้กับประเทศเดนมาร์ก จึงอยากให้เรามีคลองที่คอคอดกระบ้าง ท่านถามว่าเราจะเอาเงินมาจากไหนกับต้องระวังต่างประเทศ ข้าพเจ้าเรียนต่อท่านเจ้าคุณ ฯ ว่าข้าพเจ้าก็มีความวิตกอยู่อย่างท่าน แต่ก่อนอื่นทีเดียว เราจะขุดคลองนั้นต่อเมื่อเรามีทุนของเราเอง เพราะถ้าขืนใช้วิธีกู้ยืมจากต่างประเทศแล้วก็จะทำให้เราต้องผูกพันธ์กับเจ้าหนี้ ทั้งทางนิตินัยและพฤตินัย ข้าพเจ้าจะปรึกษาหลวงเดชาติวงศ์ (ม.ล. กรี เดชาติวงศ์) เพื่อนร่วมก่อการวันที่ ๒๔ มิถุนายน ย้ายจากกรมรถไฟมาเป็นนายช่างในกรมโยธาเทศบาล ซึ่งเป็นผู้ร่างโครงการทางทั่วราชอาณาจักร ว่าการขุดคลองคอคอดกระจะสิ้นค่าใช้จ่ายสักเท่าใด แล้วจะพิจารณาว่ากระทรวงการคลังจะมีเงินให้หรือไม่ ข้าพเจ้าเรียนท่านเจ้าคุณ ฯ ต่อไปว่าปัญหาต่างประเทศนั้นนอกจากการป้องกันโดยไม่กู้เงินเขามาขุดคลองแล้ว เราจะต้องระวังไม่เพียงแต่อังกฤษเท่านั้น แต่ต่างชาติที่เป็นมหาอำนาจทั้งหมด เราต้องเอาเยี่ยงคลองคีลของเยอรมันและคลองโครินธ์ของกรีก ซึ่งอยู่ภายใต้อธิปไตยของชาตินั้นเต็มขาดไม่ใช่วิธีการอย่างคลองสุเอซหรือคลองปานามา

ข้าพเจ้าเรียนท่านเจ้าคุณพหล ฯ ว่าประเทศอังกฤษย่อมถูกกระทบกระเทือนโดยเฉพาะ ถ้าเราขึ้นแข่งกับเขา ว่าแม้สิงคโปร์จะขาดรายได้เนื่องจากการผ่านสินค้าของไทยก็ตาม แต่อินเดียกับพม่าของอังกฤษย่อมได้ประโยชน์จากคลองนี้ด้วย แม้พ่อค้าที่ลอนดอนเองก็ได้ประโยชน์เพราะบีหนึ่ง ๆ บริเตนซื้อสินค้าหนัก ๆ เช่นไม้สักและข้าวจากประเทศไทยเป็นจำนวนมากเมื่อค่าขนส่งถูกลงพ่อค้าอังกฤษเองก็ได้ประโยชน์คุ้ม หรือเกินกว่าที่ทางสิงคโปร์ การที่เราจะขุดคลองคอคอดกระตามอธิปไตยของเราได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับปัญหาแห่งการรักษาอธิปไตยและความเป็นเอกราชทั้งมวลของชาติ ข้าพเจ้าเห็นว่าวิธีการที่สำคัญก็คือ เราต้องรักษาดุลยภาพแห่งอำนาจไว้ให้ได้โดยไม่ลำเอียงข่างตาเต็งหนักไปทางชาติใดชาติหนึ่ง ข้าพเจ้าเห็นว่ารัฐบาลที่ท่านเจ้าคุณ ฯ เป็นหัวหน้าอยู่นั้น ก็ได้รักษาดุลยภาพแห่งอำนาจไว้เป็นอย่างดี และถ้าเราช่วยกันประคองรักษาต่อไปเราจะรักษาความเป็นเอกราชของชาติไว้ได้ ท่านเจ้าคุณ ฯ ตอบว่า "จริง" แล้วท่านเสริมต่อไปว่าถ้าเราลงเสียดุลยภาพแห่งอำนาจแล้วดุลยภาพอื่น ๆ ก็เสียตามไปด้วยบ้านเมืองก็จะพังทะลาย

ข้าพเจ้าเรียนท่านเจ้าคุณ ฯ อีกว่า สิ่งที่ข้าพเจ้าเป็นห่วงอยู่ ก็คือการเจรจาแก้ไขสัญญาที่ไม่เสมอภาค เวลานั้นยังไม่ได้แก้สนธิสัญญากับต่างประเทศ คือถ้าลงมือขุดคลองก่อนแล้วก็จะทำให้การเจรจาแก้ไขสัญญาเช่นนี้เป็นอันยุติลักได้ เราต้องจัดการแก้ไขสัญญาให้เรามีเอกราชสมบูรณ์ก่อน

เจ้าคุณพหล ฯ เห็นด้วยในหลักการตามที่ข้าพเจ้าเสนอ แล้วท่านสั่งให้ข้าพเจ้ากลับไปพิจารณากับหลวงเดชา ฯ เรื่องการช่างและให้ข้าพเจ้าคิดหาเงินทุนต่อไป

๓. ข้าพเจ้าได้เชิญหลวงเดชาติวงศ์มาปรึกษาทะประมาณการกันอย่างเคร่า ๆ ว่าถ้าเราจะขุดคลองที่คอคอดกระยาวประมาณ ๕๐ กิโลเมตร ขนาดกว้างและลึกอย่างคลองสุเอซรวมทั้งการแต่งร่องน้ำจากปากคลองไปสู่ทะเลลึก

ก็คงใช้เงินในขณะนั้นประมาณ ๑๐ ล้านบาท นอกจากนั้นเราจำเป็นต้องสร้างเขื่อนและท่าเทียบเรือ โรงคลังสินค้า เขื่อนกั้นคลื่นในทะเล ถนนและทางรถไฟริมฝั่งคลอง สะพานรถไฟและสะพานต่างๆ ข้ามคลอง โรงไฟฟ้า การโทรเลข โทรศัพท์, กระโจมไฟ, อาคาร, และอุปกรณ์อื่นๆ อันเกี่ยวแก่ความจำเป็นและความสะดวกแก่การเดินเรือผ่านคลองนี้ จึงได้กะกันไว้อย่างเคร่าๆ ว่า คงจะใช้เงินอีก ๘ ล้านบาท รวมทั้งสิ้นประมาณ ๑๘ ล้านบาท

เราได้คิดกันอีกแผนหนึ่ง ถึงการขุดคลองที่กว้างและลึกน้อยกว่าคลองสุเอซเช่นขนาดคลองโครินธ์ของกรีก เพื่อให้เรือเพียงขนาดที่เข้าปากน้ำเจ้าพระยาได้ผ่านเท่านั้น อันจะเป็นการกระทบกระเทือนอังกฤษไม่มากนัก ในกรณีนี้เราอาจลดค่าใช้จ่ายสำหรับงานดินลงไปได้ประมาณ ๖ ล้านบาท แต่เราก็ต้องสร้างเขื่อน, สะพานข้ามคลอง และการสร้างอื่นๆ เช่นเดียวกับการขุดคลองขนาดคลองสุเอซนั่นเอง เราได้คิดต่อไปถ้าเราจะขุดเพียงขนาดกว้างลึกเท่าคลองโครินธ์แล้ว มีแผนการขยายให้เท่าคลองสุเอซในอนาคต แต่เราเห็นว่าการขยายคลองต่อไปนั้นจะต้องสิ้นค่าใช้จ่ายเกือบเท่าสร้างคลองใหม่เช่น สะพานข้ามคลองเป็นต้น ฉะนั้นจึงคิดว่าไหนๆ จะขุดคลองกันตรงนี้แล้วก็ขุดกันเต็มอัตราทีเดียวเอาขนาดคลองสุเอซนั่นแหละ

หลวงเดชาฯ ถามข้าพเจ้าว่า จะเอาเงินมาจากไหน? ข้าพเจ้าตอบว่าเงินคงคลังกับเงินสำรองใช้หนี้เงินกู้มีอยู่ที่กระทรวงการคลัง ซึ่งเก็บไว้เฉยๆ นั้น สมควรขอเอามาใช้จ่ายในการลงทุนของประเทศชาติได้ประมาณ ๓๕ ล้านบาท ส่วนหนึ่งก็เอามาสร้างทาง อีกส่วนหนึ่งก็เอามาสร้างคลองคอดกระ แต่กระทรวงการคลังหวงเงินนั้น ข้าพเจ้าเห็นจะต้องอาสาไปเจรจาขอลดดอกเบี้ยเงินกู้ เพื่อรัฐบาลจะได้อนุญาตให้ใช้เงินคงคลังและเงินสำรองใช้หนี้ได้สะดวก

หลวงเดชาฯ ได้ถามถึงปัญหาระหว่างประเทศ ข้าพเจ้าได้ตอบตามที่ได้เรียนเจ้าคุณพหลฯ ดังกล่าวแล้ว

ข้อสังเกต ตามที่วิทยุกระจายเสียงแจ้งว่า รัฐบาลไทยปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๐๑) คิดจะขุดคลองนี้จากบริเวณใต้บางสะพานไปยังปากน้ำจันนั้น ทำให้

ข้าพเจ้าฉงนว่า เหตุใดจึงจะขุดคลองยาวประมาณกว่า ๑๐๐ กิโลเมตร ซึ่งเกินกว่าแนวที่นายช่างได้กะกรุย เมื่อครั้งรัชกาลที่ ๕ กว่าหนึ่งเท่า แต่ได้ทราบว่ารัฐบาลหวังจะได้ทองคำและแร่อื่นๆ จากการขุดคลองนี้จึงทำให้ข้าพเจ้าระลึกว่าการขุดคลอง กับการทำเหมืองแร่นั้นต่างกัน แม้ข้าพเจ้าจะเห็นด้วยตาเปล่าว่างานทั้งสองมีการขุดดินด้วยกัน การสร้างคลองนั้นต้องการให้คลองตรงและสั้นที่สุด ส่วนการทำเหมืองแร่ มีการขุดดินในที่จำกัด และคดเคี้ยวไปมาตามสายแร่ และบางทีสายแร่ก็อยู่ลึกบางทีก็อยู่ลึกไม่สม่ำเสมอ เครื่องขุดสำหรับเหมืองแร่ก็มีลักษณะต่างกับเครื่องขุดสำหรับคลอง ยิ่งเป็นเครื่องขุดดินทำเหมืองทองคำแล้วก็มีลักษณะพิเศษออกไปอีก เพราะแร่ทองคำที่มีอยู่ในดินในทรายนั้นเป็นชิ้นเล็กๆ มาก นานๆ จึงจะพบเป็นเม็ดเท่าเมล็ดถั่วเขียว ซึ่งถือว่าเป็นมหัศจรรย์ไม่ใช่เป็นเรื่องธรรมดา นอกจากนั้นเครื่องมือสำหรับเหมืองทองคำ ต้องมีเครื่องแยกโลหะที่สามารถจะรังเอาน้ำหนักที่ซึ่งเบากว่าขุดที่อาจมีบางคนไม่ซื่อแล้วยักยอกเอาไปคนหนึ่งๆ เพียงวันละไม่กี่กรัม ทำให้นายเหมือง หรือรัฐบาลขาดทุน ข้าพเจ้าได้ระลึกต่อไปอีกว่าการที่อำเภอบางสะพานนี้เป็นแหล่งที่มีแร่ทองคำขึ้นมาติดต่อกันเป็นเวลาหลายศตวรรษแล้ว ในสมัยที่ยังเป็นเวาชะนีนั้นทองคำแท่งที่มีอยู่ในกรุงนั้นก็ได้มาจากแหล่งนี้ส่วนหนึ่ง ครั้นในสมัยโบราณท่านจึงยกบริเวณนี้ขึ้นเป็นเมือง (คือที่เรียกว่าจังหวัดในปัจจุบัน) มีชื่อว่า "เมืองท่าแห่งทองคำ" ซึ่งหมายถึงจังหวัดที่เป็นแหล่งท่าแห่งทองคำเนื้อดี ซึ่งเรียกกันว่าทองเนื้อท่าหรือทองเนื้อพุกุลในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ แหล่งทองคำที่กล่าวนี้ก็ยังทำกันต่อมา และได้ยกบริเวณนี้ให้เป็นเมืองท่าแห่งทองคำเนื้อดีนพคุณอยู่ จนกระทั่งยุบเมืองเป็นอำเภอ แล้วต่อมาเปลี่ยนเรียกชื่ออำเภอที่ตั้งที่ว่าการอำเภอเมืองท่าแห่งทองคำเนื้อดีนพคุณ จึงกลายมาเป็นอำเภอบางสะพานในปลายรัชกาลที่ ๕ ได้มีบริษัทต่างประเทศขอสัมปทานทำเหมืองแร่ทองคำในบริเวณนั้น ตามปกติข้าพเจ้าจะมอบหมายให้พระราชทานสัมปทานนั้น ข้าพเจ้าคิด

ว่าพระองค์ทรงพิจารณาว่า ทองคำที่เหลืออยู่จากการขุดค้นตั้งแต่สมัยโบราณเป็นต้นมาเหลือน้อยมาก ถ้าบริษัทต่างด้าวอยากจะลงทุนก็อาจเป็นประโยชน์แก่ราษฎรไทยที่จะได้ค่าจ้างจากการเป็นลูกจ้างบริษัท ในที่สุดบริษัทนั้นทำไปไม่สำเร็จแล้วต้องล้มละลาย ข้าพเจ้าคิดว่าเทคนิคในการทำเหมืองทองปัจจุบันอาจจะเหมือนไม่ดีกว่าเมื่อครั้งบริษัทนั้นทำก็เป็นได้ ฉะนั้นจึงไม่ประสงค์คัดค้านการที่รัฐบาลจะทำเหมืองแร่ทองคำ ณ ที่นั้นเอง แต่ขอให้สำรวจให้ดีว่าจะยังมีทองคำเหลืออยู่พอที่จะลงทุนทำได้กำไรหรือไม่ แต่อย่างไรก็ตามการทำเหมืองแร่เป็นอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก การขุดคลองจึงไม่สมควรที่จะเอาการขุดคลองไปขึ้นต่อการทำเหมืองแร่ที่อาจเป็นการเสี่ยง การขุดคลองอาจทำให้เห็นเช่นแร่บางชนิดก็ได้ แต่ก็ไม่มากมายถึงกับจะโกยขึ้นได้ง่าย ๆ ยิ่งเป็นแร่ทองคำแล้วไม่ใช่ของหาได้ง่าย ๆ มิฉะนั้นทองคำก็หมดคุณค่าหรืออาจมีราคาถูกกว่าดีบุก การที่ทองคำเป็นสิ่งหายากนั้นเป็นเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้ทองคำมีราคาแพง

อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าเห็นสมควรในหลักการที่ดำริว่าวิสาหกิจใด ๆ จะต้องดำเนินถึงวัตถุพลอยได้ด้วย จึงคิดว่านอกจากคลองจะหาแร่ทองคำแล้ว รัฐบาลอาจทำอย่างอื่นอีกก็เป็นได้ ในขณะที่เราดำริที่จะขุดคลองสมัยเจ้าคุณพหลฯ เป็นนายกรัฐมนตรี เราได้ดำริหาสิ่งพลอยได้จากสภาพที่เห็นกันได้อย่างประจักษ์ ซึ่งข้าพเจ้าจะได้นำมาเล่าสู่กันฟังต่อไปนี้

การสร้างคลองนี้เราก็จะต้องมีประกาศหวงห้ามที่ดิน ในบริเวณคลองประมาณ ๒ แสนไร่ และโดยเฉพาะที่ดินในบริเวณนั้นเป็นที่ดินอุดมสมบูรณ์แต่ยังเป็นที่รกร้างว่างเปล่ามิได้มีผู้ใดทำประโยชน์ เมื่อขุดคลองขึ้นแล้วที่ดินสองฝั่งคลองต้องเจริญแน่ ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงบอกหลวงเดชาฯ ว่าจะให้รัฐบาลลงทุนอีก ๓ ล้าน เพื่อจัดการปรุงแต่งที่ ๒ แสนไร่นั้นให้เป็นสวน คือที่ดินบริเวณแห่งใดเหมาะแก่สวนผลไม้ก็ทำเป็นสวนผลไม้ได้ เช่นบริเวณ[illegible]ก็มีเนื้อดินเป็นดินที่อุดมสมบูรณ์สำหรับสวนผลไม้ นอกจากนั้นก็ปลูก[illegible] [illegible]ก็ทำต้นไม้ได้และไม้ยืนต้นอื่น ๆ [illegible] [illegible] [illegible] จะกำไร [illegible] และถ้าเป็นสวนผลไม้ก็มีราคามากขึ้นอีก ที่สวนสองแสนไร่ก็คง

เป็นเงินมิใช่น้อย [illegible]
ได้กำไรคืนทุนที่จะขุดคลองเราเห็น[illegible]
โดยได้เผาต้นไม้แล้วใช้ไฟเผาเพราะ[illegible]
ดินสองฝั่งคลองอย่างประณีต [illegible]
เขื่อนได้ก็ต้องประคองให้เข้มแข็ง ได้[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
ขุดคลอง[illegible]
สมบูรณ์เป็น[illegible]
กรเหล่านี้[illegible]
สำเร็จแล้ว ก็จะได้มีที่ดิน[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
ประเทศ[illegible]
ซึ่งเป็น[illegible]
ดินจะได้ตรวจสอบพิจารณาให้ถี่ถ้วน [illegible]
ที่ดินจากกรรมกร หรือคนยากจนที่รักษาแล้ว [illegible]
ซึ่งกรรมกร และคนยากจนรับซื้อไปนั้นจะซื้อขายหรือโอนด้วยวิธีอื่น ๆ ไม่ได้ นอกจากโอนทางมรดกเท่านั้น

ข้าพเจ้าได้เสนอเรื่อง[illegible]
เดินทางไปเจรจา[illegible]
[illegible]ได้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ และได้แก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค ซึ่งเป็นอุปสรรค[illegible]
แล้วย้ายไปรับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง [illegible]
ต่าง ๆ จนกระทั่งสัญญาสมบูรณ์แบบตามที่ราษฎรไทยรู้อยู่แล้ว

๔. บัดนี้สัญญาไม่เสมอภาคและสัญญาสมบูรณ์แบบก็หมดไปแล้ว ตามนิตินัยประเทศไทยมีความเป็นเอกราช สิ่งที่ข้าพเจ้าเป็นห่วงอีกคือเอกราชตามพฤตินัย เพราะปัญหาที่จะต้องคิดให้รอบคอบ มิใช่อยู่แต่เพียงว่าเราเห็นว่าเป็นเอกราชตามนิตินัยแล้วก็จะทำตามพลการ

ข้าพเจ้าสนับสนุนรัฐบาลให้ขุดคอคอดกระสำเร็จไปตามอุดมการณ์ที่ข้าพเจ้าพรรณนามาแต่ต้นก็เพราะมีความหวังว่า รัฐบาลจะรักษาและป้องกันเอกราชของชาติตามพฤตินัยได้ และใช้ทุนของชาติไทยเราเองดังที่ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไปนี้

ประการที่ ๑ การรักษาและป้องกันเอกราชทางพฤตินัย ข้าพเจ้าคิดว่านักการเมืองปัจจุบันนี้ จำนวนมากเคยเป็นผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาเจ้าคุณพหลฯ มาโดยตรง คงจะระลึกถึงเจ้าคุณพหลฯ บ้างว่าในระหว่างที่ท่านดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอยู่นั้น ราษฎรได้รับความร่มเย็นเป็นสุข เอกราชและอธิปไตยของชาติเท่าที่มีอยู่ในขณะนั้นมิได้เสื่อมลงไป แต่ได้เพิ่มพูนยิ่งขึ้น ทั้งนี้ก็เพราะท่านเจ้าคุณได้นำราษฎรรักษาดุลยภาพแห่งอำนาจไว้เป็นอย่างดี การงานของประเทศชาติลุล่วงไปทุกส่วน

ภายหลังสงครามครั้งที่แล้ว หลายรัฐบาลไทยที่มีอยู่ก่อนรัฐประหาร พ.ศ. ๒๔๙๐ ก็ได้นำนโยบายอันสุขุมคัมภีรภาพของเจ้าคุณพหลฯ มาใช้ เพื่อรักษาความเป็นเอกราชตามนิตินัยและตามพฤตินัยของชาติ โดยรักษาดุลยภาพแห่งอำนาจของมหาประเทศไว้ได้ แม้ว่ารัฐบาลเหล่านั้นจะมีข้อบกพร่องบางอย่าง แต่ก็ไม่บกพร่องในเรื่องความเป็นเอกราชของชาติ ซึ่งสำคัญกว่าบุคคลและสิ่งใด ๆ ทั้งสิ้น

ราษฎรมากหลายในปัจจุบันนี้ได้เรียกร้อง โดยใช้ภาษาอย่างสามัญชนว่า "ความเป็นกลาง" ซึ่งทำให้บางท่านวินิจฉัยตามรูปการณ์ภายนอกของศัพท์เทคนิคแห่งกฎหมายระหว่างประเทศ และบางท่านก็คัดค้านความต่าง ๆ แต่ข้าพเจ้าคิดว่าการพิจารณาคำร้องของราษฎรสามัญทั่วไปนั้นจะต้องพิจารณาเจตนารมณ์ของราษฎร เพราะถ้าจะพิจารณาเถียงกันตามศัพท์เทคนิคแล้วข้าพเจ้าเองและเชื่อว่าอีกหลายท่านถ้าใช้เวลาว่างสำรวจศัพท์ที่เราใช้แล้วก็จะพบว่าเราท่านใช้ศัพท์ผิดเพี้ยนไปได้ จึงควรให้อภัยแก่ราษฎรสามัญโดยอย่าเข้มงวดในการใช้ศัพท์เทคนิคนัก

ข้าพเจ้าคิดว่า "ความเป็นกลาง" ที่ราษฎรสามัญเรียกร้องนั้นหมายถึงดุลยภาพแห่งอำนาจ ซึ่งเป็นนโยบายที่เจ้าคุณพหลฯ นำราษฎรมาสมัยหนึ่งในการรักษาเอกราชของชาติไว้ได้อย่างมั่นคงและกว้างขึ้น เพราะท่านไม่เอาชาติไปเป็นเครื่องพันธนาการเหนี่ยวรั้งอย่างใด สิ่งที่ท่านเอาเป็นเดิมพัน คือการรักชาติด้วยกาย, วาจา, ใจ ท่านเทิดทูลชาติไทยเหนือบุคคลใด ๆ ข้าพเจ้าจึงหวังว่าท่านที่เคยอยู่ใต้บังคับบัญชาโดยตรงของเจ้าคุณพหลฯ คงสามารถเจริญรอยตามได้ นโยบายของท่านเจ้าคุณพหลฯ ดังว่านี้ท่านนั้นเป็นเกราะที่แข็งแกร่งในการป้องกันอิทธิพลของต่างชาติที่จะแทรกเข้ามาในปัญหาการขุดคลองกระ และปัญหาอธิปไตยกับเอกราชของชาติไทย ข้าพเจ้าหวังว่าความหวังของท่านเจ้าคงไม่พลาด

ประการที่ ๒ ปัญหาทุน ข้าพเจ้าเห็นว่าการสร้างคลองที่คอคอดกระนั้นเป็นการลงทุนที่ดีอย่างหนึ่งสำหรับชาติไทยโดยชาติไทยเอง ฉะนั้นเป็นการสมควรที่รัฐบาลจะนำเอาทุนนอนที่มีอยู่โดยยังมิได้ใช้เป็นประโยชน์อย่างใด และไม่กระทบกระเทือนถึงเสถียรภาพของเงินตรามาลงทุนได้

ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วย ถ้ารัฐบาลจะคิดกู้เงินของชาติอื่นมาลงทุนในการนี้ เพราะจะทำให้เกิดภาระผูกพันธ์ทางพฤตินัยหลายอย่าง ซึ่งถึงเราจะได้ความเป็นเอกราชสมบูรณ์ยิ่งขึ้นในทางเศรษฐกิจ ก็จะกลับกลายเป็นเสียเอกราชทางพฤตินัยอย่างอื่น ๆ

ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วย ถ้ารัฐบาลจะเพิ่มภาษีอากรหรือเก็บเงินจากข้าราชการเพื่อการนี้และข้าพเจ้าไม่เห็นด้วยที่จะเอาทุนนอนของชาติมาใช้แก้ปัญหาเฉพาะหน้าในเรื่องที่ไม่ใช่การลงทุนเช่นการขุดคอคอดกระนี้

ข้าพเจ้าเห็นว่า รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และบางรัฐบาลต่อ ๆ มาจนถึงมีการรัฐประหาร พ.ศ. ๒๔๙๐ นั้น ได้สะสมทุนบางประเภทไว้ให้ชนรุ่นหลัง ซึ่งยังคงมีเหลืออยู่บ้างพอที่รัฐบาลนี้อาจนำเอามาลงทุนในการสร้างคลองคอคอดกระได้ และยังมีขุมทรัพย์อีกบางประเภทที่ข้าพเจ้าจะบอกให้ท่านไปสำรวจเอามาใช้ในการนี้ ทุนและขุมทรัพย์เหล่านี้

เป็นทองคำแท่งที่ชาติไทยมีอยู่แล้วไม่ต้องไปขุดค้นจากดินให้เสียเวลา ทองคำแท่งเหล่านี้บางประเภทก็เป็นทุนสำรองเงินตรา บางประเภทก็ไม่ใช่ทุนสำรองเงินตรา แม้ทองคำที่รัฐบาลเอาขึ้นบัญชีเป็นทุนสำรองเงินตรานั้น ก็ยังมีบางประเภทที่การได้มา การเสียไป การมีอยู่ มิได้ทำให้เงินตราปัจจุบันนี้ดีขึ้นหรือเสื่อมลง เช่นทองคำประเภทที่เราได้คืนจากพันธมิตรซึ่งยึดครองญี่ปุ่น และบัดนี้เราได้ฝากไว้ใน ส.ร.อ. นั้น เมื่อคราวญี่ปุ่นได้เอาทองคำส่วนหนึ่งแห่งธนาคารชาติของเขาคืนไว้ว่าเป็นของไทย เนื่องจากที่เขามาขอเบิกเงินเป็นเงินบาท ในระหว่างสงครามทองคำประเภทนั้น ก็มิได้ช่วยให้เงินบาทระหว่างสงครามมีค่าดีขึ้นอย่างไร เมื่อเสร็จสงครามแล้วพันธมิตรยึดทองคำประเภทนั้นไว้ ก็มิได้ทำให้เงินบาทของไทยเสื่อมค่าลงไปเพราะเหตุนั้น คือเสื่อมค่าเพราะเหตุอื่น ๆ ภายหลังเราได้ทองคำนั้นคืนมาก็มิได้ทำให้เงินบาทมีค่าดีขึ้นอย่างไร เพราะค่าของเงินบาทเสื่อมลงโดยเหตุอื่น ๆ

เพื่อความเข้าใจของสามัญชนผู้อ่านจดหมายนี้ ข้าพเจ้าขอชี้แจงอย่างง่าย ๆ ว่าระบบเงินตราของไทยเมื่อก่อนสงครามครั้งที่แล้วนั้นเป็นระบบการแลกเปลี่ยนอย่างเสรี คือ ผู้ใดมีธนบัตรเป็นจำนวนที่กฎหมายกำหนดไว้ เช่นสมมุติว่าตั้งแต่หนึ่งหมื่นบาทขึ้นไปก็มีสิทธิ์เอาธนบัตรนั้นมาขอแลกเงินตราต่างประเทศที่เป็นทุนสำรองได้ทันที โดยรัฐบาลปฏิเสธไม่ได้ ในสมัยนั้นรัฐบาลสยามได้มีทุนสำรองมั่นคงแท้ คือนอกจากเงินตราต่างประเทศแล้วยังมีทองคำอีกด้วยคือมีหลักทรัพย์อันมีค่า ๑๐๐ % ซึ่งไม่หวั่นเกรงแม้จะมีผู้เอาธนบัตรที่ออกใช้ทั้งหมดมาขอแลกทุนสำรอง แต่ในระหว่างสงครามที่แล้วเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันนี้ระบบเงินตราของไทยก็เหมือนกับอีกหลายประเทศในโลก คือใช้ระบบควบคุมกล่าวคือ ผู้ถือธนบัตรไทยไม่มีสิทธิที่จะขอแลกเงินตราต่างประเทศที่เป็นทุนสำรอง รัฐบาลยอมให้แลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศได้ตามที่รัฐบาลเห็นสมควร เพื่อไม่ต้องเอาทุนสำรองที่มีอยู่เดิมมาจ่ายเพื่อแลกเปลี่ยนรัฐบาลอาจทำได้ โดยรักษาดุลยภาพแห่งมูลค่าที่มีผู้เอาเงินบาทมาขอแลกเงินตราต่างประเทศที่รัฐบาลได้รับมา เช่นได้รับมาจากการขายสินค้าแก่ต่างประเทศเป็นต้น ถ้ารัฐบาลรักษาดุลยภาพเช่นนี้ไว้ไม่ได้ คือมีการแลก

เปลี่ยนเงินบาทเป็นเงินตราต่างประเทศเกินกว่ามูลค่าที่รัฐบาลได้รับแล้วก็จะต้องจำหน่ายทุนสำรอง และในที่สุดทุนสำรองก็หมด

ตามปกติชาติไทยเรานี้อยู่ในฐานะดีได้เปรียบในทางการค้า และเศรษฐกิจกับต่างประเทศอยู่แล้ว ถ้าเราดำเนินการให้เป็นไปตามธรรมดา โดยไม่ล่วงตาเต็งแห่งอำนาจให้หนักไปข้างใดอันเป็นการทำให้ดุลยภาพทางการเศรษฐกิจ และการค้าเสียไปแล้ว เราก็รักษาดุลยภาพในการแลกเปลี่ยนได้โดยไม่ต้องทำอะไรให้ยุ่งยาก ดังนั้นการรักษาดุลยภาพแห่งอำนาจไว้ได้นี้เป็นสิ่งสำคัญที่จะแก้ไขความหนักใจของรัฐบาลในดุลยภาพทางการค้าและทางงบประมาณ

เนื่องจากเราเสียดุลยภาพไปมากในระหว่างสงคราม จึงเป็นเหตุให้ค่าเงินบาทตกต่ำไปต่อมาจนภายหลังสงครามด้วย ซึ่งปรากฏว่าเงิน ๑๘ บาท จึงจะแลกดอลล่าร์ ส.ร.อ. ได้ ๑ เหรียญ แต่บางรัฐบาลที่มีอยู่ก่อนรัฐประหาร (พ.ศ. ๒๔๙๐) ได้ใช้วิธีรักษาดุลยภาพแห่งอำนาจและเศรษฐกิจ จึงทำให้ค่าของเงินบาทสูงขึ้น คือเงิน ๑๐ บาท แลกได้ ๑ ดอลล่าร์ ส.ร.อ. แต่บัดนี้ ราษฎรไทยต้องจ่ายถึง ๒๑-๒๒ กว่าบาท จึงจะแลกได้หนึ่งดอลล่าร์ ส.ร.อ.

โดยมีความหวังว่ารัฐบาลจะรักษาดุลยภาพต่าง ๆ ดังที่กล่าวแล้วไว้ได้ ข้าพเจ้าจึงได้เสนอต่อราษฎรและรัฐบาล ในการที่จะนำทองคำประเภทที่ชาติไทยมีอยู่มาลงทุนขุดคลองกระดังกล่าวไปข้างบนนี้

เพื่อความเข้าใจของสามัญชนว่า ชาติไทยมีทองคำอยู่ในเวลานี้อย่างไรบ้างนั้น ข้าพเจ้าจึงขอร้องเรียนเพิ่ม ๆ จะขอเล่าสู่กันฟัง เห็นจะยาวสักข้าพเจ้าเลื่อนไปบ้างก็ขอท่านผู้อ่านโปรดอภัยให้ด้วย

ก. ในสมัยก่อนที่ข้าพเจ้าเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังนั้น ทุนสำรองเงินตราของไทยเอาฝากไว้เป็นเงินปอนด์เปอร์เซ็นต์ [illegible] แทบทั้งสิ้น เมื่อข้าพเจ้าได้รับตำแหน่งที่กระทรวงการคลัง ได้พิจารณาเห็นว่าวิธีดังกล่าวนั้นเป็นการทำให้เงินตราและเศรษฐกิจของไทยต้องตกอยู่ภายใต้เงินอังกฤษอย่างสิ้นเชิง ยิ่งกว่านั้น ถ้าเงินอังกฤษเสื่อมราคาลงไปเงินไทยก็

ก็จะต้องเสื่อมราคาด้วย ข้าพเจ้าจึงได้สั่งให้ธนาคารตัวแทนรัฐบาลไทยในอังกฤษเอาเงินปอนด์ที่เป็นทุนสำรองเงินตราส่วนหนึ่งซื้อเป็นทองคำประมาณ ๑๕ ล้านกรัม แล้วนำมาเก็บไว้ที่ห้องนิรภัยของกระทรวงการคลัง ณ กรุงเทพ ฯ ต่อมาเงินปอนด์เสื่อมราคาลง โดยอังกฤษได้ลดค่าของเงินปอนด์ที่แลกเปลี่ยนกับเงินดอลล่าร์ ส.ร.อ. ประมาณปอนด์ละ ๒๐ เซ็นต์อเมริกันจึงทำให้ทองคำที่ข้าพเจ้านำมาเก็บไว้ ณ กรุงเทพ ฯ นั้นมีราคาสูงขึ้นในส่วนที่เกี่ยวกับเงินปอนด์อันทำให้ชาติไทยได้มีกำไรจำนวนมากและทำให้ค่าแห่งทุนสำรองเงินตราไทยสูงขึ้น นอกจากนี้ก่อนที่อังกฤษจะลดค่าเงินปอนด์ ข้าพเจ้าได้สดับตรับฟังถึงฐานะของเงินอังกฤษเห็นว่าอังกฤษจะต้องลดค่าในเร็ววันจึงได้สั่งโอนเงินปอนด์อีกส่วนหนึ่งไปเป็นเงินเหรียญอเมริกันเป็นการด่วนโทรเลขของข้าพเจ้าไปถึงลอนดอนประมาณ ๖ ชั่วโมงก่อนอังกฤษประกาศลดราคาเงิน จึงสามารถโอนเงินปอนด์บางส่วนไปเป็นเงินดอลล่าร์อเมริกันซึ่งชาติได้มีกำไรส่วนหนึ่ง

เมื่อรัฐบาลสมัยก่อนโน้นประกาศสงครามกับอังกฤษ อังกฤษจึงได้ยึดเงินของไทยที่ฝากไว้ในอังกฤษ แต่ทองคำที่เราเอามาเก็บไว้ในกรุงเทพ ฯ ก็ได้รอดพ้นจากการยึดของอังกฤษ และข้าพเจ้าคิดว่ายังอยู่เรียบร้อยที่ห้องนิรภัยของธนาคารชาติไทยจนถึงทุกวันนี้ ทองคำประเภทนี้ก็ยังไม่ควรที่รัฐบาลจะแตะต้องคือควรรักษาไว้เพื่อความจำเป็นอันสำคัญอย่างยิ่งยวดในกาลภายหน้า

ข. เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๑ เนื้อเงินมีราคาตกต่ำลงเรื่อย ๆ รัฐบาลไทยขณะนั้นมีเงินเหรียญบาทอยู่จำนวนหนึ่ง ซึ่งเมื่อคิดเป็นเนื้อเงินก็มีราคาประมาณบาทละ ๔๐ สตางค์ ราษฎรก็ไม่นิยมเหรียญบาท ๆ จึงค้างอยู่ที่กระทรวงคลังประมาณ ๔๐ กว่าล้านเหรียญ ข้าพเจ้าจึงได้สั่งเอาเหรียญเหล่านั้นไปขายแล้วซื้อทองคำได้ประมาณ ๙ ล้านกรัมเศษ เอาฝากไว้ที่ ส.ร.อ. ทองคำจำนวนนี้รัฐบาลก็ยังไม่ควรแตะต้องเช่นเดียวกับที่กล่าวในข้อ ก.

ค. เมื่อก่อนญี่ปุ่นโจมตีเพิร์ลฮาเบอร์นั้นญี่ปุ่นได้ถูกอังกฤษอเมริกันกักเงินตราต่างประเทศของญี่ปุ่นที่อยู่ในประเทศเหล่านั้น ญี่ปุ่นไม่มีเงินตราต่างประเทศที่จะมาแลกเป็นเงินบาทเพื่อซื้อข้าวสาร ญี่ปุ่นจึงได้มาเจรจากับรัฐบาลไทยในขณะนั้นเพื่อขอเอาเงินเยนมาแลกเป็นเงินบาท ข้าพเจ้าเห็นว่า

เงินเยนไม่มั่นคงจึงเกี่ยงญี่ปุ่นว่าถ้าญี่ปุ่นจะเอาเงินบาทก็ให้เอาทองคำมาแลก ญี่ปุ่นไม่พอใจแต่ในที่สุดญี่ปุ่นก็ยอม ตกลงว่าทองคำส่วนหนึ่งให้ขนเอามา กรุงเทพ ฯ อีกส่วนหนึ่งให้ฝากไว้ในธนาคารที่ญี่ปุ่น แต่ยังไม่ทันที่จะได้ขนทองดังกล่าวนั้นมา ก็พอดีเกิดสงครามการขนทองก็คงชงักไป และคงฝากไว้ที่ญี่ปุ่นข้าพเจ้าประมาณเค้า ๆ เห็นจะราว ๆ ๓ ล้านกรัม ทองคำยอดนี้เอามาลงทุนขุดคลองได้โดยไม่กระทบกระเทือนถึงเสถียรภาพของเงินตรา

ง. ในระหว่างสงครามญี่ปุ่นได้บังคับให้รัฐบาลไทยจ่ายเงินบาทแลกกับเงินเยนที่เรียกว่าบัญชีเงินเยนพิเศษจำนวนมากมาย อันนี้เป็นเรื่องสำคัญที่ทำให้เงินบาทต้องเสื่อมค่าลงอย่างมหาศาลและเรื่องนี้ก็ยังมีผลกระทบกระเทือนถึงทุกวันนี้ ในระหว่างที่ข้าพเจ้าเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ รัฐบาลในสมัยหลังเคยมาหารือถึงการที่ญี่ปุ่นขอเงินอีก ข้าพเจ้าก็แนะไปว่าให้เอาทองคำมาแลกญี่ปุ่นก็ยอมให้ทองคำบางส่วน และเอาเป็นบัญชีเงินเยนพิเศษบางส่วน ข้าพเจ้าหนักใจว่าถ้าเสร็จสงครามแล้วทองคำประเภทนี้ของไทยที่ฝากไว้ในญี่ปุ่นก็คงสูญเพราะญี่ปุ่นต้องเป็นฝ่ายแพ้แน่นอน และสัมพันธมิตรก็จะยึดทองคำนี้ โดยอาจอ้างตามนิตินัยว่าสืบเนื่องจากประเทศไทยได้ร่วมในสงครามรบกับญี่ปุ่น ข้าพเจ้าคิดดูเห็นว่าทางออกที่จะช่วยสัมพันธมิตรได้ก็คงมีบันทึกไว้ว่าเงินที่จ่ายให้ญี่ปุ่นในตอนที่รัฐบาลสมัยก่อนประกาศสงครามนั้นเจ้าหน้าที่จ่ายให้ไป เพราะญี่ปุ่นเอาไปซื้อข้าวให้ราษฎรในอินโดจีนและในมลายู ประกอบด้วยความจริงก็ปรากฏจากหนังสือของญี่ปุ่นที่แจ้งมาว่าจะส่งคนไปซื้อข้าวสารให้ราษฎรเหล่านั้นเพื่อมิให้ข้าพเจ้าก็ได้โทรเลขสั่งไปยังทองบัญชาการของสัมพันธมิตรที่แคนดี ส่งความว่าฝ่ายไทยต้องจ่ายเงินให้ญี่ปุ่นเพื่อซื้อข้าวสารเพื่อราษฎรของสัมพันธมิตรเอง เมื่อเสร็จสงครามแล้วสัมพันธมิตรผู้ยึดครองประเทศญี่ปุ่นก็ได้ยึดทองคำที่เราฝากไว้ในญี่ปุ่น รวมทั้งทองคำของเราชิ้นนี้ด้วย ต่อมาได้มีอเมริกันคนหนึ่งที่เคยทำงานอยู่ในกองทัพสัมพันธมิตรที่โคลัมโบ ได้เสนอต่อเอกอัครราชทูตไทยที่กรุงวอชิงตัน ว่าสามารถที่จะหาทางเจรจาให้รัฐบาลไทยได้ทองคำที่ฝากไว้ในญี่ปุ่นโดยเขาขอค่านายหน้าบ้าง ข้าพเจ้าทราบว่ารัฐบาลไทยที่มีอยู่ก่อนปฏิวัติประชาชนได้พิจารณาแล้วเห็นว่า ทองคำประเภทนี้ต่างกับประเภทที่กล่าวในข้อ ค. เพราะได้ไว้ในระหว่างสงคราม ถ้าชาติไทย

ได้ทองคำจำนวนนั้นมาโดยเสียค่านายหน้าเพียงเล็กน้อยก็สมควร นายหน้าคนนี้ได้เดินทางมาพบรัฐบาลที่กรุงเทพ ฯ แล้วขอโอกาสมาพบข้าพเจ้า เพื่อขอความเห็นว่าเหตุผลที่จะอ้างประกอบนั้นมีอะไรบ้าง นอกจากเหตุผลส่วนที่เขาคิดไว้ ข้าพเจ้าจึงได้ชี้แจงถึงเหตุผลว่า ทองคำของเรานั้นไม่ใช่แลกกับเงินที่ช่วยญี่ปุ่นในการรบ แต่เป็นเรื่องที่ญี่ปุ่นเอาเงินไปซื้อข้าวสารให้ราษฎรในมลายูและอินโดนีเซีย นายหน้าผู้นั้นพอใจมากที่ได้ข้ออ้างซึ่งข้าพเจ้าได้แนะให้เขาไปติดต่อรัฐบาลเพื่อขอดูหลักฐานที่กระทรวงการคลัง ต่อมาอีกไม่กี่วันก็เกิดรัฐประหาร ข้าพเจ้าไม่รู้แน่ชัดว่ารัฐบาลต่อมาได้ตกลงกับนายหน้าคนนั้นอย่างไรบ้าง ชาติไทยจึงได้ทองคำประเภทนี้คืนมาแล้วนำไปฝากไว้ยัง ส.ร.อ. (ข้าพเจ้าคิดว่านายหน้าคนนี้คงเอาเหตุที่เราอ้างเอาเงินบาทให้แก่ญี่ปุ่นเพื่อซื้อข้าวสารให้แก่ราษฎรสัมพันธมิตร เป็นเหตุสำคัญในการเจรจา)

ข้าพเจ้าคิดว่าทองคำประเภทนี้มีประมาณ ๓๐ ล้านเหรียญเศษ ถ้าขายยังตลาดเสรีที่มีราคาสูงกว่าราคาทางการของ ส.ร.อ. แล้วเราจะได้เงินตราต่างประเทศ ๓๐ ล้านเหรียญอเมริกา อันจะเป็นทุนสำหรับขุดคลองคอคอดกระได้

จ. ยังมีทองคำแท่งและเงินอยู่ที่สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งไม่เกี่ยวกับเงินสำรองเงินตราเลย ข้าพเจ้าได้สอบสวนแล้วได้ความว่า ทองคำแท่งและเงินแท่งเหล่านี้เป็นของเจ้าประเทศราชแห่งเมืองต่าง ๆ ในภาคเหนือ, ตะวันออกเฉียงเหนือ และรายต่าง ๆ ในบริเวณเจ็ดหัวเมืองภาคใต้ ที่ได้นำมาในนามของราษฎรแห่งหัวเมืองเหล่านั้น ทูลเกล้าถวายเพื่อเป็นราชบรรณาการแด่พระมหากษัตริย์ไทยตามระบบศักดินา ข้าพเจ้าจำไม่ได้ว่าเงินและทองเหล่านี้จะมีน้ำหนักสักเท่าใด เงินทองเหล่านี้เดิมเก็บไว้ ณ ห้องนิรภัยเก่าของกระทรวงการคลังมาหลายสมัยแล้ว เจ้าคุณพระประยูรวงศ์ (เจ้าคุณเจอมยาวดาแพ) ได้กรุณาเล่าให้ฟังว่าในสมัยที่ท่านเป็นสนมเอกแต่ผู้เดียวของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ท่านได้เห็นทองแท่งและเงินแท่งชนิดนี้มาก ท่านเล่าว่าเวลานั้นท่านเป็นเด็กไม่รู้จะเอาทองแท่งไปทำอะไร ท่านจึงเอาทองคำบางแท่งมาใช้เป็นที่ทับขายมุ้งเพื่อกันไม่ให้มุ้งปลิว ทั้งนี้ก็แสดงว่าทองคำและเงินแท่งชนิดนี้มีอยู่มาก ข้าพเจ้าคิดว่าราษฎรในภาคพายัพ และอิสานคงจะมีความยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้ทราบข่าว

ว่าทองคำแท่งและเงินแท่ง ซึ่งเจ้าประเทศราชในสมัยก่อนได้นำมาถวายเป็นราชบรรณาการ ในนามของพี่น้องเหล่านั้น [illegible] เอาไปทำประโยชน์อย่างอื่น ถ้าหากรัฐบาลจะได้นำ [illegible] พระราชทานตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการจัดทรัพย์สิน [illegible] เพื่อนำเอาทองคำแท่ง และเงินเหล่านี้เปลี่ยนแปลง [illegible] คลองที่จะขุดใหม่ ก็จะได้เป็นคุณประโยชน์แก่ชาติไทย [illegible] นำมาซึ่งความปลื้มปีติของราษฎรในภาคต่าง ๆ ที่ได้มีส่วนในการนี้ด้วย

๕. ข้าพเจ้าขอชี้แจงว่า ในการที่เอาทองคำส่วนหนึ่งไม่กระทบกระเทือนถึงเสถียรภาพของเงินตรามาเป็นทุนในการขุดคลองกระนี้ นอกจากชาติไทยจะได้รับประโยชน์โดยตรงดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ก็ยังจะมีประโยชน์ทางอ้อมอีกมากหลาย รวมทั้งจะเป็นการทำให้มีเงินหมุนเวียนมากขึ้น ซึ่งจะช่วยให้การค้าและการเศรษฐกิจที่ฝืดอยู่ในขณะนี้ได้กระเตื้องขึ้นอีก การนี้จะเป็นประโยชน์แก่คนไทยทุกวรรณะ เจ้าสมบัติ หรือผู้มีทุนน้อย หรือวรรณะไร้สมบัติ แม้ว่าชาวยุโรป ชาวอเมริกัน ชาวอาเซียทุกชาติทุกภาษาที่มาทำการค้าและวิสาหกิจพึ่งโพ้นทะเลของชาติไทยอยู่ในเวลานี้ ก็จะมีส่วนได้ร่วมประโยชน์จากการลงทุนของชาติไทยในการสร้างคลองคอคอดกระ โดยทุนของชาติไทยเองดังกล่าวแล้วนั้นด้วย

ขอแสดงความนับถือ

ปรีดี พนมยงค์

(นายปรีดี พนมยงค์)

ภายหลังที่ข้อเสนอของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เรื่องขุดคลองคอคอดกระดังกล่าวนี้ได้ถูกนำเสนอรัฐบาล และได้ถูกที่พิมพ์เผยแพร่ในหน้าหนังสือพิมพ์บางฉบับแล้ว ก็ได้มีการวิพากษ์วิจารณ์ในหมู่นักการเมืองและประชาชนอย่างกว้างขวาง ทั้งสนับสนุนและคัดค้านฝ่ายที่ค้านนั้น ค้านเพราะโมหะจริตก็มี ค้านเพราะรู้ไม่จริงก็มี ค้านเพราะเขลาก็มี และที่ค้านเพราะต้องการทำลาย

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็มี แต่ผู้สุจริตหวังดีต่อชาติบ้านเมืองกลับมีความเห็นเสนับสนุนข้อเสนอนี้

"อิสระชน" นักหนังสือพิมพ์อาวุโสผู้ยืนอยู่กับประชาชนได้เขียนบทความวิจารณ์ข้อคัดค้านเหล่านั้น ลงในหน้าหนังสือพิมพ์สารเสรี ฉบับลงวันที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๐๑ มีข้อความละเอียดดังต่อไปนี้:-

"เมื่อวันที่ ๙ เดือนนี้ หนังสือพิมพ์หลายฉบับได้ตีพิมพ์ข่าวที่เก็บความจากจดหมายของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ที่ส่งมายังนายกสมาคมหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย เพื่อขอให้นายก ส.น.ท. นำเสนอต่อรัฐบาล และเสนอต่อประชาชน โดยผ่านทางหนังสือพิมพ์ ในจดหมายนั้น ดร. ปรีดี ได้แสดงความยินดีในความดำริห์ของรัฐบาลที่จะขุดคลองที่คอคอดกระ ดร. ปรีดี ได้เขียนเมาว่า โดยที่นายกรัฐมนตรีปัจจุบัน ได้เคยแถลงไว้ว่ายินดีรับฟังความเห็นของคนไทยทั่วไป และโดยที่ตัวท่านได้เคยศึกษาค้นคว้าและมีความคิดเกี่ยวกับการสร้างคลองนี้มาในสมัยหนึ่ง ซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์มวลราษฎรไทยและรัฐบาลไทยบ้าง จึงได้เสนอข้อคิดเกี่ยวกับปัญหาเรื่องทุน เรื่องการเมืองระหว่างประเทศ และปัญหาอื่นเกี่ยวกับการขุดคลองมารับการพิจารณาของรัฐบาล และประชาชนไทย

หลังจากที่หนังสือพิมพ์ได้เปิดเผยความคิดของอดีตผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ก็ได้มีปฏิกิริยาทั้งในทางโจมตีและต้อนรับ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช แห่งพรรคประชาธิปัตย์ได้โจมตีว่าข้อเสนอแนะของ ดร. ปรีดี ให้นำทุนสำรองทองคำมาใช้ขุดคลองนั้น เป็นหลักการของพวกคอมมิวนิสต์ และว่า

ทองคำอันเป็นส่วนของพระมหากษัตริย์นั้น สงสัยว่าจะถูกเขาโกงไปหมดแล้ว[ก] นอกจากการโจมตีของรองหัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์แล้ว รัฐมนตรีว่าการมหาดไทยยังได้กล่าวเป็นเชิงดูแคลนและเดาเจตนาของผู้เสนอไปในแง่ร้ายว่า "อาจเป็นแผนยุแหย่ให้เกิดความผันผวนทางการเมืองทั้งในและต่างประเทศ" และว่าเงินทุนสำรองเป็นทุนที่ต้องหวงแหน ถ้าจะมีการขุดคลองจริง รัฐบาลก็มีวิธีที่จะหาเงินอย่างอื่นมาใช้[ข] วิธีอย่างอื่นซึ่งนอกเหนือไปจากการกู้เงินต่างประเทศคืออย่างไรนั้นรัฐมนตรีว่าการมหาดไทยมิได้เฉลยไว้ อนึ่ง หนังสือพิมพ์บางฉบับได้แสดงความเห็นว่า การนำทุนสำรองธนบัตรและทองคำของพระมหากษัตริย์มาใช้ในการขุดคลองจะเป็นการ "ทำลายสมบัติชิ้นสุดท้ายในกระเป๋าอันยอบแยบของเมืองไทย" และจะก่อความเสียหายเอนกอนันต์แก่เศรษฐกิจของประเทศ

ในขณะเดียวกันก็มีหนังสือพิมพ์และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหลายท่านได้ต้อนรับข้อเสนอแนะของรัฐบุรุษอาวุโสในเรื่องนี้อย่างดี และข้อคัดค้านของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช และของรัฐมนตรีว่าการมหาดไทยก็ได้ถูกสมาชิกสภาบางท่านตีกลับไป เป็นต้น ส.ส. ทวีศักดิ์ ตรีพลี แห่งขอนแก่น รองประธานแนวร่วมสังคมนิยมได้โต้ว่า การวิพากษ์วิจารณ์ของ ม.ร.ว. เสนีย์เป็นเสียงคำราม ของยามรักษาผลประโยชน์ของต่างประเทศเท่านั้น[ค]

ส่วนนายกรัฐมนตรีนั้นได้กล่าวถึงเรื่องนี้ด้วยความสำรวมท่าน กล่าวว่าเพิ่งจะได้รับบันทึกความเห็นของรัฐบุรุษอาวุโส และยังมิได้

ก. พิมพ์ไทย ๑๒ มีนาคม ข. ไทรายวัน ๑๒ มีนาคม ค. ข่าวภาพ ๑๕ มีนาคม

ส่วน ในส่วนที่เกี่ยวกับทุนสำรองทองคำนั้นนายกรัฐมนตรีได้ตอบหนังสือพิมพ์ว่า จะต้องสอบกระทรวงการคลังก่อนว่ามีทุนสำรองดังกล่าวอยู่หรือไม่ ขณะนี้ได้ให้เจ้าหน้าที่รวบรวมเรื่องเกี่ยวกับการขุดคลอง และจะได้นำเข้าสู่การพิจารณาในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีต่อไป และว่าเป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณากันอย่างรอบคอบ[๑]

เสียงคัดค้านและความเห็นในทางร้ายที่มีต่อข้อเสนอแนะของ ดร. ปรีดี ฯ ดังกล่าวข้างต้นนั้น เราเข้าใจว่าเป็นเสียงที่เปล่งออกอย่างผลีผลาม โดยที่ยังมิได้ศึกษาบันทึกข้อเท็จจริงและความเห็นทั้งหมดของ ดร. ปรีดี ฯ อย่างถี่ถ้วน การกระทำเช่นนั้น นอกจากว่าไม่เป็นธรรมต่อผู้เสนอความคิดเห็นขึ้นมาด้วยเจตนาดีต่อประเทศชาติแล้ว ยังไม่สมควรจะนำมาใช้ต่อกรณีที่เกี่ยวกับทางได้ทางเสียอันสำคัญของประเทศชาติด้วย ใครก็ตามที่ได้อ่านบันทึกความเห็น ดร. ปรีดี ฯ ในเรื่องนี้โดยละเอียดและปราศจากอคติแล้ว ยากที่จะปฏิเสธว่ามิใช่บันทึกความเห็นที่เกิดจากจิตใจแห่งความรักชาติ และจากการพิจารณาทางได้ทางเสียของประเทศอย่างรอบคอบ ในบันทึกนั้นแสดงไว้ว่า ท่านเจ้าของบันทึกมุ่งหมายจะนำเสนอปัญญาของท่านมาร่วมกับของรัฐบาลและประชาชนชาวไทย ในการพิจารณาเรื่องการขุดคลองเพื่อที่จะให้การขุดคลองที่คอยคอยกระได้ดำเนินไปโดยอิสระตามกำลังของชาติไทยเราเอง คือด้วยการใช้ทุนของเราเอง เพราะว่าถ้าคิดหาทุนโดยกู้เงินจากต่างประเทศแล้ว ก็จะมีภาระผูกพันหลายอย่างติดตามมา แทนที่ประเทศจะได้ความเป็นเอกราช

สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ในทางเศรษฐกิจก็จะกลับกลายเป็นเสียเอกราชทางพฤตินัยอย่างอื่น ๆ ไป ด้วยมูลเหตุจูงใจข้อสำคัญในอันจะร่วมกับรัฐบาลและประชาชนไทยพิทักษ์เชิดชูเอกราชของชาติตามนโยบายนี้ และมิใช่แต่เพียงเอกราชตามนิตินัยเท่านั้น [illegible] แนะถึงการรวบรวมทุนที่เป็นของชาติไทยเอง [illegible] คลองแทนการกู้เงินจากต่างประเทศ

เกี่ยวกับข้อวิพากษ์วิจารณ์ข้อเสนอแนะของ ดร. ปรีดี ฯ ให้นำทองคำหรือทุนสำรองเงินตรามาใช้ในการขุดคลองนั้น ก็ปรากฏว่าไม่ตรงกับข้อเสนอแนะ ที่ได้กล่าวแยกแยะไว้โดยละเอียดในบันทึก แม้ในกรณีที่มีการวิพากษ์วิจารณ์ถึงเรื่องทองคำของพระมหากษัตริย์ก็ดีก็ควรที่จะได้ทำความเข้าใจกันให้แจ่มแจ้งก่อนว่ามีความหมายอย่างไร และก็ปรากฏว่ามีการกล่าวถึงเรื่องนี้ที่ควรจะชวนให้เข้าใจผิดกันอยู่ ในบันทึกได้เสนอแนะให้รัฐบาล "[illegible] ได้ใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างใด และไม่[illegible] ภาพของเงินตรามาลงทุนได้" เกี่ยวกับทองคำนั้น ในบันทึกกล่าวว่า "บางประเภทก็ไม่ใช่ทุนสำรองเงินตรา บางประเภทก็เป็นทุนสำรองเงินตรา แม้ทองคำที่รัฐบาลเอาขึ้นบัญชีเป็นทุนสำรองเงินตรา [illegible] บางประเภทที่การได้มาการเสียไปการมีอยู่มิได้ทำให้เงินตรา [illegible] นั้นดีขึ้นหรือเลวลง"

ในบันทึกนอกจากว่าจะมิได้เสนอแนะให้นำทุนสำรองหรือทองคำมาใช้ในการเสี่ยงอันตราย ดังที่บางท่านเข้าใจผิดไปแล้ว

บันทึกยังได้ชี้แจงไว้ด้วยว่า ทองคำหรือทุนสำรองเงินตราบางประเภทไม่ควรที่รัฐบาลจะแตะต้อง ได้แก่ทองคำ ๓๕ ล้านกรัมที่เก็บรักษาไว้ที่ห้องนิรภัยของกระทรวงการคลัง ซึ่งบันทึกได้แนะว่า "ควรรักษาไว้เพื่อความจำเป็นอันสำคัญอย่างยิ่งยวดในการภายหน้า" และทองคำ ๙ ล้านกรัมเศษที่ได้มาด้วยการขายเงินเหรียญบาทเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ และที่ฝากไว้ ณ สหรัฐอเมริกานั้น ในบันทึกก็ได้กำชับว่ารัฐบาลไม่ควรแตะต้อง ดังนั้นการที่มีเสียงร้องโวยวายขึ้นว่า ขัดแย้งกับแนวทางของ ดร. ปรีดี เป็นหลักการของพวกคอมมิวนิสต์ก็ดี หรือเป็นการเอาเรื่องเมื่อบัดชั้นสุดท้ายของเมืองไทยมาเสียงต่ออันตรายนั้น จึงเป็นเสียงที่กังวานที่ไม่ตรงกับความเป็นจริงในบันทึก"

ความเป็นอนิจจังของสังคม

ระหว่างที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ พำนักอยู่ในเมืองจีนนั้น ท่านได้สูญเสียผู้ที่มีอุปการะคุณอย่างใหญ่หลวงต่อท่าน และที่ท่านมีความเคารพนับถืออย่างสูงไป ท่านผู้นั้นคือคุณหญิงเพ็ง ชัยวิชิต-วิศิษฐ์ธรรมธาดา มารดาของท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ ภริยาของท่าน และต่อมาเมื่อได้มีการพระราชทานเพลิงศพท่านผู้นั้นในปี ๒๕๐๐ ดร. ปรีดี พนมยงค์ผู้ซึ่งไม่สามารถจะมาในงานได้ ก็ได้แสดงความกตัญญูกตเวทีตอบแทน โดยการแต่งหนังสือชื่อ "ความเป็นอนิจจังของสังคม" ขึ้นเป็นอนุสรณ์ หนังสือเล่มนี้เป็นส่วนหนึ่งของมนุษยสังคมปรัชญา ซึ่งท่านได้แต่งขึ้น ดร. ปรีดี พนมยงค์

ได้เน้นหนักให้เห็นความเปลี่ยนแปลงผันแปรของสังขารเป็นแก่นสาร และปรากฏอยู่ในคำสอนพระบรมศาสดา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างชัดแจ้งแน่นอน ท่านได้ศึกษาและนำมาสรุปไว้ในหนังสือเล่มนี้ ซึ่งเป็นประโยชน์ยิ่งสำหรับผู้ที่จะศึกษาและยอมรับนับถือพุทธศาสนา ทั้งปวง

ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้กล่าวไว้ในคำปรารภของหนังสือนี้ ซึ่งเป็นที่หน้าสนใจศึกษาอย่างยิ่งว่า

"เรื่องมิคสัญญีนี้ นับตั้งแต่ข้าพเจ้ายังเป็นเด็กมีความจำได้ ก็ได้ยินพระภิกษุสงฆ์และผู้เฒ่าผู้แก่ได้เล่าให้ฟังและอ้างถึงบ่อยๆ ว่า มีพุทธทำนายไว้ว่าในปลายพุทธศาสนาสุดท้าย มนุษยชาติจะเข้าสู่ยุคมิคสัญญีกลียุค ที่ประชาชนเสื่อมความสงบจึงมีแต่การรบราฆ่าฟันและเบียดเบียนกัน สิ่งมหัศจรรย์ต่างๆ จะเกิดขึ้น ดังที่มีผู้ประพันธ์เป็นร้อยกรองไว้ว่า "กระเบื้องจะเฟื่องฟูลอย น้ำเต้าน้อยจะถอยจม ผู้ดีจะเดินตรอก ข้าครอกจะเดินถนน" ไฟบรรลัยกัลป์จะล้างโลกที่โสมม ครั้นแล้วยุคใหม่คือยุคศรีอารยเมตไตรยก็จะอุบัติขึ้นในยุคใหม่ มนุษยชาติจะอยู่ร่วมกันด้วยความเมตตาปรานีระหว่างกัน บุคคลจะเสมอเหมือนกันประดุจว่าเมื่อออกจากบ้านแล้วต่างก็สังเกตความผิดเพี้ยนระหว่างกันไม่ได้ ความสะดวกในการคมนาคมและความอุดมสมบูรณ์ของชีวปัจจัยก็หนักไหลเหลือคณานับ ประดุจมีต้นกัลปพฤกษ์ทุกมุมเมือง ซึ่งมนุษย์อาจถือเอาได้ตามความต้องการฯลฯ

แม้ว่าพุทธทำนายดังกล่าวแล้วจะเป็นเรื่องที่พระอรรถกถาจารย์ได้พรรณนาไว้ก็ดี ปัญหาที่เราน่าจะศึกษาก็คือพระอรรถกถาจารย์องค์นั้นได้วาดภาพสังคมในความฝันท่านองที่คนรุ่นหลังจากท่านหลายศตวรรษ คือ

ธอมัสโมร์ ได้วาดภาพสังคมสมมติที่เรียกว่า "ยูโตเปีย" เพื่อท่านได้สั่งสอนเราโดยมีหลักธรรมเป็นสาระที่แสดงว่า มนุษย์สังคมต้องวิวรรธน์ไปเช่นนั้นตามกฎแห่งอนิจจังของพระพุทธศาสนา และเป็นกฎของสภาวะทั้งหลายรวมทั้งมนุษยสังคมด้วย

ถ้าหากคนในรุ่นเราน็จะคัดค้านพระอรรถกถาจารย์ โดยถือเอาเปลือกนอกที่ท่านอุปมาไว้เป็นท่านองชาดกมาเป็นหลักเพื่อปฏิเสธสาระที่เป็นแก่นในของท่านแล้ว, ข้าพเจ้าก็เห็นว่าไม่เป็นธรรมต่อพระอรรถกถาจารย์, เพราะเราจะต้องระลึกว่า ภาวะของสัปบุรุษในสมัยหลายศตวรรษก่อนโน้นเหมาะสมที่จะได้รับฟังคำอธิบายในรูปแบบของชาดก, เราไม่จำต้องดูถอยหลังให้ไปไกล คือเอาเพียงรุ่นข้าพเจ้าเมื่อยังเด็ก ๆ หรือเมื่อมีอายุมากแล้วก็เห็นว่าชาวบ้านส่วนมากที่ยังชอบชาดกก็ยังมีอยู่อีก แต่พระธรรมกถึกท่านสรุปแก่นธรรมไว้โดยย่อทุกครั้งอันเป็นที่น่าจับใจ ในพุทธศาสนายังมีชาดกอีกมากมาย ซึ่งยังไม่มีท่านผู้ใดคัดค้านว่าไม่ใช่ออกจากโอษฐ์ของพระพุทธเจ้า

การที่เราจะเอาเรื่องเงื่อนเวลาที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้มาเป็นหลักปฏิเสธแก่นธรรมของท่านนั้น ข้าพเจ้าก็เห็นว่าไม่เป็นธรรมต่อท่าน เพราะเงื่อนเวลาเหล่านั้นเป็นเรื่องอุปมาถึงความเก่าแก่หรือความนาน, สาระของท่านอยู่ที่เงื่อนไข คือเมื่อศีลธรรมเสื่อมทรามลงมีการขัดแย้งเบียดเบียนกันระหว่างมนุษย์แล้วสภาพการณ์ที่ท่านกล่าวไว้จึงเกิดขึ้น ขอให้สังเกตว่า

ธอมัสโมร์ (Thomas More) เป็นขุนนางผู้ใหญ่อังกฤษ ในรัชสมัยเฮนรี่ที่ ๘ เกิดใน ค.ศ. ๑๔๘๐, ถูกประหารชีวิตใน ค.ศ. ๑๕๓๕ ฐานไม่ยอมรับนับถือว่าเฮนรี่มีอำนาจเป็นใหญ่ในทางศาสนา, ต่อมาในคริสตศตวรรษที่ ๒๐ นี้ โป๊ปได้กระทำอภิเษก ให้เป็น "เซนต์"

ธอมัสโมร์ได้วาดภาพสังคมโดยสมมติว่ามีเกาะหนึ่งเรียกว่า "UTOPIA" (ยูโตเปีย) สังคมนี้ทรัพย์สินทั้งหลายเป็นของสังคม ทุก ๆ คนถือธรรมประจำใจว่า ต้องทำงานและเสียสละเพื่อส่วนรวม แต่ยังคงมีทาสกับราชาธิปไตย สังคมนี้เป็นสังคมในความฝันจึงมีผู้นำเอาคำ "ยูโตเปีย" มาเรียกพวกที่วาดภาพสังคมที่ไม่เป็นไปตามหลักวิทยาศาสตร์ทางสังคมว่า นักสังคมยูโตเปีย หรือคติใดที่เป็นไปในความฝัน ซึ่งไม่มีทางสำเร็จได้ก็เรียกกันว่ายูโตเปีย

เงื่อนเวลานี้เป็นประเพณีของชาวอาเซียที่จะประมาณถึงความเก่าแก่หรือยืนนาน เช่น เวลาเล่านิทานพระราชาองค์หนึ่งมีพระชนม์ยืนนานเป็นร้อย พันเวษาบ้าง ก็ไม่หมายความว่าท่านเหล่านั้นจะมีอายุถึงพันปี, ในประเทศจีนเมื่อจบบันก็ยังคงใช้คำ "ว่านซุ่ย" ซึ่งแปลตามตัวว่าหมื่นเบี้ย เพื่อเปล่งอุทานให้พรประมุขซึ่งมิได้หมายความว่าท่านที่เป็นประมุขจะมีอายุยืนถึงหมื่นเบี้ย

ข้าพเจ้าเห็นว่าพุทธทำนายของพระอรรถกถาจารย์ต้องมีแก่นธรรมที่เป็นสัจจะจึงจับใจหรือเกาะแน่นอยู่กับมวลราษฎรยิ่งกว่าชาดกต่าง ๆ หลายชาดก ซึ่งบางทีสัปบุรุษลืม ๆ ไปก็มี,

โดยสติปัญญาอันน้อยของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าเห็นว่าแก่นธรรมของพระอรรถกถาจารย์ก็คือกฎแห่งอนิจจังของพระพุทธศาสนา คือสังขารทั้งหลายในโลกนี้มิได้นิ่งอยู่กับที่ ทุกสิ่งมีอาการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดยั้ง ชีวิตย่อมมีด้านบวกกับด้านลบ มีส่วนใหม่ที่กำลังเจริญงอกงามกับส่วนเก่าที่เสื่อมซึ่งกำลังดำเนินไปสู่ความสลายแตกดับ, มนุษยสังคมก็ดำเนินไปตามกฎแห่งอนิจจังคือมีสภาวะเก่าที่ดำเนินไปสู่ความเสื่อมสลายและสภาวะใหม่ที่กำลังเจริญ ระบบสังคมใด ๆ ไม่นิ่งคงอยู่กับที่ชั่วกัลปาวสาน คือระบบเก่าย่อมดำเนินเข้าสู่ความเสื่อมสลายเช่นเดียวกับสังขารทั้งหลาย ส่วนระบบที่เกิดใหม่ก็เจริญเติบโตจนถึงขีดที่ไม่อาจเติบโตต่อไปได้อีกก็ดำเนินเข้าสู่ความเสื่อมสลาย โดยมีระบบที่ใหม่ยิ่งกว่าสืบต่อกันเป็นช่วง ๆ ไป เงื่อนเวลาของพระอรรถกถาจารย์ เป็นการแสดงถึงว่าเมื่อระบบสังคมใดเก่าแก่ถึงปานนั้นแล้วก็จะต้องเปลี่ยนแปลงโดยมีระบบที่ใหม่ดียิ่งกว่า ซึ่งเป็นการหลีกเลี่ยงจากกฎแห่งอนิจจังไปไม่พ้น

ส่วนเรื่องยุคมิคสัญญีนั้นเป็นถ้อยคำที่พระอรรถกถาจารย์ได้อุปมาไว้สำหรับมนุษย์สังคมที่มีระบบกดขี่เบียดเบียน ซึ่งแม้จะอยู่ได้เป็นเวลานาน และเติบโตขึ้นเป็นลำดับก็ตาม แต่ก็ต้องเสื่อมสลายในที่สุด การรบราฆ่าฟันและการมีแต่เบียดเบียนกันในยุคนี้ แสดงว่าระบบกดขี่เบียดเบียนได้เข้าสู่ความเสื่อมอย่างร้ายแรงมาก เพราะพวกเบียดเบียนผู้อื่นไม่สามารถที่จะรักษาอำนาจเบียดเบียนของตนไว้ได้ตามวิธีสันติที่เป็นธรรม จึงจำต้องใช้วิธีไร้ศีลธรรม ไม่มีสัตย์ ไม่มีสัจจ์ และใช้อาวุธประหัตประหารผู้ถูกเบียดเบียน เพื่อบังคับให้ปฏิบัติตามความประสงค์ของพวกเบียดเบียน ผู้บริสุทธิ์ต้องล้มตาย เพราะอำนาจอธรรม เมื่อพวกเบียดเบียนไม่ทรงไว้ซึ่งความเป็นธรรมแล้ว, พวกถูกเบียดเบียนจึงจำต้องต่อสู้ตามวิถีทางที่ตนเห็นว่าจะจำกัดการเบียดเบียนให้พ้นไปได้ พระอรรถกถาจารย์ได้อุปมาพวกเบียดเบียนว่าเป็น "น้ำเต้าน้อย" หรือที่สมมติกันว่าเป็น "ผู้ดี" เพราะเป็นคนจำนวนส่วนน้อยของมนุษย์สังคม ซึ่งเฟื่องฟูอยู่ได้ก็โดยมีอำนาจเบียดเบียนผู้อื่น ส่วนพวกถูกเบียดเบียนนั้นอุปมาเหมือน 'กระเบื้อง' เพราะมีน้ำหนักมาก เนื่องจากเป็นคนส่วนข้างมากของมนุษย์สังคมซึ่งเคยถูกดูหมิ่นว่าเป็น "ขี้ครอก" เพราะไร้สมบัติมีฐานะประดุจเป็นทาส ซึ่งต้องจมอยู่เบื้องล่างของสังคม เนื่องจากถูกกดโดยพวกเบียดเบียน พระอรรถกถาจารย์ย่อมรู้ดีถึงกฎแห่งการต่อสู้ว่าคนส่วนมากของมนุษย์สังคมย่อมได้ชัยชนะคนส่วนน้อย เช่นในทางรัฐสภาเราก็อาจเห็นได้ว่าเสียงข้างมากย่อมชนะเสียงข้างน้อย ฉะนั้นชัยชนะในการต่อสู้ขั้นสุดท้ายจึงเป็นของสมาชิกส่วนมากของสังคม, ดังนั้นจึงมีผู้ประพันธ์คำอุปมาของพระอรรถกถาจารย์ไว้ว่า "กระเบื้องจะเฟื่องฟูลอย น้ำเต้าน้อยจะถอยจม, ผู้ดีจะเดินตรอก ขี้ครอกจะเดินถนน"

เมื่อระบบกดขี่เบียดเบียนหมดไปแล้ว ก็เป็นธรรมดาที่มนุษย์สังคมต้องเข้าสู่ระบบที่ไม่มีการเบียดเบียนซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของยุคศรีอารยเมตไตรย คือมนุษย์ชาติจะอยู่ร่วมกันด้วยความเมตตาปรานีระหว่างกัน ผลแห่งการนั้นก็จะทำให้บุคคลมีความเสมอภาคกันในทุกกรณีตามที่ท่านได้อุปมาไว้ว่าเมื่อออกจากบ้านแล้วต่างก็สังเกตความผิดเพี้ยนระหว่างกันไม่ได้ ทั้งนี้ก็เพราะ

ไม่มีความแตกต่างกันในฐานะและวิถีดำรงชีพ, ไม่มีความแตกต่างกันในการงานทางสมองกับกำลังกาย, ตลอดจนไม่มีความแตกต่างระหว่างผู้ที่อยู่ในเมืองกับชนบท สมาชิกของสังคมก็จะเป็นสาธุชนที่ประกอบกรรมนียกิจตามความสามารถในการต่อสู้ธรรมชาติ เพื่อนำธรรมชาติมาเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ยิ่งขึ้น, แทนที่จะสู้รบระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง ความสะดวกสบายและความไพบูลย์ในชีวิตปัจจัยก็จะบังเกิดขึ้น ซึ่งมนุษย์อาจถือเอาได้ตามปรารถนา ความศีลธรรมของมนุษย์ก็จะสูงเด่นเพราะไม่มีกิเลสแห่งการเบียดเบียน สันติสุขก็จะพึงบังเกิดขึ้นแก่มนุษยชาติ.

ดังนั้นข้าพเจ้าจึงเห็นว่าเป็นการสมควรที่ข้าพเจ้าจะอาศัยสติปัญญาอันน้อยของข้าพเจ้าเขียนเรื่อง ความเป็นอนิจจังของสังคม เพื่อพิสูจน์แก่นธรรมของพระอรรถกถาจารย์ในด้านวิทยาศาสตร์ทางสังคมอันเป็นการสนับสนุนศรัทธาที่คุณแม่ (คุณหญิงเพ็ง ชัยวิชิต ฯ) และวายุภูรโยสังวรมีอยู่แล้วในคำสั่งสอนของพระอรรถกถาจารย์ดังกล่าวข้างต้น

ท่านสาธุชนทั้งหลาย ! ถ้าท่านใช้ปัญญาพิสูจน์ทางพระพุทธศาสนาสมัยกับกิจกรรมของมนุษยชาติที่สัมผัสท่านอยู่ในปัจจุบันและเคยสัมผัสท่านมาแล้วในอดีต ท่านก็อาจใช้วิจารณญาณมองเห็นกฎแห่งอนิจจังว่าเป็นสัจจะสำหรับโลกและสิ่งทั้งหลายตลอดจนมนุษยสังคม เมื่อท่านมาระลึกถึงคำสั่งสอนของพระอรรถกถาจารย์เรื่องยุคมิคสัญญีและยุคศรีอารยเมตไตรยแล้ว ท่านก็ย่อมเห็นได้ว่าคำสั่งสอนนั้นมีแก่นธรรมที่เป็นสัจจะจึงจับใจและเกาะแน่นอยู่กับมวลราษฎร และเมื่อระบบแห่งการเบียดเบียนหมดไปแล้ว ยุคมิคสัญญีก็ถึงซึ่งอวสาน และยุคใหม่คือยุคศรีอารยเมตไตรยก็บังเกิดขึ้น.

ปุถุชนผู้เบียดเบียนข่มเหงผู้อื่นซึ่งแม้ในขณะหนึ่งจะมีพลังมหาศาลเปรียบเสมือนพญามารก็ดี แม้จะใช้วิธีที่ไร้ศีลธรรมประหัตประหารผู้บริสุทธิ์เพื่อต่ออายุการเบียดเบียนให้ยาวออกไปชั่วขณะก็ดี แม้จะใช้วิธีรักษาระบบของปุถุชนเหล่านั้นโดยบีบหนทางเท่าที่ตนเสามารถเนรมิตได้ก็ดี แต่ก็ไม่สามารถยับยั้งความเสื่อมสลายแห่งระบบของปุถุชนและไม่สามารถต้านทานระบบใหม่ของสาธุชนได้ เพราะสิ่งที่จะเกิดขึ้นใหม่ย่อมมีทางเกิดและทางเติบโตตามกฎธรรมชาติได้เสมอ กำแพงใด ๆ ไม่อาจสร้างขึ้นโดยปุถุชนเพื่อสกัดกั้นการอุบัติและการวิวรรธน์ของสิ่งทั้งหลาย

พระอรรถกถาจารย์ ได้ล่วงหน้ากว่าชนรุ่นเรามาก่อนแล้วหลายศตวรรษ ในการที่ท่านเข้าใจกฎแห่งอนิจจังของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างลึกซึ้ง และได้นำมาใช้แก่กรณีของมนุษยสังคมอย่างถูกต้องตรงกับกฎธรรมชาติและวิทยาศาสตร์ทางสังคม คำอุปมาของท่านมีแก่นที่เป็นสัจจะดังได้พรรณนามาด้วยประการฉะนี้"

ตอน ๔

ชีวิตในประเทศฝรั่งเศส

ระหว่างที่พำนักอยู่ในประเทศจีนนั้น ในปี ๒๕๐๗ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้รับการเยี่ยมเยียนจากเอกอัครราชทูตฝรั่งเศส มองซิเยอร์ ยอร์ช บีโกต์ ผู้ซึ่ง ดร. ปรีดี พนมยงค์ รู้จักดี ขณะที่ท่านทำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ และมองซิเยอร์บีโกต์ ดำรงตำแหน่งอุปทูตฝรั่งเศสประจำประเทศไทย ครั้งนั้นเป็นปี พ.ศ. ๒๔๘๐ ปีที่ไทยกับฝรั่งเศสได้ทำสนธิสัญญากันใหม่ ดังที่กล่าวมาแล้วในตอนต้นของหนังสือนี้ จากมองซิเยอร์ผู้นี้ ดร. ปรีดี ได้ทราบถึงท่าที และอัธยาศรัยไมตรีของ ซอมาด เตอโกล์ ประมุขแห่งฝรั่งเศสตลอดจนรัฐบาลฝรั่งเศสที่มีต่อตัวท่าน และอีกด้านหนึ่งคือด้านจีน ที่ท่านพำนักอยู่ ประธาน เหมาเซตุง ก็มีความเข้าอกเข้าใจปัญหาของ ดร. ปรีดี พนมยงค์เป็นอย่างดี มีความเห็นใจเป็นอย่างยิ่ง ในวันเลี้ยงฉลองอายุครอบรอบ ๒๐ ปี ของการปฏิวัติของจีน นายกรัฐมนตรีจูเอนไลก็ได้แสดงความเห็นอกเห็นใจอย่างยิ่งท่านองเดียวกัน และการพบกันครั้งนั้น จูเอนไลได้ทราบว่า ดร. ปรีดี พนมยงค์ มีความประสงค์จะเดินทางไปกรุงปารีส เพื่อพบกับครอบครัวและมิตรสหายของท่านในโอกาสที่ท่านมีอายุครบ ๗๐ ปี ในวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๑๓ ท่านแจ้งแก่จูเอนไลว่าหนังสือเดินทางไทยที่ท่านมีอยู่ใช้ไม่ได้แล้ว นายกรัฐมนตรีจูเอนไลจึงสั่งให้เจ้าหน้าที่ออกหนังสือเดินทางประเภทคนต่างด้าวระบุชื่อและสัญชาติไทยให้

ดร. ปรีดี พนมยงค์ อำลาประเทศจีน จากเมืองกวางตุ้ง โดยเครื่องบินของปากีสถาน ไปถึงกรุงปารีสในวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๑๓ ลาก่อนประเทศจีน ประเทศจีนที่ให้ท่านพำนักอยู่กว่า ๒๐ ปี

พอถึงวันที่ ๑๑ พฤษภาคม อันตรงกับวันเกิด ก็ได้มีงานระลึกเป็นการภายในกัน และในโอกาสนั้น ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้จัดพิมพ์หนังสือเรื่อง "ปรัชญาคืออะไร" ที่ท่านแต่งขึ้น มอบให้เป็นที่ระลึกในโอกาสแก่ผู้มาร่วมงาน ในหนังสือนั้นท่านได้อธิบายให้ทราบว่า ปรัชญาคืออะไร ปรัชญามีกี่สำนัก และวิวัฒนาการอย่างไร ปรัชญาก็คือปัญญา และมิได้จำกัดอยู่แต่เพียงวิชาว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริงเท่านั้น และมีประเด็นสำคัญคลุมไปถึงหมู่ฐานของโลกและสิ่งทั้งหลาย อาการของโลกและสิ่งทั้งหลาย วิธีรู้แจ้งเห็นจริงในสภาวะทั้งหลาย จริย คือการที่มนุษย์ควรปฏิบัติ และเฉพาะยวิสโดเด็ดเห็นว่า บุคคลจะรู้แจ้งเห็นจริงได้ก็ต้องศึกษาให้มีความรู้ในวิทยาต่าง ๆ ในตอนท้ายท่านได้กล่าวเน้นว่า "การที่บุคคลจะเข้าใจปรัชญาที่เป็นวิทยาศาสตร์ได้ ก็ต้องมีจิตใจวิทยาศาสตร์" เช่นเดียวกับนักวิทยาศาสตร์ทั้งหลายที่มีจิตใจวิทยาศาสตร์"

ท่านจำแนกจิตในวิทยาศาสตร์ไว้ ๖ ประการคือ

"จิตใจสังเกต, จิตใจมาตราการ จิตใจค้นคว้าหาหลักฐานและเหตุผล และใช้ความคิดทางตรรกวิทยา, จิตใจพิเคราะห์หรือวิชาญ จิตใจปราศจากอคติ และจิตใจที่มีความคิดเป็นระเบียบ"

ต่อมาก็ได้จัดพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ขึ้นเป็นครั้งที่ ๒ เพื่อหารายได้เป็นทุนสร้างวัดสยามวงศ์ขาเกรุงปารีส ตามความดำริของ ดร. ปรีดี พนมยงค์

หลังจากมาถึงกรุงปารีสได้ไม่นาน ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็ได้ติดต่อกับสถานเอกอัครราชทูตไทยเพื่อขอให้ออกหนังสือรับรองการมีชีวิตอยู่ของท่าน เพื่อนำไปประกอบการขอรับเงินบำนาญ ซึ่งท่านมีสิทธิจะได้รับตามกฎหมาย เมื่อสถานเอกอัครราชทูตได้รับคำร้องแทนที่จะปฏิบัติตรงไปตรงมาอย่างปกติ กลับส่งคำร้องนั้นมายังกระทรวงต่างประเทศ แล้วก็ได้ปฏิเสธคำขอนี้ ไม่ทราบว่าเพราะเหตุผลใด เมื่อเป็นดังนั้นก็ต้องขอความยุติธรรมจากศาลยุติธรรม ดร. ปรีดี พนมยงค์ จึงมอบให้ นายวิชา [illegible] ฟ้องเอกอัครราชทูตไทย นายไพโรจน์ ชัยนาม กับพวก ของให้ศาลพิพากษาให้สถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงปารีส ออกหนังสือรับรองการมีชีวิตตามประสงค์ แล้วต่อมาท่านก็ได้รับเงินบำนาญตามระเบียบของทางราชการ พร้อมกับได้รับหนังสือเดินทางของไทยซึ่งกระทรวงการต่างประเทศไทยโดยสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงปารีสออกให้ด้วย ท่านได้พำนักอยู่ ณ บ้านชานกรุงปารีส ซึ่งเงียบสงบดี เหมาะที่จะพำนักอยู่อาศัย และ ศึกษาค้นคว้าเรื่องราวต่าง ๆ ที่ท่านสนใจอยู่เป็นประจำ

การมาปรากฏตัวในกรุงปารีสนี้ ได้กลายเป็นเป้าหมายให้ผู้ที่เห็น ดร. ปรีดี พนมยงค์ เป็นฝ่ายตรงกันข้ามกับคณะทางการเมือง

ระดมโจมตี กระซ้ำใส่ความเข้าอีกจังหวะหนึ่ง โดยเฉพาะก็คือเมื่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกลุ่มหนึ่งแสดงท่าทีเรียกร้องให้รัฐบาลเชิญ ดร. ปรีดี พนมยงค์กลับมาช่วยชาติบ้านเมืองให้อยู่รอดและเจริญยิ่งขึ้น และข้อกล่าวหานั้นคงไม่มีอะไรเกินไปกว่า "ปรีดี ฆ่าในหลวง หรือ ปรีดีพัวพันกับการฆ่าในหลวง"

ข้อกล่าวหานั้นได้แสดงให้ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์ ๒ ฉบับ และโดยการกล่าวทางวาจาที่กรุงลอนดอน ในที่สุด ดร. ปรีดี พนมยงค์ ก็ต้องขอบารมีศาลยุติธรรมเป็นที่พึ่ง จำเลยผู้กระทำความผิดละเมิดสิทธิโดยการหมิ่นประมาท ยอมรับสภาพความผิดของตนต่อศาล และได้ขอขมาต่อ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งท่านผู้ยึดมั่นอยู่ในคติธรรม "ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม" ก็ยอมรับการขอขมานั้นด้วยใจที่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ดังที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้วในบทก่อน

หลังจากพำนักอยู่ในกรุงปารีสไม่นานนัก ในต้นเดือนตุลาคม ๒๕๑๓ ดร. ปรีดี พนมยงค์ และท่านผู้หญิง พูนศุข พนมยงค์ ก็ได้รับเชิญจากอดีตผู้บัญชาการกองทัพสัมพันธมิตรประจำเอเชียอาคเนย์ในมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒ คือ ลอร์ด หลุยส์ เมาท์แบตเตน ให้ไปเยี่ยมเยียนท่านและ ประเทศอังกฤษ มันเป็นไปได้หรือ ถ้าผู้ที่ถูกเชิญนั้นเป็นอาชญากร ฆ่าในหลวง ลอร์ดหลุยส์ ถ้านับฐานันดรอย่างไทย ก็เป็นพระบรมวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ของสมเด็จพระเจ้ากรุงอังกฤษ ซึ่งการปกครองของอังกฤษนั้น เป็นระบอบประชาธิปไตย

ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดิน ก็แบบเดียวกับการปกครองของประเทศไทยนั่นแหละ ต่างกันแต่ว่า ระบอบการปกครองของอังกฤษนั้นเขามีมาก่อนเราเป็นร้อย ๆ ปี และคนของเขาเล่นการเมืองเพื่อการเมืองเล่นโดยสุจริตตามกฎกติกา ซึ่งอันนี้ยอมจะตรงกันข้ามกับของเราอยู่มาก ในอังกฤษ หรือ ในอินเดียนั้น คนรวยเล่นการเมืองแล้วกลายเป็นคนจน ส่วนในเมืองไทยเราเห็นจะตรงกันข้าม

การเชิญของลอร์ดหลุยส์ครั้งนี้ พอจะพิสูจน์ถึงความบริสุทธิ์ของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้เป็นอย่างดี

เมื่อครั้งที่ ดร. ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส เป็นทูตสันถวไมตรีของประเทศไทย ภายหลังที่มหาสงครามโลกครั้งใหม่ๆ นั้น ลอร์ดหลุยส์ เมาท์แบตเตน เคยกล่าวถึง ดร. ปรีดี พนมยงค์ที่ City Livery Club ในโอกาสมีการเลี้ยงรับประทานอาหารกลางวัน ได้ปรากฏคำกล่าวนี้ในหนังสือ [illegible] ฉบับวันที่ ๑๘ ธันวาคม ๒๔๘๙ ภายใต้หัวข้อ "ความสัมพันธ์[illegible]"

อาคันตุกะจากกรุงสยาม

ลอร์ด เมาท์แบตเตน แห่งพม่า เป็นแม่ทัพใหญ่ฝ่ายสัมพันธมิตรในสงครามของอาคันตุกะจากสยาม คือ หลวงประดิษฐ์ฯ หลวงประดิษฐ์ฯ รัฐบุรุษอาวุโสผู้นี้ เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการทำให้กองทัพญี่ปุ่นที่ครอบครองประเทศสยามประสบความพ่ายแพ้ และใน

วันพรุ่งนี้ท่านผู้นี้ก็จะเดินทางโดยเรือเดินสมุทร "ควีน เอลิซาเบธ" มาถึงประเทศอังกฤษ เพื่อเชื่อมสัมพันธไมตรี

"ปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสของไทย นั้น เรียกกันทั่วๆไปว่า หลวงประดิษฐ์ ฯ แต่สำหรับพวกเราในกองบัญชาการสัมพันธมิตรเอเชียอาคเนย์ (SEAC) รู้จักท่านผู้นี้ในนามเป็นระหัสว่า "รู๊ธ" ท่านผู้นี้มาเยือนเพื่อสันถวไมตรีโดยเป็นแขกของรัฐบาลของเรา ข้าพเจ้าหวังว่าเราจะถือโอกาสแห่งการเยือนของเขาในครั้งนี้ โดยให้การต้อนรับอย่างอบอุ่นและสมเกียรติ ด้วยเหตุว่า หลวงประดิษฐ์ ฯ เป็นบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในมหาสงครามอาเซียบูรพา"

"ในระหว่างมหาสงครามนั้น ชื่อของท่านผู้นี้ได้เป็นที่เปิดเผย และบทบาทของเขาก็ถือเป็นความลับสุดยอด และแม้ในทุกวันนี้ คนอังกฤษทั่วไปก็ยังไม่ทราบว่า บทบาทอันสำคัญๆของท่านผู้นี้ที่มีในระหว่างมหาสงครามมีประการใด

เมื่อญี่ปุ่นบุกประเทศไทยนั้น ประดิษฐ์เป็นรัฐมนตรี แต่เป็นผู้ที่ไม่ยอมลงนามประกาศสงครามกับเรา พิบูล* ร่วมมือกับญี่ปุ่นรู้ดีว่าประดิษฐ์เป็นคนสำคัญมาก มีอิทธิพลและมีคนนิยมยกย่องอย่างมากในประเทศไทย จึงหาทางกำจัดเสีย โดยให้ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ๊ด–ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ซึ่งประดิษฐ์ก็ยอมรับตำแหน่งนี้ แต่ทั้งพิบูลและญี่ปุ่นก็หารู้ไม่ว่า นับตั้งแต่ได้รับตำแหน่งนี้นั้นเองที่ประดิษฐ์ได้ลงมือตั้งขบวนการต่อต้านญี่ปุ่น

* Pibul, the quisling

"จากหลายๆ ทางเรารู้ว่า พิบูลไม่สามารถบริหารประเทศไปด้วยดี คุมสถานการณ์ทั้งหมดไว้ไม่ได้ แต่ก็ยากที่เราจะติดต่อไปและสุดวิสัยที่เราจะรู้สถานการณ์ที่แท้จริงในเสยามได้ จากเริ่มต้นประดิษฐ์ส่งผู้แทนตน ๒ คนไปยังเมืองจีน และ ๒ คนนี้ก็สูญหายไปเสีย ในที่สุดเราก็พบกันจนได้ พร้อมๆกับที่ข้าพเจ้าได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้บัญชาการสูงสุด จากนั้นเราก็ได้ติดต่อกันเสมอ เป็นการติดต่อสัมพันธ์อันสนิทแน่นแฟ้นเป็นเนื้อเดียวกัน [illegible] แผนยุทธศาสตร์อันสำคัญที่สุดกับประดิษฐ์ ผู้เป็นประมุขของประเทศไทย ซึ่งว่าตามกฎหมายแล้วก็คือ ผู้ที่เสยามยังเป็นมิตรกับเรา

เราเห็นจะได้ว่า บทบาทของประดิษฐ์มีความสำคัญยิ่งยวดเพียงใด และยิ่งในเวลาต่อมา ท่านผู้นี้สามารถทำให้รัฐบาลพิบูลต้องคว่ำไปในปี ๒๔๘๗ แล้วได้จัดการตั้งรัฐบาลใหม่ขึ้นแทนที่ เป็นรัฐบาลที่พร้อมที่จะดำเนินการให้แผนการต่อต้านญี่ปุ่นเป็นผลสำเร็จ

"กองทัพปลดแอกที่ได้รับการฝึกฝนในประเทศนี้ ได้ร่วมทำการกับกองทัพอังกฤษที่ ๕ และหน่วยกำลัง ๑๓๖ อีกทั้งหน่วย OSS ได้ถูกส่งทางอากาศไปกระโดดร่มในประเทศไทยเพื่อช่วยเหลือเชลย คนที่ไปกระโดดร่มนี้บางคนถูกตำรวจของพิบูลจับกุมคุมขัง เพื่อไม่ให้ญี่ปุ่นสงสัยคนเหล่านี้ปรากฏตัวอยู่ในที่คุมขังเสมอ แต่แล้วเมื่อมีโอกาสก็ได้ไปพบกับหลวงประดิษฐ์ และตั้งสถานีวิทยุติดต่อกับกองบัญชาการของข้าพเจ้า

"ในเดือนมกราคม ๒๔๘๘ ประดิษฐ์ส่งคณะผู้แทน ซึ่งประกอบด้วยบุคคลชั้นหัวหน้าในคณะต่อต้าน และโดยได้รับคำสั่งจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศไทยในขณะนั้น ให้มาปรึกษาหารือกับข้าพเจ้า ณ เมืองแคนดี คณะบุคคลเหล่านี้เราไปรับเขามาจากเมืองไทย และเมื่อเสร็จภาระกิจแล้วส่งเขากลับ ทั้งนี้โดยใช้เครื่องบินทะเล ในการเจรจากันนั้นเราได้วางแผนยุทธศาสตร์ที่แน่นอนสำหรับประเทศไทย สัมพันธ์กับแผนยุทธศาสตร์ทั่วไปของสมรภูมิอาเซียอาคเนย์ ข้าพเจ้าได้เตรียมพร้อมที่จะใช้เครื่องบินอพยพประดิษฐ์ออกจากประเทศไทย ในขณะใดขณะหนึ่งที่จำเป็น เมื่อสงครามสงบลงนั้น ปรากฏว่าประดิษฐ์มีกองกำลังเพื่อรบแบบกองโจร เพื่อก่อวินาศกรรม รวมทั้งกองกำลังรบอีก ๖๐,๐๐๐ คน อีกทั้งสมาชิกของขบวนกู้ชาติอีกเป็นอันมาก ที่ประจำอยู่ตามจุดยุทธศาสตร์ในประเทศไทย กำลังเหล่านี้พร้อมที่จะลงมือทำการทันที ประดิษฐ์ไม่เคยผิดคำพูดกับเราเลย (He never failed to keep his promises to us) ข้าพเจ้าตระหนักถึงความยากลำบากที่ประดิษฐ์ต้องควบคุมกำลังขบวนการเสรีไทยของเขาไว้ให้อยู่ในระเบียบวินัยว่ายากลำบากยิ่งเพียงใด แต่ถึงกระนั้นข้าพเจ้าก็ต้องคิดหนักว่า ถ้าขบวนการเสรีไทยลงมือทำการกวาดล้างญี่ปุ่นก่อนถึงเวลาอันสมควรแล้ว ก็จะต้องได้รับการต่อต้านอย่างทารุณโหดร้ายจากญี่ปุ่นแน่นอน และแล้ว แผนยุทธศาสตร์ใหญ่สำหรับสมรภูมิภาคนี้ ก็จะต้องกระทบกระเทือนเป็นแน่นอนอีกด้วย

การที่ประดิษฐ์ต้องรับภาระยิ่งใหญ่นี้ และต้องเสี่ยงชีวิตอยู่ตลอดเวลา ๓ ปีเศษนี้ โดยทั่วไปแล้วใคร ๆ ก็ยากที่จะอดทนให้ตลอดได้ แต่ประดิษฐ์เป็นผู้ที่มีระเบียบวินัยของตนเอง และด้วยระเบียบวินัยของตนเองและด้วยระเบียบวินัยนี้เอง ที่ทรงตามาเป็นผู้นำในขบวนกู้ชาติของเขามีความเชื่อมั่นในตัวเอง และทุกคนก็ตั้งอยู่ในระเบียบวินัยที่เคร่งครัดเช่นกัน เขาไม่เคยทำให้เราผิดหวัง (He never failed us)

อีกประการหนึ่ง พวกเราทุกคนจะเป็นพยานคนหนึ่งในสยามท่านแหล่งนี้ย่อมตระหนักดีถึงสันถวไมตรี ที่ประดิษฐ์ให้แก่เราในระหว่างนี้

ฉะนั้น ขอให้พวกเราทั้งหลายพร้อมใจกันให้เกียรติแก่บุรุษผู้นี้ รัฐบุรุษผู้ได้ให้ความร่วมมืออันยิ่งใหญ่แก่อุดมการของสัมพันธมิตร และได้รับใช้ประเทศของเขาอย่างดีที่สุด คือประการหนึ่งที่ข้าพเจ้าตระหนักดี ก็คือได้เป็นผู้พิทักษ์รักษามิตรภาพสัมพันธ์อันดีระหว่างอังกฤษกับสยามไว้อย่างยิ่งใหญ่ การร่วมมือกันระหว่างกองทัพพันธมิตรกับองค์การต่อต้านญี่ปุ่นภายในประเทศ เพื่อทำลายล้างการกดขี่บังคับของญี่ปุ่นในประเทศที่ถูกยึดครองทั่วเอเชียอยู่ทุกประเทศ แต่ที่กระชับแน่นสนิทแข็งแรงและมั่นคงที่สุดก็ไม่มีที่ไหนเกินประเทศสยาม ทั้งนี้โดยประดิษฐ์ ๆ ผู้นี้"

ระหว่างการไปเยือนกรุงลอนดอนครั้งนี้ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ได้รับเชิญจากคณะนักเรียนไทยที่ประกอบกันเป็นสมัคคี-

สมาคมให้ไปสนทนากัน ซึ่งท่านได้รับเชิญด้วยความยินดี วันนั้นเป็นวันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๑๓

นายไพทูรย์ แสงสว่าง นักเรียนไทยในอังกฤษผู้หนึ่ง ได้เขียนเรื่องการพบปะสนทนาครั้งนี้ไว้ และตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์จตุรัส ฉบับวันที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๕๑๓ ว่า

"นายปรีดี พนมยงค์ กับคนไทยในลอนดอน"

"เมื่อสองวันก่อนได้ทราบว่า นายปรีดีได้มาเยือนลอนดอนและจะไปพูดกับนักเรียนไทย ด้วยความรู้สึกในวินาทีแรกที่ได้ยินคำบอกเล่า ออกจะฉงนแกมตื่นเต้น ด้วยว่าเป็นครั้งแรกที่จะได้มีโอกาสพบและฟังคำปราศรัยของรัฐบุรุษคนสำคัญ ซึ่งกำลังถูกกล่าวขวัญติชมมากที่สุดในสังคมไทยปัจจุบัน และยิ่งไปกว่านั้นก็ยังรู้สึกสงสัยในการเดินทางมาของท่านด้วย ความเคลื่อนไหวล่าสุดทราบว่าท่านเดินทางออกจากกวางตุ้งแล้วมาพำนักอยู่ที่ปารีส และเริ่มมีบทบาทแสดงออกเพื่อเป็นที่รู้จักอีกครั้งหนึ่ง ด้วยการมีคดีความกับเอกอัครราชทูตไทยที่นั่น ต่อจากนั้นได้ทราบอีกว่า สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรบางท่าน เสนอให้เชื้อเชิญนายปรีดีเดินทางกลับมาสู่ประเทศไทย เพื่อแผ้วถางวิถีทางในอันที่จะเปิดการเจรจา กับรัฐบาลสาธารณรัฐประชาชนจีน

ในฐานะที่ท่านเป็นนายปรีดี พนมยงค์ อยู่แล้ว จึงไม่มีความจำเป็นอย่างใดที่จะต้องโฆษณาป่าวร้องเพื่อให้ได้คนไทยกลุ่มใหญ่มาฟังการปราศรัยครั้งนี้ และก็คงจะมีอยู่บ้างที่มาเพียงอยากดูว่าหน้าตาของท่านเป็นอย่างไร แต่ส่วนมากนอกจากอยากดูและอยากฟังว่าจะพูดเข้าท่าแค่ไหนแล้ว ก็คงจะมาเพราะมีข้อสงสัยอยู่ในใจหลายข้อ ว่าท่านมาอังกฤษทำไม มาเที่ยวหรือว่ามีจุดประสงค์ และที่จะมาพูดกับนักศึกษานั้น ในทางด้านการเมืองท่านจะได้อะไรบ้างจากการปรากฏตัวครั้งนี้ ปฏิกิริยาของผู้คนเที่ยวหา ๆ ต่อการมาพบและร่วมหัวกับนายปรีดี เป็นอย่างไร และในที่สุดก็คงอยากจะทราบว่า ท่านจะเข้าถึงนักศึกษาได้แค่ไหน นักศึกษาบางคนนั้นยังไม่เกิดด้วยซ้ำ ในตอนที่ท่านต้องเดินทางออกนอกประเทศเมื่อ ๒๐ ปีก่อน

วิถีทางการเมือง ของนายปรีดี พนมยงค์ ... ...เมื่อน ไหวต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกับสถานการณ์ทางการเมืองในประเทศไทย และภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ สรุปได้ดังนี้

ก. นอกจากจะมาพบเพื่อน ๆ และผู้คุ้นเคยในวงการแล้ว ก็คงจะมาอังกฤษเพื่อเริ่มสร้างเกียรติคุณอีกครั้งหนึ่ง ...ถ้าไม่ใช่ในฐานะรัฐบุรุษก็ในฐานะของผู้บริสุทธิ์ ที่สูญเสียศักดิ์ศรีจากเคราะห์กรรมและจากความผิดพลาดทางการเมือง และเรียกร้องความเห็นใจเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่ถูกกล่าวหาว่า เป็นผู้ตระเตรียมการปลงพระชนม์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ท่านจึงใช้โอกาสนี้เผยเรื่องกับนักศึกษาไทยที่อังกฤษ ด้วยหวังว่าจะชี้ไปถึงประเทศไทย ในกรณีนี้ต้องนับว่าท่านโชคดีอยู่บ้าง ที่ฝ่ายตรงข้าม

คอยกระตุ้นให้เป็นข่าวอยู่เสมอ และในคดีที่ฟ้องหนังสือพิมพ์สยามรัฐ นั้น ก็เป็นการขอความเห็นใจจากประชาชน และเป็นโอกาสที่จะเปิดเผยเรื่องราวที่แล้วมา โดยไม่เคยมีโอกาสกระทำมาก่อน ทั้งน้ำออกจะเสี่ยงอยู่บ้าง แต่มันก็เป็นช่องทางเดียวที่เหลืออยู่

ข. ต่อปัญหาที่ว่า จะประสบผลสำเร็จหรือไม่นั้น อย่างที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนต้นว่า คนอย่างท่านนั้นย่อมดึงดูดคนฟังได้มาก และเป็นผู้ฟังที่มีความสนใจแทบทั้งสิ้น ส่วนจะเชื่อและเห็นใจหรือไม่นั้น เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าท่านจะพูดได้ดีแค่ไหน ยังคงแคล่วและปราดเปรียวเหมือนเดิมหรือไม่ นอกเหนือไปจากนั้น ท่านจะต้องแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้รักชาติอย่างแท้จริง เพราะเรื่องนี้ยังคลุมเคลืออยู่ในใจของผู้ฟังทุกคน

ค. ความรู้สึกโดยทั่วไปของผู้ฟังก่อนที่จะได้พบกับท่านปรีดีนั้น เห็นได้ชัดในกลุ่มนักศึกษาที่กระตือรือร้นในกิจการบ้านเมือง เฉพาะพวกที่หนักไปทางการเมือง ออกจะดูมีความหมายอยู่บ้างในจุดประสงค์แห่งการมาของท่าน และไม่สู้จะเต็มใจนักที่จะเจาะจงการจัดประชุมใน สามัคคีสมาคม เพราะกังวลไปว่า การปรากฏและการปรากฏตัวของนายปรีดี พนมยงค์ จะทำให้พวกเขาเป็นที่สงสัยของตำรวจ ผู้ดูแลนักเรียนก็ไม่ค่อยจะสบายใจนัก แต่ท่านก็ไม่ได้ขัดขวางแต่อย่างใด ท่านเทพก็ร่วมอยู่ในที่นั้นด้วย แต่ก็ยากที่จะพูดถึงปฏิกิริยาของท่าน คนฟังส่วนมากก็เป็นกลุ่มเดียวกับที่เคยมาฟังการพูดของคนสำคัญ ๆ อื่น ๆ จากประเทศไทย จึงไม่มี

ใครหวาดระแวงกันนัก ด้วยกลุ่มผู้ฟังเช่นนี้เอง ผู้เขียนจึงคิดว่าการพูดคงจะมีผลอยู่บ้าง แต่จะได้ผลมากน้อยแค่ไหนนั้น ขึ้นอยู่กับความสามารถของนายปรีดี ว่าท่านจะพูดได้ประทับใจเพียงใด

ง. ต่อปัญหาของความแตกต่างแห่งวัยจะเป็นปัญหาหรือไม่นั้น ก็ยังเป็นสิ่งสงสัยกันอยู่บ้างว่าคนวัยปูนท่านนั้น (๗๐ ปี) ยังสามารถพูดถึงปัญหาในระดับเดียวกันกับคนหนุ่มรุ่นนี้ได้อยู่หรือ ถึงแม้ว่าท่านจะเคยอยู่ระดับแนวหน้าในยุคที่แล้วมา แต่เมื่อมาคิดอีกทีว่าประสพการณ์ของท่านในต่างประเทศน่าจะช่วยให้ท่านปรับตัวปรับเปลี่ยนและรุดหน้าอยู่ และถ้าจะดูจากการเคลื่อนไหวทางการเมืองในปัจจุบันแล้ว ก็พอจะคาดได้ว่าท่านคงทำได้ไม่ยาก แม้ในบางเวลาที่ท่านไม่ได้เข้าร่วมประชุมในบางข้อในที่ประชุมได้ ก็ยังสนใจที่จะไปว่ากล่าวตักเตือนได้ และที่น่าคิดอย่างยิ่งนั้นก็คือว่า หลักการและความคิดของท่านที่ได้ปลูกฝังไปในประเทศจีนมานาน หลักการและความคิดของท่านจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร จะยังเหลือแก่นสาวแห่งความคิดของท่านไว้ได้มากน้อยเพียงใด ท่านอาจจะไม่มีโอกาสเข้าสู่วงการเมืองอีก แต่ก็ยังมีความสำคัญต่อคนรุ่นแยกได้บ้าง แม้จะไม่ถึงเป็นผู้ให้แนวทางที่ชัดเจนอะไร

การพูดดำเนินไปอย่างที่ควร ผู้ฟังมีคำถามหลายข้อจากหนังสือพิมพ์ต้นทางออกมานอกประตู มีคำถามหลายข้อจากหนังสือพิมพ์ต่างเสียกัน ซึ่งรู้สึกว่าจะจงใจเลือกหยิบคำถามนั้นมาก่อน แต่ขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นถึงความระมัดระวัง และมีความเคารพต่อผู้พูดด้วย ไม่มีคำถามที่ก้าวร้าวและเสียดสีเหมือนอย่างที่เคย

มักจะมี ผู้คนส่วนมากดูตั้งใจฟังและรับฟังด้วยดี ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะยังไม่ค่อยจะคุ้นเคยกับเรื่องราวของนายปรีดีมาก่อน หรือบางทีอาจเป็นเพราะลักษณะการวางตัวเข้มของท่าน เมื่อคิดดูแล้วก็รู้สึกว่าออกจะเป็นการยาก ที่ผู้พูดจะเผยความในใจในบรรยากาศเช่นนั้น

ครั้งแรกที่ได้เห็นนายปรีดี ผู้เขียนเองรู้สึกประหลาดใจ ที่เห็นท่านไม่แก่อย่างที่คาดไว้ แต่งกายด้วยชุดสากลสีเทา ท่านนั่งยิ้มอ่อนโยนในบางครั้ง พูดอย่างธรรมดา ๆ ด้วยเสียงค่อนข้างเบาแต่ชัดเจนดี สายตาเหม่อมองเพดานบ่อยครั้งเมื่อนึกถึงเรื่องราวที่แล้วมา และบางครั้งเมื่อพยายามลำดับข้อเท็จจริง เมื่อถูกถามก็หันไปถามท่านผู้หญิงพูนศุขเพื่อความแน่ใจ ท่านตอบคำถามอย่างตั้งใจและด้วยความระมัดระวัง แต่ก็มิได้เน้นถึงเรื่องหนึ่งเรื่องใดโดยเฉพาะ และถ่อมตัวด้วยการตำหนิตนเองในความแข็งทื่อเมื่อครั้งที่ท่านดำรงตำแหน่งอยู่ แต่เมื่อพูดถึงมิตรและศัตรูท่านเอ่ยถึงโดยใช้ตำแหน่งเต็ม และไม่ปรากฏว่าได้ใช้ถ้อยคำที่ไม่บังควรแม้แต่ครั้งเดียว ท่านกล่าวถึงหลักการแต่พอเป็นเค้าและยึดอยู่ในหลักความเป็นอนิจจังของพระพุทธเจ้าที่กล่าวถึงวิถีแห่งความเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอนของสากลโลก ส่วนที่เกี่ยวข้องกับภาวะการเอาเปรียบ (exploitation) นั้น ท่านถือเป็นเพียงหมายเหตุเท่านั้น และไม่พยายามที่จะโยงเข้ากับลัทธิชาตินิยมแต่อย่างใด การปราศรัยจบลงอย่างเรียบ ๆ รู้สึกว่าผู้ฟังต่างพอใจ และชื่นชมยินดีอย่างเห็นได้ชัด

การที่ท่านพูดอย่างตั้งใจและถ่อมตัว ก่อให้เกิดความนับถือ ถึงแม้จะเหินห่างไปบ้าง แต่ที่ท่านยังสามารถให้ข้อคิดเห็นอย่างเฉียบแหลมอยู่ทั้งในทางการเมืองและสังคม ทำให้ผู้ฟังต่างตระหนักว่าท่านยังไม่ถึงกับหลงลืมหรือฟั่นเฟือน ที่ประทับใจมากที่สุดก็คือการนับถือในตัวบุคคล ที่ท่านมีต่อ[illegible] ประธานเทศมนตรี หม่อมราชวงศ์เสนีย์ และ[illegible] สื่อพิมพ์สยามรัฐ และมิตรผู้ร่วมก่อการ [illegible]

การปรบมือต้อนรับอย่างกึกก้อง [illegible] จิตใจของผู้ฟังกลุ่มใหญ่อย่างแท้จริง

การที่จะลำดับสาระแก่[illegible] ง่ายนักและก็ยากที่จะตัดสินความคิดเห็นของผู้ฟังต่าง ๆ ในการบรรยายอย่างไม่เป็นกิจลักษณะในเช้าวันเสาร์ [illegible] เป็นธรรมต่อผู้พูดเองด้วย แม้ว่าจะไม่ถึงกับเป็นการกระทบกระเทือนอะไรจากสาระในคำปราศรัย นายปรีดี พนมยงค์ยากให้ประชาชนได้ประจักษ์เรื่องราวทางด้านเขตของท่านบ้าง และขจัดความเคลือบแคลงในความบริสุทธิ์ในคดีการลอบปลงพระชนม์ เพื่อที่คนจะได้เห็นว่าท่านเป็นผู้รักชาติอย่างแท้จริง ในกรณีนี้ไม่มีส่วนด้วยเลย ไม่มีเหตุผลอะไรทั้งสิ้น การที่หนังสือพิมพ์ สยามรัฐ กล่าวหาว่าท่านจะตั้งสาธารณรัฐขึ้นนั้น ถ้าอยากจะทำก็สามารถกระทำได้โดยรัฐสภา เพราะขณะนั้นทั้งสองสภาเข้ากับท่านอยู่แล้ว นอกจากนั้น ท่านยัง

เป็นคนแรกที่เสนอญัตติเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบันขึ้นสู่ราชบัลลังก์ การออกนอกประเทศของท่านไม่ใช่เป็นการหลีกเลี่ยงคดีนี้ เพราะไม่มีการฟ้องกล่าวหาในครั้งนั้น หากเพื่อเลี่ยงจากการให้ร้ายป้ายสีและลี้ภัยการเมืองจากการรัฐประหาร ท่านขอให้ประชาชนตัดสินในฐานะลูกขุน ในกรณีที่จะต้องพิจารณาโดยประชามติ

หลักการของท่าน พอที่จะเข้าถึงได้ไม่ยาก แม้ว่าท่านจะได้พูดอย่างระมัดระวังถึงผลกระทบกระเทือนทางการเมือง ข้อคิดอุดมคติทางสังคมและการคาดหมายถึงลักษณะของสังคมยังไม่แน่ชัดนัก พอจะจับได้ว่าเป็นสังคมที่มีความเป็นธรรมเป็นหลัก โดยกล่าวว่า **สังคมที่เป็นธรรมคือสังคมที่ปราศจากการเอาเปรียบ(exploitation)** ซึ่งหมายถึงว่าบุคคลได้รับประโยชน์เป็นส่วนเหมาะสมกับแรงงานของคนนั้น ท่านเชื่อว่าสภาพการเปลี่ยนแปลงย่อมมีขึ้นเสมอ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าการเปลี่ยนแปลงนั้น จะเป็นไปเพื่อก่อให้เกิดมีลักษณะการเอาเปรียบให้มากขึ้นหรือน้อยลง และว่าการโกงกินกันนั้นเป็นการเอาเปรียบที่น่าอับอาย และเห็นได้ชัดมากที่สุด ท่านไม่ได้กล่าวสิ่งใดเกินเหนือไปกว่านี้

การประชุมปราศรัยเช่นนี้ ควรแก่การต้อนรับด้วยดีจากบุคคลทั่วไปและไม่น่าจะเป็นโทษเป็นภัยแก่ใครเลย นอกจากบางทีบุคคลฝ่ายตรงกันข้ามสองสามคน แต่ท่านเหล่านั้นก็มีโอกาสเสนอเรื่องราวทำนองนี้อยู่แล้ว ส่วนเราผู้ฟังส่วนมาก นับว่าเป็นโอกาสดี

ที่จะได้ฟังความรู้ความคิด อย่างน้อยที่สุดก็ได้รับฟังแนวทางของบุคคลสำคัญผู้ได้รับการกล่าวขวัญถึงกันมากที่สุดในประวัติศาสตร์ปัจจุบันของไทย สำหรับนายปรีดีเองก็เป็นโอกาสที่จะได้เปิดเผยความคิดเห็นของท่านบ้าง และได้พบปะสังสรรค์กับคนไทย ซึ่งขาดการติดต่อกันมานานอีกครั้งหนึ่ง สำหรับฝ่ายรัฐบาลนั้น เอเยนต์ที่เข้าร่วมฟังก็คงจะได้ทราบถึงฐานะของนายปรีดี และรู้เห็นถึงผู้ใกล้ชิดสมัครสมาคมของท่านว่ามีใครบ้าง

ส่วนผู้ที่ร่วมประชุมครั้งนี้ด้วยความประสงค์ประการอย่างใจ ก็คงจะได้รู้ว่า ตนได้ตั้งราคาไว้แก่ความเป็นคนและฐานะการการเมืองของตนสูงเกินไป"

"คนไทยในอังกฤษ" อีกผู้หนึ่งที่ได้ร่วมสนทนากับ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้บันทึกไว้ว่า

หัวหน้ากลุ่มนักศึกษาและคนไทยได้ไปร่วมรับประทานอาหารกลางวันกับประวัติ นายปรีดี ตลอดจนเคยเป็นหัวหน้าเสรีไทยในสงครามโลกครั้งที่สอง แล้วเชิญนายปรีดีขึ้นพูด

นายปรีดี ฯ กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของคนที่เดินทางมายังประเทศอังกฤษว่า มีเจตนาที่จะมาเยี่ยมเยียนและนมัสการ วัดพุทธประทีป เพราะตนเองกำลังดำเนินการสร้างสำนักสงฆ์ไทยขึ้นในประเทศฝรั่งเศส ในการเดินทางมาครั้งนี้ได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อนชาวอังกฤษที่เคยนับถือและชอบพอกันอำนวยความสะดวก อาทิเช่น การขอวีซ่าจากสถานทูตอังกฤษในฝรั่งเศส การให้การรับรองใน

อังกฤษ และมีความยินดีที่กลุ่มนักศึกษาภาวะประเทศไทยเชิญมาพบปะกับคนไทยในประเทศอังกฤษ ในการมาพบปะครั้งนี้ มิได้มุ่งหมายจะมาโฆษณาชวนเชื่อหรือล้างสมองคนไทยในอังกฤษ และที่มาครั้งนี้ก็ไม่มีหัวข้อที่จะพูด หากแต่ว่าใครประสงค์จะถามปัญหาอะไรก็ยินดีตอบได้ทราบโดยขอทำตัวเป็นจ้าเลยให้ผู้ที่มาฟังซักถามเอาเอง

ได้มีผู้ถามปัญหาและเรื่องราวต่าง ๆ สรุปคือ

๑. ชีวิตในระหว่างที่อยู่ประเทศจีน

นายปรีดี ฯ เล่าให้ฟังว่า ได้ไปอยู่ในประเทศจีนครั้งแรกสมัยรัฐบาลก๊กมินตั๋งยังมีอำนาจอยู่ ครั้งหลังได้ไปอยู่ในกรุงปักกิ่งต่อมาได้ย้ายไปอยู่ในเมืองกวางตุ้ง เพราะทนอากาศหนาวไม่ไหว การอยู่ในประเทศจีนอยู่อย่างคนไทยซึ่งเป็นคนต่างด้าวของประเทศจีน ต้องทำบัตรต่างด้าว มิได้มีเอกสิทธิแต่อย่างใด ชีวิตประจำวันก็ได้แก่การฟังวิทยุจากสถานีของประเทศต่าง ๆ เช่น ประเทศไทย อังกฤษ สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น และของจีน กับอ่านหนังสือพิมพ์ และหนังสือและตำราต่างๆ ไม่เคยเป็นสมาชิกพรรคคอมมูนิสต์ใดๆ เคยพบกับประธานเหมาและนายกรัฐมนตรีจูเอินไหลในงานฉลองวันชาติจีน ทั้งสองคนแสดงความเห็นใจที่ต้องจากบ้านเกิดเมืองนอน

เมื่อจะเดินทางออกจากประเทศจีนมายังฝรั่งเศส ตนได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อน และทางการจีนจัดเอกสารการเดินทางสำหรับคนต่างด้าวให้ เพราะหนังสือเดินทางที่มีอยู่ขาดอายุและต่อ

ไม่ได้ เพราะไม่มีสถานทูตหรือกงสุลไทยในประเทศจีน ในที่สุดก็ได้เดินทางออกมาพำนักในประเทศฝรั่งเศสตั้งแต่เดือนพฤษภาคม ก็อยากจะเดินทางมาประเทศอังกฤษตามความตั้งใจดังกล่าวแล้วตั้งแต่มาถึงฝรั่งเศส แต่มาไม่ได้เพราะไม่มีหนังสือเดินทาง ได้ขอหนังสือเดินทางจากสถานทูตไทยในปารีส แต่สถานทูตไทยไม่ยอมออกให้ ตนจึงต้องนำคดีขึ้นสู่ศาลไทย ในที่สุดศาลได้ไกล่เกลี่ยและรัฐบาลไทยได้สั่งให้สถานทูตไทยในปารีสออกหนังสือเดินทางให้

๒. บทบาทของการเมืองระหว่างประเทศของจีน

มีผู้ถามว่านโยบายของจีนจะขยายอำนาจประเทศต่าง ๆ รวมทั้งประเทศไทยนั้น มีความจริงประการใด

นายปรีดี ฯ กล่าวว่า รัฐบาลจีนได้ประกาศนโยบายของตนอย่างชัดแจ้งที่จะปฏิบัติตามหลักแห่งการอยู่รวมกันโดยสันติ ๕ ข้อ ที่ตกลงกับบางประเทศและที่บันดุง และเขาได้ประกาศยืนยันในนโยบายนี้ตลอดมา มีผู้ถามกรณีขัดแย้งระหว่างประเทศจีนกับประเทศต่าง ๆ เช่นกรณีอินเดียก็ดี กับอินโดนีเซียก็ดี ก็เป็นเรื่องต้องวินิจฉัยว่า ใครผิดใครถูก ส่วนที่มีกรณีพิพาทในท้องที่ต่าง ๆ เช่น พม่า ลาว ก็นับว่าเป็นเรื่องเล็กน้อยและธรรมดา สำหรับประเทศที่มีอาณาเขตติดต่อกัน ก็อาจจะกระทบกระทั่งกันบ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ แต่นโยบายของรัฐบาลเขายึดหลัก ๕ ข้อนั้นอย่างแน่นแฟ้น

๓. บทบาทคนไทยในประเทศจีน

มีผู้ถามถึงเรื่องกระบวนการของคนไทยที่เรียกว่าแนวร่วม

รักชาติ และวิทยุไทยในปักกิ่งซึ่งแสดงท่าทีคุกคามประเทศไทย

นายปรีดี ฯ กล่าวว่า กระบวนการดังกล่าวนั้น เขาดำเนินการโดยเปิดเผย คือ พ.ท. โพยม จุฬานนท์ รวมทั้งคนไทยอื่น ๆ ซึ่งเขาเป็นผู้รับผิดชอบในกระบวนการนั้น ตนไม่มีส่วนเกี่ยวข้องด้วย

มีผู้ถามว่า ในประเทศจีนมีคนไทยมากน้อยเพียงใด

นายปรีดี ฯ ตอบว่า เป็นลูกหลานจีนที่เกิดในเมืองไทยอยู่มากมาย ตนเองโดยปกติไม่มีโอกาสพบปะกับคนไทยมากนัก นอกจากบางครั้งมีคนไทยผ่านไปทางเมืองกวางตุ้ง ก็ได้พบปะกันบางโอกาสเท่านั้น สำหรับวิทยุไทยในปักกิ่งนั้น ก็เป็นเรื่องของกระบวนการดังกล่าว ตนไม่มีส่วนรู้เห็นเกี่ยวข้องด้วย ทั้งไม่เคยส่งข้อความไปร่วมกระจายเสียงด้วยเลย

๔. กรณีสวรรคตของรัชกาลที่ ๘

มีผู้ถามถึงกรณีสวรรคต ซึ่งมีการกล่าวว่านายปรีดี ฯ มีส่วนร่วมในกรณีนั้นด้วยข้อเท็จจริงเป็นประการใด

นายปรีดี ฯ กล่าวว่า เนื่องจากขณะนี้ตนกำลังเป็นโจทก์ฟ้องหนังสือพิมพ์สยามรัฐและพวก มี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช และบุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งลงข่าวหมิ่นประมาทตน หาว่าตนเป็นผู้ต้องหาคดีลอบปลงพระชนม์และหลบหนีคดีนั้น ซึ่งเป็นเรื่องไม่จริง จึงเป็นการหมิ่นประมาทใส่ความ คดีเพิ่งจะเริ่มฟ้อง และกำลังอยู่ในระหว่างการพิจารณาของศาล ตนจึงไม่อาจชี้แจงนอก

เหนือไปจากคำฟ้องได้ เพราะจะเป็นการละเมิดอำนาจศาล จึงขอกล่าวจะเพียงสรุปจากคำฟ้องของตนให้ฟัง กล่าวคือที่กล่าวหาว่าตนร่วมในกรณีปลงพระชนม์รัชกาลที่ ๘ นั้น เป็นข้อกล่าวหาของบุคคลในรัฐบาลสมัยที่ร่วมทำรัฐประหารรัฐบาลธำรง ฯ เมื่อหลังวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ ข้อเท็จจริงมีว่า ในขณะที่รัชกาลที่ ๘ สวรรคตนั้น ตนเป็นนายกรัฐมนตรี และมีเสียงมากในพฤฒสภาและสภาผู้แทน เมื่อรัชกาลที่ ๘ สวรรคตตนได้ปรึกษากับจ้าวนาย ประธานสภาทั้งสอง และคณะรัฐมนตรีอัญเชิญพระอนุชา คือ รัชกาลปัจจุบันขึ้นทรงราชย์ต่อไป และเพื่อจะป้องกันมิให้ราษฎรมีความเห็นชอบตามวิถีทางรัฐธรรมนูญทุกประการ หากมีการปลุกระดมจะทำลายสถาบันกษัตริย์ก็ย่อมกระทำได้โดยไม่ยาก และที่กล่าวว่าตนหลบหนีคดีสวรรคตก็ไม่เป็นความจริง เหตุที่ต้องลี้ภัยออกนอกประเทศไทยก็เพราะคณะรัฐประหารสมัยนั้นได้ใช้กำลังเข่นฆ่าประชาชนแต่ตนหนีรอดออกมาได้ เพราะความช่วยเหลือของรัฐบาลทางเรืออังกฤษและอเมริกาที่ประจำอยู่ในประเทศไทย และได้ออกมาจากประเทศไทยภายหลังรัฐประหาร การที่ตนมีความเกี่ยวข้องกรณีสวรรคตกระทำภายหลังที่ตนได้ออกมาจากประเทศไทยแล้ว จะกล่าวว่าตนหลบหนีคดีสวรรคตได้อย่างไร แม้เมื่อตอนหลังออกไปพำนักอยู่ที่สิงคโปร์ในระยะแรก ทางคณะรัฐบาลรัฐประหารได้พยายามหาความกับบุคคลที่ติดตามตนไป เพื่อขอให้ทางสิงคโปร์จัดส่งตัวตามวิธีการส่งผู้ร้ายข้ามแดน ศาลสิงคโปร์ก็ตัดสินว่าไม่มีมูล

ไม่ยอมให้ส่งตัวและปล่อยบุคคลที่ลี้ภัยทางนั้นเสีย แม้เมื่อคนได้ไปอยู่ในประเทศจีนแล้วขณะนั้นก็ยังมีสิ่งบังคับอยู่ว่าเป็นรัฐบาลอยู่และมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศไทย ถ้าไม่ปรากฏว่าทางการรัฐบาลไทยสมัยนั้นได้ดำเนินการเรียกร้องขอให้รัฐบาลจีนส่งตัวตามวิธีการส่งผู้ร้ายข้ามแดนแต่ประการใด การดำเนินการสอบสวนในเรื่องนี้ก็ปรากฏว่ามีการบังคับขู่เข็ญพระยาน ดังกรณีพระยาศรยุทธเดช ซึ่งได้ให้การไว้ต่อศาลเป็นต้น ฉะนั้นข้อความที่ลงในหนังสือพิมพ์กล่าวหาว่าคนเหล่านั้นในกรณีสวรรคตกับหลายเหตุผลจึงเป็นความเท็จมุ่งหมายใส่ความคน รายละเอียดปรากฏอยู่ในคำฟ้องแล้ว การดำเนินคดีจะมีผลประการใดขอให้ติดตามฟังคำพิพากษาของศาลก็จะไม่อาจชี้แจงนอกเหนือไปกว่านี้ได้

๕. แผนการเศรษฐกิจ

มีผู้ถามถึงแผนการเศรษฐกิจที่นายปรีดี ฯ เคยจัดทำ ว่ามีเบื้องหลังและเจตนาอย่างไร

นายปรีดี ฯ กล่าวว่า แผนเศรษฐกิจที่ได้จัดทำขึ้นเมื่อปี ๒๔๗๕ นั้น จัดทำขึ้นก็เพื่อให้เศรษฐกิจของประเทศไทยได้เป็นไปโดยเหมาะสมแก่สภาพของประเทศที่เป็นอยู่ในขณะนั้น เพราะตนเองเป็นคนเกิดในชนบทได้พบเห็นภาวะและความเป็นอยู่ของชาวนา ซึ่งได้รับความบีบคั้นและเดือดร้อนเป็นอันมาก แต่บังเอิญการจัดทำและเสนอแผนเศรษฐกิจในขณะนั้นยังไม่ทันได้มีโอกาส

ชี้แจงให้ประชาชนเข้าใจโดยแจ่มแจ้ง ก็มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเสียก่อน (พระยาโน ฯ ยึดอำนาจการปกครองด้วยกำลังทหารและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา) ข้อขัดข้องอย่างยิ่งที่ไม่อาจดำเนินงานใด ๆ ถ้าไม่มีแผนการ ที่จะดำเนินไปด้วยความประสงค์ที่วางแผนการขึ้นก็เพื่อให้เป็นแนวทางดำเนินงานตามความเหมาะสมแก่สภาพของบ้านเมือง โดยมีความประสงค์เพื่อกำจัดความเหลื่อมล้ำระหว่างประชาชน เพราะความไม่ยุติธรรมในสังคมก็ย่อมไม่มีความยุติธรรม และสังคมที่ไม่มีความยุติธรรม ย่อมจะหาความสงบเรียบร้อยไม่ได้ อย่างไรก็ตาม สังคมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ ฉะนั้นการวางแผนใด ๆ ก็จะต้องคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมด้วย กล่าวง่าย ๆ แผนการนั้นคิดขึ้นเมื่อเกือบ ๔๐ ปีแล้ว เมื่อบังเกิดมีภาวะต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไป [illegible] ตามที่วางไว้ตามแผนนั้น ก็นับว่าล้าสมัยไปแล้ว

๖. การกลับประเทศไทยและการช่วยประเทศชาติ

มีผู้ถามว่ามีเจตนาจะกลับประเทศไทยหรือไม่ และถ้ามีโอกาสได้รับใช้บ้านเมืองจะดำเนินการเศรษฐกิจอย่างไร ในประเทศไทยควรทำตัวอย่างไร

นายปรีดี ฯ กล่าวว่า การกลับประเทศไทยเป็นเจตนาอันใหญ่ยิ่ง เพราะเป็นคนไทยก็ต้องรักบ้านเมืองไทย แม้คดีที่ถูกกล่าว

หาจะหมดยายุความแล้วแต่ตามสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันยังขัดขวางการกลับอยู่ จะต้องรอดูสภาพการไปก่อน ถ้าหากกลับประเทศไทยและมีโอกาสรับใช้บ้านเมืองก็ยินดีและจะรับใช้โดยความซื่อสัตย์สุจริตเพื่อประชาชนคนไทย สำหรับในทางเศรษฐกิจนั้น มีความคิดเห็นว่าจะต้องปรับปรุงโดยยึดหลักความยุติธรรมของสังคม ตัดรอนการเบียดเบียนกัน เฉพาะอย่างยิ่งการคอร์รัปชั่นซึ่งเป็นการเบียดเบียนที่ร้ายแรงที่สุด ในการดำเนินการจะต้องพิจารณาทั้งด้านสัปเยกตีพและอ๊อปเยกตีพ จะเอาด้านใดด้านเดียวไม่ได้ เพราะได้กล่าวแล้วว่าสังคมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอเป็นอนิจจัง การดำเนินการใด ๆ ก็จะต้องคำนึงถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคมเป็นประการ

สำหรับท่าทีของประเทศไทยนั้น ย่อมทราบอยู่แล้วว่า โลกเราเปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก ข้อสำคัญอยู่ที่ความเป็นเอกราชของชาติ ฉะนั้นนโยบายอันใหญ่ยิ่งของเราก็คือ จะต้องรักษาเอกราชที่เป็นประชาธิปไตยและวางตัวเป็นกลาง จะเป็นวิถีทางที่ดีที่สุด"

นายประโยชน์ มั่นคงดี นักเรียนไทยในอังกฤษ อีกผู้หนึ่งได้ร่วมสนทนาในวันนั้น ได้เขียนเรื่องการพบปะสนทนากับท่านปรีดี ฯ ไว้ในนิตยสาร สุพรรณเสรี มีเนื้อความส่วนใหญ่ทำนองเดียวกับที่กล่าวมาแล้ว แต่ในตอนจบของข้อเขียนคุณประโยชน์ได้สรุปไว้ว่า

"ถ้าจะมีใครถามว่าข้าพเจ้ามีความรู้สึกประการใดในการที่ได้พบและพูดคุยกับท่านปรีดี ฯ **กำไรของชีวิต** คือคำตอบของข้าพเจ้า เพราะท่านปรีดีมีส่วนสร้างประวัติศาสตร์ยุคใหม่ให้แก่เมืองไทย แต่ตังขารท่านจะอยู่คู่โลกไปอีกไม่นานเท่าใดนักก็ตาม จากนี้ไปท่านก็จะเหลือแต่เพียงชื่อเสียงทิ้งไว้ในประวัติศาสตร์ของชาติ และในความมีโอกาสพบปะและพูดคุยกับบุรุษผู้สร้างประวัติศาสตร์ของชาติเช่นนี้จะไม่เรียกว่าเป็นกำไรของชีวิตก็ดูกระไรอยู่

ในการพบปะพูดคุยกับท่านปรีดีในวันนั้น พวกเราแต่ละคนก็มองดูและวิจารณ์ท่านปรีดีไปตามทรรศนะของแต่ละคน ใครจะมองท่านปรีดีในแง่ใดก็ตาม *แต่สำหรับข้าพเจ้าแล้วขอสรรเสริญและนิยมท่านผู้นี้ ๒ ประการ คือ ท่านมีความคิดริเริ่ม เมื่อมีความคิดที่เห็นว่าจะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมท่านก็เป็นคนกล้าที่จะเสนอความคิดนั้นต่อประชาชน* ความคิดบางอย่างของท่าน เช่น เค้าโครงเศรษฐกิจ อาจเป็นสิ่งที่ล้ำหน้าเกินกว่าที่สังคมและประชาชนในเมื่อนั้นจะตามทัน แต่ท่านก็กล้าเสนอความคิดนั้นออกมา ผลจึงเป็นว่าท่านแทบจะ *เสียมวย* ตั้งแต่สมัยนั้น เพราะหลายคนโจมตีหาว่าท่านเป็นคอมมูนิสต์ **แต่ข้าพเจ้าได้อ่านเค้าโครงเศรษฐกิจของท่านแล้วมีความเห็นเป็นส่วนตัวว่า ท่านปรีดีเป็นนักการเมืองอยู่ในขั้นสังคมนิยมเท่านั้น ไม่ถึงขั้นเป็นคอมมูนิสต์อย่างที่คนอื่นเข้าใจ** เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ สังคมไทยควำบาตรเค้าโครงเศรษฐกิจของท่าน

ปรีดี แต่มีบางอย่างในความคิดของท่านปรีดีในเค้าโครงเศรษฐกิจที่ข้าพเจ้าอยู่ในสภาวะที่จะนำมาใช้ เช่น การตั้งธนาคารชาติ การออกเงินตรา การแบ่งรัฐบาลเพื่อหารายได้เข้ารัฐ ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น

ยกข้อหนึ่งที่ข้าพเจ้านิยมท่านปรีดีก็คือ ท่านเป็นนายกรัฐมนตรีของไทยที่ไม่มีเรื่องราวฉาวโฉ่ในเรื่องการเงินของชาติ นักการเมืองไทยในสมัยท่านนั้นเมื่อออกจากการเมืองใหม่ ๆ ก็ไม่ปรากฏว่ามีใครร่ำรวยมาก่อน แต่ครั้นเล่นการเมืองไม่กี่ปี นักการเมืองของเราหลายคนก็ร่ำรวยมีเงินนับล้าน ๆ ไปตาม ๆ กัน ครั้นตัวเองตายลงลูกหลานก็รับมรดกเป็นเงินล้านกันเกือบทุกคน ปัจจุบันนี้เป็นประเพณีการเมืองของไทยว่า เมื่อเปลี่ยนตัวนายกรัฐมนตรีกันครั้งใดจะต้องมีการริบทรัพย์นายกรัฐมนตรีและวงศ์วานกันเมื่อนั้น

ท่านปรีดี พนมยงค์ ไม่เคยมีใครมาตั้งกรรมการตรวจสอบทรัพย์สินของท่าน

ท่านปรีดี พนมยงค์ ไม่เคยถูกริบทรัพย์ฐานโกงเงินของชาติอย่างอดีตนายกรัฐมนตรีบางคนของเรา

คนอย่างนี้เขาไม่กล้าพูดสวนเสรีภูกันบ้าง ก็ยอมจะใช้คำเกินไปสักหน่อย

จริงอยู่ในด้านอื่น ๆ นั้น ท่านปรีดีอาจมีข้อบกพร่องบางประการ แต่ในเมื่อเป็นปุถุชนธรรมดาคนหนึ่ง คนเราก็ต้องมีส่วนบกพร่องกันบ้าง แต่ในวงการเมืองนั้นเราจำต้องแยก **ความดีที่กระทำต่อประชาชน** กับ **ความบกพร่องในส่วนตน** ออกจากกัน เขามีคุณงามความดีต่อส่วนรวม แต่ส่วนตัวของเขามีข้อบกพร่องบางประการ ก็น่าจะเป็นเรื่องที่อภัยกันได้"

ในกรุงปารีส ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้ใช้เวลาของท่านไปในการศึกษาภาวะการเมืองของโลกอย่างไม่หยุดยั้งต่อไป และได้เริ่มเขียนหนังสือ "บันทึกความจำ" ของท่านเป็นภาษาฝรั่งเศสและภาษาอังกฤษ นักเรียนไทยในฝรั่งเศสทั้งที่รู้จักและไม่รู้จักท่านมาก่อน ก็ได้ไปสนทนากับท่านเพื่อเพิ่มพูนความรู้ให้มากยิ่งขึ้น ท่านได้รับเชิญให้ไปแสดงปาฐกถาที่สมาคมนักเรียนไทยในสหพันธ์รัฐเยอรมนีและที่อื่น ๆ อาคันตุกะจากเมืองไทยที่เป็นนักการเมืองเป็นรัฐมนตรี เช่น พ.อ. ถนัด คอมันตร์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ พล. ต.ต. สงัด กิตติขจร รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ฯลฯ ของรัฐบาลถนอม กิตติขจร รวมทั้งพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าภาณุพันธ์ยุคล และ ม.จ. หญิงอัปภัตรา [illegible] ได้กล่าวแล้วในหนังสือนี้และคนอื่นๆ ที่เป็นเพื่อนสนิทสนมกับท่านอยู่ตลอดมาเป็นลำดับ

เมื่อสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (จุ่น ปุณฺณสิริ) ครั้งดำรงสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระวันรัต เสด็จเยือนกรุงปารีสเมื่อ ๒ มิถุนายน ๒๕๑๕ นั้น ได้ทรงบันทึกไว้ว่า

"ท่านปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสที่เคยมีบทบาทสูงเด่นอาราธนาไปฉันเพลที่บ้าน แต่เวลามีผู้ไปหาท่านที่บ้านแต่ละครั้ง [illegible]

จึงได้นัดมาพบที่สถานทูตเวลา ๑๖.๐๐ น. วันนี้ ตกลงว่าจะพบตามกำหนดนั้น

เป็นเวลา ๑๖.๐๐ น. ท่านปรีดี พนมยงค์ และท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ได้มาถึงบ้านพักเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงปารีส เอาไปชามาถวาย ๑ กระป๋อง หนังสือ ๒ เล่ม ท่านปรีดี มีสุขภาพดีเลิศ เราได้เห็นมาตั้ง ๒๐ กว่าปี ร่างกายยังคงอยู่ตามเดิม เพียงแต่ผมเปลี่ยนเป็นสีขาวเท่านั้น ยังพูดคล่องแคล่ว เสียงก็ไม่แสดงว่าเป็นคนแก่ ถ้าไม่บอกอายุแล้วคาดผิดหมด และมีผลงานไว้มาก ปีนี้อายุ ๗๒ คือเขา ๖ รอบแล้ว

ท่านปรีดีพูดถึงสมเด็จพระวันรัต ตสฺสเมหตฺถ บอกว่าไปทอดกฐินที่วัดพระเชตุพนฯ หลายปี เราก็พูดว่าสมเด็จชมเชยท่านมากเรื่องการใช้อักษรตามเดิม พูดว่าท่านคิดดีมากที่ใช้อักษรตามเดิม พูดถึงการซ่อมพระนอน พูดถึงตลาดท่าเตียนว่าน่าจะเป็นของวัด ให้ค้นหาแผนที่ และสืบว่ารถรางนั้นมีแต่ พ.ศ. อะไร พูดถึงหลังคาพระอุโบสถกระเบื้องนั้นควรรักษาไว้ เพราะเป็นกระเบื้องครั้งกรุงธนบุรีหรือกรุงรัตนโกสินทร์ พูดถึงพระพิมลธรรม อาจ อาจสภเถระ

พูดสนทนาชั่วครู่จึงได้ลากลับ เพราะมีแขกรออยู่ทางบ้าน การเดินทางมาเยี่ยมเรานั้นรถยนต์แล่นร่วมชั่วโมงเกี่ยวแก่รถติดด้วย และเกี่ยวแก่ทางอ้อมด้วย ต้องใช้เวลาถึงชั่วโมง เราไม่ควรพูดมากนัก เกรงจะกระเทือนใจ ไม่ทราบว่าขบากรรมจะสิ้นสุดลงเมื่อไร อวยพรให้มีความสุขความเจริญ"

หลังจากนั้นในวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๕๑๖ เจ้าคุณพระเทพเมธากร แห่งวัดเทพศิรินทราวาสพร้อมด้วยคณะธรรมทูตก็ได้ไปเยี่ยมเยียนท่านปรีดี ฯ ที่บ้านชานกรุงปารีสอีกคณะหนึ่ง

และเมื่อถึงโอกาส ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้มีหนังสือแสดงความคิดเห็นเสนอแนะต่อผู้บริหารราชการแผ่นดินของประเทศไทยในเรื่องต่าง ๆ มาเป็นลำดับ โดยไม่คำนึงว่าใครจะเป็นนายกรัฐมนตรี ใครจะเห็นท่านเป็นเมิดรหรือศัตรู ไม่สำคัญ ชาติบ้านเมืองสำคัญกว่า ยิ่งกว่านั้นเนื่องจากท่านเป็นผู้มีความรักชาติในเชิงพุทธอย่างยิ่ง จึงได้มีโครงการสร้างวัดไทยสยามขึ้นที่ชานกรุงปารีส โครงการนี้รัฐบาลฝรั่งเศสได้ให้การสนับสนุนแล้ว ยังไม่ทราบว่ารัฐบาลไทยจะว่าอย่างไร

ก่อนหน้านั้นในวันที่ ๑๙ กรกฎาคม ๒๕๑๙ คณะนิติศาสตร์เก่าของท่านอันประกอบด้วยบัณฑิตผู้จบการศึกษาเนื่องในวิชาการรัฐศาสตร์และการเมืองและโรงเรียนกฎหมาย ซึ่งประกอบด้วยอาชีพเป็นผู้พิพากษาศาลยุติธรรม, อัยการ, ทนายความ รวมเป็นคณะใหญ่ได้เดินทางไปแสดงความเคารพต่อท่าน ณ บ้านพักชานกรุงปารีส ซึ่งท่านมีความปลื้มปีติเป็นอย่างยิ่ง และในโอกาสนั้น ท่านได้ให้โอวาทปราศัยตามคำร้องของคณะศิษย์ ในคำปราศัยนั้น ท่านได้เล่าความเป็นมาของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ความจำเป็นที่จะต้องจัดให้มีมหาวิทยาลัยนี้ขึ้น ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินเมื่อปี ๒๔๗๕ เริ่มแรกเป็นโรงเรียนกฎหมาย ไปช่วยกันบริหารราชการแผ่นดิน ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร และประกอบอาชีพอิสระ ท่าน

ได้กล่าวถึงทฤษฎีของวิทยาศาสตร์สังคมและการให้มีการสอนเศรษฐศาสตร์คู่กับวิชากฎหมายในชั้นปริญญาตรีว่า เพราะมนุษยชาติที่รวมกันอยู่เป็นมนุษย์สังคมนั้น ต้องมีเศรษฐกิจเป็นรากฐานและกฎหมายนั้นก็บัญญัติขึ้นตามระบบของแต่ละสังคม ซึ่งมีรากฐานมาจากระบบเศรษฐกิจของสังคมนั้น ๆ ฯลฯ

ในตอนสุดท้ายท่านได้แนะนำให้ทุกคนได้เดินก้าวหน้าต่อไปโดยไม่ต้องกังวลบุคคลใด ๆ ที่จะมารั้งให้ถอยหลัง ความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์และสรรพวิชาทั้งปวง ตลอดจนความก้าวหน้าของมนุษย์สังคมอาจถูกรั้งไว้ได้บางระยะเท่านั้น แต่ในที่สุดก็ไม่มีพลังใด ๆ ที่จะยับยั้งไว้ได้ชั่วกัลปาวสาน คือความก้าวหน้าจะต้องมีชัยต่อความล้าหลัง และในที่สุดท่านได้กล่าวว่า "ในโอกาสนี้ขออวยพรให้ธรรมศาสตร์บัณฑิต เนติบัณฑิต ผู้ใฝ่ในสันติภาพ ซึ่งเป็นกัลยาณมิตรของผมทั้งที่มาในวันนี้ และมิได้มาในวันนี้ จงประสพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคลพร้อมด้วยความเจริญก้าวหน้า และบำเพ็ญคุณประโยชน์เพื่อความยุติธรรมของราษฎร และความเป็นเอกราชประชาธิปไตยของชาติไทยอันเป็นที่รักยิ่งของเราทุกคนนั้น เทอญ"

ก่อนที่จะจบเรื่อง ดร. ปรีดี พนมยงค์ นี้ ข้าพเจ้าขอสรุปผลงานของท่าน ที่ผู้ใช้นามปากกาว่า "ก.ข. ณ บ่อยาง" เขียนไว้ในหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งนานมาแล้วว่า

"ข้าพเจ้าไคร่จะรื้อฟื้นทบทวนความจำ บริการมหาศาลของท่านปรีดี ที่ท่านเป็นหัวเรียวหัวแรงทำไว้กับชาติไทย ดังจะกล่าวเฉพาะเรื่องที่สำคัญยิ่ง ก็คือ.–

๑. เปลี่ยนระบอบการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นระบอบประชาธิปไตยอันเป็นสากลนิยม

๒. สร้างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. [illegible]

๓. ตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

๔. สร้างระบอบเทศบาล

๕. เจรจาขอยกเลิกสนธิสัญญาเสียเปรียบกับต่างประเทศ

๖. แก้ไขและทำสนธิสัญญาใหม่กับต่างประเทศทั่วหน้า

๗. ยกเลิกภาษีอากรที่ไม่เป็นธรรมแก่สังคม เช่น รัชชูปการ ฯลฯ

๘. สร้างประมวลกฎหมายอันรัษฎากร

๙. ซื้อโรงงานยาสูบและยาต่างประเทศกลับเป็นของรัฐ

๑๐. ซื้อทองคำจากต่างประเทศและในประเทศมาเป็นทุนสำรองเงินตราไทย

๑๑. ตั้งธนาคารชาติไทย

๑๒. ตั้งองค์การ เสรีไทยต่อต้านญี่ปุ่น กู้เอกราช และอิสรภาพของชาติไทยไว้

๑๓. สร้างรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. ๒๔๘๙

๑๔. เป็นหูตาแห่งชาติไปเจรจาสัมพันธไมตรีรอบโลก

แต่ชีวิตของบุคคลผู้ซึ่งทำคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติอย่างมหาศาลดังกล่าวแล้วข้างต้นก็ยังยุ่งยากอยู่บนวิถีทางแห่งความจริงหรือความเท็จอันเกี่ยวกับกรณีสวรรคต ซึ่งเมื่อคิดถึงเกียรติประวัติ

และมีวิสัยทัศน์ของท่านแล้ว ไม่มีใครเลยที่คิดว่าจะเป็นไปได้ จะจริงหรือเท็จอย่างไรก็ตามเป็นเรื่องของอนาคตที่จะตัดสิน....."

ถูกแล้ว อนาคตจะตัดสิน

ม.จ. ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัตน์ ได้ทรงมีลายพระหัตถ์ลงวันที่ ๑๐ เมษายน ๒๔๘๐ ถึงท่านปรีดี พนมยงค์ ในลายพระหัตถ์นั้น มีข้อความตอนหนึ่ง ว่า

"ตามที่ผมไปเห็นในหลวง และสมเด็จพระราชชนนีมาแล้วในคราวนี้ ผมกล้าบอกได้อย่างแน่นอน ว่า ท่านมิได้เชื่อว่าคุณหลวงเป็นผู้ฆ่าในหลวง ดังที่เขาเลือกันเลย...."

นายสด กูรมะโรหิต อีกผู้หนึ่งที่ได้พูดถึงท่านปรีดี นายสด กูรมะโรหิต เป็นนักประพันธ์ นักเขียนบทความการเมือง, การเศรษฐกิจและเป็นผู้มุ่งมั่นส่งเสริมระบบการสหกรณ์ เพื่อปวงชาวไทยมาช้านาน ใน "*จดหมายเปิดผนึก ลงวันที่ ๑ มกราคม ๒๕๑๗ เรื่อง สังคมนิยมหรือสหกรณ์ จาก สด กูรมะโรหิต ถึงท่านนายกรัฐมนตรี สัญญา ธรรมศักดิ์ สอบความคิดของท่านรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์*" นายสด กูรมะโรหิต ได้พูดถึง ท่านปรีดี พนมยงค์ ไว้ว่า

"ก่อนที่ท่านปรีดีจะทิ้งเมืองไทยไปอยู่ปักกิ่งกับท่านเมาเซตุงหลังเกิดรัฐประหาร (๒๔๙๐) ไม่นาน กระผมได้มีโอกาสสำนึก

ว่า ท่านปรีดี พนมยงค์ หรือ "รู้ฮ" เป็นวีรบุรุษ ท่านได้นำขบวนเสรีไทยเข้าต่อต้านญี่ปุ่นอย่างกล้าหาญ เป็นกำลังคนหนึ่งของกรุงศรีอยุธยา"

"ท่านปรีดี เป็นนักปฏิวัติที่แข็งแกร่ง มีจิตใจที่ท้าทายเหล็กกล้า เป็นนักปฏิวัติคนเดียวในกลุ่มนักปฏิวัติรุ่น ๒๔๗๕ ที่ยังปฏิวัติอยู่และปฏิวัติด้วยอุดมคติอันแน่วแน่เพื่อประชาชน ไม่เคยทิ้งอุดมคติอันนี้เลย....."

อีกตอนหนึ่ง นายสด กูรมะโรหิต ได้พูดถึงท่านปรีดี พนมยงค์ ไว้อีกว่า

"อย่างไรก็ตามกระผมชอบใจท่านปรีดีมาก ที่ท่านเป็นนักการเมืองไทยคนแรก ซึ่งพูดถึงคนจนและหาวิธีช่วยคนจนให้มีความสุขสมบูรณ์ นักปฏิวัตินักการเมืองในประเทศไทยตลอด ๔๐ ปี ของการยึดครองอำนาจแบบกึ่งเผด็จการทางทหาร น้อยคนนักที่นึกถึงความยากจนและคนจน"

"สำหรับท่านปรีดี พนมยงค์ กระผมชื่นใจ เพราะท่านปฏิวัติอย่างมีเป้าหมายและนโยบายตลอดจนโครงการบริหารประเทศ ท่านไม่ได้สมัครเข้ามาบริหารประเทศด้วยมันสมองที่ว่างเปล่าและด้วยความปรารถนาที่จะกอบโกยหาความร่ำรวยอย่างที่นักปฏิวัติรุ่นหลัง ๆ เขาปรารถนา กระผมว่าท่านปรีดี เป็นนักการเมืองที่มีความตั้งใจดีต่อประชาชนอย่างสุจริต ท่านควรจะเป็นคนที่มี

ประโยชน์ต่อประชาชน เพราะท่านเป็นนักนักปฏิวัติคนแรกของเมืองไทยตลอดเวลา ๕๑ ปี ที่พูดถึงคนจนและช่วยคนจนมาก...."

ท่านผู้ประศาสน์การ, ดร. ปรีดี พนมยงค์ ได้เน้นสัจจธรรมแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ข้อหนึ่งแก่บรรดานักศึกษาแห่งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ไว้ว่า

"ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม อุดมคติข้อนี้ ควรที่บุคคลทุกหมู่ทุกเหล่าจะต้องประพฤติ ยิ่งในทางการเมืองแล้ว แม้ว่าศิลปในทางการเมืองที่โต้แย้งชิงชัยกันนั้น จะเห็นได้ว่าในบางครั้ง ธรรมจะสู้อธรรมไม่ได้ก็ดี แต่ก็คงเป็นการชั่วคราวเท่านั้น"

เมื่อมืดก็ย่อมมีสว่าง

ภาคผนวก

หลังวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕

คนที่	รัฐบาล (คณะรัฐมนตรีที่)	ชื่อนายกรัฐมนตรี	วันแต่งตั้ง
๑	๑	มหาอำมาตย์โท พระยามโนปกรณ์นิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์)	๒๘ มิย. ๗๕
	๒	มหาอำมาตย์โท พระยามโนปกรณ์นิติธาดา	๑๐ ธ.ค. ๗๕
	๓	มหาอำมาตย์โท พระยามโนปกรณ์นิติธาดา	๑ เมย. ๗๖
๒	๔	พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน)	๒๑ มิย. ๗๖
	๕	พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน)	๑๖ ธ.ค. ๗๖
	๖	พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน)	๑๓ กย. ๗๗
	๗	พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน)	๙ สค. ๘๐
	๘	พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน)	๒๑ ธ.ค. ๘๐
๓	๙	นายพันเอก หลวงพิบูลสงคราม (แปลก ขีตตะสังคะ)	๑๖ ธ.ค. ๘๑
	๑๐	จอมพล ป. พิบูลสงคราม	๗ มีค. ๘๕
๔	๑๑	นายควง อภัยวงศ์	๗ สค. ๘๗
๕	๑๒	นายทวี บุณยเกตุ	๓๑ สค. ๘๘
๖	๑๓	ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช	๑๗ กย. ๘๘
	๑๔	นายควง อภัยวงศ์	๓๑ มค. ๘๙
๗	๑๕	นายปรีดี พนมยงค์	๒๔ มีค. ๘๙
		นายปรีดี พนมยงค์	๘ มิย. ๘๙
	๑๖	นายปรีดี พนมยงค์	๑๑ มิย. ๘๙
๘	๑๗	พล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์	๒๓ สค. ๘๙
	๑๘	พล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์	๓๐ พค. ๙๐
	๑๙	พ.ต. ควง อภัยวงศ์	๑๐ พย. ๙๐
	๒๐	พ.ต. ควง อภัยวงศ์	๒๑ กย. ๙๑

ประเทศไทยมีรัฐบาลดังนี้

วันหมดอายุ	หมายเหตุ
๑๐ ธค. ๗๕	ลาออกตามวิธีทางเพราะได้รับพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕
๑ เมย. ๗๕	ปิดสภา ฯ ตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่
๒๐ มิย. ๗๖	พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา ยึดอำนาจการปกครองแผ่นดิน
๑๖ ธค. ๗๖	ออกตามวาระ มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
๑๓ กย. ๗๗	รัฐบาลลาออกเพราะแพ้มติสภา เรื่องพิจารณางบประมาณ
๙ สค. ๘๐	นายกรัฐมนตรีลาออกเพื่อให้มีการอภิปรายเรื่องเกี่ยวกับการบริหารของพระคลังข้างที่
๒๑ ธค. ๘๐	มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาใหม่ตามวาระ
๑๖ ธค. ๘๑	รัฐบาลลาออกเพราะแพ้มติสภา เรื่อง [illegible] ให้ยุบสภามีการเลือกตั้งใหม่
๖ มีค. ๘๕	รัฐบาลลาออกเพื่อให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ
๗ สค. ๘๗	นายกรัฐมนตรีลาออก เพราะสภาไม่ลงมติตามคำแถลงนโยบาย
๓๑ สค. ๘๘	นายกรัฐมนตรีลาออก
๑๗ กย. ๘๘	รัฐบาลลาออกเพราะปฏิบัติงานอย่างเร่งด่วน [illegible]
๓๑ มค. ๘๙	มีการเลือกตั้งใหม่เพราะสภา ฯ ถูกยุบ
๒๔ มีค. ๘๙	รัฐบาลลาออกเพราะแพ้มติสภา ฯ เรื่องร่าง พ.ร.บ. ควบคุมค่าใช้จ่ายของประชาชน
๑ มิย. ๘๙	ลาออกเพราะประกาศใช้รัฐธรรมนูญใหม่ (๑๐ พฤษภาคม ๒๔๘๙)
๙ มิย. ๘๙	ลาออกเพราะในหลวงอานันทมหิดลสวรรคต (ไม่ได้ยับยั้งให้คณะรัฐมนตรี)
๒๓ สค. ๘๙	ลาออกเพราะสุขภาพ
๓๐ พค. ๙๐	ลาออกเพื่อปรับปรุงคณะรัฐมนตรีใหม่
๘ พย. ๙๐	รัฐประหาร โดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม
๖ กพ. ๙๑	ลาออกเพราะถูกคณะรัฐประหารบังคับ
๘ เมย. ๙๑	ลาออกตามวิธีทางแห่งรัฐธรรมนูญเพราะมีการเลือกตั้ง

คนที่	รัฐบาล (คณะรัฐมนตรีที่)	ชื่อนายกรัฐมนตรี	วันแต่งตั้ง	วันหมดอายุ	หมายเหตุ
	๒๑	จอมพล ป. พิบูลสงคราม	๘ เมย. ๔๑	๒๓ มีค. ๔๒	ประกาศใช้รัฐธรรมนูญ [illegible]
	๒๒	จอมพล ป. พิบูลสงคราม	๒๕ มิย. ๔๒	๒๔ พย. ๔๔	คณะทหารยึดอำนาจปกครอง
	๒๓	จอมพล ป. พิบูลสงคราม	๒๔ พย. ๔๔	๖ ธค. ๔๕	ใช้รัฐธรรมนูญ ๒๔๗๕ แก้ไขเพิ่มเติม [illegible]
	๒๔	จอมพล ป. พิบูลสงคราม	๖ ธค. ๔๕	๒๓ มีค. ๔๕	ประกาศใช้ รัฐธรรมนูญ ๒๔๘๒
	๒๕	จอมพล ป. พิบูลสงคราม	๒๑ มีค. ๐๐	๑๖ กย. ๐๐	ออกตามวาระเพื่อมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
	๒๖	จอมพล ป. พิบูลสงคราม	๒๑ มีค. ๐๐	๑๖ กย. ๐๐	จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ยึดอำนาจการปกครองประเทศ ยุบสภา
๙	๒๗	นายพจน์ สารสิน	๒๑ กย. ๐๐	๒๖ ธค. ๐๐	มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทน รัฐบาลลาออก
๑๐	๒๘	พลโท ถนอม กิตติขจร	๑ มค. ๐๑	๒๐ ตค. ๐๑	จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ปฏิวัติ
๑๑	๒๙	จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์	๙ กพ. ๐๒	๘ ธค. ๐๖	จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกฯ ถึงแก่อสัญญกรรม
	๓๐	พลเอก ถนอม กิตติขจร	๙ ธค. ๐๖	๗ มีค. ๑๒	ประกาศใช้รัฐธรรมนูญ มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
	๓๑	จอมพล ถนอม กิตติขจร	๗ มค. ๑๒	๑๗ พย. ๑๔	จอมพล ถนอม กิตติขจร [illegible] พ.ร.บ. พรรคการเมือง ยุบพรรคการเมือง
	๓๒	จอมพล ถนอม กิตติขจร	๑๘ ธค. ๑๕	๑๔ ตค. ๑๖	สิ้นสุดลงเพราะการปฏิวัติของประชาชน [illegible]
๑๒	๓๓	นายสัญญา ธรรมศักดิ์	๑๔ ตค. ๑๖	๒๒ พค. ๑๗	ลาออก
	๓๔	นายสัญญา ธรรมศักดิ์	๒๗ พค. ๑๗	๒๑ กพ. ๑๘	มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ และมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาฯ ใหม่
๑๓	๓๕	ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช	๑๕ กพ. ๑๘	๑๗ มีค. ๑๘	สิ้นสุดลงเพราะสภาไม่ไว้วางใจในวันแถลงนโยบาย
๑๔	๓๖	ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช	๑๔ มีค. ๑๘		

สรุป เป็นระยะเวลา ๔๓ ปี ประเทศไทยมี ๓๖ นายกรัฐมนตรี แต่มีคณะรัฐมนตรีหรือรัฐบาลเพียง ๓๕ รัฐบาล และมีตัวบุคคลดำรงตำแหน่ง นายกรัฐมนตรี ๑๔ คน

รายชื่อ "คณะราษฎร" ผู้ร่วมกันกระทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช

มาเป็นระบอบประชาธิปไตย

เมื่อ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕

สายทหารบก

๑. นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน)

หัวหน้าสายทหารบก

๒. นายพันเอก พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน)

๓. นายพันเอก พระยาฤทธิ์อากเนย์ ([illegible])

๔. นายพันโท พระประศาสน์พิทยายุทธ (ปั้น [illegible])

๕. นายพันโท หลวงพิบูลสงคราม (แปลก ขีตตะสังคะ)

๖. นายพันตรี หลวงสฤษดิ์ยุทธศิลป (เพียร พิริยะโยธิน)

๗. นายพันตรี หลวงอำนวยสงคราม (ถม เกษะโกมล)

๘. นายร้อยเอก หลวงชำนาญยุทธศิลป (เชย รมยะนันทน์)

๙. นายร้อยเอก หลวงกาจสงคราม (เทียน เก่งระดมยิง)

๑๐. นายร้อยเอก หลวงเกรียงศักดิ์พิชิต (ค้วน จินเตะคุณ)

๑๑. นายร้อยเอก หลวงชาญสงคราม (พาน ชาลีจันทร์)

๑๒. นายร้อยเอก หลวงเชวงศักดิ์สงคราม (ช่วง [illegible])

๑๓. นายร้อยเอก หลวงทัศนัยนิยมศึก (ทัศนัย มิตรภักดี)
๑๔. นายร้อยเอก หลวงพรหมโยธี (มังกร ผลโยธิน)
๑๕. นายร้อยเอก หลวงรณสิทธิพิชัย (เจือ กาญจนนินทุ)
๑๖. นายร้อยเอก หลวงสวัสดิ์รณรงค์ (สวัสดิ์ คาระสวัสดิ์)
๑๗. นายร้อยเอก หลวงเสรีเริงฤทธิ์ (จรูญ รัตนกุล)
๑๘. นายร้อยเอก หลวงอดุลย์เดชจรัส (บัตร พึ่งพระคุณ)
๑๙. นายร้อยโท ขุนสุจริตรณการ (ผ่อง นาคะนุช)
๒๐. นายร้อยโท ขุนจำนงภูมิเวท (จำนง ศิวะแพทย์)
๒๑. นายร้อยโท ขุนนิรันเดรชัย (สเหวก นีลัญชัย)
๒๒. นายร้อยโท ขุนเปลื้องปรปักษ์ (ปลด ภานุสะวะ)
๒๓. นายร้อยโท ขุนพิพัฒน์โสรการ (เท้ง พัฒนเสวี)
๒๔. นายร้อยโท ขุนเรืองวีรยุทธ์ (บุญเรือง วีระหงส์)
๒๕. นายร้อยโท ขุนวิมลสรกิจ (วิมล เก่งเรียน)
๒๖. นายร้อยโท ขุนศรีศราภร (ชลอ ศรีธนาภร)
๒๗. นายร้อยโท ไชย ประทีปะเสน
๒๘. นายร้อยโท ทวน วิชัยขัทคะ
๒๙. นายร้อยโท น้อม เกตุนุติ
๓๐. นายร้อยตรี จำรูญ จิตรลักษณ์
๓๑. นายร้อยตรี สมาน เทพหัสดิน ณ อยุธยา
๓๒. นายร้อยตรี อุดม พุทธเกษตริน

สายทหารเรือ

๑. นายนาวาตรี หลวงสินธุสงครามชัย (สินธุ์ กมลนาวิน)
หัวหน้าสายทหารเรือ
๒. นายนาวาตรี หลวงศุภชลาศัย (บุง ศุภชลาศัย)
๓. นายพันตรี หลวงวิจักษ์กลยุทธ (เสียร สู่ศิลป)
๔. นายเรือเอก หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ (ถวัลย์ ธารีสวัสดิ์)
๕. นายเรือเอก หลวงนาวาวิจิตร (ผัน อำไภวัลย์)
๖. นายเรือเอก หลวงนิเทศกลกิจ (กลาง โรจนแสนา)
๗. นายเรือเอก หลวงสังวรยุทธกิจ (สังวรณ์ สุวรรณเชีพ)
๘. นายเรือเอก สงบ จรูญพร
๙. นายเรือเอก ชลิต กุลกำมังธร
๑๐. นายเรือเอก เสงวน รุจิรวนิช
๑๑. นายเรือโท จิบ ศิริไพบูลย์
๑๒. นายเรือโท (ทองหล่อ) พหล บำหิรัญ
๑๓. นายเรือโท ทิพย์ ประสานเสุข
๑๔. นายเรือโท ประเสริฐ สุขเสมัย
๑๕. นายเรือโท วัน รุยาพร
๑๖. นายเรือโท (หลี) ชลี ลีนานุโยคิน
๑๗. นายเรือตรี กุหลาบ กาญจนโยคิน
๑๘. นายเรือตรี ชั้น วัจนะวัฒ
๑๙. นายเรือตรี ทองดี วรรณวิเศษ
๒๐. นายวนิช ปานเรือแก้ว
๒๑. นายจำรัส สุวรรณเชีพ

สายพลเรือน

๑. อำมาตย์ตรี หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (เปรีย ปทยสิงห์)

เจ้ากรมท่าสายพลเรือน

๒. อำมาตย์ตรี หลวงศิริราชไมตรี (จรูญ สิงหเสนี)

๓. รองอำมาตย์เอก หลวงโกวิทอภัยวงศ์ (ควง อภัยวงศ์)

๔. เสวกตรี หลวงนฤเบศร์มานิต (สงวน จุฑะเตมีย์)

๕. รองอำมาตย์เอก หลวงชำนาญนิติเกษตร (อุทัย แสงมณี)

๖. รองอำมาตย์เอก หลวงอรรถสารประสิทธิ์ (นายทองเย็น หลิ่มสกุล)

๗. รองอำมาตย์เอก หลวงอรรถกิจกำจร (กลึง ปทยสิงห์)

๘. รองอำมาตย์เอก หลวงสุนทรเทพหัสดิน (สะพรั่ง เทพหัสดิน ณ อยุธยา)

๙. รองอำมาตย์เอก หลวงเกษมศิริวงศ์วรวัฒน์ (ม.ล. กรี เพชราชีวะ)

๑๐. รองอำมาตย์เอก ทัว สัพพกุลกรม

๑๑. รองอำมาตย์เอก ประจวบ บุนนาค

๑๒. รองอำมาตย์เอก ม.ล. อุทัย สนิทวงศ์

๑๓. นายแนบ พหลโยธิน

๑๔. รองอำมาตย์โท ทวี บุณยเกตุ

๑๕. นายร้อยโท ประยูร ภมรมนตรี

๑๖. นายวิลาศ โอสถานนท์

๑๗. รองอำมาตย์โท จรูญ สืบแสง

๑๘. นายเล้ง ศรีสมวงศ์

๑๙. นายกิเรก ชัยนาม

๒๐. นายวิเชียร สุวรรณทัต

๒๑. รองอำมาตย์โท ชุณห์ ปิ่นพานิชย์

๒๑. นายสวัสดิ์ โพธิ์ทัต

๒๒. นายจิตตะเสน ปีณฑะ

๒๓. นายยงค์ เยอรัมเกษม

๒๔. นายเอก สุภโปฎก

๒๕. นายสุรินทร์ ชัยนาม

๒๖. นายศิริ ชาลีนันทน์

๒๗. นายเฉลียว ปทุมรส

๒๘. นายบรรจง ศรีจรูญ

๒๙. นายประเสริฐ ศรีจรูญ

๓๐. นายแช่ม (มุสดาฟา) พรหมยงค์

๓๑. นาย (การิม) การุญ ศรีจรูญ

๓๒. นายวงษ์ ทุลารักษ์

๓๓. นายชิต วีระไวทยะ

๓๔. นาย (บุญล้อม) ปราโมทย์ ปิ่นมุนินทร

๓๕. นายหงวน ทองประเสริฐ

๓๖. นายเจริญ ปัณฑโร

๓๗. นายทองเปลว ชลภูมิ

๓๘. นายบุญจือ ยังศุวัฒน์

๓๙. นายชุบ ศาลยาชีวิน

๔๐. นายกลิ่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา

๔๑. นายสงัน บุญจูง

๔๒. นายยศ สมานเนตร์

๔๓. นายยิ้น สมานเนตร์

๔๔. นายร้อยตำรวจโท เชย กลัญชัย

๔๕. นายร้อยตำรวจตรี เที่ยง เฉลิมศักดิ์

ตามรายชื่อที่ปรากฏนี้ คือ

ทหารบก ๓๒ นาย ทหารเรือ ๒๑ นาย พลเรือน ๔๖ นาย

รวม ๙๕ นาย

การจัดตั้งขบวนเสรีไทย

(๘ ธันวาคม ๒๔๘๔ - ๑๖ สิงหาคม ๒๔๘๘)

๑. กองบัญชาการ	นายปรีดี พนมยงค์, นายทวี บุณยเกตุ, นายวิจิตร ลุลิตานนท์
๒. หน่วยเสรีไทยจากประเทศอินเดีย	
๓. หน่วยเสรีไทยจากสหรัฐอเมริกา	
๔. หน่วยสุโขทัย	พลตรีหลวงกาจสงคราม
๕. หน่วยหัวหิน	นายชาญ บุนนาค
๖. หน่วยสกลนคร-นครพนม	นายเตี่ยง ศรีขันธ์
๗. หน่วยขอนแก่น-เลย-หนองคาย	นายสุวรรณ รินยศ
๘. หน่วยสุโขทัย-อุตรดิตถ์-ตาก	นายพึ่ง ศรีจันทร์,นายสุ่ม ตันผลาผล
๙. หน่วยแพร่-น่าน-พายัพ	นายทอง กันธาธรรม
๑๐. หน่วยชลบุรี-ระยอง	พลเรือตรี ทหาร ขำหิรัญ
๑๑. หน่วยสารวัตรทหาร (ส.ห.)	พลเรือตรี สังวร สุวรรณชีพ
๑๒. หน่วยทหารบก-เรือ-อากาศ	พลโท หลวงสิทธิโยธารักษ์, พลอากาศโท หลวงเทวฤทธิ์พิทักษ์
๑๓. หน่วยตำรวจ	พลตำรวจเอก หลวงอดุลเดชจรัส
๑๔. หน่วยกาญจนบุรี	พ.ต.อ ขุนพิชัยมนตรี
๑๕. หน่วยสุพรรณบุรี	ร.ต.อ. เชื้อ สุวรรณศร
๑๖. หน่วยปราจีน-ฉะเชิงเทรา	นายอุดม บุญประกอบ, นายญาติ ไทวดี
๑๗. หน่วยอ่างทอง-อยุธยา-ภาคกลาง	นายเยื้อน พานิชวิทย์
๑๘. หน่วยอุบลราชธานี	นายวิโรจน์ กมลพันธ์ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์, นายทิม ภูริพัฒน์
๑๙. หน่วยมหาดไทย	น.อ. หลวงศุภชลาศัย

๒๐. หน่วยร้อยเอ็ด-มหาสารคาม	นายถวิล อดุล, นายจำลอง ดาวเรือง
๒๑. หน่วยกระทุ่มแบน-บางกะปิ-สมุทรสงคราม	นายทวี ตะเวทิกุล
๒๒. หน่วยโคราช-อีสาน	พระสาครบุรานุรักษ์, นายทิม มูรีพัฒน์
๒๓. หน่วยชุมพร	ร.ต.อ. เฉลียบ (ชัยสงค์) อัมพุนันท์
๒๔. หน่วยนครศรีธรรมราช-ภาคใต้	นายวุฒิ สุวรรณรักษ์, นายชิต เวชประสิทธิ์
๒๕. หน่วยเพชรบุรี	นายเบ้า ขำอุไร
๒๖. หน่วยต่างประเทศ	พลตรี เนตร เขมะโยธิน, นาวาอากาศโท ทวี จุลละทรัพย์
๒๗. หน่วยย่อยจังหวัดอื่น ๆ ขึ้นตรงต่อกองบัญชาการ	

THAILAND

INTEREST OF THE UNITED STATES IN QUESTION OF RECOGNIZING A FREE THAI MOVEMENT

892.01/32

The Secretary of state to the Deputy Director of the office of Strategic Services (Goodfellow)

WASHINGTON, August 26,1943.

My Dear Colonel Goodfellow: In reply to your oral inquiry of August 4 relating to possible American operations conducted in connection with a Free Thai movement, the position of the Department of State is as follows:

The United States recognizes Thailand as an independent state which is now under the military occupation of Japan. This Government does not recognize the Thai Government as it is now constituted; but this Government has refrained from declaring war on Thailand, has continued to recognize as "Minister of Thailand" the Thai Minister in Washington[1] who has denounced his Government's cooperation with Japan, and has sympathetically regarded a Free Thai movement in which he is prominent.

The Goverment of the United States looks forward to the reestablishment of Thailand's independence as quickly as possible. Available information indicates that there remain in the present Thai Government a number of officials who opposed the capitulation of that Government to Japanese pressure. It is understood that Luang Pradist Manudharm (known also as Nai Pridi Bhanomyong), a member of the

1 Mom Rajawongse Seni Pramoj

1a Field Marshal Luang Plbul Songgram.

Council of Regents, is one of these officials and that he has participated prominently in a secret Movement which aims to restore the Government as it was constituted prior to the Japanese invasion.

In the light of this understanding Luang Pradist Manudharm is presumed by the Government of the United States to represent a continuity in the Government of Thailand as it was constituted prior to the defection of the Thai Prime Minister[1a] to the Japanese at the time of the Japanese invasion and to be one of the outstanding leaders in the movement for Thai independence Accordingly, until this Government has indications to the contrary from the Thai people, it feels warranted, without in any way committing itself in respect to the future, in regarding Luang Pradist as one of the leading representatives in Thailand of the Thai nation.

The attitude of this Goverment, as above outlined, is a provisional position pending a free expression of the wishes of the Thai people following the liberation of Thailand by United Nations forces. The efforts of the Government of the United States are and should be limited to assisting the Thai people to restore a native regime capable of discharging its responsibilities and free from foreign control. The final choice of the leaders of such a government is a matter for the Thai people alone to decide.

It is believed that this will give you the information you wished.

Sincerely yours, CORDELL HULL

1a Field Marshal Luang Pibul Songgram'

คำแปลจดหมาย ร.ม.ต. ว่าการต่างประเทศอเมริกัน ถึงรองผู้อำนวยการสำนักงานบริการยุทธศาสตร์ ประเทศไทย ความสนใจของสหรัฐอเมริกาในปัญหาการรับรอง ขบวนการเสรีไทย

ที่ ๘๙๒.๐๑/๓๒

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ถึง รองผู้อำนวยการ สำนักงานบริการยุทธศาสตร์ (กูดเฟลโลว์)

วอชิงตัน, ๒๖ สิงหาคม ๒๔๘๘

พันเอกกูดเฟลโลว์ ที่รัก ในการแถลงนโยบายของรัฐบาล ด้วยวาจาเมื่อวันที่ ๔ สิงหาคม เกี่ยวกับปฏิบัติการต่อไทย ของฝ่ายอเมริกันเกี่ยวพันกับขบวนเสรีไทยนั้น

ท่าทีของกระทรวงการต่างประเทศเป็นดังต่อไปนี้

สหรัฐอเมริการับรองว่าประเทศไทยเป็นประเทศเอกราช ซึ่งขณะนี้อยู่ภายใต้การควบคุมของกองทัพญี่ปุ่น รัฐบาลสหรัฐไม่ได้รับรองรัฐบาลไทยที่เป็นอยู่ในขณะนี้ แต่รัฐบาลสหรัฐไม่ได้ประกาศสงครามตอบแทนต่อประเทศไทย และยังคงรับรองสถานทูตไทย ณ กรุงวอชิงตันว่าเป็นทูตของประเทศไทย เพราะเรายังไม่ได้ตัดสัมพันธ์ และไม่เห็นชอบกับการที่รัฐบาลของจอมพลร่วมมือกับญี่ปุ่น แต่ยอมรับนับถือขบวนการเสรีไทย ซึ่งเขามีส่วนเกี่ยวข้องอยู่มาก

รัฐบาลสหรัฐอเมริกาปรารถนาอย่างเร่าร้อนไว้ล่วงหน้าถึงการที่จะฟื้นสถาปนาเอกราชของประเทศไทยโดยเร็วที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ จากข่าวสารต่าง ๆ ที่ได้รับแสดงให้เห็นว่า แม้ในรัฐบาลไทยปัจจุบันก็ยังมีข้าราชการไทยส่วนหนึ่งที่คัดค้านการยอมจำนนของรัฐบาลนั้นต่อการกดดันของฝ่ายญี่ปุ่น เป็นที่เข้าใจว่าในบรรดาข้าราชการดังกล่าวนี้ มีหลวงประดิษฐ์มนูธรรม (หรือที่รู้จักกันในนาม นายปรีดี พนมยงค์) สมาชิกคนหนึ่งในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เป็นคนหนึ่งในบรรดาข้าราชการเหล่านั้น และได้ร่วมอย่างสำคัญในขบวนการลับที่ประสงค์ฟื้นสถาปนารัฐบาลเหมือนดังที่เคยเป็นอยู่ก่อนหน้าการบุกรุกของญี่ปุ่น

ด้วยความเข้าใจอันการะจ่างแจ้งเช่นนี้ รัฐบาลสหรัฐอเมริกาจึงยอมรับนับถือหลวงประดิษฐ์มนูธรรมว่าเป็นตัวแทนแห่งการสืบต่อของรัฐบาลแห่งประเทศไทยตามที่เป็นอยู่ก่อนที่นายกรัฐมนตรีไทย (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) จะปลีกตนไปเข้ากับฝ่ายญี่ปุ่นในตอนที่ญี่ปุ่นบุกรุกและยอมรับนับถือว่าเขา (หลวงประดิษฐ์-มนูธรรม) เป็นผู้นำคนสำคัญยิ่งในขบวนการเพื่อเอกราชของไทย ด้วยเหตุนี้ตราบเท่าที่รัฐบาลนี้ (สหรัฐอเมริกา) มิได้รับการแสดงตรงข้ามจากประชาชนไทย จึงเป็นที่เชื่อได้อย่างหนักแน่น, โดยไม่ผูกมัดอนาคต ในการถือว่าหลวงประดิษฐ์เป็นผู้นำของบรรดาผู้แทนแห่งอิสรภาพไทยในประเทศไทย

(ลงนาม) คอร์เดลล์ ฮัลล์

บันทึกของกรมกิจการปาซิฟิคตะวันตกเฉียงใต้ กระทรวงการต่างประเทศ สหรัฐอเมริกา เรื่อง ฐานะของประเทศไทยในกาลต่อไป

892.01/1-1345

Memorandum Prepared in the Division of Southwest Pacific Affairs

Washington, January 13, 1945.

Memorandum For The President
(for possible use in discussion with
Mr. Churchill and Marshal Stalin)

Subject: Future Status of Thailand.

British policies towards Thailand are divergent from ours. The British regard Thailand as an enemy and it is their view:

.....

.....

The history of European pressure on Thailand and of European acquisition of territory in Southeast Asia is vivid in Asiatic memories. This Government cannot afford to share responsibility in any way for a continuance towards Thailand of prewar imperialism in any guise.

Within Thailand, the administration which first yielded to Japan and which was notoriously collaborationist has been replaced by an administration largely controlled

by Pradist, present Regent, most respected of Thai leaders and opponent of Japan from the first. American contact has been established with Pradist who is actively aiding Allied intelligence work and who has expressed his desire that Thailand enter the war against Japan and that the Thai army fight by the side of the Allies.

It is the view of the Department that an effort should be made to persuade the British to alter their plans so that they are not inconsistent with our own. It is believed that if Thailand joins in the war against Japan she should be treated as a liberated country and her Government be recognized, at least provisionally. Although there.....

.....

Attached is a brief memorandum regarding the Regent Pradist

คำแปลบันทึกของกรมกิจการปาซิฟิคภาคตะวันตกเฉียงใต้

๘๙๒.๐๑/๑-๑๓๔๕

กรุงวอชิงตัน ๑๓ มกราคม ๒๔๘๘

บันทึกเพื่อประชาพิจารณ์

(เพื่ออาจใช้ในการเจรจากับ มร. เซอร์ซิดนี่ และจอมพลเดสาลีน)

เรื่อง ฐานะอนาคตของประเทศไทย

นโยบายของอังกฤษต่อประเทศไทยแตกต่างกับของเรา อังกฤษถือว่าประเทศไทยเป็นศัตรู นั่นเป็นทัศนะของเขา

ประวัติศาสตร์การบีบคั้นของยุโรปต่อประเทศไทย และประวัติศาสตร์ยุโรปในการยึดเอาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น ย่อมยังอยู่ในความทรงจำอย่างกระจ่างแจ้งของชาวเอเชีย รัฐบาลนี้ไม่สามารถมีส่วนร่วมในความรับผิดชอบไม่ว่าวิธีไหนที่จะสืบเนื่องแนวนโยบายจักรวรรดินิยมสมัยก่อนสงครามแก่ประเทศไทยไม่ว่าจะปรากฏในรูปลักษณะใดก็ตาม

ภายในประเทศไทยนั้น องค์การปกครองที่เริ่มแรกได้ยอมจำนนต่อญี่ปุ่น ซึ่งเป็นผู้ร่วมมือ (กับญี่ปุ่น) อย่างเปิดเผยนั้น ได้เข้าแทนที่โดยองค์การปกครอง (รัฐบาลนายควง ฯ) ที่ส่วนใหญ่อยู่ในความควบคุมของประดิษฐ์ ฯ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ปัจจุบันเป็นผู้ซึ่งได้รับความนับถือมากที่สุดในบรรดาผู้นำไทย และได้เป็นผู้

ต่อต้านญี่ปุ่นตั้งแต่เริ่มแรก การติดต่อของฝ่ายอเมริกันได้สถาปนาขึ้นกับประดิษฐ์ ฯ ผู้ซึ่งให้ความช่วยเหลืออย่างจริงใจแก่งานลับของสัมพันธมิตร และเป็นผู้ซึ่งแสดงความปรารถนาให้ประเทศไทยเข้าสงครามต่อสู้กับญี่ปุ่น และประสงค์ให้กองทัพไทยรบเคียงบ่าเคียงไหล่กับฝ่ายสัมพันธมิตร.....

บันทึกสังเขปเกี่ยวกับผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ประดิษฐ์ ฯ นั้น ได้แนบมา ณ ที่นี้ด้วย

ความตกลงสงบศึก

คำแปล

โดยที่ตามประกาศซึ่งได้กระทำ ณ กรุงเทพ ฯ เมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม ค.ศ. ๑๙๔๕ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แห่งประเทศไทยได้ประกาศในพระปรมาภิไธยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งประเทศไทยว่า การประกาศสงครามซึ่งประเทศไทยได้กระทำเมื่อวันที่ ๑๑ มกราคม ค.ศ. ๑๙๔๒ ต่อสหราชอาณาจักรเป็นโมฆะ ด้วยเหตุที่ได้กระทำไปโดยขัดกับเจตจำนงของประชาชาวไทยและเป็นการฝ่าฝืนรัฐธรรมนูญและกฎหมายของประเทศไทย และ

โดยที่ในวันเดียวกัน ประกาศลงวันที่ ๑๖ สิงหาคม ค.ศ. ๑๙๔๕ ดังกล่าวแล้วได้รับความเห็นชอบเป็นเอกฉันท์จากสภาผู้แทนราษฎรของประเทศไทย และ

โดยที่รัฐบาลไทยได้บอกปฏิเสธสัญญาใดๆ ซึ่งประเทศไทยได้กระทำกับญี่ปุ่น เมื่อวันที่ ๒๑ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๔๑ ทั้งนี้รวมทั้งสนธิสัญญา กติกาสัญญาหรือความตกลงอื่นๆ ซึ่งได้กระทำไว้ระหว่างประเทศไทยกับญี่ปุ่น และ

โดยที่รัฐบาลไทยมีความใฝ่ใจที่จะเข้ามีส่วนเองอย่างเต็มที่ในการบรรเทาผลแห่งสงคราม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการดำเนินการ

กระบวนการอันมีความมุ่งหมายที่จะช่วยเหลือในการกลับสถาปนาความมั่นคงระหว่างประเทศและสวัสดิภาพทางเศรษฐกิจทั่วไป และ

โดยที่รัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักรและรัฐบาลอินเดีย อาศัยข้อคำนึงเนื่องด้วยการกระทำในการบอกปฏิเสธซึ่งรัฐบาลไทยได้ปฏิบัติไปแล้ว และระลึกอยู่ด้วยเหมือนกันถึงความอุปการะที่ขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านในประเทศไทยได้อำนวยให้ระหว่างสงครามกับญี่ปุ่นจึงมีความปรารถนาที่จะให้สถานะสงครามสิ้นสุดลงโดยทันที

ฉะนั้น รัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักรและรัฐบาลอินเดียฝ่ายหนึ่ง กับรัฐบาลไทยอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งมีความปรารถนาที่จะกลับเจริญความสัมพันธ์ทางไมตรีอันเสนิทสนมซึ่งมีอยู่ก่อนสงคราม จึงตกลงกระทำความตกลงเพื่อความมุ่งประสงค์ดังกล่าว และเพื่อการนี้ได้แต่งตั้งผู้มีอำนาจเต็ม คือ

ฝ่ายรัฐบาลสหราชอาณาจักรแห่งบริเตนใหญ่และไอร์แลนด์เหนือ

นาย ม. อี. เดนิง, ซี.เอ็ม.จี. โอ.บี.อี.

ฝ่ายรัฐบาลอินเดีย

นาย ม.ส. อาเนย์

ฝ่ายรัฐบาลไทย

หม่อมเจ้าวิวัฒนไชย ไชยันต์

พลโท พระยาอภัยสงคราม

นายเสริม วินิจฉัยกุล

ผู้ซึ่งเมื่อได้ส่งหนังสือมอบอำนาจเต็มให้แก่กันและกัน และได้ตรวจเห็นว่าเป็นไปตามแบบที่ดีและถูกต้องแล้ว ได้ทำความตกลงกันดังต่อไปนี้

การใช้คืนและการปรับปรุง

ข้อหนึ่ง

รัฐบาลไทยตกลงว่าจะบอกปฏิเสธบรรดาขบวนการเนื่องจากการประกาศสงครามที่ได้กระทำเมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๑๙๔๖ ดังกล่าวแล้วข้างต้น และจะจัดการขบวนการทางนิติบัญญัติและทางปกครองที่จำเป็น เพื่อให้เป็นผลแก่การปฏิเสธนั้น

ข้อสอง

รัฐบาลไทยแถลงว่าเป็นโมฆะ[illegible]ที่เกิดขึ้นว่าได้อาศัยอาณาเขตบริติช ที่ประเทศไทยได้กระทำ[illegible]ข้อ ๗ ข้อบาทหนึ่ง พ.ศ. ๑๙๔๑ กับทั้งบรรดาหลักฐานสัญญาที่ได้ทำขึ้นและการประโยชน์ซึ่งรัฐบาลไทยหรือคนในบังคับไทยได้มาในอาณาเขตดังกล่าวหลังจากวันที่ว่านั้น รัฐบาลไทยตกลงว่า จะจัดการขบวนการทางนิติบัญญัติที่จำเป็น เพื่อให้เป็นผลตามคำแถลงข้างบนนี้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง

(ก) จะยกเลิก และแถลงว่าเป็นโมฆะตั้งแต่ต้น บรรดาการกระบวนการทางนิติบัญญัติและการปกครองเกี่ยวกับการซึ่งนับว่า

เป็นการผนวกหรือรวมเข้าในประเทศไทยแห่งอาณาเขตบริติช ซึ่งได้กระทำหลังจากวันที่ ๗ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๔๑

(ข) จะถอนบรรดาเจ้าหน้าที่ทหารไทยตามความต้องการของเจ้าหน้าที่ฝ่ายพลเรือนหรือฝ่ายทหารผู้มีอำนาจ ออกจากบรรดาอาณาเขตบริติช ตลอดจนบรรดาข้าราชการและคนชาติไทยซึ่งได้เข้าไปในอาณาเขตเหล่านั้นหลังจากที่นับว่าได้ผนวกหรือรวมเข้าในประเทศไทยแล้ว

(ค) จะคืนบรรดาทรัพย์สินที่ได้เอาไปจากอาณาเขตเหล่านั้น รวมทั้งเงินตรา เว้นแต่เท่าที่แสดงหลักฐานได้ว่าได้ให้ค่าอันแท้จริงเป็นการแลกเปลี่ยนกันแล้ว

(ง) จะให้ค่าทดแทนเพื่อความวินาศหรือความบุบสลายแห่งทรัพย์สิน สิทธิ และผลประโยชน์ในอาณาเขตเหล่านั้น อันเกิดขึ้นจากการที่ประเทศไทยยึดครองอาณาเขตเหล่านั้น

(จ) จะไถ่ถอนเป็นเงินสเตอร์ลิงจากทุนสำรองสเตอร์ลิงที่เคยมีอยู่ ซึ่งธนบัตรไทยที่เดินสะพัดอยู่ อันเจ้าหน้าที่บริติชได้เก็บรวบรวมไว้ในอาณาเขตบริติชที่ประเทศไทยได้ยึดครองภายหลังวันที่ ๗ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๔๑

ข้อสาม

รัฐบาลไทยตกลงว่า จะยอมรับผิดชอบในการพิทักษ์รักษาและคืนในสภาพไม่เสื่อมเสีย บรรดาทรัพย์สิน สิทธิ และผลประโยชน์

ทุกชนิดของฝ่ายบริติชในประเทศไทย และในการใช้ค่าทดแทนเพื่อความวินาศหรือความบุบสลายที่ได้รับ คำว่า "ทรัพย์สิน สิทธิ และผลประโยชน์" ให้กินความรวมถึงทรัพย์สินทางราชการของรัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักรและรัฐบาลอาณานิคม ทรัพย์สินที่ได้โดยการรวมสิทธิ หลังจากสงครามได้คืนมาแล้ว บำเหน็จที่ให้แก่คนชาติบริติช เฉพาะที่บุกไม้สักและไม้อื่น ๆ เว้นแต่ทำเทียบ และสัญญาเช่าเช่นปทานเกี่ยวกับที่บุกไม้สักและไม้อื่น ๆ ซึ่งให้ไว้แก่ห้างและเอกชนบริติชก่อนวันที่ ๗ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๔๑ และยังคงสมบูรณ์อยู่ในวันนั้น

ข้อสี่

รัฐบาลไทยตกลงว่า จะเลิกการพิทักษ์ธุรกิจการธนาคารและการพาณิชย์ฝ่ายบริติช และยอมให้กลับดำเนินธุรกิจต่อไป

ข้อห้า

รัฐบาลไทยตกลงว่า จะยอมรับผิดโดยบวกดอกเบี้ยตามอัตราส่วนร้อยที่สมควรในส่วนการใช้เงินค้างจ่ายเกี่ยวกับเงินกู้และเกี่ยวกับการใช้เงินบำนาญเต็มจำนวนตั้งแต่วันที่หยุดใช้เงินตามระเบียบ

ความมั่นคง

ข้อหก

รัฐบาลไทยยอมรับนับถือว่า กระบวนแห่งการณ์ในสงครามกับญี่ปุ่น แสดงให้เห็นความสำคัญของประเทศไทยเนื่องในการป้องกันมลายา พม่า อินเดียและอินโดจีน และความมั่นคงของมหาสมุทรอินเดีย และเขตแดนวันปาซิฟิคตะวันตกเฉียงใต้ และรัฐบาลไทยตกลงว่าจะร่วมมือเต็มที่ในบรรดาข้อตกลงเพื่อความมั่นคงระหว่างประเทศ ซึ่งองค์การสหประชาชาติหรือคณะมนตรีความมั่นคงแห่งองค์การนั้นเห็นชอบแล้ว และหากจะเกี่ยวเนื่องถึงประเทศไทย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในบรรดาข้อตกลงเพื่อความมั่นคงระหว่างประเทศซึ่งหากจะเกี่ยวกับประเทศหรือเขตแดนวันแห่งนั้น

ข้อเจ็ด

รัฐบาลไทยรับว่า จะไม่ดัดแปลงข้ามอาณาเขตไทยเชื่อมมหาสมุทรอินเดีย–กับอ่าวไทย โดยรัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักรมิได้เห็นพ้องด้วยก่อน

การร่วมมือทางพาณิชย์และเศรษฐกิจ

ข้อแปด

รัฐบาลไทยตกลงว่า จะจัดกระบวนการทุกอย่างที่จะกระทำได้ เพื่อกลับสถาปนาการค้าขาเข้าและขาออกระหว่างประเทศไทย

ฝ่ายหนึ่งกับอาณาเขตบริติชที่ใกล้เคียงอีกฝ่ายหนึ่ง และจะยึดถือและรักษาไว้ซึ่งการดำเนินการที่ได้ [illegible]

ข้อเก้า

รัฐบาลไทยรับว่า จะเจรจากับรัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักรโดยเร็วที่สุดที่จะกระทำได้ เพื่อทำสนธิสัญญาการตั้งถิ่นฐาน การพาณิชย์และการเดินเรือฉบับใหม่ และทำอนุสัญญาการทางสุดโดยอาศัยการถ้อยทีถ้อยใช้หลักการในข้อ ๘ ข้างต้นนี้เป็นมูลฐาน

ข้อสิบ

รัฐบาลไทยรับว่า จะเจรจากับรัฐบาลอินเดียไทยเร็วที่สุดที่จะกระทำได้ เพื่อทำสนธิสัญญาการพาณิชย์และการเดินเรือฉบับใหม่ โดยอาศัยการถ้อยทีถ้อยใช้หลักการในข้อต่อไปนี้เป็นมูลฐาน

ข้อสิบเอ็ด

(๑) ระหว่างที่ยังไม่ได้ทำสนธิสัญญาและอนุสัญญาดังกล่าวในข้อ ๙ และ ๑๐ ข้างบนนี้ และภายใต้บังคับแห่งวรรค (๒) ของข้อนี้ รัฐบาลไทยรับว่าจะถือตามบทบัญญัติแห่งสนธิสัญญาการพาณิชย์และการเดินเรือ ซึ่งลงนามกัน ณ กรุงเทพ ฯ เมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๓๗ กับทั้งรับว่านอกจากสนธิสัญญานั้นจะอนุญาตให้กระทำได้โดยชัดแจ้งแล้ว จะไม่ใช้กระบวนการใดๆ บังคับ

ดินเป็นการขยายเหตุสัญชาติ ก็ดีกันมิผลประโยชน์ทางพาณิชย์หรือทางอุตสาหกรรมฝ่ายบริติชหรือผู้ประกอบวิชาชีพฝ่ายบริติชจากการมีส่วนร่วมในเศรษฐกิจและการค้าของไทย หรือกระบวนการใด ๆ ที่บังคับให้รักษาไว้ซึ่งสต๊อกหรือส่วนสำรองเกินกว่าที่ปฏิบัติกันอยู่โดยปกติในการพาณิชย์ การเดินเรือ การอุตสาหกรรม หรือการธุรกิจ

(๒) คำมั่นสัญญาของรัฐบาลไทยดังกล่าวข้างบนนี้ (ก) ให้มีข้อยกเว้นใด ๆ ได้ตามแต่จะได้ตกลงกันในเวลาใด ๆ ระหว่างรัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักรหรือรัฐบาลอินเดียแล้วแต่กรณีกับรัฐบาลไทย (ข) นอกจากจะได้ยืดเวลาออกไปด้วยความตกลงพร้อมกัน จะเป็นอันตกไป ถ้าหากว่าสนธิสัญญาและอนุสัญญาดังกล่าวในข้อ ๙ และ ๑๐ ไม่ได้ทำกันภายในกำหนดเวลา ๓ ปี นับแต่วันใช้ความตกลงนี้

(๓) ความในข้อนี้ไม่ให้ถือว่า เป็นการตัดทางที่จะให้ผลปฏิบัติซึ่งให้ประโยชน์อนุเคราะห์เท่าเทียมกันแก่ทุกชาติ และการธุระของสหประชาชาติทั้งหมดหรือแต่ชาติหนึ่งชาติใด

ข้อสิบสอง

รัฐบาลไทยรับว่า จะมีส่วนร่วมในข้อตกลงระหว่างประเทศทั่วไปใด ๆ เกี่ยวกับดีบุกหรือยาง ซึ่งอนุโลมตามหลักการเกี่ยวกับ

ข้อตกลงว่าด้วยโภคภัณฑ์ ตามแต่องค์การสหประชาชาติหรือคณะมนตรีเศรษฐกิจและการสังคมแห่งองค์การนั้นจะได้ตกลงกัน

ข้อสิบสาม

จนกระทั่งวันซึ่งจะเป็นวันเดียวหรือต่างวันกันก็ได้ แต่ไม่ช้ากว่าวันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๙๗ รัฐบาลไทยรับว่า นโยบายการจะได้เป็นไปตามคำแนะนำของคณะกรรมการประสม ณ วอชิงตัน หรือองค์คณะใด ๆ ที่จะมาทำการแทน และในกรณีข้าว นอกจากจะได้เป็นไปตามคำอำนวยขององค์การพิเศษที่จะจัดตั้งขึ้นเพื่อการนั้นแล้ว จะห้ามบรรดาการส่งข้าว ดีบุก ยาง และไม้สักออกนอกประเทศและจะจัดระเบียบการค้า และเรื่องการผลิตโภคภัณฑ์เหล่านี้

ข้อสิบสี่

รัฐบาลไทยรับว่า โดยเร็วที่สุดที่พึงจะกระทำได้ ไทยเอาข้าวไว้ให้เพียงพอแก่ความต้องการภายในของไทยแล้ว จะมีไว้มีข้าวสาร ณ กรุงเทพฯ โดยไม่คิดมูลค่า เพื่อให้องค์การที่รัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักรจะได้แจ้งให้ทราบนั้นใช้ประโยชน์ได้เป็นปริมาณเท่ากับข้าวส่วนที่เหลือซึ่งสะสมไว้และมีอยู่ในประเทศไทย ณ บัดนี้ แต่ไม่เกินหนึ่งกับกึ่งด้านตันเป็นอย่างมาก หรือจะตกลงกันให้เป็นข้าวเปลือกหรือข้าวกล้องในปริมาณอันมีค่าเท่ากันก็ได้ เป็นเงินตรา

กันว่า จำนวนข้าวสารอันแน่นอนที่จะจัดให้มีไว้เพื่อใช้ประโยชน์ได้ตามความในข้อนั้นนั้น องค์การดังกล่าวข้างต้นจะเป็นผู้กำหนด และข้าวสาร ข้าวเปลือก หรือข้าวกล้อง ที่ส่งมอบตามความในข้อนั้นจะให้อนุโลมตามมาตรฐานคุณภาพอันเป็นที่ตกลงกันตามที่เจ้าหน้าที่ดังกล่าวจะได้กำหนด

ข้อสิบห้า

จนกระทั่งวันที่ไม่ช้ากว่าวันที่ ๑ กันยายน ค.ศ. ๑๙๔๗ รัฐบาลไทยตกลงว่าจะจัดให้องค์การข้าวดังกล่าวในข้อ ๑๓ และข้อ ๑๔ ใช้ประโยชน์ได้ในข้าวทั้งหมดอันเป็นส่วนที่เหลือจากความต้องการภายในของประเทศไทย ข้าวเช่นว่านี้นอกจากข้าวที่ส่งมอบโดยไม่คิดมูลค่าตามความในข้อสัญญาที่ให้ไว้ในข้อ ๑๔ นั้น จะได้ส่งให้โดยวิธีที่องค์การพิเศษดังกล่าวในข้อ ๑๓ และข้อ ๑๔ จะได้แจ้งให้ทราบและตามราคาที่กำหนดด้วยความตกลงกับองค์การนั้น ทั้งนี้โดยคำนึงถึงราคาข้าวที่ควบคุมในเขตแดนอื่น ๆ ในเอเชียซึ่งส่งข้าวออกนอกประเทศ

การบินพลเรือน

ข้อสิบหก

รัฐบาลไทยจะให้สายการเดินอากาศฝ่ายพลเรือนแห่งจักรภพประชาชาติบริติชได้รับผลปฏิบัติโดยความตกลงอันจะได้เจรจากันกับ

รัฐบาลแห่งสมาชิกของจักรภพประชาชาติบริติชในเรื่องการจัดตั้งบำรุงรักษา และเดินสายการเดินอากาศเป็นระเบียบประจำ ซึ่งให้ประโยชน์อนุเคราะห์ไม่น้อยกว่าที่ได้ให้แก่สายที่เรียนแล้วข้างต้น ตามหนังสือที่ได้แลกเปลี่ยนกัน ณ กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๓๐ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๓๗

ที่ฝังศพสงคราม

ข้อสิบเจ็ด

รัฐบาลไทยรับว่า จะทำความตกลงกับรัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักรและรัฐบาลอินเดีย เพื่อดำเนินการบำรุงรักษาที่ฝังศพสงครามทั้งนี้เพื่อประโยชน์แก่การจัดตั้งรักษาและการดูแลในภายหน้าแห่งที่ฝังศพสงครามของฝ่ายบริติชกับฝ่ายอินเดีย และที่ฝังศพสงครามของฝ่ายไทยในอาณาเขตของแต่ละฝ่าย

ปกิณณกะ

ข้อสิบแปด

รัฐบาลไทยตกลงถือว่าข้อตกลงที่ใช้อยู่ซึ่งมีผลเป็นสัญญาต่างฝ่าย ระหว่างสหราชอาณาจักรกับประเทศไทย และระหว่างอินเดียกับประเทศไทย ตามแต่รัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักรหรือรัฐบาล

อินเดียจะได้ระบุแล้วแต่กรณี ภายใต้บังคับแห่งข้อแก้ไขใด ๆ ที่รัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักรหรือรัฐบาลอินเดียจะแจ้งให้ทราบ และถือว่าสนธิสัญญาใด ๆ ซึ่งมิได้ระบุไว้ดังกล่าวนั้นเป็นอันยกเลิกไป

ข้อสิบเก้า

รัฐบาลไทยตกลงถือว่ายังคงใช้อยู่ระหว่างสหราชอาณาจักรกับประเทศไทย และระหว่างอินเดียกับประเทศไทย บรรดาสนธิสัญญา อนุสัญญาหรือความตกลงหลายฝ่ายซึ่งทำไว้ก่อนวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๑๙๔๑

(ก) ที่ประเทศไทยและสหราชอาณาจักรหรืออินเดียแล้วแต่กรณี เป็นภาคีอยู่ในขณะนั้น และยังคงเป็นภาคีอยู่

(ข) ที่สหราชอาณาจักรหรืออินเดีย แล้วแต่กรณี เป็นภาคีอยู่ในขณะนั้น และยังคงเป็นภาคีอยู่ แต่ประเทศไทยมิได้เป็นภาคี ทั้งนี้รัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักรหรือรัฐบาลอินเดีย จะได้แจ้งให้รัฐบาลไทยทราบ เมื่อได้รับคำแจ้งความดังกล่าว รัฐบาลไทยจะได้จัดการที่จำเป็นโดยทันที ตามความในสนธิสัญญา อนุสัญญา หรือความตกลงดังกล่าว ซึ่งประเทศไทยมิได้เป็นภาคีผู้ทำสัญญาอยู่นั้น เพื่อเข้าเป็นภาคี หรือถ้าเข้าเป็นภาคีไม่ได้ ก็จะได้ปฏิบัติให้เป็นผลตามบทบัญญัติแห่งหนังสือสัญญานั้น ๆ ในส่วนที่เกี่ยวกับสหราชอาณาจักรหรืออินเดียแล้วแต่กรณี โดยวิธีนิติบัญญัติหรือทางปกครองตามแต่จะเหมาะสม รัฐบาลไทยตกลงด้วยว่า จะสนองตาม

ข้อแก้ไขใด ๆ ในหนังสือสัญญานั้น ซึ่งภาคีจะได้ใช้บังคับตามกำหนดแห่งความดังกล่าวหลังจากวันที่ว่านั้น

ข้อยี่สิบ

ในระหว่างที่ยังไม่ได้รับให้เข้าเป็นภาคีแห่งองค์การระหว่างประเทศใด ๆ ซึ่งภายในหนึ่งวันที่ ๗ ตุลาคม พ.ศ. ๑๙๔๗ อันเป็นขององค์การที่สหราชอาณาจักรหรืออินเดียเป็นสมาชิกอยู่ รัฐบาลไทยตกลงว่า จะปฏิบัติตามข้อผูกพันใด ๆ ซึ่งเกิดขึ้นจากหรือเนื่องด้วยองค์การนั้น ๆ หรือเอกสารที่ขัดต่อองค์การนั้น ๆ ขึ้นตามแต่รัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักรหรือรัฐบาลอินเดียแล้วแต่กรณีจะได้ระบุในแต่ละใด ๆ

ข้อยี่สิบเอ็ด

โดยคำนึงถึงคำมั่นสัญญา ซึ่งรัฐบาลไทยให้ไว้ข้างบนนี้ รัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักร และรัฐบาลอินเดียตกลงถือว่าสถานะสงครามเป็นอันสุดสิ้นลง และจะดำเนินการโดยทันทีในอันจะกลับเจริญความสัมพันธ์ทางไมตรีกับประเทศไทยและแลกเปลี่ยนผู้แทนทางทูตกัน

ข้อยี่สิบสอง

รัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักรและรัฐบาลอินเดียรับรองด้วยว่าจะสนับสนุนการที่ประเทศไทยสมัครเข้าเป็นสมาชิกแห่งสหประชาชาติ

วิเคราะห์ศัพท์และวันใช้ความตกลง

ข้อ ๒๓
ข้อสิบสาม

ภาคีผู้ทำสัญญานี้ตกลงกันว่า คำว่า "บริติช" ในความตกลงนี้

(๑) เมื่อใช้แก่บุคคลธรรมดา หมายความว่า บรรดาคนในปกครองของสมเด็จพระมหากษัตริย์แห่งบริเตนใหญ่ ไอร์แลนด์เหนือ และดินแดนจักรวรรดิอันเป็นอาณานิคมทั้งหลาย จักรพรรดิแห่งอินเดีย ตลอดจนบรรดาบุคคลในอารักขาของสมเด็จพระมหากษัตริย์

(๒) เมื่อใช้แก่อาณาเขต หมายความว่า บรรดาอาณาเขตใด ๆ ในอธิปไตย อธิราชย์ อารักขา หรืออาณัติของสมเด็จพระมหากษัตริย์ แล้วแต่กรณี

(๓) เมื่อใช้แก่นิติบุคคล หมายความว่า บรรดานิติบุคคลซึ่งได้รับสถานภาพเช่นนั้นจากกฎหมายที่ใช้อยู่ในอาณาเขตใด ๆ ดังกล่าวแล้ว และ

(๔) เมื่อใช้แก่ทรัพย์สิน สิทธิ หรือผลประโยชน์ หมายความว่า ทรัพย์สิน สิทธิ หรือผลประโยชน์ของบุคคลดังระบุไว้ใน (๑) หรือ (๓) ข้างบนนั้น แล้วแต่กรณี

ข้อ ๒๔
ข้อสิบสี่

ความตกลงนี้ให้ใช้ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

เพื่อเป็นพยานแก่การนี้ ผู้แทนของข้าพเจ้าได้ลงนามและประทับตราความตกลงนี้ไว้เป็นสำคัญ

ทำควบกันเป็นสามฉบับ เป็นภาษาอังกฤษ ณ [illegible] เมื่อวันที่หนึ่ง มกราคม คริสตศักราชพันเก้าร้อยสี่สิบหก ตรงกับพุทธศักราช สองพันเสี่ยร้อยแปดสิบเก้า

ฝ่ายบริเตนใหญ่และไอร์แลนด์เหนือ

(ลงนาม) ม.อี. เดนิง

ฝ่ายอินเดีย

(ลงนาม) ม.ส. อาเนย์

(ลายมือชื่อนี้ให้ลงไว้เป็นความตกลงกับผู้แทนของ[illegible] (ลงอักษรนาม) ม.ส.เอ. พระราชธิบดี ในการปฏิบัติการกรณียกิจในความสัมพันธ์กับบรรดารัฐอินเดียนา)

ฝ่ายไทย

(ลงพระนาม) วิวัฒน์

(ลงนาม) พระยาอภัยสงคราม พลโท

(ลงนาม) ส. วินิจฉัยกุล

หมายเหตุ : อาณาเขตบริติช ตามข้อตกลงนี้ได้แก่รัฐฉานตอนใต้, ตรังกานู, ไทรบุรี (เคดาห์) และ ปลิส (ทางใต้) กับรัฐเซียมฟุง และเมืองกาน (ทางเหนือ) ซึ่งไทยรับมาจากญี่ปุ่น เมื่อ ๑๒ สิงหาคม [illegible]

ลายพระหัตถ์ ของ ม.จ. ศุภสวัสดิวงศ์สนิท สวัสดิวัตน์ ถึง ดร. ปรีดี พนมยงค์

Bridge House
Virginia Water
Surrey

วันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๐

เรียน คุณหลวง* ทราบ

เมื่อเดือนที่แล้วมานี้ เราได้พากันไปเฝ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระราชชนนี ก่อนที่จะไปผมได้เขียนหนังสือไปทูลสมเด็จพระราชชนนีว่าเราจะไปเที่ยว Switzerland และจะไปเฝ้าท่าน ท่านส่งโทรเลขมาเชิญให้เราไปอยู่ด้วยกับท่าน เป็นอันผิดจากที่เราได้ expect ไว้ทั้งที่คุยกับคุณหลวงไว้

ผมยังมีเรื่องที่จะเล่าเกี่ยวเรื่องต่าง ๆ มาให้คุณหลวงฟัง เพราะสิ่งเหล่านี้จะได้เป็นเครื่องทำให้คุณหลวงโล่งหัวอกเหมือนแรกเช่นผมเหมือนกัน

๑. ตามที่ผมไปเห็นในหลวงและสมเด็จพระราชชนนีมาแล้วในคราวนี้ ผมกล้าบอกได้อย่างแน่นอนว่าท่านมิได้เชื่อว่าคุณหลวงเป็นผู้ฆ่าในหลวงทั้งที่เขาลือกันเลย พูดตามจริงแล้วบรรดาสิ่งต่างๆ ที่ผมเคยคุยกับสมเด็จพระราชชนนีไว้ที่กรุงเทพฯ ในเรื่องที่เกี่ยวกับพวก Royalists ว่าวิธีการปฏิบัติของเขามิได้แสดงเลยว่าเป็น

* อดีต หลวงประดิษฐ์มนูธรรม หรือ นายปรีดี พนมยงค์

Royalists ที่จริง กล่าวคือถ้าเขาเป็น Royalists ที่จริงแล้วเขาย่อมจะต้องไม่เอาพระนามในหลวงไปใช้เป็นประโยชน์ของเขาในการเมืองดังปรากฏมาแล้ว อันล้วนแต่เป็นการเสื่อมเสียต่อในหลวงทั้งสิ้น, ดังที่ผมได้เคยเล่าให้คุณหลวงฟังแล้วว่าท่านเห็นด้วยกับผมในข้อนี้ ณ บัดนี้ท่านก็ยังคงรู้สึกเช่นเดิม กล่าวคือท่านยังคงเชื่ออยู่เดี๋ยวนี้ว่าทุก ๆ คน ที่แอบเข้ามากราบทูลเรื่องราวต่าง ๆ นั้น ก็จะเอาท่านไปใช้เป็นประโยชน์ส่วนตัวทั้งสิ้น ท่านมิได้เชื่อเขาดังเขามาทูลตอก ตามจริงแล้วเหตุการณ์ตามที่ปรากฏมาในตอนหลังนี้ย่อมเป็นเครื่องพิสูจน์ในตัวเองว่า พวกที่เคยแอบกราบทูลอะไรต่างๆ นั้น "ดีแต่พูด" ไม่เห็นแสดงท่าทีอะไรจริงเลย [illegible] คุณหลวงฟังด้วยปากได้ว่า แต่ได้ยินคำรับสั่งของในหลวง[illegible] อย่างไร ท่านรับสั่งอย่างแน่นอนว่า "ท่านไม่เชื่อ[illegible] แต่ถ้าท่านจะเชื่ออะไรแล้ว ท่านเชื่อด้วยการกระทำ[illegible] คำรับสั่งของท่านอันนี้และมันทำให้พวกเราเป็นต่อ [illegible] พิจารณา action เข้าแล้ว ท่านย่อมเห็นได้ชัดว่า[illegible] เคยปฏิบัติมาอย่างไร และเพราะเหตุว่าในคราวที่[illegible] ครั้งสุดท้ายนี้[illegible] เป็นการยืนยันให้คุณหลวงมั่นใจว่าคุณหลวงมิได้กระทำการเช่นนั้น ผมจึงขอ

* หม่อมเจ้านนทิยาวัฒ สวัสดิวัตน์ ขณะนั้นดำรงตำแหน่ง รมช. ต่างประเทศ

actfon ของในหลวงและของสมเด็จพระราชชนนีประกอบคำที่ผมพูดมาแล้วว่าเป็นเครื่องพิสูจน์ได้ดีเพียงไร

ก. การที่ท่านให้คุณหลวงไปเฝ้านั้น ถ้าท่านเชื่อว่าคุณหลวงได้กระทำการฆ่าในหลวงในพระบรมโกษฐ์จริงแล้ว, ผมแน่ใจว่าสมเด็จพระราชชนนีคงไม่เสด็จออกให้เฝ้าด้วยเป็นแน่ ท่านจะมี excuse ได้ง่ายที่สุด ที่จะบอกคำเดียวว่าไม่ทรงสบายเสียเป็นเด็นแม่ที่รักลูกที่สุดนั้น ถ้าแม้ว่าทราบว่าคน ๆ นี้ได้ฆ่าลูกตายแล้ว ถึงแม้จะมีเหตุการณ์บังคับอย่างไรก็ตาม, คงจะต้องพยายามหลีกเลี่ยงที่จะไม่พบคนผู้นั้นให้จงได้ เพราะจะดูหน้าเขาอย่างไรได้ และในเรื่องของสมเด็จพระราชชนนีแล้วยิ่งมี excuse ยิ่งขึ้น เพราะคุณหลวงไปก็คงไปในทางราชการเพื่อเฝ้าในหลวง, ย่อมไม่จำเป็นจะต้องรวมท่านเข้าไว้ด้วย ถึงแม้ท่านจะไม่ออกมาพบโดยเหตุที่ท่านไม่อยากจะพบ เพราะเชื่อว่าคุณหลวงฆ่าลูกท่านตาย, ท่านก็มี excuse เป็นอย่างดีที่จะกระทำเช่นนั้น ใครเลยจะหาเรื่องว่าท่านได้ เพราะคุณหลวงไปก็ไปเฝ้าในหลวงต่างหาก ไม่ใช่เฝ้าท่าน แต่การหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ ท่านกลับทรงยินดีที่จะพบคุณหลวง และได้มารับสั่งภายหลังเมื่อคราไปเฝ้าว่า เป็นที่น่าเสียดายที่คุณหลวงไม่พูดกิจการบ้านเมืองกับท่าน พูดแต่เรื่องทรงสบายดีหรือ และอะไรเช่นนั้น ท่านรับสั่งว่าท่านอยากทราบเรื่องราวของเมืองไทยเป็นที่สุด

และอยากเป็นที่สุดที่จะทำการช่วยเมืองไทยในยามที่แสนยุ่งกันเช่นนี้ แต่ก็ทรงช่วยไม่ถนัด เพราะไม่ทรงทราบเหตุการณ์ ท่านรับสั่งว่าทางผู้สำเร็จราชการ* ก็มิได้เล่าเรื่องราวงานเสียให้ทรงทราบ พระยาในเรื่องต่าง ๆ คนทุกคนไปมัวกลัวอยู่แต่ว่า มีอะไรจะโจมตีถวายแล้วรัฐบาลก็จะจับเอาเข้าคุก ท่านขอให้ทางราชเลขานุการส่งหนังสือพิมพ์ไทยมาถวาย เขาก็หยุดส่งเสียแต่ว่า เพราะกลัวค่าส่งเกินไปไม่มีเงินพอในงบประมาณ เมื่อท่านรับสั่งขอให้ทำ cuttings มาถวาย ราชเลขานุการในพระองค์** ก็ทูลว่าไม่กล้าทำ เพราะถ้าทำเข้าแล้ว ถ้าส่งเรื่องราวดี ไม่ดีอย่างไร ก็จะมีแต่จะมาแจงโทษว่า จะส่งได้ก็ต้องขอให้รัฐบาลตรวจเสียก่อน แล้วก็เป็นการยุ่งเลยพากันใจไม่ส่งมาถวายเลย เรื่องยังงี้มันเป็นให้ท่านผู้ใหญ่ขอก็จะได้ขอให้ suggestion ในสิ่งเหล่านี้ต่อไปภายหลัง ดังแสดงมานี้ ๆ ดังนี้ ในหลวงท่านแทบจะไม่ทรงทราบเรื่องอะไรเลยที่แท้จริงนั้นมันไม่มีอะไรจริงจังตอก ดีแต่พูดทั้งนั้น ครั้นถึงความจะทำอะไรให้ท่านแล้วอย่างว่าแต่จะถวายชีวิตเลย แม้แต่ของเล็กน้อยทั้งที่เก่ามาแล้วก็ไม่มีใครกล้า take เพราะฉะนั้น ท่านอยากจะเลือก เมื่อเลือกทั้งนี้จึงทรงมองเห็นความจริงได้ โดยสังเกตุเห็นว่าเมื่อเรื่องนี้ไม่ได้เข้ากับคณะใดคณะหนึ่ง หรือทรงเป็นรู้สึกว่าคุณหลวงมาทำลายของท่านดังที่นึกเลย

---

* กรมขุนชัยนาทนเรนทร และ พระยามานวราชเสวี

** ม.จ. นิกรเทวัน เทวกุล

ข. ตัวผมเองนั้นก็มีเงาอยู่ในความสงสัย ถ้าท่านทรงเชื่อตามคำเล่าลือแล้ว ท่านจะทรงประพฤติพระองค์สนิทสนมกับผมดังที่ได้เห็นในคราวนี้ดังที่เห็นมาแล้วไม่ได้เป็นอันขาด ท่านคิดกับพวกเราทุกคนเป็นอย่างยิ่งทั้งๆ ที่รู้อยู่ว่าตานนท์ก็เป็นรัฐมนตรีผู้หนึ่งซึ่งถ้าท่านจะทรงรู้สึก against รัฐบาลนี้แล้ว ท่านไม่จำเป็นจะต้องทรงประพฤติอย่างเหลือเกินดังนี้เลย ถ้าอยากจะไปเฝ้าก็เสียงหนหนึ่งหรือ ๒ หนก็ทรงแล้วไม่จำเป็นจะต้องกุลีกุจอกับเราโดยสม่ำเสมอดังนี้ การกระทำของพระองค์ท่านทั้ง ๒ ดังที่ผมได้สังเกตุโดยใกล้ชิดอย่างละเอียดนี้ ผมเชื่อแน่ว่าท่านมิได้ทรงนึกเห็นไปดังที่คนทูลเลย แต่ยังทรงเป็นกลางอยู่แน่นอน

ค. ผมได้พบจะพูดจากับตาครูฝรั่งที่โปรดมาก และที่เป็น companion คนเดียวของท่าน ได้คุยกับแกดูอย่างละเอียดและได้เล่าเหตุการณ์ทุกอย่างให้แกฟัง แกก็พูดให้ฟังได้อย่างแน่นอนว่ามิได้ทรงคิดเห็นเช่นนั้น

โดยเหตุผลเหล่านี้ผมรู้สึกว่าคุณหลวงควรจะเลิกเสียที ได้โดยมิต้องมาทั้งถึงเรื่องเหล่านี้อีกต่อไป หางที่ดีเราควรมาหาทางที่จะ constructive เพื่อดำเนินการให้บ้านเมืองที่รักของเราที่ได้ให้ sacrifice กันมาแล้ว เพื่อหาความเรียบร้อยดีกว่า

๒. ดังที่ได้แสดงมาแล้วในข้อข้างต้นว่าคุณหลวงและรัฐบาลไม่ควรจะไปวิตกถึงการกล่าวหาดังที่คนพูด ผมอยากจะเล่าต่อไปว่าผมสังเกตุเห็นอะไรอีกบ้าง

ก. ผมรู้สึกว่าสิ่งสำคัญที่ในเหตุการณ์ครั้งนี้ผู้ที่ผมรู้สึกอย่างมากอยู่ในขณะนี้ก็คือ ท่านรู้สึกว่าท่านเองนั้น ตอยเหว้ง ไม่มีใครเหลือเลยแต่ท่านจริงๆ เลย และโดยที่ได้เห็นเช่นนี้แล้วในคราวการพูดกันที่เคยหารือกราบทูลมาแต่ก่อนๆ ว่าเข้าพระพุทธเจ้าจะจัดการอย่างไรนั่นนี่ก็ดูจะวางความเรียบร้อยดูดาย และอะไรต่อมิอะไรเช่นนั้น ท่านจะทรงเล็งเห็นเสียชัดเจนแล้วว่า คำพูดเหล่านี้ล้วนแต่เป็น hot air ทั้งสิ้น ไม่มีสาระที่จะถือยึดได้เลยว่าใครจะพูดจริงจัง และคำพูดเหล่านี้ไม่ทรงไว้วางใจผู้ใดหมด attitude อันนี้นั้นแปรเปลี่ยนอย่างยิ่งที่คุณหลวงและรัฐบาลจะได้แสดงดูดายได้ว่า อย่างจะเป็นคนเท่านั้นไว้ให้เหมาะสมกับหลักการในรัฐธรรมนูญ โดยปราศจากการระแวงสงสัยอันเป็นปัจจัยให้รัฐบาลสามารถดำเนินการได้ steady และ constructive จริงๆ และเป็นเครื่องชักจูงคนให้สมานสามัคคีกันได้ถูกต้องตามทางที่ควรจะเป็น ดังที่คุณหลวงมุ่งหวังจะทำเมื่อแรกสงครามแล้ว พูดกันเร่ายๆ ก็คือในหลวงนั้นพร้อมแล้วที่จะเข้าทรงทำการให้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองได้จริงๆ แต่การจะสำเร็จไปได้ก็ต้องโดยรัฐบาล ต้องต่างฝ่ายต่างเอียงเข้าหากันด้วย good will อย่า **พูด แต่ทำ แสดงให้ท่านเห็นใจ** เพราะท่านรอคูใจอยู่ในระหว่างนี้ และถ้าท่านเห็นใจแล้วท่านจะยินดีทุกอย่างที่จะช่วยทำนุบำรุงช่วยกิจการของรัฐบาลให้ดำเนินกิจการบ้านเมืองก้าวหน้าไป

ข. ผมสังเกตุเห็นว่าเพราะการอยู่กินของท่านนั้นผิดเคือง มาก และไม่สมควรกับพระเกียรติยศของผู้ที่เป็นประมุขของชาติของเราเลย แต่ครั้งก่อนสงครามนั้นรัฐบาลถวายเงินให้ปีละ ๑๐๐๐๐ ปอนด์ (๑ แสนบาท) มาบัดนี้ถึงแม้รัฐบาลจะได้ถวายมากขึ้นเป็น ๒ แสนบาทก็จริง แต่ราคาค่าแลกเปลี่ยนแงิน ณ บัดนี้ ทำให้ท่านได้รับแต่เพียง ๕๐๐๐ ปอนด์เท่านั้น นอกจากนั้นแล้วเงินเปอนด์ยังตกลงเสียอีกกว่าครึ่งหนึ่ง เลยทำให้ท่านได้รับแท้ ๆ แต่เพียง ๒๕๐๐ ปอนด์เท่านั้น ซึ่งคิดในฐานะของท่านแล้วไม่เหมาะเลย ทุกวันนี้ผมสังเกตเห็นท่านเป็น The loneliest man ที่เดียว กล่าวคือเพื่อนจริงๆ สักคนก็ไม่มี จะมี companion อยู่ก็ที่ตาครูฝรั่งนั่นผู้เดียว แม้แต่รถพระที่นั่งที่ทรงซื้อก็ต้องทรงซื้อรถ second hand เพราะเงินไม่พอ ถึงแม้ว่าท่านจะประทับอยู่ใน Switzerland ก็ตาม socially ท่านควรจะขยายวงออกไปให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ และสำหรับส่วนพระองค์ได้อีกเป็นอันมาก แต่เรื่องเงินนี้ ทำให้ท่านทำไม่ได้ ถึงแม้ว่าท่านจะมี will ที่จะทรงทำ ผมเห็นแล้วรู้สึกสงสารเป็นอย่างยิ่ง

ค. ผมสังเกตเห็นว่าพระพี่นางของท่านนั้นท่านรักของท่านมาก และถ้ารัฐบาลจะ gain favour แล้ว วิธีอันหนึ่งที่จะทำได้ก็โดยเสถาปนาพระอิสริยยศเสียใหม่ให้เหมาะสม พูดตามจริงแล้วถึงแม้พายร่ามแกจะมีมีเกียรติยศอันใดอันเสมควรก็ตาม เราควรจะ

ต้องพินิจพิจารณาว่าภรรยาของเขานั้นเป็นพี่น้องของพระเจ้าอยู่หัว และกาลก็ล่วงมานานแล้ว ถึงแม้เราจะยกฐานะถวายพระพี่นางดังเช่นการยก Princess Mary ขึ้นเป็น Princess Royal ก็คงจะไม่เป็นการขัดข้องประการใด วิธีการก็คงถูกต้องตามคลองธรรมอยู่เช่นกัน ในรัชกาลที่ ๑ ก็ทรงตั้งพี่สาวน้องสาวขึ้นเป็นเจ้าฟ้าได้ นี่ก็นานแล้วเป็นเจ้าจะถวายยศเสียใหม่ ทั้งๆ ที่ทรงลดยศไปแล้ว ผมก็รู้สึกว่าจะเป็นการงามดี ส่วนเสาร่ามนั้นก็ทิ้งแกอยู่เฉย ๆ ไม่ต้องแต่งตั้งอะไรก็ได้ แกก็ถวายเป็น Consort ไปเท่านั้น ถ้าทำดังนี้ผมรู้สึกว่ารัฐบาลจะได้รับความขอบใจจากในหลวงอย่างแท้

ตามเหตุผลดังผมเล่ามาให้ฟังนี้แล้ว ผมรู้สึกว่าการหวังที่เกือบตายไปเสียแล้วนั้น มีทางเกิดใหม่ได้อย่างงดงาม คุณหลวงเองจะได้อยู่ในฐานะที่คุณหลวงควรจะได้รับ การเสียหายเพราะปากคนตามที่เป็นมาแล้วนั้น มันไม่ควรจะทำให้เป็นสิ่งกวนใจอีกต่อไป ความจริงแล้วถ้าการมันเปลี่ยนแปลงดังนี้แล้ว พวกปลาหมอมันก็ตายเพราะปากมันเอง ผมเห็นว่าโอกาสนี้เป็นโอกาสที่งามที่สุดที่คุณหลวงจะจัดการ establish ชื่อเสียงของคุณหลวงให้งดงามต่อไป สมควรกับที่คุณหลวง deserve จริงๆ ยิ่งคนเขาด่าว่ามายิ่งเป็นกำไรของเรา ถ้า events มันมาพิสูจน์ให้ชัดว่าหลวงจริงมันเป็นอย่างนี้ เรื่องมันงามเสียยิ่งกว่างามกว่าที่เราจะไปแก้ตัวของเราเอง เปรียบเหมือนว่าฝาบ้านเราสกปรกเราจะไปล้างเองทำไม ถ้ามีผู้อื่นที่เขาทำสกปรกให้

เรานั้นมาจัดการล้างให้เรายอมได้ satisfaction ยิ่งกว่า โอกาสนี้เป็นโอกาสอันแท้จริงที่จะยังความมีชื่อเสียงเกียรติคุณของคุณหลวงให้ดีมั่นคงถาวร โอกาสนี้นั้นเปรียบเหมือนมีผู้มาให้แก้วอันงามแก่คุณหลวงแล้ว ถ้าคุณหลวงจะแบมือออกรับเท่านั้นก็จะได้แก้ว ความเจ็บใจกลุ้มใจที่แล้วมานั้นลืมเสียดีกว่า เราต้องนึกถึงงานที่เราได้ตั้งหน้าตั้งตาทำมาด้วยการเสียสละแล้วตั้ง ๑๐๐% จะมาดูให้มันพังไปเสียทำไม เมื่อหนทางจะก่อก็มีอยู่รอบด้าน เมื่อต่อต้านญี่ปุ่นแสร็จแล้วเรายังไม่ได้ victory ของเราอย่างเต็มที่ victory คือความสงบราบรื่นเอื้อเฟื้อจะยังความเจริญมาให้ชาติและประเทศของเรา ปัดนี้หนทางนั้นได้เปิดไปให้เราอีกแล้ว ผมมั่นใจลงใจแน่นอนแล้วว่าเราเปิดต่อไปอีก ถ้าคุณหลวงจะลงมือต่อไป

ถ้าคุณหลวงจัดการแก้ไขสิ่งเหล่านี้ได้แล้ว เป็นหน้าที่ของผมเองที่จะจัดการให้บังเกิดความเข้าใจอย่างแท้จริงระหว่างในหลวงกับรัฐบาล และเมื่องานเอื้อนี้แสร็จแล้ว ผมจะยินดีเข้ามาช่วยร่วมมือกับคุณหลวงทุกท่าโดยไม่ย่อท้อถอยหลัง ผมหวังว่าคุณหลวงคงเชื่อใจผมมาแล้วว่าถ้ารับว่า "เอาละ" แล้ว ผมเป็นยินดีเสียสละเต็มตัว ช่วงนี้เปิดแล้ว ขอให้คุณหลวงจงลงมือใหม่เถิด อย่าไปคิดท้อแท้น้อยใจอยู่เลย โอกาสมีเปิดอยู่อย่างงาม ถ้าคุณหลวงมีใจพอจะเห็นด้วยแล้ว ผมขอ suggest ข้อความวิธีการที่จะดำเนินการต่อไปนี้ :–

๑. จัดการวางทางให้ในหลวงพอพระทัย และชี้ให้ท่านเห็นว่าเราไม่ละเลยท่าน และทำให้เชื่อว่าเราเป็นผู้ที่จงรักภักดีต่อท่านไม่ใช่คำพูดแต่ในทางปฏิบัติโดยจัดทำ.–

ก. ถวายเงินเพิ่มเติมให้เพียงพอ กล่าวคือ อย่างน้อยควรจัดถวายให้เป็นอย่างน้อย ๖ แสนบาท แทน ๒ แสนที่ถวายอยู่เดี๋ยวนี้ การที่พูดจากับรัฐบาล Swiss ที่จะเพิ่มเงินนี้คงไม่ยาก เพราะเขาคงเข้าใจในความยากลำบากที่เงินเราค่าตกต่ำ การที่จะพูดกับสภาก็คงจะไม่ยากเกินควร เพราะถ้าฝ่ายค้านจะค้านในเรื่องนี้แล้ว ประโยชน์ก็คงยังคงตกอยู่กับเรา เพราะในหลายๆ เขาเป็นผู้พูดที่แสดงว่าจงรักภักดีนักหนา ครั้นจะถึงคราวที่จะถวายความสะดวกในการเสียเขาเห็นจะไม่ขัดสักแก่ นอกจากนั้นแหละนี้เป็นเรื่องที่จะปล่อยให้ประมุขของชาติอยู่ในฐานะที่ต้องขัดสน

ข. ในไม่ช้าก็จะถึงคราวที่จะต้องเลือกตั้งสภาผู้แทนราษฎรเมืองไทย ก็ถึงเวลาแล้วที่รัฐบาลควรจะมีความเข้าใจกับประชาชนแล้วจะเลือกตั้งประชาชนอยู่ที่ไหน พระที่นั่งอนันตสมาคมนั้นเห็นจะเป็นการ out of the question เพราะไม่มีที่นั่งพอ ที่จะพูดกันได้ ที่ๆ เหมาะที่สุดก็สวนจิตรลดา ซึ่งมีพระราชประสงค์ยกพระโรงนี้เป็นที่ private ได้ ถึงแม้ว่าจะมีสิ่งแวดล้อมอยู่ในอย่างดี กล่าวคือ สนาม golf ก็มี ในข้อที่ว่าการจะจัดการประชุม

ลำบากนั้น ผมเห็นว่าเป็นการ exaggeration ถ้ามี will ที่จะรักษาจริง ๆ แล้ว ก็จะไม่ลำบากไปกว่าพระที่นั่งบรมพิมาน ขั้วแต่ว่า efficiency ต้องมีจริง ๆ เท่านั้นเท่านั้นเองสำแร็จได้โดยมิต้องเพิ่มเติมอะไรเป็นพิเศษ ถ้าจะจัดเอาสวนจิตรดาเป็นที่ประทับจริง ๆ แล้ว รัฐบาลจะต้องพิจารณาดูว่าจะต้องแก้ไขพระราชฐานอย่างไรบ้าง นอกจากการซ่อมแซมแล้ว ผมเห็นว่าจำเป็นต้องสร้างเพิ่มเติมด้วยซ้ำไป ตามที่ผมทราบนั้น ที่บนเพระที่นั่งเองนั้นไม่เหมาะอย่างยิ่งที่จะถวายในหลวงพระองค์นี้ ประทับเพื่อเหมาะกับพระอัธยาศัยดังที่ทราบ ณ บัดนี้ กล่าวคือ สวนจิตรดาเท่านั้น เหมาะสำหรับ Bachelor อยู่องค์เดียวดังรัชกาลที่ ๖ ที่ทรงสร้างขึ้น เมื่อรัชกาลที่ ๗ นั้นก็พอใช้ไปได้ เพราะสมเด็จกับในหลวงท่านบรรทมด้วยกัน แต่ถึงกระนั้นจะหาห้องสำหรับให้สมเด็จแต่งพระองค์ก็เกือบจะไม่มี โดยเหตุนี้สำหรับพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลนี้แล้ว ผมออกเห็นว่าไม่เหมาะทีเดียว เพราะพระราชชนนีจะต้องประทับอยู่ด้วย ห้องทับก็ไม่สดวก ผิดกับเมื่อทรงพระเยาว์ เมื่อไม่มี suite of rooms พอดังนี้ เพื่อเหมาะแก่การประทับ ก็ย่อมจำเป็นสร้างเพิ่มเติมจัดขึ้นเป็นพระราชวังที่ดีไว้สักแห่ง ๑ นอกจากนี้เมื่อมีพระเหษีเข้าแล้วที่ก็ยิ่งจะคับแคบหนักขึ้น เพราะไม่รู้จะจัดให้พระราชชนนีประทับที่ไหน โดยเหตุนี้เองรัฐบาลควรจะรำลึกถึงข้อนี้ และลองเสนอความ

เห็นทูลเกล้าถวายว่ารัฐบาลอยากจะจัดการซ่อมแซมพระที่นั่ง และก่อสร้างเพิ่มเติมให้ถูกกับพระราชอัธยาศัย จะขอทูลประมาณค่าใช้ประการใด จะให้คิดหาเงินมาใช้ก่อสร้างถวาย [illegible] ถ้ารัฐบาลอัตคัดเงินจะใช้เงินพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ที่ทรงสะสมมาก็ได้ ก่อสร้างก็คงไม่ยาก การกระทำเหล่านี้จะต้องทำเป็นความลับ [illegible] ควรจะคิดเริ่มเสียแต่บัดนี้

ค. รัฐบาลควรจะจัดให้มีการข่าวกรองในพระองค์เป็นแผนก Bureau of Information ขึ้นแผนกหนึ่งโดยเฉพาะ [illegible] ความเห็นของตัวแทนโดยชัดแจ้ง ตามวิธีการของการรวบรวม Intelligence ของทหาร กล่าวคือ

๑. รวบรวมบรรดาข่าวต่าง ๆ ของทั้งสองฝ่าย และทั่ว ๆ ไป

๒. รวบรวมข่าว official ทั้งสิ้น

๓. รวบรวมข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแล้วจริง ๆ

๔. ทำ graduation ของข่าวเหล่านี้โดยตีราคา possible-interpretation conclusion ขึ้นถวายประกอบ เพื่อจะได้ทรงพระราชวินิจฉัย และเรียนรู้ได้ด้วยพระองค์เอง

การที่แสดงการโดยไม่มีเงื่อนไขขีดอำพรางนี้เอง จะเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลไว้ใจในพระองค์ท่านอย่างเต็มที่ การ

กระทำเช่นนี้ย่อมไม่เป็นการจำเป็นที่รัฐบาลจะต้องทำ propagation อย่างใด ๆ ถวายเพื่อให้ท่านไว้วางใจ เพราะการกระทำเช่นนี้ย่อมพิสูจน์อยู่ชัดเจนแล้วว่ารัฐบาลไม่มีข้อบังคับใดอันจะเป็นเครื่องแสดงว่ารัฐบาลจะยึงท่านเข้าเป็นพวกของตน แต่ด้วยความประสงค์ที่จะให้ทรงทราบรู้กิจการทุกอย่าง อันเป็นประโยชน์ให้ท่านได้ทรงเป็นประมุขของชาติโดยเป็นกลางอย่างแท้จริง ทุกเรื่องย่อมทำให้ท่านเห็นว่ารัฐบาลพึงประสงค์ที่จะเทิดทูนท่านไว้ ให้อยู่ในฐานะถูกต้องกับรัฐธรรมนูญโดยแท้จริง ดังนี้การกระทำเหล่านี้เองที่จะพิสูจน์โดยแน่ชัดอันจะเป็นเครื่องทำให้ท่านเกิด respect อันแท้จริงต่อคุณหลวงและรัฐบาล ซึ่งเป็นการมั่นคงถาวรกว่าการพูดการอธิบายใดๆ ทั้งสิ้น

๑. ข้อการดำริที่จะถวายพระราชอิสริยยศของพระพี่เลี้ยงต่อเมื่อจะทรงราชาภิเษกนั้น อันเป็นเครื่องยกพระเกียรติและพิสูจน์ถวายว่าคุณหลวงและรัฐบาล มีความจงรักภักดีต่อรัฐธรรมนูญและพระเจ้าอยู่หัวภายใต้รัฐธรรมนูญจริง ๆ

สิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนี้ถึงแม้จะเกี่ยวกับส่วนพระองค์ก็จริง แต่ย่อมจะเป็นวิธีการที่จะดำเนินให้ถึงพระทัยท่านได้ มนุษย์เรานั้นถ้าไม่ถึงใจแล้วก็จะยากที่จะทำฉันเทไมตรีอย่างดีกันได้ และเมื่อคำนึงดูว่าการกระทำอันนี้จะเป็นทางอันดีสำหรับประเทศชาติแล้วก็ย่อมนับว่า justify ทั้งสิ้น

ขณะนี้ผมยังรู้สึกใจหายวาบเมื่อรับสั่งกับผมว่าอยากจะให้ผมไปอยู่ Switzerland เพื่อทำความเข้าใจระหว่างผมกับพระเจ้าอยู่หัวและรัฐบาลนั้น ถ้ารัฐบาลคิดจะกำจัดที่ผมเสียแล้วนี้แล้ว ผมรับได้ว่าการที่ผมจะไปปฏิบัติการก็คงจะเป็นผลสำเร็จได้ เพราะจะมีการชี้พิสูจน์ได้ว่าให้ทุกประการอันแล้วแต่เป็นการกระทำไม่ใช่พูดแต่แนว ๆ อันประกอบด้วยสิ่งที่กล่าวมาแล้วนี้แม้ท่านก็จะเชื่อและฟังคำพูดของผมดีแน่ และเพราะประโยชน์ใหญ่ไพศาลรับประเทศชาติดังที่กล่าวมานี้ รวมทั้งของพระองค์ท่านด้วย ผมยินดีที่จะไปปฏิบัติการให้ แต่จะสำเร็จได้ดีประการใดนั้นย่อมต้องแล้วแต่การปฏิบัติของรัฐบาลด้วย

๒. ผมได้ยินพระองค์วรรณมารับสั่งว่า คุณหลวงจะออกไปอเมริกา และอยากทิ้งงานที่เมืองไทย ฯลฯ อยากอยากทรง ๆ ว่าเชื่อเหตุการณ์ที่เคยมาดังนี้แล้ว ผมเห็นว่าคุณหลวงคงจะ reconsider การจัดทำ rehabilitation และ construction สำหรับเมืองไทยนั้น คุณหลวงก็ทราบดีอยู่แล้วว่าคุณหลวงเท่านั้นที่มี programme และวิธีการที่จะดำเนินการให้ลุล่วงดีไปได้ แต่ก่อนนี้มีข่าวลือเกี่ยวกับผู้ไม่ไว้ใจและมีแต่คอยยุยงว่า ฯลฯ ยังไม่เห็นมีช่องทางที่เหมาะที่ดีที่จะดำเนินการให้ constructive ได้สำหรับบ้านเมืองเลย เหตุฉะไหนคุณหลวงจึงจะทิ้งเสียเล่า ผมเข้าใจดีในการเหนื่อยยาก

มานาน และไม่มีใคร appreciate เลย มาบัดนี้ทางก็มีขึ้นพอจะทำอะไรได้แล้ว น่าจะลองดูอีกทีหนึ่ง การพักผ่อนนั้นผมก็เห็นใจและก็สมควรแล้วที่จะออกไปอเมริกาชั่วคราว ในการทำ conciliation กับฝรั่งเศส แต่บัดนี้ แต่เมื่อการนั้นจบลงแล้ว ผมเห็นว่าคุณหลวงควรจะกลับเข้ามาทำการใหม่ในเมืองไทย เพื่อวางรากแก่โครงการให้เรียบร้อย ต่อนั้นไปจะ retire ไปพักผ่อนเท่าไหร่ posterity ก็นับถือและไม่มีวันลืมบุญคุณ สมควรสมที่คุณหลวงได้เป็น great man จริง ๆ อันจะได้ปรากฏชัดใน history ของชาติของเรา ผมเห็นช่องทางดังนี้จึงอยากขอวิงวอนให้คุณหลวง reconsider plan ของคุณหลวง จงมาร่วมมือกัน sacrifice อีกครั้ง ๑ เพื่อบ้านเมืองของเรา ผมนั้นจะไม่ย่อท้อเลย จะช่วยคุณหลวงทุกทางอย่างเต็มที่ไม่ว่าขอให้ทำอะไร หาไม่ฉะนั้นแล้ว ตามที่ผมได้ยินมาณ บัดนี้นั้น บ้านเมืองของเราก็จะไม่เป็นปรกติสุข พวกฝรั่งต่าง ๆ ที่นี่พากันหวาดหวั่นมากในเรื่องที่เขาได้รายงานออกมาว่า หลวงพิบูลย่จะเล่น politic อีก และคุณหลวงจะรามือ รายงานที่เขาได้มานี้ทำให้ confidence กระทบกระเทือนเป็นอันมาก ถึงแม้จะอธิบายอย่างไรว่าหลวงพิบูลย์ไม่ฟื้นมาได้ดอก เขาทุกๆ คนก็ลงความเห็นว่าเมืองไทยต้องพังแน่ และ panic อันนี้ ก็คงกระเทือนไปถึงอเมริกาและฝรั่งเศสด้วย เพราะฉนั้นการงานของชาติของเราที่จะมาคิด

บำรุงให้ถาวรอันพึงต้องอาศรัย confidence จากนานาชาติอยู่ด้วยนี้ ก็เห็นจะถาวรอยู่ไม่ได้ถ้าไม่หาทางที่จะมา establish confidence อันนี้ขึ้น ผมห่วงและวิงวอนเป็นที่สุด ฝรั่งที่นี่เขาพูดกันว่าที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะกระทรวงต่างประเทศอังกฤษไม่แสดง disapproval นี่ให้รัฐบาลเห็น ไปมัวแต่หวังจะให้มีเสรีภาพในประเทศเท่านั้น นี่ก็นับว่าเป็น warning อันหนึ่ง ว่าต่อไปแล้วผมรู้สึกว่า policy ของอังกฤษเป็นอย่างน้อยคงจะแข็งขึ้นและจะแสดง disapproval ขึ้น ในข้อนี้ America คง follow suit ถ้าการเป็นเช่นนั้นแล้วรัฐบาลจะลำบาก guarantee ที่เขามีอยู่เวลานี้ในประเทศก็จะหมดความเชื่อถือที่เขามีอยู่เวลานี้ก็โดยเขามีหวังอยู่ที่คุณหลวงผู้เดียว ถ้าคุณหลวงสิ้นเสียแบบนี้แล้วผมรู้สึกจะลำบาก เพราะฉนั้นขอให้คุณหลวงทรองให้จงหนัก

ผมหวังว่าบางทีจะหาทางพิสูจน์ให้คุณหลวงดูให้ชัดเจนได้ขึ้นว่าตัวในหลวงและสมเด็จพระราชชนนีไม่เชื่อในเรื่องที่คนกล่าวหาคุณหลวงต่าง ๆ เช่นว่าเป็น communist และอยากเป็น republic ฯลฯ ผมรอคอย evidence บางอย่างอยู่ ถ้าได้มาเมื่อใด จะพิสูจน์ให้คุณหลวงดูให้ชัดเจน

ขอโทษที่เขียนหนังสือวกวนแบบของคุณหลวงมาหลายหน้านี้ แต่ถ้าไม่เล่าให้เลอียดแล้ว อยู่ห่างไกลกันก็จะเข้าใจกันได้ยาก

ผมขอส่งความรักและคิดถึงมายังคุณหลวง, คุณพูนศุข และลูก ๆ ทุกคนด้วย และหวังว่าคุณหลวงคงจะเดินทางไปอเมริกาผ่านทางยังกฤษนี้ เราจะได้พบกันอีก

โดยความเคารพและนับถือและรักคิดถึงยิ่ง

ข้น.

* หม่อมเจ้าศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัตน์ พระเชษฐาของสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ พระมารดาคือ ม.ร.ว. หญิง เสงี่ยม สนิทวงศ์ ผู้เป็นน้องของเจ้าพระยาวงษานุประพันธ์ และเป็นพระอัยกาของสมเด็จพระบรมราชินีนาถสิริกิติ์

เขื่อนเจ้าพระยา (ข้ยนาท)

เขื่อนเจ้าพระยาเป็นเขื่อนซึ่งสร้างขึ้นตามโครงการเจ้าพระยาใหญ่ ซึ่งนอกจากจะช่วยส่งน้ำให้แก่นาในบริเวณภาคกลางของประเทศโดยสม่ำเสมอนับเป็นจำนวนกว่า ๕,๗๐๐,๐๐๐ ไร่แล้ว ยังจะเป็นการช่วยเปิดสายคมนาคมทางน้ำที่มีน้ำลึกอย่างน้อย ๒.๐๐ เมตร ตลอดปี จากกรุงเทพ ฯ ขึ้นไปถึงปากน้ำโพ เป็น [illegible] คือ แม่น้ำสุพรรณ แม่น้ำน้อย และคลองชัยนาท ป่าสัก ซึ่งก่อนสร้างเขื่อนเจ้าพระยาจะใช้แม่น้ำเจ้าพระยาเป็น [illegible] ปีละ ๔ เดือนเท่านั้น

เงินที่ใช้ในการสร้างเขื่อนเจ้าพระยา [illegible] ธนาคารโลก เป็นจำนวน ๑๘ ล้านเหรียญอเมริกัน [illegible] ร้อยละ ๔ ต่อปี กำหนดชำระคืนภายใน ๒๐ ปี [illegible] ซึ่งมีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ [illegible] ขณะนั้นทรงดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงวอชิงตัน เป็นหัวหน้าผู้แทน และทรงลงนามในสัญญากู้กับธนาคารโลก เมื่อวันที่ ๒๗ ตุลาคม ๒๔๙๓ เงินกู้รายนี้เป็นรายแรกที่ธนาคารให้กู้แก่ประเทศในเขตวันออกไกล นอกจากเงินกู้ธนาคารโลกแล้ว รัฐบาลได้ตั้งเงินงบประมาณแผ่นดินสมทบในการสร้างตัวเขื่อน และในการสร้างระบบการส่งน้ำอีกเป็นเงิน ๑,๐๖๗ ล้านบาท

การก่อสร้างตัวเขื่อนได้เริ่มขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๙๖ และเสร็จในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงกระทำพิธีเปิดเขื่อนเป็นเบื้องต้นเมื่อวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๐

ตัวเขื่อนเจ้าพระยามีความยาว ๒๓๗.๕๐ เมตร ทอดขวางแม่น้ำเจ้าพระยาที่จังหวัดชัยนาท สูงจากพื้นท้องน้ำถึงสันเขื่อ ๑๔.๐๐ เมตร ประกอบด้วยช่องระบายน้ำขนาดกว้าง ๑๒.๕๐ เมตร จำนวน ๑๖ ช่อง มีสะพานติดตั้งเครื่องกว้านสำหรับยกบานระบายเหล็กทั้ง ๑๖ บาน และยังมีสะพานสำหรับการจราจรเชื่อมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งสองฝั่ง กว้าง ๗ เมตร ทางเท้า ๒ เมตร อีกสะพานหนึ่ง ทางด้านเหนือมีประตูน้ำติดกับเขื่อนระบายเพื่อให้เรือล่องผ่านเขื่อนไปมาได้โดยสะดวก

จาก "ชูชาติอนุสรณ์" 2512

หมายเหตุของผู้เรียบเรียง

๑. ข้าพเจ้าจำได้อย่างแม่นยำว่า เมื่อ ดร. ปรีดี พนมยงค์ เสนอโครงการเขื่อนชัยนาท ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นเขื่อนเจ้าพระยานี้ต่อรัฐบาลธำรงนาวาสวัสดิ์ และได้พิจารณาเห็นชอบแล้ว นั้น ตามโครงการเดิมมีการผลิตกำลังไฟฟ้าจากเขื่อนนี้ด้วย ขณะนั้น ม.ล. ชูชาติ กำภู เป็นนายช่างใหญ่กรมชลประทาน และเป็นผู้ดำเนินการเรื่องนี้ แต่เมื่อสร้างเสร็จแล้วไม่มีเลย

๒. ปรากฏว่าจนถึงบัดนี้ (๒๕๑๘) เป็นเวลาถึง ๑๘ ปีเศษ ก็ยังสร้างคลองส่งน้ำไปสู่เขตเกษตรกรรมยังไม่ทั่วถึง ควรจะให้ทั่วถึงโดยเร็วที่สุด

สารบัญ

รูปถ่ายออกพระนามฯ ... ๑

สมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ... ๒

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ... ๓

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ... ๔

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ... ๕

พลเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอลงกรณ์อัครโยธิน ... ๖

พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครไชยศรีสุรเดช ... ๗

พลโท พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ... ๘

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงนครราชสีมาเขตร ... ๙

หม่อมเจ้า ศุภสวัสดิวงศ์สนิท สวัสดิวัตน์	๒๓ สิงหาคม ๒๔๔๓-๒๐ เมษายน ๒๕๑๐
หม่อมเจ้า นนทิยาวัด สวัสดิวัตน์	๒๕ เมษายน ๒๔๕๒-๑๘ ตุลาคม ๒๕๐๑
เจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์), มหาเสวกเอก	๒ กรกฎาคม ๒๔๑๓-๘ พฤษภาคม ๒๔๕๕
หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์ (รองอำมาตย์เอก หลวงเดชสหกรณ์)	๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๔๔๑-๘ กันยายน ๒๕๑๘
อดุล อดุลเดชจรัส-หลวงอดุลเดชจรัส (บัตร พึ่งพระคุณ) พลเอก	๒๘ มิถุนายน ๒๔๓๗-๑๓ ธันวาคม ๒๕๑๒
พระยามโนปกรณ์นิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์), มหาอำมาตย์โท	๑๕ กรกฎาคม ๒๔๒๗-๑ ตุลาคม ๒๔๕๑
พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน), พลเอก	๒ เมษายน ๒๔๓๐-๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๔๖๐
ป. พิบูลสงคราม, จอมพล หลวงพิบูลสงคราม (แปลก ขีตตะสังคะ)	๑๔ กรกฎาคม ๒๔๔๐-๑๑ มิถุนายน ๒๕๐๗
ควง อภัยวงศ์ (หลวงโกวิทอภัยวงศ์), พันตรี	๑๗ พฤษภาคม ๒๔๔๕-๑๕ มีนาคม ๒๕๑๑
ทวี บุณยเกตุ, นาย	๑๐ พฤศจิกายน ๒๔๔๓-๓ พฤศจิกายน ๒๕๑๔
สฤษดิ์ ธนะรัชต์, จอมพล	๑๖ มิถุนายน ๒๔๕๑-๘ ธันวาคม ๒๕๐๖
หลวงกาจสงคราม (เที่ยน เก่งระดมยิง), พลโท	๑๒ เมษายน ๒๔๓๗-๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๐
การุญ(การิม) ศรีจรูญ	๒ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๓-๑๒ เมษายน ๒๔๘๕
กลิ่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา	๑๒ ธันวาคม ๒๔๕๕-๑๐ มกราคม ๒๕๑๐
หม่อมหลวง กรี เดชาติวงศ์ (หลวงเดชาติวงศ์วราวัฒน์)	๓๐ สิงหาคม ๒๔๔๕-๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๖๐

จิบ ศิริไพบูลย์ ร.น., นาวาตรี	๕ มกราคม ๒๔๔๕-๒๕ สิงหาคม ๒๔๘๘
เจริญ บัณฑโร, นาย	๕ มกราคม ๒๔๔๒-๑๐ เมษายน ๒๕๑๒
จำลอง ดาวเรือง, นาย	๖ ตุลาคม ๒๔๔๓-๔ มีนาคม ๒๔๕๒
เฉียบ อัมพุนันท์, ร.ต.อ.	๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๔๕-๑๕ มกราคม ๒๕๐๔
เฉลียว ปทุมรส, นาย	๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๔๘-๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๘
ช่วง เชวงศักดิสงคราม-หลวงเชวงศักดิสงคราม (ช่วง ขวัญเชิด), พ.อ.	๑๐ มีนาคม ๒๔๔๒-๖ มีนาคม ๒๔๐๕
หม่อมหลวง ชูชาติ กำภู (ผู้ดำเนินการสร้างเขื่อนเจ้าพระยา)	๔ มกราคม ๒๔๔๘-๑๘ เมษายน ๒๕๑๒
หลวงชำนาญยุทธศิลป์, พลตรี	๒๘ พฤษภาคม ๒๔๓๙-๓ ธันวาคม ๒๔๖๒
ไชย ประทีปะเสน, พลตรี	๑๖ กันยายน ๒๔๔๕-๓๐ พฤศจิกายน ๒๔๐๗
ชิม วีรไวทยะ, นาย	สิงหาคม ๒๔๔๙-๒๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๔
พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน), พันเอก	๑๒ สิงหาคม ๒๔๔๓-๑ มิถุนายน ๒๔๘๗
ดิเรก ชัยนาม, นาย	๑๘ มกราคม ๒๔๔๔-๑ พฤษภาคม ๒๕๑๐
ถวิล อุดล, นาย	-๔ มีนาคม ๒๔๕๒
ดร. ทวี ตะเวทีกุล	-๓๑ มีนาคม ๒๔๕๒
ทองอินทร์ ภูริพัฒน์, นาย	๕ พฤษภาคม ๒๔๔๕-๔ มีนาคม ๒๔๕๒
ดร. ทองเปลว ชลภูมิ	๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๔๕-๔ มีนาคม ๒๔๕๒
ดร. ตั้ว ลพานุกรม	๒๑ ตุลาคม ๒๔๔๑-๒๗ สิงหาคม ๒๔๙๙

หลวงนิเทศกลกิจ ร.น., น.ต.	-๕ กันยายน ๒๔๕๑
แนบ พหลโยธิน, นาย	๒๖ สิงหาคม ๒๔๔๓-๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๑๘
น้อม เกตุนุติ, พลตรี	๒๕ เมษายน ๒๔๔๓- ถึงแก่กรรมแล้ว
ดร. ประจวบ บุนนาค	๑๒ พฤศจิกายน ๒๔๔๘-๒๘ ตุลาคม ๒๔๖๕
ประเสริฐ ศรีจรูญ, นาย	๑๔ มิถุนายน ๒๔๔๓- ถึงแก่กรรมแล้ว
พระประศาสน์พิทยายุทธ (วัน ชูถิ่น), พลตรี	๕ มิถุนายน ๒๔๓๓-๖ ธันวาคม ๒๔๕๒
ปลด ปลดปรปักษ์ พิบูลภาณุวัฒน์ (ขุนปลดปรปักษ์), พลโท	๒๐ มิถุนายน ๒๔๔๔-๒๔ เมษายน ๒๔๖๖
ผัน นาวาวิจิตร ร.น., พลเรือโท-หลวงนาวาวิจิตร (ผัน อำไภวัลย์)	๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๔๓-๒๓ มีนาคม ๒๔๖๖
ผิน ชุณหะวัณ, (หลวงชำนาญยุทธศาสตร์) จอมพล	๑๔ ตุลาคม ๒๔๓๔-๒๖ มกราคม ๒๕๑๖
พระพินิจชนคดี, (เซ่ง อินทรทูต-พินิจ พินิจชนคดี) พลตำรวจเอก	๑๓ มิถุนายน ๒๔๓๔-๕ กรกฎาคม ๒๕๑๓
ขุนพิพัฒน์สรการ (เท้ง พัฒนศิริ)	๑๑ มกราคม ๒๔๔๕-๕ พฤศจิกายน ๒๕๐๕
มนัส จารุภา ร.น., นาวาตรี (กรณีแมนฮัตตัน)	๘ กรกฎาคม ๒๔๖๐-๑๖ ตุลาคม ๒๕๑๖
มังกร พรหมโยธี, พลเอก, พลเรือเอก, พลอากาศเอก-หลวงพรหมโยธี (มังกร ผลโยธิน)	๑๖ พฤศจิกายน ๒๔๓๕-๒๔ มีนาคม ๒๕๐๕
หลวงรณสิทธิพิชัย (เจือ กาญจนินทุ), พันเอก	๑ พฤษภาคม ๒๔๔๒-๑๖ กรกฎาคม ๒๕๑๔
พระยาฤทธิอากเนย์ (สละ เอมะศิริ), พันเอก	๑๔ มกราคม ๒๔๓๒-๒๘ ธันวาคม ๒๕๐๕
ลม้าย อุทยานานนท์, พลตรี	๒๘ กรกฎาคม ๒๔๕๑-๑๓ ธันวาคม ๒๕๐๗
วนิช ปานะนนท์, นาย	๑ ธันวาคม ๒๔๔๖-๑๓ กรกฎาคม ๒๔๘๗

วัน รุยาพร ร.น., เรือเอก	๔ มกราคม ๒๔๔๖-๒๒ ตุลาคม ๒๕๑๔
วิเชียร สุวรรณชาต, นาย	๑๖ มิถุนายน ๒๔๔๕-๑๐ มิถุนายน ๒๔๘๗
หลวงวิจิตรวาทการ, พลตรี (กิมเหลี่ยง วัฒนปรีดา-วิจิตรวาทการ)	๑๑ สิงหาคม ๒๔๔๑-๓๙ มีนาคม ๒๕๐๕
พระยาศรีวิศาลวาจา (เทียนเลี่ยง ฮุนตระกูล), พันเอก	๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๓๕-๒๓ มีนาคม ๒๕๑๑
หลวงสุภชลาลัย ร.น. (บุง ศุภชลาลัย), นาวาเอก	๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๔๓๕-๒๖ ตุลาคม ๒๕๐๘
สเหวก นิรันดร (ขุนนิรันดรชัย), พันตรี	๒๗ พฤศจิกายน ๒๔๔๓-๙ เมษายน ๒๔๕๕
หลวงสังวรยุทธกิจ ร.น. (สังวร สุวรรณชีพ), พลเรือตรี	๑๘ กรกฎาคม ๒๔๔๔-๙ ตุลาคม ๒๕๑๕
สวัสดิ์ โสตถิพันธุ์, นาย	๑๓ เมษายน ๒๔๔๔- ถึงแก่กรรมแล้ว
สวัสดิ์ สวัสดิรณชัย สวัสดิเกียรติ, พลโท	๓๐ พฤษภาคม ๒๔๔๒-๑๖ พฤษภาคม ๒๔๕๕
หลวงสุขุมนัยประดิษฐ์ (ประดิษฐ์ สุขุม)	๑ พฤษภาคม ๒๔๔๓-๑๓ พฤษภาคม ๒๕๑๐
สุรินทร์ ชินโนทัย, นาย	๑๘ พฤศจิกายน ๒๔๔๑-๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๖๐
สอน บุญจง, นาย	ถึงแก่กรรมแล้ว
หลวงอรรถกิติกำจร (กลิ่น พนมยงค์)	ถึงแก่กรรมแล้ว
หลวงอำนวยสงคราม (ฉม เกษะโกมล), พ.ต.	ถึงแก่กรรมในการปราบกบฏ ตุลาคม ๒๔๗๖

หมายเหตุ: เท่าที่หาหลักฐานรวบรวมได้ วันเดือนปีข้างหน้าบอกวันเกิด, ข้างหลังบอกวัน

เอกสารที่มีเรื่องเกี่ยวข้องซึ่งผู้เรียบเรียงได้อ้างอิงถึง

คำพิพากษาศาลฎีกา ที่ ๑๐๐๙/๒๕๐๔ ลงวันที่ ๒๙ สิงหาคม ๒๕๐๔ ระหว่างพนักงานอัยการ กรมอัยการ โจทก์ นายพลตำรวจจัตวา ผาด ตุงคะสมิตที่ ๑, นายพลจัตวา ทม จิตรวิมลที่ ๒, นายร้อยตำรวจโท จำรัส ลิ้มเละมัย ที่ ๓ นายร้อยตำรวจโท ชาญ พูกใจดี ที่ ๔, นายสิบตำรวจเอก แแบ นิมรัตน์ ที่ ๕ จำเลย

กรมโฆษณาการ : คำพิพากษาศาลพิเศษ ๒๔๘๒ เรื่องกบฏ โรงพิมพ์พานิชศุภผล ๒๔๘๒

: หนังสือข่าวกรมโฆษณาการ ฉบับต่าง ๆ

ช่วง เชวงศักดิ์สงคราม

(พ.อ. หลวงเชวงศักดิ์สงคราม) : อัตชีวประวัติ

ดิเรก ชัยนาม, ศาสตราจารย์ : ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ ๒ แพร่พิทยา, ๒๕๐๙

เดือน บุนนาค, ศาสตราจารย์ ดร. : ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส, เสริมวิทย์บรรณาคาร, ๒๕๐๐

ทหาร ขำหิรัญ, พลเรือตรี : "นาวาเอก สุภัทร ตันยาภรณ์ ร.น." โรงพิมพ์บรรณาคม, ๒๕๑๗

ทวี จุลละทรัพย์, พลอากาศเอก : ชาติอยู่เหนือสิ่งอื่นใด วรวุฒิการพิมพ์, ๒๕๑๗

ธรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัย : หนังสือที่ระลึกวันเยือนไทย [illegible]

เนตร เขมะโยธิน, พลเอก : [illegible] ๒๕๐๐

บ้านเมือง : หนังสือพิมพ์[illegible] กันยายน [illegible]

บริษัทข่าวภาพ จำกัด : [illegible] บูรพา) [illegible] ๒๔๘๖

ประยูร ภมรมนตรี, พลโท : มันทึกเรื่องเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕, ๒๕๑๗ ๕ แผ่นดินของข้าพเจ้า บรรณกิจเทวดิ้ง, [illegible]

ประโยชน์ มั่นคงดี : จีนแดงมองไทย ตามคำบอกเล่าของนายปรีดี พนมยงค์, สุพรรณแสรี, ๒๕๑๗

ประเสริฐ ปทุมสุคนธ์ : รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (๒๔๗๕–๒๕๑๗) โรงพิมพ์ชุมนุมช่าง, ๒๕๑๗

ปรีดี พนมยงค์ : ความเป็นอนิจจังของสังคม สยามการพิมพ์ ๒๕๐๐

: ปรัชญาคืออะไร

: บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎร และระบบประชาธิปไตย

: ระลึกถึง คุณเฉียบ อัมพุนันท์, ประจักษ์การพิมพ์, ๒๕๑๗

: ระลึกถึง นาวาตรี มนัสจารุภา ร.น. จงเจริญการพิมพ์, ๒๕๑๖

ปรีชา พงศ์ภมร : ชีวิตและผลงานการต่อสู้ของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ โรงพิมพ์แม่บ้านการเรือน, ๒๕๑๗

ป๋วย อึ๊งภากรณ์, : พระบรมวงศานุวงศ์กับขบวนการเสรีไทย

รัฐสภา : รายงานการประชุมรัฐสภา ๒๔๗๕–ถึงปัจจุบัน

สมภพ จันทรประภา : สมเด็จพระศรีสวรินทิราฯ, ผดุงพิทยา

สุพจน์ ด่านตระกูล : ชีวิตและงานของ ดร. ปรีดี พนมยงค์ ประจักษ์การพิมพ์, ๒๕๑๔

สันติธรรม, สำนักพิมพ์ : ศิษย์อาจารย์, 2514

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น ปุณฺณสิริ) : สู่สำนักวาติกันและนิกสัน โรงพิมพ์ประเสริฐการพิมพ์, [illegible]

สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย : เบื้องแรกประชาธิปไตย [illegible], 2516

หลวงจักรปาณีศรีศิลวิสุทธิ์ : เรื่องของเจ้าพระยามหิธร โรงพิมพ์ดีวงษ์, 2499

Alexander MacDonald : Bangkok Editor, MacMillan, New York 1939.

Cordell Hull : The Memoirs of Cordell Hull, Hodder & Stoughton, London, 1948.

Edwin F. Stanton (Former Ambassador to Thailand) : Brief Authority, Robert Hale Ltd., London 1957.

Kenneth Perry London : Thailand in Transition, The University of Chicago Press, 1939

Winston S. Churchill : The Second World War, Cassell & Co. Ltd., London 1950.

ดร. ปรีดี พนมยงค์

โดย

ไสว สุทธิพิทักษ์

สงวนลิขสิทธิ์

ดร. ปรีดี พนมยงค์
ไสว สุทธิพิทักษ์

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2498
พิมพ์ครั้งที่สอง เมษายน พ.ศ. 2526
จัดจำหน่ายโดย บริษัท เคล็ดไทย จำกัด
303/9 ซอยสันติภาพ ถนนนเรศ บางรัก กทม. 10500
โทร. 233-2382
พิมพ์ที่ บริษัท บพิธการพิมพ์ จำกัด
70 ถนนราชบพิธ กทม. โทร. 222-5555
ออกแบบปก : นายวิมล์ หัตถกิจโกศล
ปกอ่อนราคา 160 บาท
ปกแข็งราคา 260 บาท